Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 1. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. január 15.

GYŐZELMI JELENTÉS

ABBAN a külföldi ihletésű agresszióban, amelyet változó módszerekkel, de változatlan következetességgel immár tizedik esztendeje folytat, a Kádár-rendszer újabb, jelentős győzelmet aratott javíthatatlan és megátalkodott ellensége, a magyar nép fölött. Ezúttal nem a nemzeti függetlenség, a vélemény- és szólásszabadság, vagy a kulturális fejlődés, hanem az életszínvonal nehezen kiépített sáncaiból sikerült több millió dolgozót kivetnie és meghátrálásra kényszerítenie. Ilyen méretű diadalt utoljára csak az ötvenes évek végén arattak, akkor, amikor újjászervezték a muszáj-szövetkezeteket és a parasztok megnyomorításának útján tettek mérföldes lépést előre ; most a tűz a munkásosztály és a fizetéses alkalmazottak, az értelmiségiek, a kisiparosok, a kiskereskedők, a nyugdíjukból már eddig is sínylődő öregek ellen irányult és nyugodtan elmondhatjuk : telitalálat volt. Az új esztendőben milliók és milliók fognak rosszabbul élni mint eddig.

●

GYŐZELMI JELENTÉSÉT a hazai közgazdaság vezérkara az 1966-os terv formájában hozta nyilvánosságra. Ebből a tervből a dolgozók megtudhatták, hogy :

1966. február 1-től átlagosan 30 százalékkal emelkedik a sertéshús és átlagosan 50 százalékkal a marhahús ára, ezzel összefüggésben a húskészítmények, továbbá 15-19 százalékkal a tejtermékek fogyasztói ára. Az ezekhez kapcsolódó vendéglői és üzemi konyhai árak is magasabbak lesznek.

1966. április 1-től átlagban 25 százalékkal felemelik a szilárd tüzelőanyagok, (szén, brikett, fa, koksz) fogyasztói árát. Emelkedik a központi és a távfűtés díja.

1966. június 1-től felemelik a villamos és az autóbuszjegyek árát.

A havi 1.700 forintot meghaladó keresetek után 1966. február 1-től progresszíven növekvő nyugdíjjárulék kerül bevezetésre.

Felemelik a kisiparosok, a kiskereskedők és a szabadfoglalkozásúak jövedelemadóját.

A jövedelmeket csökkentő intézkedések együttes kihatását 3 milliárd forintra becsülik, azaz az Állam mindazoktól, akiket a fenti intézkedések érintenek, az 1966-os esztendőben összesen 3 milliárd forintot vesz el.

Hogy a legyőzöttség érzését a népben kissé enyhítsék, bizonyos, ellenkező irányú intézkedéseket is bejelentettek. Így 300.000 munkásnak, (a munkásosztály töredékének), egyes főművezetőknek és művezetőknek, az építkezéseken dolgozóknak, a pedagógusoknak, egyes egészségügyi és belkereskedelmi dolgozóknak béremelést ígérnek, (hogy milyen méretűt, az nem derül ki a tervből), a zsír árát 20, a szalonnafélékét 11 százalékkal, a textilárukét és a ruházati cikkekét 8-25 százalékkal leszállították, stb. Ezeknek az úgynevezett jövedelemnövelő intézkedéseknek az összhatása állítólag ugyancsak 3 milliárd forint. De a Tervhez fűzött hivatalos kommentárokból világosan kiderül, hogy a kedvező intézkedések csak arra jók, hogy a leggyengébben kereső rétegeknél úgy-ahogy *semlegesítsék* a kedvezőtlenek hatását ; *a lakosság többségénél a változások összessége kétségtelenül életszínvonal-csökkenést von majd maga után.*

●

AZ ÉLETBELÉPŐ SZIGORÍTÁSOK legfőbb magyarázata, a párt és a kormány vezetői szerint az, hogy mostantól kezdve a mezőgazdaságot kell jobban támogatni, fel kell emelni az állatok, egyes állati termékek és növényféleségek felvásárlási árát, a termelőszövetkezeti tagok társadalombiztosítási ellátását és családi pótlékát közelíteni kell a munkásokéhoz. Ezzel kapcsolatosan azután Kádár és társai most hirtelen olyan sötét és megdöbbentő képet festenek a magyar falu eddigi helyzetéről, hogy ha ugyanezt egy hónappal korábban a hazai magyar írók vagy az emigráció tette volna meg, akkor a mai valóságfeltárók azonnal a szocializmusellenesség, a rágalmazás bélyegét sütötték volna rá. Megtudjuk például, hogy *"a termelőszövetkezetek nem képesek arra, hogy a termelésből elért jövedelmükből pótolják az elhasználódott termelőeszközöket és saját erőforrásból jobban hozzájuruljanak a termelés bővítéséhez szükséges új beruházásokhoz"* ('Népszabadság', 1965. december 19.) ; *"Az országban évek óta húshiány van, a hizlalás nem fizetődött ki"*, a *szarvasmarhaállományunk 1965-ben ugyanannyi, mint 30 évvel ezelőtt*, 1935-*ben volt*, ('Népszabadság', 1965. december 21.) ; *"Hosszú évek óta kínlódunk, a mezőgazdasági termelés növekedése mégsem kielégítő. Az oka : nem fizettük meg a termékek önköltségét sem... A szocialista mezőgazdasági üzemekben dolgozó parasztságnak a reáljövedelme jóval kisebb a bérből és fizetésből élőkénél ... Ez az oka annak, hogy a fiatalok otthagyják a mezőgazdasági munkát, és ennek következtében ma a termelőszövetkezeti tagok átlagos életkora 54 év."* ('Magyar Nemzet', 1965. december 25.); *"A termelőszövetkezeti tagság elöregedésének folyamata évről évre súlyosabb helyzetet teremt, a parasztfiatalok túlzott ütemű városba özönlését mindeddig nem lehetett lényegesen feltartóztatni. Ha ennek a folyamatnak nem vetünk gátat, annak beláthatatlan következményei lennének."* ('Népszabadság', 1965. december 25.) ; *a most befejezésre került ötéves tervben az életszínvonal is, a mezőgazdasági termelés is a tervezettnél kisebb mértékben növekedett.* ('Népszabadság', 1966. január 1.)

A húst és a tejet a szövetkezeti gazdaságok többsége ráfizetéssel termeli. A szövetkezeti parasztságnak kereken a fele, a háztáji jövedelmet is beleszámítva, havi 1000 forintot vagy annál is kevesebbet keres. A szövetkezetekben a dolgozó parasztságnak a kisebbsége találta csak meg a számítását... ('Magyar Nemzet', 1966, január 4.)

●

RÖVIDEN : a magyar mezőgazdaság csődbe jutott. Keveset és drágán termel, a parasztok rosszul élnek, a fiatalok menekülnek a faluról. Miért ?. A válasz világos : az erőszakos kolhozosítás miatt. Sem 1945 és 48, sem 1957 és 59 között ilyen problémák nem voltak ; mindezek a bajok csak akkor jelentkeztek, (a legélesebben 1953-ban és mostan), amikor a parasztokat már évek óta behajszolták a szövetkezetekbe és azok a tartalékok, amelyek a szabadabb gazdálkodás időszakában felgyűltek, ismételten kiapadtak. A megoldás egyszerű volna : vissza kellene adni a parasztoknak a földet, a rosszul dolgozó szövetkezeteket fel kellene oszlatni, s új szövetkezeteket majd akkor alakítani, ha ennek az anyagi, gépesítési feltételei megvannak s ha ezt a parasztok maguk is akarják. Azaz : *vissza kellene térni Nagy Imre 1953-as kormány-programjához.* A Szovjetunióban, mint tudjuk, évtizedek óta folyik a toldozgatás-foldozgatás, az egyik lyuknak a másikkal való betömése, a kolhozrendszer mégis permanens válságban van ; fél évszázaddal a szovjet állam megalapítása után az egész világ a tanúja annak, hogy ha egyikmásik évben nem vásárolnának Nyugaton gabonát a Kreml vezetői, akkor — saját bevallásuk szerint — milliók halnának éhen országukban. És éppen ezt a termelési módszert kellett a magyar falura rákényszeríteni! Tüneti kezelés itt alapos javulást nem hozhat. A rendszert kell, úgy, ahogy van, megváltoztatni. Erre azonban a mai vezetőgárda, konoksága, korlátoltsága és dogmatizmusa miatt, képtelen. Ehelyett a kényelmesebb, vagy legalábbis a számukra kényelmesebbnek tűnő, (mert eddigi kudarc-módszereik nyílt megtagadásával és megváltoztatásával nem járó) megoldást választották. Eddig a parasztságot tették tönkre, most — gyógyírként — a munkásosztályt és a fizetéses alkalmazottakat, a szabadfoglalkozásúakat nyomorítják meg.

S ha legalább a parasztoknak ettől megjavulna a helyzetük! De erről szó sincsen. A "Népszabadság" december 19-i száma félreérthetetlenül tudomására adta a falu népének, hogy hibát követne el, ha vérmes reményeket táplálna : *"Meg kell mondani, hogy a felvásárlási ár emelésének nagyobb része — mintegy háromnegyede — nem a parasztság életszínvonalának közvetlen emelését szolgálja, hanem a termelőszövetkezetek tulajdonában lévő gépi felszerelés saját erőből történő felújításához nyújt fedezetet. Az új felvásárlási árak valószínűleg csak a későbbi években növelik nagyobb mértékben a parasztság életszínvonalát."* Tehát : a városi lakosság életnívóját *most, azonnal, haladék nélkül* leszállítják, de a falusi lakosság életszínvonalának emelése csak *ígéret*, amelynek beváltására *évek múlva* kerül majd sor. Ha sor kerül. Mert a bökkenő éppen itt van. Ígéret bőven volt a mostani ötéves tervben is az életszínvonal és a mezőgazdasági termelés nagyméretű emelésére : most aztán beismerik, hogy nem tudták őket beváltani. *Mi a biztosíték arra, hogy a parasztságnak tett újabb ígéreteiket valóra váltják ?* Mi a biztosíték arra, hogy azok a hozzá nem értő, vidéki iparoslegényekből és városi kereskedősegédekből nemzetvezetővé előlépett politikai és gazdasági dilettánsok, akik 7-8 évvel ezelőtt a most sárbarángatott intézkedésekre esküdöztek, hogy azok milyen szépek és milyen jók, milyen nagyszerű eredményeket hoznak majd 7-8 év múlva, — ugyanezek a bot-, vagy még inkább : szovjet tank-csinálta szakértők néhány év múlva nem a mostani intézkedéseikről fogják-e megállapítani, hogy bizony, sajnos, ejnye, ezek is elhibázottak voltak. *Ellenőrzésnek és beleszólásnak lehetősége nincsen, szabad választásokon a hibázó vezetőket megbuktatni nem lehet, az áremelések és bércsökkentések ellen a munkások sztrájkkal nem tiltakozhatnak, a népet újra és újra kész tények elé állítják : felelőtlen játékaikban tízmillió magyar megannyi kísérleti nyúlnak számít.*

●

JELLEMZŐ ERRE az a tapintat is, hogy a drákói rendszabályokat éppen *Karácsony küszöbén* hozták az ország tudomására. Hadd ünnepeljenek jól az emberek. A néplélek e kitűnő ismerői arra hivatkoztak, hogy — a magyar nép felnőtt! *"Ezt a felnőttséget szem előtt tartva,* — írja 1965 december 20-i számában az "Esti Hírlap", — *jelentették be az intézkedéseket az ünnep előtt..."* Kell-e ennél hízelgőbb elismerés a magyar népnek ? Mert arra ugyan még nem felnőtt, hogy szovjet megszállás nélkül tudjon élni, arra sem, hogy maga válassza meg a vezetőit, arra sem, hogy szabadon, pártellenőrzés nélkül írhasson, beszélhessen, publikálhasson újságokat, könyveket, — de arra már határozottan megérett, hogy a keserű pilulát ne csak lenyelje, de Karácsony előtt nyelje le. Még néhány ilyen bizonyíték a felnőttségünk mellett, s beleroskad az egész ország.

●

A HAZAI SAJTÓBÓL azonban kiderül, hogy eléggé nem sajnálható módon akadnak még otthon gyermeteg lelkek is. Ezek "meglepetéssel", "aggodalommal", "megzavarodva", sőt mi több : "meg nem értéssel" fogadták a szigorító intézkedéseket. Fejlődésükben elmaradva nem tudják megérteni, milyen jó is nekik az, hogy ezentúl rosszabbul élhetnek.

Ezek az "éretlenek" felvetik azt a nyilván teljesen nevetséges kérdést, hogy nem lehetne-e a falut úgy segíteni, hogy közben a városnak se ártsanak? Felvetik azt is, hogy nem lehetne-e például a mezőgazdaság fejlesztéséhez szükséges összegeket úgy előteremteni, hogy nem a munkásosztály életszínvonalán, hanem a hadseregre költött milliárdokon takarékoskodnék az állam? Megkérdezik : hogyan függ össze a munkás-paraszt szövetség sokat hangoztatott elvével, hogy hol a munkásosztályt játsszák ki a parasztok ellen, hol megfordítva ? Megkérdezik azt is, miként van az, hogy a marxilenini ideológia egyik alaptanítása a dolgozók életszínvonalának folyamatos emelése és most mégis lenyomják az életszínvonalat?

●

EZEK, s az ehhez hasonló kérdések nem maradnak válaszolatlanul. A kommunista párt egész agy-trösztje munkába állt, hogy az éretlen és értetlen kérdezősködőket felvilágosítsa. Kádár János, a haza legnagyobbja, Fock Jenő, a legfőbb gazdasági vezető, Szirmai István, a fő ideológus, Komócsin Zoltán, a fő propagandista, Gáspár Sándor, a szakszervezetek főnöke — mert ha jólétben van is, főnökökben nincs hiány, — egymásután jelentettek meg cikkeket, adtak nyilatkozatokat, nemes versenyre kelve, ki tudja a legjobban megmagyarázni a megmagyarázhatatlan bizonyítványt. Érvelésük színvonala pontos tükre a magyarországi kommunista párt jelenlegi szellemi színvonalának.

Komócsin Zoltán azokat okította ki, akik a hadseregen szeretnének spórolni : *"A honvédelmi költségekből elvonni a nemzetközi helyzet jelenlegi kiéleződött időszakában, az imperialista fegyveres agresszió növekedése idején nem lehet"*. Hogy Magyarországot semmiféle fegyveres agresszió nem fenyegeti, de ha fenyegetné is : az atomfegyverek korában úgyis egyremegy, hány katonánk és hány géppuskánk vagy tankunk van, — ez az érvelésben nem kap helyet. "A honvédelmi költségekből elvonni nem lehet". Kész. Punktum.

Gáspár Sándor arról nyugtat meg mindenkit, hogy *"a szakszervezetek magukévá tették és teljes erejükkel támogatják a hozott intézkedéseket"*. Ami természetes is. Mert van-e magától értetődőbb feladata igazán szabad szakszervezeteknek, mint az, hogy ne a munkások béremeléséért, hanem a bércsökkentésért lelkesedjenek ? Nem vagyunk-e Nyugaton is tanúi annak, amint a szakszervezetek ilyen jelszavakkal vonultatják fel tagjaikat : "Kevesebb bért!", "Magasabb árakat!" ?

"Egyesek azt gondolják, — ideologizál Szirmai István, — *hogy intézkedéseinkkel megsértettük politikánknak azt az elvét, amely szerint a szocializmus építésével együtt kell járnia az életszínvonal rendszeres emelésének"*. A válasz frappáns és meggyőző: *"Nem sértettük meg."*

A legszebb érvet azonban valamennyi vezető közül Fock Jenő találta ki. Ő azoknak felel, akiknek a villamos- és autóbuszjegyek

(*Folytatás a 2. oldalon*)

1966. JANUÁR 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Ingrid Bergman és **Szigeti József** nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (4. old.)

Gara László az argó birodalmában (5. old.)

Fenyő Miksa az Új Magyar Irodalomtörténetről (6-7. old.)

Halász Péter : Vissza az iskolába (6-7. old.)

Landy Dezső egy nagy brazil regényről (8. old.)

Tűz Tamás : Csanád Béla versei (9. old.)

Makkai Ádám Lukács János új könyvéről (10. old.)

Aczél Tamás : Karinthy Ferenc novellái (10. old.)

Tardos Tibor : Nagy üzlet (11. old.)

Forrai Eszter és **Vitéz György** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Békés koegzisztencia

Két évvel ezelőtt, karácsonykor, három kelet-német diák, szovjet katonai egyenruhát varrt magának, egy szovjet katonai autót varázsolt elő egy meglehetősen roncsolt állapotban lévő civilkocsiból, aztán mint kinek nincs más gondja, csupán a népi demokratikus rend őrzése, felhajtott a Fal egyik ellenőrzési pontjához s a feszesen tisztelgő őrség sorfala között nyugodtan áthajtott Nyugat-Berlinbe. Az ügyes szökés gondolata termékeny talajra hullott, noha az "ellenlépés" két évet váratott magára. Idén karácsonykor azután, egy nyugat-berlini fiatalember, a karácsonyi látogatók tömegével sodródva, átkelt a Fal túlsó oldalára, ahol is két barátjával, egy fiatal mechanikussal s egy gyógyszerésznővel találkozott. Sötétedés után Kelet-Berlin egyik erdős szegletéhez hajtottak, gyorsan magukra szedték a gondosan előkészített amerikai egyenruhákat, kicserélték a kocsi rendszámtábláját amerikai katonai rendszámtáblára, a lányt elrejtették a csomagtartóban, aztán odagurultak a Charlie elnevezésű híres ellenőrzési ponthoz s az őrség kevésbé feszes, de mégis tisztelettudó sorfala között — áthajtottak Nyugatra. Az eseten Berlin egyik fele jót nevetett, a másik — bizonyára — még jobbat. Az egyenruhák varázslatosan-békés koegzisztenciája, legalább ilyenformán, sikeres volt s a hidegen terpeszkedő Fal tövében a szembenálló nagyhatalmak uniformisai megtették kötelességüket. Jobb szolgálatot — egyelőre — amúgy sem tehettek volna a szabadságra áhítozó fiataloknak.

A BUDAPESTI BIRÓSÁG Födő Lajos 28 éves magyar állampolgárt egy évi, feleségét pedig 6 hónapi börtönbüntetésre ítélte. A házaspár úgy próbált meg nyugat felé menekülni, hogy autójukat rendőrautónak álcázták.

Az IDŐ Sodrában

Afrikai tanulságok

Gyerekkorunk Afrikája még Tarzané volt meg a Trader Horné ; ahogy felnőttünk, velünk együtt emberesedtek meg Tarzan sóevő pigmeusai s az elefántcsontkereskedő, remegő, szisszenés nélkül engedelmeskedő fekete rabszolgái : Afrika a nemzeti államok korába lépett, emelt fővel, noha gyakorta még ingadozva és bizonytalanul. Azt hihettük, hogy a 20. század középen született államok, függetlenségük megszerzésével egyetemben, legalább Európa két évezredes történelmének tanulságait is megszerzik, csaknem automatikusan. De Afrika fejlődése, mint a fejlődés általában, rácáfolt az előregyártott elméletek egyszerű (vagy inkább leegyszerűsített) igazságaira. Ma is, egyik államcsíny követi a másikat, egyik önjelölt diktátor bukása követi a másikat, feketék feketék ellen fordulnak, elkeseredettebben szinte, mint egykori fehér gyarmatosítóik ellen. A messianisztikus hitek hódítása ugyan visszavonulófélben van az afrikai realitások feltornyosuló akadályai előtt, de még korántsem mondhatjuk, hogy Afrika megtanulta Európa leckéjét ; talán azért nem, mert még Európa sem tanulta meg.

Guineában, például, ahol a magát marxistának nevező Sekou Touré kezében összpontosul a hatalom, megismétlődik — szó szerint — mindaz, amit a magukat szocialistának nevező (de valójában csak totalitárius) hatalmak egyszer már végigcsináltak s bár a gyakorlat bebizonyította, hogy elméleteik és a valóság között áthidalhatatlan szakadékok vannak, tovább folytatnak. Úgy látszik, Sekou Touré sem sokat tanult az európai népi demokráciák leckéjéből. Legutolsó beszédében arról szólt, hogy "az ország női foglyainak büntetését egy évvel csökkenteni fogják", kivéve a "közönséges bűncselekményekért elítéltek büntetését", ami nem jelent egyebet, mint annak bevallását, hogy Guineában egy sereg női (és férfi) politikai fogoly van a börtönökben, közöttük, például, Mamadou (vagy Kis) Touré, az elnök unokaöccse, akit — állítólag — halálos ítélet fenyeget a Nagy Touré ellen szervezett összeesküvésben való részvételért. Nem értenek egyet a jelenlegi kormányzattal ? Meg kell őket semmisíteni. Ismerős elmélet, még ismerősebb gyakorlat.

Az elégedetlenség pedig Nyugat-Afrika e potenciálisan leggazdagabb országában egyre inkább növekszik. Nem csoda. A gyors és alapos államosítás megtette — itt is — a magáét. Az egykori, virágzó fővárosban, Conakryban az államosított áruházak polcai üresen tátognak, az üzletek ablakai törötten ásítanak, igaz viszont, hogy seregével kapható a Kelet-Európából (s főképp Magyarországról) szállított gulyáskonzerv, töltöttpaprika és marhapörkölt, s ha valaki megengedheti, vásárolhat gyermekének a kínai kommunisták gyártotta játék-teherautókból (potom nyolc dollárért darabját), vagy — ha a ház körül akad dolga — kelet-német harapófogót, 4 dollárért. Az asszonyok sorban állnak szappanporért, fémkannákért s ócska bicikligumiból készült szandálokért. Fájdalmas látvány.

A conakry teherautógyár évi kapacitása 800 teherautó, de tavaly május óta mindössze nyolcvan kocsi hagyta el a futószalagot. A szovjet építésű tejüzem termékeinek megkostolására is várniok kell egyelőre a conakrybelieknek, mert kevés a tehén, amit az is bizonyít, hogy a kelet-németek építette vágóhíd, amelynek kapacitása 40 tonna hús naponta, havonta csupán egy ökröt vág le, az ökrök nyilvánvaló örömére.

Sekou Touré elnököt mindez, úgy tűnik, kevéssé zavarja. Mialatt oroszok, kínaiak, kelet-németek sikerrel teszik tönkre országát, ő inkább — a nép jóléte helyett — az "afrikai tudatosság" kialakításának nagy problémáival van elfoglalva. Pedig még pénzben, kölcsönökben, segítségben sincs hiány. Az oroszok, kínaiak — és amerikaiak — nyilván a Nagy Touré kegyeiért versenyezve — évente 250 millió dollárt öntenek e feneketlen zsákba ; eredménytelenül. Mert, mint az ideológusnak is elsőrendű Sekou Touré megállapította : "Pénz és vásárlóerő nem változtatja meg az ember tudatát, nem építi a nemzetet." Hogy akkor miféle mágikus varázserő épít, azt nem tudjuk meg.

Az afrikai forgószélben egyelőre éppen Guinea kis szomszédja, az Elefántcsontpart áll szilárdan, egy másféle filozófia s egy mástípusú elnök vezetése alatt. Noha Seku Touré minden alkalmat megragad, hogy Felix Houphouet-Boigny elnök gyorsan fejlődő kis országát kigúnyolja, ez láthatóan nem zavarja az Elefántcsontpart gazdagodását, mely — csupán az export területén — 45 millió dolláros hasznot mutatott ki az elmúlt évben s ez meghaladja Sekou Touré államosított paradicsomának teljes export összegét. A nyugat-afrikaiakat — beleértve guineaiak ezreit — ez az állapot, úgy látszik, jobban érdekli minden haladó filozófiánál, mert — az új emigrációs törvényt kihasználva — özönlenek az Elefántcsontpart országába, ahol munka és viszonylagos jólét várja őket, tulajdon hazájuk doktrínái helyett. Houphouet-Boigny legújabb intézkedésének értelmében Dahomey, Niger, Togo, Felső Volta polgárai "kettős állampolgársággal" rendelkeznek, részt vehetnek az elefántcsontparti választásokon és részt kérhetnek a helyi kormányszervek munkájából. Guinea lakói, noha bevándorlásukat nem állították le, nem részesülnek e jogokban s ez bizonyára némi megkönnyebbülést okoz Sekou Tourénak, aki máskülönben államosított országának közepén csakhamar állampolgárok nélkül találná magát, minden bizonnyal legnagyobb meghökkenésére, mert az afrikai marxizmus-leninizmusnak, akárcsak az európainak, egyik legjellemzőbb tulajdonsága az, hogy az intézményesített boldogság prófétái csak akkor veszik észre népeik boldogtalanságát, amikor már kiakolbólították őket a hatalomból. Vagy talán még akkor sem.

D. K.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

A párizsi magyar kiállításokról

A magyar művészek külföldön alkotó csoportja a magyar teremtő szellem nemzetközi értékeit képviseli, és ugyanakkor magyarul fejezi ki magát. Megbocsájthatatlan veszteség lenne, ha a jelenleg kint élők műveit, mint a múltban, csak idegen gyűjteményekből ismerné meg a jövő nemzedék.

Szenes Árpád kiállításával kapcsolatban, ez az emlékeztetés a múlt hibáira annál nyomatékosabb, mert a mostani vita az ábrázoló vagy nem ábrázoló festészetről, rá nem is vonatkozik. Szenes Árpád ábrázol. Ha eltér a szabványos, untig ismert meglátástól, azt azért teszi, mert egy belső világ hatására a természetet oly összhanggá sűríti, amely nem mindennapi jellegét, hanem egy ritka, talán a legritkább határértéket fejezi ki.

Ez a határérték a fehér. Nem csillogó, nem érces, nem vakító ; nem is "mesteri", festői értelemben. Évtizedeken átszűrődött belső tisztaság szellemi készsége ez, légiesen kifinomult érzékenység : testetlen, súlytalan szűzesség. amely nem az élet kezdetén adódott, hanem egy életen át tartó, megalkuvás nélküli út elért eredménye.

Szenes Árpád tájképeket, embert, vizet ábrázol ; mindazt, amit más is. De ez nem az iskolában tanult valóság, nem fényképpel bizonyított lét, hanem egy szellemi élmény szellemi átültetése. Ezt az élt valóságot zenébe és költészetbe átértékelve is el lehet képzelni, mert nem ecsetvonáshoz van kötve, sem a vászon, sem a festék nem hordozója.

Ha az *alkotás* szónak a festészetben értelme van, akkor Szenes Árpád alkotásának alapja az anyagi kötöttségen túli meghatottság és megrendülés a természet végtelenségét látva, amelyből a legtisztábbat, a legfehérebbet választotta, örök formát adva neki.

Valójában nem is Szenes választotta ki témáit. Végeredményben a festő nem azt festi, amit akar, vagy amit kívánnak tőle, hanem amire hivatott, vagy amire, hogy nevén nevezzem, kiválasztatott.

Egy másik jelentős magyar kiállítás *Gerő Gyuláé*. Kisfaludi-Strobl tanítványa, a párizsi *Académie des Beaux-Arts* egykori növendéke, az argentíniai Képzőművészeti Akadémia szobrász tanára kiállítását a Dél-Amerikai Kultúrházban rendezte.

Csupa hév és mozgás művészete. A tárgyilagosság és személyes megérzés minden fokát felmutatja műveinek széles skálájában, amely Fernand Léger nagyszerűen mintázott fejétől az egyszerű síkig, bronz, ólom és más fémek színezett és patinás sorozatán megy át.

Az érc természetes merevsége engedelmes formákká idomul kezében. Gerő összeforrasztja nyers elemeit, cizellálja őket úgy, hogy szilárdságuk különös nemességet kap.

Gerő figuráiban tömegek, lemezek szálak találkoznak vízszintes, függőleges és ferde áthatásaikban, meglepő ránézéseket adva. Hol csipke finomságú, hol kemény mintázása, hol meggondolt, hol szenvedélyes fakturája képzeletgazdag megoldásokat hoz létre, amelyek között a "Cirkuszjeleneteket", az "Építészeti gondolatokat" és a "Mozgástanulmányokat" szeretem legjobban.

Gerő Gyula nemcsak új formák keresője, de megteremtője is.

(Lengyel)

Győzelmi jelentés

(*Folytatás az 1. oldalról*)

áremelése nem tetszik. "*A tarifaemelés* — mondja — *valószínűleg csökkenti majd a zsúfoltságot, a zsúfoltság csökkentésével kényelmesebbé válik az utazás.*" Lehet-e vitatni, hogy igaza van ? Legalább is azoknak a szempontjából, akik továbbra is villamosozni és autóbuszozni fognak majd. A teljesség kedvéért azoknak, akiknek erre a jövőben már nem lesz pénzük, talán még hozzáfűzhette volna : "A gyaloglás használ az egészségnek, tágítja a tüdőt, edzi az izmokat, s jobban megismerteti velünk szeretett fővárosunkat is..."

●

AKI MINDEZEKBŐL a nyilatkozatokból és újságcikkekből még mindig nem értette meg az életszínvonal-csökkentés feltétlen üdvösségét, az aztán már nem éretlen, hanem "*reakciós*", "*ellenforradalmi hőbörgő*" vagy "*korlátolt szektás*". A minősítések Kádár Jánostól származnak, aki újévi nyilatkozatában kijelenti ugyan, hogy a gazdasági szigorítások nem fognak együttjárni valami "kemény" politikai vonallal, de mindjárt hozzáteszi, hogy "*mindenkinek tartania kell magát a régi, közmegegyezéssel kialakított illemszabályokhoz*". Azaz, jó pestiesen: pofa be! Otthoni jelentésekből az is kiviláglik : hogyan járnak azok, akik ezeket a "régi illemszabályokat" nem respektálják. Hosszú idő óta nem adtak annyi politikai letartóztatásról hírt a hazai lapok, mint az életszínvonal leszállításának bejelentését követő napokban.

December 24-én közölték, hogy "*a Budapesti Rendőrfőkapitányság államellenes izgatás miatt őrizetbe vette Nyesti Pál 54 éves, valamint Hufnágel József 46 éves, büntetett előéletű budapesti lakosokat és bűnvádi eljárást indított ellenük*"

Ugyanaznap : "*A Borsod megyei Rendőrfőkapitányság államellenes izgatás alapos gyanúja miatt őrizetbe vette Siklósi Sándor büntetett előéletű miskolci lakost és egy társát.*"

December 30-án : "*A Budapesti Rendőrfőkapitányság államellenes izgatás alapos gyanúja miatt őrizetbe vette Czerván Márton 40 éves segédmunkást, többszörösen büntetett előéletű budapesti lakost*".

Ugyanaznap : "*A Győr-Sopron megyei Rendőrfőkapitányság Somfai György 32 éves foglalkozásnélküli, büntetett előéletű lébényi lakost államellenes izgatás miatt letartóztatta.*"

Ugyanaznap : "*A Baranya megyei Rendőrfőkapitányság Nagy István 33 éves esztergályos, büntetett előéletű pécsi lakost államellenes izgatás miatt őrizetbe vette.*"

Érdemes megfigyelni a foglalkozásokat, (már akinél egyáltalán megadják) : segédmunkás, esztergályos... "*Büntetett előéletűek*"? Vigyázat! Minden valószínűség szerint ez annyit jelent, hogy már a Rákosi-rendszerben is, vagy a forradalomban való részvételük miatt is bebörtönözték őket. "*Államellenes izgatás*"? Amíg a pontos vádakat nem hozzák nyilvánosságra, a letartóztatások időpontja arra enged következtetni, hogy a szerencsétlenek a többieknél valamivel hangosabban nyitották ki a szájukat és mondták meg a véleményüket az új gazdasági intézkedésekről.

Hozzátehetjük, ami a pesti lapokban nincsen benn, de hazulról érkező turisták elmondják : az új rendszabályok bejelentésekor rendőri készültség volt Csepelen és más nagyobb ipari centrumokban. Fegyveres alakulatok vonultak fel arra az esetre, ha a munkások sztrájkba lépnének vagy túl erőtel jesen adnának hangot felháborodásuknak. S mindez abban az országban, ahol az Alkotmány betűi szerint a munkásosztály van hatalmon!

●

KELL-E az erőszakszervezetek fokozódó aktivitásánál világosabb jelzés arra, hogy a rendszer válsággal küszködik? "*Régen volt ilyen nehéz időszak számunkra,* — jelentette ki a szigorító intézkedések hatásáról szólva a Láng Gépgyár párttitkára, bizonyos Onódi Ferenc a "Népszabadság" oda látogató tudosítójának, — *pedig már jónéhány éve pártmunkás vagyok*". Sokféleképpen meg lehetne próbálkozni kilábolni a nehézségekből, anélkül, hogy a népre rónának súlyosabb terheket ; egy-két példát már fentebb említettünk. De a románokhoz hasonlóan lazítani lehetne azokon a kedvezőtlen kapcsolatokon is, amelyek a KGST-hez kötik Magyarországot ; ehelyett a budapesti kormány 1966. január 1.-től a Szovjetunió és a többi kommunista ország irányában a KGST-n belül olyan hátrányos ármódosításokat fogadott el, amelyek az eddiginél is nagyobb gazdasági megerőltetést jelentenek majd a magyar dolgozóknak. Le lehetne állítani az Észak-Vietnam-i Kormánynak adott száz milliókra rúgó segítséget is ; ehelyett, december végén a Magyar Kormány a hazai gondok ellenére, kötelezettséget vállalt, hogy a jövőben *növelni fogja* ezt a nyomasztó megterhelést jelentő, fölösleges támogatást. Tapogatódzni lehetne külföldön, elsősorban az Egyesült Államokban, kölcsönök után. Ehelyett Kádár említett újévi nyilatkozatában — teljesen céltalanul és értelmetlenül — a legszélsőségesebb, sztálinista, hidegháborús hangot ütötte meg Amerika irányában : az amerikaiak magatartását "*a szorongatott kalandor hazárd lépéseinek*" nevezte. Tette ezt ugyanabban a nyilatkozatban, amelyben az ország belső helyzetéről szólva az életszínvonal csökkentését igyekezett igazolni. "*A szorongatott kalandor hazárd lépései*". A kifejezés nem is rossz. Lehet, hogy úgy jutott eszébe, hogy végigolvasta saját legfrissebb gazdasági intézkedéseit és a letartóztatott magyar munkások egyre növekvő névsorát?

MÉRAY TIBOR

KELETEN A HELYZET...

Földalatti mozgalmak és kiadványok a Szovjetunióban

AZ A.F.P. jelenti Moszkvából, január 3-án : Megbízható forrásból származó értesülések szerint a Leningrádi Bíróság különböző börtönbüntetésre ítélt 9 fiatal egyetemi hallagatót és tudóst. A fiatalok ellen, akik egyébként a Leningrádi Egyetem kémiai fakultásán dolgoztak és kémiai intézetekben végeztek kutatómunkát, az volt a vád, hogy titkos szervezetet létesítettek, amelynek 250 tagja volt, s egy titkos nyomdában illegális folyóiratot adtak ki. Szellemi ihletőjük Alexandr Hertzen, a XIX. századbeli orosz forradalmár volt s folyóiratuk címéül Hertzen egykori lapjának a "Kolokol" (Harang)-nak a címét választották. A folyóiratnak két száma jelent meg s akárcsak Hertzen lapját a cári rendőrség, a leningrádi fiatalokét a szovjet rendőrség kobozta el. A csoport vezetőjét hét évi és 8 "cinkosát", — köztük két diáklányt, — kettőtől öt évig terjedő börtönbüntetésre ítélték.

Az ügyhöz fűzött kommentárjában Bernard Féron, a párizsi "Le Monde" szovjet-szakértője megjegyzi, hogy a "Kolokol" esete nem egyedülálló Oroszországban. Nincs olyan év, hogy az ember ne hallana újabb és újabb, többnyire természetesen igen rövid életű folyóiratokról, amelyek földalatti nyomdákban készülnek s amelyeknek szerkesztői szembenállnak a fennálló rendszerrel.

A szerkesztők nem egy esetben titkos szövetségeket,földalatti mozgalmakat is szerveznek, aminek ugyancsak még a cári időkből maradtak fenn a hagyományai Az egyik ilyen mozgalom a Szmog Kör. Programja tömör : az alkotó munka szabadságáért küzd s legfőbb megnyilvánulásai a bebörtönzött írók érdekében történő megmozdulások. A Szmog Kör volt a hírek szerint az, amelyik a múlt év december 5-én a moszkvai Gorkij Intézetben lezajlott tüntetést kezdeményezte. A tüntetésen a diákok egykori professzoruknak, Andrej Szinjavszkij irodalomtörténésznek szabadlábra helyezését követelték, akit azzal a váddal tartóztattak le, hogy kéziratait külföldre juttatta és ott publikálta. Három diákot, (Leonyid Gubanovot, Vlagyimir Bukovszkijt és Julia Visnyevszkáját) a tüntetés után letartóztattak és elmegyógyintézetbe zártak. A Szmog Körnek egyébként ez már a második jelentősebb megmozdulása volt : a múlt év áprilisában Joszip Brodszkinak a nagytehetségű költőnek a kiszabadításáért tüntettek, akit — mint az Irodalmi Újság olvasói bizonnyal emlékeznek rá — a leningrádi bíróság "társadalmi parazitának" nyilvánított és ötévi kényszermunkára ítélt.

MÍG PASZTERNAK és Szinjavszkij úgy szálltak szembe a párt-cenzúrával, hogy hozzájárultak műveik nyugati megjelentetéséhez, a fiatal lázadók a Szovjetunió határain belül s az erőviszonyokkal mit sem törődve vívják párbajukat a hivatalos hatalommal. Ennek a harcnak a jegyében születtek meg az utóbbi évek ben az olyan illegális folyóiratok, mint a "Syntaxe", a "Phőnix", a "Bumeráng". A Frankfurtban megjelenő orosz nyelvű irodalmi lap legutóbbi számában teljes egészében leközli egy ilyen titkos folyóiratnak, a "Szfinxek"-nek az anyagát. A "Szfinxek" 1965. júniusában jelent meg, "valahol Oroszországban", és szerkesztője nem más, mint Valerij Tarszisz, akinek "A 7-es körterem" című regényéről az Irodalmi Újság is részletes ismertetést közölt, 1965. szeptember 1-15-i számában. Tarsziszt a a szovjet hatóságok ugyancsak bolondházba záratták, de a külföldi tiltakozások nyomán kiszabadult és jelenleg Moszkvában él.

Folyóiratának vezércikke pontosan meghatározza a lap szerkesztési alapelvét. *"A nép nem élhet művészet nélkül és az Állam nem létezhet a nép nélkül* — írja. — *Manapság sok olyan név és sok olyan irányzat van az orosz irodalomban, amelyek jóformán teljesen ismeretlenek, mert nem voltak hajlandok lefeküdni a szocialista realizmus Prokrusztesz-ágyára. Szét kell lebbenteni a hallgatás függönyeit, mivel az irodalom képtelen hosszabb ideig az illegalitásban alkotni. Lehetetlen csak az íróasztalfiók számára írni. A nyilvánosság, a megjelenés vágya az alkotás lélektanának alaptörvénye".*

SZABADSÁGUK KOCKÁZTATÁSÁVAL, emberfölötti nehézségekkel küzdve a szabad szólás jogáért élnek, harcolnak s nem egyszer szenvednek a földalatti mozgalmak és kiadványok fiatal szerkesztői, munkatársai, tagjai. Számuk viszonylag csekély, de jelentőségük nem elhanyagolható. Peter Viereck, amerikai költő, aki nemrégiben egy esztendőt töltött a Szovjetunióban, a "Tri-Quarterly" című folyóiratban elmondja, hogy a nyilvános, szabad szemmel is kivehető frontvonal az irodalmi életben a sztálinista-dogmatikusok és a revizionista-modernisták között húzódik meg ; de — fűzi hozzá — van egy "harmadik erő" is, — *a "lázadók"*. S ha, minden valószínűség vagy inkább minden remény szerint, a közeljövő a liberális revizionistáké is. ugyanakkor feltétlenül szükség van arra, hogy ez utóbbiak ott érezzék az oldalukban a lázadók, "a hősök, az abszurdok, a nélkülözhetetlenek" sarkantyúját.

L. M.

Csoóri Sándor meghurcoltatása

Fagyhullám vonul végig a kommunista országokon ; az utolsó évben ez az ideológiai "fagy" főleg az írókat és művészeket sújtotta. A Szovjetunióban írókat tartóztatnak le ; a titkosrendőrség betör Szolzsenyicin lakásába és elkobozza az "Iván Gyenyiszovics egy napja" szerzőjének kiadatlan kéziratait. Lengyelországban a "harmincnégyek" tiltakozását és a nehezen eltussolt Wankowicz-ügyet újabb író-zaklatások követik : elég itt Cat-Mackiewicz és két írótársa bíróság elé állítására és bebörtönzésére utalnunk. Nem tudjuk, helyi vagy általános kommunista "érdekek" kívánják-e az írók megfélemlítését, a cenzúra megszigorítását, de akár így, akár úgy, a keleti tömbben az írók helyzete súlyosbodik.

Magyarországon — mondják a hivatalos emberek — ma nincs író börtönben. Mindenki írhat, amit akar s ami nincs a szocializmus ellen, azt a kiadók kiadják.

Hogy ez az utóbbi állítás nem felel meg a valóságnak, s hogy az otthoni enyhülés mennyire labilis és ideiglenes, mutatja Csoóri Sándor költőnek és írónak az utóbbi hónapokban történt meghurcoltatása. Csoóri a harmincévesek nemzedékének legkiválóbbjai közé tartozik, neve 1953. nyarán lett ismertté, amikor a kormányprogram előtt felfedte a falun uralkodó kétségbeejtő helyzetet és bírálta az azért felelős politikát. Csoóri verseit megszerette a magyar olvasóközönség ; s mikor később megjelent cikkeinek, prózai írásainak gyűjteménye, a "Tudósítás a toronyból", kitűnt, hogy a költő prózaírónak is elsőrangú. "Iszapeső" című riportszerű elbeszélése azután megint a közérdeklődés homlokterébe állította Csoóri alakját.

A Budapestről érkező hírek a kulturális pártvonal Csoóri-ellenes hadjáratáról beszélnek. Nem tudni, mivel vádolják a költőt ; talán csak azzal, hogy őszintén próbált írni kényes kérdésekről. Ahhoz, hogy Csoóri szocialista és becsületes ember, nem férhet kétség ; mégis — vagy éppen ezért — odahaza "feketelistára" tették. Nemrég elkészült filmjét, amelynek forgatásához Csuhraj orosz rendezőt hívták meg technikai tanácsadónak, nem engedik bemutatni. Az augusztusi "Új Írás"-t egy Csoóri-cikk miatt elkobozták, mielőtt eljuthatott volna az újságárusokhoz. Minden jel arra mutat, hogy valaki, vagy valakik, célul tűzték ki Csoóri erkölcsi megfélemlítését és teljes elhallgattatását. Az illető nevét csak találgathatjuk, de intézkedéseit az egész rendszer szentesíti.

B. T.

Dr. Apel különös halála

1965. december 4-én a "Népszabadság" fájdalomtól megtört szívvel jelentette, hogy "Pénteken, 48 éves korában Berlinben elhunyt Erich Apel az NDK Minisztertanácsának elnökhelyettese, az állami tervbizottság elnöke." A jelentésből megtudjuk, hogy "Apel elvtárs huzamosabb ideje vérkeringési zavarokban szenvedett" s hogy "a közelmúltban ezenkívül idegkimerültség jelei mutatkoztak, amely minden orvosi fáradozás ellenére hirtelen idegösszeomláshoz vezetett. Az idegösszeomlás következtében elméje elborult s Apel elvtárs megvált az élettől". Ami igaz, igaz — a "Népszabadság" mindig bővelkedett stiláris finomságokban, különösen, amikor egy kellemetlen — mert megváltoztathatatlan — tényt kellett kellemesen elfogadható szóvirágok díszével felékesítenie. Apel elvtárs elhunyt ? Szó sincs róla : Apel elvtárs megvált az élettől, vagyis magyarán — öngyilkos lett. De miért kell egy kommunistának, aki azonkívül miniszterelnökhelyettes, sőt tervbizottsági elnök, öngyilkosságot elkövetnie, amikor a marxizmus-leninizmus államosított optimizmusa biztosítja számára az épülő-szépülő jövőt ? Idegösszeomlás — biztosítja olvasóit kegyeletteljes főhajtással a lap. De hogyan jutott el az idegösszeomlásig Apel elvtárs? Az előregyártott válasz itt van a szemünk előtt : vérkeringési zavarok. Szegény Apel elvtárs. A párt saját halottjának tekintette és ravatalánál elsőnek Walter Ulbricht állt díszőrséget. Megsiratta az áldozatát.

Mert ha valaki, elsősorban "Spitzbart" (ahogy a kelet-németek emlegetik forrón szeretett vezérüket) a felelős a tehetséges, fiatal Erich Apel haláláért, azaz öngyilkosságáért, amit pontosan azon a napon követett el, amikor Ulbricht — az állami tervbizottság elnökének minden keserű és határozott tiltakozása ellenére — aláírta a Szovjetunióval kötött, ötéves, 15 billió dolláros kereskedelmi szerződést, vagyis magyarán, újból és szokásához híven, eladta országát a szocializmus élenjáró és mindenféle kizsákmányolást eleve megszüntető hazájának. Apel öngyilkossága tehát egy tisztességes kommunista tiltakozása volt ; Ulbricht és a kelet-német pártvezetés nemzetellenes akciójára akarta felhívni az ország és a világ figyelmét, — ez az, amit a "Népszabadság" sűrű könnyeinek hullajtása közepette, elfelejtett hozzátenni a gyászoló kommünikéhez.

Pedig még Ulbricht sem "feledkezett meg" arról, hogy legalább pártja tűnődve-hallgató nyilvánosságának "megmagyarázza", amit egyáltalán magyarázni lehetett : a Központi Bizottság ülésén, határozatbeszédének végén szükségesnek vélte, hogy megemlítse, miszerint Apel elvtárs "idegösszeomlása" voltaképp annak a konfliktusnak következménye volt, mely (immár kissé megzavarodott elméjében) "a társadalom általános érdekei", meg a saját "illuzorikus kiegyensúlyozatlan követelései" között jött létre. Ulbricht arról nem beszélt, hogy mi volt e konfliktus eredője ; nem szólt arról, hogy a szerződés értelmében Kelet-Németországnak exportja 50 százalékát kell fenntartania az elkövetkezendő öt évben a Szovjetunió számára, ide értve gépiparának termelését és más, specializált ipari termékeit is ; nem szólt arról, hogy Apel és fiatal technokrata munkatársai az ország nemesvaluta készletét növelendő, fokozni akarták a külkereskedelmi forgalmat a Nyugattal s hogy "illuzorikus, kiegyensúlyozatlan" követeléseik arra irányultak, hogy az ily módon szerzett valutával technikailag fejlett nyugati üzemeket és felszereléseket vásároljanak a nagyon is rászoruló kelet-német iparnak ; nem szólt arról, hogy — ehelyett — a szerződés kötelezi Kelet-Németországot arra, hogy 300 kereskedelmi hajót szállítson a Szovjetuniónak 30 százalékkal a világpiaci ár alatt ; s arról sem, hogy a szovjet olaj és vasércszállítmányokért a világpiaci ár sokszorosát kell megfizetnie a kelet-német államnak. Miért is szólt volna ? Senki sem kötelezi rá s végül is az, hogy eggyel több vagy eggyel kevesebb ember halála szárad a lelkén, igazán nem zavarja őt.

Egyébként nem tudhatjuk, hogy meddig titkolhatja el mindezt. Kelet- és Nyugat-Németországban beszélnek arról, hogy Apel egy naplót hagyott hátra, amelyben részletesen beszámol a tárgyalásokon használt szovjet módszerekről s a szerződés "belső" történetét mondja el az utókor számára. A párt persze azonnal "hamisítványnak, imperialista mesterkedésnek" nyilvánította ezt a naplót, ami egy okkal több arra, hogy valódinak tartsuk.

Jellemző az is, hogy a kelet-német párt Központi Bizottsága, közvetlenül Apel "kiegyensúlyozatlan" öngyilkossága után, szükségesnek érezte, hogy támadást intézzen alattvalóinak "nyugatimádata" ellen ; hogy élesen bírálja a Népművelési Minisztériumot, az állami filmgyártást meg a rádiót, mert az nem harcol elég következetesen "az amerikai sex-propaganda és a beatzene ellen "s rosszul leplezett kispolgári, anarchista szocializmusával és szkepticizmusával" fertőzi az egészségesen fejlődő kelet-német kultúrát.

A "Népszabadság" pedig, miután kommunista őszinteséggel és tárgyilagos bátorsággal feltárta Apel elvtárs "elhunytának" okait, s hangsúlyozta, milyen pótolhatatlan veszteség érte a pártot és az államot, egy balerinát megszégyenítő ügyes piruettel, napirendre tért az eset felett, többet meg sem említve Erich Apelt, akit az orosz Majakovszkijhoz vagy a magyar Havas Endréhez, Zöld Sándorhoz hasonlóan saját elvtársai kergettek öngyilkosságba.

g.

Mihajlo Mihajlov harca a jugoszláviai bíróságokkal

Horvátország Legfőbb Bírósága érvénytelenítette a horvát végrehajtó tanács adminisztratív bizottságának azt a döntését, amely Mihajlo Mihajlov professzort eltávolította a zadari egyetemről. Az "Irodalmi Újság"-ban is részletesen ismertetett "Moszkvai nyár, 1964" című oroszországi útinapló szerzőjét két vádpont alapján állították a múlt év elején a zadari bíróság elé :

1. Azzal vádolták, hogy olyan tanulmányt írt és adatott ki, amely sértő tartalmú a Szovjetunió irányában ;

2. Ezt a tanulmányt, a jugoszláv hatóságok tilalma ellenére, külföldön is terjesztette.

1965. április 30-án a zadari bíróság mindkét vádpontban bűnösnek mondta ki és 9 hónapi börtönre ítélte Mihajlovot. Ezenkívül a városi Egyetemi Tanács határozata alapján munkahelyéről, az egyetemről is eltávolították.

Mihajlov ekkor Horvátország Legfőbb Bíróságánál panaszt jelentett be ; ennek alapján először börtönbüntetését csökkentették 9-ről 5 hónapra és felfüggesztették az ítélet végrehajtását, a két említett vádpont közül az elsőt teljességgel elejtve, míg a másodikból csak a "sajtóvétség" vádját tartva fenn.

Mihajlov panasszal élt az ellen a döntés ellen is, amely munkahelyéről száműzte őt s most ennek a panaszának adott helyt a Legfelsőbb Bíróság.

Emlékezetes, hogy a fiatal irodalomtörténészt, aki döbbenetes hitelességű képet festett Oroszország belső viszonyairól, azután tartóztatták le, hogy Tito elnök személy szerint lépett fel ellene, túlságosan puhának minősítve ügyében a jugoszláv igazságügyi hatóságokat, de a letartóztatás oly nagy visszatetszést váltott ki világszerte, hogy egyhónapi bebörtönzés után, a jugoszláviai Bledben sorra kerülő nemzetközi PEN-kongresszus küszöbén Mihajlovot szabadlábra helyezték.

A CSEHSZLOVÁK Kommunista Párt ideológiai folyóirata, a "Zivot Strany" éles támadást intézett legutóbbi számában a cseh és a szlovák írók folyóiratai, a "Literarny Noviny" és a "Kulturny Zivot" ellen. A pártlap azzal vádolja az irodalmi folyóiratokat, hogy nem tették magukévá a párt korábbi bírálatait és hamis állításokat terjesztenek az ország politikai és gazdasági életéről. *"A baj forrása az,* — írja a 'Zivot Strany' —, *hogy az említett folyóiratok illúziókban ringatják magukat afelől, mintha az ideológia területén is lehetséges volna a békés együtt élés."* Külön vádpontot képez az, hogy — nacionalista módon — a cseh írók a cseh, a szlovákok pedig a szlovák kultúra kérdéseire összpontosítják a figyelmüket ahelyett, hogy ezt a két nemzeti irányzatot úgynevezett "egységes csehszlovák kultúrává" igyekeznének összeforrasztani.

Találkozás egy boldog emberrel

INGRID BERGMAN NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

MOSOLYOGVA nyújt kezet, hellyel kínál. A színházi öltöző személytelen bútorai hirtelen otthonossá válnak. Leül az egyik karosszékbe, lábát keresztbeveti. Tessék, kérdezzen, ezt mondja a tekintete. A tekintete, amelynek az elmúlt harminc év alatt a világ egyetlen mozilátogatója sem tudott ellenállni.

Ingrid Bergmannál vagyok, a londoni Cambridge Theatre öltözőjében. Filmsztárokat általában luxuskörnyezetben képzel el az ember. Párizsi modell ruha, ultramodern bútorok, kivilágított szökőkút.

Mind ennek nyoma sincs. Végtelen egyszerűség árad belőle. Mintha most futott volna le lakásából, hogy kenyeret és felvágottat vegyen a fűszeresnél. Arcán nincs festék. Ajkán leheletnyi narancssziínű ruzs. Bőre símasága,mosolyának elragadó derűje, szeme csillogása olyan, mintha most lépett volna ki az "Intermezzo" című filmből, amelyben 30 esztendővel ezelőtt mutatkozott be a nagyvilágnak.

— Tessék, — szólal meg és a hangja olyan, mint a filmeken, — kezdhetjük.

Angolul beszél, simogatóan kedves akcentussal.

ÉLETÉRŐL, pályájáról, terveiről faggatom.

— Kiskorom óta minden gondolatom a színház. Édesapám vitt el életem első előadására. Tíz éves lehettem. Akkor elhatároztam : színésznő leszek. Iskoláim befejezése után, 18 éves koromban beiratkoztam a Svéd Színiakadémiára. Itt végzett Greta Garbo és sok más híres művész. Az első nyári szünetben kimentem a filmgyárba. Kaptam egy kis szerepet. Később több darabban léptem fel, kezdték megismerni a nevemet. A harmincas évek elején ajánlatot kaptam a berlini UFA filmgyártól: játsszam el egy német film főszerepét. Megijedtem. Idegen nyelven szerepelni ? Vajon sikerül-e ? Azonkívül ... akkor már volt nevem Svédországban, jól ismertek. Hagyjak ott mindent ? A csábítás azonban nagy volt. Elvállaltam a szerepet és sikerült. Rájöttem, hogy idegen nyelven is tudok játszani. Így azután, amikor ajánlatot kaptam Hollywoodból, habozás nélkül elvállaltam, hogy eljátszom egy amerikai film főszerepét ... angolul.

Az "Intermezzo" szerelmes fiatal lánya ül most szemközt velem. A film egy csapásra ismertté tette Ingrid Bergman nevét.

— Még ma is sokan mondják nekem : sohasem fogom magát elfelejteni, úgy él bennem, ahogy az "Intermezzó"-ban láttam. Édes Istenem ... ennek lassan már 30 éve. Azóta annyi filmben szerepeltem ... miért nem azokra emlékeznek ?

— *Azért,* — válaszolom — *mert maga ma is pontosan olyan, mint akkor volt, 30 évvel ezelőtt. Semmit sem változott.*

— Maguk férfiak ... — mondja, és nevet.

Vajon hányszor hallotta ezt a mondatot az elmúlt esztendők alatt ?

NEMCSAK gyakorlott színésznő, rutinos interjú-alany is Be sem várja a következő kérdést :

— Az "Intermezzo" után tíz évig éltem Amerikában. Sok filmben játszottam, de színpadon is felléptem, többi között O'Neill "Anna Krisztina" és Maxwell Anderson "Lotharingiai Johanna" című darabjában.

Melyik műfaj áll hozzá közelebb, a színpad vagy a film ?

— A színpadon nagy élményt jelent, hogy ott a közönség. Az ember nyomban lemérheti a hatást, a nézők jelenléte szárnyakat ad, lendületet. De ugyanakkor ... állandó izgalom : mi történik, ha megbetegszik az ember, estéről estére fellépni nem könnyű és ha több mint százszor játssza valaki ugyanazt a szerepet, óhatatlan, hogy kissé ... hogy is mondjam ... belefásul. A film más. Ott előfordul, hogy az utolsó jelenetet forgatják először és az elsőt utoljára. Nem zárt egység, mint a színpadi munka. Az érzelmi felhevülés nem fokról fokra következik be, hanem összevissza, ugrásszerűen. De talán éppen ez az érdekes. A közeli felvételek pedig ... azokat szeretem a legjobban. Az az igazi film. Nem kell beszélni, az arc játszik, a néző a szemből olvas ki mindent.

Elmosolyodik. A szoba — becsületszavamra! — vakító fényárba borul. Mintha Jupiter-lámpákat gyújtottak volna fel.

— Boldog vagyok, hogy mindkét műfajban játszhatom — mondja egyszerűen.

— *Kedvenc filmje ?...*

— A "Szent Johanna". Fiatal színiakadémista korom óta dédelgettem magamban az álmot : egyszer eljátszom Szent Johanna szerepét. Lehet, hogy sokak szerint nem volt jó a film, lehet, hogy másoknak tetszett. Nekem ez a legkedvesebb alakításom.

— *Legkedvesebb színésze ?*

— Szerencsés voltam. Olyan sok kiváló színésszel játszhattam együtt! Leslie Howard, Gary Cooper, Cary Grant, Humphrey Boggart ... mind, mind kedvencem.

— *Színésznője ?*

A mennyezet felé fordítja tekintetét. Pillanatnyi szünet.

— Kifejezett kedvencem nincs. Nagyon sok színésznőt tartok nagyra és érdekel munkájuk. Fiatal koromban két színésznő hatott rám : Elisabeth Bergner és Paula Wessely.

— *Színdarab?...*

— Nagyon szeretem ezt a Turgenyev-darabot, "Egy hónap vidéken", amelyben most lépek fel itt Londonban. Kedvencem Ibsen "Hedda Gabler"-je és Robert Anderson "Tea és rokonszenv" című darabja.

Következik minden interjú közhely-kérdése, majd meg is gyűlöl értę :

— *Az örök ifjúság titka...*

— Ezért a kérdésért nemhogy meggyűlölöm, megköszönöm, igazán megtisztelő ... Nincs "örök ifjúság titka". Azt hiszem, a hajlamot szüleitől örökli az ember. Az egészségét, szervezeti felépítését. Nem őszülök és nincs szükségem kikészítésre. Szerencsés vagyok. Pedig — teszi hozzá gyorsan —, igazán mindent megteszek, ami öregít. Dohányzom, nem tartózkodom az alkoholtól, édességet eszem.

OLYAN KARCSÚ, mint 18 éves korában volt, amikor az "Intermezzó"-t... Nem mondom ki, nehogy magamra haragítsam. Inkább megkérdem : van-e valami különös *hobby*-ja szenvedélye ?

— Négy gyermekem van, férjem, négy kutyám és több otthonom. Gondolja, hogy marad időm ezután még valami *hobby*-ra is?

Ahogy kimondja, "négy gyermekem van", ugyanazt a melegséget érzem, mint amit filmjeinél érez az ember. Ingrid Bergman az életben is az, ami filmjeiben : a megbízható asszony, az élettárs, az anya, a családi élet összetartója.

— *Nehéz dolog anyának és filmsztárnak lenni egyszemélyben ?* — kérdem.

— Nagyon nehéz — feleli kis sóhajjal. — A hivatás és a családi otthon összehangolása nemcsak az én pályámon nehéz. Minden dolgozó nő problémája. Talán az okoz több nehézséget, hogy a gyerekek nem szeretik, hogy anyjuk ismert valaki. Ki nem állhatják, ha fényképezik őket, ha a riporterek kérdéseket tesznek fel. Ők "anyut" akarják, egyedül és egészen, kizárólag maguknak. Nem hatja meg őket a hírnév, a siker.

Ezután 1966-os terveiről beszél. Márciusig Londonban marad, utána családjához utazik. Férje, Lars Schmidt svéd impresszárió és első két házasságából származó gyermekei — mint mondja —, "már torkig vannak azzal, hogy a feleség és anya olyan sokig távol van". A karácsonyt együtt töltötték, az ünnepek előtt és alatt nem játszott a színpadon.

Mielőtt elbúcsúznék, még megkérdem : milyen magas?

— Lábban mondjam vagy centiméterben ?

— *Centiméterben.*

— 177 centiméter magas vagyok, cipő nélkül.

Megköszönöm, hogy fogadott. Félbeszakít : ne mondjam ezt, ő mindig boldog, ha a sajtóval találkozhat.

— Kérhetek valamit ? — mondja ezután.

Minden férfi hiú szamár. Én sem vagyok kivétel. Hátha ... hátha azt kéri, hogy előadás után igyunk meg egy italt. Érzem, hogy fülem vörös lesz, amint kinyögöm :

— *Kérem ... parancsoljon ...*

— Mondjon valamit magyarul.

NYELEK EGYET. Reményeim széttépett papírfoszlányokként hullanak le stoplámpa-piros fülem körül.

— *Maga nagyon csinos* — mondom.

— Mágá ... nadjon ... tsinos — ismétli és nevet. — Érdekes nyelv.

— *Ismer magyarokat ?* — kérdem.

— Legjobb barátnőm magyar — válaszolja. — Sok évvel ezelőtt hagyta el Magyarországot, amerikaihoz ment férjhez. Angyali teremtés és ha minden magyar ilyen, akkor maguk határozottan tökéletes fajta.

— *Most, hogy már engem is megismert,* — mondom szenvtelen arccal, — *most már tudhatja, hogy mi mind ilyenek vagyunk.*

Harsányan, túláradóan nevet ... Ez a nevetés kísér le a színészkijárathoz vezető lépcsőkön. A szitáló londoni esőben egyetlen vigaszom, hogy egy órát tölthettem valakivel, aki egyszerű, közvetlen, természetes, aki nemcsak nagy művész, hanem egyben ... boldog ember is.

VAJDA ALBERT

SZIGETI JÓZSEF :

A művész játékában a lelkének kell zengenie

A GENFI TÓ FELETT, ahol Szigetiék laknak, már jócskán áll a hó. A tó vizét alig látni. Szürke, mindent elrejtő köd gomolyog fölötte. A villa kapujában Szigeti vár. A villa melletti kert bejáratánál egy XIV. századbeli kapuív áll ; az a skót milliomos, aki a házat építtette, egy távoli kastélyból hozatta ide.

Egyszer érdemes lenne írni csupán a Szigeti-házról. A kaputól a pincéig. A kertről, amelyet Szigeti hitvese annyi szeretettel gondoz, az előszobáról, a szalonról, az ebédlőről, a zene- és könyvtárszobáról. Megannyi egy-egy múzeum, teli műkincsekkel, amelyeket Szigeti egy fél évszázad során a világ minden táján gyűjtött. kapott, vásárolt.

A zeneszobában beszélgetünk. Szigeti még ma is szépen beszél magyarul, pedig hat évtizede ritkán van erre alkalma. Az anyanyelv hatalma örök !

Egy szép kiállítású könyvet kapok tőle : *Joseph Szigeti — Beethovens Violinwerke.* A napokban jelent meg Zürichben.

— *Újabb könyv?*

Szigeti mosolyogva szakít félbe :

— Igen, a nyáron jelent meg Londonban *Egy hegedűs feljegyzései* című kötetem, amelynek egyik oldalán az angol, a másikon a német szöveg olvasható. Tavasszal New Yorkban negyedik kiadásban lát majd napvilágot önéletajz-könyvem. Az első három kiadás már évekkel ezelőtt elfogyott. A Bartók-fejezet még nem szerepelt bennük, ezt a német és magyar kiadáshoz írtam. Az amerikai kiadó most ezt a fejezetet is kérte, természetesen angolul. Elküldtem neki, hiszen én már angolul írok a legjobban és legkönnyebben. Mennyi könyvtervem van még! Hat évtizeden át, amíg hangversenyeztem, alig jutottam az íráshoz, pedig mindig élt bennem a vágy, hogy zeneművészeti és zeneesztétikai felfogásomat eljuttathassam nemcsak a képzett muzsikusokhoz, de a zenét szerető közönséghez is. A gyors változások korát éljük, a könyveknek is frisseknek, maiaknak kell lenniök. Ma másként látunk, másként ítélkezünk, mint tegnap.

— Azért mentem nemrégiben Amerikába, ahol a Connecticuti és Harvardi Egyetemeken tartottam előadásokat, hogy találkozzam a fiatalokkal s felélesszem bennük a tradíciókat, megmagyarázzam nekik : a hegedűs játéka csak akkor lesz művészi, ha az előadónak nemcsak a képességeit, de a lelki világát is tükrözi. Ha a játék nem tárja a hallgató elé a hegedűs lelkét, akkor a hegedűsnek lehet nagy technikai készsége, mégsem művész. Ezt gyakorlatban is bemutattam a fiataloknak. Részben lemezeimen, részben úgy, hogy egy darabot vagy tételt a fiatal hegedűs játéka után én is eljátszottam. A tanítványok megértették, hogy a művész játékában ott kell élnie, zengenie a művész lelkének.

— Az amerikai fiatalság — én persze nem zenei szempontból nyilatkozom — tele van tudásvággyal. Nemcsak az újat akarja megismerni, de a régieket is, mintha érezné, szüksége van a múlt nagy tanításaira. A mai fiatalok sok régebbi nagy mestert csak könyvből ismernek, sem személyesen, sem lemezről nem hallották a játékukat. A felejtés idejét éljük, ezért kell felélesztení a tradíciókat. A régi nagy hegedűsök, zongoristák, karmesterek művészetének ismerete nélkül a fiatalok tudásában hézag áll be, amelyet ki kell tölteni. Természetesen ez ma már a legtöbb esetben csak lemezek útján érhető el, viszont nagyon sok, régebbi, kiváló zenei produkcióról nincs hang lemezünk. Csak egy példát említek a magyar zeneművészetből : az egykor világhírű Waldbauer-Kerpely magyar vonósnégyes játékát — tudtommal — egyetlen lemez sem örökítette meg.

— A régebbi pedagógusok hibát követtek el, hogy nem használták ki azokat a kincseket, amelyeket kiváló zeneszerzők Bartók, Kodály és mások műveikben lefektettek. Bartók! Halálának huszadik évfordulóján alkalmam volt a svájci francia nyelvű rádióban beszélni róla. Nagy zongoraművész, nagy zeneszerző, nagy ember, nekem hű és jó barátom volt. Kár, hogy a világ csak halála után ismerte fel eléggé. Kodállyal nemrégiben, egy időben jártunk Amerikában és egyszer találkoztunk is Darthmouthban. Együtt voltunk, együtt csodáltuk Amerika nagy kulturális felvevőképességét, mondhatnám kultúréhségét. A kultúrának, művészeteknek ez a nagy szeretete jó fényt vet Amerika jövőjére.

TÁVOZÁSKOR észrevettem, hogy a zeneszoba falán az egyik ablakmélyedésben egy fénykép függ. Bartók és Szigeti fényképe, amint kéz a kézben állnak egy más mellett. A kép alatt a következő sorok olvashatók :

"Egy muzsikus élete — akármilyen furcsán hangozzék is — nem nagyon bővelkedik megrenditően szép élményekben. Az én életemnek ilyen örömei közé tartozik Szigeti Józseftől Brahms, Mendelssohn, Bach koncertjeit hallani — teljesítménye felejthetetlenül nagy élmény. Bartók Béla."

Örülök, hogy a képet észrevettem és az aláírt szöveget itt közölhetem.

HALÁSZ ERNŐ

Beszélgetések Ginsberggel

Allen Ginsberg, az ismert b e a t költő nemrég Angliában járt ; az egyik egyetemi folyóirat szekesztőjének sikerült több ízben elbeszélgetnie az "Üvöltés" karlmarxi szőrzetű, de egyébként nyájas és barátságos szerzőjével. Ginsberg először elújságolta, hogy Guggenheim ösztöndíjat kapott, amivel egy évre Oroszországba, vagy Kínába akar utazni. Hozzátette: nem hiszi, hogy csehszlovákiai kalandjai után szívesen látnák Pekingben (Moszkvában már járt egyszer, "nagyot ittunk Jevtusenkóval, meg Voznyeszenszkijjel" mondja). Idén tavasszal meglátogatta Kubát, majd Csehszlovákiába utazott, ahol a "Literárné Noviny" mint a "nem akadémikus amerikai költészet legjellegzetesebb képviselőjét" üdvözölte. A baj azzal kezdődött, hogy a prágai diákok megválasztották különös vendégüket "májusi király"-nak. A hagyományos prágai majálist diákfelvonulás előzi meg — ez alkalommal a derék sörivó polgárok megrökönyödve láthatták Ginsberget egy görgő virág- és hölgykoszorú közepén ágálni: "Elvtársak, itt balra látható az a ház, ahol a szentéletű Franz Kafka lakott és mosott fogat és írta irdatlan regényeit, amelyeket Önök, elvtársak, nem adtak ki..." Ginsberg szerint legalább százezren vettek részt a felvonuláson.

A hivatalos közegek megsokallták a költő népszerűségét és kissé szabados viselkedését. Birtokukba került Ginsberg naplója (elvesztette. vagy ellopták?), amelyben az amerikai költő cseh fiatalemberekkel kapcsolatos kalandjait jegyezte fel, (Ginsberg saját bevallása szerint biszekszuális), másrészt becsmérlő megjegyzéseket tett a cseh államra és annak egyes polgáraira. Ezek után mint nemkívánatos idegent, kiutasították Csehszlovákiából. Az ellene felhozott vádak között a "csendháborítás" is szerepelt. Ginsberg kommentárja: "Igaz, hogy május harmadikán be voltam rúgva, de csak tibeti himnuszokat énekeltem az utcán. És csak azért kísértek be, mert nem volt nálam az útlevelem. "Hogy a Cseh Kormány milyen komolyan vette az ügyet, mutatja az is, hogy végül is Novotny miniszterelnök magyarázta meg a népnek Ginsberg kiutasítását, a világjáró beatniket a "csehszlovák ifjúság megrontásával" vádolván.

Később Ginsberg Amerikáról beszélt s egyebek közt megjegyezte: New Yorkban mindenki gyűlöli a rendőröket és a rendőrök paranoiás módon viselkednek. Ezt a kölcsönös gyűlöletet csak jóindulattal és szeretettel lehet feloldani.

Újságíró : De hogyan lehet ráerőszakolni a szeretetet az emberekre ?

Ginsberg : Szeretkezni kell velük.

Újságíró : Igen, de ez gyakorlati probléma — túl sok az ember.

Ginsberg : Tudom. Elég hosszú időt vesz az egész igénybe, de maga az elgondolás — gyönyörű.

Ginsberg a továbbiakban elmondotta, hogy a költészetet vallásos élménynek tartja, érdekli a Zen buddhizmus és tagja a mozgalomnak, amely legalizálni kívánja a marijuana-evést. Az igazi költészetnek, véli Ginsberg, fontos szerepe lehet a közösség életében — megmutathatja, hogy "az emberi szellem kivirágozhat", felszabadíthatja a társadalmi alkalmazkodás rabjait. Akik ma még bőven akadnak, Amerikában is, Csehszlovákiában is.

G. Gy.

VILLON MESTER NYOMÁN

AZ ARGÓ BIRODALMÁBAN

MIÓTA CSAK franciául olvasok, mindig lelkes híve voltam az argónak. Azt hiszem, ez a lelkesedés akkor vált teljessé bennem, amikor a húszas évek közepe táján tanárom és mesterem, Ferdinand Brunot, a Sorbonne professzora (az akkori iroda lom- és nyelvészoktató karnak talán egyetlen igazi zsenije), elmagyarázta tanítványainak, hogy a szavak éppen úgy születnek, élnek és halnak, mint az emberek, hogy lényegében szép és csúnya szavak nincsenek, mert értéktartalmuk koronkint változhat. Végül pedig, hogy a francia nyelv a Rómakori galliai katona-argónak legalább annyira leszármazottja, mint Cicero latinságának. A bizonyítás már közhelynek számít : a francia *cheval* (ló) szó például nem a latin *equus*-ból származik, hanem az argó *caballus*-ából, a *tête* (fej) pedig nem a nemes *caput*-ból, hanem az argó *testá*-jából.

Annyira szeretem és élvezem az argót, hogy az a sanda gyanúm, detektívregény-olvasó szenvedélyemnek is egyik főoka az, hogy (legalábbis bizonyos művekben) az argó nyelvezet ugyanolyan fontos, mint maga a cselekmény. Célzok itt Albert Simonin : *"Ne touchez pas au grisbi"* (Ne nyúljatok a dohányhoz), Auguste le Breton : *"Du rififi chez les hommes"* (Bunyó a vagányok között) című maradandó értékű művére vagy Maurice Duhamel *Série Noire* sorozatára. Az utóbbiban a fordító-kiadó külön nyelvet teremtett.

EGYÉBKÉNT nemcsak én vagyok így ezzel az argó-szenvedéllyel, hanem a tősgyökeres francia olvasó is. Se szeri, se száma az évszázadok óta kiadott argó-szótáraknak és éppen a mostani karácsonyi könyvpiac legkeresettebb munkái között ott volt a Larousse gondozásában megjelent *"Dictionnaire des argots"*, Gaston Esnault műve, vagy Robert Giraud könyve : "Le royaume d'argot" (Denoël kiadó).

1952 és 55 között, magyarországi számkivetettségem idején, egyéb munkák mellett francia órákat adtam francia fordítóknak és tanároknak. Egyik előadásom az argóról szólt és rendkívül megleptek Hável Józsefnek, az MTI későbbi belgrádi tudósítójának, jelenlegi szerkesztőjének a Kálvária téri vagány-nyelvből hozott adalékai, amelyek között ilyenek szerepeltek : "Kuss szivar, pacek-balhé lesz." Ez azt jelenti : Fogd be a szád, öregúr, különben betörik a fejed."

Azóta is próbálom úgyszólván minden évben a Franciaországban tanuló magyar diákoknak elsütni azt az ötletemet, hogy írjanak terjedelmes disszertációt a francia argóról és próbálják megkeresni legalább két-háromezer kifejezés magyar megfelelőjét, mint például *"un mec qui n'a pas le trouillomètre à zéro"* = *"nem beszari pacák"*. Sajnos, egyik sem állt kötélnek.

HOGY milyen szubtilis, gazdag, szellemes a francia argó, ennek bizonyítására talán egyetlen példa is elég. *Jelenleg* az argóban *"szem"* helyett a következő kifejezéseket használják : *châsses* (ereklyetartó ; foglalat), *mirette* (mintázógyűrű), *carreau* (ablaküveg), *calots* (katonasapka), *quinquets* (kézi lámpa), *clairs* (világos részek), *mire* (célpont), *clignot* (barázdabillegető, hunyorító), *clignotant* (villanófény), *lance-flamme* (lángszóró), *sabord* (ágyúgolyó ütötte nyílás hajón), *yak* (yachmak : muzulmán nők fátyla), *loupe* (nagyító üveg), hogy ma már divatja múlt régebbi kifejezésekről ne is szóljunk. Nem tudom, a magyar argóban hány kifejezés van a *szem*-re, — de éppen az ilyesmit kellene egy magyar argó-szótárnak összegyűjtenie és az érdeklődőkkel tudatni.

Bármilyen izgalmas is a téma, sajnos, ilyen jellegű magyar mű mindeddig nem jelent meg. Viszont tavaly nyáron kéziratban véletlenül kezembe került Mészöly Dezső kitűnő filológiai tanulmánnyal bevezetett tizenegy Villon argó-ballada fordítása. Engedelmet kell kérnem Mészöly Dezsőtől, hogy egyik ballada-fordításának szövegét "ellopom". (A Nagyvilág 1966. januári száma egyébként közöl négy Villon argó-balladát Mészöly fordításában), — de az olvasók látni fogják, hogy kalapot kell emelni teljesítménye előtt.

François Villonnak — mint ismeretes — tizenegy vagy — más szerint — hat argó-balladája van. Azért nem tudjuk pontosan, hogy hat vagy tizenegy, mert az öt utolsó a Stockholmi Könyvtárban felfedezett, évszázadok óta Svédországban hányódó kéziratban maradt meg. Ezeket egyesek Villonnak tulajdonítják, mások azonban kételkednek hitelességükben. Mindenesetre témakörük és szókincsük nem tér el a civil életben kasszafúró, sőt, akaratán kívül gyilkos François Villon mester nyelvezetétől.

NÉZZÜK az első ballada első strófáját Villon eredeti argójában, megjegyezve : az argó használata azt a célt szolgálta, hogy tisztességes francia polgárok se értsék a szöveget :

A Parouart la grant mathegaudie
Ou accolez sont duppez et noirciz
Et par les anges suiuans la paillardie
Sont greffiz et prins cinq ou six
La sont blefleurs au plus hault bout assis
Pour leuagie et bien hault mis au vent
Eschequez moy tost ces coffres massis
Car vendengeurs des ances circoncis
Sen brouent du tout a neant
Eschec eschec pour le fardis.

Magyarul körülbelül ez így hangzik :

Párizsban a királyi akasztófa táján,
Ahol a hülye pacákokat nyakuknál fogva felkötik,
amitől megfeketednek
Ami pedig a züllötteket illeti, akiket a hekusok követtek,
Ezeket ötösével vagy hatosával akasztják fel.
A tolvajokat teszik a legmagasabb emeletre,
Hogy a szél jó magasan ringassa őket
Meneküljetek, kerüljétek ki gyorsan a vastagfalú zárkákat,
Mert a körülmetélt fülű zsebtolvajokra
Teljes megsemmisülés vár
Vigyázzatok, vigyázzatok a hóhérra.

A szöveget Armand Ziwès és Anne de Bercy magyarázatai szerint értelmeztük, bár meg kell mondani, hogy Gaston Esnault szerint *Parouart*, nem Párizst — a mai argóban *Paname*-ot — jelenti, hanem a bordélynegyedet, *mathegaudie* pedig nem "grande Montjoie (*mate* = domb, *gaudie* = öröm), azaz nagy akasztófa (értsd : *a Montfauconi királyi akasztófa*), hanem a bordélynegyed egyik háza.

Mészöly, aki a *jargont* és a *jobelint hadovának* és *hamukának* fordítja, a következőképpen tolmácsolta a balladát (most már nemcsak az első strófát, hanem az egész verset idemásolom) :

Párizsban, a nagy irha-szárítón,
Hol nyakravalót kaphat a balek,
Öt-hat jó firma barnul a napon,
Ha dolgoznak a fogdmegek.
Zsiványoké a fölső emelet,
Hol legjobban hintáz a szél...
Csak kapdovába ne kerüljetek :
Körülmetélt fülű vagány gyerek
Ha lebukott, soká nem él.
Kerüld, kerüld a kötelet!

Pénzes palin rajt üssetek,
S a nagy dohányt szedjétek el.
De aztán, komám, oldj is kereket,
Vagy majszter rak a szellőzőre fel,
S a falnál fehérebb leszel.
Ha föl-föltűnnek a kopók,
Javaslom, köszönés helyett
Mutassátok a seggetek,
Hogy hűvösre ne jussatok.
Kerüld, kerüld a kötelet.

Legjobb, ha sebten eleredsz,
Mert hűs a szél ott fönn a fán,
S nem kellemes a karperec,
Vastagfalú kóter zugán.
Hordd el az irhádat, komám,
Különben a Fejes készíti ki !
S tanulj meg ködösíteni :
Kinek a nyelve jól pereg,
Az nálunk sokra viheti.
Kerüld, kerüld a kötelet !

AJÁNLÁS.

Herceg, nagyúr minden mackó felett !
Falazzon egy beleváló gyerek,
S adjon le cinket ne legyen balek,
Másképp bekapjuk a legyet.
Kerüld, kerüld a kötelet !

Megjegyezzük, hogy a költő-műfordító csatolt argó-szótára szerint a kapdova razziát, a mackó kasszát jelent.

AZ AZ ÉRZÉSEM, ha a Mészöly-balladafordítások megjelennek, — s kiadásuk már folyamatban van, — legalább olyan sikerük lehet, mint Faludy György barátom szellemes Villon átköltéseinek, bár ezekről mindenki tudja, hogy az eredeti versekhez kevés közük van, sőt néhány "fordításnak" nincs is francia eredetije.

Magyarországon, — mint említettem — sajnos, még nem adtak ki teljességre törekvő argó-szótárt, legföljebb Eckhard nagyszótára tartalmaz jó néhány francia argó kifejezést és annak irodalmi fordítását, s néhány szellemes cikk jelent meg a kérdésről, mint például Karinthy Ferenc *"Nyelvelés"* című könyvének egyik-másik fejezete. A Horthy-rendszerben nem volt "úri dolog" ilyesmivel a nyilvánosság elé állni, a mai rendszer pedig talán túl szemérmes (hogy ne mondjam : álszemérmes) ahhoz, hogy a vagány-nyelvet kiadja, holott — tudomásunk szerint — Zolnay Bélának készen van az argó-szótára és az Akadémia nyelvvédő bizottsága évek óta gyűjti a huligán nyelv gyöngyszemeit. Mindenesetre ha a magyar argó-szótár odahaza rövidesen nem jelenhetik meg, akkor, mint annyi más kulturális feladat teljesítésében, ránk, külföldi magyarokra hárul majd, hogy hazulról jött diákokkal, munkásokkal, írókkal összefogva, saját kiadásunkban publikáljunk egy legalábbis háromnégyezer szóból álló, terjedelmes, ha nem is szótárt, de komoly szószedetet.

GARA LÁSZLÓ

VITÉZ GYÖRGY VERSEI

Ének félálomra

Egymásra hajolnak a kőliliomok
Zöldszemű rétek peremén — megmerevült bennük a kecsesség
hozzájuk dörgölőzik a hegyi hiéna
félénk sündisznó fényes orrát
közébük dugja.

Táncolnak, táncolnak az ártatlanok
— elporlik az eszterlánc — fényes homokból
fagylalttölcsért formál a szél
piros nyelvével a tavasz belekóstol.

Sírkő

Nem tudom apám sírját megbotozni
mert osztrák földnek ajánlott hamvait
kilakoltatta hegyoldali
kis temetőjéből a község tanácsa.
(A főnnálló rendelkezés szerint
tíz év után, — ha senki se fizet
a sírhely a községre visszahárul,
satöbbi ésatöbbi.)

Talán, ha felnőtt, jóízű, okos szót
érhettem volna akkor vele
nem öklendezne bennem annyi düh
s a félelem szivárvány-buboréka
elpattant volna újjaim hegyén.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Erdélyi helyzetkép

Az alábbi levelet egy nemrégiben Nyugat-Európába menekült román értelmiségi intézte lapunkhoz :

Talán érdekelni fogja lapjuk olvasóit, hogy paradox módon mi, erdélyi románok milyen mértékben irigyeltük az elmúlt hónapokban a magyar kisebbséget. Nem kell hangsúlyoznom, hogy ez az állítás nem a román kommunistákra vonatkozik, hanem a demokráciában és a nyugati világ életformájában hívő románokra.

Irigykedésünk oka, (bár ez most reám már annál kevésbé vonatkozik, mivel hála nyugaton élő befolyásos barátaimnak, sikerült útlevelet kapnom és az országból kijutva, az emigrálást választottam), a következő volt :

1965. nyarának elején elterjedt a hír Erdélyben, hogy a Kanadai Kormány az erdélyi magyar kisebbség tagjai részére 30.000 bevándorló vízumot engedélyezett. Minden magyar meg akarta ragadni ezt az alkalmat, ezrek meg ezrek jelentkeztek a rendőrségen kiutazási okmányaik elintézése végett. Hallottam olyan esetről is, amikor egy kis falu teljes lakossága zászlóval felvonult a megyei központi rendőrség elé, a helyi kommunista párttitkár vezetése alatt, hogy útlevelet kérjenek.

Ez a kivándorlási lehetőség felzaklatta az erdélyi románokat is, de a hatóságok kérvényeiket elutasították, mondván, hogy ez az akció, — mint azelőtt a palesztinai akció a zsidó kisebbségre, — csak a magyar kisebbség tagjaira érvényes. Így történt meg, hogy egyes románok névelemzés alapján igyekezték bizonyítani, hogy ők magyar nemzetiségűek.

Ez a nagyszabású mozgolódás meglepte, és később annyira nyugtalanította a hatóságokat, hogy az egész akciót egyik napról a másikra leállították. Úgy hallom, hogy azóta a magyar kisebbségi iskolák ügyében bizonyos, egészen jelentéktelen könnyítéseket engedélyeztek a hatóságok. A rendőrség viszont sorban behívja a jelentkezetteket és kihallgatja őket, miért kívántak kivándorolni, miért kívánták elhagyni ezt a "boldog" kommunista országot.

Az utóbbi hetekben, mielőtt eljöttem Romániából, a hatóságok kezdtek visszatérni a keményebb, úgynevezett sztálini metódusokhoz, több letartóztatásról hallottam, a párt újból mindenbe beleavatkozik és a liberális "kinövéseket" újból lenyesi.

Ez a pár sor talán elegendő, hogy újabb adalékkal mutasson rá az erdélyiek életére.

Egy új román menekült

Három csoport ?

Talán csak természetes, hogy a *Magyar Irodalmi Lexikon* tele van tévedéssel, ferdítéssel, elfogult megítéléssel. Megütköztetőbb, hogy a *Columbia Encyclopedia* legújabb kiadásának (2388 oldal, mintegy 775.000 sor) a magyar irodalomról szóló harminchétsoros cikkében — kisebb-nagyobb tévedések mellett — ez a mondat olvasható :

Between the two world wars, the novelists were divided into three groups — the Horthy regime defenders ; the Populists who sought amelioration of the peasants' lot ; and the Communists. ("A regényírók a két világháború között három csoportra oszlottak — a Horthy-rendszer bajnokaira ; a népi írókra, akik a paraszt sorsán iparkodtak javítani ; és a kommunistákra.")

Vannak, akik úgy emlékeznek, hogy mások is írtak magyar regényt abban a korszakban, nemcsak a horthysták, a falukutatók mert nyilván őrájuk vonatkozik a "Populists" megjelölés) és a kommunisták. Sőt vannak, akik deklarált vagy felismerhető kommunista regényírókra vagy pláne regényíró-csoportra egyáltalán nem emlékeznek.

Kár, hogy az általában tájékozottnak és megbízhatónak ismert *Columbia Encyclopedia* ilyesmivel rontja hitelét — legalábbis azok előtt, akik a magyar irodalmat nem az ő cikkéből ismerik.

R. N.
(Washington)

Magyarok külföldön

Most kézbesítette a posta a Fekete Márton szerkesztésében megjelent új angol nyelvű "Ki kicsodá"-t, amelynek pontos címe : "Prominent Hungarians, Home and Abroad". Természetesen külföldön jelent meg.

Nem voltam rest és megszámoltam : 131 *olyan író és költő nevét tartalmazza, aki a mai Magyarország határain kívül él. E számba beleértendők nemcsak a nyugatiak, hanem az erdélyi, felvidéki és délvidéki ma élő magyar írók is. Még egy kis statisztika :* 4 *Nobel-díjasunk és* 12 *Kossuth-díjasunk él külföldön.*

A könyv 205 *olyan magyar születésű és odahaza végzett egyetemi tanárt vagy tanársegédet sorol fel, aki jelenleg nyugati országban működik, közöttük* 140 *Amerikában.*

Nem tökéletes könyv a "Prominent Hungarians", én magam legalább 10 *további professzort tudnék felsorolni.*

Így is elgondolkoztató, mit vesztett az ország a különböző parancsuralmi rendszerek miatt.

Sárközi Mátyás
London

MINDIG IS lámpalázzal kezdtem meg előadásaimat, vagy fogtam íráshoz s most élemedett koromban zavaraim igen-igen megsokasodtak. Arany János, nálamnál jóval fiatalabban, kapcsos könyvébe zárta életének utolsó idején, mondanivalóját, volt is neki — ez az elkelő példa tölt el engem kételyekkel, hogy vajon nem az volna-e helyes, hogy, egy neves karthauzi baráttal szólva, "a hallgatás biztos kikötőjében keressek magamnak békés menedéket?" De hát nem könnyű dolog ez ; a "szeretném magam megmutatni" szelleme — úgyis mondhatnám : démona, állandóan bíztatja, ösztökéli az emberek leghiúbb fajtáját, az írót s az öreg írót különösen, mert hogy ő valami különös revelációra érzi magát kötelezettnek, (ki által és kinek számára?) hogy nyilatkozzék, ha "későn, ha csonkán, ha senkinek"! Az öreg író szívesen elhiszi a nagy német filozófusnak, hogy milyen üres volna a világ hiúság nélkül. Igen, az ő feladata, hogy ne tűrje ezt az ürességet : bíráljon, lázadozzon, javítson, teremtsen, — minden percben alkalmat ad erre a világi élet.

AZ AZ IGAZÁN NEVEZETES ESEMÉNY, mely engem ezúttal szóra bírt, a következő : a Magyar Tudományos Akadémia egy tudományos testülethez méltó nagy vállalkozásba fogott : kiadja hat kötetben a magyar irodalom történetét, a legkezdetibb időktől napjainkig. Eddig öt kötet jelent meg és éppen az ötödik kötet az, melyről jussom van szólani, talán kell is szólanom, mert hogy a "Nyugat" folyóirat korszakát tárgyalja, melynek kitervezésében elindításában, eszmei törekvéseiben nagy részem volt. A hatodik, a befejező kötet, mely majd a legeslegújabb magyar irodalom beszámolója lesz, hamarosan kijön. Ha meggondolom, hogy már az ötödik kötet szerkesztőjének, íróinak — ahogy hallom — komoly támadásokban volt részük, holott e korszak régi írói közül már csak néhányan lézengünk a világon, nem nehéz elképzelnünk a színjátékot, mely a hatodik kötet megjelenésekor az irodalmi érdeklődést Magyarországon, de tán az emigrációban is, a fehér izzásig fokozza. Mert tessék elhinni — klasszikus tanút idézhetnék erre, első sorban magamat —, az íróknak első dolguk lesz a kötet megjelenésekor az indexben megkeresni a maguk nevét, aztán utánalapozni az utalásoknak, hogy hol és milyen vonatkozásban esik szó róluk... Idáig rendben van. Aztán az író figyelmesen elolvassa a róla szóló tanulmányt, bosszankodik a téves adatokon — az ötödik kötetben is bőven vannak s az sem menti a tanulmány íróját, hogy adatait a nemrég megjelent Irodalmi Lexikonból vette. Aztán még jobban bosszankodik a tanulmány sommás ítéletén, mely rosszindulatúan elhallgatja, hogy ő találta fel az összes puskaporokat, — siet összevetni írótársairól szóló cikkekkel, collstokkal méricskéli ezek terjedelmét, fontolóra veszi díszítő jelzőit, — nem kétséges, egy futball-bírónak százszor könnyebb dolga van, mint a hatodik kötet szerkesztőjének. (Az ötödikét sem irigylem.)

DE HÁT ez már nem az én dolgom ; a sors az ötödik kötetet szignálta rám, azt amelyik az 1905-től 1919-ig terjedő korszakot öleli föl. Erről a kötet bevezetése azt mondja, "ez a másfél évtized a magyar irodalom fejlődésének egyik legfontosabb, leggazdagabb időszaka : az új magyar irodalom kibontakozásáé." Hadd kezdem azzal a frázissal, hogy ez az új irodalomtörténet hiányt pótol. Rég volt, lehet annak kilencven éve, hogy Beöthy Zsolt irodalomtörténete megjelent ; ezt a munkáját nem ismerem, de ismerem a nagy képes irodalomtörténetet, melyet jeles és kevésbé jeles munkatársak segítségével a múlt század vége felé szerkesztett. Én, fiatal diák, füzetenként vásároltam meg az Atheneum régi épületében a Ferenciek terén, — kedvezményes áron, nem tudom milyen protekció révén, de arra jól emlékszem, hogy már a kiadóhivatalból a lépcsőn lemenet boldog izgalommal lapozgattam képekkel ékes lapjait.

Pintér Jenő hat kötetetes (?) irodalomtörténetében már a "Nyugat"-korszak íróiról is olvashatunk egyetmást, így nevezetesen Ady Endréről ha nem is igazán megértő, de méltányló sorokat. Pintér Jenő munkájára itt New Yorkban nem akadtam rá ; emlékezetemben mint közepes értékű munka él. Lehet, hogy nincs igazam ; ilyen megállapításoknál mindig figyelmeztetem magamat Renan mondására : hogy senkinek nincs annyira igaza, hogy a vele szemben állónak ne volna igaza. (Emlékezetből idéztem.) Rólam is írt, de hogy mit, arra nem emlékszem ; azt tudom, hogy igen megrótt mert hogy irodalmilag is elismert nagyságokkal, pld. Alexander Bernáttal is, szigorúan bántam. Egyetemes jellegű munkát még csak egyet tudok, Szerb Antal jeles művét, — sóhajtva gondolok arra, milyen hivatott szerkesztője lett volna ennek az ötödik kötetnek.

Érdemes azon is elgondolkozni, vajon helyes-e a kötet beosztása, mely Ady föltűnésével, tehát egy nagy irodalmi eseménnyel kezdődik s az 1919, év történelmi eseményével fejeződik be. A " Nyugat"-ról szóló fejezet megállapítja, hogy az 1905 utáni esztendőket a magyar irodalomnak Ady nyomán történt hirtelen meggazdagodása teszi emlékezetessé. Azt mondja : "A század első évtizede indította útnak Babits Mihályt, Juhász Gyulát, Kosztolányi Dezsőt, Kaffka Margitot, érlelte naggyá Móricz Zsigmond prózáját, vezette Krúdyt az egyéni hanghoz, tette lehetővé az utánuk felbukkanó tehetségek — Tóth Árpád, Füst Milán, Nagy Lajos, Tersánszky és mások — szabad kibontakozását. A korszak gazdagságát nemcsak nagy egyéniségek jelzik : a századelő serkentő mozgalma és folyóirata, a 'Nyugat' felpezsdítette maga körül az egész szellemi életet". Szó szerint így olvastuk az egyik fejezetben, — de hát akkor mért kellett 1919-ben lezárni lapjait ? A "Nyugat" még 22 éven át, egészen Babits Mihály haláláig élt igen eleven életet, — vajon ebben az időszakban már nem volt szükség a szellemi mozgalmak fölpezsdítésére ? Az irodalmi szabadság ügye ebben az időben már nem szorult védelemre ? Az új tehetségeknek már biztosítva volt az érvényesülés útja ? Az Akadémiák megértőbbek lettek ? De hát végül is, ha e kötet ilyetén beosztása nem is indokolt, ez nem lehet akadálya annak, hogy jól megírt tanulmányokban ne tárja elénk az elmúlt korszak irodalmát.

A KÖTET SZERKESZTŐJE, kinek eddigi irodalmi működését, sajnos, nem ismerem — s ez az én hibám —, nagy felkészültséggel látott munkájához ; elgondolása az volt, hogy e korszak irodalmát igazán csak úgy ismerhetjük meg, ha ismerjük a történelmi eseményeket, melyek ezt a kort alakították, a filozófusokat, kiknek munkája a kor szellemi életét befolyásolta. Lehetetlen feladatot vállalt. Tudjuk, hogy az újabbkori történetírás, amikor egy század történetét megírja, akkor ebben fontos helyet szán a század irodalmának, általában szellemi életének. Ez egyáltalán nem kötelezi az irodalomtörténetet, hogy ő viszont általános történelmet írjon. Egyszerűen azért nem, mert nem képes erre, még ha tudományos felkészültsége vitán felül áll is. Egy ívnyi sűrítésben, Reader's Digest-szerűen elmondani mind azt, amiről eddig könyvtárnyi munkákat írtak s továbbiak vannak készülőben : lehetetlen s így fölösleges erőfeszítés. Semmivel sem tud többet mondani, mint amennyit egy jól maturált ifjú, vagy akár egy tudnivágyó munkás, már úgyis tud. És ez áll a filozófusokról szóló fejtegetésekre is. Az én szememben merényletszámba megy, ha filozófusokkal, kik egész életüket azzal töltötték el — remek könyvek során —, hogy a világrejtély egy csücskét föllebbentsék, — két-három oldalon végeznek s pedig nemcsak úgy, hogy filozófiájukat próbálják ismertetni, — Schopenhauerre, Nietzschére, Freudra gondolok, — hanem harci bárdjukkal betörik kapuikat, — nem is értem, tudós hogyan vállalkozhat erre !

DE maradjunk a kötet principális témájánál, a "Nyugat"-korszaknál. Hat esztendő előtt én is írtam tanulmányt erről ; kétszázoldalnyi kis könyvet, az volt a címe : "Följegyzések a 'Nyugat' folyóiratról és környékéről". Ez az írás, sajnálatomra, csak igen kisszámú olvasóhoz jutott el, — az olvasótömegek számára, amivel az otthoniak joggal dicsekedhetnek, tabu maradt anélkül, hogy a hatóság a tiltott könyvek jegyzékébe vette volna fel. Kár, mert az új irodalomtörténetnek nem egy oldalán előnyösen érzett volna meg hatása, - végül is a "Nyugat" keletkezésének egyetlen élő tanúja — *testis veritatis* — mondotta el a "Nyugat" keletkezésének történetét. Igaz, nagyon egyszerűen, — a nagy történelmi és filozófiai elő-események freskó-kísérlete nélkül, de annál hitelesebben, őszintébben és minden ünnepélyesség nélkül. Kísérlet volt, mely azonban nem tette fölöslegessé az Akadémia szep vállalkozását. Utaltam tanulmányomban arra, hogy a "Nyugat" jöttét két fontos előzmény szolgálta : az egyik az általunk 1905-ben kiadott havi folyóirat, a "Figyelő", melynek olvasói ugyan nem voltak, de írói igen s olyan írók, kik aztán a "Nyugat"-nak is becsületére váltak. Érdemes kísérlet volt, de hogy ez a kísérlet cselekedetté váljék, ahhoz az kellett, hogy Ady Endre kiálljon első igazi versekönyvével, az "Új Versek"-kel. Az "Új Versek" remekbe készült előszó volt a "Nyugat"-hoz .

Akik így a "Nyugat"-ot útján elindítottuk — hárman : az öreg Ignotus, Osvát Ernő, a "Nyugat" tényleges szerkesztője és én, — nagyon bíztunk vállalkozásunk sikerében. Mindegy, hogy miért bíztunk, — tény, hogy rövid idő alatt a "Nyugat" az ország legtekintélyesebb folyóirata lett, hála kitűnő munkatársainak és tekintélyes ellenségeinek. Mint az új Irodalomtörténet mondja : "A 'Nyugat'-mozgalomnak nagyerejű áramá a hivatalos irodalom már képtelen volt meg állítani". Mielőtt továbbmegyek, utalnom kell arra, amire a tanulmányok aláhúzottan utalnak, hogy magyarázataik, ítéleteik a marxista történetírás szellemében fogantatak. Ebből következően teljes értékűnek az az írót fémjelzik, kinek mondanivalója, ha tehetséggel, meggyőződéssel, különös kifejező erővel tárja az olvasó elé, a forradalom gondolatát szolgálja. Természetesen azét a forradalomét, amely Magyarországon a má sodik világháborúban történt megnyomoro dásunkkal 1945-ben bekövetkezett. Ezt a köztudomású tényt csak megállapítom, anélkül azonban — s ez, amit hangsúlyozni kívánok — erről vitatkozni akarnék. Ez a tétel ma otthon előfeltétele a szellemtudományok terén végzett kutatásoknak, dog ma, a csalhatatlanság minden jegyével. A vitának itt semmi értelme. Annak az okoskodásnak sem volna sok értelme, ha azt próbálnók bizonyítani, hogy lényegében minden író forradalmár, mert minden, am van, rászolgált hogy elpusztuljon. (Goethe szebben mondotta.) Viszont el kell ismernünk, hogy a tanulmányok íróiban megvan az igyekezet, hogy olyan írókról is, kikra a dogma előfeltételei alig alkalmazhatók, — mint például Babitsra vagy Kosztolányira kikkel régebben mostohán bántak, — tárgyilagosságra való törekvéssel, méltányló írjanak. Aminthogy véleményem szerint a Babits-fejezet, Rába György tanulmánya tán a legkülömb esszéje. (A "dekadens" jelzőkből azért néhányat nála is lealkudtam volna.)

SAJNOS, nem mondhatom : ex uno disce omnes, — ebből az egyből meg lehet ítélni a többieket. Mert bizony akadnak köztük gyengék, középszerűek, van benne néhány jól átgondolt, jól megírt tanulmány is, — egészben véve, mit is mondjak! Úgy illenék, hogy az ilyen, kissé felelőtlen állítás helyett — amire nem jogosítanak fel a tanulmányokban elég gyakran tapasztalt felelőtlenségek — minden tanulmánnyal külön tanulmányban foglalkozzam behatóan. Tekintélyes kötet adódnék ebből. De minthogy a vezérszólam a kötetben érthetően Ady Endréé, behatóbban csak a róla szóló tanulmánnyal foglalkozom. Szívesen elismerem, hogy írója, Varga József, jól ismeri, igen becsüli Ady írásait, alaposan foglalkozott — már a múltban is ezt tette — a gazdag Ady-irodalommal, egy-egy tételének bebizonyítására tucatjával ragad ki

FENYŐ MIKSA

ÚJ MAGYAR IRO

KELLEMES NŐI HANG hív telefonon este kilenckor. Ez várakozást felajzó kezdet, ugyebár ? A folytatás prózaibb. A hölgy arra kér, hogy holnap este fél nyolckor fáradjak be fiam iskolájába, fogadás lesz, a tanárok és tanárnők rendelkezésre állnak. Az est címe : "Vissza az iskolába!" — Mit jelent ez ? — kérdezem a telefonáló hölgytől — hogy vissza az iskolába ? — Ez azt jelenti, — mondja a hölgy, — hogy holnap este fél nyolctól tizenegyig ön dióhéjban végigcsinál egy szabályos iskolanapot. Ugyanúgy, ahogyan az ön fia éli iskolai életét napról napra. A különbség az, hogy minden miniatürben történik, egy-egy óra csak tíz percig tart. Azonkívül felelltetés sem lesz, dolgozatírás sem.

Másnap este fél nyolcra tehát elmegyek az iskolába. A nagy épületcsoportozat körül sok száz parkoló automobil, az előcsarnok fényárban úszik. De micsoda előcsarnok, szent ég! Engem inkább a lillafüredi Palotaszálló halljára emlékeztet, mintsem az én hajdani gimnáziumom tintaleveses- és papírgaluska illatú aulájára. (A bejárattól balra bronz dombormű, támolygó fiatalember hadnagyi uniformisban, bajszos honvéd támogatja. A hadnagy előre mutat. A dombormű márványlapján a felirat : "Csak előre, édes fiam!" Tízpercekben Paksa bácsi, a pedellus, perecet, sóskiflit, vajas zsemlyét és tizenkét fillérért tejcsokoládét árult.) Ennek a Palota-szállószerű Woodland-Highschoolnak fényes előcsarnokában most diáklányok ülnek egy asztal mögött, ők szolgálnak felvilágosítással. Kérdezik a fiam nevét, aztán felütnek egy dossziét és átadják a nekem szóló tanrendet. Nyolc huszonkettőtől geometriaóra a 319-es számú szobában. Nyolc harminckettőig. Akkor hétpercnyi idő a 308-as szobába való eljutáshoz, ahol nyolc harminckilenctől nyolc negyvenkilencig történelemóra lesz. És így tovább. Angol nyelv- és irodalom, kémia, egészségtan... Kilenc harminckor az étteremben kávé és sütemény áll rendelkezésre, kilenc negyvenig. Tehát étkezési szünetünk is van, csakúgy, mint a gyerekeknek. Azután folytatódnak az órák. Az amerikai középiskolák rendje az, hogy nem a tanár jön a tanterembe órára, hanem a diákok mennek teremről teremre a tanárokhoz. Egy-egy óra között nekik is hét percnyi idejük van ahhoz, hogy áthurcolkodjanak a másik terembe.

A tanterem... Istenem, mennyire más ! Először is : nem padokban ülnek. Mindnek külön kis asztala van, melléépített szék, hajlított csőbútor, az ülés, meg az asztal lapja csillogó, ragyogóan tiszta plasztik. Ebbe nem lehet belevésni, hogy "Mancika", sem azt, hogy "Sumák hülye."

ÜLÜNK TEHÁT az "otthon-teremben", fél kilenckor este, talán tizenöten, az osztályfőnök röviden tájékoztat bennünket arról, hogyan is folyik majd le ez a "Vissza az iskolába"-este. Aztán a terem falára erősített kis dobozból halk, zümmögő hang érkezik, jelzi, hogy itt az idő, indulás a következő órára. Nincs csengő, csak ez a könnyed, figyelmeztető kis zümmögés. És most egy pillanatra hallom a gimnáziumi csengőt, nagyon messziről, negyedszázad távlatából csörömpöl. Heuréka! Csöngettek, épp most, ebben a minutában, amikor Réger fordított a noteszában, fölnézett és azt mondta, hogy "— ...hát akkor jöjjön ki felelni..." És ebben a szent, csodás pillanatban megszólalt a csengő. Réger elvesztette fölöttünk minden hatalmát, a notesz becsukódik, szék zörren, kabát panyókára, egyetlen dobbanással föláll az osztály, Réger méltóságteljesen kisétál. És abban a pilla

HALÁSZ PÉTER

Vissza a

natban kitör az üvöltés. Szivacs repül, lábak dübörögnek az olajozott padlón, egyszerre harmincan feszülnek az ajtónak, valakinek kabát repül a fejére, húzz rá, nem apád...!

Asbornson tanár úr kellemesen cseveg a történelemórán. Kifejti a 302-es számú teremben, hogy milyen elvek vezérlik a történelem oktatásában. Az egyik szülő vitát provokál. Neki az az érzése, hogy a tempó egy kicsit gyors és a gyerekek előtt a történelem fordulatainak egy-egy részlete homályos marad. Asbornson fiatal ember. — ... a syllabusz úgy irja elő számomra — mondja engedékenyen és bocsánatkérően — hogy ennyi és ennyi időt....

ESZEMBE JUT a tanári szoba a mi gimnáziumunkban. Csak az ajtaja. A nagy, barna szárnyas ajtó. Belülről sohasem látam, diákoknak tilos a belépés. Apám jön fel a lépcsőházban. Will Péter hivatta. "Fiam, küldd be holnapra atyádat. Nagy marha vagy a mathézis világában. Ha nem tanulsz, úgy elváglak, hogy beleződülsz. Atyád holnapra itt legyen!" Jön az apám. Látom a télikabátját, a szürke puhakalapját. Izgatott, kicsit szaporán lélegzik. Várom a lépcsőfordulóban. Kísérem a tanári szoba ajtajáig. A tízpercből már eltelt öt perc, Willnek nincs sok ideje, apám szerencsére elkésett egy kicsit, mindig elkésik, nem emlékszem rá, hogy valaha is ne késett volna el egy kicsit. Mielőtt belépne a tanári szoba ajtaján egymásra nézünk. Látom, hogy nagyon izgul, tele aggodalommal. Nem szeretett a tanárokhoz járni. Félt

...DALOMTÖRTÉNET

verssorokat, gyakran a vers szétdúlásával és magyaráz kitartón, attól való féltében, hogy a vers az ifjú olvasóra nem fog úgy hatni, mint ahogy reá hatott. Hibái Ady iránti őszinte lelkesedéséből erednek, s ez enyhítő körülmény. Különösen az én szememben. Sajnos, ez a lelkesedés állandóan szuperlativuszokba ragadja, lelkesedése olykor lelkendezéssé fárad, írása dagályossá lesz. Egy példa erre. Ady kitűnő újságíró volt, azzá lett, de nagyváradi idejének újságcikkei még többnyire a vidéki újságírás hangján szólanak. Ábrányi Emil előszavával megjelent verseskönyve, melyet nekem azzal a dedikációval adott, hogy azt soha senkinek nem mutatom meg, még semmit sem sejtetett az eljövendő Adyból, de még a "Még egyszer" című füzet is csak a visszafelé néző prófétának ad módot némi fel- és elismerésre. Mégis az Ady-tanulmány azt állítja, hogy Ady Váradon nemcsak a legnagyobb publicistává nőtt, de mint költő is csaknem készen volt már, ahogy ezt a "Még egyszer" néhány verse s "a kiemelt lírai érzéstömbök igazolják". Hogy mit jelent ez a kifejezés "kiemelt lírai érzéstömbök", nem tudom ; de hadd egészítsem ki ezt a lelkes megállapítást azzal, hogy mindez a képesség nemcsak Váradon volt meg Adyban, hanem már csecsemőkorában Érdmindszenten is. A tanulmány írója idézi Ady egyik versét s erről megállapítja, hogy "ebben zúgott fel a magára lelt, a forradalmi demokrata világnézetét megtalált művész hangja a legtisztábban". Az ilyen elragadtatott mondással a tanulmány írója senkit nem ragad magával, holott ezt nagyon Ady iránti kötelezettségének érzi. Vagy egy másik helyen : "nálunk nehéz évszázadok kovászolták ki a mély hazaszeretetet, melynek ösztönösen rögzített önvédő gesztusai könnyen csaptak át támadásba, haladó tettekre serkentő önzetlensége a szomszédok iránt értetlen nemzeti önzésbe". Sajnos, az ilyen túlhevített szófüzések gyakoriak s ha szerző számára jelentettek is valamit, mert nyilván jelentettek, az olvasót nagyon zavarják, — nem érti, hogy amit Ady művészi tökéletességgel fejezett ki, mért kell azt szónokira átírni. Mert akár metafórákkal dolgozik Ady, akár pedig szimbólumokkal, versei mindig azt mondják el — vagy ha úgy tetszik, azt zúgják fel —, amit ő üzenni akar. S ha egy-egy versénél akad egy homályos pont, kötetben együtt versei tökéletesen fejezik ki költészetének leglelkét. Persze nem ebédutáni olvasmányok, amikor pamlagán elterülve az olvasó leróni készül az irodalom iránt érzett kötelességét, — de mit ma gyarázzam, Ady tábora úgyis tudja ezt s a tanulmány írója is kitűnően.

Ady Pénz-verseiben a Pénz valóban pénzt jelent, a Mammont, mely a költőt az élet teljességéhez segítheti, nagyobb függetlenséghez, mely dukál a szellem embereinek. Milyen megértéssel, együttérzéssel állapítja meg Vajda Jánosról, hogy

"Haláláig hiányzott neki
Dárius kincse : azaz száz forintja".

S ha a Pénz ilyetén megbecsülése a dekadencia jele, akkor bele kell törődnünk abba, hogy mióta a föníciaiak a pénzt feltalálták, azóta az egész emberiség dekadens és egyre dekadensebb. És éppígy, ha Ady verseiben Istenről szól, vagy Istenhez szól, azt a dekadencia fogalommal elintézni próbálni lehetetlen kísérlet ; az Isten-versek gyönyörűek, nem is tudok verset, melyben Jákob küzdelme az Isten angyalával ilyen elragadón volna megírva. Lehet, hogy Varga Józsefet megtévesztette a nagytekintélyű Lukács György megállapítása, akit Varga így idéz : "Ady istene a forradalomra hiába váró forradalmár kétségbeesett menedéke". Kár, hogy humorérzék híján Varga József nem próbálta bizonyítani, hogy ez a leghelyesebb magyarázat. Roma locuta. Nem mondok verscímeket, de ajánlom az olvasónak, hogy távol minden esztétikai, vagy teológiai magyarázattól, olvassa el az "Illés szekerén" kötetnek Isten-verseit.

VARGA JÓZSEF MEGEMLÍTI, hogy annak idején Ady Kosztolányi verseit bírálva azt mondja : "emberi dokumentumokat nem találunk benne". Hát éppen ez a legnagyobb fogyatékossága Varga tanulmányának : az emberi dokumentumok hiánya. Nem, mintha Varga nem ismerné Ady Endre életének balságait, fogyatkozásait, utat kereső tévelygéseit. Ady írásai mind ezekről vallanak és élete tanúinak vallomásai — mégis attól való féltében, hogy ezeknek tudását Ady művészetének nagyszerűsége sínyli meg, s a róla rajzolt kép emberi, nagyon emberi lesz, — de az is lehet, hogy öntudatlanul —, vállalta Ady életének dehumanizálását. Nagy kár ez ; tanulmánya igazibb, érdekesebb lett volna. Ady nem hibás ebben : ő vallott, minden retusálás, szépítő szándék nélkül, — talán arra is gondolt, hogy az ő műve mint a nemes márvány, megbírja a foltokat, az erezeteket is. "Szánatni így-úgy nem hagyom magam" — írja egyik versében, szinte üzenetül azoknak, kik rosszul értelmezett kíméletből hallgatnak fogyatkozásairól, melyek nélkül Ady művészete aligha teljesedett volna ki olyan nagyszerűen, ahogy azt kétségtelenül Varga József is értékeli. Azt olvasom a kötet más helyén, hogy "a dukduk affér, (1908) melyet Adynak az 'Új Idők'-ben közölt nem éppen szerencsés cikke váltott ki s szinte egy időben a hivatalos irodalom ellen folytatott harccal a 'Nyugat' belső ellentéteire villantott fényt... Ady elégedetlensége mögött sem csupán kicsinyes és személyes okok húzódtak meg. A vita háttere — a tisztázó levélváltás — azt bizonyitja, stb, hogy a cikk kitörési szándékot közvetített abból a szűk körből, melyet a 'Nyugat' jelentett költővezérének". Adataiban és ítéletében teljesen téves megállapítás. A "Nyugat"-nak nem voltak akkor belső ellentétei s nem volt tisztázó levélváltás, még tisztázó levelezés sem, amely bármit is megmagyarázhatott volna. Kár, hogy Varga József nem foglalkozott ezzel az emberi dokumentummal, még annyira sem, hogy legalább Ady mondását glosszálta volna, aki azt mondotta : "hülye cikk volt". Versekre sem utalok, melyek meggyőzőn és megrázón vallanak az ember-Adyról, de hadd mondom el Ady római tartózkodásának egy érdekes mozzanatát. Ady Rómában ismerkedett meg Elek Arturral, a "Nyugat" kitűnő munkátársával. "Most ismerkedtem meg a legfehérebb emberrel", mondotta róla Rómából visszajövet. Erről a római együttlétről Elek Artur a "Nyugat"-ban számolt be, jelesül arról, hogy megmondotta Adynak, milyen rosszul esik neki, hogy Ady cinikusan beszél emberekről, kik neki — ti. Elek Arturnak — kedvesek s neki, Adynak melegszívű jóakarói. Ady legyintett kezével — "hiába akarsz belőlem jó embert csinálni, én rossz ember vagyok", ezt felelte. Sir Alec Douglas Hometól, Nagybritannia miniszterelnökétől, azt kérdezte egy újságíró, hogy miket olvas? "Mostanában közgazdasági műveket olvasok ; egy miniszterelnöknek értenie kell a közgazdasághoz", mondotta. "De hát ehez Churchill sem értett" jegyezte meg az újságíró. "Hjah, Churchill, az más ; Churchill minden szabálynak a kivétele volt" — mondotta Sir Alec. Ez áll Adyra is : minden szabálynak a kivétele. Nagy költő, — szerintem a magyarság legnagyobb költője és igen-igen ember volt. ("Ady bizony kimagaslik közülünk két fejjel" írta róla már 1908-ban a fiatal Babits.)

S MOST NÉHÁNY SZÓT önmagamról, kiről a kritikusokról szóló fejezetben Komlós Aladár megemlékezik. Nehezen tudtam eldönteni, vajon való-e az, hogy ezzel eldicsekedjem, (egy percig elhitettem magammal, hogy van mivel dicsekednem) — valamiféle szerénység-érzés visszatartott. De aztán egy fiatal intelligens barátom meggyőzött arról, hogy minden szerénység, álszerénység, s pláne hogy Komlós Aladár meggyőzött arról, hogy ami az ő cikkét illeti, igazán nincs mivel eldicsekednem, — elszántam magamat néhány megjegyzésre. Előbb néhán ténybeli tévedést kívánok helyreigazítani. Nem úgy volt, hogy a "Nyugat" "egyik alapítója, utóbb szerkesztője" voltam, hanem már a kezdettől fogva — 1908-tól 1917-ig voltam szerkesztője s erről csak akkor mondottam le, amikor 1917-ben a Gyosz igazgatójának választott. Kritikai működésemet nem kezdtem a "Hét" ben, hanem — ha már a "Magyar Géniusz" ról nem beszélünk — Gyulai Pál "Budapesti Szemléjé"-ben, amire nagyon szívesen emlékszem. Elismerem azonban, hogy az ilyen tények ismerete nélkül is, bárki a modern magyar irodalom kitűnő ismerője lehet, — a tévedések miatt csak a megtárgyalt író érzékenykedik.

Kritikai példaképem nem volt Alfred Kerr, mint ahogy Komlós Aladár — nem is bántó szándékkal — néhány jól megírt sorban állítja. Nem hiszem, hogy aki nem kényelmeskedik el kezdeteim néhány írásánál, hanem figyelmesen olvassa "Nyugat"-beli kritikáimat, beérné a Kerr-megállapítás felületességével. Viszont ennyi alaposságot, türelmes beleélést kívánni meg az Irodalomtörténet írójától, ki mint Komlós Aladár olyan nagy feladatot vállalt és ennek teljesítésében érthetően vigyáz presztizsére, melyet már a "Nyugat"-időkben szerzett s azóta is szerencsésen öregbített ; akinek éppen ezért törődnie kell azzal, hogy feitegetéseit szinkronizálja kora esztétikai sablonjával, politikai tanításaival, — igényes követelés vele szemben. Tehát hadd mondom el én, kellő kompetenciával, hogy kétségtelenül hatott rám, a huszonötéves íróra Kerr ötletessége, eredetisége, írnitudása, ítéleteinek élessége, de hogy aztán még ki mindenki hatott rám, Heinétől Sainte-Beuvig, V. Vischerig, Gyulai Pálig, Péterfy Jenőig, — nincs az a választóvíz, mely ezt bennem vagy bármely íróban szételemezni tudná. Az elődök és kortársak befolyását az íróra senki becsületesebben nem vallotta, mint Goethe.

Látom, Komlós Aladár szívesen ír javamra néhány kritikusi kvalitást : közvetlenséget, az elsőség jóságát, közvetlenséget, bátorságot s már-már elbiztam magam, amikor ilyen mondat ötlik szemembe : "Néha be is éri a puszta első személyes kijelentéssel minden indokolás nélkül, mint pld. a Dadá-ról írt színikritikájában : "Rákosi Szidi és Somlay Artur parasztpárja tökéletes volt" Törtem a fejemet, hogy hogy is kéne ezt mondani műitész nyelven s most egy félévszázad múltán sem tudnék mást mondani, mint hogy Rákosi Szidi és Somlay Artur parasztpárja tökéletes volt, ha egyszer tökéletes volt. Nem fejlődtem. Ezen a ponton még tudok kísérletet tenni a vitatkozásra, de már végítéletével nem : vitáimban, kritikáimban nem mentem elég mélyre. Kérjem az olvasókat, hogy szedjék össze félévszázados kritikai munkásságomat és döntsenek erről a kérdésről? Vagy beérik azzal a kijelentéssel, hogy katonai becsületszavamra mélyre mentem. Attól tartok, hogy Komlós Aladár ezzel nem éri be, annak ellenére, hogy megállapítja, hogy egyetlen egyszer mégis mélyre mentem, még pedig Molnár Ferenc Farsang-járól írt cikkemben. Hát úgy látszik a képesség megvan a gyerekben, csak akarnia kellene. (Hányszor hallottam ezt tanáraimtól a luteránus gimnáziumban!)

VALÓBAN, én beértem kritikáimban, tanulmányaimban a tisztaságra való törekvéssel, az olvasnitudással s nemcsak az írásmű megismerésére törekedtem, hanem, amennyire az lehetséges volt, az író megismerésére is. Igenis, szubjektív kritikus voltam, ami azt jelenti, hogy távol minden céhbeliségtől emberi kapcsolatra törekedtem velük, úgyis mondhatnám: jelen voltam. Megvolt bennem a törekvés, hogy azt mondjam el — világosan és keresztrejtvény bujócska nélkül —, mi mondanivalóm van s úgy mondjam el, hogy az olvasó szívesen olvassa, — ennek a törekvésnek, úgy lehet, néha engedményeket is tettem, — nem az igazság rovására. A *ridendo dicere verum* — nevetve mondani el az igazat ; néha *verum* helyett *severum*, a szigorúat, ahogy Nietzsche tanítja s mi mindent még... Látom, hogy az Irodalomtörténet új kiadásában a rólam szóló fejezetet én magam fogom megírni. Addig azonban nagy bajban vagyok. Mert a múltakban az még ment valahogy, hogy iskolai bizonyítványaimat gyermekeim elől eldugdostam, de nagyon nehéz dolog lesz unokám, Jean Pierre Ady elől eldugnom Komlós Aladár cikkét, Majd meglátjuk.

...iskolába!

...tőlük. "Nézze, kérem, a fiúnak volna esze, de nem összpontosítja a figyelmét a tárgyra. Tessék szigorúan elővenni. Nem lesz jó vége."

Asbornson tanár úr dicséri a fiamat. Jó diák, derék, szorgalmas gyerek. A többiek is dicsérik. Nem lep meg nagyon, jó tanuló, ezt vártam tehát. De ahogyan állok szemben a tanárokkal, érzem, hogy most ugyanolyan vagyok, mint az apám, előrehajolok egy kicsit, zavartan mosolygok, együttérzésre appellálok, érzem, hogy a szemem nedves. Apám szegény mindig ezt hallotta : "...tessék szigorúan elővenni, különben..." Milyen boldog volt, ha olyan tanárral beszélt, akinek a tárgyából jól álltam. Olyankor csak úgy sugárzott. Kiperdült a tanári szoba ajtaján, belém karolt. Perecet vett Paksa bácsinál, tejcsokoládét. "Akarsz vajas ...semlyét is?"

KÉMIAÓRÁN ülünk Mr. Arinnál. Arin tanár úr elmondja nekünk, hogy miként próbálta fölkelteni diákjai érdeklődését a kémia tudománya iránt. Krétát vesz elő, ír a táblára, valami képletet.

Nem értem. Akkor sem értettem. Papp tanár úr mindig le-fel járkált a kémiai szertár óriási táblája előtt, közben ugrándozott a dobogón, ezer apró kis betűcske, számocska a táblán, a-négyzet plusz bé-négyzet plus cé-négyzet... Az ablakból éppen a Tavaszmező utcára láttam. Szemben bérházablakok, az egyik ablakot bekötött fejű házartási alkalmazott mosta, látszott, hogy énekel, a hangja természetesen nem ér az osztályterembe, "a-négyzet per bé-négyzet per cé-négyzet..." Szőke háztartási alkalmazott, falusi lány, erős a karja, a válla, most föláll a belső párkányra, látszik a gömbölyű térde... Az ilyen lányoknak bakák udvarolnak, gyalogos katonák, a Baross téren találkoznak, vagy a Harminckettesek terén, a szobor alatt, a katona kézigránátot hajít, vagy a Vénusz mozi előtt. Olcsó mozi, már kisszakaszért lehet jegyet kapni. Hat fillér. Tom Mix-film. "A préri lovagja." Előadás alatt a jegyszedő rózsavízzel permetezi a nézőket. Az ember föltartja az arcát, amikor jön a jegyszedő a permetezővel, lassan ereszkedik a bőrére a finom, illatos harmat. Tom Mix állonvágja az egyik haramiát, az lerepül a nyeregből... Úgy érzem hasonlítok egy kicsit Tom Mixre. Keskenyre vonom a tekintetemet...

— ...mondja, maga ott, mit bámul ki az ablakon? Álljon fel. Miről beszéltem ? Mivel egyenlő ez itt, meg ez itt, meg ez itt ? He ? Üljön le. Szekunda. Holnapra atyja itt legyen ! Majd adok én...

Arin tanár úr azt mondja a fiamra, hogy kitűnő tanuló. Az utolsó kémiadolgozata egy árnyalattal gyöngébb volt, mint amilyen lenni szokott, de ez nem baj, éppen most vettek éles fordulatot a tárgyban... Talán egy kicsit kevesebb volt a magyarázat... Szól a halk, zümmögő hang a kis dobozból. Gyerünk az étterembe, kávét kapunk és süteményt !

MICSODA elegáns étterem ! Plasztik asztalok, plasztik székek, hosszú büféasztal, hófehér csészék, lombikokban kávé, fehér cukorral telehintett fánkok, kekszek...

Rendszerint zsíros kenyeret vittem iskolába. Jól telehintve piros paprikával. Meg egy almát. Előttem ült a szemüveges Thiermayer, az mindig szilvalekváros kenyeret hozott. Nem szerettem a szilvalekvárt, de Thiermayerét néha megkívántam. Szórádynak a tízóraiját szalvétába csomagolta a mamája. Fehér szalvétába. Lichtmann egy üvegben tejet is hozott. Halványzöld üvegben. Lichtmann a szájához vette az üveget a tejjel, addig nyakalta, amíg megitta az egész üveggel. A papájának kocsmája volt a Rákoczi téren.

A gyerekek itt az amerikai iskolában tálcát vesznek, ráteszik az evőeszközöket és elvonulnak a hosszú büféasztal előtt, rámutatnak az ételre, amit akarnak, az asztal végén a kasszáskisasszony, ott fizetnek. Harmincöt cent az ebéd. Leves, hús, tej, sütemény...

— Cseréljünk Thiermayer uzsonnát..

— Te mit hoztál?

Megnézem, pedig úgyis tudom. Úgy teszek, mint aki most fedezte föl.

— Zsíros.

— Ajjaj.

És Thiermayer már beleharap a saját uzsonnájába. Nem is szeretem a szilvalekvárt. Sőt, utálom.

ESTE TIZENEGYKOR jövünk ki az iskolából. Gyulladnak az autómotorok, reflektorok villódznak. A mi iskolánkban egyedül Staud tanár úrnak volt autója. Opel. De ő dramaturg is volt a Madách Színházban. A felesége meg darabokat írt.

Megállok. Visszanézek a fényárban úszó iskolára. Hideg van, feltűröm a kabátom gallérját. Érdekes, ez a mozdulat egészen apámé. Jól van, kisfiam, jól van, nagyon örülök. Sok szerencsét kívánok neked. És erőt.

— Merre mégy, Kovács? Mehetünk együtt a Koszorú utcáig? — és valahonnan, nagyon messziről, verkliszót hallok. "Tenyeremen hordom, lehozom a csillagot én..."

EGY NAGY BRAZIL REGÉNYRŐL

*JOAO GUIMARAES ROSA : GRANDE SERTAO **

HA A BRAZIL FIATALSÁGOT megkérdik, kit tart legjobb írójának, az igényesebbje gondolkodás nélkül Joao Guimarães Rosát említi s ezt az értékelést az író ma már külföldön is elért sikerei csak igazolják. Különös, hogy a brazil szépirodalom, mely a századvég óta Machado de Assistól egészen Verissimóig a polgárral és még inkább a nagypolgárral foglalkozott, most, ahogy egy-egy alacsonyabb társadalmi rétegbe száll alá, egyre könnyebben talál utat a nagyvilágba. A nyugaton is népszerű Jorge Amado már nem polgárokról ír, hanem a társadalom aljáról: Bahia kocsmatöltelékeiről, állástalan tengerészeiről, fiatal és kiöregedett örömlányairól. Rosa még egy réteggel lejjebb ereszkedik: eddigi egyetlen nagy regényében a társadalmon kívüli északnyugati "jagunçok", rablók és szabadcsapatok életéről számol be, de már nem csupán a helyi közönség részére, hanem a világ olvasóinak.

Guimarães Rosa múltja szerencsés szintézisben tartalmazza azokat az adottságokat, amelyek lehetővé teszik, hogy egy érzékeny lélekből jó és nagy író váljék: távol a partvidék civilizált kultúrzónájától, a minasi fennsíkon születik és tölti gyermekéveit, ezért is ismeri hitelesen a vidék embereit. Majd diplomata lesz, végigjárja egész Európát, a háborúban hamburgi főkonzul — ebből nyeri azt a páratlan kettősséget, amellyel nemcsak megeleveníti a kopár fennsík analfabéta népét, de ezt nyugati kultúrájával közel is tudja hozni a nyugati olvasóhoz.

GYORS NÉPSZERŰSÉGE jóformán érthetetlen, hiszen az úgynevezett könnyű irodalomnak minden vonatkozásban az ellenkezőjével találkozunk. Első akadály — mely főleg bennünket, bevándoroltakat érint — rendkívül gazdag és a nem született brazil részére még ki nem alakult, állandóan fejlődő ország, — s így a brazil nyelv is állandóan és gyorsan változik, mégis nehéz követni a regionális kifejezésekkel, de nyugati szóképekkel is kevert, szellemes-önkényesen formált új szavakkal szaporított szöveget, melyre jellemző, hogy egyik elbeszéléskötetének portugáliai kiadásához az azonos nyelv ellenére hatszáz szóból álló magyarázó szószedetet kellett a kiadónak csatolnia. Ez a nyelv aztán még külön zamatot kap a "Grande Sertão"-ban, hiszen az egész történetet egy alig iskolázott, félanalfabéta rablóvezér mondja el első személyben, a gyakori szentenciákat rímes prózában és azzal a rétegére jellemző bőbeszédűséggel, amit jobban és találóbban aligha lehetett volna visszaadni.

Éppily meghökkentő a könyv eredeti, brazil címe is : "Grande Sertão : Veredas". Sertão valamilyen lakatlan, puszta styeppevidéket jelent, vereda pedig a kösivatagok és hegyek között itt-ott feltűnő keskeny, termékeny zöld sávokat. Rónai Pál, a brazil irodalom legjobb értelmezője szerint a kettősponttal elválasztott cím a két világ szembeállítását adja : a végtelen pusztaságot a kis ligetekkel, más szóval az élet megfejthetetlenségét azzal a parányival szemben, amit belőle megérthetünk.

Végül nem teszi könnyű olvasmánnyá a szerkezete sem. Nincs fejezetekre, részekre tagolva ; az egészet, mint említettem, a kiöregedett jagunço Riobaldo mondja el az írónak négyszáz hosszúnak tűnő oldalon át. S aztán úgy indul az egész, mint egy formáját feloldó modern regény ; az emlékek ötletszerűen és nem időrendi sorrendben követik egymást, mint az operák kezdése előtt a zenészek próbafutamai. Riobaldo is eleinte — mintha nem érezné biztonságát — innen-onnan csipeget emlékeiből, hogy aztán egyszerre csak elinduljon és teljes erővel ömöljön a történet kanyargó, de végül is egyetlen cél felé törő folyama.

MIRE EMLÉKEZTET innentől kezdve ez a vérbő, eseményekben gazdag férfiregény ? Valamelyik klasszikus eposzra, leginkább az Odysszeára. Hiszen ott is vannak nők, akiknél a hős megpihen és Pénelopé, akihez visszatalál, de az egész mégis férfimunka : harc, küzdelem, kaland, vándorlás. S még az egyes kellékek is Homéroszra utalnak ; az összes mellékszereplő név szerinti felsorolása a rájuk ragasztott jelzőkkel ; a céltalannak tűnő, kalanddal teli portyázások északról délre, keletről nyugatra és újra vissza, melyeknek egyedüli és végső célja mégis a szerető kedves megtalálása — de mindenekfelett az, hogy az olymposzi istenek módján az embereket jó és gonosz hatalmak kormányozzák, adnak egyszer emberfeletti erőt, máskor viszont megbénítják a döntő pillanatban akaratukat.

A mesélő rövidre fogja gyermekkorát, első élményeit, találkozását a szabadharcos, a nép által félt, de becsült lovasokkal, majd később miként kerül egy bandavezér főhadiszállására, hogy ott valakit írni-olvasni tanítson. Csak a helyszínen derül ki, hogy maga a vezér, ez a minden hájjal megkent, tehetséges, remekül megírt figura akarja elsajátítani a betűvetés tudományát ; ő, aki hatalmas pénzeket szed össze befolyásos politikusoktól és akinek egyetlen vágya, hogy csatái diadalmas befejezésével maga is parlamenti tag legyen.

A fiatal Riobaldo még mindig szívesen visszamenne a hétköznapok békés életébe, de döntő élménye, hogy az egyik fegyveres lovascsoportban megpillantja a lányképű, félelmet nem ismerő Diadorimot, akit azelőtt régen, gyerekkorában már látott egyszer és aki mellől az alatt a pár év alatt, amíg a jagunçok színes és veszélyes életét éli, nem akar és nem is tud már többé tágítani.

EZ A PÁR ÉV homéroszi kalandok végnélküli sorozata. Felvonulás, ostrom, cseles menekülés, fárasztó és céltalannak látszó barangolások a "sertão" világában, vagy helyesebben világrészében, gyors ütemben követik egymást nemcsak a jagunçok életét ismerjük meg, de elénk tárul egy részünkre eddig jóformán teljesen ismeretlen világ állataival, embereivel: a sertão hol kopár, hol termékeny földjének kietlenül kegyetlen, vagy magánosan fenséges szépségével. Itt, a civilizáció peremén, ahol a lovas napokig nem lát se falut, se tanyát, legfeljebb pár magányos pálmakunyhót, az elbitangolt marha együtt iszik a tisztáson átfutó patakból az őzzel és az erdő többi vadjával. Papagály falkák zajától hangosak a zöld buritípálmák, páncélbőrű kis tatúk szántanak utat maguknak a magas fűben, tapírok szimatolnak eleség után, a lápok közelében gázlómadarak százai rebbennek fel, néha meg szárnyashangyák tízezreitől feketéll az egész föld. Ütközet végén élők és holtak felett ott keringenek az urubúkeselyűk, hogy csak a csontokat hagyják meg azoknak, akik legközelebb arra vetődnek. S éjjel, mialatt a vaksötétben egyedül a bagoly szeme világít, támadásra indul az onça, Brazília kis jaguárja.

Magunk előtt látjuk a szemtanú hitelével leírt hegyeket, az Urucuia folyót, pálmaligeteket, vízeséseket s azt az ijesztő kő- és homoksivatagot, amin hat napig dolgozzák át a jagunçok magukat, mintha ingoványon kelnének át, de estére meglelik a vízmosást, ahol megitathatják lovaikat és nyugovóra térhetnek.

HOGY EZEN A SIVATAGON Isten, vagy a Gonosz segítette át őket, sohasem fogja Riobaldo eldönteni — hiszen egész életét ez a kettősség jellemzi. Tiszta és idealizáló szerelme a fiatal Otacilia iránt, aki vár rá egy távoli tanyán — és bűnös ragaszkodása társához, a félelmet nem ismerő Diadorimhoz. Ez a kapcsolat Diadorim részéről nem egyéb, mint barátság, de Riobaldo érzelmi világában sokkal több: boldog, gyötrő, bűntudatos, önmarcangoló ragaszkodás. Az ő meggyőződése, mély istenhitét nem csökkenti a sokszor indokolatlanul megölt emberek kezére tapadó vére, de amikor úgy látja, hogy legyőzhetetlen ellenfele nyilván az ördöggel paktált, egy éjjel ő is kiáll az erdő keresztútjára, hogy eladja lelkét a Gonosznak, Kiabál, és mert felelelet nem kap, újra és még hangosabban kiált, ismét csak eredménytelenül. De a Sátánnak végül is ott kellett lennie, ha nem is válaszolt; Riobaldo tehát úgy érzi, hogy megkötötte az alkut. Egyszerre megnő a tekintélye, sikert sikerre arat, őt választják meg a jagunçok vezérének, minden merész vállalkozása győzelemmel végződik. De aztán csak elönti a kétely : hátha mégsem létezik az ördög, hiszen nem is létezhet — nem is válaszolt neki a keresztúton. — Hát akkor kinek adtam el magam? — kérdi. S az író Riobaldo szájába adja saját véleményét : — Valamennyien eladjuk magunkat, csak nem tudjuk, kicsodának.

A vezér tehát a Gonosszal paktált, hosszas és gyötrelmes lelki tusa után, hogy legyőzze a jagunço egyedüli és valódi ellenségét, a másik, az áruló jagunçót. Mert Riobaldónak és a Riobaldóknak nem ellensége a nép : a gazdagokat legfeljebb megsarcolják, noha ezek legtöbbször önmagúktól, szívesen ajánlják fel segítségüket, s néha — ha a vezér bővében van a pénznek — még úri módon fizet is nekik ; az állami katonaság kényelmetlen és ki kell kerülni őket, mialatt folyik a jagunçok véres, egymás elleni kíméletlen háborúja, csak úgy, ahogy a gyerekek utálják, ha a felnőttek megzavarják rabló-pandúr játékukban.

TALÁN EZ a mai kellékekkel kevert középkor a legmeglepőbb az Európában nevelkedett olvasónak, emiatt nem fogja Brazíliát sohasem igazában megismerni, sem megérteni. A könyv története századunk első évtizedeiben játszódik, de egyes részletei már száz évvel ezelőtt is túlhaladottaknak tűntek volna. Például kopognak a felvonuló katonák gépfegyverei, de közben a két jagunço ellentábor szabályos ősi várháborút vív egymással. Ütközet után a rablóvezér összehívja a falu népét és kortesbeszédet mondat, hogy a következő választásokon rá szavazzanak. Vagy : a pestises házsoron keresztülvágtatva, védő imákat mormol az átvonuló, megszeppent lovascsapat, de amikor később maláriát kapnak, kininért küldenek egy távoli patikába. — Az elhagyott udvarházat a falu nincstelenjei az utolsó szögig kifosztják, de nem mernek hozzányúlni a bemélyesztett szentképhez és az alatta lógó kalendáriumhoz.

A befejező rész egészen homéroszi : véres és kegyetlen, igazságot tevő, halált osztó ítélkezés. A két ellenség nem tudja, nem is akarja tovább kerülni egymást. A döntő ütközet egy faluban zajlik le, melynek lakói közben páni félelmükben elmenekültek. Riobaldo, aki mind többet gondol menyasszonyára, lelkileg eloldódik Diadorimtól, s ennek szükségszerűen el kell buknia. A harc egyre kétségbeesettebben dúl, Riobaldo emberei házról házra nyomulnak előre s mikor már túl kicsiny a távolság a két fél között, eldobják puskáikat és késsel rontanak egymásra. Diadorim, fogadalmát betartva, maga öli meg az ellenség vezérét, de a vérfürdőben ő is holtan esik össze. A ravatalon derül ki, hogy Diadorim nő volt — de lehet, hogy az egészet csak Riobaldo találta ki, hogy így maga előtt megmagyarázza hozzá való kötöttségét. Itt, a győzelem percében, a kiterített szeretett barát mellett eszmél rá. hogy Diadorim nélkül a jagunçok között értelmetlenné vált élete, lemond a vezérségről s lovára ül, hogy megkeresse valahol messze rá váró menyasszonyát.

Ezzel a regény-eposz véget is ért. Az a néhány oldal, ami még szinte függelékként következik, európai ember részére hihetetlen, a brazil olvasónak azonban az újságban is olvasható, kézzelfogható valóság. Riobaldót, a tömeggyilkost, nem üldözik rendőrkopók, nem vonul fel ellene a hadsereg, nem körözteti az ügyészség, hanem nyugodtan megkeresi és megtalálja Otaciliáját, akivel összeházasodik, családot alapít, boldogan él, örököl innen is-onnan is és mire mint öreg ember elmondja az írónak élete regényét, istenhívő, tisztelettudó, gazdag és gondtalan földbirtokos, akit csupán egyetlen megoldatlan kérdés gyötör : vajon tényleg meghallotta és tudomásul vette-e azon a bizonyos éjjelen lelkének felajánlását a Gonosz ? — Nem, — igyekszik önmagát megnyugtatni, — nem hallhatta meg, hiszen tudvalevő, hogy a Gonosz nem is létezik, sohasem létezett.

KÖZEL TÍZ ÉVE jelent meg a Grande Sertão, de azóta a brazil olvasók között még mindig úgy terjed, mint a hullámgyűrű a vízbe dobott kő körül. Az utóbbi 2-3 évben fedezte fel a szerzőt a világ ; regénye ma már angolul, franciául, németül is olvasható (*), kisebb műveit ezenkívül norvég, cseh, finn, dán, holland, és spanyol nyelvre is fordítgatják. Az idegen olvasó érzi, hogy valami különöset kap, valami új, vad, színes virágot, mely eddig hiányzott a mai regények tarka csokrából. Mert ez a finom és csöndes diplomata-író a diplomata tapintatával kopog, de aztán az egyenrangúak biztonságával lép be a világirodalom legjobbjai közé.

Landy Dezső

(*) José Olympio, Rio de Janeiro, 1965, 4a ed.

(*) The Devil to Pay in the Backlands, Alfred A. Knopf Inc. New York, 1963.

Diadorim, Éditions Albin Michel, Paris, 1965.

Grande Sertão, Kiepenheuer und Wietsch, Köln, 1964.

KONYHA ÉS TÖRTÉNELEM

MARIA LUISA INCONTRI LOTTERINGHI DELLA STUFA : "DESINARI E CENE DAI TEMPI REMOTI ALLA CUCINA TOSCANA DEL XV SECOLO". EDITORIALE OLIMPIA, FIRENZE, 264 OLDAL.

AZ OLASZ KÖNYVKIADÁS egyik legnagyobb sikere egy konyhaművészettel, illetve konyha-történelemmel foglalkozó könyv. Tévedések elkerülése végett, nem egy újabb szakácskönyvről van szó, amely régi és hasznavehetetlen receptekkel untatja az olvasót, hanem egy kellemes, szórakoztató stílusban megírt tanulmányról, amely Itália gasztronómiai történetéről ad képet s amely ínyencek és kutatók számára egyaránt csemege.

A könyv szerzője, Maria Delia Stufa, a toszkán arisztokrácia azon kevés szerencsés tagjainak egyike, aki megőrizte óriási vagyonát és ma is ősei kastélyában lakik. Talán éppen ezért kelti stílusa az olvasóban azt az érzést, hogy egy szellemes, vendégszerető hölgy társaságában tesz különös utazást térben és időben. Megismeri a történelem előtti barlanglakó ember első főzési kísérleteit, majd Magna Graecia és Etruria urainak vacsoravendége ; hivatalos nagy római bankettekre, ahol Lucullus és Trimalchio rabszolgái hordják körül az ételeket ; a szaracén megszállás idején kalifák esküvői lakomáin vesz részt, ahol igazgyöngyökkel ajándékozzák a szépnemhez tartozó vendégeket ; a Középkorba érve, a bájos Cicerone úgy intézi a dolgokat, hogy ne maradjon titok a kolostorok lakóinak étkezési rendje és megmutatja, miképpen ünnepelték a várurak a szomszéd váron aratott diadalaikat. A XI. századtól kezdve Toszkánában folytatjuk gasztronómiai utazásunkat, részt veszünk halotti torokon és esküvői lakomákon, megtudjuk, mikor használtak először villát és miképpen alakultak ki az asztal melletti jó modor új szabályai ; Dantét és Boccacciót látjuk étkezni és végül hivatalosak vagyunk a Mediciek firenzei palotájának csodálatos vendégszeretettel rendezett ünnepségeire.

AMI az alapos, tudományos felkészültségű könyvet élvezetes olvasmánnyá teszi, az az, hogy Maria Della Stufa nem érezteti tudását — ellenkezőleg, anekdotáival és szerkesztési módjával szinte elbűvöli az olvasót. S mi több : a gasztronómiai titkok felfedezése után a történelem számtalan fontos eseményét egészen más szemmel nézzük. Megtudjuk például, hogy amikor a római Szenátus az utolsó pun háború lehetőségeit latolgatta, Cato tógája alól gyönyörű érett afrikai fügéket húzott elő s így kiáltott fel : "Követelem annak az országnak a megbódítását, ahol ilyen csodálatos gyümölcs terem." A történet folytatását ismerjük ... A labda- és a kockajátékról szólva a szerző elbeszéli, hogy ezeket a játékokat az etruszkok hozták Európába. Herodotos szerint az etruszkok Lídiából vándoroltak Itáliába ; ősi hazájukban rettenetes éhínség pusztított és azért csak minden második nap ettek. A böjt napjaira különböző játékokat találtak ki, hogy elfelejtkezzenek az éhségről.

A rómaiak gigantikus lakomáinak híre mindnyájunkhoz eljutott, de mégis elcsodálkozunk, amikor azt olvassuk, hogy Julius Caesar Afrikából való visszatérését 200.000 személyes bankettel ünnepelte, melynek során — a kor szokása szerint — a rabszolgák, időnként kis ezüst csontvázakat hordtak körül, hogy emlékeztessék a résztvevőket halandóságukra, s arra, hogy addig örüljenek az életnek (és az ételnek), amíg lehet : "Edamus et bibamus post mortem nulla voluptas".

A XI. és XV. század között a különböző olasz konyhák közül azért választotta a szerző a toszkániait, mert ez volt a leghíresebb és ez hatott leginkább a franciára. Medici Katalin és Mária kíséretében híres olasz szakácsok kerültek Franciaországba, akik részt vettek a világhírű francia konyhaművészet kialakításában.

Se szeri-se száma a kedves történeteknek a firenzei "Quattrocento" étkezési szokásairól és lakomáiról. Talán említsük meg azt, amelyik elmondja, hogy a firenzei Dom kupolájának mesteri elkészítésében része volt annak, hogy Brunelleschi elrendelte, miszerint magában a készülő templomban egy jó ételeket feltálaló és jófajta bort mérő korcsmát kell megnyitni s így az ott dolgozó munkásoknak nem kell majd hazajárniok ebédelni, nem vesztegetik a drága időt és szívesebben, jobban dolgoznak.

SEM JÓ SZAKÁCSNAK, sem ínyencnek nem kell ahoz lenni, hogy a könyvben közölt közel 100 receptet élvezettel olvassa az ember ; ezek a receptek az ételek elkészítési módján kívül sok minden másról is szólnak. Megtudjuk például, hogy a gyümölcssaláta, amit a franciák ma is "macédoine de fruits"-nek és az olaszok "macedonia di fruttá"-nak neveznek, Macedóniai Nagy Sándor kedvenc eledele volt ; s a "steak tartar"-t az V. század óta ismerik, mint Attila kedves ételét. A XV. századbeli leírások között megtaláljuk a mai konzerv ősét, s megtudjuk, hogyan készültek azok a csemegék és sültek, amelyekkel a firenzei Signoria és a Medici-ház látta vendégül a szentföldi követeket és látogatókat. Nem közömbös körülmény, hogy a szerző minden receptet, amelyet könyvében közöl, előbb maga is kipróbált.

V. Zs.

HÁY GYULA színművét, a "Varró Gáspár igazságá"-t nagy sikerrel mutatták be a wuppertali Színházban. A jelenlévő szerzőt a közönség meleg ünneplésben részesítette, a német kritika pedig egyhangú elismeréssel emlékezik meg a bemutatóról. *"Csaknem húsz percig tartott a tapsvihar,* — írja a zürichi 'Weltwoche', — *Háy Gyulának ezzel a darabbal végleg sikerült az áttörés ..."* A hamburgi 'Die Welt' ezeket írja : *"Háy csak a rosszul vezetett és hamis útra vitt szocializmus ellen megy rohamra. Egy rendszer hálójában, bármi néven nevezendő hatalmi apparátus fogaskerekei között vergődő ember : olyan téma ez, amely a drámát más társadalmi rend szerint élő országokban is érdekessé, sőt általános érvényűvé teszi ..."* "Háy kritikája nyomán — olvassuk a hamburgi 'Die Zeit'-ben — *megrázó emberi tragikum kel életre ... Átütő premiersiker ..."* A 'Frankfurter Rundschau' megjegyzi : *"Ennek a drámának a tulajdonképpeni tragikuma az, hogy száműzetésben kell élnie."*

A bemutatóról a magyarországi sajtóban mindmáig egyetlen sor sem jelent meg.

TŰZ TAMÁS

SZÉP VAGY ALFÖLD

CSANÁD BÉLA : PACSIRTA SZÁLLJ, VÁLOGATOTT VERSEK, 122 OLDAL, SZENT ISTVÁN TÁRSULAT, BUDAPEST, 1964

CSAKNEM HÚSZ ÉV válogatott költői termését gyűjtötte össze első verseskötetében Csanád Béla. Az első versek 1946 óta vártak már erre a minden költő életében olyan jelentős, ünnepi eseményre.

Csanád Béla az Alföldön született. Futóhomok, szikes mezők, akácerdők, a halasi tanyavilág, a csengődi szőlők, a szegedi Tiszapart rajzolt köréje soha el nem mosódó díszleteket, örökké visszacsengő emlékeket. Közben kijárta a humanista-latin-keresztény-európai műveltség iskoláit s nem csoda, hogy első versei ebben a légkörben láttak napvilágot s ódái szárnyalással zengenek át az alföldi népi élményeken. A Naphimnusz, az Amor Sanctus áhítatával, néha Shelley-ihlette látomásokban szemléli, amint

...illanó ezüstben
ragyogva leng az ég s a csillagok
a kékezüst tengerben elmerülten
mohón szívják az égető napot.

Szívesen hallgattuk volna még egy ideig ezt az ezüsthangú retorikát, amelyben Jammes-i alázattal énekel az Úrhoz : *"Istenem, a párázó tengerek és a virágos dombok, a nagy hegyek is csak Rólad zengenek egyre."* De nem sokáig tartott a varázs. Mint az már annyi, az anyaföldhöz ezer szállal odaláncolt költővel megesett, Csanád is lelassítja az iramot, mélyre ereszkedik, cgészen a gyermekkori táj fölé, sőt búcsút mondva a kozmikus világnak, kiszáll a Száguldó Vihar fogatából, hogy körülnézzen a réteken és a bársonyos utakon s meglássa : *"Távol a földrelapult házak most bújnak a fényre, karcsú fehér füstcsík remegőn a magasba igyekszik."*

Az avantgardista Illyés Gyulából is előbújt egykor a népi költő. Ám ismétlem — bár lehet, hogy ez csak alanyi elfogultság — kár, hogy ilyen hamar, egy-két vers után kinőtt Csanád a hagyományból. Talán született volna még — s lehet, hogy született is, csak ott lapul az asztalfiókjában — néhány remek vers ebből a himnikus-népi kettősségből. Mindegy. Gyönyörködjünk abban, amit hamar megtalált énje ezután alkotott, a nagy "őszi múlás" lassan hömpölygő, síkvidéki ütemeiben.

ISMERI az Alföldet, mint Petőfi, megérzi néma metafizikáját. Állhatatos figyelője a csendnek, a szunnyadó időnek, a fény és homály, a látható és láthatatlan mély tekintetű bogozgatója. Ezt a néha már-már misztikus-keleti szemlélődést csak nagynéha veri föl egy-egy szenvedélyes hullám : *"Arcom pusztító köd kavarja, Zokognom kell, hogy újra lássak."* Költészete inkább egy helyben izzik, mint mozog, akár ír, akár pihen. *"fekszik zizegő fűben a költő." "Rohanj, repült vihar, ragadj el engem"* — a kötet első sora — úgy látszik, csak az ifjúi hév elragadtatása, valójában az idill közelebb áll hozzá :

Így este már azért a
világ elcsöndesül.
A béke estikéje
virágzik egyedül,
s a tücskök altatódalt
húznak köröskörül,
hadd nyugodjék a költő
szép láza is belül.

De felhők árnya leng át
a réten lassúdan,
egy vadkacsa kiált a
magasban s elsuhan.
A költő talpra szökken,
úgy érzi, titkosan
e hang őt szólította.
És elfut boldogan.

Ez az idillikus, kristálytiszta költészet néhány öröknek hitt földi szépség köré csoportosul : a nád, a határtalan szikek, sár, eső, por, jegenyék, "délre dűlő nyárfák", vadlibák, vércsék, "a vizen tótágast álló vadkacsák" köré, mintha megállt volna fölöttünk az idő a végtelen magyar rónaságon, "a sötétben elvesző vidéken", amely fölött a költő gyönyörűségére "fák lombja úszik", majd máskor *"ezüstös mélyből sugárzó kék ég..., mely úgy ragyog, szikrázik, mint álombeli nagy tavak."*

DE NE GONDOLJUK, hogy Csanád elveszik ezekben a föld felett lebegő tüneményekben. Nagyon is a földön marad. Közel a valósághoz. Szinte érzékszerveinkkel követhetjük, amint : *"Pattog a tűz, csillog a krumplin a paprikás zsír bíbora."* Nem a különleges érdekli, hanem a bensőséges. Képei belülről épülnek föl s nem feltűnő, kirívó jelenségeknek lecsapódásai.

Csanád — hogy vulgáris szóval éljek — nagyszerűen "el tudja kapni" néha a mindennapi élet drámai mozzanatait. Így válnak, különben állónak látszó, képei egyszerre feszültté, dinamikussá, amikor a tárgyak, állatok hangot adnak, amikor "a kenyérben sír a kés", vagy "a csillagok közt kiáltva húznak a vadkacsák". Egyik legszebb verse is a vadkacsa-vadászatról szól. Néhány szóval kísértetiesen jeleníti meg a levegőben lejátszódó madár-tragédiát, amikor *"egy vad a szédítő magosban forogni kezd a hold alatt... s a többi mily riadva szállt! Hogy rázták le vad rémületben a szárnyukig szökő halált!"* Máshol *egy ló megáll a sima úton s nekifeszül a gyötrelemnek."*

Természetesen, mondhatná valaki, ezek mind ősi képek. Száz vagy ötszáz évvel ezelőtt is beleilleszthette volna verseibe őket egy hajdani költő. Talán az egy "villamoscentrál" emlékeztetheti az olvasót arra, hogy a huszadik században vagyunk. Képzettársításai különben jól beleillenek a mai otthoni életbe is. A postáslány megindító képe :

Félkarja volt, de azzal is mily
nagy forradalmakat kevert :
az emberek sírtak, nevettek
mindenfelé, amerre ment.

Vagy a cséplőgép :

Barna férfitestek vették körül,
s úgy állt a fedélzetén
az adogató és az etető,
mint a diadalívek ormán
az ősi szobrok.
Ma már tudom :
valóban óriás ez a gép,
s valóban diadalív.

Egyszer ifjúkoromban láttam egy képet, apám barátja, Pandur József, jeles győri művész festette : A pásztorok imádják Jézust Betlehemben. A pásztorokon magyar suba díszlett. Csanád vallásos verseit is magyar színek, ízek, illatok lengik át. Megírta a magyar annunciációt is, ilyenformán :

Szűz Mária imádkozik,
(a régi mesterek
így festik mind a képeken)
de az is meglehet :
ebédet főz, és éneke
halkan, dúdolva száll,
hagyma pirul a tűzhelyen,
az idő délre jár.

UTOLSÓ CIKLUSAIBAN, a *Misztikus szerelemben* és az *Örök szerelemben* megkísérli újra a kezdeti lendületet és a kozmikus elvonatkoztatást, de közben megtalált hangját, egyéniségét, "a Lélekről tanúskodó anyagot" itt sem tudja — kár is volna — megtagadni. Mintha *Balatonparti est* című szép versében saját magát példázná :

...egy bátor ág dühödten csap ki még
az est hálójából, de mindhiába,
megáll a szél s a harc is éjszakára.

Belenyugszunk, — mi mást is tehetnénk, — hogy nem feszegeti a hagyományos formákat, hogy nem akár Dévénynél betörni — s bizonyára ki sem — nem sző költői forradalmakat, jól érzi magát Petőfi Alföldjén, hol kitárt karokkal fekszik a gyepen s vidám és megelégedett balatonparti vityillójában is, holott az idén a magyar népi demokrácia és a Vatikán közötti megegyezés jóvoltából hat hónapon át volt alkalma hűsölni Michelangelo kupolájának árnyékában is s mindnyájunk gyönyörűségére — ellentétben a szigorú, mázsás szavakat hengergető hazai s emigráns ifjú titánokkal — ilyen habkönnyű, álombaringató sorokat mer a papírra lehelni :

Oly könnyű minden, olyan nyugalom van,
hogy tűnődöm, való-e ez az est ?
Mintha páraként lebegne az élet
s nem lenne bennem semmi-semmi test.
S van-e zene, mely szárnyalhatna szebben,
mint ez a csönd a véges végtelenben.

Aczél Tamás írta Fáy Ferencről e lap hasábjain két évvel ezelőtt : "Ritka alkalom manapság, hogy egy költő bátorságát nem azért kell üdvözölni, mert szakított a formai hagyományokkal, kitört a 'szűk formák börtönéből', maga mögé utasította a látható valóságot valamiféle láthatatlan valóság nevében, hanem éppen ellenkezőleg ; azért mert volt bátorsága hű maradni a formákhoz, a kifejezés egyszerűségéhez — anélkül persze, hogy mondanivalóját leegyszerűsítette volna." Nos, éppen ez az, amiért Csanád Bélát is dicsérnünk kell.

A KÖTET CÍMÉT ellenben kifogásolnunk kell. Nem mintha a cím nagyon lényeges volna, de külszínre bizony elronthat még egy ilyen értékes kötetet is. Nem tudom megérteni, miért választott a költő éppen ilyen "szabolcskás" címet, ami szerintem egyáltalán nem is felel meg a tartalomnak. Több ez a kötet annál, amit általában "szabolcskás" címszó alatt tartanak számon. Eszem ágában sincs persze Szabolcska Mihály költői érdemeit akár egy fokkal is kisebbíteni ; sokan megirigyelhetnénk a "Salzburgi csapszékben", "A Grand Caféban" című immár klasszikussá vált költeményeit s azt hiszem, még ő is elvetette volna a "Pacsirta szállj" kötetcímet.

Rokonai ? Otthon a régiek közül talán Juhász Gyula, kevesebb művészeti és értelmiségi beütéssel, az újabbak közül Simon István, Nagy László ; itt kinn Fáy Ferenc, emigrációs borongások és tépelődések nélkül.

A negyvenes években Féja Géza "Nagy vállalkozások kora" címen kiadta magyar irodalomtörténeti tanulmányait. Emlékszem, milyen feltűnést keltett katolikus körökben, hogy a neves papköltőtriászból csupán Harsányi Lajosnak áldozott külön fejezetet. Ha nem is helyeseltem, de méltányoltam elgondolását, az akkoriban divatos "mélymagyarság" elvét. Ha a szerző ma újra sajtó alá rendezhetné művét, ugyanilyen alapon talán Csanad Bélát is bevenné kötetébe.

FORRAI ESZTER VERSEI

Várakozón

Várakozón pihentetem kezeimen a hallgatást,
Csöngetve hull szirmokról a virágporsárga —
Nyakam csak negyvenötfokban fordul feléd,
Önmagamig teljes kört írhatok le...
Kilátok féligzárt szempilláim között
Faágszerű erezett tenyérből jósol
Bibemagaslatról int feléd
Várakozón pihentet
Kezeimen a
Hallgatás.....

Zúzmarabimbó

Zúzmarabimbó
Páfrányok
Pókhálók sugárszálai
Hézagaim forrasztgatom
Takard sebesült szemgödröd
Világít könyököd mozdulatlansága
Előredöntött derekad bizalmatlanul szendereg
Vakondok nyomait tapogatod
Tárulón sárgás a föld
Lábszáraid közt elveszek,
Kezed közé tévedek
Ütemes a csend
Fűszállal golyózik a harmat
Eldől a hártyás denevér
Dúcot keres bundahajamban.....

SOMERSET MAUGHAM

MINDENEKELŐTT KÉT DOLGOT kell megállapítanom. Először azt, hogy még az író sem próféta a saját hazájában. Heinét Angliában, Byront Németországban és Charles Morgant Franciaországban többre becsülték, mint otthon. Másodszor : az angol irodalom művelőinek többsége különc volt. Így Swinburne, Wilde, Shaw. A két okoskodás között látszólag nincs összefüggés. De lényegében van. A helyzet tudniillik az, hogy az Albionban lekézlegyintett írót gyakran még a különcködés sem menti meg a kortársak szigorú bírálatától. A szigetország legismertebb írójának, William Somerset Maughamnak is évtizedek kellettek, amíg elismerték. Pedig szorgosan és minden elődjétől elütően különcködött, ami abban nyilvánult meg, hogy egyáltalán nem volt különc. Tiszta véletlen, hogy nem Mr. Shmithnek hívták. Nem kacérkodott szélsőséges politikai irányzatokkal, sőt hiányzó feltűnési viszketegségében odáig ment, hogy kétsoros mellényt, vastag óraláncot és félcilindert hordott, valahányszor — elég ritkán — London utcáin felbukkant. Azért Maugham tökéletes angol létére tökéletes kozmopolita maradt.

A dolog úgy kezdődött, hogy — 91 év előtt — nem Angliában, hanem Párizsban látta meg az árnyékvilágot. (Hasonló vakmerőséget csak Eliot engedett meg magának, akinek bölcsője St. Louis-ban ringott. Igaz, hogy csak felnőtt korban vedlett britté.) Maugham apja a párizsi Nagykövetség tagja volt, aki a francia kultúra szeretetére nevelte. Ez olyan mély gyökeret vert benne, hogy a heidelbergi, majd londoni egyetem orvosi fakultásának sikeres elvégzése után visszaszivárgott a Szajna partjára, hogy művészettörténelmet tanuljon. Ennek a boldog korszaknak az első világháború vetett véget, amely kíméletlenül belenyúlt az életébe. Előbb katonaorvos, majd a titkosszolgálat tagja lett és ebben a minőségben Genfbe és Szentpétervárra küldte a hadvezetőség. Leszerelése után bejárta a Csendes-óceán szigeteit, Kínát, Indonéziát, Latin-Amerikát, Ausztráliát, ahonnan gazdag szellemi zsákmánnyal tért haza. Ez a "haza" 37 év óta a francia Riviera Cap Ferrat nevű, oleander illatot permetező félszigetén fekszik és "Villa Mauresque"-nek hívják. Főúribb, mint egy Loire-menti kastély. Táncterem méretű könyvtárszobáját hosszú utazásai folyamán gyűjtött felbecsülhetetlen értékű műkincsek díszítik, amelyeknek egy részéről műveiben is szólt. Így a "The razor's edge" című regény hindu szentjének képéről és Gauguin Tahitiben felfedezett üvegfestmény-töredékéről, amelyről bennszülött purdék egy düledező viskóban épp akkor kezdték késsel levakarni a festéket, amikor Maugham belépett. (A primitív népek életmódjáért lelkesedő és az áttüzesedett déli nap színorgiájától megrészegült festő életét a "The moon and sixpence" című regény örökíti meg...)

MAUGHAM 1940-ben majdnem német fogságba került, de szinte utolsó percben sikerült Amerikába kijutnia. A második világháború befejezése után másodszor is hazatért Nizza és Monaco közti fehéren izzó palotájába, fiatalkori barátja, Picasso villájának tőszomszédságába.

Mit írt és miben állt művészete ? Néhány szóval meg lehet mondani. Az író az emberi kapcsolatoknak takarékos eszközökkel kifejezett és hűvös távolságtartással felmért megértésében állt. Kristálytiszta stílusa, amely új tárgyilagosságot indított el akkor, amikor a népszerűsége zenitjén trónoló Oscar Wilde tűzijátékszerű prózája elkápráztatta kortársait, olyan merész kísérlet volt, hogy sikere őt magát is meglepte. Persze, a kifejezésmódnak ez a cifrázatlan alkalmazása tervszerű és gyakran azt a gyanút kelti, mintha a meseszövés feszültségét akarná enyhíteni. Maugham következőképpen magyarázta meg írástechnikájának titkát : ha megírandó munkájának vázlatával elkészült, úgy dolgozta fel témáját, mintha hosszú sürgönyt fogalmazott volna, kerülve minden fölösleges szót. Közel hét évtized munkás mérlege : 41 mű — regény, novella, tanulmány, útleírás és színdarab, köztük olyan nagysikerű művek, mint az "Of Human bondage", "The constant wife", a "Trio", a "Quartet", stb. Az író valamennyi alkotása közül a "Cakes and Ale" című, lélektanilag példásan indokolt elbeszélését tartotta legsikerültebbnek, mert itt az őszintétlen konvenció elleni támadása maradéktalanul érvényesül. A tartalma az, hogy egy szerény képességű, de idővel befutott író, aki befolyásos második neje jóvoltából szalonképes lesz, titokban első, darabos, csaplárosnéből lett feleségét gyászolja. Csak a végén derül ki, hogy ok nélkül, mert az asszony életben van, úgy hogy az író a korrekt, de halálosan unalmas második feleség tudta nélkül, bigámiában él vele.

A londoni Tate Galleryben kiállított, Graham Sutherland-festette képen Maugham úgy hat, mint egy kínai mandarin. Könnyzacskópárnázta pajkos szeme, lebiggyesztett ajka és egyenes tartása időveljelszavakkal-dacoló "grand seigneur"-t tükröz, aki minden történelmi, társadalmi, sőt családi megrázkódtatás ellenére életigenlő, igényes úr maradt.

Most, hogy eltávozott, lehet, hogy fiává fogadott titkára felfedezi valmilyen posthumus írását. De ha nem is, az, amit hosszú élete folyamán teremtett, helyet biztosít neki századunk legolvasottabb és — legszórakoztatóbb íróinak sorában.

NASCHITZ FRIGYES.

«... AZ ÉRTELEMIG ÉS TOVÁBB»

Gondolatok Lukács János új könyvéről

*"DECLINE AND RISE OF EUROPA" *,*

(DOUBLEDAY AND COMPANY, INC., NEW YORK, 1965 — 295 OLD.)

AZ 1946 ÓTA Amerikában élő negyvenkét éves történész több könyv szerzője ; *A hidegháború története, A nagyhatalmak és Kelet-Európa, Tocqueville : Az európai forradalom és levelezése Gobineau-val* előzik meg az *Európa hanyatlása és felemelkedése*-t.Egyetemi tanár, Phoenixville, Pennsylvania mellett lakik, az Egyesült Államok e történelmi jellegben és hagyományokban gazdag vidékén. Felesége és gyermeke, mint az önéletrajzi utószóban írja, amerikaiak ; húsz év nyelvi és tanítási gyakorlata elsőrangú angol stilisztát faragott Lukácsból. Más szóval : *akcentus nélkül* ír. Így éri el, hogy alapvetően újszerű, s amerikai füleknek talán szokatlan mondanivalója mégis meghallgatásra találhat.

A KÖNYV első három fejezete rövid történelmi áttekintés (*Európa hanyatlása, Európa felosztása, Nyugat-Európa rekonstrukciója*). Nagy Károlytól Hitlerig, akik mint két végletes, de jellegzetesen európai mérföldkő jelzik a nyugat-európai Közös Piacban újra feléledni látszó európai koncepció középkori kezdeteit, s annak ördögi, barbár, és katasztrofikus karikatúráját a második világháború kataklizmájában, melyet Európa önmagának okozott. A történet magyar füleknek felettébb ismerős : az amerikai olvasó azonban alapos, pontos, lábjegyzetekkel gondosan ellátott s mégis folyékonyan olvasható hátteret kap mindarról, amit átéltünk.

A modern európai történelem minden munkában elkerülhetetlenül lehangoló közelmúltbeli tényfelvázolás után (egy ősnaiv mélyamerikai — ilyenek is vannak! — joggal mondhatná, sajnos, hogy mindkét világháborút *ti* kezdtétek!) két európai államférfi alakja magaslik ki Lukács koncepciójából : Churchillé, és De Gaulle-é. Mindkettőben, bár más-más stílusban és indítékkal, az európai koncepció megtestesítőit látja.

Mégis ki kell mondania : Az európai államforma (avagy államformák) kora lezárult. A demokratikus korban élünk, mikor a tömegárucikkekkel egyenes arányban, bár nem azoktól függően, a nemzeti öntudat is a tömegek osztályrészévé válik. Lukács központi mondanivalója és témája nagyjából így fogalmazható meg ·

A nemzeti öntudat nem azonos a nacionalizmussal, ellenkezőleg ; Hitler például nacionalista volt, de antipatrióta. Történelmi és kulturális tudatfolytonosságról van szó, melyben különböző fajok és felekezetek egyaránt résztvehetnek — és vettek is — az európai történelem nyugodtabb korszakaiban. Példái Svájc, az egyéni európai nemzeti kultúrákba magasrendű kreativitással integrálódott zsidóság. Ez az európai kultúröntudat nem propagatív és nem diszkrimináló, hanem olyan mint egy előkelő klub, mely ajtaját nyitva tartja esedékes új számára. Mint ilyen, újkeletű jelenség. A közép-európai paraszt majdnem a második világháború utáni időkig nem volt tudatában európai mivoltának. Az európai öntudat kialakulásának, úgy látszik, szinte elengedhetetlen háttere volt a szovjet csapatok jelenléte Kelet-Európában, valamint az amerikai befolyás Nyugat-Európában. A *juxtapositio oppositorum* elve volt az tehát, mely a politikai hanyatlás nyomában egy, a gazdasági és politikai védelmi szövetségeken felül álló európai öntudat kialakításában döntő szerepet játszott.

KAPRÁZATOS KÖNNYEDSÉGEL szórja az olvasó elé az ezotérikusnál ezotérikusabb neveket ; az amerikai olvasó még Pogyebrád Györgyről is megtudja, hogy létezett, és hogy francia sugallatra Egyesült Európa-jellegű tervei is voltak.

Az igazi probléma akkor magaslik fel Lukács előtt, mikor alapjában józan s pozitivista gondolkodáshoz szokott amerikai olvasóinak az európai szellem lényegét kell megmagyaráznia anélkül, hogy a pár lappal azelőtt helyesen elítélt német sovinizmusra emlékeztető szellemtörténeti irányzat misztifikáló felületességeinek árnyékát hullassa magára. Finom diplomáciai sakkhúzások hálózatába vonva az olvasót, nagyjából így menti meg a helyzetet :

Az európai szellem lényege (jóllehet alapjában megfogalmazhatatlan, ami ugyanakkor nem tagadja annak létezését) nem más mint a *tudomány-utáni gondolkodás* (post-scientific thinking). Ez nem *tudománytalan* gondolkodást jelent, hanem annak felismerését, hogy az emberi történelem legnagyobb mozgató ereje nem a termelés, nem az árfolyamok, nem az ipari imperializmus, hanem embernek az emberhez való viszonya, ami végső fokon tömeglélektani és intellektuális (kulturális) kérdés. (Úgyszintén nem faji kérdés, legalábbis a fehér fajon belül.) Marx egyik legnagyobb hibáját is abban látja, hogy a történelemnek ezzel a döntő mozgató erejével nem számolt. Az amerikai ember, ha egy komplikált kybernetikus kalkulátor elromlik,vagy ha az egyik szuper-autóműút szétmegy, nagyobb gépet és nagyobb utat épít, hogy "megoldja a problémát", míg az európai talán kérdőre vonja a gép és a szuper-műút létjogosultságát az adott képletben. Heisenberg óta tudjuk, írja Lukács, hogy nincs objektív vizsgálat sem a fizikában, sem a társadalomtudományban, mert a vizsgáló emberi momentuma feloldhatatlanul belekeveredik a vizsgált alanyról alkotott képünkbe. Fővizsgálatunk tárgyát tehát az embernek kell képeznie, s nem a róla mechanikusan alkotott képzeteinknek, (ideológia, gazdaságtan, stb.). Európa ma lényegében egy ideológia-utáni földrész, melyben mind a fasizmus, mind a kommunizmus halott rendszerek. Az izmusok : voltizmusok (lefordíthatatlan angol szójáték : *the isms are WASms*) és magán a kommunizmuson belül is letagadhatatlanul a nemzeti tudat és stílus felé kanyarodik a vezetés iránya.

PARADOX MÓDON ehhez a post-pozitivista (avagy tudományosság-utáni) anthropocentrikus gondolkodáshoz legtöbb európai (mint a szerző maga is, saját állítása szerint) *az amerikai fázis kitérője után* ér el. Nem igaz tehát a spengleri szembeállítás európai kultúra és felületes amerikai civilizáció között, ahol az utóbbi az előbbi sírásója, ugyanis az európai öntudathoz Amerikából legkönnyebb az út. Itt, vagy a velük (amerikaiakkal) való intenzív kapcsolat útján jön rá az ember, hogy saját nemzeti eredetén felül van egy általános európai hozzáállása a világmindenséghez. A német és orosz kérdés számunkra lényegében ismert tárgyalása után Anglia szerepe a két világ között érdekli a legjobban : "A csatorna szélesebb-e, vagy az Atlanti-óceán?" S a sziget ambivalens jellegének megfelelően a történelem mindig úgy hozza magával, hogy hol az egyik, hol a másik látszik áthidalhatatlanabbnak.

"Az értelemig és tovább" József Attila-i programja, mint a sarjadóban levő európai kultúröntudat virtuális jelmondata problémákat is okoz : hogy magyarázzuk meg azoknak, akik még az értelemig *sem* jutottak el? És *ad vocem* : hogyan lehet Amerika túltermelési problémáit megmagyarázni az állandóan hátulról kéregetőknek, avagy a túl jóllakott ember fájdalmas csömörét az éhezőnek? Jellegzetesen Afrikában és Ázsiában, ahol az értelem (azaz a technocentrikus világnézet) bűvöletében kábul újféle rabszolgaságba a "felszabadult" színes ember, az "értelemig és tovább" csak a fejlődésnek egy igen messzi fázisa lehet.

HA AZONBAN IGAZ a tétel, hogy a *materializmusnak* éppen a *természettudományok* fegyverei előtt kell lehajtania a fejét és ez azzal jár, hogy figyelmünket újból az *emberre* összpontosíthatjuk, elképzelhető, hogy a technocentrikus kor után talán sarjadóban van, valahol lenn, mélyen, egy biocentrikus, vagy talán éppenséggel pszichocentrikus kor s ezzel párhuzamosan a nemzeti öntudat is kiforrja magát imperialista nacionalizmusból és sovinizmusból valami magasabbrendű humanista és humanitárius emberi közösségkoncepcióba, melyben az *egyedi* művészi és tudományos elismerése az *egyetemes emberi* érdekeit szolgálja. Gyakorlatilag : az amerikanizmus tisztítótűzén kinemesedett szuper-Svájc villogó pengéje kéklik elénk Lukács lapjairól. A mű mégsem alaptalanul optimista : tele van *caveat*-okkal az atomöngyilkosság gondolatától kezdve a kínai-orosz háború lehetőségéig. A könyv olvasása közben olyan történész arcképe áll elénk, aki nem először tesz fel alapvető kérdéseket, ergo elkerülhetetlenül naivan, *hanem már megint ott tart*, a peszszimizmus, determinizmus, ekonomizmus és behaviorizmus rondabugyrait megjárván, hogy a századunk delelőjén függő fekete atomfelhők mögött, ha még nem is szabad szemmel, de józanul indokolt ösztönnel, sejteni véli a felkelő napot.

MAKKAI ÁDÁM

(*) *Európa hanyatlása és felemelkedése* ; szándékos telitalálatváltozata a Montesquieu óta közismert X felemelkedése és hanyatlása-kaptafára gyártott címeknek.

HANGULAT ÉS HATÁS

(KARINTHY FERENC : HÁTORSZÁG, NOVELLÁK, MAGVETŐ, BUDAPEST, 1965)

NEM OLVASTAM a Karinthy Ferenc új elbeszéléskötetéről megjelent magyar bírálatokat, de el tudom képzelni, — s talán nem is tévedek túlságosan — hogy többségük a novellák és a "társadalmi valóság" összefüggéseinek hamis premisszájából indult ki ; abból az alapkoncepcióból, hogy a novellák mennyire, azaz pontosabban milyen "helyesen vagy hibásan tükrözik korunk valóságát." Az persze, hogy Karinthy novellái "tükrözik" a kort, amelyben született és él, olyan közhely, amit pironkodva is nehéz leírni, hát még kiindulópontul kezelni egy kötet bírálatakor, amelynek első s talán legfontosabb jellegzetessége nem az, hogy az író milyen "viszonyban" van a "valósággal", (bármi légyen is ez), hanem az, hogy milyen viszonylatban van — önmagával. S ha már mindenáron a közhelyek zárt világában akarunk maradni, tegyük hozzá, hogy ez esetben — s minden esetben — az író maga is a "valósághoz" tartozik, noha annak — a marxista közhittel ellentétben — nem egyszerűen csak alkotórésze, hanem alkotója, nem egyszerűen "visszahat" rá, hanem teremti, azaz nem a léte határozza meg a tudatát, hanem megfordítva, hogy — csupán az egyszerűsítés kedvéért — a híres axióma parafrázisát használjuk. Ezért olyan üdítő, mulatságos és gyakran — mint például a címadó novella esetében — megrázó és megindító egy-egy novella ebben a kis kötetben, amelynek eredetisége nem abból áll, hogy új és meglepő gondolatokat tár az olvasó elé, hanem abból, hogy — talán kissé túl simán és zökkenésmentesen — de mégiscsak megváltoztatja bizonyos emberi viszonylatokról alkotott képünket és felfogásunkat, s a társadalom szűrőjén tükröztetett világ helyett elénkbe állítja az egyéniség képzelet- és gondolatformáin keresztül szűrt emberi kapcsolatokat. Karinthyt tehát elsősorban (mondjuk, hogy szerencsére?) nem a társadalom meg az emberek viszonya érdekli, hanem az emberek egymásközti viszonylata, amelynek h á t t e r é b e n, de korántsem dominatívan, ott vannak, természetesen, a társadalmi vagy ha így tetszik "politikai" viszonylatok is. Ebben az öntörvényű világban mozognak Karinthy esett hősei : minden, ami velük történt, velünk is megtörtént (vagy megtörténhetett volna), mégis, a hangulatok, vonzalmak és taszítások, hatások és ellenhatások e különlegesen új, eredeti rendszerében az emberek és történetek úgy kelnek önálló életre, ahogy az csakis az író tudatában létezhet ; semmi sem volt ú g y, ahogy Karinthy megírja, de minden m a j d n e m úgy volt s éppen ebben a körülbelüliségben van az író alapvető eredetisége.

KARINTHY MÓDSZERE általában a közvetlen elbeszélés ; történetei az eredeti időrendben bomlanak ki, az események egymásutánjában. Néha, mint például a H á t o r s z á g esetében, egyfajta keretes elbeszélést használ, a jelen két partja közé iktatva a múltat, a történet valódi lényegét, s ezzel mintegy egymás mellé és egymás fölé helyezi időbeli síkjait. De a H á t o r s z á g nem ettől a konvencionális megoldási formától válik feledhetetlenné : (maga a forma — különösen a befejező visszatérés a jelenbe, a zuglói kocsma bor- és dohánygőzös, hangulatilag egyébként kitűnően megrajzolt helyiségébe — mintha inkább hátráltatná, semmint segítené az alaptörténet kibontakozását, hanem a közben előttünk kibomló háborús nyár néhány napjának-órájának remekbeszabott, eleven izgalmától, mulatságos, szomorú vagy kellemetlen figuráival, lefojtott, de kitörésre készülő erotikájával együtt, a "légoltalmi világ" haláltáncaitól, amelynek táncosai, csaknem kivétel nélkül, bukásra ítéltettek. Ennek a részeg, halálközeli ricsajnak tiszta, fájdalmasan és együttérzőnmeleg ábrázolása, bukott generációknak gyors vonalú felrajzolása (az autobiográfikus alapelemekkei együtt) a kötet egyik legszebb teljesítménye. A keret csaknem feleslegessé válik a történet kibontásában, hiszen egyetlen funkciója, hogy a zuglói kocsma zűrzavarában játszó zenészek alakjainak asszociációjával f e l i d é z z e a háborús nyár emlékét, s befejezésként e l m o n d j a, hogy mi történt húsz évvel — később — annak a kalandos éjszakának szereplőivel; ez a hozzábigyesztett magyarázat inkább lehúzza, semmint felemeli az önmagában is talpán álló hatásosan-hangulatos novellát.

MERT a h a n g u l a t o k o n keresztül érvényesülő h a t á s Karinthy írói módszerének legsikeresebb jellegzetessége. Egy-egy hangulati alaptónus leütésével teremti meg elbeszéléseinek érzelmi keretét (sokkal sikeresebben, mint a "Hátország" v a l ó s á g o s keretét) s az emberi viszonylatok értelme (vagy legtöbbször : értelmetlensége) is főként ezeken a hangulati elemeken keresztül érvényesül. A remeg K o m é d i á s o k unottan-szeretkező párja, vagy a hazalátogató egykori méltóságosasszony találkozása egykori alkalmazottaival (T ú l a z Ó p e r e n c i á n) e hangulati elemek közbeiktatásával vagy segítségével feszegeti az emberi kommunikációs lehetőségek lehetetlenségét. Nincs mód arra, hogy megértsük egymást? Valószínűleg nagyon kevés, mondja Karinthy, ami éppen nem tartozik a legmeglepőbb újdonságok közé, de a h o g y m o n d j a, szinte eszközök nélkül, a természeti törvények elkerülhetetlenségének magától értetődöttségével a magyar próza kitűnő novelláit teremti meg, egy-egy szó, egy-egy odavetett mondat, vagy torz fintor segítségével, melyek — mintegy mindig funkcionálisan érintkeznek az alapmagatartás egészével, — gyakran mély és maradandó hatást érnek el. Tulajdonképpen azt mondhatnánk, hogy a kötet egészében valamiféle érzelmi-képzeleti "hátország" határai között játszódik, melynek aknazárain át meg átlopakodnak a kor "nagy" problémáinak kétes értékű titkosügynökei, de csupán azért, hogy — bukottan — húzódjanak vissza, teret engedve, e megsemmisítően üres és kitalált, erőszakolt meg agyoncsépelt formák helyébe, a valódi érzelmeknek, gondolatoknak, hangulatoknak és hatásoknak. Az elbeszéléseket fátyolosan belengő emberi szomorúság pedig abból a felismerésből fakad, hogyha az emberi viszonylatok nem is teljességgel lehetetlenek, a megért csalódások alapján, semmiképp sem deklarálhatjuk fenntartás nélküli optimizmusunkat emberi létünk, vagy pontosabban, tisztán és kizárólag r a c i o n á l i s létünk győzedelmeskedésében ; innen az U t o l s ó K o l o n i t s mulatságos szatírája a népi demokrácia mellékvizeiből kiemelkedő s lassan-lassan divatossá, sőt uralkodóvá váló egykori grófi sarj karrierjéről, vagy (a sajnos kihasználatlan és megoldatlan) S z i l v e s z t e r i l e g e n d a, a költő autójáról, amelynek hűtőjébe — fagyálló folyadék helyett — bort öntenek, s ettől berúgva, előbb vihráncoló bukfenceket hány, majd, részeg mámorában, felröppen az égbe a körülöttünk cikázó spuťnikok és műbolygók földönkívüli világába. Ez az egyetlen pillanat, egyébként, ahol Karinthynál felvillan a lét egy másik síkjának, irracionális szintjének létezése ; jó, hogy felvillan, de kár, hogy csupán rövid időre : a kitűnően ábrázolt hangulatokban rejtező irracionális lehetőségeket, az emberi viszonylatok emez oldalának bemutatását Karinthy csak néha-néha érzékelteti, mintegy tudomásunkra adva, hogy nem feledkezik meg róluk, hogy azután — némiképp meglepő módon — megfeleledkezzék róluk.

KÁR, ismételjük, mert a realista elbeszélésmód (gyakran konvencionálisan konzervatív) formáinak és a Karinthy hangulataiban egyébként immanens irracionális elemeknek fúziójából születhetnék meg, minden valószínűség szerint, az a m o d e r n e l b e s z é l é s, mely oly kiáltóan hiányzik a mai magyar irodalomból (hogy miért, annak persze oka van s egyszer talán érdemes lenne ezt részletesebben elemezni). Az is lehetséges, persze, hogy mindez inkább írói alkat kérdése s nem egyszerűen elhatározásé. Mégis az olvasó hiányérzete leginkább abból fakad, hogy Karinthy nem teszi meg azt a lépést, amely művészetét kiemelné jelenlegi s bizonyos értelemben egysíkú szintjéről, (amelyen, mondanunk sem kell, nem valamiféle "sematizmus" értendő, hiszen mi sem áll tőle távolabb, mint a szocialista realizmus avítt, dogmatikus sematizmusa), s a nagy művészet magasába repítené. Ez a lépés, félreértés ne essék, nem azt jelenti, hogy kitűnő realista ábrázolási módszerét e l v e g y í t i valamiféle szürrealista konkoktummal, hanem azt, hogy létrehozza a létezés szintjeinek fúzióján keresztül azt az új szintézist, amely az élet h á t o r s z á g á t nemcsak térben és időben mutatja be, hanem ama folyamatoknak feltérképezésével, amelyeknek kirajzolásához a realizmus ceruzája már nem alkalmas. Megvan rá a lehetősége ? Valószínűleg. A novellákból nemcsak az tűnik ki, milyen remek füle van a köznapi beszéd meghallására, (és visszaadására) hanem az is, hogy hallja — vagy legalábbis sejti — a köznapi beszéd mögötti áramlatok lüktetését, de mintha visszahökölne attól, hogy szavakká formálja — a szavakkásohasem formálódó háttér sejtelmes zsongását. A határ átlépése, különösen a mai Magyarországon, persze korántsem egyszerű, hiszen a hivatalos ideológia őrei gondosan ügyelnek arra, hogy az írók az emberi jelenségeket kizárólag társadalmi produktumokként fogják fel, (és lássák meg), de Karinthy "öntörvényű világa" arra utal, hogy benne él a lehetőség, mely a gondolatot független-önmagát irányító erőként fogja fel, s ennek a felismerésnek segítségével kilépjen a jó irodalomból — az igazi irodalomba.

ACZÉL TAMÁS.

TARDOS TIBOR

NAGY ÜZLET

... Végre kimásztunk a bajból, hála a drága jóbarátnak!

Pénteken, amikor már semmi reményünk nem volt rá, hogy a legszükségesebbeket is beszerezzük a három gyereknek, egyszerre, mint a jószívű király a mesében, megjelent és titokzatosan félrevont.

— Célhoz értem !... Meg vagytok mentve !...

A feleségem gyorsan lefektette a három gyereket, teát forralt, a drága jóbarát pedig töviről hegyire elmondott mindent.

— Nézd, egyelőre meg kell elégednünk a közepes életszínvonallal. Villalakás, kocsi, havi háromezer fix, cseléd. Én magam meghúzódom majd a melléképületben.

— Kitűnő! Nagyszerű!... Dehát hogyan sikerült mindezt elérni?

— Semmiség, igazán. Egy kis szervező munka, ennyi az egész.

— Egészen megdöbbentő — mondtam. — Egészen megdöbbentő, és váratlan. Kissé zavaró is...

— Ugyan... — szólt.

— De, de, de az — mondtam. — Hiszen alapjában véve, ha jól meggondoljuk, én nem sokat tettem azért, hogy ez az általános jólét beköszöntsön. Hogyan érdemlem meg, a családommal, a jólét gyümölcseit?

— Ez az, ami miatt nem kell a fejedet törnöd — mondta a drága jóbarát. — Elvégre nem lehet mindenkinek ugyanakkor ugyanolyan szerepe egy-egy üzletben. Én megtettem a kezdő lépéseket. Terád, kedves, legjobb barátom, most vár a feladat.

— Nohát az teljesen természetes — mondtam. — Az csak teljesen természetes, hogy én is csináljak valamit a közös ügyért. Egészen megkönnyebbültem. Vázold mindjárt fel, mi a közvetlen teendőm.

Hosszú, szeretetteljes pillantását rajtam nyugtatta.

— Ráérünk arra még — mondotta végül. — Meglesz az a szerep. Egyelőre igyuk meg a teát, amelyet kedves feleséged oly szeretetre méltó módon nyilván már elkészített számunkra.

Igaza volt. Feleségem, aki már lefektette a három gyereket, kitűnő teát készített. Sugaras pillantása elárulta, hogy sokat vár a mai estétől. Látszott rajta, hogy finom érzékével, mint mindig, most is körülbelül eltalálta, mi a helyzet. Megérezte, mint majdnem mindig, amikor jó vagy rossz fordulat következett az életünkben. Egészen átalakult, csinosabb volt, mint bármikor az utóbbi időkben, a szeme csillogott, a pongyolája ujja puhán visszaesett a könyökhajlatra, amikor kitöltöte a teát, s a lágyan hullámzó ruhaujj felfedte még szép, még puha és kívánatos bőrét.

— Micsoda gonosz férfidolgot sütöttek ki közben maguk ketten? — kérdezte fehér fogainak meleg mosolyával. — Biztosan összeesküdtek ellenem ?

— Bizonyos mértékben igen — mondta a drága jóbarát. — Elhatároztuk együtt, hogy maga, aki olyan mint egy tündér, olyan mint egy földreszállt bibliai angyal, kissé közelebb kerül a paradicsomhoz.

A feleségem kipirult arccal nevetett.

— Tessék aprósüteményt enni a teához... Egyszóval ilyesfajta összeesküvés?

— Ilyen — mondta a drága jóbarát.

— Nohát, ez nem is olyan veszélyes — mondta a feleségem, és nevetett. — Az ilyen összeesküvéseket szeretem a legjobban. Tudja, mi annyi mindenen törtük már a fejünket — tette hozzá komolyan. —A férjem annyi mindenbe belevágott, és olyan kevés dolog sikerült. Most már nem vagyunk egészen fiatalok...

— Ugyan! Ugyan, dehogy nem! — tiltakozott a drága jóbarát.

— Nem, nem — mondta a feleségem. — Most már itt volt az ideje, hogy valami történjék, higyje el...

— Hát fog is történni — mondta nagyon kedvesen a drága jóbarát, és vett a kekszből, s evett belőle, az előtte álló, párolgó teához.

Később, az est folyamán, amikor a kapuhoz kikísértem, pár szóval vázolta az üzlet természetét. Nem lesz itt sok fejtörés, mondta, nem kell kockáztatni sem sokat. Az ügy elég simának látszik. Különben is, ha nem lett volna sima, egyáltalán nem is tárgyal a másik féllel. Nem szereti a kockázatvállalást. Túl sokszor megégette már magát, sőt néha barátait is, a túlzott kockázat vállalásával.

— Mégis, miféle természetű üzletről van szó? — kérdeztem a kertkapunál, mielőtt elváltunk.

— Majd meglátod — mondta kedvesen, s végigsimította az arcomat. — Neked való.

— Nekem való? Ahá! Talán épp vegyész mesterségemmel függ össze? — kérdeztem felvillanyozódva.

— Bizonyos mértékben azzal.

— Nézd öregem, nem akarlak zaklatni — mondtam. — De annyira kedves és bőkezű voltál a várható haszon ecsetelésében, hogy most mégis meg merem kérdezni tőled : régi vegyészi kísérleteimmel függ össze a dolog? Azokat fogjuk gyümölcsöztetni ?

Megnézett a sötétben. Rágyújtott egy cigarettára.

— Nézd, kísérletnek kísérlet — mondta nyugodtan.

— Ahá! Kísérlet! Annak már örülök! Imádom a kísérleteket!

— Igen — mondta halkan. — Tudom. Azért választottalak téged.

— Szulfátok? — kérdeztem nekibátorodva.

— Nem — mondta.

— Szulfidok ?

— Az sem.

— Csak nem... protein?... Csak nem az... élő sejtek?

Rám nézett megint, a cigarettája fölött.

— De az — mondta lassan, nyugodtan.

Majd szétmentem az örömtől.

— Drága öregem! — mondtam. — A legkedvesebb tárgyköröm!... Hát te ilyen vagy? Hát ennyire számon tartod a barátaid hajlandóságait ?

— Nem mindenkiét — felelte halkan.

Elábrándoztam.

— Az élő sejtek... Csaknem húsz éve lesem, várom az alkalmat, hogy mikor kerülhetnek már végül alkalmazásra azok a kutatások, amelyeket kora ifjúságom óta ebben a tárgykörben szüntelenül végeztem. Mert ha már itt tartunk, nem tagadom le előtted, hogy ha a szervetlen világ érdekel is, ha tudok is találni örömet titkainak feltárásában, a szerves tízszer annyira izgat, valósággal bűvkörébe von, és bármit megtettem volna bármikor, hogy mélyebbre hatoljak azokban a titkaiban, amelyeket elméletileg már réges-rég megéreztem. Te. Fogadni mernék, hogy... regenerációs kísérletek lehetőségét biztosítottad a számomra!

— Azt — mondta.

— Te! Te! Te! — mondtam, s reszkettem az izgalomtól. — Csak nem... szövet ?

— De az — mondta nyugodtan szíva parázsló cigarettáját.

— Öregem — mondtam. — Nem bolondozol ?

— Nem, nem.

— Szövetregenerációs kísérletek lehetősége ?

— Hatalmas lehetősége ! — mondta.

A nyakába ugrottam, átöleltem.

— Te angyal! Te csoda! Te édes jóbarát!... És mondd. Alig merem megkérdezni...

— Kérdezz nyugodtan — mondta.

— Alig merem, mert akkora lenne a csalódás, ha mégis téved nék, hogy...

— Fogadom, nem fogsz tévedni — mondta, egy alig látható félmosolyt elnyomva.

—— No jó — szóltam. — Hát... csak nem... *emberi testen ?*

Nagyot szívott a cigarettájából és eldobta.

— De igen — mondta. — Emberi testen.

Azt hittem, menten elájulok. Szövet-újraképződési kísérletek, méghozzá emberi testen!... Évtizedes álmaim netovábbja!... Ez volt hát az a szorgos előkészítő munka, mely annyi időt követelt tőle, ez volt az a terv, mellyel egy csapásra gazdaggá, híressé és boldoggá tudta tenni jóbarátját!...

Alig tudtam szóhoz jutni a meghatottságtól. Csak álltam ott, a kertkapuban, szinte megérezhető testmelegében a drága jóbarátnak, a mélységes nyáréjszakában.

— Mikor? — kérdeztem rekedten.

— Holnap — felelte gyorsan, határozottan.

— Emberen? — kérdeztem egyre izgatottabban.

— Emberen.

— Törvényesen?

— Törvényesen.

— Kis szerv?

— Nagy.

— Ne bolondozz. Nagy?

— Ha mondom.

— Csak nem... ujj?

— Nagyobb.

— No ne. Fül.

— Nagyobb.

— Végtag-rész... De nem, az nem lehet...

— Nagyobb! Nagyobb!

Rámeredtem a sötétbe.

— Csak nem... egy teljes végtag?

— Több ! — kiáltotta. — Még annál is több ! Két teljes alsó végtag !

Megfogózkodtam a kertkapuban. Forgott előttem a világ.

— Két... teljes... alsó... végtag... — dadogtam.

— Leválasztása és pótlása, sarjaztatás segítségével. Bizony, bizony, el kell hinned barátocskám, mert így van.

Letörültem az izzadságot a homlokomról. Rekedten, szinte megérthetetlenül tagoltam a szavakat.

— Leválasztás.

— Az.

— Két láb leválasztása.

— Két lábé. Combból.

— Férfi.

— Férfi.

— Felnőtt egyed.

— Felnőtt egyed.

Meginogtam, de csak egy pillanatra.

Így folytattam, most már szinte vadul, rekedten :

— Utána? *A folyadék?*

— Az — mondta gyorsan, nyugodtan.

— Az... én folyadékom?...

— Az hát.

— A... még soha ki nem próbált, de holtbizonyosan tökéletes Sarjaztató Elixir?

— Az hát! Az.

Körülpillantottam az éjszakában, hogy a helyén van-e a világegyetem. A helyén volt. Jobbról előttem a Göncölszekér, balról fent a Kismedve. Több csillagképet nem ismertem.

— Ide figyelj, barátom — mondtam, erőltetett nyugalommal. — Mit kell tennem, hogy meghálláljam?

— Semmit. Holnap kora reggel, úgy hét órára, ott kell lenned a Központi Kórház műtőjében, annyi az egész.

— Hét órára. Holnap reggel.

— Akkor. Kipurgálva.

— Igen. Mit??...

— Kihajtva — mondta barátom.

— Kihajtva? Én? Hogyan?

— Ma este, nagy adag ricinussal. És holnap reggel két egymást követő beöntéssel. Mostantól kezdve ne egyél egy falatot se.

Nem akartam hinni a fülemnek.

— Mért csinálsz ilyen tréfákat? — mondtam. — Hiszen nem engemet kell purgálni, hanem... az illetőt! Minek bolondozol?

— Miféle illetőt — mondta ; elővett egy szivart s leharapta a végét. — Miféle illetőről beszélsz?

— Hát arról, akit... szóval akin én... Egyszóval, a kísérleti alanyt, no.

— Drága barátom — mondta, s meggyújtotta a szivarját. — Drága barátom, úgy látszik félreértettél. A kísérleti alany te leszel.

Nem akarom, s talán nem is tudnám most részletesen vázolni beszélgetésünk további folyamát. Nem tudnám most hitelesen visszaadni akkori megdöbbenésemet, irányát vesztett tájékozódóképességemet a hirtelen rám törő éjszakában. Kíméletes volt velem, annyi szent. Elég részletesen elmagyarázta, hogy már régóta keres érdeklődőt arra a kissé fantasztikusnak tetsző sebészeti és biokémiai eljárásra, amelyet én ifjabb éveimben nagyjából kidolgoztam, de amely — megfelelő gyakorlati körülmények híján — hosszú évtizedekig nem léphetett át a közvetlen kísérletek és a gazdasági megvalósítás fázisába.

— Az orvos, akivel megállapodtam — mondta — körülbelül olyan idős, mint te vagy. Eleinte nehezen mutatott érdeklődést a Sarjaztató vagy Szövetújraképző Elixir iránt, egyszerűen fantasztikumnak tartotta. Az utóbbi időkben azonban néhány ügyes fogással, amelyeket most itt nem részletezek, sikerült felkeltenem érdeklődését a tárgy iránt. Hajlandónak mutatkozott rá, hogy elkezdje ilyen irányú kísérleteit. Legnagyobb, szinte egyetlen problémájának azt tartotta, hogy nem áll rendelkezésére,hogy úgy mondjuk, megfelelő emberi kísérleti alany a sarjaztatáshoz. Sokáig függőben maradtak a tárgyalásaink, és csak a legutolsó napokban jutottam el odáig, hogy sikerült kitűzetni vele a holnapi nap reggelét a kísérleti műtétre, miután biztosítottam róla, hogy te, legjobb barátom, akinek mindenképpen érdeke fűződik a kísérleteinek a sikeréhez, hajlandó vagy minden felelősség és minden anyagi vagy erkölcsi követelés elhárításával alávetni magad egy kétszeres amputáció és az azt követő mesterséges láb-sarjaztatás kísérletének. Ma késő délután írtam alá, nevedben, a hivatalos iratokat, amelyekben minden felelősséget magadra vállalsz ; enélkül nem ment. Gratulálok neked : holnap lesz a nagy nap.

Szó volt még egyről-másról ; hogy pontosan miről, arra már nem emlékszem. Arra sem, hogyan váltunk el ; arra sem, hogyan szorítottam el vadul feltörő csalódásomat. A Sarjaztató Elixir feltalálója, mint kísérleti nyúl!... S hátha nem sikerül a kísérlet?... S egyáltalán, most, befelé menet, hogyan számolok be az egészről feleségemnek?...

Felnéztem az égre : még ott volt, most is, épp azon a helyen, ahol az imént, jobbról a Göncölszekér, balról a Kismedve. Nagyot sóhajtottam, s bementem a feleségemhez.

Ébren várt, csillogó szemmel. Először semmit sem akartam elmondani neki. De persze lassan úgyis észrevette, hogy valami bánt. Akkor elmondtam mindent.

Nem válaszolt sokáig. Tűnődve feküdt, felfelé fordított tekintettel, némán vizsgálta a zsalugáter résein beszűrődő csillag-kísérleteket. Sírt-e vagy sem? Nem láttam. Gépiesen, könnyedén simogatta a takaró alatt a forró combomat.

Később, amikor már azt hitte, hogy elaludtam, kiment, s telefonált. Nem hallottam, mit mond, de hangsúlya kérő volt, rábeszélő ; egyszer mintha fel is sírt volna beszéd közben, máskor meg hosszan hallgatott.

Úgy vettem észre, valamelyest megnyugodva tér vissza mellém. Közel hajolt, megnézte, alszom-e. Aztán, amikor látta, hogy nyitva a szemem, halkan, becézve hozzám szólt, ahogyan a félig alvó gyerekhez szoktak :

— Nem kell mindjárt a legroszszabbra gondolni... — kezdte csendesen. — Emberek ők is... Megértők... Talán még rávehetjük őket holnap... Talán nem muszáj mindjárt... Vagy legalábbis... nem mind a kettőt... Aludj. Aludj édes. Meglátjuk holnap reggel.

A "holnap reggel" most van. Itt fekszem, a műtő előterében, félig már elkábítva, a tolókocsi széléhez odaszíjazva. A feleségem — látom pontosan a lassan alászálló ködön — érvel, kezét tördeli, rábeszél, tagad, szemét törli, majd bólogat. Jön a szakállas orvos, valamit mond neki a drága jóbarát. Látni nem látom már, hogy mit felel. Közben számra kerül a kábító cső. Álomba merülök mindjárt. Reménykedem, remélem a legjobbakat.

Tavasszal
a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik
HATÁR GYŐZŐ
BABEL TORNYA
c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :
SKANDINAVISKA BANKEN,
SOLNA 5385-25 078 71
Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

Rendelje meg
MÉRAY TIBOR
BÚCSÚLEVÉL
című regényét
19 idegen nyelvű kiadás után magyarul is kapható !
Ára (postaköltséggel együtt)
fűzve : 12 frank
kötve (már csak néhány példány !) : 20 frank
Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével az Irodalmi Újság párizsi kiadóhivatalánál és lapunk terjesztőinél.

Irodalmi Ujság

JEAN LURÇAT, a világhírű francia festőművész 76 éves korában szívszélhűdésben elhunyt. Korunk legkiemelkedőbb alkotói közé tartozott, aki különösen faliszőnyeg-kompozícióival tette ismertté nevét.

*

HAJDU HENRIKET, a Budapesten élő kitűnő műfordítót, 75. születésnapja alkalmából, Hans Soelvhoej dán kultuszminiszter meleg hangú levélben üdvözölte. Köszönetet mondott a műfordítónak a dán irodalom magyarországi megismertetésében kifejtett több évtizedes tevékenységéért és a nagy dán írók kiváló magyar tolmácsolásáért.

*

AZ OBERHAUSENI Városi Színház januárban mutatja be Farkas Ferenc "Bűvös szekrény" és Petrovics Emil "C'est la guerre" című operáját.

*

ANNA FRANK nevét vette fel a budapesti Somogyi Béla úti gimnázium. A névadó ünnepségen mutatták be a gimnázium énekkara és szavalókórusa előadásában Szelényi István "Kantáta Anna Frankról" című művét.

*

MAX FRISCH, az ismert színműíró nemrégiben Izraelben járt, ahol a jeruzsálemi Városi Tanács a Jeruzsálem-díjjal tüntette ki.

*

NANSENRÓL, a híres sarkutazóról koprodukciós filmet készítenek norvég és szovjet filmesek.

*

A NEMZETI SZÍNHÁZBAN megkezdték az előkészületeket Peter Weiss "Jean-Paul Marat üldöztetése és meggyilkolása, ahogy a charentoni elmegyógyintézet színjátszói előadják de Sade úr betanításában" című kétfelvonásos drámájának bemutatására. A verses dráma fordítója Görgey György, rendezője Marton Endre lesz. Jean-Paul Marat szerepét Kálmán György alakítja. Bemutatója előreláthatólag február 4-én lesz.

*

HANS BROCKHAUS, az európai hírű kiadóvállalat tulajdonosa, a Brockhaus-dinasztia kilencedik tagja 77 éves korában elhunyt. A vállalat székhelye Lipcse volt ; 1943-ban bombatámadás semmisítette meg. A háború után a központot Nyugat-Németországban nyitották meg.

*

CSERES TIBOR nemrég könyv alakban is megjelent "Hideg napok" című regényét viszi filmre Kovács András rendező. A két időpontban és két színtéren játszódó történet az 1942-es újvidéki napokat idézi fel.

*

A MILANÓI SCALÁBAN nagy sikerrel vendégszerepelt a New Orleans-i dzsesszenekar Henry Lewis Los Angeles-i karmester vezényletével. Nemcsak a dzsesszzenekar föllépése szokatlan a Scalában, de a világhírű operaházban most szerepelt először néger karmester. Műsorukon Gershwin-művek szerepeltek.

*

"A MOZI - RÁDIÓ - TELEVÍZIÓ szentháromságnak nagyobb fontossága van az emberiség szempontjából, mint a Hold gyarmatosításának és a világűr meghódításának", írja egy most megjelent könyv előszavában Marcel Pagnol, a nagy francia író.

*

AZ UTÓBBI ÉVEK egyik legnagyobb kép-lopását követték el ismeretlen tettesek a január 11-re virradó éjszakán a besançoni Szépművészeti Múzeumban. A betörők feladata szinte gyerekjáték volt, mivel a múzeumot, noha Franciaország leggazdagabb vidéki képtárainak egyike, semmiféle riasztó berendezés nem védi, még éjjeli őre sincsen, csak egy önkéntes tűzoltó szokta éjszakánként megnézni, nem gyulladt-e ki. Ez a tűzoltó fedezte fel a lopást is. A betörők minden kétséget kizáróan hozzáértő emberek voltak : erre vall az a szakszerű gondosság, amellyel zsákmányukat összeválogatták. A nehezebben szállítható festményekhez nem nyúltak, — összesen 56 rajzot vittek el, köztük Rembrandt, Fragonard, Boucher, Veronese, Tiepolo műveit. A zsákmány összértékét 10.000 francia frankra becsülik.

PETŐFI születésének évfordulóján, Szilveszter éjszakáján az idén is megrendezték a hagyományos ünnepséget Kiskörösön. A község fiataljai éjfélkor fáklyás menetben vonultak a nádfedeles szülőházhoz és ott koszorút helyeztek el. A költő szobránál legszebb verseit mondták el az új év első perceiben.

*

TELCS ÁDÁMOT, Telcs Edének, a csaknem két évtizede elhunyt szobrászművésznek fiát, Stockholm egyik legnagyobb zeneiskolájának igazgatójává nevezték ki.

*

AMERIKAI-SZOVJET koprodukciós musical-film forgatásának előkészítésére, Gene Kelly amerikai színész és rendező, a szovjet filmgyártás vezetőinek meghívására a közeljövőben Moszkvába utazik.

*

HIBAKIIGAZÍTÁS. Sajnálom, hogy a dec. 15 — jan. 1-i számban rólam közölt hír kapcsán helyreigazító kérelemmel kell a szerkesztőséget háborgatnom, de félreértésnek elejét veendő : Maupassant-könyvemet az "University of London *Press*" (*sic!*) adja ki. — Köszönettel : *Ignotus Pál.*

*

MARC CHAGALL Múzeum létesítését határozta el a nizzai Városi Tanács. Az Olivetto parkban vásárolt telken építik fel a múzeumot, amelyben elsősorban a művész tulajdonában lévő képek kapnak helyet. Chagall a második festőművész, akinek művei még életében önálló múzeumba kerülnek Franciaországban. Az első Picasso volt.

*

WILLI FORST színész és rendező már kilenc éve visszavonult a filmezéstől. A tavasszal ismét rendezni fog : Lehár életéről forgat filmet amerikai megbízásból.

*

KRISZTUS CSAK EBOLIIG JÖTT című regényéből forgatókönyvet készített a szerző, Carlo Levi. A filmet a Cinecittában forgatják.

*

A SORSJÁTÉK-NYEREMÉNYEK kategóriájába sorolta a francia adóhivatal a Nobel-díjat, ugyanis alkotó munka díjazásaként adóköteles lenne, ez a besorolás azonban adómentességet biztosít.

*

A DÉL-AFRIKAI KÖZTÁRSASÁG 11.220 könyv árusítását és olvasását tiltja meg több évi börtön és magas pénzbüntetés terhe mellett. Az indexen szereplő első név : James Aldridge, az utolsó : Emile Zola.

*

A MAKRANCOS HÖLGY című Shakespeare műből készít filmet Franco Zeffirelli olasz rendező. A két főszereplő Elisabeth Taylor és Richard Burton lesz.

*

VLADIMIR PETROV a világsikert aratott "Nagy Péter" című szovjet film rendezője 69 éves korában Moszkvában elhunyt.

*

VAN DER WOUDE, az amszterdami Egyetemi Könyvtár igazgatója, aki világszerte gyűjti a XVI. és XVII. században Hollandiában kiadott "disputációk"-at, vagyis a mai értelemben vett disszertációkat, Magyarországra is ellátogatott gyűjtő munkája közben. Látogatása elsősorban Debrecennek szólt: a XVI. és XVII. században sok debreceni diák szerzett bizonyítványt Hollandiában és a disputációkat a kollégium híres könyvtárában őrzik. Van der Woude igazgató Budapesten, Pápán és Sárospatakon is végzett gyűjtő munkát.

*

GROSS ARNOLD budapesti grafikusművész kiállítása a római "Il Torcoliere"-galériában került megrendezésre.

*

A BALATON múltjával foglalkozó múzeumi kutatók kiderítették, hogy a XVII. században a törökök flottát szerveztek a végvári vitézek ellen. Megállapításuk szerint 1639-ben nyolcvan hajót szállítottak a Balatonra, majd egy évre rá további 132 hajóval egészítették ki a flottát.

VASARELY (Vásárhelyi Viktor) művészetét ismertető album jelent meg a svájci Griffon Kiadónál. A kritika szerint a kötet a karácsonyi könyvpiac egyik legérdekesebb műve volt.

*

MICHAEL DE HUNGARIA, középkori író beszédgyűjteménye úgynevezett kölni kiadásának egyetlen ismert példányát egy londoni antikváriustól megvásárolta a Széchenyi Könyvtár.

*

A WUPPERTALI OPERA bemutatta Szokolay Sándor "Vérnász" című operáját Kurt Horres rendezésében.

*

GIRAUDOUX "Chaillot bolondja" című darabjából, amelyet most Edwige Feuillère főszereplésével nagy sikerrel játszanak Párizsban, jövőre filmet forgatnak Amerikában. Rendezője Jules Dassin lesz.

*

PETER WEISSNEK a frankfurti Auschwitz-perről készült drámáját ebben a színházi évadban 13 ország 17 színpadán mutatják be.

*

A VÍGSZÍNHÁZBAN megkezdődtek a "Trójai nők" próbái. Euripidesz drámájának Sartre készítette változatát a párizsi bemutató után elsőként Budapesten adják elő.

*

TIZENKILENCEDIK külföldi turnéjára készül a magyar Állami Népi Együttes. Az előadássorozatot New Yorkban kezdik januárban, fellépnek Északkelet-Amerika több nagy városában, majd Kanadában : Torontóban és Montreálban mutatják be műsorukat. A turné New Yorkban ér véget. Az előadásokon két műsort mutatnak be, az "Ecseri lakodalmas"-t Magyar rapszódia, és a "Muzsikáló tájak"-at Magyar képek címmel.

*

A HEIDELBERGI Zimmertheaterben Paul Celans fordításában és Heinz Balthes rendezésében bemutatták Picasso 1941-ben írt "Le désir attrapé par la queue" című egyetlen ismert drámáját.

RENDBEHOZZÁK a debreceni Református Kollégium épületét, amely 1967-ben jelentős nemzetközi találkozó színhelye lesz : itt rendezik meg a magyarországi Református Egyház 400 éves fennállásának jubileumi ünnepségeit.

*

HETVEN ÉVES A MOZI. Franciaországban külön filmelőadásokkal és televíziós műsorokkal emlékeztek meg az évfordulóról, a Lumière testvérek első filmbemutatójáról : 1895. december 28-án "A munkások hazatérnek a gyárból" című filmjüket vetítették egy párizsi kávéházban.

*

MARCEL RAYMOND nyerte el az ötévenként kiosztott, 10.000 svájci frankos Ramuz-díjat. Raymond hosszú időn át a Genfi Egyetem francia irodalom tanára volt. Legismertebb művei : a Ronsard-életrajz és a modern költészetről szóló "Baudelaire-től a szürrealizmusig" című könyve.

*

DR. PALLAY ISTVÁNT, a kitűnő magyar közgazdászt múlt év november 11-én a francia "Ordre National de Mérite" és november 19-én a monacói "Ordre du Mérite Culture" lovagjává avatták.

*

SIDNEY POITIER, az Oscar díjas néger színész két újabb film forgatását fejezte be ; az egyikben egy kórházi orvost játszik, a másikban pedig egy vak lány vőlegényét, akiről a lány nem tudja, hogy néger.

*

FERENCZY BÉNI kiállítása a hágai Városi Múzeumban január 23-ig lesz nyitva. A kiállítás Ferenczy Béni 67 művét : szobrokat, érmeket, grafikákát foglal magába. A Múzeum igazgatója meleg hangú levélben köszönte meg a művésznek, hogy az anyagot rendelkezésre bocsátotta. "Rendkívül hálás vagyok, — írja többek között, — mivel alkalmat adott, hogy a holland közönségnek műveit bemutathassam." A tervek szerint Hága után Brüsszelbe viszik a kiállítást.

LAPZÁRTAKOR ÉRKEZETT a hír, hogy Justus Pál, a Corvina könyvkiadó szerkesztője, Temesvárott töltött szabadsága alatt 60 éves korában tragikus hirtelenséggel elhunyt. Justus Pál szinte gyerekfejjel kapcsolódott be a munkásmozgalomba és 1945 után a Szociáldemokrata Párt bal szárnyának egyik vezetője. Nem sokkal a pártnak a Kommunista Párttal való egyesülése után letartóztatták : a Rajk-per egyik vádlottja volt és koholt vádak alapján életfogytiglani börtönre ítélték. Hét évi raboskodás után néhány hónappal az 1956-os forradalom előtt szabadult csak ki börtönéből. Politikai tevékenysége ellenére igazi elhivatottsága az irodalomhoz kötötte Justus Pált. A húszas években az "Együtt" és a "Munka" című folyóiratok egyik szerkesztője volt, 1925-ben "Fekete ormok alatt", 1930-ban "Az utak éneke" címmel jelentette meg verseskötéteit. Kivételes műveltsége, nyelvünk iránti rajongása tekintélyes helyet biztosított számára a magyar műfordítók gárdájában. Regényfordítások mellett Heine, Puskin, Verlaine, Cocteau, Majakovszkij és sok más nagy költő verseit ültette át magyarra.

*

KODÁLY ZOLTÁN 83. születésnapja alkalmából ünnepi hangversenyt rendeztek a budapesti Zeneakadémián. A Magyar Állami Hangversenyzenekart Ferencsik János vezényelte. Az ünneplő közönség soraiban helyet foglalt Dmitrij Sosztakovics, a Magyarországon vendégségben járt szovjet zeneszerző is.

*

A SZLOVÁK FILHARMONIA Szőnyi Olga és Szalma Ferenc vendégszereplésével bemutatta Bartók "A kékszakállú herceg vára" című operáját.

*

PÁRIZS városának irodalmi nagydíját Marie Noël költőnőnek ítélték. A 82 éves költőnő népi ihletésű verseiben a régi Franciaország költészetét élesztette újjá.

*

AZ ANGOL Bach-fesztivál elnökévé, a tavaly elhunyt Albert Schweitzer utódaként Igor Sztravinszkijt kérte fel a híres zenei megmozdulás rendezőbizottsága.

*

HERBERT VON KARAJAN, a világhírű német karmester és Henri-Georges Clouzot francia rendező új filmet forgat Bécsben. A film témája Mozart A-Dur hegedűversenyének születése, szólistája Yehudi Menuhin.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám : I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

NÓI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 2. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. február 1.

A SZINJAVSZKIJ-ÜGY

AMIÓTA a hónapokkal ezelőtt letartóztatott Andrej D. Szinjavszkij és Juri M. Daniel orosz írók ügye — amiről az "Irodalmi Újság" is beszámolt — a világ nyilvánossága elé került, sok víz folyt le a Moszkván. A két írót azért fogták le, mert Abram Tertz és Nikolaj Arzsak álnéven Nyugatra juttatták és ott publikálták műveiket. A világ minden táján élő és a legkülönbözőbb pártállású értelmiségiek tiltakoztak a szovjet hatóságok eljárása ellen. Angliában *Philip Toynbee* és *Rebecca West*, Olaszországban *Moravia, Silone* és az erősen baloldali beállítottságú COMES európai íróközösség főtitkára, *Vigorelli* emelte fel szavát, míg Franciaországban a Nobel-díjas *François Mauriac*-kal az élén, az írók színe-java kelt ki a nyilvánosság előtt a szovjet hatóságok eljárása ellen, de felemelték szavukat a skandináv országok, Japán, Ausztrália, sőt a Fülöp-szigetek értelmiségiei is. A Nobel-díj kiosztásakor az újságírók serege nyilatkozatra akarta bírni Solohovot ebben az ügyben, de a frissen kitüntetett író kitért a tisztességes válaszadás elől.

Magában a Szovjetunióban is komoly visszhangja támadt az ügynek. 1965. december 5-én, 17 órakor, a Gorkij utcában a Puskin szobor előtt mintegy 200 diák tüntetett Szinjavszkij és Daniel szabadonbocsátását követelve, s megjegyezve, hogy a letartóztatottakról mindössze annyi hírük van, hogy szeptember 13-a óta a Ljubjankai börtönben tartják fogva őket. A rendőrség azonnal közbelépett. *"Percek alatt* — írják a külföldi szemtanúk — *civilruhás nyomozók és egyenruhás milicisták verték szét a tüntetőket ... Néhány letartóztatást is foganatosítottak a diákok között..."*

AZ ÜGYET mindmostanáig igyekeztek titokban tartani a szélesebb szovjet közvélemény előtt. Január 12-én azután megtört a csend. Az "Izvesztija" rendkívül éles hangú támadást intézett a két letartóztatásban lévő író ellen. A cikk szerzője, egy Dimitrij G. Jeremin nevű, Sztálin-díjas, másodrendű író, jelenleg az Irószövetség főtitkára. A legsötétebb sztálini időkre emlékeztető kirohanás azt veti Szinjavszkij és Daniel szemére, hogy olyan tanulmányokat és regényeket publikáltak külföldön, amelyeknek tartalma *"kimeríti a népárulás fogalmát és így a szerzők a Szovjetunió-ellenes hidegháború eszközévé váltak."*

"A két renegát mellett — folytatja Jeremin — *semmiféle enyhítő körülményt nem lehet felhozni és kíméletet sem érdemelnek. Külföldön megjelent műveik, melyek tele vannak szennyel és mocskolódással, teljes erkölcsi fertőről tanúskodnak. E két bűnöző külföldön megjelent cikkeikben és műveikben senkit és semmit sem kíméltek. Egyaránt ócsárolták az orosz irodalom klasszikusait, Csehovot is beleértve, valamint a szovjet irodalmat, a hadsereget, az államvédelmi szerveket. Még a nagy Lenint is megrágalmazták olyan mondatokban, amelyek nem bírják el a nyomdafestéket."* E vádak alátámasztására Jeremin néhány, *a szövegből kiragadott* mondatot vagy félmondatot közöl, majd így folytatja : *"Szinjavszkij bűnét még súlyosbítja, hogy zsidó álnevet választott, — holott ő távolról sem az —, amivel azt a látszatot kívánta kelteni, mintha a Szovjetunióban diszkriminációs intézkedéseket foganatosítanának a zsidókkal szemben. Az állítólagos Tertz és Arzsak förmedvényei az egész világ boldogságáért harcoló szovjet nép tarkónlövésének minősíthetők. Ezért mondhatjuk nyugodt lelkiismerettel, hogy működésük az ellenséget szolgálja".*

PONTOSAN EGY HÉTTEL Jeremin cikkének megjelenése után az "Izvesztija" olvasóinak ravaszul összeválogatott leveleit közli. Az egyiket a távoli Azerbejdzsánból küldte egy Rusztem nevű író, a másikat voronyezsi művészek egy csoportja, a harmadikat pedig valamely lett agronómus, aki sokat szenvedett a német megszállás alatt. Természetesen mindhárom levél a két letartóztatásban lévő író *"példás megbüntetését"* követeli.

Január 22-én a szovjet írószövetség lapja, a "Literaturnaja Gazeta" is csatlakozott a Szinjavszkijék elleni sajtókampányhoz. A lap hosszabb cikket közölt egy Kedrina nevű kritikusnő tollából. Kedrina asszony kijelenti, hogy nem kíván Tertz és Arzsak büntetőjogi felelősségével foglalkozni, lévén ez az igazságügyi szervek feladata, — ő csak szigorúan irodalmi szempontból vizsgálja műveiket. Irodalmi értékítélete teljesen egyértelmű : Szinjavszkijt és Danielt közönséges fasisztáknak nevezi.

Sem az "Iszvesztija", sem a "Literaturnaja Gazeta" cikkírója, sem a levelek küldői nem mondják meg azt, amiről Moszkvában ma már mindenki beszél, azt ugyanis, hogy Szinjavszkijt egy "kollégája" feljelentésére tartóztatták le, aki így állt bosszút azért, mert Szinjavszkij a "Novo Mir"-ben esztétikai szempontból megbírálta egyik művét. A feljelentés után a két író lakásában mikrofont szereltek fel és amikor úgy érezték, elég bizonyíték áll rendelkezésükre, szeptember 13-án hajnalban a tejesember helyett a titkosrendőrség csöngetett náluk.

A Moszkvában élő külföldi tudósítók szerint az "Izvesztija" cikke egy rövidesen megkezdődő kirakatper beharangozása.

Francia írók nyílt levele Solohovhoz

Francia írók egy csoportja a következő levelet intézte Mihail Solohovhoz, a Nobel-díjas szovjet íróhoz :

Sajnálattal értesítjük Önt arról a nyugtalanságról, ami Andrej S. Szinjavszkij és Juri M. Daniel szeptember 13-án Moszkvában történt letartóztatása felett érzünk. A két írót azzal vádolják, hogy irodalmi művek kéziratait juttatták el külföldi kiadókhoz, amelyek azokat Abram Tertz és Nicolaj Arzsak nevek alatt jelentették meg.

Annak ellenére, hogy a nemrég Párizsban tartózkodó A. Szurkov kijelentette : jelenleg a Szovjetunióban semmiféle törvénytelenséget nem lehet elkövetni, annak ellenére, hogy az Ön saját nyilatkozata szerint az a puszta tény, hogy egy író műveit külföldön jelenteti meg, a szovjet büntetőtörvénykönyv semmiféle paragrafusába nem ütközik, Szinjavszkij és Daniel továbbra is börtönben van olyasmiért, aminek okát mi nem értjük.

Tudatában lévén annak, milyen káros hatással van a francia-szovjetorosz kultúrcserére olyan írók letartóztatása, akiknek tehetségét méltányoljuk és akik a szovjet irodalomnak csak tiszteletet és tekintélyt szereztek, arra kérjük, vesse latba a szovjet hatóságoknál óriási tekintélyét, Szinjavszkij és Daniel szabadlábrahelyezése érdekében.

A nyilatkozatot a következő francia írók jegyezték :

Maurice Blanchot, a "Nouvelle Revue Française" munkatársa, nemzetközileg ismert regény- és esszéíró, **André Breton**, a legnagyobb szürrealista költő és regényíró, **Jean Cassou**, költő, regényíró, a párizsi Modern Művészetek Múzeumának igazgatója, **Jean Cayrol**, költő regény- és filmíró, **Marguerite Duras**, az avantgard egyik legjelentősebb próza, színpadi és filmírója, **Pierre Emmanuel**, a nagy katolikus költő, akinek műveit a Francia Akadémia a múlt évben koronázta nagydíjjal és nemrégiben Magyarországon is járt, **André Frenaud**, Franciaország egyik legnagyobb élő költője, **Michel Leiris**, költő és regényíró, **Maurice Nadeau**, a "Lettres Nouvelles" főszerkesztője, a legismertebb francia kritikusok egyike és **Alain Robbe-Grillet**, az úgynevezett "új regény" egyik mestere, aki ugyancsak nemrégiben járt Magyarországon.

FEBRUÁR 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Badics István : A "fogadatlan prókátorok" (3. old.)
Kende Péter : Justus Pál halálára (4. old.)
Biró Péter egy új kitűnő magyar filmről (4. old.)
Cs. Szabó László : Szilveszter Párizsban (5. old.)
Halász Péter a New York-i sztrájkról (5. old.)
Gergely János : Az új Zenei Lexikon (6. old.)
Székely Boldizsár : Kaleidoszkóp (7. old.)
Az Idő Sodrában, Kritikák, Glosszák, Hírek

A kelet-német kultuszminiszter bukása

A KELET-NÉMET pártvezetőség immár hetek óta újabb hadjáratot folytat a "kételkedők" és a "dekadensek" ellen. Az ideológiai hajsza egyelőre utolsó állomása az, hogy a bajokért felelősnek tartott kelet-német kultuszminisztert leváltották.

Az A.D.N. híriroda január 12-én este jelentette, hogy a kelet-német kultuszminisztert, Hans Bentzient, akinek "munkája nem állt feladata magaslatán", felmentették állásából, s helyére Klaus Gysit, a Kelet-Berlin-i "Aufbau-Verlag" könyvkiadó igazgatóját nevezték ki. A párt napilapja, a "Neues Deutschland" a palotaforradalomra nem kívánta különösebben felhívni a figyelmet, s a személyi változásról mindössze hét sorban számolt be. Hans Bentzien, a bukott miniszter harminckilenc évével a kommunista párt fiatal gárdájához tartozott. Még szinte gyermekfejjel tagja volt a náci pártnak, 1945-ben azonban belépett a kommunista pártba. Előbb tanítói diplomát szerzett, majd szociológiai tanulmányokat folytatott a jénai egyetemen.

A párt kulturális "apparátusában" lassan kapaszkodott felfelé ; Alexander Abusch helyére 1961-ben került kultuszminiszternek. Az ő nevéhez fűződik az ún. "munkásíró-mozgalom", amely mindeddig nem sok eredménnyel büszkélkedhet. A mozgalom nem tudott gyökeret ereszteni, s a szervezetbe tömörülő munkásírók sem igen követték a párt kijelölte vonalat. Nemrégiben a Kultuszminisztérium külön bizottsága keserűen állapította meg, hogy az 1966. júniusára meghirdetett fesztiválra készülő munkás-színtársulatok műsorán szereplő kilencvenhat darab közül mindössze hat foglalkozik a pártnak kedves témával : a "nemzeti kérdéssel" és a "termeléssel".

DE HANS BENTZIEN leváltása mögött a munkásírók ügyénél szélesebb ideológiai csatározás húzódik meg. Bentziennek a sztálinisták azt is szemére hányták, hogy a cenzúra ollóját nem működtette kellő éberséggel. Munkatársa, Günther Witt, a filmgyártás felelőse a vádak szerint több olyan film forgalmazását engedélyezte, amelyeket később felsőbb beavatkozásra le kellett venni a kelet-német mozik műsoráról. Közismert, hogy a kelet-német mozilátogató közönség hazai filmeket nem nagy lelkesedéssel látogat s Bentzien jobbkeze úgy gondolta, az üzleti siker érdekében érdemes politikai engedményeket tenni. A kemény válasz nem soká váratott magára : az egyik ilyen, a cenzúra szűrőjén átengedett filmért, a Manfred Bieler kommunista író regényéből készült, *"A nyúl, az én vagyok"* című műért a párt tizenegyedik plenáris ülésén Günther Witt az egész pártvezetőség haragját magára vonta. Hiába gyakorolt megtörten önkritikát, Walter Ulbricht a sárga földig lehordta Wittet.

A mostani vihart jelezte már egy fiatal kabaréénekes, Wolf Biermann ügye is. Biermann, aki mesterének François Villont és Georges Brassenst, a kiváló francia költőt és dalénekest vallotta, csípős dalaiban néhány funkcionáriust "bürokrata elefántnak" nevezett. Igaz, a fiatal énekes mindig kommunistának mondta magát, s többször kijelentette, menynyire ragaszkodik hazájához, Kelet-Németországhoz, szövegeinek kinyomtatására a hivatalos *"nihil obstat"*-ot mégsem kapta meg. Biermann erre elkeseredésében egy Nyugat-Berlin-i kiadóhoz, Klaus Wagenbachhoz fordult, s közben nyugodtan ismételgette mindenütt: *"Azok, akik valamikor a fegyverekkel is szembe mertek nézni, most az én gitáromtól is félnek"*. S ártatlanul még hozzátette : *"Mihelyt csak kinyitom a számat, mindnyájan begyulladnak. A bürokrata elefántok ormánya valósággal verejtékezik a félelemtől"*. Biermann a bürokratákkal szemben az igazi szocializmust kívánta szolgálni. A funkcionáriusok azonban nem nagyon lelkesedtek műveiért ; a párt napilapja, a "Neues Deutschland" pedig egyenesen a munkásosztály elárulását, látta bennük.

AZ ÁLTALÁNOS HADJÁRAT KÖZEPETTE az egyetlen bíztató hang a párt tizenegyedik ülésén hangzott el, ahol Christa Wolf, a Központi Bizottság tagjelöltje védelmébe vette írótársát, a sokat támadott Max Bräunigot. Bräunigot azzal vádolták, hogy regényében — amelyből nyomtatásban mindeddig csak egyetlen részlet jelent meg — *"bemocskolta a nagy testvérnépet, a baráti Szovjetuniót"*. A kérdéses regény arról szól, hogy egy uránium bányában az oroszok milyen szégyenletes módon zsákmányolják ki a német dolgozókat.

(Folytatás a 2. oldalon)

A Penkovszkij ügy után

Néhány hónappal ezelőtt a nyugati sajtó hosszú részleteket közölt az úgynevezett "Penkovszkij-iratokból", a világ elé tárva a kivégzett szovjet kémelhárító tiszt emlékiratait, amelyben kémkedésének okairól és amerikai kapcsolatairól ad számot. Emlékezetes, hogy az iratok publikálását hatalmas szovjet tiltakozás követte ; hivatalos szovjet nyilatkozatok, sőt jegyzékek cáfolták a Penkovszkij-iratok valódiságát, a CIA hamisítványának minősítették, sőt egyes nyugati újságírókat ki is utasítottak a Szovjetunióból, megtorlásként. De — amiről csak most értesült a világ — ugyanebben az időben, a szovjet titkosszolgálat egyik vezetője, egy bizonyos Karpov ezredes, egy moszkvai étterembe hívta a "Der Spiegel" című, ismert hamburgi lap moszkvai tudósítóját és döbbenetes beszélgetést folytatott vele. A "Spiegel" tudósítója szerint az ezredes azzal kezdte, hogy megvádolta a lapot a Penkovszkij-iratok közlése miatt, majd egész sereg bizonyítékkal szolgált az iratokat megcáfolandó. Karpov ezután, teljesen váratlanul, felfedte az újságíró előtt, hogy 1956-57-ben az egyik kelet-német hírszerző ügynökség, a hírhedt (vagy híres) Gehlen-szervezet, megbeszéléseket folytatott a szovjet katonai főparancsokság kelet-berlini főhadiszállásán Németország egységesítéséről és semlegesítéséről.

Nyugat-német hivatalos körökben e "félhivatalos információ" jelentőségéről most komoly vita folyik. Nyilvánvaló, mondják, hogy ez a rendkívüli megbeszélés nem a Penkovszkij-iratok megcáfolásának célját szolgálta, ez inkább csak a beszélgetés megrendezésének ürügye volt ; az sem lényeges, mutatnak rá nyugat-német körökben, hogy Karpov információi a kilenc évvel ezelőtt tartott tárgyalásokról mennyire pontosak s mennyire nem felelnek meg a valóságnak. A lényeg az, hogy a Szovjet Kormány, éppen a mai helyzetet tartotta alkalmasnak és megfelelőnek arra, hogy egy nyugat-német újságíró előtt felfedje e tárgyalásokat s emlékeztesse a nyugat-németeket arra, hogy volt idő, amikor érdemesnek tűnt a német újraegyesítés és semlegesítés problémájának megtárgyalása. A különös csak az, hogy a szovjet-nyugat-német viszony a jelen pillanatban "fagypont alatt" van, s a szovjet vezetők legutóbbi beszédei semmi okot nem adnak arra, hogy e viszony közeli javulására számítani lehessen. Mind ennek ellenére a Szovjet Kormány — egyes nyugat-német körök okulására — még kelet-német szövetségesének megsértését is vállalta Karpov "információival". Mert nyilvánvaló, hogy a Kelet-Német Kormány számára korántsem lehet "kellemes" megtudni most azt, hogy "legjobb szövetségese és testvéri barátja" tárgyalásokat folytatott, mintegy e kormány feje felett, a gyűlölt Gehlen-szervezet egy megbízottjával olyan kérdésekről, amelyek óhatatlanul a kelet-német állam mai szerkezetének felbomlását jelenthetik, feltéve, ha megvalósulnak vagy megvalósultak volna.

A "Spiegel" e valóban rendkívül érdekes információi alapján a "Kölnische Rundschau" január 15-i száma kissé kalandos, noha korántsem fantasztikus "jóslatokba" bocsájtkozik a szovjet-német viszony "új fordulatáról", amelynek lényege — a lap szerint — az lenne, hogy Kelet-Németországban megváltoznék a vezetés és egy új politika lépne életbe. De Gaulle moszkvai látogatása után, írja a lap, az oroszok új tervet terjesztenek majd elő egy német konfederációs állam megalkotását illetően, amely magába foglalná a két jelenlegi német rendszert, szabad választásokat biztosítana mindkét ország számára s — ennek feltételeként — megvalósítaná a kelet-európai atommentes övezetre vonatkozó Rapacki-tervet, majd ezek után az összes megszálló erők visszavonását, mind keletről, mind nyugatról. E folyamat megindulását jelzi majd Ulbricht lemondása, fejezi be fejtegetéseit a lap, amelyeknek noha kevés tárgyi alapjuk van, mindenesetre nyugtalanító következményekkel járhatnak Kelet-Németországban, főképp Ulbricht helyzetét illetően, amely amúgy sem nagyon szilárd. Annyi bizonyos, hogy az oroszok tárgyalásai saját szövetségeseik feje felett, e nagy barátság újbóli, meggyőző biztosítékai. A magyar vezetők is elgondolkozhatnak rajta.

D. G.

Az IDŐ Sodrában

Sa — sa — sa !

A kínai fiatalok "nem gondolnak eleget az ellenségre", s a fegyvernemi kiképzésben csak kelletlenül vesznek részt. A pekingi pártlap egyik újabb cikkéből kiderül, hogy a pekingi Kuang-hua szövőüzemben a fiatal milicisták keményen összeszólalkoztak katonai kiképzőjükkel. Ez utóbbi azt vetette szemükre, hogy a gyakorlat alatt nem kiáltották eléggé szenvedélyesen a "Sa! Sa! Sa!" ("Ölj! Ölj! Ölj!") csatakiáltást.

Amikor a fiatal milicistákat vallatóra fogták, írja a pekingi napilap, akkor elismerték, hogy "nincs bennük sem osztályöntudat, sem osztálygyűlölet, s nem gondolnak eleget az ellenségre. Bevallották azt is, hogy a kiképzésen csak gépiesen vesznek részt, s a hangjuk ezért nem eléggé harsány, amikor azt kell kiáltani : Ölj!"

A cikk szerzője megemlíti, hogy a milicistáknak javasolták : tanulmányozzák elmélyülten Mao Cetung műveit. A politikai felvilágosítás óta, fejezi be cikkét a pekingi újság, a milicisták "sokkal lelkesebben hajtják végre a szuronyrohamot, s az Ölj! csatakiáltást is jóval harsányabban süvöltik".

Lapzártakor érkezett hír szerint nemcsak a fiatal milicistákkal van baj Kínában, hanem a tisztekkel és a tábornokokkal is : súlyos válság tört ki a kínai kommunista párt és a hadsereg vezetősége között.

Dante-kiállítások

RÓMÁBAN, a "Palazzo Venezia"-ban nyílt meg a Dante születésének hétszázadik évfordulójára rendezett "Mostra Nazionale Dantesca", a nemzeti Dante-kiállítás. A tárlat, amelynek jellege bevallottan didaktikus, s amely a köztudatban kialakult Dante-képet az ünneplés pillanatában nem akarta merészen eredeti, új vonásokkal gazdagítani, azt tűzte ki céljául, hogy a firenzei író életének és világának legfőbb mozzanatait megvilágítsa, s felhívja a figyelmet az "Isteni Színjáték" szerzőjének immár hét évszázados szellemi hódítására. Az összegező és tanító szándékkal jár együtt, hogy a termek falán több magyarázó szöveg, reprodukció látható, mint eredeti képzőművészeti alkotás. Néhány remekmű mégis emlékezteti a látogatót, milyen művészeti légkörben élt a firenzei lángész, s a századok során milyen mestereket ihletett alkotásra. A kortársak közül itt van Giotto és Taddeo Gaddi ; az utókort pedig Andrea del Castagno híres firenzei, a Santa Apollonia kolostorban őrzött Dante-freskója, Signorelli metszete, William Blake látnoki rajzai, Ingres-nek az "Isteni Színjáték" egyik jelenetét, Paolo és Francesca történetét idéző képe, Rodinnek a "Pokol Kapujá"-hoz készített vázlatai, Carpeaux bronz-kisplasztikája és a spanyol Salvador Dali grafikai művei képviselik.

A "Mostra Nazionale Dantesca" a Dante-irodalomban csak valamennyire is járatos látogatónak sok újat talán nem mond, világosan tagolt felépítése, a jellemző illusztrációk kiválasztása azonban jól szolgálják az áttekintést. A tárlat kilenc teremre, illetve teremrészre, kilenc fejezetre oszlik. Az első Dante családfáját, életét, politikai tevékenységét idézi ; itt láthatók, felnagyított fényképeken, a Dante-portrék is Giottótól Raffaellóig. A második és a harmadik a kor két hatalmát : az Imperiumot és az Ecclesiát mutatja be. A következő fejezet a XIII. század tudományáról, filozófiájáról, a "dolce stil nuovo", az "édes új stílus" költőiről, az írás mesterségéről, az "ars scriptoriá"-ról beszél. Külön rész szól a "Poema Sacró"-ról, a "szent műről". Egy-egy fejezet a "maga pártján" álló, száműzött, Egyházat és Császárságot megbékíteni óhajtó költő "rómaiságáról", illetve "olaszságáról" tájékoztat. A következő teremben a Dante-fordítások láthatók a legkülönbözőbb nyelveken, még olasz dialektusokon is ; s a tárlatra elvetődő magyar utazó örömmel fedezheti fel, hogy a könyvespolcon ott állnak Szász Károly, Zigány Árpád és persze Babits Mihály fordításai is... A "Mostrá"-t XX. századi olasz művészek "tisztelgése" zárja : Carlo Levi, Emilio Greco, Giorgio di Chirico, Fabrizio Clerici, Carlo Carrà és Masimo Campigli (hogy csak az ország határain túl is jól ismert neveket említsük) grafikai művei, Dante-illusztrációi.

DANTE ALIGHIERIT születésének hétszázadik évfordulóján joggal ünnepelhette az olasz nemzet Rómában, az ország fővárosában. Manzoni, a romantikus kor írója, az olasz nemzeti egység bajnoka találóan mondhatta róla : "senki sem vitathatja, hogy Dante teremtette meg a szellemi Olaszországot, s ennyiben ki is jár neki a 'haza atyjának' dicső neve". Aki azonban a meghittebb Dantét szülőföldjén akarja ünnepelni : abban a városban, ahol a napvilágot megpillantotta, ahol a "Bel San Giovanni" a "szép Szent János" kápolnájában keresztvíz alá tartották, ahol útján vezérlő Beatricéjével találkozott, a "százak tanácsának" tagja, prior volt, s ahonnan 1301-ben örökre száműzték, — annak Firenzébe, pontosabban az Arno-parti város szomszédságában lévő galluzzói Certósába kell látogatnia. A kolostor Pontormo híres "manierista" freskóiért máskor is megérdemli a kitérőt, de most az utazót a frissen renovált gótikus alagsorban *"Firenze ai tempi di Dante"* — "Firenze Dante korában" — címmel külön kiállítás is várja. A galuzzói tárlat minden Dante-hívőt érdekelhet, aki azonban valaha is kiállítás rendezésével foglalkozott, üljön tüstént vonatra, hogy a helyszínen tanulmányozza, hogyan lehet száraz fontoskodás nélkül oktatni, sok tárgyat levegősen elhelyezni, témát híven illusztrálni s újabb távlatokat nyitni.

A RENDEZŐK kódexekkel, levéltári dokumentumokkal idézték az "Isteni Színjáték" szerzőjének életét és viszontagságait is, de céljuk főképp az volt, hogy megjelenítsék a kor Firenzéjét : nemcsak azt, amelyet Dante is láthatott, hanem amelyet mintegy megiósolt : az 1321. után virágzó fejlődésnek indult "liliomos várost". A tárlat a "liliommal", ahogy Dante mondja ostorozó sorában, a "gonosz virággal" kezdődik : azzal, amely Keresztelő Szent János képmásával együtt díszítette a "fiorinó"-t, a firenzei bankárok forintiát. A kiállítás miniaturák, a realista jeleneteket az eszményítő oltárképeknél hívebben ábrázoló predellák, kódexek, rajzok, ügyesen megválogatott freskórészletek, néhány korabeli háztartási tárgy, orvosi vagy csillagászati eszköz, hitelkönyvek, váltók, üzleti levelek és térképek segítségével megelevenítette a kor gazdasági életét, kereskedelmét, a hétköznapi élet díszletét, a gyarapodó és építkező város képét s az egyszerű polgár vagy mesterember napjait születésétől haláláig. Dante, tudjuk, csodálatos, gazdag értelmű jelképeket teremtett művében, de igazán nagy költő azért is volt, mert látomásai a valóságból — kora teljes valóságából — szökkentek ki, s egy-egy hasonlatával századának realitását lopta be még a teológiai elmélkedések közé is. A galluzzói kiállítás legnagyobb érdeme, hogy ezt a valóságot a dokumentumok vagy olykor a Giotto, Arnolfo di Cambio, Tino di Camaino nevét viselő remekművek okos értelmezésével kézzelfoghatóvá, szemléletessé tette. A galluzzói kolostor látogatója, mire a hűvös termek végére ér, úgy érzi, már nem is saját korában, hanem valóban Dante századában sétál.

P. A.

A szkipetárok földjén

Pártunk útja, amint ez az albán párt hivatalos elméleti folyóiratából a "Pártunk Útja" című lapból kiderül, még a nagy kínai testvérpárt árnyékában is göröngyös. Bajok vannak, bizony bajok, az albán ifjúsággal. S hogy semmi kétségünk ne legyen afelől, hogy e "hibák és fogyatékosságok" az albán fiatalság életében-magatartásában nem afféle lebecsülendő, múlékony jelenségek, az írásra a pecsétet — vagyis az aláírást — nem kisebb személyiség ütötte, mint Nedzsmije Hodzsa, Enver Hodzsa felesége : ő csak tudja ! Ilyenformán a legjobb forrásból értesülünk arról, hogy "a mai generáció békés időszakban nőtt fel", minek következtében "nem ismeri az ország múltját, hiányzik belőle a forradalmi tapasztalat, a nemzeti felszabadító mozgalom bensőséges emlékezete, a szocialista építés korai periódusának harcaiból táplálkozó forradalmi lendület és lelkesedés", azaz röviden "hiányzik belőle a hajlam az önfeláldozásra". Pedig, mondja Enver Hodzsáné elvtársnő, erre aztán igazán szükség van, főképp, ha tudomást szerzünk arról, hogy az albán fiatalság „az életet az egyén, a parazita oldaláról és szemüvegén keresztül szemléli". Miután megtudtuk, hogy az "egyén" egyenlő a "parazitával", azon sem csodálkozhatunk, hogy az albán fiatalság "ahol csak teheti, kivonja magát a szocialista építés fizikai munkájából, a termelésből, a társadalmi munkából", következésképp "elvesztette kapcsolatát" a társadalom többi, "egészségesen fejlődő" rétegével. Milyen sors vár az ilyen fiatalságra, kérdezheti az aggódó olvasó.

Nedzsmije Hodzsa természetesen nem marad adós a válasszal : "Ebben a helyzetben, írja szerzőnk, senki sem csodálkozhat azon, hogy az imperialisták és a modern revizionisták mindent elkövetnek, hogy befolvásuk alá voniák a fiatalságot általában és a diákságot különösen". Hogy a fiatalság "általában" imperialista befolvás alá kerül-e, s a diákság "különösen" a modern revizionisták igáját vonszolja: nem derül ki. Annyi azonban bizonvos, hogy a helyzetért nem Enver Hodzsa, vagy Enver Hodzsáné a felelős, hanem — korántsem meglepő módon — "az a nemzetközi revizionizmus, melv a szoviet revizionista vezérek irányításával, ellenséges kampányt folvtat országunk ellen s olvan feltételek megteremtésén munkálkodik, melv a vezetés tekintélvének aláásására vezethetnek". Ezt pedig, valljuk be őszintén, nem nézheti tétlenül Nedzsmije Hodzsa, mert akkor mi lenne Enverből, ugvebár? De nincs ok az aggodalomra. Aki még nem tudta volna, most megtudhatja, hogy "pártunk sikerrel veszi fel a harcot a nehézségekkel, s egész népünk támogatását élvezi az imperialisták és revizionisták elleni küzdelmében". Mert igaz ugvan, hogy "a külföldi befolvás, a rádió, a televízió, a mozi, az irodalom minden területén igyekszik teret nyerni" s ezáltal "megnyitni az utat, akarva-akaratlan, a liberalizmus irányába", de az is igaz, hogy "pártunk kiielölte azt a csapást, melyen népünknek haladnia kell" és "ez az út a biztos győzelemhez vezet." Vagy igen, vagy nem.

N. B.

A kelet-német kultuszminiszter bukása

(*Folytatás az 1. oldalról*)

Max Bräunigot a funkcionáriusok "árulónak" és "szeméremsértőnek" nevezték, mert megírta, milyen legyöngült állapotban vannak a munkások, s a nemibetegségek milyen pusztítást végeznek közöttük. A vitatott részlet az N.D.K. egyik irodalmi folyóiratában jelent meg; a főszerkesztőt, Wolfgang Johót hamarosan menesztették is. Christa Wolf érdeme, hogy ennyi támadás közepette védelembe vette Bräunigot : *"A mi rendszerünkben felnőtt emberek elég érettek ahhoz,* — mondta — *hogy megértsék az irodalmat és a kritikát... Nekünk, íróknak, akárcsak az olvasóknak, az a feladatunk, hogy szemünket nyitva tartsuk".*

A sztálinisták és az engedékenyebb politika híveinek vitájából egyelőre az előbbiek kerültek ki győztesen. Alfred Kurella, a hajlíthatatlan sztálinista megint diadalmaskodott. Kurella már decemberben, a Központi Bizottság tizenegyedik ülésén kijelentette : *"Erélyesen fel kell lépnünk a revizionista irányzatokkal szemben, amelyek újra jelentkeznek nálunk is, akárcsak a szocialista tábor többi országában."* Kurella, a kulturális élet pápája akkor azt is javasolta, hogy a művészetben is vezessék be a tervgazdálkodást, s hogy határozzák meg öt vagy tizenöt évre előre, milyen képre, szoborra vagy könyvre lesz szüksége az országnak ; a művész ihletét akkor majd a kalendáriumból is merítheti.

KURELLA FELSZÓLALÁSÁT január 12-én azután Hans Bentzien leváltása követte. Bentzien utóda, Klaus Gysi, aki 1928 óta párttag, osztozik a régi gárda gyanakvásában minden újítással, merészebb hanggal szemben. Teljesen egyetért a betegeskedő Ulbricht helyettesével, Erich Honeckerrel, hogy minden erővel harcolni kell a Nyugatról importált "dekadens kétely" ellen.

AZ ÚJ KULTURÁLIS VEZETŐSÉG első intézkedése az volt, hogy a "szkeptikusnak" és "bonni ágens"-nek minősített kelet-német írótól, Stefan Heymtől megvonták útlevelét, s nem engedélyezték, hogy Nyugat-Németországba látogasson, ahol Günther Grass-szal kellett volna egy közös vitán részt vennie. (Jegyezzük meg itt mellékesen, hogy Heym, aki a koreai háború idején tért vissza Kelet-Németországba, a magyar forradalom óta más szemmel látja a keleti világot. A június 17-i Kelet-Berlin-i felkelésről regényt is írt, amelyet egy lipcsei könyvkiadó őriz hat év óta fiókjában.) Walter Ulbricht ugyanakkor bejelentette, hogy a lázongó írókat és művészeket nem hajlandó eltartani az állam. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy aki nem adja be a derekát, akár éhen is halhat, hiszen a sajtó, a rádió, a televízió, a könyvkiadás teljesen az állam kezében van.

L. M.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

A FOGADATLAN PRÓKÁTOROK MEG A TÖBBIEK

EZELŐTT 15-16 esztendővel, amikor Rákosi Mátyás egy-egy "nagy beszédében" új normarendezést hirdetett meg, békekölcsönt vezetett be vagy másfajta ügyes csellel csökkentette az ország urának, vagyis a "dolgozó népnek" életszínvonalát, miközben derűtől ragyogó arccal kimutatta, hogy a csökkentés, a dialektika szabályai szerint, valójában a reálbérek emelkedését jelenti, a nemzet ujjongó lelkesedéssel "egy emberként" csatlakozott a húsába vágó intézkedésekhez ; az üzemi "kisgyűlések" mindent helyeslő táviratainak "hurrázása" elnyomta, bár nem feledtette el a mögötte szisszenő kétségbeesést : de arról, hogy e kétségbeesés szavakká formálódjék — szó sem lehetett. E tekintetben — s ez nem kis dolog — a változás Magyarországon érezhető, sőt olvasható. A legújabb gazdasági intézkedéseket, a bérleszállításokat és áremeléseket fogadó nyílt ellenszenv, felháborodás, sőt kétségbeesés is utat talál a kifejezésre. A pártsajtó levelek, riportok, interjúk sorában közli — kissé meglepetten, kissé szépítve, de mégis közli — a dolgozók felháborodott megnyilvánulásait az intézkedések láttán. Az elemi erővel feltörő ellenszenvet ma, 1956 után, nehezebb elfojtani, bár az utóbbi hetekben tanúi vagyunk annak, hogy a nyilt beszédtől megrémülő rendszer sorozatos letartóztatásokkal igyekszik gátat vetni a munkások, az alkalmazottak, az értelmiségiek szabad véleménynyilvánításának. S amikor megkísérlik civilizáltabb formák között szólásra bírni a dolgozókat, érezni rajtuk a félelmet, a tömegektől való rettegést.

EZÉRT VAN AZ, hogy a "Népszabadság" riportere, Cserhalmi Imre *"nem csupán kíváncsisággal, hanem némi aggodalommal is"* készült "a beszélgetésre", amit a Híradástechnikai Ipari Kutatóintézetben folytatott az "értelmiségiek"-kel, ahol — meglepő módon — arról értesült a pártalapszervezet titkárától, hogy *"nálunk jól tudnak számolni az emberek. Már a taggyűlésen előkerültek a logarlécek"* és *"természetesen a számolgatásoktól senki sem derült jókedvre."*

Bizonyára nem derültek jókedvre az öregek és a nyugdíjasok sem, akiknek nevében egy levélíró ezeket írja a "Népszabadság"-nak : "A rendelkezés nagyon sok hozzám hasonló beteg, rokkant nyugdíjast érint, oly értelemben, hogy a hús, a tejtermék és a tüzelő drágább lesz."

A NAPI EMÉSZTŐ GONDOKRA a válasz : frázispuffogtatás, a "daloló holnapok" ígérgetése — és olyan párhuzamok megvonása, amelyek egyszerre alaptalanok és ostobák. A párt központi lapja például azzal érvel, hogy *"az Egyesült Államoknak napi 18 millió dollárjába kerül a vietnámi háború"*. Miért nem írják meg, menynyibe kerül ugyanez a háború — Magyarországnak ? Miért nem hozzák nyilvánosságra, hogy a szocialista tábornak legalább napi 4 millió dollárjába kerül Fidel Castro uralmának fenntartása, azzal a jelentős különbséggel, hogy az amerikai gazdasági élet alig érzi a vietnámi háború súlyát, s marad még holdrepülésre, húsra, vajra, autóra, iparfejlesztésre korlátlanul, ugyanakkor, amikor a szocialista táborban egyre nagyobbak a gazdasági nehézségek és bajok. Miért kell (ha már beismerik, hogy baj van) mégis bebizonyítani, hogy nincs is olyan *nagy baj*, hogy a helyzet *"nem olyan ijesztő"* bár *"kisebb lesz a húsadag odahaza vasárnap"*, viszont ettől függetlenül *"tájékozottságunk alapján optimisták vagyunk"*.

A húsadag kisebb lesz, az öntudat nagyobb. *"A helyes fejlődés irányában haladunk"*, mondja a "Népszabadság", büszke félmosollyal. S mindjárt közli is velünk, mire van szükség,hogy megőrizzük ezt a helyes irányt. Elsősorban *"szükség van további felvilágosító munkára"*, másodsorban szükség van arra, hogy *"szigorúbban lépjünk fel a pazarlók ellen"* hiszen — harmadsorban, de nem utoljára — *"minden a termeléstől függ."* Ami igaz, az igaz : ezeket az érveket már hallottuk néhányszor az utolsó két évtized során. Csoda-e hát, ha a kissé kókadó fejű kommunistákba is új lelket kell önteni ? Csoda-e, ha érvekkel kell ellátni őket, mielőtt felsorakoznak s elindulnak az élet harcmezejére, hogy megmagyarázzák a dolgozóknak : *"az intézkedéseknek ne csak a negatív vonásait érezzük"*. Ám miféle kommunisták azok, akiket arra kell figyelmeztetni a "Népszabadság" hasábjain, hogy *ne szégyelljék magukat?* — mert *"nincs mit szégyellned, hűséges tanúd ez a kor"... "Nincs mit szégyellned egy-két felhő miatt sem, hiszen milliók tudják, hogy mögöttük most is ott van a Nap !"* S ha mégis lenne olyan kommunista, aki a felhő mögött bujkáló Nap biztosító képe *ellenére is* szégyellné magát, az tudja meg, hogy *"hol van ma Isztambul vagy Madrid Pesthez képest, amellyel húsz éve holtversenyben állt, hol kapott a nép több húst, ruhát, lakást és — igenis ! — demokráciát."* Az érvelés ereje valóban lenyűgöző, főképp ama magyarok számára, akik ha Isztambult vagy Madridot még nem látták is, de látták már Bécset, vagy Münchent, amivel Pest legalább olyan holtversenyben állt húsz évvel ezelőtt, mint a felsorolt városokkal. S vajon hol kapott a nép több húst, ruhát, lakást és — igenis — demokráciát? A választ adja meg ki-ki hajlama szerint ; a "Népszabadság" ehelyett arra figyelmezteti a kommunistákat, akik egy kissé úgy látszik mégis szégyellik magukat, hogy *"ha akadna is, ki egyetlen árnyékos perctől ijedten nyelvét harapná ketté"*, az illető gondoljon *"a régi elvtársakra, kiket hóhérok vertek beteggé"*. A szégyenkező kommunista itt bizonnyal kissé zavarban van, mert nem tudja, kire gondoljon : azokra, akiket Horthy börtöneiben vertek beteggé vagy azokra, akiket Rákosi börtöneiben akasztottak fel ...

A HARCI EMLÉKEZÉS, persze, önmagában nem oldja meg a problémákat. A nehézségeknek az "objektív okokon" kívül "szubjektív okai" is vannak, így tanítja ezt az elmélet. Rákosi Mátyás korában a kenyérhiány oka az volt, hogy a kulákok disznókkal etették fel a dolgozó nép eledelét ; Kádár János korában a kulákok helyébe léptek a "fogadatlan prókátorok", azok a *"hirtelensütetű magyarok"*, akik — mint a "Népszabadság" írja — *"nem is kicsiny összegekért sütötték ki magyar mivoltukat"*, azok a *"népbarátok"*, akik *"csupán szavakban és legfeljebb jelszavakban törődtek ezzel a néppel."* Helyben vagyunk : a színen — végre-valahára — megjelent az ellenség ! Az ugyan még nem világos, hogyan lehet valakinek "nem kicsiny összegért" *kisütnie* magyar mivoltát, de azt már érezni, hogy ez az a pillanat, amikor a cikkíró Várkonyi Mihály tolla költői lendülettel igazi magasságokba fogja repíteni olvasóit. S az olvasóknak, ha sok mindenben csalódniok is kellett az elmúlt évtizedek során, ebben nem kell csalódniok. A pavlovi kommunista szájában az "ellenség" képzetének megjelenésekor csordultig meggyűlik a nyál. Várkonyi Mihály ezt bőségesen fel is használja a "fogadatlan prókátorok" elleni küzdelemben s a szép magyar nyelv minden rendelkezésére álló eszközével, hasábokon át szégyenít meg mindenkit, akinek *"a jövő és jelen nemzedékek sorsának alakulásához csupán annyi köze van, hogy a jelen nemzedék zsírján, a jövő nemzedék lehetőségein hízlalja halomra a saját szerencséjét."*

FIGYELJÜK MEG a képek teljességét, poetikus erejét, kifejező gazdagságát : halomra hízlalni a szerencsét a jelen nemzedik zsírján ! Kellenek-e tisztább, zavarmentesebb képek a teljes meggyőzésre ? Ha kellenek, Várkonyi Mihály készséggel szolgál velük: *"Ne rágja szánkba senki olyan a saját véleményét, ne próbálja fogadatlan prókátorként selypítő mocskolódásával megzavarni gondolkodásunkat* — írja —, *aki a történelem előtt feltétlenül eljátszotta már a jogát, hogy a nép nevében szólhasson"*. A nép nevében szólni ugyanis kizárólag Várkonyi Mihálynak van joga, aki — mint látható — a lehető legzengzetesebb stílusban él is ezzel a joggal. Tőle tudjuk meg azt is, hogy mindazt *"amit tettünk, nagyon nagy mértékben a szóban forgó 'pártfogók' ellenében tettük"*, méghozzá azokkal a különös emberekkel, *"akik öklüket nem mellkasdöngetésre, de munkára használták és használják"* még akkor is, *"ha akár ezer vagy húszezer kilométerre innét, akár itthon emeli fel a fejét a múlt, — akármennyire is fuvolahangon szól a farkas."*

ITT AZUTÁN meg kell állnunk, mert sok mindent megértettünk. Egy országban, ahol nemcsak a farkas szól fuvolahangon, de a kommunista párt vezetői (és újságírói) a *kezük* és az *agyuk* helyett az *öklükkel* dolgoznak, felesleges is minden további magyarázat : miért kellett leszállítani a kezükkel és agyukkal dolgozó milliók életszínvonalát.

BADICS ISTVÁN

Folytatódnak a letartóztatások Magyarországon

A letartóztatási hullám, amely a hazai életszínvonal csökkentő intézkedéseket követte s amelynek első áldozatairól január 15-i számunkban már hírt adtunk, tovább folytatódik Magyarországon.

A "Nógrád" című újság december 25-i és 31-i számában négy újabb letartóztatásról ad hírt. A Nógrád megyei Rendőrfőkapitányság őrizetbe vette Piller Jenő volt földbirtokost, azzal a meglehetősen kusza váddal, hogy "közösségellenes magatartásával riadalmat keltett Magyarnándorban és a környéken élő lakosság között."

Stadler Géza salgótarjáni lakost izgatásért vették őrizetbe.

Ugyancsak "izgatás bűntette miatt" helyezték előzetes letartóztatásba Csábi Géza csitári születési budapesti lakost.

Ugyanezen címen őrizetbe vették Kalácska József herencsényi római katolikus plébánost, aki — a hivatalos közlemény szerint — "alaptalan rágalmakkal illetett egy társadalmi intézményt.

A "Népszabadság" január 15-i száma 5 újabb letartóztatásról ad hírt.

A Belügyminisztérium szervei "összeesküvés előkészületének alapos gyanúja miatt" őrizetbe vették Török Sándor 39 éves és Szőnyi Gyula 45 éves budapesti lakost.

A budapesti Rendőrfőkapitányság "államellenes izgatás alapos gyanúja miatt" őrizetbe vette Kasper Károly 43 éves és Csiszár Péter 45 éves budapesti lakost.

A Nógrád megyei Rendőrfőkapitányság "államellenes izgatás alapos gyanúja miatt" letartóztatta Kondracsek Tibor 49 éves endrefalvi lakost.

Az újabb letartóztatásokkal a politikai okok miatt Karácsony óta börtönbe vetettek száma, — legalábbis azoknak a száma, akiknek a lefogásáról a hazai sajtó beszámolt, — 16-ra emelkedett.

Hivatal és irodalom

Egy fiatal budapesti költőt leckéztetett meg haragosan az "Új Írás" idei első számában Takács Györgyné, egy tekintélyesen hosszú nevű szerv, a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa Kulturális-Nevelési Bizottság nevében. Az történt ugyanis, hogy a lap tavaly októberben két "eszmeileg, világnézetileg egymástól eltérő írást közölt : Serfőző Simon "Fizetség" c. versét és Márkus István "Mi újság falun?" c. tanulmányát. "Az olvasóban — írja Takácsné — felmerül a kérdés, vajon melyik írás tükrözi az Önök (mármint a szerkesztőség) álláspontját? Ha mindkettő, akkor ez az ideológiai békés egymás mellett élés 'ragyogó' példája. Ha a Márkus tanulmány, akkor miért közlik Serfőzőt kritika nélkül, hiszen így a közlés az egyetértés jele ? Furcsáljuk tehát azt, hogy az 'Új Írás' rábizza az olvasóra a választás lehetőségét." (A kiemelés tőlem.)

Kétségtelen, Budapesten a Kulturális-Nevelési Bizottság tudja legjobban, mennyire neveletlen a mai olvasó : szellemileg kiskorú. Hiba is lenne rábízni a választás lehetőségét. Eddig is megmagyarázták, kiértékelték az erre illetékesek, mit gondoljon, mit érezzen az ország népe és mit ne, mit szeressen és hogyan, melyik pártra szavazzon a sok közül. Ha pedig változtak a magyarázatok és a magyarázók, megértette azt is mindenki azonnal, ahogy egy szocialista államban illik. Az "Új Írás" javára csak az írható, hogy a szóban forgó eset nem bizonyítja egyértelműen azt, hogy a szerkesztőség rábízta az olvasóra a választás lehetőségét. Viszont ha mégis rábízta, akkor ez persze furcsálandó.

Takács Györgynét semmiképp nem lehet elmarasztalni a kicsinyesség vétkében, mivel ezt írja : "Akinek Serfőző Simon tőlünk és rendszerünktől idegen, eszmeileg, politikailag téves, munkást becsmérlő verse tetszik, csámcsogjon azon." Még azt is mondhatnám, hogy Takács Györgyné a jogegyenlőség bátor szószólója, mert a továbbiakban ez olvasható : "Serfőző Simonnak jogában állt bármilyen verset írni. A munkáshatalom kultúrpolitikáját képviselő sajtótermék felelős vezetőinek is jogában állt volna azt nem közölni. Vagy ha igen ? ! Megfelelő kommentár kíséretében."

Elgondolkoztató érvelés, bár lehet, hogy csupán nekem az : kikerülvén a Kulturális-Nevelési Bizottság hatóköréből, furkásbotként hatnak ezek a mondatok. A világért sem kívánok beleszólni az aktuális vitába, hogy eldöntsem, kinek van igaza : "az objektív tanulmányírónak", vagy a "politikailag téves" költőnek. Már csak azért sem, mert ez újabb ledorongolásra adhat alkalmat. Hiszen őszintén szólva nem hiszem, hogy Serfőző "az ellenség malmára hajtja a vizet". De mért kételkednék a költő jóhiszeműségében, indulatának tisztaságában, mikor a faluról a városba kerülők sorsán keseredik el, az új nyomortanyákon, az otthon hagyott aszszonyokon, öregeken, az elüresedő, elnéptelenedő falun ! ?

A Takács Györgyné-i magatartás általános vonatkozásai sokkal érdekesebbek. A denunciálás igényéről tanúskodik, az irodalom hatásának kóros túlbecsüléséről s a félelemről — a butaságon kívül, természetesen. Mert hogyan lehet ily módon egy nevezőre hozni egy tanulmányt és egy verset ? Hisz mindegyiknek más a feladata, kifejezési eszköze — efajta közhelyekre kell a Kulturális-Nevelési Bizottság figyelmét felhívni ? S hogyan lehet bármely költői alkotást a napi politikai szempontok szerint megítélni ? Naiv a kérdés és szónoki. Magyarországon még ma is lehet.

Hosszan lehetne még elmélkedni a Hivatal és az Irodalom kapcsolatáról a mai, tisztább légkörű Magyarországon, a burkolt és a leplezetlen cenzúráról, vagy a lélektani elferdülés legfejlettebb stádiumáról, mikor az író az alkotás előtt vagy közben cenzúrázza sajátmagát, tudatosan vagy nem tudatosan. De kanyarodjunk inkább vissza a szívderítő levélírónőhöz, aki a hosszas, objektív szó-latolgatás után azt írja : "Ha a munkájukért nem is kapnak elismerést a költőtől, (mármint a dolgozók) legalább saját pénzükért ne ócsárolja őket. Mert ha nem tévedünk, Serfőző Simon az államtól szubvencionált és a közönség által megvett laptól mindezért tiszteletdíjat is kapott."

Igazán remélem, manapság nem dolgoznak Magyarországon társadalmi munkában a költők, vagy hogy olyan megosztása sem létezik a javaknak, miszerint csak a politikailag feddhetetlen írások szerzői dolgoznak tiszteletdíjért, a többi meg ingyen. A fenti, megrovó hang alapján még arra gondol az ember, a levélírónő úgy tesz különbséget a fizikai és a szellemi munka között, hogy azt vallja : az előbbit minden esetben honorálni kell, az utóbbit viszont nem. Vagyis hogy a fizikai munka az igazi munka, a szellemi aligha. Figyelemre méltó állásfoglalás a Szakszervezetek Budapesti Tanácsa Kulturális-Nevelési Bizottság nevében...

(szinth)

SERFŐZŐ SIMON

Fizetség

Eljöttetek a gyémánt-szelekből,
vasat rágni, állványokra fonnyadni,

a csúnya falusi szerszámokat
elgáncsoltátok : köpje a rozsda,
az ellésre toporgó ló
babakelengyéjét tyúkok ásták el,
és eljöttetek, eresz alatt
felriasztott fa arcotok felé
rúgott a kémény,
mert föl se néztetek rá,

a múltat megettétek, trágyája
világít a boglyák tövén,
és otthon hagytátok az asszonyt,
sámlikra tett furkósbot öregeket,
dudálnak szájukkal
a lét omladozó vályogfalától,

a világ padlásán, kúpcserepein
másztok, akár a macskák,
nem azokon, a Váci utcán
öregedtek egyszerre száz évet,
ha arra vetődtök,
s rágondoltok a keresetre, —

s az évtizedes kiszállás fizetsége,
hogy pénteken néha hazamehettek,
magatok mellé fektetni az asszonyt,
s az ásónyél-kiharapta kezüktől
leüljetek szédülten a küszöbre,

s aként, hogy szállókban
bámészkodhattak a kapcák
zsíros szagától, ezekben az
új nyomortanyákban, ahol színészek,
kultúr-papok gágognak nektek
hónaponként idevarázsolva,
köhögtök tőlük, s esztek közben ;
habzik szátokban a szalonna,

más különös nincs, nők már
nem állnak szóba veletek,
horpad melletek, fogatok kihull,
ezek a hold vasdarabjai,
egész nap téglát hordtok,
s korántsem olyan ez
hogy mesékbe kívánkozna.

SZEGÉNYLEGÉNYEK

BUDAPESTI LEVÉL EGY VÁRATLAN FILMÉLMÉNYRŐL

AZT MONDJÁK a filmszakemberek, hogy a film címének nagy szerepe van a közönség figyelmének megragadásában, a sikerben. Valószínűleg van ebben igazság. De a legjobb cím hatása is semmivé foszlik a moziban, tíz perccel azután, hogy elsötétedett a nézőtér, ha a film nem váltja be a hozzá fűzött várakozást. S az is előfordul, hogy a keveset ígérő cím után, váratlanul igazi filmélmény részesévé lesz a néző. Jancsó Miklós új filmjénél is így történt. Címei nem ragadták meg különösebben a figyelmet. Címei, mondtuk, mert készítése során többféle elnevezésben is olvashattunk róla, előbb "Szegénylegények"-ként, aztán "Nehézéletűek"-ként emlegették a pesti újságok. Végül is most, januárban, "Szegénylegények" címen került bemutatásra. A tartalmi előjelek sem ígértek különösebbet. Betyárvilág, történelmi kosztümök, a múlt század hetvenes évei, mint a cselekmény időpontja mindez, — ismerve a magyar film anyagi lehetőségeit, no meg Jókai és Andics Erzsébet örökségének keresztezéséből származó történelemszemléletet — inkább némi bizalmatlanságot váltott ki, mint a várakozás jóleső izgalmát.

A FILM rácáfolt valamennyi előzetes aggodalomra. A nagy szavakkal könnyű dobálódzni, de nehéz felelősen kimondani egy kortársi alkotásról, hogy *remekmű*. A "Szegénylegények" esetében azonban a friss élmény hatásának elmúlta, a távolodó napok nem csökkentik az elragadtatást, sőt — mint minden igazán jelentős film esetében — tovább érlelik. S úgy érezzük — őszinte meggyőződéssel mondhatjuk el : a magyar filmművészet egyik legjelentősebb alkotásának lehettünk nézői, olyan műnek, amely az "Emberek a havason" s a "Valahol Európában" mellé kívánkozik.

Nem a megszokott értelemben vett "mese", a film hagyományos dramaturgiájának engedelmeskedő történet játszódik le előttünk Jancsó művében. A film rajzos előhangja a történelmi időpont tárgyias leírását, a betyárvilág objektív helyzetét, kialakulásának okait idézi fel. Abba a korba vezet vissza, amikor — húsz évvel a szabadságharc leverése után — a központi kormányzat elhatározta a betyárvilág teljes felszámolását és a nagyképességű Gróf Ráday Gedeont bízta meg a feladat végrehajtásával. A gróf teljesítette is a feladatot. E kegyetlen folyamatnak egyik epizódját — cselekményében képzelt, de tartalmában rendkívül valóságos epizódját — idézi fel a film. Téved azonban, aki ebből egy *film d'action*-ra, egy még oly jól megformált kalandortörténetre gondol, lovas üldözésekkel, cselvetéssel és lövöldözéssel, no meg az ilyenkor elmaradhatatlan szerelmi históriával. Mindebből semmi sincs a filmben. A "Szegénylegények" kemény és könyörtelen pszichológiai történet, az árulás és elárultatás története. A cselekmény színhelye egy földvár, ahová a csendbiztosok százával tereltek egybe embereket. Egyszerű parasztokat, akik között talán, vagy biztosan van néhány szegénylegény, vagy ahogy magukat hívják : "nehézéletű". Olyan betyár, aki a törvény betűje szerint bizonyosan bűnösnek találtatik, de aki ugyanakkor a szabadságharc örökségének életbentartója, törvényen kívül vetett gondozója is. E földvár mellett áll a "félelem háza", egyszerű, fehérre meszelt paraszthäz. A hatalom képviselői ide vezetik vallatásra az embereket, egymást váltó, megjegyezhetetlen arcú feketeköpenyesek, hogy a félelem, az árulásért ígért élet szörnyű szorításával kényszerítsék vallomásra a foglyaikat. És sikerül megtalálni az árulókat, sikerül megtörni egyet-egyet ahhoz, hogy mindig legyen következő az áldozatok sorában.

Szörnyű megpróbáltatások váltják egymást a "félelem házának" csupasz szobáiban. Nem az ostor, az ütés szörnyűségei, nem a vér és a testi szenvedés látványa gyötri meg a nézőt, hanem a lélek kerékbetörése, kínpadra feszítése, ahol — például — apának és fiúnak kell választania, melyik haljon meg kettőjük közül, mert az ítélet csak egyikükre szab halált. Hogy melyikre : döntsék el maguk. A foglyok közé "beépített" árulás csendőr, egy meztelenre vetkőztetett lány vesszőfuttatása, egy undorító és mégis sajnálnivaló, a félelemtől megtört féregember iszonyú téblábolása, — ilyenek a film epizódjai s végül egy szörnyű komédia, a kegyelem meghirdetése, hogy ennek lángoló örömében elragadják mindazokat, akik a film láthatatlan hősének, a legendás Sándornak csapatából hálóba kerültek.

TÖRTÉNELMI FILM ?

Abban az értelemben talán valóban az, hogy történésének meghatározott időpontja van, a kiegyezés utáni évek, azok az esztendők, amelyekben még elevenen él 1848 emléke a szegénylegények emlékezetében. Elárultatásuk döbbenetes története, csapdába ejtésük, vallatásuk, összeütközésük a néptől idegen hatalom egymást váltó jelképes alakjaival azonban nem marad meg a történelem felidézésének szűkre fogott keretei között. A film mondanivalójának *mai érvénye, közelebbi emlékeket idéző ereje* nyilvánvaló.

JANCSÓ MIKLÓS ezzel a filmjével a magyar filmművészet legjobbjai közé emelkedett. S ez is örömteli meglepetést jelent. Első filmje — amely a "Harangok Rómába mennek" címet viselte, — még kezdeti próbálkozás volt s a néhány éve készült "Oldás és kötés" sem ígérte meg — kétségtelen erényei ellenére sem — ezt a mai nagyszerű filmet. A "Szegénylegények" a korábbi kísérletektől eltérően rendkívül tiszta és ökonomikus vonalvezetésével, a művészetben a bonyolultság felső fokát jelentő egyszerűségével ragad meg. Jancsó már nem tanítvány többé, nem jobb-rosszabb utánzója vagy akár csak követője valamelyik mesterének. Önálló és eredeti egyéniségnek bizonyul, olyannak, aki nemcsak teljességgel ura a film kifejezési eszközeinek, hanem eléggé gondolatgazdag is ahhoz, hogy technikai eszközökkel nagyerejű mondanivalóját maradéktalanul ki is fejezze. Magyar filmekben ritkán látott, jó, egységes színészi játék, a már ismert színészek, mint Agárdi Gábor, Görbe János, Kozák András, Latinovits Zoltán, Molnár Tibor, Öze Lajos, egyenletesen jó teljesítménye is e rendezői érettség, biztonság dicsérete éppúgy, mint a film gondolatvilágához szorosan illeszkedő, azt alázattal szolgáló képi formálás (Somló Tamás operatőri munkája).

Reméljük — Jancsó filmje eljut a nemzetközi filmművészet fórumai elé is s a magyar forradalom tizedik évfordulójának esztendejében talán megkaphatja azt az elismerést, amelyet — művészi kvalitásai, bátorsága és eredetisége révén megérdemel.

BIRÓ PÉTER

Öt lépcső felfelé

(GALGÓCZI ERZSÉBET ELBESZÉLÉSEI, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1965)

GALGÓCZI ERZSÉBET írásaira valóban csak 1961-ben figyeltünk fel. Ekkor jelent meg első komolyabb és igényesebb novelláskötete : az "Ott is csak hó van". Akik az előző írásait már ismerték, ekkor vették csak észre, mennyire más hangot ütött meg az írónő ebben az új kötetben. Valami különlegesen szomorkás világ, egyéni látásmód, a belső, átélt fájdalom művészi leírása adta ezt a kötetet, amelyből az akaratlanul is szürrealisztikus novella, a "Dömperes" sikerült a legjobban. Érthető, ha négy év elteltével, új elbeszélésgyűjteménye megjelenésekor, olvasói izgatottan ütötték fel "Öt lépcső felfelé" című könyvét.

Tizenkét elbeszélést gyűjtött most egybe, hogy a ki nem mondott és le nem írt összekötőszöveg nélkül is érezzük : ezek az írások egy furcsa gerincoszlopon át egymáshoz tartoznak, összefűzi őket a fájdalom, az őszinte, kendőzetlen igazságkeresés.

A KÖTET legmegdöbbentőbb írása kétségtelenül az "Aknamező" című novella. Itt lelünk rá újra az "Ott is csak hó van" szerzőjére, aki ellentmondásos szituációk, tragikus jellemek, megoldhatatlan problémák között mozog, vagy ahogy ő mondja — "azt írtam meg, ami fájt" —, egyetlen szóval: az embert, minden esendőségével, hibájával.

A párszavas jellemzés, a rideg, könyörtelen tényközlés az, ami Galgóczi Erzsébet írásainak legnagyobb ereje. Sokszor újsághírt, bírósági jegyzőkönyvrészletet ragad ki, hogy eköré építse fel novelláját. Az "Aknamező" hőse egy idős parasztasszony, aki átvágja alvó fia torkát, mert a férje által szerzett földet bevitte "a közösbe", a megalakult csoportba. Ez a makacs, a földhöz körömszakadtáig ragaszkodó anya nem enged ősei igazából: megszállottként cselekszik, gyilkolni képes. A katartikus vég, a megtisztulás, a tragikumba fulladó magány, az örök bizalmatlanság és ez az atavisztikus jellem az, amely a váratlan robbanást előidézi: a tárgyaláson felmentett asszony éjjel a vonat elé veti magát. Galgóczi Erzsébet nem fűz hozzá semmit, nem egészíti ki a történetet ; vállalja az ódiumot, azt, hogy egyesek pesszimista írónak titulálják. Írása rendkívüli erőről, kitűnő szerkesztésről tanúskodik.

AZ ÍRÓNŐ SZERINT a kor, amelyben élünk, ellentmondásos, paradox jellegű. Ezt az ellentmondásosságot szeretné felmérni, megismertetni olvasóival. A falun élő ember gondolatvilágát, hibáit, konformizmusát, elpolgáriasodó hajlamait gúnyolja, a morális felelősség teljes tudatában, viszont, mondjuk meg gyorsan, nem válik semmiféle álerkölcstan hirdetőjévé. Nála a paraszti lét problémái, mint egyetemes emberi problémák, hitelesen jelentkeznek. Fontos problémaköre a kollektív társadalomban élő ember magánya, egyedülmaradottsága, vagy divatosan mondhatnánk így is : "elidegenülése". Hősei talán ezért is valami furcsa légszomjban szenvednek, írjon akár a falura visszatérő egyetemista lányról, aki már nem találja helyét, akár az "ötlépcsős házért" élő, dolgozó fiatalasszonyról, akinek már csak ez lett a legfontosabb az életben, akár az unatkozó, lelki tespedtségben élő falusi mérnökről. Ezek az élő, reális alakok jellemzik Galgóczi Erzsébet különleges, sokat vitatott univerzumát ; itt él, bírál közöttük novelláiban, hogy valahogy igazolja hitét : "a kimondott szavaktól egy kicsit egyszerűbb, érthetőbb lesz a világ".

JÓZSA JÁNOS.

Justus Pál halálára

"Hol a próbált szív, aki lázadt?
A Forradalom hol csavarog?"

Oly fürgén és sietősen, mint ahogy járt-kelt közöttünk, dísztemetés és hivatalos beszédek nélkül suhant ki életünkből Justus Pál. De csak halála volt váratlan és megütköztető. A közöny, amellyel távozását a hivatalos Magyarország megtisztelte, várható szankciója volt egy tiszta életnek, egyszersmind csalhatatlan jele annak, hogy Justus megméretett és nehéznek találtatott.

Az irodalmár Justus Pálról bizonyára megemlékeznek mások. A forradalmár Justus Pálról azonban sietve kell beszélni, mert egyre kevesebben vannak, akikhez az ő üzenete még szólhat ; mert egyre erősebb a hangzavar, amelybe az Egyesült ki- és elábrándító Adóállomások az emberség gyengülő S.O.S.-jelzéseit fullasztják.

Egy olyan korszakban, amikor felhizlalt és bambaképű párthivatalnokok sajátítják ki a szocializmust, az örök-vibráló, csupa-szellem, csupa-szív Justus Pál ki nem hunyó forradalmisága merő anakronizmusnak tűnik. De ő töretlen optimizmussal és bocsánatkérő mosollyal vállalta ezt a korszerűtlenséget. S áradt belőle valami belső sugarzás, ami megnyilatkozásainak rejtett erőt és emberi hitelt adott. Baráti tolvajnyelvünkben "Le dernier des Justes" néven emlegettük. S csakugyan, mintha Justus halálával végképp eltűnt volna valaki abból az emberfajtából, amely — asszonyokon és gyermekeken túl — történelemmé fogta össze sorsát. Kihalnak a forradalmárok.

Ahogy e sorokat papírra vetem, egyre erősebben érzem, milyen ijesztő űrt hagy maga mögött Justus Pál. Morin Edgár írja valahol a trockistákról, hogy a munkásmozgalom kipusztíthatatlan és megindító tanúi ők. Valami ilyesrajta volt Magyarországon Justus, párizsi emigrációjával, börtönéveivel és mártíromságával a háta mögött, szemüvege mögül előcsillanó vidám és okos szemével, amely minden újra nyitva volt. Félreállítva, hajszoltan és leköpve is figyelő tanú maradt, hű saját eszméihez és ahhoz a két szocialista generációhoz, amely tanítójának vallotta. Abban a szűk kis irodában, ahol 1956-ban együtt lektorkodtak, Gimes Miklós egyszer évődve vetette neki oda egy vita hevében : "Pali, nem veszed észre, hogy Nagy Imrén meg rajtad kívül nincs is más marxista ebben az országban ?" "Jó társaságban vagyok" — válaszolta mosolyogva Justus.

Ahhoz a fajtához tartozott, amelyből a korai humanisták, a múlt század nagy anarchistái vagy akár az orosz forradalom (nem tévedésből) "felfalt gyermekei" kerültek ki. Akiknek a forradalom nem szavakkal való játék, nem beteges hajlamok kiélése és még kevésbé az emelkedő hatalomhoz való dörgölődzés volt, hanem b e l s ő h í v á s, azaz szellemi rendező elv és erkölcsi imperativusz egy időben. Ilyen értelemben volt marxista is : dogmák, papagájság és meghunyászkodás nélkül. A marxizmus nála a társadalom szolgálatába állított független gondolkodást jelentette. Így maradhatott az, aki volt, a Rákosiék bötönében töltött hét év után is, s egy olyan nemzeti forrongás közepette, mely a kommunista világképet darabokra zúzta. Meggyőződésének függetlensége védte meg a kiábrándulástól.

Justus már a harmincas évek óta magával hordozta azt a világos tudatot, hogy a forradalom legnagyobb rákfenéje Sztálin, azaz az apparátus zsarnoksága. Ez a tudat rekesztette ki a kommunista pártból, amelyhez különben vérmérséklete fűzte volna, s amelynek 1945. évi "frakciós"-üldöző hajtóvadászata elől csak a Szociáldemokrata Párt jelentett számára menedéket. Az egyetlen pont, ami máig sem egészen világos, hogy ez a "trockista renegát", Péter Gáborékat ez a kiszemelt s hellyel-közzel meg is nevezett áldozata, milyen megfontolásokból mozdította elő 1947/48-ban a két munkáspárt szervezeti egyesülését, s ezzel az utolsó garancia lerombolását, amely személyes szabadságát védte ? Sajátos magyar út illúziója, a nemzetközi helyzet és a sztálini taktika téves megítélése, a forradalmi cselekvés pártjához való reménytelen vágyakozás ? Nagyot tévedett, de emberi oldalról nézve még ez a tévedés is mellette szól, mert hiszen Justus csak saját személyes érdeke e l l e n é r e dolgozhatott az egyesülésért. Így is magyarázta később : "Tudtam, hogy nekem nem lesz jó. De azt hittem, hogy a többieknek jobb lesz így."

A Rajk-perben Justusnak előre biztosított helye volt az áldozatok között. Nem mintha Rajk és ő közötte bármiféle együttműködés, elvbarátság vagy cinkosság lett volna, hanem mert ugyan ki más jelenléte adhatott volna trockista színezetet a kóros agyak által bírósági komédia elé vitt "bünszövetkezésnek"? Meg volt írva a sors könyvében, hogy e független szocialistának ott kell feszengenie a szégyenpadon.

A csoda inkább az, hogy életben maradt ezzel a törékeny testtel, s hogy a perre való előkészítés poklából, (Szász Béla erről már mindent megírt), és több évi földalatti magánzárka elmekicsavaró magányából, ha nem is egészségesen, de töretlen kedéllyel került ki. Szeme a régi fiatalos fénnyel csillogott, s ha ettől kezdve az irodalomnak szentelte is magát, ki ne tudta volna, hogy ez csak álruha, amely mögött mindig készenlétben áll a régi forradalmár ? Aki bosszúvágy nélkül, derűs-puritánul műveli kertecskéjét, addig is, amíg megjön a Jel ?

A jeladás azonban elmaradt. 1956. őszén volt egy pillanat, de Justus tudta, hogy ez még nem az ő pillanata ; azt azonban nem bírta megállni, hogy az orosz intervenció után közre ne működjék egy ellenállási lap (az "Október Huszonharmadika") szerkesztési munkájában. Apróság, de azért nem árt, ha ide írom, mert rajtam kívül ezt ma már senki sem tudhatja.

1957 után Justus a lebukottaknak szenteli magát, s kevesen tesznek annyit az áldozatokért és családjaikért, majd a kiszabadultak állásbajuttatásáért, mint régi szolidaritási mozgalmaknak ez a visszamaradt tanúja.

Aztán egy pillanatra megint felcsillan egy másfajta cselekvés lehetősége : ki tudja milyen meggondolásból, felajánlják neki a népművelési tárcát. Justus gondolkozik és nemet mond. Megtisztelő az ajánlat, kárpótlás egy ellopott tevékenységért, de tévedésen alapul : ő tisztségében is lelkiismerete szavát követné, a rendszernek viszont szellemi rendőrre van szüksége.

Múlnak az évek, de Justus nem öregszik velük. Amikor tavaly váratlanul beállított hozzánk Párizsba, nyolc év után csak a haja tűnt fehérebbnek, s nem akartuk elhinni, amikor bevallotta, hogy hatvan éves. Húsz évvel fiatalabbnak éreztük.

Azt reméltem, hogy egyszer még viszontlátom, Budapesten. Most már bele kell nyugodnom, hogy vele is árvábbak lettünk. Mi tovább öregszünk, ő örökifjan, nyurgán halad a maga útján, néha elcsodálkozik, megrázza a fejét és tudja, amit tud.

KENDE PÉTER.

Tavasszal
a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik

HATÁR GYŐZŐ
B A B E L T O R N Y A
c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :

SKANDINAVISKA BANKEN,
SOLNA 5385-25 078 71

Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

HALÁSZ PÉTER

AKI NEM NÉLKÜLÖZHETETLEN...

A New York-i villamosok és autóbuszok sztrájkjának egyik legdrámaibb motívuma kétségtelenül az volt, amikor a polgármester azzal a kéréssel fordult a lakossághoz, hogy aki n e m nélkülözhetetlen a munkahelyén, az — a forgalmi válság könnyítése érdekében — maradjon otthon. A kijelentéstől egy kicsit később maga a polgármester is megnőkkent és engesztelően hozzátette: — Tudom, hogy nem könnyű egy férfinak reggel, borotválkozás közben szembenéznie és arra a következtetésre jutnia: "nem vagyok nélkülözhetetlen a munkahelyemen."

Ez bizony nem könnyű. Mindenféle sztrájktól függetlenül, középkorú férfiaknak amúgy is állandóan kísértő válsága ez. Ritka az a reggeli borotválkozás, amely tökéletesen megnyugtató "verdict"-tel ér véget. Az esetek nagy részében a véghatározat bizonytalan. A polgármester tehát veszedelmes problémát érintett. Ez volt a New York-i subway és autóbusz sztrájknak az a konfliktusa, amely a valóságos drámai magvat alkotta. És éppen ezért, ha végignyomoz az ember ezen a drámai vonalon, akkor eljut a sztrájk kiinduló pontjához. A kérdés ugyanis, hogy "nélkülözhetetlen vagyok-e a munkahelyemen?" — természetesen sokkal szélesebb. Megfogalmazható úgy is, hogy "nélkülözhetetlen vagyok-e a társadalomban?" Vagy pedig úgy: "Nélkülözhetetlen vagyok-e m é g a munkahelyemen, a társadalomban?" És ezzel eljutunk Michael Quill drámájához, amely túlnő az ő egyéni drámáján és amely a mai amerikai munkásvezér drámája.

Az amerikai valóság a nagyközönség szemléletében gyakran kölcsönöz a cowboy-filmek dramaturgiájától. Egyfelől áll a rossz ember, a "bad guy", vele szemben a "good guy", vagyis a jó ember, rendszerint a sheriff. A nagy forgalmi sztrájkban természetesen Michael Quill volt a "bad guy", vele szemben pedig a sheriff, a fiatal, magas, széles vállú polgármester: John Lindsay. A dráma, a szembenállás a nagyközönség szemléletében egy kissé idáig egyszerűsödött. Nem csoda, ehhez szoktatta őket a televízió.

Quill a New York-i közlekedési alkalmazottak szakszervezetének az elnöke. Hatvan esztendős, keménykötésű ember, ezt nehéz elvitatni tőle. Irországból vándorolt ki Amerikába. Lázadó ember volt ott is, az angolok ellen berzenkedett, meggyűlt velük a baja féligmeddig még gyerekkorában. Az útja aztán az amerikai munkásmozgalomba vezetett és végigküzdötte New Yorkban a szakszervezetek hőskorát. A földalattin és az úgynevezett "elevated"-en, a magasvasúton dolgozó munkásoknak nem volt valami gyöngyéletük abban az időben, amikor az első szerelvények elindultak. Negyvenhét cent volt az órabérük, hajnali háromnegyed ötkor kellett megjelenniök a munkahelyen, ott derült ki, szükség van-e rájuk aznap, vagy egy részük hazamehet. Ötévi szolgálat után emelkedett a negyvenhét cent hatvanra, hét napot dolgoztak egy héten, nyolc órát egy nap — és örültek, ha dolgozhattak. Ezek a New York-i forgalmi munkások, akik így kezdték narminc esztendővel ezelőtt, ma jó körülmények között élő középosztálybeli emberek, a legtöbbnek családi háza van, fiaikkal, lányaikkal egyetemet végeztettek. És ezek alatt az évtizedek alatt Michael Quill volt a szakszervezeti elnökük, ő verte az asztalt a tárgyalásokon, sróbolta az órabért mind följebb és följebb, a negyvenhét centről a mai három dollár ötvenes órabérig. A hétnapos munkahétből pedig ötnapos lett, a heti ötvenhat órából negyven.

Michael Quill hatvan esztendős lett közben. Amikor reggel, borotválkozás közben belenézett a tükörbe, nem merült-e föl benne az utóbbi időben mind gyakrabban a nagy kérdés: — Nélkülözhetetlen vagyok-e még a munkahelyemen? Nélkülözhetetlen vagyok-e még a — társadalomban?

Különös élmény figyelni, amint ezeknek az öreg amerikai munkásvezéreknek egyike-másika most végigéli azt az egyéni drámát, amely csak és kizárólag az ő egyéni életükben drámai — a társadalom életében elvezetett a legcsodásabb happy-endhez. Mert a hős győzött, de a győztes hős is érezhet keserű szájízt, ha szembenézve a tükörrel nem tud egyértelmű választ adni a kérdésre, hogy szükség van-e még reá a munkahelyén? A társadalomban? Vagy pedig menthetetlenül és visszavonhatatlanul elült már a legutolsó nagy csaták pora is a messzi láthatáron és a diadalmas csatakiáltásokat immár a legmagasabb hegyek sem visszhangozzák többé?

Az, hogy ezt a kérdést ki, hogyan intézi el önmagában, ki miképpen számolja föl — vérmérséklet kérdése. Van, aki fotőjébe süpped és gondosan elrendezi maga körül hajdani győzelmek babérkoszorúit, elmereng a bekeretezett oklevelek, díszdoktorátusok és dinamikusabb idők csoportképei fölött. De olyan is van, aki még egyszer nyeregbe lendül és addig izeg-mozog, míg vágtázásra készteti fáradt lovát. Homályosan érzi, hogy a nagy párviadal felesleges, mindenképpen elkerülhető, de ösztönei az arénába hívják, láncdzsák és pajzsok csattogása közben szeretne lefordulni lováról. Bajvívóhoz méltó halált halni.

Így lovagolt Quill nap-nap után a Hotel Americana arénájába, így acsarkodott a tüzes fényű televízió-lámpák özönében, szemben "ellenei-vel", szemben hajdani fegyvertársaival, szemben az egész társadalommal. Döfni akart és várta a döfést. És döfött is és meg is kapta a maga döfését. Kegyesen — vagy kegyetlenül — nem emberi kéztől. Szíve nem bírta a vágtát és rohamot kapott. Szomorú fordulat. A harcost a nagy viadal után sátorba viszik. Oxigénsátorba.

Furcsa, nagy mutatvány volt ez. Benne a legszebb és a legmegindítóbb, hogy az emberek, akiknek jogaiért és jobb sorsáért évtizedeken át eredményesen küzdött, jóllehet már nem bíztak és nem hittek egész szívükkel ez utolsó nagy csata igazában — hűek maradtak hozzá és mindvégig kitartottak mellette. Az első pillanattól kezdve érezni lehetett, hogy a forgalmi alkalmazottak szomorúan mentek sztrájkba. Szomorúan és lehorgadt fővel. Indulat csak az agg vezért hevítette. De azért nem hagyták cserben. Fölemelték a zászlót, a sztrájk-táblát. Fölemelték, de a kezük remegett.

Ez a drámai motívum, az öreg harcos szembekerülése a társadalommal — ismert motívum az úgynevezett szocialista-realista irodalomban is. A képlet ott ilyen: a "régi kommunista", az egykori mozgalmi ember szembekerül a mai, lelkes kommunistákkal, nem érti meg őket, nem érti meg, hogy a mostani harcban, a "megvalósult szocializmusban" immár más eszközökkel kell harcolni, hogy már elmúlt a három 8-as századeleji jelszava. Ez a képlet. A valóság pedig az, hogy a "megvalósult szocializmusban" a régi, munkásmozgalmi emberek riadtan, keserűen nézték és nézik, mi lett hajdani álmaikból, hová torzult az egykori mozgalom, szabadság, egyenlőség és testvériség miként fanyarodott groteszk karikatúrává bürokraták, opportunisták, neofita kispolgárok szolgai manipulációja következtében. Az ő drámájuk i g a z i dráma, nagy társadalmi dráma és még tragikusabbá teszi, hogy némán kell végigszenvedniök.

Quillre merőben más dráma néz vissza a tükörből. Valóban még mindig nélkülözhetetlen-e a munkahelyén? Kell-e még az a fajta harc, amelynek végigverekedésében mindig oly kitűnő volt? Nem sokkal inkább alapos, aprólékos, halk szavú szakszervezeti adminisztrátorok feladata-e az, hogy a három ötvenes órábért négy ötvenre csavarják föl, az ötnapos munkahetet négynaposra csökkentsék? Harc ez még? Nem a társadalmi fejlődés biztos útja inkább? A mai cégvezető, a fehér galléros technokrata nem értene jobban és szívesebben szót a vele azonos formanyelvet beszélő szakszervezeti képviselővel? Kell még mindehhez düh, indulat, teljes vértezet, harci paripa, láncdzsa, kíméletlen rohamba-indulás?

Quill a szíve mélyén tudja a választ. Ő már nem nélkülözhetetlen a munkahelyén. És keserves dühvel elindul az utolsó nagy rohamra. Tele halálvággyal. Hősi halálvággyal. És megállnak New Yorkban a földalatti villamosok és az autóbuszok.

Amikor a polgármester a sztrájk kezdetén azzal a kéréssel fordult a lakossághoz, hogy aki n e m nélkülözhetetlen a munkahelyén, az maradjon otthon — veszedelmesen mély problémát érintett, olyan problémát, amely mindenféle bajt okozhat.

Még sztrájkot is.

CS. SZABO LÁSZLÓ

SZILVESZTER PÁRIZSBAN

Szilveszter előtt megpezsdül az angol csigavér. Ködbel dacolva a légen át, fedélközben a csapkodó tengeren, mozgó hűtőházban vagyis angol vasúton, száguldó kemencében azaz francia vonaton sokezerszámra húznak át Londonból Párizsba. Olvasmányokból s idegenek meséiből tudják, hogy az ő fővárosuk előzékeny, de feszes, jóindulatú, de tartózkodó, udvarias, de hideg, elegáns, de szürke. Párizs a latin életművészet, gall szikrázás és gátlástalan öröm városa. Röviden a fényé. Az özönnel sodródtam magam is, mentem örülni az életnek.

Londonban Szilveszter napján a szél heves, Párizsban orkánló. Londonban falhoz tessékeli az embert, Párizsban a falra keni. Londonban esik, Párizsban ömlik. S ami Londonban egy fontba kerül, Párizsban már megkapható a duplájáért. Persze a francia pezsgőt is drágábban méri a párizsi szeszárus, mint a londoni borkereskedő, mert hozzáméri a francia életkedvet és szabadságot.

Éjfélt e mondott pezsgő mellett a szállodában akartuk tölteni, egy kiáltásnyira a legendás Flore kávéháztól, a Saint-Germain negyedben. S gondoltuk, hogy orkán ide, özönvíz oda, vacsora után s palackbontás előtt egy-két órára szétnézünk a Montmartre-on, ahol Toulouse-Lautrec és a kánkán óta legpazarabbul mérik a vidámságot. Nem volt köztünk vita, egy második üveg pezsgőt akartunk nyerni az elsőhöz valamelyik céllövő bodéban.

A bodékat sohasem láttuk, e második üveg pezsgőt sohasem lőttük le. Fél tízkor kerekedtünk fel egy autón s fél óra alatt átvergődtünk a Boulevard Sébastopol-i első forgalmi dugón. Mondhatnám úgy is, hogy a Rákóczi és Kerepesi úton, mert rangban, karakterben s hosszúságban eléggé hasonlók, vasút-utca ez is, az is. Egy fél óráig tartott a következő szakasz a belső körúton, körülbelül akkora közön, mint a lebontott Nemzeti Színháztól a Dob utcáig. Tehetetlen veszteglésüket a franciák tüzes birkatürelemmel és merev gall hevességgel viselték el a volánnál. Mi mást is tehettek volna? Talán káromkodjanak, mint mi, higgadt angolok? Végre ráfordultunk a Faubourg Montmartre-i utcára. Azaz fordultunk volna, ha az autó nem ragad be körút és utcatorkolat közt egy harmadik, véglegesnek és történelminek nevezhető dugóba. Tizenegyet ütött. Megőrizvén szigeti hidegvérünket a robbanékony gallok társaságában, vad kiszólásokkal, hadonászva, dudálva, sárhányókon át visszavergődtünk a körútra s onnan, ma se tudom, miféle bújókkal, milyen sötét mesgyéken, lihegve és kimerülten a szállodához hajtottunk. Tíz perccel éjfél előtt értük el a pezsgősüveget. A temperamentumos francia birkák tovább pipáztak a Montmartre lábánál. Mire e sorokat olvassák, talán a tetejére is fölértek.

Éjfélkor kinyitottuk az ablakot, a párizsiak pedig megnyomták a dudát. Andalító pillanat volt. Autó köszönt oda autónak, vígan és gyöngéden, mintha lelkük volna, köszöntötték egymást a pajzánul és életvidoran szakadó esőben. Mivel éjféltől Szilveszter éjszakáján nincs dudálási tilalom.

Ellágyulásom egy óra múlva kezdett felhősödni. A dudák most sokkal indulatosabban szóltak, mint a nyájas éjféli köszöntőn. Kettőkor már őrjöngtek. S mire három lett, tudtam a titkot, hogy nem az autók szelíd lelke szól a tülökből, hanem a franciák dühös tudatalattija. Vive la Liberté! — előre mindhalálig, feltárt kebellel, torlaszokon át dudaszóval a hatóság ellen, amely 363 napig eltilt a szabad lármázástól. Azért 363-ig s nem 364-ig a 365-ből, mert július 14.-én, a Bastille lerohanásának emlékezetére is engedélyezve van a lázadás. Reggel ötkor már csak a mélységet mértem harmadik emeleti ablakom s az utca között. Melyik autóra vessem magamat, hogy testemmel legalább még négy dudáló szabadsághőst végleg agyonverjek? Hörögve, zihálva, rekedten rohamozták a dudák a láthatatlan ellenséget, folyt a franciák gépesített szabadságharca a kormánykeréknél. Nem csodálom, hogy De Gaulle lotharingiai gőggel visszautasítja az amerikai gyámkodást. Dudájuk van nekik is elég.

Megvirradt. Csapkodott az eső, cibálta a fény városát az atlanti szél. Egy részeg ember — egy gyalogos! — bukkant fel a Saints-Pères utca tetején. Nem volt igazán részeg, csak kapatos. Alíg hederítettem rá eleinte, aztán figyelni kezdtem, aztán szívdobogva néztem, amit a kezében tart. Régészeti lelet volt a régimódi, gyalogos örömök korából, múzeális tárgy, amivel ember az ember pofájába fújt, nyelves cvikipuszi előtt a Nagykörúton, azon a pestin. Egy szilveszteri papírtrombitát szorongatott. S mintha megérezte volna árva barátját odafenn az esőben, tűnődve megállt a szemközti sarkon és belefújt. Nekem fújta, nem a hatóság ellen. Tölcsért csináltam a kezemből s visszatrombiáltam. Aztán a régimódi életöröm utolsó párizsi hírmondója eltűnt a Szajna irányában.

Ment, hogy kihaljon.

GIACOMETTI

JANUÁR 11-én hatvannégy éves korában eltávozott az élők sorából Alberto Giacometti. A svájci születésű szobrász és festő korunk egyik legeredetibb művésze volt, aki úgy hódította meg a közönséget, hogy közben a század egymást követő áramlatainak kikísérletezéséről sem mondott le, úgy vívta ki a hivatalos elismerést — a nagy kiállításokat, a velencei Biennale 1962-es nagydíját, az 1965-ös francia Nemzeti Képzőművészeti Nagydíjat, —, hogy akadémizmussal, a közízlés olcsó kielégítésével soha senki nem vádolhatta. Pályáját, már életében, művészettörténeti kézikönyvek taglalták, de előszókra, kommentárokra a legszerencsésebben írókat ihletett: a szürrealistáktól Sartre-ig és Genet-ig.

Svájcban született, Stampában, közel az olasz határhoz, egy kis hegyi faluban. A hivatásra az ösztönzést apjától, Giovanni Giacomettitől kaphatta, aki maga is festő, ügyes impresszionista kismester volt. Ő küldte Genfbe képzőművészeti főiskolára, majd tanulmányútra Itáliába. Giacometti mégis francia szobrász lett: a mesterséget három éven át Bourdelle iskolájában, a "Grande-Chaumière" műtermében tanulta a másik leendő nagy művész, Germaine Richier társaságában. Párizstól 1922 óta nem is vált meg, sőt még városnegyedétől, a Montparnasse-tól sem; itt ütötte fel szállását a temető mögött, s a vésővel formált, barázdált arcú rakoncátlan, göndör sörényű mestert még az utóbbi időben is látni lehetett, amint szennyes hajnalokon a "Dôme" vagy a "Coupole" előtt elhaladt.

ELSŐ, 1925-26 körül született művei a kubizmusra és a négerszobrok divatjára válaszoltak. 1930 táján kapcsolatba került a szürrealistákkal, Bretonnal, Eluard-ral, a "Minotaure" című folyóirat körével, s egészen 1935-ig, a szakításig, alkotásain, ezeken a "rejtélyes tárgyakon", "céltalan, formás kis szerkezeteken", a "Felfüggesztett golyó"-n, a "Kellemetlen tárgy"-on, a "Semmit markoló kéz"-en, a "Palota hajnali négykor"-on a mozgalom szellemének és Marcel Duchamp-nak hatása érződött. 1935 után híres, sok vívódással mintázott fej-sorozatával a viszonylagos absztrakciótól egyre inkább egy sajátosan értelmezett, eredeti, új térhatású naturalizmus felé közeledett, amely végső formáját és szélesebb körű elismertetését a háború után találta meg. Giacometti újra felfedezte az emberi figurát; rajzai, metszetei, bátyjáról, Diegóról és feleségéről, Annette-ről készült megszámlálhatatlan portréja is segítették ebben. Az új szobrok azonban különleges formai törvényeknek engedelmeskedtek: megnyúltak, mintha csak, Jean Cassou szavával élve, a modern művészet fogyasztókúráján mentek volna keresztül, mintha a gipszet ideges, vékony váz emelte volna a végtelen felé, mintha az alak csak száron lévő fej lett volna, akár az etruszk kisplasztika remekein, tükrök nyelén, bronzgyertyatartókon. Más művek mikroszkopikus méreteikkel leptek meg: Giacomettit a vertikális szédületen túl az aprólékosság örvénye is vonzotta; talán nem véletlen, hogy jó húsz éve éppen Callot zsúfolt, minden részletében szinte csak nagyítóval vizsgálható metszeteiről írt tanulmányt.

GIACOMETTI közvetlen utalás nélkül is válságos korunkat fejezte ki műveiben: örök magányra ítélt figurái világvégi tanúk, akárcsak Michaux kísértet-világának lakói. De talán még inkább korunkra vall a művész alkotói kételye. Szorongásos, menekülő művész volt, aki lemondott a tér plasztikus meghódításáról: a görcsös szárba, kicsiny méretekbe visszavonuló formák erejüket, arányukat, helyüket szinte csak imponderabiliáknak köszönhették. Az átélt kétely, a végigjárt bizonytalanság, a választás szorongásának jutalma, hogy a menekülésből született mű végül mégis hódít, teremt: új teret, amely az eredendőt, a külsőt újra és újra kétségbevonja.

TAHITI SZIGETÉN megnyílt a Gauguin-múzeum. A múzeumban, a művész egykori lakóházában számos kép reprodukciója, Gauguin irodalmi munkái, használati tárgyai és családi fényképei láthatók.

*

TOULOUSE-LAUTREC műveinek kiállítása lesz a nyári Bécsi Ünnepi Hetek kiemelkedő eseménye, amelyre eddig 25 képtár és 8 magángyűjtő ígért képeket.

*

CSÓK ISTVÁN emlékkiállítás nyílt meg a nyíregyházi Jósa András Múzeumban.

GERGELY JÁNOS

Széljegyzetek az új Zenei Lexikonhoz

(I-III KÖTET, BUDAPEST, 1965, ZENEMŰKIADÓ VÁLLALAT)

AZ ELŐTTÜNK FEKVŐ három tekintélyes kötet teljes tartalmáról aránylag rövid tanulmányozás után nehezen lehet pontos képet szerezni. Azért arra kérjük olvasóinkat, hogy az anyag enciklopédikus megítélésében az itt kifejtett véleményt ne tekintsék véglegesnek. Ami hiányt, hibát, elírást felfedeztünk eddig, annál nyilván lényegesen több van a több mint 2000 oldalas munkában, nem is célunk egyetlen nekifutással átfésülni a 70 munkatárs által összehozott anyagot. Minden zenei lexikonban vannak hibák, tárgyi tévedések, sokszor súlyosak, még többször mulatságosak. De a Zenei Lexikont nem ebből a szempontból akarjuk megítélni, hanem abból, amiről első átnézéssel is pontos képet alkothatunk magunknak : irányelveiről, módszeréről.

FIGYELEMRE MÉLTÓ, hogy a munka magát az 1930-ban (első kiadásban) Budapesten Győző Andornál megjelent, Szabolcsi Bence és Tóth Aladár által szerkesztett Zenei Lexikon szellemi örökösének tekinti, ami jó ajánlólevél az induláshoz. A Szabolcsi-Tóth lexikon nem tökéletes munka, hiányos is, egyenlőtlen is, de annak idején mégis büszkék voltunk rá és joggal. Mert minden komolyabb előzmény nélkül első kísérletre olyat adott, ami nemzetközi szempontból is megállta a helyét és főleg : jól kidomborította a magyar zene sajátos egyéniségét és jellegzetességét a zenetudomány akkori állása szerint, amit akkor az idegen nyelven megjelenő, bármennyire tudományos célzattal is készített zenei lexikonoktól hiába vártunk volna. A régi Lexikonnak, a szerkesztők beszámításával összesen 27 hazai munkatársa volt, köztük Major Ervin, Gombosi Ottó, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Lajtha László, Hammerschlag János, Harmath Artur, Isoz Kálmán, Kerényi György, Waldbauer Imre, Zalánfy Aladár és, akit az elsők közt kellett volna említeni : Molnár Antal. Vagyis az akkori magyar zenetudomány legkiválóbbjai, továbbá néhány nemzetközi tekintélyű külföldi szakember (16 név, köztük Guido Adler, Constantin Brailoiu, Edward Dent, Hans Joachim Moser, Tobias Norlind, Guido Pannain, Curt Sachs). Az új Lexikonban a 27 magyar szerző közül 15 neve ma is fellelhető, egykori írásaikat, vagy annak töredékét sikerült átmenteni. (Sajnos Bartók, Kodály és Lajtha nincs ezek között.) Az egykori külföldiek közul egyedül Curt Sachs neve szerepel ma a címszavak szerzői közt ; egyetlen élő külföldi munkatárs az angliai Weissmann János. Ami annyit jelent, hogy a nem magyar vonatkozású címszavak nagy többsége átvétel, sokszor igen kivonatos formában, másodkézből való munka az eredeti forrás megjelölésével, ami eljárásnak becsületes, módszernek azonban nem a legsikerültebb. Módszertani szempontból azonban ennél súlyosabb kifogásaink is vannak, elsősorban a források megválasztásánál, így például a francia munkák közül a szerkesztőség, az előszó tanúsága szerint, csak az 1957-es *Larousse de la Musique*-et vette figyelembe, mely távolról sem egyetlen a maga nemében. Tudjuk, hogy egyik enciklopédia sem tökéletes, de mindegyikben van valami, ami nincs máshol. Különösen sajnáljuk, hogy a szerkesztők nem vették figyelembe a *Pléiade* enciklopédia zenei köteteit, különösen az elsőt, mely az afrikai zenére nézve igen hasznosan egészíthette volna ki a Lexikon anyagát, és általában, hogy meglehetősen tájékozatlanok a mai francia zene és zenetudomány iránt. A szakemberek közül olyan nevek hiányoznak, mint Solange Corbiné, Henri Davensoné, Marc Honeggeré, Wladimir Jankélévitché és Gilbert Rouget-é, sőt, Alain Daniélou és Antoine Goléa is csak *in extremis* kaptak kegyelmet a III. kötet végén. A Franciaországban megtelepedett magyarokkal is különösen mostohán bánik a Lexikon. E sorok írója nem magára gondol, hanem Neugeboren Henrikre, aki meg sincs említve és Harsányi Tiborra, aki meg van ugyan említve, de a neki szentelt cikk rosszabb a semminél, és méltatlan ahhoz, aki Bartók és Lajtha mellett a legtöbb barátot szerezte a mai magyar zenének Franciaországban. A külföldre származott muzsikusokról általában felületes és hiányos képet kapunk.Nem hisszük, hogy itt a felelős magyar körök ideológiai nyomása volna a főok, inkább egy többévszázados magyar komplexumot érzünk ki belőle : *si est vita non est ita* — legalábbis az otthonmaradottak szemében. Pedig hát ki tehet arról, ha a magyar muzsikusoknak ma több mint 60 százaléka Magyarországon kívül él és többségüknek csak laza kapcsolata van az óhazával?

DE HADD NYUGTASSUK MEG az olvasót : maradt elég sok kitűnő zenetudós Magyarországon ahhoz, hogy jó lexikont állítsanak össze. Erre mutat, hogy a munkatársak névsorából olyanok hiányoznak, mint Bárdos Lajos, Demény János, Maróthy János, Nirschy Ott Aurél, Prahács Margit, Vargyas Lajos, Volly István és még sok más, akinek bizonyára sok érdekes és egyéni mondanivalója lett volna. El kell ismerni, hogy nem hálás feladat lexikonba dolgozni, sokan nem is vállalják. De akik elvállalták, azok mindenképpen magas szinvonalú társaságot alkotnak, élükön Bartha Dénessel, a főszerkesztővel, akinek nemzetközi tekintélye vitán felül áll. A cikkek közt egészen kitűnőek is vannak, így Sólyom Károly hangtani-esztétikai írásai a legszínvonalasabb szakmunkának is díszére válnának. De másoké is. A 70 munkatárs közül 40-et név szerint ki kellene itt emelni, amit helyszűke miatt nem teszünk. Annál nehezebb megérteni, hogy mindennek ellenére miért tűnik a Lexikon elhibázottnak ? Elsősorban azért, mert véleményünk szerint bizonyos alapvető kérdésekben, nem történt határozott állásfoglalás az indulásnál.

Például : Mi a Zenei Lexikon célja ? Szerintünk az, hogy pontos és lényeges adatokat közöljön emberekről, művekről, intézményekről, hangszerekről, hagyományokról, technikáról és általában minden zenével kapcsolatos fogalomról. Mind ennek a szempontnak nehéz eleget tenni, ezért meg kell választani a lexikon jellegét, mielőtt hozzáfognánk az összeállításához. De ha általános jelleget szánunk neki, akkor eleve le kell mondanunk a teljességről és csak arra ügyelhetünk, hogy a kiválasztott címszók a zene minden területére kiterjedjenek és lényeges kérdéseket tárgyaljanak.

Kihez szól a Zenei Lexikon? Mindenkihez, hivatásos zenészhez és amatőrhöz, zeneértőhöz és zenéhez nem értőhöz, sőt, és ez lényeges : magyarhoz és nem magyarhoz egyaránt. (A magyar nyelv nem tudása ma már nem szükségképpen akadálya a magyar kultúra terjedésének, mert a világ minden országában élnek magyarul tudó értelmiségiek.) De nem mindenkihez ugyanazért.

Tudományos munka a Zenei Lexikon, vagy ismeretterjesztő ? Mind a kettő. A két fogalom nincs ellentétben egymással, mert a tudományosság nem cél, hanem módszer.

Miből áll a tudományosság módszere ? Abból, hogy azonos jellegű címszavakat azonos irányelvek szerint dolgozunk fel, hogy pontosan ellenőrzött, tárgyilagos, lényeges és jellemző adatokat állítunk össze és kerülünk minden felesleges sallangot, jelzőt, szószaporítást és szubjektív véleményt. Más a lexikográfia és más az újságírás ! A jó lexikon becses segédeszköz a közíró kezében, de csak akkor, ha nem lépi túl saját hatáskörét. Egy zeneszerzőről szólva például meg kell említeni életének főbb eseményeit, fel kell sorolni műveit, nem elengedhetetlen, hogy mindegyik benne legyen, de ami benne van, arról meg kell írni, hogy mikor keletkezett és ha megjelent, hol, mikor és kinél ? Ezután kerülhet sor a címekre, kitüntetésekre, művészetének rövid jellemzésére és esetleg arra, hogy bizonyos korban bizonyos szakemberek hogyan vélekedtek róla.

TEGYÜK FEL, hogy valaki egy szép napon a tágabb értelemben vett magyar zene lappangó értékeit akarja tanulmányozni, pl. Mosonyi, Mihalovich, Bertha, Aggházy, Volkmann, Goldmark műveit. Honnan remélhet kérdéseire választ, ha nem a legilletékesebb lexikontól ? És milyen választ kap? A II. kötet 638. lapján Mosonyiról ezt olvassuk : "munkáiból aránylag kevés jelent meg nyomtatásban". Ez a mondat már az első Lexikonban is benne volt, de ott felsorolás jött utána, itt semmi. A Kadosa Pálnak szentelt címszóban (II. 290) véletlenül fedezzük fel, hogy utóbbi Mosonyi-szemelvényeket adott ki 1953-ban, tudtunkkal más szemelvények is megjelentek újabban. Dohnányi esete sem sokkal jobb. A címszó teljes ugyan, de rendszerezetlen. Egyetlen művének kiadója sincs feltüntetve (vagyis kimondottan árt a mai Magyarország kereskedelmi érdekeinek). I. Podhradszky kiváló bibliográfiai tanulmányát, mely magyar folyóiratban, a *Studia musicologicá*-ban jelent meg 1964-ben, nem veszi figyelembe, még csak meg sem említi az 1965-ben kiadott Lexikon ! Ugyanakkor azonban tud más, 1964-ben történt eseményekről (Salzburgi kongresszus, Temesváry János és Pierre Monteux halála). Még súlyosabb hiány, hogy az Erkel Ferencnek szentelt cikk nem használja fel Major Ervin úttörő, 1947-ben megjelent bibliográfiai kísérletének adatait.

NÉHÁNY ÉSZREVÉTEL a külföldi szerzőkre : a Schönberg címszót Kárpáti János írta a tőle megszokott lelkiismeretességgel és felkészültséggel. Írása amellett bátor is és szókimondó, minden elismerést megérdemel. Őszinte sajnálatunkra azonban itt is találunk kifogásolnivalót. Nem említi meg a kiadókat és bibliográfiájában nem említi meg az egyetlen jó magyar Schönberg-monográfiát — a sajátját. Csupa szerénységből vakvágányra viszi a Schönberg művészetében tájékozódni kívánó magyar olvasót ! Szöllősy András Honegger címszava aránylag nagyon rövid, de tömör, minden lényeges adat benne van, világos, tervszerű csoportosításban, éppen csak itt is a kiadók hiányoznak, de ő legalább nem feledkezik meg saját monográfiájáról, melyet nemzetközi szempontból is az eddigi Honegger-irodalom legszámottevőbb alkotásának tartunk.

Az egyes címszók terjedelmében, tartalmában, hangjában sok az aránytalanság, elnagyoltság, következetlenség és célszerűtlenség. Tóth Aladár kitűnő és irodalmi igényű Beethoven és Mozart tanulmányai véleményünk szerint túlhaladják a Lexikon arányait és igényeit, az utóbbi, bibliográfiával együtt, több mint 30 lap, szinte sajnáljuk, hogy nem külön kiadványban jelenik meg, mert itt aligha pótolja a magyar szakemberek számára a Köchel-jegyzéket vagy a külföldi szakirodalmat. Újfalussy József nagyszabású és mélyenjáró Bartók-tanulmánya, Szöllősy András függelékével (összesen 25 lap) szintén felér egy monográfiával, mely túlnő a Lexikon méretein és megítélésünk szerint nem tartalmaz merőben új, kiadatlan elemeket. Somfay László nem kevésbé nagyszabású Haydn-tanulmánya ezzel szemben új hangot üt meg a nemzetközi Haydn-kutatásokban és nagy részben magyarországi elemek alapján. Mindkét fejezet értékes gazdagodást jelent az első Lexikonnal szemben. De ugyanakkor Lajtha Lászlónak meg kell elégednie három hasábbal. Ennél súlyosabbnak és bántóbbnak találjuk a semmitmondó díszítőjelzők szertelen használatát. "Minden idők egyik legnagyobb zeneköltője", "a 20. század nagy magyar zenei géniusza" nem lexikonba illő kifejezések, de még csak az sem, hogy "kiváló", mert a múltból úgyis csak azoknak a neve maradt fenn, akik kiválóak voltak, (sokszor még azoké sem), ami pedig a jelent illeti, bízzuk a döntést az utókorra. Kitüntetések osztogatása, indokoltan vagy indokolatlanul, nem a lexikográfus feladata. Smetana, Stolzer, Moniuszko, Steffani és Gene Krupa "kiváló", Strauss Richárd "nagy", Stradella "nagynevű", Monteverdi "korszakalkotó jelentőségű", Monsigny "jeles", Massenet és Stanford "neves". Monteux "híres", Karl Nielsen "a legkiválóbb és legeredetibb újabb skandináv komponista", Isoz "nagy érdemeket szerzett kiváló kutató", Menuhin "amerikai hegedűművész, korunk egyik legkiválóbb hegedűse" (pleonazmus és helypocsékolás), ezzel szemben Stamitz, Gershwin, Kuhnau, Lajtha, Messiaen neve mellett nincs jelző. Vajon nem gondoltak arra a szerkesztők, hogy milyen veszély származhat abból, ha az olvasó komolyan veszi a jelzőket és ezeknek alapján akarja összeállítani a zenészek társadalmának hierarchiáját ?

A ZENEI ETNOLÓGIA köréből nagy érdeklődéssel olvastuk Rajeczky Benjámin címszavait. Amit mond, azzal majdnem mindig egyetértünk. De sok mindenről nem beszél sem ő, sem más. A népi hangszerek közül pl. a Lexikonban megtaláljuk a finn kantelét és az arab kanunt, a doromb-ot csak magyar nevén említi, elhallgatva annak organológiai jelentőségét és rokonságát. Sok nagyjelentőségű hangszernek (pl. rombe, arc musical, litophone, sanza) nincs is magyar neve, ezeket meg sem említi, viszont megemlíti a francia cromorne-ot és hallgat a tambura szó magyar etnográfiai értelméről. A szakemberekkel is mostohán bánik (l. a Vikár Béla és Ilmari Krohn címszavakat, III. 607. és II. 383.).

Sok az elírás az évszámokban és egyéb adatokban, ezekről hallgatunk. Kár, hogy a szerkesztők nem tisztázták munkájuknak az első Lexikonhoz való viszonyát. Vajon pótolni akarja azt, vagy kiegészíteni? Bartha előszava inkább az előbbire enged következtetni, a tartalom nagyobb része az utóbbira (l. a Harsányi István címszót, II. 141, ahol kiadványainak felsorolása helyett egyszerűen arra utal, hogy azoknak jegyzékét leközölte az első "kiadás".) Kereszty István a budapesti Operaháznak szentelt címszavából szintén a leglényegesebb részt, a magyar operabemutatók részletes felsorolását hagyta ki a II. "kiadás". Helyette a legtöbb ismert zenemű külön címszóként is fel van sorolva, feltüntetve, pl. operánál, a szövegírót, a zeneszerzőt, az ősbemutató és (ha van) magyar bemutató dátumát. Ezt az újítást örömmel üdvözöljük. De elvárjuk, hogy ezek az új címszók tökéletes harmóniában álljanak a régiekkel, vagyis hogy minden zenemű legalább kétszer szerepeljen a lexikonban, egyszer a szerző, másszor a saját címszava alatt. Ahol ez megtörtént, ott nincs hozzátenni valónk, máshol azonban van, így pl.

1. Van úgy, hogy egy mű (opera) meg van említve a szerzőnél, de nincs külön címszava. Ez aránylag még a legkisebb baj, hisz minden valaha írt operát nehéz volna bevenni, az nagyon megnövelné a lexikon terjedelmét. A kiválasztás azonban, sajnos, mindig többé-kevésbé önkényes. Pl. Johann Sigismund Kusser operáiról nincs külön címszó, ugyanakkor, amikor a velük nagyjából egyjelentőségű Reinhardt Keiseréiről van, sőt a Hamburgban 1678-ban bemutatott *Ádám és Éva* is külön címszóként szerepel (I. 25) Úgy látszik, a derék, pozsonyi születésű Kussernak nincs sok szerencséje a Lexikonnal ; a róla szóló címszót érthetetlenül megnyomorították, alig tartva meg egy-egy több mint 100 éve (Fétis óta) közszájon forgó semmitmondó kijelentést ; műveinek nagyobbik része meg sincs említve és ami igen, az hibásan. Így első hangszeres művének, a *Composition de Musique suivant la manière française*...-nak címében *manière* helyett *méthode*-ot ír (nem tudni miért, a Lexikon és önkényesen elhallgatja a cím folytatását (*contenant six Ouvertures de Théâtre suivies de plusieurs Airs*, emlékezetből idézzük). Most már értjük, hogy öt évvel ezelőtt a "Muzsika" c. magyar zenei folyóirat egyik zenében nem eléggé járatos munkatársa miért hitte erről a műről, hogy elméleti munka...

2. Van úgy, és ez már súlyosabb eset, hogy az opera kizárólag külön címszóként szerepel és a szerzőnél nincs megemlítve. Ilyenek pl. Goldmark "Merlin"-je és "Téli regé"-je.

3. Előfordul az is, hogy az opera mindkét helyen meg van említve, de egymásnak ellentmondó értelemben. Így pl. a Massenet címszóban (II. 558) azt olvassuk, hogy operái közül csak a "Manon" s a "Jongleur de Notre-Dame" tudtak úgy-ahogy műsoron maradni Magyarországon (és Németországban), a Thaïs címszónál pedig megtudjuk, (ha eddig nem tudtuk volna), hogy 1924-től fogva állandó műsordarabja volt a budapesti Operaháznak. Őszintén sajnáljuk azt a jövendő magyar zenekutatót, aki ezen az alapon akar majd elindulni.

4. Olyan eset is van, hogy egymással megegyező, de téves adatot találunk mindkét helyen, pl. Dohnányi "Simona Néni"-jének (III. 371.) nem 1933. dec. 6-án volt magyarországi bemutatója az Operaházban, hanem még a húszas évek folyamán a Városi Színházban egy-egy Kósa György és Lavotta Rezső művel együtt.

ISMÉTELJÜK : a felhozott adatok csak felületes tallózás eredményei. Talán összefoglalásul azt illenék mondanunk, amit ilyenkor gyakran mondanak : hogy a Lexikon minden hibája ellenére is nagy szolgálatot tesz a magyar zenének és több benne a jó, mint a rossz. Az előbbi állítás részben talán igaz, az utóbbit ilyen formában, sajnos, nem mondhatjuk, mert ellenkeznék meggyőződésünkkel. Tény, hogy a munkának vannak jó részletei, de a szerkesztés hibás, mert nem elég következetes, nem elég tudományos és mert a Szabolcsi-Tóth Lexikont csak formájában követi, szellemében nem. És ezt rendkívül elszomorítónak találjuk. Mert ha 35 év nem volt elég ahhoz, hogy kiküszöbölje egy szépen indult, becsületes vállalkozás neobarokk fogyatékosságait, vajon mit várhatunk az eljövendő 35 esztendőtől ?

SZÉKELY BOLDIZSÁR

KALEIDOSZKÓP

Gyerebegyerebegyerebe-hú ! : jobbról. Gyerebegyerebegyerebe-hí!: balról. De szemből is meg hátulról is ránt magához a ritmus. Gyomrodat tam-tam öklözi, ágyékodat szakszofonkórus fuvalma borzolja, gerincedbe kéjtől csukló fejhang vetette horgát : juj, de húz ! Tombolnak a kávéházi zenegépek, lövik bele hangjukat a térbe s ha célt érnek a sűrűben, áldozatuk kihanyatlik a járdán előkészített asztalkák mellé. Emlékszel a vadnyugati telepes oszlopot tizedelő rézbőrűekre ? Dömivel láttátok a filmet a krisztinai harisnyamoziban s utána hónapokig lestétek ti is a kedvező alkalmat szurtos kapualjakból. Végül egy öregasszonyt kaptatok el, aki cekkerével baktatott a sötétben. Te haditáncot járva bicskádat ráztad, Dömi zseblámpával megvilágított, a nyanya jajveszékelt, míg csak egy előrontó házmester... Gyerebegyerebegyerebe-hí ! Te vadászol-e most vagy rád vadásznak ? Gyerebegyerebegyerebe-hú ! Hányódol veszett tolongásban. A kétoldalról előhömpölygő tömeg itt megkavarodik, sebesen kanyarodó áramokra szakad, színeit dobálja. Emitt egy néger sétál, mellette piros szoknya, kivágott fehér pulóver : ebben két fontos mell. Nyomukban két ezüstöves derék, hozzá lakkridikül, karkötők és napszemüvegek talányos villanásai a lenyugvó nap narancssárga pásztái nyomán. Párizs forgatja előtted kaleidoszkópját, izgatóan és megfoghatatlanul, ahogyan már otthon is elképzelted, valahányszor az üveglapocskák nyugtalan káprázata vonzott, s a tarkaság távlataiból hangok csalogattak : Gyerebegyerebegyerebe-hú !

Bemész, de nem a nagy, visszhangos kávéházakba, hanem egy kisebbe. Fogytán a pénzed, a búcsúestére csak negyven frankod marad. Ez sem kevés persze ahhoz képest, hogy a többiek ennyit sem tartottak meg az Életre. Lajos éppenséggel a legkevesebbet, így miatta is célszerű menedéket keresned, mert ha rádlel, levág kíméletlenül. Nem is szólva arról, hogy hálából nyakadon lógna indulásig. Ott lappangott már körülötted a szálloda társalgójában, amikor a vezető bejelentette, hogy este tízig szabad a vásár. Képzeld el, ha most beterpeszkednék melléd s rossz fogai közül eregetné füledbe történeteit vagy szapulná a szervezést. Tegnap is hogy tönkretette a versailles-i látogatást : a tükrös teremben egy hülyéről fecsegett, akinek egyszer — külön az ő kedvéért, érted, mert nekünk savpangásunk van — nagy fazék borjúpörköltet főztek, aztán tapintatból hozzá sem nyúlt, viszont reggelre kizabálta az egészet a jégszekrényből. Te a vedlett foncsor rajzaiban a Napkirály udvarának árnyait kutattad, ő azt ecsetelte, hogy a marha hajnali háromkor bezörgetett hálószobájukba, mert a vendégszobában nem tudta leereszteni a redőnyt. "Mi pedig épp akkor a Bözsivel, érted, hi-hi, kínos volt a helyzet..." Benned erre a Bastille-t romboló tömeg indulata fortyant fel, a véres ködön át Lajost láttad a tükörben, amint a nyaktiló lépcsőjén vonszolja fel két pribék. Ha akkor sikerült volna fejét venni, ha vére ott helyben elfolyik a fűrészporos kosárba, most nem rabolná idődet, nem terhelne történelemmel, inkább az élő Párizs kalandjait élnéd, a platánfákat, Szent Mihály útját, az abszintos bisztrókat, amikről annyit olvastál, szívnád a szerelemszagot... Miért rendeltél sört, amikor a pult felett pálinkasereg kelleti ismeretlen ízeit, akármelyik párizsiasabb lett volna, mint ez a pohár világos, amibe hígan és semmitmondóan fullad bele a délután.

Felváltod egyik tizesedet. Annyi baj legyen, futja még bőven, hogy a színek, formák, hangulatok közül, tengerükben lubickolva, valamit végleg magaddal vigyél. Egy lapot menesztesz is rögtön Katának, hogy most indulsz a nagy vadászatra. Csakhogy ezt nem írhatod, még félreértené. Pedig oka nincs rá. Egyszer vagy Párizsban, innen mindenki masamód történetekkel tér meg. Hogy erre a házasság előtt vagy utána kerül sor, nem mindegy? Különben is mit féltékenykedik mindig. Azzal hogy óvatos hallgatásra kényszerít, életed felétől fosztja meg magát. Micsoda jelenet támadt az Ibusz pavilonban is, ahol a menetrendet kezelő kisasszonynak túl hosszan néztél szemébe ! Ezt mondta ő, te tagadtad. De bevallhattad-e, hogy a cirmos szem csillámaiban esős párizsi háztetők páráztak, hogy rezdüléseiben sugárutak kirakatai sorjáztak, hogy arra az egy hosszú pillanatra megnyílt előtted a külföld, megváltozott a nehézkedés, mentél és lábadat nem érezted, hogy botfüled ellenére hatalmas zenekart vezényeltél és több idegen nyelven beszélve elegyedtél farsangi hejehujába? Összefoglalhatod-e most egyetlen képeslapon Katának, hogy ma este mindez vár rád, hogy csak indulnod kell és belépsz a tükrös szem ígéretébe, mikor éppen erről a szemről kell hallgatnod s így a jelenből egyelőre nem küldhetsz mást, mint jelentést erről a légypiszkos ivóról, ahonnan, aprópénzedet türelmetlenül besöpörve, szorongva is, lelkesen is, kisietsz a morajló utcára.

Gyerebegyerebegyerebe-hí! Megint harsognak a díszes kávéházak zenegépei, de persze egész Párizst egyszerre nem nyelheted le. Az is óvatosságra int, hogy az imént export sör árát számolták fel. Egy szendvics-ember hiába nyom olcsó vendéglőreklámot kezedbe, a maradék harminchétötvenből nem pocsékolsz többet el könnyelműen. Harminchétötven az hét és fél dollár, azaz huszonhét forintjával számolva, százkilencvenhárom forint ötven fillér : az éttermekben csak megkopasztanak a kiszolgálással, a terítékkel, a kenyérrel, az itallal, az alattomos felárakkal. Melletted türelmetlenkedik a pincér, így diktáltak beléd Fontainebleau-ban is egy ízetlen csirkesültet hétövenért, holott te rántottával akartál takarékoskodni. Igazából ma este le is mondhatnál a vacsoráról : bohémvilágban jársz, az evés igazán mellékes. De neked a város minden íze kell ! Majd választasz egyet magad, a legjellemzőbbet a sok közül itt az önkiszolgáló boltban. Minden cikk felett olvasható a pontos ár, minden dobozon rajta az étel képe és leírása, s mindez szavatoltan párizsi. Piros kerekű bevásárló csillédet tolva, pezsgő vibrafonszóló ütemére szinte tánclépésben haladsz. Szól a felvágottas erdőből, de szól a konzervdombok mögül is. Szüreti csengés-bongással harsítja kedvedet. Begyűjtöd a dús termést, megszolgáltál rá : szádtól vontad meg a falatot, nem ittál, leszoktál a dohányzásról is. Ide azzal az omlós kacsapástétommal, rózsaszín belében az uborkadarabkák halványzöldje csordítja nyáladat. Hozzá borsos szalámiszeletekkel egy nájlon zacskóra valót, meg az angol szalonnából is meg a disznósajtból, arra csúszik az ital, csak tudnád, hogy melyik bor a legzamatosabb. Egyelőre három fajta üveget is belecsörrentesz az alumínium kosárba, a savanyúságok polcáról pedig leemelsz árticsókabelet, olajbogyót, ecetes törpehagymát. Jöhetnek a tejtermékek : ujjadat pattogtatva lejtesz el a virító címkés, celofános, ezüstpapiros, kéregdobozos sajtkülönlegességek előtt s az ínyenc fölényes mozdulatával pottyantasz szekérkédbe egy szőlőmaghéjút, egy hatvanszázalékos zsírtartalmút, amin egy ferences barát nevetgél, egy olvatag büdöset meg egy piramis alakú szürkét, kecsketejből valót. A gyümölcsök közül csak a narancs érdekes, az ananász konzervben egyszerűbb, ezt pedig tejszínnel szereted, s ha már itt vagy megint, megtoldod gyümölcsízű yoghurttal : az egyikre áfonya van nyomtatva, a másikra eper, éppolyan, mint a pénztáros kisasszony szája, kedved volna tüstént elfogyasztani, szeparéban, pezsgős vacsora közben harapdálni a kicsattanó piros puhaságot, habzsolni Párizst, belefúródni, meghemperegni híres örömeiben, valami nagyot élvezni, s ahogy gyöngyöző homlokodat törülgetve az illatos fehér köpeny fölé hajolsz, valami nagyot akarsz mondani, de mire egy szerényebb bókot nemben és számban nyelvtanilag helyesre hegyezel, már előtted a számla hihetetlen tételével.

Ezért iszogatsz most fél liter tejet szállodai fogmosó poharadból. Zavarodban azt makogtad, hogy valamit elfelejtettél, visszakanvarodtál egy polc mögé, onnan lested a kisasszonyt s a mellette heverő árutömeget. Egész testedben remegtél, tarkódtól gyomrodig markolt a szégyen, közted és Párizs között szardíniás dobozok börtönfala emelkedett, s a kasszagépek billentyűi kopogták a perceket, a frankokat, a dollárokat, a forintokat, összegezve s mármár lezárva egész estédet, mikor egy óvatlan pillanatban a tej váltságdíjáért egy másik pénztárnál kimenekültél. Most a fehér lében ázva lassan elernyednek idegeid, egy percig otthon érzed magadat, Kata szőkéje nyugtat és untat, amint súlyosan duzzadó pongyolájában az asztal fölé hajlik, mesélve a sorbanállás közben hallott történeteket. Amióta a tejcsárdában megismerkedtek, mindig tej volt a vacsorához : Kata akarta emlékeztetőnek, no meg hogy jó erőben legyetek, ép testben ép lelkek. Minden este tej, soha egy csepp bor vagy pálinka, ezért maradt el Dömi is, aki fél deci rumnál kevesebbel ritkán kezdi a napot s többnyire kapatosan áldozik le jóval éjfél után. De Kata még Lajost is kinézné, egyszerűen az illem nevében, ha Lajos neki is elmondaná, hogyan szokta az ő Karcsi barátja megtekerni a sarki tejcsarnokosnőt, redőnyhúzás után, a sajtharangok meg a félhektós bödönök között. Szó se róla, jóízűen cifrázza Lajos, otthon nem is bánnád vacsoravendégnek...

De meg vagy őrülve!? Sötét már a szoba, s te még mindig az ágyadon meredezel. Katát látod Lajossal, holott kint Párizs pezseg és elpezseg neked még ma este. A szemközti falon fényreklám villáma hasít végig, az áram testedbe vág, megbokrosodol. Kiloccsantod a maradék tejet, aztán le a lépcsőn, ki a boulevard-ra, bele a tömegbe. Dömivel rohantatok valaha így a Nagykörúton, fütyülve a méltatlankodó emberekre, kaján rikkantásokkal bíztattátok egymást, ő szaladt elöl, te nyomában cikcakkoztál, s mindketten fürkésztétek az édes prédát, akit a város minden alkonyatkor megígért. Helyette persze Döminek az italt adta, neked pedig Katát, de te megtartottál egy utolsó reményt s a városok városába vetetted. Lámpái ím felgyúltak s a kirakatok fényeivel sokszorozódnak. Felettük vonaglik a neonok izgalma, fantasztikus álarcokat vetve a járókelőkre : itt egy lila ázsiai, ott egy tulipiros asszonyság, oldalról egy almazöld arab keresztezi utadat. Lángkarjába kapott a végtelen házsor, ránt magába, velődet perzseli. Szemed előtt összefolynak a világító feliratok, suttogás, becéző dünnyögés kúszik füledbe — írás meg szó egyetlen névbe olvad össze, melyet úgy forgatsz szájadban, mintha Párizs szerelmes nyelvével találkoztál volna. Ütött az óra, hogy beléhatoljál.

Gyerebegyerebegyerebe-hí ! A kávéház pultjánál nő áll : formás, riszálós. Tűsarkú cipőjével élvetegen kopogja a ritmust. Szűk szoknyába bujtatott fenekét fordítja feléd. Tekinteted végigsiklik hátán, képzeleted egyetlen rántással lehúzza a hosszú cipzárat. A nő látja, hogy nézed s a szemközti tükörből rád nevet : arcát tarka szeszesüvegek koszorúzzák, cirmos szeme tágranyílik, csillámai sokszorozzák a kinti-benti ragyogást. Egyszerűen mellé fogsz lépni, átfogod csípőjét és beteljesedik az este. Oldalról rádpisszeg valaki. Lajos ül a sarokban egy pohár konvak mellett és hevesen integet. Ha volna fegyver nálad, szó nélkül lepuffantanád. A pállott foncsorú falitükörben megint felmagaslik a bitó árnya : két poroszló lökdösi felfelé a nyomorultat, a nő gúnyos mosollyal nézi. Egy pillanatig tart a jelenet, s ahogy oszlik az indulat köde, Lajost megint ott látod a konyak mellett : váltig hív asztalához.

— "Hát te is, kujon, te is?" Most mit válaszoljál? Mondd azt, hogy te is ? Inkább nem felelsz, csak undorodva nézed, amint tömpe orrával cinkosan a nő felé bök. "Fizetsz egy konyakot?" "Nem!" Válaszoddal visszatér határozottságod, indulsz megint a pult felé. "Beszéltem már vele", mondja erre Lajos, "van pénzed? Mert az enyém nem elég." Zsebedet tapogatod, elfog a józanság szomorúsága, leülsz Lajos mellé. A nő most az utca felé domborít, ruhája mély kivágásában hullámvasutat játszik a neonreklám visszfénye. "Beszéltem vele, hatvan frankot kér", hallod Lajos hangját. "Micsoda test és milyen pech, nekem csak harminc marad". Megvallod, hogy neked is alig van több, most már úgyis mindegy. Lajos röhög : "Na gyere, akkor pöcögtetünk egyet. Megtesszük őnagyságát tétnek. Aki nyer, azé a másik harmincasa, aki veszít, annak az orrára húzzák." Máris ott álltok a vásári rajzokkal borított gépezet előtt, bedobjátok a két érmét, csöngetés, kattogás, a jelzőtábla számai nullára ugranak, helyére gördül a golyó. Mintha értené, hogy mi készül, a nő rákönyököl a pultra s tűnődve figyel.

Lajos lök először. Ügyesen ráz. Golyóját egyenesen az ötvenes folyosóba tereli, aztán eszeveszetten szökteti a kigyulladó fénygombák között. Még mindig a felső mezőnyben mozog, s máris kétszázat jelez a mérő. Megállás nélkül pereg tovább : háromszázötven, négyszázhúsz, ötszázhatvanöt. Most beletalált egy háromszázasba, a szerkezet diadalmasan csilingel : nyolcszáznyolcvan. A nő elismerően bólint, te riadtan szorítod meg pénztárcádat. Rajtad a sor. Mielőtt golyódat nekilódítanád, szurkolva betűzöd a céltáblák angol feliratát : emez ötvenet ér, ha kigyullad, amaz akkor gyullad ki, ha beletalálsz. Aztán kifut a lövedék, s ettől kezdve sorsod egy idegen villanyhálózat szeszélyeire van bízva, te legfeljebb reménykedve noszogathatod. Figyeled a villanásokat, s tudod, hogy ha csak zörög fény nélkül, akkor egy pontnál többet nem szerzel. Alig villan, inkább zakatol, fáradtan ereszkedik alá a golyó, s bár egyszer-kétszer sikerül visszalendítened, végül kicsúszik a két kallantyú között, hiába paskolsz velük elkeseredetten. Ujjaidat valaki lemetszette, a csonkokkal próbálod elcsípni a szerencsét. Százötvenhárom. Lajos lő megint, ezúttal gyengébben, de azért kétszáz ponttal feljebb tornászik. Neked jobban megy másodszorra. Ötszáztizenkettő. Lajos hanyagul rántja meg a kallantyút, biztosra utazik. Ő az egészben csak egy potyázást lát, meg is szerzi : ezerkétszáztíz — még egy ráadásjátszmát is nyert. De lám, az elkeseredés megszerzi ügyességedet. Magadhoz rántod az asztalt, fogásoddal uralod, lökéseid ülnek. Karod, vállad, derekad, combod kígyózása irányítja a golyót, melynek száguldása nyomán, mintha üstökös robbanna a tejúton, tűzijáték támad és felgyújtja fejedben a mámort. Beletalálsz a négyszázasba, már ezren felül jársz, kattanás, s amire a játéknak vége, neked is van partid és ezerkétszáztized. Döntetlen.

Örömödben konyakot rendelsz. Újra kezditek. Közben a nő mellé egy férfi szegődött, együtt kisétálnak. "Rá se ránts, mondja Lajos, amire lejátsszuk, itt lesz megint. Gyorsforraló az ilyen." De mikor befejeztek, a nőnek se híre se hamva. Lajos nyert, ő rendel konyakot s ajánl egy visszavágót. Berregés, villanás, csörömpölő sorozatok. Most neked kedvez a gép, te fizeted az italt. Fürdőruhás szépségkirálynő támaszkodik a pergő számok fölé : szája körül párfrankos mosoly, kezében bábjáték zsinórjait tartja. Valahányszor lökitek az asztalt, a zsinór végén fityegő bohóc piros orra felett hamiskásan rátok kacsint. Lajos visszakacsint rá, s téged ez úgy mulattat, hogy nagy barátsággal vállára csapsz. Együtt dúdoljátok a zenegépből kipattogó dallamot : Gyerebegyerebegyerebe-hú !

Már a másodosztályú vagon folyosóján állsz, a fülkében Lajos hortyog, a csoport tagjai is elültek. Kóválygó homlokodat hűsíteni nyomod az ablaküveghez. Néha távoli lámpás dereng az éjszakai szántókon, próbálod fényét ragyogóra duzzasztani, de a vonat robog s minden kialszik. A nő csak a hetedik mérkőzés végén jött vissza, s a hetedik pohár után forgott veled minden. Bizonytalan léptekkel indultatok a pult felé, Lajos is húzta elő pénztárcáját, te is. De kettőtöknek együtt nem maradt húsz frankja. A nő csak vállat vont és ajkát biggyesztve a kijárat felé himbálta magát. Egész Párizst akartad magadévá tenni s még egy bárcáskurvát sem sikerült. Füledet befogva is hallod rekedtes hangját, amint a következő férfit csalogatja a járdáról : Gyerebegyerebegyerebe-hí!

Dübörögnek a kerekek. Visznek Kata tejeskocsöge felé, érzed a tehénszagot, hányinger szorongat. Csak nem Kata énekel ? Gyerebegyerebegyerebe-hú! Két hang húzza széjjel fejedet, az ablakban látod, amint repedezik, körvonalai megbomlanak, kis lapocskákra hasad a kép. Mindegyik emlékeztet az estéből valamire, minden mozaik felírást visel : Dömi, Kata, Lajos, Párizs, bitó, bárca, golyó, neon. Zökken a vonat, s máris új alakzat ugrik elő : Bitó, Dömi, Lajos, bárca, neon, Kata, Párizs, golyó. A következőnél ellenkezőjére fordul a sorrend. Aztán váratlanul összekavarodik. Nem bírod az állást, beszédülsz a fülkébe. Egy ideig a sötétben még motolláznak gondolataid, de végtére elül a zűrzavar, s a kattogás közömbös képletet ismétel. Szemed lecsukódik, idegeid elernyednek : Párizs, Lajos, Dömi, Kata, Párizs, Lajos, Dömi, Kata...

Irodalmi Ujság

AZ IDEI PEN kongresszust június 12 és 18 között New Yorkban rendezik meg, a New York University Loeb Center nevű intézetében. Mintegy 150 amerikai író és 350 külföldi vendég részvételére számítanak. A kongresszus költségeit 200.000 dollárra becsülik, amiből 75.000 dollárt a Ford-alapítvány fedez, a többit a PEN amerikai tagjai, egyéb alapítványok, könyvkiadó vállalatok, bankok és iparvállalatok adják össze.

*

"A VILÁG színházainak találkozóját" idén is megrendezik a londoni Aldwych Színházban. A bemutatkozásra eddig az olasz de Lullo társulata, a Cseh Nemzeti Színház, a Görög Nemzeti Színház és a leningrádi Gorkij Színház jelentkezett.

*

AMERIKA MAGYARSÁGA méltó módon akarja megünnepelni a forradalom tizedik évfordulóját. A legnagyobbszabásúnak a New York-i 20.000-es befogadóképességű Madison Square Gardenban rendezendő ünnepség ígérkezik, amelynek dátuma október 23-a lesz, tehát az egyik legnagyobb amerikai nemzeti ünnep, a Thanksgiving Day (A hálaadás napja) előestéje. Az amerikai kongresszusban két törvényjavaslatot nyújtottak be a jubileummal kapcsolatban. Az egyik egy magyar szabadságharcos emlékmű Washingtonban való felállítására irányul, a másik pedig arról szól, hogy az Egyesült Államok adjanak ki ez alkalomból a magyar szabadságharcra emlékeztető bélyegsorozatot.

*

NEW YORK-I VENDÉGJÁTÉKRA utazik a Comédie Française. Az előadássorozaton, melvet február 8-án kezdenek meg Molière "Fösvény"-ével a City Center Színházban, Corneille, Feydeau és Montherlant müveit mutatják be.

*

Dr. KLÁR ZOLTÁN nőorvos, "Az Ember" című hetilap főszerkesztő-tulajdonosa 72 éves korában New Yorkban meghalt.

*

DR. A. DE WAELLSENS professzornak, a Louvaini Egyetem professzorának ítélte az Albert Schweitzer-alapítvány az 1966-os Albert Schweitzer-díjat.

*

APOLLINAIRE-RÓL és koráról szóló könyvet jelentetett meg Genfben a Pierre Gaillier Kiadó.

*

AZ UNESCO új statisztikai évkönyve szerint a világ felnőtt lakosságának 40 százaléka írástudatlan.

*

SOLTI HERMIN, az első világháború előtti és alatti évek ünnepelt orfeumi sanzonénekesnője és kabarészínésznője, Király Ernő operettbonviván volt felesége Kaliforniában meghalt.

*

KÓRODY ANDRÁS, a Magyar Állami Operaház karmestere Minszkben hangversenyt adott a Belorussz Állami Hagnversenyzenekarral. Kórody a közeljövőben Kijevben és Moszkvában is fog vezényelni.

*

MARC CHAGALL a jeruzsálemi Parlament számára készít dekorációt. Ez lesz Chagall első mozaik-kompozíciója.

*

AZ "INFERNO ÉXTÁZIS" című Irving Stone regényből "Michelangelo" címmel szélesvásznú színes filmet készített Carol Reed amerikai rendező. A film főleg Michelangelo és II. Gyula pápa kapcsolatait dolgozta fel, többek között a sixtusi kápolna freskóinak keletkezési körülményeit.

*

A VARSÓI Nemzeti Színház társulata 1966-ban kulturális csereprogram keretében Skandináviában és Hollandiában vendégszerepel és részt vesz a dubrovniki ünnepi játékokon Jugoszláviában.

*

MARCELLO MASTROIANNI alakítja Rudolf Valentinót a legújabb olasz musicalban, amelvet "Ciau Rudy" címmel mutattak be Rómában. A darab 13 képből áll és minden képben más-más nő szerepel.

TORONYI GYULA, a Magyar Állami Operaház nyugdíjas magánénekese 70 éves korában elhunyt. Pályáját a Nemzeti Zenede neveltjeként kezdte, azután a prágai német opera tagja volt. 1929. szeptemberétől 1959. október végéig — 30 éven át — volt az Állami Operaház magánénekese ; elsősorban karakterszerepekben és tenor-buffo figurákban tűnt ki.

*

EDDIE CHAPMAN TÖRTÉNETE címmel film készül Amerikában. A film a II. világháború egy megtörtént esetét mondja el. A kasszafúró Chapman börtönbüntetését megszakították, hogy a titkosszolgálat számára az ellenséges hatalmak páncélszekrényeit szakszerűen felnyissa és nyom nélkül szerezzen meg titkos dokumentumokat. A sikeres akció után büntetésének hátralévő részét elengedték. Chapmant a filmben Cary Grant játssza.

*

HUSZONNÉGY EGYETEM és negyvenöt főiskola nyílik meg idén Japánban ; így hamarosan 756 egyetem és főiskola áll majd a diákok rendelkezésére.

*

MÉG MINDIG ISMERETLEN a sorsa annak a 476 festménynek, amely a második világháború alatt tűnt el a drezdai képtárból. Ezek közül a festmények közül eddig csak 11 került meg.

*

TRUMAN CAPOTE amerikai író 2 millió dollárt kapott még meg sem jelent dokumentumregényének filmjogaiért, illetve folvóiratokban való közléséért. A könvv címe "Előre megfontolt szándékkal" és egy 1959-ben Kansasban elkövetett gvilkosságról és annak előzményeiről, valamint a nyomozásról és a tárgyalásról szól.

*

VISCONTI olasz rendező új filmjének címe : "A boszorkányok". A főszerepeket Annie Girardaut és Silvana Mangano alakítja. A filmet Tirolban forgatják.

*

LOUIS DE FUNÈSNEK, a jelenleg legnészerűbb francia komikus színésznek úgynevezett titkos "gag"-gyűjteménye van. A gyűjteményben 317 ötlet van arra, hogyan lehet legurulni egy lépcsőn és 211 arcjáték arra, ha a színésznek egy pingpong labda esik az orrára.

*

EGGERTH MÁRTA és férje, Jan Kiepura február 12-én a New York-i Hunter College-ben közös hangversenyt ad. Az est érdekessége, hogy azon föllép a házaspár két gyermeke is, a 18 éves Jan Kiepura tenorista és a 14 éves Marjan Kiepura zongoraművésznő. Zongorán Dr. Herz Ottó kísér és Halmai Imre konferál.

*

LAJTAI LAJOS zeneszerző 66 éves korában Budapesten meghalt. 1923 óta majdnem évenként jelentkezett egy-egy új operettmuzsikával. Utolsó pesti bemutatója 1958-ban, a Fővárosi Operettszínházban volt. Ekkor adták elő Honthy Hannával a "Régi nyár" melódiái alapján írt "Három tavasz" című operettjét. Lajtai a háború előtti években Stockholmba vándorolt ki. Most látogatóban volt Budapesten és a Royal Szállóban szívroham ölte meg.

*

AZ ILLUSTRATED LONDON NEWS a legnagyobb elismerés hangján ír Karinthy Frigyes "Capilláriá"-járól, mely a Corvina kiadásában jelent meg angolul. Az újság Karinthyt Swifthez hasonlítja.

*

LADY GLENDOVE, Somerset Maugham leánya, perrel támadta meg apja végrendeletét a Nizzai Törvényszéken. Maugham élete utolsó napjaiban haragban volt leányával és ezért minden vagyonát titkárára hagyta.

*

MAURICE CHEVALIER és ENRICO MACIAS nverte el a Monte-Carló-i Rádió idei francia szanszondíját.

A SZEKSZÁRDI Állami Levéltár igazgatója, Dr. Hadnagy Albert, 58 olyan, főleg német és francia nyelvű levelet kutatott fel, amelyeket Liszt Ferenc írt személyesen, vagy amelyekben róla írnak egykori kortársak, tanítványok és barátok. Liszt Ferenc kedvelt tartózkodási helye volt Szekszárd, ahol Augusz Antal báró, a megye művészpártoló mecenásának volt vendége. A gyűjteményben van Augusz Anna bárónő naplója is Liszt Ferenc szekszárdi napjairól.

*

VITTORIO GASSMAN, a kiváló olasz filmművész rövidesen befejezi a XV. században játszódó "Lamato Bancaleone" című humoros kalandfilm forgatását és megkezdi következő filmje, "A merénylet" felvételeit Brazíliában. A két filmnek Gassman nemcsak rendezője, de főszereplője is.

*

JEAN GIRAUDOUX "Chaillot bolondja" című színművét próbálják a budapesti József Attila Színházban. A címszerepet Gobbi Hilda alakítja, rendezője Kazán István.

*

VÉSZI ENDRE "Ember a szék alatt" című háromfelvonásos lírai komédiáját január 21-én mutatta be a Pécsi Nemzeti Színház.

*

KOSZTA JÓZSEF emlékérmet alapít a Szentesi Tanács. A nagy magyar festőművész négy évtizedet élt Szentesen és ott is halt meg.

*

COLIN DAVIST nevezték ki Doráti Antal utódjául a BBC Szimfonikus Zenekara főzeneigazgatójává. Colin Davis a londoni Sadler's Wells Opera vezető karmestere volt.

*

ALESANDER FORD rendezésében készül az első olasz-lengyel koprodukciós film Sienkiewicz egyik regényéből.

RADNÓTI MIKLÓS "A la recherche" című költeményére Ránki György oratóriumot írt.

*

ÉRDEKES KÖNYVGYŰJTEMÉNY került árverésre Londonban : Westerbury lord könyvtárának 1600 szakácskönyve. A szakácskönyvek a legkülönfélébb országokból 10.000 ételreceptet tartalmaznak.

*

ELHUNYT PATAI JÁNOS nyugdíjas csikós, a Hortobágy kiváló ismerője. Töle tanulták a fiatalok a híres pásztordalokat, melyekből több mint 40 nótát énekelt hangszalagra a debreceni Déri Múzeumban.

*

SAM SPIEGEL amerikai producer megállapodást kötött a lengyel állami filmgyártó vállalattal, hogy Hellmut Kirst "A tábornokok éjszakája" című regénye filmváltozatának egy részét Varsóban készítik el. A film főszereplője Peter O'Toole lesz.

*

O'NEILL "Boldogtalan hold" című drámáját Magyarországon elsőnek mutatta be január 14-én a szolnoki Szigligeti Színház.

*

LONDONI vendégszereplésre hívták meg a leningrádi Gorkij Színházat. A társulat májusban Dosztojevszkij "Félkegyelmű" című művét mutatja be az angol közönségnek.

*

KRESZNERICS FERENC nyelvtudós, az első magyar tudományos szótár írója és szerkesztője születésének 200. évfordulója alkalmából májusban ünnepséget rendeznek Vas megyében.

*

ÚJABB RÓMAI KORI emléket tártak fel Szombathelyen. Az összefüggő épület valószínűleg helytartói palota volt és már a II. században állott.

A KOMÁROMI "Dolgozók Lapja" jelentése szerint Tóth László és Simó Lajos tatabányai lakosokat tiltott határátlépés kísérletéért 6-6 havi szabadságvesztésre ítélték. Az ítélet jogerős.

*

PAUL CLAUDEL és négy évvel idősebb szobrászművész nővére, Camille Claudel életéről dokumentum-kiállítás nyílt a párizsi Doucot Könyvtárban, A bemutatott anyagot az 1900-as években készült fényképek egészítik ki.

*

A SVÁJCI Kindler Kiadóvállalat "A festőművészek enciklopédiája" címmel hatkötetes művet ad ki.

*

DR. SZALVA PÉTER, a Kertészeti Kutató Intézet szentesi kísérleti állomásának vezetője, a szentesi levéltár rendezetlen anyagának tanulmányozása közben érdekes okmányokra bukkant. Szalva és munkatársai öt szentesi szolgabírói iratot találtak, s ezek Petőfi Sándor születési helyére vonatkoznak. Az első levelet egy kiskunfélegyházi ügyvéd írta a szentesi szolgabírónak ; állítása szerint egy szegvári illetőségű ember, aki korábban Petőfi édesapjánál inaskodott, valószínűleg fényt tud deríteni arra, hol született a költő. A következő iratokban arról esik szó, hogy a volt hentesinast nehéz lesz előkeríteni. Egy későbbi keltezésű iratból és kihallgatási jegyzőkönyvből azonban kiderült, hogy a volt hentesinas mégis vallomást tett a szolgabíró előtt. Petőfi Sándor 15 hónapos volt, amikor az inas a Petrovics-családhoz került. Elmondotta, hogy Petrovicsék 15 hónapnál régebben laktak már Kiskunfélegyházán, Sándor tehát csak Félegyházán születhetett. A család evangélikus vallású volt, a gyermeket szerinte csupán keresztelni vitték át Kiskőrösre, mert Félegyházán nem volt evangélikus templom.

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK !
Mindenféle használati cikkek !
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon : 63-08-67

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK
ÉS
HANGLEMEZEK

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W. 1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 173, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Dr. Baksa, Wien XX. Strom Str. 20. VII. 4/15. és Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26 Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0.90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes. Paris
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 4. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. március 1.

A titkos diplomácia alkonya

A BURZSOÁ diplomáciának nem volt kíméletlenebb bírája a történelemben Leninnél és a bolsevikoknál. Nemcsak a cselekedeteit bélyegezték meg, hanem a módszereit is. Főként a titkosságát. Gyalázat, mondották, hogy a külpolitika ügyeit a kulisszák mögött, a legnagyobb titokban intézik, s azokról a kérdésekről, amelyek végső soron egész népek sorsát, jövőjét, életét érintik, a népek háta mögött és tudta, megkérdezése, sőt tájékoztatása nélkül döntenek. Bezzeg, majd ha ők hatalomra kerülnek, minden másképpen lesz : a népet nemcsak informálni fogják a külpolitika eseményeiről, de véleményét is megkérdezik a tennivalókról.

Így aztán nem is keltett különösebb meglepetést, hogy 1917-ben az új forradalmi kormány egyik első cselekedete az volt, hogy nyilvánosságra hozták a cári rendszer valamennyi titkos külügyi megállapodását. Új korszak kezdődik a diplomácia történetében, mondották, a zárt ajtóknak, a hazudozásnak, a nép félrevezetésének, — legalábbis, ami Oroszországot illeti, — végleg befellegzett. Nem tagadható, hogy ez a magatartás hatásosnak bizonyult. Például abban, hogy Kínában megszületett a kommunista párt és a fiatal értelmiségiek szép számban csatlakoztak hozzá, nem lebecsülendő szerepet játszott a korábbi titkos orosz-kínai szerződések nyilvánosságra hozatala és egyben megtagadása is. Micsoda különbség a Kínát megalázó, szipolyozó imperialisták és a szovjet hatalom között, — állapították meg a pekingi és sanghâji lelkesedők. Vége azoknak az időknek, amikor a népeket sötétségben lehetett tartani, amikor játékszerek voltak uraik kezében.

Felesleges itt arról elmélkedni, meddig tartott ez az új korszak. Felesleges azon tépelődni, vajon a breszt-litovszki békétől a Hitlerrel történt megállapodásig miként tájékoztatták a szovjet vezetők — más népekről nem is beszélve — a saját népüket arról, milyen titkos szerződések vannak éppen készülőben, vagy mi a nép véleménye az éppen megkötött paktumokról. Annyi tény, hogy a burzsoá diplomácia titkosságának elítélése továbbra is érvényben maradt és minden alapfokú szeminárium kötelességtudóan hangsúlyozta : milyen gyökeres a különbség etekintetben is a kommunista és a nem kommunista államok külpolitikája között.

MINDEZ most nem a Párttörténet, hanem a budapesti újságok olvasása közben jut az ember eszébe, s nem is a szovjet, hanem a magyar külpolitikát figyelve. Semmi kétség : eseményekben nincs hiány. Alig múlik el nap, hogy a hazai sajtó ne számolna be magyar államférfiaknak külföldön, külföldieknek Magyarországon tett látogatásairól, a köztük folyó tárgyalásokról, a tárgyalások után kiadott nyilatkozatokról. Éppen erre szeretnénk, — megfigyeléseinket az utolsó negyedév eseményeire korlátozva, — futó pillantást vetni.

December 16-án a "Népszabadság" első oldalán közlemény jelent meg a következő címmel : *"Kádár János és Biszku Béla elvtárs baráti látogatása a Szovjetunióban"*. A közleményből kiderült, hogy Kádár és Biszku december 11 és 14 között Moszkvában járt, s ott megbeszéléseket folytatott Brezsnyevvel, Kosziginnal és Podgornijjal. *"Az SZKP és az MSZMP vezetői* — folytatja a kommüniké — *tájékoztatták egymást az országukban folyó szocialista és kommunista építés eredményeiről, megvitatták a szovjet-magyar kapcsolatok kérdéseit, eszmecserét folytattak a nemzetközi helyzet, valamint a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom problémáiról. Mindkét fél igen kedvezően értékelte az SZKP és az MSZMP kapcsolatait, a két párt testvéri barátságát és teljes nézetazonosságát. A találkozó résztvevői örömmel állapították meg, hogy minden területen eredményesen fejlődik a Szovjetunió és Magyarország együttműködése. Emellett megvitatták az együttműködés kibővítésére számba jöhető intézkedéseket. A szovjet és a magyar vezetők megbeszéléseit a szívélyes barátság és a teljes megértés légköre jellemezte."*

A kissé unalmas közleményt azért idézzük ilyen részletesen, hogy aki annak idején esetleg nem olvasta volna, láthassa : milyen pontosan, alaposan, őszintén tájékoztatják a magyar népet — legalábbis mióta a titkos diplomácia megszűnt —, olyan életbevágó kérdésekről, mint a szovjet-magyar kapcsolatok. Elsőnek a kommüniké időpontjára érdemes felfigyelni: azt az egyszerű tényt, hogy az ország legfőbb vezetője és egyik helyettese fontos tárgyalásokra Moszkvába utazik, *két nappal a hazatérésük után* hozzák csak nyilvánosságra! De Gaulle, Wilson, Johnson, Erhard bejárja az egész világot és ezt mindenki előre, de legkésőbb utazásuk napján megtudja. Igaz, hogy ez a titkos burzsoá diplomácia. Kádár és Biszku átszalad Moszkvába : ez állami és párt-titok. Igaz, ez a nyílt, magasabbrendű, "szocialista" diplomácia.

ÉS A KOMMÜNIKÉ tartalmi része : ember legyen a talpán, aki megtudja belőle, valójában *miről is* tárgyaltak és *miben is* állapodtak meg. Ki mit mondott, ki mit kívánt, ki mit javasolt, ki mit fogadott el vagy utasított vissza : megannyi rejtélv. Persze, mondják erre a kommüniké készítői, nem fogjuk az ellenség orrára kötni azt, ami csak minket illet. Ha a magyar népet az ellenségeik közé számítják, akkor még van is valami az érvelésükben.

Sajnálatos véletlen folytán a Magyar Kormány Kádár és Biszku Moszkvából való visszatérése után *öt nappal* áremeléseket és bércsökkentéseket jelentett be. A legártatlanabb lelkekben is felvetődhetett a kérdés, hogy ez az életszínvonal-csökkentés nem állt-e kapcsolatban a frisskeletű moszkvai úttal? Nem lett volna mégis okosabb őszinte tájékoztatót kiadni a tárgyalásokról s így elejét venni az efajta találgatásoknak? Avagy éppen azért nem lehetett őszintén beszélni, mert a moszkvai út és az életszínvonal-csökkentés időbeli közelsége nem volt puszta véletlen?

HÁROM NAPPAL a drákói rendelkezések után, december 22-én, mint a "Népszabadság" első oldaláról mindenki megtudhatta, észak-vietnámi gazdasági kormányküldöttség érkezett hazánkba. "Szívélyes légkörben" tárgyaltak Kádárral, Kállaival, Fock Jenővel, (aki annál szívélyesebb és jobbkedvű lehetett, mert ő volt az, aki az életszínvonal-csökkentést bejelentette,) meglátogatták a Telefongyárat és a Budapesti Konzervgyárat, aztán megállapodtak abban, hogy Magyarország a jövőben fokozatosan fogja segíteni Vietnámot. Ami a nadrágszíját éppen összehúzó tízmillió magyart a legjobban érdekelte volna : *miben áll majd ez a fokozott segítség, hány millióba fog kerülni az országnak, hány szelet húsba, hány pár cipőbe minden egyes magyar állampolgárnak*, — mélységes titok maradt. Hadititok. Az Egyesült Államok dollármilliókat költ a vietnámi háborúra, — de legalább közlik a saját népükkel, mennyit költenek. Lehetséges, hogy a hivatalos adatok egyet-mást eltitkolnak, mint ahogy egy pillanatig sem állítjuk, hogy az úgynevezett burzsoá diplomáciának ne volnának titkai, cselei, fondorlatai, hazugságai. De a magyar dolgozók megelégednének azzal, ha legalább *nagyjából, hozzávetőlegesen* tudnák, mibe kerül nekik Vietnám. Az újtípusú, nyílt, "szocialista" diplomácia korában erről szó sem lehet.

A KÖVETKEZŐ LÁTOGATÓ Magyarországon Ion Gheorghe Maurer román miniszterelnök volt. Mint ugyancsak a "Népszabadság" első oldaláról megtudhattuk, január 10 és 13 között tartózkodott Budapesten. Furcsa módon a "Népszabadság" ezt — január 14-én közölte, tehát *egy nappal azután, hogy elutazott*. Miért kellett titokban tartani az ottlétét, nem tudjuk. Valami oka biztosan volt, máskülönben éppúgy nyilvánosságra hozták volna a megérkezését, mint a vietnámi kormányküldöttségét, vagy pár nappal utóbb a lengyelekét. A kommüniké csak annyit jegyzett meg : *"A találkozók során a magyar államférfiak elvtársi, kötetlen eszmecserét folytattak Ion Gheorghe Maurerral a nemzetközi helyzet és a két szomszédos szocialista ország időszerű kérdéseiről. A véleménycserék szívélyes, baráti légkörben folytak..."*

Melyek azok az "időszerű kérdések", amelyekről magyar-román viszonylatban szó esett? Ami minden magyart leginkább izgat : *beszéltek-e Erdélyről*? Megpróbálták-e a budapesti vezetők védelmükbe venni a kétmilliónyi erdélyi magyart? Ha igen, mi volt a románok válasza? Ha nem, miért nem? Még szerencse, hogy a titkos burzsoá diplomáciának befellegzett! Így legalább az egész ország megtudhatta azt, amire a leginkább kíváncsi...

JANUÁR 18, a "Népszabadság" első oldala : ezúttal a lengyel vezetők, Gomulka, Cyrankiewicz és Kliszko érkezett Budapestre. Másnap már haza is utaztak ; látogatásukról ugyanaz az üres blabla tájékoztatja a magyar népet, mint a már említett találkozókról : *"szívélyes, baráti légkör", "eszmecsere országaik és pártjaik együttműködése továbbfejlesztésének lehetőségeiről, valamint a külpolitika, a nemzetközi kommunista és munkásmozgalom időszerű kérdéseiről..."* Nesze semmi, fogd meg jól.

MINDEDDIG olyan találkozókról volt szó, amelyeken kommunista országok politikusai tárgyaltak más kommunista országok vezetőivel. Lehetséges, hogy a nagy titkolódzásnak az egyik oka az, hogy nem akarják esetleges őszinteségükkel megörvendeztetni az "imperialistákat". Hogy miért tárgyalnak folyton olyasmiről, aminek az "imperialisták" csak örülnek, az megint más kérdés. Tény azonban, hogy mihelyt nem kommunista államférfiakkal találkoznak hazánk kitűnő vezetői, mindjárt bőbeszédűbbekké válnak a kommünikék. Kállai Gyula miniszterelnök február elején felesége és tucatnyi beosztottja kíséretében egyhónapos körútra indult Afrikába és Ázsiába, minek során öt országot keres fel. Ezzel az úttal aztán tele vannak az újságok, hatalmas beszámolók, riportok, fényképek tömege jelenik meg, az olvasó még olyan részletekről is értesül, hogy külön trópusi szakorvost vittek magukkal, hogy — az áldozatkészség teteje — *"lesz olyan nap, amikor a küldöttség 12 óránál többet tölt a levegőben"*, hogy Kállai Gyula megérkezésekor Addisz Abebában *"21 ágyú díszlövései hangzottak el"*, (Dar es Salaamban csak 19 ágyú üdvlövöldözött, úgy látszik, nincs több nekik), s Egyiptomban, ahol *"hagyományos, kedves szertartás az ünnepi szavalókórus"*, — a "Magyarország" kiküldött tudósítójának jelentése szerint, — *"a pálmafák és eukaliptuszok tövében véletlenül egybeverődött harminc-negyven főnyi tömeg"*, (mert a parányi Egyiptomban már 30-40 ember tömegnek számít és mihelyt véletlenül egybeverődnek, szavalókórust alakítanak), ütemesen skandálta : *"Aasat asz-szadaakat al-arabijat almagarijat"*, ami minden iskolásgyerek tudomása szerint azt jelenti : "Éljen az arab-magyar barátság".

A MAGYAR-EGYIPTOMI tárgyalásokról kiadott közlemény körülbelül huszonötször olyan hosszú, mint a magyar-szovjet, a magyar-abesszin közlemény legalább ötvenszer akkora, mint a magyar-román kommüniké, ékes bizonyságául annak, mennyivel fontosabbak a Nasszerral és a Hailé Szelassziéval fennálló kapcsolataink, mint a Moszkvával és a Bukaresttal való viszonyunk. Félreértés ne essék : egy pillanatig sem kifogásoljuk, hogy Magyarország jóbarátságban akar élni Egyiptommal, Abesszíniával, Tanzániával, Indiával, sőt még a kuwaiti fejedelemséggel is. De nem lehetne ezeket a baráti kötelékeket millió forintokba kerülő díszutazások nélkül, szerényebb, mindennapos, követi vagy nagykövetsi színvonalon is megfelelően fejleszteni? Nem is szólva arról, hogy félő : az út során kötött gazdasági egyezmények nekünk lényegesen többe fognak kerülni, mint az üdvlövéseket leadó vendéglátóknak. A magyar-egyiptomi közös közlemény homályban tartja a részleteket, (bár az meglehetősen közismert, hogy Nasszer barátsága költséges luxus), de a magyar-etióp kommüniké már valamivel világosabb : *"a felek megállapodtak abban, hogy a magyar fél meghatározott mezőgazdasági vállalkozások létrehozásával részt vesz az etióp mezőgazdaság fejlesztésében"*. Felvetődik a kérdés : nem volna-e helyesebb az etióp mezőgazdaság megsegítését nálunk gazdagabb országokra, az Egyesült Államokra, Angliára, Németországra, Franciaországra, a Szovjetunióra bízni, s "a magyar fél" nem tenné-e jobban, ha történetesen a csődbe jutott *magyar* mezőgazdaság fejlesztésében venne aktívabban részt?

DE MINDEZ kákán csomót-keresésnek tűnhet akkor, ha kicsit áhítatosabban elmélyülünk a Kállai-féle küldöttség diadalútjáról közölt riportokban. Maradhat-e magyar szem szárazon, amikor azt olvassa, hogy Kállai Gyulát az etiópiai uralkodó a Szentháromság-rend nagyszalagjával, feleségét pedig a Sába királynője érdemrenddel tüntette ki, s mikor — ugyancsak a "Népszabadság" első oldalán megpillantja Kállait és Kállainét a Négus jobbján, illetve balján, pompás kitüntetéseikkel? Mert ugyan mi hiányzott még hazánk felvirágzásához, ha nem az abesszin Szentháromság-rend, (a nagyszalaggal, természetesen), no meg Sába királynőjének érdemérme? S nem dobban-e meg az örömtől és a büszkeségtől minden igaz hazafi szíve, amikor a "Magyar Nemzet" riportere tájékoztatja őt arról, hogy az egyesült Tanganyika és Zanzibár fővárosában a budapesti vendégeket szuahéli nyelven ez a felirat köszöntötte: *"Karibu Kállai"* és miközben a magyar küldöttség végigvonult az Uhuru Sugárúton, a fekete táncosok, óriás tam-tam dobok mellett erre az ütemre járták vad táncaikat : *"Nyerere-Kállai..."*

Mondja még ezek után valaki, hogy nincs önálló magyar külpolitika!

MÉRAY TIBOR

1966. MÁRCIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Méray Tibor a magyar diplomáciai módszerekről (1. old.)

Ugray Attila : A moszkvai inkvizíció (3. old.)

Badics István : Valérij Tarzisz londoni sajtóértekezlete (4. old.)

Gara László : Gondolatok egy bűnügyi könyvtárban (5. old.)

Megyery Sári : Száz éves az "Alice a csodák világában" (6. old.)

Botta Rudolf beszámolója egy manchesteri Bartók-hangversenyről (6. old.)

Ladányi László elbeszélése : A hegyen át (7. old.)

Márer György : A Dada fél évszázada (7. old.)

Thinsz Géza versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Glosszák, Hírek

Az IDŐ sodrában

Újra próbálkoztak

Magyarországon a néptömegek kiskorúsításával. Az áremelés után a sajtó lelkendező buzgalommal arról igyekezett meggyőzni az ország népét, hogy az úgynevezett árrendezés, amely a húsfélék és tejtermékek árát emelte, egyes ruházati cikkek valamint a zsírszalonna árát csökkentette, tulajdonképpen nem jelent mást, mint az életszínvonal emelkedését. Úgy látszik azonban, az életszínvonalnak az ilyenformájú emelése mégsem vált be teljesen. A gyakorlat annyira ellentmondott ennek az elméletnek, hogy most már a sajtó is helyesnek találta abbahagyni Huxley "Szép új világ"-a elhitető módszerét.

A "Népszabadság" február 10-i számában jelentést közöl az üzletek és piacok áremelkedés utáni forgalmáról ; "A József körúti, 8115-ös Húsboltban ... Még szombaton, a legerősebb napon, este 7-8 órakor is bőven volt áru... Különösen a marhahúsból vásárolnak keveset. Alig a fele mennyiséget viszik a vevők, mint korábban. A sertéshúst továbbra is keresik, de itt is észrevehető, hogy a háziasszonyok 20-30 dekával kevesebbet vásárolnak az ebédhez, vacsorához, hogy megtakarítsák a többlet-kiadást". A VI. kerületi 6117 számú Húsboltban hasonló a helyzet : "...A felvágottak közül a májast és a virslit viszik a fogyasztók, téliszalámiból viszont naponta alig 4-5 rúdnak akad gazdája, holott máskor egy mázsánvit is elvittek a nagyforgalmú boltból." A Mártirok útja 22. szám alatti ABC önkiszolgáló áruház vezetője ezt tapasztalta : "A forgalom értéke változatlan, az eladott áruk mennyisége azonban valamivel kevesebb a szokottnál."

Elég ennyi ezekből a szomorú jelentésekből, amelyek az életszínvonal-emelés helyett, a szocializmus építésének 21. évében, a vegetatív szükségletek csökkenésével vádaskodnak.

És hogy mindez mit jelent egy magánháztartásban, a kisemberek életében, arról számol be ez a levéltöredék, amely Budapestről kerülő úton jutott el az "Irodalmi Ujság"-hoz :

"Átestünk az áremelkedés első fázisán, hozzávetőleges számításom szerint — az általános háztartási kiadásokat alapulvéve — ez kb. havi 300.- Ft. többletkiadást jelent. Tehát csökkentenem kell az élelmezési színvonalat, mivel csak Sándor kapott 100.- Ft. fizetésemelést, én nem, mert a gyors-gépíró nomenklatura plafonján tartózkodom. Egyébként az elmúlt 10 év alatt egyéb vonatkozásban volt itt már áremelkedés, pl. emelkedett a cigaretta ára idő közben, meg az italféleségek — ez minket persze egyáltalán nem érdekelt, mivel a statisztika által évenként gondosan kimutatott ital fejadagot más fogyasztja el helyettünk. Aztán olyasmi pl. hogy kis doboz mosóport csak nagy szerencsével lehet kapni, csak dupla mennyiségű csomagolásban található általában, ami már közel van a tíz forinthoz. Ez viszont már érzékenyen érint, mert a napi kiadások közé már nehezebben lehet beállítani, én pedig a családom szerint öreg mosómedve vagyok. Most egyes textilféleségek ára alacsonyabb lett valamivel — százalékban nem annyival, mint ahogy az élelmiszerárak emelkedtek — pl. a harisnya, habselyemholmi, ágynemű, zsebkendő, egyes ruhafélék, stb. De most még reménytelenebb a beszerzés, tekintve hogy alacsony áron is megettük a keresetünket, hát még most! Tehát a nagyfizetésű emberek jártak jól, akiket nem visel meg, hogy drágábban esznek, viszont több ruhafélét vehetnek. A luxuscikkek ára nem ment le — most tudtam meg, hogy ilyen pl. a frotirtörülköző is, — szóval luxuscikk! — meg az import cikkek ára. Aztán felment a zöldségféle, gyümölcs, a konzervek ára is — ezek sem most, hanem idő közben. Na, de erről éppen eleget írtam már, ígérem, hogy az elkövetkezendő leveleimben szó sem lesz semmiféle ár és pénz ügyről."

Ha még mindig igaz az a marxista tétel, hogy a lét határozza meg a tudatot, akkor miért van arra szükség, hogy ennek a tudatnak a hangoztatása — ahogy a magyarországi hírszolgálat is jelenti — lázítási, izgatási, sőt, kémkedési perekhez vezessen.

N.

A teljes igazság

Hazai sajtónk egyik legkedvesebb foglalkozása manapság az úgynevezett "fellazítók" elleni folytatólagos küzdelem. Fellazítóknak neveztetnek, magától értetődően, mindazok, akik a népi demokrácia feszes rendjét és páratlan odaadással teli szellemiségét — fel akarják lazítani, "szóval, könyvvel, pénzzel", ahogy a "Népszabadság" írja ; azok, akik külföldről hazalátogatván azzal vívják ki a hazai hatóságok haragját, hogy mértéktelenül tódítva dicsekszenek külországokban elért sikereikkel, az életszínvonallal, amit maguknak teremtettek s ezáltal kedvezőtlen hangulatot igyekeznek teremteni Magyarországon azok között, akiknek életszínvonala, amióta a szocializmus csak épülni kezdett, igen kevéssé emelkedett. A probléma annál sajnálatosabb, mivelhogy a Magyar Kormány maga idézte elő, nagydobbal hazacsalogatván a külföldre szakadt magyarok ezreit, hogy azok tulajdon szemükkel győződjenek meg arról, hogy "ma már minden másképpen van". Most egyszerre kiderül, hogy a hazacsalogatottak az imperializmus új taktikájának, a fellazításnak, eszközei. Róka fogta csuka, csuka fogta róka. Hogy egy stabil és megingathatatlan társadalmi rendszert miért kell félteni néhány "felvágó" magyartól, akik — baráti körben — eldicsekszenek azzal, hogy nekik "jól megy külföldön", arról a sajtóból nem kapunk felvilágosítást. Azt azonban megtudjuk, hogy egy külföldön élő magyar — felbuzdulva vagy felmérgesedve — a "fellazítók" elleni folytatólagos előadástól, azt javasolta a "Népszabadság" lazasági szakembereinek, hogy "ha ők, mármint a hazalátogató nyugatiak, lazítani merészelnek" miért nem csinálják ugyanezt a nyugatra látogató magyarok, "röviden : ha ők otthon lazítanak, az otthoniak lazítsanak vissza".

Az ember már kicsit összezavarodik ettől a nyugatról-keletre s keletről-nyugatra folytatott állandó lazítástól, s e zavar következtében már-már hajlandó igazat adni a "Népszabadság" New York-i levelezőjének, igaz is, miért nem lazítanak itt, Nyugaton, akik hazulról jönnek, amikor — zavarát eloszlatandó — a "Népszabadság" világos és határozott választ ad erre a problémára. Miért nem lazít a Nyugatra érkező magyar ? "Azért, mert mi nem megtorlásra, kölcsönös felforgatásra, hanem békés együtt élésre törekszünk", azért "mert nem szabad összekeverni az idegenforgalmat az idegenforgalom örve és ürügye alatt az illető ország rendje ellen irányuló politikai propaganda tevékenységgel", de főképp és mindenekfölött azért, mert nekünk "eszünk ágában sincs turistáinkat felforgató megbízatásokkal küldeni Nyugatra, azzal, hogy csődítsenek össze embereket és tartsanak látványos bemutatókat, amelyeken a vendéglátó ország rendje ellen lépnek fel". Mármost nem világos, hogy ki miről beszél : idegenforgalomról vagy tudatos felforgató tevékenységről, leginkább azért nem, mert — noha már beutaztuk a fél világot — még olyan országban nem jártunk, ahol azzal fogadtak volna bennünket, vigyázzatok, ha a saját országotok jólétéről beszéltek, akkor mi ezt felforgató tevékenységnek fogjuk tekinteni, s jaj nektek ! De mi az oka ennek a sajátosan magyar tilalomnak ? Semmi egyéb, mint az, hogy ebben a szocialista országban nem akarnak mást, mint "a teljes igazságot", mert 'a teljes igazság a mi gyakorlatunk".

Erről van tehát szó, a teljes igazságról ; arról, hogy "mindenki tudja Magyarországon, hogy a legfejlettebb tőkés országokban magasabb az átlagos életszínvonal, mint hazánkban", viszont a teljes igazsághoz az is hozzátartozik, hogy "ott nemcsak jólkereső munkások vannak, hanem munkanélküliek is", van ott "bűnözési hullám és van prostitúció" és vannak "néger gettók és rezervátumok" és vannak "mániákus megszállottak", akik "ha rájuk jön a téboly, csuklyát húznak a fejükre, kereszteket égetnek az éjszakában" és így tovább, egyszóval sok minden van, ami hozzátartozik a "Népszabadság"-követelte teljes igazsághoz. A hazalátogatóknak most aztán főhet a fejük. Mert eddig azt hitték, hogyha egy rövidke keskenyfilmet mutatnak be kis házukról, akkor az *igazságot* mutatják be barátaiknak, de most egyszerre kiderül, hogy tőlük a *teljes igazságot* követelik, azaz a párizsi magyarnak el kell utaznia Arizonába, hogy néhány felvételt készítsen a csuklyásokról, a londoni magyarnak át kell rándulnia Párizsba, hogy néhány prostituáltat fényképezzen le a Place Clichy környékén, a római magyarnak, mielőtt hazamegy, előbb Szicíliába kell utaznia, hogy néhány nyomorgó paraszt képét vigye haza, ajándékba, családi háza mellé. Mert a teljes igazság bajnokai nem fogadnak el semmi mást, csak a teljes igazságot. Aki pedig mindezt nem hiszi, az olvassa naponta a "Népszabadság"-ot, amelynek minden lapján és minden sorában ott büszkélkedik a teljes igazság, legyen szó akár Vietnamról, a Szovjetunióról, az Egyesült Államokról, — hogy Magyarországról ne is beszéljünk.

A.

Le az imperializmussal !

Ezúttal a kínai imperializmusról van szó — kivételesen — s a jelszót Fidel Castro adta ki, kellőképp, hangsúlyozván a távol-keleti összefüggéseket azok számára, akik megszokták, hogy imperialistaellenes szózatait az amerikaiakkal hozzák összefüggésbe. A *Nyanya* tehát a kínaiakat tanította meg az elemi becsületesség szabályaira. A *Nyanya* nem Castro nagymamája. Azok számára, akik még nem tudnák, hadd említsük meg, hogy a *Nyanya* nem más, mint a kubai kommunista párt hivatalos lapjának neve, tavaly október óta, amikor is az addig divatban lévő *Hoy* című lapot megszüntették, pontosabban átkeresztelték a hangzatosabb *Nyanyá*-ra ; *Nyanya* annak a bárkának volt a neve, amely néhány esztendővel ezelőtt Castrót és 81 hívét Mexikóból Kubába szállította forradalmuk megindítására. (Angolul *Grandma*, azaz a *Grandmother* becéző eltorzítása).

A *Nyanya* egyszóval rendelkezésre bocsájtotta — engedelmesen — hasábjait "a kínai agresszió gazdasági bűncselekményeinek leleplezésére", amelynek során — mint kiderült — Kína ugyan felére csökkentette 1966-ban a Kubának szánt rizsszállítmányokat, de ugyanakkor megnövelte a propagandaanyagot, a hadsereg alákanázására és egyéb kémkedési célokra. "Felszabadítottuk magunkat az imperializmus igája alól", kiáltotta a *Nyanya* Castró hangján "90 mérföldnyire partjainktól és nem fogjuk megengedni, hogy 12.000 mérföldnyire tőlünk egy hatalmas állam dirigálja politikánkat."

Kemény szavak ? A *Nyanya* mérge mindenesetre érthető. A kínai rízsszállítmányok csökkentése következtében a kubai rizsadag havi három kilóról másfél kilóra csökkent s ezt a kiesést korántsem pótolja a kubai hadsereg számára nyomtatványok tömege, amelyeknek célja, hogy a hadsereget Kína-baráttá tegye s ezen keresztül szolgálja a latin-amerikai szubverzió kínai célkitűzéseit.

A vita, amely könnyen diplomáciai szakításhoz is vezethet, folyik tovább. A kínaiaik, úgy tűnik, elvesztették legfőbb szubverziós bázisukat a nyugati féltekén. Castro pedig aligha tetszeleghet tovább a két kommunista nagyhatalom közötti közvetítő önhitt szerepében.

L.

Bizánc a Dunánál

EZÚTTAL az igazi, a bíborban születetteké.

Az angol Országos Művészeti Tanács — Arts Council — néhány pompás emlékben bemutatja egy kelet-európai kultúra lezárt szakaszát : hetven tárgyat Románia régi kincseiből. Származási helyük Moldva, Havasalföld, Erdély, a legősibb darab a tizenötödik század kezdetén készült, az utolsó a tizennyolcadik században. Addig tartott a középkoruk. "Erdély a tizedik századtól a tizenharmadikig a magyarok, majd a törökök uralma alatt állt", jegyzi meg tájékoztatásul Sorin Ulea a katalógus általános művészettörténeti bevezetőjében. Hova szórta el vigyázatlanul a többi századot ? Vagy ő is, mint egyszer Nelson admirális, szándékosan vak szeméhez tette a látcsövet ?

HÁROM SZOBÁRA VALÓ, parányi kiállítás, amely Bizánc jegyében nagyszabásúnak hat. Mert kell-e mondani, hogy a kölcsönbe kapott mintagyűjtemény, amely az Edinburghi Fesztiválról került le Londonba : lecke egy nagy és immár történelmi stílus sorsáról, átültetése után. Hiába volt azonos egész Kelet-Európában az ortodox hit, amelyet tovább szolgált a görög császári stílus a Duna alsó folyásánál és deltája körül, önállósuló élete különbözőképpen alakult a két fejedelemségben s az óhitű erdélyi románok közt. Havasalföldön, a szomszédos szerb művészet hatására hűségesebben és oldaltalanabbul ragaszkodtak hozzá, mint Moldvában, ahová jócskán beütött nyugatról Latin-Európa hatása. Építkezésük ott karcsúbb, lendületesebb : gótikus magvak is megfogantak a tömzsi bizánci kupolák alatt. Misekönyvdíszítés, ikonfestés, aranyhímzés a tizenötödik század második felében virult legjobban. Nagy István moldvai fejedelem alatt, mielőtt őket is lerohanta a török. Hímzéseikhez olasz és keleti selymet és aranyszálakat használtak ; méretük és vizuális hatásuk falfestményre emlékeztet, olyan monumentális. Nyilván az is volt a mintakép. Körülbelül háromszáz maradt meg a liturgikus célokra s nagyrészt fogadalmi ajándék gyanánt felajánlott ruhákból és terítőkből ; befolyásuk máig fölismerhető a moldvai népviseleten. Románia különösen ezzel az egyházi hímzőművészettel járult az átplántált bizánci formanyelv variálásához.

A STÍLUS másik sajátos elágazását csak fényképekről láthattuk. Kolostortemplomaik külső falát a tizenhatodik században eresztől a lábazatig elborították ragyogó színű képekkel : egy angyal hullatta szét röptében ékszereit zöld tisztásokra, a fenyvesek közé. Belül, mécsesvilágnál, a freskók a hit alaptételeit tanították írástudatlan parasztoknak, függetlenül a világ folyásától, a külső festmények azonban hősies célzatú, háborús képek, valósággal harci fohászok a végzetes török támadás előtt. Hiszen egy darabig a két fejedelemség is a kereszténység pajzsa volt a Balkánon. Intelemül, egyéb jelenetek közt, fölfestették Bizánc-Konstantinápoly ostromát és bevételét. Nem gyanították, mennyire élethűen, milyen iróniával ! A bástyákon sok a pap, apáca, udvari ember, kevés az íjász, még kevesebb az ágyú. Körmenetekkel próbáltak védekezni, nem puskaporral.

VAN a kiállításon néhány szép ötvösmű, fafaragás és kerámia is. Kereszt, domborított kötéstábla, füstölő és ún. Kivotion : templom alakú, filigrán doboz, az is szentelt célokra persze. Egyik-másik erdélyi munka. Gótikus stílusjegyeik a bemutatott kor elejéről, barokk motívumaik a végéről szemmellátható eltérnek a Havasalföldön és Moldvában kialakult formáktól. Két jellegzetes, szép darabot emelnék ki az erdélyi ezüstművekből. Egyik a tornvocskákkal és kupolával ékes füstölő, melyet Zsigmond császár és király, maga is nagy ékszer-ínyenc ajándékozott 1404-ben egy kolostoralapító havasalföldi szerzetesnek, a másik egy függőlámpa, amely Hann Sebestyén, a híres szebeni mester betűit s az adományozó Cantacuzino család címerét viseli.

Cs.

RIDEG SÁNDOR író 63 éves korában, február 8-án Budapesten elhunyt. Egyike volt a magyar irodalom legeredetibb tehetségeinek. Regényeiben, novelláiban többnyire önmagát írta meg és valóban élete volt fedezete írásai hitelének. Hősei népi hősök voltak, a Ludas Matyik, a Naszredin Hodzsák, a Kakuk Marcik családjából származtak. Harcoltak az igazságtalanság, az elnyomás, a nyomorúság ellen és mindig győzedelmeskedtek hitükkel, furfangos észjárásukkal, és nem utolsó sorban romantikus testi erejükkel és ügyességükkel. Szegény paraszti családból származott, fiatal korában végigjárta az élet keserves stációit. Lakott szükségszállásokon, dolgozott ólomgyárban, gyertyaöntődében, volt dunai hajós, munkanélküli, országutak vándora. Részt vett az illegális politikai mozgalmakban, amiért több ízben börtönbe is került. Könyvei, az "Indul a bakterház", a "Tűzpróba", a "Sámson", a "Kristóf rózsafái" maradandó értéket biztosítanak számára a magyar irodalomban.

*

MICHAEL J. QUILL, az amerikai közlekedési dolgozók szakszervezetének vezetője, aki a legutóbbi New York-i közlekedési sztrájkot szervezte és vezette, akivel az Irodalmi Újság február 1-i számában Halász Péter foglalkozott, 60 éves korában elhunyt.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

A moszkvai inkvizíció

KITEREGETJÜK magunk elé az újságokat. Milyen fájdalmas rendszerezés. Egy-egy szám, egy-egy dátum égő fájdalom azoknak, akik a moszkvai cella mélyén, lehajtott fejjel, mint József Attila a homokos, sivár síkság szélén, biccentenek csak, nem remélnek.

Február 10-től február 16-ig, a moszkvai per kezdetétől addig, amíg a világ az ítéletről értesülve fájdalmasan felsóhajt, lepergett előttünk az egész komor jelen.

CSÜTÖRTÖKÖN, február 10-én, hosszas és nehézkesen durva előkészítés után ("felháborodott levelek" az "Izvesztijá"-ban, általános sajtó-hangszerelés a megszokott kínai-szovjet-magyar őrmester-modorban), megkezdődik Andrej Szinjavszkij és Jurij Daniel szovjet írók pere, az orosz szövetségi Legfelsőbb Bíróság előtt ; Tyémuskine főügyészhelyettes képviseli a vádat, Vasziljev regényíró (ismeretlen) és Kedrina kritikus (senki se hallott róla) részt vesz a vád képviseletében, mint a szovjet Írószövetség megbízottjai.

Íme a vád : Nyugatra juttatott írásaikban rágalmazták a Szovjetuniót (nyugati nyelvre lefordítva : *ellenzéki hangot ütöttek meg*).

Kövessük a vádat abban a kevésben, amit megtudhatunk róla (mert külföldi újságírót a tárgyalásra be nem engednek, a TASSZ-iroda pedig nevetségesen pártos tudósításokat ír az ügyről).

Jeremine újságíró, akire az "Izvesztija" hasábjain rábízták a két vádlott előzetes befeketítését, azt írja : "Képzeljék, mit nem merészeltek ezek az emberek Csehovról, a kiváló orosz humanistáról írni, akinek a művei az ember legjava érzését mozgatják meg! Azt merték írni : *Szeretném elkapni tüdővészes-uram szakállát, beleütni orrát a sorvadásos-köpetekbe.* Hát a klasszikusokról mit nem merészelnek írni? *Azokat utálom a legjobban, klasszikus-uraimékat.*" Szörnyű vád lenne. Tiszteletlenül beszélni arról, amit az államrend tisztel. No, megérdemlik a *katorgát*, a csigolya-tördelést, a halált, az biztos... Kár azonban hogy ebből a vádból egy szó sem igaz. Szinjavszkij ezeket a mondatokat nem mint saját véleményét írta, hanem az *Iráskényszer* című novella bizarr hősének szájába adja !

A másik vád Szinjavszkij ellen : a *Ljubimov* című novellája. A hasonnevű városkában önálló állam támad, mely nyíltan fellázad a szovjethatalom ellen. A fővezér Tikchomirov bicikliszerelő. Egy régi kabalás-könyv segítségével jobbat csinál, mint a szovjetpropaganda : elvarázsolja a lakosok öntudatát, s ezzel sietteti a "teljes kommunizmus" beérését városkájában.

A harmadik vád alig merészel a vádló újságíró tolla alá simulni. Leírja? Ne írja le? Igen! Nem, mégsem. Csak célzásokkal, körülírásokkal jelzi, miről van szó. Szinjavszkij novellájában Lenin (kimondhatjuk? ne mondjuk mégse ki? á, üsse kő, lesz ami lesz, kimondjuk ezt a szörnyűséget), Lenin, igen, a nagy Lenin feltartott fejjel *ugat* a Hold felé!

Egy istenség! És ugat!

Mint ahogyan Michel Aucouturier, a genfi egyetem kitűnő szláv nyelv-és irodalomszakos tanára a párizsi "Le Monde"-ban írja, a vádlottak főbűne bálványimádás-ellenességük, bálvány-gyalázó magatartásuk. S ezt az a társadalom óhajtja megbüntetni, mely néhány év óta zászlajára írta a bálvány-rombolást, sőt a Sztálin-bálvány néhány példányát már le is rombolta.

A KÖVETKEZŐ tárgyalási napon, február 11-én tör ki az első botrány. Akárhogyan megszűrik is a közönséget, (külföldi újságíró — mint említettük — be sem mehet, a helybeliek is nyilván afféle "iparos-intellektuelek", mint a Rajk-per közönsége volt 1949-ben, a budapesti Vasas-székházban), mégis valami nagyon váratlan történik. A szovjet lapok mindmostanig arról beszéltek, milyen "töredelmes vallomásokat" tesznek a vádlottak a börtönben, a vizsgálóbíró előtt, (habár nem lehetett tudni, hogy mit vallanak be, mi az, amiért töredelmesnek kell lenniök). Amint azonban szóhoz jutnak, még így, a nagyon kétes "nyilvánosság" előtt is, kijelentik, hogy *nem bűnösök.*

Az ilyen jogi jellegű kijelentés derült égből villámcsapás a konstrukciós per-csináló hatóságoknak. Beletartozik a játékba, hogy Buharin bűnösnek vallja magát, hogy Zinovjev és Kaményev töredelmesen kijelentse, hogy a burzsoázia kémjévé szegődött, megcsalta, elárulta a dolgozók hazáját, a nagy szovjet birodalmat. Rajk is ennek az elvnek engedelmeskedve égett a Vasas-székház rettentő poklában. És Kádár, — társai tanúbizonysága szerint, — zokogó görcsöket kapott a saját tárgyalásán, midőn vallomásában ecsetelte "árulásait" a párt ellen. A Kosztov-peren kívül az 1956 utáni perek, Déryéké, Nagy Imréék, voltak az elsők, amikor kommunista s egyéb hitvallású becsületes vádlottak keményen visszautasították a vádat s az eléjük ültetett bíró kérdésére, hogy bűnösnek érzik-e magukat, nyugodt NEM-mel válaszoltak.

A SZOVJETUNIÓBAN talán most csendült fel először a *Nem vagyok bűnös* mondata olyan ajkakról, amelyeket előre bűnösnek ítéltek. A TASSZ hírügynökség — a külföld egyetlen szűkszavú forrása — szinte kezét-kifordítva, kétségbeesett testhelyzetben hadar hetet-havat. "A két vádlott igyekszik kihúzni magát az általuk elkövetett bűnök alól..." "Műveik a tanúk, megfellebbezhetetlenül bizonyítják, milyen ellenségességet tanúsítottak a szovjet rend, a szovjet kormány ellen". Még el sem hangzottak az első csöngetések a tárgyaláson, s a hivatalos szovjet hírszolgálat már buzgón összetéveszti a vádlottat a bűnössel, még el sem hangzott semmi, máris minden "megfellebbezhetetlen" ; a vádlott aki mondja a maga igazát, "körmönfontan tagad". Akárcsak Pesten, 1957-58-ban, a magyar írók perének (ismertebben : a Déry-pernek) az előkészítése során, midőn az író- és újságíró-társadalom alja-népe sajtóhadjáratot indított a bezárt írók ellen, előre bizonyítva azok "bűneit"...

FEBRUÁR 12-ÉN aztán, a harmadik tárgyalási napon, beütött a mennykő. A két vádlott szót kapott, s azt arra használta, hogy a művészi alkotás törvényeit és szabályait igyekezzék megmagyarázni külvárosi bíráinak. Mindez a TASSZ-ügynökség szűkszavú, gúnyos kommentárjain dereng át. A vád "rápirít" Danielre, hogyan merészelt olyasmit írni, hogy "nyílt gyilkossági napot" tartanak a Szovjetunióban. Daniel igyekezett "kisiklani" a vád elől, kijelentvén, hogy amit írt, lélektani feltételezés, kísérlet, képzelet szüleménye, semmi köze a valósághoz. Nem lehet azonban szovjet bírót ilyen egyszerűen az orránál fogva vezetni. Megkérdi : "Igen? Akkor mért nem Babilonban játszodik a maga írása, miért a mi hős szovjet népünket szennyezi be a képzeletével?" Amire Daniel, ravaszul, azt feleli : "Egyszerű művészi eljárás kérdése az egész." Megátalkodottságáért el is veszi a per végén a jutalmát.

Szinjavszkijt sem szőtték jobb bordában. Odáig terjed orcátlansága, hogy kijelenti : "Nem hiszem, hogy a művészeti alkotás feltétlenül tükrözi a művész politikai felfogását." S amikor megkérdik tőle, miért küldte ki külföldre a műveit, miért nem szovjet kiadónál jelentette meg, akkor töredelmes vallomás helyett hetykén így fogalmaz : "Művészeti felfogásom nem egyezett kiadóiméval." (Magyarán : visszadobták a műveit.)

EZEN A TÁRGYALÁSI NAPON került sor arra, amit a kommunista diktatúra talált ki, s mint vívmányt diadalmasan gyümölcsöztet a nyilvánosság számára szóló hamis pereiben. Tudniillik arra, hogy az (ártatlan) vádlott legjobb barátait vonultatják fel sorban ellene a vád képviseletében. Rituális maradvány ez, a moszkvai álperekben a gyermekeknek ótestamentomi módon meg kellett tagadniok "bűnös' szüleiket. Az 1958-as budapesti írópert megelőzően az egyik vádlott nagylányával interjút készíttetek az irodalmi lapban, melynek egyetlen tartalma az volt, hogy édesapját megtagadja (kiskorú gyermek!). Moszkvában, nyolcévi késéssel (nem is sok, ha összhasonlítjuk művészeti téren elszenvedett késésükkel) egy Remizov nevű író a koronatanú, ellene vall a vádlottaknak, holott maga volt az, aki a kéziratok külföldre csempészését elősegítette. Úgy látszik, nem nyílt más út előtte.

TIZENÖTÖDIKÉN, hétfőn, hosszú tanácskozás után, a délutáni órákban Szmirnov legfelsőbb törvényszéki elnök, többórás mű keretében, amelyet mindenkinek *állva* kell végighallgatni, kimondja a *megfellebbezhetetlen* ítéletet : szovjetellenes agitáció és propaganda miatt, az Orosz Szövetségi Köztársaság 70-es törvénycikkének értelmében az idős Szinjavszkijt hét évi, Daniel írót öt évi fegyházra ítélik. *Fellebbezésnek helye nincs.* Az elítéltek Podgornij államelnökhöz folyamodhatnak kegyelmi kérvényükkel.

AZ EGYHETES ÍRÓPER indokolt izgalomban tartotta a világ közvéleményét — a nagy nyugati országok lapjai első oldalon hozták híreit, a televíziós társaságok főbb híreik közé foglalták. A moszkvai közvélemény is életjelet adott magáról : az első napokban fiatal moszkvai egyetemisták tüntettek a per ellen a bíróság előtt, virágot nyújtottak át a tárgyalótermet elhagyó írófeleségeknek. Hamar gondoskodtak róla, hogy eltűnjenek a környékről. A padsorokba kivezényelt káderek durva *pfujozással* fogadták a két író jószándékú és bátor magyarázatát a politika és irodalom különbségéről. A kirendelt közönség náci tárgyalótermekből ismert durva becsmérléssel illette a vádlottakat. A világbotrányt jelentő ítéletet vastapssal fogadták. Különösen jellemző az a mód, ahogyan a párizsi AFP tudósítóival elbántak. A bíróság udvarán várták az újságírók az ítéletet. "Szovjet fiatalok", (de nem azok, akik pár nappal előbb virágot adtak az író-feleségeknek, hanem "megbízható elemek") inzultálták őket, kilökdösték az udvarról, rendőrségre vezették erőszakkal a francia tudósítókat. Ott az irodalmi ambícióktól fűtött rendőrtiszt kemény leckét adott nekik arról, hogy semmi közük a szovjet írók ügyéhez, a per szigorúan belügy, a külföldi laptudósítók elferdítve, a külföldi közvéleményt felzaklatva a Szovjetunió ellen hangolják olvasóikat.

SÖTÉT TÁJÉKOZATLANSÁGUKBAN a szovjet hatóságok kihívták maguk ellen — nem a szovjetellenes elemek, hanem az egész világ ellenszenvét és felháborodását. Az ítélet ellen a Nemzetközi PEN Club, mely Londonban székel, tiltakozó sürgönyt intézett Koszigin szovjet államelnökhöz és a szovjet Írószövetséghez. A svéd Írószövetség televíziós adásban tiltakozott az ítélet ellen. A Princeton-egyetem 125 tanára protestált, közöttük egy Nobel-díjas professzor.

A különböző kommunista pártok tiltakoznak. John Gollan a brit KP főtitkára kijelentette : "Az a mód, ahogyan ezt az ügyet lebonyolították, több kárt okozott a Szovjetuniónak, mint Szinjavszkij és Daniel írásai, akik szinte ismeretlenek voltak Angliában, amíg a szovjet sajtó meg nem támadta őket." Hasonló értelemben nyilatkozott a finn kommunista párt újságja. Az "Unita", az olasz kommunista párt központi lapja úgy véli, hogy a per "felvet egy súlyosabb kérdést is, a szovjethatalom és az értelmiség, a politika és a kultúra nagy problémáját". Párizsban a február 16-i kommunista "Humanité" cikket közöl, harmadik oldalán, Aragon tollából. A közismert költő és prózaíró, a francia KP központi vezetőségének tagja, — aki sem a Nagy Imre-, sem a Déry-perben nem tiltakozott, sőt! — helyesnek tartja, ha *megbírságolnák* a szovjet írókat, amint azt a helybeli törvények ezt bizonyos kihágásokra előírják, de *helyteleníti*, hogy a gondolkodásból és véleménykifejtésből származó ellenzékiséget bűnügyi útra terelik. Megismétli, ami általános nyugati kommunista vélemény, hogy "az ítélet több kárt tesz a kommunistáknak, mint amennyit a két író műve okozott."

Nem kétséges, hogy a Szovjetunió államrendészetének szelleme és gyakorlata azonos a cári Ochrana tevékenységével és nem különbözik a kinaitól sem. A perben elhangzott tiltakozások élénken bizonyítják, hogy a nyugati kommunisták számára is idegenek ezek a rendőri módszerek, azoknak erkölcsét elutasítják és ebből adódik nyilván, hogy egyebek közt ezért sem tartják ma már a Szovjetuniót és Kínát alkalmasnak az európai kommunista mozgalmak vezetésére. A Szovjetunió kommunista pártját nem annyira ideológiája vagy külpolitikája, hanem elsősorban a Szovjetunió rendőrsége, bírói szervezete, belpolitikai brutalitása süllyeszti az európai politika színvonala alá.

MI, MAGYAR ÍRÓK az emigrációban, szomorúan kísérjük figyelemmel az eseményeket. Személy szerint nem minket ütnek, de a mi fajtánkat ütik. Gondolkodásunk többé-kevésbé szabadon szárnyalhat, már amennyire a modern ipari társadalom azt megengedi manapság ezen a glóbuson. De a szovjet írók szellemét újra rács mögé ültették a középkori módszereket immár ötvenedik esztendeje használó inkvizítorok. El vannak maradva mindenben — kivéve a stratégiai jellegű gyakorlati technikában, — ez az egyetlen, amit felszabadítottak. Dühükben, hogy az irodalmi terület részben kikerült konzervatív kezük alól, most ismét rávetik magukat, mint annyiszor, a szellem képviselőire, a művészekre, az írókra.

Ott senki más meg nem merészelt szólalni, csak Pausztovszkij, a veterán, nagytekintélyű és nagytehetségű író tiltakozott levélben az íróper, társainak elítélése ellen. Ilja Ehrenburg, akit villámgyorsan kiküldtek Franciaországba, hogy fogadtassa el a Lenin-békedíjat Picassóval, (előbb Zorin szovjet nagykövet vitte le hiába Mouginsba a díjat), kosarat kapott. Durva manőverüket, hogy egy nagy nyugati művész hangjával fedjék el a másiknak, a hazainak, a jajszavát, a festő-óriás csendesen elutasította. Ehrenburg nyilatkozott a "Le Monde"-nak, de egyetlen szóval sem említi, mit gondol meghurcolt társainak helyzetéről. A Nobel-díjas Solohov meg se nyikkan.

Aki átélte, mit jelent a szovjet (és a magyar) jellegű terror, nem csodálkozik, ha brutális hatalmasok szemöldökráncolását reszketve féli, egy, két, három, öt évtized után, majdnem mindenki. Zsigereikben hordják a félelmet. A magyar PEN Club, budapesti kiválóságaival az élén, fogja-e követni londoni főszervezetét a tiltakozásban ? Ha igen : csoda lesz. Gomulkáéknál vagy Romániában, felcsendül-e, ha más nem, legalább az Aragon-féle hang ? Aligha.

Fütyülve a világközvéleményre, beleértve saját testvérpártjaik véleményét is, a moszkvai diktátorok téveszméikbe burkolózva ülnek trónjaikon. Bármikor bármit megtehetnek, úgy vélik. Utolsó híveiket tékozolják el. Aki ma körülveszi őket, mindinkább a *szellemi söpredék* arcát veszi fel.

A MOSZKVAI 1966-os író-per végén, 13 évi "desztálinizálás" után, messzebb kerültünk illúzióinktól — a liberalizmus meséjétől — messzebb, mint valaha.

UGRAY ATTILA

A Kádár-rendszernek

újból sikerült felhívnia magára a világ figyelmét. Szinte valamennyi nagy nyugati újság első oldalán számolt be, minden rádió- és televízió-állomás megemlékezett arról a cikkről, amelyik a "Népszabadság" február 19-i számában jelent meg, s amely először ismeri el, hogy Magyarországon új letartóztatási hullám kezdődött. "Az utóbbi hónapokban — írja a cikk, — néhány, korábban amnesztiával szabadult személyt kellett a rendőrségnek őrizetbe vennie, akik ismételten felléptek az állam rendje ellen."

A "Népszabadság" nem adja meg a letartóztatottak számát, a teljes névsort sem közli, de néhány nevet mégis idéz. Újra börtönben vannak az úgynevezett Regnum Marianum "összeesküvő csoport" tagjai, Emődi, Keglevich István, Rózsavölgyi László és "többen mások", újra börtönben van Szönyi Gyula, Kasánszky Zsombor, Kós József, Soltész Jenő és "mások", akik a forradalom után már egyszer börtönben voltak, aztán 1963-ban amnesztiában részesültek, s most nemcsak újabb büntetéseket kaptak, hanem korábbi elengedett büntetésüket is ki kell tölteniök. "Többekkel szemben — folytatja a cikk — azért kellett újból eljárást indítani, és figyelmeztetni őket, noha korábban közkegyelemben részesültek, mint például Vásárhelyi Miklós, mert nyilvánosan népi demokratikus rendünk ellen izgattak". A fogalmazás szemmelláthatóan homályos. Mit jelent az "eljárás" és a „figyelmeztetés"? Börtönben van-e Vásárhelyi Miklós, akit már a Rajk-ügy idején meghurcoltak és Nagy Imrével együtt deportáltak, majd lecsuktak, avagy csak készülnek őt és még "többeket" bebörtönözni ? Miben állt a "népi demokratikus rend elleni izgatás", meg a "összeesküvés" ? Abban talán, hogy ki merészelték mondani : Kádárék felemelték az árakat, leszállították a béreket, lejjebb süllyesztették az egész nép és főként a munkásosztály életszínvonalát ?

Mert az nyilvánvaló, — noha a "Népszabadság" cikke erről mélységesen hallgat, — hogy az új letartóztatások a rendszer gazdasági válságával és az ezzel kapcsolatos legfrissebb nyomor-rendszabályokkal vannak összefüggésben.

Kádárék célja is világos. "Mivel a realitások iránti érzék sokakat sodort már bajba — írja befejező részében a cikk —, még azoknak is érdemes elgondolkozniok ezen, akik úgy érzik, hogy ideig-óráig 'veszélytelenül' kockáztathatnak..." Magyarul : mindenki fogja be a száját, ha nem akar a már letartóztatottak sorsára jutni. Tönkretenni az országot, s ugyanakkor megfélemlíteni a népet, rendőri erőszakkal elejét venni a panasznak, de még a jajszavaknak is : a módszer ismerős. Hitler is, Sztálin is ezt gyakorolta.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Hol van a Tető?

GÖMÖRI GYÖRGY részletezve foglalkozik az "Irodalmi Újság" 1966.február 15-i számában Áprily Lajos válogatott verseinek gyűjteményével, az Ábel füstjével. Kevés költőnket illett meg jogosabb tisztelet adás az országban, kisebbségi területeken s túl a hazán. Mintaképe a jófajta öregedésnek : félszázada működik köztünk, nem lazuló izomzattal, önként vállalt, hagyományos korlátai közt tiszta hangon, férfias bánattal és míves gonddal, hogy számot adván tálentomairól holtig helytálljon egyik ismert versében fölidézett, kehelycsiszoló ősapjáért. S mennyit köszönhetünk a lankadatlan műfordítónak! Itt volt az ideje a meleghangú tisztelgésnek. Magát becsüli meg az unoka, ha a nemzedékek láncolatán ilyen nagyapát köszönt illőképpen. Áprily most hetvenkilenc éves.

MEGDÖBBENÉSEMRE Gömöri hallgat egy sikkasztásról. *Tetőn* a gyűjteményből elsikkasztott vers címe. Nagyon régen írta Áprily, de jellemző egész életművére, valósággal a hitvallása. Ebből a mustármagból nőtt ki a fa. Olyannyira tisztában volt vele, hogy Kós Károlynak, az erdélyi magyar irodalom egyik fő szervezőjének ajánlotta. Betéve tudták az erdélyiek, hitvallásuk volt nekik is.

Ősz nem sodort még annyi árva lombot,
Annyi riadt szót : "Minden összeomlott..."

Az első két sorban ott áll az időpont : Erdély elszakadt az anyatesttől. S mi van a következő tizenhat sorban? Irredenta szólamok? lázítás az új közhatalom ellen ? izgatás ellenállásra ? szitok, becsmérlés ? Ellenkezőleg. A folytatás Bethlen Gábor szellemében Erdély ősi lakóinak további békés együtt éléséről szól.

Ott lenn : zsibongott még a völgy a láztól.
Itt fenn : fehér sajttal kínált a pásztor.

És békességes szót ejtett a szája,
És békességgel várt az esztenája.

A román pásztor. Ő várja békességgel, kínálja sajttal a magyar költőt (és tanárt). Ilyenformán a vers négy zárósora már kettejük hitvallásának hangzik :

Tekintetem szárnyat repesve bontott,
Átöleltem a hullám-horizontot

S tetőit, többet száznál és ezernél —
S titokzatos szót mondtam akkor:
ERDÉLY...

E SOROKÉRT sikasztották el a verset. Mivelhogy a protokol nyelvén "sértheti a szomszéd népek érzékenységét". Hogy mi lehet sértő e fájdalmas, mély emberségű versben, csak azok a gyáva kis buzgólkodók a megmondhatói, akik az "Élet és Irodalom" hasábjain nemesveretű, pártos ódonsággal Transzilvániáról furulyáznak. Nem merik leírni a titokzatos szót. A sikkasztás, mogyoróhéjban jellemző a magyar könyvkiadás mai erkölcsére. Nyugaton bárki hozzáférhet a vershez, fölvettem "Aranytól Napjainkig" című antológiámba, a 274. lapon olvasható.

Hazai író és kritikus nem tiltakozhatik, otthoni olvasó hiába írna nyílt levelet a szerkesztőknek. A költő meg csak árthat magának. Baj, ha idekint is hallgatunk a hitványságról. Nem az egyetlen.

Cs. SZABÓ LÁSZLÓ
London

Greco ürügyén

ŐSZINTÉN ÖRÜLÖK Rónai Zoltán hozzászólásának ; kritikus, tudós, alapos. Mindig tanul az ember. Most például megtanultam, amennyiben nem tudtam volna, hogy Greco tizennyolcszor festette meg *Szent Péter könnyei*-t. Engem azonban kettő érdekelt a dús szériából, pontosabban *az az egy*, melyről írni volt szándékomban, s amelyet "interpretáltam", mi több "messzemenő következtetéseket" vontam le e csodálatos alkotásból.

Ezenkívül hadd mondjam el, hogy nem "valami tudatlan, vagy felelőtlen idegenvezetők" vezettek be a Greco-misztériumba. Kisdiák koromban a kollégiumi hálóteremben minden ágy felett valamely mestermű olcsó másolata volt rajzszegelve. Az én ágyam fölé, hogyan, hogyan nem, Greco valamelyik apostolának mása (melyből szintén van néhány változat!) került. Azóta foglalkoztat a probléma. S nem elégedtem meg professzoraim tanításával e tárgyban, így Helker Antal ékesszóló fejtegetéseivel és René Schneider ugyancsak ékeszóló magyarázataival. Történetesen én is olvastam Camón Aznar könyvét, mi több, birtokomban van. S tüzetesen átstanulmányoztam, nem is olyan régen, azt a terjedelmes anyagot, melyet a párizsi Világkiállítással egy időben rendezett Greco-kiállítás sugalmazott. Többet mondok, megvettem Toledóban és próbáltam elolvasni P. Riera Vidal *Un jour à Toledo* című illusztrált "művészi" kalauzát. Szerencsétlenségemre, a francia kiadást szereztem meg, melynek olyan a nyelve, hogy a Sorbonne francia nyelvészeti tanára sem értené meg. A hajmeresztő sajtóhibákról nem is szólok. Aminthogy arról sem szólok, hogy a Greco-múzeum egyik termében értesül a látogató, hol-merre a világban találhatók a festő alkotásai ? A lista távolról sem teljes, mégis feltűnő, hogy a budapesti gyűjteményről, Nemes Marceléről, egyetlen utalás nem történik. Milyen szép feladata lenne a kiegészítés a Madridban élő magyarnak, ki ráadásul Greco-szakértő!

E SZEMÉLYI premisszákat előrebocsátva, (melyeket dokumentumokkal igazolhatok), mindenekelőtt néhány tárgyi megjegyzésem van : 1. Greco "állítólagos" házáról beszéltem ; e jelző az én szótáramban azt jelenti, hogy hiába mondták a "tudatlan és felelőtlen idegenvezetők" : Hölgyeim és uram, a mester házában vannak!, — állításukat nem hittem el. Mivel nem igaz! 2. a mozaráb ritusról, éppen az említett párizsi kiállítás idején a kérdés szakosai megállapították, hogy bár ceremoniáléja latin nyelvű volt, a ritus maga sok ortodox bizánci elemet tartalmaz. Elfogadtam, a vallástörténetnek nem lévén művelője. S szerény írásomban (melynek műfajára mindjárt rátérek) "sommáztam" a problémát ; 3. ég és föld a tanúm, hogy Toledóban *ma is* "zsidóasszonynak" aposztrofálják a szép Jerónimát. *Nemcsak* az idegenvezetők, hanem például az a toledói történelem és művészettörténet tanár is, akinek vendége és vezetettje voltam ; 4. Greco toledói hírnevének jellemzésére említettem Gongora epitaphiumának egy sorát ; 5. Greco katolicizmusát egyáltalában nem tagadtam, sőt hangsúlyoztam ; arra, hogy a "mecénások" rossz fizetők voltak, minden országban s minden korban van dús példatár. Azt viszont, hogy Grecót a szokásosnál is kedvezőtlenebbül honorálták, ma is fenntartom. Folytathatnám tárgyi cáfolataimat. Hadd szóljak inkább szerény írásom műfajáról.

TÁVOLRÓL SEM VOLT szándékomban tudományt művelni. Ezt is teszem néha, ilyenkor azonban idézek, referenciákra hivatkozom. Szerzők, könyvcímek, lapszámok, levéltári aktajelzetek, s mit tudom én?, semmit sem mulasztok el — képességeim mérve szerint — a tudományos apparátusból. Valamely hangulatomat vittem Toledóba ezen a nyáron. Erről írtam, ha tetszik, a Görög ürügyén. Lehet, az én hibám, hogy ezt Rónai Zoltán nem vette észre. Magánvaló jogomat ettől az írói gyakorlattól még ő sem perelheti el tőlem. Különben perelhetne minden íróval, ki regénye, drámája, novellája, vagy akár impresszsiós kisírása hőséül történelmi figurát, kulisszául a történelmet, egy múltbeli város képét választottaválasztja. Molière-t idézem : "Onnan veszem tárgyam, ahonnan akarom". Kiegészítem e mondatot : Amennyiben nem tudományt művelek, úgy kezelem anyagom, ahogy akarom. Még ennen pillanatnyi lelkiállapotomat is az anyagba dolgozhatom. Nos, írásom nem tudományos tanulmány! Ha egyszer erre szánnám magam Greco tárgyában, egyetlenegyet nem mulasztanék el a *Szent Péter könnyei* 18 változatából.

DÉNES TIBOR
Genf

Megjelent

TŰZ TAMÁS

EGY ORSZÁG KÜSZÖBÉN

című verseskötete

Ára : (postaköltséggel együtt)

fűzve : 3 dollár

kötve : 4 dollár

Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével a szerzőnél : Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Calif. 92123 U.S.A.

Tavasszal
a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik

HATÁR GYŐZŐ
B A B E L T O R N Y A
c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :

SKANDINAVISKA BANKEN,
SOLNA 5385-25 078 71

Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

Valérij Tarzisz Angliában

Azon a napon, amikor Szinjavszkij és Daniel pere megkezdődött Moszkvában, Londonba érkezett Valerij Tarzisz, szovjet regényíró, a "Hetes Kórterem" című regény szerzője, amelynek megjelenéséről az "Irodalmi Újság" annak idején beszámolt. Az író a leicesteri Egyetem francia szakos professzorának, John Hemmingsnek meghívására érkezett, hogy előadásokat tartson az egyetemen az orosz és francia irodalom kapcsolatairól a 19. században. Szinjavszkij és Daniel a vádlottak padján — Tarzisz a londoni sajtókonferencia dobogóján : a párhuzam és az időzítés különösen akkor válik szinte döbbenetessé, ha meggondoljuk, hogy a moszkvai v á d l o t t a k és a londoni v á d l ó — mert Tarzisz megérkezésének első pillanatától kezdve a szovjet rendszer szenvedélyes, gyakorta túl szenvedélyes vádlójaként lépett fel — azonos "bűnt" követtek el, vagyis azt a szovjet rendszert bírálták és támadták, mely kettőt közülök elítélt, egyet pedig kiengedett a világba, hogy szabadon kiáltsa szét vádjait. Igaz, az "Izvesztija" szolgált bizonyos magyarázattal e különös taktikai fogást illetően, amikor is Tarziszt "elmebetegnek" nevezte s mintegy eleve kiutasította öt a szovjet polgárok sorából, de az "Izvesztija" cikke házi használatra készült, méghozzá egy olyan olvasóközönségnek, mely Tarzisz írásait (ahogy Szinjavszkijét vagy Danielét) nem ismerte, s az "őrültről" csak annyit tudott, hogy — egy darabig valóban ápolták valamely Moszkva-környéki azilumban.

Tarzisz persze nem késlekedett a "rejtély" megoldásával, legalábbis ami a tulajdon véleményét illeti. Első londoni sajtókonferenciáján, a televíziós kamerák és az újságírók tömege előtt "fasiszta rendőrállamnak" nevezte a Szovjetuniót, de hozzátette, hogy a szovjet törvények szerint valaki, aki egyszer már elmegyógyintézetben volt, többé nem vonható bűnügyi felelősségre. De mi volt az oka, hogy kiengedték ? Az, válaszolta Tarzisz, hogy a párt és a kormány, mely már jó ideje tehetetlenül szemlélte **"nyílt szovjetellenes propagandáját"**, úgy döntött, hogy legjobb, ha kiengedi, megszabadul tőle, abban a reményben, hogy sohasem fog visszatérni.

Vissza fog térni ? Tarzisz nem adott határozott választ. **"Azt remélik, hogy nem megyek vissza soha, mert ebben az esetben árulónak kiálthatnának ki és problémáik megoldódnának. De én egész szívemmel szeretem Oroszországot, ám Oroszországon én a népet értem nem a kormányt, amelyik elárulta a nemzet ügyét. Írói munkám legfontosabb célja, hogy a kommunizmus ellen küzdjek. Kommunizmus — ez a szó tulajdonképpen értelmetlen. A valódi arca a rendszernek — fasiszta rendőruralom. Hogy visszatérek-e ? Nem tudom, miként alakulnak a dolgok. Hiszek Istenben s csak ő tudja, hogy milyen jövő vár rám."** S mi lesz hozzátartozóinak a sorsa ? **"Oroszországban egy lányom van férjnél. Férje mérnök s helyzetük teljesen független az enyémtől. Nekik nem lesz bántódásuk. A rokonokat csak Sztálin idejében büntették, manapság ez már nem divat."** Miért küldték elmegyógyintézetbe ? **"Büntetésből. Először 1962-ben kerültem összeütközésbe a szovjet hatóságokkal, amikor bizalmasan figyelmeztettek, hogyha müveimet Nyugaton kiadatom, — agyonlőnek."**

További kérdésekre válaszolva, Tarzisz kifejtette, hogy a szovjet "illegális" folyóiratoknak ő az egyik legfőbb irányítója. **"Munkatársaink a legnagyobb tehetségű írók közül kerülnek ki. Biztos vagyok abban, hogy eljön az idő, amikor ők is sajtókonferenciát fognak itt tartani s elmondják, mi történt Oroszországban ezekben az években. Ami engem illet, 20 évig tagja voltam a kommunista pártnak, noha ez alatt az idő alatt is voltak személyes kétségeim a párttal kapcsolatban. Minthogy azonban az volt az elvem, hogy az ellenséget közelről kell megfigyelni, párttag maradtam. De az a véleményem, hogy a párt nem más, mint egyfajta gangszter-szervezet".** Kizárták a pártból ? **"Nem. 1963. márciusában, amikor szabadon bocsájtottak az elmegyógyintézetből, két nyilatkozatot adtam. Az egyik az volt, hogy már régen nem érzem párttagnak magam s arra kértem az illetékes szerveket, hogy küldjenek ki hozzám egy funkcionáriust a párttagsági könyvemért, — mert párttagsági könyvet nem szabad postára adni — minthogy méltóságomon alulinak érzem, hogy lábamat egy párthelyiségbe betegyem. A másik nyilatkozat a Szovjet Írószövetségre vonatkozott s ebben egyszerűen bejelentettem kilépésemet."**

Mikor kezdődött meg végleges szakítása a párttal ? **"A háború alatt, amikor haditudósítóként dolgoztam s láttam, milyen értelmetlenül és hozzáértés nélkül folyik minden, s hogy a fiatalok ezrei és tízezrei halnak meg teljesen szükségtelenül. Valójában ekkor kezdődtek igazi kétségeim a párt ügyét illetően. S itt kezdődött visszatérésem a kereszténységhez. Az a véleményem ma, hogy Jézus volt az egyetlen igaz kommunista, ha ilyesmi egyáltalán volt. Az utam Istenhez és Oroszországhoz körülbelül az, ami Dosztojevszkijé volt. Ő az az író, aki legnagyobb hatással volt rám. Eszméim apja ő, tanítóm és ideálom. Mellette persze csak egy írni próbálgató kisgyerek vagyok, mert ő a világ legnagyobb írója s nem hiszem, hogy valaha is születik még hozzá hasonló. Nagy élettapasztalatom van. Barátaim között vannak tábornokok, tudósok, filozófusok, művészek, munkások és parasztok. Tudom, hogy az orosz nép nem tűri már sokáig az elnyomást. S ami különösképpen sok örömmel tölt el, az éppen a fiatalok magatartása. Sokat ismerek közülük, sokan jönnek hozzám tanácsért, útbaigazításért. Szervezetük neve SMOG. Önök bizonyára hallottak róla. A SMOG a fiatal orosz írók, művészek, költők, festők, szobrászok szövetsége. Az elmúlt évben nyíltan tüntettek a szólásszabadságért. Nemrégiben egy pamfletet bocsájtottak ki, amely, egyebek közt, így szól : Újjászervezzük magunkat, folytatjuk azt, amit halhatatlan őseink hagytak ránk örökül, folytatjuk Rublev és Baján, Radicsev és Dosztojevszkij, Cvetájev és Pasztenák, Bergyájev és Tarzisz munkáját, amelyek friss vért öntöttek ereinkbe ... Mindenki ellen harcolunk, aki a párt, a Komszomol, a titkosrendőrség, a kispolgárság oldalán áll, a tehetetlenség és tudatlanság ellen küzdünk. — Egyetlen bajuk hogy nincs igazi vezetőjük. De az ilyen fiatalok napról napra többen vannak, nem is napról napra, hanem szinte óráról órára ... S mind többen találják meg az utat Istenhez. Az elmúlt Húsvétkor taxiba ültem s bejártam vagy tíz templomot Moszkvában. Mindegyik körül legalább négy-ötezer ember álldogált, oly sok fiatallal közöttük, hogy magam is elámultam. A változás folyamatban van. Bátorságra van szükség. Vannak, akik azt mondják, hogy Nyugatra jövetelemmel csupán egyik parasztja lettem a hidegháború sakkjátszmájának. Ostobaság. Nincs hidegháború, csupán az eszmék háborúja. A Nyugat engem nem használhat fel jobban, mint amennyire én felhasználom a Nyugatot eszméim kifejtésére. Ügyünk közös. A mai rendszer népem lelkét rabolja el. Sokáig nem folytatódhat már ez a lélekrablás."**

Őrült ? Lehetséges. Az "Izvesztija", persze, az ilyesmit mindig jobban tudja, még az orvosoknál is. De ha az, akkor legalább t i s z t e s s é g e s e b b ő r ü l t a moszkvai Egyetem 18 **normális** professzoránál és előadójánál, akik a "Lityeraturnaja Gazetá"-ban "erkölcstelen és hazátlan gazembereknek" nevezték Szinjavszkijt és Danielt. Ám Tarzisz sorsa — bármi történjék is vele — nagyobb jelentőségű egyéni életénél. A Szinjavszkij-Daniel perrel összefüggésben a szovjet pártnak és kormánynak azt az a l a p v e t ő b i z o n y t a l a n s á g á t tükrözi, amelynek hatása felmérhetetlen lehet a Szovjetunió jövőjére.

*

Lapzártakor érkezett hír szerint a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának elnöksége Valerij Tarziszt megfosztotta állampolgárságától, így téve lehetetlenné hazautazását.

BADICS ISTVÁN.

GONDOLATOK EGY BŰNÜGYI KÖNYVTÁRBAN AVAGY A "FEKETE SOROZAT" EZER ÉJSZAKÁJA

EZREDIK KÖTETE jelent meg a napokban a Gallimard kiadóvállalat gondozásában az úgynevezett "Fekete Sorozat"-nak *(Série Noire)*. A frappáns címet annak idején Jacques Prévert, az ismert költő találta ki. A rossz nyelvek szerint e rendkívül népszerű "szériának" oroszlánrésze van abban, hogy Párizs legtekintélyesebb kiadója nyugodtan publikálhat előre betervezett ráfizetéssel a *happy few*-nak szánt, 300-400 példányban eladható regényeket, esetleg 200 vagy 250 olvasó számára készült verseskötéteket.

Ezer cím és legalább ötven millió példány — melyek egymás mellé téve Párizstól Vladivosztokig érnének — kiadói teljesítménynek, nemzetközi síkon, sem megvetendő. És azt sem lehet mondani, hogy a "Fekete Sorozat" divatja múlóban lenne, hiszen amikor a gyűjtemény igazgatója, Maurice Duhamel egyik első kötetével (J.H. Chase világhírű regényével : *Miss Blandish nem kap orchideát)* "betört" Párizsba, a kiadó havonta csupán egy kötetet hirdetett meg, ma pedig havi nyolc kötet jelenik meg a gyűjteményben. A legalacsonyabb példányszám 40.000, a sztárok elérik a 150-200.000-es példányszámot, de a rekordok ma már negyedmillió felé tartanak. A sorozat vezetője joggal állapíthatta meg, hogy az eddigi ezer kötetből körülbelül 400-at filmesítettek meg — ennek negyedrészét maguk a franciák — és volt olyan hét is, amikor egyedül Párizsban egyszerre öt "Série Noire"-filmet mutattak be az elsőhetes mozikban.

A SÉRIE NOIRE végső soron egy embernek, Maurice Duhamelnek alkotása. Duhamel, aki ma körülbelül hatvan éves, a szállodaiparból indult el, azután adta fejét a detektívregény-fordításra, majd a sorozat igazgatására, miután néhány évet avantgard színpadokon is töltött. Némi túlzással — és persze *mutatis mutandis* — azt lehetne róla mondani, hogy a "Fekete Sorozat" éppen úgy az ő gyermeke, miként valaha a "Nyugat" Osvát Ernőé volt. Természetesen azzal a különbséggel, hogy míg szegény Osvátnak alig sikerült a "Nyugat"-ból — különmunkák vállalásával — annyi pénzt előteremtenie, amennyiből úgy-ahogy eltengődhetett, addig Maurice Muhamel a gyűjtemény ezredik kötete után új frankban is többszörös milliomos. Ez egyébként nem gátolja meg őt abban, hogy egyes érdekes köteteket továbbra is ne maga fordítson, vagy "társfordítson". Így az ő átdolgozásában jelent meg az ezredik regény, Jim Thompson műve : 1275 *lélek*. Duhamel, aki a bűnügyi regényeknek világviszonylatban is talán legjobb szakértője, maga nem ír, legfeljebb átír, mégpedig szerencsésen. Ez sikerének egyik titka.

"Elegünk van..."

A SOROZAT GONDOLATA Duhamelben jóval a háború előtt született meg. Emlékszem egy beszélgetésünkre 1938 táján egy kis szajnaparti vendéglőben, amikor lényegében már elmondotta, hogy véleménye szerint milyen bűnügyi regényeké a jövő :

— Elegünk van azokból az angolszászok vagy utánzóik írta történetekből, melyekben a tettes csak egy kastély, egy penzió, egy sziget vagy egy repülőgép mintegy tucatnyi lakosa, vendége vagy utasa közül kerülhet ki és melyekben a matematikai konstrukció kedvéért a szereplők primitív papírfigurákká válnak. Ennek minden változatát kívülről ismerjük már, azt is, amikor a gyilkos, a regény főszereplője, pontos és hű naplót vezet az eseményekről, csupán azt az öt percet felejti ki, amikor tettét elkövette, vagy azt is, amikor a szerző először az igazi bűnösre hárítja a gyanút, majd tisztára mossa és csak a legutolsó oldalakon derül ki, hogy mégis ő a gyilkos. Elegünk van az Edgar A. Poe, Connan Doyle, Gaston Leroux és Agatha Christie vagy tanítványaik által kitalált képletek variációiból, azokból a zárt helyiségekből, amelyekbe senki sem mehet be és amelyekből senki sem jöhet ki, mégis a gyilkosság színhelyei. A modern bűnügyi regényben több levegőt, több társadalmi valóságot, hús-vér szereplőket és nem viaszbabákat szeretnénk látni, talán a vadnyugati indiánregényektől örökölt üldözés és menekülés feszültségével.

MAURICE DUHAMEL még nem használta a ma annyira divatos "suspense" kifejezést, bár világosan erre gondolt, majd így fejezte be :

— A bűnügyi regény korunk *chanson de geste*-je, vagy ha úgy tetszik, lovagregénye (ezt a formulát azóta sokan átvették tőle) és ki tudja, egy szép napon talán megszületik a műfaj Don Quijoteja is.

— És ki az az író, akinek művei maga szerint a legjobban felelnek meg az új bűnügyi regény követelményeinek? — kérdeztem.

— Dashiell Hammett — válaszolta habozás nélkül.

Akkor már olvastam ennek a remek amerikai szerzőnek egy-két művét, de korántsem tettem volna olyan magas piedesztálra, mint Duhamel. A detektívregény tökélyét akkor szememben Agatha Christie azóta több milliós példányszámot elért műve, a *Hogyan ölték meg Roger Ackroydot?* testesítette meg. (Ebben az volt a "trükk", hogy egy sereg tanú állítása szerint az áldozat a gyilkosság után egy órával még élt. A tettes ugyanis diktafont helyezett el a meggyilkolt személy irodájában és így annak hangját az előszobában még halála után is többen hallották.)

Ödipus leteríti a Szfinkszet

PEDIG Dashiell Hammett esetében Duhamelnek volt igaza. A *Máltai sólyom* nemrégen elhunyt szerzőjének ma valósággal reneszanszát éljük, éppen az elmúlt hetekben seregnyi kritika és ismertetés jelent meg róla abból az alkalomból, hogy egy nagy amerikai kiadó elkezdte összes műveinek gyűjteményes kiadását. Faulkner e hajdani barátja és ivócimborája nemcsak kitűnő író volt, de a maga módján nagyszerű ember is. A harmincas-negyvenes évek baloldali amerikai értelmiségéhez tartozott és bár maga nem volt kommunista, inkább vállalt hathónapi börtönbüntetést, (amit le is ült), semmint hogy őmiatta az Amerika-ellenes tevékenységeket kivizsgáló bizottság másokat esetleg ártatlanul meghurcoljon. A kritika ma úgyszólván egyhangúlag állapítja meg róla, hogy nem átall a tündérmesék szado-mazochizmusához folyamodni, bár az életből vett helyzeteket és szereplőket ír meg (maga is magándetektív volt a prohibíció idején). Könyveiben nagy szerepet játszik az angol detektívregényekből gondosan kiirtott erotika és az úgynevezett akasztófa- vagy feketehumor. Regényei a szokásos detektívregény-racionalizmus trónfosztását jelentik és mint néhány héttel ezelőtt olvastam róla egy nagy francia hetilapban, nála bizony "Ödipus nem válaszolgat a Szfinksznek, hanem egyszerűen leteríti".

AMIKOR Duhamel a "Série Noire"-t elindítja, — közvetlenül a második világháború után, — sok kedvező körülmény járult hozzá sikeréhez. A cselekmény színtere akkor még majdnem mindig az Amerikai Egyesült Államok volt, óriási térségeivel, korlátlan lehetőségeivel, a pénz utáni kétségbeesett, sokszor könyörtelen hajszájával. Persze nem a "jó" Amerikai Egyesült Államok, kivételes értelmiségével, szentimentális nagylelkűségével, eredendő demokrácia-tiszteletével és végül minden nemzetiséget egységbe olvasztó *melting pot*-jával. A "Série Noire" Egyesült Államai egy másik Amerika, a prohibíció maradványaival, hivatásos gyilkosaival, Al Capone és Dillinger utódaival, oly sokhelyütt korrupt és képmutató adminisztrációjával, az erőszak és az érvényesülés bálványozásával.

Nyugat-Európában a felszabadulás után mindkét Amerika határozottan divatban van, a Coca-Cola a Marshall-terv árnyékában fél Európát elárasztja, a whisky és a "bourbon" csaknem teljesen kiszorítja a Saint-Germain des Prés pincéiből a pezsgőt, a *hot jazz* másodvirágzását éli és a sznobok csak *Lucky strike*-ot vagy *Chesterfield*-et hajlandók szívni. Ez az az idő, amikor az azóta elhunyt népszerű író és költő, Boris Vian, hogy komoly pénzt keressen, egy nemlétező amerikai néger író (Sullivan) maszkjában publikálja a *Köpök a sírotokra* című fekete botrányregényét. (Ugyanakkor Duhamel egy igazi néger Harlem-szakértő könyveivel, Chester Himes regényeivel arat sikert). Majdnem természetes, hogy ebben a légkörben, a második világháború gyilkosságainak másnapján, a "Série Noire" olvasói ezekben a regényekben vezetik le azokat a feszültségeket, amelyeket egy kultúrember általában igyekszik magába visszafojtani. A "Fekete Sorozat" egy kissé úgy diadalmaskodik — persze egészen más síkon —, mint az első világháború értelmetlen tömegmészárlásai után a dada vagy a szürrealizmus. Mert Duhamelék olvasói nemcsak egyszerűen a bűnügyi regényt kedvelő nagyközönség soraiból kerülnek ki. Számos igényes értelmiségi is hű olvasója a "Fekete Sorozat"-nak, mégpedig a világ minden tájáin. Franciaországban például Sartre, Cocteau, Frénaud vagy Giono, hogy másokról ne is beszéljünk.

"Kik és miért?"

AZ A KÉRDÉS, hogy kik és miért olvasnak ilyen "fekete regényeket", külön pszicho-szociológiai tanulmányt érdemelne. Az okok között ott találhatjuk a menekülés óhaját más gondok elől, (legalább öt vagy hat órára), egy bizonyos kalandvágyat, félniakarást, az ösztönök szabadjára engedését, — mindezt kis pénzen megvásárolható könyvek segítségével, amelyeket az olvasó nem helyez el könyvtárában,hanem rendesen továbbad és hamar elfelejt és amelyeket sokan, ha nem utazás közben vagy betegség alatt olvasnak, csak bizonyos lelkiismeretfurdalással vesznek elő (okosabbat is csinálhattam volna!).

A "Fekete Sorozat" ezer regénye közül a legtöbbnek a cselekménye — mint mondottuk — az Egyesült Államokban játszódik és a 350 szerző közül — első pillantásra — a legtöbb amerikai. Ez azonban csak az első benyomás. A legsikeresebb szerzők sorában ott szerepel az angol J.H. Chase, aki mielőtt az Egyesült Államokban komoly terepszemlét tartott volna, *slang*-szótárból tanulta meg az amerikai argót. Ugyancsak angol Peter Cheney, talán a legtipikusabb "fekete regény"-ek szerzője, Lemmy Caution FBI-nyomozó apja. Szintén angol származású az oly termékeny, jelenleg Ausztráliában élő Carter Brown, aki Dumas père példájára valóságos bűnügyi regénygyárat tart fenn és havonta egy *best-sellert* termel. Utánuk a franciák is felsorakoztak, az első időkben inkább amerikai álneveken, de később mint teljesjogú szerzők. Például Albert Simonin, a *Ne nyúljatok a dohányhoz* című, stílusában is figyelemre méltó regény szerzője, Auguste le Breton, a híres "Rififi"-könyvek írója, hogy olyanokról, mint az Antoine Dominique néven író Dominique Ponchardier bolíviai francia nagykövet, a világhírű "gorilla"-könyvek megteremtője, ne is beszéljünk.

Tagadhatatlan, hogy a "Fekete Sorozat" sztárjai általában kitűnő képességű írók, akik más műfajban is tudnának érvényesülni, mint ezekben a "hideg és gyilkos balettekben", amelyeknek kérlelhetetlen szertartásszerű koreográfiája az "Express" című hetilap kritikusát a bikaviadal rituáléjára emlékezteti *banderilloi*-val, pikadoraival és a gyilkos úgyszólván elkerülhetetlenül bekövetkező leterítésével. Hiszen még a "Fekete regények"-ben is csaknem alapszabály, hogy a bűn nem fizetődik ki.

A klisék

MINDEZZEL nem a "fekete regények" ditirambusát akarjuk zengeni. A klisék ebben a műfajban is hemzsegnek, a Dashiell Hammett kitalálta "gyermekarcú gyilkostól" egészen a whiskyző és nőbarát magándetektívig, akinek egy város rothadt vagy tehetetlen adminisztrációjával kell megküzdenie, a mocskos választási kampányokig, a "démon" beugratására gyilkossá váló biztosítási ügynökig, a gátlástalan multimilliárdosig, mulatóban felszedett nejével és degenerált örököseivel. Mégis, az ezer regény közül legalább ötven ilyen vagy olyan síkon csaknem tökéletes. Ez pedig igen tiszteletre méltó arányszám, hiszen Ady ezer verse közül is legfeljebb ötven olyat találunk, amelyben a költő minden zsenialitása csillog. És ha már költészetről beszélünk, megemlíthetjük, hogy a "Fekete Sorozat"-nak is megvan a maga Rimbaud-ja egy tizenhétéves szerző személyében, aki James Gun álnéven publikált egyetlen, káprázatos, "Gyengéd nőstény" című regényével szatírának is beillő nagy "fekete regényt" produkált, majd teljesen beszüntette írói tevékenységét.

999 KÖNYV UTÁN — *noblesse oblige* — Maurice Duhamel az ezredikkel az első kategóriába tartozó "remekművet" igyekezett olvasóinak nyújtani. Az előszóban kifejti, hogy Jim Thompson, az 1275 *lélek* írója, Henri Millerre, Céline-re, Jarryra, az *Ubu roi* szerzőjére ("mindenki a süllyesztőbe!"), Caldwellre, sőt Lautréamont-ra emlékezteti és "dantei örvényeket" emleget. Szerintem egyébként a Jarryval való összehasonlítás a legtalálóbb. De döntsön az olvasó. Duhamel a regény hősét így mutatja be : *"Nick Corey a nevem. A falucskában, amelynek sheriffje vagyok, csirkefogók, paráználkodók, vérfertőzők, naplopók és mindenféle fajtájú gazemberek laknak. Nejem gyűlöl, szeretőm kimerít és az egyetlen nő, akit szeretek, 'éget'. Végül is az az érzésem támadt, hogy mindazok a rúgások, amelyeket ebben az aljas világban szerteszét osztogatnak, az én hátsó felemet érik. Nos, fickók, ennek most vége lesz. Nem tudom hogyan, de ez a pokol meg fog szűnni."*

"Jobb, ha az ember a halak énekét hallgatja....."

A REGÉNY hatalmas farbarúgás-sorozattal kezdődik, melyet Nick Corey sheriffnek adminisztrál egy szomszéd város sheriffje és annak asszisztense. Corey ebből megérti, hogy az életben csak így lehet tekintélyt szerezni. Éppen ezért hazatérve lepuffant a falucska bordélynegyedében két "stricit", majd megöli egyik szeretőjének férjét, utána egy öreg négert, aki túl sokat tudott meg dolgairól. A továbbiakban özvegygyé tett szeretőjével gyilkoltatja meg saját feleségét és annak kissé ütődött állítólagos fivérét, valójában kedvesét. Rágalmazással tönkretesz egy becsületes úriembert, aki a sheriffségre jelölteti magát, majd a két strici meggyilkolásáért tanácsadójára, a szomszéd város sheriffjére hárítja a gyanút. Hogy azután mindebből hogyan fog kimászni, az csak a regény után derülhetne ki, mert az író nem világosítja fel róla olvasóit. Ha szegény Szinjavszkij vagy Daniel csak egytizedét írta volna meg annak a szovjet rendőrségről, mint amit Jim Thompson az amerikairól, az ügyészség legalábbis halálos ítéletet kért volna ellenük. Az Egyesült Államok ezt is remekül elviselték, sőt még a sheriffek klubja sem tiltakozott.

Duhamelnek pedig, miként ezt a múlt nyáron a "Nouvel Observateur"-ben megírta, az a véleménye, hogy a "Fekete Sorozat" voltaképpen morális célú vállalkozás. *"Napjainkban* — állapítja meg — *James Bondban, vagy Burnett Kis Cézárjában élik ki az emberek erőszakos ösztöneiket."* Ez mégiscsak helyesebb a kollektív gyilkosságoknál, azaz a háborúknál, melyeknek hősei később sajnos sokszor a gangszterkedésnél kötnek ki. *"Egy kínai közmondás szerint* — folytatja Duhamel — *jobb ha az ember a halak énekét hallgatja, mint ha saját feleségét forró olajban főzi meg."*

BÁRMI LEGYEN IS az igazság, bizonyos, hogy a "Série Noire" olvasói sokkal jobban megértik Kennedy elnök dallasi tragédiáját, vagy akár a Ben Barka-ügyet, mint más közönséges halandók. Mert a "Série Noire" a francia detektívregényíró-kettős, a műfajról kitűnő elméleti könyvet is alkotó Boileau és Narcejac megállapítása szerint más és több, *"mint csupán vonatban olvasandó regények gyűjteménye. Azt hiszszük, nemsokára rá fognak arra jönni, hogy még a Sorbonne-on is érdemes lenne taníttatni."*

GARA LÁSZLÓ

TERENCE YOUNG, a James Bond-filmek rendezője elégedetlen a sorozat utolsó, negyedik darabjával. "Noha ez a film előreláthatólag 75 millió dollár nyereséggel jár majd — jelentette ki —, mégis úgy érzem, hogy eggyel több James Bond-film készült, mint amennyire szükség lett volna". Azok, akik nem hódolnak a 007-es számú ügynök zsenijének és módszereinek, úgy gondolják, hogy nem eggyel, hanem talán néggyel több James Bond-film készült a kelleténél.

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK
ÉS
HANGLEMEZEK

A logika tanára és az esztelenség költője

SZÁZ ÉVES AZ "ALICE A CSODÁK VILÁGÁBAN"

1866. TELÉN, az *"Alice a csodák világában"* megjelenését követő hetekben-hónapokban, az angol sajtó Lewis Carroll szokatlan hangú kis írásában a gyermekirodalom régen várt mesterművét köszöntötte. A kritika a bohókás szöveg mögött nem kis elégtétellel ismerte fel a Viktória-kor ferdeségeit kifigurázó iróniát, méltatta a szerző találékonyságát, azt, hogy komoly mondanivalóját sikerült a legképtelenebb badarság nyelvén kifejeznie. Nem ritka, hogy egy sajátos humorral megáldott, szatíra-író ostorozni kívánván embertársai gyarlóságát, eltorzítva mutatja meg a valóságot, de Lewis Caroll az első, aki a feje tetejére állított világképet a gyermekek szemén át adta vissza és ugyanakkor a felnőtteket is mulattatni tudta.

Az elmúlt száz év fényesen igazolta a terjedelmében rövid, de ötleteiben pazar könyvecske megjósolt népszerűségét. A mesének szánt, minden irodalmi sznobságot nélkülöző munkából klasszikus alkotás lett, — az idén számos egyetemen, köztük a Sorbonne-on, vizsgatétel is. Az angolszász országokban Lewis Caroll könyve hosszú évek óta a Biblia után következő best-seller. S a mindennapi angol nyelvbe átvett Alice-szójátékok, a köznapi beszéd vérkeringésébe beszivárgott Carroll-idézetek tömegét csak Shakespeare sorainak megszámlálhatatlansága zengi túl. Napjainkig, a fordítás nehézségeivel több mint negyven nemzet írói küszködtek, — nem sok eredménnyel, — mert az eredeti szövegben a zagyvaság és a szimbolikus mélység keveréséből származó hatás az angol nyelv szerkezetében, szókincsében és mondatfűzésének hajlékonyságában rejlik. Ezt visszaadni egy szigorúbb, szegényebb, kevesebb szókapcsolatot és szóösszetételt megengedő nyelvben jóformán lehetetlen. A legújabb fordítások, az argó alkalmazása, vagy a kissé idejétmúlt magyar változatban Kosztolányi bűbájos lírája, egyaránt távol áll az eredetitől. Ennek a szövegnek az ütemét, 1958-ban, Szobotka Tibor igyekezett áttenni élénkebb hangnembe.

HA VÉGIGBÖNGÉSSZÜK "Alice" első kiadójának, a londoni Macmillan vállalatnak a könyv pályafutásáról beszámoló közlönyét, meglepetéssel észleljük, hogy 1866-ban a kritikusok kizárólag a művel és az író, Lewis Carroll méltatásával foglalkoztak, de igazi brit tapintatossággal még csak célzást sem tettek az álnév mögött rejtőző szerző, Charles Lutwidge Dodgsonra, az oxfordi Krisztus Kollégium matematika tanárára, az anglikán papra, a tekintélyes állású személyiségre. Jótékony homályban hagyták a különös "gyermekbarát" kettős életét és oly könnyen rosszra magyarázható szenvedélyeit.

Érthető, hogy a százéves jubileum felajzotta a modern irodalomtörténészek, pszichiáterek, és még az olvasóközönség kíváncsiságát is, és egyre többen próbálják megfejteni nem az Alice-mese, de az oxfordi mesélő titkát. És mennél inkább megszilárdul Lewis Carroll remekművének irodalmi elismerése, annál izgatóbb talány Dodgson a matematikus, aki nyíltan csak a logika tudományával összefüggő tanulmányait vállalta — és minden közösséget megtagadott titkos énjének alkotásaival. A morcos, szigorú Dodgson, — akit dadogó beszéde emberkerülővé tett — "rossz szellemének" tekintette a képzeletét állandóan háborgató, mindig bolondozásra kész költőt, akitől még akkor is szabadulni igyekezett, mikor az badarságaival óriási vagyonhoz juttatta. A dicsőséget sohasem fogadta el, olyannyira, hogy tisztelőinek Lewis Carrollhoz intézett leveleit, "címzett ismeretlen" megjelöléssel visszaküldte. Újságot nem vett kézbe, nehogy valamelyikben restellt álnevére akadjon, s a mindinkább terjedő Carroll-kultusz sértette nyárspolgári nézeteit. Bántotta, hogy számos kislány ismerőse közül a kedvencének, a kilenc éves Liddell Alice-nak írt és ajánlott történet, egész Angliát lázba hozta. Az önmagával meghasonlott matematikus kora ifjúsága óta kerülte a felnőttek társaságát és csak a gyerekek között volt elemében, — róluk érezte, hogy nem *rajta*, de *vele* nevetnek. Mulattatásukra a legvalószínűtlenebb, megmegújuló bonyodalmakkal teli adomákat rögtönözte ; a bámulatba ejtett közönség izgatottan követelte a folytatást és Dodgson mesélt, mesélt. De csak a kislányoknak. Amint megpillantott a soraikban egy kisfiút, dühösen elhallgatott. És amikor a szokásos vasárnap délutáni összejöveteleire egy-egy merész mama a fiacskáját is magával vitte, nem engedte be a hívatlan vendéget. "A fiúk a természet tévedése" — mondogatta és a rossz nyelvek szerint azért nem nősült meg, mert attól félt, fiú csemetével tréfálja meg a sors. A felnőtt asszonyok különben se nagyon vonzották, s csak kamaszkorában lelkesedett Ellen Terryért, az elragadó színésznőért, majd, ebből a reménytelen epekedésből kigyógyulva, minden gyöngédségét a három és tizenkét év közötti lánykákra pazarolta.

DODGSON NAPLÓTÖREDÉKEI, legalábbis azok, amelyek fennmaradtak, — állítólag nagy részüket a halála után megsemmisítették a nővérei — elárulják, hogy Liddell oxfordi dékán legfiatalabb kislánya, Alice mély hatást tett rá. Így, arról az emlékezetes 1862-es júliusi délutánról, amikor megfogamzott agyában a hírnevét megalapozó história, ezt jegyezte fel : "Hajókirándulás Oxfordtól Goldsownig, a három Liddell-gyerekkel. Sütött a nap és a folyó partján, egy fa árnyékában teáztunk. A kicsik kérésére egy fantasztikus mesébe kezdtem. Alice jelenléte sarkallt a különös látomásra. Megígértette velem, hogy leírom. Meg fogom próbálni. De csakis az ő kedvéért."

A kirándulást követő éjjel, — állva, mert csak így tudott dolgozni, — egy kis zöldfedelű iskolás füzetbe megkísérelte szavakba önteni, a nyúlüregbe pottyant Alice kalandjait. De ez még csak a vázlat volt. A befejezett, kaligrafikus betűkkel és színes rajzokkal ékített kézirat Liddell dékán házába csak Karácsony reggelén érkezett. "Akkor még nem sejtettem" hogy a kandalló előtti meglepetések között az örök fiatalság várt rám, — jegyzi emlékirataiban mélabúsan a hetvenéves Mrs. Hargreaves, a hajdani Alice. A mese annyira megnyerte kicsik-nagyok tetszését, hogy a szalon asztalára került és a vendégek mulattatására felolvasásokat rendeztek egy-egy fejezetéből.

Az abszurd történet a kor legkimagaslóbb íróit, művészeit vonzotta Oxfordba, Tennyson, Thackeray, H. Kinsley mindent elkövetett, hogy rábírja Dodgsont a könyv publikálására. Végül is beadta a derekát, — de attól félve, hogy veszteséget okoz a kiadónak, — a saját költségére. Hátra volt még az illusztrációk kérdése. Bár elsőrendű rajzoló volt, belenyugodott Ruskin döntésébe s átengedte a munkát egy divatos karikaturistának, John Tennielnek. Dodgson első perctől kezdve elégedetlen volt Tenniel vázlataival. Főként azt kifogásolta, hogy a hősnő pontosan az ellentéte a barna, kék szemű, hosszúkás arcú Liddell Alice-nak. Hosszú viták után szerzői jogaival élve, 1865. decemberében betiltatta a kétezres példányszámú első kiadás árusítását.

NÉHÁNY HÓNAP MÚLVA megjelent a javított és a szerző jóváhagyásával forgalomba hozott kiadás s ezt követte a többi — növekvő példányszámban. Dodgson nem békült ki rosszabbik énjével, de elfogadta a kettősségből származó előnyöket. Leköszönt tanári és könyvtárosi állásáról, felhagyott a tudományos munkák írásával,hogy egész idejét "hobby"-jainak szentelje : a kislányoknak, a színdarabírásnak, a rendezésnek és az akkor még kezdetleges fényképezésnek. Óriási jövedelme minden hóbortot lehetővé tett. Házat vett, Oxford egyik legszebb épületét s ennek két emeletét a gyermekvendégségek, a színpaddal ellátott díszterem és a fényképész műhely befogadására rendezte be. A felvételekhez modelljeit többnyire verses gyerekdarabjainak a szereplői közül választotta, jelmezbe vagy rövid ingecskébe bújtatta a kislányokat vagy pucéran fényképezte le őket. S, hogy ne unják a dolgot, mesékkel és ajándékok tömegével halmozta el a "modelleket".

Az is meglepő, hogy az erkölcsi tisztaságra oly kényes Anglia sohasem kételkedett a zseniális gyermekimádó ártatlanságában. A vidéki élet egyhangúságában a lehető legszürkébb életet elfogadó tanár sohasem vétett a látszat ellen, s nem a tetteivel, csak a gondolataival vétkezett. Erről pedig a közvélemény semmit sem sejtett.

NEMRÉG az oxfordi egyetemi hallgatók a Krisztus Kollégium dékáni hivatalában, — ott ahol Liddell Alice felnőtt, — lenyűgözően érdekes Lewis Carroll emlékkiállítást rendeztek. A közönség megilletődve járt körbe a bolthajtásos, komor termekben, áhítattal nézegetve az üveglapos asztalokon a hét éves Charles Dodgson balkezes leveleit, az utolsó strófával kezdődő verseit, futurista színpadi rajzait, kitömött kígyóit és szelídített varangyosbékáit. A megsárgult papírlapokra firkált írásokban szerzőjük merészségében és újszerűségében előre vetíti igéretét mindaz, ami évtizedekkel utóbb James Joyce-nál, az osztrák Christian Morgensternnél és a nyomdokaikat követő, értelemtagadó irodalmi irány képviselőinél jelentkezik. Az előcsarnok tölgyfa burkolatú falain derűsen mosolyog a sok egymás mellé függesztett gyermekportré, a főhelyen Liddell Alice jólismert arcocskája. Körülötte a névtelenek, a szebbnél szebb kislányok romantikus beállítású, "illedelmes" felvételeinek sorozata.

A kiállítás látványossága a British Museum szívességéből kölcsönzött *"Alice a csodák világában"* eredeti kézirata. Ez a New Yorkba vándorolt felbecsülhetetlen érték, az Egyesült Államok ajándékaként 1948-ben került vissza angol földre.

Ha száz év elmúltával a kérlelhetetlen Dodgson ellátogatna erre a kiállításra, talán végül megbocsátana a nálánál annyival szerencsésebb Lewis Carrollnak.

MEGYERY SÁRI.

THINSZ GÉZA VERSEI

Anette

Kipirult az arcod
Anette
ha a szélnek vetetted a hátad :
éhséget csillapító,
örökké éhes
Anette
úgy imbolyogtál
a tudomány szapora-szavú
kisvárosában, hogy szívesen
utánad fordult a dóm is —
s ma gyereket dajkálsz valahol
és néki dúdolsz
a sosem-volt-múltról,
szóval tartod a postást
ha elszótlanodva rádnéz,
a szomszédasszonnyal
pletykálsz,
de a férjed,
a férjed ingét
mégse mosod ki
Anette.

Hajnalodik

Háztetők : védtelenül, csupaszon. Gyémánt hideggel
termékenyíti meg felettünk a széthasadó mélységet
a tél : topogunk hát a hegedűszóra szaporán, míg
elénkbe lobban a lány, ölelésre hajlik, kezesen.
Késő délelőtt ágaskodik vállunkra a hajnal.

BARTÓK-HANGVERSENY MANCHESTERBEN

(Széljegyzetek Anda Géza manchesteri hangversenyéhez)

A több mint száz éve fennálló manchesteri Hallé Orchestra volt az első külföldi zenekar, amely Bartók-művet adott elő. Alig néhány héttel a pesti bemutató után, 1904. nyarán Hans Richter, a Hallé akkori karmestere műsorára tűzte az azóta elfelejtett Kossuth-szimfóniát. A hangversenyen maga Bartók is megjelent.

A Hallé zenekar azóta is hagyományosan hű maradt Bartókhoz. Így nem volt meglepő, hogy legutóbbi hangversenyén két Bartók-művet csatolt Beethoven III. szimfóniája mellé : a Divertimentót és a II. Zongoraversenyt. Ez utóbbihoz szólistának az ismert magyar Bartók-előadót, Anda Gézát hívta meg.

A műsor magyarázó szövege a II. Zongoraversenyt még mindég a zeneköltő elvont és nehezen érthető művei közé sorolja. Ez a tétel tíz évvel ezelőtt sem állta már meg a helyét, nemhogy most, a hatvanas évek derekán. A közönség is alaposan rácáfolt erre a megállapításra. Nemcsak hogy megértik a nagy magyar muzsikus zenéjét, de már Bartók-kultuszról is beszélhetünk. A manchesteri (és általában, angliai) hangversenytermekben nincs Bartóknál népszerűbb modern zeneköltő.

A kezdés előtti percek izgalmát csak fokozták a Divertimento első ütemei. Sajnos, a jó kezdet később elszíntelenedett. Kár, hogy Barbirolli, a Hallé igényes karmestere a teljes vonósgárdát sorompóba állította ahelyett, hogy Bartók eredeti intencióit követve, egy jobban összekovácsolható kamarazenekari létszámot használt volna.

A dobogóra lépő Anda Gézának a közönség lelkes tapssal előlegezett bizalmat.

A zongoraverseny a szólista és a zenekar kirobbanóan szilaj együttjátékával kezdődik, s ez kitűnően sikerült. Ezt követően azonban a zenekar kissé bizonytalankodott és idegességét túlzott fortissimókba fojtotta, helyenként elnyomva a zongorát. Pedig Bartók remek alkalmat nyújt a fúvósok és ütők együttesének a zongorával való briliáns együttműködésre. Anda simulékony játékának köszönhető, hogy az egyensúly hamarosan helyreállt és a továbbiakban igazán élvezetes előadás részesei lehettünk.

A második tétel költői szépsége teljes mértékben kibontakozott. Anda ihletett játékával teljesen magával ragadta a zenekart. Felhők felett lebegő muzsika volt ez, hosszan kitartott, éteri tisztaságú trilláival, mozgalmasan lírikus hatásaival.

A harmadik tétel is, kiváló előadásban, méltó keretbe állította Bartók e valóban fényes hatású, modern szépségű és érdekes művét.

Anda Géza zongorajátékát önfegyelem, erős ritmusérzék, a hangszer teljes uralma, briliáns hatású hangfogás, mély zeneiség és mozarti könnyedséggel párosult epikai erő jellemzi. Kétségtelen, hogy Anda ma a világ legelső Bartók-játékosai között foglal helyet.

Barbirolli, a Hallé karmestere igényes előkészítő munkájával, kiváló kísérő készségével és finom Bartók-érzékével segítette elő a hangverseny sikerét.

A zenekar is jól játszott. Az említett hibák, sajnos, nagyon is megszokottak a Bartók-hangversenyeken, szerte az egész világon.

BOTTA RUDOLF

VÁSÁRY TAMÁS zongoraművész február 10-én New Yorkban a Carnegie Hallban hangversenyezett. A kritika egyértelmű elismeréssel adózott játékának. Harold C. Schonberg, a "New York Times" kritikusa így fejezte be bírálatát: "Mr. Vasary nem közönséges zongorista. Ő olyan művész, aki a magasrendű virtuozitást hatalmas muzikalitással egyesíti. Jelentékeny művész ... Nagyon kevesen tudnak ilyen stílusban, ennyi finomsággal és eleganciával játszani, mint ő". A "New York Herald Tribune" ezt a címet adta kritikájának : "Vasary : tehetség és költő."

*

HATALMAS SIKERREL szerepelt a párizsi Salle Gaveau-ban a Végh vonósnégyes. Műsorukon Haydn, Bartók, Schumann és Beethoven művei szerepeltek. A "Le Monde" zenekritikusa elragadtatott cikkét e szavakkal zárja : "Aki még nem hallotta játszani a Végh vonósnégyest, az nem is ismeri Beethoven vonósnégyeseit."

*

MARGUERITE LONG, a világhírű zongoraművésznő, 91 éves korában Párizsban meghalt. Ravel, Debussy, Fauré és sok más nagy francia zeneszerző egyik első népszerűsítője volt és Jacques Thibaulttal együtt megalapítója annak a zenei díjnak, amely minden évben a legjobb előadóművészeket jutalmazta és amely több ízben kitüntetett magyarokat. Élete utolsó napjáig tanított és szenvedélyesen részt vett a párizsi zenei életben.

LADÁNYI LÁSZLÓ

A HEGYEN ÁT...

Hű micsoda napra ébredt! Mintha az egész világ előtte heverne, kitárva szépségét és ezernyi vidám dolgot, egyszerre láttatva vele a közelit és a végtelent. A fűszálak finom bolyhain megcsillanó kék sugarakat s az óriási fehér felhőhet, amelyek mint kiterjesztett szárnyú angyalok könnyedén, arany fényekkel átitatva úsznak az ég végtelenjében.

Alig számít ilyenkor, hogy útra kell kelni, mégpedig hegynek fölfelé és nem is akármilyen hegynek, hanem aminek egyelőre még a csúcsát sem látni, s hogy mi lesz ott, hogyan lesz ott. De széles és sima az út felfelé, a színek, mintha ünnepet ülnének, s a levegőnek édes, tiszta íze van. Akár a frissen fejt tej!

Ügyes volt, aki ezt az utat építette, játszva halad rajta az ember és nem is messziről már látni az első falu kedves, piros tetejű házait. Ha odaér, majd megpihenhet. Ideje van bőven, kár lenne elsietni bármit is, ki kell gyönyörködnie magát a rengeteg látnivalóban. Hiszen itt minden új, izgalmasan ismeretlen, és ismeretlen izgalmakat rejtő. Senki nem űzi, nem siettet. Ha akarja, letérhet az útról és máris benn van az erdőben, nyílegyenes, fiatal fák között, piros szamócák, bólogató kék virágok fogadják, s a mulatságos pirospettyes kis gombák csaknem kalapot emelnek előtte. Egy pillanat töredékéig még azt is láthatja, amint egy riadt őz gyönyörű futással menekül az idegen hangok elől, s a veszély okozta rémülettől vadul dobogó szívének hangját felerősíti körülötte a világ, mint valami óriási kagyló.

S aztán újra ki a napfényre! Nagy széles szekerek haladnak előtte, erős fekete bivalyok vonják, rakományuk széna és mente illatot áraszt. A kanyarnál nyurga, szeplős képű legény babrál valami gépen, kíváncsi gyerekek veszik körül. Amikor odaér, látja, hogy a legény lábbal hajtott forgó vörösréz katlan fölé hajol, s a katlanba nyújtott pálcikára édesen csillogóan, leheletfinoman csavarodik rá a rózsaszín vattacukor, úgy hogy a nyál fut össze az ember szájában. Nem is csoda, hogy amint egy jó adag rágömbölyödik a pálcára, máris akad gazdája, s mit számít az idő, amit azzal tölt el, hogy kivárja ő is a maga adagját, hogy aztán ártatlan gyönyörűséggel legelje le a szájában édes semmivé olvadó csillogó gombolyagot.

És már itt is a falu széle, az első, amit elér. Gyerekek golyóznak az árok mellett, amott meg labdajáték folyik, nem restell mindenütt megállni, s részt venni egy ideig a mulatságban.

A főtéren vásár van, éktelen lárma, százféle mesterember, kereskedő, kóklerek, gyógyfűvészek, kegyszer és könyv árusok, véget nem érő, kavargó sokasága. Mindenkivel szóba elegyedik, jól megfigyeli, amit elmondanak neki, pár mondatból is megtudja amire kíváncsi, az üres bőbeszédűség sem fárasztja, hiszen tekintete közben ideoda futkoshat, hogy felszívjon mindent, ami látnivaló. Jóízűen falatozik, ahol megkínálják, de a zsebébe is szívesen belenyúl, ha megkíván valamit.

Aztán indul tovább, türelmetlenül. A falu elmarad, újak jönnek, másfajta emberekkel, szokásokkal. Kalandja is akad az egyikben, egy asszony, sóváran, magányosan eltöltött éveitől, mint a száraz bozót, mely egyetlen szikrától lángra lobban s félelmetes tűztengerré változik. De hamar ellobog a láng, s ami még parázslik, a gyorsan átfutó zápor eloltja.

Tovább visz az út, már azt is tudja, hogy odafenn a Nagytetőn tágas fennsík van, melyen hatalmas város él és lélegzik, benne a világ minden csodája. Mennyi minden történt már eddig is. És hol van még a dél! Az úton magafajta fiatalokat talál, dalolva mennek tovább, feljebb, feljebb. De itt is ott is lemarad egy-egy, végül megint csak egyedül van. S akadnak újra lányok, most már ő ragadja meg őket, erős és fiatal ölelésének ki tudna, ki akarna ellenállni.

Olyan az út, mint egy mind szélesebben áradó ének, csapongó, ujjongó, olykor mélabús.

És mire árnyéka egészen a lábáig zsugorodik, már ott ragyog előtte a város. Kőrengetege messziről fehérlik a déli verőfényben, csörömpöl, csattog, sivít, sistereg, ezer új hanggal köszönti. Mintha valami szédületes méretű farsang kavarogna körülötte, úgy változik át előtte minden utca, más-más alakot öltve játékosan. Az egyikben könnyű nyári ruhában jár a nép, az üzletek tarka kelméket kínálnak, a gyümölcsöktől roskadoznak a polcok, a másiban vidám hópelyhek kergetőznek a szélben, meleg bundába bújva járnak az emberek, lélegzetük ott lebeg körülöttük láthatóan, mint valami megfagyott kiáltás. A kirakatokban báli ruhák, síkészletek, fűtőberendezések. Az egyik utcában reggeli napsütésben indulnak vidám kirándulásra az emberek, a másiknak sötét éjszakáját felvillanó transzparensek fénycsóvái színezik be, s ragyogó kirakatok hirdetik a színházak, mozik legújabb szenzációit : Duse Eleonórát, Alexander Moissit, Asta Nielsent, Psilander Waldemart. S amint innen kijut, széles útra ér, ahol ragyogó napfény köszönti, buja park közepén vidám zenére, kipirult párok keringőznek. Már ott is van közöttük, s egyszerre Csilla kezét fogja, s könnyedén karcsú derekát. Tudja, hogy ő az, az igazi, a kedves, a hű, a jóságos. És már együtt járják tovább az utcákat, melyeknek pici napjai, hol felkelnek, hol lenyugszanak, s az évszakok úgy suhannak el mellettük, mint holmi egymásba fogódzó féktelen és szertelen karneválfigurák. Újfajta ruhák, új színek lobbannak fel mindegyikben s a transzparensek is tarkábbak, mint azelőtt, ismeretlen neveket villantanak egy-egy új utca átsuhanó éjszakájában. John Barrymore, Vivien Leigh neve tündököl odafenn, a táncok ritmusa is más, mint azelőtt, dobok, szaxofonok színei olvadnak bele a hangok szivárványába. És a mozikban a csalóka fény Clark Gable, Greta Garbo, majd Gérard Philipe és Brigitte Bardot árnyékát idézi eléjük, míg összeborultan átadják magukat az új varázslatok gyönyörének.

Ám bármilyen nagy is ez a város és bármilyen rengeteg sok utca van benne, egyszer azoknak is vége szakad és már látni utánuk a puszta mezőket. De az utolsó mellékútnál egyszerre Csilla megáll, arca elsápad. Elengedi a kezét :

— Én nem mehetek tovább veled ! El kell hogy váljunk, kedves.

Rémülten szorítja magához :

— Megőrültél, Csilla ! Hogyan lehetnék meg nélküled ?

— Pedig ez így van — mondja Csilla és már nincs is ott, s ő nézi a kezében maradt ruhafoszlányt. Fénytelen, fakó, fekete.

Fáj, nagyon fáj, de lehetetlen maradni, megállni, valaminek lennie kell ott túl a hegyen, ami megadja mindenre a végső feleletet. Már a lejtőn tart lefelé, de furcsa mód mégis nehezebb az út, mint amikor reggel könnyű szívvel felfelé kapaszkodott. De még most is csak kora délután van, és körülötte új, bár komorabb szépségekkel gazdag az út. Mert más, minden más, mint délelőtt volt, mohos sziklák merednek mindkét oldalon, és az erdők sűrűek, sötétek, némák. Ha néha belép a fák közé egy kis pihenőre, kígyók siklanak el mellette, dühös darazsak donganak, tárt kancsójú buja virágok piroslanak szemérmetlenül s álnok indák kapaszkodnak lábai elé, hogy elgáncsolják. Néha farkasüvöltés is hallatszik nagyon messziről. Itt-ott felbukkan egy-egy falu, de alig lézeng néhány ember az utcán, a földeken kedvetlenül folyik a munka, néhol száron áll a termés már évek óta, s a gyümölcsfák lehullatják megkeseredett terhüket, a tövüknél rothadnak el a bánatosan pirosló aranyalmák. a korcsmákban vad énekszó, nehéz boroktól verejtékes arcok. Ott ül ő is, együtt dalol velük, ötpercre-cimborákkal, a mázsás korcsmárosné kidagadó fenekére ver.

Aztán elmaradnak a falvak is, enyhül a lejtő, ha visszanéz, mögötte ködbe veszve a hegytető, nyoma sincs városnak, csillogásnak. Csillára gondol s azon tűnődik, nem tért-e rossz irányba valahol. Talán akadt volna más út is, talán ott fenn maradhatott volna egy csöndes kis fészekben, együtt Csillával, talán most is vele lehetne, s gyerekek sürögnének körülötte. Ha leér és eljut a következő hegyig, jobban meggondolja, merre menjen. Csak ezzel végezne már !

Az árnyékok egyre nyúlnak, egyik a másikkal összetalálkozik, egybeolvadnak, megsűrűsödnek, már nem is egyéb a világ, mint csupa árnyék, íme, este van. A hegyi ösvény véget ér s innen csak egyetlen irányba, sűrű erdő széléig vezet az út s aztán belehal a rengetegbe, amelynek sötétsége még az esténél is feketébb.

De mennie kell, mert hajnalra már a szabad mezőre akar kijutni, ahol majd ismét tág lesz a láthatár. Sorog az avar a lába alatt, szemek villannak meg a sötétben, vagy talán jánosbogarak, társat keresnek s fénnyé vált vágyakozásuk jelzi az utat. De őt nem hívja senki, nehéz, áporodott itt a levegő, egyre nehezebb előrehaladni, mert mind sűrűbben és sűrűbben nőttek össze a fák. Egyszerre azt veszi észre, hogy már mozdulni sem tud, két fa közé szorult, s ha valahogy mégis áttörne, előtte áll a harmadik törzs, nem juthat tovább és vissza út sincs, mert már mögötte is ott mered egy tölgyóriás, csapdába került.

Lehetetlen, hogy ne jussak tovább, — gondolja — még néhány óra és felkel a nap s a világ teli lesz fényességgel, széles síkságok, ágaskodó hegyek váltják egymást és tengerek, folyók, szigetek. Hiszen ezt még mind látnia kell, érezni, tapintani, felhabzsolni, hogy felolvadjon benne az egész világ, mint szájában az a rózsaszínű vattacukor, amire egyszerre olyan valóságosan emlékszik, hogy egész testét elborítja annak a régi pillanatnak minden gyönyörűsége. Ebben az ízben megvan mindannak a szépsége, melyben része volt. A napfény, a játék, a szavak és színek zenéje, Csilla csókja.

Az erdő fölött ott tündököl már a hold, s fényében a lombok ezüstösen felragyognak. De hozzá, a négy fa közé bezárthoz, már nem jut el egyetlen sugara sem.

Az 50 éves Dada

A NÁSZNÉP festői csoportban helyezkedik el az Eiffel-tornyon. Ott a menyasszony, a vőlegény, a papák és mamák, vőfélyek, koszorús lányok, tanúk és ellentanúk, barátok és szomszédok. Mindenki méltóságteljes menyegzői díszben és mindenek fölött a család előkelősége, szinte a legfontosabb személy az egész együttesben, akiért talán az egész esküvő van s akiről majd egynéhányszor társaságban említést fog tenni az egykori vőlegény, nem hivalkodva, csak úgy hanyag-mellékesen : "nagybátyám, a tábornok". Igen a tábornok is ott van teljes díszben, vastag vörös stráffal a pantallóján, csillogó kitüntetésekkel a mellén. Ő a násznagy.

A fényképész, amolyan párizsi Helfgott bácsi, rászereli harmonikás masináját a terpeszállásba helyezkedett lábakra, letakarja fekete bűvészkendőjével és már mondja is a varázsigét :

— Mindenki nézzen bele a lencsébe, egy madárka fog kirepülni belőle !

A gép kattan és a lencséből, ha nem is repül, de kilép a madárka : egy jól megtermett *strucc*. Valami hiba történt. Újra az egész !

A násznép újra felveszi legünnepélyesebb arcát és belenéz a lencsébe. Újabb kattanás és a lencséből most kiugrik — *egy oroszlán*. Egyenesen a tábornokhoz, leharapja az egyik lábszárát és elszáguld vele. A fényképész utána. Kis idő múlva visszahozza a lábszárat, viszailleszti a helyére és újra kezdődik a szertartás.

Feszült várakozás közben két idegen jelenik meg a színen. Megállnak a násznép előtt, összehúzott, szakértői szemmel vizsgálják az együttest.

— *Szép kép !* — jegyzi meg az egyik. — *Vajon ki festette ?*

— *Az Úristen !* — veti oda a másik.

— *Honnan tudja, hiszen nincs rajta szignó ?* — hitetlenkedik a kérdező.

— *Úristen nem szignál !* — vágja ki a szentenciát a szakértő.

ENNYI, amire emlékszem — talán nem is egész pontosan — Jean Cocteau egykor híres dadaista darabjából, *"Az Eiffel-torony nászá"*-ból. Valamikor a 20-as évek elején Budapesten is előadták, a Zöld Szamár-kabarében. Van-e, aki emlékszik még egy ilyen nevű intézményre? A Forgács Rózsi Kamaraszínházában tartotta előadásait. Előadásait? Azt hiszem, egyetlen egyet.

Akkor Cocteau nem is volt már dadaista, mint ahogy az egész dadaizmus lezárta addigra működésének cégjegyzett szakaszát és a hivatalos irodalomtörténet úgy könyvelte el, mint divatjamúlt irodalmi emléket. Éppen most múlt 50 éve, hogy az első világháború közepette, 1916. februárjában, a semleges Zürichben a Cabaret Voltaire-ben megalakult, bár egyik képviselője, Hans Richter szerint éppen olyan nehéz meghatározni a dadaizmus születési helyét, mint Homéroszét, de alig hat évig élt mint szalonképes irodalmi divat. Igaz, hogy ez a hat esztendő elegendő volt arra, hogy olyan ismert irodalmi és művészeti nagyságok húzódjanak meg hosszabb-rövidebb időre fedele alatt, mint Tristan Tzara, a mozgalom pápája, Hugo Ball, Richard Hülsenbeck, Max Jacob, Hans Arp, Max Ernst, Chirico, Feininger, Kandinsky, Klee, Kokoschka, Marc, Modigliani, sőt Picasso, Péret, Cracan, Soupault, Ribemont, George Grosz, Kurt Schwitters, Breton, Aragon, Éluard, az amerikai szekta vezére : Marcel Duchamp, Picabia, de Zayas és — az a gyanúm, — mindenki, aki akkor élt és fiatal volt. A legtöbben gyorsan továbbálltak. Még az ős-alapító Tristan Tzara sem maradt meg a "cég"-nél. Illetve a cég szűnt meg, a dadaizmus. De hát valóban megszűnt-e?

AMIKOR ALAPÍTOTTÁK, háború volt, ahol alapították, semleges ország volt, ahol még lehetett tiltakozni. Mi ellen ? Minden ellen, persze a háború ellen is. Ez azonban túl értelmes lett volna, illetve túl egyértelmű, ami rangján alul volt a dadaizmusnak. Kiállítottak és itt-ott betiltották a kiállításaikat. Lapot adtak ki és sok helyen elkobozták lapjaikat. Kiáltványokat írtak, feltéve a kérdést : *"Mi a Dada? Művészet, Filozófia? Politika? Tűzbiztosítás? Vagy : Államvallás? Valódi energiaforrás-e a Dada? Vagy SEMMI, azaz MINDEN?"* — Persze mindez izgalmas tipográfiával került nyomtatásba. Megírták a híres *"Merz"-költeményeket*, Tristan Tzarának akkor adták elő *"Antipirin úr első mennybéli kalandja"* című korszakalkotó drámáját, majd a *"Gázszív"*-et és a *"Felhőzsebkendő"*-t és — amiből idéztünk — Cocteau *"Az Eiffel-torony nászá"*-t.

Hatásuk inkább csak az irodalmi szalonokra szorítkozott, ahol nem fordultak meg jellegzetes "polgárok", holott a dadaizmust kissé, sőt talán főleg *"épater le bourgeois"*-nak szánták. A polgárság nem botránkozott meg, legfeljebb gúnyosan legyintett, esetleg jóízűen nevetett, mert balgán azt hitte, hogy mindez csak tréfa, sőt tapsolt, amikor a pesti Dunakorzón tíz felemás pár vonult végig, feketére subickolt arcú nők fehér férfival és viszont, a karjukban pepitára mázolt hajasbabát szorongatva. Polgárok, valódi klasszikus értelemben vett kispolgárok, persze, ebben az időben is éltek, de úgy látszik éppen más dolguk volt. Kivéve a semleges Svájcot, ahol a rendőrhatóság mindenesetre ilyennek bizonyult, amikor bezárta a Cabaret Voltaire-t, finom szimattal felismerve, hogy a tekintélynek — *mindenfajta tekintélynek* — veszedelmesebb ellenfele ez a félkulacsos társaság, mint például a kabarétől egy sarokra lakó Lenin, Zinovjev és Radek, aki ott és akkor legfeljebb *egy másik tekintély* felépítésének tervét skiccelte fel.

"A dadaizmus — ahogy Szerb Antal meghatározta — *a világ értelmetlenségét értelmetlen művészettel igyekezett kifejezni"*, de Szerb Antal *a múló divatok* listáján tartotta nyilván és nem gondolt arra, hogy öt évtizeddel a Cabaret Voltaire megnyitása és gyors bezárása után San Franciskótól Szamarkandig és Tromsőtől a Jóreménység-fokáig a világ egész fiatal nemzedékének szellemi arzenálja az 1910-20-as évek előtöltős fegyvereivel lesz tele : olcsó *action gratuite*-ekkel, nihilista politikai elképzelésekkel és süket szókapcsolatokkal, bizonyítván, hogy fél század nem volt elegendő idő annak a szédítő tudományos és civilizációs fejlődésnek filozófiai megemésztésére, ami ez időszak során bekövetkezett. És bizonyítván, hogy legalább ennyi idő kellett, amíg a kevesek kiábrándultsága és tájékozatlansága tömegvilágnézetté dagadt.

AMI üzleti szempontból sem megvetendő körülmény.

MÁRER GYÖRGY

Irodalmi Ujság

AZ A.F.P. moszkvai jelentése szerint valószínűleg bíróság elé állítják a Szinjavszkij-Daniel per egyik tanúját, Golumstokot is. A tanú, kihallgatása során, elmondotta, hogy kéziratban olvasta a két író inkriminált műveit, amelyeket egy barátja adott át neki elolvasásra. Arra a kérdésre: ki volt ez a barát, Golumstok nem volt hajlandó válaszolni, annak ellenére, hogy a bíróság azonnal megfenyegette: hallgatása hathónapi kényszermunkával járhat számára. Megbízható források szerint a besúgói szerepet visszautasító Golomstok perére hamarosan sor kerül.

*

MEDNYÁNSZKY LÁSZLÓ, az 1919-ben elhunyt festőművész Bécsből Budapestre szállított hamvait február 15-én helyezték el ünnepélyesen a Kerepesi úti sírkertben.

*

ZÜRICHBEN bemutatták Friedrich Dürrenmatt legújabb színművét, "A meteor"-t. A darab főhőse egy Nobel-díjas író, Wolfgang Schwitter, valamiféle modern Lázár, aki többször is haldoklik, meghal és mégis életben marad. Dürrenmatt részben az élet és a halál kérdésein elmélkedik, részben a halálból élőket, a temetési vállalkozókat, a hivatásos búcsúztatókat gúnyolja. A közönség vegyes érzelmekkel fogadta a színművet és a tapsokba füttyök is keveredtek.

*

AZ IDEI Cannes-i Filmfesztivál szürije a következő tagokból áll: Olivia de Havilland, a világhírű színésznő, Fritz Lang rendező, Tetsuro Furukaki, Japán párizsi nagykövete, André Maurois, Marcel Achard, Maurice Lehman, Maurice Genevoix, Marcel Pagnol, Jean Giono és Armand Salacrou francia írók, Denis Marion belga kritikus, Richard Lester angol, Vinicus de Moraes brazil és Serge Jutkovics szovjet rendező. A hivatalos fesztiválal egy időben, azaz május 5-e és 20-a között, kerül megrendezésre Cannes-ban "A befejezetlen filmek fesztiválja" is. Ezen Marcel Carné, Henri-Georges Clouzot és Orson Welles egy-egy alkotása mellett bemutatják azt a filmet is, amelyet Marilyn Monroe kezdett el, nem sokkal tragikus halála előtt.

*

ESCHER KAROLY fotóművész, a magyar fotoriport egyik megteremtője 76 éves korában Budapesten elhunyt. Mérnöki diplomája volt, de kora fiatalságától kezdve a fotoművészetnek szentelte életét. A magyar némafilmgyártásnak kiemelkedő munkatársa volt, majd később amikor fotoriporttal kezdett foglalkozni, nemzetközi sikereket is értek el azok a képei, amelyek a hétköznapi eseményeket művészi színvonalon ábrázolták.

*

175 ÉVES MAGYAR SZÍNJÁTSZÁS címmel képes albumot adott ki a Színháztudományi Intézet. A kötet Kelemen László színtársulatának első magyar nyelvű előadásától napjainkig követi a magyar színjátszás fejlődését.

*

HARMINCEGY filmet javasolt az Oscar-díjra a nyolc legnagyobb amerikai filmgyártó vállalat. A jelölt filmek között ott van a "Dr. Zsivágó" is.

*

DOMENICO MODUGNO "Dio come ti amo" című szerzeménye Gigliola Cinquetti előadásában lett az idei győztese a San Remo-i dalfesztiválnak. Modugno negyedszer, Gigliola Cinquetti másodszor nyerte el az első díjat San Remóban.

*

EISEMANN MIHÁLY zeneszerző 68 éves korában Budapesten elhunyt. A Zeneakadémián Kodály, Siklós és Weiner tanítványa volt. Dalai és operettjei ("Egy csók és más semmi", "Én és a kisöcsém", stb.) nemcsak Magyarországon, de külföldön is, rendkívül népszerűek voltak.

HEVESY IVÁN, a magyar filmesztétika és a magyar képzőművészeti kritika jelentős művelője 73 éves korában Budapesten elhunyt. Hevesy akkor kezdett foglalkozni a filmmel, amikor még a filmet nem tekintették művészetnek és Balázs Béla mellett nemcsak meglátta a filmben rejlő művészeti lehetőségeket, hanem szinte létrehozta a film esztétikai törvényeit is. Ezzel foglalkozik az 1925-ben megjelent "A filmművészet esztétikája és dramaturgiája" című műve is. A filmről több összefoglaló művet jelentetett meg: "A film kulisszatitkai", "A hangosfilm mérlege", 1943-ban "A filmjáték dramaturgiája", és 1958-ban jelent meg utolsó filmtémájú könyve: "A magyar filmművészet története."

Kritikusi pályafutását a "Nyugat"-nál és a "Má"-nál kezdte.

*

AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK legkelendőbb hanglemezei ebben az évben: Arnold Schönberg: "Guerre Lieder", című műve Rafael Kubelik, és Alban Berg: "Wozzeck" című operája Karl Böhm vezényletével.

*

VAJDA ALBERT, a Müncheni Televízió felkérésére részt vett a bajor főváros farsangi mulatságain és élményeiről "Londoni magyar humorista a müncheni karneválról" címen karikatúrákkal illusztrált műsorban számolt be.

*

ELIO VITTORINI, a legismertebb olasz írók egyike, hosszas betegség után, 58 éves korában elhunyt. Legsikeresebb művei: a "Sziciliai beszélgetés", "A férfiak és a többiek", "A vörös szekfű", "A messzinai asszonyok", majdnem minden nyugati országban megjelentek. Vittorini a második világháború idején aktívan részt vett az antifasiszta ellenállási mozgalomban; 1943-ban belépett az illegális kommunista pártba és ő lett a hivatalos pártlap, az "Unita" első főszerkesztője. Hamarosan azonban összekülönbözött Togliattival, a párt főtitkárával, aki nem volt hajlandó az irodalmi és a szólásszabadságot olyan nagyvonalúan értelmezni, mint az író. A vita eredményeként Vittorinit kizárták a kommunista pártból.

*

JUGOSZLÁV képzőművészek kiállítása nyílt meg Hódmezővásárhelyen a vásárhelyi és a zentai művésztelep között kialakult együttműködés eredményeként. A kiállításon 13 vajdasági festőművész 54 alkotását mutatták be.

*

GRETA GARBO állítólag újra filmszerepet vállal. Terence Young arról tárgyal a hosszú idő óta visszavonult művésznővel, hogy játssza el a címszerepét Giraudoux "Chaillot bolondja" című darabjának filmváltozatában. Garbo hajlandónak mutatkozott a szerep elfogadására.

*

A FEHÉR HÁZ lesz a címe annak a filmnek, amely több amerikai elnök — Jefferson, Jackson, Lincoln, Wilson, Roosevelt és Truman — életéből mond majd el különböző epizódokat. A film előkészítésében Irwin Shaw író és John Ford rendező mellett részt vesz Arthur Schlesinger, Kennedy elnök egykori tanácsadója és életrajzírója is.

*

MINDEN IDŐK MŰVÉSZETE címmel jelent meg a francia Sequoia kiadásában az a könyv, mely kétezer reprodukció illusztrálásával valamennyi nép művészetével foglalkozik a történelem előtti időktől napjainkig.

BAJOR GIZI halálának 15. évfordulóján, február 12-én, a Színháztudományi Intézet emlékünnepélyt rendezett a Bajor Gizi Múzeumban. A nagy művészről a közeljövőben könyv jelenik meg Staud Géza szerkesztésében.

*

BÁSTI LAJOS nyerte a Monte-Carló-i TV-Filmfesztivál legjobb férfialakításának Aranynimfa-díját, az "Iván Iljics halála" főszerepéért. A közönség zsűrijének most először kiosztott díját a Magyar Televízió kapta.

*

HATSZÁZ KIADVÁNNYAL szerepel Magyarország a lipcsei Nemzetközi Könyvkiállításon. Ebben az évben Milánóban, Göteborgban, Párizsban és Barcelónában is kiállítanak magyar műveket a nemzetközi könyvkiállításokon.

*

IGOR SZTRAVINSZKIJT tiszteletbeli tagjává választotta a Lengyel Zeneszerzők Szövetsége.

*

BÖSZIN ENDRE festményeit mutatta be Edinburghben a Douglas and Foulis galéria. A festő 1956-ban hagyta el Magyarországot és azóta Angliában él.

*

SZIRMAI REZSŐ hangjátékát, a "Mindenki Karácsonyfáját"-t bemutatta a Norddeutscher Rundfunk. A hangjáték a két világháború közötti időben játszódik és a kor egy "szürke átlagemberének" életéből ábrázol egy tragikus epizódot. A hangjátékot Háy Gyula fordításában Gerlsch Fiedler rendezte, főszrepeit Hugo Gottschlich, Hermann Schomberg, Paula Wessely és Aglaja Schmid játszsza.

A KÉK ANGYALBÓL, Marlene Dietrich híres filmjéből musical lesz. Heinrich Mann regényét némileg megváltoztatták a musical számára, a színhelyet ugyanis New Orleansba tették át. Zenéjét Duke Ellington, a világszerte ismert dzsesszzongorista szerezte. A bemutatót márciusra tervezik a Broadwayn.

*

STANISLAW CAT-MACKIEWICZ, a kiváló lengyel történész és író 70 esztendős korában Varsóban elhunyt. Cat-Mackiewicz a második világháború alatt Angliába menekült és rövid ideig az emigráns Lengyel Kormány miniszterelnöke volt. 1957-ben visszatért Lengyelországba, ahol a katolikus Pax-mozgalom "Slowo Powszechne" című lapjában írt rendszeresen vezércikkeket. 1965. júliusában a Gomulka-rendszer főügyésze egy sajtókonferencia keretében nyilvánosan megvádolta őt, hogy Gaston de Cerisay álnéven több tanulmányt publikált a párizsi lengyel emigráns folyóiratban, a "Kulturá"-ban és ezekben az írásokban "megrágalmazta Lengyelországot". Az idős író ellen vizsgálatot indítottak, de mielőtt a bírósági eljárásra sor kerülhetett volna, Cat-Mackiewicz elhunyt.

*

FEJES ENDRE "Rozsdatemető" című regénye, Gara László és Anne-Marie de Backer fordításában megjelent a párizsi Denoel kiadónál.

*

A KÉPHAMISÍTÁSOK annyira elszaporodtak az Egyesült Államokban, különösen New Yorkban, hogy New York állam főügyésze külön törvény hozatalát javasolta a hamisítók ellen.

*

A BÉCSI FESZTIVÁL május 23-án nyílik meg, az 1959-ben elhunyt Joseph-Mathias Hauer egyik operájának bemutatásával.

AZ ÚJ KÍNA hírügynökség közli, hogy a pekingi egyetem teljes filozófiai fakultását egy népi kommunába telepítették át. Az intézkedés Mao Ce-tung élenjáró tanításainak gyakorlati megvalósítását célozza, miszerint nem elegendő, ha az egyetemi tanárok és diákjaik csak az elméletet tanulmányozzák, — részt kell venniök a parasztok és a munkások mindennapi életében is. "Vége annak a világnak — írja az Új Kína hírügynökség beszámolója —, amikor az egyetemi hallgatók, külföldi példákat utánozva, tantermekben tanultak és egyik könyvet bújták a másik után..."

*

BALKÁNYI ZSUZSANNA rajzaiból és metszeteiből rendezett kiállítást a "Nouvel Essor" galéria Párizsban. A kiállításhoz A. Dunoyer de Segonzac, a világhírű francia festő írt bevezetőt.

*

ROMAN GARY francia író "Európai nevelés" című regényéből készíti legközelebbi filmjét Vittorio de Sica. A külső felvételeket Párizsban és Varsóban forgatják.

*

A SZOVJET TUDOMANYOS AKADÉMIA tizenkét kötetben készíti elő a Szovjetunió történetének legújabb kiadását. Az Akadémia hivatalos közlönye azt ígéri, hogy a mostani kiadás teljesen tárgyilagos lesz. Főszerkesztője egyébként ugyanaz a Boris Ponomarov, aki az 1959-es, nem egészen tárgyilagos kiadás főszerkesztője is volt s aki 1932 óta minden, azóta megtagadott kiadás szerkesztésében fontos szerepet töltött be.

*

A KÖZLEKEDÉSI MÚZEUM újjáépítése évekig tartó munkálatok után befejeződött. A múzeumot április 2-án nyitják meg.

*

GROCK, a világhírű zenebohóc 40 évig lakott az olasz Rivierán, Oreglióban a Villa Biancában. Házát a közeljövőben a nagy művész emlékére múzeumnak rendezik be.

*

HATSZÁZ HELYESÍRÁSI hibát fedezett fel a szegedi Madách utcai általános iskola diákjaiból alakult brigád, amely rendszeresen figyeli a város utcáin, a többi között a kirakatokban kifüggesztett plakát- és reklámszövegeket, hirdetéseket.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0,90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 60 agora, Kanada: 0,25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0,80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Brazilia: 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT!
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel.: 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat!
Női és férfi divat.
Tulajdonos: LÁSZLÓ Gyula

NŐI ÉS FÉRFI DIVATÁRUK!
Mindenféle használati cikkek!
Minden beszerezhető
cégemnél, ami az Ön magyarországi hozzátartozójának vagy barátainak szükséges
MEGLEPŐEN OLCSÓ ÁRAK
ALEXANDER NOVEMBER
WIEN I. Fleischmarkt 10.
(Rotenturm Strasse sarok)
Telefon: 63-08-67

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 5. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. március 15.

VIGASZ ÉS ÍGÉRET

AZ ELMÚLT téli hónapokban ijesztő híreket közöltek napról napra az időjárásból élő hivatalos szervezetek. Európa, — sőt világszerte — szokatlan mélyre süllyedt a hőmérő higanyszála és sok helyütt a már egyébként hivatásos időszakban kegyetlen fagy ülte meg a dermedt tájakat. A hivatalos szervek mindezt kommentár nélkül közölték, legfeljebb a régi, bevált módszereket ismételgették, mondván, hogy még a legöregebb európai emberek sem emlékeznek ilyen kegyetlen, lélekfagyasztó időjárásra. Az ilyen tanúságtételnek már nem sok a hitele, hiszen a legöregebb emberek esetleg sok mindenre emlékezhetnek, de hitelesen legkevésbé az időjárásra. Akadtak okoskodó elmék, amelyek kedvelik a rejtett összefüggések feltárását, kapcsolatot találtak az embertelen idő és az egyre inkább embertelenedő világ között. Elméletük igazolására idézték a vietnámi háborút, a szíriai puccsot, a Ben Barka-ügyet, a ghánai változásokat, az angol politika bizonytalankodását, a lengyel politika megmerevedését, a szovjet helyzet sztálini beütéseit, — azzal a titkos optimista kicsengéssel, hogy a tavaszi olvadással a politikai helyzet is enyhülni fog. Az időjárás politikai áttételű jósait még az sem zavarta, hogy a forró Afrikát nem érintette a kíméletlen hideg. Az olvadás valóban elkezdődött, legalábbis a természet világában és adja Isten, hogy ez a folyamat bekövetkezzék a természetellenes emberi világban is.

MI, közép-európaiak, és különösen mi magyarok, már nem vagyunk fogékonyak ilyen természeti és világpolitikai összefüggésekre. Igaz, hogy népdalaink általában természeti képekkel tárulnak fel és legyen ez a kép vidám vagy szomorú, kietlen vagy örömet harsogó, így adja aranyfedezetét örömünknek és bánatuknak, vagy bánatunk és örömünk hitelesíti az ennek megfelelő táji képet. Néha a táj és a lélek állapota ellentétekben nyilvánul meg. A külső kép, csak azért tündököl délibábos valóságban, hogy a lélek sötétjét és pokolra szállt mélységét példázza.

Hiába ! Irodalmi stigmával megvert nép vagyunk.

Azért van különös érzékünk az allegóriákhoz, szimbólumokhoz is. Osztály, réteg és műveltségi fokozatkülönbség nélkül. Emlékezzünk az 50-es évek első felére — ehhez még nem kell a legöregebbnek sem lenni — amikor, ha költőink borús őszi tájról, boldogtalan szerelemről, halálfélelemről, zúzmarás fákról verseltek, ez elegendő volt ahhoz, hogy az ellenséges magatartásnak minősíttessék, s ehhez a minősítéshez a következmények is hozzátartoztak. Volt ebben valami igazság is. A tünet felismerésében feltétlenül, de annak következménye már nemcsak irodalomellenes, de emberellenes is volt. Mindhiába ! A szimbólumokért, az allegóriákért fizetni kell a költőknek, az íróknak. Minden korban más a fizetség. Kétségtelen, hogy Arany, Tompa, Vajda János, — kevesebbet fizetett érte, mint a mi kortársaink. És ezektől az irodalmi képletektől, úgy látszik, nehéz, vagy talán nem is tudunk megszabadulni.

Éppen csak arról van szó, hogy a szimbólum szimbólum legyen a talpán, hogy az szilárdan, hitelesen állhasson előttünk.

MOST, amikor az időjósok már tavaszi olvadásról adnak hírt, — Közép-Európában ez a szimbólum már elvesztette hitelét. Lejáratott, elkoptatott szimbólumoknak nem hiszünk. Mert az olvadás, a mi szemléletünkben már újra természeti jelenséggé változott vissza.

Valódi demokráciában a befagyasztott emberi érzelmek felengedése, az emberi jogok félelemnélküli gyakorlása, a kimondott szó becsülete és tisztelete még akkor sem jár adminisztratív következményekkel, ha nem szinkronizál a hatalom szavaival. De mindenképpen feleljen és ne fojtsa meg a lentről feltörő szavakat. Ha polgárjogot nyer a dialógus — és most nem a határon kívül élőkkel folytatható párbeszédre gondolok, hanem a határon belül élők párbeszédére és valóban párbeszédére, amely megszünteti azt a helyzetet, azt az akusztikai állapotot, hogy a kormányzat hangján kívül még csak egy hang létezhessen — : a visszhang, — akkor az "olvadás"-t is rehabilitálhatjuk.

Az utóbbi pár esztendőben voltak ilyen bíztató jelenségek. Az olvadást hírül hozó enyhébb szelek keringtek a magyar táj felett. És nem volt magyar, sem a hazában, sem a hazán kívül, hogy ne örült volna annak, hogy odahaza mélyebbet lehet lélegzeni és kezdték tiszteletben tartani az emberi test önrendelkezési jogát, ha éppen nem rugaszkodott el valóságosan az írott törvénytől. A kérdés, hogy *mind ez meddig*? — ott lebegett a fejek felett. Sötét felhő, amely csak szűrve engedte át az olvadás melegét. A diktatúrák tehetnek engedményeket, de az időleges engedményekért nem adhatnak kezességet. Ez hozzátartozik a diktatúrák — bármilyen előjelű parancsuralmi rendszerek — jellegéhez.

AZ IDŐLEGES OLVADÁSNAK ezért nem sokáig örülhettünk. Az elmúlt évben ijesztő hírek érkeztek Magyarországról. Úgyszólván nincs nap, hogy a magyar lapok ne írnának izgatásért letartóztatott emberekről, felgöngyölített összeesküvőkről, körmönfont lázítókról és hazájukat hűtlenül elhagyott árulókról, magyarul diszszidensekről.

Hogy mit neveznek lázításnak, izgatásnak, hűtlenségnek Magyarországon, — ezek helyi és főleg hasznossági szempontból alkotott fogalmak és merőben különböznek nemcsak a világ minden jogalkotásától, de élesen elütnek minden ember jogérzékétől és erkölcsi szemléletétől.

Az "Irodalmi Újság" utóbbi számai a Magyarországon megjelenő sajtó tudósításai alapján szomorú rovatként közli az őrizetbevételek, letartóztatások, elítéltek szomorú krónikáját. Mindebből kiderül, hogy izgatásnak minősül, ha egy munkás saját nyomorúságában minden hivatalos magyarázat ellenére sem tudja életszínvonalának emelkedését látni és ha elkeseredésében művelteti az Istent és a kormányt, a pártot és a Tervhivatalt, — az elkeseredést már nem nehéz bűntettnek minősíteni. Ha valaki számon meri kérni mindazokat az ígéreteket, amelyeket az orosz forradalom 49. évében, Magyarország fasizmus alóli felszabadulásának 21. évében a nép és az ország felemelésére tettek, akkor készen áll a lázítást és összeesküvés bizonyító önmagát sztereotipan ismétlő vádirat.

Vajon izgatást követ-e el az a nyugaton élő munkás is, aki nemcsak hangos szóval, de ennél hangosabb tettekkel, hetekig, hónapokig tartó sztrájkokkal figyelmezteti az államot, a munkaadót saját igényeire? Vajon összeesküvést szőnek-e a szakszervezetek, a pártok, ha a munkásság jobb életéért küzdenek ? Franciaországban az utolsó évben 6 %-kal emelkedett a lakosság életszíntje — s ennek ellenére nem akadt hatósági, vagy más hivatalas szerv, amely a munkásság bérharcait izgatásnak, összeesküvésnek, lázításnak minősítette volna. Erre nincs és nem lehet erkölcsi alap olyan országokban, ahol a munkásság, a parasztság, és általában az ország határán belül élő emberek jogát és kötelességét a demokrácia határozza meg és nem a diktatúra írja elő. És mindazoknak, akiknek ez nem tetszik, bűntudat és lelkiismereti küszködés nélkül, a szökés vádja nélkül kereshetik külföldön is egyéni boldogulásukat. És, ha úgy találják, hogy helyüket mégis otthon, a hazában találhatják meg, akkor nyugodtan térhetnek vissza. Nyilatkozniok sem kell. Értetlenül hallgatnák, ha visszatérőjegy fejében saját magukat és azt a politikai és társadalmi rendszert mocskolnák, ami ellentétes a hazai rendszerrel.

NINCS EBBEN semmi új, elmondták százszor is mindezt, csak az teszi fájdalmasan időszerűvé, hogy a magyar lapokban egyre sűrűbben jelennek meg az olyan híradások is, amelyek arról szólnak, hogy magyar állampolgárokat távollétükben, ahogy hivatalos nyelven mondják, in contumatiam, a hazatérés megtagadásának bűntettében, hosszabb-rövidebb szabadságvesztésre ítéltek. Ez nem rémhír, ez nem imperialista rágalom, hidegháborús aknamunka. Törvény van rá Magyarországon. A törvénynek száma is van : Btk. 205.§.Mindenki ebbe a paragrafusba botlik bele, aki "a hazatérés megtagadásának bűntettét" követi el, s e bűncselekmény elkövetője "1 hónaptól 5 évig terjedhető szabadságvesztéssel és mellékbüntetésül vagyonelkobzással büntethető."

A törvény régi hagyományokat folytat. Így például azt, amit a Habsburgok Rákóczi és Kossuth ellen és amit a Horthy-rezsim Károlyi Mihály ellen igyekezett alkalmazni. Igaz, hogy a halottak többnyire amnesztiát kaptak, hazatérhettek aminek az ára mindig az volt, hogy poraikban tűrni voltak kénytelenek, hogy a kegyeletes halottimportálók saját magukhoz szelídíthessék az emigrációban elhunyt kiemelkedő államférfiakat, tudósokat, írókat, művészeket.

A Btk.205.§-a egyelőre csak előkről intézkedik, de kísértetiesen hasonlít a mintegy négy és fél évszázad előtti törvényes intézkedésekre. Nevezetesen a Werbőczy-féle, a feudális elnyomást erősítő törvényhez, a jobbágyok röghözkötésének parancsához és melynek alapján szabadjára engedi a kíméletlen megtorlást is. Könnyű lenne egyéb analógiát is találni a mai rendszer werbőczysta szellemehez. A történelem ismétlődését vallók talán örömet is találnának abban, hogy Werbőczy, mint nádor, elnyomta a besztercebányai bányászok felkelését és a mozgalom vezetőit kivégeztette. A törökök sem voltak hálátlanok vele szemben, s 1541-ben, amikor a magyarok a török hódoltságot sínylették, Buda városának főbírójává nevezték ki. Korunkban Werbőczyt Quislingnek neveznék.

A RÖGHÖZKÖTÖTTSÉG annyiban változott, hogy az Magyarországon ma már nemcsak a jobbágyságra vonatkozik, de vonatkozik a munkásokra is, akiket — mihelyt gyárat változtatnak — "vándormadaraknak" gúnyolnak és megnehezítik elhelyezkedésüket, ha régi és rosszul fizető munkahelyüket jobbal akarják felcserélni. A városokból vissza akarják téríteni falujukba azokat a fiatalokat, akik éppen a falu elmaradt gazdasági és kulturális helyzete miatt próbálnak a városokban változtatni az életükön és a falvak reménytelenségét a városok reménytelenségére átváltani.

És, aki külországba kerül, annak parancsszóra és határidőre kell visszatérnie, mert különben bűntettet követ el, Btk. 205, bűntett... Úristen, mindez Magyarországon és 1966-ban !

Mintha sohasem lett volna március és kiesett volna a naptárból és a hivatalos emlékezetből 1848.

Március szellemét felidézni mindennapos kötelesség. Annak az 1848. márciusáét, amely minden pillanatban tetten éri a jelenben szellemének elárulását. Mert mindazok közül, amit akkor kívánt a magyar nemzet, vajon mi valósult meg és mi valósult meg mindabból, amit idestova már tíz esztendeje kívánt a magyar nép?

Március még mindig a sajtószabadságról, a cenzúra eltörléséről üzen, Március is követeli a politikai státusfoglyok (államfoglyok) szabadon bocsátását, nemzeti kötelességé teszi az erdélyi helyzettel való foglalkozást s nem utolsó sorban az úrbéri viszonyok, ezek között a Werbőczy-Kádár-féle 205. § eltörlését is.

AZ OLVADÁS a mi képzetünkben ezzel függ össze. Ez hozhatja vissza annak a szimbólumnak a becsületét is. Nem vagyunk megalkuvók, vagy könnyen kifizethetők, amikor már annak is örülnénk, ha ebből csak részengedményeket kapna a magyar nép. A politikai irányzat most nem erre mutat. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ha a legöregebbek nem is tudják párját az ideihez hasonló lélekfagyasztó időjárásnak, de nálunk még a legfiatalabbak is emlékeznek a 118 év előtti márciusi tavaszra. És ez az emlékezés vigasz és ígéret.

ENCZI ENDRE.

BABITS MIHÁLY

Petőfi koszorúi 1923

"Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?"

Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?
Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?
Ünnepe vak ünnep, s e mái napoknak
szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.

Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar :
talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.

Ki ünnepli ŐT *ma*, mikor a vágy, a gond
messze az Övétől, mint sastól a vakond
avagy gyáván bújik,
s a bilincses ajak rab szavakat hadar?
Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszorúit.

Óh, vannak koszorúk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek!...
Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméink ellensége rádob
emlékére — kőnek!

Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos füzérbe görbítve — légy szabad
virág szabad földön :
hogy árván maradva megrablott birtokán
mondhassa a magyar : "Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!"

Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az Ő ünnepségén :
Koporsó tömlöcét aki elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne tűrje
eleven emlékén !

1966. MÁRCIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

A nemzetközi Jogászszövetség jelentése a magyarországi jogtiprásról (3. old.)
Hanák Tibor : Imbolygó esztétika (5. old.)
Andrej Szinjavszkij védőbeszéde. Az utolsó szó jogán (6-7. old.)
Milovan Gyilasz novellája : Kivégzés (6-7. old.)
Kerényi Magda egy zürichi kiállításról (8. old.)
Határ Győző : Middleton-bemutató Londonban (9. old.)
Albert Pál : Rubens százada (10. old.)
Halász Péter : Egy szomorú bolt a Broadwayn (11. old.)
Vajda Albert : Az angol választások margójára (11. old.)
Horváth Elemér és Keszei István versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Gloszszák, Hírek

Az osztrák választások

Húsz év óta vár akkora sikerre az osztrák Keresztény-demokrata Néppárt, amilyet az elmúlt vasárnap aratott. Nyolcvanöt mandátumával nemcsak az abszolút parlamenti többséget szerezte meg, hanem még két helyet is kapott azonfelül. Tizenegy képviselőjükkel lesz több az új Házban, mint amennyit eddigi koalíciós partnerük és versenytársuk a Szocialista Párt ki tud állítani.

Sikerük első oka világos. Választások alatt kiadták a jelszót : "Megállítani a Népfrontot !" A szocialisták barátkoznak a kommunistákkal, mondták ; fegyverszünetet kötöttek egymással s a kommunisták csak egy bécsi negyedben lépnek fel, a többiben a Szocialista Pártra adják szavazataikat ; közös népfrontpolitikát határoztak el győzelem esetére : ezt nem szabad hagyni !

Kapóra jöttek, szinte közvetlen a választás előtt, a szomorú magyarországi események. A szomszéd országban, a néhány kilométerre zajló letartóztatási és terror-hullám igen élénken foglalkoztatta az osztrák sajtót. A középosztály s a vidéki kisgazdatársadalom újra megdöbbent, a veszély földrajzi — s alkotmányügyi — közelségétől. Ha valahol, akkor a keleti tömbbel tőszomszéd Ausztriában a népfrontpolitika végzetes csúszást jelenthet a jóvátehetetlen felé !

Nemhogy a Moszkva-hű kommunista párt nem kapott egyetlen mandátumot sem, — összesen tizennyolcezer szavazat esett rá és 486 szavazat a Kína-barát kommunista pártra — s nemhogy a Szocialista Párt nem húzott hasznot a nyíltan vissza nem utasított szövetségesből : két mandátumot, s a szavazatainak 1,61 százalékát el is vesztette.

A veszteség elég tekintélyes része az újonnan alakult Haladó Demokratapártot erősítette. Vezetője, Franz Olah hatalmas erőfeszítéseket tett, hogy megmutassa új pártja erejét. A magyaros nevű, de tősgyökeres osztrák politikus nemrég még a Szocialista Párt tagja volt, s pártja nevében a belügyi tárcát foglalta el. Nemrégiben eltávolították a pártból. Megfogadta, hogy bosszút áll, s ez sikerült is neki : csaknem százötvenezer szavazatot hódított el volt pártjától.

Fennmarad-e ezek után az eddigi koalíció ? A szocialisták szeretnék ; a szakszervezeteken meg az ipar államosított szektorán keresztül nagyon súlyos kellemetlenségeket okozhatnak a keresztény-demokratáknak, ha azok kizárják őket a hatalomból.

D. R.

Az Americana

ÖNKÉNTELENÜL Margaret Mitchel regénye jut az eszembe ; ez a romantikus, hig, könnyű és hazug világsiker, meg a belőle készült film. Holott nem az Egyesült Államok déli részén járok, Alabamában, Dél-Karolinában, vagy Texasban, hanem sokkal délebbre — Brazíliában.

Sáo Paulótól alig kétórás út : Americana.

Szépen gondozott ültetvények : cukornád, gyapot, dinnye. Patinás öreg fazendák, afféle régi udvarházak, melyek hűséggel őrzik az elmúlt időt.

Ám, nem az itt megszokott latinamerikai koloniális stílusban épültek ezek a házak. Átformálták őket, vagy éppen úgy épültek fel, — az egyik, a legöregebb 1875-ben, — ahogy az "Elfújta a szél" lapjairól emlékszünk vissza rájuk.

Első útunk a temetőbe visz. Protestáns temető, a sírköveken angol nevek és feliratok. Elég gyakoriak a szabadkőműves jelvények.

Emigránsok nyugszanak ezekben a sírokban. Amerikai emigránsok — Brazíliában. A Konföderáció emigránsai, akik az Észak-Dél háborúja után elhagyták Dél-Karolinát, Alabamát, Texast és elvándoroltak ide, mert nem voltak hajlandók elviselni a "yenki és a nigger" uralmat...

Az "Elfújta a szél" emigránsainak leszármazottai ma is itt élnek — Americanában. A polgárháború után több hullámban érkeztek Brazíliába észak-amerikai emigránsok. Telepeket létesítettek, de ezek közül egyetlen település eresztett gyökeret : Americana. A helység neve eredetileg Santa Barbara volt — az amerikai telepesekről nevezték el "Americaná"-nak.

WILLIAM MORRIS konföderációs tábornok volt az első — a felderítő. Hogy mikor érkezett Brazíliába — pontos adat nem beszél róla. Valamikor 1866 körül. Utána jött a családja és még vagy 82 család. Fazendákat vásároltak, földet és — rabszolgákat. Megkezdték az új életet és — folytatták a régit. Szorgalmasak voltak, ügyesek és igyekvők.

Americana vidéke emlékeztette őket — halmaival, flórájával — az elhagyott fölre. (Nekem minduntalan a Dunántúl jutott az eszembe...) Az amerikai emigránsok egy része visszatért az Egyesült Államokba, egy kis töredék beolvadt teljesen és nyomtalanul a brazil etnikumba. De Americanán még ma is él 27 család — a negyedik és az ötödik generáció — amely őrzi a hagyományt.

A negyedik nemzedék minden tagja tökéletesen beszél angolul, s az ötödik generáció nagy része is. Nemcsak amerikai-angol nyelvüket őrizték meg, de déli dialektusukat és némely szokásukat, ételeiket is.

Ugyanakkor már sok mindent átvettek a brazil világból.

KÖZÖSSÉGÜKET ma Dr. Jones fogorvos vezeti.

A temetőben felépült kis kápolnájuk — "felekezetnélküli". Mindig más felekezet papja, vagy prédikátora tart benne istentiszteletet. A kápolna pulpitusán ott van a — Konföderáció csillagos lobogója. Jobbra a brazil zászló, balra az amerikai.

Külön kis múzeumban őrzik a polgárháború és az első emigránsok emlékeit. A falon Lee generális fényképe. Egy csoportkép az első emigránsokról ; tömött, fehér szakállak, bajuszok, puritán sötét és fekete ruhák, komoly arcok. Régi, sárgult írások, könyvek, levelek, térképek — rozsdás szuronyok.

A konföderációs emigránsok történetét most írja Mrs. Judith Jones.

A Konföderáció amerikai emigránsai — és leszármazottaik — állandó kapcsolatban maradtak az Egyesült Államokban élő rokonaikkal. A brazil élettől az első generáció teljesen elkülönült ; elválasztotta őket a brazil társadalomtól felfogásuk, kultúrájuk és nem utolsó sorban — vallásuk. Az amerikai emigránsok metodisták, anglikánok és baptisták voltak a brazil katolikus tengerben. Papokat, prédikátorokat hozattak az Államokból.

Rabszolgákat nem hoztak ide magukkal — azokat itt vásárolták. Brazíliában akkor még volt rabszolgaság.

A "yenkik és a niggerek" még a mai leszármazottak között sem rokonszenvesek. Ám a régi szenvedély tüze rég elhamvadt. Csak valami kesernyés anakronizmus maradt meg belőle.

MA MÁR nem olyan elzárkózottak, mint régen voltak. Fiaik, leányaik összeházasodnak a brazilokkal. Sokan elhagyják a fazendát, a földet és a városba mennek; tanárok, orvosok, ügyvédek lesznek. A fiatalok közül sokan mennek fel az Egyesült Államokba tanulni. Gyakoriak a rokoni látogatások.

Mrs. Jones nyilván nem tudja, hogy talán az utolsó órákban gyűjti össze és írja meg a Konföderáció emigránsainak történetét. Az idő lassan, de biztosan szétolvasztja ezt a kis közösséget. Maholnap már csak érdekes kuriózum, különös emlék lesz a "felekezetnélküli" templom pulpitusán a Konföderáció zászlaja.

Nemsokára már csak Mrs. Jones könyvében — vagy kéziratában — marad meg emlékük. Mert a konföderációs emigrációt is — elfújta a szél.

Kutasi-Kovács Lajos

Az IDŐ Sodrában

EGY DIKTATÚRA BUKÁSA

1966. február 24-én, csütörtökön hajnalban a ghánai hadsereg a rendőrséggel szövetkezve megbuktatta Dr. Kwame Nkrumah rendszerét, az ország diktátorát elmozdította hivatalából, szabadon engedte a politikai foglyokat és az újonnan megalakult Nemzeti Felszabadító Tanács, Ankrah altábornagy vezetésével, ígéretet tett az ország gazdasági és politikai életének normalizálására. Nkrumah bukását és az új rendszer megalakulását a szabadság és demokrácia minden híve a világon megkönnyebbüléssel és reménykedve fogadta ; megkönnyebbüléssel, mert a ghánai rendszer — hosszú idő óta — egyike volt a legellenszenvesebb terrorista diktatúráknak Afrikában, amelynek napi gyakorlata mindinkább hasonlítani kezdett a szovjet vagy népi demokratikus gyakorlathoz, a politikai — vagy bármiféle — ellenvélemény tökéletes és teljes elfojtásának s ami talán még ennél is fontosabb az ország gazdasági tönkretételének tekintetében ; reménykedve, mert a jelek arra mutattak és mutatnak, hogy az új rendszer beváltja ígéretét és elindítja az országot a demokratikus fejlődés útján. Mindebből persze világos, hogy kinek tetszett és kinek nem tetszett Nkrumah bukása. Nem tetszett, többek között, a magyar kommunistáknak, akikkel Nkrumah lelki rokonságot tartott fenn s akiknek legkisebb gondja is nagyobb mint az, hogy a ghánai nép sorsával vagy helyzetével törődjenek, mindaddig, amíg szónoklatokat lehet tartani a nép boldog, épülő életéről, még akkor is, ha a legkézenfekvőbb tények ellentmondanak ennek a boldogságnak. Miért is fájna nekik a ghánai nép sorsa, amikor a magukéval sem törődnek ? Amikor Nkrumah rendszerét védik, voltaképp magukat igazolják. Módszereikre pedig mi sem jellemzőbb annál, hogy mit és hogyan jelentenek a sajtóban a ghánai rendszerváltozásról.

Február 25-én, pénteken, a "Népszabadság" accrai tudósítója még nem volt teljességgel tisztában azzal, hogy a katonai hatalomátvétel milyen politikai implikációkkal jár, tehát jelentése nagyjában-egészében megfelelt a tapasztalt tényeknek, csupán a Nemzeti Felszabadítási Bizottság nevét tette idézőjelbe, finoman jelezvén : lehetséges ugyan, hogy egy bizottságról van szó, de még nem dönthető el, vajon valóban beszélhetünk-e felszabadításról. A tudósító jelentette : "A nap folyamán Accra főbb útvonalain katonák igazoltatták a járművek vezetőit és átkutatták a kocsikat", csak azt nem tette hozzá, amit a nagy nyugati lapok közöltek, hogy a katonák oroszokat és kínaiakat kerestek a kocsikban, akiknek ghánai működésével nem voltak teljesen megelégedve, sőt mi több — szerettek volna tőlük mihamarabb megszabadulni. De ha az accrai tudósító még nem látta tisztán — a helyszínen — a jelenségeket, annál tisztábban látta már — Budapesten — a lap politikai helymagyarázója, aki már tudta, hogy "az accrai események súlyos aggodalomra adnak okot." Azt is tudta a hírmagyarázó, hogy "a felkelő egységek és a kormányhű csapatok közti harcok még nem értek véget", de azt már nem volt hajlandó tudomásulvenni, hogy az elnöki palotát, a "Flagstaff House"-ot védő elnöki gárda szovjet kiképzésben részesült csapatait szovjet tanácsadók vezetik az — egyébként gyorsan letört — ellenállásban.

Mialatt a világsajtó sorozatos jelentésekben írta le a ghánai nép felszabadult örömét a rendszerváltozás láttán, amiből még a legnagyobb pártossággal is csak arra lehetett következtetni, hogy Nkrumah és korrupt rendszere nem örvendett a legnagyobb népszerűségnek Ghánában, a "Népszabadság" accrai tudósítója egyszerűen megvakult a hirtelen kerekedett nagy világosságban. Mialatt Ghánában a "diadalmas nép", amelynek szolgálatában a "Népszabadság" oly sokat fáradozik, egyik napról a másikra ledöntötte a "Megváltó" szobrát, az accrai tudósító e szobordöntésről, amely még módszereiben is kísértetiesen emlékeztette az embert egy másik szobor ledöntésének pillanataira, egyszerűen nem vett tudomást, ellenkezőleg, azt közölte olvasóival, hogy Ghánában "az emberek egyelőre várakozó álláspontra helyezkednek". Ezt a várakozó álláspontot mutatta az, hogy kiengedték a politikai foglyokat és — talán — megindult az ország egyfajta demokratikus fejlődés útján.

De a politikai foglyokról szólni egy országban amelynek e téren oly nagy gyakorlata van, csak úgy lehet, ha mindjárt megbélyegezzük őket, s ezáltal felmentjük azt, — vagy azokat, — akik börtönbe vetették az ellenzéki politikusokat és azokat, akik pisszenni mertek. Ily módon a "Népszabadság"-ból rögvest kiderült, hogy "a ghánai börtönökbe nem azért kerültek politikai foglyok, mert ez a kormánynak így tetszett, hanem azért, mert a terrortámadások (Nkrumah élete ellen) egymást követték, amelyeknek gyanútlan járókelők, iskolásgyerekek lettek sokszor áldozatai."

A "Népszabadság" részvéte és figyelme a gyanútlan járókelők és iskolásgyerekek iránt valóban megható, csak az a baj, hogy ezt nem kíséri hasonló részvét a nép iránt, amelyik alaposan megszenvedte Nkrumah tehetségtelen, pazarló és hozzá-nem-értő rendszerének és kádereinek politikáját. Igaz, "a haladó Afrika elítélte" a ghánai eseményeket s az csak természetes, hogy a "Népszabadság" csatlakozik a haladó Afrikához. Hogy a "Megváltó" és pártfunkcionáriusai csaknem ugyanolyan csőd szélére vitték az országot, mint Kádár János, Fock Jenő és társai, arról már nem kapunk hírt a "Népszabadság"-ból. Azt megtudjuk, hogy a puccs állítólagos kémfőnökét és egyik szervezőjét, Khow Amihiját "az amerikai CIA hírszerző szervezet képezte ki", de azt már nem, hogy az ország új vezetője, Ankrah altábornagy a nemzetközi sajtó képviselői előtt, akik közé nyilván a "Népszabadság" accrai tudósítója is beleszámíttatik, jelentette ki, hogy a "CIA emberéről" soha nem hallott, "most látta életében először", s ezt bizonyítandó fegyveres katonai kísérettel a tudósítók elé állíttatta a "forradalmárt", akiről csakhamar kiderült, hogy tudósítása az események folyásáról körülbelül olyan megbízható, mint a „Népszabadság"-é.

Február 26-án, szombaton, tehát már világos volt, hogy Ghánában "ellenforradalmi puccs" történt, csak az nem volt világos, hogy miért történt, pontosabban, miért történt ilyen nagy népi támogatással. Mert a "Népszabadság" olvasói mindent megtudhattak lapjukból, ami Kwame Nkrumah nagyságát illette, csak éppen azt nem tudhatták meg, hogy a diktátor hogyan tette tönkre az országát. Ily módon tehát, amikor az accrai egyetem diákjai elégették a Megváltó írásait, az accrai tudósító — ehelyett — beszámolt arról, hogy az elnöki palota gárdája még tovább védekezik, s a lap hírmagyarázója szerint "Ghánában a haladás, a nemzeti függetlenség ügye, Afrika ellen folyik támadás." De nem tudtuk meg, hogy — felszabadulása pillanatában — Ghána, az egykori Aranypart, egyike volt az új Afrika leggazdagabb országainak, 560 millió dollár valutakészlettel rendelkezett, (amit az imperialista angol gyarmatosítók hagytak ott nekik, a rothadó imperializmusra oly jellemző kegyetlenséggel) s amikor Nkrumah szobrát ledöntötték, ebből az 560 millióból mindössze 30 millió dollár maradt meg, tetézve egy irtózatos 1 billió dolláros nemzetközi adóssággal. Azt még megtudtuk : "Du Bois asszonyt, a Lenin-békedíjas amerikai-néger professzor özvegyét elbocsájtották a ghánai televízió élén" de azt már nem, hogy a Megváltónak 8 páncélos Rolls Royce állt rendelkezésére, és 20 millió dolláros költséggel építtette fel az Afrikai Egység palotáját. Azt sem tudjuk meg a "Népszabadság"-ból, hogy a Kwame Nkrumah Acélművet három hónappal megnyitása után be kellett zárni, mivelhogy felhasználta az ország összes hulladékanyagát, — az egyetlen nyersanyagforrást, ami Ghánában található volt. Viszont, becsületére legyen mondva, a "Népszabadság" azt sem közölte, hogy Nkrumah elnököt, hivatali ideje alatt, mely öröknek nyilváníttatott, csakis a Megváltó, Győzedelmes Vezér, a Nagy Messiás, Ómessianisztikus Felsége, a Békéltető, a Félelmetes néven nevezte a szabad ghánai sajtó, s ekként méltóképp kiérdemelte az Afrika Leninje elnevezést, noha — személyi kultuszában — sokkal inkább Sztálinra hasonlított. De mindez nem számít. Nem számít, hogy az országot lezüllesztették, a népgazdaságot megbénították, a szabadságot bebörtönözték. Csak az számít, hogy az oroszoknak — s mint kiderült volt belőlük vagy ezer — azonnal el kell hagyniok az országot, s ezzel véget ért — remélhetőleg — az a nagyszerű szocialista befolyás, amely annyi jóval ajándékozta meg a hálátlan ghánai népet.

L. M.

A régi rend

A Szovjetunió legújabb Szépmű vészeti Akadémia-i választásai az ortodox szárny győzelmét tovább erősítik. Az elnöki tisztet ismét Vlagyimir Szerov, a maradi festő kapta meg. 1958-tól elnökhelyettese, 1962-től elnöke ennek a testületnek.

Szerov a testet öltött hivatalos állami festő, hatalmas történelmi képek szerzője. Mint a TASSZ hírügynökség finoman megemlíti : "Főműve Lenin életének illusztrálása..." Maga a festő is afféle állami intézménnyé vált. A fiatal festők hevesen támadják, életművét — jogosan — az akadémizmus, a rossz ízlés prototípusának tekintik.

Múlt évben a moszkvai helyi Festőszövetség "modernistáinak" sikerült némi előnyre szert tenniök. Megakadályozták Szerov beválasztását az elnöki székbe, helyébe Joganszonra szavaztak. Joganszon a régi nemzedék képviselője, de mivel egy időben pártolta a "modernista" irányzatot, nehézségei támadtak a felsőbb hatóságokkal. A moszkvai Festőszövetségben még ma is nyugtalanság, izgalom honol, az ifjú "modernisták" szeretnék kissé "megrázni a fát"; kisebbségbe szorítani az ortodox festőket.

Szerov helyzetének megszilárdulása annál meglepőbb, mivel a Kommunista Ifjúsági Szövetség lapja, a "Komszomolszkaja Pravda" néhány hete alaposan megtámadta s azt írta : itt az ideje, hogy vége szakadjon a gyámkodásnak — hogy azt ne mondjuk a diktatúrának —, amelyet az öreg mester a szépművészetek fölött gyakorol. Annál inkább várható volt a bukása, mert Szerov többek közt szerepet játszott a Manézs-kiállítás ügyénél : ő volt az, aki Hruscsovot beugratta, hogy csapjon le a fiatal modernista festőkre.

A Szépművészeti Akadémia maradi irányzatát még csak elmélyítette Manizer szobrász elnökhelyettessé való újraválasztása, s főleg az, hogy a második elnökhelyettest, Gyeneka festőt nem választották újra, helyette Kemenov művészeti kritikus jutott a vezetőségbe. Kemenov már húsz évvel ezelőtt kitüntette magát a Picasso és Matisse elleni támadásokkal. Úgy tartják számon, mint "reakciós" kritikust. Ezzel szemben Gyeneka azon igyekezett, hogy ne jusson kátyúba a hivatalos művészet agyon-prédikálásával.

Szerov és társai, mint az állami megrendelések legfőbb őrei, gyakorlatilag szigorú ellenőrzés alatt tartják az országban a művészek tevékenységét. A fiatal festőknek nincs sok választásuk : vagy alávetik magukat a hivatalos irányzatnak, vagy szinte illegalitásba vonulva dolgoznak. Megélhetésük biztosítására sokan könyvillusztrálást, dekorációs munkát vállalnak. Legjobb műveiket otthon tartják, magánúton mutathatják csak be az irántuk érdeklődőknek.

A képzőművészeti választások után — s miután az Irószövetséget is megrendszabályozták a Szinjavszkij-üggyel — Moszkvában, legalábbis ideiglenesen, a régi rend uralkodik az irodalom és a művészet berkeiben.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

A NEMZETKÖZI JOGÁSZSZÖVETSÉG JELENTÉSE

a magyarországi jogtiprásról

A Nemzetközi Jogászszövetség alábbi jelentése a Szövetség kiadványának (Bulletin of the International Commission of Jurists) 1966. márciusi számában jelent meg, de csupán az 1965. végéig bekövetkezett eseményekkel foglalkozik, tehát még nem veszi tudomásul azt újabb letartóztatási hullámot, amiről lapunkban több alkalommal beszámoltunk. Mindennek ellenére a jelentés világosan és tényszerűen mutatja a "politikai bűncselekmények növekedésének — vagy pontosabban : növelésének — tendenciáját s ezért úgy látjuk, hogy e fontos dokumentum teljes szövegének közlése hozzájárul olvasóink tájékoztatásához a magyarországi helyzettel kapcsolatban.

1964. június 27-én, a Magyar Népköztársaság Főügyésze parlamenti jelentésében beszámolt arról a fokozatos csökkenést mutató tendenciáról, ami a bűnözést általában és az államellenes cselekedeteket különösen jellemezte. Kijelentette, hogy 1963-ban a bíróságok tárgyalta ügyeknek csupán 0.3%-a volt kapcsolatos államellenes cselekedetekkel. A Magyar Központi Statisztikai Hivatal 1964-es jelentése (*Esti Hírlap*, 1965. *augusztus* 13) felfedte, hogy a bűnügyek, 1962-höz viszonyítva 7 %-kal csökkentek. Mindazonáltal úgy tűnik, hogy az elmúlt évben bizonyos fordulat következett be ebben a tendenciában. A magyar újságok és rádióadások jelentette "államellenes cselekmények" jelzik, hogy az efajta ügyek 1964 ősze óta mindegyre gyakoribbá váltak.

Ezekben az ügyekben két csoport különböztethető meg : az egyik csoporthoz tartoznak azok, melyeknek vádlottjait "a régi kapitalista rendszer visszaállítására irányuló" összeesküvések terveivel, vagy rendszerellenes kijelentéseken alapuló "lázítással" vádolják ; a másik és lényegesen nagyobb csoport az, amelyiket az "illegális vallásos propaganda útján folytatott lázítással" vádolnak.

Politikai ügyek

1964. decemberében a Legfelső Bíróság titkos tárgyaláson öt, ötven év körüli férfit ítélt el "államellenes összeesküvés és a kapitalizmus visszaállítására irányuló törekvés" vádjával. Közülök hárman a ma Magyarországon betiltott nem kommunista pártok valamelyikének voltak tagjai.

Dr. Mateovics Ferencet, a Katolikus Demokrata Néppárt egykori képviselőjét, akit politikai bűncselekmények címén a rendszer már 1949-ben és 1957-ben — a "kemény kéz" éveiben — bebörtönzött, most mint az összeesküvés vezérét, s mint "javíthatatlan bűnözőt" tíz évre ítélték. *Dr. Teszár Zoltán*, budapesti orvost, az egykori Szabadság Párt tagját 4 évre és hat hónapra, *Dr. Kalmár János* budapesti tanárt öt évre, *Dr. Keleti P. István* ügyvédet, a Demokrata Néppárt egykori tagját három évre és *Gerendás József* kereskedőt tíz hónapra ítélték. A letartóztatásokat 1964. januárjában foganatosították s a tárgyalást a nyilvánosság teljes kizárásával tartották, ami arra utalhat, hogy az őrizetbevétel és a védelem jogait minden bizonnyal megsértették. Az ügyet teljes hírzárlat felhője vette körül. A "Népszabadság" 1964. december 17-i száma szerint a vádak lényege az volt, hogy a vádlottak "szervezetet hoztak létre, amelynek feladata az lett volna, hogy a szovjet csapatok visszavonása esetén párttá alakuljon." Ez a vád azt jelenti, hogy a vádlottak nem akarták a fennálló rendet megváltoztatni, amíg az országban szovjet csapatok állomásoznak. Jövőbe vetett reményüket, — amit egymás közötti beszélgetésekben nyilván hangoztattak, — az Egyesült Nemzetek Szervezetének 1956. november 9-i határozatára alapozták, amely felszólította a szovjet csapatokat a visszavonulásra és kifejtette, hogy ennek megtörténte után Magyarországon — az Egyesült Nemzetek védnöksége alatt — szabad választásokat kell tartani.

Nem az első eset ez, amely kapcsolatban áll az Egyesült Nemzetek határozatával s egyes személyek letartóztatásával vagy őrizetbevételével. 1960. októberében ismeretlen körülmények között letartóztatták s minden valószínűség szerint titkos tárgyaláson 15 évi börtönre ítélték *Dr. Pákh Tibort*, mert levelet írt az Egyesült Nemzetekhez a magyar helyzetet illetően.

A "Népszabadság" 1965. augusztus 19-én hírt adott három fiatalember budapesti tárgyalásáról. A vádirat szerint *Ligeti József* 19 éves, *Hoppe Antal* 22 éves és *P. Imre* kiskorút államellenes szervezkedéssel gyanúsították ; állítólag arra készültek, hogy szervezetükbe katonákat is bevonnak s ily módon jutnak majd fegyverekhez. Ligeti néhány lázító verset is írt s ezt felolvasta társainak. Áprilisban a vádlottak szökni próbáltak az országból, de a rendőrség letartóztatta őket a határ felé tartó vonaton. A tárgyalást és az ítéleteket a sajtó nyilvánosságra hozta. Ligetit négy évre és hat hónapra, Hoppét két évre és tíz hónapra, P. Imrét 2 évre és négy hónapra ítélték. A vádlottak és a védelem enyhítésért fellebbezett.

1965. október 31-én a Budapesti Rádió arról adott hirt, hogy *Szabó Györgyöt* és csoportját letartóztatták "államellenes lázítás és más bűnök" vádjával. A Magyar Távirati Iroda egymás után közölte a hasonló vádak alapján történő letartóztatások tényeit a fővárosban és a vidéken 1965 utolsó heteiben. Az év végén a letartóztatott munkások növekvő száma arra engedett következtetni, hogy az országban a kormány jelentős áremeléseket bejelentő intézkedései következtében a nyugtalanság növekvőfélben van.

Katolikus papok üldözése

1964. szeptember 15-én megegyezés jött létre a Vatikán és a Magyar Kormány között. Az egyezményt mind az országban, mind külföldön úgy üdvözölték, mint fontos lépést a római katolikus Egyház és a Magyar Kormány között fennálló problémák megoldásának útján. Noha hatásköre meghatározott volt, további reményekre jogosított az a tény, hogy hangsúlyozta az Emberi Jogok Deklarációjának 18. cikkelyét, vagyis a gondolati, lelkiismereti és vallásszabadság fontosságát mindenki számára.

A "Népszava" 1965. augusztus 12-én interjút közölt az Állami Egyházügyi Hivatal egy szóvivőjével, aki megerősítette, hogy az országban tiszteletben tartják a vallásszabadságot, 7.554 pap működik, (közülök 4.500 katolikus) és ezek legfőbb feladata "vallásos propaganda". Ennek ellentéteképp a szóvivő megemlítette, hogy az államnak csupán néhány alkalmazottja foglalkozik teljesidejű ateista propagandával. Figyelemre méltó azonban a hittanra iratkozó gyermekek számának csökkenése. Mialatt 1956-57-ben az elemi iskolások 30 %-a iratkozott be hitoktatásra s a gimnáziumokban 0.357 %, ez a szám 1965-ben 15, azaz 0.03 %-ra csökkent. Ugyanakkor a szóvivő kijelentette : "Az egyházak agitációs munkája az utóbbi időkben rendkívül aktívvá vált. Az úgynevezett laikus szolgálat és más akciók felgyorsultak. Erőfeszítéseik, melyek hasonlóak az egész világon, éreztetik hatásukat ebben az országban is."

Sajnálatra méltó, hogy a Magyar Kormány válasza a laikus szolgálat aktivitásának növekedésére a papok elleni bűnügyi intézkedések növekedése volt, főképp olyan papok ellen, akik kétkezi munkával keresték kenyerüket. A vád ellenük "illegális vallásos propaganda" vagy "lázítás" volt s a tárgyalásokat olyan körülmények között tartották, amelyek aligha elégíthetik ki az általános jogszokásokat. 1964. őszén, nem sokkal a Vatikánnal való egyezmény megkötése után, két katolikus papot, *Gerey Tamás* professzort s egy papnövendéket tartóztattak le s nyugati jelentések szerint "vallásoktatás illegális folytatása" címén háromtól öt évig terjedő börtönnel büntették. Két másik papot, *Elm Györgyöt* és *Galambos Ferencet*, a bécsi "Presse" jelentése szerint, államellenes cselekményekért ítéltek el, miután hazatértek a Német Szövetségi Köztársaságban tett látogatásukról.

1964. december 12-én a kampány kiszélesedett, amikor is körülbelül 100 budapesti pap otthonában tartottak házkutatást. Noha sem titkos, sem szubverzív természetű anyagot nem találtak sehol, az ügyészség 13 pap letartóztatására adott utasítást. A "Magyar Rendőr", a Belügyminisztérium lapja részleteket közölt az akcióról s megállapította, hogy ezek a papok fiatal munkás-társaik számára esti beszélgetéseket szerveztek. A beszélgetések, mint a lap írja, nem a rendszer ellen irányultak, nem is célozták a rendszer megdöntését ; céljuk a "fiatalság ideológiai megtévesztése" volt.

Ezután csönd következett. Semmi sem történt 1965. július 10-ig, amikor a "Népszabadság" bejelentette *Emődi László* és bűntársai, valamint *Rózsa Elemér* és bűntársai titkos tárgyalásán hozott ítéleteket. A jelentés csupán a két megnevezett pap ítéletét közölte ; minden további információ nyugati katolikus körökből származik.

A első tárgyalást 1965. áprilisában tartották. Hét katolikus papot, *Emődi Lászlót, Keglevich Istvánt, Thyrit, Szabót, Rózsavögyi Lászlót, Somogyi Sándort* és *Werner Alajost*, akik valamennyien a katolikus papok egykori "Regnum Marianum" szervezetének voltak tagjai, ítéltek el 2 év és hat hónaptól 5 évig terjedő börtönre. A második tárgyalást ugyanezen év júniusában tartották, amikor is hat jezsuita atya ügye került a bíróság elé. *Mócsy Imrének*, a római Gregoriana Egyetem egykori tanárának, *Dombi Józsefet* volt egyetemi filozófia tanárnak, *Morlin Imrének, Cserepes Péternek* és *Takács Sándornak* ítéletét nem közölték. *Halász Piusz*, cisztercita barátot júniusban tartóztatták le és ügye 1965. szeptember 9-én került tárgyalásra, Komáromban. (Lásd "Komárom megyei Dolgozók Lapja", 1965. szeptember 9.) A bécsi katolikus hírügynökség, a "Kathpress" közölte 1965. augusztus 12-én *Puza Sándor* laikus-pap letartóztatását. Néhány nappal később letartóztatták *Szigeti József* teológia professzort, *Vass Péter O.P.* gimnáziumi tanárt, valamint *Vácz Jenő* plébánost.

Ez ügyek közül csak egy letartóztatottat, Puza Sándort, vádoltak államellenes kijelentésekkel, de a "Népszabadság" jelentése tagadta, hogy az illető valaha is pap lett volna, s megállapította, hogy Puza valójában volt fasiszta, akit a II. Világháború idején elkövetett bűncselekményeiért elítéltek és aki csak 1959-ben részesült amnesztiában. A többi ügyekben a vád az volt, hogy a papok — körülbelül 700 más paptársukkal egyetemben — miután az elmúlt hét esztendő során megfosztották őket az iskolai hitoktatástól, otthonukban illegális vallásos propagandát folytattak s ezzel államellenes uszítás bűntettét követték el. A júniusi tárgyaláson a hivatalból kirendelt védő azzal érvelt, hogy a papok csak hitükről tettek tanúságot fiatal munkás-társaik előtt s ezzel csupán felszentelt papi kötelességüknek tettek eleget. A tanácselnök azonban erre így válaszolt : "Mi olyan társadalomban élünk, amelynek alapja a materializmus. Ilyen társadalomban minden kísérlet, amely a fiatalságot az idealista filozófia irányába akarja terelni, politikailag veszélyessé válhat."

Ilyen tehát az új Magyar Bűnügyi Törvénykönyv túlfeszített interpretációja a "lázításról", amelynek alapján a vádlottakat elítélték. Így foglal magába a lázitás koncepciója Magyarországon mindent, ami természetszerűleg ellenkezik a vallásszabadság garanciájával s a Vatikánnal kötött egyezmény szellemével.

Az említett esetek után, melyek közé tartozik *Mócsy Imre* ismert professzor és *Werner Alajos* híres egyházi zeneszerző ügye, egy másik ismert katolikus intellektuelnek is bíróság elé kellett állnia. Nem pap ügye volt ez, hanem a Szegedi Egyetem etnológia professzorának, *Dr. Bálint Sándornak* ügye, akit azzal vádoltak, — és abban találtak bűnösnek, — hogy "folyamatosan bujtogatta" az ifjúságot. Ügye némiképp kivételt képez az előbbi esetek "kemény politikájával szemben". Dr. Bálint szabadlábon maradt a tárgyalást megelőző időben és tárgyalása procedurálisan megfelelt a követelményeknek. Mindennek ellenére azonban államellenes izgatásának természetét nem hozták nyilvánosságra és három évre ítélték, noha az ítéletet felfüggesztették.

Nyugtalanító, hogy a magyar hatóságok újból visszatérni látszanak a *titkos tárgyalások* módszeréhez, melyek során a Büntető Törvénykönyv paragrafusait a párt politikájának "kemény vonala" alapján értelmezik. Olyan eljárás ez, ami a múlt tapasztalatai alapján, nem egyszer szorult már korrekcióra, s később mint a szocialista törvényesség megsértését emlegették. Csak remélhető, hogy az új Büntető Törvénykönyv és büntető eljárási intézkedések további hatással lesznek a bűnügyi politikára, hogy a fellebbezéseket a nyilvánosság elé tárják s hogy a fellebbezési bíróság határozatai meghozatalakor figyelembe veszi majd az új Büntető Törvénykönyv paragrafusait s azokat az Általános Emberi Jogok Deklarációjának szellemében foganatosítja.

Folytatódnak a letartóztatások

A budapesti pártlap elégedetlen azzal a visszhanggal, amelyet a különböző letartóztatásokat bejelentő és újabb rendőri intézkedésekkel fenyegetőző cikke keltett a világsajtóban. Megrója és "felsült hamisítók"-nak nevezi az "Associated Press" bécsi irodáját, a "New York Times"-ot, a római "Il Tempo"-t, a bécsi "Das kleine Volksblatt"-ot és a "Kronen Zeitung"-ot, mert ismertetni, mi több : kommentálni merészelték ezt a cikket és elvetemültségükben ilyeneket írtak : "Tömeges letartóztatások Budapesten", "A magyar kommunista rendszer megszorítja a féket", "Új letartóztatási hullám Magyarországon".

Tömeges letartóztatások : minő sötét ellenséges, imperialista mesterkedés. Hiszen az említett cikk mindössze "nyolc nevet sorolt fel" s "ezek közül az első (Emődi László) már 1963. november 21-én őrizetbe vették, a hetediket (Soltész Jenőt) ez év januárjában ; a nyolcadikat (Vásárhelyi Miklóst) nem tartóztatták le, csak rendőri figyelmeztetésben részesítették". Igazán, több mint tapintatlanság olyan emberek letartóztatásán felzúdulni, akik nem tegnap vagy tegnapelőtt buktak le, hanem már hónapok vagy évek óta vannak börtönben. Az ilyeneket nem emlegetni illik, hanem elfelejteni. Az sem becsületes dolog, hogy valaki "tömeges letartóztatásokat" hánytorgasson fel, amikor ama bizonyos cikk csak hét letartóztatottról beszél. Hét ember : hát már az is valami ? Különösen olyan országban, ahol a haladó párthagyomány egyszerre százakat és ezreket szokott börtönbe vetni. Gonoszok ezek az imperialisták, hogy már az ilyen csekélységekre is felfigyelnek !

A pártlap felháborodott cikkírójának azonban mintha kissé csalóka volna az emlékezete. A vitatott cikkben, amely a "Humanitás és erély" megindító címét viselte igaz, csak hét, illetve nyolc nevet sorolt fel, de minden harmadik, illetve negyedik letartóztatott neve után hozzáfűzte ezt a két szócskát : "és mások". Ez a két szócska pedig a burzsoá-monopolista-imperialista világban meglehetősen gyanús. Hány ember ez az "és mások" ? Ötven ? Háromszáz ? A kérdés annál indokoltabbnak látszik, mert december óta, amióta az életszínvonalat leszállították Magyarországon, a budapesti, de főleg a vidéki lapok telis-tele vannak letartóztatási hírekkel. Az "Irodalmi Újság" legutóbbi számaiban 46 politikai letartóztatás és ítélethozatal tényét ismertettük, — valamennyit, kivétel nélkül, hazai újságok alapján. A Nemzetközi Jogászszövetség Jelentése, amelyet a szomszédos hasábokon közlünk, 30 korábbi bebörtönzést sorol fel. S ez még nem minden. Íme, a legfrissebb lefogások és ítéletek :

A "Nógrád" című lap közlése szerint Berze Jenő traktorost előzetes letartóztatásba helyezték. Az a vád ellene, hogy az önkéntes rendőröket ócsárolta, a kommunistákat szidalmazta. Ügyét a Salgótarjáni Járásbíróság fogja tárgyalni.

A "Heves megyei Népújság" hírül adja, hogy Bárdos Sándor felsőtárkányi lakost, azzal a váddal, hogy "durván, minősíthetetlenül szidta a kommunistákat", az Egri Járásbíróság 8 hónapi szabadságvesztésre ítélte.

A "Magyar Nemzet" szerint a Budapesti V. Kerületi Ügyészség vádiratot adott ki Szabó György húsz éves fiatalember és 9 társa ellen. A letartóztatottak egy részét, így magát Szabó Györgyöt, Frankl Péter bölcsészkari hallgatót, I. Péter fiatalkorú nyomdaipari tanulót, Rada László húsz éves segédmunkást, a huszonegy éves Bencsik Zoltánt és a huszonhárom éves Dorzsák Jánost izgatással és disszidálási szándékkal vádolják. Ügyüket, a koholt perek régi gyakorlata szerint, összekeverik olyanokéval, akiknek bűne nem politikai, hanem más jellegű, mint például üzérkedés és deviza-büntett, lopás, kábítószerrel való visszaélés, erőszakos nemi közösülés.

A legegyszerűbb összeadási művelet azt mutatja, hogy a magyarországi politikai foglyok száma meghaladja a 80-at. Azoké, akikről a pártsajtó hírt ad. S ki tudja, — a múltban előfordult már ilyesmi, — talán akadnak olyanok is, akikről nem ad hírt...

Vajon még ezek után is túlzás tömeges letartóztatásokról, új letartóztatási hullámról beszélni ? Ha igen, akkor talán Kádáréknak közölniök kellene az elmaradt és elaljasult nyugati sajtóval, hogy egy magasabbrendű, példamutató és szabad "szocialista" rendszerben hány politikai fogoly jelent tömeget és mi az a szám, ameddig a bécsi, római, New York-i és párizsi újságoknak csak "a humanista erély megnyilvánulásairól" van joguk beszélni.

KÜLÖNÖS EMBEREK

SZTÁLIN SZERINT a kommunisták "különös emberek" és aligha kétséges, hogy néhai Joszif Visszárionovicsnak, akinek — ma már be kell látnunk — sok mindenben hibás nézetei voltak, ebben a dolognak tökéletesen igaza volt. A kommunisták minden bizonnyal különös emberek ; különösek az életfunkcióik, különösek az igazságról és a valóságról alkotott elképzeléseik s mi több olyan különös emlékezőtehetséggel áldattak meg, ami *döntő módon* megkülönbözteti őket a nem különös emberek óriási többségétől. Ennek az emlékezőtehetségnek tulajdonságai gyakran a csodával határosak. Vannak pillanatok, amikor a kommunista nem emlékszik arra, ami *tegnap* történt, vannak, amikor *csakis* arra emlékszik, ami tegnap történt. Előfordul, hogy évtizedekkel korábbi események a revelációk misztikus világosságával ragyognak fel elméjében, de az is előfordul, hogy ugyanezek az események a feledés legsötétebb felhőjébe burkolva úsznak el felette a mindig napos égboltozaton.

A felhőtlen égboltozatnak eme felhői közé tartozik Kun Béla emlékezete is, ami mostanában egyik legdivatosabb ténykedése a magyar kommunisták feledékeny s mégis oly sok mindenre emlékező pártjának. Az emlékezés oka arra vezethető vissza, hogy Kun Béla ezelőtt nyolcvan évvel született ; a feledékenység indoka pedig az, hogy "a nagy magyar forradalmár" halálának körülményeire nem illik emlékezni. Pedig emlékezésben nincs hiány. Mint a "Népszabadság" hírül adja, szerte az országban Kun Béla emlékünnepségeket tartanak, a Szuha völgy bányászai csakúgy, mint Szombathely dolgozói, "ahol a magyar Tanácsköztársaság kimagasló vezetője beszédet intézett a város dolgozóihoz", Budapesten csakúgy megemlékeznek a *születéséről*, mint Moszkvában, cikkek, visszaemlékezések, ünnepi szónoklatok hirdetik nagy tetteit a kommunizmus és a népek győzelméért vívott történelmi harcaiban. Minden szükségeset megtudunk róla : azt, hogy *"neve összefonódik a magyar munkásmozgalom történetével"*, hogy *"vaskövetkezetességgel küzd a forradalom céljainak megvalósításáért"*, sőt azt is, hogy az *"ellenforradalom, a negyedszázados fasiszta rendszer nem szűnt meg gyalázni huszonöt esztendőn keresztül"* a Tanácsköztársaság vezetőjét, aki ezen idő alatt *"a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságában"* dolgozott és *"részt vállalt az SZKP munkájában is."*

SZÓVAL, Kun Béla született, tündökölt, dolgozott, megfeszítette erejét és nem törődött, — amint Dr. Pollacsek László visszaemlékezéseiből ezt megtudjuk, — azzal, hogy *"mit írnak és főleg mit hazudnak róla"*, csak a nép győzelmével törődött s még *"Freud munkái is érdekelték"*, csak éppen azt nem tudjuk meg róla — hogy meghalt.

Beteg volt ? Végelgyengülésben pusztult el ? Lehetetlen, hiszen a Szovjet Kormány oly végtelen szeretettel gondoskodott e nagy és szerény forradalmárról, hogy az szinte már szívettépő ; pedig, írja Dr. Pollacsek László, még *"akkor sem akart kérelemmel fordulni a Központi Bizottsághoz, amikor felesége epekőbántalmakban szenvedett és orvosai azt ajánlották, hogy gyógykezeltetésre Karlovy-Varyba utazzék"*, ám amikor a szovjet Központi Bizottság tudomást szerzett a bajról, *"a titkárság azonnal felkarolta az ügyet, sőt még meg is neheztelt Kun Bélára, hogy felesége külföldi utazása ügyében nem szólt"* s Kun Bélané *"néhány nap múlva el is utazott Karlsbadba"*. Talán ez a hirtelen megneheztelés lenne az oka, hogy Kun Bélát valahol, ismeretlen körülmények között, valamiféle szerencsétlenség érte ?

HISZEN MÉG Bugyonnij marsall sem tud sorsáról semmit, akinek pedig — mint a "Magyar Nemzet" számára írt cikkéből kiderül — igen nagy véleménye volt Kun Béláról, arról nem is beszélve, hogy különös eltűnése idején egyike volt a Szovjetunió vezetőinek, s ha valakinek tudnia kellene arról, hogy mi történt Kun Bélával, hát neki igazán tudnia kellene. De Bugyonnij marsall cikkéből az derül ki, hogy Kun Béla még meg sem halt, úgy látszik, az öregúrnak igazán fogyatékos ma már az emlékezőtehetsége.

Nincs tehát megoldás ? Nincs válasz a kérdésre ? Van ! A "Népszabadság" néhány röpke szót ejt el arról, hogy Kun Béla *"nem érhette meg a magyar nép felszabadulását"*, mert *"ötvenhárom éves korában meghalt a személyi önkény áldozataként"*, vagy ahogy Hevesy Gyula akadémikus oly megható egyszerűséggel fejezte ki: *"törvénysértések áldozatául esett"*.

DE AKI AZT HINNÉ, hogy Kun Béla halálának rejtélye ezzel megoldódott, az téved. Azt ugyan tudjuk, hogy a magyar Tanácsköztársaság és a szovjet forradalom egyik legkiemelkedőbb egyénisége a "személyi önkény" áldozata lett, de arról sejtelmünk nincs, hogy miféle személyi önkényről van szó ? *Kinek* a személyi önkényéről ? Talán Horthy tette el láb alól, akinek "negyedszázados fasiszta uralma" nem szűnt meg őt gyalázni s ekként ez eléggé plauzibilisnak látszik. Esetleg Hitler gyilkoltatta meg a fasizmus tébolyának idején, Berlinben, ahová illegális munkára érkezett, hiszen, amint a "Népszabadság"-ból megtudjuk *"a fasizmus hatalomra jutása után Németországban... Kun Béla is tevékenyen részt vett a népfrontpolitika alapjainak kidolgozásában"* ; vagy esetleg New Yorkban halhatott meg, egy imperialista összeesküvés áldozataként ? A rejtélyt a magyar sajtó nem oldja meg számunkra. Azok, akik emlékeznek rá, nem emlékeznek semmire, s azok akik nem emlékeznek semmire, mindenre emlékeznek. Az a végtelen jóságú Központi Bizottság, mely szerénységéért még meg is neheztelt rá, s amelynek Bugyonnij marsall is tagja volt, igazán nem lehet felelős semmiért, Bugyonnij marsall a tanú rá, akinek Kun Béla testi-lelki jóbarátja volt s az mégis elképzelhetetlen, hogy az ember egy testi-lelki jóbarátját...

ABBAN AZ ÁRADATBAN, ami a magyar sajtót Kun Béla születésének nyolcvanadik évfordulóján elöntötte, *egyetlen szó* sem olvasható arról, hogy Kun Béla a *sztálini* önkény áldozata volt, hogy *Szibériába deportálták*, hogy *valószínűleg tarkónlőtték*, hogy *családját meghurcolták*, hogy *nevét évtizedekig nem lehetett kiejteni*, s hogy a *"nagy proletárvezér" annak a proletárhatalomnak lett áldozata, amelyért élni szeretett volna.* Kun Bélát lehet becsülni és lehet gyűlölni ; lehet ünnepelni és lehet megfeledkezni róla ; lehet munkáját értékesnek tartani és károsnak tartani ; sorsát lehet tragikusnak látni, lehet komikusnak, vagy éppen tragikomikusnak, ami talán a legközelebb jár a szörnyű és véres igazsághoz, — csak egyet nem lehet : elhallgatni azt, hogy mi történt vele, nem szólni arról, ami életének lényege volt — *halálának körülményeiről.* Kun Béla törvénytelen kivégzése egyike volt a korszak legjellemzőbb cselekedeteinek, a fiait felfaló forradalom iszonyatos vérengzésének. Aki hallgat róla — ha ezerszeresen dicséri is az áldozatot — nem tesz egyebet, mint magáénak vallja azt, amit az annyiszor hirdetett erkölcsi fölénnyel meg kellene tagadnia. A magyar kommunisták és szovjet elvbarátaik azzal, hogy hallgatnak Kun Béla halálának körülményeiről, hogy beburkolják a meghatározatlan, homályos "törvénytelenségek" felhőjébe, lényegében azonosságot vállalnak a gyilkossal, a gyilkosság módszereivel. Cinizmusuk önmagukra mutat vádló ujjal: ahelyett hogy feltámasztanák Kun Béla emlékét, újból megölik őt, bizonyos értelemben képmutatóbban és kegyetlenebbül, mint a valódi gyilkosok.

BADICS ISTVÁN

KESZEI ISTVÁN VERSEI

Aranymosó

Aranymosóként majd belőled is kimossa
néhány arany-szemcséjű percét az idő.
Nehéz, súlyos sárba süppedve élsz te most, a
kétségbeesés dagálya benned egyre nő.

Szennyé szennyeződtél te is a földi szennyben,
medred mélyében árad, hömpölyög a sár,
csak álmaidban élsz a tiszta, messzi mennyben,
lényed bozótos partja elvadult mocsár.

Tested-lelked iszapja hömpölyögve
árad, mocskot sodorsz, görgetsz örökre,
akár egy elítélt, elkárhozott folyó.

A sötétség leülepedett ereidben,
mint az aranymosó az aranyat, az Isten
kimossa mégis életedből, ami jó.

Épp azzal éltet, hogy sebez

A Semmiséggel én is összeértem :
mintha egy leprás érintette volna meg
reményt nemző ágyékom és a térdem.
Mi vagyok én ? Ragálytól fertőzött beteg!

Lelkem testén is rothasztó fekélyek,
elemeimre bomlok, mint a lótetem.
Népem ragyog még majd, de telhetetlen éjek
falánk sötétje megzabálja életem.

A légy piszkán is én kapaszkodót találnék,
elhűsölnék rajta, akár a boldog árnyék.
A nemlétnél a sündisznótüskényi lét

minden tüskés perce, szúrása többet ér, mert
épp azzal éltet, hogy sebez, hogy áldó vérrel
borítja el a múlandó lények szívét.

FÉL ÉVSZÁZADDAL EZELŐTT...

GUIDO ROMANELLI EMLÉKIRATAI :
"NELL'UNGHERIA DI BELA KUN E DURANTE
L'OCCUPAZIONE MILITARE ROMANA. LA MIA MISSIONE,
MAGGIO-NOVEMBRE 1919". DORETTI, UDINE.

ROMANELLI ALEZREDES NEVE a második világháború előtt felnőtt magyarnak egyfajta legendát jelent. Talán nem volt olyan budapesti gyerek, akinek valamelyik séta alkalmával ne mutatta volna meg édesapja a szobrát és nem mondta volna el történetét. De amint ez a legendákkal és a héroszokkal lenni szokott, az évek folyamán a részletek elhomályosultak és csak általános kép maradt meg, leggyakrabban annyi : jó volt vagy rossz, bátor vagy gyáva, tisztességes vagy ravasz a "hős".

Romanelli alezredesről mindnyájan tudtunk annyit, hogy jó volt, bátor és tisztességes, de azok, akik nem élték végig az első világháború utáni időket, a részletekre kevésbé emlékeznek. Éppen ezért különösen érdekes feledékeny nemzedékünk számára Guido Romanelli most megjelent emlékirata.

A KÖNYVET katona-ember írta, stílusa világos, szabatos és mellőz minden henye részletet. De ugyanakkor az író kitűnő megfigyelőnek bizonyul, aki a sokat utazott, művelt európai szemével látja az eseményeket, azoknak szereplőit, s nem feledkezik meg egyetlen szórakoztató epizódról sem.

Romanelli az Olasz Fegyverszüneti Katonai Misszió újonnan kinevezett budapesti delegátusaként 1919. május 12-én hagyta el Bécset. Ami a magyar fővárosban várta, kaotikusabb volt mindannál, amit a háborút járt katona elképzelt. Fejetlenség, rendetlenség, mindenütt kérségbeesett arcok, szüntelen rettegés, éhezés és reménytelenség.

Jellemző az élelmiszerhelyzetre — meséli Romanelli —, hogy a tejellátás annyira hiányos volt, hogy a legtöbb két éven aluli gyereknek és a kórházak betegeinek is alig jutott tej. Ő maga, aki súlyos gyomorbajban szenvedett, napi két liter tejhez csak Kun Béla külön engedélyével juthatott, és csak akkor, ha tisztiszolgája két órai villamosozás után elhozta ezt egy különleges elosztóból.

Első cselekedete érthetően az volt tehát, hogy megszervezte az élelmiszerek behozatalát, amelyeket a Misszió épületében ingyen vagy az értéktelen "fehér pénzért" osztogatott a lakosságnak.

A "LUDOVIKÁS ELLENFORRADALOM" adja meg Romanellinek a lehetőséget arra, hogy mint a szövetséges hatalmak egyetlen magyarországi képviselője, felléphjen a terrorizmus ellen. A külügyi népbiztoshoz június 26-án írt levelében követeli, hogy a proletárdiktatúra kormányának kezébe közé került foglyok és túszok életét tiszteletben tartsák és úgy kezeljék őket, mint hadifoglyokat — vagyis a Genfi Egyezmény előírásai szerint.

Kun Béláék a tiltakozó jegyzékre természetesen felháborodott választ küldenek, de elkövetik azt a hibát, hogy a lapokban közlik a jegyzékváltás szövegét. Az ország lakossága ekkor érti meg, hogy nincs egészen egyedül és nincs a végletekig kiszolgáltatva a terroristáknak.

Ettől a naptól kezdve az Olasz Katonai Misszió irodáját úgy özönlik el a kétségbeesett magyarok, mint valami zarándokhelyet. Romanelli mindent elkövet, hogy segítsen az elítélteknek, a börtönben sínylődőknek, a kifosztottaknak. Enni ad az éhezőknek, inni a szomjúhozóknak, látogatja a börtönbe zártakat, de mindenekelőtt is ezrével osztogatja az olasz útleveleket és menleveleket.

A ROMÁN MEGSZÁLLÁS ALATT Romanelli újra bebizonyítja őszinte magyar barátságát és végtelen tisztességét ; minden rendelkezésére álló eszközzel megakadályozza a román túlkapásokat és a törvénytelen rekvirálásokat.

Jellemző Romanelli gondolkodásmódjára utolsó beszélgetése Kun Bélával. A diktátor közölte vele, hogy lemondása csupán órák kérdése, s hozzáfűzte, hogy a román megszállást a fehér terror fogja követni, amelyik az új átmeneti kormányt meg fogja buktatni és annak a gondolatának adott kifejezést, hogy a fehér visszaélések a vörös terroron is túl fognak tenni. — "Nem, Kun úr — válaszolta erre Romanelli alezredes —, amíg az Olasz Misszió Budapesten van, ugyanúgy elleut fog állni egy fehér terrornak, mint ahogy ellenállt a vörösnek is. És hogy ne gondolja : csupán szép szavakról van szó, ezennel felajánlom önnek és családjának, ha erre szüksége lenne, az Olasz Misszió védelmét."

SZOMORÚ TÉNY, hogy az Olasz Katonai Misszió tagjainak áskálódásai miatt Romanellit néhányhónapos rendkívüli munkája után még 1919. novemberében visszarendelték Rómába. Megható, amint könyvének utolsó fejezetében azon elmélkedik, hogyan lehetséges az, hogy amikor egy idegen ország fiai dicsérik és szeretik, a saját feljebbvalói, — akik pedig tudják, hogy becsülettel, mindig hazájának érdekeit tartva szem előtt végezte munkáját — félreállítják, sőt egyfajta bűnösként kezelik.

Magyarországi küldetésének emlékiratait még 1922 és 1923 között jegyezte fel Romanelli, Osoppóban, hogy ottani egyhangú katona-életének óráit kitöltse. A könyv azonban csak most jelent meg, amikor a szerző 90. esztendeje felé közeledik. Ez a tény is jellemző magatartására. Csak a halál küszöbén akarta a nagy nyilvánosságnak elmondani azt, amire büszke, és azt, ami fáj neki.

V. Zs.

IMBOLYGÓ ESZTÉTIKA

MIÓTA van válságban a marxista-leninista esztétika ? Roger Garaudy Parttalan realizmusának (D'un réalisme sans rivages, Paris, 1963) megjelenése óta? Az 1958-ban példátlan méreteket öltő Lukács György elleni támadások óta? Sztálin ún. nyelvtudományi cikkeinek megjelenése óta, melyek alapján úgy gondolták egyesek, hogy az irodalmat is fel lehet menteni a felépítményekre rótt pártos kötelezettségek alól ? Vagy már 1932-ben, a szocialista realizmus első megfogalmazásakor félrecsúszott a marxista-leninista esztétika ? Avagy Marxtól és Engelstől ered a probléma, kiknek alkalmi megjegyzései irodalomról és művészetről talán mégsem képeznek "szigorúan összefüggő, konkrétizálható és konkrétizálandó rendszert", mint Lukács György írta ? Mióta tart tehát a válság : három éve, nyolc éve, harminc éve, száz éve ?

Hogy bizonyos értelemben jogos válságról beszélni, abból gondolom, hogy a marxizmus-leninizmus esztétikájának nincs esztétikai értelme ; egyes marxistáknak (Mehringnek, Plechanovnak, Lukácsnak) volt és van esztétikája, a marxizmus-leninizmusnak valójában nincs. Ezt erősítette meg az a MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközössége állásfoglalásához kapcsolódó, egy esztendeig tartó vita is, melyet Köpeczi Béla összefoglalása most zárt le a "Társadalmi Szemlé"-ben.

LUKÁCS GYÖRGY marxista szellemű realizmus-koncepciójával a vitatkozók nagy része és a Kulturális Elméleti Munkaközösség is szembeszállt, a marxista ideológiai irodalom és a népi demokráciák kultúrpolitikája túlhaladt rajta. Lukács a múlt idők nagy stíluseszményeihez igazította esztétikáját és erről az emelkedett vártáról jobbára csak ítélkezni tudott, nem megérteni. Rosszallva nézte századunkat : az avantgardot és a szovjet irodalmat is. Realizmuselmélete mögött a megtaláltnak vélt jobb és szebb világ normái húzódtak meg. Meggyőződésének, ítéleteinek elméleti és történelmi megalapozást adott, nézeteit rendszerbe foglalta. Realizmusán kívülrekedt a modern esztétikai jelenségek egész sora ; szisztémája tehát szűk volt, de kidolgozott és filozófiai gyökerű : realizmusát esztétikailag definiálni lehetett.

A marxista-leninista irodalmárok és esztéták közül egyesek most elasztikusabbá, tágabbá igyekeznek tenni a realizmus értelmét és hogy nézeteiknek nagyobb súlyt adjanak, Lukácson igyekeznek elverni a port. Roger Garaudy a "Les Lettres Françaises"-ben Lukácsot a zsdánovi nézetek elméleti támaszának és rendszerezőjének nevezi és a dogmatizmus elleni jogos küzdelemre hivatkozva Lukács esztétikáját elutasítja. Új esztétikai koncepcióval azonban adós marad. Garaudy ragaszkodik ahhoz az *apriori*-hoz, hogy a realista alkotás a legmagasabbrendű művészet, de — hogy Kafkát, Picassót, Proustot és más, eddig nem realistának tekintett írókat, művészeket ne kelljen egy lépcsőfokkal lejjebbre besorolnia — a realizmus-fogalmat a semmitmondásig kitágítja. A realizmus nála már-már csak annyit jelent, mintha azt mondanók : művészet, irodalom, ami egyértelmű a realizmus fogalmának feleslegessé válásával. S mert ily módon a realizmus tartalmatlan általánossággá válik, félő, hogy az űrt politikai-ideológiai jelentések és kritériumok fogják betölteni.

A DEKADENCIA meghatározásával kapcsolatban máris ezt a tendenciát látjuk felülkerekedni. Jelenleg a realista alkotásokkal, Garaudy értelmében tehát a művészettel szembenálló műveket nevezik dekadensnek. A dekadens szónak következésképp egyértelműnek kellene lennie a művészietlennel, a giccsel. Garaudy hajlott afelé, hogy a "tömegcikkeket" nevezze dekadensnek, de a szovjet ideológusok szorítóba fogták és most világnézeti mércék megfogalmazásával kísérletezik. Köpeczi Béla is úgy véli, hogy a dekadenciának "világnézeti, filozófiai kritériumok a fő ismérvei".

Ideológiai és politikai kategoriák behelyettesítéséhez érkezik el az a nézet is, mely szerint a realizmus "örök módszer". A párt Kulturális Elméleti Munkaközösségének észrevétele szerint ennek a nézetnek az a fő gyengéje, hogy "homályosak és túl általánosak" arra vonatkozó fejtegetései, mit ért realizmuson mint módszeren. A meghatározások helyett itt is csak ideológiai fagarassal fizetnek. A szocialista realizmust "marxista-leninista világnézeten alapuló módszernek" nevezik.

A realizmus harmadik variációja, a "stílusrealizmus" szintén feladja a szó esztétikai értelmét s azt vallja, hogy "a szocialista realizmus nem ilyen vagy olyan stílusirányzattal áll harcban, hanem ezek egyike vagy másika révén jelentkező nem szocialista vagy ellenséges ideológiákkal, s ezektől határolódik el". Magyarán: a realizmus kérdésében a pártállás a döntő, nem pedig a stílus, a téma, a technika vagy más esztétikai szempont. Ez lehet a gondolati háttere Aradi Nóra "Absztrakt képzőművészet" (Budapest, 1964) című könyve egyik groteszk megkülönböztetésének is, melynek eredményeként Picasso és Salvador Dali egyaránt megrázó és egyaránt nem realista képe a spanyol polgárháborúról a pártállás alapján kap pozitív illetve negatív előjelet és mellékízt.

A MARXISTÁK különböző esztétikai próbálkozásaiban közös, hogy ragaszkodnak a realizmus szóhoz s ennek szinonimájához, a "valóság tükrözéséhez". De mi a valóság és mi a tükrözés ? Ezek értelmétől függ az egész realizmus elméleti értéke. A valóság ismeretelméleti értelemben — és Lenin leegyszerűsítése szerint — a külső, a tudatonkívüli valóság. Esztétikai értelemben — Lukács szerint — a társadalmi realitás, más szóval az emberi viszonylatok totalitása : "teljes ember a teljes társadalomban". Ez a teljesség az esztétika számára mégis szűknek bizonyult. Csak igen körülményesen lehet ebbe a képletbe betesékelni pl. a lírát vagy az előadóművészetet, viszont olyan egyszerű átbillenteni a politikumba, hogy erre még az esztétikában nem túlságosan járatos pártfunkcionáriusok is képesek voltak. A társadalmi teljesség azonosult a "dolgozó néppel", a dolgozó nép a párttal, a párt a pártvezetőséggel, melynek döntése értelmében a társadalom jelenségeihez hozzátartozott a "vidám aratás" és a "fejlődő nehézipar", de nem tartozott hozzá a zsarnokság, a "pribék halál" vagy mindaz, amiről pl. a "Nyírségi napló"-ban szó esett.

Hogy az esztétikai valóság ma is a "politikai valóság" és a társadalom *"summum ens"*-e, legvalóbb valója a párt, a "Társadalmi Szemle" februári számának "Nagyvilág"-kritikája is érzékelteti, melyben többek között ezt olvashatjuk: "a válogatás, méltatás és kritika módszerét következetesebben lehetne és kellene az ideológiai offenzíva részeként kezelni". Más vonatkozásban viszont mégis kinyílófélben van a valóság fogalma, — már amennyiben kinyílás az, hogy magába foglalja a művészegyéniség belső, szubjektív világát is. Mikor Barta János debreceni irodalomtudós pár évvel ezelőtt kifejtette, hogy "a Tudat is valóság", "valóság az álom, az ábránd, a hiedelem is", a "Magyar Filozófiai Szemlé"-ben azzal az indoklással utasították vissza valóság-felfogását, hogy a művészetnek a társadalom életét kell tükröznie, nem pedig "az alkotó által közvetített és megszűrt valóságot". A "tudatvalóság" koncepciója ennek ellenére — főképp Garaudy hatására — elterjedt. Az "Új Írás" ez évi 2. számának egyik cikkírója azon panaszkodik, hogy a realizmus eddigi értelmezéseiben "a felfokozott művészegyéniség emocionális plusza, hozzáadása sikkadt el", egy másik kritikus pedig azt hangoztatja, hogy még "legfantasztikusabb álmaink töredék-képeiben" is a valósággal találkozunk. Persze ha a tudat is valóság, — és miért ne lenne az?, — akkor az alanytárgy Lenin által felfogott szimplex ismeretelméleti kapcsolata felborul és vele a ráépülő esztétikai realizmus is. Ezen mit sem változtat, hogy használják-e továbbra is a realizmus szót vagy sem.

NEM KISEBB PROBLÉMÁT okoz a realizmus másik kulcs-fogalma : a visszatükrözés. Már ismeretelméleti alkalmazásával is baj van. Funkciója olyan, mint egy hasonlaté, de ennek se igazán jó. A "visszatükrözés" legfeljebb a megismerés *folyamatát*, az alanytárgy viszonyt segíti leírni, de az ismeretkritika alapkérdését, hogy vajon megismerhető-e egyáltalán valami, megismerhető-e a tudaton kívüli világ, nem érinti. A marxista filozófia ezt a problémát dogmatikus állítással intézi el : megismerhető és punktum. A visszatükrözés már csak a *hogyan*-ra vonatkozik. De vajon — kérdezhetjük — tükrözésről van itt szó egyáltalán ? A piros színérzet és bizonyos rezgésszámú hullám, vagy a konkrét egyedi tárgy és a nem konkrét, nem egyedi (absztrakt) fogalom kapcsolata megragadható-e a tükrözés optikai jelenségének segítségével ? Az sem egész biztos, hogy az adekvációs igazságelméleteket, melybe a lenini tükrözéselmélet is beletartozik, nem sebezték-e halálra Franz Brentano és mások érvei. De mindez messzire vezetne.

ESZTÉTIKAI SZEMPONTBÓL azzal súlyosodik a probléma, hogy az optikai analógiákra épülő ismeretelméletnek speciális esztétikai jelentést kell adni, amely csaknem önmaga ellentétébe fordítja át a tükrözés értelmét. Ez a tükör ugyanis nemcsak visszaadja a fényeket és képeket, hanem válogat, átformál, új kombinációkat teremt, meghatározza a lényeget, sűrít, azaz valamilyen irányban eszményít, aktívan állást foglal, belead magából valamit — s fényre nincs is szüksége, hiszen eme realisták szerint tükrözés a zene, a tánc, a művészi szavalat is. Vagy talán azért értetlenkedünk, mert mindenáron a tükrözés "mechanikus" értelmét kérjük számon? Lehet.De vajon van-e a tükrözésnek a "mechanikusson" kívül más szabatos értelme is ? A kiragadott észrevételek épp azt mutatják, hogy nincs. Peter Demetz azt írta Lukács esztétikai tükrözéselméletéről a "Marx, Engels und die Dichter" című könyvében, hogy ezt az esztétikát találóbb lenne röntgen-elméletnek nevezni. De mit mondana azokról az újabban felmerülő fogalmazásokról, melyek szerint a visszatükrözés nemcsak a (külső) valóság ábrázolása, hanem a tudatjelenségek *kifejezése* is ? A tükör belenéz önmagába és amit ott lát, azt kivetíti. De érdemes ilyen bukfenceket csinálni csak azért, hogy egy olyan elmélet érvényének látszatát fenntartsák, melynek különben sincs szabatos esztétikai értelme?

Lukács György nagy esztétikai munkája, "Die Eigenart des Aesthetischen" sok helyen a "mimezis" szóval helyettesíti a tükrözést. A művészet alapmozgása az utánzás, a reprodukálás. Ezzel a nézettel Lukács új képet és görög gondolatköröket kapcsol a marxista esztétikába, de az általános alkalmazhatóság érdekében a "mimezis" értelmét annyira kitágítja, hogy teljesen elvékonyul, többértelművé, mesterkéltté válik.

A REALIZMUS körüli nehézségek még inkább súlyosbodnak, ha az eddigiekhez hozzávesszük, hogy a tükrözést rendszerint a pártosság követelésével kapcsolják egybe. "Pártos visszatükrözés". Ha ez nem merő szóvirág, akkor a jelző tagadja a jelzett szó jelentését, tehát *"contradictio in adiecto"*. Talán csak abban az esetben nem az, ha a terminusok értelmét megváltoztatjuk. Hogy a marxista esztétikában a tükrözés nemcsak tükrözést, hanem sok minden mást, olykor-olykor önmaga ellentétét is jelenti, az imént láttuk. A pártosság is hasonló átalakuláson mehet keresztül, mint Lukács György "A különösségben" bemutatta. Nála a pártosság helyenként "a valóság pártossága" s még a szerelmi költeményeket is pártosnak mondja azon az alapon, hogy a nő, illetőleg a férfi mellett foglalnak állást. Szigeti József esztétikai előadásai szerint viszont a pártosság ma is azt jelenti, hogy a művész *"tudatosan* kapcsolódik a forradalmi munkásosztályhoz, a munkásosztály forradalmi pártjához, a kommunista párthoz, annak érdekeit fejezi ki és harcait szolgálja a művészetben".

A marxista realizmus irányzatainak áttekintésénél láthattuk, hogy művészetelméleti kritériumok híján végül is mind politikai mércékhez nyúlnak. A növekvő esztétikai kötetlenség, úgy látszik, fokozza a politikai elkötelezés fontosságát. Eddig ez nagyobb stílus- és témaszabadsághoz, új rokoni szálak felfedezéséhez, művészeti izmusok át- meg átértékeléséhez vezetett. Így vált semlegessé, sőt szövetségessé az expresszionizmus, a szürrealizmus és a non-figuratív művészet ; ezeknek az irányzatoknak csak az apolitikus és antikommunista képviselői nem kerülhettek az engesztelő kegyelem állapotába. Az esztétikai kategóriák bizonytalanná válásával, a realizmus esztétikai értelmének elsatnyulásával azonban a pártosság dogmatikus megfogalmazásai is könnyűszerrel megtalálhatják a politikum számára tágabbra nyíló kapukat.

VÁLSÁGBAN VAN a marxista-leninista esztétika? A bevezetőben azt mondtuk, hogy bizonyos értelemben igen. Először is abban az értelemben, hogy alapfogalmai rendre kitágultak, elméleti szilárdsága alábbhagyott ; különböző felfogások, irányzatok keletkeztek a marxizmuson belül. Nem kis dolog ez. Más kérdés, hogy a realizmus problémái megoldhatók-e egyáltalán, tehát hogy lehet-e a realizmusnak szabatos ismeretelméleti és esztétikai értelme. Azt meg jobb nem fürkészni, hogy ha a szerteágazó kérdéseket sikerülne tisztázni, vajon ez az elméletileg "ideális" realizmus képes lenne-e a művészeti és irodalmi élet jelenségeinek méltányos értékelésére, s hogy eme tisztázott realizmusra bíztatóbb kultúrpolitika épülne-e, mint a mai esztétikai homályra. Ennyiben a jelenlegi válság örvendetesebb, mint a tegnapi rendíthetetlenség. A dogmatizmus nem tűrt meg különböző esztétikai felfogásokat, nem ismert se kérdést, se kételyt. Ami a mai válságban nyugtalanító, az a dogmatizmus továbbélése, a jelentésüket vesztett szavak bálványozása. A valóban dialektikusan gondolkodó marxistának nem amiatt kellene szorongania, hogy a realizmus válságba került, — hiszen csak a megholt izmusok nem jutnak válságba —, hanem amiatt, hogy hatalmi szóval fenntartanak egy látszólagos elméletet, melyen már a saját kulturpolitikájuk is túlhaladt. A szocialista realizmus — épp azért, mert nem több, mint esztétikai tartalmat nélkülöző hitvallás — arra kényszeríti a művészeket és írókat, hogy magukénak valljanak egy elmosódó, a 20. század művészeti fejlődésére nem alkalmazható, művészetidegen és csak szavakban létező elméletet. A szocialista realizmus nem az elidegenedés leküzdésének eszköze, mint a párt esztétái hirdetik, hanem az elidegenedés egyik forrása.

HANÁK TIBOR.

HORVÁTH ELEMÉR VERSEI

Vízöntő

A langyos nap kora tavaszt ígér.
S ez a farkasverem.
a megdermedt világ, — ki tudja, mért —
egyszerre nem olyan reménytelen.

A hó-áztatta fű a tavalyi,
üres a barna ág,
de (másképpen csengnek) már hallani
a vizek moraját.

Sötét voltam, fáradt, lélektelen.
Se reménység, se hit,
hogy átjutok ezen a vad telen.
És most megszégyenít.

Álmatlanul

Az este üres pohara
ágyam mellett. Hiába ittam.
Ketté hasad az éjszaka.
Dunántúlt látom álmaimban.

Most lakolok a kutakért
melyek csengve itattak.
A kiapadt forrás kísért,
hol a hórák húgai laktak.

Most megkapod a hallgatásom
amiért útnak eresztettél.
Velem bolyongsz a pusztaságon
és szomjazol száraz ereknél.

Én meghalok majd s nem hiányzom.
Nem vágylak, nem is álmodom veled.
De te tovább fekszel az ágyon
s örökre érzed vergődésemet.

ANDREJ SZINJAVSZKIJ

AZ UTOLSÓ

Az alábbi szöveget a milánói "Il Giorno" című napilap február 24-i száma közölte. Andrej Szinjavszkij író mondta el, saját védelmére, február 12-én, az utolsó szó jogán, az Orosz Szövetségi Köztársaság Legfelsőbb Bírósága előtt. Utána hétévi "javító-munkára" ítélték ; a hét évet egy koncentrációs táborban kell letöltenie.

Az előzetes program szerint, két nappal később, február 14-én kellett volna élnie az utolsó szó jogával. A felszólítás váratlanul érte ; szavai rögtönzöttek. A szöveg ennek ellenére rendkívüli emberi és politikai dokumentum.

ELÉG NEHEZEN fog menni a beszéd, nem gondoltam, hogy ma kell élnem az utolsó szó jogával. Úgy tájékoztattak, hogy hétfőn mondom el, amit saját védelmemre felhozok. Ezért vagyok meg vele felébeharmadába.

Még nehezebbé teszi, amit védelmemre elmondok, hogy fokozatosan elég különös és eléggé nyilvánvaló légkör alakult ki ebben a teremben.

A vád érvei nem győztek meg : továbbra is ahhoz tartom magam, amihez eddig tartottam. A vád végkövetkeztetései során fal húzódott elénk, afféle hanghatár vagy inkább süketségi határ : mindenféle igazság számára átléphetetlen. Az ügyész érvei azonosak a vádiratéival : igen sokszor hallottam a vizsgálat során. Ugyanazokat az idézeteket ismételgette írásaimból, megszállottan. A következőket : *"Hosszú, végeláthatatlan, legyező formában szétterülő sorok, sorbanáll köröskörül mindenki."* Aztán : *"Börtönök ellen újabb börtönöket emeltünk."* A vádiratból már ismert idézetekkel tízszer-hússzor is előjönnek, s addig sulykolják vele a hallgatóságot, amíg elő nem áll ez a minden képzeletet felülmúló szörnyeteg-hangulat.

AZONOS MOTÍVUMOKAT ismételgetni hatásos művészi eszköz. Párafüggöny száll alá, megsűrősödik a levegő, a valóság elúszik, torz világ tárul elő : akárcsak Arzsak meg Tertz műveiben. A két ember őszintesége, Szinjavszkijé, a kutatóé, s Danielé, a költő-műfordítóé, egyszerűen álarccá válik, mögüle előgomolyog a sötét szovjetellenes illegalitás, összeesküvésekkel, éjszakai rajtaütéssel, terrorcselekményekkel, pogrommal, öldökléssel, mészárlással, tömeggyilkosságokkal. Valóságos "Gyilkossági Nap" (1), de a sok szereplő helyett csak ketten ágálnak benne : Daniel meg Szinjavszkij. A művészi kép ugyanis különös, meglepő fordulatot vesz ebben a teremben, szó sincs többé a megszokott, ismert hatásról: ami itt vád, az szószerinti, betűszerinti. Olyannyira, hogy az egész bírósági eljárás összeolvad a regény szövegével : olyan, mintha fantasztikus írásainkból nőtt volna ki, természetes folytatásukként.

Vesztemre a "Per" című elbeszélésem végét az 1956-os évre tettem. A szerző megrágalmazta az 1956-os esztendőt ; szerző úr vátesz szerepet akart játszani ; nohát, szerző úr, most már 1966-ot írunk, mehetsz a koncentrációs táborba! Az ügyészi vádbeszédből ezen a helyen jóleső káröröm csendült ki.

AZÉRT új érvek is felsorakoztak. Halljuk csak. Az illegális politikai tevékenységet sikerült úgy beállítani, mintha az a legalantasabb ösztönöktől fűtött elfajzott kannibálnépség acsarkodása lenne ; bennük van minden rossz : az anyagyűlölet, a nép rágalmazása, fasizmus, zsidógyűlölet. Danielt antiszemitizmussal vádolni nem könnyű. A feladat úgy oldatik meg, hogy Daniel a fasiszta, karöltve jár az antiszemita Szinjavszkijjal, aki viszont lábbal tiporja legszentebb eszményeinket, még az anyaszeretetet is.

Nagyon nehéz valamit tenni az ilyen hangulatkeltés ellen. Hiába a részletekbe menő bizonyításom, hiába adom elő művészi felfogásomat. Megértettem már a vizsgálat során, hogy nem ez érdekli a vádat. Mit neki a művészi felfogás, amikor ő csak a kiszakított idézeteket óhajtja unosuntalan szajkózni. Nem is akarok én előadást tartani arról, mi a véleményem a művészi alkotásról, nem fogok fejjel a falnak menni, nem bizonygatok semmit : hiábavaló fáradság lenne. Mindössze annyit : aki valaha is foglalkozott irodalommal, tudja, hogy a leírt szó nem azonos a cselekedettel, a szó csak szó marad ; hogy a művészeti képalkotásnak megvannak a maga hagyományai ; hogy a szerző nem azonos a mű hősével. Ez az irodalom ábécéjéhez tartozik ; megkíséreltük, hogy ezt megmagyarázzuk.

De a vád konokul elutasítja ezt a magyarázatot, mintha ravasz cselről lenne szó, mintha mesét találtunk volna ki, hogy ezzel léprecsaljuk. Pedig ha figyelmesen elolvassa valaki az "Itt Moszkva beszél" című novellát (el sem kell olvasni figyelmesen, elég ha csak végigfutja valaki s nem ijed meg közben a szavaktól), valósággal ordít belőle az egyetlen tanulság : *"Ne ölj!" "Nem tudok és nem akarok gyilkolni : az ember azért ember, hogy minden körülmények közt az maradjon"*. Itt ezt senki nem volt hajlandó megérteni. "Ahá, te ölni akartál ; gyilkos vagy, fasiszta gazember." Megdöbbentő kiforgatása folyik itt a szövegnek. Globov, a "Per" című elbeszélés hőse valószínűleg nem rossz ember, de korának előírásai szerint zsidóellenes szólamokkal hozakodik elő : "Rabinovics ravasz, mint minden zsidó", mondja. Nyilvánvaló, hogy az elbeszélés az *antiszemitizmus ellen* íródott, hiszen az "orvos-perekről" szól. Dehogyis nyilvánvaló! A szerző egészen biztosan antiszemita! Miért ne kiáltanánk ki mindjárt fasisztának is? Rajta.

ITT AZTÁN megszűnik a józan ész birodalma. Ettől fogva a szerző szadista gazember, és kész. A "zsidógyűlölet" eszméjéhez hozzátartozik általában a nagyhatalmi sovinizmusé. Persze, itt rendkívül ravasz szerzővel állunk szemben : gyűlöli az orosz népet, s egyben zsidóellenes. Mindenkit gyűlöl, gyűlöli az anyákat, az egész emberiséget. Az ember csak kapkodja a fejét : miféle mocsárból, milyen sötét szakadékból bújt elénk ez a szörnyeteg ? A szovjet bíróság ilyenkor (így olvastam a regényekben) a bűn gyökerét, a tett rugóját keresi meg. Danielt s engem, mindkettőnket nyilván ide-ejtőernyőztek valamiféle helyről, persze hogy Amerikából! Mi pedig nekiesünk mindennek! Micsoda két gazember.

Lehet azonban, hogy a vád képviselőjét nem is érdekli, honnan kerültünk ide. Hogyan történhetett meg, hogy a mi társadalmunkban egyszerre itt terem két fasiszta ? Itt van a nagy talány, ha a dolgok mélyére nézünk, itt a legfogasabb kérdés! Sokkal fogasabb, csiklandósabb ez, mint két kis könyvecske léte, még ha szovjetellenes is az a két könyv ... Csakhogy ez a gondolat fel sem ötlött a vád képviselőjében! Kimondta apertén : olyannak látszunk, mint két rendes ember, bensőnkben azonban fasiszták vagyunk. Vagy csak sértésnek szánta ?...

... A PER SORÁN igyekeztem bebizonyítani, szöveggel a kezemben, hogy írásomban Karlinszkij figurája a lehető legnegatívabb, s a napnál is világosabb, mennyire elítéli a szerző. Ennek ellenére a főügyész újra és ismételten felolvasta az anyamellből született aranyhalacskákról szóló részt, egy rettentően cinikus mondatot. Aztán színpadias hangon felkiáltott : "Ki ne látná világosan a mi szovjet életünk meggyalázását benne? Micsoda undor!"

LÁTNI BENNE, világosan látni. Undorító bizony. Akárcsak a következő mondat : *"A szocializmus szabad rabszolgaság."* Csakhogy a beszélő itt egy szovjetellenes figura, a szerző le is leplezi. Minden tévedés kizárva. Hanem a főügyész úr vagy nem figyelt oda, vagy teljesen mellékesnek tartja ezt a körülményt. Bizonyos fokig megértem. Feladata szerteágazó ; nem tarthat számon olyasmit is, hogy írói képzelet, szerző, figura, ésatöbbi. Hanem amikor az Írószövetség két tagja jön ilyesféle kijelentésekkel — hivatásos író egyikük, a másik gőgös diplomák övezte kritikus, — mikor ők jönnek azzal, hogy a negatív hős és a szerző véleménye egy és ugyanaz, akkor csak bámulni lehet. Vegyünk a klasszikusokkal kapcsolatos példát (2). Az "Iráskényszer" című novella hőse első személyben beszél, ám ebből nem vonható le az a következtetés, hogy a szerző gyűlöli a klasszikusokat. Ilyesfajta tévedés csak olyan valakinél feltételezhető, aki most tanult meg írni-olvasni. Mert ez esetben Dosztojevszkij barlanglakó ősember, Klim Számgin nem más, mint maga Gorkij, Juduska pedig egyszerűen Szaltikov-Scsedrin.

MINDEN felborul itt. A társadalmi vádat képviselő Vasziljev úr nem átallja felhozni, hogy újszülött gyermekem babaholmit kapott ajándékba — mellesleg megjegyezve, azt nem Zomojszka asszony adta, hanem egy francia hölgy (3). Fehérneműügyek kerültek napirendre, hogy bemutassák, milyen zavaros jellem húzódik meg a tiszta felszín alatt, nálam éppúgy, mint Danielnél.

Hét idézetet olvastak itt fel cikkeimből, hogy bemutassák : itt Oroszországban marxista elvek szerint írok a szocialista realizmusról, külföldön pedig idealista elvek szerint. Nos, ha itt is írhatnék idealista elvek szerint, megtettem volna! Amikor itthon, Oroszországban, megbíztak egy-egy munkával, gyakran visszautasítottam, igyekeztem csakis olyan szerzőkkel foglalkozni, akikhez valamiféle érzelmi rokonság köt. Kedrina (4) jól tudja mindezt, kollégám volt az Intézetben, tudja jól, hogy sohase tetszelegtem hősi szerepben, soha nem vágtam ki szónoklatokat a gyűléseken, soha nem mea-kulpáztam, soha nem szajkóztam a jelszavakat. Ellenkezőleg, nagyon sokszor megróttak téves, elhajló, meg nem felelő nézeteimért. Az Irodalomtudományi Intézet feljegyzést küldött a rendőrségnek, le-

---

MILOVAN GYILASZ

KIVÉ

Párizsban, a Calmann-Lévy kiadónál most jelent meg franciául "L'Exécution" címmel Milovan Gyilasz novellagyűjteménye. Az író, mint ismeretes, még mindig börtönben van Jugoszláviában. A francia nyelvű kiadás alapján közöljük a kötet címadó elbeszélését.

Csaknem minden este átrándultam egységünk parancsnokságára. Kilenc kilométérre volt attól az istenhátamegetti, hó alá temetett kisvárostól, ahol éltünk. A háború volt az egyetlen, ami idáig elhatolt; hiába volt hegyes-völgyes a vidék, hiába zord az éghajlata, magárahagyott a földje, lakója : az országban dúló harc itt is megkövetelte a maga áldozatait.

A német támadás elől ide, olasz megszállási övezetbe menekült a forradalmi hadsereg : a kisszámú s nem nagyon éber helyőrséget egyszerűen kiakolbólította. Szándéka az volt, hogy kitelel a vad vidék nyugtalanszívű lakossága közt, tavasszal aztán újult erővel nekilát, hogy visszahódítsa az elvesztett területet. A német át-átfésülte a maga övezetét s azzal meg is volt ; nem így a német támogatást élvező ellenforradalmi erők. Ezek, akárcsak a forradalmiak, csak akkor tették le a fegyvert, ha elestek, vagy ha az ellenfél esett el.

Két-három hét óta olyan hírek szállingóztak parancsnokságunkra, hogy a folyó jobb partján ellenforradalmi erők gyülekeznek. Zúgva tört át a folyó a hegyeken, hogy kétfelé válassza, két ellenséges világra, az egy nyelvű, egy vérű, egy múltú lakosságot. Olyan hírek is keltek, hogy olasz erősítés érkezett a szomszéd városkába. A városi és a falusi lakosság pedig, mintha csak összebeszélt volna, rosszindulatú némaságba burkolózott, homályos rettegésbe. Biztosat senki nem tudott mondani, de mindenkiben volt olyan előérzet, hogy a másik sereg betör, fordul a hatalom.

A folyónál megkezdődtek az előcsatározások. Parancsnokságunk naponta küldött hátra valakit vagy valamit a városkába : sebesülteket, mindenféle holmit, és sok olyan embert, aki fegyvernyugvás idején a parancsnokságon lábatlankodik s útban van, amikor hátrálni kell.

Túladtak minden olyasmin, ami nem kell a harcban, még kevésbé visszavonulásnál : az irattárat elásták, mellé a töltény nélküli fegyvereket. Parancsot osztogattak a politikai ügynököknek, hírt gyűjtöttek az ellenség mögöttes területeiről, ítélkeztek a foglyok és a gyanúsítottak ügyében.

Érezhető volt, hogy óráról órára nagyobb az ideges sietség a parancsnokságon. Szerintem azért, mert majdnem az arcvonalra állították fel — a folyó közelébe, a hegyről alázúduló patak torkolatánál, egy szép, tágas, fehérre meszelt házban. A ház a tanítóé volt ; pár napja lőtték főbe ; anyja, felesége, három gyereke az udvari fakalyibában élt, egymás hegyén-hátán. Morgolódtak, egyre harapósabb kedvet mutattak, bosszúvággyal tele.

Odaérkezésem estéjén a szokottnál is nagyobb volt a feszültség ; a tisztásra odacsattogott a közeli, mérges géppuskázás. A tanító anyja berántotta unokáját a kalyiba sötétjébe, mintha attól félt volna, hogy szemmel megverem. Az őrszem jelentett : a parancsnokság tagjai még nem érkeztek vissza, a futár pedig, Sztrahinya, ott van a ház mögött, végzi a rábízott feladatot : halálos ítéletet hajt végre egy elítélten.

A parancsnokság visszatértéig más dolgom nem lévén kimentem az udvarra, szóltam a legényemnek, hogy kösse be a lovakat az istállóba, s elindultam a ház mögötti füzes felé, hol — mint közölték — Sztrahinya kivégzésben ügyködik. Láttam már egy pár kivégzést, tömegmészárlást, így nem annyira a kíváncsiság, mint inkább a kötelességtudás hajtott. Hogy más dolgom nem volt, eszembejutott : az ellenség felhasználhatja, ha bizonyos rendellenességeket talál a kivégzésben, az eltemetésben. Utánanéztem hát.

A ritkás füzes mélyén, mintegy ötven méterre a ház mögött mindjárt szemembe tűnt a két ember : Sztrahinya meg egy paraszt.

Úgy álltak ott a patakparton, mintha a legköznapibb tevés-vevésben zavartam volna meg őket. Első pillantásra semmi sem mutatott arra, hogy halálraítélt s hóhérja áll ott. Aztán az lepett meg, hogy milyen közel ásták meg a sírt. De ahogy jobban körülnéztem, láttam, hogy milyen kicsi a füzes, s milyen sziklás meredek veszi körül. Bizony, nem sok alkalmasabb, védettebb hely kínálkozott a sírnak, mint ez.

Azt viszont nem hallgathattam el, hogy a sír milyen sekély : térdig ha ért. Sztrahinya kissé sértődötten odavágta :

— Csak nem ások neki mélyebbet ? Azt mondja, fáradt, nem akar ásni. Hadd pihenjen hát ebben, hisz így akarja. Aztán meg, van más dolgom is ; három másik várja, hogy rájuk derítsem az örök nyugalmat.

Régi ismerősöm volt Sztrahinya ; a paraszt ügye sem volt előttem idegen.

Sztrahinya tizennyolc éves ha volt, s kisfiús arca még kevesebbet mutatott. Falusi gyerek, de tizennégy éves korától kezdve bányában dolgozott. Minthogy a forradalmi hadseregben kevés volt a munkás, Sztrahinya szívesen előhozakodott bányász-voltával. A kerek arcú, szőke, tömzsi fiú biztosan sok sikert aratott volna falujabeli lánytársaságban, vagy a munkásnegyedben, mint ahogyan egységénél is igen szerették jókedvű, előzékeny modoráért. Futárszolgálattal bátorsága, találékonysága miatt bízták meg ; megőrizte ezt a tisztjét is, meg ő végezte ki azokat, akiket a parancsnokság halálra ítélt. Maga jelentkezett ez utóbbi feladatra. Mivel az ilyesfajta ítélet gyakori volt, no meg mert a fiú egyre nagyobb szakértővé vált a végrehajtásában, lassan ez lett a főmunkája.

Hajtogatta, hogy azért vállalja oly szívesen ezt a tisztséget, mert a felkelés kezdetén jól agyba-főbe verték az ellenforradalmárok ; most megbosszulja magát érte. Lehet, hogy így volt. De biztos, hogy más oka is volt rá. A többi munkással ellentétben Sztrahinya nem mutatott nagy érdeklődést a könyvfélék, a tanulmányok iránt, főleg ami az úgynevezett elméleti képzést illeti. Az ellenforradalmár-kivégzést találta a legjobbnak arra, hogy kifejezze vele feltétlen forradalmi hűségét. Maga s a többiek előtt a legkedvesebb énjét fitogtatta. Szó sem lehetett élvezetből-ölésről ; de az biztos, hogy jeges határozottsággal, szenvedélyes gyűlölettel tette, amit tett.

Így vagy úgy, valakinek csak el kellett látnia ezt a feladadatkört is, és Sztrahinya szívvel-lélekkel látta el.

A fontos feladat mindenesetre különleges volt, ezt mindenki számontartotta, a parancsnokság éppúgy, mint a katonák. Mert rálőni a láthatatlan vagy ismeretlen arcú ellenségre, vagy akár bombát ledobni egy városra más, mint elpusztítani egy kijelölt embert, akivel óhatatlanul megterem a kapcsolat, akinek szokása, gondolkodása, külseje, magatartása saját magunk sorsát juttatja az eszünkbe. Ezért viszolygással vegyes csodálat. övezte Sztrahinyát. Látszólagos közönnyel vette tudomásul, habár örült neki ; ha valaki megborzadt a munkájától, azt gyermekes jóhiszeműséggel kigúnyolta.

Ami a parasztot illeti, két hete volt, hogy egy járőr behozta. A szomszéd falubeli harcosok ismerték, azt állították, hogy egy ellenforradalmár parancsnok a sógora. Ennél többet nem lehetett rábizonyítani ; maga még ennyit sem vallott be. Kijelentette, hogy azért jött a forradalmi területre, mert itt olcsóbb a dohány, mint az ő falujában. Csakhogy visszamenet elmond-

SZÓ JOGÁN

tartóztatásom után, (még a nyomozótiszt is felháborodott, amikor látta, hogy alacsonyabb kategóriába soroltak be, antidatált rendelkezéssel) — mégis, ebben a feljegyzésben van néhány igazság. Kijelentik például, hogy elvi felfogásom eléggé bizonytalan hogy Zvetajéva, Mandelstam, Pasternak műveiről írtam tanulmányokat, hogy elhajló vagyok "ebbe az irányba". Elhajoltam "ebbe az irányba", mert feléjük hajoltam, róluk akartam írni. Minden tőlem telhetőt megtettem, hogy kifejezzem, amit valóban gondolok, a saját nevemben, mint Andrej Szinjavszkij. Ezért volt annyi kellemetlenségem, ezért értek a figyelmeztetések, a megrovások a sajtóban s az értekezleteken, ezért nem részesültem soha semmiféle külön kedvezményben, havi fizetésemet kivéve.

A VÁD felhozza ellenem, hogy "időnként megjelentem az Írószövetségben".Talán kölcsönt mentem felvenni ? Vagy külföldi turistaútra iratkoztam fel ? Vagy ingyen nyaralást kértem fürdőhelyeken ? Még azt is felhozza a vád, hogy az utóbbi tíz évben ismerőseim közül többen megajándékoztak, születésnapom alkalmából! — Ha valaha is ingyen-nyaralásban részesültem volna, nyugodtak lehetnek, már rég benne lenne a vádiratban!

... SZINTE HIHETETLEN, hogy ilyen egyszerű dolgokat magyarázgatni kell. Szememre vetik, hogy megsértettem az anyákat. Pedig "Ljubimov"-ban (5) kimondom világosan : *"Senki ne merészeljen hozzányúlni az anyákhoz"*. Az írás hősének, Leonid Tyichomirovnak elszáll minden bűvös hatalma, mert anyja lelkét megsérti. Ezzel bántom én meg az anyákat? Az öreg nénikéket ráncos gombákhoz hasonlítom, szarvasgombához, csiperkéhez — dehát hogyan fessem le a kápolna kövén térdeplő nénikéket, glóriával a fejük körül ?... A hasonlat régi, ősi irodalmi eljáráshoz folyamodtam. A főügyész megteheti, hogy nem veszi észre. De írótársaim ?... Végkövetkeztetésük : minden, amit írok, képmutatás, csapda, csel, még a diplomám is cselből van meg. Idealizmusom, hasonlataim, képzeletszülte képeim mind-mind az elszánt szovjetellenes ügynök ravaszkodása, sötétben bújkálása. Rendben van, tegyük fel, hogy itthon bújkálnom kellett, — de ott kinn, külföldön, ott lekaphattam volna az álarcot!

BŰN A HASONLAT, bűn a képzeletszülte mű... Hát akkor maga a művészet sem más, csak ármánykodás, szovjetellenes eszmék búvóhelye...

Pedig azért találni műveimben néhány ezzel ellenkező értelmű gondolatot, képet és mondatot is. Persze, ez nem világlik ki az önök szégyenletes idézetgyűjteményéből. Csak hajtogassák kiszakított idézeteiket, a nevetségességig. Igaz-e vagy sem, hogy az itt több tucatszor felhozott *"Börtön ellen új börtönöket emelnek"*-mondat után az áll — hiába kértem, hogy olvassák fel azt is, — *"Nemes cél a kommunizmus."* Nem voltak hajlandók felolvasni. A forradalom mellett tett kijelentés sem ragadta meg figyelmüket. Egy sem volt önök közt, aki csak ügyet is vetett volna a tartalomra. Önöket csakis a kiszakított idézetek érdekelték, a szovjetellenes mondatok, a készenvett klisék, hogy rányomhassák őket Daniel és Szinjavszkij homlokára, munkáik fedőlapjára.

Az ügyész polgártárs a következő mondatot mondta (meglepett, fel is jegyeztem egy cédulára): *"Még a külföldi sajtó is elismeri, hogy szovjetellenes művekről van szó."* Első hallásra az eszébe ötlik az embernek : ej, de furcsa módon bizonyítja be a közvádló a maga pártatlanságát. Ha "még a külföldi sajtó is beismeri", akkor ez azt jelenti, nekünk is azt kell tennünk? Engem a "még a... is" alakzat döbbentett meg a legjobban. Csakhát az a baj, hogy még az olyan ismert, elfogult külföldi újságírók is, mint Karl Miller, arról írnak, hogy "a szerző fuldoklik valósággal a meginghatatlan kommunista hitében". Egy más helyen: "Tertz lángoló hittel adózik a forradalomnak, csak a következményeinek megítélésében nem mutat hithűséget." Miért írják ezek a burzsujok, hogy Tertz lángoló hittel adózik a forradalomnak, mi készteti őket arra, hogy ilyesmit írjanak, ha mi fasiszták vagyunk?

... AZ ÜGYÜNK VÉGÉN a következő formulát húzták ránk : "Akkora gyűlölet van bennük, hogy egy fehérgárdista is megirigyelné". Ami műveinket illeti, azokat néhány közhellyel elintézték, már nem is emlékszem melyekkel, olyasvalamit mondtak róluk, hogy "a Szovjetunió kommunista pártja ellen küzdenek", vagy valami ehhez hasonlót. Nagyon jól el tudom képzelni, hogy ugyanilyen vádakkal illessék Zoscsenko (6), vagy Szolzsenyicin (7) munkáit, Ahmatova (8) "Requiem"-jét.

Egy kaptafára veszik a propaganda-közhelyeket és a művészi alkotást. Felmerül a kérdés : mi hát a propaganda, s mi az irodalom ? A vád szerint az irodalom az agitáció és propaganda egy fajtája. Már pedig a propaganda vagy szovjetbarát, vagy szovjetellenes. Ha nem szovjetbarát, akkor szovjetellenes... Részemről nem írhatom alá ezt a feltevést. Ha ilyen felfogás szerint ítélnek meg egy írót, mit csinálnak azzal az emberrel, aki mondjuk röpiratokat nyomtatott? Ezek szerint azt is a 70-es törvénycikk alapján vonják felelősségre. S ha egy irodalmi munka szerzőjének az e törvénycikkben előírt legmagasabb büntetést szánják, mit csinálnak a röplap szerzőjével? Vagy a világon semmi különbség a kettő közt? A vád semmi esette sem lát különbséget.

Kedrina irodalmi szakértő kijelentette, hogy ha az író mezőn csapongó pillangókat ír le, abból senki sem merészel politikai következtetéseket levonni. Csakhogy a valóság nemcsak mezőkön röpködő pillangókból áll. Nem fogták rá már Zoscsenko művére is, hogy szovjetellenes ? Különben is, kinek a művére nem fogtak még rá ilyesmit ?... Értem én, hogy van különbség köztünk : amazok itthon, a Szovjetunióban jelentették meg munkáikat. De ami a szovjetellenességet illeti, felfedezhették mindegyikben, főként amikor szatirikus írásról van szó, mint például Ilf és Petrov esetében. Rágalmazóknak minősítették őket. Nem is ismerek valamirevaló szatirikus szerzőt, akit meg ne vádoltak volna rágalmazással.

IGAZ VISZONT, hogy mostanáig senkit sem fogtak pörbe irodalmi tevékenységért. Tudomásom szerint nincs is az irodalomtörténetben még egy ilyen jogeset, még akkor sem, ha az író külföldön közölte a művét, még akkor sem, ha a tartalma különlegesen bíráló volt. Nem akarok senkit felhozni itt példának, dehát a törvény szerint mégis jogegyenlőség van a szovjet állampolgárok közt! Olyan érvekkel élnek itt, hogy minden magyarázat lehetetlenné válik. Amikor egyik írásomban arról beszélek, mennyire szeretem Majakovszkijt, akkor a fejemhez vágják : Majakovszkij azt írta : *"A szovjet embernek megvan a maga nemzeti büszkesége"*, te pedig külföldre küldözgeted kéziratait... Így hát én, a következetlen, antimarxista alak, már Majakovszkijt sem csodálhatom?

Súlyos alternatíva előtt állunk. Bizonyos esetekben indokolt, máskor azonban rettentő ez az alternatíva. *Aki nincs velünk, ellenünk.* Bizonyos korszakokban, — forradalom, polgárháború, háború esetén, — talán logikus a mondás. Annál veszélyesebb békeidőben, főként amikor az irodalomra alkalmazzák. Számonkérik tőlem a pozitív hőst. Hol van? Nincs? Akkor te nem vagy szocialista! Nem vagy realista! Ezenfelül pedig, külföldre küldözgeted a dolgaidat! Tehát ellenforradalmár vagy!

Egyik kiadatlan novellámban a következő önéletrajzi jellegű megjegyzést írtam : *"Megmondom, más vagyok, mint a többi. De nem tartom ellenségnek magam, szovjet ember vagyok, írásaim nem ellenségesek."* A mostani túlfűtött légkörben, ebben a termesztett fanatizmusban, mindenki, aki "más", ellenségnek számít. Az ilyen módszer a tárgyi valóság felfedésére nem alkalmas. Főként azt nem értem, miért kell ellenségeket kitalálni, miért kell szörnyeket előhúzogatni a betű szerint vett irodalmi képekből?

TISZTA LELKIISMERETEM SZERINT állítom, hogy az irodalmat nem lehet jogi formulák alapján megítélni. A művészi képalkotás természete bonyolult ; sokszor maga a szerző sem igazodik ki rajta. Hirtelenjében Shakespeare ötlik az eszembe (értsük meg, nem hozzá hasonlítom magam, ilyesmi senkinek sem juthat eszébe) ; nos, ha megkérdeztük volna Shakespeare-t, mit jelent Hamlet figurája, mit Macbeth-é, nincs-e benne "hátsó gondolat", csapda, — azt hiszem, maga a szerző sem tudott volna pontos választ adni kérdéseinkre.

Önök, jogászok, olyan szakkifejezésekkel dolgoznak, amelyeknek annál pontosabb a jelentésük, minél kisebb területre szorítkoznak. A művészi kép más. Annál pontosabb, minél szélesebb határokat ölel magába.

---

(1) Szinjavszkij vádlottársa, Daniel regényének a címe.

(2) Szinjavszkijt azzal is vádolták, hogy gyűlöli az orosz klasszikusokat, például Csehovot.

(3) Az utalás a per teljes anyagának ismerete nélkül nem világos.

(4) Kritikusnő, terhelő tanú a perben.

(5) Tyichomirov varga, a városkájában varázslattal teremti meg a kommunizmust.

(6) Humorista ; Zsdánov-meghurcolta műveit bevonták a forgalomból.

(7) Híres regénye a koncentrációs táborokról : "Iván Gyenyiszovics egy napja".

(8) A legnagyobb orosz költőnő, aki néhány nappal a per után hunyt el. Lásd megemlékező cikkünket a 8. oldalon.

GZÉS

hatta az ellenforradalmároknak a nálunk tapasztaltakat. Annak meg, hogy mit tapasztalt, mit értett meg az itt látottakból, ő maga volt egyedül a megmondhatója. Meg kellett hát halnia, nem lehet ok nélkül kockáztatni a forradalmi harcosok életét.

Ötven év körüli, megtermett, busafejű ember volt ; koszos arcát keresztül-kasul nőtte a sörte.

Különös látvány volt az a szolgai alázat, ahogyan Sztrahinyának engedelmeskedett, ahogyan saját halála ügyében együttműködött vele. Eleinte attól tartottam, hogy ez a tagbaszakadt paraszt — össze se kötötték a kezét — ráveti magát Sztrahinyára. Meglepetve tapasztaltam, hogy meg se próbál elmenekülni. Világos volt : felhők úsztak az égen, de fenn sütött a hold s a vidék kéken remegett az aláhulló éjszakában. Mély hó fedte a földeket. A kis termetű, csizmás Sztrahínya bizony nem érte volna utol, ha elrohan. Ott volt nem messze a folyó, s a másik parton az élet várta a parasztot. Csakhogy, mint minden halálraítéltnek, neki is megbénult az akarata. Bizony, ritka, amelyik elmenekül — ritka az olyan, aki szembeszegül a hatalommal, a szervezett erőszakkal. S aki megteszi, azt is legalább annyira a kibírhatatlan halálra-várás hajtja, mint az életösztön.

Itt mindezen felül még valami lenyűgözte ezt a parasztot. Az pedig Sztrahinya magabiztos nyugalma volt : ahogyan tett-vett, lassúszavú beszéde, tömzsi mozgása, s mindenekfölött derűs, közvetlen modora.

Közvetlenségéből kiérződött, milyen eltéphetetlen szál fűzi Sztrahinyát az áldozatához, ha másért nem, hát mert együttműködnek.

Érkezésem a remény leghalványabb szikráját sem keltette fel a parasztban. Ami Sztrahinyát illeti, neki soha eszébe se jutott volna, hogy felfüggeszthetem a parancs végrehajtását.

Miután megadta nekem a választ a sír mélysége ügyében, odafordult a paraszthoz, mintha a legköznapibb dologban szólna :

— Iparkodjunk csak, pajtás. Neked se jó, nekem se, ha elhúzódik a dolog. Vetkőzz le szépen, gyerünk! Kabátod, nadrágod még tiszta jó, cipőd vadonatúj, finom bőr. Kár lenne földbe ásni, mikor a mi harcosaink pucéron járnak.

A paraszt engedelmesen bólintott, mintha várta volna ezt a felhívást :

— Igazad van, Sztrahinya, igazad van, tesvér, kár lenne érte, ha megrohadna a föld alatt.

Snekilátott a vetkezésnek. Lehúzta kiskabátját, s gondosan összehajtva odafektette a frissen besározott hó-halomra. Erős mellkasa bolyhosan emelkedett ; széles bordái kilátszottak. Nem mondta, hogy fázna, nem is vacogott, pedig csak úgy durrogott a füzes a hidegben. Ingét éppoly akkurátusan összehajtotta, mint a zekéjét, majd leült a sír szélére s lehúzta a cipőjét. Jobb keze két ujja közé fogta s a zeke mellé helyezte. Egy pillanatig habozott, de látta, hogy Sztrahinya nem szól, hát lehúzta a zokniját is, beledugta a cipőbe : a jobbat a jobb cipőbe, a balt a balba. Akkor felállt, kilépett a gödörből, lehúzta a nadrágját, elsimította, összehajtotta s rátette a cipőre.

Ott állt alsónadrágban a havas sárban.

— Sztrahinya, testvér, ne vétesd le a gatyámat, szégyellem magam előttetek, meg nem szép, ha gatyátlan temetik az embert.

Sztrahinya beleegyezőleg bólintott, bár kissé sértette, hogy a paraszt testvérnek szólítja.

— Ne mond nekem, hogy testvér ! Nem vagyunk rokonságban, se komaságban ! A gatyádat fenntarthatod ; mi nem vesszük le a gatyát, nem lenne helyes.

Nehéz lenne meghatározni, mit jelentett a "helyes", "nem helyes", Sztrahinya szemében, ezekben a pillanatokban. Gyakori, sőt nagyon gyakori kifejezés volt ez a forradalmár-szótárban. Azt jelöltük vele, hogy mi hasznos politikailag, mi nem. Csakhogy Sztrahinya szemében mást jelentett a szó. Jelen esetben, a gatya lehúzása nem felelt volna meg a hadseregben dívó írott vagy íratlan rendszabályoknak. Meg arra is vonatkozott, hogy népi szokás szerint nem való, nem szabad pucéron eltemetni az embert.

Sztrahinya kihúzta pisztolyát nadrágja farzsebéből, balját pedig rátette a paraszt vállára : igyekezett úgy forgatni, ahogy kell, s közben nyugodt hangon szóval tartotta.

— Ide állj. Ne úgy. Ide-la. Úgy ni.

Vállán tartott baljával a gödör széléig tolta a parasztot, közben nekem magyarázóan odaszólt :

— Látod-e, innen egyenesen belepottyan a gödörbe, épp csak be kell kaparni.

A paraszt meg, mintha most kezdene eszmélni, hirtelen jajveszékelésben tört ki. Feketén felnyílt vastagbajszos szája.

— Jaj nekem! Szegény családom! Szegény feleségem, gyerekeim! Fődem !

Jajszava felidézte bennem a nehéz paraszti élet minden fájdalmát, földért való küzdelmét, családszeretetét. Megsajnáltam. Megparancsolhattam volna Sztrahinyának, hogy halassza el a kivégzést, követelhettem volna, hogy a parancsnokság újra tárgyalja a paraszt ügyét. De ha ilyesmi jut eszembe, jobb ha kiverem a fejemből. Mert az ellenség érdekében tett legkisebb lépés is — és ez a paraszt ellenség volt, minden kétséget kizáróan — csak a forradalmi sereg harci szellemét bontja meg. S Sztrahinya mire vélhette volna az egészet?

Világos, hogy esze ágában sem volt ilyes feltevés.

Balját továbbra is a paraszt vállán nyugtatva homlok-magasságig felemelte a pisztolyt, majd engem s a parasztot egyként váratlanul ért hirtelenséggel, elsütötte. A paraszt egész hosszában végigvágódott, bele a sírgödörbe. Görcsösen rángatózott, hörgött. Sztrahinya visszadugta a pisztolyt a hátsózsebébe, kézbe kapta a lapátot s lapátolni kezdte a földet a sírra.

— De hát él! — kiáltottam fel. Nem tudtam tovább türtőztetni magam.

Sztrahinya megállt, s azt mondta :

— Él, él, persze hogy él ! Begyakoroltam a két szem közti homloklövést, de lejjebb, a golyó csak elsurran az agyvelő alatt, nem öl, csak kábít. Hadd tudja meg ez a disznó kutya, mi a halál ! Milyen halála lenne, ha nem is érezné ? — Újra felkapta a lapátot. — Elevenen eltemetem, így tudja meg, mi a halál, így érzi majd, hogy meghal.

Mit tehettem ?

Dühösen előkaptam a pisztolyomat s szinte vaktában lövöldözni kezdtem a parasztra, egészen addig, amíg abbahagyta a hörgést, a rángatózást a gödörben.

Sztrahinya megjegyezte :

— Spórolni kell a munícióval. Ami meg ezt a betyár gazembert illeti (eddig nem szidta, bácsizta), hadd tudja meg, mi az meghalni. Semmi az ilyen betyárnak a halál, észre se venné. Hadd vegye észre.

Új tölténytárat toltam a pisztolyomba, visszacsúsztattam a tokba. Némán visszafordultam a parancsnokságra.

Ismertem azt az érzést, amely rám telepszik, ha haláltusát, kivégzést látok — minden elhallgat körülöttem, torkonragad az emberhalál s mindaz, ami vele jár. De ezen az estén mintha cserbenhagyott volna ez az érzés, egészen amíg ki nem jutottam a füzesből s rá nem tértem a házat szegélyező tisztásra. Észrevettem, hogy a géppisztolypörgés alábbhagyott, nyög a folyó jégpáncéljában. A ház, a szénaboglya, az útmenti mesgyekarók, minden kékesen villogott.

Székelygulyás-Maradék a falon

MAGYAR KÖZREMÜKÖDÉSSEL A DADÁTÓL A POPIG

AZ A MŰVÉSZETI IRÁNY, mely fellázadt a művészet minden addig elismert értéke, sőt ismertetőjele ellen, DADA elnevezés alatt, 1916, febr. 5-én délután 6 órakor kezdődött, Zürich egyik kávéházában. (Lásd : Irodalmi Újság, 1966. március 1.). Ha valaki kételkednék, hogyan is kezdődhet egy irányzat ennyire preciz időpontban, az meggyőződhetett róla idén február 5-én, amikor is Zürich nagy pompával és még nagyobb iróniával ünnepelte saját avantgard szerepének félévszázados jubileumát. A város polgármestere a nevezetes ház emeleti ablakán kilépve, leleplezett egy emléktáblát, majd létrán lemászott az utcára, az összegyűlt tömeg, rezesbanda és egy szemközti ablakban anyja ölén, állítólag "da-da" hangokat bömbölő csecsemő zajongása közepette.

Akadhat olyan is, aki sokat ad arra, hogy megértse a természeténél fogva érthetetlent, ezeknek ajánlható például Hans Richter kitűnő dokumentációja (Dada — Kunst und Antikunst, DuMont, Schauberg, Köln 1964, angolul Thames & Hudson-nál Londonban 1966-ban), ahol ezt olvassuk : "Magyarországon mindenekelőtt Kassák Lajos a 'Ma' szerkesztője volt az, aki a Dada tipográfiáját következetesen alkalmazta és mint festő is a Dadához számította magát. (Egy ábra Kassáktól vad újság-collage-t mutat). Évek múlva — 1927-ben — amikor Nyugaton a Dadát már a szürrealizmus váltotta föl, Magyarországon egy újabb rövid virágkort ért el (a Dada) a 'Zöld Szamár' nevű művészcsoporttal. Ennek a Postdadának a szervezője Palasovszky Ödön volt. Dada-stílusú előadásokat organizált. Pár hónap után azonban elhalt ez az utolsó Dada-sóhaj, Barta Sándor még a Dada-időkben kis Dada-történeteket publikált magyarul 'Mesék és novellák' címen, 1918 és 1922 között". Nyilván sok mindent lehetne még összegyűjteni a hazai Dadáról, mely nálunk futurizmus néven ismertebb is volt, de itt elég feljegyezni ezeket, a világ számára úgyszólván enciklopédikus nyomatékkel leszögezett adatokat.

●

ZÜRICH nemcsak 50 évvel ezelőtt volt dadája a Dadának. 1966. februárjában a City-galériában Daniel Spörri kollektív kiállítása volt látható. Spörri a pop-artnak azt az alfaját találta ki, mely étkezéssel kezdődik. Vendégeket hív, esznek, isznak, dohányoznak, kenyérgalacsinokat gyúrnak, feketéznek, beleejtik a kiskanalat a hamutartóba, miáltal kihull a hamu a terítőre, rádöntik a sörösüveget a kompótos tányérra, miáltal összetörik a tányér. Ezek után a művész hazaküldi a vendégeket, elővesz egy bödön csirizt és mindent odaragaszt, ahol és ahogy otthagyták : hamut az abroszra, cigarettacsutkákat a hamutartóba, kávézaccot a csésze aljára, csészealjat a terítőre, üveget a tányércserepekre és így tovább. Ekkor lefűrészeli az asztallábakat és az így nyert "képet" a kiállítási terem falára függeszti. Virágváza díszíti az asztalt, benne azonban a rózsák plasztikból vannak. Sokat töprengtem ezen, mert ha már mindennek meg szabad romlani és penészedni, miért ne hervadhatna el a virág ? Jó, belenyugszom, nem találhatok mindenre magyarázatot.

Nemcsak étkezési maradványok láthatók a kiállításon. "Marianne vasalódeszkája", rajtafelejtett fiókkal, régi újságokkal, mindenféle holmival —, melyek azonban semmiféle összefüggésben nem állanak a vasalással — szintén egyike a terembe belemeredő műtárgyaknak ; vagy egy deszkára ragasztott gyűjtemény sámfákból és cipősarkokból. (Sámfák több képen szerepelnek). A terem közepén egy deszka-triptichon áll, sűrűn teleszögelve kampókkal, amelyeken egy falusi háztartási- és vaskereskedés árui lógnak : harapófogók, dugóhúzók, tölcsérek, kulcsok és még néhány nem egészen világos funkciójú tárgy. És ollók ! Ezt különös megnyugvással láttam, mert a képszalonba menet egy elég nagy Corot-reprodukciót és hozzá keretet vásároltam, — gyermekkorom ebédlőjének díszét, a Corot-tájkép faág után nyúló pirosszoknyás asszonyát emeltem így át a jelenbe, — de az összeillesztésre a boltokban senkinek sem volt ideje. A képtárban őrködő hölgy — egyébként a dór templomoszlopokról készít disszertációt — meglehetős hidegvérrel viseltetik a kiállított műremekek iránt, de ez elé a triptichon elé nyomban odaáll, amikor látogató érkezik, mert az egyes tárgyak — mintha abból a régi, kutyabagosi boltból származnának, ahol állítólag ez volt fölírva : "kocsikenőcs, ostornyél és egyéb élelmiszerek" — n i n c s e n e k felragasztva és valamelyiknek lába kelhet. S bár éppen, amikor ezt magyarázta, rémülten vette észre, hogy a 38. tárgy hiányzik, késznek mutatkozott a Corot-nyomatot pop-ollóval kissé lenyírni.

●

A SAROKBAN egy szék állt, gondoltam megpihenek a műveket alatt. De tele volt szeméttel. Hohó, ismerve a dörgést, gyanút fogtam, hogy ez itt popnak és nem... hm... ülésnek szánt szék lesz. Eltaláltam. Pár nappal ezelőtt alkotta őt Spörri, még nem volt idő felakasztani, bár az is lehet, hogy éppen most, szerdán, halad a művészet oly módon, hogy a múlt heti felakasztós irány átadja helyét a földhözkötött irányzatnak. A katalógusban olvasható Spörri-féle tételek egyike ti. az, hogy "amikor egy helyzetből adódó eredmény (étkezőasztal, fiók, stb.) képnek nyilváníttatik, vízszintesből merőleges lesz és fordítva." Jobb tehát nem ítélni előre a széket illetőleg, lehet, hogy ugyanolyan rejtéllyel állunk szemben, mint a művirág esetében a rothadó narancs mellett. A pop-széknek felirata sincs, de a kedves ör-hölgy felvilágosít : ez az a szék, mely mellé Spörri a múlt heti Dada-ünnepség alkalmával odaállt és felszólította a kávéházból távozókat, tegyenek rá valamit, amit a zsebükben találnak. A több óra óta folyó dada-muri hatása alatt, valóban mindenki szemrebbenés nélkül nyúlt a zsebébe, hogy adózzon a művészet oltárán. Van ott fésűtok, villamosjegy, fényképes személyazonossági igazolvány, irón, zsebnaptár, törött tükör, zsebkendő. Spörri aztán — így hallottam — a televízió előtt ragasztotta fel a tárgyakat a székre és evvel nagylelkűen elismerte a Dadát méltó kollégájának. Nagyúri gesztussal félretolva azt a tényt, hogy mindaz, amit csinál, 50 évvel ezelőtt már ki volt találva, csak akkor spontán, őszinte lázadásból.

●

"1918-BAN IVAN PUNI (Jean Pougny), Leningrádban egy üres tányért ragasztott vászonra (mint valakinek a reggelijét). De 1918-ban Oroszországban dúlt a forradalom, naponta egy darab krumpli már soknak számított — olvassuk Richter könyvében. — Az üres tányér kihívás volt (akármi ellen), a szolíd reggelimaradványok (Spörri) kielégültséget jelentenek ... Megnyugtató dolog látni, hogy létezik tojás, kávé, narancslekvár és cigaretta ... A téma megismétlése negyven (vagy ötven) év után nem javít rajta, hanem megfosztja értelmétől, demonstrálja a 'kiürült egzisztenciát', a vákumot."

Mikor megtudtam, hogy a művész a napokban még itt csirizelte ezeket a vacakokat, megijedtem : hátha itt áll a teremben a spanyolfal mögött és várja, hogy elég kabát, kalap lógjon a fogason és én észre sem veszem, máris munkatárssá léptem elő. A tézisek 6. pontja : "Idő, por, romlás, patkányok, stb. mint munkatársak ismertetnek el". Munkatárs leszek, de kabátom nem lesz, mert a fogasra akasztott ruha nemű a következő kiállításon, esetleg egy milánói galéria termébe mered majd belé az idők végezetéig, vagy legalábbis amíg vevője nem akad. (Megnyugtattak : a művész már elutazott Párizsba). Mert veszik a képeket, habár ottjártomig csak a nemromlandókat. Művészünk ravasz módon munkatársnélküli popot is alkot : mondásokat szegez és ragaszt fára. Az egyiket németül úgy hívják : "Gebauchpinselt" — magyarul sajnos csak túlságosan pop-artos kifejezéssel lehetne jelentését visszaadni, mert a megalázkodó hízelgést mondják így, — egy női, maséból készült kirakatbábú, hasán négy, erős színekbe mártott pemzli mered a térbe. A másik egy faarc, melynek ajkaiba fejsze vág bele. Jelentése kb. a magyar "lakatot teszek szájamra" mondásnak felel meg. Ezeket a képeket már eladták, az árak 3-7000 svájci frank között mozognak. Hans Richter, az ös-dada-mester szerint a pop-art a nyárspolgárok örömére született, mintegy kielégítve azok megkönnyebbülési igényét, az után a nagy megerőltetés után, amit a kubizmus, dada, szürrealizmus, tasizmus és egyáltalán az absztrakt művészet megértése és élvezete érdekében kifejtettek. A kerti törpék kedvelőinek művészete ez.

●

SPÖRRI "nouveau réalisme" ja — így, franciául és kizárólag franciául nevezi ő irányát, mert más nyelveken az újrealizmus már évtizedek óta foglalt, elfogadott, sőt szinte túlhaladott fogalom — a kiállított manifesztum szerint 1960. okt. 27-én, csütörtökön kezdődött. Ebben is utánzó, — lásd Dada-kezdet, — ugyanúgy, mint abban, hogy tetszés szerint talált tárgyakat műtárgyaknak deklarál, (a tézisek 3. pontja : "egy pecsét 'vigyázat műtárgy' felírással és nevemmel rajta, bizonyítja a bemutatott tárgy művészi jellegét. Az élelmiszerek árán nem változtatok)", hiszen Marcel Duchamp ezt már 1915-ben megtette, amikor kerékpár-kereket, szeneslapátot, pissoir-kagylót látott el kézjegyével és kijelentette, hogy e tárgyak mostantól fogva műtárgyak. Nem beszélve a mondások betű szerinti áttételéről, amire nem fél de négy évszázaddal ezelőtt egy bizonyos Brueghel nevű hollandus már egész ügyesen rájött. Akkor talán nem gyártottak olyan kitűnő ragasztószereket, mint ma.

Ezen a City-galériabeli kiállításon — magukon a képeken kívül — az volt a zavaró, hogy az ember minduntalan beleütközött hosszú nyakú flaskókba, művirágokba, sámfákba, de ha időben látva a veszélyt, nagyot került, a másik falról bökte meg egy fejsze, vagy egy hajkefe. A kiállítás őrzőangyala eltalálta aggodalmamat és megnyugtatott, hogy szolíd munkával van dolgunk, ő maga is már számtalanszor nekiment a csendéleteknek, de azoknak a haja szála sem görbült.

●

DE HOL a székelygulyás ? Azt már megették 1965. szept. 25-én. Csak nyomai láthatók a képek tányérain. Az ízig-vérig svájci nevű művész a romániai Galacon született 1930-ban. Szüleivel 1942-ben menekült Svájcba. Azt mondják, a Spörri-család egyik ága — mert sok van belőlük — adoptálta. Párizsban táncolni tanult, évekig szólótáncos volt, majd elkezdte az eddig ismertetett műveket készíteni, melyeket "csapda-képek"-nek nevez. A zürichi képszalon az ő kedvéért pár hónappal ezelőtt átalakult vendéglővé, a művész az étkezés előtt főzött, étkezés után ragasztott. Hogy mit ragasztott, azt már elmondtam. Hogy mit főzött, az a pompázatos, Jugend-stílusban tartott, nyomtatott étlapból derül ki : főételként székelygulyást, zárójelben ott áll : "Choucroute à la Transilvanienne". Az italok között "Barazk" is szerepel. A sajtó után ítélve, a leszedetlen asztalok művészete nem aratott nagy sikert, de ha a svájci nevű szakács székelygulyása jó volt, akkor mégis beszélhetünk magyar sikerről azok körében, akik e n n e k a "tableau-piège"-nek a csapdájába beleestek.

Én mindenesetre nagy megkönnyebbüléssel hagytam el a tárlatot, hónom alatt a Corot-képpel : mégis jobb, ha a tölgyfa nem áll ki a képből — hogyan szállnék fel a villamosra ? — és az a valami, amit a pirosszoknyás asszony szed, nem rohad meg az ebédlőnk falán.

KERÉNYI MAGDA.

AHMATOVA HALÁLÁRA

MOSZKVÁBAN, hosszas szenvedés után, 78 éves korában elhunyt "az orosz költészet nagyasszonya", Anna Ahmatova.

Utolsó verseskötetének előszavában, példamutató rövidséggel, maga idézte fel életének legfőbb eseményeit. Odessza közelében született, 1888-ban s tizenegy éves korától kezdve írt verseket. Huszonkét éves volt, amikor Szentpétervárra költözött és ott az "akméisták", a formaújítók csoportjához csatlakozott ; két, Párizsban töltött esztendő után a csoport szellemi vezérének, Gumiljevnek a felesége lett.

A forradalmat követő időszakban Ahmatovát csapás csapás után érte. Képtelen volt alkotó munkásságát, ezt a befelé forduló, mélységes lírát, a politikai célok szolgálatába állítani s ezért kezdettől fogva a legkülönfélébb módokon mellőzték, háttérbe szorították őt az irodalom funkcionáriusai. Magánélete is válságba jutott, elvált Gumiljevtől. Három évre rá a lenini titkosrendőrség letartóztatta volt férjét és mint ellenforradalmárt, főbelöverték. Ahmatova, mintegy utolsó sikolyként, 1921-ben Berlinben kiad még egy verseskötetet, "Anno Domini MCMXXI" címmel, azután — legalábbis a nyilvánosság számára — elnémul. Régészeti kutatásokkal, Puskin életművének tanulmányozásával foglalkozik és csak az íróasztalfiókjának ír.

1940-BEN, néhány befolyásos személyiség közbenjárására, a folyóiratok közlik egy-két versét, amelyeket 1924 és 1938 között írt. Kötete is megjelenik : órák alatt szétkapkodják.

A háboru Leningrádban éri. Szeretné megosztani a szenvedő ostromlottak sorsát, de a hatóságok másként döntenek : Taskentba telepítik ki.

A LEGKEMÉNYEBB megpróbáltatások még hátra vannak. A háború győzelmes befejezése után, amikor mindenki abban reménykedik, hogy a korábbi évtizedek terrorja megenyhül, éppen az ellenkezője történik. Mint annyiszor, megint az írók azok, akikre az üldözők vaskeze elsőnek csap le. 1946-ban Sztálin szeliemi-szellemtipró hadsegéde, Zsdánov megtartja hírhedt beszédét az irodalom kérdéseiről, s a legdurvábban megtámadott író, — Zoscsenko, a humorista mellett, — Anna Ahmatova, Oroszország legnagyobb költőnője. A vád : "hű maradt a burzsoá dekadenciához és arisztokratikus esztétikájához". Elhallgattatják, kizárják az Írószövetségből, s mintha mind ez nem volna elég : a fiát koncentrációs táborba küldik. "Rekviem" című gyönyörű versében, amely nemrégiben jelent meg, azoknak az anyáknak és feleségeknek a fájdalmát zokogja el, akik naphosszat némán állnak sorban, hogy szeretteiket meglátogathassák.

1959-től kezdődően, lassan, óvatosan, fokozatosan, — vigyázva, hogy a szovjet hatalom alapjaiban meg ne rendüljön, — ismét engedélyezték Ahmatova verseinek közlését a folyóiratokban, s önálló kötetei is megjelenhettek. 1964-ben Londonba is ellátogathatott. Halálakor a moszkvai és a leningrádi újságok elismeréssel írtak a lángészről, akinek a Szovjet Kormány jóvoltából szinte egész élete során csak gyalázkodásban, szenvedésben, meghurcoltatásban volt része.

ALAKJA, Paszternákéval együtt, a mai orosz fiatalság, az új orosz irodalom egyik mintaképe. Költészete a legolvasottabbak, a legmegbecsültebbek közé tartozik s élni fog akkor is, amikor egykori üldözőinek már a nevére sem fog emlékezni senki.

M. Z.

ANNA AHMATOVA

A költő halála

Egy utánozhatatlan hang elhallgatott,
Talán életté vált,
Vagy esővé, melyről annyit énekelt —
A bimbók virággá lettek,
A bolygón síri csend...
A bolygón, melynek neve Föld.

Forrai Eszter fordítása

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Rugalmasság

Jól mondta egy öreg kommunista : a népi demokráciánál rugalmasabb politikai rendszer nincs. A kezdet kezdetén a lósport minden ágát eltiltották, lóverseny, ügető, — úri mulatságnak számított, nem volt összeegyeztethető, se Marx, se Lenin tanításaival. Később rájöttek, hogy ez az úri mulatság szépen jövedelmez az államkasszának és "pecunia non olet"-alapon Alagon futni kezdtek a lovacskák, dolgoztak a bukik és a prolinak sem volt tilos ellóversenyeznie a bérét.

Most a népi demokrácia újabb rugalmasságáról olvastam az egyik budapesti napilapban az alábbi hírt : "1500 *lovas-turista, 100 ezer dollár. Az első magyarországi lovastúrát* 1962-*ben szervezte az IBUSZ.* 1963-*ban a lóiskolák és túrák már* 7500 *dollárt jövedelmeztek, két év múlva,* 1965-*ben ez az összeg majdnem megtízszereződött. Mintegy* 500 — *francia, belga, nyugat-német, svájci, svéd és osztrák — lovas-turista jött Magyarországra. Az* 1966-*os lovastúrák megrendezése előreláthatólag több mint* 100.000 *dollárt jövedelmez az idegenforgalomnak, ugyanis mintegy* 1500 *vendégre lehet számítani.*"

Természetesen a nép országában kevés bel- vagy külföldi munkás, paraszt vesz részt lovastúrákon, ez az "urak" mulatsága marad. A hatalom állítólagos birtokosai legfeljebb nézhetik, ha a haldokló kapitalista világ képviselői remek lovaikon bejárják a szép Magyarországot. Ki a nyeregben ül, ki meg a nyereg alatt nyög.

Némi meglepetéssel látható a cikkből, hogy a népi demokrácia a valuta és deviza terén is rugalmas. Már nem a plebejus forintban, hanem az agresszor, imperialista, kapitalista, munkásnyúzó Amerika valutájában, dollárban számolnak. Mert csak Amerika áll a sír szélén, nem pedig a dollár.

h. e.
Bern.

HATÁR GYŐZŐ

RÉGI SZÉP IDŐK KÁPRÁZATA

"London város főpolgármesterének és magisztrátusainak levele a Királyi Titkos Tanácshoz, az Úrnak 1597-ik esztendejében. Elősorolások ama bosszantásoknak, amelyeket a színjátszók okoznak a székesfővárosban. Elsőül : egyebeket sem mutatván, mint sikámlós huncfutságokat, nagy buja fortélyokat, csalárd mesterkedéseket és mindenféle fajtalan és istentelen praktikákat, megrontják az ifjúságot. Azt állítják ugyan, hogy csupán hű képét mutatják erkölcseinknek, ám annak örve alatt e gaz színjátszó csapat erkölcseink megrontására tör. Másodikul : a teatrum immár gyülekező helye lőn a csavargóknak, háztul elvert mesterlegényeknek, lótolvajoknak, szajhapecéreknek, a furfántos, széllelbélelt fickóknak, árulás szítóknak és más, légycsapó mihasznáknak. Ezek, kivonatván a város jurisdikciója alul, garázda magok-viseletjével botránkoztatják a Mindenható Istent és háborgatják Őfelsége hívséges alattvalóit".

HA VALAKIRE GONDOLTAK London város nagytekintetű magisztrátusai az Úrnak 1597-ik esztendejében, úgy elsősorban Thomas Middletonre gondolhattak, ő volt a legnagyobb szálka a szemükben. Middleton az Erzsébet-kor egyik nagyon sikeres drámaírója — helyesebben drámagyártója volt, afféle nagyvállalkozó, aki hányatott és változatos pályafutása során épp annyit kacérkodott a színjáték-kedvelő, művészetpártoló nagyurakkal, mint a börtönnel. Alacsony sorból küzdötte fel magát, árvagyermek s egyszerű kőműves fia létére felkerült Oxfordba, de tanulmányait sohasem fejezte be : túlságosan sokat dorbézolt, túlságosan sokat kacagott azon a hosszú esztendőkig húzódó tyúkperen, amelyet anyja akasztott apósa nyakába az örökség miatt ; s talán ez adta a gondolatot Middletonnak, hogy a színpadon figurázza ki korának erkölcseit. Lévén pedig mindez a puritánok előtt, amikor az angolok vére még szilajabbul csörgedezett, még értették a goromba tréfákat és éppoly vadul vetették magukat a gáláns kalandokba, mint az olaszok vagy a spanyolok, csak természetes, hogy Middleton olyan szertelen-trágár és olyan szabadszájú volt bohózataiban, amilyen a kor maga — s ahogyan tőle az Erzsébet-kor közönsége elvárta.

Elegendő futó pillantást vetni színpadi sikereinek csupán a címeire, hogy képet kapjunk a korról : *A tisztességes szajha, Bolond világ, A cheapside-i szűzike, A váltott gyerek, A becsület diadala, A spanyol cigány, A nő ellensége a nő, A sakkjátszma, A női fifika — avagy Az asszony, aki mindent elrendez*, stb. stb. ; ezek egyikének-másikának olyan híres drámaírókortárs volt a társszerzője, mint Rowley és Dekker. *A sakkjátszma* című politikai szatírájával ugyancsak megütötte a bokáját : a spanyol nagykövetet figurázta ki, aki megpróbálta megszerezni Jakab király fia, Károly herceg számára a spanyol infánsnő kezét, de felsült vele és leváltották ; akkoriban rajtuk nevetett Anglia. A bohózatnak kilenc előadása volt, a színházat — a spanyol nagykövet bizalmas jelentése szerint — annyira megrohanták, hogy a bikaviadal arénáját se külömbül, esténként háromezren szorongtak a nézőtéren. A színházat a város bezáratta, és a túl merész szerző rács mögött találta magát.

MIDDLETON egyike azoknak az Erzsébet-kori mestereknek, akiket most egyre-másra újítanak fel az angol színpadokon ; két tragédiáját, *A nő ellensége a nő* és *A váltott gyerek* című fura kordokumentumokat estéről estére telt házak előtt játszották ; s most, hogy London egyik legelőkelőbb színháza, a Royal Court feleleventette Middleton *A cheapside-i szűzike* című falrengető bohózatát, mai modern drámaíróink kényelmetlenül izegnek-mozognak székükben, mint a készületlen nebulók a padban, s bizony még az olyan merésznek hirdetett szerző is, mint Brecht, ványadtnak, nyápicnak hat Middleton vakmerősége mellett, kivált ha hozzávesszük, hogy Middleton olyan autokratikus rendszerben írt, amelyet ma a demokráciákban diktatúrának hívnak. Falrengető bohózatot mondtunk ; nos — igaz, hogy csupán az Erzsébet-kori falak rengenek, de finom szeizmográfjaink azonnal jelzik mai épületeinek gyors, riadalmas ráhangzását ; e távolról érkező, kegyetlen kritika hallatára homlokzataink remegnek.

AZT MONDJUK, "a kor" — az ilyen vagy olyan "korszak" ; de távoli idők vad hajszájában gyarmatok, szoknyák és pénz után valójában érdekelve nem vagyunk; úgy figyeljük a mutatványt, mintha életnagyságú marionettek bolondozását néznénk végig — annyira eluralkodik rajtunk, annyira húsunkba marta magát tulajdon korunk szörnyeteg prezenciája. Az áldottabb természetűek a nézőtéren, akik híjával vannak minden történelmi érzéknek, egyenesen nosztalgiával követik e Molière-nél jóval gorombább s jóval sebesebben pergő bohózatot, amelynek cselekménye túlontúl szövevényes, semhogy elmondását megkísérelnénk és szinte nem is fontos — és nosztalgiájukban ilyesféle önfeledt sóhajok szaladnak ki a szájukon : ó, azok a régi szép idők ! A boldog idők, amikor tisztességes foglalkozás volt iparszerűen űzni a felszarvazott férj mesterségét, kivált, hogyha a gazdag nemesúr, amint ez bőkezű szeretőhöz illő, nem zárkózott el azelől, hogy élelmezze háztartásunkat, libériába bújtassa inasainkat, nekünk magunknak hintót tartasson és általában, megértő jóbarátjaként kezeljen! A boldok idők, amikor — fogamzásgátló pirulák nem lévén — a csábító egyszerűen kereket oldott, a megejtett leányzó pedig, valami gazdag ember küszöbén felejtvén a gyermeket s könnyedén megszabadulván tőle, diadallal bevonult bennlakónak London piroslámpás házainak egyikébe! A boldog idők, amikor még városi hús-szaglászok járták London utcáit nagyböjt idején, minden szatyorba beleszagolva, hogy ki meri megszegni a böjtöt, csak hogy ők maguk és vadházastársaik annál jobban dúskáljanak az elkobzott jóféle oldalasban, kolbászban, marhaszegyben és vesepecsenyében! A boldog idők, amikor erénycsősz hölgyikék jártak házról házra, vendégeskedni, teázgatni, jámbor biblia-idézetekkel fizetve borért-süteményért, de alig hogy becsüccsentettek, kéretlenül is beleszédültek férfiéhes, dús bájaikkal az első jöttment csavargó ölébe! Azok az örökre elmúlt boldog idők, amikor az élet legszentebb kincsei, a szív legszentebb vágyai pénzre átszámítva keltek el a mindenkor számontartott árfolyamon — amikor a gyermekáldás magyarán örökséget, a meddőség az örökségtől való elesést jelentett, a szűzesség tőkét, a jól szított szerelmi varázs megélhetést, a telt idomok olyan vagyont jelentettek, amelyre adósságot lehet rátáblázni! A boldog idők, amikor szemesnek állt a világ, különösen ha az éhenkórász ifjú csinos képű volt és értette a módját, hogy hogyan kell jól tartani a gazdag özvegyet, aki zsebpénzről-lószerszámról gondoskodik s hogyan kell ugyanakkor megszöktetni a gazdag cheapside-i ékszerész egyetlen leányát! Milyen jó is lehetett akkor dúsgazdag cheapside-i ékszerésznek lenni, aki egyszerre két vasat tarthat a tűzben : leányát kis híja beházasítja az arisztokráciába, édeskeveset törődve azzal, hogy a gazdag nemesúrnak hány kullancsa, tartásdíjat húzó kedvese, hány fattya szaladgál a világban, fiát pedig frigyre lépteti egy gazdag-uraságoktól-levetett lotyóval, a fő, hogy a kicsinek kétezer szarvasmarha hozománya van! Hol vannak már azok a boldog idők, amikor az Oxfordot végzett ifjú tudor konyhalatinságával elkáprázta a világot, s amikor házasságával belecsöppen az állattenyésztésbe s immár szegre akaszthatja tudományát, mint gazdag úr, savanyú, de füligszaladó mosollyal így kiált fel — hát ezért végeztem az oxfordi egyetemet, hogy Londonban egy szajhát vegyek feleségül! *O Tempora! O Mores!* A felszarvaztatással vagyok előlegben!...

KINEK-KINEK a maga megítélésére bizzuk, hogy — *mutatis mutandis* — mennyire vonatkozik ez az univerzális kupec-szemlélet tulajdon korunkra : hogy nem kap-e könnyebben férjet az a nő, aki úgy hirdeti magát, hogy "önálló lakással rendelkezik" ebben a lakásmizériás világban, vagy az a férfi, akinek méregdrága sportkocsija van vagy "berendezett otthonnal" kecsegteti szíveválasztottját : szíve válogatja. E kérdés messzire vezet s nem tartozik szorosan ide. Annyi szent, hogy harácsoló, kapzsi korunkban a londoni Royal Court nézőterén nem egy kapzsi szív érezhette tettenérve magát Middleton bohózatánál, bár ki olyan mimózalélek, hogy ez zavarja élvezetében? A háború előtti Magyarországon — s akkor még ellenzékben — Major Tamás, Gobbi Hilda, Szendrő József és társaik kísérleteztek Csokonai és Molière ilyen kiélezett, tendenciózus korszerűsítésével, amilyennel a Royal Court Színház próbálkozik *A cheapside-i szűzike* felújításában. A különbség kettős. Az egyik Middleton csorbítatlan, parázna humora. Rabelais-ra emlékeztető disznó tréfái oly vastagok, hogy Magyarországon még a kaszárnyafalak is belepirulnának ; a színpadon olyan szavak záporoznak, amelyek magyarul nem tűrik a nyomdafestéket, és kérdés, hogy a magyar színházlátogató közönség — ha nevetőizmokkal győzné is — győzné-e idegekkel. A másik, hogy a produkciónak külön pikantériát ad a rendezés meghökkentő, mesteri ötlete : az, hogy XVII-ik századi kosztümök helyett a figurákat múltszázadvégi-századeleji ruhákba öltözteti és az egész darabot abban a szemforgató, álszent modorban tálalja, ahogyan prüd, viktoriánus öregapáink előadták. Sir Walter Whorehound (Szajhalesy nemzetes úr) egy múltszázadi nagybirtokos vadászgúnyájában feszít, Touchwood Senior (Idősb. Lekopoghy), a ravasz ékszerész szemüveges-óraláncos századeleji kispolgár ; Mr. Allwit és Mrs. Allwit (Csupafurfangh úr és Csupafurfanghné asszonyság), a boldog felszarvazott férj és felesége — aki egyben tisztes kereseti forrása is, mint Báró Szajhalesy parádés babája — a harmincas évek karikírozott kacabajkáiban illegnek-billegnek. A bolond szatírát a közönség óriási kacagóorkánnal honorálja, a szerző mai vetélytársai — akiknek ezek után ugyancsak fel kell kötniük a lábravalót, ha botránkoztatni akarnak — N.F. Simpson, David Cregan, John Arden és társaik, alkalmasint sanyarú képpel vehetik tudomásul, hogy előttük, 1613-ban, jó negyedfél évszázaddal ezelőtt, Thomas Middleton már lelőtte a madarat.

AZ EMBERTELENSÉGBEN NINCSEN EMBER

ACZÉL TAMÁS ÚJ REGÉNYE : "THE ICE AGE".

SIMON AND SCHUSTER KIADÁSA, NEW YORK 1965.

HA "A jégkorszak"-nak írója orosz, színtere a sztálini Moszkva lett volna, az egyik szibériai kényszermunkatábornak ma nyilván eggyel több foglya, a nyugati világnak pedig eggyel több politikai-irodalmi szenzációja és robbanó közönségsikere lenne. Aczél Tamás a sztálini idők Budapestjéről szóló regényének azonban valószínűleg be kell érnie a jóindulatú kritikai elismeréssel, amit Amerikában meg is kapott, és azzal, hogy sokan a Sztálin-utáni kor egyik legjelentősebb politikai regényének tartják.

Ebben a könyvben is a szemtanú szólal meg, elmondja a valóságot és kimondja az igazságot, hogy — Ady egykori álmával ellentétben — az embertelenségben nincsen ember. A jégkorszakokban csak hiénák, viperák, varangyok és tetvek vannak, és persze bárányok is, mert áldozatra ilyen időkben mindig szükség van. Ebben az alvilágban játszódik Aczél új regénye, "A jégkorszak."

MESÉJE egyszerű. Az Apparátus valamilyen okból (egy szovjetmintájú orvosellenes hajsza nyitányaképpen) pusztulásra ítél valakit (a bűnbak egy semmiképpen sem rokonszenves, de kemény jellemű orvos-intellektuel) és a kiszemelt áldozat automatikusan magával sodor a pusztulásba mindenkit, aki csak kapcsolatban van vele. A romlás folyamata gátolhatatlanul terjed : minden áldozat a társadalmi színkép minden sávjából újabb áldozatokat ránt magával. Vannak, akiknek a veszte belehasít az ember szívébe és vannak, akiké dühös elégtétellel tölti el. Kapcsolataik lehetnek rokoniak, barátiak, sőt akár ellenségesek is, sorsszerűek vagy véletlenek, ez tökéletesen mindegy. (Valaki például tudja, hogy menthetetlenül lebukik, mert húsz évvel korábban iskolatársa volt valakinek, vagy valamikor együtt láthatták valakivel egy vasúti kocsiban, aki éppen most lebukott.) Az egész olyan, mint egy járvány : mindenki megkapja és mindenki terjeszti a fertőző betegséget ; senki sem elég nagy vagy elég kicsi ahhoz, hogy elkerülje. Közben élnek, vagyis esznek, isznak, természeti szükségeiket végzik, alusznak, szeretkeznek, dolgoznak vagy úgy tesznek, mintha dolgoznának, éreznek, gondolkodnak, de elsősorban és legfőbbképpen félnek. A Mosoly Országában, a kollektív paranoia hazájában mindenki üldözött, mindenki bújik és mindenki felé kard nyúl barlanjában.

Az élményben halálos, kívülről szinte groteszk bábjáték (vagy rémálom) egy budai kórházban, egy pesti vállalati irodában és néhány lakásban zajlik le. Mindenki mindenkitől fél, mindenkire gyanakszik, mindenkit figyel és feljelent, többnyire nem is ösztönös gonoszságból, hanem önvédelemből. És mindenki elbukik, ha nem ma, hát holnap. De ebben a világban a bukás senkinek sem hozza meg a megtisztulást, még csak nem is megérdemelt vagy meg nem érdemelt büntetés, hanem egyszerűen élettani tünet.

ACZÉL biztos szemű, éles hallású megfigyelő. Regényének légköre hiteles, alakjai egy-egy jellegzetes típust képviselnek és úgy beszélnek, ahogyan emberek a való életben beszélnek (ide értve a pártzsargont.) A számtalan epizódból teljes, egységes kép alakul ki : az Apparátus világának apokaliptikus freskója. Aczél krónikás, regényíró, gondolkodó és művész. A gondolkodó típusokban lát, a művész a típusokat emberekké teljesíti. A krónikás elmondja, amit észlel, a regényíró beleépíti abba a hangulatba, amely műalkotássá avatja.

A könyvben minden több szinten halad. A történet a valóságban és egyidejűleg a valóság felett bonyolódik, a gondolatok szimultán mozognak jelenben és múltban, a realitás egybeforr a fantáziálással, a tudatos a tudatalattival, a percepció a hallucinációval, az átélés az emlékezéssel. A többrétűség abban is megmutatkozik, hogy az író pozitív vagy negatív összefüggésben érezhetőleg azonosítja magát regényalakjaival, de ugyanakkor kívülről is látja őket. Ez adja meg a könyv emberi és művészi hitelét.

Aczél nem a bíró, hanem a közvádló szerepét vállalja. Az ő "J'accuse!"-ének szövege két szó : "Mindenki bűnös." De ha mindenki bűnös ebben a világban, ki az ártatlan, amilyennek az anyja szülte? Ha mindenki gonosz, ki jó, amilyennek Isten teremtette? A válasz egyszerű : mindenki. Kollektíve mindenki bűnös, tehát kollektíve mindenki ártatlan, hiszen senki sem tehet róla, hogy olyan, amilyenné a rendszer tette. A bűn nem az áldozatot, de nem is a hóhért terheli, hanem egyedül s egymagát az elvet — akár rendszernek, rezsimnek, A Párt-nak, Az Apparátus-nak, diktatúrának, sztálinizmusnak, hitlerizmusnak nevezzük —, az elvet, amely az egyik emberből hóhért, a másikból áldozatot csinál.

A REGÉNY angol fordítása a szokványosnál lényegesen jobb, egy-egy nem egészen odaillő amerikanizmustól eltekintve stílusos, modern, élvetelje. Kár, hogy az amerikai olvasó nem tudhatja, mi mindent jelentenek maguk a magyar nevek. Néhol úgy éreztem, hogy egy és más kimaradhatott az eredetiből, de a nem magyar olvasó ebből semmit sem vehet észre.

Aczél új regénye nem az első és nyilván nem az utolsó jajkiáltás a jégkorszakból ; nem az első és bizonyára nem az utolsó vádirat az embertelenség ellen ; nem az első és remélhetőleg nem az utolsó emlékeztető egy korszakra, amelyet talán jobb lenne elfelejteni, de helyesebb sohasem felejteni : s nem az első és talán nem az utolsó figyelmeztető azoknak, akik csak *olvasnak* a jégkorszakról, hogy *tua res agitur*. "A jégkorszak"-ot — akárcsak annak idején Méray Tibor "Búcsúlevél"-jét — egy délután s egy fél éjszaka együltömben olvastam el. Már sokan lehettek és remélem, még többen lesznek így ezzel az izgalmas, *fontos* regénnyel.

K. F.

RUBENS SZÁZADA

A BRÜSSZELI Képzőművészeti Múzeum, a "Musées Royaux de Bruxelles" kétévenként nagy, az ország határain túl is érdeklődéssel várt kiállítás színhelye. 1963. végén itt került sor a "Brueghel százada" című impozáns tárlatra, az elmúlt év utolsó heteiben pedig az előzőt időrendben logikusan követő, mintegy ötszáz művet, képet, rajzot, metszetet, szobrokat, kisplasztikát felsorakoztató, "Rubens százada" című kiállításra.

Flandria 17. százada, Rubens diadalának kora nagy egészében ellentmond azoknak, akik a művészet felvirágzásának előfeltételét egyszerűen a kedvező gazdasági körülményekben látják. 1581 óta Flandria hanyatló tartomány, közvetlenül Madridtól függ ; s Rubens városa, Antwerpen, lezárt kikötőjével, néptelen Tőzsdéjével szintén haldoklik. Albert főherceg kormányzása idején a gazdasági élet ugyan valamelyest megélénkül, de a flamand festők a megrendeléseket mégis főleg mecénásoktól, gazdag műgyűjtőktől, az ellenreformáció harcosaitól, a jezsuitáktól kapják. A flamand festészet nagy százada bizonyíték : gazdaságilag hanyatló, politikailag ellentmondásos korban is tevékenyen dolgozhat a teremtő elme ; a műveszetnek kedvező talajt nem egyedül a történelemkönyvek jelölik meg.

A MOSTANI KIÁLLÍTÁS másik meglepő, a szigorú oksági viszonyban bízó történészeket cáfoló tanulsága : a lángelme megjelenését tevékenysége színhelyén sokszor szinte semmi nem jelzi előre ; s aki az összefüggéseket keresi, gyakran előbb talál rájuk a határokon túl, mint a művész szűkebb pátriájában. A 16. század utolsó éveinek flamand festészetében kevés vonás mutat Rubensre, a forradalmi újítóra. A vonzó és tehetséges kismesterek persze nem hiányoznak, s a brüsszeli kiállítás némelyiket igen kedvező fényben világítja meg. Osias Beert tengeri kagyló —, Clara Peeters virágcsendéletei már-már a tárgyak csendes harmóniáját, bensőséges világát megörökítő holland mestereket idézik ; a "selymes" Brueghel, Savary vagy a játékosan fantasztikus Josse de Momper tájképei nem méltatlanok az előző század hagyományához ; a Franckendinasztia mitológiai vagy báljelenetein a manierista áramlat ér el szinte miniaturista finomságokig; a Caravaggio-iskolához tartozó, ún. "luminista" művek, Ludovicus Finsonius oxfordi "Fuvolás"-a, Abraham Janssens pompás "Béke és Bőség allegóriája", Théodore Rombouts nápolyi ízlésű, messze messze földről, Kansasból és Costa-Ricából jövő "Utcai énekesei", "Pipázó férfiai" meg kimondottan szabadabb, monumentálisabb szemléletről tanúskodnak már.

Az antwerpeni és brüsszeli kismesterek azonban egyszeriben a háttérbe szorulnak, amikor az alig harminc éves lángész 1608-ban nyolcéves olasz tanulmányút és egy spanyol látogatás után megtér szülővárosába, az Escaut partjára. A kalendárium szerint Pierre-Paul Rubens százada a tizenhetedik, — annak derekán, 1640-ben halt meg, — mégis, az emberben és a művészben van valami, ami az előző, életbő és heroikus, titánokat nemző századdal köti össze.

ÉLIE FAURE, ez az orvosból lett műkedvelő művészettörténész, Malraux értekező stílusának közvetlen ihletője találóan mondta az antwerpeni festőről : a művészetek határát elmosó Pantheonban helye valahol a vérbő Rabelais és a 17. századi fenségesen retorikus püspök, Bossuet között van. Ha a hasonlatot egyszerűsíteni és magyarra fordítani akarnánk, azt mondhatnánk : Rubens olyan, mint Pázmány. Önarcképeiről, feleségével ábrázoló kettős portréjáról is egészséges, szálas, büszke tartású, elegáns férfi néz ránk ; a telt arc, a kis hegyes szakáll mögött meghúzódó toka, ha nem tudnánk egyébként, akkor is arra vall, hogy józan mértékkel, de nem vetette meg az élet örömeit. Kétszer házasodott ; másodszor, túl az ötvenen, tizenhatéves gyereklányt vett el. Mindkettőben ugyanazt a nőt szerette ; s így látta a festő is : ha Isabelle Brandtot és Hélène Fourment-t ábrázoló képei alatt nem lenne név, a felületes szemlélő könnyen összecserélhetné őket. Adott a kényelemre, a külsőségekre: Antwerpenben olasz stílusú, hercegi "palazzó"-t tervezett magának, később Steenben vidéki kastélyt is építtetett. Gyűjteményének híre volt, kortársai jóvérű paripáit is sokat emlegették. Művelt volt, a legenda szerint hét nyelven beszélt, hibátlanul levelezett latinul ; egy látogatóban járó dán orvos szerint Plutarkoszból és Senecából olvastak fel neki, míg festett. Testiekben, szellemiekben nagyétvágyú volt, talán ezért is fegyelmezte magát : hajnalban kelt, egész nap dolgozott, este lovagolt egyet. Rangjáról tudott, uralkodókkal egyenlő félként tárgyalt, de festő-társait becsülte és támogatta ; Brouwert, aki fia lehetett volna, kisegítette nagy bajából. Életében a kudarcot nem ismerte. Húsz éves korában már kész festő volt, mestereit a névtelenség homályából az ő első képei emelik ki. Alig érkezett meg Itáliába, Vincenzo Gonzaga, Mantua hercege udvari festőjének fogadta ; a genovai nemesurak versengtek érte; IV. Fülöp Madridból, I. Károly Londonból fordult hozzá hatalmas megrendeléssel.

BÁMULATOS TERMÉKENYSÉGÉNEK csodájára jár az utókor ; a katalógusok ezer-ezerötszáz művet tartanak számon, s tudjuk, hogy nagyméretű oltárképeket néhány nap alatt megfestett. Ilyen bőség láttán a közönség még ma sem tudja, kinek higyjen : a brüsszeli kiállítás idő közben elhunyt szervezőjének, több Rubens-könyv szerzőjének, Leo Van Puyveldenek, aki minden kép minden részletén a nagy mester jellegzetes ecsetvonását látja, vagy a szájhagyománynak : hogy, legalább is 1618-ig, valóságos műhelyt tartott, segédek seregével dolgozott ; Snyders festette az állatokat, Jean Brueghel a paradicsomi tájakat, s Jordaens meg Van Dyck sem csupán tanítvány, hanem munkatárs is volt ? Van, aki a kérdést moralizáló mellékízzel fogalmazza : az ihlet hajtotta-e vagy csak pénzért, a dicsőségért, már életében, afféle művészeti tőkés módjára, saját szobrán dolgozott ? Hivatalos festő volt-e vajon ez a monarchista és katolikus érzelmű művész, akinek mindegy, hogy ecsetet vesz-e a kezébe vagy nagyköveti megbízólevéllel indul küldetésbe ? Korunk kedvelt, politikai árnyalású formuláival nem sokra megyünk : jobboldali volt, ha meggyőződését tekintjük, s baloldali, mint a közéleti állásfoglalástól függetlenül is Picasso, ha merészen újító vásznait nézzük.

Rubensnek múzeumokat megtöltő terméséből persze csak kis hányad, mintegy hatvan kép és vázlat, egy tucatnyi rajz van jelen a brüsszeli kiállításon. Hiányzik a Medici Mária dicsőségét zengő huszonegy nagyméretű kép : Brüsszel után új ítéletet formálni róluk a Louvre-ba kell látogatni. Hiányzik nagyon a müncheni Pinakotheka gazdag anyaga is : az "Amazonok harca", a "Leukipposz lányainak elrablása" s a mester talán legbarokkosabb kompozíciója : az "Utolsó Ítélet" átlósan gomolygó örvenye. Két, háromszáz éve csodált oltárképéért, a "Keresztre feszítés"-ért és a "Levétel a keresztről"-ért a szomszédos Antwerpenbe kell átugrani ; meglehet, hogy a rendezőket is ez a didaktikus szándék vezette választásukban. Itt van viszont néhány kevéssé ismert és tanulságos mű : egy meglepő csendélet a karlsruhei múzeumból ; egy "Pásztorok hódolata" az Ermitázsból s egy "Királyok hódolata" Hollandiából ; az egyiknek coreggiós, a másiknak tintorettós hangulata jól mutatják, hogy Rubens mindvégig közelebb állt az olaszokhoz, mint a szomszéd ország fiatalabb géniuszához, Rembrandthoz. Elhozták a kiállításra Rubens egyik legtökéletesebb remekét, a Prado kincsét, "A szerelem kertjé"-t ; a brüsszeli múzeum jól ismert képeit pedig csak ki kellett egészíteni a freskókhoz, faliszőnyegekhez készített vázlatokkal, ezekkel az egy-két színnel dolgozó "bozzettó"-kkal, amelyeken a mai látogató a nagy műveknél is szívesebben tanulmányozza a teremtés szikráját, a spontán ihlet első ecsetvonását.

ROMANTIKUS KORUNK a torzót gyakran többre tartja, mint a csorbítatlan művet, a vázlatot, mint a kész alkotást. Rubens nagyméretű képeivel jó ideje szintén így van a múzeumlátogató. Hiányol is bennük egyet-mást : a kételyt, a vívódást, a bensőséges pszichológiát, a csendes elmélkedést, a klasszikus szépséget s nemegyszer még a jóízlést is. Annyi azonban bizonyos : Rubens vásznai előtt senki sem marad közömbös. A múltszázadi író, a derék jó Fromentin, akinek "Les Maîtres d'Autrefois" — "Hajdani Mesterek" — című könyvét a tudós munkák után érdemes frissítőül felütni, jól látta az esetleges bosszúságnak és az ellenállhatatlan hatásnak a titkát : Rubens nyelve, mondotta, az, "amit irodalomban retorikus nyelvnek neveznénk. Ez a nyelv mindig kész a válasszal, s bőven és melegen árad. Lehet hatásos, megdöbbentő, taszító vagy bosszantó, ám majdnem mindig meggyőző is. Megesik, hogy Rubens szónokol, deklamál, széles mozdulatokkal gesztikulál ; néha azonban úgy szól, ahogy más nem tud. Még gondolatai is általában olyanok, amit csak ékesszólással, patetikus mozdulatokkal, harsány kürtszóval lehet igazán kifejezni." A retorikus és egyben nagy barokk témák Rubens ecsetje nyomán azután új értelmet kapnak. Akár a Monarchiát, akár az ellenreformációt dicsőíti, hercegek fogadására tervez utcai dekorációt, vagy a vadászat, a tánc, a harc forgatagát idézi ; akár az ókorból, a mitológiából, a két Testamentumból vagy a történelemből választ témát: mindből diadalmenet lesz : dionüzoszi, ha pogány, győzedelmes, ha keresztény. Fromentin óta minden látogató úgy érzi a két híres brüsszeli kép, a "Keresztvitel" és a "Szent Liévin vértanúsága" előtt : az egyiken a fénylő páncélok, a dárdavégen lobogó rózsás zászló, a másikon az ágaskodó fehér mén, a hóhér vörös fejfedője feledtetik a roskadozó Istenembert, a haldokló püspököt. Rubens, ha szenvedést fest is, a diadalra, a szenvedéssel megváltott életre gondol.

A LÁTVÁNYOSSÁG nemcsak színház. Rubenset legméltóbb örököse, Delacroix érthette igazán, aki a képekről sugárzó életerő és szenvedély titkát jól fogalmazta meg : "Rubens minden képe sarkába titkos erőt, a lélek remegését rejtette." S jól látta a legokosabb francia költő, Baudelaire is, aki "A Fároszok" című versében egyetlen hasonlatával kimondta a flamand festő művészetének lényegét : a kép keretén áthullámzó vitalitást, az elemek örök vonzását és taszítását :

"Rubens, Léthe-folyam, kertje a renyheségnek,
friss hús-ágya, ahol szeretni nem lehet,
s amelyet szüntelen pezsdít mégis az élet,
mint a tengert az ár vagy a szél az eget."

A kérdést sokan feltették már : mi lett volna Rubens nélkül a legjobb tanítványokból, a közvetlen utódokból, Jordaensből és Van Dyckból ? Vajon mindkettőt húzta volna-e természete súlypontja felé : s egyik csak vaskos zsánerképek, sáros lábú faunok, sonkás hátak, hájtól gyűrődő gyomrok, a másik pedig szomorú és kényes, szép kezüket ernyedten ejtő hercegfik, üres palotájukban maguk előtt is fáradtan komédiázó genovai nemesurak kedvtelen, hamar kiégett festője lett volna ? De Rubens mindkettőt megemelte : nemesítette, koncepcióval látta el az egyiket, s valamelyes tartást, keménységet öntött a másikba, a nőies virtuózba. A mesternek köszönhető, hogy Brüsszelben mindketten győztesen kerülnek ki az idő próbájából: Jordaens "Négy Evangélistá"-ja a Louvre-ból, "Vadászat"-a Lille-ből, pompás brüsszeli "Termékenység allegóriá"-ja, Van Dyck néhány portréja a vitathatatlan remekek közé tartoznak. Jut még valami Rubens fényéből a szerényebb tanítványokra, Snydersre, Jean Fytra, Erasme Quellinre is, de a kiállítás alapján a látogató mégis úgy érzi, "Rubens százada" nem tartott tovább öt évtizednél. A rubensi nagy barokk művészetre a kismesterek nem válaszoltak : a csendélet- és zsánerkép-, de még a tájképfestők is a 16. századot folytatták, s jó esetben a francia klasszicizmusra vagy a holland piktúrára figyeltek. A türelmes látogató persze azért szemezgethet: Siberechts tájképei érdekesek, a Rómát járt festők, Miel, Sweerts, Goubeau "bambocciata"-i hangulatosak, szórakoztatóak, Teniers termésében is akad eredeti mű, Brouwer pedig egy-egy élethű portréjával, ivó-jelenetével, alkonyi tájával az anekdotából az igazi festőiség színvonalára emelkedik.

A KISMESTEREK NÉVSORA gondos és majdnem teljes ; a szervezők műveiket szeretettel válogatták, mindegyik csak nyert ezzel. A brüsszeli kiállítás látogatója legfeljebb csak azt sajnálhatja, hogy Rubens századát az időrend után nem járhatta be a térben is, mindenütt, ahol a nagy mester tevékenykedett : Mantovától Párizsig, Madridtól Londonig. A honfitársak seregszemléje akkor talán vázlatosabb lett volna, de a látogató s még a művészettörténész is többet tudott volna meg Észak és Dél kapcsolatáról, az olasz hatásokról, a rubensi barokk összetevőiről és természetéről.

ALBERT PÁL.

ALEXANDRE DUMAS
és a magyar függetlenségi harc

AZ 1848-I márciusi forradalmat a szabadságszerető francia írók, költők és tudósok lelkes rokonszenve kísérte. A francia szellem akkori vezetői : Michelet, Edgar Quinet, Lamartine, Victor Hugo, Louis Blanc, Proudhon és Considérant szóban és írásban méltatták a magyar forradalom Európa-történeti jelentőségét. Azt remélték, hogy a jobbágyrendszer eltörlésével, a főúri kiváltságok és az úrbéri adó megszüntetésével, a szabadságjogok törvénybe iktatásával egész Közép-Európa újjászerveződhet a köztársasági eszme és az emberi egyenjogúságra alapozott demokrácia szellemében.

Voltak azonban olyanok is, akik később a magyar szabadságharc bukását kívánták, mert attól tartottak, hogy a magyar függetlenségi harc veszélyezteti az európai békét és Franciaországot újabb háborúba sodorja. Így gondolkozott a "Monte Cristo" szerzője, idősebb Alexandre Dumas is, 1848. márciusától egészen 1949. júliusáig.

A februári forradalom kitörése előtt Dumas királypárti volt. Szembehelyezkedett a köztársasági törekvésekkel és a kor szocialista színezetű világfelfogását ellenszenvvel fogadta. A februári forradalom Alexandre Dumas-t anyagilag is megtépázta. Óriási vagyona majdnem semmivé zsugorodott. Hogy megélhetését biztosítsa, kénytelen volt a "Liberté"-nek cikkeket írni és anyagi kényszerűségből egyedül szerkesztette és adta ki a "Le Mois" című rövidéletű havi folyóiratot. Ezekben a közleményekben a világhírű francia regényíró a Habsburgok trónját védte és a magyar nép függetlenségi törekvéseit támadta.

1849. márciusában, amikor Windischgraetz hadserege megfélemlíti Pest-Buda népét és amikor a Bécsi Udvar világgá harsonázza, hogy a magyar felkelés elbukott, Alexandre Dumas, a "Le Mois" című folyóiratának 1849. március 1-i számában ezt a valótlan hírt leplezetlen örömmel közli s a következő megjegyzést fűzi hozzá : *"A magyar arisztokraták a szláv népek elnyomói. E nemzetiségek most az osztrák császár segítségére sietnek, hogy a gőgös, öntelt magyarokat, akik áldozatul estek Kossuth szólamainak, végre ártalmatlanná tegyék."*

A "Le Mois" 1849. június 1-i számában Dumas keserű szomorúsággal közli olvasóival, hogy a magyar függetlenségi harc újra felángolt és ez nyugtalanítja a bécsi kormányt. Megvetéssel és elleuszenvvel ír a lengyelekről, akik tömegével csatlakoztak a felkelő magyar hadsereghez csak azért, hogy *"visszaállítsák a magyar arisztokrácia uralmát!"* Dumas most már I. Miklós cár segítségétől remélte a magyar szabadságharc eltiprását és szégyen nélkül írta, hogy *"minden európai államnak kötelessége az Osztrák Kormányt támogatni ebben a kíméletlen harcban, amelyet a magyar társadalmi rendet felforgató elemek ellen vív"*.

PÁR HÉTTEL KÉSŐBB, magyar vonatkozású politikai látásmódját hirtelen megváltoztatta, éppen akkor, amikor a magyar szabadságharc tragédiája megállithatatlanul közeledett. Alexandre Dumas pontosan a világosi fegyverletétel előtt egy hónappal észreveszi, hogy a magyar nép voltaképpen nem a feudalizmus és az arisztokrácia uralmát akarta visszaállítani, hanem kizárólagosan a szabadságért, függetlenségéért, jólétéért harcolt. Az utolsó pillanatban felismerte, hogy a magyar függetlenségi harc összeomlása, vagyis az osztrák imperializmus győzelme veszélyezteti az európai szabadság létét, fennmaradását. Tény az, hogy amikor az európai helyzet a magyar és az olasz forradalmak közelgő bukása következtében feszültebbé vált, Alexandre Dumas egy csapásra feladta demokráciagyűlöletét és az elnyomott népek szabadságtörekvései mellé állt. Végre belátta, hogy Franciaországnak nem Ausztria, hanem Olaszország és Magyarország az igazi szövetségesei.

1849. júliusa folyamán Dumas Párizsban találkozott Bugeaud marsall-lal, akinek a magyarok példátlan hőstetteiről és bámulatos áldozatkészségeiről beszélt. Folyóiratának július 1-i vezércikkében már bejelenti kései megtérését a köztársasági állameszméhez, meggyónja tévedéseit is és cikke végén a harcoló velencei forradalmárokat reménységre biztatja és Kossuth Lajosnk kitartást kíván! Belátja, hogy régebbi magyarellenes cikkeivel a Habsburg-imperializmus malmára hajtotta a vizet.

A "LE MOIS" szeptemberi számában Dumas már történelmi tárgyilagossággal ismerteti a magyar szabadságharc okait és okozatait, s végső elemzésben arra a következtetésre jut, hogy Magyarország jogilag sohasem volt Ausztria tartománya és így a függetlenségre való vágyakozása teljesen jogosult. Az októberi számban pedig megírja a magyar szabadságharc változatos történetét s úgy véli, hogy a magyar függetlenségi harc egyrészt Görgeyék és az arisztokrácia árulása, másrészt az osztrák katonai erők túlsúlya következtében bukott el.

— *Íme,* — írja befejezésül Dumas —, *Franciaország anélkül, hogy akár egyik ígéretét is betartotta volna, szemtanúja lehet most, hogyan alszik ki az európai szabadságharc utolsó lángja, amely azonban még mindig ég a szívekben. De a magyar felkelést* — folytatja — *csak külsőleg lehetett elnyomni, eszménye elevenen él a magyar szellemben."*

ALEXANDRE DUMAS a kiegyezés után, magyaros atillában, csizmában és kócsagtollas kucsmában, most már nyugodt lelkiismerettel tarthatott felolvasást Budapesten.

BEREGI TIVADAR

HALÁSZ PÉTER

EGY SZOMORÚ BOLT A BROADWAYN

New York legszomorúbb üzlete a Broadway és a 52-edik utca sarkán van. Pedig vidám üzlet szeretne lenni, szórakoztató üzlet, afféle hecc-kereskedés. Ennek az üzletnek egyik fő attrakciója, hogy két dollárért bárkinek a nevével elkészítik a helyszínen néhány perc alatt egy bulvárújság első oldalát. Csakis az első oldalt természetesen és csakis egyetlen példányban. Az újság elsőoldalas, öklömnyi betűs főcíme készen áll, ötvenféle választékban. Közöttük ilyenek :

"...megérkezett New Yorkba! A város vad lelkesedéssel fogadta!"

John Smith bemegy az üzletbe, leszúrja a két dollárt, mire a bolt nyomdagépe percek alatt elkészíti a komplett első oldalt és a kiabáló betűk ekkor már ezt hirdetik :

"John Smith megérkezett New Yorkba' A város vad lelkesedéssel fogadta!"

Vagy például ez a főcím :

"...megkapta a legújabb Broadway-musical főszerepét."

Mary Brown bemegy a boltba, fizet két dollárt és boldogan távozhat, retiküljében az "Express" című bulvárlap következő első oldalával :

"Mary Brown megkapta a legújabb Broadway-darab főszerepét."

A következő főcímek között lehet válogatni, találomra kiragadok néhányat : *"...szenzációt keltő beszédet mondott az Egyesült Nemzetek Szervezetében." "...ünnepélyesen fogadták a Fehér Házban." "...nagyarányú tranzakcióval megremegtette a Wall Streetet." "...új találmánya forradalmasítja az autóipart!"*

Aki bemegy a boltba, az a jobboldali pulthoz lép, ott elébe teszik a megrendelőlapot a választékkal. Válogathat, böngészhet, megrendeli, amelyik a legközelebb áll szívéhez, fizet és megkapja a lapot.

"Jack Little új találmánya forradalmasítja az autóipart!"

De az újságoldal-rendelés csak az egyik ötlete a vidám boltnak. Plakátok között is válogathat a vevő és arra nyomtatják a nevét, ugyancsak két dollárért. Nagy, fényképes plakáton a Beatlesek láthatók. A plakát címe: *"A Beatlesek fellépése a londoni Astor-Hallban"*. Ám a Beatlesek neve után annyi szabad hely van, hogy oda, ugyanazzal a betűtípussal még egy név beiktatható. Az eljárás ismét ugyanaz. Két dollár fizetség és öt perc alatt elkészül az epekedő tekintetű, szőke Mary Brown plakátja :

"A Beatlesek és Mary Brown fellépése az Astor-Hallban"

Vagy egy másik plakát : *"Kim Novak a 'Végzetes éjszaka' főszerepében"*. Ha John Smithnek van két dollárja, akkor megkapja a következő plakátot : *"Kim Novak és John Smith a 'Végzetes éjszaka' főszerepében"*.

Valahányszor arra vezet az utam, megállok a bolt előtt és nézegetem a kirakatát. *"Szórakoztató üzlet"* — ez áll az ajtó fölött. De ahelyett, hogy szórakoztatna, elszomorít. Végre egyszer bemegyek a boltba. Az alkalmazott gépies mozdulattal elém teszi az űrlapot.

— Kik rendelnek ilyen újságoldalakat és plakátokat ? — kérdezem tőle.

Sovány férfi, kialudt szivarcsutkával a szája sarkában. Csodálkozva néz rám :

— Hogy érti ezt ? Bárki rendelhet. Két dollár. Ön mit óhajt ? Újságoldalt, vagy plakátot ? Van egy új főcímünk, ez még nem szerepel a megrendelőlapon, de önnek megcsinálhatom. *"Liz Taylor és Richard Burton válnak..."* és alátesszük az ön nevét. Ön miatt válnak. Mit szól hozzá ?

— Ki hiszi ezt el, kérem ?

— Mi az, hogy ki hiszi el? — gyufát vesz elő, meggyújtja a szivarvéget, körülményesen, hogy le ne pörkölje a szemöldökét. — Ez egy vicc. Nem érti ? Megmutatja a barátainak. A nyomtatott betűnek óriási a varázsa. Mindenre képes. Tudja, mit mondok önnek, uram ? Csodálkozni fog. Az első pillanatban mindenki elhiszi. Az első pillanatban. A másodikban már nem, természetesen. De akkor meg jót nevet. Ez benne a fantázia. A legtovább az hiszi, akinek a neve rajta áll. Mert hinni akarja. Azt képzeli pedig, hogy azért csináltatja, mert másokat akar becsapni vele. Nem igaz. Önmagát akarja becsapni. Ez mindig sikerül.

— De mégis... miféle emberek azok, akik bejönnek és újságoldalt rendelnek ? Vagy plakátot ?

— Újságíró ? — néz rám a szivarfüst mögül.

— Mondjuk, hogy újságíró vagyok, vagy egyszerűen csak kíváncsi. Mielőtt rendelek magamnak egy főcímet, szeretném tudni, hogy milyen társaságba kerülök.

— Semmi baj az ügyfeleinkkel, affelől biztosíthatom — mondja kissé türelmetlenül —, még soha semmiféle visszaélés nem történt. Nevet természetesen nem mondhatok, de vannak többéves klienseink. Bejár például egy idősebb úr, aki már megrendelte magának az összes főcímeket. Érti kérem, a saját nevével az összes főcímeket. Vagyis... megérkezett a városba, a nép vad lelkesedéssel fogadta, a polgármester üdvözölte, meghívták a Fehér Házba, korszakalkotó beszédet mondott az Egyesült Nemzetek Szervezetében, megremegtette a Wall-Streetet, főszerepet játszott Kim Novakkal.

— És minek neki ez a rengeteg újságoldal ? Mit csinál vele ?

— Látja, kérem, nem vagyok kíváncsi természetű ember, de ezt egyszer én is megkérdeztem tőle. Régi kliens, gondoltam, megengedhetek magamnak egy kis érdeklődést. Tudja, mit felelt? Hogy ilyen főcímekkel ragasztja tele a szobája falát. Egy kis hotelban lakik, a Broadway és a 80-adik utca sarkán, már esztendők óta. Van róla fogalma, milyen sivár tud lenni egy ilyen New York-i hotelszoba? Ezek az újságoldalak mindenesetre felvidítják egy kicsit.

— Köszönöm szépen a felvilágosítást.

— Ön íróember ?

— Afféle.

— Van egy ötletem — mondja derűsen, kiveszi a szivarvéget a szájából, megnézi, aztán újra a fogai közé harapja. — Csinálok önnek egy főcímet arról, hogy megkapta a Nobel-díjat. Na, nem rossz, mi ? Nem kerül egy vasába se, ha ír rólunk egy jó cikket.

— Érdekes ajánlat, — mondom az ajtóból — lehet, hogy még visszatérek rá.

— Írja meg, — szól utánam — hogy a cikk felmutatója húsz százalék kedvezményt kap. Két dollár helyett csak egyhatvan neki a főcím, vagy a plakát.

— Köszönöm.

Délidő van, óriási nyüzsgés a Broadwayn. Az égigérő házak alatt leszegett fejjel rohangálnak az emberek, a luncheonettek zsúfoltak, a gyors-étkezdék félkör alakú pultjai előtt már minden magas-szék foglalt. De a Lindy elegáns bejárata előtt az egyenruhás portás merev fölénnyel néz el a nyüzsgés fölött, tartása, keskenyre vont szája azt fejezi ki, hogy semmi köze a tömeghez, a helyiség, amelyet ő képvisel, kizárólag a kiválasztottaké. Lindy a Broadway elegáns, divatos étterme, a sztároké, a sikeres producereké, a százas szériát futó darabok szerzőié.

Szemben, egy óriási tűzfalon a Broadway-darab két sztárjának nevét hirdetik emeletes betűk : *Anne Bancroft — Jason Robards*. A két név alatt kisebb betűkkel a darab címe : *The Devils*. Ha itt a Broadwayn nyüzsgő emberek közül tíz egymás vállára állna, akkor se lennének együttvéve sem akkorák, mint a betűk, amelyekkel Bancroft és Robards nevét írták a tűzfalra. Az író neve nem szerepel. Valamivel lejjebb Dempsey étterme. A cégtáblán csak ennyi áll : *"Dempsey's."* Vagyis Dempsey lokálja. Az egykori boxvilágbajnok. A névből még mindig varázs árad. Tiszteletet parancsol. Aki elmegy előtte, hunyorít egy kicsit, jámbor képet vág, ő nem akar semmi rosszat. Homályosan az az érzése, hogy Dempsey figyeli az étterem ablaka mögül. A Lindy kirakatában számtalan fénykép, színészek, rendezők, írók a világ minden tájáról, akik egy-egy pompás vacsora emlékére fényképet dedikáltak Lindynek. A kirakat előtt mindig ácsorog néhány ember, olvassák a dedikációkat. *"Lindynél még mindig remekül éreztem magam. Cary Grant." "Egy vacsora Lindynél — fölér egy premierrel. Cole Porter."* Nézik, nézik, mintha valamilyen titkos megbízásból ellenőriznék, hogy mindenki elégedett-e Lindynél, nem merült-e föl az utóbbi időben valami panasz. Semmi baj, Cary Grant még minden alkalommal remekül érezte magát Lindynél. Tovább lehet menni. Amikor ellépnek a kirakat elől, mintha kisebbek lennének egy kicsit. Oly rém magasak a házak és oly sokan nyüzsögnek a járdákon és oly tömérdek autó torlódik, tülekszik, dudál és tör utat magának s köztük annyi a Cadillac, a Chrysler és nem ritkán egy-egy Rolls Royce kanyarodik ki ebből, vagy abból az utcából. Annyi van mindenből : emberből és felhőkarcolóból és Cadillacból és Imperialból és az a két név, Ann Bancroft és Jason Robards oly hihetetlenül, oly elérhetetlenül magasan van az egész fölött... The Devils.

Egy napon talán mégis visszatérek abba a szomorú boltba, rendelek magamnak egy főcímet, majdnem mindegy hogy mit. Rendkívüli külön kiadás ! Óriási szenzáció! *"H.P. megfejtette az élet értelmét!"*

Szobám falára ragasztom, leülök egy fotójbe, szembe vele, összehúzom magam kicsire és fölsóhajtok, mint aki végre beérkezett.

VAJDA ALBERT

Otthon érzem magam Angliában

AZ ANGOL VÁLASZTÁSOK MARGÓJÁRA

Tizedik éve élek Nagy-Britanniában. Kezdetben minden szokatlan volt, minden idegen, más, különös. Ma, a tizedik év derekán, boldog elégedettséggel mondhatom : majdnem teljesen otthon érzem magam.

Nem hittem volna ezt, azon a kellemesen enyhe december elejei napon, amikor 1956-ban a brit sziget földjére tettem lábamat. Mélyet szippantottam a margarin illattal és karbol szaggal telt levegőből, amely Nagy-Britannia uralkodó illata és arra gondoltam : ebben az idegen világban mindig idegen maradok.

Kezdetben még volt némi reményem. Majd beleszokom az itteni életformába, mondogattam, asszimilálódom, ahogyan azt divatosan mondani szokás. Aztán társaságban találkoztam egy úriemberrel, aki, amikor megtudta, hogy magyar vagyok, kifogástalan oxfordi angolsággal ezt mondta : "Oh, maga is idegen ? Én is az vagyok."

"Hogyan?", kérdeztem csodálkozva. "De hiszen akcentus nélkül beszél. Itt született talán?"

"Én igen", felelte a legkomolyabb hangon. "De őseim 400 évvel ezelőtt vándoroltak be Franciaországból."

Ekkor döbbentem rá arra, hogy sohasem fogok tudni beolvadni. Idegen maradok, és idegen marad számomra a környezet is, mindaddig, ameddig élek.

Beletörődtem anélkül, hogy gondoltam volna a régi mondásra : ha a hegy nem megy Mohamedhez, Mohamed megy a hegyhez.

Én nem változhatom meg, de a környezet megváltozhat. Így is történt. Ma már, ha reggel felébredek, megnyugodva gondolok arra : ismét egy nappal közeledünk ahhoz, hogy a legteljesebb mértékben otthon érezzem magam.

Angliában ugyanis, ha a más országban élők nem tudnák, óriási társadalmi és gazdasági átalakulás közepette élünk. Mindaz, ami 1964, a legutóbbi választás előtt történt rossz, helytelen, azt gyökeresen meg kell változtatni. Új világot kell építeni az elkorhadt helyett ; új munkalendületet kell adni az angol dolgozóknak, véget kell vetni annak, hogy a profit legyen az úr és helyébe meg kell teremteni a tervgazdálkodást.

Lényegében és tömören ezek azok az irányelvek, amelyek alapján a jelenlegi Angol Kormány dolgozik. Amikor először hallottam felcsengeni ezeknek a mondatoknak angol megfelelőit, megdobbant a szívem. De hiszen én mindezt már hallottam! De hiszen én egy olyan országból szedtem a sátorfámat — anélkül, hogy akár a fát, akár a sátort magammal hozhattam volna —, ahol a régi, rossz, elkorhadt, profithajhászó társadalom helyébe újat, emelkedettebbet, munkamorállal és termelékenységgel megáldottat kezdtek építeni!

Emlékezetem képernyőjén nyomban feltűntek az "építkezés" dicsőséges szakaszai. Láttam a felemelt csákányokat, amelyek mesteri ügyességgel bontották le a régit, legyen az tokai szőlőtő, vagy óbudai textilgyár, hogy azután, amikor tervszerű pontossággal befejeződtek a bontási munkálatok, ott álljanak és kétségbeesve nézzenek szét : és most hová ? Amilyen nagyszerűek, lendületesek voltak a bontásban, olyan tétovák, bizonytalanok lettek az építésben. És, legjobb tudomásom szerint, az elmúlt tíz esztendőben, amióta nem vagyok abban a helyzetben, hogy személyes — vagy szenvedő? — tanúja legyek az otthoni építkezésnek, úgy hallom : fokozatosan kezdik felépíteni mindazt, amit 1945 és 53 között oly végtelen hévvel leromboltak. Olyannyira, hogy a megvetett, leköpött profit is rehabilitálva lett és nem csalódnék, ha a régi Sztálin-szoborral szemben lebontanának egy épületet és márványalapzatra felállítanának a Szocialista Profit Szobrát : barátságos tekintetű szovjet úriember, amint derűs mosollyal nyúl bele egy magyar munkás élenjáró zsebébe.

Egyszóval, mindez felmerült lelki szemeim előtt, amikor első ízben tapasztaltam, hogy Anglia új útra akar térni. Aztán, sokasodtak a jelek. Repeső szívvel vettem hírül, hogy a Wilson-kormány uralomrajutása után, 1964. őszén, nyomban megnövelte a minisztériumok számát. Életem régi szép emlékei derengtek fel : 1945. nyara, amikor minden magyar minisztérium osztódás útján szaporodott és minden újabb minisztériumba mind a négy vezető párt államtitkárt delegált. Az ország jelszavát akkor így fogalmaztam meg : "Célunk húsz millió magyar — államtitkár!"

Aztán hallgattam az angol kormánypárt vezetőinek beszédeit és úgy éreztem, mintha hájjal kenegetnének. "Minden bajnak a 13 éves konzervatív uralom az oka" — mondták ezek a beszédek és én elrévült mosollyal emlékeztem vissza az otthoni beszédekre, amelyekből mindig az derült ki, hogy a jelenleg uralmon lévő rendszer csak jót csinál, minden bajért az átkos Horthy-rendszer a felelős.

Micsoda öröm és ujjongó érzés vett erőt rajtam, amikor Callaghan angol pénzügyminiszter közölte Anglia népével, és köztük velem, hogy sokat költünk, s ha ma kiadjuk a pénzt, akkor abból holnap lesz hiány. Precíz, tömör, száraz angol megfogalmazás volt ez, nem olyan fellengzős, mint az a mi régi otthoni mondásunk, amelyet a nép akkori atyja röpített világgá : "Ne együk meg ma azt a tyúkot, amely holnap aranytojást fog tojni nekünk."

Nap, mint nap, otthonosabban érzem magam Angliában anélkül, hogy jottányit is változnom kellett volna.

Ha felemelem a telefont, ma már éppen úgy nincs vonal, vagy ha van, akkor éppen úgy szétkapcsol, mint a régi rossz időkben odahaza, Budapesten. És ha a lapokban erre vonatkozólag megjelenik kritika, — mert a kritika az itt teljesen szabad, — akkor a postaügyi miniszternek az a válasza, hogy azért rossz a telefonszolgálat, mert túlságosan sokan telefonálnak.

Áldja meg érte a jó Isten ! Szívemből beszél. Illetve pontosabban : otthoni emlékeimből.

Milyen nehéz volt megszokni kezdetben, hogy az angol üzletekben udvarias a kiszolgálás. Hiányzott az otthoni lökdösés, durvaság. Ma már ezen a vonalon is otthon érzem magam. A kiszolgáló ugyanazzal az unott, nemtörődöm arccal néz rám, — ha ugyan rám néz, — mint régen odahaza és ettől nyomban meleg lesz a szívem tája.

Tizedik éve élek Angliában. Emelt fejjel állíthatom : ez alatt a tíz év alatt Angliának nem sikerült megváltoztatnia engem, ám én lassan, kemény munkával, de — most már tudom — sikerrel kezdem megváltoztatni Angliát, hogy olyan legyen, mint az otthon, amit kénytelen voltam elhagyni.

Nem szeretném, ha bárki is félremagyarázná szavaimat. Tudom, hogy arra a fokra, amelyre otthon jutottunk, itt sohasem fognak elérkezni. Angliában mindig is szabad lesz a kritika, itt sohasem fognak senkit sem letartóztatni azért, mert nem ért egyet a kormánnyal. Mindezt tudom. De, édes jó Istenem, az ember az évek múlásával megtanulja, hogy meg kell néha alkudni. Tökéletes boldogság nem létezik.

Mindenesetre, egyebekben, otthonias a légkör a brit szigeten. A gazdasági élet két főirányítója, mint az köztudomású, magyar közgazdász. Ezzel mindent megmondtam. A szigetország gazdasági jövője elé csillogó szemmel nézhetünk.

Nagy izgalommal, várakozással és reménnyel nézek én is az új angol választások elébe. Bizonyosra veszem, hogy a jelenlegi kormány nagy többséget kap és ez azt jelenti, hogy számomra még otthonosabbá fog válni a légkör. Erre várok, repeső szívvel, kitörő örömmel. Egyetlen gondom csak az, hogy Angliát minden oldalról tenger veszi körül és én utálok éjaszaka, úszva átkelni a határon.

Irodalmi Ujság

AZ IRODALMI ÚJSÁG következő száma, április 1-15-i jelzéssel, összevont, 16 oldalas húsvéti számként jelenik meg.

*

A POZSONYI szlovák világirodalmi folyóirat, a "Revue svetovej literatúry" legújabb számában közli Juhász Ferenc nagy költeményét, a "József Attila sírjá"-t amelyet a budapesti kommunista sajtó élesen megbírált. A fordítás kitűnően sikerült, Ctibor Stitnicky virtuozitással tolmácsolja Juhász bonyolult mondatait és merész szóösszetételeit. A vershez a szlovák költő - fordító írt bevezető méltatást Juhász Ferencről.

*

FEJES ENDRE "Rozsdatemető", Karinthy Ferenc "Budapesti tavasz" és Sánta Ferenc "Húsz óra" című regénye japán nyelven is megjelenik. Keszi Imre "Elysium" című művét is kiadják Tokióban.

*

MALRAUX francia kultuszminiszter megbízta Jean-Louis Barraul-t a Nemzetek Színházának vezetésével. A Théâtre de France jelenlegi igazgatója újjá fogja szervezni a nemzetközi színházi fesztivált.

*

FRICSAY FERENC emlékére három hangversenyt sugároz március végén és április elején a Párizsi Rádió. A sorozatos adásokban a nagy magyar karmester legjobb hanglemezfelvételeit játsszák.

*

HENRY MOORE 40 szobrát és 40 rajzát mutatják be Magyarországon, Romániában és Csehszlovákiában.

*

A MAGYAR ÁLLAMI HANGVERSENYZENEKAR Ferencsik János főzeneigazgató vezényletével tíz nap alatt nyolc hangversenyt adott Angliában.

*

GÁBORJÁNI SZABÓ KÁLMÁN emlékkiállítás nyílt meg február 26-án a budapesti Nemzeti Galériában. Szabó Lőrinc bátyja a huszadik századi magyar képzőművészet érdekes, sokoldalú egyénisége volt. Rajzainak, fametszeteinek témáját gyakran a népballadák és népdalok világából merítette.

*

KOESTLER ARTHUR "Sötétség délben" című regénye, az ausztráliai Victoria államban kötelező olvasmány mindazok számára, akik 1966-ban irodalomból óhajtanak érettségi vizsgát tenni.

*

POLGÁR TIBOR, aki feleségével, Nagykovácsy Ilonával, Torontóban telepedett le, a Kanadai Állami Rádió felkérésére számos kanadai költő versét zenésítette meg. A zeneszerző a közelmúltban készült el új kétszemélyes modern témájú vígoperájával, amellyel két kitűnő operaénekes társaságában országos turnéra indul.

*

AZ ANGOL Művészeti Tanács megtagadta a szubvenciót a Royal Shakespeare Companytól Peter Weiss Marat-drámájának előadásához, amelyet a párizsi Nemzetek Színházában akartak bemutatni. A Tanács szerint "a dráma nem alkalmas az angol színjátszás presztizsének növelésére".

*

A GENFI "Le Courrier" című újság első oldalán közölte Hantos Elemér cikkét, amely a Magyar Köztársaság kikiáltásának 20. évfordulójáról emlékezett meg.

*

NIZSINSZKIJ PULSZKY ROMOLA, az 1950-ben elhunyt világhírű táncművész magyar származású özvegye új könyvet ír férjéről. Párizsban, majd a Moszkvai Levéltárban kutatott férje eddig ismeretlen adatai után.

*

KÍSÉRLETI KAMARASZÍNPADOT alapítottak a Bábszínház fiatal művészei. Március közepén mutatkoztak be először. A műsorban három modern író : Wolfgang Weyrauch, Samuel Beckett és Slawomir Mrozek műveit alkalmazták bábszínpadra.

*

CSONTVÁRYNAK síremléket állítanak a Kerepesi úti temetőben. Kerényi Jenő művét, a festőt munka közben ábrázoló bronzszobrot, a temető művészparcellájában helyezik el.

GINO SEVERINI, a világhírű olasz festőművész, a futurista iskola egyik alapítója Párizsban meghalt. Nyolcvanhárom éves volt, 1906 óta Párizsban élt. Társaságához tartozott Modigliani és Giogior de Chirico, barátja volt Braque, Dufy, Picasso és Apollinaire.

*

PISCATOR színháza a nyugatberlini Freie Volksbühne bemutatja Rolf Hochhuth újabb színművét. A dráma címe "A katonák" s Drezda 1945-ös bombázásával foglalkozik. Churchill szerepét O.E. Hasse alakítja.

*

A KÖZPONTI STATISZTIKAI Hivatal most hozta nyilvánosságra a főváros 1965. évi mozgalmi adatait. A születések, halálozások és házasságkötések adatai csak az év első háromnegyedére készültek el. Ezek szerint a múlt év kilenc első hónapjában Budapesten 13.937 élveszületés történt (az előző évben 13.330), a halálozások száma 15.393 (14.700), házasságkötés 14.619 (13.973). A természetes szaporodás még mindig elmarad a halálozások száma mögött. A háromnegyed év alatt 1.456-tal többen haltak meg, mint ahányan születtek. A csecsemőhalálozás arányszáma is valamit romlott : 1.000 élveszületett közül 42,3 (39,9) halt meg.

A halálokok között a szívbetegségek vezetnek. A múlt év első kilenc hónapjában 3.954 személy halt meg szívbetegségben, 3.340 rossz indulatú daganat következtében, 988 agyvérzésben, 389 gümőkórban. A halálos végű balesetek száma a háromnegyedévben 575 volt.

A magánkisiparosok száma Budapesten az év végén 16.642 volt, 140-nel kevesebb, mint az előző évben.

A Budapestre költözők száma továbbra is emelkedett. Tavaly kilenc hónap alatt állandó jelleggel 25.834 vidéki költözködött a fővárosba, ugyanebben az időszakban pedig 16.289 budapesti költözött vidékre. Csökkent a budapesti fürdők forgalma. Az elmúlt évben 9,7 millió vendég kereste fel a fürdőket, mintegy, 900 ezerrel kevesebben, mint a tavalyit megelőző évben.

A budapesti színházak 4.940 előadást tartottak 3,1 millió néző előtt. Az egy előadásra jutó látogatók száma csökkent. Az állami mozikba 28,8 millió néző váltott jegyet, az előadások száma 113.351 volt. A mozilátogatók száma az előző évhez viszonyítva 800 ezerrel kevesebb volt.

*

PIETRO GERMI ismert olasz rendező "A bomba" címmel a bürokráciáról szatirikus film készítését tervezi.

*

AZ ISTENI SZÍNJÁTÉKRÓL Pisában egy elektromos agy megállapította, hogy Dante műve 101.499 szóból áll, amelyek közül leggyakrabban, 213-szor az occhi (szemek) fordul elő. Az olasz Dante-szakértők remélik, hogy ezzel a módszerrel a mű néhány homályos helyének magyarázatát is megkapják.

*

A BÉATRICE ET BÉNÉDICT című Berlioz-operát — amelynek librettóját is a zeneszerző írta Shakespeare "Sok hűhó semmiért" című vígjátékából — 104 év után újra előadják. A párizsi Opéra-Comique újítja fel a művet. Ősbemutatója 1862-ben volt Baden-Badenben.

*

GÖRÖGORSZÁGBAN, az utolsó európai országban, ahol eddig még nem volt televízió, megkezdődtek a kísérleti adások.

*

VIZINCZEY ISTVÁN "In praise of the older women" (Az érett asszonyok dicséretében) című regénye a tavalyi év egyik legnagyobb kanadai könysikere volt. A könyvnek most jelent meg az amerikai kiadása és arról a "New York Times" irodalmi kritikusa is elismerő hangon emlékezett meg.

*

MADÁCH TRAGÉDIÁJÁNAK új szlovák fordítása jelent meg Pozsonyban. A fordítás Ctibor Stitnicky költő műve.

KÖNIG BÍBOROS, bécsi érseki helytartó budapesti látogatásáról számolnak be a nyugati lapok. Az osztrák egyházi vezető meglátogatta a budapesti Amerikai Követségen menedékjogot élvező, 74 éves Mindszenty József bíboros hercegprimást, öt órán keresztül elbeszélgetett vele,majd a délutáni órákban visszatért Bécsbe. Nyilatkozatában mindössze annyit mond : " zsinatról beszéltünk, ennél többet nem árulhatok el."

Az osztrák egyházi vezető ezúttal harmadízben járt Budapesten, mind a háromszor Mindszenty hercegprímás ügyében s meglátogatására. Három évvel ezelőtti útját hosszas tárgyalás követte a Vatikán képviselője s a Magyar Kormány közt : akkoriban remény volt rá, hogy mint Csehszlovákiában Beran érseké, a magyar hercegprímás ügye is megoldódik. Kádár kormánya azonban mereven elutasította Mindszenty rehabilitálását és egyéb feltételeit ; az ügy kátyúba került. Múlt tavasszal König bíboros ismét ott járt a magyar főpapnál.

Most, amidőn a Magyar Kormány egész sor katolikus papot "felforgató tevékenység" címén, letartóztatott nehezen képzelhető el, hogy gyümölcsöző tárgyalások nyíljanak Mindszenty ügyében.

*

SIR LAURENCE OLIVIERNEK ítélték a legnagyobb dán díjat, az curópai kultúra fejlesztésében elért kiváló eredményeiért. Evvel a díjjal tüntették ki — többek között — Albert Schweitzert is. A 125 ezer dán koronás Sonning-díjat a kiváló színművész, a londoni Nemzeti Színház igazgatója, áprilisban veszi át a Koppenhágai Egyetemen. Az angol Nemzeti Színház dániai vendégjátéka iránt olyan nagy az érdeklődés, hogy augusztustól két színházban ad állandóan műsort az együttes.

A BUDAPESTI URÁNIA CSILLAGVIZSGÁLÓ Intézethez számos bejelentés érkezett, hogy február 25-én este 8 óra körül vakító fényesség borította el az eget. Egy óriási meteor futott rajta végig, majd rövidesen darabokra szakadt. A fényjelenséget egy perccel később robbanás hangjai követték. A budapesti Uránia Csillagvizsgáló a tűzgömb keletkezésének helyét és magasságát megállapítani nem tudta, de azt bizonyosra veszi, hogy a meteor egyes darabjai az ország területén hullottak le. A Csillagvizsgáló igyekszik felkutatni ezeket a darabokat, mert úgy véli, ha még idejében, az esetleges későbbi földi hatásoktól mentesen, kémiai és fizikai vizsgálat alá vetnék a meteordarabokat, — feltehetően rendkívül értékes adatokhoz jutnának.

*

IONESCO írta a forgatókönyvét "A váza" című filmnek, amelynek főszerepét is maga játssza el. A film rendezője a francia Jean-Marie Serreau.

*

A GYULAI VÁR fennállásának négyszázadik évfordulóját ünnepli ebben az évben. Erre az alkalomra Kiss István nyugdíjas tanár fából faragott domborművel mutatja be a vár történetét.

*

TENNESSEE WILLIAMS két új egyfelvonásosát mutatták be New Yorkban. Címük: "A megcsonkított" és "A Nagyságos asszony".

*

MAROSÁN GYULA rajzaiból és szobraiból nagysikerű kiállítást rendeztek Torontóban. "A művész tíz évvel ezelőtt érkezett Kanadába — írja a kiállítás katalógusbevezetőjében Jack Pollock — s már hazájában is elismerés övezte. Hozzájárulása a kanadai művészet fejlődéséhez tiszteletet érdemlő. 'Fekete és Fehér' című kiállítása kiváló egyéniséget, biztos tehetséget mutat."

A forradalom emlékére megjelenik

Máté Imre
FEHÉR FÖRGETEG

című verseskötete

Megrendelhető : **Máté Imre, 8 München 55, Pfingstrosenstr. 40a Germany** címen, a vételár : 10 Nyugat-Német Márka, tengeren túlra 3 USA Dollár vagy megfelelő összeg egyidejű megküldésével. Fizethető a **Bayerische Hypo. u. W. Bank** postai kontójára: **Postscheckamt München Nr. 15039, a Wa 7244** kontószám feltüntetésével, de postai befizetőlapon és csekk-kel is.

Portómentes szállítás!

Megjelent

TŰZ TAMÁS

EGY ORSZÁG KÜSZÖBÉN

című verseskötete

Ára : (postaköltséggel együtt)
fűzve : 3 dollár
kötve : 4 dollár

Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével a szerzőnél : **Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Calif. 92123 U.S.A.**

Tavasszal
a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik

HATÁR GYŐZŐ
BABEL TORNYA

c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :

SKANDINAVISKA BANKEN, SOLNA 5385-25 078 71

Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

THE DANUBIA BOOK CO.
B.I. Iványi
ÚJ CÍME
78, Shaftesbury Avenue
LONDON W. 1.
MAGYAR KÖNYVEK
ÉS
HANGLEMEZEK

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT !
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel. : 55-73-316
Ahol rendkívül olcsón mindent egy helyen vásárolhat !
Női és férfi divat.
Tulajdonos : LÁSZLÓ Gyula

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17c, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-13 Albert Schäffle-Str. 107. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 6. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. április 1.-15.

LOUIS DE VILLEFOSSE

Egyházszakadás Nyugaton

ARAGON jólinformált volt mindig. Értesüléseinek birtokában vagy helyeselt, vagy tagadott. Harminchat évig tökéletes egyetértésben állt a mozgalmával s kitűnően játszotta szerepét : védett, támadott, elbájolt, meggyőzött vagy provokált, aszerint, hogy a Kreml vonalát szigorúan követő pártja milyen irányban haladt. Nem csoda hát, hogy olyan nagy port vert fel az "Humanité" február 16-i számában megjelent cikke, melyben a Szinjavszkijt és Danielt sújtó büntetés ellen tiltakozik.

Ezzel, így mondhatjuk, egy korszak zárult le. Az esemény vonatkozik az egész nyugati kommunizmusra, sőt a világkommunizmusra is. Igaz, itt-ott már előbb is felütötte fejét az önállóságra való nyílt törekvés, például Olaszországban. De közben mindenütt érintetlenül megmaradt a szovjethatalom úgy, ahogyan a Történelem kikristályosította egykor, félelmetesnek, szentnek, megmásíthatatlannak. Felelős személyiség sehol sem merte volna kárhoztatni a moszkvai legfelsőbb fórum valamilyen határozatát. Kivétel persze Kina.

Akár puszta engedélyen, akár párthatározaton alapult, Aragon fellépése mindenképpen félévszázados mítoszt rombol le, rombadönti a Szovjetunió hívő-milliók által elismert erkölcsi felsőbbségét.

Ezek után úgy vélné az ember, hogy *Aragon* cikke patetikus és szívbemarkoló, oszlopokat rengető tellángolás. Nem az. A szövegben ilyesminek nyoma sincs, ott nem Luther és Savonarola hangja robban, nem a felháborodásé. A sztálinizmus apostola, a budapesti vérfürdők ügyvédje itt másfajta odaadásról tanúskodik. Stílusa majdnem olyan személytelen, mint az országgyűlési beszédeké, csak éppen a tartalom meghökkentő : ellenvéleményt formál. A leghatározottabban tagadja, hogy a véleménynyilvánítás azonos lenne a bűnös véleménynyilvánítással. Vonatkozik ez a Szovjetunióban történtekre. A cikk azonban feltár egy második síkot, amely annál is inkább nagyjelentőségű, mert valószínűleg más vezetők is jóváhagyták : arról van szó, hogy a Francia Kommunista Párt "ellenzi az egypártrendszert", "hűséges akar maradni a francia hagyományoknak megfelelő politikai demokráciához."

A francia kommunisták tehát hivatalosan kivonják magukat az erőszakhatalmon alapuló állam felépítéséből, elvetik a proletárdiktatúra eszméjét. Ez több, mint a sztálinizmus megtagadása, ezzel elszakították magukat a leninizmus mindeddig odaadással védett eszmekörétől, bevallották, hogy ezek az eszmék most már tarthatatlanok.

VILÁGOS, hogy mi a célja ennek a nagyarányú visszavonulási hadmozdulatnak. Szeretnének egyszer s mindenkorra véget vetni elszigeteltségüknek, szeretnének beleilleszkedni a francia demokráciába, újra felvenni a kapcsolatot a szociáldemokratákkal, kezükbe kaparintani a baloldali egységfront vezetését. Sokkal bonyolultabb annak felismerése, hogy milyen személyes meggondolások hajtják Aragont ilyen irányú állásfoglalásra. Távol legyen tőlem, hogy nyomozzak szándékai birodalmában. De feltehető, hogy akárcsak pártja, ő is szeretné ismét elfoglalni az őt megillető helyet abban a társadalomban, mely különben most már elárasztja megbecsülésével. Elképzelhető, hogy elviselhetetlen múltjától óhajt megszabadulni, szeretné letörölni magáról a sztálinizmus bélyegét. Nemrégiben történt, hogy bizalmas vallomást tett a Francia Köztársaság egyik hivatalos személyisége előtt, s kijelentette, hogy torkig van a szovjet világgal, az orosz rendszerrel. Hogyan lehetséges, hogy e finom szellemiség oly sokáig elfogadhatta azt a durva, barbár világot ? Azt a szélsőséges rosszízlést? Az ólomnehéz önkényuralom ideges türelmetlenségét ?

Higyjünk-e Aragonnak ? Őszintén beszél-e s ha igen, mikor ? Vagy maga se tudja ? Újabb, 1955 utáni verseiben eléggé meggyőző hang csendül fel. Nálam jobban megírták már, milyen szívhezszólóak kiábrándult énekei, mennyi elvesztett illúzió tárul fel az "önkéntes tudatlanság és hazugság"-ra alapozott életéből.

ÁLTALÁBAN, mennyi szorongató kérdőjel meredt minden olyan író elé, aki szívvel-lélekkel az Orosz Forradalom mellé állt. Mennyi feltörő kétely, mily sok lázadozás !

Érdemes megjegyezni, hogy Romain Rolland volt az első, aki felemelte nyugtalan megrovó szavát. Az 1918. november 1-i dátumnál a következő jóslatszerű sorokat találni *Napló*-jában : *"A napokban olvasom az 'Orosz Hirek' című bolsevik folyóiratban, hogy amikor az értelmiségiek felvetették : szeretnének együttműködni a munkásosztállyal, a következő lekicsinylő választ kapták : lehetséges, ha alávetik magukat a vasfegyelemnek (...). Megszelidíthető-e a művészet és a tudomány ? Államminisztérium lesz-e az emberi gondolatból s a gondolkodókból hivatalnokok ? Tennünk kell valamit!"* Röviddel később "Clérambault" című regényében azt írja : *"Világosan és határozottan visszautasítok minden diktatúrát, legyen az nemzeti vagy szociális alapon álló"*, s tagadja, hogy a cél szentesítené az eszközt.

Romain Rolland később megfogalmazta, mi táplálta benne ezt az ellenállást : *"a függetlenségi [illegible] forradalmárok kétségbeesett segélykiáltásai a bolsevik elnyomás ellen"*. Berlinből, 1922. márciusában tájékoztatták az ott tartózkodó forradalmi szocialisták, hogy Oroszországban hat régi párttag ellen illegális per indult. Írótársa, Anatole France, akit Gorkij értesített ugyanerről az ügyről, tiltakozó táviratot intézett Moszkvába. Tiltakozását udvarias formában fejezte ki ; ennek ellenére megorroltak érte a Francia Kommunista Párt vezetői. Ha nem hal meg 1924-ben, hű maradt volna-e Anatole France a kommunizmushoz ? Ami Romain Rolland-t illeti, különféle körülmények — így a hitleri fasizmus előretörése — arra késztették, hogy túltegye magát a szovjet módszerek iránti ellenszenvén.

A HARMINCAS ÉVEK ELEJÉN számos nyugati értelmiségi véleményt változtatott a Szovjetunióval kapcsolatban. Szembeállították azzal a sötét képpel, amelyet a válsággal küzdő amerikai társadalom akkoriban nyújtott. A marxizmus, a kommunizmus úgy tűnt fel sokak előtt, mint egyedüli kivezető út : rögös út, kevéssé rokonszenves, de gyakorlatilag elkerülhetetlen.

1935. júniusa. Sokak számára örökre emlékezetes marad egy jelentős gyűlés : a kultúra védelmére rendezett párizsi Nemzetközi Írótalálkozó. Az elnökségben ott ülnek a szovjet írók (Ehrenburg, Paszternák stb.), mellettük Huxley, Gide, Malraux, Aragon, Bloch, Salvemini, Benda, Chamson, Guehenno.

Mit nem ad Isten, ünneprontó érkezik. Egy szocialista újságírónő, Magdeleine Paz ; azért jött, hogy előterjessze Victor Serge ügyét, akit Szibériába deportáltak. Vihar. Az ülést Aragon és Ehrenburg irányítja, őket pedig, ahogyan később Victor Serge megírja ("Egy forradalmár naplójában"), "sötét hatalmak mozgatják". A szovjet küldöttség azt állítja, hogy Victor Serge részt vett Kirov meggyilkolásában. Magdeleine Paz csak a végén kap nagy nehezen szót, azt is André Gide közbenjárására.

Ugyancsak Gide lépett közbe a Szovjetunió Nagykövetségén. Az ügy akkorra már nagy port vert fel, mivel Romain Rolland, aki épp Moszkvában járt, közbenjárt Sztálinnál, aki hozzájárult, hogy Victor Serge-et szabadon bocsássák. Felvetődik a kérdés : melyik oldalon van hát az igazi elnyomás? Mindenki úgy érzi, sötét titkok kavarognak a mélyben, s hozzágondolja, hogy talán bűn is, ha kutat utána az ember.

MÁSRÉSZT napfényre kerül a német koncentrációs táborok léte, dühöng a barna pestis. Ha Sztálint vádoljuk, nem Hitlert erősítjük-e vele ? Ettől kezdve Romain Rolland semmi olyat nem mond, nem is tesz, ami Moszkvának kellemetlen lenne. André Gide viszont, aki kedvező előítélettel indult Moszkvába, hazatértekor habozás nélkül közli híres "Szovjetunióbeli utazás" című könyvét (1936. végén). Benne a rettentő mondat : *"Nem hiszen, hogy lenne manapság még egy olyan ország, a hitleri Németországot is beleértve, ahol annyira elnyomott, igába hajtott, terrorizált szellem uralkodnék, mint a Szovjetunióban."*

Az egy éve dühöngő spanyol háború volt a másik ok, ami miatt ismét hallgatni kellett : hanem az első moszkvai perek megrendítő erővel hatottak. Gide, aki éppúgy gyűlölte Francót, mint bárki más, nem tudott belenyugodni abba, hogy ártatlanokat deportáljanak s kivégezzék Lenin harcostársait. *"Látom, hallom őket, itt állnak körülöttem. Felpeckelt szájukból kihalló jajszavuk költött fel ma éjjel is..."*

Soha talán még ilyen lidércnyomás nem ült a Dreyfus-per országában a demokraták kebelére, mint ekkor. Victor Serge, Franciaországba visszatérve, azon igyekezett, hogy felnyissa a baloldaliak szemét. Gérard Rosenthallal megalapítja a "Moszkvai pereket felülvizsgáló és a forradalmi gondolati szabadságot oltalmazó bizottság"-ot. Többek közt a bizottság tagja lett André Breton és André Philip is. Szavuk pusztába kiáltott szó volt ; a Népfront sajtója sorra visszadobta a kellemetlenkedő társaság cikkeit. A sok bűntény, amelyet a sztálinisták elkövettek Barcelonában, ahol összefogdosták a trockistákat, átvitték őket legyilkolni Franciaországba, Svájcba, valamint az orosz írók eltüntetése, a sok megmagyarázhatatlan beismerő vallomás, a futószalagon történő kivégzések — mindebből jóformán semmi sem kerülhetett felszínre, semmi sem hatolhatott át a vesztegzáron.

EZUTÁN KÖVETKEZETT a müncheni paktum, majd — villámcsapásként a derült égből — a német-orosz megegyezés. Előbb kábán áll a baloldal, aztán felháborodottan tiltakozik. A tiltakozás egységes (Victor Basch, a Joliot-Curie házaspár, Langevin, stb.) — kivéve a kommunista pártot. Ott is dúlnak különben a viharok. Paul Nizan aláírja a tiltakozást. Aragon hihetetlen logikai tornamutatványokat végez, hogy igazolja a Hitler-Sztálin-paktumot (később majd igyekszik megtagadni). Szomorú védőbeszédét szeptember közepén miszlikké aprítja Lengyelország kettédarabolása.

Az 1939-es kiábrándult, Sztálin Oroszországát megutalt liberális francia értelmiség öt évre rá, a háború végén, kommunistabarátként, kommunista szövetségesként ébred. A Szovjetunió győzelme ellenállhatatlan hatást tesz legtöbbjükre. Az Ellenállásban részt vett írók nagy része képletesen a C.N.E. köré (Nemzeti Írószövetség) tömörül (Mauriac, Stanislas Fumet, Louis Martin-Chauffier, Pierre Emmanuel, Sartre, Eluard, Aragon). Úgy tetszik, mintha közös eszmény hevítené őket : az illegális harc iránti hűség, a vértanúk tisztelete.

E rendkívüli fordulatnak egy másik nagy fordulat a magyarázata : a sztálingrádi.

ISMERETES, hogyan bomlott fel ez a Szentszövetség. A nem kommunista résztvevőknek elegük lett abból, hogy a Felszabadulás zászlójával fedezzenek olyasvalamit, ami újabb glédába-állítást jelent. Talán nem fölösleges, ha ide idézzük ennek az újabb apálynak néhány állomását.

1945-46. — Megjelennek Koestler könyvei. A moszkvai perek elszunnyadt szelleme újraéled, hatalmas, bonyolult ideológiai csatározás indul meg. Mint René Tavernier íria, 1947-ben, a "Confluence" folyóiratban: "Különböző színű zászlók alatt harcba indul André Malraux, Jean-Paul Sartre, Merleau-Ponty, Camus, Pierre Hervé." Camus, aki egy időre belépett a kommunista pártba, most megtagadja azt.

1947. — Útött a választás órája. Claude Aveline, André Chamson, Friedmann, Martin-Chauffier, Vercors mind kifejezi nyugtalanságát, komoly fenntartással él.

1948. március 5. — Malraux, aki soha nem bocsátotta meg a német-szovjet paktumot, sem azokat a kommunista bűnöket, amelyeket Spanyolországban látott, beszédet tart a párizsi *Salle Pleyel*-ben az értelmiségiek előtt ; a *Boldogan éneklő Holnapok*ból (a kommunista párt jelmondata), a Kaspi-tótól a Fehér-tengerig a *Deportáltak Dala* lett ...

1949. január 31. — Guehenno, aki szintén nem tudta a német-orosz paktumot megbocsátani, súlyosan elítéli a szovjet rezsimet "Levél Sztálinhoz" című munkájában.

1949. november 12. — David Rousset feltárja, a "Figaro Littéraire" hasábjain, a szovjet koncentrációs táborok végtelen szövevényét. Decemberben Jean Cassou tiltakozik az "Esprit" című folyóirat hasábjain a Tito-ellenes kampány ellen, a Rajk-per ellen, a gépies gondolkodásmód ellen.

1952. november. — Louis Martin-Chauffier lemond a C.N.E. elnökségéről.

1953. április 18. — Serge Groussard s húsz más író kilép a C.N.E.-ből, mivel a Szövetség visszadobta a Szlánszky-pert s egyben a keleti országokban feltámadt antiszemitizmust elítélő javaslatukat.

1956. november 6. — Huszonegy baloldali író tiltakozása a magyarországi szovjet beavatkozás ellen (köztük Vercors, Sartre és Claude Roy). Kizárások és kilépések a kommunista pártból.

1957. január 12. — A C.N.E. teljes ülésén Aragon, aki megtett mindent, hogy elfojtsa a magyar írók Párizsba érkezett tiltakozó szavát, kijelenti, hogy a C.N.E. feladatába nem tartozik bele a politika s eléri egy, a budapesti írókkal szolidáris határozati javaslat leszavazását. Újabb kilépések.

1957. áprilisa. — Aragon az "Europe"-folyóirat hasábjain kijelenti : a becsület védelmében elhallgathat a lelkiismeret.

1966. február 10. — Aragon fentebb elemzett cikke az "Humanité"-ben, Szinjavszkij és Daniel elítélése ellen.

HOSSZÚ VOLT ez a küzdelem, hosszú volt az út. De az egyházi átkok ideje véget ért. Végre elismertetett, hogy az igazságos társadalom alapja a szabadság. Nagyjelentőségű az esemény ; visszaadhatja az emberi szellem haladásába vetett bizalmat.

Nekünk, európai liberálisoknak és szocialistáknak, elveink megtiltják a káros fajelméletet, az idegengyűlöletet. Reményünk most Oroszország, a szabadságra vágyó szovjet értelmiség felé fordul. Rajtuk a sor.

1966. ÁPRILIS 1-15-I HÚSVÉTI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Louis de Villefosse az Aragon-ügyről (1. old.)
Fenyő Miksa : Próbálkozás (3-4. old.)
Méray Tibor : A magyar-román vita (3. old.)
Dénes Miklós: Egy kiadatlan Karinthy-kézirat (5. old.)
Aczél Tamás : Beszélgetés Valerij Tarzisszal (6. old.)
Szilágyi József interjúja a 80 éves Oskar Kokoschkával (7. old.)
Körmendi Ferenc elbeszélése: Barátok (8-9 old.)
Mikes György emlékezése Incze Sándorról (10. old.)
Dénes Tibor : Midőn Itália szemet hunyt (10. old.)
Albert Pál : Olasz színházi őrjárat (11. old.)
Zsürger László egy brazíliai "csodáról" (12. old.)
Cs. Szabó László : Emberszabású titánok (13. old.)
Nyéki Lajos : A Magyar Irodalmi Lexikon II. és III. kötete (14. old.)
Boros László Molnár Ferencről (14. old.)
Enczi Endre : Törvényhozó Tanítónő (15. old.)
Makkai Ádám, Tóth Z. László és **Tűz Tamás** versei
Az Idő Sodrában, Költők a korfordulón, Glosszák, Hírek

Évforduló

1941. április 3-án éjjel, gróf Teleki Pál 63 éves földrajztudós, Magyarország miniszterelnöke öngyilkos lett, mert nem volt hajlandó megszegni a Jugoszláviával néhány hónappal azelőtt megkötött örök barátsági szerződést. Az ország háborúba sodrása és rombadöntése elől elhárult az utolsó akadály. Az azóta eltelt negyedszázad szörnyű eseményei, a német megszállás, a nyilas söpredék garázdálkodása, a háború keresztülviharzása, majd Sztálin legjobb tanítványainak hazugságra és kínzókamrákra épített rémuralma Teleki alakját érthetően felmagasztosítják előttünk. Államférfi, aki képes átlátni milyen félelmetes veszélybe sodródott hazája és életét dobja oda figyelmeztetésül, politikus, aki szószegés helyett a halált választja, az elmúlt félévszázad Magyarországában bizony kivételes jelenség.

Teleki a kommün és Trianon által sérült ország vezetésére két ízben vállalkozott : először 1920-ban, majd 1939-ben. Szerette népét, s ha némely politikai elképzelései ellen lehettek is kifogások, de ember volt olyan korszakban, amikor az emberek sorsát embertelen intézkedések sújtották. Tisztelettel hajtunk fejet emléke előtt.

Vietnami műszak

1966. február 27-én vasárnap, a "Népszabadság" sokáig emlékezetes vezércikket tett az olvasók asztalára, pontosabban nem is az asztalára, hiszen, amint olvashattuk ezen a napon *"sokezer fiatal és idősebb — mint az előző vasárnapokon is — nem az ágyban, vagy a reggelizőasztalnál kényelmesen olvassa az újságot, mint azt ünnepnapokon szokta, hanem a villamoson és autóbuszon, munkába menet, mintha hétköznap lenne."* Mi volt az oka ennek a hirtelen magasba szökkent munkakedvnek ? Semmi más, mint az, hogy ezen a napon, meg ezután, meg ezelőtt, a magyar dolgozók "vietnami vasárnapot" tartottak, *"szolidaritásukat nyilvánítva a harcoló vietnami néppel s a rendkívüli műszakban megkeresett bérükkel támogatva azokat, akik szenvednek az imperialista agressziótól."*

A proletár internacionalizmusnak eme valóban megható látványa könnyet csalhat az olvasó szemébe, s minden valószínűség szerint a "sokezer fiatal és idősebb" (ember? állat?) aki a megérdemelt pihenés helyett, "mintha hétköznap lenne", munkába indult ezen a reggelen, ilyen könnyekkel szemében érkezett munkahelyére. Az önkéntes vietnami felbuzdulás — a népi demokrácia eme legújabb, de nagyon is a régmúltra emlékeztető hadműveletе — valóban minden ellágyulásunkat megérdemli. Dolgozni, magyarok, Ho Si Minért, vasárnap ! Ki az ágyból, munkára fel ! Miért is ne adjuk Vietnamnak, amelyhez ugyebár testvéri kötelékek fűznek, vasárnapi dupla keresetünket, amikor magunk oly remekül vagyunk eleresztve? Amikor semmi gondunk-bajunk nincs a szép hazában, amikor leszállították ugyan életszínvonalunkat, s a 12 forintos túróhoz, amiből eddig annyi volt — mint a "Magyar Nemzet" is megírja —, hogy Dunát lehetett vele rekeszteni, most csupán feketén lehet hozzájutni, de akkor is kilónként 24 forintos árért, ami — ha komputorunk nem csal — legalább 100 százalékos áremelkedést jelent. Csupa öröm az élet. Egyebek közt és például Dunakeszin is, ahol a *"múlt vasárnap megtartott vietnami vasárnapon két-háromgyerekes családapák,családanyák búcsúztak reggel, munkába indulván, a gyerekektől, mondtak le a vasárnap családi örömeiről, mert Vietnamban gyerekeket ölnek a terrorbombázók"* s a dunakesziek hazafias kötelességüknek érezték, hogy Vietnamon segítsenek. A dunakesziek lassanlassan hozzászoktak ehhez a "hazafisághoz". Volt már részük különböző műszakokban, sztálini műszakban, koreai műszakban, vietnami műszakban, csak az a döbbenetes, hogy húsz esztendő alatt még egyetlenegyszer sem volt részük — *magyar* műszakban. Mert ugyebár szép dolog vasárnapi keresetünket Vietnamnak adni, de — ha már muszáj vasárnap dolgozni, — miért ne lehetne egyszer-egyszer legalább Magyarországnak felajánlani?

Hiába. Az "agresszorok" ellen harcolni kell, főképp ha azok az "amerikai imperialisták" és nem a "szovjet imperialisták". Fáj a szív a vietnami bombázások miatt? Minden bombázás fájdalmas. De kár, hogy bizonyos szívek nem fájtak legalább ennyire, amikor a szovjet tankok leterrorbombázták Budapest házait, s a tetejébe még vissza is kell fizetnünk nekik az újjáépítésre adott kölcsönt, vagyis hálás köszönetünket kell kifejeznünk, hogy megfizethetjük *nekik*, amit ők romboltak le *nekünk*.

A vasárnapi ingyenmunka azonban hazafias kötelesség. Vasárnap csak az Úristennek volt joga megpihenni hat fáradságos nap után, igaz viszont, hogy neki nem kellett még — akkoriban — törődnie Vietnammal. De a történelmi helyzet azóta lényegesen megváltozott. Az Úristen — pillanatnyilag — nem nyilatkozik, a magyar dolgozók viszont nyilatkoznak s örömmel mondják el, mennyire kedvükre való, hogy vasárnapi munkájuk jövedelmét befizethetik a 175.525 K — 95-ös csekkszámlára, s átutalhatják "a sokezer kilométerre élő, mégis testvéri vietnami nép" javára. Roppant hasznos művelet. Erősödik az öntudat s vele együtt a népgazdaság. A vietnami műszak, mint annyi elődje bizonyítja, újabb csapás az imperializmusra. A kérdés most már csak az, hogy meddig bírja ezt a sok csapást. Nem az imperializmus. A magyar nép.

L. M.

A Szukarno-éra fejfájára

Március tizenkettedikén virradóra, amikor Szukarno elnök átadta a hatalmat Szuharto altábornagynak, s rajta keresztül az indonéz hadseregnek, az azóta is tartó huzavonák ellenére végéhez ért az a kilencéves korszak, amit bízvást nevezhetünk Szukarno-érának. 1957 táján kezdte az indonéz államelnök — ázsiai és afrikai példákon felbuzdulva — felszámolni az Indonéz Köztársaságban addig uralkodó többpártrendszert és kiépíteni személyes uralmát. Igaz, hogy az újonnan-független Indonéziában a többpártrendszer súlyos visszaélésekhez, a közérdek elhanyagolásához vezetett, de azok a megoldások, amelyekkel Szukarno, több-kevesebb erőszakkal, ezeket felváltotta, még kevésbé bizonyultak kielégítőnek. A sokat hangoztatott "gotong-rojong" (kölcsönös segélynyújtás) elve, s a szukarnói politikai bölcsességet pontokban és jelszavakban összefoglaló USDEK-Manipol egyaránt tehetetlennek bizonyultak az évről évre súlyosbodó gazdasági válsággal szemben ; a hihetetlenül felduzzasztott adminisztráció balfogásai és bürokratikus renyhesége, valamint a Szukarno veszélyes új külpolitikai orientációja ellen tiltakozó politikusok félreállítása, illetve őrizetbevétele, (gondolunk itt elsősorban Hattára és Sutan Sjahrirra), csak a kommunisták politikai súlyát és szerepét növelhette.

Akit az istenek el akarnak pusztítani, annak elveszik józan ítélőképességét. Szukarno babonásan hitt saját történelmi hivatásában, s abban a tekintélyt sugárzó képességében, amit görögül 'charismá'-nak neveznek. Egy ízben így nyilatkozott : "Ha én azt mondom az indonézeknek, egyetek követ, köveket fognak enni." Éveken át minden terve, legvakmerőbb politikai manőverei sikerültek. Kétfelől tömték az indonéz államgazdaságot és hadsereget pénzzel, segéllyel, fegyverrel ; nehéz eldönteni, ki "segítette" Szukarnót bőkezűbben, az oroszok-e, vagy az amerikaiak. 1962-ben az elnök megnyerte utolsó játszmáját : a hollandok lemondtak Új-Guinea nyugati részéről, s rövid ENSz-interregnum után Indonézia területi igénye teljesült. Ha Szukarno ekkor rendet csinál a saját portáján, talán másképp alakult volna Indonézia sorsa. De az infláció megfékezése, a népgazdaság talpraállítása helyett — a roppant indonéz kommunista párt üdvrivalgása közepette — Szukarno meghirdette újabb hidegháborúját, ezúttal Malaysia ellen. Ezzel egyidejűleg egyre szorosabbra fűzte kapcsolatait Pekinggel, egyre kevesebb figyelmet fordított a belső politikai ellentétek rohamos kiéleződésére.

Közismert a tavaly, "Szeptember harmincadika" mozgalom fedőnév alatt kirobbantott, s levert kommunista felkelés története. Szukarno szerepe ebben a rosszul megszervezett, de brutális puccskísérletben azonban egyáltalán nincs tisztázva. Október elsejei jelenléte a Halim repülőtéren (a felkelők főhadiszállásán) különös találgatásokra ad alkalmat; az így támadt gyanúkat táplálja az idős elnök makacssága, amellyel az Indonéz Kommunista Párt betiltását elodázta, jóllehet azt a felkelést felgöngyölítő tábornokok mind követelték. Idő közben ugyan (mint erről az "Irodalmi Újság" korábban beszámolt) maga a párt, a világ számszerűleg egyik legnagyobb kommunista pártja gyakorlatilag megszűnt létezni. A hét megkínzott és legyilkolt tábornokért szörnyű bosszút álltak a fanatizált mozlim parasztok és a hadsereg bizonyos egységei (bár a fegyveres erők inkább gátolták, mint bátorították a vérengzést) — szavahihető források a puccs után lemészárolt kommunisták számát 100 és 200 ezer közöttre teszik. Aiditot, Njotot és a Politikai Bizottság úgyszólván minden fontosabb tagját elfogatásuk után kivégezték ; Untung ezredest, a puccs katonai vezetőjét a múlt héten a dzsakartai katonai bíróság halálos ítélete sújtotta.

Ki felelős ezért a vérfürdőért ? Elsősorban Szukarno. Az ő rövidlátó, felelőtlen, demagóg politikájának, kül- és belpolitikai manővereinek köszönhető, hogy a kommunisták egyáltalán g o n d o l h a t t a k a puccskísérletre, hogy egy hatalomátvétel feltételei megteremtődhettek Indonéziában. Felelősség terheli Pekinget, amely minden lehető eszközzel igyekezett a "baráti" Indonézia rendjének felforgatását előmozdítani. Csak harmadsorban terheli felelősség az indonéz kommunistákat, akik ezúttal másodszor próbálták meg a hatalmi egyensúlyt erőszakosan a maguk javára billenteni, — még az első esetnél is katasztrofálisabb eredménnyel.

A hadsereg, amely a sorozatos diáktüntetések hatására most uralomra jutott, nehéz feladat előtt áll. Bár az indonéz-kínai barátság erősödését aligha várhatjuk politikájától, valószínűnek látszik, hogy megmarad az "el nem kötelezett antikolonializmus" népszerű platformján. Ugyanakkor Indonézia gazdasági válsága olyan méreteket öltött, hogy azon csak egy radikális stabilizációs program és jelentős nyugati kölcsönök segíthetnek. Szukarno mindössze kilenc éven át "uralkodott", de meglehet, népe újabb kilenc évig fogja nyögni az indonéz Nép Atyja és Legfelső Hadura által ráhagyott adósságok és mulasztások terheit.

-i-y-

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Az IDŐ Sodrában

Kubai kegyelem

Az elmúlt héten a havanai La Cabana erődítmény nem éppen bátorító kőfalai mögött tárgyalták Rolando Cublea la Secades, Fidel Castro egykori diákvezére és a Havanai Egyetem fegyveres csoportjának hajdani parancsnoka ügyét. A vád ellene az volt, hogy fegyveres összeesküvést szőtt — amint ez már szokás — Castro rendszerének megdöntésére, sőt Castro személyes meggyilkolására egy — Spanyolországból importált — távcsöves puska segítségével és — amint ez szokás — az amerikai CIA teljes támogatásával. Cublea töredelmesen bevallott mindent s nagylelkűen meg is könnyítette a bírók dolgát, könnyek között kiáltozván : "A falhoz velem ! Végezzetek ki ! Ezt akarom ! Megérdemlem azért, amit terveztem !"

A bíróságnak vagy a hallgatóságnak — ha volt ilyen — sok kétsége nem lehetett afelől, hogy Cublea megéri kívánságának teljesülését és nem éri meg a reggelt. De mint annyiszor már, a valóság rácáfolt az egykori diákvezér szép elképzeléseire. Még alig kiáltotta el tulajdon halálos ítéletét — amit a bírák éppen megerősíteni készültek —, amikor a hivatalos forgatókönyvön némi változtatást hajtott végre a Főrendező. Az ügyész szólásra emelkedett és — könnyek között — felolvasta a Főrendezőnek, magának Fidel Castrónak levelét, amelyben kegyelmes ítéletet javasol Cublea számára annak a forradalmi igazságnak nevében, amelynek ő maga a személyes megtestesítője. Szegény Cublea hiába kiabált : megúszta rövid 25 esztendővel egy kubai kis börtönöcskében.

A drámai fordulatot persze kommentálta a világsajtó — feltárva hátterét — és kommentálta a magyar sajtó is, elragadtatással nyilatkozva a forradalmi kegyelem e nemes megnyilatkozásáról s egyúttal Fidel Castro nagyságáról. Ami igaz, az igaz, Kádár János nem küldött levelet Nagy Imre tárgyalására és nem javasolta — a forradalmi kegyelem nevében — Nagy Imre életének megmentését. A magyar sajtó viszont — a magasztaló kommentárok fülsiketítő zúgása közepette — éppen csak a kegyelem e hirtelen megnyilatkozásának okáról látszott valamiképp megfeledkezni ; arról az egyszerű tényről, hogy a tárgyalás kellős közepén a Havanai Egyetem területén a diákok egykori vezérük mellett kezdtek tüntetni, hogy a tüntetés egyre fenyegetőbb méreteket öltött, s hogy a diákok azt kiáltozták — fekete lobogóval letakart koporsót emelve a magasba : — "Ha Cublea meghal, te is meghalsz, Fidel" s a koporsó mellett egy lovat vezetve emlékeztettek az "El Máximó Lidert", hogy — diákkörökben — "el Caballo" néven szoktak megemlékezni róla, ami magyarul lovat jelent.

A Nagy Kegyelmezőnek ez már kissé sok volt. Cubleának megkegyelmezett ugyan, de ugyanakkor — váratlanul, de talán mégsem meglepetésszerűen — elhalasztották a Havanai Egyetem ünnepségeit, amit az 1957-es Batista-ellenes levert a diákfelkelés emlékére kellett volna megrendezni. Az ünnepségek helyett — a kormány rendeletére — a diákok "önkéntesen elhatározták", hogy szabadságukat a cukornád aratásával fogják eltölteni. Ez is valami.

Z. R.

Mandelstam

HETVENÖT ÉVE született Oszip Mandelstam, a század legnagyobb orosz költőinek egyike. Művei főképpen nyugati antológiákban jelentek meg. Összes prózai, valamint válogatott versei a New York-i Csehov Kiadó gondozásában láttak napvilágot. Magyarul, odahaza, talán másfél tucatnyi versét publikálták s még ez a kevés is zavarba hozza az otthoni kritikusokat. Így az "Élet és Irodalom" egyik szovjet szakértője, E. Fehér Pál három hasábon keresztül próbálja az orosz költő helyét megkeresni a század költészetében, míg végül arra a következtetésre jut : "Mandelstam útja rendkívül bonyolult, így követhetetlen."

HA ÖSSZEHASONLÍTJUK valakivel a magyar költők közül, rögtön Tóth Árpád jutna eszünkbe. Az ő halkszavú, magábavonuló lírája az, amire Mandelstam minket emlékeztet. Mind a kettő "lélektől lélekig" akart hatni, az ember boldogságát, harmonikus, békés életét óhajtotta.

Mandelstam, a most elhunyt Anna Ahmatovával együtt, a kor jelentős orosz irodalmi mozgalmának, a szimbolizmus ellen lázadó akmeizmusnak egyik vezető alakja volt. Az akmeizmus — a Szovjet Enciklopédia meghatározása szerint — "reakciós, dekadens irodalmi csoport, amelyet a huszadik század második felének nemesi és polgári irodalmi képviselői alkottak." Hogy világosan megérthessük a mozgalom lényegét, nézzük meg, hogyan ír erről maga Mandelstam az "Akmeizmus hajnala" című manifesztumában, amely 1919-ben jelent meg : "Az orosz szimbolizmus legfőbb célja, az ismeretlen világ felderítése volt. Hol misztikával, hol a teozófiával, hol az okkultizmussal kacérkodott ... Amit az akmeizmus mindjárt kimondhat ... 1) az, hogy a megismerhetetlent, — hisz maga a szó is ezt jelenti — nem lehet megismerni ('A szó szabadon repdes a dolgok körül'.) 2) azt, hogy minden ilyen kísérlet hamis." Az akmeisták azt hirdetik, hogy a szó, a nyelv, a vers az egyedüli és kizárólagos reális világ.

AZ OROSZ IRODALMI ÉLET drámai éveiben lépett a tehetséges fiatal költő a költészet porondjára. A szakadék szélén indul el Mandelstam, hogy nevével, lírájával kövesse elődei, főképpen Tutcsev (1805-1875) művét. A forradalom után még kiadják "Trisztia" című kötetét (1922) ; filozofikus hangú versei főleg a halállal, az elmúlással foglalkoznak. Nem lehet őt a forradalom költőjeként számontartani : a kor eseményeinek hű szemlélője, álmodozó szemű, de látó költője volt. Tudta, hogy kora nem fogja megérteni. "Félek, hogy csak a tehetetlen mosolyú ember ért meg téged, az, aki elvesztette önmagát" — írja, majd egyik utolsó versében így sírja el panaszát :

Vonszolom vállamon ordasok
századát,
bár magam e vadak közé nem
tartozom —
Elrejtettek ezért, mint kabátujjba
sapkát,
s a szibériai sztyeppék égető subáját hordom.

A VERS már közeledő halálára utal. A harmincas években a "feketelistás" költők sorába került. 1934-ben egy Sztálingrádról írott verse miatt letartóztatták, majd a Káma folyó mellé száműzték. Pár évre rá kiszabadul, de aztán újra száműzik, Voronyezs mellé. Egy kihallgatás előtti éjszakán öngyilkosságot kísérel meg. Halálának pontos körülményei még máig sem derültek ki. A feltevések szerint 1942-ben halt meg. Manapság, amikor holtában kezdik rehabilitálni őt, ha élne, Szinjavszkij hétévi, Daniel ötévi börtönítélete után, ki tudja, rá mi várna ?

FORRAI ESZTER

FENYŐ MIKSA

PRÓBÁLKOZÁS

MÉRT GONDOLJÁK az emberek, hogy a tiszteletre méltó aggastyánra kötelező a bölcsesség s hogy ezzel együtt jár élete mérlegének lezárása. Most már csak forgatja egymás körül hüvelykujjait s vetíti emlékezete vásznára múltjának dicsőséges eseményeit. Esetleg elmondja azoknak, kik gyanútlanul köréje telepednek, hogy "hát ez úgy volt, kérlek..." — ha ugyan akadnak könyörületes emberek, kik hajlandók meséjét végig meghallgatni. Nemigen akadnak. Szívesen emlékezem Szüllő Géza barátomra ; eszes, ötletes, sokat tapasztalt ember, öröm volt hallgatni történeteit, miket passzióval mondott el, különös passzióval, ha arról szólt, hogyan tromfolta le Benest, a cseh politikust. Szüllő Géza népszerű ember volt ; a kaszinóból csak egyet vettek tőle rossz néven, hogy tagja volt a "Nyugat" r.t. igazgatóságának. Hogy tévedt oda, nem tudnám megmondani, — Tisza István gyakran évődött vele emiatt, de kedvelhette Szüllőt, mert sohasem agresszívül. Múltak az évek, — mindig is ezt teszik, — együtt öregedtünk, ő valamivel megelőzött, — közös barátoknál gyakran voltunk együtt s figyelhettem, hogy a vacsora utáni beszélgetések során hogy próbálta — ahogy ez azelőtt mindig sikerült neki — bűvöletében tartani hallgatóságát. És láttam, hogy sompolyognak el mellőle egyenként asztaltársai, míg aztán egyedül maradt története poénjével és velem, aki restelltem a barátok hűtlenségét.

Hát ez most már néha velem is megtörténik s nem is tegnap óta. Azért "néha", mert keveset járok társaságba s ha mégis, a Szüllő-esetre emlékezve nagyokat haligatok. Gyakran idézem Goethe mondását : egy öreg ember mindig egy kissé Lear király s a legjelesebb ember életében is (ezt már nem Goethe mondja) eljön az idő, mikor uj Fáraók jönnek, akik nem emlékeznek Józsefre. S ebbe — tessék elhinni nekem ! — olyan nehéz beletörődni. Valamit művelni kell, amivel, ha nem másnak, hát önmagának bizonyítani tudja, hogy még termékeny esztendők következnek, — igenis. Terveket sző s azok kontúrjai mind határozottabban rajzolódnak ki előtte : spanyol- és görögországi utazásokra gondol, — holnap már meg is veszi a szükséges útikönyveket. Megszerzi a Magyar Nyelvtörténeti Szótárt s nekifekszik alapos tanulmányozásának, — ifjú korában nyelvészkedő ember volt s az etimológiai játék ma is örömet okoz neki. Derékon tört irodalmi terveinek újraépítésére gondol, — pld. hogy most már igazán befejezi kedvenc írását : "Nietzsche és a zsidók", — hogyan történt az, hogy a nácik őt, akinél magasztalóbban a zsidókról tán senki sem írt, legfőbb filozófusuknak nevezték ki ? (Szegény már nem tiltakozhatott ez ellen.) S aztán, ha ezt befejeztem, akkor megírom rég tervezett Héloise és Abélard-tanulmányomat és eldöntöm azt a régóta vajúdó kérdést, vajon levelezésük fikció-e vagy igazán leveleztek egymással ? Mikor egyszer Etienne Gilson, kiváló tudós, "de l'Académie Française", egy benediktinus tudóssal beszélt a levelezés hitelességéről, ez azt mondotta : "Lehetetlen, hogy ne legyen autentikus, — c'est trop beau, — hiszen olyan szép." (Ezt már egyszer megírtam, de ismétlésére feljogosít, hogy maga az anekdota is olyan szép.) Nem folytatom, — egyikkelmásikkal egy nap majd csak meglepem olvasóimat.

⁂

ADDIG IS, míg ez bekövetkezik, folytatom rendes napi foglalkozásomat : könyvekben, folyóiratokban lapozgatok, miket az emigráció nehéz körülmények között produkál s még inkább, miket imponáló profuzióval az otthoni irodalom termel, már amennyi ebből baráti gondoskodásból hozzám eljut. Több, mint amennyivel öregkori fogyatékosságaim miatt megbírkózni tudok. Érdeklődésemből még futja. Persze, rendszeres olvasásról s pláne az olvasottak kritikai feldolgozásáról szó sem lehet. Csak ahogy valamely előlegezett bizalom csábít valamely irásműhöz, — a lapozgatás folyamán támadt kíváncsiság, — néha az elhatározás, hogy egy kedvezőtlen ítéletemet, melynél öregemberes konoksággal kitartottam, revideálni megpróbáljam, — ezek és hasonlók döntenek arról, hogy mit olvassak. Hogy aztán hány égő csipkebokor mellett megy el tudatlanul a szórakozott botorkáló, a jó Isten a megmondhatója.

⁂

DE TÁN elég is már az apodiktikus megjegyzésekből; a következőkben néhány könyvről beszélek, melyek a közelmúltban jutottak el hozzám ; figyelemmel és érdeklődéssel olvastam el ezeket. Károlyi Mihály írásaival kezdem. Kiadták otthon két kötetben válogatott írásait s újra kiadták emlékezéseit, melyek "Egy egész világ ellen" címmel 1922-ben jelentek meg s melyeknek elolvasásától annak idején ez a pompózus cím riasztott el. Mire való az ilyen hősi póz, mely csak addig áll meg, míg a gondolkodó olvasó nem kezdi elemezni jelentését. A forradalom megbukott, Nem Károlyi Mihály hibájából s neki emigrálnia kellett. Ezt ő érthetően szerencsétlenségnek érezte és méltánytalanságnak ítélte, de küzdenie az egész világ ellen nem volt alkalma. Lelkileg szemben állt mindenkivel, ki az ő ügyét nem tette magáévá, de küzdelemről szó sem lehetett : a világnak semmi tudomása nem volt a készülő küzdelemről. Kosuthnak nem jutott eszébe, hogy írásai élére ilyen lebegő zászlót tűzzön, — beérte "Irataim az emigrációból" elnevezéssel.

De hát felületes szempont egy odavetett címszóból következtetni az illető szellemi habitusára, annál inkább, mert Károlyi Mihály írásait elolvasva megtalálni véltem pályájának kulcsát : azt a döntő motívumot, mely cselekedeteit determinálta, őt hajtotta, mint a szíj a gépkereket. (Ady hasonlata.) Jól tudom : a legszimplább emberek egyéniségét is nehéz egyetlen motívumból rekonstruálni, de ha ez a motívum annyira szembeötlő, mint ahogy én azt Károlyi Mihály irataiban felismerni vélem, akkor — különösen ilyen prominens egyéniségnél — helye van az erről való elmélkedésnek.

Jön egy fiatal katolikus mágnás, — a múlt század végén, a jelen század elején —, jeles történelmi név viselője, hatalmas vagyon ura, nagyobb becsvággyal, mint általában osztálya ifjai, 35 éves korában a nagybirtok hatalmas érdekképviseletének elnöke : a pálya, mely számára magától adódik, a politikai pálya. Ragyogó példák csábítjak : Tisza Istváné, ki majdnem hogy apjához, Tisza Kálmánéhoz, mérhető hatalmat tudott egyesíteni kezében. Andrássy Gyuláé, ki szellemi felkészültségével, eszmékben gazdag írásaival, származásával, tán a legnagyobb tekintélye volt a törvényhozásnak. Ezt tudja a becsvágyó ifjú, kinek tudása, műveltsége, szónoki, pláne debatteri képessége sem Tiszáéhoz, sem Andrássyéhoz — Apponyi Albertről nem is szólva — nem hasonlítható, hogyan foglalni helyet e nagyok mellett és — szerintem ez a döntő szempont pályája alakulásában — hogyan meggyőzni egy kedves, fiatal, intelligens, szép teremtést, kit Károlyi Mihály jegyesének szánt, Andrássy Katinkát, Andrássy Gyula mostohalányát, ki apjában orákulumot látott, — hogyan meggyőzni arról, hogy van olyan legény, mint ő. Nehéz vállalkozás, — de úgy látom, Károlyi Mihály magabizón ment e küzdelembe. Ami műveltségét illeti, emlékezéseiben Voltaire-t említi, Louis Blanc-t, Herbert Spencert s végül a kaszinó ijesztésére Marxot és én nem is kételkedem abban, hogy a fóti könyvtárban olvasta ezeket, de én közvetett vagy közvetlen hatásukat írásaiban nem leltem föl. Talán még leginkább a szövetkezeti irodalomban való bizonyos jártasságot. Ez a vértezet nem volt elég erős a küzdelemre ; ehez Andrássy Katinka teljes hite kellett.

"Voltaképpen azért jöttem haza a francia fogságból, hogy megnősüljek", így kezdi K. Mihály emlékezéseinek "Feleségem" című fejezetét. (Most építem vulkánokra a fészkem. De fajtámra is mostan figyelek". — Ady) 1914. telén vezette oltárhoz Andrássy Katinkát. "Az Andrássy család megszokta — írja K. Mihály —, hogy aki beházasodik, Andrássy lesz, aki más családba házasodik, ott is Andrássy marad. Hogy e tradíciót megtörje s ez alól ifjú nejét megváltsa, Károlyi Mihálynak fel kellett vennie a versenyt Andrássy Gyulával. Minden téren külömbnek kellett lennie, a napipolitikában, a politikai előrelátásban, sikerben, erkölcsi felfogásban, mindenben. Amit Károlyi Mihály attól a naptól kezdve produkált, sodródásait politikai téren, kiállását az antant igazsága mellett, pártjának az antant szellemű béketörekvések szolgálataiba állítását s ezeknek a törekvéseknek szuggerálását a királlyal való tárgyalásokban — általában pályájának minden cselekedete, hódolat volt az imádott nő előtt, kinek szemében, íme, elhomályosította a képet, mely mostohaapjáról, Andrássy Gyuláról benne élt. S aztán, mikor a forradalomba győztes köztársaságnak államfője lett, a fiatal nő előtt nem volt kétséges, hogy férje ezt nyílegyenes törekvéseivel, politikai tudásával, a principiis obsta kérlelhetetlen vállalásával, jellemének római állhatatosságával érte el. Így látta ezt neje : az Andrassy Gyulával támasztott versenyben Károlyi Mihály felül maradt, — legalábbis annak a lénynek a szemében, akinek véleményére Károlyi Mihály leginkább adott. Ez az igazi magyarázata Károlyi Mihály pályafutásának, levelezése híven szól erről. Mellékes, hogy az egész világgal folytatott küzdelmének igazáról bárkit is a világon meggyőzzön, Andrássy Katinkát meggyőzte. Van ebben a történetben valami Jókaias : az emlékezések címe is az.

(Folytatás a 4. oldalon)

Dunának, Oltnak egy a hangja

VÉGRE ! — döbbent belém, ahogy a szemem megakadt, az újságárus bódéja mellett, a "Le Monde" első oldalán. Még jóformán meg sem vettem a lapot, már falni kezdtem a címoldal legközepén elhelyezett cikket. Vita a magyar és a román komunisták között — adták hírül az első sorok.

Lehetséges volna? Hát felébredtek? Soksok évi késéssel ugyan, de végre-valahára szóváteszik az erdélyi magyarok ügyét? Még két hete sincsen, hogy Kádár és Kállai hivatalos látogatóként Bukarestben járt és a románokkal kiadott közös nyilatkozatuk tele volt az olyasfajta kifejezésekkel, mint "fejlődő kapcsolatok", "elvtársi légkör", "a nézetek azonossága", stb. Két hét elteltével már nem fejlődnek a kapcsolatok, már nem elvtársi a légkör, már nem azonosak a nézetek?

Mi történt ?

A "LE MONDE" forrásként Komócsin Zoltánnak, a kommunista párt egyik titkárának az előadását idézi, amely az MSZMP Politikai Akadémiáján hangzott el s amelyet a "Népszabadság" március 24-i száma közölt és — mint a francia lap írja — a Magyar Távirati Iroda külföldnek szánt szolgálata "nagy reklámmal" kürtölt világgá. Komócsintól már március 5-én — tehát Kádár és Kállai bukaresti útja előtt — publikált egy nagy cikket a "Népszabadság" a nemzetközi helyzetről, de ebben a románokra még nem történt utalás. A mostani beszéd sem említi név szerint őket, de célzásai egyértelműek.

MIT KIFOGÁSOLNAK a magyar kommunisták román elvtársaik magatartásában? Erdély erőszakos elrománosítását, a magyar kisebbség elleni megkülönböztető intézkedéseket? A cikkben erre is van egy halovány utalás. Komócsin arról beszél, hogy a szomszédos kommunista államok viszonyában minden kérdést, így a nemzetiségek kérdését is, alá kell rendelni a szocializmus építése ügyének, ugyanakkor azonban minden szocialista nemzetnek harcolnia kell, méghozzá első helyen, a saját nacionalizmusa ellen. A meglehetősen bonyolult marxista-leninista tolvajnyelvet magyarra fordítva ez annyit jelent, hogy a magyar kommunisták mindeddig azért nem vetették fel az erdélyi magyarüldözés kérdését, mert Romániában is a kommunisták vannak uralmon, — viszont a román kommunistáknak elsőrendű kötelességük volna, hogy küzdjenek a saját nacionalizmusuk ellen, azaz hagyjanak fel az erdélyi magyarok elnyomásával.

A célzás, mint látható, meglehetősen burkolt. A baj azonban nem ez. Burkoltabban, vagy nyíltabban, de mégis, először, meg merték említeni hivatalosan és nyilvánosan azt az ügyet, ami eddig tabu volt. A baj más, sokkal súlyosabb.

A FŐVÁD Budapesten a román kommunisták ellen nem Erdély ; a fővád, sőt a fővádak a következők : Bukarest meglazítja a kapcsolatait a Szovjetunióval, a Nyugattal kacérkodik, túlhangsúlyozza, mintegy ünnepli a saját függetlenségét és szuverenitását, szovjetellenes tendenciáival előnyökre igyekszik szert tenni a nemzetközi politika színterén, népszerűséget hajhász vele a saját lakossága előtt, nem vesz részt eléggé az oroszok uralta Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsának tevékenységében és a többi szocialista országokkal való együttműködést alárendeli saját, önző, nemzeti érdekeinek.

A románok legfőbb bűne tehát, hogy nem elég hűségesek az oroszokhoz, hogy nem hagyják magukat eléggé kizsákmányolni, hogy a saját érdekeiket nem rendelik alá az oroszok érdekeinek, hogy több függetlenségre törekednek, mint amennyiben eddig részük volt, hogy jobb politikai és gazdasági kapcsolatokat akarnak kialakítani a Nyugattal, mint amilyeneket eddig az oroszok engedélyeztek nekik, röviden : megpróbálnak elsősorban románok és nem csatlósok lenni.

Hogy aztán ebben a románkodásban és önállósulásban odáig mennek el, hogy az erdélyi magyarokat is el akarják románosítani? Ez is említést kap a Komócsin-beszédben, de csak mint amolyan mellékmotívum, amelyik a fődallamot kívánja megtámogatni. *Kádárék szemében nem a magyarellenesség, hanem a szovjetellenesség a román kommunisták igazi vétke.*

ERRE VALL egyébként a Komócsin-beszéd közlésének az időpontja is. Az erdélyi magyarokat idestova tíz éve üldözik már. A világsajtó, az emigráns magyar sajtó, a Nemzetközi Jogászszövetség hosszú évek óta napirenden tartja ezt a kérdést, tájékoztat, verekszik, tiltakozik. Kádárék nemcsak hallgattak, mint a csuka, de a nyugati hangokat provokációnak minősítették. Hogyan fedezték föl most egyszerre Erdélyt ? És *miért éppen most* fedezték fel ?

A válasz ugyanolyan egyszerű, mint amilyen felháborító és szánalmas. Most kezdődik a szovjet kommunista párt 23. kongresszusa. A kongresszus egyik főtémája a szovjet-kínai viszály. Az oroszok szeretnének minél több kommunista pártot maguk mellett felsorakoztatni. A románok mindeddig nem voltak hajlandók csatlakozni melléjük s megbélyegezni a kínaiakat. Nem mintha Peking-rajongók volnának, hanem mert felfedezték, milyen váratlan lehetőségekkel jár a szovjet-kínai konfliktus a saját függetlenségük, nemzeti érdekeik védelme szempontjából. Az oroszok a lelkükre beszéltek, udvaroltak nekik, fenyegették őket. Évek óta hiába. A pártkongresszus veszedelmesen közeledett. Így határozták el, hogy bevetik legengedelmesebb híveiket. A Kádár-Kállai kettőst. Először csak négy fal közti tárgyalásokon : ez a magyarázata a bukaresti útnak. S mikor ez nem hozott eredményt, elrendelték a nyilvános támadást. Ez a magyarázata a Komócsin-beszédnek és cikknek.

Erdély nem cél, hanem csak eszköz mindebben. Kétmillió erdélyi magyar megpróbáltatásait arra akarják felhasználni, — óh, nem arra, hogy a sorsuk megjavításáért érveljenek, — hanem, hogy a rakoncátlan Romániát visszakényszerítsék a fejhajtó szovjet hűbérállamok sorába. S vajon ki vállalkoznék erre, a Moszkvából parancsba adott, kétesértékű zsarolói szerepre, ha nem az a budapesti kormány, amelyik hatalmát — hatalmát ? nagy szó ; inkább : állását — a szovjet tankoknak köszönheti ?

TEGYÜK FEL, nagy jóindulattal, s annak ellenére, hogy az eddigi események ennek éppen a fordítottjára vallanak, tegyük fel mégis, hogy Kádárék meggondolása az: hátha sikerül a mostani szovjet-román ellentéteket az erdélyi magyarság védelmére felhasználniok s a moszkvai vezetők Bukarest-ellenes mérgét az erdélyi kérdés rendezésére kiaknázniok. Az elképzelés ismerős. Horthyék kísérleteztek vele Hitlernél és egy ideig úgy festett, sikerrel. Tudjuk, mi lett a vége.

Az erdélyi kérdést szolgalelkűséggel és alázatossággal tartósan megoldani nem lehet. Csak egyetlen valódi megoldás van : egy *független* Magyarország és egy *független* Románia békés, higgadt, mértéktartó, a szenvedélyeken felülemelkedő megegyezése. A feladat nem könnyű, egyebek közt azért sem, mert a román kommunisták belpolitikája még a magyarokénál is inkább tele van a sztálinizmus maradványaival. Csakhogy Kádárék nem ezt kifogásolják náluk, hanem azt, ami magatartásuk *egyetlen pozitív eleme*, azt, *amit nem támadniok, hanem követniök kellene* : a függetlenedési törekvéseiket.

Tokiótól Washingtonig, Bukaresttől Havanáig, az olasz kommunistáktól a zulukaffer kommunistákig, ki így, ki úgy, de már mindenki észrevette, hogy a szovjet-kínai viszály egyszer és mindenkorra megbontotta a kommunista tábor egységét. Mindenki észrevette, hogy ami volt, örökre elmúlt, — *soha ez az egység helyreállítható nem lesz.* Mindenki észrevette már, Kádár és garnitúrája kivételével. Mindenki azon töri a fejét, kapitalisták és kommunisták egyaránt, hogy milyen következtetéseket vonjon le ebből az új helyzetből és miképpen hasznosítsa azt a saját maga számára, — Kádár és garnitúrája kivételével. Ők még mindig azon tülekednek, hogy átlátszó fércelőcérnával összetoldozzák-foldozzák azt, amit vulkánerejű társadalmi és történelmi erők megfellebbezhetetlenül széttéptek. Ha reakciós az, aki korlátoltságból vagy szűk érdekvédelemből, a kiváltságaihoz való görcsös ragaszkodás miatt, vagy mindezen okokból együtt, szembeszegül a fejlődés fő irányával, akkor Kádár és társai, a felbomló szovjet gyarmatbirodalom érdekeinek feltétel nélküli kiszolgálásával és a kommunista egység délibábos ábrándjának kergetésével semmivel sem kevésbé reakciósok, mint a Ku-Klux-Klan négerüldözői.

...ADY SORAI zúgnak-zakatolnak, fél évszázad messzeségéből-közelségéből. "Dunának, Oltnak egy a hangja..." S tovább : "Mikor fogunk már összefogni, Mikor mondunk már egy nagyot. Mi, elnyomottak, összetörtek, Magyarok és nem-magyarok?"

Mikor, mikor, mikor?

MÉRAY TIBOR

PRÓBÁLKOZÁS

(Folytatás a 3. oldalról)

VEZÉR ERZSÉBET. A szellemtudományok között, melyeket otthon becsvággyal és figyelemre méltó eredményekkel művelnek, talán az irodalomtudománynak köszönhetjük a legkülömb műveket. Két olyan műről, melyeknek vasbeton szerkezete nélkül Ady Endre hiteles életrajza el sem képzelhető, már megemlékeztem az "Irodalmi Újság" hasábjain. Az egyik Kovalovszky Miklós jeles munkája, "Emlékezések Ady Endréről", melynek eddig sajnos csak az első kötete jelent meg. A másik Ady összes műveinek kiadása, Földessy Gyula és Király István főszerkesztők által jegyezve ; ebből eddig — ha jól tudom — a prózai művek öt kötete jelent meg, — legutóbb az ötödik kötet Vezér Erzsébet gondozásában. Erről az ötödik kötetről mondanék néhány méltányló mondatot.

Gondolom, nem kell magyaráznom, hogy a "Nyugat-"-korszakról szóló írások engem különösen érdekelnek és a legkülönösebben az Ady Endréről szólók. Az az érzésem, — hiúság-e ez vagy kötelességtudás, magam sem tudnám megmondani, esetleg semmi egyéb, mint életjel —, hogy nekem ilyenkor jelentkeznem kell. Presente ! Oh, nagyon megértem azt az önérzetet, — majd hogy nem gögöt, — amellyel az otthoniak az 1945 utáni Ady-irodalom dús termésére hivatkoznak. Valóban kitűnő Ady-tanulmányokat olvashattunk olyan írók tollából — hirtelenében Bóka Lászlóra és Komlós Aladárra gondolok, akiknek írói törekvéseik gyökérszálai a "Nyugat" talajába fogództak ; Komlósé tán mélyebbről, mint Bókáé. De az utánuk jött generáció is hány irodalomtudóst produkált, kik mind nagy ambícióval, buzgalommal végezték kutatómunkájukat Ady Endre élete titkainak feltárásában. Tán a leghivatottabb közöttük, — vagy mondjuk a leghivatottabbak közül való : Vezér Erzsébet.

Régóta és nagyon figyelem. Olyan jellegzetes címet adott annak a nagyon érdekes tanulmányának, melyet nemrég a "Kortárs" hozott : "Gondok és gondolatok az Ady-Babits barátság körül". Mert ezzel a fogalommal : "gondok", minden írásában találkozunk. Ady életének bármely mozzanatával való találkozás számára szenzáció, de ezzel együtt jár a "gond", hogy a szenzáció mélyére tudjon hatolni, igaz hírt adjon róla. Ahogy egy ilyen szenzáció, száz ilyen szenzáció szövevényét fejtegeti, — a maga egyszerű nyelvén s nem ambícionálva, hogy Adyról Ady stílusában írjon, — ahogy Ady jelzőiben rátapint a főnevekre, egy-egy ujjmutatásában az útra, melyen haladnia kell, — Vezér Erzsébettel érdemes együttmenni kutatóútján. Külön kellene foglalkoznom folyóiratokban, jelesül az "Irodalomtörténeti Közlemények"-ben megjelent tanulmányaival. Meg is teszem egyszer, ha majd önéletrajzomban eljutok az Ady-fejezethez. Nagy írás lesz ez, irodalompolitikai végrendeletféle, amely maradék nélkül elintéz minden Ady-problémát, híven szól Osvát Ernő enigmatikus egyéniségéről, mellyel otthon nem tudnak mit kezdeni. Babitsról, Móriczról, Kosztolányiról szól és Fenyőről, összes mélységeikkel. Talán ebben a végítéletben még Vezér Erzsébetnek, Földessy Gyuláról írt kissé hevenyészett nekrológjával is foglalkozni fogok, jelesül két tételével, melyeknek nagyon ellent kell mondanom. Az egyik, hogy "Földessy Gyula sohasem kérkedett azzal, hogy ő volt Ady egyetlen jó barátja". Amikor ilyen nagyon okos teremtés, mint Vezér Erzsébet, ilyet leír, akkor kétségkívül valakire gondol, aki ezzel eldicsekedett. Nekem senki ilyesvalakiről nincs tudomásom, pedig jól ismertem Ady baráti körét, — obskurus, korlátolt ember lehet. A másik tétel, hogy Földessy "mutatott rá először félreérthetetlen élességgel, hogy Ady lapja, a 'Nyugat', milyen hűtlenül sáfárkodott Ady szellemi örökségével". Hát erről vitatkozni fogok, mert Vezér Erzsébettel érdemes vitatkozni, — egy külön, gondosan megírt tanulmányban, legünnepibb ruhám öltve fel, — de nem most, amikor méltóbb témát adott a prózai művek ötödik kötetével.

⁂

AKI IGAZÁN meg akar ismerkedni Ady tanulóéveivel és ezeknek az éveknek magasiskolájával, Párizzsal, az nem érheti be Ady Párizsból küldött újságcikkeivel, bármilyen kitűnőek is ezek s jóval felül a magyar lapok "saját tudósítóinak" átlagán. Nem, annak ragaszkodnia kell ahhoz, hogy valaki, aki olyan megbízható vezető volt Ady Endre vidéki kis városában, Nagyváradon, az most kezénél fogva vezesse Párizs rengetegében, a világ rengetegének fővárosában. Vezér Erzsébet nagyváradi főpróbája után, szinte minden átmenet nélkül, egyszerre otthon van Párizsban ; Párizs utcáit járva, a Sorbonne előadásait hallgatva, a Bibliothèque Nationale kartotékjait sorozva, régi napilapokat lapozgatva, esetleg a Gare Saint-Lazare környékének bisztróit látogatva, fáradhatatlanul követve Ady Endre nyomait. Öröm vele menni ; megbízható, kellemes vezető, léptei nyomán Ady Endre huszonnégyórai érdeklődésre szánt híradásai felfrissülnek, aktuálissá válnak és nem túlzás, ha azt mondom : bizonyos mértékben kultúrtörténeti hitelességet nyernek. Már az is boszorkányos cselekedet, hogy kideríti Ady tudósításainak forrásait a francia lapok — "Le Figaro", "Le Temps", "Gil Blas", "Matin", "Journal des Débats", "Le Journal", "l'Humanité", "l'Intransigeant" s más lapok és folyóiratok — közleményeiben, — mondom, ez is imponáló kutatómunka. De Vezér Erzsébet itt nem áll meg, mert minden érdekli őt, ami Ady életével valamely vonatkozásban áll : Ady tudósításainak háttere, szereplő személyei, a körülmények, melyek alkalmasak voltak Ady figyelmének fölkeltésére. S milyen gonddal műveli ezt, műgonddal, ahogy régi szerzetesek végezték miniatür-munkájukat, — Vezér Erzsébet számos jegyzete miniatür-munka.

Emellett nagyon tud vigyázni arra — bizonyos ökonómiából, de leginkább Ady iránti respektusból —, hogy kommentárjai fokozzák az Ady-próza iránt való érdeklődést, hatósugarukat kiterjesszék, de lényegükben Ady szolgálata legyenek. Egy példa erről : Ady tudósítást küld haza Gobineau grófról, illetőleg egy akcióról, melynek feladata, hogy a faji kérdés híres apostolának, jeles írónak, hamvait szállítsák haza idegenből a francia földre. Németek akciója volt, Richard Wagneg állt az élén. S Ady eltűnődik azok sorsán, kik hasonlóan Gobineau-hoz, a maguk fajtájának kegyetlenül megmondották az igazat s magyar példát keresve azt mondja : "Talán Berzeviczy Gergelyről szólhatnék, akit úgy gyűlölt Kazinczy Ferenc s vele Berzsenyi Dániel s aki haszontalannak tartotta a maga magyar fajtáját, érdemtelennek az életre." Vezér Erzsébet megállapítja Ady forrását, szempontjait, de elolvassa s közli velünk, amit a Kazinczy-Berzsenyi levelezésben Berzeviczy Gergelyről talált. Ha Ady "hibátlan érzékkel és imponáló irodalmi műveltséggel talált rá a maga szellemi ősére, ez alkalommal Berzeviczy Gergely alakjában", így írja Vezér Erzsébet, akkor ő is imponálón érezte meg, hogy az Ady által idézett levelezés érdekli a magyar olvasót.

Madame Thèbes-ről, a híres, úgyis mondhatnám tekintélyes párizsi jósnőről küld tudósítást Ady, aki a jósnőt műhelyében meglátogatta. Néhány magyarázó szót a jósnőről is kapunk, aki megjósolta az Ady által megbecsült Jean Lorrain közeli halálát ; nekem különösen tetszett az anekdota, melyet Vezér Erzsébet idéz a "Le Journal"-ból : "Mióta Mme. Thèbes megjósolta, hogy párbajban halok meg, mindig bocsánatot kérek". Megjelent Jaurès lapja, a "l'Humanité". Ady, aki Jaurèsnek nagy tisztelője volt s joggal, hírt ad erről az eseményről. A hír névtelen, — Vezér Erzsébet bebizonyítja, hogy csak Ady küldhette s aztán, egy kis esszében szól az első számról, mely érthetően megnyerte Ady tetszését. De bárhol ütjük fel a jegyzeteket, mindenütt van egy megjegyzés, egy adat, ha személyről szól, egy jelző, mely mond valamit a mai olvasónak. Nekem különösen, aki ebben az időben (1904) jöttem a francia kultúra ízére, olvastam franciául, előfizetője voltam a "Le Temps"-nak és a "Mercure de France"-nak, tekintély önmagam előtt. Számomra Vezér Erzsébet kommentárjai kellemes visszaemlékezéseket hoztak és mennyi-mennyi érdekes adatot, mikről nem tudtam. Szép találkozásokat köszönhetek neki Brunetière-rel, Claretie-vel, Abel Hermant-nal, René Bazinnel, Henry Becque-kel, Sarceyvel, — kimeríthetetlen névsor.

Most még csak annyit : valahányszor Vezér Erzsébet valamely adatra azt írja, hogy "francia lapokban nem találtuk meg forrását", fájdalmas vonást látok arcán.

⁂

NÉMETH LÁSZLÓ. Új regényét olvastam el ; a címe "Irgalom", talán a tartalma is. Mást tán nem is szabad mondanom tartalmáról. Az író nagy tanulmányok, jegyezgetések, fogalmazások, törlések és beledolgozások árán, kétségekkel és bizakodásokkal, megírja művét, — kétszáz oldal, háromnégyszáz oldal —, s jön a kritikus, mesterségét értő, intelligens esztéta és lesűríti a regény tartalmát néhány tucat sorra, annyira, amennyit elegendőnek vél, hogy hozzájuk kapcsolja kritikai megjegyzéseit. Ebbe az íróknak nem volna szabad belenyugodniok — lázadozzanak !

Az "Irgalom" jó regény. Ha nem olvastam volna egy-két fölényeskedően dicsérő kritikát, azt mondanám : kitűnő regény. Így is mondom. Előző regénye, az "Iszony" kovácsoltabb szerkezetű ; p l o t-ja, ahogy itt mondják, drámaibb, meséje romantikusabb — nekem tetszett is — s mégis az "Irgalom", talán éppen azzal, amivel mind ennek az ellentéte, továbbfejlődés Németh László írói pályáján. Németh László ismeri azokat a törekvéseket, melyek napjaink elbeszélő irodalmában a regényt túlvinni próbálják a balzac-i tradíciókon, nyilván értékeli is az eredményeket, melyeket e téren Proust, Franz Kafka, Faulkner, Joyce, Beckett felmutatott s másokat hasonló kísérletekre csábított. Nem lehetetlen, hogy Németh László is gondolt ilyen vállalkozásra, — föltevés ez, melyet semmi sem támaszt alá. Ellenkezőleg, mintha Németh László tudatosan és demonstratív szándékkal írt volna egy regényt, minden újító, elképesztő szándék nélkül : egy egyszerű történetet, egyszerű írói eszközökkel. Hozzátenném azt is : "egyszerű emberekről", ha ilyenek léteznek.

Regénye címe egy erkölcsi tézisre vall s ha Németh László gondolt is a schopenhaueri "Mitleid" — szánalomra, tézise mégsem volt prefabrikált : története szereplőinek egyéniségéből szükségszerűen kristályosodott ki. Eszembe jut, amit Bülow német kancellár mond el emlékezéseiben II. Vilmos német császárról, akinek itáliai útján kísérője volt. Emlékezetből idézem. Nápolyban vannak. A császár azt kérdi, ki itt a legtekintélyesebb ember ? "Santacroce kardinális", mondja Bülow. "Hivassa el !", adja a császár az utasítást. "Felség, azt nem lehet ; a kardinális maga is fejedelem". Végre úgy rendeződik a dolog, hogy a Vomerón, a karthauzi kolostorban — ma múzeum — találkoznak, ahol a kardinális fogadja a császárt. Így is történik, barátságos beszélgetés alakul ki kettőjük között, Bülow tolmácsolásával. „Kérdezze meg a kardinálistól, hogy protestáns ember juthat-e a mennyországba ?" "Felség, ezt nem lehet", szabadkozik Bülow, de a kardinális látva, hogy valami zavar van, készséggel ajánlkozik, hogy bármilyen legyen is a kérdés, ő legjobb tudása szerint fog válaszolni. Bülow felteszi a kérdést, mire a kardinális némi gondolkozás után azt válaszolja : "La misericordia divina e infinita" — az isteni könyörületesség végtelen.

⁂

EULER vagy egy másik matematikus, — Bolyait nem mertem írni, — kérdezte a "Phedra" előadása után : "Mit bizonyít ez ?" Volt valami célja Németh Lászlónak ezzel a regénnyel ? Az irgalom erényét akarta plántálni a megkérgesedett emberi szívekbe ? Németh László pedagógus, a legpasszionátusabb fajtából ; állandóan javítani akar, ha nem a világot, hát Magyarországot ; ha nem az országot, hát a maga fajtáját s ha nem a fajtáját, hát a családját. Ne kérdezzük meg őt erről, úgysem mondja meg, — nekem kell megmondanom. Nem, az "Irgalom"-mal nem akar javítani ; ma már tudja — 65 esztendős —, hogy ez meddő vállalkozás. Kedvenc nagy költőjétől is megtanulta, hogy "Töricht auf Besserung der Toren zu harren" — botorság arra várni, hogy az esztelenek megokosodjanak. Németh László egyszerűen egyéniséget kívánt az olvasó elé állítani, akiben egyéb szépségek mellett irgalom is él, azzal, hogy íme, ilyen is van. S ezt írói eszközökkel, meg tudta művelni ; szinte sajnáltam, hogy ezt a regény címével kiplakatírozta.

Németh Lászlónak van egy komoly művészi axiómája, mely megsegíti abban, hogy embereket teremtsen, kik hasonlítanak Isten teremtményeihez. Ti. respektussal közeledik alakjaihoz, egyikkel sincs rossz viszonyban —, úgy látszik az irgalom tőle sem idegen. (Egyetlenegyszer vét ez ellen, amikor a férjjel is, a szeretővel is külön-külön megállapíttatja, hogy a közös nő szájának szaga van. Ezt nem kellett volna mondania, — én a magam példányából ezt töröltem). A regény középpontjában egy kedves, csinos, okos, fiatal medika áll, aki majdnem hogy a sorsot képviseli : mindenkivel tud törődni, soha nem agresszívül, hanem úgy, magától értetődőn, a dolgok rendjénél fogva. Ágnes a neve : ennyit, gondolom, szabad a tartalomból elmondanom. S akik körülötte csoportosulnak, egyiknek az alakja sem homályosul el Ágnes sugárzásában, mind csupa érdekes egyéniség, még ha a velük való megismerkedéskor ezt rögtön nem is veszszük észre. Mert aztán észre kell vennünk : csupa fontos, érdekes egyéniség, akivel szívesen időzünk el és sajnáljuk, ha búcsút veszünk tőle, olyan nagyon érdekelt beszédjük, sorsuk fordulása. Még szerencse, hogy akihez tőle fordulunk, az épp ilyen valaki és sorsa épp ilyen érdekes.

⁂

EGY INTELLIGENS BARÁTNŐMMEL beszélgettünk az "Irgalom"-ról, — Németh László minden regényét ismeri és kedveli. Ő figyelmeztetett arra, hogy az író ebben a regényében úgy tudja elmondani alakjairól a sok mindennapi dolgot, hogy az olvasó érdeklődése egy pillanatra sem lankad el ; K l e i n k u n s t-jával a továbbolvasásra bűvöli. És a K l e i n k u n s t-nak ez a gazdag sora ilyen művészien összefogva kitűnő regényt produkál. Talán — tette hozzá —, ha valamennyit rövidített volna, hatása még erősebb lett volna. És sorravettük a regény egyes jeleneteit. Hagyjuk ki a kezdeti eseményeket, ahogy Ágnes apja nyolcévi szibériai fogság után — ez még az első világháborúban volt — hazatér, egészségileg leromolva, kissé az orosz forradalomtól érintve s az új világban nem leli helyét ? (Többek között már azért sem, mert felesége a magáét megtalálta egy gigoló személyében, akitől nem hajlandó tágítani, még ha lánya, akihez ragaszkodik, mindent megtesz is a családi élet helyreállítására.) Vagy Ágnes életét az orvosi fakultáson, melynek eseményei : tanárok, asszisztensek, hallgatók gyógyesetek szövődő barátságok, szexuális viszonyok ? Ágnest mind érdeklik, az olvasót is. Ágnes szamaritánus cselekedeteit, melyeket nem is érez ilyeneknek, mert olyan egyszerűen, szinte észrevétlenül történnének? A zug-kórházat Cinkota határában, hová egy haladó kollégája, a hibás lábú, a kommunistákkal rokonszenvező fiú beszerezte ? A kórház élő életét, kis komédiáival és drámáival, Ágnes működését ott, — mindezt olyan bravúrosan, hogy a klór- és éterszagot idáig érezni ? A két férfit Ágnes körül : a hibás lábú kollégát, kiről az imént beszéltem és a másikat, a jó családból való, kitűnő képzettségű másikat, a női hallgatók elkényeztetett emberét, kinél Ágnes a csókolódzáson túl nem ment ? Barátnőm egyiket sem volt hajlandó elejteni, bár még vagy egy tucatra utaltam. Sőt, amikor én valamennyire sokalltam a vidéki lakodalmi jelenetet, annak folklór jellegét, ő vette védelmébe, kitűnően megindokolva ezt azzal, hogy szükség volt erre, hogy Ágnes választhasson a két fiú között. Ami ezekben a sorokban akaratlan és nem éppen szerencsés kísérlet a regény tartalmának elmondására, azért elnézést kérek.

⁂

MACAULAY MONDJA : az emberi intellektusnak nem adatott meg, hogy egyszerre fejlődjék minden irányban és ugyanakkor legyen gigantikus és arányosan kiképződött". Ilyesvalamit mond Gregorovius is Nagy Szt. Gergelyről szólva, akit nagy pápának tisztel. "A géniusz egyes dolgokban túlnő a maga idején, másokban nem... A szellemet ragadja az emberi követelmények árama, korának érzései és elképzelései, melyek atmoszféraként veszik körül". Ezek és ilyenek jutottak eszembe, mikor Németh László cikkét — "kis nép, nagy lélek" — olvastam a "Kortárs"-ban.

Megírja ebben igen érdekesen, hogy a Szentírás olvasása közben — s nála az olvasás kérdéseket és feleleteket jelent —, hogyan jutott el az Ótestamentom tanulmányozásához s hogyan látta meg ebben egy kis nép nagy lelkét. Egy öreg tudós könyve segítette ebben, kit egy sárospataki tanár ajánlott figyelmébe ; a könyv címe : "Theologie des Alten Testaments" a szerzője Prohsch, van-e ki e nevet nem ismeri ? Ebből az alkalomból Németh László figyelmeztet, hogy általában a német tudományt nagyon lenézik, viszont néhány német írót szívesen magasztalnak, míg ő — ezt sejthettem volna — fordítva érez. "A nagy német írók, még Goethe ellen is mindig volt valami berzenkedés bennem ... alig ismert német tudósokban azonban gyakran csodáltam meg, hogy mennyi emberi fogékonyság, gondolkozói tágasság maradhatott meg egy-egy szakma határain belül". A vitának itt nincs semmi helye ; Németh László mindenki másnál jobban tudja, hogy ő Goethénél berzenkedik, meg Nietzschénél, Th. Mannál és még egy sor kiváló német írónál, — mit lehet itt tenni ! — nagy Németh László tekintélye a magyar ifjúság előtt, tán Szabó Dezsőt is megközelíti s az otthoni irodalomtudománynak az volna többek között a feladata, hogy az ilyen apodiktikus tanításokkal érdemük szerint foglalkozzék. S akkor azzal a megállapításával is foglalkoznia kéne a magyar publicisztikának, amit a német tudomány értékelésében mond. "A német nép mintha tudósaiban expiálgatná azt a kegyetlenséget és türelmetlenséget, amellyel a német nép, mint politikát csináló tömeg, bosszantotta meg a világot". Előbb ezt a szót "bosszantotta", alá akartam húzni, de aztán láttam, hogy az egész mondatot plakátírozni kéne, elálltam ettől. Engem mindenesetre sikerült felbosszantania, — hiszem, hogy minden gondolkozó olvasóját.

Azután okos és érdekes fejtegetések következtek a magyar Biblia-fordításról, meg a Szentföldről, meg az Ótestamentomról, de már fel voltam bosszantva, meg aztán nem is ismertem Prohsch könyvét, aki segített a világot kiengesztelni a Hitler-uralom dekádjáért. Én megállottam Ch. Guignebert kitűnő "Jézus"-könyvénél s most olvasom Martin Noth tudós könyvét : "Die Welt des Alten Testaments". Ellenben minden elfogultság nélkül olvastam el Németh László verses jeleneteit, két zsidó prófétáról : Hosea és Jezsaia, — nem tetszettek. Németh László annak idején közölt egy verset a "Nyugat"-ban, — hogy saját folyóirataiban közölte-e, nem tudom. Azt hiszem, abbahagyta ; nem érezte a maga területének. S most mégis, éspedig bibliai tárgyút. Azzal a gyanúval élek, hogy a benne lappangó Babits-pszichózis bírta rá, hogy Jónással versenyre keljen. Ha nincs igazam, akkor sajnálom ezt a nem igazolható föltevést, de ezzel a két verses dráma nem lett jobb.

BEFEJEZETLEN SZIMFÓNIA

EGY KIADATLAN KARINTHY-KÉZIRAT

KARINTHY FRIGYES MELLETT, titkári minőségben, eltöltött tíz esztendőm emlékeit szedegetem rendbe, közben böngészem hátrahagyott feljegyzéseit, kéziratait.

Valójában kiadatlan kézirata nem sok maradt. Köztudomású, hogy ugyanazt a krokiját, más címmel, többször is eladta. Inkább jegyzetek, el nem küldött levelek, néhány színdarab- meg regényvázlat azok, amelyek fennmaradtak. Ezeket nézegetve bukkantam rá egy kiadatlan és csak félig kész írására. Ennek a kézirattöredéknek azonban irodalmi értékén kívül, történelmi érdekessége is van.

Egy posthumus kiadásban "Befejezetlen Szimfónia" lehetne az írásnak a címe, amely eredetileg a "Pesti Napló" 1938. március 12-i másnapi számára készült, (Ezért szerepel a cikk élén a 12-i dátum.)

A befejezetlen kézirat hátlapjára annak idején a következőket jegyeztem rá :

"1938. március 11-én telefonáltam Karinthynak, a Baross Kávéházba, hogy hagyja abba a cikk írását. Schuschnigg lemondott, Seyss-Inquart az új kancellár és a németek három helyen átlépték az osztrák határt."

Ha olcsó hasonlattal akarnék élni, azt írhatnám, Hitler katonái kiütötték a "nevető bölcs" kezéből a tollat, mint ahogy kétezer évvel ennek előtte Claudius Marcellus zsoldosai Archimedes köreit zavarták meg.

A TÖRTÉNELMI HITELESSÉG kedvéért még hozzá kell tennem, hogy az éjszakát, amiről Karinthy ír, valóban átvirrasztottuk. Előbb az Est-lapok szerkesztőségébe mentünk fel, ahol Salusinszky szobájában ekkorára a művész- és pénzvilág előkelőségei ülték körül az "Európa-vevő" rádiókészüléket. Hirtelenében Bárdos Arthur és Roboz Imre jut eszembe a "vendégek" közül. És amikor Schuschnigg beszéde végén felszólította az osztrák hadsereget, hogy ne álljon ellen a bevonuló német katonaságnak s utána felharsant a "Horst Wessel"-dal, szót sem szólt senki, de mindenki érezte, hogy a világtörténelem fordulóponthoz érkezett.

DÉNES MIKLÓS

⁂

A VIRRASZTÓ

938, márc. 12

Irta Karinthy Frigyes

Én leszek a virrasztó, látom már, nem fogok tudni aludni ma éjjel. Ahogy az "üllői uti fák" alatt ballagok, meg is állok a patika előtt : nem volna jó luminált venni ? Aztán másképpen döntök. Inkább a magam narkotikumához folyamodok, ehez a módszerhez, ami bizonyos mértékig zsongítani szokta az álmatlanságot okozó lelki zavart ; megpróbálom lejegyezni, rögzíteni, ahogy a kórteremben szoktam, azzal áltatva magam, hogy egyszer majd megírom "okosan, értelmesen, kimerítően, véglegesen" — akkor aztán nem lesz baj többé, nyugodtan lefeküdhetek aludni, akár örökre, ha nagyon álmos leszek.

A lejegyzés körül nem is volna hiba, hiszen ez csak kifejezés dolga s a mesterséget, úgy-ahogy, megtanultam — de itt van a másik átkozott rossz szokás, ami piszkál, mint a nikotiniszony, vagy más gerjedelem : hogy *közöljem* is, amit kifejeztem magamnak. Méghozzá rögtön.

Szerencsétlen dolog, nagyon jól tudom, míg csinálom, hogy nem okos, nem helyes az én külön, vacak kis életem szempontjából, nem szolgálja érdekeimet. Ez a "rögtön" ugyanis most van, 1938 március tizenkettedikén, délután, néhány órával a bécsi népszavazás előtt. Nem vagyok politikus, nyugodtan hivatkozhatnék rá, még az egyenesen feltett kérdések elől is kitérhetnék — bocsánat, semmi közöm hozzá, nem értek hozzá, ugyse jelent semmit a véleményem. Rendes, jóemésztésű polgártársaim, jól tudom, nem is nagyon értik, mit sietek úgy — pár óra múlva ugyis kiderül, melyik felfogás győzött, aztán nyugodtan megmondhatom majd, helyeseltem-e előre, vagy csatlakozom-e utólag a győzteshez. Hozzájárulni ugyse tudok az eredményhez, nem ésszerűbb-e hát, ha nem árulom el magam, reményem, hitvallásom, rokonszenvem az egyik párt mellett — hátha a másik fut be, aztán kellett nekem minden ok és cél nélkül népszerűtlenné tenni magam, mint az egyszeri diák, aki nem volt az iskolában, mikor a tanár úr letiltotta a tüsszentést követő dicsőítő kórust — s nagyon elcsodálkozott, mert a tüsszentés utáni csendből csak az ő harsány "zerspring" kiáltása robbant fel, amiről azt hitte, ugyse veszik majd észre az általános ovációban. Lám, odaát is titkosan szavaznak, akiket megkérdeztek — muszáj éppen nekem hangosan kiabálni, akit nem is kérdezett senki?

No persze, ha már mégis csinálom, hatásosabb volna lelkiismeretem ítélőszékére hivatkozni s, hogy az igazság kimondása nem függhet a várható sikertől, mint a vértanué, aki hajlandó meg is halni eszméiért. Ezenkívül a próféta, ki mint költőt, magához közelállónak érez, szemrehányóan unszol — minő gyáva habozás ez, minő kishitű kételkedés, hát nem *jóslatot* vár tőled a tömeg, ihletett, látnoki prófétiát, mint tőlem, tőled is, aki isteni adományodnál fogva "messze látsz és mersz", messzebb, mint a közönséges halandók ?

Kedves próféta kollégám, értsük meg egymást. Utálom a hazug, legjobb esetben önmagát áltató, tehát "őszinte" álpátoszt — ugyanolyan mértékben utálom, amennyire a *valódi* pátoszban gyönyörködöm, mely a teljes, minden oldalról ellenőrzött megismerés birtokában jelentkezik, mint az ösztönök legizzóbb fényénél égőbb és hatalmasabb világosság mámora, az emberi értelemben. Ami tehát a jóslatot illeti, hacsak nem méltatlan Cassandra-jóslatra gondol — ragaszkodom álláspontomhoz, illetve Ostwald örökérvényű tételéhez, hogy *jósolni*, a szó nemes értelmében, csak a tudománynak van joga, mert leegyszerűsített jóslatai, mint például, a szabad esésre vonatkozó, mindig beváltak. De a politika nem tudomány, lehet, hogy valamikor az lesz — sejtem is, hogyan — egyelőre úgy viszonylik hozzá, mint mondjuk az alkimia az exakt kémiához. Legfőbb tévedése és önáltatása, különösen most divatozó babonáinak és módszereinek, hogy állandóan összecseréli az embert azzal a fajtával, amelyből származik, ami érthető is, hiszen ma létező természetrajzi ismereteink — analógia hijján, mivelhogy csak állatokat és növényeket ismerünk — nem adnak módot a világ új csodájának, a fajtántúli élőlénynek felismeréséhez, aki pedig itt jár a világon, de sejtelme sincs még róla, hogy megszületett, önmagának sincs róla sejtelme. Talán magára eszmélne, ha valamilyen módon meg tudna szabadulni a többi élőlénytől való jogos és megokolt félelmétől, aminek ellentéte, sajnos, nem a bátorság. Telma Titusz szerint ugyanis a bátorság barlangjában nem az "Igazság, hanem a legyilkolt félelem holtteteme fekszik". A politika "tudományát", ahogy ma értelmezik, olyan orvostudományhoz hasonlíthatnám, melynek gyakorlatában nem a beteg állapota irányadó, hanem az orvosé — a beteg szerepe abban merül ki hogy aggodalommal figyelje, vizitnél, hogy érzi magát az orvos, akitől élete függ. Ennek a szegény betegnek "kezelése" ma különféle rendszabályok alkalmazásából áll — egyremásra készülnek az orvosságok, amiknek összekotyvasztására bármelyik kuruzslónak joga van, aki a beteg "bizalmát élvezi", mintha csakugyan semmi más nem kellene a gyógyuláshoz, csak a bizalom! Méghozza nem is isteni erőbe, csak a magunkéhoz hasonló, gyarló emberi képzelődésbe kapaszkodó!

Nem, nem — nem lehet komoly Tudományról beszélni olyan alkimista műhelyben, ahol nyakraföre készülnek a különféle "törvények", értékek és silányságok szétválasztása céljából, de arra semmiféle törvény nem készül, hogy a mérőeszköz megbízható legyen."

IONESCO ÉS A MODERN POKOL

Szinjavszkij és Daniel pere a világ minden nevesebb íróját, művészét valamilyen formában színvallásra késztette. Nem hiányzik a sorból napjaink egyik legkiemelkedőbb drámaírója Eugène Ionesco sem.

"*Évtizedeken át* — mint írja az egyik párizsi hetilapban közölt naplójában —, *emberek hihetetlenül szenvedtek a szovjet világban. A nyugati értelmiségiek bűne, hogy ezt nem akarták figyelembe venni, tudatosítani ; mintha ezek a nyugati intellektuelek, akikkel oly gyakran találkozom színházi bemutatókon, akik milliárdosokhoz is bejáratosak s pezsgőzgetés közben baloldaliaskodnak, mintha ezek az elemek a valóságban jobboldaliak lennének : szeretet nélküli lények, akik eltitkolt gonosz örömmel hagyják : hadd tomboljanak csak a kínzók az elhibázott forradalmak országaiban.*"

Az író, akit egyes kritikusok korunk Molière-jeként emlegetnek, lázas szavakkal leplezi le ezt a *modern poklot*, melyet a kortársak cinizmusa, szeretetlensége csak tovább terjeszt. Utal arra, hogy legutóbbi színdarabjában ("A szomjúság és éhség"), a harmadik felvonás színpadképe : a ketrecek és a benne vergődő szereplők ezt az alvilágot jelképezik.

Van-e reményre ok ? Ionesco szerint : igen. Saját szavaival élve : "*Meggyőződésem, hogy még nem tűnt el a szovjet hatalom által kolonizált keleti országokban az erő és a vágy : a szeretet ereje és hő vágya ; megvan a lehetőség arra, hogy egy valóban jobb társadalom keletkezhessék. Nyilvánvaló tehát, hogy nem a szocializmus ellen hadakozom, hanem 'Szent Oroszország' reakciós zsarnoki szelleme ellen ; a legkegyetlenebb és leggyűlöletesebb cárok ellen ; az imperializmusnak ez ellen a mindennél rémesebb, fanatikusabb és fajgyűlölőbb formája ellen, amelyet a pánszlávizmus képviselt és nem szűn meg képviselni, s amely csak azért változtatott ideológiát és dogmát, hogy újabb jogcímre és indítóerőre tehessen szert.*"

A Szinjavszkij-ügyre tett felháborodott megjegyzései után, írását drámai szavakkal zárja : "*A reménység a költőkben lakozik. ... Világ művészei és poétái egyesüljetek ! Egyesüljetek !*"

(-il-)

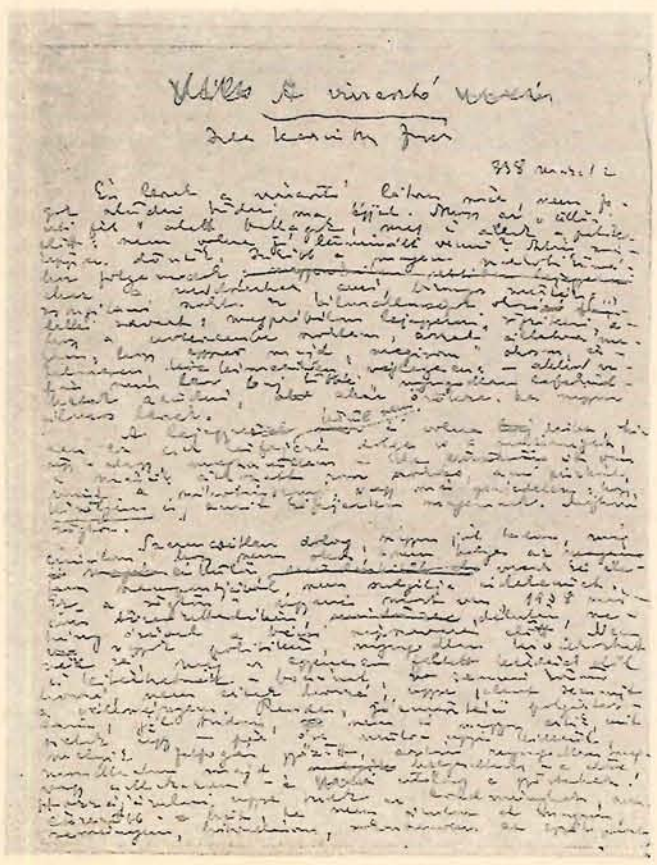

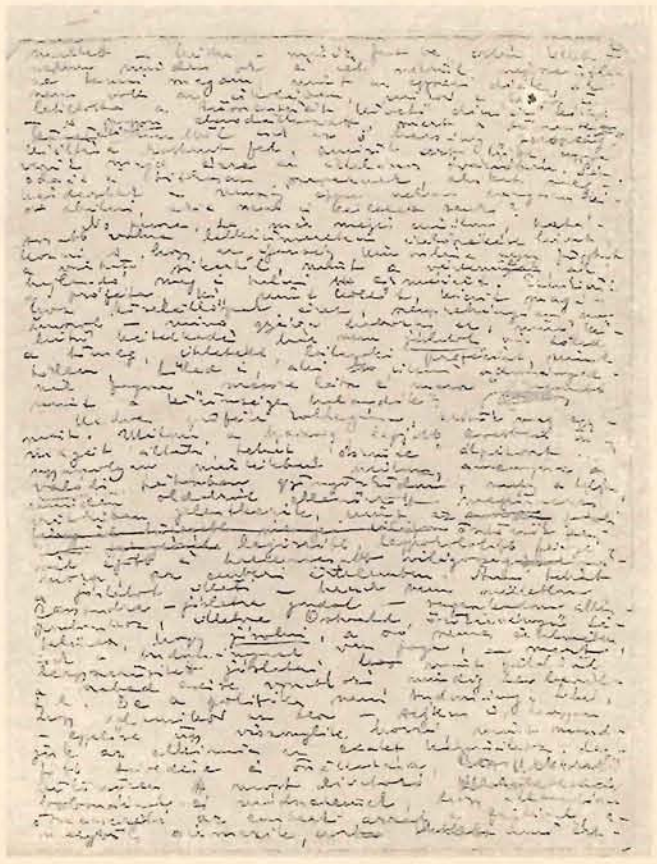

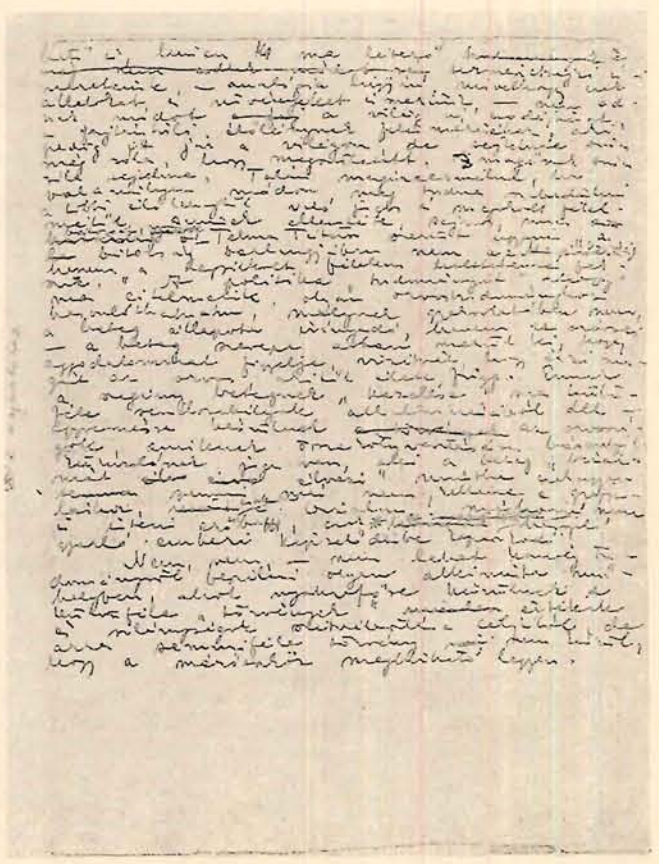

Vonzások és választások

EBÉDUTÁNI BESZÉLGETÉS VALERIJ TARZISSZAL

MI LESZ a forradalmárból, ha kiábrándul a forradalomból ? Van, akiből misztikus szent, van, akiből cinikus realista, de a legtöbbjéből a világ dolgainak hűvösen-kívülálló szemlélője, akinek megvetéssel vegyülő undora ahhoz már elég, hogy távol tartsa attól, hogy ismét beleavatkozzék a történelembe, de ahhoz még nem, hogy — az útszélről legalább — ne bámulja, talán némiképp irigykedve is, az országúti tülekedést ; noha részt venni már nem akar benne, de a látvány még mindig lenyűgözi. Ez a fajta kettős "elkötelezetlensége" az ereje meg a gyengéje, egyúttal. Szereplőből nézővé vedleni gyakran igazán nagyon kellemes, főképp ha az ember számol — vagy pontosabban leszámol — azzal, hogy míg a színpadról a nézőtérre ér, a helycsere szellőjének enyhe tragikomikuma óhatatlanul meglegyinti az arcát. Ez esetben azonban kényelmesen hátradőlhet zsöllyéjében, keresztbe vetheti a lábát és várhatja, hogy a harmadik felvonás — nélküle is — megoldja a megoldhatatlant. S ha ösztönös, kezdeti szorongását még jól is leplezi, reménye lehet arra, hogy a darab végén észrevétlen elvegyülhet a hazafelé tartók seregében.

AZ OLVASÓNAK MONDOM, de magam is értek belőle, köszönöm szépen. A történet ismerősebb az ismerősnél. Ám mi történik akkor, ha a forradalmár gubójából előmerészkedő lepke nem hajlandó elfelejteni báb-létének emlékeit és ragaszkodik ahhoz, hogy színes szárnyaival egyetemben is forradalmár maradjon ? Ezt kellene — elsősorban — megkérdeznem Tarzisztól, az orosz írótól, aki Londonba látogatott s mert ezalatt Moszkva megfosztotta szovjet állampolgárságától, most már Nyugaton marad, — ettől a *kiábrándult* forradalmártól, aki *megmaradt* forradalmárnak, de ahogy múlik a koradélután, s ahogy egyre erősebben zuhog rám az angolból oroszba s oroszból angolba csapó mondatok áradata, úgy érzem zsugorodni — fokozatosan — a kérdés vélt fontosságát s kezdem, kérdés nélkül, megérteni a valódi választ. Mi őrizte meg benne a forradalmárt ? A szenvedélye, elsősorban. A részvétele, másodsorban. Az érintetlenül lobbanó világmegváltó kedve, harmadsorban. De leginkább a dühe, amivel támadja azt a világot, amit maga mögött hagyott, miközben a gondolatot, hogy *részt vegyen* megváltoztatásában egy pillanatra sem adja fel. Londonban ülünk, de Moszkvában élünk. Még a levegőjét is érzem, az olvasztott vaj s az édeskés pacsuli fintorra ingerlő keverékének illatát a Metropol ódivatú halljában.

DE EZ már nem az a világ, amit én utoljára láttam, egy futó pillanatra, 1954. őszén. A nevek közt még sok az ismerős : a gyorsan felszikrázó pletykák között is. Azt már annak idején is suttogták, hogy Solohov a "Csendes Don" első köteteit egy halott tiszttől "csente el" valószínűleg csata után. "Hasonlítsa csak össze az 'Új Barázdát' a 'Csendes Don'-nal, hasonlítsa csak össze ! Két író, két író!" Nem tudom összehasonlítani, sajnos. Azt sem tudom megállapítani, hogy Azsájev a "Távol Moszkvától" kéziratát egy mérnöktől "sajátította ki" (a kisajátított kisajátítók hazájában persze semmi sem lehetetlen), de annyi bizonyos, hogy a regény után nem írt semmit, vagy — ahogy most hallom — olyan "pocsék novellákat produkált", hogy még a moszkvai írószövetség vezetője is kénytelen volt közlésüket visszautalni oda, ahonnan szerzőjük a sztálini hírnév dicsfényébe emelkedett, vagyis a *távol-keleti* folyóiratok hasábjaira. "Persze ott sem közölték őket, egyet sem!" — dörren rám a szenvedély, mintha Azsájev még egyáltalán érdekelne valakit.

De a hirtelen felröppenő s mármár feledésbe merült nevek mögött — csaknem akaratom ellenére — felrajzolódik az a világ, amit ismertem, s az, amit már nem ismerek. Fégyin kisasszonyos fintorát, mely uszályként lebeg utána, amikor emelt fővel, de szenvedve kimegy a dohányfüstös és zajos étteremből, hogy — végre! — egy kis friss levegőt szippantson az éjszakában, még magam előtt látom : Tarzisz hosszúkás, barázdált arca egyszeriben átalakul Fégyin őszesen-arisztokratikus vonalaivá s a paródia gúnyából megcsap a valóságos élmény levegője. De amikor a mai Moszkva fiataljainak, öregjeinek, sofőrjeinek, halárusainak életéről kerül szó, az emlékeken túl, már csak Tarziszra vagyok utalva. Moszkvai szobáját csak az ő szemén keresztül láthatom, de egyre jobban látom ; azokat a fiatalokat is, — egyszerre, nagyon elevenen, — akik tanácsért kopogtatnak be hozzá, nem törődve a veszéllyel, azzal, hogy az utca túlsó oldalán a KGB emberei fotografálnak.

ITT MEGINT hirtelen ismerőssé válik minden. "Ezek a fiatalok ezerszer jobb írók, mint a hivatalos Írószövetség szentjei", — a mozdulatban nemcsak megvetés vagy undor villan fel, hanem — először — az a düh, amelyik később annyiszor tér majd vissza, — "Mit akarnak? Megváltoztatni Oroszországot. Nem a Szovjetuniót", — kissé tanáros fordulat, magyarázattal egybekötve, — "hanem Oroszországot, ami az övék és senki másé. És mit gondol miért szakítottak magas pártfunkcióban lévő szüleikkel ezek a fiatalok, miért nyomorognak, élnek, ahogy tudnak, ha nem azért, mert szenvedélyesen akarják a változást ! Szóba sem állnak az apjukkal, aki ott ül a *Cseka* irodájában és magasan hordja az orrát."

És az apjuk szóbaáll velük ? A kérdés elsikkad, hogy másként kapjam meg a választ. "Kommunizmus? Kérdezzen meg egy mérnököt vagy egy orvost, hogy mit mond róla. Megrázza a vállát, hagyjanak ezzel az ostobasággal. A rendszer rothadt, gyökeréig rothadt, az 'ügy' senkit sem érdekel, mindenki csak azzal törődik, hogyan élhet egy kicsit jobban".

Ismerős kép ? Az apjukkal szakító fiatalok, akik oly szenvedélyesen akarják a változást, hogy nem törődnek semmiféle veszéllyel? Azt hiszem, kísértetiesen emlékeztet Oroszországra, nyolcvan esztendővel ezelőtt. A Szent Oroszországra, pontosabban. A változásban az ember óhatatlanul valamiféle változatlant szimatol ; egyfajta népi jellegzetességet, amely most ismét a jövő és a remény középpontjába került. Mert Tarzisznak kétsége afelől, hogy ezeknek a fiataloknak, *egyszerű embereknek*, sofőröknek és halárusoknak vállán nyugszik Oroszország sorsa és — ez a sors biztató. "Egyáltalán nem lepődnék meg, ha holnap arra a hírre ébrednék, hogy odaát a rendszer összeomlott."

EZ MÁR kiáltásként hangzik, harci riadóként csaknem. Óvatosan mondok ellent, de mindjárt meg is kapom a magamét. A türelmetlenségből jött emberek magukkal hozzák a türelmetlenséget? "Velük éltem, közöttük éltem, ez nem valamiféle vágyálom, ez az igazság. Igazság pedig csak egy van", — (kivéve, ahol a párt határozza meg az igazságok számát, vetem közbe, határozottan nyerési célzattal és sikerrel), — "A holnap természetesen történelmi tendenciát jelent. Azt, hogy a fejlődés elkerülhetetlenül ennek az agyaglábú óriásnak összeomlása felé tart s nincs olyan erő ma a *Szovjetunióban*, — (s a szóhasználat, érzem, itt történelmi helyzetelemzést tartalmaz), — ami ezt megakadályozhatná."

Ebben egyetértünk. De ennek a forradalmárból lett forradalmárnak hihetetlen optimizmusával különös érzék párosul : Oroszország szenvedélyes szeretetével, a változás ellentmondást nem tűrő akarásával az író részletek iránti kíváncsisága. Ezekből a részletekből áll egységessé a freskó, amit az ember — első hallásra — vonakodik elfogadni. "Mi a különbség a tegnapi és a mai helyzet között? Elsősorban az, hogy egyre többen állnak a változás oldalán, olyan aktívan, ami tegnap még lehetetlen volt. Amikor a Majakovszkij-szobor előtt felolvasó költőket néhány funkcionárius megpróbálta szétzavarni, a rendőrség a költők oldalára állt. A rendzavarókat félreállították. 'Folytassa, költő elvtárs!' — kiáltották a rendőrök.

FOLYTASSA, KÖLTŐ ELVTÁRS ! — a kép ebben a pillanatban válik tragikusan elevenné, amelyben a részletmegfigyelés aprólékos gondossága szikraként lobbantja fel a készülő tűzvész első lángnyelveit. "Amikor nyilvánosságra került Szinjavszkij és Daniel letartóztatása, a Gorkij-iskola hallgatói tüntetni kezdtek. Leültek a járdára, mint ideát a bombaellenes fiatalok. Letartóztatták őket ? Hát persze, hogy lekapták őket ! De nem azért, mert tüntettek, hanem azért, mert zavarták a forgalmat, akadályozták a közlekedést. A különbség..."

Nem fejezi be a mondatot, nincs rá szükség. A különbséget ismerjük, a különbség magától értetődik, a különbség az, ami a tegnap és a ma között van. "1961-ben Novocserkaszkban tömegtüntetésekre került sor. A helyzet odáig fejlődött, hogy katonaságot rendeltek ki a zavargások lecsendesítésére. Lövésre kaptak parancsot. Nem lőttek. Ekkor dobták be a KGB-századokat. Azok persze mindenre kaphatók. De a lényeg mégsem ez. A lényeg az, hogy ami Novocserkaszkban történt, azt New Yorkban ugyanakkor tudták meg, mint Moszkvában. Ma, ha Moszkvában néhány diák tüntet akármiért, holnap tudják Leningrádban és Kievben és holnapután Irkuckban. A teljes, hivatalos hírblokádot felváltotta a hírek gyors terjedése. S mit gondol, mi történik akkor, ha Novocserkaszk egyszerre tíz vagy tizenöt helyen lobban fel ? Mert ne higyje, hogy bárkit is meglepne Oroszországban, — noha sokakat meglepne Nyugaton, — ha ez megtörténnék. A változás a levegőben van, ez éltet bennünket." A változás vagy a forradalom? Tarzisz számára — a forradalmárból lett forradalmár számára — ez a kettő ugyanazt jelenti. "A fokozatosságban is forradalom van". Nemcsak a szenvedélyét őrizte meg, hanem a hitét is. Optimizmusának szenvedélyességétől még kicsit borsódzhatott a hátam ; szenvedélyességének optimizmusát annak kell elfogadnom, ami : igaznak.

KÜLÖNÖSKÉPP AKKOR, amikor Magyarországra, a magyar forradalomra fordul a szó. A helyzetismertetés líraivá lágyul, fájdalmassá, szinte sejtelmesen elgondolkozóvá. "A vég kezdete volt, azt hittük akkor, hogy már a vég. Nem sok kellett volna hozzá. Mit éreztünk Moszkvában ? Azt, hogy a magyar fiatalok és munkások miértünk is harcolnak s reméltük, hogy a reakció *láncreakcióvá* válik. Lengyelország követte volna a magyar példát, talán Románia, sőt még Bulgária is. Moszkvában az egyetemisták úgy gondoltak az ismeretlen magyar egyetemistákra, mint a felszabadítókra. Mit mondjak arról a döbbenetről, amikor megtudtuk, hogy szovjet fegyverek lőtték a magyar munkásokat? Írnom kell erről, feltétlen írnom kell erről", — a szemöldökrándítást egy távolbavetett pillantás követi, mintha a Moszkvai Egyetem szörnyű hibridjének képe rajzolódnék ki hirtelen e szeme előtt. Szaván fogjuk, fenyegetem meg, félig tréfásan, félig komolyan. De látszik rajta, hogy nem kell sem kérlelni, sem fenyegetni. "Azok a beszélgetések, amelyek akkor folytak!" A felkiáltójelet nem követi magyarázat, nincs is szükség rá. Hallom a beszélgetéseket, mindannyian halljuk, még ma is.

A láncreakció nem következett be, itt ülünk Londonban egymással szemben s ugyanarra emlékezve másra gondolunk. Ez a különbség köt most össze bennünket ; a remény emberi internacionalizmusa. "Nézze, a mai szovjet rendszernek egyik legjellemzőbb tulajdonsága a zavara. Igen, a zavara. A bal kéz gyakran nem tudja, mit csinál a jobb s ha még tudná is, képtelen megakadályozni. Amikor eljöttem, az 'Izvesztija' azt írta rólam, hogy klinikai őrült vagyok", — egy mozdulat az aktatáska felé, — "itt van a 'Komszomolszkája Pravda' egyik minapi száma, valami skribler írta, a nevét megjegyezni sem érdemes, de ami benne van annál érdekesebb. Az a címe *Nye ponyemaju* — Nem értem s a szerző kifejti benne, hogy nem érti, miért tettem, amit tettem. Megvolt mindenem, rendes lakásom, szabadon engedtek, írhattam is. Meglátogatott egyszer egy KGB-tisztviselő, udvarolni kezdett, ahogy ez már szokás, pénzt jelzett és jólétet, az is azt kérdezte : miért csinálja ? Tegnapelőtt őrült voltam, ma pedig már nem értik. Érti ? A logikát mögötte ? A zavart ? Az apparátus habozását a várakozás és a tett között ?"

A HELYZET ISMERŐSSÉGE most engem ment fel a magyarázkodás alól. A megvesztegetés logikáját is értem ; a zavar kettős hatásának nyomait is ; az apparátus dühtől remegő habozását a várakozás meg a tett között, amelynek forrása az elbizonytalanodás, a diktatúra felhazulásából fakadó tehetetlenség. A kör, ami kör maradt, de nem tért vissza önmagába s most már, úgy tűnik, két vége lassan-lassan eltávolodik egymástól. Megfertőzött volna az optimizmus szenvedélyessége ? Nem hinném. De vak, aki nem látja a pártatlan tények hadoszlopainak előrenyomulását a pártos hazugságok roskadozó bástyái felé. Tarzisz "holnapja" nem holnap lesz, nem is holnapután, tudja ezt ő maga is, ha talán másképp érzi, mint én ; a különbség nem a gondolat magjában van, hanem a megfigyelők alkatában. De éppen azt tisztelem benne, ami belőlem hiányzik ; az elpusztíthatatlan optimizmust. Azt hiszem, ez a szabadság értelme.

MI HAJTJA ? Lassan biceg mellettem — az étterem már bezárt — alacsonyan, ráncosan, távol — Moszkvától ? — a fiatalságtól, mely a szenvedély egyik éltető eleme és — ismét — a jövőről beszél, a diákok körében napról napra jobban terjedő "földalatti" irodalomról, amelynek egyszer — kétségtelen — *földfeletti* irodalommá kell változnia, "az igazi orosz irodalommá", a fiatal katonákról, akik növekvő aggodalommal nézik vezetőik kapkodó zsarnokságát, a parasztokról, akik több mint harminc esztendeje szenvednek a kolhozok vasrácsai között, "rosszabb néha, mint a börtön", és Istenről, aki mindenek forrása s akihez végül is mindenki visszatér, "még azok a funkcionáriusok is, akik maguk előtt sem hajlandók beismerni".

Mi hajtja ? Tele van tervekkel és munkakedvvel. Tanulmányok, novellák, regények ötleteit sorolja. A hónap végén Délre utazik, — a közszereplés villanólámpáinak fényében nincs nyugalma, — valahová a tenger mellé, dolgozni, dolgozni, dolgozni. Lehet, hogy a hirtelen megtalált szabadság diesel-motorja hajtja? "Egy kötet olaszul írt versem van, meg akarom lepni vele olasz barátaimat, mit gondol, mit fognak szólni hozzá?" Az idő Londonban lágy, de az ég szürke. A Földközi-tenger ege ilyentájt már kéken villódzik. Talán az hajtja, hogy a *Hetes Kórterem*-ből egyszerre, s — lehet, a maga számára is váratlanul — itt lelte magát egy olyan világban, ahol elmondhatja, amit még el kell mondania ? De hiszen a "bolondokházában" is elmondta a véleményét. Mi hajtja ? Fölösleges kérdés. Ilyen ember. Azt választotta, ami vonzotta és az vonzotta, amit választott. Szerencsés ember. Veszélyes is — utóhatásában főleg — a magamfajta kívülállóra. Mert, ahogy nézek utána, amint eltűnik a Picadilly tömegében, azon kapom magam, hogy mintha mégiscsak ragadt volna rám valami az optimizmusából is. De a holnap kissé megtévesztő szédületének legjobb ellenszere a ma józan szédülete. Ilyenkor egy fél pohár whisky segít, sok jéggel, kevés szódával.

ACZÉL TAMÁS

MAKKAI ÁDÁM

A négy évszak

haiku-k japán módra *

"add, ahogy cllöksz!"
extázis és fegyelem
combja kitárul
*
reszket a szád is
kályhakönyökcsövem ég *
hópehely, olts el !
*
bimbaja feslik
hemperegve harapom *
"szűz vagyok, értsd meg..."
*
most ...!... kirepültünk
botkormányom öleled *
szalmakazal száli

hold, hova tűntél ?
barnán kiragyog a dél
nap, hova tűntél ?
*
rög, fagyos út, hó
berreg, moccan, csúszik, csönd
kékszagú benzin
*
locs-pocs a téren
esőkukac-április
szélben a cé-dúr
*
lángol a szikla
bombagomba megaszalt
pernye, szitálok

(*) A *haiku* hagyományos japán versforma. Mind tartalmi, mind formai szempontból rendkívül kötött. Egy *haiku* három sorból áll, 5 szótag, 7 szótag, újból 5, összesen 12. Az 5-szótagos sorok ritmikája a *sapphó-i* versmérték utolsó sorára hasonlít ; a középső 7-szótagos sor ritmikája egyenlő ütemű. Minden önálló egységet képező *haiku*-ban egy hangulat dinamikáját kell kifejezni állóképben, s minden egyes *haiku* egyszersmind egy évszak szimbóluma is kell hogy legyen. A jelenlegi 8 *haiku* keresztben is, lefelé is olvasható.

Oskar Kokoschka három ifjúsága

AZ ELSŐ 1906 és a tizennégyes világháború közt zajlott le. Valóban zajlott, mert az expresszionizmus all-round atlétája — festő, író, lapszerkesztő és színházi dekorátor — körül állandó viharok, viták háborogtak, amelyek néha a tettlegességig fajultak el. Kokoschka nem kereste a botrányt, csak éppen soha nem tért ki előle.

Ebben az időszakban találkoztunk először, ha jól emlékszem 1910-ben, az egykori Monarchia halk hangulatú alpesi üdülőhelyén, a Semmeringen, ahol még az eső is langyos volt, hogy ne zavarja az előkelő közönség álmatagon unalmas nyaralását. Ide robbant be a művész-barát Panhans Szálloda jóvoltából három intellektuális anarchista : Peter Altenberg, az író, Adolf Loos, a modern építőművészet előfutárja és Oskar Kokoschka, "az őrült festő". A kora hajnaltól éjfélig redingotban járkáló Johann Panhans hónapokig tartó ingyen nyaralásra hívta meg az akkori Bécs irodalmi és művészi életének három legizgágább legényét : Panhans, a csöndes osztrák nyárspolgár, arisztokraták és gazdag emberek békés nyaralásának gondozója, szerette a szépet és az újat. Még ha nem is értette meg teljesen.

Itt ismertem meg a gyerekbarát Altenberg jóvoltából, én, a kis gimnazista, az elegáns, jólöltözött Kokoschkát, aki szórakozottan hallgatva gyerekfecsegésünket, leskiccelte egyikünk-másikunk fejét. Itt történt meg az is, hogy Dungyerszky Gyókó, a dúsgazdag bácskai mecénás, Kokoschka számára akkortájt meglepően magas tiszteletdíj ellenében, megfestette vele tizenkétéves, gyönyörű szőke kislányának portréját. Emlékszem rá, a Panhans Szálloda előtti teraszon ült modellt a kis Dungyerszky-lány és az arra járó előkelő közönség felháborodva tárgyalta, hogy milyen "borzalmat" festett a gyönyörű gyerekről Kokoschka. Dungyerszkyt nem zavarta a "hozzáértők" kritikája, kifizette a gavalléros honoráriumot és gondosan eltette a képet, amely ma vagyont érne, *ha megvolna.* Sajnos, a háborúk forgatagában eltűnt a kép és soha nem is került elő.

MÁSODIK IFJÚSÁGÁT a háborúból súlyos sebesüléssel kikerült festő Berlinben töltötte, ahol megújhodott művészetének ezúttal már anyagi sikerei mellett, Herwart Walden társaságában a világhírre vergődött "Der Sturm" című művészeti folyóiratot szerkesztette.

Harmadik ifjúságát, amint erről a közelmúltban volt alkalmam villeneuve-i villájában meggyőződni, most éli a nyolcvanéves festő, alkotóerejének teljében, szakadatlan tevékenységben. Hónapokon át telefonálgattam neki, amíg ideje jutott fogadni. "Nagyon jó most a fény idefent, festenem kell", volt állandó válasza. Látogatásom végén pedig közölte, hogy a napokban másfél hónapra Spanyolországba utazik festeni, mert tavasszal nagyon ködös a genfi tó környéke. Áprilisban még Bonnba megy, a kilencvenéves Adenauer portréját készíti el.

CSENGETÉSEMRE Kokoschka maga nyit ajtót. Gyertyaszál egyenes a tartása, a szeme ma is olyan nevető kék, mint ötven év előtt volt és — amint az beszélgetésünk során kiderült — szemüveg nélkül fest és ír. Műterme tele van képekkel, köztük számos friss alkotás. Mutatja a legújabbat. Nagyméretű figurális festmény, ez év január 1-én fogott hozzá.

— Minden január elsején új képhez kezdek, fogadalmat tettem erre.

Felelevenítem a vele kapcsolatos gyermekkori emlékeimet és megemlítem, milyen elegáns, jólöltözött fiatalember volt már kezdő festő korában. Elneveti magát.

— Nem volt nehéz, mert a császár szabója szerette a képeimet és ruha-valutában fizetett értük. Minden más sokkal nehezebben ment. 1908-ban állítottam ki először a bécsi *Kunsthaus*-ban, amelynek bírálóbizottsága az akkor divatos "Jugendstil" képviselőiből állt. Köztük volt két nagy festő is : Hodler és Klimt. Szabály volt, hogy a fiatal festők kiállítás előtt bemutatták műveiket a bírálóbizottságnak, azonban én nem voltam erre hajlandó. A cilinderes és zsakettes zsüritagok zárt ajtóra találtak, amikor megjelentek műtermem bejáratánál, amelyet egyébként "a borzalmak műtermének" neveztek a régi iskola barátai. Hosszas tárgyalás után sem engedtem, mire Klimt jóindulatúan így döntött : "Engedjük kiállítani, ha mindenáron ki akarja törni a nyakát." Nem törtem ki a nyakamat, viszont Hodler is, Klimt is vásárolt a rajzaimból. Sajnos, soha többet nem találkoztam e két nagy festővel.

— Ebben az időben adták elő bécsi színinövendékek első színdarabomat, amelynek kissé pretenciózus címe így hangzott : "Gyilkos, a nők reménysége". A próbák kezdetén még nem volt kész a darab. Próba közben, kis cédulákra írtam a párbeszédeket, s adtam oda a szereplőknek. Az előadás, amelyet egy kaszárnya közelében fekvő szabadtéri színpadon mutattunk be, óriási botrányba fulladt. A katonák a kaszárnya ablakaiból nézték a darabot, amely annyira hatott rájuk, hogy részt akartak venni az előadásban. A nézőközönség viszont fel volt háborodva és lepisszegte a darabot. Ebből hatalmas verekedés támadt a katonák, nézők és színészek közt. Szerencsére, barátom, Adolf Loos, aki jóban volt a rendőrfőnökkel, telefonált neki és csak a gyorsan a helyszínre érkező rendőröknek sikerült szétválasztani a két tábort. Később Berlinben is színre került ez a darabom, s a bemutató teljesen azonos körülmények közt folyt le. A "Schupo" (városi rendőrség) legényeinek még a színház előtti térségen sem sikerült megakadályozni e verekedést.

— TALÁN ÉRDEKELNI FOGJA, — folytatja, — hogy 1963-ban jelent meg a New York-i Doubleday & Company kiadónál, Walter H. Sokel oxfordi egyetemi tanár "An Anthology of German Expressionist Drama" című könyve, amelyben a "Gyilkos" és "Hiób" című darabjaim, teljes terjedelmükben szerepelnek. Bevezető tanulmányában az oxfordi professzor arra a megállapításra jut, hogy az én színdarabjaim Beckett és Ionesco műveinek előfutárjai. Egyébként tavaly ősszel mutatta be a "Gyilkos"-t angol nyelven a New York-i Pioneer-Theatre. A teljesség kedvéért meg kell még említenem, hogy ehhez a darabomhoz plakátot is rajzoltam, amely már előzetesen botrányt okozott az érzékenylelkű közönség soraiban. A rajzot aztán lehoztuk, jóval később a "Sturm"-ban is és ezzel kapcsolatban egy mulatságos anekdotát kell elmondanom.

— Művészi folyóiratunk példányai, amelyekben nem a korszak híresség eit, hanem fiatal, új művészeket ismertettünk, mint Kandinszkyt, Fernand Léger-t, Picassót,Chagallt, és annyi mást, valósággal eltűntek azóta a könyvárusi forgalomból. Ha véletlenül előkerül valahonnan egy füzet, azért most nagy összegeket fizetnek. Amikor tizenkét éve Amerikában voltam, ahol a *Museum of Modern Art* rendezett kollektív kiállítást képeimből, sikerült véletlenül felfedeznem azt a füzetet, amelyben a "Gyilkos"-t illusztráló rajzom jelent meg. Kereken 100 dollárt fizettem érte. Nálam volt, amikor bementem kissé szétnézni a kiállításomon, ahol a múzeum igazgatója nagy izgalommal várt. Meg akarta mutatni legújabb szenzációs szerzeményüket, Picasso "Guernica" című képét. Megnéztem a képet, majd szó nélkül megmutattam a nálam lévő "Sturm"-füzetet, rajzommal. Az igazgató elképedve állapította meg, hogy az én évtizedek előtti rajzom és a "Guernica" technikája azonos. Georg Gross is utánam kezdte alkalmazni ezt a modort képein. De végeredményben talán nem is fontos, hogy ki festett, vagy rajzolt *elsőnek* valamilyen stílusban. *Tudni kell,* csak ez a fontos.

— *Mikor hagyta el Bécset és hogy alakult további élete?,* kérdezem.

— 1908-BAN Berlinben telepedtem le, már amennyire letelepedésről lehet beszélni akkori csavargó életemben. Portrékat festettem főként, de nem gazdag emberekét, — nem is ismertem ilyeneket —, hanem olyan fejeket, amelyek érdekeltek. Igyekeztem az arcok mögé látni, s a lényeget, egyéniségüket visszaadni. Nem érdekelt modelljeim társadalmi vagy anyagi helyzete, inkább a problémáikat, a bennük élő nyugtalanságot próbáltam vásznaimra rögzíteni. Mert bennem is szorongó nyugtalanság élt, mintha éreztem volna, hogy mi vár ránk.

— A tizennégyes világkatasztrófa előtt festettem életem első nagy kompozícióját : "A vihar"-t. Ezt a képemet a hamburgi Városi Múzeum vette meg. Később Hitler eladatta, mint a "dekadens festészet" termékét, s a szerencsés vásárló (egy svéd mérnök) 500 márkát adott érte. A második világháború után hatalmas áron adta el a baseli Képzőművészeti Múzeumnak. Én soha nem kerestem annyit egy képemmel, mint ez a mérnök — teszi hozzá mosolyogva.

— Amikor kitört az első világháború, "A vihar" árán lovat vett nekem az édesanyám, hogy berukkoljak a 15-ös dragonyos ezredhez. Magyar ló volt, a nevére is emlékszem, úgy hívták, hogy Ménló. Az ezredben csupa dúsgazdag arisztokrata szolgált, csak én voltam közöttük éhenkórász, szegény művész. Ez nem akadályozott meg abban, hogy 1916-ban fejlövést ne kapjak egy lovasroham során.

— A háború befejeztével folytattam csavargásaimat. Mindent szerettem volna látni, megismerni. Ebből az időszakból származnak városképeim. Bejártam a különböző városokat, amelyekről nagy, panoramikus képeket festettem. A tábornokok-csinálta békében nem bíztam, s addig akartam megfesteni a városokat, amíg még megvoltak. Ekkor festettem a legismertebbet köztük, Drezda látképét madártávlatból.

— A két háború közti években írtam alá életem egyetlen, műkereskedővel kötött szerződését. Paul Cassiererrel, Tilla Durieux, híres drámai színésznő férjével. Cassierer olyan gavallérosan bánt velem, mint még soha senki. Évjáradékot kaptam tőle, minden meghatározott kötelezettség nélkül. Csak azt kötötte ki, hogy ami képet szállítok, annak nem lehet szokott színvonalom alatt állnia. Fizette utazásaimat és minden bizonnyal neki köszönhetem, hogy alkalmam volt megfesteni városképeimet.

— A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT Londonban éltem át. A bombázások borzalmas idejében született az a gondolatom, hogy két nagyszabású freskóban örökítem meg az ember történetét. Meg is valósítottam. Az egyik, "Prometheus legendája", Londonban van. A másik, "A thermopylei csata", a Hamburgi Egyetem falán. Ezt a képet tavaly láttam először viszont, amikor a híres Hanza-városban retrospektív kiállítást rendeztek műveimből. Képeimben nem is annyira a háború borzalmát, mint inkább annak emberi hátterét, az ostobaságot, a nyomort és a megalázást akartam ábrázolni.

— Mellesleg megjegyezve, — fűzi hozzá —, Angliában tizennégy év alatt egy krajcárt sem kerestem. A már említett, tizenkét év előtti New York-i kiállításom alkalmával kerestem meg annak a teleknek az árát, amelyre azt a házat építtettük, ahol most beszélgetünk. Egy évvel később ismét átmentünk Amerikába, s akkor a minneapolisi és bostoni Festészeti Főiskolákon tanítottam. Akkor kerestem meg az építkezési költségeket — fűzi hozzá nevetve. — Úgy látszik, most öregségemre, Angliában is elismernek, mert ez év márciusában két kiállításom is nyílt ott. Az egyik a londoni *Marlborough-Gallery*-ben, ahol olaj- és akvarellfestményeim, a másik az *Art School Chelsea*-ben, ahol litográfiáim kerülnek bemutatásra. És ha már mostani kiállításaimról került szó, beszélnem kell a stuttgarti *Staatsgallerie*-ről is, amely rajzaimból és akvarelljeimből rendez idén gyűjteményes kiállítást.

Közbevetem : — *Most készülő képei eleven tanúságai töretlen, fiatalos energiájának, egyéni stílusának, Mester. De szeretnék beszámolni a harcos, az újító expresszionista író és színházi ember tevékenységéről is.*

— KÉREM, ne nevezzen engem, "Mester"-nek, nekem egészen jól megfelel a Kokoschka-név is. "Mesterek" ma azok, akik nem tudnak lerajzolni egy korsót és csak vonalakat, meg pacnikat festenek, — mondja váratlan hevességgel. — Persze, hogy írok is és színházzal is foglalkozom. A zürichi Atlantis-Verlag nemrégiben hozta ki "Spur im Treibsand" (Nyom a futóhomokon) című könyvemet, amely a közeljövőben megjelenik francia fordításban a párizsi Gallimard kiadásában. Ha darabot most nem is írok, a színház továbbra is leköti érdeklődésemet. Néhány hónapja felkért a londoni Covent-Garden, hogy tervezzek új díszleteket a "Varázsfuvolá"-hoz. Amikor elkészültem terveimmel, a londoniak elálltak a megvalósítástól, mert kivihetetlennek találták elgondolásaimat. Ezzel szemben a Genfi Operaház merte vállalni a kockázatot és díszleteimnek olyan sikerük volt, hogy a Chikágói Opera azonnal megvette a jogokat és ez év november 27-én újítja fel Mozart operáját az én — megvallom — újszerű díszleteimmel.

A tóparti országútra tömör pásztákban ereszkedik a köd. A magyarokra terelődik a szó.

— NAGYON SOK MAGYAR VONATKOZÁSÚ emlékem van. A soknál is több. Első tájképeimet Magyarországon, a Balaton mellett festettem, ahová 1907-ben hívott meg egy magyar barátom. Liebennek hívták.

— A magyar festők közül jól ismertem Rippl-Rónait, akivel a háború alatt, a sajtó-hadiszálláson találkoztam. Súlyos sebesülésem után oda osztottak be, s Rippl-Rónait ott találtam, mint haditudósítót. Illetve hadi-rajzolót. Vaszary Jánost még az első világháború előtt ismertem meg, s képei mély benyomást tettek rám. Müncheni stílusa ellenére nagyon szerettem Szinnyei-Merse Pál képeit, akit nagy festőnek tartok. Érdekes, — jegyzi meg elgondolkozva —, milyen sok magyar járt Münchenben piktúrát tanulni.

— Őszinte barátság fűzött Max Reinhardthoz, aki soha nem tagadta meg magyar származását. Berlinben két darabomat is színre hozta : a "Gyilkos"-t és az "Égő csipkebokor"-t.

— Jól ismertem Nemes Marcellt, a híres képgyűjtőt és műkereskedőt is, aki maga is tehetséggel kezelte az ecsetet. Erről sok mindent mesélhetnék — mosolyog. — De hagyjuk ezt. Egyébként megfestette velem az arcképét, díszmagyarban. Ez a képem most a linzi Városi Képtárban lóg. Budapesten is van egy képem a Szépművészeti Múzeumban, "Veronika zsebkendője" a címe. Talán sikerül kölcsönkapni a zürichi *Kunsthaus*-ban rendezendő gyűjteményes kiállításomra.

— Londonban intim barátságban voltam Korda Sándorral és öccsével, Vincével. Korda Sándor rendkívül érdekes, zseniális ember volt. Nemcsak mint filmrendező, hanem mint üzletember is. Kevesen mentek annyiszor tönkre Angliában, mint Korda, de ő mindig talpraugrott és folytatta ott, ahol abbahagyta. Fényűző életmódjában is. Nagyon szerettem — teszi hozzá elgondolkozva.

— Magyar vonatkozásban meg kell említenem, hogy 1961. decemberében ötszáz litográfiámat állította ki Zürichben a *Wolfesberger Kunstsalon.* Köztük nagyon sok görög mitológiai tárgyú rajzomat is. Ezen a kiállításomon Kerényi Károly professzor tartott kiváló előadást rajzaim mitológiai vonatkozásairól.

— Úgy látszik nevem még a kommunista uralom alatt sem merült teljesen feledésbe, mert nézze, milyen érdekes, szép könyvet küldtek nekem Budapestről.

A könyv kiállítása dicsőségére válik a budapesti könyvkiadásnak. Címe "Századunk osztrák lírája", s 1963-ban adta ki az Európa Könyvkiadó. Benne egy Kokoschka-vers, "Az álmodó fiúk". Kalász Márton fordította tehetségesen.

A BÚCSÚZKODÁSNÁL Kokoschka kék szeme elborul, s lassan, tagolva mondja :

— Szeretnék megint lemenni a Balatonra, tájképeket festeni. De csak akkor, ha úgy mehetek le, mint 1907-ben. Szabad országba, útlevél nélkül, a magam csavargó módján. Nem tehetek róla, de nem szeretem a diktatúrákat, bármilyen is legyen a színük. Mindég független voltam, s megőriztem egyéniségemet. Hitler eladatta a német múzeumokból a képeimet, s azt hiszem, hogy Sztálin se rajongott volna értük. No, de hagyjuk a politikát. Nekem sürgősebb dolgom van : festeni !

SZILÁGYI JÓZSEF

Tavasszal
a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik

HATÁR GYŐZŐ
BABEL TORNYA
c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :

SKANDINAVISKA BANKEN,
SOLNA 5385-25 078 71

Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

KÖRMENDI FERENC

BARA

Koltai és Balázs gyermekkoruk óta jóbarátok voltak. Egymás mellett ültek az iskolapadban, vasárnaponként egymáshoz jártak ping-pongozni. Mindkettejük szülei jobbmódú kispolgárok voltak ; mindketten már gimnazista korukban arról álmodoztak, hogy valamikor újságírók lesznek.

Különbözőségeik éppen úgy egymáshoz kötötték őket, mint hasonlóságaik. Egyformán jól tanultak, de Koltai stréber is volt, Balázs fölényesen vette az iskolát. Az alacsony Koltai hajlott a gömbölydedségre és a kopaszodás első jelei már diákkorában mutatkoztak fején. Balázs magas volt és nyúlánk, és már az érettségi idején büszkén figyelte a tükörben a dús hajában, a halántéka körül mutatkozó néhány ősz szálat. Koltai rendetlenül öltözött és annál jobban izzadt, minél kitartóbban súrolta magát kemény mosdókeféjével. Balázs elegánsan járt és akkor is hűvösen tisztának látszott, ha három napig nem mosakodott. Koltainak jó humora volt, Balázst mindenki szellemesnek tartotta. Koltai reménytelen szerelmekben szorongta át kamaszéveit, Balázs előkelő nemtörődömséggel szedte el tőle a bakfisokat és később azzal viszonozta barátja jótermészetű beletörődését, hogy egy-egy átjátszott nőjét odaadta neki, amit Koltai sérülés nélkül, hálásan elfogadott.

Az érettségi után Koltait az apja egy ismerős textiláru-nagykereskedőhöz hozta be tanoncnak, Balázs a műegyetemre került, de egyikük sem csinálta kedvvel a dolgát. Abban az időben már távoli villámok hasogatták a magyar ég sötétjét és Koltai gyakran beszélgetett Balázzsal arról, hogy előbb-utóbb bajok lesznek, ki kellene vándorolni. De nem tudták, hogyan kezdjék s a családjuk optimista volt : nagyapák és nagybácsik olyanokat mondtak, hogy Hitler ugyan "tüchtig" ember, de a levest nem eszik olyan forrón, ahogyan főzik, és hogy a titokban liberális jobbközép majd csak kifogja a szelet a szélsőjobb vitorláiból. A két nagy család minden tagja otthon maradt, legtöbbjük nem is élte túl a nyilas időket és az ostromot. De Koltai és Balázs túlélte, azután majdnem egy időben bukkantak fel a homályból az újságírás és a kommunista párt peremén.

A fiatalkori álom valahogyan valóra vált ; nem egészen úgy, ahogyan valamikor képzelték, de az adott körülmények között — mondotta Balázs — volt valami fantázia a dologban. Furcsa vagy talán csak természetes módon ugyanannál a napilapnál dolgoztak. A helyzet kezdett kialakulni. Koltairól kiderült, hogy ügyes humorista, azonfelül tehetséges komikus és ötletes rendező. Balázs realista hangú novelláira sokan felfigyeltek. Első egyfelvonásos szatíráját Koltai játéka vitte sikerre ; első háromfelvonásos színművét Koltai rendezte. A közös siker megerősítette a korábbi kapcsolatokat ; Balázs első filmjéből Koltai csinálta meg az év szocialista-realista szenzációját. A film címe egyszerű volt, de sokatmondó : "A kazán." Meséje sem túlságosan bonyolult, de még többet mondott. Hőse, Birkás sztahanovista kazánkovács, Sovány párttitkár és Bárány Lóri munkáslány segítségével legyőzi Horvátovics mérnök és cinkosa, egy Smudgefieldnek nevezett amerikai kém ellenforradalmi szabotázsmesterkedését, megakadályozza a Sztálin Egészségügyi Berendezésgyár N.V. új óriáskazánjának felrobbantását, az intrikusokat rendőrkézre juttatja és előlép üzemigazgatónak ; a párttitkár a Központi Bizottságba kerül ; Lóri a moszkvai egyetemre. Akkortájt már Balázs is, Koltai is párttag volt.

Következett még néhány film — "Írta Balázs Róbert, rendezte Koltai József" — és még sok minden más is történt. 1956. decembere elején Balázs és Koltai egymásba ütköztek egy kis falu kocsmájában, néhány kilométerrel az osztrák határon innen. Az andaui hídból akkorra már legenda lett ; a viszonyok ziláltak voltak. Koltai biciklin érkezett, kopasz fején szőke parókát viselt és izzadt ; Balázs egy orosz teherautóból mászott elő többedmagával, kiegyenesedett és elegáns volt. Hosszasan tanácskoztak a homályos kocsmában egy mogorva parasztlegénnyel, majd Balázs szürkület után útra kelt, hogy eljusson Bécsbe és onnan Amerikába ; Koltai indulás előtt hirtelen letört, reszketett, vacogtak a fogai, hasmenést kapott. Nem, mondta akadozó lélegzettel, nem, ez nem neki való ; amint megvirrad, indul vissza biciklijén Budapestre és otthon eldobja a parókát ; lesz, ami lesz.

Egyikük sem akart hinni a szemének, amikor ugyanabban a pillanatban látták meg egymást Párizsban, az egyik nagy bulvár-kávéház aszfaltkertjében egy kisasztal mellett, egyedül az amerikai, német, olasz és skandináv turisták tömegében. Egyszerre ugrottak fel helyükről; "hát te itt vagy!" mondták egyszerre és egyforma szóval, amint ölelték-csókolták egymást. A látvány a kávéházban nem volt szokatlan, senki sem törődött velük. Balázs sovány, elegáns alakja egy kissé megcsuklott, amint a lompos, köpcös Koltaira hajolt, szardonikus arcvonásai mélységes meghatottságba lágyultak. Koltai kopasz feje izzadt izgalmában, malacszeméből ömlött a könny. A görcsös ölelkezés után odaültek Balázs asztalához és nézték egymást, eleinte némán ; a rájuk szakadt indulat elcsapta szavukat. Elsőnek Balázs tért magához.

"Éveken át járt a fejemben, hogy egy napon így összeakadunk."

"Én is folyton ezt reméltem."

"Hát összeakadtunk! Semmit sem változtál."

"Te sem, — mintha tegnap láttalak volna utoljára!"

Egy kis ideig csend volt ; méregették egymást, elégedetten. "Néha gondoltam, hogy írok neked", mondta Balázs. "De attól féltem, kellemetlenséged lehet belőle."

"Annak az időnek vége", mondta Koltai. "A címemet nem tudtad, az új címemet, igaz?"

"Koltai József, Budapest, — ez elég lett volna, nem?"

"Nem okvetlenül", mondta Koltai. "Biztosan van jóegypár ilyen nevű ember Budapesten — de talán végül eljutott volna hozzám. Én is írtam volna neked, de nem tudtam, hol vagy. Itt élsz Párizsban?"

"Bécsben élek", mondta Balázs.

"Bécsben! És én tavaly és tavaly előtt is odakint voltam egy pár napra, de ... "

Balázs közbevágott. "Bécs sem Kajászókecskés."

Szélesen elvigyorodtak mindketten : diákkori tolvajnyelvükön ez volt annak a fészeknek a neve, ahol egyikük sem szeretett volna rőfös vagy géplakatos lenni.

"Te még emlégszel Kajászókecskésre!", mondta Koltai hálásan. A név simogató jó idők emlékét élesztette fel benne.

"Te sem feledted el", mondta Balázs, ugyanolyan jóérzéssel.

Koltai visszaugrott a mába. "Szóval Bécs?"

"Bécs, de elég gyakran vagyok itt Párizsban. Járok Londonba, Rómába. Filmeket írok. Hívtak Spanyolországba is valami extra-Új Hullám-dologra."

"Nem jutottál ki Amerikába?"

"Két évig voltam odakint. Visszajöttem."

"A fene!" mondta Koltai. "Nem tetszett?"

"Nem. Nem nagyon."

Koltai hallgatott egy pillanatig. "Bajod volt 'A Kazán' miatt? Vagy a párttagság miatt?", kérdezte bátortalanul.

"Ugyan. Egyszerűen az volt, hogy úgy látszik túlságosan európai vagyok, semhogy bele tudtam volna élni magam a dolgokba odakint". Rövid szünet. Magyarázólag : "Az én stílusom nem az övék."

"Ó. Értem". De nem egészen értette. A film film, a stílus alakul, idomul, az írás írás, lektorok, belebeszélők mindenütt vannak. Másvalamiről kell hogy szó legyen; de nem firtatta. "Szóval filmet írsz, te hűséges lélek. Te szerencsés ember."

"Rendszerint ko-operálok valami nagy névvel, tudod. A munka az enyém, a *credit* nagyobb része az övé, de a pénz utána fut. Így is rendben van. Vagyis nincsen rendben, de így van."

"Bölcs vagy, mint mindig", mondta Koltai hódolattal.

"Nálatok is ment egy pár filmem, úgy tudom a 'Napfoltok' és a 'Zivatar előtt'. "

"Ritkán járok moziba, ezeket nem láttam", mondta Koltai mentegetőzően és köhentett. "A címük persze ismerős, olvastam róluk. Azt hiszem, olvastam."

"Nem kapcsolhattál rám, az írói nevem idekint Ballard. Robert B. Ballard. A 'B' a Balázst jelenti."

"*Ezért* nem emlékezhettem a nevedre!", mondta Koltai, nem egészen meggyőzően.

"A 'Napfoltok'-at Vanellivel írtam a bestsellerjéből, a másikat egy Auremont nevű belga szivarral egy német novellából. Úgy volt, hogy mind a kettőt Antonioni csinálja meg, de valahogyan lemaradt."

"Érdekes. És... gondolom, jól megélsz a dologból."

"Amint látod", mondta Balázs. "Villalakásom van Bécsben, a címemet majd megadom. Van egy Karmann-Ghiám. Most is filmügyben járok itt."

"Család?"

"A nőktől nem érek rá megnősülni."

"Nekem két gyerekem van, a fiú négy, a kislány kettő."

"Gratulálok. És a feleséged?"

"Ismered, az Erika."

"Az Erika!"

"De nem élünk együtt. Valamivel a kislány után úgy alakultak a dolgok. A gyerekek nála vannak, néha megnézem őket. Úgy látszik engem nem faragtak atya-fából. Nem vagyunk haragban Erikával, de azt hiszem, most már hamarosan el is válunk, hivatalosan."

"Valaki közétek került? Nő? Férfi?"

"Nem. Mondom, egyszerűen nem vagyok megfelelő férj- és családapa-anyag. Azt sem tudom, mit írhatnának majd egyszer a sírkövemre". Fakó hangon nevetett. "Kisebb stílusú nők vannak napirenden."

Még az Erikánál is kisebb stílusúak, gondolta Balázs. "No és...". De hirtelenjében nem tudta, mit akart ezzel az összekötő kis frázissal bevezetni.

"Azt akartad kérdezni, hogy *én* mit csinálok, nem?"

Balázs ezt akarta kérdezni. "Rendezel", mondta jóhiszeműleg inkább, mint meggyőződéssel és olyan hangsúllyal, hogy nem volt biztos, állít-e vagy kérdez.

Koltai kérdésnek hallotta. "Veszítettél, már régen nem, pontosan ötvenhat óta nem rendezek. Valahogyan elment a kedvem tőle."

"Játszol?"

"Azzal is ugyanúgy voltam."

"Rosszul bántak veled?"

"Nyet. Továbbcsinálhattam volna mindent. De valami történt bennem, belül, érted? Egyszerre csak úgy éreztem, hogy az egész, úgy amint van, már nincs a kezemben. Nem éreztem a dolgok ízét. Megbuktam, önmagamban, és kiszálltam, mielőtt nyilvánosan megbuktam volna."

"'Önismeret és önmérséklet' — emlékszel?", kérdezte Balázs.

Koltai arca enyhén megrándult. Hogyne emlékezett volna. A múltból a fülébe csendült egy valamikori filmipari komiszár hangja, amint egyik filmjük díszbemutatóján így méltatta a munkát az egybegyűlt, kiváltságos közönség előtt : 'Ebben a filmben egyesül minden erény, amit korunk megkíván tőlünk : a szocialista lelkesedés és lendület, a szocialista önismeret és önmérséklet.' De *ebben* az összefüggésben nem tudta pontosan, elismerésnek vegye-e, amit Balázs mondott vagy valami másnak. "Mindenesetre abbhagytam az egészet."

"Lehet, hogy én hiányoztam neked?", kérdezte Balázs és jóvátévőleg hirtelen hozzátette : "Nekem nagyon hiányoztál és hiányzol. Az ember nem minden utcasarkon találkozik valakivel, akivel elég egy fél szó, egy nézés, egy gesztus, hogy megértsék egymást."

Koltai egy kissé lehajtotta a fejét. "Ez jól esik", mondta halkan, azután keserű vonás jelent meg a arcán. "Legyek őszinte?

TÓTH Z. LÁSZLÓ

Tau

I. Előjáték

Lobot vetett az ég,
a zord kehelyből
mirha csordul a fára
és mint tömjénfüst habjai
imádkozik a pára.

Dermedt vesszőkből lábra kel
táncolni kezd a holt csalit,
a semmi él és énekel
öklendi fényét, szirmait.

Vérfű tüzében sistereg,
pitypang szöszére száll,
részeg hattyú a víz felett,
teste a holdkóros határ.

Álmodik, ébred, nő, apad,
akár hólétől duzzadó patak,
akár esőtől fulladó terek.
Seholsincs arca puszta folt,
nevét hordják az özvegyek.

*

Ez itt a kert a szomjúság
a kiválasztás jácint illata
amely a fénnyel eloltva kielégül
sejtek hadserege hadseregnyi vágy
célja csak vágyakozás
nyújtózkodik betölti az időt
nem és nem között megüli a teret
Az orgonák hullámzó dallama
képlet magasság ritmus susogás
mint csúcsokat átfogó ívfény
a hihetetlent izzítja valóvá
És tulipánok zendülő hada
bibék kimarjult nyelve
kibomló bezáruló kelyhek
a termékenység harangjai
a fénnyel eloltva elnémulnak.

II.

Leszállt a völgybe a vándor
kezében fénylő almaág
rózsaszín szirmok az elmúlásból
újravirágzó buja virág.

Négy szép szemén a könnyek
ajkain zengő sóhajok
ahogy Attika dombjain a szél
rideg babérfa sátrában lobog
vizet áraszt a réteken
kéklő hajóit kergeti
fészkére vissza-vissza száll
sziklahonából elszakadt madár.

Csőrében tartja kétfejű sasok
koronáját a holdat és napot
alatta megkövült tojás
időelőtti hajnalok
fehérjék habjain a csíra selyme
sárgul
elmúlásból elmúlásra kelve
a láthatatlan duzzadó kovászból
zöldül a magból a magzat
magva a lángból időelőtti hajnalok
rózsaszín szirmok az ágról
ajkain lágy mosoly ragyog.

Négy szép szemén a harmat
csőrében almaág
rószaszín szirmok az elmúlásból
újravirágzó buja virág.

I.

Jó nekünk ott hová szirmait hullatja az ég
és építünk ott hajlékot neked
és egyet az emlékezésnek
a dombok közt künn Emmausz fele

hol márciusban a hólé vastag patakokban
zúdul a mélybe keresi útját a folyóhoz
vagy feljebb ahol hegynek visz a z út
és a kökény tövisei közé lógatja

csontos lábait a mester
míg távolról mint antik tűztorony
még egyszer körbeperdíti sugarát a nap
s a dombokon a tengernyi fényben
billegve úsznak alma barack és meggyszín
vitorláikkal a fák
alant pedig a város kéményei
füstölik már az éjszaka kormát...

de nekünk elég egy talpalatnyi ég
egy tenyérnyi sziget amelyről
elvonult már az ár s egy foltnyi
fényben zöldül a sarjú
és a négy koszorús tőke között
az istenekkel cinkos jövőnek
áldoz a gazda
bár ki tudná ha nem ő
hogy jégeső aszály csak a kérget
vastagítja tenyerén hiszen hányszor
megkarózták Balázst hurcolták
Orbánt csúful a sárban
az otello meg vadon is terem...

TOK

Azt hiszem, ha együtt maradtunk volna, akkor is... vagyis akkor sem..."

"Mi volt a baj?"

"Nem akarok hazudni neked, Robi. Nem az volt a baj, hogy nem voltál velem."

"Megbántad, hogy otthon maradtál ; megijedtél — a fiataloktól?"

"Harminchat éves korában az ember nem ijed meg fiataloktól."

"Megcsömörlöttél valamitől?"

"Lett volna mitől", mondta óvatosan, "de azt sem mondhatnám. Egyszerűen nem volt bennem több rendezés, ez minden."

Elég, gondolta Balázs. "Mért nem próbáltad kianalizálni magadból a bajt?"

Koltai laposan legyintett. "Az ilyesmit legjobb tudomásul venni és nem vacakolni vele."

"És mit csinálsz most?"

"Népgazdaság", mondta Koltai, elmosódottan.

Balázs nem felejtette el ezeket a formulákat és nem ment tovább. "Meg vagy elégedve — remélem?"

"*Nitimur in vetitum, semper cupimusque negata*", mondta Koltai, hogy ő is megmutassa : visszaemlékszik a gimnáziumi évekre. "Robi, emlékszel, másodikba jártunk, amikor ezt be kellett magolni és Perjés tanár úr mekkorát ütött a fejemre a pálcájával, amikor egyszer a *cupimusque* helyett közröhejre véletlenségből azt mondtam, *cupimutter*?". Nevetősen hehhent egyet, elkomolyodott. "De azért nem panaszkodhatok, tartásdíjra is telni fog, ha muszáj, meg telik egy-egy utazásra... minden nagyobb stósz nélkül."

Most mindketten nevettek. *Stósz* — a régi szó, a régi hang. "Először vagy Párizsban, Józsi?"

"Először."

"Hogy tetszik? Csodálatos, mi?"

"Nem tudom. Egy kicsit elveszettnek érzem magam. Lehet, hogy Bécs az én méretem. Lehet, hogy inkább Velencébe vagy Firenzébe kellett volna mennem, már úgy értem, Párizs helyett vagy Párizs előtt. A különbség túl nagy, az átmenet túl kicsi". Enyhét sóhajtott. "Biztosan bennem van a baj. De téged nem is kérdezlek, lerí rólad, hogy otthon vagy itt meg gondolom mindenütt."

"No igen. New Yorkot meg Hollywoodot kivéve... körülbelül."

"De Pest, az más, nem igaz?"

"Ahogy vesszük". Kis szünet. "Alapjában véve minden más."

"Nem *alapjában véve*. Tudod, hogyan gondoltam."

"Bizonyára más", mondta Balázs óvatosan.

"Nem jönnél egyszer *haza*? Látogatóba, vagy ... ". És jobbját az asztal lapjára fektette, megpihenten, véglegesen.

"Nem."

"Nem akarlak csábítani, de — miért *nem*? Legalább egy pár hétre, egy kicsit körülnézni?". Hátradőlt a széken. "Semmiféle eljárás sem volt ellened, igaz? És ha lett volna is, tudod, hogy vannak mindenféle új rendelkezések, amnesztia meg minden."

"Te valószínűleg nem tudsz róla, de amióta kijöttem, nem titkoltam véleményemet az otthoni állapotokról, a rezsimről."

"Azt ma már otthon sem titkolják — nagyjából — már ami az állapotokat illeti. Aki jó szocialista, annak szabad bármit bírálni, — majdnem bármit, mondjuk bizonyos dolgokat, bizonyos mértékben, még bizonyos embereket is. Te nem lehetsz a szocializmus ellensége, a szülőhazád ellensége". Egy pillanatnyi csend. "Aki nem volt nagyon vad, azelőtt vagy azóta, azzal ma már nem törődnek."

"Őszinte voltam és azt néha kevésbé bocsájtják meg, mint ha valaki vad volt. Valamikor megbocsájtottak a kisnyilasoknak, azután megbocsájtották a benzin-bombázást, de van, aki nyomja a gyomrukat."

"És te ilyennek képzeled magad, Robikám?"

"Lehet."

"Mintha eltúloznád a dolgokat. És nem láthatod tisztán a helyzetet. Az érzéseidbe nem szólhatok bele, de úgy is, mint idegen állampolgár..."

"Nem vagyok idegen állampolgár. Semmilyen állampolgár sem vagyok."

"Ne mondd! Ezt nem is értem. Ha más miatt nem, hát az útlevél miatt..."

"Látom, nem érted a dolgot és... hát úgy nem is lenne könnyű megmagyarázni, miről van szó."

"Akkor ne magyarázd. De még az sem bontó ok. Akinek akarnak, annak még egy oltási bizonyítványra is adnak vízumot, csak kérni kell. És ha beengednek, akkor ki is engednek és olyan udvarias mindenki, mint egy egykori tánc- és illemtanár..."

"Ezt olvastam én is a különféle idegenforgalmi propaganda-nyomtatványokban."

Koltai nem hallotta meg, vagy úgy tett, mintha nem vette volna észre a megélesedett hangárnyalatot : "Emlékszel Schenk úrra ? Erzsébet körút tizenkettő, félemelet. Klasszikus és modern táncok, össztánc." Balázs bólintott, de nem szólt semmit, az ajkait keskeny csíkra szorította. Koltai nézte egy pillanatig. "Nagyon haragszol odahaza valakire — valakikre?"

"Senkire sem haraszom és nem egészen értem a kérdést."

"Biztosan tudod, hogy odahaza ma sokan csinálják nagyon jól, amit valamikor te csináltál olyan jól."

"Ahhoz nem megy elég rosszul nekem idekint, hogy irigykedjek rájuk, bárkire, bármiért."

"Az emlékeidtől félsz? Vagy nem akarsz valakivel találkozni... muszájból vagy véletlenül?"

"Tudod, Józsi, hogy sohasem voltam szentimentális."

Koltai hangja óvatos lett. "A CIA-nak dolgozol?", kérdezte halkan és önkéntelenül körülnézett. "És gondolod, hogy otthon tudják?"

Balázs kesernyésen somolygott. "Az ilyesmire az ember először is egyenesen, kertelés nélkül felel, és én Nem-mel felelek, nem indulatosan, apafej, nem sértődötten, érted? De nagy-kezdőbetűs Nem-mel. Azután pedig azt mondom, hogy a régi jó üldözési mániátok még épségben megvan, amint látom. És el sem tudjátok képzelni, még te sem, hogy valaki csak sajátmagának dolgozik, mint én. Nem valamilyen ügynek vagy intézménynek vagy eszmének, hanem önmagának — és a halhatatlanságnak."

"Hát jó", mondta Koltai. "Hagyjuk."

"Maradjunk ebben", mondta Balázs ; a hangjában már volt valamiféle türelmetlen rezzenés. "Én sem kérdem, mért nem maradsz idekint, ha már egyszer kint vagy". Egy pillanatra mintha zavarban lett volna. "Ha nem tévedek, innen is hazamész, nem?"

"De igen, egyenesen haza. És ha nem kérdezel, akkor is felelek. Megmondom neked, miért nem maradok idekint", mondta s egy kissé előrehajolt ; a hirtelen mozdulatban volt valami elesett s egyben valami agresszív. "Azért nem maradok idekint, mert már kijönni sem mertem annak idején, amikor talán okosabb lett volna kijönni. És hogy azóta ki mertem jönni, az azért volt, mert tudtam, hogy van hova hazamennem. Harmadszor vagyok kint és harmadszor fogok hazamenni. Talán hülyeség, de én mindenesetre azt mondom magamnak, hogy nem hülyeség."

"Értelek."

"Lehet, hogy értesz és lehet, hogy csak mondod. De ha tudni akarod, miért megyek haza, azt is megmondom. Neked, bizalmasan, és ha akarod, elmondhatod mindenkinek. Azért megyek haza, mert félek idekint. Bárhol, mindenütt. Félek idegenben lenni, még mint egyszerű turista sem érzem jól magamat. Bécs, az még ment valahogyan, az sem egészen jól. Velence, Firenze, mittudomén, biztosan nem lenne könnyű. Kényszeríteni kellett magam, érted, hogy kijöjjek Párizsba, egy olyan kéthetes látogatásra — senkihez, egy idegen városhoz, emberekhez, akiket nem ismerek, egy nyelvhez, melyen éppen hogy azokat a *szilvuplé, u-é le Louvre*-bambaságokat tudom makogni. Vagy *la* Louvre? Te Londonban biztosan roszbőför eszel és Rómában izét, spagettit vagy mit, de tudod mibe került nekem itt megtalálni azt a magyar helyet, ahol kapok egy kispörköltet? Nahát. Ez van."

"Idegállapot", mondta Balázs, elhárítóan.

"Idegállapot, vagy akármi. Hazudnék, ha azt mondanám, hogy olyan lelkes hazafi vagyok, olyan törhetetlen szocialista. Egyszerűen *haza*megyek."

"Jó, jó", mondta Balázs egy kissé nyugtalanul.

"Esetleg nem jó", mondta Koltai, másfelé gondolva. "És most kérdezzed meg csak bátran, hogy mit fogok otthon csinálni."

"Népgazdálkodsz", szúrta közbe Balázs ; Koltai nem sértődött meg.

"Nem úgy, hogy hivatal, vagy család, válás, mittudomén, ezek a dolgok. Azt mondod, jó, jó, de valami van a fejedben, valami más, szuggerálsz nekem valamit és én megérzem és felelek. Nekem olyan sokáig sikerült annyi minden, még akkor is, amikor nem érdemelten meg, hogy még abba is bele tudnék törődni, ha egyszerre elkezdene semmi sem sikerülni. Ez nem annyi, hogy nagy lélek vagyok, nyavalyát. Mert félek is tőle, hogy egyszer elkezd semmi sem sikerülni. Szóval hazamegyek, és félni fogok. Hogy egy nap nagyon megszorítják megint a gyeplőt."

"Gondolom, azt ti belekalkuláljátok a dologba."

"Vannak jelek", folytatta Koltai zavartalanul, "amelyek arra mutatnak, hogy az következik megint, valamikor, talán nem is sokára. Amikor a szuperjevtusenkóknak megint jó lesz szájatbefogni, és mindenki behúzhatja azt a nadrágszíjat. Van az emberben valami barométerféle, tudod, és előre jelez dolgokat. Bennem már elég régen berreg a vészcsengő, hallom, de nem hallgatok oda. Csak félek. Hogy nem lesz több beutazás meg kiutazás, hogy visszajön a sztálinizmus, hogy lebuktatnak, kiintrikálnak az állásomból, hogy egyszer megint éhes leszek és nem lesz mit ennem, és nem lesz hol laknom, és inkább meg se születtem volna. Hogy rám esik az atombomba. Hogy nem dobják le az atombombát. Hogy háború lesz, hogy nem lesz háború. Mindentől félni fogok, Robikám. Csak rágondolok, még ha nem is akarok rágondolni, és rögtön elkezd belül hidegem lenni". Ujjai alig észrevehetően reszkettek, amint kezét kissé megemelve az asztalon tartotta.

Balázs Koltai kezére nézett, elnézett róla, komor volt a pillantása. "Szóval hazamész félni."

"Ahogy mondod, hazamegyek félni. Igazad lehet, idegállapot, vagy mittudomén, nem idegállapot, sors."

"Mikor mész haza?"

"Holnap reggel indulok!". Rövid szünet után : "Lejárt az időm. Kár, hogy csak ilyen későn találkoztunk össze. Ez rémes. Meg se tudtam kérdezni, kivel akadtál össze idekint, kikkel találkozol, gondolom a régiek közül. Mesélni sem tudtam Mikiről meg Tomiról meg a néhány többiről, akivel még néha összejövök, Ildiről meg Éváról meg... meg még csak meg sem kérdeztem, mik a te terveid?"

Balázs válla megrándult. "Egy óra múlva találkozom itt néhány alakkal és aláírom az új szerződést egy filmre, vagy nem írjuk alá, még nem biztos. Mindenesetre ma az éjféli gyorssal indulok vissza Bécsbe."

"És... ne haragudj, ha így megkérdem : nem bántál meg semmit ?"

"És ha megbántam volna? Az előbb te mondtad azt a szót, hogy *sors*. Most én mondom. Lehet, hogy az én sorsom *ez*."

Hallgattak egy kis ideig, Koltai elgondolkozva babrált a poharával, azután hirtelen marokra fogta, kiitta belőle a maradék vermutot. "Furcsa", mondta halkan s nagyon idegen hangon, "hogyan meg tudnak ismétlődni a dolgok."

"Furcsa", mondotta Balázs, éppen olyan idegen hangon.

...sz

égis elég egy talpalatnyi ég
y tenyérnyi sziget
vá hull még egy foltnyi fény
építünk ott hajlékot neked
ott ülünk az éj küszöbén

2.

ott ülünk majd az éj küszöbén
ülékezünk az elhullott vadakra
knek szemén a tél
ivöletét nem oldja semmi fel
konaik forró ajkai sem
kszenek kiterítve
ar illattal keveredve
rkenő fűszálak közé
ivik rothadásuk
írükben az erdő kíméletlensége
végső emlék az áruló föld
mok változékonysága
ndolataikból bár gyönyvirág
sbor hányja fejét
ontjaik repedésibe fagy
yükbe jégcsapok tüskéje szorult
állásuk melegét odahagyván
indvégig havat virágzó réteken
mulnak nyughatatlanul
kik keleten nyugszik a nap

(nyess a babérból ágat
add nékik szebbik koronádat
hullass értük ó vándor
szirmot az almavirágból)

3.

t ülünk majd s a négyszemű madár
attunk tovagördül a táj
irgetik a babér lombjai
miként a lány ha mellét bontja ki
zegve száll a zöld selyem
dombokról a mirha illata
bimbók barnán ringanak
szövetekben dús patak
ek hálója fonja át
hajlatoknak áttetsző falát
rágzó ágként szétterül

éhek fölött a törzs körül
benne bennük színtváltó alak
bimbók barnán ringanak
zegve forr a friss levél
eiben a duzzadó patak
ng volt a kezdet láng a vég
fénykor volt és messze még
ája ölében tipródva fáj
ajlékot szül és ránk szakad

és tollászkodva odaszáll
sétálgat hűvös padlatán
... kék a lába zöld a szárnya
nap és hold a koronája...
alattunk tovagördül a táj

4.

ott ülünk majd és nézzük a vizet
homályos képeink jelrendszerét
mint úsznak rajta a századok
az egész emberi kor története
jégtáblára szorult róka dinnyehéj

messziről jön és messzire megy
buboréknyi pontból indul
kiterítve a partok deszkái közé
átfog milliárdnyi pontot
átfolyik beleinken csapokon zsilipeken
isszák piszkítják termékenyit rombol
fogadja testvéreit befogadja a békétlenkedőt
a négy évszak mindenikével közösül
átfolyik középkoron és alsószakaszon
és mint a századok emlékeink homályos
képei beletorkollik egy pontba

ott ülünk majd és nézünk a távoli pontba
mint aki már belülről is látta a vizet
de az évezredes markok szorításával nyakán
puha párnákra forró félhomályra
a halak üvegszemére emlékezik
s tudja kienged majd a görcs
és a folyóval eljut a távoli pontba
megbékélve ülünk és integetünk.

Hegyibeszéd

Boldogok ugyanis az érzéktelenek
akik száraz lábal kelnek át
az éjszaka tengerein
kezüket otthon felejtik fülüket bedugják
a kétszikű szavak ízét nem érzik
ha a kakuk szól és a szőlőhegyre
nyitni mén a kapások hada
ökreiket az aszfaltra terelik legelészni
és boldogok a honleányok is
akiknek márvány keblét
Nervál kutyája példává harapdálta
és boldogok a korszakzáró ibolyaárusok
valamint a parnasszista költők
hiszen sorsuk egy miként azt tudjuk
mióta a törvény felmutattatott
a veder túlcsordul és mint a csillagok
tovatűnve a ködbe visszatérnek
hozzád mindennek mértéke
örök viszonylagosság

INCZE

EGYIKE VOLT ama különös véletleneknek. Éppen le akartam ülni levelet írni Inczének, amikor az "Irodalmi Újság"-ban olvastam Márer György meleghangú írását Incze Sándor temetéséről.

✶

MIKOR LÁTTAM először Inczét ? Mielőtt erre felelek, egy vallomást kell tennem. Szemlesütve, sőt pirulva. Emlékeznek, ugyebár, a "Színházi Élet" Intim Pista rovatára No már most a "Színházi Élet"-ről sok mindent lehet mondani és sok jót is. Bizonytalan kezdet után, ha nem vált is az irodalom, művészet és színházi kultúra fellegvárává, érdekes, jól szerkesztett, szórakoztató lappá fejlődött és — ez a fontos — mindenki olvasta. Van, aki nyíltan olvasta, van, aki titokban. Sokan élvezettel olvasták, volt, aki azt állította, hogy undorral olvassa. De undorral, vagy undor nélkül : úgyszólván mindenki olvasta. Nagyon sok kitűnő dolog jelent meg a "Színházi Élet"-ben, sok jó író írt bele, — Karinthy, Szép Ernő, Kosztolányi, néha még Móricz Zsigmond és Babits Mihály is ; de kár lenne a névsort folytatni, majdnem mindenki. A "Színházi Élet" kissé rózsaszínű és enyhén retusált képe a két háború közötti magyar színházi életnek, de mégis képe és sokkal jobban hozzátartozott ama esztendők kulturális portréjához, mint mondjuk Pekár Gyula vagy akár a Tudományos Akadémia Irodalmi Osztálya. De volt e lapnak egy rovata, amely általános megvetés tárgya volt. Ez a rovat az Intim Pista volt. Felületes, léha pletykarovat : *Maga csak tudja, Intim Pista.* Ezt a rovatot rendes ember nem olvasta. Én sem olvastam. Csak írtam.

EZ ÚGY KEZDŐDÖTT, hogy akkoriban ifjú, serdülő újságíró voltam, a "Reggel" munkatársa és olykor-olykor írtam egy-egy cikket, színes riportot a "Színházi Élet"-be is. Ezek terelhették rám Lukács Gyula szerkesztő figyelmét és amikor az Intim Pista-rovat állandó szerkesztője, Stella Adorján, elment egyhónapi szabadságra, fölhívatott a szerkesztőségbe és megkérdezte, hajlandó lennék-e e rovatot egy hónapig írni ? Mondtam, hogy nem szoktam olvasni, nem tudom, mi van benne és noha elég járatos vagyok a színházi — bár nem társasági — pletykák világában, nem nagyon tudom, hogy mi kell nekik. Ez nem fontos, felelte Lukács. Válaszából kiderült, hogy az Intim Pista egészen különleges piedesztálon állott a "Színházi Élet"-nél. Az Intim Pistát maga a fellegekben lakó Incze Sándor kísérte figyelemmel. Minden hétfőn reggel — mondotta Lukács — eljön majd értem egy autó, ez elvisz Inczéhez, aki megbeszéli velem a rovat tartalmát. Ha tudok valamit, neki kell elmondanom, de nagyjából ő fogja közölni velem, hogy mi kerüljön bele a rovatba. Nekem mindezt meg kell írnom és kedden délben be kell vinnem a szerkesztőségbe, mint a legutolsó kéziratot, amely a nyomdába megy. Mit kapok mindezért ? Huszonnégy pengőt hetenként. Ez akkoriban Pesten óriási honorárium volt és készséggel elvállaltam a dolgot egy hónapra.

HÉTFŐN valóban értem jött Incze hatalmas amerikai autója és elvitt a Rudasba. Ez a Rudas-fürdő akkoriban megmételyezte az életemet. Elsősorban is utálok fürödni. Kádban is utálok fürödni, általában elvben ellenzem a tisztaságot. És különösen utáltam mindig a gőzfürdőt. De Incze minden hétfőn odacipelt és ha saját főszerkesztőmmel, Lázár Miklóssal akartam beszélni, vagy csak véletlenül beleszaladtam hét közben, egy a százhoz, hogy ő is elcipelt a Rudasba. Fiatal életem jelentékeny részét víz alatt és gőzben töltöttem. De Incze vésztjósló híre ellenére is — rendkívül kedves és mulatságos főnöknek bizonyult és ez első pillanattól az utolsóig csak kellemes emlékek fűznek hozzá.

STELLA nem volt hajlandó visszavenni a rovatot, amelyet sikerült rámsóznia. Emlékszem egy alkalommal hallottam valami nagyon mulatságos történetet, elmondtam Inczének, aki nevetett rajta és mondta, hogy ezzel fejezzem be eheti rovatomat. Meg is tettem, de amikor Lukács elolvasta a viccet, arca elkomorult és ordítani kezdett. "Mit akar", kérdeztem tőle, "ez remek vicc, Incze is mondta, hogy írjam bele". Kiderült, hogy a vicc olyan remek volt, hogy Lukács — aki előbb hallotta, mint én — már az előzőheti intimpista végére beírta, úgyhogy viccünk már az előzőheti számban megjelent és ezt sem Incze, sem én nem tudtuk. Ezért üvöltött Lukács, felelősségre vont és megkerdezte, mit tudok mentségemre felhozni :

"Nekem írnom kell az intimpistát, nem olvasnom. Ha azt akarják, hogy olvassam is, legalább negyvenkét pengőt fizessenek."

ZAVARTALALNUL és kellemesen dolgoztam Inczével vagy két éven át, amíg el nem jöttem Londonba. Eltávozásomkor két tette maradt élénken emlékezetemben. Az volt a híre, hogy — nem mint ember, de mint főnök, mint főszerkesztő, — nem volt túlságosan gavallér. Ezt nem tapasztaltam. Azt mondta nekem : Londonban biztosan pénzre is lesz szüksége, — akkor még magáztuk egymást, — és elém tolta a sárga könyvecskét, amelyen a pénzt szokták kiutalni. Kiállítottam magamnak egy utalványt, de az összeget üresen hagytam. "Ha nem ír bele összeget, nem kap semmit", mondotta és visszatolta elém. Beleírtam 300 pengőt, ami akkor sok pénz volt Magyarországon, főleg semmiért, csak búcsúajándékul. Szó nélkül aláírta és az az érzésem, hogy — 500-ig bármit aláírt volna. Ezután felállt, levette a könyvespolcról Hevesiné szakácskönyvét és átadta nekem. Ez kissé meglepett. Mondtam neki, hogy nem tudok főzni. Ezt ő tudja, felelte, a szakácskönyv azoknak kell, akik nem tudnak főzni. De én nem is szoktam főzni és nem is akarok megtanulni. "De Londonban mindenki főz", mondotta Incze. Gondoltam : most ajándékozott nekem 300 pengőt, ha ez a mániája, hogy fogadjak el egy szakácskönyvet, ezzel igazán lekötelezhetem. A könyv azonban annyira nem érdekelt, hogy ez volt az egyetlen holmi, amit még csak ki sem vettem a kofferomból.

EZ A SZAKÁCSKÖNYV nagy szerepet játszott életemben. Itt Londonban pár hónapig *boarding house*-oknak nevezett szörnyű intézményekben laktunk, — amelyek az idők során még borzalmasabbak lettek —, de azután vettünk egy háromszobás lakást hárman : Básti Lajos, a híres pesti színész, aki a háború kitörése után visszament Magyarországra és Tarján Gyuri, aki azóta a BBC egyik alappillére lett. Volt egy konyhánk is és ez mindnyájunkat izgatott. Főzni kellene, mondottuk. De ki tud főzni? Én tudok, mondottam. Mit? Rántottát. Az remek, mondták a többiek, azt mind szeretik. Erre heteken át rántottát ettünk, — hacsak meg nem voltunk híva valahova — és ananászkonzervet, négy és fél penny volt az ára. Ez volt a legolcsóbb mind között, de mi azért is ettük, mert szerettük. Pár hét múlva mindnyájan elkezdtünk vakarózni és nagynehezen, egy orvos barátunk kiderítette : a vitaminhiány miatt. Ekkor jutott eszembe a szakácskönyv. Szakácsművészetünk fejlődése hosszú és izgalmas történet, ami azonban nem tartozik ide. A lényeg az, hogy hamarosan — hála főleg Tarján alkotókészségének — konyhánk híre messzire elment és sok romantikus kapcsolatunk kezdődött egy igazi, magyaros gulyásvacsorával. Inczének igaza volt.

A HÁBORÚ UTÁN láttam újra : ekkor már nem volt főszerkesztő és ez emberileg nagyon jót tett neki. Még kedvesebb és még mulatságosabb lett. Bölcsen és szerényen viselte el, hogy lecsúszott a világban, — legalábbis annyiban, hogy nem dirigálhatott senkinek, ami persze nem igazi lecsúszás. Nem tartozott azok közé, akik mindig azt magyarázták, milyen nagy, befolyásos és gazdag emberek voltak valaha, régen, egy távoli kontinensen és egy kis, ismeretlen országban. Őrült mindennek, élvezte életét és ekkor értettem meg : a "Színházi Élet" kedves, rózsaszínű, mindent enyhén megszépítő szelleme az ő szelleme volt. Nem azért nem vette tudomásul a dolgokat, mert a kapitalisták szolgája volt, aki — hogyan is mondanák a marxisták — hazug képet akart festeni a tömegeknek, hanem azért, mert : minek ? Úgyis elég rondaság van körülöttünk, — foglalkozzunk a kellemes és csinos dolgokkal. Legyünk úgy, mintha az élet rózsaszínű, kedélyes és csupa bűbáj lenne és ettől kissé az is lesz. Nem túlságosan mély filozófia, de kellemes és Inczéhez illett.

Egy érdekes és színes korszak érdekes és színes egyénisége volt, ami több, mint amit legtöbbünkről el lehet mondani.

MIKES GYÖRGY

Midőn Itália szemet hunyt

QUANDO L'ITALIA "TOLLERAVA". ROMA, NANNI CANESI, 1965.

TANULSÁGOS, egyben szép könyv. Irodalom. Tanulmányok, vallomások gyűjteménye az olasz írás és művészet legjobbjainak tolláből. Egyetlen téma — a nyilvános házak — körül. Változatok a g — vagy valamelyik más — húron.

A bevezető tanulmány Giancarlo Fusco műhelyét dicséri. Hangja előkelő, tudása Ludwig Friedlaender, Hans Licht és más "erkölcstörténészekével" vetekszik, azok nehézkessége — és tudálékossága — nélkül. Az emberiség legősibb "iparának" — a prostitúciónak — olaszországi történetét tárgyalja Fusco. Tőle tudjuk meg, hogy fel évezrednél hosszabb ideig "hunyt szemet" Itália a nyilvános házak — *casini* vagy *postriboli* — léte és működése fölött.

Aragoniai Alfonz engedélyezte Messinában, 1432-ben, az első bordélyház megnyitását. Ezért-e, másért, a nép ettől kezdve a "Nagylelkű" díszítő jelzővel ajándékozta meg Nápoly királyát. Ekként vonult a történelembe : Nagylelkű Alfonz !

Királyok, condottierék, negyedes fejedelmek hosszú sora, mi több, az Egyház s az egész olasz társadalom, nemre-osztályra-politikai állásfoglalásra tekintet nélkül, századokon át — "szemet hunyt". Így cselekedett Napoléon is, és Cavour, Giolitti, a szigorú erkölcsű Alcide de Gasperi. Sőt Mussolini maga, amennyiben a "vendégek" a "szalonban" nem viccelődtek a Duce és a Párt kárára. Csak a parlament okoskodott néha, így 1888-ban, a közbiztonságot célzó 196. törvénycikket vitatva. Ekkor történt, hogy Francesco Crispi követelte a tánc s az italmérés eltiltását a *casini*-ben. Javaslata sikeréért keserves harcot vívott Crispi ; tekintélyes képviselők, egyben komoly családapák, kérdezték tőle : miért ne lehetne táncolni a szalonban s miért lenne tilalmas pohárka chiantival vagy messalával még édesebbé tenni a szerelmet ?

1891-BEN a belügyminiszter, név szerint Giovanni Nicotera, statisztikát készíttetett, melyből kiderült, hogy 528 "hivatalos" casino működött akkoriban. Ezenkívül, ugyancsak hivatalosan, 9.952 "segédállomás". Ne felejtsük, harminc millió lakosa volt a múlt század végén Itáliának. S a nap, Délen legalábbis, tíz hónapon át a tizenkettőből, vérpezsdítőn süt. Azt is megtudhatták az érdeklődők Nicotera statisztikájából, hogy a *casini*-ben szabott árak voltak : a luxusház tarifája 5 líra, az egyszerűbbé 2. Csalásról szó nem lehetett ; érkezéskor a vendég tantuszt (*marchette*) vett a portástól. Azzal fizetett. S kapott ezért szíves fogadtatást a jól szellőzött, különleges parfőmökkel illatosított helyiségekben, a házúrnő (*signora*) értelmesokos társalgását, egészséges-üde kisasszonykák (*signorine*) mosolyát. Botrány, a szokottnál tűrhetetlenebb hangoskodás alig-alig akadt a *casini* több mint ötszázéves történelmében. Könnyű szívvel, új lendülettel hagyta el a férfiember a "kisház" küszöbét, hogy visszavisszatérjen, valahányszor megelégelte tisztes polgári — zajos és gondokat okozó — környezetét.

KÖZTÁRSASÁG, 1948. Lina Merlin, szocialista szenátornő, a Ház asztalára teszi törvényjavaslatát : be kell zárni valamennyi *casini*-t, amely fölött, ilyen-olyan okból és időtlen-ideje, szemet hunyt az egész világ. Kereken tíz évig küzdött Merlin asszony a törvényért. Győzelme teljes volt ; 1958-ban 717 *casini* szűnt meg — örökre. Győzelme ?! — Ijesztően gyarapodó vérbaj, utcán, "titkos" találkahelyeken burjánzó-elvadult prostitúció, aljas proxenetizmus. A "szakmába vágó" apróhirdetésekről nem is szólva!

Éppen ezt az elkedvetlenítő valóságot gyászolja a kötet többi szerzője. Például Dino Buzzati. Ezt mondja, többek közt, napjaink egyik legjelesebb olasz regényírója : "Véleményem szerint, a nyilvános házak intézménye egyáltalában nem volt az a borzalom, miként egyesek el akarják velünk hitetni. Évekig látogattam e házakat és őszintén sajnálom megszüntüket. A nap vagy az este bármely órájában kevés pénzért, kockáztatás és időveszteség nélkül, olyan egészen fiatal lányokat lehetett ott találni, akiknek "klasszisuk" volt, s akik olyan szépek voltak, hogy nem egy közülük Marylin Monroe-val kelhetett volna versenyre." A törvényt s a szenátornőt bírálva, ezt írja Buzzati : "Van a Merlin-törvénynek egy olyan negatív oldala is, melyre eddig senki nem mutatott rá. Tréfa nélkül állítom, hogy ez a törvény megölt egy bizonyos erotikus civilizációt, melyet a nyilvános házakban egyik nemzedék hagyományozott a másikra. Kifinomult művészet folyt a *casini*-ban ; fél hogy ennek örökre vége. Signora Merlin Erosztrátéhoz hasonlít, ki, a monda szerint, felgyújtotta az alexandriai nagykönyvtárat s ezzel pótolhatatlan, hatalmas kultúrtőkét semmisített meg."

KÖZBEVETŐLEG, Krúdy Gyula jut eszembe s páratlan szépségű leírása déltáji látogatásáról a Mezon Fridában (vagy valamely más rokonintézményben). Az asztalfőn, az ebédlővé lett társalgóban, a "nagysága" trónolt rangosan-tisztességgel, körülötte, tisztán-festetlen-fehérben, a kisasszonykák. A nagysága "lányai"! Közrefogják az írót, az egyetlen férfit ez ünnepi órán. Folyik a társalgás ; semmi malackodás, éppen hogy illendő — és okos — a beszéd. Aztán jön a szakácsné, személyesen, az ételesedénnyel. Újházy tyúkleves! Micsoda illat! Micsoda kultúra! Az is kultúra, ahogyan esznek a kisasszonykák. Nem szürcsölnek, nem is csámcsognak ; étkeznek, akár grófi lányok palotában. Gondoskodott erről, jó időben, a nagysága.

Ezenkívül idézem egyik kedves "magán-élményem". Szorosan ideillik. Török-Ázsia, 1961. nyara (ha emlékezetem nem csal!) s a város neve Mugla. Hegytetőn, kétezer méter magasban, kerületi központ. A város szívében egyetlen emeletes ház. Földszintjén orvosi rendelő, a két emeleten *casino*. Napközben csak a *patróna* meghívására nyílik a felső ajtó. Délután volt 4 óra tájt ; helybeli-alkalmi barátoknak köszönhettem a meghívást. Törökös nagyszalonban, európai viseletben fogadott a *patróna*. Dáma, kora meg nem határozható, soknyelvű, művelt, olvasott, világot járt. Tiszteli a város és a távoli megye ; jót tesz mindenkivel s ahol teheti. S a kisasszonykák Ha nem tudom, hol vagyok, politikusok, professzorok iskolázott lánygyermekeinek képzelem őket. Illedelmesek voltak, kínáltak szüntelen kávéval, nemes gyümölcssel, s a *patróna* engedelmével, társalgásunkba vegyültek. Halkan, mégis értelemmel. Elsőbb a hajdanvolt Athénre, meg Aszpáziára terelődött szó. Kihez Szólon s az egyéb nagyok, többek közt, bölcs tanácsért jártak. Hol vannak mar Nyugaton az Aszpáziák ! Így az úrnő. Aztán a Merlin-törvényről tanácskoztunk, melyet védtem is, nem is : s arról, hogy ama bizonyos civilizációt Európában nem ismerik már. Csak Keleten, például Muglában! Felejthetetlen volt e délután. Sokat tanultam.

ÖT ÉV tapasztalataival tarsolyomban és Nanni Canesi értékes kiadványának olvasása után, igazat kell adnom a muglai dámának és kisasszony "lányainak". Giuseppe Ungaretti és Vincenzo Cardarelli, Cesare Zavattini és Vittorio De Sica mind arról szól,hitelesen,mennyi ihletést adtak íróknak-művészeknek, tehát az irodalomnak és a művészetnek, a *casini*-k. Akarva-akaratlan eszméltettek, tisztábbá tették a látást a kisasszonykák s elviselhetőbbé a polgári élet farizeizmusát. Elviselhetővé tették az életet!

Zárom e sorokat Mario Soldati megható mondatával : "Azzal a reménnyel léptem mindig egy-egy 'házba', hogy ott találom meg életem asszonyát. Meg is találtam... Soha nem gondoltam arra, hogy kiadott pénzemmel akárcsak részben is megfizethettem volna az örömet, melyet kaptam."

DÉNES TIBOR

OLASZ SZÍNHÁZI ŐRJÁRAT

FIRENZE, az Arno-parti olasz város nemrégiben afféle kisebb "Nemzetek Színháza"-találkozónak volt színhelye. A Városi Tanács és Toszkána turista-irodájának kezdeményezésére itt került sor a "Prima Rassegna Internazionale dei Teatri Stabili"-ra : "Az állandó színtársulatok első nemzetközi szemléjé"-re. Közismert tény : az olasz színházi életnek évszázados gondja, hogy állandó színtársulat egészen a legutóbbi időkig soha nem tudott gyökeret ereszteni egy-egy nagyobb városban, kulturális központban. A jelenség magyarázatára sokan kerestek választ : van aki az olasz színjátszás hagyományaira vagy a fasizmus éveinek súlyos mulasztásaira hivatkozik ; mások a néplélektan megfigyeléseire is utalnak : a déli ember az utcán szinte lépten-nyomon "színházat" láthat, s kevésbé érzi szükségét, hogy a szórakoztató valóság helyett a sötét nézőtérről képzelt világot szemléljen. A II. világháború után ez a helyzet valamelyest változott : északon állandó jellegű társulatok alakultak, előbb a "Piccolo Teatro" Milánóban, majd a torinói és genovai "Teatro Stabile". Érthető tehát, hogy az állandó jellegű és köztulajdonban lévő színházak szemléjét most az olaszok hívták össze : saját, friss kezdeményezésük első eredményeit akarták a nemzetközi vetélkedésben felmérni. Magát a színházi szemlét kongresszus előzte meg, ahol kiderült, hogy a fiatal "teatro stabilé"-k helyzete, az unos-untalan emlegetett panaszok ellenére is, több mint biztató. Elég, ha csak néhány adatot említünk : a "Piccolo Teatro" fennállása óta 3600 előadást tartott, s az 1964/65-ös évadra tizenötezer bérletet adott ki ; a genovai "Teatro Stabile" előadásait tavaly kétszáznegyvenezren látták, s majdnem ennyi néző kereste fel a torinói színházat is. Az eredményeket üdvözlő kongresszuson elhangzott azonban józan figyelmeztetés is. Az óvatosságra intő szavakat francia kritikus, Bernard Dort fogalmazta meg, aki utalt arra a veszélyre, amely a hivatalos jellegű színházakat Nyugaton s talán még inkább Keleten fenyegetheti : hogy rossz esetben állandóan új utakat kereső intézmény helyett múzeummá válhatnak, s függetlenségüket is elcserélhetik külső érdekek szolgálatára.

A FESZTIVÁLON, amelynek előadásaira két színházban, a régi "Teatro della Pergolà"-ban s a modern, kitűnő akusztikájú "Teatro Comunalé"-ban került sor, öt nemzet képviselői vettek részt. A szemle témáját "L'Uomo e la Guerra" — "az Ember és a Háború" — címmel fogalmazta meg a szervező bizottság. A külföldi társulatok közül a kölni Városi Színház Brecht "Kurázsi anyó"-ját vitte színre megbízható, gondos rendezésben. Elismeréssel szólhatunk a liverpooli "Playhouse" színészi teljesítményéről is, noha a bemutatott darab, Willie Hall "The long and the short and the tall" című, 1942-ben, a maláj őserdőben játszódó háborús műve nem különösebben eredeti ; témája, szokványos erkölcsi konfliktusa tucatnyi angol vagy amerikai filmből ismert.

A magyar néző sokkal nagyobb érdeklődéssel figyelte a két, vasfüggönyön túlról jött társulat munkáját : hol tartanak nyugati társaikhoz képest, műsoruk, rendezői elképzeléseik milyen tanulsággal szolgáltatnak a többé-kevésbé hasonló helyzetben lévő magyar színjátszásnak ? A Nowa-Huta-i "Teatr Ludowy" darabja, Tadeusz Holuj "Puste Pole" — "Elhagyott tábor" — című színműve, már amennyire a fülhallgatós fordítás után meg lehet ítélni, nem remekmű. A darab egy régi koncentrációs tábor helyén játszódik, s két nemzedéket mutat be : azokat a régi deportáltakat, akik a szörnyű múlt emlékétől nem tudnak szabadulni és a mai fiatalokat, az elhagyott táborba érkező filmeseket, akik az egykori szenvedést megérteni, újra átélni már nem tudják. Holuj cselekményvezetése kissé ügyetlen, az olasz fordításban nyelve is eléggé erőtlennek hat ; darabjának mégis érdeme, hogy a szónokias túlzásokat, az olcsó érzelmességet vagy a politikai jelszavakat elkerülte. Holuj nem elsővonalbéli szerző ; kiemelkedő egyéniség viszont a társulat igazgatója, díszlettervezője és rendezője, Józef Szajna, akinek szürrealista ihletésű "kollázs"-aiból, ha nem tévedünk, néhányat Budapesten is kiállítottak. Szajna — s erre a magyar színházi szakember is felfigyelhet — rendezésében, most is felhasználta a szürrealizmus és az expresszionizmus eredményeit : próbabábukkal benépesített, ideges fénypásztázta színpada, szorongásos hanghatásai múlt és jelen szembesítéséből álmos látomást teremtettek.

A másik Keletről jött társulatnak, az 1958-ban alapított prágai zsebszínháznak, a "Divadlo Na Zábradli"-nak híre már eddig is túlnőtt az ország határain. Ez a társulat az, amely Csehszlovákiában először játszotta Beckett "Godot-ra várva"-ját, Ionesco "Kopasz énekesnő"-jét és "Lecké"-jét, s itt került bemutatásra a végre Pestre is elérkező első cseh "abszurd"-színmű, Václav Havel "Kerti ünnepély"-e. A "Na Zábradli" merész műsorpolitikájából a magyar színigazgatók is tanulhatnának. A Firenzi Fesztiválon bemutatott darab, Alfred Jarry híres, 1896-ban írt "Ubu király"-a, ez az annyi modern színmű előfutárának számító vaskos és kegyetlen Shakespeare-paródia minden társadalomban veszélyes bomba. Igazában azonban akkor robbanhat, ha gyújtózsinórját olyanok kezelik, akik az önkény őrült logikáját, a személyi kultusz véres parádéját közelről láthatták. Jan Grossmann ötletes, némafilmeket utánzó, a semmiből, egy szemetesládából, levesszűrőből, bádogkályhából trónt, sisakot, páncélt varázsló rendezésén érződik is, hogy nagyon tudja : a gyilkos humorú bohózatban nemcsak irodalomról, életről is szó van.

A SZÁLLÁSADÓ Olaszország két együttest is küldött a firenzei "rassegná"-ra, szemlére ; s mindkét társulat bizonyította ; ha az olasz színházi kultúra kiterjedésében nem vetekedhet is a többi nagy nyugati országéval, egy-egy, kiemelkedő teljesítménye a nemzetközi élvonalban jelöli ki helyét. Nem számított teljesen újdonságnak a torinói "Teatro Stabile" előadása : a páduai népnyelvet irodalmi szintre emelő, a kihasznált, a háború viszontagságai közt csak még többet szenvedő parasztság keserveit, önkínzó humorát színre vívó reneszánsz író, Angelo Beolco darabját, a "Bilorá"-t már tavaly is játszotta a torinói társulat. A Firenzei Fesztiválra azonban a tehetséges rendező, Gianfranco de Bosio kibővítette műsorát : bemutatta Beolco másik egyfelvonásos művét, a "Parlamento di Ruzante che ieri vegnù del campó"-t, a csatatérről megtért hősködő és megcsúfolt parasztlegény, Ruzante históriáját, sőt, a páduai szerzőnek egy másik, megírása óta soha nem játszott alkalmi darabját is, a "Prima orazione al cardinal Cornaró"-t, amelyben az író maga jelenik meg a színen, hogy a szelíd kardinális-mecénásnak előadja alattvalói panaszait.

A LEGNAGYOBB SIKERT Európa egyik legjobb színtársulata, a "Piccolo Teatro di Milano" aratta, amely Shakespeare "VI. Henrik"-jének két-estés változatát mutatta be "Il Gioco dei Potenti" — "A hatalmasok játéka" — címmel, Giorgio Strehler rendezésében. Shakespeare háromrészes, monumentális méretű, de lazán szerkesztett, a későbbi géniuszra valló lírai monológokat sivár krónika-anyaggal feltöltő királydrámája, a "VI. Henrik" nem áll nagy becsben az irodalomtudomány körében. Shakespeare harminc éves sem volt, amikor 1592 körül megírta első művét. A kezdő író darabja érthetően egyenetlen, s a kritika ma sem tudja pontosan, hogy a gyengébb részeket a még bizonytalankodó lángésznek vagy a korabeli társszerzőknek, a bedolgozó színműiparosoknak kell-e tulajdonítani. A "VI. Henrik" persze így is érdekes mű, de igazi távlatot akkor kap, ha az utókor beilleszti Shakespeare két nagy királydráma-ciklusába, amely az angol történelem száz viharos, vérzáporos évét a II. Richárd trónralépésétől 1485-ig, III. Richárd bukásáig tartó korszakot idézi.

A "PICCOLO TEATRO" jónevű rendezője, Giorgio Strehler előadását hatalmas összegezésnek szánta : a modern, a mi korunk prolémáira is választ kereső Shakespeare-értelmezés tükrében nemcsak egyetlen darab, hanem az összes királydráma szerzőjét akarta bemutatni, s egyben immár két évtizedes rendezői gyakorlatának valamennyi tanulságát újra próbára tenni. Strehler a cél érdekében valóságos antológiát állított össze Shakespeare műveiből. A háromrészes darabból húzott, színek sorrendjét felcserélte, új szereplőt, egy "narrátor"-t vitt fel a színpadra, és sorokat vagy akár jeleneteket mentett át más darabokból : a "II. Richárd" kertészeit, a "III. Richárd" bérgyilkosait, a "Hamlet" sirásóit. A kegyes csalásra, ha más nem, a kiáltó párhuzamok feljogosítanak : a "VI. Henrik" csírájában sok más Shakespeare-darabot tartalmaz. A tettre képtelen, szelíd lelkű király hol II. Richárdot, hol Hamletet idézi, Gloster hercegnében benne van már Lady Macbeth, Jack Cade-ben, a demagóg népvezérben Sir John Falstaff és Caliban, Margit királyné és III. Richárd pedig már itt is megmutatja démoni arculatát. Giorgio Strehlernek majdnem minden rendezésére Bert Brecht teóriája hatott, de mivel különlegesen tehetséges emberről van szó, a "didaktikus" színházról, a távolságot tartó, értelmező játékstílusról szóló, a könyvben túlzásra csábító nézetek nála korhűséggel s ritka formai szépséggel ötvöződtek. Brecht az egyik ihletője a "Piccolo Teatro" Shakespeare-előadásának is : néhány külső modorosságon — egy kíntornás szerepeltetésén, egy-két "song"-on — kívül neki köszönhető a pontos és jelképes jellemzés, a lényegre törő, céltudatos ritmus. Strehler másik ihletője a lengyel Shakespeare-szakértő, Jan Kott lehetett, aki már az angol Peter Brookot is oly szerencsésen inspirálta világhírű "Lear király"-rendezésében, s aki a sztálinizmus évei alatt nemcsak könyvben, a valóságban is figyelhette a hatalomért vívott véres harcot, a megbolydult történelem nyaktilójának működését.

SHAKESPEARE történelmi, politikai látomása még itt, a nacionalista célzatú, fiatalkori műben is pesszimista és feloldhatatlan ellentmondásban vergődő : a Hatalom Istentől való, de a Hatalom meg is ront mindent, s aki a szenvedélytől vakon tör felé, nem is tudja, hogy véres tetteivel már a kérlelhetetlen végzetet hívja maga ellen. Jan Kott Shakespeare történelmi vízióját a "Nagy Gépezethez", a "Nagy Lépcsőhöz" hasonlította, "amelyben királyok sora szakadatlanul megy felfelé, s ahol minden lépcsőfokot, minden lépést a csúcs felé gyilkosság, eskűszegés és árulás jelez". Giorgio Strehler Kott hasonlatát másikkal fordítja le színpadi nyelvére : üres, csupán egy-két jelzéses színe közepén oktogon alapú emelvény áll súlyos, szinte bizáncian aranyozott trónussal s az előtérbe lehelyezett csillogó koronával. A harc az emelvény birtoklásáért folyik ; ide törnek be a lázadók, itt tépik ki a Yorkok a Lancasterek kezéből a jogart, innen űzik el a jámbor Henriket.

A VÉLETLEN úgy hozta, hogy a harmadik, többéves múltra visszatekintő állandó olasz társulatot, a genovai „Teatro Stabilé"-t e sorok írója Rómában láthatta. A "Teatro Eliseó"-ban vendégszereplő együttes érdekes művet, a 20. századi olasz irodalom sokáig félreismert, de ma már klasszikusnak számító alkotását mutatta be: a trieszti származású Italo Svevo "La Coscienza di Zeno" — "Zeno tudata" — című regényének egy fiatal dramaturg, Tullio Kezich tollából való színpadi változatát.

Az 1928-ban, hatvanhét éves korában autóbalesetben elhunyt író, Italo Svevo, egy-két hónap óta a magyar olvasó előtt sem ismeretlen : 1898-ban írt, "Senilità" című regénye most jelent meg Budapesten "A vénülés" címmel. A két évszám árulkodó : a múlt század utolsó éveiben írt lélektani regénynek majdnem hetven évet kellett várnia, hogy eljusson a magyar olvasó asztalára. A több évtizedes késés érthető, de egyben sajnálatos, mert Italo Svevót, ezt a banktisztviselőből lett jómódú vállalkozót hazájában inkább csak afféle "vasárnapi írónak" tekintették, s főművét, az 1923-ban megjelent "La Coscienza di Zenó"-t is előbb fedezte fel a Triesztben nyelvtanároskodó James Joyce vagy a francia Valery Larbaud, mint az olasz kritikusok ; Itáliában akkor csak egy ember ismerte fel Svevo nagyságát, az is költő volt, Eugenio Montale. Érthető tehát, hogy a magyar kiadók nem érdeklődtek Svevo művei iránt ; amikorra pedig nevét a modern regény mesterei között kezdték emlegetni, a honi irodalompolitika más tájakon kereste a követendő példaképeket. Mindez persze sokszorosan sajnálatos, ha tudjuk, hogy Italo Svevo életműve olyan környezetben, olyan három nyelvű, olaszul, horvátul és osztrákul beszélő városban született meg, amely a régi Monarchiában felnőtt nemzedéknek még otthonos lehetett. Kafka Prágája és Italo Svevo Trieszt között az út Budapesten át is vezethetett volna ; s talán a magyar olvasó világukat még természetesebben érezhette volna magáénak, mint a főleg a formai újításokra érzékeny nyugat-európai kritikusok.

MINDEN HASONLAT sántít, s legjobb esetben is magyarázatra szolgál : de Svevo hőse, Zeno Cosini, ez az akaratgyenge, szorongásos, kissé nevetséges, csetlő-botló trieszti polgár bizonyos szempontból nem esik messze a mi Karinthynk figuráitól. Zeno családfáján persze világirodalmi nevek is találhatók : Hamlettől Flaubert hőséig, Frédéric Moreau-ig, Csehov tétlen, szemlélődő alakjaitól Chaplin ügyefogyott Charlot-jáig. Az elmélkedést a cselekvéstől Zenónál is szakadék választja el egymástól ; hagyja magát sodorni a sorstól, s amikor, olykor-olykor életébe be akar avatkozni, szándékait a véletlen akkor is megmásítia. Zeno Cosini élete történetét az aggkor küszöbén meséli el egy pszichoanalitikusnak írt vallomásban, akkor, amikorra életkora szerint is az lett, ami fiatalos vonásai mögött mindig is volt : "vecchione", aggastyán. Zeno életének eseményei a lehető leghétköznapibbak : zavaros tanulmányokat végez ; bűntudatosan emlékezik becsületes kereskedő-apjára, aki örökre szóló atyai pofonnal lépett át a túlvilágra ; félénken udvarol a Malfenti-család eladó lányainak, de végül, akarata ellenére, a szépséges Ada helyett a kancsal Augustát veszi el ; gyereke születik, megcsalja feleségét, játszik a Tőzsdén, kétes üzleti vállalkozásokba kezd. Zeno mindvégig ügyefogyott baleknak hiszi magát ; de a sors ironikus tréfája, hogy minden balfogása végül szerencsésnek bizonyul. Augusta kitűnő feleség lesz, az eszményi Ada viszont hamar megcsúful, s öngyilkos férje utín szerencsétlen dúlt özvegy marad. Az I. világháború a polgári jómódot végképp veszéllyel fenyegeti, de Zenóban a jószimatú üzletember éppen a nehéz pillanatokban ébred fel. A történet végére, 1916. tavaszára Zeno igazi bölcsként trónol a trieszti Tőzsde, a "Tergesteo" kávézójában, elnézően emlékezik vissza botladozó ifjúságára, s apokaliptikus képekben jósolja meg az emberiség jövőjét fenyegető veszélyeket : a túlnépesedést, az atombombát.

Italo Svevo regénye a század első felének nagy könyvei közé tartozik : az irodalom történetében majdnem olyan kilométerkő, mint Proust, Joyce vagy Musil monumentális alkotásai. Főhőse, Zeno éppen olyan "tulajdonság nélküli ember", mint Musil híres Ulrichja : hogy tudatát ébren tartsa, a tétlenséget, a sivár "arany középszert" választja ; élete így is kudarcok sorozata : az utolsónak szánt cigarettát, az "Ultima Sigarettá"-t a gyengeségnek mindig újabb bizonyítéka követi. Prousttal vagy Joyce-szal rokonítja Svevót a "belső monológ" használata, az az élőbeszédet követő sajátos nyelv, amelyet a nyelvtisztogatók sokáig a "trieszti kalmár eszperantó"-jaként emlegettek. A trieszti ír nyelvtanárra, az "Ulysses" szerzőjére emlékeztet a freudizmus irodalmi alkalmazása is, bár Svevo egyszerre helyesli és ironikusan csipkedi a pszichoanalízist. Bűvkörében él, s mégsem veszi egészen komolyan, akárcsak az irodalmat magát. Zeno mondását ő is vallja a lélekelemzésről és magáról az irodalomról is : "a papírra vetett vallomás mindig hazug, s mi, triesztiek minden leírt toszkán szóval — azaz : az irodalmi nyelvvel — hazudunk". Italo Svevo életszemléletének és művészetének bizonyára itt a kulcsa : az iróniában. A másik nagy polgár-író, a lübecki Thomas Mann fájdalmas pátosszal állította szembe a dolgos polgárt és a kifinomult művészt ; a trieszti Svevo mindkettőt iróniával szemléli. A regény címe Zeno tudatára utal. Ez a tudat "beteg" : gyanakvó, burjánzó, tettet igazoló, csomót kereső, cselekvést megelőző vagy még inkább : helyettesítő, "A betegség meggyőződés, s én ezzel a meggyőződéssel születtem", mondja Zeno ; s elég a "beteg", bűntudatos tudat, a rossz lelkiismeret rezdülése, hogy a test is "betegséggel" válaszoljon ; elég a láb izmaira gondolnia, kogy életére sántítson, elég egy gúnyrajzot megpillantania, hogy a lelki sebet vándorló kórként testében is hordja. A beteges képzelet, a zaklató lelkiismeret Zeno napjainak mérge, de egyben, magasabb síkon, megváltása is : aki így lesi tudata játékát, már bölcsen, ironikusan, kívülről látja magát s magát a világban, s tudja azt, hogy énje csak erővonalak találkozóhelye. Zeno betegsége bölcsesség is, sőt, ha úgy tetszik : humanizmus.

A GENOVAI SZÍNHÁZ dramaturgja, Tullio Kezich szinte a lehetetlenre vállalkozott, amikor a négyszázoldalas regényt háromórás szövegbe sűrítette, a belső monológot szereplőkre vetítette ki, az egymásnak ellentmondó mondatokat egyértelmű jelenetekbe rendezte. Az áhítatos tisztelet sokban segíthette : Svevo regénye szinte teljes egészében ott van a színen, talán csak egy, Isonzo-parti háborús jelenet maradt el ; a magyar néző persze ezt is szívesen látta volna : a történeten belül a két nép történelme itt is találkozik. De a dramaturg mellett legalább ennyi dicséret illeti a rendezőt, hazája egyik leglelkesebb színházi szakemberét, Luigi Squarzinát, aki vetített díszleteivel, megmerevedő életképeivel, ironikusan értelmezett melodramatikus stílusával éreztette, hogy a színpad jelen ideje valójában múlt, a valóság pedig a főhős torzító-értelmező emlékezete. A nagy közönségsikerben része van a Zenót alakító színésznek, Alberto Lionellónak, a nagy Goldoni-komikusnak is, aki teatralitás és visszatartott szemérmesség sajátos ötvözetét valósította meg. Az olasz színjátszásnak az a híre a határokon túl, hogy harsány. Nos, Alberto Lionellót messze földről jöhetnek tanulmányozni a színészek : hogyan kell a hatás csúcspontja előtt hangot változtatni, a csattanót elegánsan éreztetni, de nem kijátszani, úgy kiáltani, hogy mire felfigyel a néző, már csak suttogást hallani.

A HÁROM neves állandó színtársulat után az idei évadra végre megszületett, tízéves késéssel, hosszas vajúdás, adminisztrációs huzavona eredményeképpen a negyedik, a fővárosi is : a "Teatro Stabile della Città di Roma". Az új színház székhelye a 18. század elején épült, nagymúltú "Teatro Argentina" lesz, ahol 1816-ban Rossini vitte diadalra a "Szevillai borbély"-t ; addig azonban, míg a restaurációs munkák be nem fejeződnek, a társulat előadásait a másik neves, neoklasszikus épületben, a "Teatro della Vallé"-ban tartja. A "Teatro Stabile di Roma" első évadja, az épülethez hasonlóan, szintén átmenetinek ígérkezik : a kissé bátortalanul összeállított műsoron olyan darabok szerepelnek — Shakespeare "Velencei kalmár"-ja, Pirandello "Felöltöztetni a ruhátlanokat" című színműve —, amelyek bizonyára nem riasztják majd el a nézőket.

Az első és hatalmas sikerű előadáson szintén olyan darab szerepelt, amely immár hatvan éve a világ valamennyi színpadán kiállta a próbát : az "Il giardino dei ciliegi", azaz Anton Pavlovics Csehov "Cseresznyéskert"-je. Csehov utolsó művéről irodalmárok és rendezők saját hazájában, de Nyugaton is sokat vitatkoztak : szomorú, fájdalmas elégiának, a hanyatló múlt búcsúztatásának kell-e értelmezni, vagy éppen "vígjátéknak", ahogy a darab alcíme is mondja ?

A római előadás rendezőjétől Luchino Viscontitól mindenki az előző megoldást várta, hiszen világhírű filmjei, a "Senso", "A párduc" vagy a "Rocco és testvérei" mind a széthullás, az elmúlás, az illúziók elvesztésének és az atmoszféra-teremtésnek remekei voltak. Annál nagyobb a néző meglepetése, hogy amikor a "Teatro della Vallé"-ban felgördül a függöny, a színen mulatságos, nyüzsgő figurák fogadják, a díszletek mögül pedig vidám madárcsicsergés, jókedvű kutyaugatás, ostorcsattogás, paták szapora dobogása hallatszik.

Visconti becsületére legyen mondva, rendezői elképzeléseit törés nélkül viszi végig a darabon, s legalább az előadás tartamára még azokat is meggyőzi, akik a műben nem csupán a "parvenű"-k diadalának, az arisztokrácia bukásának tárgyilagos, de kíméletlen ábrázolását látják ; az "Il giardino de ciliegi" méltón nyitotta meg a "Teatro Stabile di Roma" első évadát.

ALBERT PÁL.

ARIGO
AVAGY BRAZÍLIA, A CSODÁK ORSZÁGA

Hamlet :
Több dolgok vannak földön és egen
Horatio, mintsem bölcselmetek
Álmodni képes.

A JÓZAN, okos, hideg Európában is voltak "csodák" — Lourdes-ok, Lisieux-k, Konnersreuth-ok, Máriapócsok és Czenstochovai Fekete Máriák. Ami azonban Európában csak jelenség, — szórványos, ittott található jelenség, — az Brazíliában *állapot*. Mindenütt ott lévő, a legmagasabbtól a legalacsonyabb rétegig, mélységesen alapszöveteikbe beleivódott állapot.

Természetes, hogy erősen befolyásolja ezt a lelkiséget az évszázadokkal ezelőtt ide behurcolt afrikai négerek tekintélyes tömege. Ezek magukkal hozták az őserdők borzongató misztikumát, a vad és ősi afrikai vallások félelmetes szertartásait, szokásait, rituáléit, ijesztő kultuszait. Ilyen ősi, vad és barbár afrikai kultuszok, ritusok : a *Macumba*, az *Umbanda*, a *Kembanda*, a *Candomble* itt organikusan beletartoznak a köznapi élet ütemébe — a látszatra már teljesen európaias vagy elamerikanizálódott Brazília, a legcivilizáltabb, *"fehér brazil"* életébe is. A természettel, a természet (általunk) ismeretlen, titokzatos erőivel, — ne kerülgessük a szót : szellemeivel, — misztikus, sokkal mélységesebb és ősibb kapcsolatuk van, mint nekünk, a fizika, kémia és biológia tudorainak.

Brazíliában ez a "lelki láva" úton-útfélen a földön fekszik. Akármikor megtörténhet a megdöbbent és magát meglehetős kényelmetlenül érző európaival, hogy utcán vagy útkereszteződésnél véres csontokat, kék-zöld oszlásban lévő állati hulladarabokat, félig égett szivarokat vagy félig ürített pálinkás üvegeket lát, bizonyos rendszer szerint halomba rakva. A brazil ilyenkor mély respektussal kikerüli ezeket, — az európainak, szemét- vagy hulladékkupacnak tűnő *kultikus* dombocskákat — és tisztelettel mormogja : *macumba* ! Itt valaki vagy áldozatot hoz az ismeretlen isteneknek, szellemeknek, vagy ártást, rontást, átkot idéz egy más valakire.

A MACUMBA az afrikai mágia gyűjtőneve. Ez két részre oszlik : az *umbanda*, a fehér, az ártalmatlan mágia vagy kultusz, amely már itt-ott keresztény beszivárgásokat is mutat, (pl. Szent György a védszentjük, akinek primitív-tarkára mázolt lovas szobra, az obligát sárkánnyal, a legtöbb umbanda-oltáron ott található) és a *kembanda*, a gyilkos, félelmetes fekete mágia, amellyel rontást, betegséget, nyomorékságot, sőt halált lehet felidézni a kiszemelt egyénre.

Egyedül Sao Paulóban több tucat *macumba-templom* vagy imaház van. Rióban ennek a sokszorosa. Hivatalosan bejegyezve és szabályos "cégtáblával". A *macumba* Brazíliában szabályos és államilag elismert egyház. A katolikus klérus is csendben tolerálja.

A természettel való mélységes, ezoterikus kapcsolat az orvosi, gyógyulási csodáknak egész tömegét hozza létre. Ezek előtt nemcsak a köznapi ember, de maga az orvostudomány, a szakemberek is megdöbbenve, megrettenve és tökéletesen értetlenül állnak. A *macumbisták*, kuruzslók és egyéb "őserdei barbár őrültek" — ahogy fölényeskedve szeretik nevezni őket — titokzatos módon birtokolják a vad törzsek, az afrikai őserdők varázslóinak és talán az északi népek, ázsiai elveszett kis peremtörzsek sámánjainak titokzatos gyógyító tudományát.

Naponta hallani ilyen csodákról. A nagyvárosokban és falukban egyaránt.

ÉN MAGAM IS voltam egyszer egy ilyen varázslónál. Fülbajommal, örökös tűrhetetlen fülzúgásommal s az ettől kiváltott idegösszeroppanást súroló depresszióval mentem hozzá.

Óriási tömeg állott a Ribeirao Pires-i, kis, eldugott erdei kunyhó előtt s türelmesen várt sorára. A "Kuruzsló", Sohner Emilio, kis vézna emberke, transzban volt, kifordult szemmel topogott, támolygott, táncolt ideoda a zsúfolt piszkos kis szobában.

Rám került a sor s a "Kuruzsló" rátapasztotta kezét beteg fülemre és suttogott, morgott valamit. Velem semmi emóció vagy katarzis nem történt, azóta is szakadatlanul zúg a fülem és nem hallok rajta — de ... de a rettenetes idegállapotot, a halálos depressziót mintha csak letörölték volna rólam. Azóta mosolyogva viselem el a rossz fülemet, nem törődöm vele, legtöbbször észre sem veszem : mosolygó, türelmes s mindenkor feltétlen optimista lett belőlem, ami pedig soha ezelőtt nem voltam.

Egy Tambau nevű városkában, néhány év előtt, — az ellentét, a paradox, sőt a "nagyobb vicc kedvéért", az ottani katolikus lelkész vitt véghez *macumbair*-okat is megszégyenítő csodákat. Hónapokon, sőt éveken keresztül áradt a végtelen ország minden sarkából a nép a kis fészekbe. Az álmos kis mezőváros valósággal óriásira duzzadt. Tambauban számtalan orvosilag megmagyarázhatatlan gyógyulási csoda történt.

EGÉSZ BRAZÍLIÁNAK immát tíz év óta legnagyobb csodadoktora, misztikus és megmagyarázhatatlan gyógy-varázslója s valósággal a ország szentje, *Ze Arigo*, aki ezen évtized alatt nem kevesebb, mint egy millió embert kezelt s legnagyobb részüket sikerrel. Ez a kerek képű, falusi hentesmesterre emlékeztető, mosolygó, jovális kövér ember, polgári nevén José Pedro de Freitas, a drágakövek régi hazájának, a majd négyszázéves tradíciójú, ősin gazdag bányavidéknek, Minas Gerais államnak egy kis falujában, Congenhas de Campóban látta meg a napvilágot. 1952-ig itt, mint az "A.A.P.T.C." — egy állami betegbiztosító intézet szürke kis segédtisztviselője dolgozott. Ám 1952-ben, — amely dátumot ma Brazíliában sokan, szinte mint egy *Új Éra*, új vallás születési dátumát emlegetik, — nagy változás állott be Arigo életében. 1952-ben kezdődtek a természetfeletti jelenségek José Pedro de Freitas életében, a furcsa, félelmetes víziók, néha nappal is, de főleg éjszaka ; rettenetes fejzúgás s közvetlenül ezután *a Kísértet*. Derengő ködökben megjelent Ze Arigo előtt egy talpig fehér orvosi köpenybe öltözött, sovány, teljesen kopasz fejű alak, szája körül a szokott operációs maszkkal, kezében késsel, csipesszel és érthetetlen nyelven, parancsolóan rákiáltott valamit. Ez a jelenség aztán éjszakáról éjszakára újból pontosan megjelent. Arigo élete teljesen megváltozott. A szegény, egészséges, nagy darab ember úgy szenvedett, mint egy beteg állat. Örökös fejzúgás, ködök, kísértet, idegen nyelvű állandó parancsok, izzó fejgörcs, álmatlanság. Három teljes évig úgyszólván teljes álmatlanság.

Arigo kétségbeesetten végigházalta előbb Minas állam, Belo Horizonte, majd Rio és Sao Paulo jobbnál jobb, híresebbnél híresebb orvosait, — hiába. A harmadik infernális év vége felé azonban érdekes változás állott be. Arigo egyszerre nem szenvedett már a Jelenség kínzásától, ellenben, megmagyarázhatatlan módon, érteni kezdte a pattogó, idegen nyelvű parancsokat. A kísértet németül beszélt — be is mutatkozott : *Dr. Adolf Fritz*-nek mondta magát, aki az első világháború vége felé Németországban halt meg és orvos volt, hogy hol, az nem derült ki.

Az orvos-kísértet azt parancsolta Arigónak, hogy kezdjen el a beteg embereken segíteni ... kezdjen el operálni — ő, *Fritz*, majd vezeti a kezét. És 1955-ben Arigo kezében, ujjaiban furcsa bizsergést érzett, ellenállhatatlan vágy támadt benne, hogy műszert, operálókést foghasson.

ARIGO, sőt az egész ország életében, új éra kezdődött. A betegek megjelentek kis házában. Arigo csak rájuk nézett és már kész volt a diagnózis. Vastag mancsába fogott egy hatalmas konyhakést meg rozsdás ollókat és *vágott!* Minden érzéstelenítés nélkül, mindig a szükséges helyen, soha egyetlen milliméter tévedés, — mintha csak a beteget előzetesen bonyolult röntgen vizsgálatnak vetette volna alá. A betegek se műtét alatt, se utána, nem érezték soha a legkisebb fájdalmat, nem kaptak utána vérmérgezést sem. Súlyos gyomor-, bél-, vese-, epe-, prostata-, sérv-, sőt szem-műtét után egyszerűen felálltak a kemény konyhaszékről vagy szutykos konyhaasztalról és kissé ingadozó léptekkel, de végleg minden fájdalom nélkül, *saját lábukon* távoztak, vakbél operációkról nem is szólva.

Nemcsak nehéz, de mégis mindennapi műtéteket végzett a kövér ember, hanem gyógyíthatatlannak minősített, reménytelen esetek légióját is operálta ; olyan emberek távoztak tőle gyógyultan, akikről a legmodernebb orvostudomány már lemondott.

Brazília jelenleg legnagyobb zarándokhelye, Lourdes-dal ellentétben, azt a lényeges különbséget mutatja, hogy a Congenhas de Sampó-i "szent" *él*, ténylegesen működik, (Lourdes-ban egyébként a gyógyulások mindenkor szigorúan *sebészeti beavatkozás nélkül* történtek.) Arigo a világ eddig ismert első és egyetlen csodadoktora, *aki operál*. A "mester" operál, operál, operál fáradhatatlanul — pillanatnyi lélegzetvétel nélkül, hajnali derengéstől pontosan délig. Mert délben gyorsan bekap valamit és rohan a betegpénztári hivatalba peres aktákat rakosgatni, törzslapok között bogarászni, utalványokat körmölni. Mert *Arigo ingyen gyógyít!* Ingyen operál szegényt, gazdagot, — Cadillac-os milliomost és mezítlábas néger koldust egyaránt.

A "Kuruzsló" az ingyenes gyógyítás és operálás mellett végtelenül szerény maradt. Nem győzi állandóan hangoztatni : nem én csinálom a műtéteket, a gyógyításokat, hanem Dr. Fritz! Én csak eszköz vagyok. Az *ő* orvosi tudásának, operációs lángeszének eszköze.

Dr. Fritz is az érdeklődés és meg nem szűnő szenvedélyes vitatkozás fokuszába került. Ez nem elég : a fél évszázada ismeretlen helyen meghalt *Dr. Fritzről* a legnagyobb természetességgel beszélnek a riói bankokban, Sao Paulo utcáin vagy a futballmeccsek tribünjén, mint egy köztünk élő, járó, dolgozó személyről. Brazília nagyvárosainak legkülönbözőbb patikáiban gyakran előfordul, hogy egy vevő, Arigo — respective Dr. Fritz — receptjeit mutatja fel. Ebben a patikus semmi különlegeset nem talál, hisz ő is — mint mindenki — nagyon jól tudja, hogy Arigo,azaz "irányító szelleme", Mr. Fritz, kiváló orvos. A baj azonban gyakran az, hogy a recepten *soha nem hallott gyógyszer*, injekció, stb. áll. Ilyenkor — rendszerint hosszas nyomozás után — vagy az derül ki, hogy ez a gyógyszer már az 1910-es évek óta abszolút nem létezik, s a modern receptkönyv és árlista már régen nem tartja nyilván, vagy az, hogy ez a gyógyszer csak hónapok, esetleg évek múlva jelenik meg a piacon. A recept kiállítási dátumakor ugyanis még épp csak kísérleti állapotban volt. Németország, Svájc vagy Amerika valamelyik nagy laboratóriumában. Ez sem mese! Ennek is komoly gyógyszerész-professzorok, kémikusok nemegyszer valóságos detektív munkával jártak utána.

TERMÉSZETES, hogy Arigónak nemcsak hívei, rajongói vannak, de ellenségei is. Előbb csak tucat-, majd százezer-számra kezdtek menni ellene a feljelentések különböző hatóságokhoz. Hogy kuruzsló, hogy orvosi diploma nélkül végez műtéteket, gyógyszereket és kúrákat ír elő, hogy ő, (aki már sokakat tettleg inzultált, amikor pénzt akartak markába nyomni), óriási összegeket zsarol ki pácienseiből, stb. stb. Ennek a mozgalomnak végül az lett az eredménye, hogy 1956-ban, a kerületi ügyész vádjára, 15 havi fogházra ítélték.

Az akkori államelnök, a maga is Minas állambeli Juscelino Kubicsek, — aki személyes barátja Arigónak s akinek legszűkebb családjából a "Csodadoktor" már többeket meggyógyított, — ekkor benyúlt az "Arigo-ügy"-be és sürgős intervenciójára Minas állam Központi Bírósága, amelyben persze szintén sok barátja ült Arigónak, fél évre szállította le a büntetést. Ezt annál is inkább sürgősen meg kellett cselekedniök, mivel Minas államban, sőt mondhatni az egész országban, Arigo sorsa miatt, e "Justitzmord" miatt, csendes forradalom tört ki. Egymást érték az Arigo melletti rokonszenv-tüntetések, nemcsak a falukban, de a városokban, sőt a nagyvárosokban is. A közvélemény valósággal polarizálódott az óriási országban : pro-Arigo és kontra-Arigo oldalra. Nemcsak az újságok, a rádió és a televízió állomások, de maga a köznép is, mindenütt, hónapokon át szenvedélyesen vitatkozott az Arigón elkövetett "Justitzmord" fölött, — mindenütt, — a favelláktól a kávémilliárdosok álompalotáiig.

Arigo végül kiszabadult. Valóságos diadalmenetben vitték haza falujába. Ezután érkezett pályafutásának delelőjére. Megkezdődött a külföldi betegek zarándoklása is, sőt egyre több német, angol, francia, amerikai, svájci és japán orvos, pszichológus, tudós érkezett a kis piszkos faluba, Arigót tanulmányozni. Az összes orvosok, tudósok komoly objektivitással, egyöntetűen szögezték le : Arigo a világ és minden idők legnagyobb metapszichikai fenoménje. Egyre több tanulmány és könyv jelent (és jelenik) meg róla, immár nemcsak brazil, de idegen nyelveken is.

Növekvő híre és tekintélye most még jobban feldühítette ellenségeit. Az emlékezetes brazíliai nacionalista forradalom után — amikor Arigo nagy protektora, Kubicsek volt elnök nemcsak a nyilvánosságból, de az országból is eltűnt — eljött Arigo ellenségeinek ideje és ismét lecsaphattak a gyűlölt "jó emberre". A Minas Gerais-i Orvosszövetség feljelentésére Arigo ellen ezúttal már bűnvádi eljárás indult, amelynek végeredményeként a "Kuruzslót" újból 16 havi szigorított börtönbüntetésre ítélték. 1964 egy csúnya, esős novemberi hajnalán egy vedlett rendőri jeep mint valami közönséges bűnözőt szállította be a kerületi székhely, Conselheire Lafayete városka börtönébe. A jeepet egész autókaraván, zarándokkocsisor követte, melyek a gyász jeléül szakadatlanul búgatták tülkeiket. A falukban, amelyeken a kocsisor áthaladt, mindenütt meghúzták a harangokat. És minden faluban a karaván mögé emberek szegődtek. Conselheire Lafayetébe már-már szinte beláthatatlan tömeg érkezett. Gyászmenet. Diadalmenet. E tömeg sorfala között lépdelt Arigo a börtönbe. A tömeg éjszakára sem mozdult. Énekeltek. Korálokat, himnuszokat, régi egyházi és talán még régibb afrikai varázs-énekeket. A "Fájdalmas Szűz" mellé pogány isten-anyákat idéztek, — Jemenját és Iracemát.

VÉDŐÜGYVÉDJE, Prof. Jair Leonarde Lopes, könyvnek is beillő védiratot terjesztett a kormány elé. E könyvben védence természetfölötti tetteit igyekezett "demitologizálni". Szigorúan természettudományi alapon próbálta Arigo csodatetteit magyarázni. Lássunk a rengeteg kínosan természettudományoskodó "magyarázat"-ból csak egyet : "A paranormális képességű egyén, mint valami röntgen-szemmel, átlát a bőrön és izmokon, pontosan és azonnal rálát a beteg szervre. Ezzel egy időben — telepatikus képessége folytán — pontosan felfogja a betegség tüneteit, a beteg érzéseit, gondolatait, panaszait, fájdalmait. Ezzel a 'clairvoyance' képességével rálátva, sőt magát a beteg testrészre központosítva, megindul a test fizikai reakciója, elkezdődik egy szabályos biológiai-fiziológiai folyamat : ugyanis a testben megindul az antitoxint, antiszepszist, tehát kiegyensúlyozó ellenmérgeket termelő baktériumok kiválasztása. Ezért nincs Arigo műtéteinél soha vérmérgezés. Ugyanekkor azonban ezek az antiszepszist hozó, *'egészség-baktériumok'* a lokális fájdalom-idegekre is hatnak : elzsibbasztják azokat. Ezért operál Arigo minden érzéstelenítés *nélkül*, mégis tökéletesen fájdalommentesen."

A védőügyvéd fáradhatatlan dörömbölése, a kontinensnyi ország népének óriási megmozdulása végül meghozta az eredményt : a vádlottat összesen 6 hónapi fogság után a Legfelsőbb Brazíliai Bíróság *felmentette*.

Arigót kiengedték. Sok tízezres tömeg delíriumos éljenzése, durranó petárdák, rakéták puffogása, rezesbanda csinnadrattája közben hagyta el a fogházat. Szeme tele volt könnyel. Rövid beszédet intézett közvetlenül a börtönajtó előtt állva, a tomboló tömeghez. Jézust emlegette. Istent, aki őt arra választotta ki, hogy jóságának alázatos eszköze legyen. A tömeg vállon vitte a hatalmas kocsiig, — Minas Gerais állam kormányzója erre az alkalomra érte küldte az óriási fekete kormányzósági autót.

A kövér, jovális arcú falusi hentes küllemű próféta körül most csend van. Nem háborgatják, sem pro, sem kontra. S ez jól van így : Arigót most nyugodtan hagyják dolgozni, — dolgozni ... ingyen ... szenvedő embertársaiért, — no és persze visszakapott állásában, betegpénztári íróasztala mögött.

AZ "ARIGO-REJTÉLYT" minden oldalról, minden elképzelhető szögből próbálják megközelíteni. Mindent megkísérelnek ! A legtöbb mai, gyermekcipőben topogó, sötétben tapogatódzó "természetfölötti" tudomány : a parapszichológia, a paranormalis jelenségek tana, a "clara videncia" és pszichokynezia azonban nagyjából még mindig földhözragadtak. Nem tudnak az úgynevezett egzakt, konkrét tudományok, a fizika, a kémia, a biológia, a fiziológia, a pszichológia, stb. szorongató, *racionális öleléséből* kiszabadulni.

ZSÜRGER LÁSZLÓ

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

EMBERSZABÁSÚ TITÁNOK

LÁNGELMÉK legnépszerűbb műve a korai haláluk. Kortársaknak és utókornak egyaránt alkalmat ad, hogy Vénusz szerepében elsírassák holt Adoniszukat.

Mint sok másban, Raffaello mester volt a távozás idejének megválasztásában is. Vállára omló, hullámos hajjal, híre és ereje teljében tűnt el, megdicsőülve a csúcson, mintha átolvadna utolsó, befejezetlen művébe Jézus színeváltozásáról. Lebeg és eloszlik a káprázat ; marad egy márvány sírlap a római Pantheonban.

Halála után három évszázad járult elfogódva festményei elé ; csak bámulat illette meg, nem bírálat. Ő volt a mérték, a tökéletesség tükre. Maga sohasem követelt szolgalelkű tiszteletet ; tiszteltei vetették ki nevében az áhítat zsarnok adóját. Hódolj vagy nincs keresni valód a beavatatottak közt. Sírontúli kultuszának kontár vámszedői nyafka szentekkel és édeskés Madonnákkal árasztották el a világot a múlt századig, mintegy krajcáros függelékül az amúgy is cukormázas életregényhez. Más volt a valóságos Raffaello, ő testesítette meg Pico della Mirandola eszméjét az emberről, aki a maga teremtője és szobrásza, ő volt — óh ! mi lett a szóból — *a* reneszánsz ember. Üsd le akármelyik billentyűjét, tökéletes a hangolás.

KÉT világháború lelki rombolásai megsemmisítették a fehér ember fölényét. Határtalan önbizalmával odaveszett a hitvallás is, hogy a művészet célja a tökély. El a körzővel ! félre a szabályokkal ! le az összhanggal ! — nekünk az a művész való, csak az nagy igazán, aki a meddő embersors tükre s arra tanít, hogy zűrzavarban él, tehetetlenül Ádám ivadéka. Gyászos évek köszöntötték Raffaellóra, kicsinylésnél is lesújtóbb közöny az osztályrésze. Rómáig kell vándorolni, a Vatikánba zarándokolni, hogy megtörjön a jég. Hamis a legenda, Raffaello sokkal több, mint az akadémikus szépségeszmény mintaképe. Róma őrzi a titkát, főleg a Stanzák ; ott lehet megérteni, hogy — ha időnként eltorzította is az üldöztetési mánia — miért tartotta őt páratlan tüneménynek Michelangelo.

ŐRZI Róma, de őrzi London is. A Victoria és Albert Múzeum most állította ki egyik újjádíszített csarnokában hét hatalmas méretű, restaurált tervrajzát az apostolok életéről. 1515 és 1516 közt készültek, másfél esztendő alatt, X. Leó megbízásából egy brüsszeli szőnyegszövődének. A kárpitok ünnepnapokon a Sixtusi Kápolna textilmintás alsó falára voltak szánva, mert a rendelő pápa méltatlannak ítélte a lábazatot a fölötte húzódó, tizenötödik századi freskó-frízhez és Michelangelo mennyezetéhez. Tíz darabból áll a sorozat, a Vatikáni Múzeum egyik folyósóján látható, lapos üvegszekrényekben. Tárgyukat a művész az Apostolok Cselekedeteiből vette. Annak idején a flamand takácsok rögtön szétvágták a kartonokat, hogy könnyebben maguk elé helyezzék a szövőszéken. Hét darabot 1623-ban Károly, angol trónörökös szerzett meg ügynöke által, három örökre eltűnt. Ezt a műgyűjtőt fejeztette le egy negyed század múlva Cromwell a polgárháborúban. Majdnem száz évig a szigeten is mintául szolgáltak egy királyi szövődének, csupán a tizennyolcadik század elején, a mortlake-i műhely feloszlatása után ragasztották össze a szétszabdalt részeket.

Fordulat ez a helyreállítás a sorozat élettörténetében. Műértők és művészek csak akkor jöttek rá, hogy nem a flamand vagy angol kárpit, hanem az alapul szolgáló rajz a remekmű. Különálló, végleges elhelyezésükre is gondoltak attól kezdve, de bizony a rajzok még jóideig ide-oda vándoroltak a királyi palotákban. A nép nem ismerte.

1865-ben Victoria letétként átadta a Dél Kensingtoni Múzeumnak — amely ma már az ő és férje nevét viseli —, a kölcsön századik évfordulóján nagy gonddal és tapintattal restaurálták s ekként megfiatalítva ismét kifüggesztették közszemlére. Maguk a londoniak is elképedtek, hogy milyen kincsük van, a bűnbánó sajtó szinte levegő után kapkodott. Amit három évszázad tett az első világháborúig, azt teszik megint az idevalók, turisták és iskolás gyerekek : áhítattal járulnak Raffaello elé. Önkéntes áhítattal. Özönlő fényben áll titáni önbizalmával, amelyről nyomtalanul elillant az alkotói verejték. Talán megérjük, hogy nem lesz többé gyanús a sikere s megbocsátják, hogy síma volt a pálya. Mert ha ártott is neki módfelett a túlbuzgó magasztalás, mégiscsak azok jártak közel az igazsághoz, akik hajdan a kifürkészhetetlen Leonardo s a viaskodó Michelangelo egyenrangú társának tekintették egy elképzelt művészeti egyenlőszárú háromszög csúcsain. Az a mértani idom volt a Reneszánsz eszménye, képszerkesztésük kulcsa, az isteni összhang vetülete. Lángész és — nem szenvedett ? Nyugodjunk bele a mulasztásba.

1515-BEN már roppant munkabírásán felül el volt halmozva megbízásokkal, az emberi teljesítőképesség határait feszegeti, még mindig mosolyogva, kecsesen, mint egy kérubarcú, csodálatos földi kenyérszaporító. Udvari festő, építész, szobrász, keresett parádérendező, régészeti főfelügyelő s afféle szépművészeti miniszter — pápai Malraux — egy személyben Egész raj segítőtárssal dolgozott, a szőnyegterveket például Gian Francesco Pennivel és Giulio Romanóval csinálta. Tizenkilenc éves volt az első, tizenhat a második, tehát önállóság nélkül legfeljebb a keze alá dolgoztak. Rongypapírra készültek a rajzok s a papírnak viszonylag alig ártott feldarabolás, műhelyi használat, göngyölés, hányódás országról országra, gazdától gazdához. Kibírt minden viszontagságot. Bámulatosan megmaradtak a rózsaszín és bíborvörös kivételével a színek is. Raffaello enyves temperafestéket használt, sok kötőanyaggal ; a szénrajz helyenként kilátszik a vastag takaróréteg alól.

Honnan tudjuk, hogy kifakult egyik-másik szín ? Részben a faliszőnyegekről, amelyek változatlanul megőrízték az eredeti skálát, részben magukról a képekről. A Csodálatos Halászaton például Jézus köpenye halvány sárgás-barna, tükrözése a vízben piros. Kevéssé állták az idő próbáját a növényi eredetű, illanó színek, jól tart minden ásványi eredetű, a barna valamennyi változata, az okkersárga, azurkék, cinóbervörös és zöld. Csodálatosképpen az ólomtartalmú fehér sem feketedett meg, noha állandón ki volt téve a levegőnek és légköri változásoknak.

IDŐBEN a Galatea freskó s a befejezetlen Transzfiguráció közé esnek a tervek. 1514-ből való amaz, 1517-ben fogott neki ennek. Ám a közbeeső három év elegendő volt, hogy a központi szerkesztésű, kiegyensúlyozott térbe szétszóró feszítéssel betörjön a dráma. Veszélyben az isteni háromszög, — halála küszöbén előfutárnak bizonyul a legtanulékonyabb lángész, már sejti, miféle eretnekmozgalom készülődik, egyik előharsonása ő maga.

Föl fedezték az ezerkilencszázhúszas években, hogy a Reneszánsz büszke önbizalma s a Barokk kényszerű rendje közé ékelve volt az európai meghasonlásnak egy hisztérikus, korai előjátéka : a *Manierista* válság-stílus. Annak is, mint századunkban az expresszionizmusnak egyetemes összeomlás volt a kovásza. Róma 1527-es kifosztása, a *Sacco* után az olasz művészek megtagadják apai örökségüket, bizalomról csalódásra, reményről reménytelenségre hangolnak át. Dinasztikus vetélkedésbe, hitvitába, hadvonulásba, megszállásba és — mindezek okán — török hódításba fulladt az Emberről szőtt, délceg firenzei álom. Az öregedő Michelangelót tekintik e dúlt és keserű formanyelv első mesterének, de a vége felé nyugtalan,drámai nyelvre váltott át Raffaello is. Elgondolkoztató az évszám. 1517-ben szögezte ki Luther kilencvenöt tételét a wittenbergi templomkapura.

A VÉGZET iróniája, hogy egy perccel a vihar előtt X. Leó éppen a pápai hivatal felmagasztalására javasolta Raffaelónak a tárgyat egyházalapító titánok tetteiről. Péter és Pál gesztáját. S a festő megértette, mi a cél. Vérbeli színpadi rendező tervezte a hét jelenetet, Reinhardt és Gyagilev is kapva kapott volna ilyen munkatárson. Hozzájárul a hatáshoz, hogy a Reneszánszban rendszerint balról jobbra "olvastak" egy képet : jobbkézre esett a hangsúly, míg a tervrajzokon balkézt van a súlypont, ott kell, hogy legyen, mivel a szőnyegek tükörképei. Csakhogy a minta idők folyamán elszakadt eredeti rendeltetésétől s a reneszánsz ábrázolásmódnak ez a szokatlan leolvasása jobbról balfelé külön ingerrel fokozza immár független szépségüket.

Apostolok a dráma szereplői. Királysarjak, rendíthetetlen atléták, felsőbbrendű lények, parancsolnak és bátorítanak, tekintély, nemesség, szigorú szeretet sugárzik belőlük, hitet ébresztenek a nézőben az emberi nagyság iránt, akárcsak a Stanzák félistenei.

Aranyfénnyel és rózsadisszel, sugarak
sugara, elöntöttél minden századot,
nagy mártirok vérével fested az eget
e szent napon is, mely a bűnbocsánaté.

Mennyek kapussa, és e földnek Doktora,
korunk bírái, világ igaz fényei,
egyik kereszttel, másik karddal győztesen,
babérban ülik az Élet szenátusát...

Péter és János lehetett halász, Pál sátorszövő, de kiválasztásuk után a Húsvét és Pünkösd kettős jegyében most már oldoznak és kötöznek, gyógyítanak és halált osztanak puszta kézemeléssel, hegyeket mozgat a hitük. "Én kaptam minden hatalmat mennyben és földön, menjetek tehát, tegyetek tanítványommá minden népet... Ime, én veletek vagyok mindennap, a világ végéig!"

Jeruzsálemből Lystrába, onnan Athénbe, Athénből Rómába vonulnak feltartóztathatatlanul, mintha már kezükben volna a Város s vele egy-egy légió parancsnoksága. Úgy állnak az emelvényen vagy oszlopok között, mint a sasjelvényeket osztó császár. Raffaello, a festő tanult Raffaellótól, a régésztől, alaposan megnézte az antik diadalívek domborműveit.

Szeme azonban nemcsak emberszabású titánokra volt beállítva, nem akadt fenn a szenteken. Ismerte jól a másik, alantas világot is templomok és paloták árnyékában. Akkor sem marad adósunk, ha az élet nyomorúságát kérjük számon tőle. Koldusai és kivetettjei olyan baromi ábrázattal lesnek az apostolokra, mint Hieronymus Bosch és Brueghel pokolfajzatai és szörnyszülöttei. Heroikus előadásában *egy* fajhoz tartoznak csodatevők és csodavárók, az istenarcú és patkányarcú lények. Nem érzékenyült el az egyiktől, nem riadt vissza a másiktól : igaz ugyan, hogy csak a jóságnak járuléka a szépség, de erő van mindenkiben.

A mi bajunk, nem Raffaellóé, ha manapság lélektelen akadémiai gyakorlatnak véljük a művészetben az istenarcot és csak a patkányarcot valljuk hitelesnek.

Költők a kereszteződésben

ROBINSON JEFFERS VERSEI

Robinson Jeffers 1887-ben született Pittsburghben. Tanulmányait Németországban, Svájcban és az Egyesült Államokban végezte, a művészeteken kívül orvostudománnyal és erdészettel is foglalkozott. Még nem volt harminc éves, amikor végleg letelepedett Kaliforniában. Itt, Carmel közelében, egy parti sziklákból épített házban élte le életét, ez a környezet, a szirtektől szaggatott tengerpart, s a szikvójáik, az óriásfenyők vidéke vált a jeffersi költészet ihletének egyik főforrásává. 1962-ben halt meg, huszonegy kötet verset, köztük terjedelmes elbeszélő költeményeket hagyva hátra.

Jeffers nem tartozik a népszerű — a közönség, vagy a kritikusok körében népszerű — amerikai költők közé. Ennek legvalószínűbb oka „antihumanizmusa" és korunk bizonyos fejlődési tendenciáival szemben érzett ellenszenve. A költő nem hódol az embernek; hol ótestamentumi, hol nietzschei pátosszal ostorozza a természet kegyetlen nagyszerűségéhez viszonyított ember kicsinyes hitványságát. Műve mégsem hiányozhat a korforduló lírai körképéről — költői meglátásokban és gondolatokban gazdag, férfias szabadverse alighanem túléli majd sajátos, és a ma emberétől sok tekintetben idegen értékrendszerét. (G.Gy.)

Hajók a ködben

Sportok, gáláns ügyek, a színpad, a művészetek, a táncosok bohóságai,
S a zene túláradó hangjai
Elbűvölik a gyermeket, lényegük mégsem nemes ; a keserű komolyság,
Az, az a szép ; a felnőtt,
Megismerésre szomjas ész.
Az óceánt hirtelen ködfelhő lepte el,
Mögötte gépek mozogtak és dübögtek,
Míg végre, egy kőhajításnyira, a sziklák és a pára közt
Egyenként mozdultak ki az árnyak
A titokból, árnyak, halászhajók, egymásután
A szirt útmutatását követve,
Nehéz ösvényen haladva a tengeri köd csapdái
S a parti gránit tajtékja közt.
Egyenként másztak el mellettem, hatan, vezetőjük nyomában,
Ki a párából, be a ködbe,
Türelmesen, óvatosan dobogtak a köd-tompította gépek,
Part mellett hajózva körbe a félszigetet
Egészen a bólyákig a montereyi kikötőben. Pelikánok szárnyalása
Ennél nem szebb látvány ;
A bolygók röpte ennél nem nemesebb ; minden művészet eltörpül
A természet ugyanolyan komoly
Elemei között mindennapi dolgukat intéző lények
Elemi valósága mellett.

A szem

Az Atlanti-óceán viharos sáncárok, s a Földközi-tenger,
Vén kertben kék medence,
Ötezer éve, s még régebben szürcsöl áldozatot
Hajóból, vérből, napsugárból ; de íme a Csendes-óceán :
A hajók, repülők, háborúk mit sem számítanak.
Sem mostani vérbosszúnk a bátor törpéken,
Sem majdani világ-viszályok az emberiség
Nyugatra vagy keletre hajtása miatt, a vad vándorlások, hatalomvágy,
a harci sólymok —
A nagy mérlegen mind ez csak porszemet nyom.
Innen, e magas tengerpartról, hol hegyfok hegyfokra, mint delfin ugrik a szürke tengerfüstön át
Halvány tengerbe, nézz nyugatra, hogy dombosodik a víz :
bolygónk fele ez, kupola, félgömb, a tengervíz
Kidülledő szemgolyója, mely Ázsiába,
Ausztrália, s fehér Antarktika partjaira ível át : a föld
nem-alvó, örökkön-néző szeme,
S amit figyel, az nem a mi háborúink.

Gömöri György fordítása

Egérszülő hegység
avagy : a Magyar Irodalmi Lexikon II. és III. kötete

HA EGY VÁLLALKOZÁS nagysága és sikere a munkatársak számával mérhető, akkor a Magyar Irodalmi Lexikon párját ritkító alkotás. 1 főszerkesztő, 5 szerkesztőbizottsági tag, 8 szakszerkesztő, 1 felelős vezető, 1 felelős szerkesztő, ennek 6 munkatársa, 7 bibliográfus, 12 ellenőrlektor, — mit folytassam, Cs. Szabó László egyszer már kiszámolta : 210 irodalmi szakember többéves munkájának eredményét tartja az olvasó remegő kezében... Nem tudom : benne foglaltatik-e ebben az eredményben az "önzetlen segítséget" nyújtók csoportja (újabb huszonnyolc személy). De nyilván nincs benne azoknak a száma, akik a III. kötet 7. oldalán felsorolt 22 intézmény (az ELTE irodalmi tanszéke, a Debreceni Református Kollégium, az MTA Irodalomtörténeti Intézete, stb.) tagjaként névtelenül bocsájtották tudásukat a szerkesztők rendelkezésére. Gazdag országokban ilyen tudós-gárda legalábbis rakétát röpít a Holdba. Mi szegény ország vagyunk, csak irodalmi lexikonra tudunk pocsékolni.

Ha azt gondolja az olvasó, hogy a fenti mondat előítélet eredménye, nagyon téved. Az első érzés, amellyel a munkát kezembe vettem, a megilletődés volt, ezt a kíváncsi izgalom követte : "Most valami nagyszerű élményben lesz részem, hisz — kétség sem férhet hozzá — a pontosság és megbízhatóság remeke díszeleg könyvespolcomon". Bűnös naivitással úgy képzeltem, hogy egy lexikonban legfontosabb a pontos adat, tehát a munkatársak is ennek jegyében szorgoskodtak. És önkéntelenül, jó adag kisebbségi érzéssel (egy a kétszáztíz ellen !) dicshimnuszra hangoltam kritikusi szerszámomat. Aggodalmaim támadtak : méltó vagyok-e arra, hogy ilyen nagy vállalkozásról ítélkezzem.

Sajnos, kezdeti lelkesedésem csakhamar lelohadt, be kellett látnom : a lexikon szerkesztőinek fontosabb volt az egyes írókra ragasztható címke, mint a tények minél körültekintőbb felsorakoztatása. S így félő, hogy Cs. Szabó esete (lásd I.U. XVI. évf. 22. száma) — az otthoni kritika kedvenc kifejezésével élve — *tipikusnak mondható.*

AZ ELSŐ KÉRDÉS, amelyet egy lexikon szerkesztőinek fel kell vetniök, a következő : Mi tartozik a tárgykörbe ? Jelen esetben : ki nevezhető írónak, mi — irodalomnak ? A MIL nem ad egyértelmű, kielégítő választ erre a kérdésre. Pontosabban : a napipolitika megzavarja egységes szempontok érvényesülését. A legjelentéktelenebb fűzfapoéta is bekerült a lexikonba, ha élete során valami kapcsolata volt a munkásmozgalommal. Ehhez a kiváltsághoz bizonyos esetekben még művek sem szükségesek. Pl. Rózsa Richárd vegyészről, illegális MKP-harcosról nem derül ki : írt-e egyáltalán valamit. A Lexikon homályosan csak annyit jegyez meg róla : "1928-ban fontos pártfeladatot kapott : részt vett az Ifjú Proletár szerkesztésében". Főfeladata nyilván nem az írás volt, hanem a szervezés, a politikai vonal ellenőrzése. Ám ne keressünk kákán csomót : fogadjuk el, hogy ez már elegendő kritérium. De mért nem szerepel akkor Rajk László is? Az ő publikációi mégiscsak jelentősebbek. Más példával élve : őszintén megvallom, hogy nekem személy szerint Rákosi Mátyás neve nem hiányzik, de elvitathatatlan, hogy műveket írt és publikált, egész biztosan többet, mint Rózsa Richárd. De, úgye, Rákosi most nem-lény (un-person), ahogy ellenkező oldalról Mindszenty hercegprímás is az, pedig — ha másért nem "Az édesanya" című irodalmi utalásokban gazdag munkája alapjan említést érdemelt volna. Oktalannak tűnik ez a feledékenység, különösen, ha figyelembe veszszük, hogy a Lexikon tömegesen vonultat fel nem egyszer teljesen jelentéktelen egyházi szerzőket.

A LOGIKA HIÁNYA, vagy mondjuk úgy : pártszerű elferdítése az írók rangsorolásában is érvényesül. Egy Nyugati László nevű költőről szó szerint ez olvasható : "...Alacsony színvonalú verseit saját kiadásában terjesztette." Ha ez az igazság, s ebben a kérdésben hiszek a Lexikonnak, miért kellett egyáltalán felvenni. Ha viszont — az idézett megjegyzés kíséretében — felvették, Hidas Antal, vagy, Földeák János stb. neve mellől miért hallgatták el, hogy általában ők is alacsony színvonalú írások szerzői.

Érthetetlen ez a tapintat, hisz nem ritkán a legnagyobbaknak is kijár egy-egy rendreutasító, pökhendi megjegyzés. Liszt Ferenc sokat emlegetett művét a cigányokról és zenéjükről pl. "hírhedt röpiratként" idézik. Bizonyára azért *hírhedt*, mert a nyakas és műveletlen mester 1859-ben nem volt hajlandó tudomásul venni Bartók és Kodály kutatásainak eredményeit. De hogy az *in octavo* 349 lapot számláló könyv miért *röpirat* : erre a kérdésre nincs értelmes válasz.

Ha már a zene és irodalom határterületén vagyunk, nem kis meglepetéssel olvashatjuk a Lexikonban, hogy Bartók Béla Pósaverseket zenésített meg. Csak azt felejti el az érdemes cikkelyíró megjegyezni, hogy tette ezt zsenge diákkorában.

Ezt a ferdítő feledékenységet Illés Endre is szóvátette a "Népszabadság"-ban. De egyről-másról ő is megfeledkezett : pl. nem firtatja, hogy kik voltak azok, akik a Moszkvai Proletárírók Magyar Szekciója Tagjaként, a *"Sarló és Kalapács"*, meg a *"Proletárirodalom"* szerkesztői székéből József Attilát "szociálfasisztának" minősítették. Ezen a ponton a Lexikon bölcs hallgatásba burkolódzik... Viszont nyomtatásban elsőnek közöl néhány adatot. Az Irodalmi Lexikonnak kellett megjelennie ahhoz, hogy pl. megtudjuk a Nagy Imrével elhurcolt Losonczy Géza börtönbeli halálának dátumát : 1957. december 21.

KÜLFÖLDÖN ÉLŐ magyar olvasót különösebben érdekel : hogyan kezelik a Lexikon szerkesztői a határon kívüli magyar irodalmat ; szorosabban véve irodalmunknak azt az Illyés-említette "ötödik síp"-ját, amelyet a Nyugaton szétszórt magyar írók képviselnek. Mindenekelőtt az tűnik fel, hogy,amennyire lehet, igyekeznek elhallgatni, hogy egy író külföldre költözése 56-hoz kapcsolódik. "Brüsszelben élt", "Bécsben tartózkodik", "külföldre távozott, azóta Londonban él" — olvassuk minduntalan. 56 elmosása egyébként az otthonmaradt írók életrajzában is visszatér ; Moldvay Győző fiatal költő élete pl. 56-ban megszakad, 60-ban újra kezdődik. A hiányzó négy évet a következő formula hidalja át : "Közben volt vágóhídi munkás, építőipari segédmunkás..."

A külföldi magyar író megítélésének van egyébként egy állandóan visszatérő motívuma : "a hidegháborús magatartás". Mint röntgenes a tüdőfoltokat, úgy keresi az otthoni irodalmár a kinti írón a hidegháborús beütéseket. Borsónyi, kisujjnyi, tenyérnyi, — lepedőnyi hidegháború ... Ne tagadjuk, hogy volt, — van ilyen. De ha már szóvá teszik, miért alkalmaznak kettős mértéket ? Miért nem állítják pellengérre azokat, akik otthon *pártparancsra* végzik a hidegháborús uszítást, akik több mint húsz éve mást sem tesznek, hisz egyébhez alig értenek ... De hagyjuk az egész félrevezető terminológiát. A *hidegháborús* annyit jelent, mint *ellenzéki*, még pontosabban : az otthoni szólásképtelen *többség* idegenbe kényszerült szócsöve. Hidegháborús az, aki pontosan akkor írja meg az igazságot, amikor az a legidőszerűbb, nem várja ki a párt dirigálta késő bánat siralmi kórusait... S ilyenkor mit sem számít, hogy az illető "hidegháborús" közismerten baloldali beállítottságú, s még leginkább a pacifizmus felé hajló író-ember.

A LEXIKON, amikor teljességre törekszik, feltűnő módon mellőz jóegynéhány külföldön élő érdemes írót is. Ez vagy tájékozatlanságból, vagy napipolitikai hasznossági megfontolásból adódik. Egyik ok sem méltó egy irodalmi jellegű vállalkozáshoz. De akiket mégsem lehetett elhallgatni, azoknak az adatai nem egyszer tévesek. Így például Szélpál Árpádról, a Párizsban élő költő- és kritikusról azt írja, hogy tagja volt Kassák Munkakörének, holott sohasem tartozott ehhez a körhöz. Később a zsidóüldözés elől menekíti el hazulról, annak ellenére, hogy 1939-ben, mint a "Népszava" tudósítója jött Párizsba. Neki tulajdonítja "Az új Párizs" című 1945-ben megjelent regény szerzőségét is. Szélpál nemcsak nem írt ilyen című regényt, de tudomásom szerint más író tollából sem került ki ez a lexikon-szerkesztők által kiagyalt mű.

FOLYTATHATNÁNK MÉG a kifogások felsorolását. Csak találomra : Szabó Árpádnak alig jutott pár sor, Németh László ismertetése is hézagos, elnagyolt ; a cikkek nyelve sokszor papírosízű ("érettségi vizsgálatot tett", "bensőséges kapcsolatot épített ki"). A sajtóhibák száma is lehetne kisebb (Gellért Oszkár például a Lexikon szerint 1858-ban írta "Egy író élete" c. művét, amelyben látnoki erővel számol be Adyról és kortársairól.) A képanyag kiválogatása sem mondható mindig szerencsésnek : bizonyos Parvy Sándor egri kanonok, majd később szepesi püspök képmása helyett pl. jobban érdekelt volna a rendkívül tehetséges, fiatalon elpusztult, következetesen antifasiszta Örley István arcképe. Nem a világ, de mégis kár, hogy elfelejtették megjegyezni, hogy Orbók Lóránt francia, illetve spanyol írói neve : Léon (Lorenzo) d'Azértis nem más, mint az — egész programot kifejező — *azértis* szó...

Hogy egyértelműen dicsérjek is : kiválóak a stilisztikai, ritmikai cikkek, s ez nem meglepő, hisz csaknem mindegyik a nemzetközileg is elismert Fónagy Iván munkája. Más kérdés, hogy néhol a címszavak erőszakoltak, mint pl. ez : "összetett mondatok stílusértéke". Egy lexikon nem olvasásra szánt könyv, hanem arra való, hogy az olvasó könnyen megtalálja benne azt a felvilágosítást, amelyikre kíváncsi. Vajon kinek jut eszébe az előbi címszón keresni valamit ?

A lexikon, mint említettem, nem olvasmány, így kritikája is csak hézagos lehet. És igazán úgy érzem, nem az én hibám, ha recenziómban nem írhattam sok jót.

NYÉKI LAJOS

Az ég és föld közötti utasról

1952. ÁPRILIS ELSEJÉN halt meg Molnár Ferenc, egy fakón fénylő tavaszi délelőtt. Hetvennégy éves volt. Akkor már hosszabb idő óta betegeskedett, de amikor kórházba szállították nem tudta, állapota milyen súlyos. Orvosa is csak akkor mérte fel betegsége súlyát, amikor megoperálta. A műtét előtt természetesen elaltatták és ő már nem ébredt fel, csak ennyi történt. Átálmodta magát a halálba. Gyötrelmek és megrendülések nélkül átvándorolt az égi birodalomba, mint ahogy Liliom közlekedett ég és föld között. Az égben bizonyára tovább csevegett életről-halálról, álomról-valóságról, az egész szédületes és szédítő körforgásról, amelynek szuggesztiója életművének szellemi egységét és dinamikáját adja.

Mi maradt meg utána ? Sokan még azok közül is, akik értékelték tehetségét, azt állították, hogy alkotásainak nem volt időt álló matériájuk. Gondolom, a halála óta eltelt évek már rácáfoltak ezekre a felületes megállapításokra. Itt is, ott is előveszik darabjait és sikert aratnak velük a közönség, elismerést a kritikusok körében. A kritikusok felfedezik mondanivalójának tartósságát, világképének máig is frissen ható eredetiségét és korrajzának szinte dokumentációs pontosságát s megjelenítő erejét. Németországban, Svájcban játszották nemrég darabjait, Bécsben alig múlik el év anélkül, hogy valamelyik színpad műveit elő nem adták volna. Annak idején azt írták, hogy Flers és Caillavet korának szellemességét élesztgette. Nem vették észre, hogy Európa majdnem valamennyi országában, nem beszélve Amerikáról, Japánról, sikerrel játszották darabjait, csak Franciaországban nem tudott gyökeret verni. És ennek éppen az volt az oka, hogy műveinek alapvető karaktere idegen volt a huszadik század első évtizedeiben virágzó francia vígjáték könnyű vigalmaitól.

Akusztikai tévedés volt a francia mulattatás módszereit azonosítani a molnári derűvel, amelynek célja nem a szórakoztatás volt, hanem mondanivalójának könnyed kifejezésére szolgált. Molnár nem volt franciás, mint ahogy még kevésbé volt németes. Molnár budapesti volt, gondolkozásának és érdeklődésének topográfiájában, hevületeiben, szerelmében, odaadásában és kedélyében.

BUDAPESTI EREDETÉT és jellegét megőrizte mindvégig, fantáziájának színeiben, víziójának minőségében, szellemi képleteiben, hangulatainak jellegében és érzelmi klimájában. Hol mindenhol találkoztam vele, a bécsi Imperialban, a cannes-i Carltonban, a párizsi Grand Hotelben, a New York-i Plaza Hotelban. Bárhol élt, a váltakozó környezet, tájkép, szokások, hajlamok és időjárás legkisebb hatással sem volt képzeleti és idegreakcióira. Ő mindig Budapesten élt.

Molnár teremtette meg Budapest mitológiáját. A "Pál utcai fiúk"-ban, "Az éhes város"-ban, a "Liliom"-ban, vasárnapi krónikáiban és párbeszédes krokijaiban. Ő vezette be az irodalomba a fejlődő Budapest típusait. Kik voltak ezek ? Külvárosi gyerekek, kezdő újságírók, színészek és színésznők, színházi öltöztetőnők. A New York Kávéház főpincére. Az Abbazia Kávéház koravén pikolója, a Julikák és a Marikák, a városligeti kikiáltó, a küszködő fiatal ügyvéd és a leleményes hordár.

AZ Ő KÜLÖN VILÁGA "Az ördög"-gel, a "Liliom"-mal, a "Testőr"-rel kezdődik. A "Liliom" utolsó jelenete szabja meg világnézetének morális tartalmát és bizonyos mértékben az életábrázolás molnári sajátosságait. Molnárnál a jó és a rossz összekeveredik, erény és bűn egymásba hatol, — alig lehet az egyiket a másiktól elválasztani — és minden emberben fellelhető, néha azonos időben. Liliom rablásra készül, de nem alantas ösztönökből vagy léha vágyakozásokból, hanem azért, mert felesége kis babát vár és szüksége van a pénzre, hogy pólyát vásárolhasson. Azután, amikor lejön az égből, hirtelen haragjában nagyot üt a lánya kezére, aki az, égről lelopott csillag után nyúl. Pedig ettől függött a megváltása : tud-e valami jót cselekedni. Minden igyekezete ellenére sem sikerül, simogatás vagy ölelés helyett bántásra fordul a jószándék. De bántás lett-e belőle valójában ? Amikor az égi rendőr a sikertelen próba után elviszi Liliomot, a lány elmondja anyjának : itt járt egy idegen, aki a kezemre ütött, de nem fájt, olyan volt, mint a simogatás. Lehetséges ez anyám ? Lehetséges. Tudom kislányom — válaszolja Julika, mert visszaemlékezik arra, hogy Liliom életében gyakorta megverte őt, de sohasem érezte a fájdalmat. Ez a darab vége. Vajon tudta-e, hogy Liliom járt ott ... Csak sejteni lehet ... Talán ...

"A TESTŐR" utolsó felvonásában a színésznő rájön, hogy a testőr, aki iránt szerelemre lobbant, nem létezik. Tudta-e, hogy a férje alakította ezt a szerepet, vagy nem tudta, még csak sejteni sem lehet. Legfeljebb abból, hogy a színésznő az ablakhoz megy, amelyen keresztül először látta meg a testőrt és vágyakozón mereng az utcára, hátha mégis eljön az, aki nincs ... Hátha ! ...

Ilyenfajta a "Karnevál" vége is, söt ez a motívum a "Játék a kastély"-ban is visszatér. Molnárnál nincs "happy-end". Az utolsó jelenetek nem oldják fel a darab feszültségét, a lejátszódott cselekmény bizonyosságát átváltják a darabot túlélő bizonytalansággá, örök emberi reménykedéssé, ábránddá, hogy talán mégis, hátha ... ki tudja ...

Ezek a darab-végek Molnár világképének, lelki beállítottságának drámai kicsapódásai, Molnár alapvető filozófiájának megnyilatkozásai : minden lehetséges, semmi sem lehetetlen, Semmi sem konkrét és kézzelfogható, minden csak a fantázia játéka, átmenet. A dolgok csak kontúrjaikban léteznek, illetve a dolgoknak csak az árnyékát látjuk ... nem lehet tudni, hol végződik a valóság és hol kezdődik az álom, néha az álom valódibb, mint a realitás ... és a remény igazabb, mint a beteljesülés.

MINDEZ a Molnár szemléletét átölelő vizió egységéből fakad : az ördög, aki frakkban jár, a városligeti kikiáltó, aki lelop egy csillagot az égről, a huszárkapitány az "Olympiá"-ban, aki egy nem létező szélhámos számára kényszeríti ki a hercegnő szerelmét, a két árva gyerek, — a "Blue Eyed Lady"- ben, amelyet Molnár New Yorkban a háború alatt írt, — akik ajándékot visznek karácsonykor a kirakatbabának, mert azt hiszik, hogy az édesanyjuk, és a viaszbaba lehajol a két kis árvához és csókkal köszöni meg az ajándékot.

Molnár világképének irrealitásában és álomszerűségében az akkor még geográfiailag is egységes középeurópai lélek tükröződik : a tízes és húszas évek mit sem sejtő gondtalanságával, magasba törő terveivel, esetleg megvalósulásaival, táguló szemhatáraival, kiéleződő szociális problémáival, egy vége felé közeledő kor utolsó vigalmaival, a boruló alkonyat fura és kusza árnyjátékaival és végső, de még színes ábrándjaival. A Bécsi Operaház "A testőr"-ben, a Habsburg-levegővel telített ausztriai üdülőhely, a budapesti Vigadó a "Karnevál"-ban, a Vadászkürt étterme a "Farkas"-ban, az osztrák hercegnő palotája a "Hattyú"-ban és a városligeti vurstli a "Liliom"-ban, csak eltérő kulisszái ugyanannak, a fényeiben és homályaiban egyaránt megragadó, szerelmek és kalandok közben haláltáncot járó, de mégis mulatságos valószínűtlen világnak.

BOROS LÁSZLÓ.

ENCZI ENDRE

TÖRVÉNYHOZÓ TANÍTÓNŐ

NYOLC ESZTENDŐRE RÁ, hogy eljöttem otthonról, talán napra is egyezően, 1964. december elején írtam először Magyarországra. Nem levelet, — nyílt képeslapot. Ha jól emlékszem a párizsi Cité szigetét ábrázolta, rikító zöld fákkal, vásári kék Szajnával a hozzátartozó kishajóval, derűs színekbe öltözött emberekkel. Mindez vasárnapi rendben és tisztaságban. Ilyesféle megnyugtató képeslapot küldözgetnek azok, akik jót nem írhatnak magukról, rosszal pedig nem akarják nyugtalanítani azokat, akiket szeretnek. Ilyen lapot írtam, mert levelet nem kockáztattam. Fájt volna, ha valaki hivatalos illetéktelen közeg durván közelítené meg a szöveget, — s talán káromkodott is volna, mert éberségét nem igazolták az érzelmes sorok.

A képeslevelezőlap írására és elküldésére egy budapesti napilapban megjelent hír kényszerített. A szövegről amelyet postára adtam, nem készítettem másolatot. Emlékezetből idézem :

Drága jó Tanító néni ! Mint az erzsébetfalvai Gyár-utcai állami elemi népiskola első osztályának volt tanulója sok szeretettel, hálával és meghatottsággal küldöm szívből jövő jókívánságaimat. Esküszöm, hogy nem a Tanító néni hibája, hogy nem tanultam meg írni. Aláírás. Feladó : pontos cím.

A válasz, az első írásbeli üzenet, ami nyolc év után elért Budapestről, így szólt : "1964. *XII.* 10-én.

A legjobban a Te kedves meleg üdvözletednek örültem. Jól esik, hogy nem felejtettél el, hidd meg, én sem Téged. Bizom Benned s tudom, hogy tudsz írni. Sok szeretettel köszönöm szíves üdvözletedet és minden jót, egészséget, sikereket kívánok : Fischer Gézáné."

A XII.10.-i KÉPESLAPOT a budapesti 72 sz. posta XII. 19-én továbbította. Párizsba 22-én érkezett. Hogy mit meditáltak kilenc napig a budapesti 72-es postahivatalban e néhány sor felett, ma sem tudom elképzelni. A reszkető sorokban húzódó érzelmeket vélték pártellenes vagy államellenes konspirációnak ? Sohasem lehet tudni, hogy az érzelmek halmazállapotát, minőségét, színét és főleg tisztaságát, hogyan változtatják át a hatalom ideológiai kohójában. Avagy talán a lap képes oldalának külföldre juttatását kifogásolhatták ? Nem hiszem. A képen Budapest látképe látható. Ezt négy nyelven is közlik a címzettel. És csak a tájjal ismerősök tudhatják, hogy a kép nem Budapestet, csak egy részét, Budát mutatja. Háttérben az enyhén vonuló hegylánc, egy milliméternyi kiemelkedés, ez a Jánoshegyi kilátó. Előtérben a koronázótemplom, a Halászbástya, házak és fák, a Dunapart és a Duna egy keskeny sávja. Tisztán, rendesen, szinte hangsúlyozva, hogy ha idegenek közé kerül, sokat ád a megjelenésére. A táj viszont embertelen. Szószerinti értelemben. A parton, vagy az idetorkoló utcában egyetlen embert sem látni. Hová lettek az emberek ? Az embertelen tájban érezhettek valami jelképes üzenetet ? Nem hiszem. Még a perzekutorműítészek sem juthattak idáig. Kár erről elmélkedni. Az örömöm erősebb volt a boszúságnál és mindaz, amit a Párizsba érkezett néhány sor felidézett, kikristályosított valami olyan pedagógiai, magatartásbeli, módszertani igazságfélét, amelynek szilárdságára, szolíd megbízhatóságára építeni lehet. Akár egy világot is. A világ vessen magára, ha nem ezt az utat követi.

Minderről még 1964. decemberében szerettem volna írni, rendkívül bőven, legalább 4 gépelt oldalon, mert ha négy oldalon nem lehet mindent elmondani, akkor négyezren sem. Einstein néhány sorral szólt bele alaposan a világ életébe. Mindez azonban terv maradt, soha nem készült el. Általában az életműveknek ez a sorsuk.

MOST egy X-szel jelölt fizetett hír akadt a szemembe. Ugyanabban a lapban, amelyik egy és negyedévvel ezelőtt arról tudósított, hogy a Tanító néni gyémántdiplomát kapott. Most ötsoros fizetett gyászhír közölte, hogy *"Fischer Gézáné sz. Török Berta ny. gyémántdiplomás áll. tanítónő márc. 10-én elhunyt. Temetése 16-án (szerdán) fél 4 órakor lesz a Farkasréti temetőben."*

És most, egy és egy negyedévvel később megkísérlem elmondani mindazt, amit akkor elmulasztottam.

TÖBB, MINT FÉL ÉVSZÁZADA annak, hogy kortársaimmal sikerrel végeztük el az első elemit. Amikor én hallgatója voltam ennek az osztálynak, akkor még I. Ferenc József volt a császár és király és az utcát így írták : utcza. Azóta sok minden változott. Bennünk és körülöttünk. Államformák és társadalmi rendszerek pusztultak és keletkeztek, szilárdnak hirdetett tudományos tételekről, gazdasági örökigazságokról, társadalmi törvényekről bebizonyosodott, hogy még azok ellenkezője is hamis és gyakorlati útjuk járhatatlan. Az irodalom és művészet mércéje összeomlott, rangsorolása nevetséges lett, de hitelüket vesztették a mértékhitelesítők is. A halhatatlanokról kiderült, hogy már haláluk előtt önimádatuk tüzében pernyévé váltak, néhány névtelen pedig feltámadt és élni kezdett. Semmi és senki nem bizonyult maradandónak. Csak az ábécé és az 1 x 1. Ettől nem lehetett és nem lehet szabadulni. Végigkísért az életen át. Ez az alap, a többi csak felépítmény.

Úgy hiszem, a Tanító néni tudatában volt annak, hogy milyen mérhetetlen hatalmat ád a kezünkbe. Ő tudta, hogy a betűk permutálása jól és bűnösül alkalmazható, hogy a számok tisztességtelen felcserélése megbolygathatja a tiszta emberi mértéket. És közben, amíg egyes betűk jelképes jelzésére tanított, vigyázott, hogy az összevont betűkből és jelképekből ne szülessenek emberi méltóságon aluli szavak és mondatok.

MA MÁR kevesen ismerik ezt a jelbeszédet, amit, ha jól tudom, már közvetlenül az első világháború előtt nem alkalmaztak az elemi oktatásban. Pedig ez is legyőzte az időt és győzi még mindig, legalábbis addig, amíg a búcsúzó nemzedék — amelyhez én is tartozom — néhány véletlenül megmaradt képviselője őrzője és tisztelője marad ennek a tudománynak.

Ha jobb tenyeredbe fekteted a fejedet, mintha aludnál, — ez az *a* betű, ha a kisujjadat mozgatod, mint az egér a farkát, az a *cö*, mert az egérke így tesz, hogy cöcöcöcö... és láttad-e a mérges macska talpát, ahogy feléd bök és rád fúj, így ffff... csináljátok csak, ez a *fö* betű.

A Tanító néni vigyázott, hogy ne akadjon közülünk árulója a jeleknek, mint ahogyan Barta Benedek megkísérelte elárulni az *m* betűt. Úgy tanultuk, hogy szorítsd ökölbe a kezed, nyújtsd előre, húzd vissza és mondd, hogy mömö... mint ahogy a tehénke mondja... ez a *mö* betű. És az egyik órán, amikor Barta Benedeknek arról kellett beszámolnia, hogy mit is jelent, ha ökölbe szorított kezünket előre-hátra mozgatjuk, addig okosan felelt, amíg azt mondta, hogy ez a *mö* betű, de amikor ezt a megállapítását azzal magyarázta, hogyha a fater murizik a muterral, akkor a muter így csúfolja a fatert, hogy mömömömö... és a nyelvét is kinyújtja, pedig ilyen betű nincs is.

Erre a Tanító néni védelmére kelt az *m* betűnek, és talán többnek is, másnak is.

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT Rómában, a Via Veneto egyik túlszikrázó kávéházában megismerkedtem egy magyar származású egyetemi tanárral. Már roszszul beszélt magyarul. Nyolcéves korában került el Magyarországról. Körülbelül egyidősek lehettünk. Abban az időszakban járt Budapesten az első elemiben, amikor én. Amikor mindezt megállapítottuk felemelte jobb kezét és nyitott tenyerét néhányszor elhúzta a szája előtt, aztán mellmagasságban előre nyújtotta ; ezt követőleg két ujját a torkára helyezte, majd ugyanezt a két ujját lefelé fordította : H - O - G - Y, — két ujj felfelé, *vövö*, mint ahogy a futó vonat beszél... tenyérbe fektetett fej... a fül körül köröző mutatóujj ... *nnnn* ... így dong a dongó... V - A - N ? A válasz, mutatóujj a jobb halántékon, mint akinek valami eszébe jutott, nyitott tenyerű kinyújtott kar, a tenyér vízszintesen mozog a derék vonalában, a patak zúg így *lölölölö* ... J - Ó - L.

A nagyhírű professzor és én így beszélgettünk a Via Venetón. Világhírű filmművészek, világhírű milliomosok és még híresebb szélhámosok között. Arra már nem volt időnk, hogy a jelbeszéd örömén életre szóló barátságot kössünk, de egy halálig tartó emlékezést minden bizonnyal.

ARRA MÁR nem emlékszem, hogy amikor már tudója lettünk a betűknek és rátértünk az összeolvasás rettenetes megpróbáltatására, hogyan érte el azt, hogy nem kapott a lélek olyan görcsöt, amely néha egy életen át sem oldódik. De ha végére jutsz a megpróbáltatásnak, akkor nemcsak a végigkínlódott utat, de magadat is érdemesnek tartod az alapvető tudomány elsajátítása után egyéniséged kibontására. Ezt megteheted a magad hasznára, de sohasem más kárára. Törvény ez, tartsd tiszteletben, így tanította a Tanító néni. Az osztály legjobb olvasója Nemecsek János volt. A Felvidékről származtak az erzsébeti téglagyárba. A szülei csak tótul beszéltek, de ifjabb Nemecsek János már a perifériák színtiszta magyar nyelvén és úgy hadarta az olvasást, hogy a Tanító néni többször figyelmeztette : — Hová sietsz, János ? Pedig nem volt ellenére, hogy a téglagyári vályogvetők gyereke ilyen hibátlanul hadarja a szöveget. Talán azt is tudta, amit Nemecsek János még nem tudott, hogy az olvasással is csak azért siet, hogy minél előbb behozza eleinek többévszázados kényszerű lemaradását. A figyelmeztetésre Braun Ede szolgáltatott okot. Braun, aki nehézbeszédű volt és különösen akkor tagolta kínlódva a szavakat, amikor küszködött a dadogása ellen. Amikor Nemecsek olvasott, Braunnak a szíve fájt. A Tanító néni ugyanis felfedezte, hogy Braun Edének szíve van és a szív adott esetben fájni is szokott. És, hogy ne fájjon olyan nagyon, ezért kellett Nemecseknek lassabban olvasnia.

NEMCSAK ÉRZELMI, de a szellemi elváltozások iránt is rendkívül fogékony volt. Ez a Kancsár-ügyből derült ki világosan. Ifjabb Kancsár Ferenc kedves szüleinek jóforgalmú kocsmája volt. Főleg álló vendégek látogatták a söntést. Fuvarosok, vásárra járó parasztok, napszámosok és a fővárosból kitiltott pénzhamisítók és orgazdák. Ifjabb Kancsár kedves, szerény fiatalember volt, pedig hencegő is lehetett volna, mint az osztály első tanulója. Egy idő óta ifjabb Kancsár hanyatlani kezdett. Házifeladatait elhanyagolta, összeadásai hibásak voltak, sőt több ízben igazolatlanul mulasztott is. A Tanító néni így szólt az ifjabbhoz : "Mondd meg az édesapádnak, hogy beszélni szeretnék vele." "Az most nekem jelenleg nincs." "Akkor kérd meg az édesanyádat, hogy jöjjön be hozzám."

Idősebb Kancsárné nem jött be a Tanító nénihez, hanem az iskola előtt egy ismeretlen marcona férfi várakozott. Mint máskor, akkor is jónéhány gyerek keringett a Tanító néni körül. Így aztán hívatlanul is akadtak tanúi a beszélgetésnek. A férfi közölte, hogy most ő a Kancsár-féle söntés főnöke, továbbá ideiglenes férje Kancsárnénak, egyben felügyelője az ifjabbnak is. Ugyanis idősebb Kancsár el lett zavarva a háztól, mert élhetetlen, mihaszna ember. Sokat betegeskedett és az asszonynak kellett helyette is dolgoznia. A Tanító néni akkor arról érdeklődött, hogy mi lehet az oka az ifjabb feltűnő hanyatlásának. Sokszor kialvatlanul jön az iskolába, múltkor is elaludt a beszéd- és értelemgyakorló órán, pedig ifjabb Ferenc ebben a tárgyban azelőtt kiváltképp jeleskedett.

A marcona férfi ráförmedt a Tanító nénire, hogy mit avatkozik ő a Kancsárék családi ügyeibe, és ha éppen tudni akarja a nagysága, az ifjabb Ferencet munkára fogták. Poharat mos, összesepri a csikkeket és fellocsolja a padlót. Most kell már hozzászoktatni a munkához, nehogy olyan léhűtő legyen, mint az apja. Aztán alvilági szavak hullottak a Tanító nénire, hogy törődjön a maga dolgával és semmi köze a más gyerekéhez és, ha nem tetszik...

A Tanító néni nem válaszolt. A marcona elment és Benkő Antal, aki rendkívül érzékeny volt az igazságra, megkérdezte a Tanító nénit, hogy nem bünteti-e meg ezt a rossz embert ? "Nem", mondta a Tanító néni és másnap felírta a táblára : *Ne büntesd a gonoszt, elég büntetés neki, ha az Isten gonoszsággal verte meg.*

Ez az év vége felé történt. Már nemcsak palatáblára írtunk, füzetünk is volt és abba írtuk bele. Nehéz munka volt. Harmadik, vagy negyedik osztályosok írtak ilyen mondatot. De végül is megbírkóztunk vele.

Nem tudom, hogy van-e a Bibliában ehhez hasonló ige. Ha nincs, akkor utólag talán még be lehetne vezetni.

MINDEZT egy évvel ezelőtt akartam elmondani. Elmulasztottam. Most, csak a halálhír után közlöm, mint egy élet epilógusát.

A halálon túli tanítása ezért így szól : *Ne késlekedj, ha valakinek örömet szerezhetsz ; ha elmulasztod, múlhatatlan szomorúságot okozol magadnak.*

Ezt is be kellene venni a Bibliába, de ha már nincs rá hely, adódik talán valamiféle Törvénykönyv, ahová be lehetne iktatni. Esetleg az Iratlan Törvények Könyvébe. A magad örömére, a világ hasznára.

TÜZ TAMÁS VERSEI

Panoptikum

A székesegyház kupolája
belehámozódik a márciusi napba
északkeleti csücskén
a sivatagra csorog mór-édes dinnyeleve
nyugaton a körök vajsárga karikái
sziporkáznak a tenger felé

Tiz évvel éltem túl máris Apollinairet
körte-feje himbálózik
La Jolla fölött a szélben
Krisztus keze a kereszt jobbszárnyán
sápadtan nyúl bele a napfogyatkozásba

Kegyetlen messzeségből intézik életünk
Mater Dolorosa a lila felhők nyoszolyáján
sehol sem kulcsolódik össze két idegen kéz
a szeretet kárpithasadása
s szánalom földrengése

Madame Kostrowitzky nyaklánca
Guillaume ravatala fölött
De profundis Domine
hozzád kiáltok a műfogak és festett hajak
panoptikumából

Bugaci botanika

kútbaesett ködök sörényén
porzik a nap már
árnyékom menyétje surran a kövezeten
fog-e a kor még szitálni sztálini
(ejnye micsoda változat)
szitálni sztálini rettenetet

fiatal fák táncolnak
matisse-i vigalomban
kőris jávor ihar
cser bükk éger akác
kiköpött undorom
bugaci porba merül
hadd igazítsam mentségemre
a babitsi szót
nem én írom a verseket
a versek írnak engem

anyaméh tavaszomból
kidugja fejét egy koravén tulipán
piros szirmai közt
fekete porzók füstölögnek

Irodalmi Újság

A "LO SPECCHIO", az egyik legnagyobb olasz hetilap többoldalas fényképes riportot közöl a középeurópai és ezen belül a magyarországi helyzetről. A cikk részletesen idézi az "Irodalmi Újság" beszámolóit a legújabb hazai életszínvonal-leszállító intézkedésekkel kapcsolatosan.

*

A PÁRIZSI KÉPZŐMŰVÉSZET tavaszi szezonja a "Comparaison" kiállításával kezdődött. Újstílusú találkozása ez az összes művészi törekvéseknek, figurálisoknak, absztraktoknak, szürrealistáknak, naivaknak.

A különböző irányzatok maguk rendezik termeiket és így a nagy változatosságban is megtartják egységüket. Ez a szerencsés rendezés most szinte keresztmetszetét adja korunk művészetének.

A kiállításon magyar művészek is részt vesznek. A szobrászok közül Beck András "Hullám" című megragadó művével, Nikolitch színezett női fejjel szerepel. A festők sorában Braun Vera finoman struktúrázott vásznat állít ki, Kolos-Vary erőteljes vonalvezetésű tájképpel tűnik fel. Szász Pál kitűnő "Szürke szerkezet"-e és Vasarely mértani kompozíciója fejezi be a magyar résztvevők sorát.

*

BERENDI JÓZSEF fiatal szobrászművész súlyosan megbetegedett és gyógyulása esetleg még évekig eltarthat. Berendi barátai és ismerősei Cziffra György zongoraművész védnöksége alatt segítőakciót indítottak a fiatal szobrász támogatására. Az összegyűjtött pénzen otthont szeretnének berendezni a beteg művésznek. Adományokat erre a címre kérik: B.N.C.I. Berendi József, CPTE. 75.141, — 133, Boulevard Saint-Germain, PARIS 6.

*

SZABÓ LŐRINC testvérbátyja, Szabó Zoltán ny. MÁV főtanácsos 68 éves korában Miskolcon meghalt. A költő hagyatékában több egyéni gyorsírással írt jegyzetet találtak s ezeknek megfejtését segítette a most elhunyt testvér.

*

ROBERT ROBIJN dzsesszénekes az egyik amszterdami bárban 12 és fél órás szünetnélküli énekléssel járult hozzá az indiai éhinség enyhítésére rendezett gyűjtéshez.

*

PÁRIZS legnagyobb színházában, a Théâtre National Populaire-ban nagysikerű Bartók-emlékhangversenyt rendeztek.

*

A SZOVJET kommunista párt 23. kongresszusának köszöbén huszonhét író, művész és tudós beadvánnyal fordult a Központi Vezetőséghez, amelyben azt kérik: a párt ne rehabilitálja Sztálint a kongresszuson. A folyamodók ilyenirányú aggodalmukat azzal indokolják, hogy a legutóbbi időkben a szovjet sajtóban több olyan cikk jelent meg, amely Sztálin tevékenységének pozitív oldalait hangsúlyozta. A beadvány aláírói között ott szerepel Igor Tam, Nobel-díjas vegyész, Peter Kapitza, a világhírű atomtudós, Pausztovszkij, a nagy orosz író, aki nemrégiben a Szinjavszkij-Daniel-perben fordult szembe a hivatalos pártálláspontal, Konsztantin Szimonov költő és regényíró, akit annak idején hatszor tüntettek ki Sztálin-díjjal, Maja Plisszeckája, az orosz balett csillaga.

*

FALUDY GYÖRGY új regényét "Karoton" címen adta ki a londoni Eyre and Spottiswoode kiadó. A "Daily Telegraph" bírálata szerint "Faludy roppant vitalitással kelti életre a Krisztus utáni IV. század Római Birodalmának zavaros világát, az öt császár uralkodásának korát."

*

JEVGENYIJ SZAMOJLOV ötvenhároméves szovjet jellemszínész, háromszoros Sztálin-díjas, az "Esti Moszkva" hasábjain önkritikát gyakorolt, mert részegen lépett színpadra.

A TIME magazin, — az amerikai imperializmus e sokat idézett szócsöve — március második felében nyitotta meg Budapesten Kelet-Európai Irodáját. A budapesti szerkesztőség vezetője William Rademaekers, aki lo évvel ezelőtt a Forradalomról tudósította a "Time"-ot. Folyékonyan beszél magyarul, németül, olaszul és spanyolul, s ily módon remélhető, hogy a lap ezek után részletesebben foglalkozik majd Kelet-Európa ügyével.

*

CLAUDE MONET, a nagy francia festő fia, Michel Monet, ez év februárjában, autóbaleset következtében, 87 éves korában meghalt. Halála után — vegrendeletéből — derült ki, hogy "saját múzeumában" körülbelül 140 festményt őrzött, részben apja munkáit, részben pedig Renoir, Delacroix, Manet, Degas, Signac és Pissarro alkotásait. A gyűjtemény értékét körülbelül öt és félmillió dollára becsülik. A képeket a padláson, az ágyak alatt, poros szekrények mélyein találták meg. A hálószoba falán függött Renoir portréja a pipázgató Monet-ről s megtalálták Manet palettáját is, amelyre vastagon rászáradt már az olaj. Michel Monet a gyűjteményt az Academie des Beaux-Arts-ra hagyta.

*

NÉMETH LÁSZLÓ "Iszony" című regénye megjelent New Yorkban, a Grove Press kiadónál.

*

NÁDASDY FERENC, a Magyar Állami Operaház egykori szólótáncosa és koreográfusa, majd a balett-művészképző tanára, 73 éves korában, Budapesten elhunyt.

*

KLAPKA GYÖRGY tábornok, Komárom védője a szabadságharc leverése után külföldre menekült. Genfben telepedett le, ahol 1855-ben megkapta az állampolgárságot és a következő évben a Szabadelvű Párt listáján képviselővé választották. A kiegyezés után hazament és Budapesten halt meg 1892-ben. Genfben a rue des Paquis 28. alatti lakóházán a genfi magyar diákok kezdeményezésére 1908-ban emléktáblát helyeztek el. A házat később lebontották, az emléktáblát azonban megőrizték. A rue des Paquis 28. szám alatt nemrég új ház épült. Gombó István, a Genfben élő magyar diplomata buzgalmának köszönhető, hogy a genfi Városi Tanács és az új háztulajdonos hozzájárult a Klapka-emléktábla újbóli elhelyezéséhez. Az emléktáblát most avatták fel. Gombó István francia nyelvű ünnepi beszéde után, egy genfi magyar diák koszorút helyezett el az emléktáblán. A svájci francia nyelvű rádió ebből az alkalomból interjút közvetített Gautiervel, a Svájci-Magyar Társaság genfi tagozatának elnökével és Gombó Istvánnal, a társaság alelnökével.

MADÁCH IMRE "Mózes" című drámai költeményét március 4-én mutatta be a veszprémi Petőfi Színház.

*

GUNNAR KUMLIENT, a Svéd Televízió munkatársát és a kíséretében lévő Guido Guidotti olasz filmoperatőrt letartóztatta a jugoszláv rendőrség. Kumlien és Guidotti Belgrádban meglátogatta a börtönben sínylődő Milovan Gyilasz írót, volt miniszterelnökhelyettes feleségét és interjút készítettek vele. Mikor kiléptek Gyilaszné házának kapuján, azonnal őrizetbe vették őket. Huszonnégy órán át voltak a rendőrség fogságában, film- és magnetofonfelvételeiket elkobozták, aztán kiutasították őket Jugoszláviából.

*

MAGYAR PÁL volt országgyűlési képviselő, 78 éves korában Genfben elhunyt. Magyar Pál egy évtizeden keresztül a Rassay-párt tagjaként foglalt helyet a Képviselőházban.

A ROANNE-i HORVÁTH-könyvkiadónál most jelent meg francia nyelven E. Zöllner bécsi egyetemi tanár műve, "Ausztria története".

*

MIHAILICH GYŐZŐ akadémikus, nyugalmazott műszaki egyetemi tanár, a magyar hídépítő mérnökök nesztora, március 18-án, 89 éves korában Budapesten meghalt. Mint tudós igen széleskörű munkásságot fejtett ki, számos, a vasbetonépítés különböző kérdéseivel foglalkozó műve jelent meg. Egyetemi tanári minőségében több évtizeden át kiemelkedő oktatónevelő tevékenységet fejtett ki. A hazai vasbetonépítés megindítása és kifejlesztése nevével kapcsolódik össze. Igen jelentős működést fejtett ki, mint hídépítő mérnök, továbbá mint tanácsadó a második világháború során felrobbantott hidak újjáépítése kapcsán, valamint egyes hazai erőművek építésénél.

*

KÜHNEL SZABÓ JÓZSEF magyarországi festőművész munkáiból nagysikerű kiállítást rendezett a müncheni Wolfgang Gurlitt galéria. A kiállítás katalógusa megemlíti Henry Moore és Salvador Dali elismerő nyilatkozatait a magyar művészről.

*

AZ OSZTRÁK Kathpress hírügynökség jelentése szerint a magyar hatóságok Bicskén három katolikus papot tartóztattak le. Az a vád ellenük, hogy a vasárnapi mise után katekizmusból feleltették a gyerekeket. A Kathpress hozzáfűzi, hogy a jelenlegi rendelkezések értelmében a papoknak joguk van ugyan vallásoktatásban részesíteni a gyerekeket, de tilos kérdéseket feladni nekik.

*

VI. PÁL PÁPA fogadta König bécsi hercegérseket, aki beszámolt neki Budapesten tett látogatásáról és a Mindszenty hercegprímással folytatott beszélgetéséről.

DORÁTI ANTAL vezényelte Haydn "A teremtés" című oratóriumát a londoni Festival Hallban. Amint a "Times" írja, "kevés alkalommal hallhattuk a nagy mestermű ilyen kitűnő előadását."

*

YEHUDI MENUHIN 50. születésnapja alkalmából Mozart műveiből rendez hangversenyt a londoni Philharmonic Orchestra április 22-én, Menuhin vezényletével.

*

THE HUNGARIAN DIGEST címmel, Szentiványi Sándor szerkesztésében, az American Hungarian Library and Historical Society kiadásában új folyóirat jelent meg, mely a Magyarországon kívül megjelenő magyar sajtótermékek cikkeit és állásfoglalását angol nyelven ismerteti.

*

MARGOT FONTEYNT, az Angol Balett vezető táncosnőjét díszdoktorrá avatták a Manchesteri Egyetemen.

*

A HOLLYWOODI Művészeti és Tudományos Akadémia Oscar-díjra javasolta a magyar Vadász János "Nyitány" című rövidfilmjét. A művet a bizottság az első öt esélyes közé sorolta.

*

MEGJELENT a Magyar Népzene Tára 5. kötete, amely Kodály Zoltán 1914-15-ös klasszikus siratógyűjtése alapján félévszázados gyűjtő- és rendeszerező munka eredményeit mutatja be. A kötet hétezer kottasort tartalmaz, s a világon elsőként közli egy nép teljes siratókincsét.

*

MARIUS DE ZAYAS mexikói festőművész özvegyének kollekcióját 1.377.200 dollárért adták el egy New York-i aukción. A gyűjteményben olyan képek voltak, mint Braque "Halászbárkák" című műve, amelyért 67.000 dollárt fizetett a Peris Galéria és a "Házak Estauqe-ban", amely 26.000 dollárért kelt el. Robert Delaunay "Az Eiffel-torony" című képéért 18.000 dollárt fizettek, Picasso 1959-ben festett aktjáért 52.000 dollárt adtak és Modigliani egyik portréja 40.000 dollárért talált vevőre.

A LONDONI BBC Televíziója *"Lee Oswald a merénylő"* címen dokumentumjátékot mutatott be Kennedy elnök gyilkosának életéről. A film, ami a Waren-jelentés szövege alapján készült, végigvezeti a nézőt Oswald fiatalkorán, moszkvai tartózkodásán, kubai kudarcán keresztül a merényletig, majd Oswald haláláig. A neurotikus pszichopata szerepét egy fiatal amerikai színész, Tony Bill játszotta, döbbenetes átéléssel.

*

MÓRICZ ZSIGMOND tiszacsécsi emlékházát, amelyet az író felújított szülőházában rendeztek be, május 1-én avatják fel.

*

A HERENDI PORCELÁNGYÁR gyártmányai közül a barokk figuráknak van a legnagyobb sikerük külföldön. A gyár iparművészei ezért régi herendi figurákat újítottak fel, a mai kor igényének megfelelő módosítással.

A forradalom emlékére megjelenik

Máté Imre
FEHÉR FÖRGETEG
című verseskötete

Megrendelhető: **Máté Imre, 8 München 55, Pfingstrosenstr. 40a Germany** címen, a vételár: 10 Nyugat-Német Márka, tengeren túlra 3 USA Dollár vagy megfelelő összeg egyidejű megküldésével. Fizethető a **Bayerische Hypo. u. W. Bank** postai kontójára: **Postscheckamt München Nr. 15039, a Wa 7244** kontószám feltüntetésével, de postai befizetőlapon és csekk-kel is.

Portómentes szállítás!

Megjelent

TŰZ TAMÁS

EGY ORSZÁG KÜSZÖBÉN

című verseskötete

Ára: (postaköltséggel együtt)
fűzve : 3 dollár
kötve : 4 dollár

Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével a szerzőnél: Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Calif. 92123 U.S.A.

PULI KÖLYKÖK,
4 hónaposak, pedigrével
KAPHATÓK
Lily Doblhoff,
Ferme du "Gué Bourdin"
Montereau, (Loiret)
France

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 17c, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 3.50 Schilling, Belgium: 9 frank, Dánia: 1 korona, Finnország: 50 márka, Franciaország: 0,90 frank, Hollandia: 0,80 forint, Izrael: 60 agora, Kanada: 0,25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 0,80 márka, Norvégia: 1.20 korona, Olaszország: 90 lira, Svédország: 0.80 korona, Svájc: 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Brazilia: 250 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

OKVETLEN KERESSE FEL A MEXICO BAZÁRT!
WIEN, II. Mexico Platz 15.
Tel.: 55-73-316
Ahol rendkívül olesón mindent egy helyen vásárolhat!
Női és férfi divat.
Tulajdonos: LÁSZLÓ Gyula

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 6. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. május 1.

MÁJUSI FELVONULÓK

ITT a virágokkal ékes május, édesen süt a nap a világra, magyar hazánkra. Sarjad a vetemény, zöldell a búza, a víztócsák kackiásan felcsillannak kora reggeltől, kimondhatatlan langyos föld-illat száll a mezők felett. Szállnak a madarak a világ felett, hazánk felett is, Szatmár felett, Somogy felett, a badacsonyi bazalt szürke visszfényében, a Hortobágy fúvó szelű egében. Hányadik nemzedék pacsirta, hányadik generáció gólya-párok, huszonegy esztendő óta? Amióta először láttak, nyilván hozzá nem értő szemmel, de annál borzadóbb ösztönnel, romtengert, éreztek hullaillatot, hallották feltörni s elcsendesülni a csatazajt ?

Az ember-nemzedék lassabban cserél helyet, de az is már helyet cserélt, majdnem egészen ; itt vannak a mai húszévesek, akik azon a májuson még nem voltak a világon. Kíváncsi lennék, szeretném megkérdezni tőlük, mit látnak ? Irodájukkal, üzemükkel, mint már annyiszor iskolás meg gyakornok koruk óta, kivonulnak, felvonulnak. Ismerik már a ceremóniát : süt a nap, leng a sok zászló, rendfenntartó osztagok szeletelik sorokra a tömeget, az emelvényen az ország vezető államférfiait látják.

Az öreg munkás, aki a fiatal mellett vonul, más emlékekkel érkezik. Ő sokkal több felvonuláson vett részt, május elsején. Volt, hogy szaladnia kellett. Volt, hogy megkardlapozták. Munkát, kenyeret követelt, amikor nem volt, háromszor nyolc órát, amikor munkája volt. Borosüvegekkel vonultak a Városmajorba, a Ligetbe. Délután kedélyes majálisok. Ezek az emberek, akik ma itt állnak előttük a tribün tetején, még fiatalok voltak. Akad olyan, aki ott haladt, a régi majálisok alatt, a tömeg közt, szabadságot, szakszervezeti jogokat, gyülekezési, választási és sajtószabadságot követelt, nyilván őszintén, nyilván lelkesen. A harmincas években a jelszó a nemzeti függetlenség volt, mindenek felett: "Hogy mi ne legyünk német gyarmat!"

HOL VAN MÁR az a május? Hol vannak az akkori jelszavak ? A "Népszabadság"-ban olvassuk, hogy Kállai Gyula, a kormány elnöke fogadta a felszabadulás 21. évfordulója alkalmából "az ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet csapatok parancsnokságának képviselőit", hogy köszönetet mondjon azokért az áldozatokért, amelyeket a szovjet nép hazánk felszabadulásáért hozott."

Hozott is — a magyar mezők, az 1945-i májusi magyar mezők ezerszám fogadták be orosz parasztfiatalok holttestét, akik a német fasiszta hadsereg ellen küzdve estek el hazánk földjén. De micsoda komédia az "ideiglenes" szó, micsoda méltatlan, szomorú szolga-színjáték! A szovjet csapatok 21 éve vannak hazánk földjén, a szovjet katonai megszállás huszonegy esztendő óta megszakítatlan — vagyis szinte megszakítatlan. Ezelőtt tíz esztendővel fölröppent egy gyönyörű illúzió. Október 23-án délután kedélyesen, boldogan, bízva, humorosan s haragosan is, azt skandálták a pesti utcán a magyar fiatalok :

Akármilyen kedves vendég
Tizenegy év bőven elég.

A falusi falvédőkön áll, tudjuk, az az óvatos jelmondat, ("Akármilyen kedves vendég / két-három nap bőven elég"), melyből a szörnyű tizenegyéves évszámot alakították, a szovjet megszállásra utalva. Ma, ha skandálnák, a még elképzelhetetlenebb, huszonegyéves dátumot kellene a versikébe beilleszteni.

Azok, akik a tribünön állnak május elsején, megpróbálták-e valaha is, hogy hazánk függetlenségét kérjék, követeljék, tárgyaljanak érte, áldozatot hozzanak érte ? A kérdésre sajnos gyors, önműködő a felelet : ennek az ellenkezőjét tették. Ők voltak azok, akik 1956. november 4-én a visszaáramló orosz páncélosegységeket politikailag fedezték, ők voltak azok, akik fennen hirdették, hogy a november negyediki beáramlás második felszabadulását jelenti hazánknak, ők voltak azok, akik rendszeresen köszönetet mondanak az elnyomásért.

Elnyomó lenne a 21 éve országunk területén állomásozó "ideiglenes" külföldi hatalom akkor is, ha reggeltől estig a szabadság zászlaját lobogtatná a Duna-Tisza felett. Egyetlen nép sem bírja, hogy tartósan idegen gyám éljen országa földjén, meghatározza minden lépését, belenézzen minden cselekedetébe, szabályozza kül- és belpolitikáját, megtervezze gazdaságát, meghatározza, kivel lesz barátságban, kivel pöröl, kinek kell háborút izennie, kinek a kezétől kell elesnie. A megszálló azonban nem a szabadság zászlaját lengeti a magyar róna felett. A vörös zászló, amelyre valaha a májusi menet öreg munkásai esküdtek s mely bőven lobog a mai ligeti felvonuláson, nem a vívmányok zászlaja. Milyen végtelenül szomorú leírni azt a banalitást, hogy az ellenkezője lett. Micsoda történelmi sorsfordulatoknak kellett lejátszódniok a mélyben, hogy egy eszmény az ellentétébe forduljon.

NYUGATON talán meg sem értik, mi történik Magyarországon, mi a helyzet egy huszadik századközepi szovjet gyarmat közjogi viszonyait illetően. Mégiscsak vannak szakszervezetek! Aki sohasem járt ezekben az országokban, s nem beszél nyelvükön, el sem tudja képzelni, milyen ostoba és szomorú működvelő színjáték színhelye egy-egy szakszervezeti iroda. Az bizonyos, hogy sokszor kerül békés természetű, jóakaratú munkás a bizottságba, olyan is van, aki tud jót tenni, oda folyósítja a sovány segélyt, ahol a legnagyobb az ínség, küzd valamelyest, hogy a vállalat nagyobb összeget juttasson sportalapra, lövész-egyletnek (az ilyesfélét a legkönnyebb elérni). De még csak álmodhat is vajon egy mai magyarországi munkás arról, hogy sérelmét társaival meghányva-vetve, azt követelés formában valaki elé felterjessze? Ha a WC hibás kagylójáról van szó, akkor folyamodni lehet. "Nem vagyunk Ázsiában". Helyrehozzák a hibát, vagy úgy hagyják, de a felfolyamodót még nem büntetik érte.

Milyen más lenne, ha bér-ügyben szólalna fel. Nem a saját bére ügyében. Abban szintén lehet felfolyamodást intézni, főleg ha kimutatható a "tévedés" vagy az "igazságtalanság". Baj akkor van, — de szörnyű —, ha május 1 szellemében, a munkásság kollektív szervezkedési ösztöne szellemében hangzanék el petíció.

"A hatos számú műhely gyalusai, esztergályosai, forgácsolói és segédmunkásai egyöntetűen követelik, hogy 1.) órabérüket 15 százalékkal felemeljék, a 15 százalékkal felemelt élelmiszerek árának arányában, 2.) hogy azonnal bocsássák szabadon kilenc társukat, akiket három hét óta izgatás címén — amiért ugyanezt követelték — ismeretlen helyen fogva tartanak. Amíg a követelések nem teljesülnek, munkabeszüntetéssel tiltakozunk. Aláírások." S elhallgatnak a gépek a hatos műhely falai közt.

Elképzelhető?

El. De a folytatása is. Másfél órába nem kerülne, és a "főkolomposok" a rendőrség kezén lennének. Még aznap délután megindulna a műhely, ha máshogyan nem, hát "önkéntes pártmunkások" (odarendelt rendőrségiek) segítségével. A rákövetkező héten szigorú "szűrésnek" vetnék alá a műhely dolgozóit. Kiszállások történnének a családi otthonokba, a szomszédokhoz. Alaposan megfogyatkoznék az illető üzem létszáma, s a kilenc ismeretlen helyre került lázító mellé újabb harminc-negyven kerülne. Gyüléseken, sajtóban megbélyegeznék a "népellenes" merényletet. Minden szóba kerülne, csak az nem, hogy a bérkövetelő munkások fizetését felemeljék.

DE MIÉRT beszélünk feltételes módban?

A hazánkban most már több hónapja dúló letartóztatási hullám áldozatai közt szép számmal vannak munkások. Azt tudjuk, hogy Magyarországon az élelmiszerárakat hivatalosan felemelték. Arról is világosan hír adatott, hogy ezzel kapcsolatban erős mozgolódás támadt az üzemekben. A feltételes módban leírt jelenet több helyen lejátszódott, talán nem ennyire szervezett formában, de mégis. A leírt megtorlás egyetlen percet sem váratott magára. A legbékésebb békeidőben a magyar munkásosztály olyan törvényeknek van alávetve, amilyeneket csak rettentő, kockázatos, veszteséges háborúk harmadik évében hoz egy-egy megszorult hatalom : minden egyesülési, szólási, szervezkedési és sztrájkjog teljes és tökéletes megvonása, a tilalom ellen vétők legszigorúbb megbüntetése.

Egy szomorúan nevetséges tétel áll ennek a tragikomédiának az alapjánál. A következő : a munkásságnak (s általában, a lakosságnak) nem lehet követelnivalója, követeléseket csakis a vezetőség fogalmazhat meg, mivel az az egész nép nevében cselekszik.

E tétel szerint tehát a keleti országok vezetői — akik megválasztás nélkül, demokrácia nélkül és ellenzék nélkül parancsolgatnak — mindenttudók. Aki pedig valamit máshogyan képzel el, mint ők, egyszerűen áruló.

SOLOHOV Nobel-díjas író legutóbb, a szovjet kommunista párt 23. kongresszusán, méreggel átitatott felszólalásban bélyegezte meg Szinjavszkijt és Danielt, azt a két orosz írót, aki szatírákban, irodalmi eszközökkel bírálni merészelte a szovjet viszonyokat. "Hogyan reagálhatunk az olyan árulók magatartására, akik azt marták meg, ami a legszentebb nekünk"?

Az egyik írót hét, a másikat öt évi kényszermunkára ítélték, nem azért mert "megmarta", hanem mert bírálta a hazájában lévő rendszert. Börtön mélyén ülnek, vérbírósági jellegű tárgyalás után, ahonnan a külföldi tudósítókat kizárták. A Nobel-díjas írónak mindez kevés.

"Egyesek a humanizmust hangoztatva, az ítélet szigorúsága miatt sopánkodnak — mondta. — Itt látom a szovjet hadsereg pártszervezeteinek küldötteit. Vajon hogyan járnának el ők, ha valamelyik alakulatuknál árulókat találnának?!"

Vagyis nemcsak a katonaságnál kell a főbelövést elrendelni, hanem olyan mesterségeknél is, mint az írói, — amelynek a lényege a kritikai magatartás, — kikötéssel, megtizedeléssel, akasztófával, golyóval kellene eljárni azok ellen, akit mást gondolnak, mint a vezetőség.

Aragon szerepét — a francia kommunista párt Központi Vezetőségének világhírű írótagja, mint ismeretes, felemelte szavát az ítélet embertelensége ellen — a következőképpen intézi el szovjet Nobel-díjas elvtársa :

"... Én azok miatt szégyenkezem, akik megpróbálták és megpróbálják védelmükbe venni őket, bármivel indokolják is ezt a védelmet." S hozzáteszi : "Ne nyugtalankodjanak amiatt, hogy fennmarad-e nálunk a bírálat szelleme. A bírálatot mi támogatjuk és fejlesztjük, élesen felhangzik az ezen a kongresszuson is."

Rögtön ezután gyakorlatban is megmutatja, hogy miféle bírálat a legális, meddig terjedhet az "igazi kritika", hol kezdődik a gyalázkodás, rágalmazás, hazaárulás és pocsolya. Élesen bírálta Alekszandrov Iszkov halgazdasági minisztert az Azov-tengeri rossz gazdálkodás miatt; "a tenger halállományát ugyanis teljes kipusztulás fenyegeti."

Az író tehát, a lelkiismeret őre, minden országban és minden rendszerben a közügyek, a közerkölcs magánjellegű mesterségbeli kritikusa a szovjet rendszerben odáig juthat el, — oda is, nyilván, csak ha már Nobel-díjat kapott, — hogy megbírálhatja a hal-ügyi minisztert, de azt is, nyilván, csak akkor, amikor egy egész tengerből kipusztította a halakat. Ha egy másokon uralkodó nemzet elitjét ilyen alantas szerepre ítéli a rendszer, mit várhat a magyar munkásosztály, egy gyarmati sorban élő ország legalacsonyabb helyzetbe sodort osztálya?

VÉRZETT Csepelen ötvenhatban, vérzett az Üllői úton, Angyalföldön, Győrött, szervezeteit, amelyeket tíz évi rabság után spontán, egyik napról a másikra megformált, sorra feloszlatták, vezetőit börtönbe vetették, vagy rendőrségi felügyelet alatt, megfélemlítésben tartják. Élni él, mert élni muszáj, dolgozni dolgozik, mert dolgozni minden helyzetben dolgozik az ember.

De szabad májusa, amelyre annyit áhítozott, nincsen. Felvonul, mert fel kell vonulnia, lobogtatja a zászlót, mert süt a nap, s mert májusban pezsdül a vér. Elsőnek azonban nem a régmult idők mártírjait idézi a sorban. Saját nehéz sorsa ötlik fel benne, saját tíz év előtti mártírjainak a vére, a maga füstbement boldogsága.

UGRAY ATTILA

JUHÁSZ GYULA

Májusi óda

Ó, emberek, az élet oly rövid,
Az utak végén az örök rög int.

Jó volna egyszer, végre, tudni már,
Hogy szomorú fejünkre itt mi vár?

Isten nevében az ember felett
Száz zsarnok ítélt és kevélykedett.

Jó volna egyszer kipróbálni még
Az Ember jussát, az Ember hitét !

Harangok, ágyúk, szuronyok helyett
Zengjen, ragyogjon már a szeretet!

Határok helyett a határtalan
Jóság, amelynek igazsága van!

Kaszárnyát, börtönt lerombolva mind,
Szárnyaljanak egekbe álmaink!

Versnek, zenének szárnyán szálljanak
Az Isten szabad sátora alatt.

Vörös májusra vígan zöldelő
Szabad májust hadd hozzon a jövő!

Legyen majális minden napodon,
Ó, Ember hittel én ezt dalolom.

Hittel, reménnyel május ünnepén,
Ó, Ember, Testvér, be szeretlek én!

1966. MÁJUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Badics István : A Szabó-ügy (3. old.)
Korondi András : Tűz Tamás verseskötete (4. old.)
Halász Péter: Márai Sándor új regénye — magyarul (5. old.)
Kolozsvári András : Háy-bemutató Zürichben (6. old.)
Sarkadi Imre utolsó novellája : Farkaskaland (7. old.)
Makkai Ádám verse
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A Kossuth-díjakat

idén fukaron osztogatták az íróknak. Első és második fokozatot nem is adtak ki — erre méltóbb alanyok keresendők — csupán a harmadik fokozat örömeiben részesítették Goda Gábort, aki nem rossz író, és Nagy Lászlót, aki kitűnő költő. Ne találgassuk, hogy miért jutalmazták ugyanazzal a díjjal Godát és Nagy Lászlót, akiknek írói teljesítményét egy napon sem lehet emlegetni, de találgassuk, vajon miért ilyen fukarok ? Hogyan lehetséges, hogy a diadalmasan előretörő szocialista magyar irodalomban csupán két olyan író találtatott, akiknek munkássága felér a harmadik fokozat pártközponti szintjéig. Érthetetlen a dolog, mert a sajtóban csaknem minden nap diadalmas beszámolókat olvashatunk az irodalom ellenállhatatlan fejlődéséről s a művekről, melyek — napnál világosabban — bizonyítják, hogy *igenis*, van új magyar irodalom? Vagy talán már mindenki megkapta volna a kijáró vállveregetést, Mesterházi Lajostól Garai Gáborig s így nehéz válogatni a pártnak, mert azért az mégiscsak sok lenne, ami sok lenne? Vagy mégsem ez a helyzet ? Hiszen igaz, ma már alig van valamirevalóbb írója-költője a népi demokráciának, akinek mellét ne ékítené a díj koszorúja, (csak szegény Somlyó Györgynek kell — ismét — megelégednie egy szerény József Attila-díjjal, bármennyire is igyekszik lefordítani Aragon és Neruda összes pártszerűségeit), de az is igaz, hogy az utóbbi időkben érezhetően elhidegült a viszony az írók és a hivatásos irodalom-értékelők között. Hiába elemzi az okokat Darvas József kongresszusról kongresszusra, az írók mégiscsak jobban szeretik a szabadságot, mint a Kossuth-díjat s ezt a tényt, ha senki nem is mondja ki fennhangon, a pártközpont bizottságaiban nyilván nemtetszéssel emlegetik. A fukar kezekkel osztott Kossuth-díj erre a nemtetszésre vall. Fukar kezekkel mérnek, de hisz' nagy urak. Érdekes különben, hogy másokról alkotott ítéleteik mindig önmaguk felett mondják ki az ítéletet.

A.

*

A Kossuth-díj III. fokozatával Nagy László és Goda Gábor mellett a következőket tüntették ki : Kohán György festőművészt Petrovics Emil zeneszerzőt, Psota Irén színművésznőt, Sinkovits Imre színművészt és dr. Ujfalussy József zenetörténészt. Az állami-díjakkal tudományos és termelési eredményeket jutalmaztak.

A József Attila-díj I. fokozatát kapta : Féja Géza író, Hajnal Anna költönő és Somlyó György költő. A Jászai Mari-díj I. fokozatát Latinovics Zoltán színművész és Dobay Vilmos rendező kapta. A Balázs Béla-díj I. fokozatával Jancsó Miklós és Rényi Tamás filmrendezőt, a Liszt Ferenc-díj I. fokozatával Antal György karnagyot, az Erkel Ferenc-díj I. fokozatával Tardos Béla zeneszerzőt és a Munkácsy Mihály-díj I. fokozatával Horváth Zoltán operarendezőt és Tamássy Zdenkó zeneszerzőt tüntették ki.

A "Magyar Népköztársaság Kiváló Művésze" címmel Hegyi Barnabás filmoperatőrt, Kerényi Jenő szobrászművészt, Maleczky Oszkár operaénekest és Marton Endrét, a Nemzeti Színház főrendezőjét tüntették ki.

A "Magyar Népköztársaság Érdemes Művésze" címét Feleki Sári színművésznőnek, Ferenczi György zongoraművésznek, Jeney Zoltán fuvolaművésznek, Kazal László színművésznek, Kállai Ferenc színművésznek, Kálmán György színművésznek, Lakatos Gabriella balettművésznőnek, Makrisz Agamemnon szobrászművésznek, Némethy Ferenc színművésznek, Ruttkai Éva színművésznőnek, Soltész Annie színművésznőnek, Solti Bertalan színművésznek, Somogyi József szobrászművésznek, Szilvássy Margit operaénekesnőnek, Tátrai Vilmos hegedűművésznek és Warga Livia operaénekesnőnek adományozták.

Sorozatos letartóztatások és ítéletek

Magyarországon, az életszínvonalat leszállító intézkedések nyomán, tovább folytatódnak a politikai letartóztatások és ítéletek.

Kovács István nádújfalui lakost, a "Nógrád" című lap közlése szerint, bujtogatásért, a kommunisták hangos szidalmazásáért őrizetbe vették. Ugyanez a lap beszámol arról, hogy Kalácska József herencsényi plébánost a Balassagyarmati Bíróság háromhónapi szabadságvesztésre ítélte, mert egy, az SZTK-hoz írott levelében "arra az állításra ragadtatta magát, hogy hazánkban a társadalombiztosítás — társadalombolondítás."

A "Dunántúli Napló" híradása szerint a Baranya megyei Bíróság Andrásovics Jenő segédmunkást, pécsi lakost összeesküvés kezdeményezése büntettében, két társát pedig — Várnai József esztergályost, pécsi lakost és Haller József ipari tanulót, pécsi lakost — összeesküvésben való részvétel büntettében mondotta ki bűnösnek, és ezért Andrásovicsot 2 évi és 8 hónapi, Várnait 2 évi és Hallert 1 évi szabadságvesztésre ítélte.

Az "Észak-Magyarország" megírja, hogy a Legfelsőbb Bíróság Kerékgyártó László hódoscsépányi lakost "izgató propaganda" miatt 2 évi és 8 hónapi szabadságvesztésre ítélte. Ugyanez a lap hírt ad arról, hogy Dobronyi János 27 éves sátoraljaújhelyi lakost tiltott határátlépés vádjával 1 évi és 2 hónapi szabadságvesztésre ítélték. Ugyancsak ez a lap közli április 1-én, hogy Ábri József 52 éves miskolci géplakatost izgatás büntette miatt 1 évi szabadságvesztésre ítélték. Az ügyész súlyosbításért fellebbezett.

A "Zalai Hírlap" közli, hogy letartóztatták Mesics Gyula 23 éves farkasfai, Horváth Sándor 23 éves ősi, Bisi Béla 37 éves üllői és Torma István 44 éves hajmáskéri lakost, akik Balatonszentgyörgyről nekiindultak az ország nyugati határának, hogy illegálisan külföldre menekülnek. Jelenleg mind a négyen előzetes letartóztatásban várják további sorsukat. Ugyancsak a "Zalai Hírlap" számol be arról, hogy K.Z. és V.J. fiatalkorú zalaegerszegi lakos vonatra szállt, hogy az osztrák határon át elhagyják az országot. Tervük nem sikerült, elfogták őket s most egyiküket 7, a másikukat 6 hónapi börtönre ítélte a Megyei Bíróság.

Hasonló jellegű ítéletről ad hírt a "Tolna megyei Népújság" : Vanicsai Józsefet tiltott határátlépés miatt a Szekszárdi Járásbíróság 8 hónapi szabadságvesztéssel sújtotta.

A "Kisalföld" közli, hogy Podolszky Ernő 59 éves soproni lakost, aki névtelen levelekben rágalmazta és gyalázta az államrendet, 1 évi és 6 hónapi szabadságvesztésre ítélték.

A "Magyar Nemzet" arról közölt cikket, hogy Barna István, a Fejér megyei Állatforgalmi Vállalat kirendeltségvezetője háromhónapos kinntartózkodásra az Egyesült Államokba utazott ; közben felesége és fia is megkapta az útlevelet tizennégynapos olaszországi rokoni-látogatásra. Kint elhatározták, hogy végleg külföldön maradnak. "Bűnügyüket", a hazatérés megtagadásának vádjával most tárgyalta a Központi Kerületi Bíróság. Az ügyész vádbeszédében hansúlyozta, hogy azáltal, hogy a magyarországi törvények büntetik a külföldön maradást "meggondolatlan embereket tarthatnak vissza hasonló cselekedetek elkövetésétől." A Központi Kerületi Bíróság Barna Istvánt és feleségét 1 évi és 4 hónapi szabadságvesztéssel büntette. Távollétükben ...

Az angol Munkáspárt

jelentős arányú választási győzelmét — mint az angol sajtóból is kiderült — sokféleképp lehet értelmezni, kinek-kinek politikai felfogása, szemszöge szerint. Az értelmezések és vélemények sokfélesége annak a demokráciának kifejeződése, ami — akár a Munkáspárt van kormányon, akár a Konzervatívok — az angol politika alapja. Hogy ez a demokrácia milyen jó iskola, arra fényesen vall a "Népszabadság" londoni tudósítójának hírmagyarázata is, aki egyszerre, hirtelen m e g t a n u l t a a d e m o k r á c i á t, vagyis oly szabadon értelmezi és értékeli e választás eredményeit, ahogyan csak akarja, s ebbe nem szól bele sem az angol Munkáspárt, sem az Angol Kormány, de még az angol Kommunista Párt sem. Azt persze mondanunk sem kell, hogy az újdonsült demokrata véleménye lesújtó, nemcsak az angol Munkáspártot, de az angol népet illetően is. Mert, ugyebár, igaz, hogy az angol nép nagy többséggel a Munkáspártra adta voksát, de ez korántsem jelenti azt, hogy akár az angol Munkáspárt, akár az angol nép éretten döntött volna saját sorsáról. Éretten dönteni az a n g o l n é p s o r s á r ó l csakis a "Népszabadság" londoni tudósítójának áll módjában, mert neki birtokában van az egyedül célravezető elmélet. Ily módon tőle tudjuk meg, hogy bár "a választás kétségtelenül az angol közvélemény bizonyosfokú balratolódását jelzi", ám "nem szabad illúziókat táplálni ezzel kapcsolatban." Isten ments ! Miért ? Mert "nem olyan értelemben van itt szó balratolódásról, hogy az emberek milliói felismerték volna, hogy mi a helyes út Nagy-Britannia megújítása számára, csupán arról, hogy az eddiginél valamivel balrább keresik az égető bel- és külpolitikai kérdések megoldását."

Valóban szánalmas látvány ez a sötétben tapogatódzó angol nép, melynek bár megadatott volna, hogy felismerje, de még mindig nem ismerte fel ... Valóban szánalmas látvány az angol szavazó, aki ugyan balrább tolódott, de még mindig nem elég balra ahhoz, hogy kiérdemelje a "Népszabadság" londoni tudósítójának osztatlan dicséretét. S valóban megrendítő látvány a "Népszabadság" londoni tudósítója is, aki már felismerte azt, amit az angolok — amilyen elmaradottak és gyermeteg lelkűek — még mindig nem ismertek fel s ennek következtében módjában áll ítéletet mondani e g y e g é s z n é p p o l i t i k a i é r e t t s é g é r ő l.

A nép tehát elbukott, de a kormány sem jár jobban : megméretett és — könnyűnek találtatott, hiszen "kérdés, hogy Wilson hajlandó lesz-e arra az útra térni", ami a jövő felé vezet. Mert ezen az úton csak a brit kommunisták jártak, akiknek "jelöltjei derekasan harcoltak" és derekasságuk kifejezéseképp "ötvennégy kommunista képviselőjelölt közül 14-en megnövelték szavazataik számát a korábbi választásokhoz képest", noha sajnos ez nem volt elegendő ahhoz, hogy bekerüljenek a Parlamentbe. Ebből is látszik, hogy Anglia körübelül ötven milliónyi lakosa közül csupán egy ezrelék, vagyis ötvenezer szavazat, mutatta fel azt az érettséget, amit a magyar nép már minden választáson felmutat idestova húsz esztendeje. Arra : hogyan lehetséges, hogy a 20. század közepén, Európa testében alig ezer kilométernyire a megvalósult politikai érettség diadalmas országaitól, egy nép ilyen sötétségben éljen, ilyen elmaradottságban botorkáljon, ilyen szánalmas politikai vakságról tegyen tanulságot, a tudósító — rövid cikkében — nem ad magyarázatot.

— z — s —

AZ ÚJ SPANYOL SAJTÓTÖRVÉNYT elfogadta a spanyol Parlament. A törvény eltörli a közvetlen cenzúrát és biztosítja a "kifejezés szabadságát", e szabadságot azonban a cikkelyek egész sora korlátozza.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Dialektika

Kéry László, amint ez az "Élet és Irodalom" április 9-i számából oly világosan kiderül, ismét jól érezte magát Londonban. Miért ne érezte volna jól magát ? Sétált a Picadillyn, felült a "dübörgő" földalattira, Putney-ba ment, sőt "a vöröstéglás, palatetős kis házak láttán" az is eszébejutott, hogy Putney-nak "munkáspárti képviselője van, tavaly találkoztam vele Budapesten." Ez ugyan, mármint a vöröstéglás, palatetős ház, nem a legjobb alkalmat adja Londonban az emlékezésre és munkáspárti képviselőkre, mert errefelé mindenütt vöröstéglás és palatetős házak vannak, ott is, ahol, véletlenül, konzervatív a képviselő. De Kéry László nem azért jött Londonba, hogy Putneyba látogasson, vagy régi tanárjaival beszélgessen, hanem azért, hogy részt vegyen a PEN végrehajtóbizottságának ülésén, mint a magyar irodalom hivatott képviselője. Részt is vett s ilyenformán tőle tudjuk, hogy "a legnagyobb figyelmet az a tárgysorozati pont ébresztette, amely a PEN és a szovjet írók kapcsolatát érinti", annál is inkább, mert "a szovjet Írószövetség megfigyelői az 1964-es konferencia óta rendszeresen részt vesznek a PEN összejövetelein." Annak, hogy talán ezek után a szovjet íróknak is megadatik, hogy bekapcsolódjanak egy nagy világszervezet munkájába — ahonnan nem a nyugati ármányok szorították ki őket eddigelé sem, hanem tulajdon pártjuk tilalma — csak örülni lehet. Annak is, hogy az ülésen "szóba került a Szinjavszkij — Daniel ügy is, amely körül nyugaton nagy hullámokat kavartak."

A hangsúly félreérthetetlenül utal arra, hogy Kéry László távolról sem ért egyet e hullámkavarással. Kéry László a bebörtönzéssel ért egyet. Hiszen "annál örvendetesebb, hogy a PEN londoni ülésén mérséklet, higgadtság tapasztalható". Ismerős szavak : akkor is hallottuk őket, amikor Déry, Háy, Tardos vagy Zelk érdekében emeltük fel szavunkat s a magyar PEN képviselői "higgadtságra és mérsékletre" intettek bennünket ahelyett, hogy szót emeltek volna bebörtönzött kollégáik érdekében. Ám Déry már kiszabadult, Szinjavszkij meg Daniel pedig csak most került börtönbe : Kéry szerint úgy kell nekik. Annál meglepőbb azonban a beszámolónak az a fordulata, mely közvetlenül ezután hozzáteszi, hogy "Carver főtitkár felhatalmazást kap, hogy a szovjet írók meghívására Moszkvába utazzék." Ez a mondat azt sejteti, hogy Carvert a szovjet írók azért hívták meg, hogy Moszkvában emeljen szót Szinjavszkijért meg Danielért, holott erről szó sincs : azért hívták meg, hogy a szovjet írók belépéséről tárgyaljon a PEN-be s azért ment oda — egyebek között — hogy szót emeljen a bebörtönzött írók érdekében. Ugyancsak azért ment oda az olasz Vigorelli is, a COMES elnöke, azé az európai írószövetségé, ahol a szovjet írók is képviseltetik magukat. Carver megbízatása úgy szólt : amennyiben nem ér el eredményt az írók szabadonbocsájtása érdekében, az oroszokat nem veszik fel a PEN-be.

Mindez persze nem derül ki Kéry László beszámolójából, aki Londonban — annak ellenére, hogy Szinjavszkijt meg Dánielt bezárták s neki, mint írónak, hangos szóval kellene tiltakoznia ezellen — igen jól érezte magát. Neki, leginkább, a "mérséklet és higgadtság" tetszett, mert "mindenki azon a véleményen van, hogy a tájékozódás, a közvetlen tárgyalás célravezetőbb a helyzetet kiélező, elmérgesítő deklarációknál." Mert, ugyebár a helyzetet az mérgesíti el, az élezi ki, aki szót emel a bebörtönzések ellen s nem az, aki bebörtönöz: ez Kéry és a budapesti PEN-vezetők dialektikája.

L. T.

*

Lapzártakor érkezett értesülés szerint mind David Carvernek, a Nemzetközi PEN, mind Gian-Carlo Vigorellinek, az Európai Íróközösség főtitkárának moszkvai útja eredménytelenül végződött. Carver több ízben találkozott a szovjet Írószövetség vezetőivel s ismételten kérte őket, járjanak közbe Szinjavszkij és Daniel kiszabadulása érdekében. "Nem tették rám azt a benyomást — mondotta a PEN főtitkára Moszkvából távoztában —, hogy kedvezően fogadták volna kérésemet." Vigorelli viharos vitákba keveredett a hivatalos szovjet irodalom képviselőivel s búcsúzóul kijelentette, hogy elégedetlen tárgyalásaival.

Georges Duhamel

a nagy francia író és humanista nyolcvankétéves korában elhunyt. Aki nem emlékeznék rá, hogy ki és mi volt, elég felidéznie a Salavin nevet, hogy eszébejusson. A párizsi századeleji intellektuel-kisember csodálatosan élvezetes leírását köszönhetjük neki, Ady és Hevesi András Párizsának varázsos tájait, a ma annyira divatba jött rue Mouffetard nyüzsgő látképét, a Quartier Latin sikátorainak belső világát. Mást is. Felejthetetlen útleírásokat, a mindig igazmondó utas tollával és tekintetével Moszkváról és a nácikról (az utóbbiak betiltották műveit, amint elfoglalták Franciaországot, valószínű, hogy előbbiek is azt tették volna hasonló helyzetben). Nagyszámú munkájáért, köztük a remekműnek számító "Pasquier-család krónikája"-ért egész sor hivatalos kitüntetésben részesül : egyebek közt Goncourt-díjat, Francia Akadémiai Nagydíjat kap. Nálunk Magyarországon főként a "Salavin"-sorozat kezdetét, az "Éjféli vallomás"-t ismerik, azt is a második világháború előtti fordításban. Ok nélkül fosztják meg a mai magyar olvasókat e hatalmas életmű élvezetétől (mint ahogy kortársa Jules Romain nagyszerű regénysorozatai sem kerülhetnek, nem tudni miféle obskurus okokból a mai magyar közönség elé).

Néhány évvel ezelőtt interjút adott a Francia Televíziónak. Amikor műveiről kérdezte a riporter, csak annyit felelt : "Orvos voltam." Az volt, mielőtt író lett. Az volt később is. Belevetette magát az első világháború viharába, hogy mint sebész gyógyítsa a bajba került emberiség fájdalmát. Legutóbb egyik orvosi-szociológiai tárgyú könyvében pedig olyan kérdéshez nyúl, amely az elgépesített gyógyászatot igen közelről érinti : az egyéni foglalkozás és felelősség kérdése az orvosi kezelésben. "Az adminisztratív közösségek nem tudják, mi is az egyéni lelkiismeret morális eszménye ... A világ jelenlegi állapotában feladni az egyéni önállóságot annyit jelent, mint feladni mindent, öngyilkosságba menekülni ..."

Az emberiség védője, az igazi kereszténysi szeretet nagy harcosa tűnt el sorainkból. S századunk egyik legnagyobb és legismertebb, mégis szerény és csöndes hangú írója.

A moszkvai

Pártkongresszusról egy budapesti tudósításban "Teljes szólásszabadság" alcím alatt ezt olvastuk : "Georgij Markov író kijelentette : nálunk teljes szólásszabadság van minden író számára, aki szívét, alkotó tehetségét a népnek és a pártnak adja." Borisz Paszternákot, Andrej Szinjavszkijt, Jurij Danielt és a két utóbbi börtönbüntetését, mint az írói szabadság gyakorlati példáit nem említette. Lehet, hogy ezek a szívüket nem a pártnak adták ? Markov azt sem mondta el, — talán nem is tud róla — hogy vannak olyan országok, ahol az író szabadon szólhat akkor is, ha szívét és tehetségét semmiféle pártnak nem adja oda.

(h)

KÉT TÖRÖK ÍRÓ és egy kiadó ellen vádat emelt az Isztambuli Bíróság. Bűnük az, hogy lefordították, illetve publikálták François Emile Babeuf XVIII. századi francia forradalmár író válogatott leveleit. Az ügyész 7-15 évig terjedő börtönbüntetést kért a vádlottak ellen.

A nyugati James Bond meg a keletiek

Széljegyzetek egy önvallomáshoz *

HA IGAZ, hogy James Bondot nem szeretik a hivatalos Magyarországon — vagy éppen a hivatalos béketáborban — az is igaz, hogy nem mindennapi módon izgatja a képzeletüket ; ideológusok a jelenség *társadalom lélektani* aspektusaival birkóznak ; újságírók a *siker okát* kutatják ; írók — a Szovjetunióban például — legyőzetik e legyőzhetetlent vagy — Bulgáriában például, mint az "Élet és Irodalom" 1966. március 26-i számából kiderül — *népbíróság* elé állítják, hogy a népnek eme hivatott szerve (lásd Traicso Koszlov és társai) szolgáltasson igazságot az imperializmus e tipikus képviselője felett. De akár így, akár úgy, annyi bizonyos, hogy James Bond bevonult — diadalmasan — a népi demokratikus ideológia köztudatába — vagy *tudatalattijába?* — s most onnan folytatja ellenállhatatlan küzdelmét a békés koegzisztencia eszméje ellen, amely az eszmék "területén" — köztudomásúlag — nem létezik.

A látvány — az ideológusok, újságírók, írók, funkcionáriusok füllig piruló igyekezete, hogy sikertelenítsék Bond sikereit — mulatságosabb a mulatságosnál, főként azért, mert e roppant hadakozásnak alig-alig van értelme s e nagyarányú árnyékbokszolásnak — mert azt persze mondanunk sem kell, hogy a nagy szocialista táborban még egyetlen Bond-könyvet nem adtak ki, egyetlen filmjét be nem mutatták — nincs sok eredménye. Az embernek, titokban, az az érzése támad, hogy Bond figurája jobban izgatja az ideológusok fantáziáját, mint a nézőét vagy az olvasóét, aki — ha Nyugatra kerül — azonnal szerét ejti, hogy elolvasson vagy megnézzen egyet a *Bondiána* alkotásai közül, jól szórakozzék, nagyokat nevessen képtelenségein vagy szellemes lehetetlenségein, — vagy éppen nagyot csalódjék — azután elraktározza emlékezetében oda, ahová való ; néhány többé vagy kevésbé kellemesen eltöltött óra emlékei közé, amelynek ideológiai tartalma az, hogy nincs semmiféle ideológiai tartalma. Mert a nézők vagy az olvasók — minden ideológiai képzettség nélkül — megértik, amit a nagy ideológiai felkészültséggel rendelkező hivatásos Bond-magyarázók nem tudnak — vagy nem akarnak — megérteni, pontosabban, hogy a bondi *farce*-nak ha van, azért van hatása, mert *farce*, mert a "valóság" szemtelen kigúnyolásán, fejetetejére állításán nyugszik, nem pedig azért, mert "tükrözni" kívánja a valóságot, egyfajta "szuper életérzést" akar belegyömöszölni a nézők meg az olvasók fejébe, ahogy a hivatásos ideológusok látni szeretnék. James Bond legnagyobb sikere,ezek szerint nem az, hogy legyőzi Goldfingert, hanem az, hogy nyelvet ölt az ideológusokra, akik tragikus komolysággal *elemzik* e nyelvöltögetést.

NYILVÁNVALÓ, hogy a James Bond ellen irányuló támadások mögött voltaképpen a nyugati kémszervezetek ellen irányuló *ideológiai támadás* gondolata húzódik meg ; a *gyakorlati támadást* nem verik nagydobra, tökéletesen érthető módon. Pedig azoknak, akik, Magyarországon például, oly nagy erkölcsi felháborodással emelnek szót Bond képtelenségei ellen, igazán nem kellene a szomszédba menniök egy kis erkölcstelenségért, egy kis hamisításért, egy kicsinyke gyilkosságért. A magyar újságírónak, aki az "Élet és Irodalom" hasábjain forrón gratulál a Bondot népbíróság elé állító bolgár író ötletéhez, ajánljuk ezúttal figyelmébe azt, amit oly nagy igyekezettel kutat Bond háta mögött ; a valóságot tudniillik, Szabó László, egykori magyar hírszerző ügynök képében, akinek önvallomása az amerikai Képviselőház egyik albizottsága előtt legalább olyan izgalmas olvasmány, mint a megboldogult Ian Fleming bármelyik könyve. Igaz, ez már nem *farce*, tehát az ideológusok számára nehezebb is megérteni. Igaz, itt már "róluk szól a mese", tehát jobb egyáltalán nem tudomásul venni. Igaz, itt már nemcsak a mozivásznon pusztul el a mesebeli ellenség, hanem a bécsi börtönben mérgezik meg Lapusnyik Bélát, a gyilkosságokból, hamisításokból, kétszínűségekből kiábrándult fiatal magyar tisztet, aki azért szeretett volna kilépni ebből a valóságos világból, hogy belépjen a *Bondiána* képzelt világába, ahol eldördül ugyan a revolver, de a halott — miután a filmfelvevőgépek leálltak — felkel a földről és elmegy vacsorázni. A nyugati — és imperialista — James Bond valósággal kevert fantáziáját hirtelen felváltja a keleti — és szocialista — jamesbondok hideg, kegyetlen, hazug és fantáziátlan valósága. A szemtanú beszél róluk szenvedélyes megrendültséggel és fájdalmas kiábrándultsággal.

SZABÓ LÁSZLÓ, londoni követségi másodtitkár "hirtelen eltűnéséről" annak idején hírt adtunk mi is, hírt adott a hazai sajtó is. A hírek — a hazai sajtóban — meglehetősen ellentmondásosak voltak : "nem értették", mi történt Szabó Lászlóval s akadtak olyan — alig titkolt — jelzések, amelyek valamiféle imperialista árnyat gyanítottak a fiatal követségi tisztviselő eltűnése mögött, emberrablást esetleg. De amint kiderült, Szabó Lászlót senki sem rabolta el, semmiféle ármánykodás nem tüntette el, tulajdon akaratából kért menedékjogot az amerikaiaktól, mert — mint vallomásában mondja — *"elhagytam a magyar biztonsági és kémszolgálatot — az ÁVH-t —, mert nem voltam hajlandó küldetésem célját végrehajtani a Nyugat ellen."* Mi volt küldetésének célja ? A Bondiána szakértőinek különös figyelmébe ajánljuk ezt a célt. *"A hamisan-informálás kampányában játszandó szerepem kicsiny, de fontos volt. Amint már említettem, Londonba utazásom előtt Fürjes (*) beszélt velem a szerepemről. Azt mondotta, hogy terjesszek elő javaslatokat, amelyek alkalmasak arra, hogy súrlódást okozzanak az Egyesült Államok és Anglia, valamint a Brit Nemzetközösség országai között s aláaknázzák a viszonyt az Egyesült Államok és más nyugati államok között mind gazdaságilag, mind más vonatkozásokban. Mint a Követség gazdasági másodtitkárának feladatom az lett volna, hogy információval szolgáljak különféle hamisítványok ötleteivel kapcsolatban. E területen azonban, mielőtt menedékjékjogot kértem volna, semmit sem tettem."* Szabó László "eltűnésének" körülményei tehát elég világosak. Éppen ezért helyes lenne, ha a budapesti sajtó, amely oly "meglepett döbenettel" fogadta az eltűnést annak idején, most tájékoztatná olvasóit a valódi helyzetről. Dehát elképzelhetjük-e, hogy a "hivatásos dezinformátorok" világában helyet kaphat egy valódi információ ? James Bondról minden bizonnyal sokat olvashatunk majd ezután is a magyar lapokban : Szabó Lászlóról, nyilván, semmit.

PEDIG A KÉP, amit a magyar titkosszolgálatról rajzol, igazán megérdemelné, hogy ama nép színe elé kerüljön, mely munkájával fenntartja, fizeti, táplálja azokat az államvédelmi szerveket, melyek e nép boldogulásán fáradoznak. A szerző még azzal sem vádolható, hogy *osztályszármazásából* fakadó, természetes ellenszenvét a népi demokrácia aláaknázására használta fel : Szabó László a munkásosztály fia, apja első-világháborús orosz fogoly, aki évtizedeken át megőrizte forradalmi, kommunista hitét s ebben a szellemben nevelte fiát, aki 1945-ben, Debrecenben, belépett a Kommunista Pártba. Húsz esztendős volt ekkor s a Horthy-korszak aligha nyomhatta rá bélyegét jellemének, nézeteinek kialakulására. A Kommunista Párt annál inkább, hiszen belépésének pillanatában már a legmegbízhatóbbak közé számított : tiltakozása ellenére — hogy, tudniillik, nem érez hajlandóságot a rendőri pálya iránt, — a Belügyminisztérium iskolájára küldték s ezzel eldöntötték sorsának alakulását. Nem ő volt az egyetlen, nem az első s nem is az utolsó. De azok közé tartozik, akik hosszas vívódások, kételyek és csalódások után elhatározták magukat a döntő lépésre : a népet úgy szolgálhatják a legjobban, ha ledobják magukról a kényszer-szolgálat istrángját. Szabó László nyilatkozata — önvallomása — erről ad hírt, egyszerű szavakkal, de annál megrendítőbb tényekkel ; a keleti James Bondok világáról, meg arról az emberi lélekről, amely akkor érzi magát fogolynak, amikor legjobban bizonygatják, hogy már szabad, sőt hogy felszabadult mindenféle korlát alól, ideértve az erkölcsieket is. Az önvallomásnak egyik legérdekesebb tanulsága éppen az, hogy a magyar titkosszolgálat *szabadsága* voltaképpen nem egyéb, mint egyfajta *kötetlen erkölcstelenség*, — a szó legtágabb értelmében, — mely "titkos" helyzetét arra használja ki, hogy *titokban* kövesse el mindazt, amit *nyilvánosan* oly nagy hangon ítél el. A mese korántsem új, de minden alkalommal megszívlelendő, mert az igazságot mondja el a legnagyobb hazugságról.

MERT ESZKÖZÖKBEN a nép e jólfizetett szolgái (őrnagy : havi 8000 forint, nem csekélység) aligha válogatósak. Szabó László ismerteti meg velünk például, az ÁVH *"Hamis információk — hamisítványok"* osztályának emelkedett szellemű produkcióit, *Fürjes János* és *Hajdu Pál* vezetése alatt. Ha valaki 1963. végén például aziránt érdeklődött volna, hogyan lehetséges, hogy az amerikai "Newsweek" hetilap "hamisított kiadásban" jelent meg, méghozzá különös tekintettel az afrikai olvasóközönségre, Fürjes Jánostól vagy Hajdu Páltól megkapta volna a kellő információt. A hamis információ parancsnokai beszámoltak volna arról, amiről most Szabó László számol be. *"A "Newsweek"-nek két hamis kiadása volt. Az első kiadást, 1963. november 18-i dátummal a magyar titkosszolgálat nyomdájában nyomtatták. Fürjes elmondotta nekem, hogy a hamisítványokat először franciául készítették el, azután Noel Fieldnak (*) adták át fordításra az angol nyelvű kiadás számára. Az első hamisított kiadást diplomata postazsákban küldték egyes magyar követségekre s onnan továbbították különböző, kiválogatott afrikai és ázsiai címekre és személyiségekhez. A postázást ÁVH-megbízottak végezték. Akik e munkával foglalkoztak, pontos utasításokat kaptak teendőikről. Például parancsot kaptak arra, hogy gumikesztyűt viseljenek postázás közben, nehogy a bélyegeken ottmaradjon ujjlenyomatuk. Tudom, hogy London volt az egyik postázási központ."*

Ekkor történt a baj : Kennedy elnököt meggyilkolták. *"Ez különös problémát jelentett az ÁVH számára, mert a hamisítvány Kennedy-ellenes karikatúrákat tartalmazott s attól kellett tartani, hogy az elnök halála után ez kellemetlen visszhangot válthat ki. Ezért, pontosan egy hónappel később a "Newsweek"-nek egy újabb hamisított kiadása jelent meg s került postára hasonlóképp. Az egyik karikatúrát újra rajzolták, másokat egészen kihagytak. Így történt, hogy egyszerre két "Newsweek" került a forgalomba, másmás dátummal, de csaknem teljesen azonos tartalommal."*

LÁM-LÁM, mire is használják a magyar nép pénzét a magyar nép e jólfizetett szolgái : két hamisított "Newsweek" egy hónap leforgása alatt, igazán szép teljesítmény, bizonnyal csinos összegbe is került, de mit számít? Mégis helyes lenne, ha Kádár János, Kállai Gyula vagy akár éppen Fock Jenő, akinek keze nyomán virágba szökkent a magyar népgazdaság, kissé jobban a körmére nézne e pocsékolóknak. Igaz viszont, ez utóbbiak joggal védekezhetnek azzal, hogy ők nem tehetnek a Kennedy-ellenes merényletről. De kell-e védekezniök? Hiszen nincs kinek számot adniok cselekedeteikről. hacsak éppen nem szovjet mestereiknek. Talán ezért van az, hogy a szocialista erkölcs színvonala oly magas fokot ért el, mint például Fürjes János őrnagynál, aki — Szabó Lászlót oktatván londoni feladataira — ekként nyilatkozott a teendőkről : *"Elmondta nekem, hogy ők jobban szeretik, ha egy-egy történetnek van valamiféle valódi tény alapja, de ha akad olyan ötletem, aminek semmi alapja nincs, csak küldjem be habozás nélkül. Az igazság nem fontos, ha az ötlet jó. Majd ők megcsinálják, hogy hasonlítson az igazságra, közöltetik valaho! valamilyen kis lapban, aztán — e közlésre hivatkozva — újból kiadatják. Ki tudja bizonyítani, hogy nem igaz ? Fürjes szerint az oroszok sikeresen használják ezt a módszert. Kitűnő módszer, tette hozzá."* Valóban kitűnő. Méltó az igazság bajnokaihoz.

Mert kétségtelen : az igazság bajnokai nagyszerűen szerepelnek e népi demokratikus "ringben". Örömmel találkozunk a felsorolásban Hajdu Pál nevével is, aki — újságíróként — annak idején, 1956-ban, — egy ideig az "Irodalmi Újság" akkori szerkesztőségében is felbukkant s minden erejét latbavetette, hogy megakadályozza a "fertőzés" terjedését. Igaz, mindenki tudta róla, hogy Ávós, de ez csak megkönnyítette feladatát, mert az írók szemébe mondták az igazságot, így biztosan tudták : a legfelsőbb helyeken is tudomást szereznek majd erről. Hajdu Pál *alezredest* most is újságírói minőségében látjuk viszont, noha korántsem olyan nyíltan ; *A fellazítás kortesei* című, a Forradalmat gyalázó pamflet szerzőségét csak *Hun Péter* néven merte elvállalni.

A HAMIS INFORMÁCIÓKTÓL persze már csak egy lépés az út a *valódi* gyilkosságig. Szabó Lászlótól tudjuk meg Lapusnyik Béla igazi történetét : egyet a sok közül. Lapusnyik államvédelmi alhadnagy 1962. májusában Ausztriába szökött s minthogy elege volt mindabból, amiből oly sok másnak is elege volt, elhatározta, hogy mindazt, amit tud, közölni fogja az osztrák hatóságokkal. Az eset annak idején — bejárta a világsajtót : Lapusnyik, az ÁVH egykori tisztje, fiatal és erőteljes ember, akinek egészségéhez semmi kétség sem fért, egyik napról a másikra egy osztrák vizsgálati őrizetben meghalt. Testében mérget nem találtak. Az osztrák belügyminiszter nyilatkozott. Az orvosi vizsgálat negatív volt. De a nyugati újságok — minden hivatalos nyilatkozat ellenére — gyilkosságot szimatoltak. Mi történt? *"Elmondhatom,* — számol be most Szabó László, — *mit tudtam meg később Budapesten Lapusnyik Béla haláláról. Akik elmondták nekem, olyan pozícióban voltak, ahol mindenről tudomásuk volt... Megtudtam, hogy Lapusnyik, Bécsbe érkezte után, információt adott az osztrákoknak az összes általa ismert ÁVH-ügyről, beleértve tulajdon csoportját, mely egyes emberek megfigyelésével volt megbízva, sőt hírt adott azokról a nyugati üzletemberekről is, akik Magyarországra látogattak el időről időre. Megtudtam, hogy 'szereztünk más információkat is arról, amiről Lapusnyik beszélt a bécsi őrizetben.' Ekkor megkérdeztem, láthatnám-e személyes dossziéját. Megtudtam, hogy ez lehetetlen, mivelhogy ez a legtitkosabban kezelendő. Nem láthattam a dossziét, mert Lapusnyikot a cseh kémszervek megmérgezték a bécsi börtönben."*

A szocialista internacionalizmus emez újabb megnyilvánulásának olvastán, az ember valóban eltűnődhet a "mai magyar valóság" bonyolult változatain, amelyek nem kapnak helyet az ideológiai elemzésekben, az operai ünnepségek dobogóin, a "Népszabadság" hasábjain, a folyóiratoknak a "pozitív hős" ábrázolására serkentő cikkeiben. Pedig ha valahol, itt aztán nyüzsögnek előttünk a pozitív hősök, a fürjesjánosok és hajdupálok. Sok illúziónk eddig sem volt — aligha lehetett — a magyar hírszerző szervek országon belüli és országon kívüli működéséről, de Szabó László jelentése után még világosabban és még tisztábban bontakozik ki előttünk a mai magyar uralkodó osztály teljes züllése, erkölcstelensége és — talán nem túlzás — halála. Mert ezek a "holt lelkek" már csak arra valók, hogy népük szenvedését és gyalázatát még jobban meghosszabbítsák és még arcpirítóbbá tegyék : számukra minden eszköz jó, csak tulajdon uralmukat biztosítsa még egy hétig még két hónapig — még hány évig ? Szabó László dokumentációjának fontossága abban rejlik, hogy figyelmünket újból ráirányítja azokra, akik titkos fedőszervek és álnevek mögé rejtőzve próbálják leplezni tevékenységüket, s felhívja az *ő figyelmüket* arra is, hogy munkájuk — bármennyire igyekeznek — *nem marad titokban.*

Az államvédelmi szervek szóhasználata szerint — írja Szabó László — a "főellenség" az Amerikai Egyesült Államok. Ez persze, mint minden, ami csak kapcsolatban van velük, hazugság. *Főellenségük* nem az Amerikai Egyesült Államok, hanem a magyar nép. BADICS ISTVÁN

(*) Statement of Laszlo Szabo in Hearings before the CIA Subcommittee of the Committee on Armed Services of the House of Representatives ; Eighty-ninth Congress, Second Session, Washington, March 17, 1966.

(*) lásd később.

(*) A Rajk-perben szerepelt, mint "összekötő" az amerikai kémszervezettel ; később szabadon bocsájtották és Magyarországon maradt.

TŰZ TAMÁS ÚJ VERSESKÖTETE

(EGY ORSZÁG KÜSZÖBÉN. AMERIKAI MAGYAR ÍRÓK, LOS ANGELES, é.n., (1966) 159 l.)

"Az alsó dolgok itt átlényegülnek"

HA JÓL SZÁMÍTOM, akkorra, midőn Végh György *Tűz Tamás emlékének* ("Új Idők", 1946. május 18.) tisztelgő görög hatosai fölbúgtak — "Még soha senki nem élt, kiben úgy lobogott a halálvágy" —, az elesettnek hitt költő már nemcsak fogolytábori tífuszából volt kilábalóban, hanem az ifjontiság hagymázából is : fölfedezvén, mennyire szerethető a még nemrégiben utált céklarépa, s milyen "értékes ... az ujj, a láb, a térd", megéretten fogta föl a keresztény dualizmus értelmét, e szovjet tábor élést-gyakorló szemináriumában először igazán ; becsülését az anyagnak is, jól működő térdnek, "múlandó test"-nek. S a múlandó életnek.

Erről a (valóban is elkerített) állomásról szól új kötetének majd 900 sor terjedelmű hadifogságnaplója.

Körképnek is teljes. De nem az illemhelyre menetelő ezredes, az újságból cigarettapapírrá dráguló "Pravda", a fagyhullámban fagyhullám-elméletet magyarázó német, a "sose megyünk haza!" hajtogatásával tengő lélek, a valódi pesti cipőben ügető orosz tiszti dáma, a fogoly-színház borbélylegény bájú primadonnájának ringó férfiülepétől undorral elforduló magyar, s nem az "orvosság nincs, a ruszki csak nevet"-állapotának rajza, hanem mind ezeknek a miértje kerekíti félelmetessé : a fölülnézeti kép.

Jöttünk a nagy csorbát kiköszörülni,
hogy ellenünkre vetettünk kezet.

Nem kínja és rettegése van ebben az ottlétnek, hanem a még iszonyúbb elkerülhetetlen hiábavalósága. Meg a humora.

Láthat a hadifogoly tetvészkedő orosz őrnagy-leányt, bűzlő birkabőröket tároló dóm mellett a piactéren térdepelve imádkozó öregembert, vetőkrumplit a földtől élelmül visszalopó állami jobbágyot, a szovjet önhódoltság ekébe fogott nőit. Az irigyeit! Mert a lakossághoz mérten kapitalista fogoly "az árva népet" még eteti is olykor, s "Ha felnövök, hadifogoly leszek!" — ábrándozgat a piros inges kis úttörő.

A már színe- s fonákja veszett világban a költő még mindig észlel árnyalatokat : "fogunk között a sótlan föld ropog" — jegyzi fel. S e sótlanságnak képtelensége jelzi sirám-gúlánál hegyesebben hely és helyzet panaszon túli magasait. Amikor kisvártatva ezt mondja : "Azért a táj gyönyörű", a gyönyörűség az "azért"-ban van. Egy versszakkal alább "nyírfafalka didereg" ; úgy látszik, a világ legszívósabb állata a lírikus. Nyilván mert olyan érzékeny. Ezzel fog föl olyat is, amit másféle riporter aligha : azt például, hogy a tábor éjjeli kártyázói megrezzennek, ha fölöttük roppan egyet a féregrágta piccs, megrezzennek, "nem tudni, miért!" : összerezzenésük oktalanságának érzékelésében lapul a rációt felülütni tudó tromf, a rab ötödik ásza.

A fejünk felett intézkedő sors tetteit egy-két szemléletesen mozduló igével és érzelmesség nélküli jelzővel rögzíti. Halott barátján "*hevenyészett* vigyorból" van az álarc, szemöldökén "a téboly *gyanúba tornyosul*" ; a halál ügyefogyott tétovasága mellett (a halódó "*rákap* a Hiszekegyre") tombol a meghalásnak rémületében-romboló képe : "hulltában ... barackvirágot, zöld rügyet tipor". A költő új szót is tapaszt, kettőből : "Visszahúzódik *kuckába* a lélek"; kuckót gondol, de a vackát ragozza. Így munkálkodik a gyöngédség a nyelvben.

Úgy hiszem, e hadifogoly-naplót a közönségesen költői szépségnek hívottaknál is inkább marasztja majd emlékezetünkben szemléletmódja. A költemény derekán olvasható sor — "Az alsó dolgok itt átlényegülnek" — kapufeliratává lesz a táborból kivezető útnak is.

(A költészet lélektana szempontjából nem érdektelen, hogy épp e műben három helyt is visszakonkretizálódik egy-egy kész-képpé meredt szólam : 1) "Még jó, ha ezt az andalító tornát / átvészelem s megúszom szárazon, / mert van, aki a vízbe esve, normát / javít s szárítkozik a partokon" ; 2) a költőn betegség rágcsál, "s cserepet ver az ernyedt, lágy ajak" ; 3) haza érkezve, a Nyugatin "vert hadunkat a szélnek eresztik, / ne maradjon utánunk semmi nyom".)

Amikor a (befejező nyolcadában egy kissé hosszadalmas) költeménynek szerzőjét végre honi révbe juttatja sorsa, immár mint békés idők *Bús férfi*-ját (hogy végképp számontarthassák) még újra beírják valami könyvbe, mielőtt kikapná az ötforintos obsitot.

Pannóniában, szabadon, de egy redős arcú világban. Most, ennek tócsatükrében pillantja meg magán is a változást. "Itt voltál ifjú. Most vajon mit érhetsz?" — kérdi.

"Annyi dúvad országok közt"

A MENNYSZÍNŰ Dunántúl régi költőjén már előző könyvében (1959.) túladott, de amivé változott, az most és mindörökkön a földet sarkaiból kimozdítani tudó fix pont boldog birtokában kalandozgathat ("Változni jó, de csak tebenned, mert minden új benned pihen meg" — írta hetedéve, a *Nyugtalan szárnyakon* címadó versében), amaz idegenségben is, ahol Huxley hőse az elközönségesedett újvilági rokon Madison avenue-i dogmáit (*"Ami az üzletnek jó, önnek is jó")* elhúzott szájjal olvassa, ahol Illyés hunja a folyót keskenyli és a bennszülöttek vizelési módját kifogásolja, vagy (ismét más égtájról) a száműzött riporter jelenti, hogy a só nem elég sós, — ott a mi költőnk szelíden megérinti az ádventi hangulatban ringó áruházak áldozati szobrait : "Két angyal állt mögöttem emberfölötti méretekben valószínűleg valami műanyagból kamaszosan példázva hogy csak az eszme fontos. Ily emberi közelben nem láttam még a mennyek szent lakóit", majd e fele-tréfa invokáció után a húrokba csap, és széles jókedvvel elcimbalmozza nótái legszomorúbbik frissjét : "szegény hegy nem is tud róla / míg lenéz az égő hóra / hogy micsoda víziója / van neki van neki". Későbbi versei, a *Csendélet* világfintora végén föl-bukkanó Neptun ("vadonatúj szigonyával"), a járda krétakockáin ugrabugrálókat fenyegető "majd ha ők is már gépírókisasszonyok lesznek" sivárságba felnőttsége, csak épp emlékeztető cövekei annak, hogy mibe (inkább mibe, mint hová) keríttettünk, elfúvatván (a szépséges *Novemberi sirató* említette) "jövevény szél"től.

Alszik a nép már. Öntudatlanul
repül a rámért új haza felé.

A SZÁMKIVETÉS nem földrajzi. Az ítélet nem helyre szól csak, hanem az immár végképp elkezdődött új századba is, amely maholnap úgyis mindent megszáll. A kötet egyik lassan-erősen sodró remeke, az *Elégia idegenben*, tengerbe szórja a kis-lelkek terephazafiságának pozdorját. "Hol bújsz meg majd a fényben, birodalmak bűvkörében, nagyhatalmak széles árnyán, kis hazám, melyik zsebemben, melyik kopott emlékemben, homlokomnak ráncai közt, vagy kihűlő tenyeremben ? Hol láthatlak, tapinthatlak, ölelhetlek egyszer még meg ? Csak a térkép hűvös lapján simogathat száraz ujjam s nagyítóval kereshetlek annyi dúvad országok közt?" A kérdő ódára remény nem válaszolhat, csak a hűség. A sohamár holló sejtelme nem ellágyuló; nem aminek a szöveg betűje mutatná ; hiszen már a Viszontlátás sem üdvözíthet, hiszen nemcsak a menekült hurcolkodott el, de kiköltözött valamijéből a haza is ; legigazibb azonosságuk egy olyasféle emlékezésben van, amellyel a cserélődő sejtek is folytonosságát őrzik az ének.

A festőiek mellé (sőt már-már helyébe) nyomakvó gondolati elemek Tűz Tamás újabb költészetének képvilágát is jócskán átrendezték. Több az elvont kép ("nagypéntek-illatú ég", "súlyosan, mint a nevezők"), az áttételes ("emlékek omló kontyain"), a konkrétról jelképire ugró utalás ("pohártörülgető csönd"-ről a "lélektörülgető iszonyú csönd"-re), az elsődlegest másodlagossal érzékeltető ("lakkozott körmű villám), vagy szépszámú szép őze között a "gyermekszemű őz", ez a belülről látható orcájú őz. — Nagyszerű jelzői főnevei közt is egyre több a palettáról kerülő mellett az elvont szintű ("cigány éjszaka". "bársony révület" ; az átmeneti "birsalma nyarak" ; végül ilyenek: "hiéna mámor", "sivatag sóhajok"). — De nem lelkesedem főnévi (jelöletlen határozós) jelzőiért. Az ilyen összetételeket nyelvművelésünk újabban már nem kárhoztatja, az én aggályom is inkább szemléletük, mint képzésük idegenességének szól. Vagyis nem annyira a "kőmerev", "tejmeleg" típusúakat ítélem el (habár inkább a "tejmelegű"-t javallanám), mint az ilyeneket : "utcafriss", "pálma-friss" ; a nyelv épp az újszerűbb, az át nem látszó képek iránt mintha nagyobb ellenállást tanúsítana. Az "utcafriss", "pálma-friss" feloldatlan hasonlatában olyasféle nehezen olvadó anyagot érez meg, mint pl. a német "steinreich"-jében.

"Démoni új dalt pengetni bátran"

A KÖTET második (*Egy ország küszöbén*, 1956-1960.) és harmadik (*Október tavaszán*, 1961-1965.) részének versei közt nagyobb a különbség külső, mint belső formájuk tekintetében. Az utóbbi öt év termésében több ugyan a kötetlen formájúnak látszó vers (a szünetnek jelentős szerepet juttató s a versmondat nagyobb egységeinek megfeleléseivel képzett ritmusú szabadversek ; időmértékes alapú kötetlen képletek, amelyek görög-római akkordokat fűznek össze, olykor szólamhangsúly szerint elrendezve, közöttük olyan, amelyben alaksejtelmét csupán egy-egy tisztább adonisi zárás sugározza vissza az egész strófára), de a "démoni új dal" keresését Tűz Tamás már a hagyományos formákban megkezdi, s midőn kötöttet szabaddal váltogatva folytatja, nem alaki erőkre hagyatkozik. Úgy látszik, az erő tudata megóv a hasonszenvi ábrázolás ("zavart zavarral") csábításaitól s végső soron attól, hogy a vers a még nem voltra törekedtében képzettársítások gyutacsa maradjon. (Ha Arany vallhatta : "Nálam a költészet a szerkezetben van", emezek szerzői meg elmondhatnák : Nálam a költészet az olvasóban van.)

Tűz Tamás megérzi, mikor hol a határ, s a túlnan esőt a képpé idomított gondolat eldolgozatlanságának illúziójával kelti életre. Bár fogalmi tartalma is van a szónak, s értelmét ingyen el nem rúghatjuk, van azért a versben irracionális elem is szépen (hiszen érve a versnek pl. ritmus is, rím is — a nem-cogitansi lényünkhöz folyamodó érv), az értelmen átnyúló eszközök föllelője hát pengethet bátran démoni új dalt.

LEGJÓZANABB VERSEIBEN IS (ha szabad így mondanom:) az irracionálisnak szabatossága ejti meg az olvasót : az *Intelem* geológusok szemét is fölcsillantó nyitásában, a *Szemek kívánsága* mármár kísértővé felbujtott flórájában-faunájában (hangulati egységét némileg megbontja sajnos az utolsó két sor új s másnemű motívuma), de még a pápa-koronázásra költött *Róma* latin honvágyú himnuszában is. (arany, ezüst, bíbor színeit — miként a festménybe arányadóul behajló ág — még csak jobban fölragyogtatja Hruscsov vejének az olvasó emlékezetébe benyúló parolázó marka).

Van Tűz Tamás hangjában valami eredendő szabadégalattiság ; s alighanem épp ezért nyűgöz le annyira az újra és megint váratlan másik hangja, a *homo moralis*-é sőt *homo politicus*-é : midőn az ágas-bogas természet képeiből hirtelenül kibontakozva áll elénk elemi erők elháríthatatlanságával egy-egy ilyen öklelő szó : "megalkuvás", "félmegoldások", "csalódás", az, hogy "elfogadtuk a lehetetlenség törvényeit", vagy pedig kérdései kérdése : "a kárhozatból lesz-e szökni rés, s lesz-e, aki ... visszamarni kész?" E varázsszók érintésétől verseiben immár a természet sem a természetrajzi természet, hanem egy fölötte lebegő látomás. A lakott, de mégis megint teremtésközi hangulatot árasztó világ (*Egy stilita borzongásai* 2000 *körül)* legelő józsága "tejcsordulású fű egéből kémlel a zivatarra", s az ő "félelmükbe hasít" a (beszámolómban már egyszer említett) "lakkozott körmű villám" ; itt ünők íriszén pillantani meg amaz egylényegűséget, amelynek összefüggéseit elemzés ugyan föl nem deríti. A látomás tud a tudásnál többet is.

Hódolatom a Gerardoknak és a
Red Skeltonoknak
Ti vagytok az én barátaim Miasszonyunk bohócai
Csak botránkozzanak a fejkendős nénikék
Majd megtudják ők is Szent Péter kapujában
mi az igazi öröm s az egyetlen megoldás

MAJD MEGTUDJÁK... Emeletlen hangon mondja : úgy, ahogyan fiataloknak mondják a hatvan esztendősek : "Majd ha hatvan éves leszel..." ; a bizonyosság nyugalmával.

Úgy sejtem, ennek kemény magván tapad ízei-váltó gerezdekkel Tűz Tamás költészete.

KORONDI ANDRÁS

MAKKAI ÁDÁM

Bább

(Könyörgés józánságért)

Az 50 éves Tűz Tamásnak

Töröld le a szégyen bamba verejtékét
rothadásra szánt, ma még sima homlokomról
te minden nyugalmak,
s az ősakarat
elsőszülött jogán vajúdó gondolat
mennyei paizsa,
— Szent Arány !
Vedd el immáron magába hullott
tespedő nyugalmam is,
de idomítsd áramvonalasabbá angyali mosolyoddal
sok pillangó-röptű álmom
kísértő létizgalmait,
s gubózz be sűrű, néma bábbá,
egészséges, tejszagú idegekkel.

Csillapítsd ereimben a
lemaradt versenylovas
feketekávégőzös iramodásait,
de ments meg az elefántbőrű tintanyalók
elmélyült tudományaitól.

S ha másképp nem megy, semmi, semmi áron
csapjál be engem, Szent Arány,
s elérendő tenmagadért add,
hogy elérni véljelek.

Vagy vedd el inkább a két szemem világát
és zsongíts a merengő, vén vajákosokhoz méltó
zuhanó eufóriába,
mitől a föld színe emelkedni látszik.

S ne feledd, ha lehet,
rothadásra szánt, ma még sima homlokomat :
arányay :
literes kókuszdiónyi,
az izzadtságcsepp :
talán egy mondatvégi pont — — —
s valahol
körülöttem
az ősakarat
elsőszülött jogán
vajúdó gondolat
Belzebub haladó rendelete az öreg tanító házának államosításáról.

Ó, vesd be a meztelen anyanyelvet
parányi, ostoros himnemű igékkel
s tanítsd a hernyót a bábság
repülésnél is valódibb
létizgalmaira.

Egy megrázó magyar regény

MÁRAI SÁNDOR : "SAN GENNARÓ VÉRE" (NEW YORK)

AZ ITÁLIAI TENGERPARTON, a Posillipo magaslata alatt, ahonnan Ischia és Capri felé látni, lent a mélyben, holtan találnak egy férfit. Széttárt karral fekszik egy horgas szikla közelében, amely "olyan, mint egy vasmacska egyik szigonyága... azt mondják, Ulysses ehhez a sziklához kötötte a tutaját, amikor horgonyt vetett ezen a parton, hogy a társaival aludni térjen Polyphemos barlangjába." A férfi éppen a kilátópont alá zuhant a százhúszméteres mélységbe, szélvihar idején, amikor a Marechiare mélyzöld vizéből fodros szökőkutak szállanak fel. A kilátó-terasz kőpárkánya repedezett azon a helyen, minthogy az a látogatott sarok, minden idegent odavisznek, mindenki a korlátnak dől. Az első órákban nem is lehet biztosan tudni, hogy vajon baleset áldozata lett-e ez a férfi, vagy pedig öngyilkosságot követett el. Az idegenellenőrző hivatal detektívje és egy brigadéros elindul, hogy közölje a rossz hírt a férfi egyetlen hozzátartozójával, egy asszonnyal, aki nem volt a felesége, de akivel együtt élt a Marechiarén, a tengerpart közelében. Azért hárul ez a szomorú feladat az idegenellenőrző hivatal detektívjére, mert a partmenti sziklán halálát lelt férfi idegen volt és nem is lehet róla pontosan tudni, hogy honnan jött, csak annyi bizonyos, hogy a hajója másnap indult volna Ausztráliába, végső kivándorlásra. A vicequestornak jelentést kell küldenie Rómába, el kell készítenie a halott férfi ügyében a legutolsó "idegenellenőrző" iratot. Ki volt ez az ember ? Miért halt meg ? És miért élt ? A vicequestor az irodájába kéreti az idegenellenőrző detektívet, aztán egy ferencrendi szerzetest, aki ismerte az idegen férfit és végül az asszonyt, aki az idegennel élt. És mindabból, amit ők hárman mondanak, bontakozik ki az idegen ember portréja, az idegené, aki útközben valahonnan valahová, megtalálta örök nyugvóhelyét Bagnoliban, a menekülttábor közelében, egy alkalmi temetőben. Mindazt, ami erről az emberről megtudható, Márai Sándor mondja el új regényében, a *San Gennaró vére*-ben.

ENNEK A REGÉNYNEK egy változata megjelent olaszul és németül, Nyugat-Németországban sajátságos szerkesztésű televíziós játékot készítettek belőle. De a most kiadott mű, a magyar nyelvű a legteljesebb. Gazdagabb olyan részletekkel, amelyek még nem készültek el sem az olasz, sem a német kiadás idején. A mi számunkra ez a könyv irodalomtörténeti dokumentum. Minden jelentőssé válik rajta, már az impresszum, a nyomdai jelzés is. A címlapon a hűvösen elegáns betűk rövid közlése : *"Az író kiadása. New York."* Nem mintha Márai Sándor nem találna magyar könyvkiadót Nyugaton. Valami nyugodt eltökéltség áramlik a belső címlap belső oldaláról : *"A könyv egyezer számozott példányban készült."* És minden súlyt, rangot és jelentőséget kap, az is, hogy : *"Printed in Italy. Via Girolamo Savonarola. Róma."* A karcsú kötet csöndet és nyugalmat parancsol. A varázslat kezdetét veszi.

MIT TUD ELMONDANI az idegenellenőrző detektív a vicequestornak erről a furcsa életű és furcsa halálú férfiról ? Ül a commandatore előtt, tétován, ujjain sorolja a lehetőségeket, de a questor elégedetlen. *Ezt* a jelentést nem küldheti Rómába. A képnek hitelesnek kell lennie. Miért olyan fontos ? Fontos, mert ennek az embernek *"még neve volt a világban. Ékezettel, vagy ékezet nélkül, de volt még valaki."* És a questor újabb kérdésekkel ostromolja a zavart detektívet, de az nemigen képes arra, hogy eloszlassa a homályt. Följegyezte, hogy miféle könyvek maradtak az idegen hagyatékában. Szótárak.

"— Ezek az emberek folyton készülnek a világra — mondja a detektív tűnődve. — *Mint egy nyelvleckére, úgy készülnek a világra.* Aztán egy Szentírás is volt a birtokában. Az anyanyelvén. Meg két olasz könyv. Az egyiknek a címe : *'De hominis dignitate.'* A questor nevet. Sokat tapasztalt ember. — *Jó cím* — mondja. Aztán, mint jó hivatalnok, megragadja az alkalmat, hogy tájékozódjék. — *Hányan vannak most Bagnoliban, a menekülttáborban?* — kérdezi.

— *Négyezerháromszázan* — mondja katonásan az ágens. — *Mit gondolsz?* — kérdezi a vicequestor, — *Ezek közül hányan politikaiak ? — Hivatalosan mind* — mondja gyorsan az ágens. — *A valóságban kevesen. Úgy értem, olyan, aki lelkiismereti okból jött el hazulról... Nagyon kevés. Van, aki menekült, mert félt. Sokan menekültek, mert azt hitték, hogy az emigráció valamilyen nagy hecc és kaland. Sokan menekültek, mert nácik voltak, vagy fasiszták, féltek, hogy odaát sor kerül rájuk. Sokan eljöttek, mert elvesztették a birtokot, vagy az iparigazolványt. Olyan, aki eljött, mert nem bírta nézni a bolsevizmust, vagy régebben a nácizmust... eljött, útlevéllel, vagy szögesdróton át, pedig otthon is maradhatott volna... Olyan, aki belülről nem bírta az egészet...* — *Hány százalék, mondd... ?* — kérdezi kíváncsian a vicequestor. — *Nincs ilyen százalék* — mondja csendesen az ágens. — *Akad ilyen ember is a menekültek között, de nincs ilyen százalék. Ez a fajta ember soha nem százalék, commandatore...* — *Ez igaz* — feleli meghökkenten a vicequestor. — *Ez az ember* — a jelentésre mutatott — *milyen volt?* — Az ágens hallgatott, kinézett az ablakon. Aztán egymásra néztek, s mosolyogtak. Csendesen mondta : — *Nem volt százalék, ez biztos."*

KÉSŐBB a ferencrendi padre ül a vicequestor előtt. Ő valaha két kongresszuson is találkozott az idegennel. Aztán az idegen felkereste őt a rendházban. Nem kért semmit. Nem kért vallási tanácsot, sem lelki vigaszt. Nem kért ajánlást a hatóságokhoz. *"Jó neve volt a hazájában"* — mondja a padre — *"és jó neve volt hazáján kívül, a szakmájában."* Aztán hozzáteszi:

"Biztosan tudom, hogy nem kényszerítették szökésre. Soha nem is mondotta, hogy kényszerítették. Az a fajta szakember volt, akit minden erőszakos rendszer szívesen megtűr otthon. Azt sem kérik tőlük feltétlenül, hogy belépjenek az éppen időszerű pártok valamelyikébe. Az erőszakos rendszerek örülnek, ha egy tisztelt név és egy jó szakember, akit külföldön ismernek, otthon marad, semleges munkaterületen dolgozik. Ezzel az emberrel is ez történt".

Ez az ember azonban eljött a hazájából, mert nem volt hajlandó betölteni a reá osztott szerepet. És most döbbenten és értetlenül állott a világban. Miért ? Ezt így világítja meg a padre :

"...amikor kijutott ez az ember hozzánk, egy világba, ahol a szellemi emberek szabadon beszélhetnek, mert nem valószínű, hogy másnap a titkosrendőrség pincéjébe viszik őket, ha más a véleményük, mint az uralkodó párt, vagy a kormányhatalom véleménye... amikor kijutott ide, s aztán látta azt a titokzatos összeesküvést, amelynek nincs neve, nincs pártjelvénye, nincs programja, csak lényege van... s ez a lényeg, hogy a nyugati értelmiség sok kiválósága nem hajlandó olyan feltétlenül haragudni a bolsevizmusra, mint ahogy haragudott a nácizmusra... akkor nagyon megijedt. Sokáig nem hitte el, hogy ez igaz lehet. Nagyon megijedt, figyelni kezdett. Azt mondotta, félni kezdett. És egy napon eljött hozzám és megkérdezte, én, a pap, hiszek-e abban, hogy meg lehet váltani a világot?"

MERT EZ AZ EMBER, ez az idegen, a megejtő itáliai környezetben, ahol *"alkonyatkor a hőség úgy lebeg a tenger felett, mint a borszeszláng, kékes-sárga villanásokkal"* és ahol a csoda *"már nem is esemény"*, ahol a Via Chiaia egyik templomában az Átszúrt Szívű Madonna időnként vérezni kezd és minden esztendő szeptember tizenkilencedikén és december tizenhatodikán San Gennaró vére buzogni kezd a dómban, az ereklyetartóban s Pozzuoliban, a befalazott kegyhelyen, itt a tenger partján, a tűzhányók között, ahol az emberiség időtlen idők óta veszekszik s pöröl önmagával, aztán a görög és arabus istenekkel, démonokkal és szellemekkel, akik a fákban és a források közelében laknak, az elemekkel, amelyek itt még nem békültek meg és kénes füstte! gőzölögnek fel a hegyekből... itt, ebben az időtlen és drámai világban ez az ember vívódni kezd a nagy kérdés fölött: meg lehet-e váltani a világot? Megváltani? *"— Dehát mit képzel megváltásnak?* — kérdi riadtan a padre." De ez az ember nem ad egyértelmű feleletet. Hogyan is adhatna? Élete célját, értelmét keresgéli, ő, aki átélte a poklok kínjait s mint aki elvérzik, úgy veszítette el személyiségét, az életművet és elérkezik a végső naphoz, amikor *"már csak úgy emlékezik erre a személyiségre, mint egy téveszmére..."*, ez az ember nem adhat világos és szabatos választ a padre kérdésére, fáradtan és elgondolkozva csak ennyit mond : *"Mi a megváltás ? Ha valaki minden következménnyel megszólítja a világot. Akkor a világ rögtön felel."*

KÜLÖNÖS SZAVAK, de menynyire illenek ehhez a tájhoz, ahol ez a két ember beszél, az idegen és a padre, miközben gyalog mennek az úton, a tenger partján, Pozzuoliból Nápoly felé és szavaikat elkapdossa az Ischia felől kerekedő szél.

De ekkor már világos, hogy ez az ember a halál gondolatával ismerkedik. Hiszen *"...a megváltásnak mindig önfeláldozás az ára* — magyarázza a padrenak. — *Minden vallásban, minden társadalomban önfeláldozás kell ahhoz, hogy az emberek megváltottnak érezzék magukat. A kommunisták másokat áldoznak fel a társadalmi megváltás ígéretével... osztályokat, fegyvertársakat, aztán vélt, vagy igazi ellenségeket áldoznak fel, s azt ígérik, ha mindenkit feláldoztak, s a tetejébe még a régi műveltséget és annak erkölcsi megegyezéseit is feláldozták, akkor bekövetkezik a társadalmi megváltás. De ő látta ezt a kommunista megváltást és nem hisz benne. Biztosan tudja, hogy semmiféle rendszer nem tudja megváltani a világot, sem társadalmi, sem vallási rendszer. Csak az egyén..."*

De ezek a szavak és ezek a gondolatok csakis ebben a környezetben képzelhetők el. Puteoli közelében, ahol Szent Pál hét napon át időzött (*"Mit gondol, padre, egyedül volt-e, vagy kísérte valaki, egy nő?"*) és aztán egy Assisiban tett látogatás során, ahol *"mintha Szent Ferenc elhullajtott volna az időben valamilyen titkos jeladást, amely őt illeti, személyesen..."* Szent Ferenc csinált-e ebből a városból Assisit — tépelődik —, vagy mindig is volt itt valami, amiből kiválhatott egy Szent Ferenc?

AZ ASSZONYT is beidézi a vicequestor, az asszonyt, aki mellette élt utolsó éveiben. De az asszony útközben betér egy templomba és a gyóntatószékből halkan beszélni kezd az idegenről és önmagáról. *"— Azt akarta, hogy öljem meg...* — kezdi." És felidézi kettejük sorsát. A háború után találkoztak. Abban az intézetben dolgozott, amelyet a férfi vezetett. És aztán beszél a napról, amikor elhatározta a férfi, hogy elmegy a hazájából.

"— ...a kommunistákat megvetette — mondja az asszony. — *Azt mondta, egy ember, aki arra a gonosztettre vállalkozik, hogy elvegye egy másik ember lelkiismereti szabadságát, rosszabb mindenkinél. És ilyen emberrel nem hajlandó kezet fogni. Voltak mások, nem is kevesen, akik vállalkoztak erre... vigyorogva, képmutató udvariassággal, kezetszorítottak a kommunistákkal. De ő erre képtelen. Inkább elmegy."*

És így indultak el ők ketten. Nehéz és fájdalmas elszakadás volt ez, az elszakadás a hazától. De aztán az ember a tenger mellett megnyugodott. *"— Azt mondta,* — idézi az asszony, — *hogy most hazaértünk. Ez a másik haza, mondotta, a tenger. Mind innen jöttünk, ez az egyetlen, igazi haza..."*

És múlt az idő, a vízumokból még négy hónapra futotta Itáliából. Nézték a térképet, találgatták, hol élnek majd. Az Egyesült Államokba akartak menni mindketten, de nem kaptak együtt vízumot, mert a férfinak beteg volt a tüdeje, rossz a röntgenlelelete. *"— Én aztán megkaptam a vízumot* — mondja az asszony —, *de ő nem. És nem mehettem magyarázni a konzulnak, hogy számomra ez a vízum nem ér semmit nélküle, számomra ő Amerika... Ezt senki nem értette. Neki Ausztráliába adtak vízumot..."* Kezdődik az elválás lassú, kínzó folyamata, a válás egymástól és a válás Európától. De ahogy ez kiteljesül, a férfi már tudja, hogy ő sohasem megy Ausztráliába.

"Ha ő megérkezik Ausztráliába, már csak hatvan és néhány kiló hámsejt érkezik meg... nem ő, a személyiség. A személyiség itt marad Európában. Hát akkor miért küldje a hámsejteket Ausztráliába?"

Az asszony halkan folytatja a gyóntatószékben :

"Azt mondta, Stefan Zweig megtette Braziliában, mert nem volt többé az az Európa, amihez tartozott. És Toller, aki ideális kommunista volt, megtette New Yorkban, ahová elmenekült. És Majakovszkij, aki meggyőződéses kommunista volt, megtette Moszkvában. És Thomas Mann fia, aki nem volt kommunista, megtette a második világháború után Franciaországban. És még néhány nevet mondott, akik megtették, mert egy napon úgy látták, nincs mire várni..."

Az asszonyt kérte, hogy segítsen ebben, adja be neki azokat a morfininjekciókat, amelyeket esztendők óta hurcol magával.

"— Megölte ? — kérdi a pap rekedten.

— *Nem* — mondja engedelmesen a nő. — *Nem öltem meg..."*

ÉS EZ VOLT az utolsó éjjelük Nápolyban, emlékezik az asszony, az éjszaka, amely a napot követte, amikor San Gennaró vére megolvadt. Mert a furcsa, suta, ceremoniális csoda megtörtént ebben az esztendőben is. Hitt-e benne az idegen ? Az asszony ezt mondja : *"Nem hiszem, hogy volt egy ember a kápolnában, aki hitt ebben. A papok sem ebben hittek. Ami itt történt, az nem önkívületben történt, hanem hidegen, színpadiasan. De történt valami más is... az, hogy ebbe a hidegen, cirkuszian előkészített mutatványba hirtelen, átmenet nélkül, mind belevetettük magunkat... mind, akik a kápolnában voltunk, belevetettük magunkat a csoda lehetőségébe, feltétlenül, mint egy égő kemencébe..."* Így folytatja : *"Bennünk történt valami... az ellenkezésen, a gyanakváson, a babonán túl valami valóságos. Az, hogy nemcsak az van, ami ellenőrizhető. Az is van, ami nem bizonyítható, ami ellenőrizhetetlen..."*

Az itáliai tengerparton, a Posillipo magaslata alatt, ahonnan Ischia és Capri felé látni, lent a mélyben, holtan találnak egy férfit. Széttárt karral fekszik, egy horgas szikla közelében, amely *"olyan, mint egy vasmacska egyik szigonyága. Azt mondják, Ulysses ehhez a sziklához kötötte a tutaját, amikor horgonyt vetett ezen a parton, hogy a társaival aludni térjen Polyphemos barlangjában..."*

A TOLAKODÓAN HANGOS és hidegen színpadias best-sellerek fülsiketítő lármájában a "San Gennaró vére" — írója anyanyelvén — *"egyezer számozott példányban"* szólítja meg a világot. Vigaszunk az lehet, s ez nem akármilyen vigasz, hogy erre a halk megszólításra a világ — egy napon — felelni fog.

HALÁSZ PÉTER

RÓMAI MAGYAR zarándokház építkezési munkálatai kezdődtek meg az olasz fővárosban. Az épület 190 esztendős interregnum után újra otthont fog biztosítani a katolicizmus központjába zarándokló hívőknek. Az első római magyar zarándokházat még Szent István király alapította. Az épület a Szent Péter Bazilika mellett húzódott meg és vezetői gondoskodtak a Rómába érkező magyarok lelki — és ha szükséges volt — anyagi ellátásáról, ügyes-bajos dolgaik elintézéséről. — VI. Pius pápa bullával elrendelte a Szent Péter Bazilika új sekrestyéjének megépítését s az útban lévő zarándokház területének kisajátítását és lebontását. 1946-ban Mindszenty bíboros fel akarta építtetni a római magyar zarándokházat, de az események megakadályozták tervének végrehajtásában. Most egy Rómában élő magyar asszony 200 ezer dolláros alapítványa tette lehetővé a telek megvételét és a zarándokház építkezésének megkezdését. A tervek szerint az épület 67 személyt tud majd befogadni falai közé. A kertben szobor hirdeti majd az első magyar király emlékét. A zarándokház ügyeit az erre a célra létesített Szent István Alapítvány tagjai fogják kezelni. Az elnököt háromévenként választják. A Szent István Alapítvány első elnöke Zágon József pápai prelátus, a magyar menekültek képviselője a Szentszéknél. A zarándokház építkezési munkálatai — előreláthatólag — egy éven belül fejeződnek be.

*

PERLA CACCIAGUERRA, az ismert olasz költőnő új kötetét, amely "Paesaggi di Acqua" (Vízi táják) címmel jelent meg, nagy elismeréssel fogadta a kritika.

*

CS. SZABÓ LÁSZLÓ "A megszabadított száműzött" című, Dante politikájáról szóló tanulmánya megjelent a "Katolikus Szemle" (Róma, 1965) kiadásában.

*

A MENEKÜLT ÍRÓK PENCLUBJÁNAK németországi csoportja május 5-én "Irodalmi együttműködés Kelet és Nyugat között" címmel tartja nyilvános ülését Bad Godesbergben.

*

MARY HEMINGWAY feljelentése és kérése ellenére sem tiltotta le a New York-i Legfelsőbb Bíróság A.E. Hotchner "Papa Hemingway" című könyvének megjelenését és terjesztését, amelyben az író halálát öngyilkosságként beszéli el.

*

RÓMÁBAN megkezdték a "Makrancos Hölgy" legújabb filmváltozatának felvételeit. A főszereplők : Elizabeth Taylor és Richard Burton.

A "Tiszazug" Zürichben

HÁY GYULA DRÁMÁJÁNAK BEMUTATÓJA A ZÜRICHI SCHAUSPIELHAUSBAN

"A NYUGAT 30 év után ismét felfedezi Háy Gyulát." Ezt az alcímet is adhattam volna ennek a beszámolónak. Miután azonban egy ilyen címnek — annak ellenére, hogy igaz — kissé szenzáció-kereső íze van, jobbnak láttam, ha erről lemondok. Mert ha az ember úgy érzi is, hogy a magyarság szemszögéből egy kétségtelenül nagyjelentőségű művészi esemény szemtanúja volt, azért csak igyekezzék tárgyilagos maradni. Ha tud. Minden jószándék ellenére, ha valaki a beszámoló olvasásakor mégis azt mondaná, hogy elfogult vagyok Háy Gyula iránt, azt kellene felelnem, hogy igaza van. Nemcsak az immár húsz éve hozzáfűződő baráti jóérzés tesz azzá és nemcsak a kiváló drámaíró iránti tisztelet, hanem mindezzel együtt az a csodálat is, amelyet a forradalom előtti és alatti és utáni következetes és megalkuvást nem ismerő magatartása keltett bennem.

De be kell vallanom, hogy elfogult vagyok a "Tiszazug"-gal szemben is. Háy a "Tiszazug" óta még számos kitűnő darabot írt, valahogy nekem mégis ez maradt a kedvencem.

*

A TISZÁNTÚLI "arzénes asszonyok" pere nagy port vert fel a húszas évek idején az egész világon. A bíróság megállapította, hogy 50 személyt, s feltűnő módon csak férfiakat gyilkoltak meg a fehér porral. A 39 őrizetbe vett közül — akik feltűnő módon mind asszonyok voltak — egyiket kötél általi halálra, a többit életfogytiglani fegyházra ítélték. Az ügyész a parasztok erkölcseinek lazulásában és a vallási érzület eldurvulásában kereste a gyilkosságok indító okát. Gondolom, nem valószínű, hogy a méregkeverő asszonyok cselekedeteinek mélyebben fekvő, igazi okát valaha is kiderítette a magyar bíróság. Nyilvánvaló, hogy Háy Gyulának ez a bűnügyi eset adta az impulzust darabja megírására. És amit a bíróság nem kutatott, de nem is mert volna annak idején nyíltan kimondani, felfedte a drámaíró ; azt ugyanis, hogy a magyar parasztok boldogulásának és a darab főhőse, Mari boldogságának legfőbb problémája a földnélküliség, a nincstelenség. A feudális társadalomnak ezt az ellentmondását, hogy a parasztnak nincs, vagy csak olyan kevés földje van, hogy nem tud megélni belőle, a maguk módján és hozzátehetjük, elítélendő, bűnös módon akarják megszüntetni a darab szereplői. Ha egyik asszony "véletlenül" özvegyi sorba jut, később újra férjhezmegy egy módosabb gazdához, hogy ezáltal gyarapítsa a földjét. A darab alapmotívuma a birtoklási vágy ; ez a misztikus és ősi emberi tulajdonság, démoni erővel hajtja megszállottjait a tragikus kifejlés, a bűnhődés felé. De a bűnösök mögött kimondatlanul is ott áll a társadalmi valóság. Hangsúlyozom: kimondatlanul. Épp ezért tartom a "Tiszazug"-ot oly kiváló darabnak, mert Háy előttünk szenvedő, emberségükben eltorzított és épp ezért sajnálatunkra méltó, gyötrődő és kiúttalanságukban elesett embereket állít elénk, akiknek problémáiban szuggesztív erővel mutatja fel a feudális Magyarország társadalmi viszonyait. A nagy drámaírókra jellemzően viszi bele a társadalmi válság legjellemzőbb, középponti vonásait a darab típusaiba anélkül, hogy azok szólamokat hangoztatnának, ellenkezőleg, mindvégig a maguk életét élő és érző emberek maradnak.

Ám egy mű maradandóságát nem annyira a cselekmény hátterében álló történet, még csak nem is a történelem objektív feltárása biztosítja, hanem a történet általános érvényű emberi mondanivalója. A "Tiszazug" a szerzési vágytól megszállott emberek balladája. (A darab német címe találóan: Haben) E tulajdonság embertorzító vonásainak erőteljes felmutatásával, amely a darab különböző típusaiban variálódik, oly általános érvényű emberit tár az író a néző elé, amely valószínűleg még későbbi korokban is megragadóan aktuális marad.

*

A SCHAUSPIELHAUS ELŐADÁSA bővelkedett nagy színészi alakításokban. A szereposztás kiváló színészek egész sorát vonultatta fel és nemcsak a főszerepekben. Az est kimagasló élménye Therese Giehse és Hanne Hiob alakítása volt. (Hiob, Bertold Brecht lánya.) Giehse, ez a nagy színésznő Képesné sokrétű és érdekes szerepének minden lehetőségét kihasználta. Játéka gazdag, sokoldalú és komplex. Emellett végtelenül egyszerű és mértéktartó. Arcjátéka, mozdulatainak koreográfiája, szenvtelen gonoszsága, groteszk humora, — ez utóbbi még intenzívebbé tette a darabon végighúzódó tragikomikumot, — magávalragadó pillanatai voltak az előadásnak. A pénz, a birtoklási vágy hatalmától elvakított, megszállott vénasszony minden szaván, mozdulatán átizzott a megrögzött, ha úgy tetszik, a maga igazában hívő, fanatikus ember. Gonosz és deformált lelkének szuggesztív erejével egy külön világot és erkölcsi rendet épített maga köré. Magatartásának agresszivitásával elhihetővé tudta tenni, hogy ennek a világnak bűvkörébe vonta a falu asszonyait, hogy aztán korlátlanul uralkodjék felettük. Giehse Képesnéje — a darab intencióinak megfelelően — kérlelhetetlen hajtórugója volt a többi szereplő cselekvésének : a méregkeverő bábaasszony alakját a darab szimbólumává emelte, a címnek (Haben) vagyis egy elvont fogalomnak emberi megelevenítésével.

Hanne Hiob, a hektikás, nyomorék Zsófi szerepében szintén felejthetetlen volt. Lenyűgöző csúnyaságával, nyomorult-nyomorék külsejével és csámpásan-sánta járásával maradéktalanul megvalósította az elképzelt figurát. De nemcsak külsőségeiben; az emberi gonoszságnak az a magától értetődő fölényes, majdnem azt mondhatnám könnyed derűje, amely minden szavát, mozdulatát körüllengte és amely szöges ellentétben állt ennek az Isten és ember által kisemmizett, testileg, lelkileg eltorzult embernek a külsejével — különös, furcsa borzongásokat keltett a nézőben s egyszerre kellett sírni-nevetni rajta.

*

A DARAB tulajdonképpeni két főalakjának Marinak és Daninak szerepében a Schauspielhaus két nagyon tehetséges fiatal színésze lépett fel. Marit Erla Prollius játszotta, bensőségesen, őszinte átéléssel és egy nagy tragikus színésznőt ígérő erővel. Megváltozása, a tudatlan falusi kislányból hirtelen kipattanó kemény céltudatosság elhitető és meggyőző volt, mert ezt megelőzőleg vergődését, kiuttalanságát és Dani iránt érzett szenvedélyes szerelmét is eljátszotta. A darab második részében magyar szemnek is megdöbbentően hiteles volt. Vajon honnan mintázta ez a fiatal német színésznő a nagygazdává előlépett magyar parasztasszony gőgösen rátarti alakját ?

Danit Wolfgang Forester játszotta rendkívül tehetségesen. Mari iránti szerelme, karriervágya, a felsőbbségbe vetett fenntartásnélküli bizalma, saját boldogulásának útját kereső szenvedélyessége, opportunizmusa, a szerep megannyi jellegzetes csomópontját meggyőzően és világosan tudta tolmácsolni.

Willy Birgel fölényes színészi tudással alakította a pap szerepét és sokrétűen árnyalt játékával még teljesebbé tette a figura gazdagságát : a lelkész emberségét, atyai jóindulatát a falu népe, különösen Mari iránt, s azt a bölcs rezignációt, amellyel saját kísértéseit és kisebbnagyobb bűneit veszi tudomásul.

A rendezés ott ért el nagy pillanatokat, ahol a magyar falu jellegzetes atmoszféráját sikerült megteremtenie, mint például a lakodalmi képben és ahol emellett a darab általános emberi vonásait is hangsúlyozni tudta. Kár, hogy a képek közötti díszletváltozásokat nem sikerült gyorsan megoldani és így az egyes képek közötti szünetek minduntalan leállították az amúgy is kissé vontatottan rendezett előadást.

A svájci lapok a bemutató előtt és után hosszú cikkekben foglalkoztak Háy személyével, irodalmi munkásságával és részletesen elemezték a darabot és az előadást.

*

NYUGAT-EURÓPA különböző városaiban folytatódik a Háy-darabok sorozatos bemutatása a zürichi előadás után. Ez év április 24-re tűzték ki a "Tiszazug"-ot Berlinben a Freie Volksbühne (a múlt hetekben elhunyt) Piscator színházában. Ennek az előadásnak a jelentőségét emeli az a tény, hogy a Piscator-színház a német nyelvterület egyik nagytradíciójú kulturális intézménye és mint ilyen a legmagasabb színvonalon álló színházak közé tartozik. Külön érdekessége a berlini előadásnak még az is, hogy ebben a városban mutatták be először, több mint harminc évvel ezelőtt az "Isten, császár, paraszt"-ot Paul Wegenerrel és Fritz Kortnerrel a főszerepekben. Az előadáson az SA rohamosztagai behatoltak a nézőtérre és a darab betiltását követelték. Hitler uralomrajutása után Háynak el kellett menekülnie Németországból.

Csak őszinte megelégedéssel vehetjük tudomásul Háy eddig elért sikereit és azt is, hogy a fent felsorolt városokon kívül még a bécsi Burgtheater, Antwerpen, Aachen, Stockholm, Malmö, Basel és a dániai Odense színházai is lekötöttek egy-egy Háy-darabot.

*

MIT SZÓLNAK a sikerhez otthon ? Vajon büszkék-e arra, hogy egy magyar drámaírónak sikerült a nyelvi korlátokat áttörni és a magyar kultúrának új barátokat szerezni a világban ? Beszámoltak-e a magyar lapok 1964-ben arról, hogy a Salzburgi Játékokon a Burgtheater rendezésében előadták Háy "Ló" című szatíráját ? Írtak-e az oxfordi, a kölni előadásokról ? Jelentették-e a magyar közönségnek 1965. végén, hogy Wuppertalban a "Varró Gáspár igazsága" című Háy-darabot milyen meleg ünneplésben részesítette a közönség és a sajtó ? Megemlítették-e legalább a rádió- és televízióelőadásokat ? Nem. Minderről egyetlen sor sem jelenik meg a magyar lapokban. Háyt nemcsak hogy nem adják elő Magyarországon, — külföldi sikereiről sem vesznek tudomást.

Úgy látszik, a "kucserák" még mindég félnek Háy Gyulától, aki annak idején páratlan telitalálattal jellemezte és tette az egész ország előtt nevetségessé az önkényeskedő pártfunkcionáriusok élősdi típusát. A "kucserák" struccpolitikát folytatnak és még ma sem akarják tudomásul venni, hogy tényeket nem lehet a világból kiküszöbölni azzal, hogy nem beszélnek róluk.

Az elmúlt nyáron egy kis húgom látogatott el hozzánk Magyarországról. Most végezte a középiskolát, jelesen érettségizett, intelligens, okos kislány. Egyszer magyar irodalomról esett szó köztünk s én megkérdeztem, hogy milyen darabokat ismer Háy Gyulától. Rövid ideig gondolkozott aztán homlokát ráncolva azt kérdezte : Háy Gyula ? Ki az ?

Első megdöbbenésemből magamhoz térve, gyorsan kiszámítottam, hogy ez a kislány, aki már ugyan "érett" felnőtt, az 56-os forradalom idején nyolc és fél, kilenc éves gyerek volt. Azóta pedig Háyt bebörtönözték, aztán többé nem illett beszélni róla. Vajon olyan sok kiváló magyar drámaírónk van, hogy az új generáció előtt Háyt egyszerűen le lehet tagadni ? Indexre tenni ? És vajon még meddig ? Magyarországon elhallgattatni nem volt nehéz. De tartósan elhallgatni, ma, amikor a nemzetközi színpadokon állandóan játsszák a darabjait... ?

Elégetésre ítélték a könyveit — mondotta egyszer valaki Voltairenek.

— Annál jobb ! — válaszolta Voltaire. — Könyveim olyanok, mint a gesztenyék : minél jobban sütik őket, annál kelendőbbek.

KOLOZSVÁRI ANDRÁS.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A 48-as zászlók

A budapesti lapok március 23-án évfordulóra emlékeztették olvasóikat. Negyedszázaddal ezelőtt, 1941. március 23-án érkeztek vissza Budapestre azok a honvédzászlók, amelyeket 1849. tragikus nyarán Miklós cár katonái zsákmányoltak Világosnál és amelyeket majdnem egy évszázad után a Szovjet Kormány adatott át a magyar hatóságoknak. A hazai sajtó az évforduló alkalmából újra bizonygathatta, hogy a szovjet-magyar barátság "történelmi alapokon" nyugszik, s a Szovjet Kormány már 1941-ben, "önzetlen és nagylelkű cselekedetével" a magyar nép iránti megbecsüléséről tett tanúbizonyságot, annál is inkább, mivel akkor, amikor a zászlókat visszaadta, a Királyi Várban Horthy, "a történelem e bukott figurája" terpeszkedett !

"Önzetlen, nagylelkű cselekedet?"

A hazai újságok nem írják meg, de azok, akik 25 évvel ezelőtt már eszmélő korban voltak, jól tudják, hogy e zászlók *nem ajándékként* tértek haza. Az akkori Magyar Kormány megfizetett értük. A Szovjetunió a 48-as zászlókért két, hosszú börtönbüntetését töltő magyar kommunistát, Rákosi Mátyást és Vas Zoltánt kapta cserébe. Azt a Rákosit, aki aztán 1945-ben a Vöröshadsereg csapataival tért vissza Budapestre és talán ugyanazzal a vonattal jött, amely azután (többek között) a már egyszer visszaadott 48-as honvédzászlókat újból visszavitte Moszkvába. Nemcsak azt az 56 zászlót, amelyeket 1941-ben származtattak vissza az oroszok, hanem mindazokat a hadilobogókat (szám szerint 203-at), amelyeket a "felszabadító csapatok" a magyar Hadimúzeumból zsákmányoltak. Ezek a zászlók másodszor 1947-ban tértek haza Magyarországra. Akkor azonban már Rákosi Mátyás úgy fogadta őket, mint az ország új helytartója s a rákövetkező nyolc esztendőben mindent megtett, hogy pártfogói előtt bebizonyítsa : érdemes volt őt annak idején a 48-as lobogókért kicserélni.

A cserével, mint azóta kiderült, nem kötöttek nagy üzletet az oroszok. De igazán nem ők, hanem a magyar nép fizetett rá.

Dr. Gosztonyi Péter
(Bern)

Mi történt velük ?

Badics István az I.Ú. március 15-i számában "Különös emberek" című cikkében foglalkozott Kun Béla halálának körülményeivel és azzal, hogyan hallgattak erről otthon születésének 80. évfordulóján.

Engedjék meg, hogy mindezzel kapcsolatosan a következő pontokra hívjam fel figyelmüket :

Kun Béla utolsó heteiről érdekes és valószínűleg megbízható adatokat közöl egy volt OGPU ügynök (W.G. Krivitsky: "I was Stalin's agent", London, 1939, 218 l.). E könyvről meg kell jegyezni, hogy több neves szovjetológus elismeréssel nyilatkozott megbízhatóságáról. Álljon ebből itt néhány sor :

"...E nemzetközileg ismert forradalmárt (Kun Bélát) Sztálin 1937. májusában letartóztatta, mint Gestapo-kémet. Kun Bélát a moszkvai Butyirkij börtönbe zárták, mert az OGPU Ljubljanka-beli főhadiszállása már zsúfolt volt. Száznegyvenen voltak egy cellában, köztük volt Muklevics is, a Szovjetunió flottaparancsnoka. Amikor Kun Bélát kihallgatásra vitték, mindig hosszabb ideig volt távol, mint bárki más. Álló-próbának vetették alá, ami azt jelentette, hogy tíztől húsz óra hosszat tartották a talpán, amíg össze nem esett. Amikor visszahozták a cellájába, dagadt lábára nem tudott ráállni. Minden egyes kihallgatás után rosszabbodott az állapota. Arca elfeketült úgy, hogy rabtársai alig ismertek rá. A keretlegények különleges brutalitással kezelték !... Kun Béla soha nem vallott. Muklevics sem."

Más forrásból tudjuk, hogy Kun 1939-ben halt meg, tehát ugyanabban az évben, mint Pogány József. Mindkettőt valószínűleg kivégezték Bokányi Dezső 1940-ben halt meg egy szovjet rabkórházban.

Mi történt azonban a többi magyar népbiztossal vagy vezető kommunistával a Szovjetunióban ? Noha bizonyítékunk nincs rá, joggal azt gyaníthatjuk, hogy a következők is erőszakos halállal fejezték be életüket 1936-1940 között : Bajáki Ferenc, Chlepko Ede, Fiedler Rezső, Hamburger Jenő, Haubrich József, Jancsik Ferenc, Kelen József, Rabinovics József, Seidler Ernő, Szikra Gyula, Vágó Béla, stb., tehát az 1919-es Kominternben szerepet játszó kommunisták és szociáldemokraták jelentős része.

T. L.
(London)

Levél Moszkvába

William Gibson amerikai író, a *"Two for the Seesaw"* és *"The Miracle Worker"* című nagysikerű színdarabok szerzője levelet írt *Anatoly Dobrinyinhoz*, a Szovjet washingtoni nagykövetéhez. A levél szövege a következő :

Kedves Dobrinyin Nagykövet !

A múlt évben a Szovjet-Amerikai Kapcsolatok Intézete meghívott, hogy látogassak el Moszkvába, ahol két színdarabomat készültek előadni. Elfogadtam a meghívást, remélve, hogy el tudok menni, ha időm engedi. Nos, most meg akarom mondani, miért *nem* fogok elmenni.

Daniel és *Szinjavszkij* írók kényszermunkára ítélése azért, mert nyilvánosságra hozták az állami dogmától eltérő felfogásukat — ami a Szovjet Kormány szemében *bűn*, az én véleményem szerint azonban *kötelesség* —, nemcsak keserűséget jelent mindazoknak, akik reménykedtek népeink kölcsönös megértésében, hanem egyúttal a világ összes íróinak fenékberúgását is.

A (New York-i) Town Hallban a múlt hónapban részt vettem az amerikai írók tiltakozó előadássorozatán kormányunk vietnami háborúja ellen, ami az én szememben *bűn*, mások viszont *kötelességteljesítést* látnak benne. Az előadáson olyan vádak hangzottak el politikai vezetőink ellen, hogy még az én fülem is égett tőlük, mindegyikünk kimondta az igazság egy töredékét, abban a hitben — ami olyan régi, mint ez az ország —, hogy sok ilyen töredékből összeáll a teljes igazság. Senki meg nem akadályozott ebben. Úgy értem haza, hogy megköszöntem szerencsés csillagzatomnak, hogy előadásomat egy *New York*-i pódiumon olvastam fel, nem pedig egy *moszkvain*.

Az ön országának és az enyémnek olyan ellentétesek a hagyományai, hogy nem használhatjuk az emberiességnek ugyanazt a nyelvét anélkül, hogy a legnagyobb értetlenségbe ne bonyolódnánk és bizony jó adagot kell még tanulnunk kölcsönösen egymástól. Én csak annyit tudok, hogy Szinjavszkijhoz és Danielhez hasonlóan író vagyok, aki irtózik a hazugságoktól, amelyekkel minden államgépezetet megolajoznak ; és hogy mialatt én itt oda megyek utamon, ahová akarok, ők ott egy kényszermunka-táborban robotolnak. Így aztán nem tarthatom meg ígéretemet, hogy meglátogatom az önök országát, miközben olyan emberek becsületébe gázol, amilyen jómagam vagyok.

William Gibson

SARKADI IMRE

FARKASKALAND

Öt esztendeje, 1961. április 12-én vetett véget életének a fiatal magyar prózaíró-gárda egyik legkiemelkedőbb egyénisége, Sarkadi Imre. Novellái, kisregényei, színművei az 1945 utáni idők leghitelesebb, legemberibb alkotásai közé tartoznak. Aktív, lelkes résztvevője volt annak az irodalmi mozgalomnak, amely az 50-es évek közepén Nagy Imre körül tömörült.

A "Farkaskaland" Sarkadi utolsó, befejezetlen írása. Egy hasonlatnál hagyta abba : a legyőzött állatról szól, amelyikben "volt valami nemes", — "nemes, hogy elfogadta a kihívást, hogy szemtől szembe küzdött, s nem futamodott meg, mint..." Ki az, vagy kik azok, akik nem fogadták el a kihívást, akik nem küzdenek szemtől szembe, akik megfutamodtak? Azok talán, akik 1956. végzetes novemberében az oroszokhoz álltak át? Vagy mások? Kire, kikre gondolt az író? Többé soha nem fogjuk megtudni. A mondat megszakadt : valamit nem akart, nem tudott, vagy — egyszerűen — nem lehetett leírni.

*

Utolsó napjaim egyike volt ez Galyán, s bár éreztem, hogy előbb-utóbb innen is továrepít valami, egyelőre avval a nyugalommal néztem szét, amivel a tájhoz tartozó ember. Éppen lemenőben volt a nap.

Leveregettem a havat egy kidőlt fatönkről, s leültem. Gyönyörű idő! Remek kilátás nyílt mindenfelé, emlékezetből a hegyeket is el tudtam magamnak sorolni, s kísértésbe jöttem, hogy ne menjek vissza, induljak el egy nagyobb turára, így ahogy vagyok, állást, fizetést, ruhát, minden egyéb csomagot hátrahagyva, s Erzsinek is csak telefonáljak vagy írjak egy lapot, mondjuk Egerből.Képesnek éreztem magam arra is, hogy reggelig negyven-hatvan kilométert hagyjak magam mögött. A napot néztem, s egyszer csak megéreztem, hogy valaki engem néz. Elöl senki se volt, oldalt fordultam, s észrevettem egy nagyobbfajta kutyát a hátam mögött.

Ahogy feléfordultam, szembenéztünk, kicsit lesunyta a fejét s nézett. Nem lehetett messzebb tizenöt-húsz lépésnél, egy mogyorócserje takarta félig, abból lesett ki. S ahogy néztem, füttyentettem neki, de nem mozdult, ujjal pattintottam is, rájöttem, hogy nem kutya, hanem farkas.

Nem is tudom, honnan jöttem rá. A testét még akkor nem láttam, csak a fejét s a vállát. Bozontos, szürkésbarna színű volt, sovány és gubancos. Kisebb egy jóravaló farkaskutyánál, de mégse kisebb, hanem inkább megtermettebb. A nyaka — igen, a nyaka vastagsága, ahogy szinte átmenet nélkül jött elő a vállából, ez juttatta eszembe, hogy farkas.

Néztük egymást.

Nemigen hittem, hogy Magyarországon farkas még akad, bár kétségtelen, hogy a Kárpátok környező hegyeiben még a természetrajz könyvek tanulsága szerint is előfordul, s onnan átjöhet. Kíváncsian néztem : furcsa állat.

Van valami kellemetlen a szemében — vagy csak akkor, ha az ember már a következményekre gondol, ha szabadban találkozik vele ?

Egy pillanat alatt villant át a fejemen, hogy ez a farkas rám les. Rám vár, esetleg már percek óta.

Sose hallottam, hogy egyedüli farkas embert fényes nappal megtámadjon. Vagy ha igen, az csak mesebeli hencegés lehetett. De az én farkasom állt, nézett, néha oldalt pillantott — nemigen bírta a farkasszemet-nézést —, de aztán állhatatosan vissza rám.

Fél tőlem ? Nem olyannak mutatkozott.

Félig feléfordulva a tőkén, gyúrtam egy hógolyót, s megcéloztam vele. Leste minden mozdulatomat. Ahogy eldobtam a golyót feléje, lehúzta magát, anélkül hogy félreugrott volna. Láthatólag előre kiszámította, hogy mellé talál. Oda se pillantott a bokor tövére, ahova a hólabda esett, mereven rám nézett, s valami kurrogó morgást hallatott.

Hirtelen felálltam, mert hirtelen az volt az érzésem, hogy nekem ugrik. Ettől hátrált vagy egy fél métert.

Nem tudtam eldönteni, menynyire fél. Kicsivel magasabban voltam nála, meglódultam gondolkozás nélkül felé. Nem volt semmi szándékom, csak a hirtelen jött ötlet, valahogy természetesnek tartottam, hogy meghátráljon.

Meghátrált, nem maradt ott, az igaz. De csak kúszva s néhány lépésre. Ahogy megálltam, éppen a bokor előtt, ahonnan az előbb előbukkant, már nem volt tőlem messzebb öt lépésnél.

Shirtelen elment a kedvem, hogy újra nekimenjek megriasztani. Bosszantott ez a konok rámnézése, most már egész alakban láttam, a farkát olyanmódon mozgatta, mint a vadászó macska : csöppnyi ide-oda libbenés s első lábával egy kicsit a földre lapulva, bámult.

A nap felé pillantottam: negyedóra s lemegy. Félóra mulva sötét lesz. S most a farkas öt lépés közelségre van tőlem. Én lehetek egy órányira lakott helytől. Ha elesnék bárhol, rám ugorna, de nekem ugorhat menetközben is hátulról, oldalról.

Mindez egy pillanat alatt ment végig a fejemen, s aztán elnevettem magam. Mi az ? Félnék ? Egy kutyanagyságú ragadozótól, amelyiknek a súlya fele lehet az enyémnek s a havon, lejtőn, léccel a lábamon, ahol ügyesebb vagyok, mint ő ? Az ő lába majdnem arasznyira süllyed a hóba, s nincs egyebe, mint a fogai.

Nevettem. És rám vadászik ? Azt lássuk meg, hova tud előlem megmenekedni.

Rágyújtottam egy cigarettára, néztem a farkast, még szóltam is hozzá : na koma, csavarogsz itt egyedül ? Hol a csudában laksz ilyen havas éjszakán. Nem irigyellek az éjszakádért. Fázni fogsz.

S nekilendültem. Akkor ugrott félre, mikor már a léc a lábai előtt volt, menetközben feléje csaptam a bottal, de nem érte. Megállt, ahogy én is megálltam, most már nem hagytam neki békét. Újra neki, újra félreugrott, megint balra, most már számítottam rá, fordultam én is, s bal kézzel ütöttem felé. Nem találtam, foggal fenyegetően felékapott a botnak, de lódult tovább. S hogy ott voltam a nyomában, hát felhördült, s hátrahátra pillantva, ugráló, vágtázó léptekkel elindult lefelé a lejtőn. Nevettem rajta, ott értem utol, ahol akartam, akármerre tért ki, már a sarkában voltam, s nagyokat, riasztókat rikkantottam közben, amit mindig egy kurta morgással vett tudomásul.

Aztán észhez térhetett, mert a következő fordulónál felfelé tért el. Elszaladt vagy húsz lépésre, ott megállt s visszanézett.

No, oda nem megyek utánad.

Nekilódultam a lejtőnek, kissé az irányra is figyelni kellett, a saját felfelé vezető nyomomat elvesztettem a farkas üldözése közben, azt próbáltam megkeríteni, de ezek a törpe bokrok elveszik a kilátást, nemigen vettem észre sehol. Jó egy percig nem is értem rá a farkasra nézni, akkor vettem észre újra, mikor egy meredek lejtőn suhantam le s íme, jobbfelől ez az elnyúlt szürke test, ez az én farkasom. Vágtában, öles ugrásokkal igyekszik velem lépést tartani, kicsit eltért egy menedékesebb szakaszra.

Hm, hát követsz? Nem mondtál le rólam?

Azt mindenesetre megállapíthattam az előbb, hogy én nem tudok neki sokat ártani. Felfelé elszalad tőlem, erre már rájött. Lefelé pedig, ha időnként el is hagyom, utolérhet. Úgyhogy kettőnk közül ő van a jobb helyzetben, már csak azért is, mert én nem nézhetek mindig hátra futás közben.

Kíváncsi lettem, mit akar tőlem, s mikor szánja rá magát, hogy támadjon. Valószínűleg sötétedéskor s az útban fog érni. Lámpa nincs nálam, csak öngyújtó s gyufa, az nem sokat számít.

Míg ezt végiggondoltam, észrevettem, hogy tulajdonképpen félek. Akárhogy nevezzem, ez félelem. Idegesebb lettem, egyre a farkas felé pillantva, botlottam is.

Ha elesnék, rám ugorna ?

Úgy irányítottam a futást, hogy hirtelen kanyarral eléje kerüljek s megálljak. Ő nem tudott olyan gyorsan megállni, mint én, a lendület keresztülbuktatta a lécen már, szétterpesztett lábbal próbált fékezni, s ez adott annyi időt, hogy az orrára csaphattam a bottal. Felhördült, érzékenyen találhatta az ütés, a bot felé kapott, de rögtön eleresztette, odább ugrott, mielőtt a másik bottal elérhettem volna. Ott állt oldalt tőlem két lépésre, nekem fordulva, vicsorgott, s nem maradt abba a hörgő morgás. Lelapult ugrásrakészen.

Hamis kutyával voltam már így gyerekkoromban. Először ugatott, s egy lehajlás, toppantás visszariasztotta, de egyre kevésbé, egyre közelebb jött, s a végén már nem riadt vissza, támadott, utánakapott a feléje rúgó lábnak. Ez a farkas is bátorította magát idáig, most már nem hátrál meg.

A botom alumínium, mint ütőfegyver nem sokat ér. S hogy indulok el ? Ha elindulok, nekem ugrik ?

Elindultam, meglódult az is, felém. A botot tartottam elé, azt kapta el, a másik bottal rávágtam. Leesett, újra ugrott, most majdnem a kezemnél kapta el a botot, a kezem után kapott volna, olyan közel volt, hogy ütni se tudtam, beledöftem a másik bottal a hasába. Oldalt hengeredett, s ekkor hirtelen, egy, máig se tudom, milyen gondolattól vezérelve, mielőtt talpra állt volna, az egyik léccel ráléptem. A léc kicsit benyomta a hóba, s most ráléptem a másikkal is. Tekergett a léc alatt, felém tekergett, a lábam után próbált kapni, a bottal nyomtam vissza a fejét, beleharapott a bot hegyébe, s a hókosár lenyomta a fejét.

Álltam a farkason, és reszkettem a félelemtől, tulajdonképpen bénult voltam, egészen ösztönösen és görcsösen tettem, amit tettem, s most nem tudtam hogy folytatni. A bottal, aztán a másik bottal is, rátámaszkodtam a fejére, nyomtam bele a hóba, s a léc is fölötte volt, beleágyazódott a hóba, nem tudott erőt kifejteni, szerencsére mély, puha hó volt, csak taposta, kaparta lábbal, nem akadt támpontja, hogy az erejét kifejtse s kibújjon a léc alól.

De mi lesz, ha mégis kibújik, s egyszer csak megtörténik, s kárt tenni benne nem tudok, a botnak ugyan hegyes vége van, de nem annyira, hogy avval komoly sebet ejtsek rajta, előbb-utóbb előkerül a hóból, s újra támad. Léccel a lábamon, ha elesek, birokra se tudok vele kelni, s egyáltalán mi lenne a birok ? Az, hogy harapna, s én próbálnám megfojtani. Az nem jó.

Néhány másodpercig volt időm gondolkozni, az is megfordult a fejemben, hogy ellököm magam róla, nekivágok a lejtő meredekjének, s igyekszem olyan gyorsan menni, ahogy tudok, szóval a menekülés ösztöne dúlt bennem. Hátha akkor nem is jön utánam! De nem, ezt nem lehet kockáztatni, mert hátha utánam jön, s ilyen előnyös helyzetbe sose kerülök még egyszer.

Így kell végezni vele. Végül is egyelőre mozdulatlan, s nekem két hegyes botom van.

A füle alatt érzékeny lágy réteg van : oda szúrtam be a másik bottal, s rátámaszkodtam erősen. Üvöltött, s kínjában úgy vonaglott, kezdett kicsúszni a lécek alól. A havon most láttam megjelenni a vérét, egyre több piros foltot. Eh, a szemét is célba kell venni, ha lehet.

Csúf állatkínzás volt, amit félelemben csináltam, s csináltam, izzadtan, reszketve, megszállottan. Kiszúrtam a fél szemét, háromnégy helyen a nyakába döftem, hogy eltaláljam a nyakütőerét, amíg be nem láttam, hogy ez reménytelen : ilyen alapjában véve tompavégű szúrószerszámmal az érfalat úgyse tudom elroncsolni, az rugalmasan kitér előle, még ha beletalálok is.

A hó már csupa merő vér volt, a farkas dühös, hörgő morgása hörgő vonítássá változott, ahogy egyszer az első lába a léc fölé került, egy döféssel szétroncsoltam a csuklóizületét is. Az volt a szerencsém, hogy a bal bot, amit bekapott, a szájába furódhatott, mert a fejét egész idő alatt lenyomva tudtam tartani.

Aztán mégis eltalálhattam a füle alatt beledöfve a nyúlt agyat, mert egy rándulással megmerevedett. Nem akartam hinni, nem mertem hinni. Eltelt egy kis idő, amíg leszálltam róla : nem mozdult.

Reszkettem : le kellett ülni. Rágyújtottam egy cigarettára, s néztem a feldúlt véres havat körülöttem. Elvergődött, elvonszolta magát vagy egy méterre körben. Csodás szerencse, hogy mindig újra és újra rá tudtam állni. Vajon, ha a közepén, mikor már vérzett, elmegyek róla, újra támad ?

Ezt nem tudom már meg, de ez foglalkoztatott mégis, mert sajnáltam tulajdonképpen a farkast. Sajnáltam, hogy ilyen csúf, kínos halált halt s azért is, hogy elpusztult. Volt valami nemes ebben a bolond állatban : nemes, hogy elfogadta a kihívást, hogy szembe küzdött, s nem futamodott meg, mint ...

La pietà di Novembre

A KENNEDY-GYILKOSSÁG LÉLEKTANI HÁTTERE — RÓMAI SZÍNPADON

AZ OLASZ színpadi irodalom tavaszi szenzációja Franco Brusati drámája, a "La pietà di Novembre". Brusati a Kennedy-gyilkosság lélektani hátterét kutatja s elmélete, feltevése a merénylet okairól meggyőzőbb bármelyik eddigi hivatalos vagy félhivatalos magyarázatnál.

A darab hőse kettős szerepet alakít : Lucát, egy olasz fiatalembert és Lee Harvey Osvaldot. Luca sohasem ismerte apját ; felelőtlen, bolondos anyja nevelte, aki az amúgy is ábrándozó fiút arra ösztökélte, hogy elérhetetlen magasságokba törjön. A fiatalember lassacskán szabályszerű szörnyeteggé válik, egyfajta lélek nélküli Hamleté, ideálok nélküli Brutusszá, aki megszállott módjára valami hatalmasat akar tenni, miközben képességei annyira átlagon aluliak, hogy egy hónapig sem tud rendszeresen dolgozni.

Rövid és sikertelen próbálkozások után a marxizmussal kezd kacérkodni, munkás-vezér akar lenni, de mint munkás annyira megbízhatatlan, lusta és felelőtlen, hogy mindenünnen elkergetik. Egyedül és kétségbeesetten tengeti életét, amikor a véletlen egy bájos és csupaszív fiatal nővel hozza össze. Anna (aki Osvaldné, Marna Prusakowa szerepét is játssza) tisztában van Luca lehetetlen jellemével, mégis beleszeret és feleségül megy hozzá. De sem a házasság, sem gyermekük születése nem változtat Luca természetén. Végül, tragikus jelenetek közepette, Luca szakít családjával s elindul végzetes útjára.

Lee Osvald csupán háromszor jelenik meg a színen. Először, amikor útrakészen áll, hogy feleségével visszatérjen a Szovjetunióból Amerikába. Másodszor, amikor a fegyvert rejtegető csomaggal kezében Dallasban látjuk. Harmadszor, amikor Luca alakjával már teljesen összefonódva elsüti fegyverét.

BRUSATI DRÁMÁJA nem történelmi mű. Nem azt akarja bizonyítani, hogy okvetlenül Lee Harvey Osvald ölte meg az Egyesült Államok elnökét, — arra keres feleletet : milyen ember lehetett a gyilkos. Luca-Osvald kísértetiesen emlékeztet Herostratosra, aki Kr.e. 356-ban felgyújtotta az efezusi Diana-templomot, a Hét Világcsoda egyikét, mert tehetségtelensége és tehetetlensége következtében ezt az egyetlen megoldást találta arra, hogy világhírű legyen. Aki Kennedyt ölte meg — mondja a "La pietà di Novembre" —, korunk Herostratosa ; jelentéktelen alakját egy nagy emberéhez akarta kapcsolni, hogy maga is "naggyá" válhassék ; s miután képességeiből másra nem telt, meggyilkolta őt.

A kitűnően felépített dráma sikeréhez feltétlenül hozzájárul, hogy a főszerepeket Olaszország két vezető színésze alakítja, Luca-Osvaldot Giorgio Albertazzi és Anna-Marina Pruskowát Anna Proclemer. Az ezer férőhelyes római Eliseo Színházat nap mint nap megtölti a közönség.

V. Zs.

MAGYAR SZERZŐK könyvei idegen nyelveken : *Déry Tibor* "Befejezetlen mondat" című regénye megjelent a párizsi Albin Michel kiadónál. A könyvről az "Arts" című hetilap meleghangú méltatást közöl. — *Faludy György* "Karoton" című regényét a londoni Eyre and Spottiswood kiadó publikálta. A könyv a IV. századi Alexandriában játszódik ; főhőse, egy fiatal patricius, cselekvő és szenvedő részese a kereszténység és a pogányság s a kereszténységen belül az egymással csatázó áramlatok küzdelmeinek. — *Marton György* és *Méray Tibor* "The Raven never more" (A holló : soha már) című regénye a londoni Neville Spearman kiadónál jelent meg. A könyv egy titkosszolgálati alkalmazott kalandjait és csalódásait mondja el. — Az oxfordi Clarendon Press most hozta ki *Gömöri György* "Polish and Hungarian Poetry 1945-1956" című könyvét. A 260 oldalas munka a lengyel és a magyar költészet útjáról számol be a második világháború befejezésétől az 1956-os történelmi eseményekig.

Irodalmi Ujság

A SVÉD RÁDIÓ kulturális adásában Thinsz Géza 1966. április 6-án részletesen ismertette Hanák Tibornak az "Irodalmi Újság" 1966. március 15-i számában megjelent "Imbolygó esztétika" című cikkét. Több svéd lap, közöttük a legtekintélyesebb "Dagens Nyheter" külön kiemelte a rádiónak ezt az adását.

*

A NEW YORK-I METROPOLITAN Opera április 16-án díszelőadáson búcsúzott régi épületétől, amelyben 83 éven át tartotta előadásait. A záró esten, Stokovszkival az élükön, 11 karmester vezényelt és 60 híres énekes szerepelt, köztük Renata Tibaldi, Gabriella Tucci, Birgit Nilsson, Anna Moffo, Leontyne Price, Roberta Peters, Franco Corelli, Jerome Hines, Richard Tucker, Robert Merrill és Cesare Siepi. Az est legdrágább jegye 200 dollár volt. A 3800 férőhelyes új modern operaház a Lincoln Centerben szeptember 16-án nyitja meg kapuit Samuel Barber "Antony and Cleopatra" című operájával. Az új operaház mintegy 46 millió dollárba fog kerülni, (a régit 1 millió 700 ezerből építették fel).

*

A BELGRÁDI BÍRÓSÁG elkoboztatta Milos Moskovljevics, a neves tudós nemrégiben megjelent szerb-horvát szótárát, azzal az indokolással, hogy széthúzást szít Jugoszlávia népei között. A szótárt publikáló kiadóvállalat igazgatóját Prvoslav Prajkovicsot, és főszerkesztőjét Zivojin Jeremicset, "az éberség hiánya miatt" kizárták a Kommunisták Szövetségéből, a vállalat két másik vezetőjét, Sava Lazarevicset és Vasko Popát, az ismert költőt utolsó figyelmeztetésben részesítették.

*

ZICHY MIHÁLYNAK, a magyar festőművésznek halála 60. évfordulójára a Leningrádi Képzőművészeti Főiskola tudományos könyvtárában kiállítás nyílt. Zichy Mihály hosszú éveken át az orosz cárok udvari művésze volt.

*

ROGER SESSIONS amerikai zeneszerző operát írt Bertold Brecht "Lukullus" című drámájából. Az egyfelvonásos dalművet tavasszal mutatják be New Yorkban.

*

A GRAMMY-DÍJAT, Amerika legnagyobb hanglemezdíját 1965 legjobb operafelvételeként német lemeznek ítélték : Alban Berg "Wozzeck" című operája teljes felvételének Karl Böhm vezényletével.

*

CHARLIE CHAPLIN április 15-én ünnepelte 77. születésnapját. Az ünnepségen részt vett Sophia Loren és Marlon Brando is, Chaplin legutóbbi filmjének két főszereplője.

*

CORTINA D'AMPEZZÓBAN a XXII. Nemzetközi Sportfesztiválon 18 ország 77 filmmel vett részt. Öt magyar filmet is bemutattak. A fesztivál fődíját, Achille Corona miniszter ezüstserlegét Magyarországnak ítélte a zsüri. A legkiválóbb sportoktató filmek kategóriájában szintén magyar film : a "Gerelyhajító iskola" (rendező : Domokos Attila, operatőr : Török Vidor) kapta az első díjat, az olasz Oktatásügyi Minisztérium ezüstserlegét. Az olasz filmgyártó vállalatok bronzveretét a "Hetenként ötször" (rendező : Kolonits Ilona, operatőr : Gál Tóth János) szerezte meg. A "Margitka" című SZOT-díjjal kitüntetett film (rendező : Csőke József, operatőr : Drahos Kálmán) a Carlo Alberto Chiesa emlékkupát és egyben az Olasz Televízió díját nyerte. Elismerő oklevélben részesült még "A váltófutás oktatása" (rendező : Domokos Attila, operatőr : Török Vidor) és az "Ifjú úszók között" (rendező : Kelemen Ferenc, operatőr : Surányi Antal).

*

A HATSZÁZÉVES Rákóczi-szilfa újra zöldell Balatonakarattyán. A monda szerint II. Rákóczi Ferenc ehhez a fához kötötte lovának kantárját.

*

MACHIAVELLI vígjátékából, a "Mandragorá"-ból készít filmet Alberto Lattuada.

TÖBB MAGYAR VÁROSBAN vendégszerepelt a hamburgi Monteverdi Kórus, amely a debreceni Kodály Kórus meghívására látogatott Magyarországra.

*

SZENT GYÖRGY A SÁRKÁNNYAL, egy XV. századbeli flamand festő — valószínűleg vagy Hubert van Eyck vagy Rogier van der Weyden — levelezőlap nagyságnyi műve 220 ezer fontért került eladásra a londoni Sothebynél.

*

DR. ZSIDAI JÓZSEFET, a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem könyvtárának igazgatóját bízták meg annak a bizottságnak a vezetésével, amelyet a Műszaki Egyetemi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége az egyetemi tantervek, programok, tananyagok cseréjére hívott életre.

*

KODÁLY ZOLTÁN feleségével együtt Párizsban tartózkodott április 9-14 között a "Jeunesses Musicales" huszadik kongresszusán, amelyen külön meghívottként vett részt.

*

AZ ÚJ NEMZETI SZÍNHÁZ tervpályázatának díjait átadták a nyerteseknek. Első díjat nem ítélt meg a zsüri ; a 200 ezer forintos második díjat Jan Boguslawski lengyel, illetve Hofer Miklós magyar építész, a 150 ezer forintos harmadik díjat B. Grancev szovjet tervező csoportja, valamint Molnár Péter, illetve Nagy Elemér tervező csoportja vette át. Az Ernst Múzeumban megnyílt a Nemzeti Színház tervpályázatának kiállítása.

*

AZ 1945-BEN mártírhalált halt Gelléri Andor Endre születésének 60. évfordulója alkalmából az Írószövetség koszorúzási ünnepséget rendezett az író egykori lakóhelyén, Óbudán, a Beszterce utca 25. számú háznál.

*

VERDI "A kalóz" című, csaknem elfelejtett operáját, 118 évvel keletkezése után bemutatták Angliában a Saint Pancras-ünnepségeken.

*

ERWIN PISCATOR, a nyugatberlini "Freie Volksbühne" főigazgatója 72 éves korában elhunyt. Erwin Piscator Max Reinhardttal és Leopold Jessnerrel együtt, egyike volt annak a három színigazgatónak, akik az 1920-as években megteremtették a modern színházstílust. Utódává Peter Stolzenberget hívták meg, aki eddig a színház igazgatóhelyettese és a dramaturgia vezetője volt.

*

CSOKONAI LILLÁJÁNAK második házasságáról szóló anyakönyvi bejegyzését találta meg egy 1844-es anyakönyvben Dr. Ferenczy Miklós dunaalmási körzeti orvos. A menyasszonyt így jegyezték be : "Vajda Júlia asszonyság, néhai vitéz Csokonai Mihály Lillája."

*

BASCH LORÁNT, a Baumgarten-alapítvány egykori kurátora 81 esztendős korában Budapesten elhunyt. Eredetileg ügyvéd volt, de inkább a klasszikus tudományok és az irodalom vonzották. Baumgarten Ferenc Ferdinánd végrendelete jelölte őt ki a jelentős magyar irodalmi alapítvány vezetésére. Így lett, Babits Mihállyal együtt, az évenként kiosztásra kerülő Baumgarten-díj kurátora. Élete végén megírta az alapítvány történetét. Babits Mihály hagyatékának is ő volt a gondozója.

*

AZ AMERIKÁBAN nagy sikerrel szerepelt Magyar Állami Balett és Népi Együttes egyik tagja, Pándi Gyula New Yorkban lemaradt társaitól és menedékjogot kért az Egyesült Államokban.

DR. JANCSÓ MIKLÓS, a Magyar Tudományos Akadémia tagja, Kossuth-díjas egyetemi tanár, a szegedi Orvostudományi Egyetem Gyógyszertani Intézetének igazgatója több hazai és külföldi tudományos társaság tagja 63 éves korában elhunyt.

*

STEFAN POSSONYI Lenin-életrajza jelent meg a londoni Allen and Unwin kiadó gondozásában. A mű új kutatások alapján rajzolja meg Lenin portréját pályafutásának kezdetétől haláláig. Dokumentációja eddig ismeretlen s a második világháború után napvilágra került anyagokra támaszkodik.

*

AZ OSCAR-DÍJAT az idén a "Sound of Music" című amerikai filmnek juttatták. A legjobb külföldi filmnek járó Oscar-díjat a "Bolt a Fő utcán" című csehszlovák filmnek ítélték oda, amelynek egyik rendezője a Nógrád megyei Kékkőből származó Kádár János, aki — amint erről annak idején megemlékeztünk — a tavai Cannes-i és New York-i Filmfesztiválokon is nagy elismerésben részesült.

*

ELÁRVEREZIK HITLER szülőházát az ausztriai Braunauban. Az épület a Harmadik Birodalomban a nácik búcsújáróhelye volt. Az utóbbi évtizedben iskola céljára szolgált.

NEW YORK három nagy napilapja, a reggel megjelenő "New York Herald Tribune", a Hearst-csoport birtokában lévő "Journal American" és a Scripps-Howard konszernhez tartozó "World-Telegram & Sun", — a két utóbbi délutáni lap — egyesült. Reggel ezentúl is megjelenik a "Herald Tribune", délután azonban a két lap helyett csak egy kerül az utcára : a "World Journal" ; a "Herald Tribune" és a "Journal American" vasárnapi kiadásai is eggyé olvadnak. A fúziónak gazdasági okai vannak, a lapok a nagy példányszám és a terjedelmes hirdetési anyag mellett is ráfizetéssel dolgoztak, a magas munkabérek és az egyre drágúló anyagköltségek, valamint a sűrűn ismétlődő sztrájkok miatt. A most egybeolvadt lapok már előző fúziók eredményeként jöttek létre, hét régebbi újság — "Herald". "Tribune", "American", "Journal", "World". "Telegram", "Sun" — összekapcsolódásából. Az ok : az említett gazdasági tényezők mellett a képes folyóiratok egyre nagyobb elterjedtsége, továbbá a rádió és a televízió gazdagodó hírszolgálata. A fúzió után New Yorknak öt napilapja marad, a "Herald Tribune"-on és a "World Journal"-on kívül: a "New York Times", a "Daily News" és a "New York Post". Az egyesülés következtében mintegy 2.000 alkalmazott állását veszti. A munkanélkülieknek végkielégítésül csak háromheti bért fizettek és ezért a New York-i i Sajtószakszervezet sztrájkot rendelt el a fúzionált lapok ellen. Arra számítanak, hogy hetek, talán hónapok is eltelnek, amíg az összevont lapok megjelenhetnek.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT :

— Hallotta ? Májustól 50 százalékkal emelik az életszínvonalat...

— Tényleg ? Hogyan ?

— Eddig fáztunk és éheztünk... Most csak éhezni fogunk.

*

DOHNÁNYI ERNŐ UNOKÁJA, Christoph von Dohnányi Magyarországon vendégszerepelt. A 37 éves karmester Haydn d-moll szimfóniáját, Bartók "A csodálatos mandarin-"ját és Brahms II. szimfóniáját vezényelte.

*

VÁRHATÓ-E VÁLTOZÁS A NEMZETKÖZI POLITIKÁBAN ÉS MAGYARORSZÁGON 1966-BAN ? A Szabad Magyar Jogászok Szövetsége New Yorkban rendezett kerekasztal-konferenciája témájának anyaga füzet alakban megjelent. Vitavezető Lukács János professzor volt, az előadók : Eckhardt Tibor, Kővágó József, Kiss Sándor és Kovács Imre. Érdeklődőknek költségmegtérítés ellenében a Szövetség megküldi a füzetet ; az önkéntes hozzájárulás egy dollár. A hozzájárulást a következő címre kérik elküldeni : Federation of Free Hungarian Jurists. P. Box 2060, Grand Central Station, New York, N.Y. 10017.

RENDELJE MEG
az 1956-os szabadságharc költői Antológiáját

Több, mint száz külföldi költő 56-ról írt verseinek gyűjteményét, mely

GLORIA VICTIS

címmel a 10. évfordulón jelenik meg a Nemzetőr kiadásában.

A verseket eredeti nyelven és magyar fordításban is hozzuk.

Ára: elömegrendelés esetén 25 %-os kedvezménnyel 3 dollár, (10 DM)

Egyesületek, személyek 20 dollár, vagy Európában 50 DM adomány ellenében vállaljanak

patronáló tagságot.

A könyvben örökítjük meg a patronáló egyesület, vagy személy nevét, egyben az adománynak megfelelő értékű könyvet postázunk címére.

NEMZETŐR, 8. München 34. Postfach 70. Germany

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 178, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István. 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0.80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

PULI KÖLYKÖK,

4 hónaposak, pedigrével

KAPHATÓK

Lily Doblhoff,
Ferme du "Gué Bourdin"
Montereau, (Loiret)
France

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS SZOBRÁSZOK, GRAFIKUSOK!

Az 1956-os magyar szabadságharc emlékére emlékérem veretését tervezzük.

Az érme eszmei tartalma az 1956-os forradalom, annak lefolyása, világtörténelmi jelentősége, kihatása a magyar nép jövőjére, stb. — Az érme hátlapján a Kossuth-címer ábrázolandó. —

A kész modell köralakú s átmérője legalább 160 mm. kell legyen.

A fenti követelményeknek megfelelő kész plasztikus modell

első díja US $ 350.—
második díja 150.—

Megfelelő plasztikus modell hiányában grafikai munkát 200.— $-ral díjazunk.

A pályázaton nem magyar származású művészek is részt vehetnek.

A MODELLEK BEKÜLDÉSÉNEK HATÁRIDEJE

1966. JÚNIUS 15 !

A díjnyertes pályaművek a kitűzött díj kifizetése után a kiíró cég kizárólagos tulajdonába mennek át, mindenfajta reprodukció jogaival együtt. — Az érmék eladásából származó tiszta jövedelem egy részét közérdekű magyar intézmények javára fordítjuk.

Érdeklődők további szükséges adatokért írjanak az alanti címre :

L. J. Kovats
Oelzeltgasse 1
1030 WIEN
Tel. 73-37-06

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és dijmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.

A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.

Szerkesztőség és kiadóhivatal:

21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 8. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. május 15.

GARA LÁSZLÓ MEGHALT

Lapzártakor érkezett a fekete hír, hogy barátunk és fegyvertársunk, Gara László író, műfordító, a magyar irodalom pótolhatatlan francia nyelvű tolmácsa, a május 10.-ére virradó éjszakán, 62 éves korában megvált életétől.

A megrázó hír még annyira friss, annak kíméletlen valószínűtlensége annyira elevenbe vág, hogy a búcsú szavait a tragikus esemény első pillanataiban nem is lehet megtalálni.

Közhelyek tolulnak fel az első döbbenetben, de közhelyekkel emlékezni arról, akinek élete és munkássága tiltakozás volt minden ellen, ami közhely, ami irodalomellenes, ami embertelen, — nem volna méltó életéhez és halálához.

Az elkötelezettek életét élte. A magyar irodalom párizsi nagykövete, szépségeinek hirdetője, terjesztésének szervezője, nehéz útjainak egyengetője volt. Erre kötelezte el magát fiatal diákként, négy évtizeddel ezelőtt és ezt a feladatot teljesítette az elvhűségből vállalt emigrációban, hűséggel, önfeláldozással, mindhalálig. Elhivatottsága, az a tudat, hogy munkáját senki más nem végezheti el helyette, hajszolta nagy tervei következetes, szívós végrehajtására. Nem kímélte az életét, az élet sem kímélte őt.

Azon kevesek közé tartozott, akik nemcsak a gáncsoskodásokat, igaztalan támadásokat, kicsinyes intrikákat, de a sikereket is töretlenül tudták elviselni. A kiválasztottak ereje ez.

Az Irodalmi Újság szerkesztősége és írógárdája megrendülten hajtja meg fejét a magyar irodalom nagy halottja, lapunk állandó munkatársa előtt és mély tisztelettel, nagyrabecsüléssel adózik maradandó életművének.

1966. MÁJUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Budapesti levelek (1. old.)
Aczél Tamás: Magyar irodalom angolul (3. old.)
Korek Valéria Halász Péter új regényéről (4. old.)
Cs. Szabó László: Charlotte Bronte születésének 150. fordulójára (5. old.)
Vajda Albert: Bocsánat, hogy a téma beleszól (6. old.)
Gömöri György: Ki magyarázza féire Paszternákot? (6. old.)
Albert Pál: Genêt-bemutató Párizsban (7. old.)
Dénes Tibor: Spanyolországi benyomások (8. old.)
Tűz Tamás: Michelangelo amerikai vásznon (9. old.)
Gergely János: Finnországi feljegyzések (10. old.)
Tardos Tibor tárcája: Politika (11. old.)
András Sándor, Csiky Ágnes Mária, Fáy Ferenc, Keszei István és Siklós István versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Gloszszák, Hírek

Hazai hétköznapok

Részletek magyarországi levelekből

Levelek érkeztek Magyarországról. A címzettek az "Irodalmi Újság" munkatársai, Európában és tengeren túl. Ők juttatták el hozzánk az alábbi írásokat. Egyikben sincs világot átfogó politikai koncepció, nincsenek benne jóslatok, következtetések, ideológiai fejtegetések. Az egyszerű kisember mindennapi életéről számolnak be, arról adnak hiteles tudósítást. Úgy érezzük, hogy ezek a sorok mégis többet mondanak a hazai világról, mint egyes színesen megírt, de sokszor felületes tudósítások. Ezért, minden megjegyzés nélkül, közöljük őket.

Kegyes öncsalás...

"Ti ott szétszórva a világ minden táján élitek a magatok életét, és amikor valaki innen mitőlünk ellátogat hozzátok, azt hiszitek, hogy rajta keresztül kicsit a mi életünket is élitek, a mi gondjainkban is részt vesztek. Pedig ez mind kegyes öncsalás. Akik innen tifelétek elkerülnek, azok majdnem mind az úgynevezett kivételezett osztályhoz tartoznak. Vagy hivatalos kiküldöttek, akiknek természetesen teljesen más a dolgokról való elképzelése, mások a napi gondjai, mint nekünk, vagy pedig útlevéllel utazó turisták. Ez utóbbiak sem mi vagyunk, mert gyakran egy világ választ el bennünket egymástól: ugyanis nekik van arra pénzük, hogy lefizessék a díjakat, illetékeket, kiváltási pénzeket, valutamegváltást, — míg nekünk, szürke milliónak, nincs és soha nem is lesz."

Nincs számomra hely

"Esküvőnk előtt egy évvel lakásigénylést adtunk be. Azt mondták, hogy majd talán tíz év múlva remélhetünk valamit. Nem hittük el, és vártunk. Persze semmi sem történt. Végül is azt mondtuk, majd csak lesz valahogy, és összeházasodtunk. Hogy hol lakunk azóta? Magam sem tudom. Hol itt, hol ott. Barátoknál, ismerősöknél, rokonoknál. Néha együtt, gyakrabban külön. Hosszú hónapok cigányélete után anyósomék hívtak meg bennünket azzal, hogy átmenetileg átengedik nekünk két kis szobájukból az egyiket. Dehát ez se tart soká. Aztán? Nem tudom. Csak az az egy biztos, hogy legalább tíz évet kell az embernek gürcölni és itt-ott megalkudni, hogy aztán elfáradjunk, és megcsömörlődjünk, mire élvezhetjük saját kis kuckónk. Ha ugyan lesz ilyen. És ha azt hiszi, hogy ez minden bajunk, akkor téved. Dolgozni szeretnék, hogy megéljünk. Már úgy értem ezt, hogy rendszeres, végleges állásban, mert munkában egyébként nem szenvedeg hiányt. Viszont elhelyezkedni nem könnyű, különösen Pesten nem. Már két éve próbálkozom teljes sikertelenséggel. Szenvedélyesen szeretem a hivatásomat (nem szakma!) és mivel levelező szakon vagyok az egyetemen, úgy gondoltam, hogy a már meglévő oklevelemmel elkezdhetek végre tanitani. Tévedtem. Most már kezdek beletörődni, hogy nincsen számomra hely. Óraadást vállalok, szakköröket, úttörők vezetését, stb. Pedig hogy szerettem volna kísérleti pedagógiával foglalkozni! Erre is azt mondják, hogy majd tíz év múlva. Akkor talán taníthatok is, lakunk is valahol."

Családi költségvetés

"Pillanatnyilag túljutottunk pénzügyi nehézségeinken. Sajnos ez nálunk nem tünet, hanem állapot, — mármint nem a túljutás, hanem a nehézség. A kettőnk keresete havi 3.300.— ft. Ebből jönnek a levonások, lakbér, villany, gáz, KST (Kölcsönös Segítő Társaság, magyarul: Spóregylet), szakszervezet, napközi-díj a gyereknek, fűtés, stb. Marad ennivalóra 1.370.— vagyis napi 45.— ft. Napi tej, vaj, kenyér szükségletünk 10.—, a napi élelmiszer (liszt, cukor, olaj, stb.) ugyanennyi. Kettőnk napi ebéd, és közlekedési költsége, valamint az én cigarettám 15.— ft. A cigaretta miatt rossz a lelkiismeretem, átkos szenvedély, gazdaságosabb lenne leszokni róla, dehát mindenről leszokjak már?... Végül is marad napi 10.— ft. hármunknak vacsorára. Húst csak kéthetenként egyszer, a fizetés napján eszünk. Ruházkodásra nem marad semmi. Ha már minden kötél szakad és valamelyikünknek kénytelenek vagyunk venni valami ruházati cikket, az a fizetésből természetesen nem megy. Tehát felveszünk a KST-től kölcsönt, amit megfelelő kamat felszámítása mellett négy hónap alatt kell visszafizetni. Ez aztán megint csökkenti a napi garasokat."

Engedelmesség

"Férjemet behivták kétéves katonai szolgálatra. Fizetését nem folyósítják, csak zsoldot kapnak a katonák, ami édeskevés, még neki zsebpénznek is. A hathetes kiképzés után szakmát tanulnak, de persze még véletlenül se kerül egyik fiú se a saját szakmájába. Naponta a munka mellett erős kiképzés is van, és alig 6 óra alvás. Halálra fárasztani őket, engedelmességre szoktatás céljából, hogy boldogan essenek ágyba és ne is legyen erejük 'nem'-et mondani. Pedig volna mire! Kitolás, igazságtalanság, egyik éri a másikat. Nem kemény, hanem gonosz emberek lesznek belőlük. Nagyon nehéz azok között a körülmények között megóvni az embernek magát, az egyéniségét, jóemberségét. Félek: a páromnak sikerülni fog-e?"

Lapátolás

"Mostanában erősen benne vagyunk a 'szórásban'. Először is átkapcsolták az áramot 110-ről 220 voltra. Hirtelen rádió és vasaló problémák keletkeztek, meg rengeteg villanykörtét kellett venni. Az új körtékből 6 tüstént kimúlt. Közben árvíz lett a fürdőszobában, mert kilyukadt a kályha hengere. Sajnos a falnál nem lehet elzárni teljesen a vizet, így aztán reggel-este lapátolunk. Ez már több mint két hete tart, a KIK azonban nem híve a gyors intézkedésnek, minekfolytán tisztálkodásunk érdekében nagy mosófazékban cipeljük a konyhából a forró vizet a kádba. Ha egyszer nyerünk a lottón, és ezzel megemelkedik életszínvonalunk, tüstént gázboylert szereltetünk be a fürdőszobába. Attól kezdve naponta kétszer, ünnep- és vasárnapokon pedig háromszor fogok fürdeni. Addig viszont lapátolunk..."

Egy hónappal később:

"Fürdőszobánk még mindig hasznavehetetlen, de most már, hogy ne kelljen cipekedni, a konyhában teknőben mosakszunk. Következésképpen most már a konyha is úszik. A fürdőszobában rendületlenül lapátolunk. A KIK napról napra hiteget, de hiába kilincselünk, nem történik semmi. Csak azt nem tudom, minek vannak a világon?"

Nincs rá kvóta

"Nem tudom elmondani, milyen szomorúak vagyunk. Az érettségi sikeres letétele után, a Zeneakadémián, a felvételin elutasították a lányomat. Mindent el tudtam volna képzelni, csak azt nem, hogy ezt a gyereket nem veszik fel. Hiszen tudod, hogy kislánykora óta zenekarokban játszik, a hangszerből mindig kitűnője volt az iskolában. Azzal indokolták, hogy nincs rá kvóta, mert csak hármat vehetnek fel és azoknak fiúknak kell lenniök. Miért? A gyerek persze jövőre újra meg akarja próbálni a felvételit, mert bolondja a muzsikának. De addig mit csinálok vele? Különben nem tudsz-e valami forrást, ahonnan gyantát lehetne szerezni? Nagyon kínlódunk azzal, amit venni lehet és már a múltkor a bádogosnál vettem viaszt, mert még az is jobb, mint a bolti gyanta."

Akkor sem tudnánk megvenni

"A pénz-ügyekhez csak azt szeretném hozzáfűzni, hogy nem az a baj, hogy az iparcikkek ára magas. A hiba ott van, hogy az élelmiszerárak túl nagyok az átlagfizetésekhez képest. Az emberek ugyanis az állandó fizetnivalók rendezése után a megmaradt pénzüket kénytelenek megenni. Tehát, ha fillérekért árulnák az iparcikkeket, akkor sem tudnánk megvenni őket. Míg viszont, ha teszem azt, féláron adnák az ennivalót, akkor maradna annyi pénzünk, hogy rendes áron megvegyük az iparcikkeket. A mostani élelmiszer-árak miatt például soha nem kerültem még abba a kellemes helyzetbe, hogy az ablakra való függönyanyagot meg tudjam venni. Nincs is függönyünk fennállásunk óta. De ez nagyon is egészséges, mivel így a nap akadálytalanul be tud sütni a szobába. Most már egyszer s mindenkorra levettem a napirendről a függöny-kérdést és helyette beiktattam a lepedő — és egyéb ágynemű — nem vásárlását, hanem foltozását. Ezt viszont elég sűrűn csinálom. Felettébb büszke vagyok, ha egyegy menthetetlennek hitt darabot gyógykezelésem után még egyszer-kétszer fel lehet húzni."

Táppénz

"Vagy két hete elővett a lumbágó és sokat szenvedek vele. Szedem a gyógyszereket, mert fájdalomcsillapító nélkül nem megy a mozgás. Persze, ha feküdnék, nyilván hamarabb elmúlna, viszont egy betegállomány — táppénz — teljesen kifordítana sarkainkból. Úgy is borzongással gondolok rá, hogy miből is élünk mi meg az áremelések óta? Csak a káposztának köszönhetjük, mert hogy az olcsó, tehát hétszámra azt fogyasztjuk. Ha ez így megy tovább, hamarosan kijelenthetem: nem akarok káposztát látni!"

Öregek vagyunk

"Mi csak megvagyunk, mert igényeink olyan kevesek és egyszerűek, hogy azokat kielégíthetjük. Szerencse, hogy öregek vagyunk, mert így keveset eszünk. Az időjárás meg, gondolom, a gazdasági módszerek miatt is nem olyan dús a piaci vásárlási lehetőség, mint amilyen lehetne. Annyit veszünk, amennyit bír a nyugdíj. És ez sokat nem bír, mert a felemelt nyugdíjak nem haladhatják meg az 1.000.- ft.-ot, és mi ketten élünk belőle. A múltkoriban láttam egy belvárosi cipész kirakatában egy pár fekete lakkcipőt, aminek az ára 800.- ft. Ezt, úgy gondolom, nem a nyugdíjasoknak csinálják! Nem panaszként, csak szórakoztatásul írtam ezt neked."

Magyar képzőművészeti kiállítás a párizsi "Petit-Palais"-ban

Nagyszabású magyar képzőművészeti kiállítás nyílt meg a párizsi "Petit-Palais"-ban. A kiállítást, amely a magyar művészetet a X. századtól napjainkig mutatja be, André Malraux, a Francia Kormány kulturális minisztere nyitotta meg. A jelentős művészi eseményt a francia kritika egyhangú elismeréssel fogadta. Ismertette a párizsi televízió, hosszabb cikket szentelt neki a "Figaro", a "Le Monde" kritikusa, André Chastel pedig "A magyar művészet felfedezése" címen írt róla részletes beszámolót.

Valamennyi méltatás különösen a bemutatott anyag középkori és XVI. századbeli alkotásait emeli ki. A látogatóknál is a középkori ötvösmunkák, bronzszobrocskák és a Corvinák iránt mutatkozik nagy érdeklődés.

A kiállítás július elejéig tekinthető meg.

Az IDŐ Sodrában

Balkán

Ausztriát félti a balkanizálódástól a "Magyar Nemzet" cikkírója, hivatkozván "az ismert, jótollú kolléga" Alexander Vodipovic "nagysikerű könyvére", melyben "kevéssé hízelgő oldalakon tárgyalja a balkanizálódás gazdasági vonatkozásait." A szőlő kissé savanyú. De a téma elkerülhetetlenül jó a magyar újságíró számára, még akkor is, ha az ismert és jótollú kolléga "a balkanizálódás felelősségét nem a maga tábora (vagyis a kispolgári Néppárt), hanem a szocialisták nyakába varrja." A "Magyar Nemzet" cikkírója nem mondja ki, de implikálja, hogy a "balkanizálódásért" mégsem a szocialisták a felelősek.

Dehát akkor ki a felelős ? A kérdés azért érvényes, mert a nemrégen lezajlott választások során a magyar sajtó — ideértve a "Magyar Nemzet"-et is — aligha tett nagy kivételt a Néppárt vagy a Szociáldemokrata Párt között, *egykutyának* könyvelve el mind a kettőt. A reakciós *egykutyából* hirtelen *ismert és jótollú kollégává* változott Vodipovic most aztán csodálkozhat. De legalább ő csodálkozzék, mert a "Magyar Nemzet" cikkírója már nem csodálkozik semmin. Azon sem, hogy a balkáni osztrák állapotok közepette, megjelenhetett egy olyan könyv, amely — szerinte — ízekre-darabokra szedi szét a jelenlegi osztrák gazdasági és politikai helyzetet, a demokrácia e különösen balkáni változatát. Az "európai" Magyarországon ilyesmi persze nem történhet meg, hálistennek.

A dolog azért is figyelemre méltó, mert az újságíró — a magyar — készségesen rendelkezésünkre bocsájtja a "balkániság" fogalmát. Szerinte : "Felelőtlenség, letargia, korrupció, rossz gazdálkodás, a jogrend határainak elmosódása — ezt jelentette hajdanán a Balkán." A mai magyarországi helyzet e félelmetesen pontos jellemzése után pedig mi sem csodálkozhatunk semmin. Ha viszont Magyarországnak az Ausztriához hasonló "balkáni állapotokat" kívánnánk, félő, hogy a "Magyar Nemzet" megintene minket érte. A magyar nemzet annál kevésbé.

D. B.

Gazdag kommunisták

A kommunizmus **enfant terrible**-je, a szakállas kubai népvezér ezúttal gazdájába és eltartójába, a Szovjetunióba csípett bele, a havannai Május Elsejének boldog és büszke ünnepén. Castro beszédéből a magyar olvasók — ha a beszédnek eme része napvilágot lát a magyar sajtóban — azt a következtetést vonhatják le, hogy nem állnak egyedül ama érzelmükben, mely kissé túlzottnak tartja a szovjet beavatkozást nemzeti életükbe. Castro ugyanis félreérthetetlenül tudomására hozta az oroszoknak, akik napi sok millió dollárral tartják fenn a kubai nemzetgazdaságot, hogy véleménye szerint, egyfelől a megengedettnél erősebben avatkoznak be Kuba életébe, másfelől nem osztják meg kellőképp javaikat a szegényebb kommunista országokkal. A nyelv spanyol, az érv kínai ? Akárhogyan is van — micsoda hálátlanság ! — Castrónak nem tetszik, hogy az oroszok, amint bejelentették, megnégyszerezik a személyautógyártást, viszont a kubaiaknak kifogynak az alkatrészeik s kocsiparkjuk nagy része roncsokban hever az útszélen. Kuba ezentúl — mondja Castro — saját tapasztalataira épít inkább a szocializmus meghódításának harcában s nem idegen tapasztalatokra.

Noha a beszédben nem hangzott el a Szovjetunió neve, akiknek füluk van, hallották. Nem csoda, hogy az oroszok egyre nagyobb aggodalommal és nyugtalansággal szemlélik a kubai tervek megvalósítását, főleg azokat, amelyek orosz pénzen kerülnek kivitelezésre : nem tetszik nekik a havanai kényelem, nemtörődömség, és hozzá nem értés. Aggodalmuk még érthetőbbé válik, ha megtudjuk, hogy a kubai cukorért a világpiaci ár háromszorosát fizetik a forrófejű elvtársaknak.

Mindez azonban nem zavarta Castrót abban, hogy ki ne fejtse : "Egy világban, amely iparilag fejlett és iparilag fejletlen országokra oszlik, a kommunizmus egy országban csak akkor építhető fel, ha a fejlett országok átadják technikájukat a fejletlenebbeknek. Nem gondolhatunk arra, hogy minden polgárnak kocsija legyen mindaddig, amíg másoknak még vasekéjük sincs a földek felszántására. Akik nem érzik át mélyen a proletár internacionalizmus emez elemi alapigazságát, nem nevezhetik magukat marxista-leninistáknak." "Kuba", folytatta Fidel, "ezek után mindegyre jobban saját erejére fog támaszkodni az Egyesült Államok imperialista agressziója ellen s ez az elhatározás mindenekelőtt abból a tapasztalatból fakad, hogy az amerikai imperialisták büntetlenül támadhatják Észak Vietnámot." Vagyis magyarul, Castro gondol arra, hogy az amerikaiak esetleg megtámadhatják a virágzó kubai szocializmus országát, — s ezt is büntetlenül tehetik. Elképzelhető-e nagyobb hálátlanság a fidelista hálátlanságnál ? Úgy látszik, elképzelhető. Mert a beszéd figyelmeztetés volt mindazok, — s főként néhány elvtársa, — számára, akik a Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatokat elsőrendű fontosságúaknak tekintik, s ugyanakkor figyelmeztetés az oroszok számára is, mondván, hogy Kuba nem eladó. Vagy ha igen, drágábban még annál is, mint amennyit eddig fizettek nekik.

Hideg elutasítás

Minthogy Kéry László, a magyar PEN képviselője, oly hűséggel beszámolt az "Élet és Irodalom"-ban David Carver moszkvai útjáról, amint erről legutóbbi számunkban is hírt adtunk, vártuk, hogy az "Élet és Irodalom", híven az újságírás objektív hagyományaihoz, most majd beszámol David Carver útjának eredményeiről. Vártuk, de hiába vártunk. Még szerencse, hogy a londoni "Times" nem követi magyar laptársa példáját, s ekként alkalmunk volt megtudni, hogyan is zajlott le Carver útja, amelyre Kéry László oly nagylelkűen áldását adta. Az út balszerencséje az volt, — mert csupán balszerencsének nevezhetjük —, hogy a PEN-főtitkár megpróbált szót emelni Szinjavszkij és Daniel érdekében, annak ellenére, hogy Kéry László ezt nem tanácsolta neki.

Mi történt ? Carver maga így számolt be az eseményekről, miután kétszer tárgyalt hivatalos szovjet körökkel : *"Semmi nyomát nem láttam annak, hogy kérésemet kedvezően fogadnák. Azzal érveltem, hogy nyugati írók, mint például Evelyin Waugh és Graham Greene sokkal kritikusabban írtak* (Danielnél és Szinjavszkijnál) *a maguk társadalmáról. De az oroszok erre azt válaszolták, hogy amit ezek az írók írnak, az az igazság, míg viszont az elítélt szovjet írók kazudnak."*

Az érvelés elragadóan-fölényes biztonsága megható, reméljük, a magyar PEN-képviselő is annak találja. A szovjet tárgyalófelek, Konstantin Szimonov, Alexej Szurkov és Georgi Markov, az Írószövetség funkcionáriusai, legalábbis annak vélték. Carver ekkor arra kérte őket, hogy *"mutassanak legalább egy jóindulatú gesztust"*, de a szabadság szovjet bajnokai csak arra voltak hajlandók, hogy kijelentsék, miszerint *"a dolgot további megfontolás tárgyává teszik."*

Különösen sajnálatra méltó a budapesti lap hallgatása azért, mert ily módon olvasói azt sem tudhatták meg, hogy — amint a "Times" írja — *"Carver jelezte, hogy a hivatalos szovjet magatartás a Szinjavszkij-Daniel ügyben, súlyos akadálya annak, hogy Oroszországot felvegyék a nemzetközi PEN kötelékébe, noha az oroszok rendkívül szeretnének csatlakozni hozzá, s a szervezet szeretné őket felvenni. Mindennek ellenére, a szervezet meghívta az oroszokat az idén nyáron júniusban New Yorkban tartandó harmincnegyedik kongresszusára, mert — Carvert idézve — nyitva kívánják tartani a kapukat, noha mélységesen elítéli mindazt, ami Szinjavszkijjal és Daniellel történt."*

Carverrel egy időben Moszkvában tartózkodott Giancarlo Vigorelli, a hét évvel ezelőtt alakult Európai Íróközösség elnöke, aki — mint legutóbbi számunkban már jeleztük — hasonló gazdag tapasztalatokkal távozott a nagy szovjet fővárosból, miután egy hétig hiába kérlelte a szovjet megbízottakat és funkcionáriusokat, hogy engedjék szabadon az elítélt írókat. A magyar lapokban Vigorelli útjáról sem esett szó. A magyar lapok csak a Nobel-díjas Solohovnak adnak teret, aki — minden írók legnagyobb dicsőségére — azt fejtegette nemrégen a legutóbbi pártkongresszuson, hogy *"ezeknek az íróknak szerencséjük van, hogy nem lőtték agyon őket, noha megérdemelték volna."* E humanista megnyilatkozás ellen a magyar lapokban nem olvastunk semmiféle tiltakozást. Pedig valószínűleg nem omlott volna össze a szocialista tábor, ha valaki Magyarországon felemelte volna szavát az irodalom csendőrének arcpirító kirohanása ellen.

Széljegyzet a provincializmus jeleiről

NEM KEDVELEM azokat a nyugaton élő sorstársaimat, akik előszeretettel üznek gúnyt a hazai kulturális tájékozatlanságból. A torzulások vagy hiányok oka a rendszer lényegéből fakad és nehezen megváltoztatható, a távlatok mások. Különben is : a körülményekhez képest elég sok jelét láthatjuk, akarásból, nosztalgiából, megesik : sznobságból fakadó, távolról sem provinciális tájékozottságnak.

Azonban a gúnyolódókkal egyforma mértékben bosszantanak azok a hazai újságírók, akik büszkék a provincializmusukra. A politikai kommentátorokat említeni sem érdemes, de akadnak eféle hivalkodók a kritikusok között is.

Például a "Magyar Nemzet" állandó színikritikusa a "My Fair Lady" budapesti bemutatóját felsőfokú jelzőkkel dicséri. Majd pedig :

"Világsikerű filmváltozatát külföldön láttam. A legmegragadóbb kirakati holmi. De abba tudtam hagyni a közepén. A maga nemében vett tökéletessége ... a közepén túl már semmi meglepetést nem tartogatott."

FURCSA MEGÁLLAPÍTÁS. A "My Fair Lady"- film persze nem magasrendű művészi élmény, nem ér fel egy jó "Pygmalion"-előadással, de néhány óra kulturált kikapcsolódás. Én a történet és a zene ismeretében sem gondoltam volna, hogy otthagyjam a közepén, megfosztva magam Rex Harrison és Stanley Holloway játékától, Audrey Hepburn bájától, a Cecil Beaton-i látványosságtól és Cukor György rendezésének mulatságos sziporkázásától. Ez azonban ízlés dolga. A "Magyar Nemzet" kritikusa később így ír a hazai "My Fair Lady"-ről : "Doolittle, a csatornatisztító figurájában Rátonyi Róbert alakítása ... szögezett a helyemre ... a világfilmben ezt a szerepet valaki — a nevét sem tudom — középfokon ripacskodta el."

A "középfokú ripacskodó" Stanley Holloway volt, akinek a nevét illik tudni egy kritikusnak. Világhírű színész, idestova ötven éve. A "Hamlet" Old Vic-i előadásának pompás sírásója volt, a rangos Edinburghi Fesztivál nagysikerű Zubolya. Ő volt a Broadwayn az első musical-Doolittle, majd éveken át játszotta ezt a szerepet Londonban.

Az illető pesti kritikusnak eszébe sem jut, hogy Doolittle-ből talán nem kell szocialista munkáshőst formálni, mert már a szocialista Shaw sem annak szánta, hát még a "Pygmalion"-t zenés játékká átdolgozó Lerner. Az öreg Doolittle tipikus londoni cockney, a zöldségpiac vidékének kocsmajáró, munkát kerülő figurája. Amellett vígjátéki alak.

A "Magyar Nemzet" kritikusának úgy látszik az tetszene, ha a "Denevér" részeg börtönőrét is úgy játszanák, hogy kellőképpen kidomborodjanak a rosszul fizetett fogházi alkalmazottak társadalmi problémái. Mint ahogy azt a szerepet legjobban az arra termett bécsi színészek alakítják, — ezt Stanley Holloway, aki született londoni cockney.

UGYANCSAK megütötte a szememet az "Élet és Irodalom" egyik rövid tárcája, amelyben Moholy-Nagy Lászlóról van szó. Itt nem a félreértés bosszant, inkább a ferde fogalmazás.

Moholy-Nagy László jelentőségét olyan országokban, ahol az értelmes kritikusoknak mindig kellő áttekintésre alkalmas látószögük volt, bauhausi napjaitól kezdve kellően felmérték. Ahogy érett valóban korszakalkotó munkájának gyümölcse, úgy vált egyre természetesebbé, hogy helyét a képzőművészet nagy úttörőinek sorában jelöljék ki. Nyugat-Európa és Amerika nem egy esztétája, művészeti írója sokáig csak az ő nevét említette, ha azt kérdezték tőle, tud-e magyar festőről ? Moholy-Nagy két könyvét : a "New Vision"-t (1946) és a "Vision in Motion"-t (1947) világszerte olvassák, becsülik.

A híres Lake-Maillard "Dictionary of Modern Painting" hatvanhárom sort szán Moholy-Nagy életének és munkásságának ismertetésére, az Encyclopaedia Britannica huszonegyet. Mindenütt megemlítik, hogy magyar volt. Ezért szomorú, hogy hazájában egyáltalán nem ismerik, még a főiskolásoknak is csak halvány elképzelésük van jelentőségéről. Halálának november 24-én lesz a huszadik évfordulója.

Az "Élet és Irodalom" pedig így ír : "Nemrég Pozsonyban, egy szlovák nyelvű monográfia, Ludvik Souceké, jelölte ki Moholy-Nagy helyét Walter Gropius, Paul Klee, Vaszilij Kandinszkij mellett".

Soucek bizonyára tehetséges és rokonszenves képzőművészeti kritikus. De az mégiscsak enyhe túlzás, vagy inkább botrányos és szomorú kor- és kórtünet, hogy a világ és a magyar műkritika számára ő jelöli ki Moholy-Nagy helyét Klee mellett.

MIÉRT KELL az "Élet és Irodalom" munkatársának ilyen hivatkozási alapokat keresnie ? Miért kell Pozsonyon keresztül felfedeznie egy nagy magyar festőt és képzőművészeti újítót, akit ő előtte már a vezető esztéták és művészettörténészek régen felfedeztek ? Mi lenne, ha végre messzebbre vagy magasabbra néznének az ilyesfajta hazai kritikusok, hogy Pozsony nélkül lássák meg értékeinket és a világ értékeit ?

SÁRKÖZI MÁTYÁS.

Szovjet hősök

Köztudomású, hogy a Szovjetunió lakosságának jelentékeny részét hősök alkotják. A Szovjetunió hősei, a szocialista munka hősei, az anyaság hősei, a sport hősei, a kultúra hősei az esztendők és évtizedek során olyannyira — inkább jellegzetes, mint szerves — alkotórészeivé váltak a szovjet életnek, hogy a moziközönség most némi meglepetéssel — és megkönnyebbült, felszabadultabb nevetéssel fogadja az elmúlt héten bemutatott új szovjet filmszatírát, amely egészséges ösztönnel és erőteljes harapással mar bele ebbe a minden képzeletet felülmúló hőskultuszba.

Jó jel ? Minden bizonnyal. Amikor egy nép tulajdon fonákságain tud nevetni, akkor az a nép már érettebb annál, ahogy vezetői elképzelni szeretnék. A zsúfolt moszkvai mozik, amelyekben a Harminchárom című hőskultusz-ellenes szatírát mutatják be, legalábbis erről tanúskodnak.

Miről szól a film ? A nézők előtt Travkinnak, egy vidéki málnaszörpgyár ismeretlen kémikusának magasba emelkedő karrierjét tárja fel. Travkinról kiderül, hogy eggyel több foga van a normális emberi lényeknél. Harminchárom fog, pontosabban. A helyi egészségügyi szervek a harminchárom fog tulajdonosában nagy anyagi lehetőségeket látnak és azt javasolják, hogy Moszkva állítson fel egy új kutatóintézetet körzetükben, amely az abnormis fog-alkatokat tanulmányozza. Travkint ezzel szemben azonnal Moszkvába viszik, ahol pillanatokon belül ismert televíziós sztár válik belőle, százával kapja a házassági ajánlatokat és ő végzi az indító rúgást a bajnoki döntőmérkőzéseken.

De a karrier még csak most kezdődik igazán. Egy külföldi antropológus bebizonyítja, hogy a harminchármadik fog Travkint hasonlóvá teszi a Mars lakóihoz. Költők ódákat írnak hozzá s a rajongók egy pillanatig sem engedik ki gyűrűjükből. Ezek után már csak természetes, hogy a szovjet tudósok felfedezik annak a módját, hogyan lehet egy élőlényt a világegyetem bármelyik pontjára szállítani, s szegény Travkint választják ki arra, hogy elsőként képviselje az emberiséget a távoli csillagzatokon. Sajnos, az utazás csakis akkor valósítható meg, ha az utast "lebontják" testnélküli, csupán atomokból álló alkotórészeire. A hős utolsó földi napjai — egy valódi nagyság utolsó napjai. Limuzinját motorbiciklis rendőrök kísérik mindenhová, meg nem szűnő ünneplések közepette. Az indulás előtt találkozunk vele utoljára, amikor lassan-lassan "atomjaira" bomlik, hogy aztán végképp eltűnjék a világmindenségben.

A film utolsó jelenete egy gipsz szobor leleplezését mutatja be, — egy olyan szoborét, amely veszedelmesen hasonlít az egykor oly nagy divatban lévő Sztálin-szobrokra. A szobor, ezúttal, persze Travkiné, a harminchárom fog birtokosáé, de a nevetés, mely talán néhány évvel ezelőtt még fel sem hangzott volna, a nézőké, akik pontosan tudják, hogy min nevetnek.

M. L.

Dr. NYIRŐ GYULA egyetemi tanár, a Pszichiátriai Klinika igazgatója, számos magyar és külföldi tudományos társaság tagja május 6-án, 71 éves korában Budapesten elhunyt.

*

A JÚNIUS KÖZEPÉN New Yorkban megnyíló PEN-kongresszusnak fő témája : "Az író, mint független szellem". Több kerekasztal-értekezletet is tartanak ezekben a témakörökben : "Irodalmi és társadalomtudományi művek a mai ember természetéről", "Az író, mint munkatárs egyéb törekvésekben", "Az író az elektronikus korban", "Az író, mint közéleti személyiség".

*

A SZOVJETUNIÓ szerződést kötött az olasz Fiat-gyárral, amelynek értelmében a Fiat egy évi 150.000 autó gyártására alkalmas gyártelepet épít Oroszországban. Az oroszok, hír szerint, hasonló tárgyalásokat folytatnak német és japán autógyárakkal is. Így akarják az új ötéves terv előirányzatát, az évi 800.000 autó gyártását elérni. A jelenlegi orosz autógyártás 200.000 alatt van.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

MAGYAR IRODALOM ANGOLUL

ATTILA JÓZSEF, "POEMS", EDITED BY THOMAS KABDEBO ; TRANSLATED BY MICHAEL BEEVOR, MICHAEL HAMBURGER, THOMAS KABDEBO, JOHN SZÉKELY, VERNON WATKINS, THE DANUBIA BOOK Co., LONDON, 1966 ;
"THE LITERARY REVIEW", HUNGARY NUMBER, EDITED BY PAUL TABORI, PUBLISHED BY FAIRLEIGH DICKINSON UNIVERSITY, TEANECK, NEW JERSEY, U.S.A.

"SENKI SEM ÁLLÍTHATJA — írja Kabdebó Tamás, József Attila válogatásának Jegyzeteiben —, *hogy* 20 *legjellemzőbb és legjellegzetesebb versének fordításával igazságot szolgáltat a költőnek"*, akinek — tegyük hozzá — munkásságát alig-alig ismerik Nyugaton. Kabdebónak, bizonnyal, igaza van, főként, ha a magyar olvasóra gondol, aki számára József Attila versei nemcsak a magyar irodalommal azonosultak, hanem a magyarság létével, sorsproblémáival is, elválaszthatatlanul : a sorok mögül nemcsak a költő képe ködlik fel, borzongva az emlékezés fuvallatában, hanem az országé, a történelem szélviharában.De az angol olvasó, aki a sorok mögött nem látja — noha talán sejti — a kavargó hátteret, aki tehát, bizonyos értelemben, egyfajta "tiszta" költészettel áll szemben, ebből a válogatásból minden kétséget kizáróan *megismerheti* s mi több, *megszeretheti* a 20. század egyik legnagyobb költőjét. A kötet válogatásával bizonnyal lehetne vitatkozni ; de az is bizonyos, hogy efajta vitának nem sok értelme lenne, mert a válogatás *vállalt* szubjektivitását nem lehet egy másik szubjektivitással sem kiigazítani, sem ellensúlyozni, annál kevésbé, mert Kabdebó számára csupán ez az út volt járható. Ilyenformán nyugodtan megállapíthatjuk, hogy válogatása csaknem hibátlan : 20 lélegzetelállító versen át egy nagy költő életművének nemcsak körvonala, de szinte egész panorámája tárul fel az angol olvasó előtt. S a vállalkozás sikerére mi sem jellemzőbb, mint hogy a magyar olvasó — az angol fordítások olvasása közben — mindinkább rádöbben arra, amit talán *tudott*, de nem *tudatosított* kellőképp ; arra, tudniillik, hogy József Attila nagyobb, mélyebb, intellektuálisabb és emberibb költő a köztudottnál. Ha rímei, néha-néha, elsikkadnak, gondolatai és költészetének színei — ebben a "meztelenségben" — csak még jobban megerősödnek. *I looked up from under the evening / at the gear wheels of the skies — / from glistening threads of chance / the loom of the past was weaving law / and again I looked up at the sky / from under the vapours of my dreams / and I saw that the fabric of the law / was always bursting apart somewhere.* Igaz, Michael Beevor fordításában eltűnt az *Eszmélet* rímeinek bűvölete, de az is igaz, hogy érintetlenül megmaradt a költemény fájdalmas-keserű kiábrándultságának tiszta képe ; nemcsak a hangulata, hanem az ereje ; nemcsak a szerkezete, hanem a húsa is. Ez, talán, az antológiának — a fordításoknak — legnagyobb sikere.

INNEN VAN, hogy az 1925-től 1937-ig terjedő látkép, a *Tiszta szívvel* kamaszos hetykeségétől, az *Íme hát megleltem hazámat* döbbenetes búcsúzásáig ívelő mű, valóban nemcsak bemutatja József Attilát az angol olvasónak, hanem az európai irodalomban őt megillető helyére is állítja ; a legnagyobbak közé. Bizonnyal az angol nyelv intellektuális jellegzetességéből is fakad, hogy ennek a költészetnek gondolati elemei a fordításokban jobban hatnak sajátságosan lírai elemeinél. A fordítók leginkább ott érzik magukat elemükben, ahol ezzel az intellektualitással, vagy pontosabban a lírával párosuló intellektualitással állnak szemben. A kísérlet több a kísérletnél : egyedülálló vállalkozás, minthogy József Attila teljesen ismeretlen jelenség az angol közönség előtt s Koestler Arthur egy régebbi írásán kívül (*Laurie Lee* fordításaival, *Encounter* 1954. május) ez az első alkalom, hogy az angol olvasó egy jól válogatott és gyakran elsőrendűen fordított kötetben kapja kézhez verseit.

MI a fordítások titka ? Elsősorban az, hogy a fordítók vállalkozni mertek a leglehetetlenebbnek tűnő feladatok megoldására, másodsorban az, hogy a célul tűzött fordítói hűséget nem cserélték fel az átköltések — gyakran persze indokolt — szabadságával, vagyis *bátran ragaszkodtak* József Attilához. A módszer, nyilván, sokféle veszélyt rejt magában, mutatja ezt, például, az olyan, fordítás számára lehetetlennek látszó vers megszólaltatása is, mint a *Mondd mit érlel...* "*And tell me what lies in store for a man / who's a poet, afraid and sings like this / his wife washes floors and he / spends the day typing out copies. / His name, if he has one, is just a trade mark / like washing powders of utility / and his life, if he still has a life / belongs to a poor men's posterity.* A lehetetlent Kabdebó ezúttal nem tudta lehetővé tenni, (kár, ezenkivül, hogy a verset befejező *kérdőjelfelkiáltójel*, amely a költemény értelmét egy, a *pontnál* sokkalta magasabb szintre emeli, lemaradt a nyomtatásban), noha a kísérlet minden bizonnyal figyelemre méltó. De az *Óda* visszhangzó sorai, ugyancsak Kabdebó Tamás fordításában, már így szikráznak fel — rímtelenül bár — az olvasó szeme előtt : "*Undulating hills rise / star constellations oscillate / lakes move, factories operate / millions of living creatures / insects / seaweed / cruelty and goodness stir / the sun shines, a misty arctic light looms — / unconscious eternity roams about / in your metabolism.* S Thomas Mannt így üdvözli a költő, Vernon Watkins tolmácsolásában : "*Gentle your voice, no discord in that tongue / Then tell us what is noble, what is wrong / Lifting our hearts from mourning to desire / We have buried Kosztolányi ; cureless, dire / The cancer on his mouth grew bitterly / But growths more monstruous gnaw humanity / Appalled we ask : More than what went before / What horror has the future yet in store? / What ravening thoughts will seize us for their pray? / What poison, brewing now, eat us away? / And, if your lecture can put off that doom, / How long may you still count upon a room?* Angolul szól, de teljes erővel.

Ahol — ritkán — összehasonlításra van alkalom, az olvasó, ízlése szerint, válogathat a megoldásokban, mint például a *Tiszta szívvel* esetében :

Kabdebo fordítása :
They'll catch me, hang me high,
in blessed earth I shall lie,
and poisonous grass will start
to grow on my beautiful heart.

Laurie Lee fordítása :

Till, on a rope, they hang me high,
and in the blessed earth I lie —
And lush and poisoned grasses
start
Rank from my immaculate heart.

Gyönyörűszép szive most már a világ számára dobban ; ezért köszöntjük örömmel a Kabdebó szerkesztette kötetet. Kár, hogy a válogatást bevezető — s mintegy magyarázat helyetti magyarázatként szánt — *Curriculum vitae*-t nem kíséri néhány *magyarázó szó*, az érdekes és fordítás-változatokat is közlő *Jegyzetekben*, mely az angol olvasónak elmondaná a *Curriculum* születésének körülményeit is. Mindez persze keveset vagy semmit sem von le a válogatás és a fordítások értékéből, amelyek a költőt oly nagy szeretettel és odaadással tolmácsolják.

***

TÁBORI PÁLNAK egy egész különszámot — több mint 150 oldalt — bocsátott rendelkezésére az amerikai Fairleigh Dickinson Egyetem irodalmi folyóirata a *mai, élő magyar irodalom* bemutatására. Az alkalom ritka, s talán éppen ezért különösen megbecsülendő, hiszen, egyúttal azt is mutatja, miként növekedett — és növekszik — a forradalom után s annak egyenes következményeképp a magyar irodalom iránti érdeklődés Nyugaton. Tábori Pál valóban széles körképet tár az amerikai olvasó elé, noha — mint bevezetőjében maga írja — "*fontos neveknek elkerülhetetlenül ki kellett maradniok s a válogatás személyes jellegű*". Tábori esetében, amint Kabdebó esetében is, a szubjektivitás inkább megbecsülendő, semmint lebecsülendő : ez adja a válogatás hitelét, ez teremti meg a kapcsolatot az olvasóval. S nem kétséges, hogy a "Literary Review" olvasója érdekes, izgalmas és gyakorta szinte reveláló képet kap a mai magyar irodalomról s ehhez hozzájárul Tábori Pál bevezetője is — *Mindenek ellenére* — mely röviden, mégis határozott vonásokkal rajzolja fel a kortárs-irodalom képletét, az írók és az irodalom sorsát a két háború között, de főként a második világháborút követő periódusban. Az írók persze magukért beszélnek ; *Benjámin* a forradalom halottjairól, *Csurka István*, remek kis novellájában, a forradalmat követő idők tragikomikus nihilizmusáról, *Zelk* személyes fájdalmáról, *Déry* a forradalmat megelőző korszak nagy kiábrándulásáról és felháborodásáról és így tovább. Huszonhét élő író, (*Szabó Lőrinc* az egyetlen kivétel, s így szerepeltetése — bármennyire is nagy költő — önkényes az antológiában), huszonhét egyéniség ; ha a válogatás személyes is, ha sokan ki is maradtak belőle, az olvasó eleven húst érint, eleven problémákba kap bepillantást s ez akkor is jelentős eredmény és figyelemre méltó tett, ha az antológia olyan hiányokban is bővelkedik, amelyek könnyen elkerülhetők lettek volna.

MERT IGAZ UGYAN, hogy — amint említettük — Tábori is vállalja a szubjektivitás vádját, de ami Kabdebó antológiájában erény, az — ebben az esetben — könnyen hátránnyá változhat. Nem a szubjektivitás változtatja azzá, hanem az *alkalom* vagy — ha így tetszik — *a helyzet*. A kérdés, félreértés ne essék, elsősorban irodalmi, s tizedsorban politikai : az amerikai egyetem ritka ajánlata, hogy folyóirata hasábjain az élő magyar irodalmat mutassa be Tábori Pál, a szerkesztőt feltétlenül a szubjektivitáson *belüli* objektivitásra kötelezte ; abban, hogy az élő irodalom *körképét* igyekezett bemutatni, ez objektivitásnak részben eleget is tett. A hiányérzetet tehát nem az kelti bennünk, ami benne van az antológiában, hanem az, ami kimaradt belőle s az is, elsősorban azért, mert Tábori maga is jól és világosan látta feladatát, amikor megírta, hogy antológiája voltaképp "*a két Magyarországot*" közvetíti "*kívül és belül a határokon.*"

Mármost, kétségtelen, hogy a mai magyar irodalomnak mind mennyiségileg, mind minőségileg nagyobb része a "határokon belül"" él és dolgozik ; de az is kétségtelen, hogy a szerkesztőnek, — a külföldön élő szerkesztőnek — ilyen esetben nem utolsó feladata, hogy — megfelelő arányokban — de bemutassa a mai magyar irodalom efajta "kétlakiságát", annál is inkább, mert a "határokon belül élő" esetleges szerkesztőnek erre sem módja, sem lehetősége nincs. Ki pótolhatná e nemlétező alkalmat, ha nem a külföldön élő szerkesztő ?

NE SZÓLJUNK ARRÓL, hogy — már a határon belüliek esetében is — kimaradt a válogatásból a modern magyar költészet egyik legérdekesebb, legvonzóbb s legtehetségesebb alakja, *Nagy László* ; ne szóljunk arról, hogy *Keszthelyi Zoltán*, aki költőnek csupán közepes, négy nyomtatott oldalt foglal el a kötetben, míg *Benjámin*nak, *Kassák*-nak, *Nemes Nagy Ágnes*-nek, sőt a döbbenetes erejű *Pilinszky János*-nak is csak alig-alig jut egy-egy oldal, s ekként az amerikai olvasó arra a következtetésre juthat, hogy Keszthelyi a jó költő s a többiek csak "megférnek vele" egy kötetben. De talán szóljunk arról, hogyan "billen el" a mérleg éppen akkor, amikor — megfelelő módon — egyensúlyben kellene maradnia. A külföldön élő magyar írók közül csupán háromnak — *Cs. Szabó László*-nak, *Faludy György*-nek, és *Vajay Szabolcs*-nak *jutott hely*. Pedig irodalmunknak mellettük külföldön olyan képviselői is élnek, mint például *Márai Sándor* vagy *Zilahy Lajos*, akiknek írásai nélkül nincs mai magyar irodalom.

Külön kérdés a közölt művek megválogatása : *Faludy* verse jó huszonöt évvel ezelőtt látott először napvilágot, s nyilvánvaló, hogy a költőnek van — az utóbbi években írt — más, sőt a *Német zsoldosdal*-nál sokkalta reprezentatívabb írása ; Déry *Téglafal*-a — angolul — már egy sor antológiában és kötetben megjelent, tehát hozzáférhető s hasonló a helyzet Illyés *Egy mondat*-ával kapcsolatban is. Mindezt, — csaknem azt mondhatnánk — nem is mi teszszük szóvá, hanem az *alkalom*, mely Tábori Pálnak olyan lehetőséget nyújtott egy nagy feladat elvégzésére, ami — ismételjük ? — csak ritkán adatik meg a magyar irodalom külföldön élő képviselői számára.

Kár, hogy bírálnunk kell ? Jó, hogy bírálnunk lehet. Mert az antológiában olyan remekművekkel is találkozunk, mint Juhász *Eltékozolt Országá*-nak egy részlete vagy Cs. Szabó novellája, s olyan fordítási *trouvaille*-okkal, mint Zelk *Sírfelirat*-a. Mindez még jobban aláhúzza és erősíti fájdalmunkat olyan gyenge és figyelmet alig érdemlő művek láttán, mint Németh László és Szabó Magda színdarabrészletei, amelyek helyett a szerkesztő — éppen ezektől az íróktól — találhatott volna megfelelőbb, politikailag és irodalmilag olyan "lábon álló" alkotásokat, mint például egy részlet Németh László *Égető Eszter*-éből vagy Szabó Magda *Őz*-éből. Mert noha az nyilvánvaló, hogy az amerikai olvasó nem kap alapjában véve hamis képet a magyar irodalomról a "Literary Review" számának böngészésekor, az is nyilvánvaló, hogy a nagyító — amivel közelről próbálja megvizsgálni a képet — ott torzít éppen, ahol a legtisztábban kellene felmutatnia ennek az irodalomnak sorsát és tragédiáját ; a nemzet sorsát és tragédiáját, egyúttal.

ACZÉL TAMÁS

ANDRÁS SÁNDOR VERSEI

Dal

a víz élet
s a víz halál
belémsüllyed
és belésüllyedek
bennem csobban
és benne csobbanok
szétszedi étkem
és szétszed ételül
a víz élet
s a víz halál
úszom

Parton

forró homokban állig ásva
figyelek a hulló habokra
(a napfény mint a csépelt pelyva
sárgán és szúrva porzik a parton)
a gyermekekre kik a homokból
testemből buzgón építkeznek
s a várra amelyet
majd elmos a lassú dagály

Józanul

A természet a korlátlan lehetőségek világa.
Egy galamb szállt a járdára lábom elé —
valahol valaki olajat talált —
egy ráksejt dúródik beleimbe.
A Mont Everest,
az ichtiozaurusz,
és ez a molekuláira bomlott vérbajos mozdonyvezető :
mindmegannyi diadal,
játék az anyaggal,
örökös huza-vona.
Az ember nem üdvözülni akar,
de értelmesen élni.
A természet a korlátlan lehetőségek világa,
s így a korlátok lehetőségei is korlátlanok.

MISZTER HONFITÁRS

HALÁSZ PÉTER ÚJ REGÉNYE, MÜNCHEN:

Dr. J. HERP VERLAG 1965, 418 O.

LEHETÜNK-E igazában elfogulatlanok magyar emigráns regénnyel szemben ; azonnal az irodalomtudomány fogalom csiszolta nagyítója alá tesszük vajon, vagy bevalljuk, hogy előbb inkább sajátos sorsközösségünk titkait boncolgatjuk benne ? Nem rangját vonjuk kétségbe, csupán érzelmeinkről vallunk, amikor más műfajnak nézzük az emigráns regényt, mint akár az otthoni magyart, angolt vagy franciát. A lélekrajzot, a kifejezésmódot, az irodalmi irányt s egyéb fontos szempontokat egyelőre félretéve, azt kérdezzük : miről szól a történet ?

Halász Péter új regényének hőse a hazalátogató emigráns. Tárgyában kísért a múlt és — az összehasonlítás csábító. A húszas évek honvesztettjeinek Földes Jolán írta meg a történetét ; a hazalátogató emigránsét Körmendi Ferenc; Zilahy Lajos regénye : "A lélek kialszik" a kivándorlás, visszatérés és a végleges kivándorlás számadása. Mind a három könyv otthon íródott, a magyar betűvető-sors iróniája csupán parányit előlegezett mai, az első háború utáninál annyival sommásabb szétszóródásunkból, amikor hagyta, hogy "A halászó macska utcájá"-t és a "Budapest kaland"-ot a külföld fedezze fel számunkra... (Fiatalabb olvasók kedvéért : Földes Jolán és Körmendi Ferenc nemzetközi irodalmi pályázatok nagydíját nyerte el.)

A KIVÁNDORLÓ hazamegy látogatóba, kalandja akad — talán újra Budapesten ? Sikerül-e Halász Péternek is a visszatérés fájdalmasan kusza lelkiállapota mögé az otthon ráváró bonyodalmakat remekbe önteni, vagy ... tudnunk kell, évtizedek teltek el azóta és a mai Budapesten nem ömlenek már bonyodalmak : minden mereven adva van. A hős sem lehet már a húszas évek céltudatos, kemény legénye, akiből a hazatérés fokozatosan csinált "kósza, könnyes trubadur"-t : az új látogatónak keménynek kell maradnia, hogy ép bőrrel menekülhessen vissza az emigrációba.

"MISZTER HONFITÁRS", Halász Péter új könyvének címadó hőse elbukik, akárcsak Zolnai Ákos, a "Tatárok a Széna téren" főalakja. Írónk a "Tatárok"-kal mutatkozott be három évvel ezelőtt az emigrációnak ; kétszázötven rövid oldalon rögzítette örökre idegeinkbe az ötvenhatos forradalom tragédiáját. Néhány nap s benne a jellemtelen múltjából hirtelen emberré érő, majd újra bábbá merevült hős szétzúzódásának egy lélegzetben vett s a magyar sors borzalomskáláján megrázó egyszerűséggel eljátszott kesergőjc. Ne szóljunk azonban többet ily elragadtatásban — hiszen regények lapjain bújkál az a megfoghatatlan, ami olvasót olvasótól úgy választ el, mint embert embertől az életérzés : ítélkezni vagy vitázni ezekben a mélységekben aligha lehet.

Visszarévedései során a "Tatárok" hősének egy iskolatársa jut az eszébe, akit Solymárnak hívtak — akárcsak a "Miszter Honfitárs" főalakját. Írók emlékezetében, vagy tudatuk alatt a nevek különös sorson tengődnek. Szimbólum talán, hogy ez a mi Solymár Gáborunk egykor Zolnai Ákossal járt a gimnáziumba ; valóság pedig, hogy az új könyv szerzője ugyanaz a Halász Péter, aki a "Tatárok" három felvonásnyi tragédiáját kisregénybe sűrítette ? Nem kétséges, dráma a "Miszter Honfitárs" is, három nap és három éjjel zsúfolt, felfelé ívélő, majd lezuhanó, ördöngős tűzben pergő története. Első olvasásra nehéz elhinni, hogy ennyi esemény fért el az órák részletesen rajzolt lázgörbéjén — mégis úgy lehetett, az író nem hibázik, számot tud adni minden elköltött percről. A "Miszter Honfitárs" naturalista írás a szó jó és rossz értelmében ; megannyi telefoncsengetés, zuhany, ingváltás, lehörpintett konyak és temérdek mellékszereplő pontos lajstroma : írók és színészek, rendezők és riporterek, öltöztetőnők, pincérek, taxisofőrök. Katonaság, népség.

Mintha színpadra termett vérmérsékletét akarná álcázni, Halász Péter végsőkig feszíti az epika íjait. Pedig amit most ír, újra csak dráma ; a "Miszter Honfitárs" gyors ütemű mondanivalójában jellemek születnek, fejlődnek és buknak a szemünk láttára. Hibátlan okfejtéssel gáncsolja el Solymár Gábort két ember — mert van-e bosszúállóbb lény az aszszonynál, akinek nyitott ágyát visszautasítják és a pályája csúcsán álló férfinál, akit hajdan egyszer megalázva láttunk ? És képzelhető-e a bosszúcsírák kivirágozásához megfelelőbb légkör, mint a kádári Magyarországé ? Az ilyen országot büntetlenül még elhagyni sem szabad — talán ez a regény egyik üzenete.

HALÁSZ PÉTER tehetségéből két író is kitellene. Van képzelete, megfigyelőereje, gazdag nyelve. Humora is, mely a bevezető fejezetet kimentette a helyzet- és emberklisék kátyújából. Kevés rezgése van a természetnek és a hangulatoknak, moccanása az emberek és intézmények mindennapjának, amit ne tudna éreztetni. Kiválóan intelligens író : a legalanyibb jelenetek közepette sem veszi le kezét a világ ütőeréről. (A pénz különös vonzásáról ; a New York-i magyar éttermekről szóló rövid eszmefuttatásokat az olvasó figyelmébe ajánljuk ; gyöngyszem 'Etelka néni", aki nem húsból-vérből való szereplő, csupán az utcán elkapott beszédfoszlány alanya, és az író honvágyának leheletfinom vallomása...)

A "Miszter Honfitárs", ez a veszedelmesen olvasmányos könyv — rangban a "Tatárok" mögött marad. Bizonyos mértéktartást nélkülözünk benne, az írói tehetséggel való "tervgazdálkodást" ; a százötven oldalt, mellyel az első regény rövidebb volt. Solymár Gábor búsásan fizet pünkösdi királyságáért : mikor szerelmi családjáról olvasunk, úgy érezzük : túlontúl. Az Ercsiben töltött éjszakáról Budakeszi jut eszébe annak, aki a "Tatárok"-at olvasta, de csupán futó pillanatra.

Mintha összegyűrt cédulán Szabó Magda papírkosarából került volna elő Gábor szerelme, a Vígszínház primadonnája. Fanyar, boldogtalan, kiégett asszony — nehéz elképzelni, hogy jó színésznő. A nagybácsival sem szívesen ismerkedtünk meg, egy valószínűtlen emlék réme köti őt Gábor gyerekkorához s csak arra jó, hogy egy megoldatlan lelkiismereti problémával hagyja a főszereplőt és kényelmetlenkedjék az olvasónak.

VÉGÜL : Budapest. Igaz, ez itt a Vígszínház, a Sziget, a Kisroyal városa a rőtragyogású őszben — írók, színészek és a politikai beérkezettek ápolt ligete. Feledve már a "Budapesti kaland" édes-bús reménytelenségű ízei, a "fenn az ernyő" magyar világa az örökös "tarha" forrópárájú nyarán. Különös... Gábort senki sem akarja "megvágni" ; adni akarnak neki vagy — mindent elvenni tőle. Budapesten, ahol már a "tarha" is tilos. A képzelet bajosan követi mindezt — át is adjuk a szót most azoknak, akik a politika szemszögéből fogják majd Solymár Gábort lélekelemezni.

KOREK VALÉRIA

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Ki gyújtotta fel az alexandriai nagykönyvtárat?

Érdeklődéssel olvastam az "Irodalmi Újság" április 1-15-i számában Dénes Tibor : "Midőn Itália szemet hunyt" című könyvismertetését.

Engedjék meg azonban, hogy egy — a cikk értékét csökkentő — tévedésre felhívjam szíves figyelmüket.

Erosztrate (latinosan Herostratus) nem az alexandriai nagykönyvtárat gyújtotta fel, hanem az ephesusi Diana templomot, azon az éjszakán, mikor Nagy Sándor megszületett. Az a Nagy Sándor, akiről Alexandria a nevét kapta.

Az alexandriai nagykönyvtárat pár száz évvel később, ha jól tudom Kr. u. 640-ben, az arab hódítások idején Omár kalifa gyújtatta fel, mondván "nincs rá szükség, mert ami lényeges és fontos, úgyis benne van a Koránban". (Az idézet nem szószerinti, mivel nem tudok arabusul.)

Dr. Kovách Aladár
(Anglia)

Őszintén köszönöm a levélíró érdeklődését. Mindössze annyit vagyok bátor megjegyezni, hogy a "tévedés", — mely igenis súlyos tévedés ! — nemcsak az én számlámra írandó. Dino Buzzatit idéztem, kinek — jóllehet, kitűnő író — ezúttal meglehetősen elcsúszott a tolla. Elbóbiskolt Homérosz! Mással is előfordult már, nem is egyszer. Helyesbítenem kellett volna az olasz írót, legalábbis széljegyzetben. Mégsem tettem. Gyanút fogtam, hogy Buzzati talán szándékosan "tévedett". A hagyomány szerint ugyanis Erosztraté azért gyújtotta fel Artemisz templomát, hogy nevét halhatatlanná tegye. S Merlin asszony is — Buzzati szerint — kétes értékű "művével" kívánt volna a történelembe bekerülni. Ám lehet, hogy Buzzati igazán tévedett. Ez esetben tévedtem én is, hogy nem javítottam ki.

Dénes Tibor

SIKLÓS ISTVÁN VERSEI

sKarom felső izmán fekszik a fej tömör tömege

sKarom felső izmán fekszik a fej tömör tömege
dobhártyám a szív lüktető lemeze most szemhéjam
szövetén az őseredendő setétség képe vonul
már
világtalan emlékek tömbjei tolulnak egyre
magosabbra és sejtek csápjain épül a test
tárgyakSlélegzet szoros végtelenje hol tekinteted
korongja se lobban de kívülem is létezelSmagadon
túl telt lépteid visszhangja verődik le ágaknak
égő élein míg sziszegő szárnyak vonulását tereled
léted előtt és formád öbleiben szüntelen sebesség
simul láss meg az osztódóSlobogó pillanat ütemében
fejtsd föl e kövület ereiből szavamat egyetlen
lélegzet ívére : ÓM sNeved ize a dolgok mélyére szivárog
metsző fények hasadnak fel akkor habzó állkapcsú
indulatok idegét járva át voltod a közönyös térben íme
megindul távolodón egyre teljesebbSnövekvő
már
egyetlen sejted szememnek hullámzó tenger míg
világtalan emlékek tömbjei takarnak.

sirályok vergődnek látóhatárom karmaiban

sirályok vergődnek látóhatárom karmaiban
mennydörgés üti át a hullámok síkos izmait
villámok visszhangja görög a mélység torkából
ciklopszi szemmel bűvöl fennről a fény
átizzó szavakSégő hulladék keserű füstjében
majd
zöld tenger öblöget mos mint fehérhasú hulla
sodródom rejtett áramokbanSnem lesz jel
megnyugvásra sehonnan majd
fejnélküli bivalyok ügetnek a fehér homokban
olajos kavicson és ösmerős arcnyomok hevernek
szerteszét a partra kiterítve
ez lesz :
tüdőmSnyelvem kupolája lucskos hinárral
kopoltyús lovakkal telítveStestem hajszálcsatornáiban lüktetni fog neveddel
az emlékezetSa tenger.

Az "Európai szerető"

Polgár Tibor kisoperájának bemutatója Kanadában

EGY SIKERES amerikai körút után Polgár Tibor alig két éve telepedett le Torontóban. Kezdetben a mindennapi kenyeret zongoraleckék adása biztosította. De a robotos óraadások alatt sem szűnt meg benne a művészvér lobogása. Kanadai költők verseit zenésítette meg az Állami Rádió megbízásából és ha nekünk még most is kedvesebb Kosztolányi "Iloná"-jának szívet zsongító muzsikája, sikerére jellemző, hogy ez irányú munkásságával és egyéb szerzeményeivel elnyerte a Canada Council "arts fellowship"-jét az azzal járó négy és félezer dolláros jutalommal.

A "European lover" (Európai szerető) címen most bemutatott kétszemélyes vígopera Polgár Tibor első operája. Szövegkönyvét ugyancsak magyar, a tehetséges Jónás György írta. A két szereplő is európai származású : a New Yorkban élő Ilona Kombrink szopránénekesnő és Jan Rubes, a kitűnő basszista, a Prágai Operaház volt művésze. A nyolcszázszemélyes auditórium félkör alakú Shakespeare-színház jellegű, hirtelen emelkedő vörös bársony ülésekkel, nincs külön színpad, lent a félkör közepén játszanak a szereplők. A díszlet mindössze egy bárasztalka, egy modern karosszék és egy — autóparkoló-óra. A zenekíséretet egy kvartett szolgáltatja, a Torontói Szimfonikus Zenekar legkitűnőbb művészeiből áll, a zongoránál a szerző ül, aki egyben dirigálja is a kvartettet.

NEM LÉVÉN függöny, nincs is ami "felmenjen". Az előadás azzal kezdődik, hogy besétál a Nő és a Férfi, az utóbbi bedobja az érmét a parkoló-órába, ezzel is jelezve, hogy most szállítak ki a kocsiból. Hamarosan elkezdődik örök párharcuk, azzal a hozzáadással, hogy a Férfi európai, a Nő amerikai. Az európai hevességű ostrom szokatlan a Nőnek, aki végül nem tud és nem is nagyon akar ellenállni. A győzelem után a Férfi már távoznék, amikor rádöbben, hogy a Nő többet jelent számára az eddigi futó kalandoknál és megkéri a kezét. A nő megrökönyödik és feltételeket szab. Tipikus amerikai feltételek, teljesítésükben a hóditó európai Casanovának amerikai tucatférjjé kell válnia. Mit tehet egyebet — hiszen szerelmes —, vállalja a metamorfózist. Lelki szemünkkel már látjuk, mint áll neki törülgetni a mosogatógéppől kiemelt tányérokat, csak az a kérdés, marad-e majd elég lelkiereje, hogy megőrizze egyéniségét a technika minden előnyével ellátott, de mégis oly egyhangú rabszolga-életben.

NEGYVEN PERCIG tart az opera. A zene, amely modern volta ellenére is melodikus, kitűnően érzékelteti a könnyed, gúnyoros hangú, de a valóságban nem is olyan mulatságos témát. A baj a színpaddal van. Ha Hamlet monológját nem zavarja is a díszlet nélküli nyílt tér, az intim jellegű játékosságot azonban agyonverik a méretek. Így azután nem csoda, ha a két rutinos színész is időnként zavarban van, a játékbeli és hangbeli nüanszok egyszerűen elvesznek. Nehéz dolog incselkedni az űrben és egy kvartett zenéjével tölteni be a termet, amely egy szimfonikus zenekart is elbírna. Maguk a zenészek is érzik ezt, így azután annál nagyobb erővel játszottak, ami viszont az énekhang rovására ment. Minderről persze sem a zeneszerző, sem a szereplők nem tehetnek, a mozgalmas torontói színházi életben ez volt az egyetlen szabad helyiség. Szolgáljon vigaszul, hogy a bemutató sok száz nézője a kedvezőtlen külső körülmények ellenére is őszintén lelkesedett az előadásért és kanadai körútjukon — mert országos körútra is indul a kis együttes — aligha lesz kénytelen még egyszer ilyen mostoha viszonyok között játszani.

BORSZÉKY GYÖRGY

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

PAPLAK A SZÉLBEN

CHARLOTTE BRONTE SZÜLETÉSÉNEK SZÁZÖTVENEDIK FORDULÓJÁRA *

"Papa, írtam egy könyvet."

"Írtál, kicsikém?"

"Szeretném, ha elolvasnád."

"Ajaj, túlságosan megerőltetné a szememet."

"De nem kézirat, papa, nyomtatva van."

"Szent ég, meggondoltad, hogy mibe kerül! Rá fogsz fizetni, mert ugyan ki veszi meg a *te* könyvedet? Senki sem hallott a nevedről."

Haworth a neve fönn északon a yorkshire-i falunak, ma egy ugrásra nagy iparfészkektől, az Isten háta mögött száz év előtt, ahol 1847-ben lefolyt ez a beszélgetés egy paplakban apa és lánya közt. Kísérteties volt a szürke kőház, temetőre nézett néhány ablaka, alig tudott kiütközni a gyom a szorosan elnyúló sírtáblák közeiben. Zord volt a ritkán lakott, huzatos táj, évente csak hetekre szelídült meg, nyáron, amikor bíbor virágok borították a hullámos lápvilágot s a borzongó hangát. Az év nagy részén a szél uralkodott a szétszórt tanyák, vízimalmok, megdőlt törpefenyők, esdeklő bozótok és a kifűthetetlen paplak felett.

A kandalló barátságos piros lángjánál
felidézem a havas táj völgyelletét ;
tünődöm a lápon : a dombok háta páráll
s leszakad az esti borzongtató setét...

Patrick Bronte volt a félvak lelkész neve, Jane Eyre a regény címe. Ok nélkül riadt meg az öreg, ötszáz font tiszteletdíjat kapott a lánya, mai vásárlóerőben a névérték tízszeresét, majdnem adómentesen és százhúsz év múlva is az öt-hat legjobban keresett viktoriánus regény közé tartozik a kölcsönkönyvtári jegyzéken. Charlotte, a papkisasszony álnéven adta ki — Currer, a keresztnév szándékosan kétértelmű : illik nőre, illik férfira —, mert nőíróknak, a századeleji, ironikus Jane Austen ellenére akkor még nem volt becsületük. Már pedig ő, magára utalva abban a szélseperte, könyörtelen ősvilágban korán megtanulta, mi az önérzet, függetlenség, küzdelem. Anya nélkül nőtt fel, két húgával és testvéröccsével, egy különc apa mellett. Százötven éve született, 1816. április 21-én, York grófságban.

JELLEMZŐ az év : Napoléon hadviselő démonának megfékezése után Európa behódolt Lord Byron költői démona előtt. Nem sokat mond viszont a szülőhely. Írországból származtak, idegen föld volt nekik Észak-Anglia, idegen faj — már amennyire érintkeztek a külvilággal — a józan, nehézkes, nagyon jóravaló yorkshire-i ember. Az íreknek nótás a hírük, "Észak spanyoljai", a szó derűs és komor értelmében egyaránt — számkivetett spanyolok, ahogy Salvador de Madariaga mondja —, s mivel nagy részük katolikus, a gyónás jobban kioldja belőlük a szomorúság görcsét, mint más északi népekből. Csakhogy a Bronte család protestáns és velejéig puritán volt ; szertelen kelta képzeletük démonával közbenjáró, külső segítség nélkül kellett megküzdeniök. Gyónhattak a szélnek, a fekete köveknek s a hangafűnek, gyóntak — ahogy haláluk után kiderült — gyermekkoruktól a papírnak. Londonban akkor már a realizmus uralkodott, de az elszigetelt paplakot kiverhetetlenül megszállta Byron s a sötét byroni hős kísértete. Ámbár teleszívták magukat puritán szigeti előítéletekkel, ezek az ír "belső számüzöttek" inkább illettek a kontinensre, mint oda, ahol éltek. Gogoly hol humoros, hol tébolyító szellemei otthonosan mozogtak volna a házban ; a ház körül tomboló szélnek Berlioz lehetett volna a hangszerelője ; kicsi lakói, el-elkószálva apátsági romokhoz s elhamvadt udvarházak kövei közt bújócskázva szót értettek volna a Két Szomszédvár költőjével, Vörösmartyval. Már-már átok a családon az a tehetség, amit a sors pazarló szeszélye a négy testvérre kiosztott. Ketten élni tudtak vele, a harmadik is valamelyest, a negyediket összeroppantotta. S az a negyedik éppen a fiú volt.

NOHA Észak-Angliában született és nevelkedett s Írországot sohasem látta, Charlotte ír kiejtéssel beszélt. Termete parányi, csinosnak alig mondható, jelentéktelen arcában csak változó színű szeme világít, mint bolygó fény a lápon. Eredetileg hatan voltak testvérek. Korai életét nyomon lehet követni fő regényében. Jane Eyre édesanyja hamar meghal, rideg nagynénje vigyáz rá tíz éves koráig, akkor bekerül egy magániskolába. Az intézetet lelketlen szigorral egy lelkész vezeti ; a spártai fegyelembe és edzésre szánt nélkülözésekbe belepusztul Jane egyik törékeny iskolatársa. Az írónő két idősebb nővéréről mintázta az áldozatot. Mindkettőt megölte az iskolában a szadista jellemképzés, amely istenes magatartás és hősi tűrés helyett tüdővészt váltott ki belőlük. Ezzel megszakadt a Bronte-gyermekek iskoláztatása. Apjuk, megriadva, otthon tartotta a többieket s maga próbálkozott tanításukkal. Igazából önképzők voltak. Charlotte, Emily, Anna, a három nővér és Branwell, a fiú összezárkózott a paplakban s benépesítette izzó képzeletük teremtményeivel. A régi puritánok nem hittek ugyan a katolikus Purgatóriumban, de annál inkább a Pokolban s akiket éjente ránk szabadít : boszorkányokban és rontó szellemekben. Amelyektől csak úgy hemzsegtek a Brontek vallásos és világi olvasmányai. Falták a betűt. Csalékony volt a paplak csöndje, a négy gyerek kihátrált falai közül a valóságból. Hogy hová? Királyságokba.

Charlotte bálványozta Wellington herceget, a waterlooi győzőt. Apjuk egy napon játékkatonákkal állított haza, ő kiragadott egyet: ez a herceg! Így kezdődött. Az ólomkatonák köré királyságot alapított öccsével, Angria volt a neve. Lapok és könyvek jelentek meg a láthatatlan országban, nagy részüket Charlotte írta körömnyi füzetekbe, amelyekből megmaradt mintegy száz, csak nagyítólencsével lehet kiolvasni a bolhabetűket. Nem maradt el mögöttük Emily s Anna sem. Nekik is volt királyságuk : Gondal, a Csendes-óceán fölfedezetlen szigetén. Talán rájuk gondolt Cocteau, amikor megírta regényét a "vásott kölykök" veszedelmes játékvilágáról.

TIZENKILENC éves korában Charlotte elment tanítónőnek ; Emily tanítványként követte ugyanabba az iskolába. Egyiküket sem kísérte a szerencse. Ő rosszul boldogult a tanítással, idegösszeomlás kerülgette, félvad húga nem lelte helyét az idegen környezetben. Haworth csak kívülállóknak zord, hideg és kietlen, őket mindig visszaszólították meghitt démonai. Vagy mondjuk inkább Angria és Gondal ?

Jelentkezett az első kérő, egy fiatal segédlelkész. Szeretetre méltó ember volt, tetszett neki, de érezte, hogy *nem tudna meghalni érte*. Az ő szavai ezek. Hát bizony a derék ifjú nem hasonlított sem Lord Byronhoz, sem Wellington herceghez. Múltak az évek, Charlotte beállt nevelőnőnek, utálta, amit csinál. Közben Branwell, a három lány szemefénye, a valóság elől bujkálva inni kezdett. Túl a serdüléskoron, betaszítva a mindennapi életbe megbosszulta magát gyermekkori szerepjátszásuk, a túl hevesen átélt félálomvilág. Ekkor támadt valakiben a gondolat, hogy Charlotte és Emily menjen át a kontinensre, francia nyelvgyakorlat végett. Francia tudással hamarább kaphatnak tanítványokat a házhoz. Ma is megvan a hatalmas utazóláda, amelybe a két nővér, korabeli szokással feltornyozta, mint a kelengyét, a csipkés alsóneműket. Régi hajókon nem törődtek a túlsúllyal. 1842. telén beiratkoztak egy brüsszeli internátusba.

Heger professzor, az intézet lelke középtermetű volt, de parancsoló természet. Az volt Byron és Napoléon is. Charlotte váratlanul összetalálkozott álomlovagjával, a mítikus hímmel, akiért meg tudna halni. Felragyogtak képességei, tanítványból hamarosan átváltozott angol tanárnővé. De puritán volt körme hegyéig, meg sem fordult a fejében, hogy viszonyt kezdjen egy házas emberrel. Heger asszony katolikus francia fejében viszont nagyon is forgolódott a veszély gondolata. Nem ismerte a puritánokat ; másfajta nevelésével úgy képzelte, hogy gyónás után a bűnbánat föloldoz kisebb vétkek alól, amelyeket tehát érdemes elkövetni. Türhetetlenné tette Charlotte életét. Menekülléssel végződött a titkolt szerelem, vissza a lebírhatatlan vonzású, magányos paplakba, üvöltő szelek védelme alá. Húga már korábban hazatért. Első regényében, A Professzorban ezt a megrázkodtatást mesélte el Charlotte, többszörös áttételben — a férfi ott legényember — és happy endinggel : William, az angol tanár feleségül veszi svájci tanítványát. Másképp festett a megalázó, szürke igazság. Heger félévenként csak egy levelet engedélyezett ; később, felesége kívánságára attól is eltiltotta. Sohasem találkoztak többé.

NAPRA nap, hétre hét, hónapra hónap múlt egyhangún Angria és Gondal romjain. A család szemefényéből a szégyene lett : Branwell nappal aludt, éjjel részegen őrjöngött. De a ház mégsem volt pokol. Veszedelmes gyermekkori játékuk a három lánvban átváltozott megváltó szenvedéllyé. Charlotte egy napon rábukkant Emily rejtegetett verseire ; kiderült, hogy Anna is ír. A nővérek elhatározták, hogy Currer, Ellis és Acton Bell néven kiadják verseiket. Hamis keresztnevük kezdőbetűi egyeztek valódi nevük kezdőbetűivel. Kiadótól kiadóhoz vándorolt a kötet, végül saját pénzükön nyomatták ki. 1846-ban jelent meg ; két — ismétlem : kettő — példány fogyott el belőle.

Nyomdafestéket szagoltak a lányok. S annak, siker ide, kudarc oda, éppen olyan mérgező a hatása, mint vérbeli komédiásra a festékszagé. Nekiültek regényt írni. A helyszín azonban már nem belső titkos tündérországuk, hanem Haworth valóságos környéke, ahol vadvirágként felnőttek. Hogy első vállalkozásukból Emily regénye: Üvöltő Szelek időtlen remekmű, csak valamennyiük halála után derült ki. Charlotte kézirata, A Professzor szerencsétlenül járt : egyetlen jó szó nélkül dobták vissza mindenünnen. Nem csüggedt, belefogott második regényébe. Fantasztikus az indító körülmény : elkísérte apját egy szemműtétre Manchesterbe s mialatt az öregúr napokig sötét szobában feküdt, ő unaloműzőnek papírhoz és ceruzához folyamodott. Szerencsére az egyik kiadó, ki tudja hányadik, nyájas és hosszú levelet csatolt a visszautasított kézirat mellé : ez ugyan nem jó, de nincs valami egyebe a fiókban ? Charlotte ceruzája szárnyalni kezdett a biztatástól és megszületett Jane Eyre avagy A lowoodi árva. Mint bálványa, Lord Byron, egy napon országos hírnévre ébredt. Utolérte másik eszményét, Wellingtont is : Angriának, a képzeletbeli titkos királyságnak megvolt immár a waterlooi diadala.

Mert hiszen Angriában vagyunk ismét, a teljesedő vágyálmok honában. Hamupipőke, szörnyű megpróbáltatások után végül nőül megy a mesebeli herceghez, Rochesterhez, Thornfield Hall urához. Ott vagyunk s mégsem vagyunk ott. Ha csak ott lennénk, a kutya sem emlékezne a regényre. Mialatt Angria társalapítója, Branwell halálba itta magát, másik alapítója, a vénülő lány újfajta emberekkel : halandóknál makacsabb életű, eleven alakokkal telepítette be hajdani zárt játékvilágukat. A lobogó kelta képzelet kiegyezett a yorkshire-i ember mérlegelő, hűvös tekintetével és józan humorával. Nőknek ilyenhez több érzékük van, mint a földtől néha végképp elrugaszkodó férfiaknak. Azért volt a három nővér közül Emily a férfi. Ő teljesen elszakadt.

Charlotte felnőtt. Nyilvánvaló, hogy nevelő hatással volt az elfojtott, boldogtalan szerelem is. Regényét teletömte ugyan egy hanyatló stílus, a Romantika melodrámai kellékeivel : megzavart esküvő, rejtegetett őrült feleség — "a kastély titka" —, menekülés az éjbe, tűzvész, szerelem a romok közt a roncs, ámde még mindig imádott férfias férfival, aki szerencsére már özvegy, mert őrült felesége a lángokba veszett. De Charlotte Hamupipőkéje fölvágott nyelvű, független, önérzetes angol lány, akinek *valóságos* ivadékai egy félszázad múlva kivívják a nők egyenjogúságát. S Rochester, a mesebeli herceg sem élettelen hasonmása Byron démonának, ápolásra, gondozásra szorul. Charlotte beleoltotta a regény hősnőjébe anyáskodó érzését elözvegyült, félvak apja iránt.

"Van egy zsebfésűje, Sir?"

"Minek az, Jane?"

"Csak azért, hogy rendbeszedjem a kócos, fekete sörényét. Maga elég ijesztően fest ilyen közelről. Azt állítja, hogy tündér vagyok. Nohát maga meg inkább manónak illik be, mondhatom.

"Rémes vagyok, Jane?"

"Nagyon, Sir, mindig is az volt, tudja."

Orson Welles, a csúnya, de démoni hatású színész alakította filmen. Teletalálat volt a választás. Igaz, hogy maga választotta ki magát e szerepre s Welles lángész a mesterségében.

ÜNNEPELTÉK, kézről kézre adják híres emberek a fővárosban. Ma Carlyle, holnap Dickens, Thackeray, John Stuart Mill. Vígjátéki jelenetek következtek : "túlkompenzált" a félénk falusi veréb. Most, hogy testközelbe kerültek a távoli, félelmes sasok, megintette őket, lelkükre beszélt, hogy írjanak jobban, kibújt belőle a puritán nevelőnő. Csak az elvarázsolt házban volt önfeledt, csak ott volt elemében.

Pedig abból halottas ház lett, egymás után elragadta áldozatait anyai örökségük, a tüdővész. Először a fiút.

Melletted térdelek,
barátom, s bár ma lenn
már várnak örök tengerek,
egy órát adj nekem ;

a hullám mennydörög,
tajtéka mint a hó,
s a távol, túlsóparti rög
seholsem látható.

Ne hidd, a hab mesél,
nincs Éden odaát,
térj vissza hát e vad, fehér
zavarból, vár hazád!

Minek tért volna? Az a haza : Gondal és Angria régen összeomlott. Branwellt követte Emily, aki — szűz nőstény farkas a lápon — mindvégig szembenézett a végzettel, egy sóhajt sem tudott kicsikarni belőle. Felöltözve halt meg, egy heverőn, nem az ágyban. Köröskörül lángolt a kontinens. A forradalmak szentéve volt az 1848.

Ezernyi vallás — szívünk dobogtatója
s mi hitvány is mind, míly értéktelen!
Akár a dudva virága, hervadóba'
s tűnő tajték a távol tengeren.

Regényéről fitymálva írtak megjelenésekor a kritikusok, nem gyanítva, hogy a következő század, a mienk, nővére művei fölé helyezi. Magyarul Halász Gábor foglalkozott vele rangjához méltón, 1941-ben, majdnem száz évvel a szerző halála után. Alig hunyt el Emily, Annát is elvitte a tüdőbaj. Kilenc hónap alatt háromszor temettek a paplakból. Nem kellett messze kimenni.

Charlottenak még két regénye jelent meg : Villette, amely a brüsszeli érzelmi beavattatás érettebb feldolgozása és Shirley, a tőkés vállalkozók és gépromboló munkások harcáról. Barátnője s későbbi életrajzírója, Gaskell asszony, egy papné s ő, a vénülő papkisasszony hagyta ránk regényekben az észak-angol ipari forradalom hiteles képét. Jobban értettek a terephez, mint a londoni Dickens, aki pár hetes szemle után hasonló körképre vállalkozott a Nehéz Időkben.

Újabb kérő jelentkezett, Arthur Nicholls lelkész úr. Rajta aztán a makacs hűségen kívül nem volt semmi figyelemre méltó. Charlotte kikosarazta, majd hozzászokott és fölengedett. Ha nem is volt dominálóhím, a kitartástól előbb-utóbb minden nő meghatódik. Harmincnyolc éves korában hozzáment feleségül. Egy év múlva a másállapot az utolsó Bronte sarjadékból is kiváltotta a tüdővészt. Olyan boldogok voltunk, — mondta és meghalt. Férje karja közt, a paplakban.

Végszava nem volt ír, ha talán azzal a kiejtéssel suttogta is. Nem volt benne vad költészet, önsiratás, tiltakozás, dráma. Angolok szoktak ilyet mondani halálos ágyukon, megható önfegyelemmel, őszintén, egy boldogtalan élet után. Apa és vő magára maradt, összezárva. Most lett csak igazán kísértet-házzá a paplak. Egykori gyermekei népesítették be szellemjárásukkal, nem szertelen képzeletük szülöttei. Ma zarándokhely, évente tízezrek keresik föl. Enyeleg a bíbor virágokkal a szél, aztán kitör és üvölteni kezd.

(*) Emily Bronte első és harmadik versrészletét Határ Győző, a másodikat Radnóti Miklós átköltésében idézem.

Tavasszal
a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik

HATÁR GYÓZÓ
BABEL TORNYA
c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :

SKANDINAVISKA BANKEN,
SOLNA 5385-25 078 71

Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

VAJDA ALBERT

Bocsánat, hogy a téma közbeszól!

— AZ OTTHONI ÚTIKÖNYVÍRÁSI LÁZ MARGÓJÁRA —

"Elutazni annyi, mint megírni a magunk útikönyvét" — mondja az otthoni, megfejelt francia mondás és ennek megfelelően, alig van hét, hogy az otthoni posta ne hozna újabb és újabb útikönyvet címemre.

Lelki szememmel látom, amint odahaza, ezekben a pillanatokban, több tucat újságíró, író és művész ül az írógép mellett és szótárral, valamint külföldi útján vett idegen nyelvű útikalauzokkal felszerelve írja a maga egyéni meglátásokkal terhes útikönyvét Londonról, vagy Párizsról, Stockholmról, vagy Szicília kék egéről.

Félreértés ne essék, ezt teljesen megértem. Aki Hegyeshalomnál átlépi a határt, az élmények olyan sokaságával találja magát szemben, hogy azokat meg akarja osztani otthon élő fele-barátaival, vagy fele-ellenségeivel. Azt is megértem, hogy a külföld-szomjas olvasó megveszi ezeket az útikönyveket, részben azért, hogy képzeletbeli utazást tegyen a szerzővel, másrészt azért, mert ha kap majd Emilke néni sógórnője elvált felesége második férjének harmadik unokahúgától egy meghívó levelet, akkor az elolvasott útikönyvre támaszkodva, nem fog idegenül botladozni az idegen városban.

EGY ZSIRÁF MEGÉRKEZIK...

Mindezt megértem és nem is emelném fel halk szavamat az útirajz-írási láz ellen, ha nem ért volna az a megtiszteltetés, hogy magam is bekerültem az egyik, mint hallom, nagysikerű útikönyvbe. A könyv írója *Boldizsár Iván*, címe : *"Zsiráffal Angliában."* (A zsiráf nem én vagyok, hanem a "New Hungarian Quarterly" című angol nyelvű folyóirat, amelyet Budapesten adnak ki és amelyet Boldizsár Iván szerkeszt.) Szerény személyem úgy került az útikönyvbe, hogy a szerző felkereste a híres "Times" irodalmi mellékletének szerkesztőjét, aki meglehetősen hűvösen fogadta. Nem találtak közös témát, csak azt, hogy, — idézek a könyvből — *"egy Londonban élő magyar humorista könyvéről, Vajda Albertnek 'Négyszemközt a szememmel' című különös önvallomásáról beszélgettünk. Nem jelent meg angolul, mégis ismertették."*

Igazán örömömre szolgál, hogy téma lehettem és feloldhattam a fagyos légkört az angol és a magyar lapszerkesztő között. Fényes bizonyítéka ez annak, hogy Angliában a téma a földön hever, csak le kell hajolni é r t e m.

Az sem lenne baj, hogy a szerző nem jól tudja : könyvem megjelent angolul is, méghozzá több kiadásban és a BBC is műsorára tűzte, tíz folytatásban, persze azt is angolul, mert a brit sziget népe, — bármennyire is próbálom évek óta rábeszélni őket, — még kedvemért sem hajlandó a magyar nyelvre áttérni.

MINDENKI ÍRHAT ÚTIKÖNYVET

Mindez azonban nem lett volna ok arra, hogy írógépet ragadjak és néhány szót szóljak az otthoni útikönyvekről, elsősorban a *"Zsiráffal Angliában"* címűről.

Kezdem talán azzal ; mindenki tud útikönyvet írni. Felelősségem teljes tudatában kijelentem, hogy az, aki az otthoni középiskolában elsajátította az írás és olvasás tudományát, nyugodtan foglalkozhat azzal a gondolattal, hogy legközelebbi külföldi útja után megírja a maga útikönyvét.

Az elmúlt két-három évben megjelent útikönyvek ugyanis, majd hogy kivétel nélkül, ugyanarra a receptre épültek.

"Végy egy nyugati országot, tölts ott el 2-3 hetet, de ne többet, keress fel néhány régóta ott élő magyart és hallgasd meg, hogy azok miket szidnak. Végy meg egy könyvet, mely az idegen ország történelmét tárgyalja, adj hozzá két-három fényképekkel illusztrált útikalauzt, keverj bele néhány megfigyelést, utcán, buszon, földalattin, vagy étteremben, öntsd le az egészet néprajzi, szociológiai és kulturális megállapításokkal, (ezeket szintén megkapod készen, könyvalakban csak le kell fordítani őket) és hintsd meg a tetejét egyéninek hangzó megállapításokkal. Ha kész, melegen tálaljuk fel a Szépirodalmi Kiadónak, vagy a Magvetőnek."

Félreértés ne essék : ez a recept azokhoz szól, akik szakácskönyvből főznek, vagyis, akik tisztes mesteremberei a szakmának anélkül, hogy művészi tökélyre tettek volna szert.

ÉPÜL-E LONDON VAGY SEM?

Boldizsár Iván könyve csak annyiban készült a fentebb leírt recept alapján, hogy rengeteg értékes történelmi és kultúrtörténeti adalékot tár az olvasó elé. De ezenfelül, Boldizsár könyve eredeti és végtelenül öntudatos hangú könyv. Az olvasó állandóan ott érzi a sorok mögött azt a magabiztos fölényt, amelyet csak egy olyan országból jött szerző árasztha magából, mely ország már elindult a fejlődés útján. És ez a szerző most egy olyan ország földjére teszi iránytmutató lábát, ahol még korhad a régi, a rossz, az elavult, a maradi. A szerző meg is jegyzi könyvének 103. oldalán, — szó szerint idézem : *"Az utóbbi egy-két évtized alig épített Londonban, legalábbis az idegenek részére látható részeken nem."*

Hiába, látszik, hogy a szerző évekig diplomata volt. Megmondja, hogy 20 év alatt "alig épült valami Londonban" — de ugyanakkor gondol a kibúvóra is. Ha ugyanis valaki azt mondaná : "de kérem, ez nincs igy!" — akkor ott a diplomáciai vészkijárat : "én odaírtam, hogy csak az idegenek által látogatott részekről beszélek."

Ez kiváló érv *lenne*, ha a szerző, három oldallal odébb, a könyv 106. oldalán, nem írná le ezt a mondatot : *"Itt is új, sokemeletes üzletház kockák épülnek."* Hohó! "Itt *IS*" — tehát *máshol* is ? A 103. oldalon még alig épült valami, a 106.-on már épült.

Az elmúlt egy-két évtized, igenis, nagyon sokat épített Londonban. Ezt mindenki látja, aki idejön, akár idegen, mint én, akár útikönyv-író, mint a szerző.

VOLT-E ZÁSZLÓ A GÖRÖG UTCÁBAN?

Igaz viszont, hogy a szerző látott olyat Londonban, amit az itt élők sohasem láttak. Látott a londoni Soho Görög utca (Greek Street) nevű utcájában hatalmas piros-fehér-zöld zászlót. Mint írja :

"Nem emlékszem, Csárdának, Paprikának, vagy Tokajinak hívják a vendéglőt, amely nemzeti színeinkkel ékeskedik."

Hogy a szerző, különben oly kiváló emlékezőtehetségét felfrissítsem, elárulom : a vendéglőt *Vidám Huszár*-nak (Gay Hussar) hívják és soha nem volt rá kitűzve a magyar zászló. Erre tanú a tulajdonos, — aki angol, de remekül beszél magyarul, — tanúk a vendégek, a járókelők, mindenki.

Rendben van, mondja erre az olvasó, hát nem volt kitűzve rá a magyar zászló. Ez igazán nem von le semmit az útikönyv értékéből. Ennyi költői szabadság még egy útikönyv-írónak is jár.

Éppen erről van szó. A képzeletbeli magyar zászló ugyanis csak arra kellett, hogy a szerző leírhassa a következő mondatot :

"A taxisofőr észrevette, hogy odanézek. Jó hely, jegyezte meg, de be ne tegye a lábát, méregdrága."

Nem voltam jelen a beszélgetésnél, de humorista iparigazolványomat teszem fel két tucat Orkánkabát és 32.500 londoni útikönyv ellenében, hogy a sofőr nem ezt mondta.

Érveim : 1.) A londoni taxikban az utas hátul ül, üveglappal elkerített térségben, tehát a sofőr *elöl* nem láthatta, amikor a szerző *hátul* kipillantott a nem létező lobogóra.

2.) Tegyük fel, hogy látta. Ez esetben sem mondta azt, hogy "oda be ne tegye a lábát, méregdrága", mert Angliában szigorúan védik az emberek hírnevét, az ilyen megjegyzés pedig hitelrontás, amelyért törvényszabta büntetés jár.

3.) A Görög utcában két magyar vendéglő van egymás mellett. Az egyik a már említett "Vidám Huszár", a másik a "Budapest". Mindkettő közismerten polgári árakkal dolgozik, tehát egyáltalában nem méregdrága.

UTAZÁS A FÖLD ALATT

A szerzőnek általában baja van a londoni közlekedéssel, s ebben sok igaza van. Egy 9 milliós világváros közlekedése nem gyerekjáték. De azt írni — 34.-35. oldal —, hogy a londoni földalatti állomásai 2-3 tengeri mérföldnyi távolságban vannak egymástól, nem helyénvaló, mert téves képet ad az olvasónak a világváros gigantikus földalatti hálózatáról. A londoni *Underground*-nak,földalattinak 269 állomása van. Ezek belterületen közelebb vannak egymáshoz és ahogy haladunk kifelé, úgy ritkulnak.

A szerző azt is felpanaszolja, hogy az *Eaton Place*-ről csak kétszeri átszállással jutott volna el a *Sohó*-ba. Ez így van, feltéve, hogy — otthoni hasonlattal élve — a Köröndről úgy akarna elmenni a Belvárosi Kávéházba, hogy közben érinti Újpestet. Az *Eaton Place*-ről — hátha legközelebb megint felmerül ez a probléma — úgy mehet legjobban a *Sohó*-ba, ha lesétál a *Hyde Park Corner* nevű földalatti megállóhoz és onnan két állomást utazik, a *Piccadilly Circus*-ig. Átszállás nélkül. A Piccadilly tőszomszédságában van a Görög utca.

Jó, jó, mondhatja erre az olvasó, ezt egy látogató nem tudhatja. Igy van ! London közlekedése valóban nagyon bonyolult, annak kiismeréséhez évek kellenek, nem úgy, mint egy útikönyv adatgyűjtéséhez, amelyhez bőven elég néhány hét, vagy nap.

AJÁNLÁS

Nem szeretném, ha bárki is azt gondolná, hogy a *"Zsiráffal Angliában"* című könyvet rossz útleírásnak tartom. Ellenkezőleg. Értékben, előadásmódban kiemelkedik a többi, Angliáról szóló útirajz közül. De olvasása közben, éppen a fentebb kiragadott lazaságok miatt, állandóan arra kellett gondolnom : itt az ideje, hogy valaki felhívja a dús, tömött sorokban várakozó, leendő útikönyvírók figyelmét egy el nem hanyagolható szempontra. Amikor leülnek az íróasztal mellé és a külföldön vett útikalauzokból fordított szövegek közé beírják a maguk megdönthetetlen véleményét és egyéni meglátásait, gondoljanak arra : *az útikönyv olyanok kezébe is kerülhet, akik ismerősek a kinti helyzettel.*

Még szívesen írnék erről a témáról, de sajnos, sietnem kell : repülőgépem másfél óra múlva indul Tokióba. Közben *két teljes órára* leszállunk Athénban. Ennyi idő bőven elég ahhoz, hogy összeszedjem az anyagot egy görögországi útikönyvhöz.

Ki magyarázza félre Paszternákot?

1

A HAZAI SAJTÓ ritkán tesz említést külföldön élő magyar írókról, még ritkábban bocsájtkozik velük tisztességes hangú vitába. Pedig az ilyen viták lépést jelenthetnek a rendszeres dialógus felé — ezért válaszolok E. Fehér Pálnak az "Élet és Irodalom"-ban megjelent glosszájára, amely az újvidéki "Híd"-ben közölt Paszternák-esszémhez fűz bíráló — bár elég barátságtalanul bíráló — megjegyzéseket.

E. Fehér közli, hogy Sulyok Vincével közösen készített Paszternák-fordításkötetünk ("Karácsonyi csillag", Washington, 1965) eddigi hiedelmünkkel ellentétben nem az első magyar Paszternák-válogatás. "A szovjet líra kincsesháza" című sorozat egy könyvecskéjében már 1963-ban kiadták magyarul Paszternákot. Köszönöm a helyreigazítást ; hogy erről a kiadványról mindeddig nem tudtunk, nyilván annak köszönhető, hogy a hazai lapok (amelyeket elég rendszeresen követünk) nem verték nagydobra megjelenését. Hogy aztán ez a válogatás mennyiben ad "megfelelő képet" Paszternák költői útjáról, nem tudjuk ; alighanem kihagyták belőle a legjobb Zsivágó-verseket, amely esetben a kép minden, csak nem megfelelő. Itt jegyzem meg, hogy mi a „Karácsonyi csillag"-ot elsősorban h i á n y p ó t l ó n a k szántuk, nem törekedtünk teljességre, s ha a kései Paszternák-versek legjavát mégis mi tettük először elérhetővé a magyar olvasóközönség számára, teljesítettük a magunk elé kitűzött feladatot.

2

AZ "ÉLET ÉS IRODALOM" cikkírója engem "Paszternák-legendák" terjesztésével vádol, hisz úgymond: "a provokáló Nobel-díjat követő kétesztendős sajnálatos szünetet kivéve ... Paszternák mindvégig, a személyi kultusz évei alatt is megjelentethető szerző volt a Szovjetunióban." Ha valami, ez aztán alaposan ellentmond a tényeknek. 1934 és 1943, majd 1946 és 1954 között Paszternák egyetlen új verset sem közölt, kizárólag műfordítással foglalkozott, Goethet, Schillert, Petőfit fordított. Külön csoda, hogy Paszternák nem pusztult el a "tisztogatások" idején, mint Bábel, vagy Mandelstam, hogy őt nem, csak legközelebbi munkatársát, Ivinszkáját tartóztatták le az "antikozmopolita kampány" idején. Ekkoriban annyira volt közölhető költő, mint Weöres Sándor a legsötébb Rákosi-korszakban. Jegyezzük ide a tényeket: Paszternák életében utoljára 1946-ban adott ki verseskötetet. Következő kötete csak halála után 1961-ben jelent meg, erősen cenzúrázva, azaz "megválogatva". Ez a tizenötéves szünet lenne a Szovjetunióban a "megjelenhetőség" ismérve ?

E. Fehér úgy tesz, mintha nem tudna róla, milyen minősíthetetlen hangon támadta Paszternákot a Nobel-díj után a szovjet sajtó, milyen rágalmazások, mocskolódások érték a költőt hazai politikusok és írók tollából egyaránt. A politikai botrányt nem a nyugati hívek és kiadók kavarták Paszternák körül, hanem az "illetékesek" — azok között is különös buzgalommal a funkcionárius-írók, Szurkov és társai. Nem kétséges, hogy a Paszternák elleni hajsza a szovjet társadalom szégyenfoltjaként fog bevonulni az irodalomtörténetbe ; köztudomású, hogy a fiatalok, Voznyeszenszkij és Jevtusenko már most is éppen ezt a "rühös juh"-nak, alávaló árulónak kikiáltott embert, igazához haláláig ragaszkodó költőt vallják mesterüknek. S mint tudjuk, a hajsza még a Nobel-díjas költő halálával sem ért véget — megtörtént az, amitől Paszternák leginkább tartott : letartóztatták és elítélték Olga Ivinszkáját és lányát. És most Szurkov meg a kis szovjet szurkovok formálnak jogot arra maguknak, hogy ők értékeljék Paszternák írói életművét !

E. Fehér téved, ha azt hiszi, hogy Paszternák-kultusz csak Nyugaton lehetséges. Felhívom figyelmét egy 1957-ben kiadott lengyel antológiára (stu trzydziestu poetów), amelybe a szerkesztők kereken harmincöt Paszternák-verset vettek föl, (többet, mint akár Majakovszkijtól, akár Jeszényintől), köztük olyan Moszkvában "nemkívánatos" verseket, mint a "Hamlet", vagy a "Mária Cvetájeva emlékére". Az 1962-es Paszternák-kötet is becsületére válik a lengyeleknek. Továbbá : a "Doktor Zsivágó" az összes nyugati nyelveken kívül szerbhorvátul is megjelent. Mindebből csak azt a tanulságot szűrnénk le, hogy E. Fehér még a kommunista országok viszonylatában sem tartozik az úttörők közé, amikor most Borisz Paszternák verseinek (a megfelelő szempontok szerint megrostált) bővebb kiadását javasolja. Az eddigi legteljesebb orosz kiadás szerkesztője — ahogy E. Fehér is megírja — valóban Gleb Struve, (nem a michigani, hanem a berkeley-i egyetemen tanít), de Struve szemére vetni, hogy 1961-es gyűjteményéből "véletlenül" kimaradtak a "Novij Mir"-ben (1965. januárjában!) elsőízben közölt versek, talán mégiscsak túlzás. Bagoly mondja a verébnek...

3

VÉGÜL : E. Fehér egyetlen szóval sem említi a "Doktor Zsivágó"-t, amelyről Paszternák így ír önéletrajzi esszéjében (szovjet kiadónak szánta, de csak Nyugaton közölték) : "Most fejeztem be legfontosabb művemet — ez az egyetlen, amelyért nem kell szégyenkeznem, amelyért teljes felelősséget vállalok : a 'Doktor Zsivágó' című, versekkel kiegészített regényt." Paszternák ugyanis rossz véleménnyel volt saját 1940 előtti verseiről, csak vonakodva egyezett bele új kiadásukba. Különös jelentőséget tulajdonított azonban a Zsivágónak, s az ahhoz kapcsolódó verseknek. Ezt a tényt tagadni, egyenlő Paszternák tudatos félremagyarázásával, meghamisításával.

Ha viszont így áll a helyzet, miért olyan biztos abban E. Fehér, hogy Victor Frank magyarázata Paszternák háború alatti lelki válságáról és új szellemi orientációjáról a "legendák" világába tartozik ? Hosszan idézhetnénk a "Doktor Zsivágó"-ból e tétel cáfolására, s Paszternáknak nyugati barátaival folytatott levelezésében is van nyoma annak a mélyen keresztény bizonyosságnak, ami, véleményünk szerint áthatja a Zsivágó-verseket. Ha ezt az "Élet és Irodalom" cikkírója tagadja, találjon jobb magyarázatot a kötetünkben is olvasható olyan versekre, mint a "Hamlet", (ahol Zsivágó-Hamlet krisztusi szerepet készül játszani), a "Nagyhéten", a "Kórházban", vagy a "Getszemáni kert". A náci-szovjet paktumot követő idők lélektani nyomásának különös jelentősége lehetett Paszternák hang- és szemléletváltásában ; az addig agnosztikus költő hirtelen újtestamentumi hangnemben kezd el írni. Tolsztojjal sántít a hasonlat ; Paszternák esetében nem lehet élményét "elméletnek" minősítve függetleníteni az "életműtől", mert ez, a Paszternák egész értékrendjét megrendítő élmény szervesen megnyilvánul a költő életének és munkásságának egyharmadában — élete utolsó húsz évében.

E. Fehér elképzelhetetlennek tartja, hogy valaki elfogadja 1917-et é s a krisztusi tanítást, a bolsevik forradalmat é s a keresztény szellemi forradalmat. Arról nem beszélve, hogy a húszas évek elején sok orosz író látott misztikus összefüggést Lenin Októbere és a közelgő apokalipszis között, valóban lehetetlen a két forradalom összebékítése ? Minden a rangsorolástól függ. Paszternák, noha sohasem tagadta 1917 jelentőségét, Krisztus "forradalmát" az októberinél sokkal nagyobb jelentőségű tettnek tekintette — olyan forradalomnak, amelynek a z e m b e r i t u d a t o t sikerült megváltoztatnia. Paszternáknak az emberi személyiség felszabadítása fontosabb az orosz proletariátus felszabadításánál, a szellemi forradalom a történelmi eseménynél.

Mindezek után, hadd kérdezzek vissza : vajon mikor hagynak fel Paszternák hivatalos méltatói azzal a teljesen nyilvánvaló célzatossággal, amely a költő életművét igyekszik a napi irodalompolitika követelményeihez hozzáidomítani, az ideológiai tilalmaknak megfelelően "megrostálni" ? S mert kérdésünkre aligha kaphatunk választ, a végleges értékelést talán hagyjuk akkorra, amikor már Paszternák m i n d e n m ű v e megjelenhet Budapesten. A "Doktor Zsivágó" is. Mert hogyan lehet egy költő és író munkásságát objektív módon ott mérlegelni és megítélni, ahol főművét az olvasók csak hallomásból ismerik ?

GÖMÖRI GYÖRGY.

A "PARAVÁNOK"

MERÉSZ TETTRE vállalkozott Jean-Louis Barrault, a párizsi "Théâtre de France" igazgatója, amikor állami támogatást élvező színháza idényvégi bemutatójára Jean Genêt *"Les Paravents"* című művét, a mai francia drámairodalom egyik kiemelkedő alkotását tűzte műsorra. A vállalkozás merész volt egyszerű színészi és rendezői okokból is : Genêt gazdag cselekményű, lírai sodrású, epikai szőttesű darabját szabadtéri színpadra szánta, a távol-keleti hagyomány alapján sajátos díszleteket, hangtalanul begördíthető "paravánokat" képzelt el, s a mintegy száz szerepet alakító néhány tucatnyi színésztől is olyan jelképes, stilizált játékot kívánt meg, amelyre európai színművész csak hosszú előkészület, valóságos kiképzés után képes. Ám az igazi bátorság, legalábbis első tekintetre, politikai volt.

"A Paravánok"-ban, *grosso modo*, az algériai háború eseményeit viszi sokszoros áttétellel színre Genêt, aki soha nem titkolta, hogy a hajdani gyarmatosítók ellen vívott harcban a lázadók sorsát kísérte rokonszenvvel. Persze, pártos politikai véleménytől bonyolult, napi eseményeken túlmutató kérdéseket felvető műalkotásig nagy az út, s ez különösen áll *"A Paravánok"*-ra, az emberi élet gyarlóságát, az örök visszatérést és a reménytelen elmúlást, a hiúság vásárát, a bibliai *vanitatum vanitás*-t példázó drámára. Az algériai háború éveiben bízonyára sokan félreértették volna a darabot, s felháborodottan elutasítva a témát, nem is keresték volna a mélyebb értelmet. Az 1958 táján írt, de csak 1961-ben kiadott dráma ezért is nem talált mindeddig rendezőre Franciaországban ; s külföldön is csak, erősen megrövidített változatban, a nyugatberlini Schlossparktheater és Peter Brook rendezésében egy londoni zártkörű színház játszotta. Jean-Louis Barrault-nak — s a beavatottak szerint : pártfogójának és barátjának, André Malraux-nak — az érdeme, hogy az amúgy is "écrivain maudit"-nak, "elátkozott író"-nak tartott Jean Genêt műve most Franciaország egyik vezető színházában a közönség elé került. A kisebb botrány persze így sem maradt el, s ez akár még bíztató is lehetne : a korlátolt nyárspolgárok akkor is tüntettek, amikor alig néhány héttel ezelőtt a "Comédie Française" bemutatta Ionesco utolsó darabját, a "Szomjúság és Éhség"-et. *"A Paravánok"* bemutatójának másnapján most is olvashattunk egy-két indulatos kirohanást a sajtóban : a "Figaro" *megbízható*, mert legalább két évtizede tökéletes következetességgel szemellenzős kritikusában, Jean-Jacques Gautier-ban megint elrikkantotta magát a gall kakas a nemzeti önérzet, a lapos közérthetőség és a szemlesütős malackodás nevében ; s a jobb sorsra érdemes, egyre zsémbesebb öreg katolikus-egzisztencialista filozófus, Gabriel Marcel is, akárcsak Ionesco darabja láttán, ismét dohogva méltatlankodott.

A MÉG OLY ELFOGULT, igaztalan kritikusi vélemény még az irodalom körébe tartozik ; szociológiai jelenség viszont, hogy *"A Paravánok"* néhány előadását az öreg frontharcosok és ifjú nacionalisták paradicsommal és záptojással felszerelt kis rohamosztaga is igyekezett megzavarni, hogy a Történelemben ért valódi vagy vélt sérelmeiért a Művészeten bosszulja meg magát. A tollal vagy petárdával tiltakozók két dolgot vetnek Genêt szemére, méghozzá úgy, hogy az egyik érv csak a másikat támogatja, jó lelkiismerettel, az ízlés nevében is igazolja. Az egyik vád esztétikai : Genêt "közönséges" és "szeméremsértő" ; durva kifejezésekkel, útszéli kiszólásokkal fűszerezi művét. A másik politikai és hazafias : *"A Paravánok"* szélsőségesen elkötelezett darab, amely ország-világ előtt szégyenbe hozza a franciákat. Az első pontra csak személyes, kritikusi becsületszóval megerősített választ lehet adni : Genêt-nél, akárcsak Arisztofánesznél vagy Shakespeare-nél, az izzó lávában a salak átlényegül, a brutális szó költői lesz ; s a néző, aki a bulvárdarabok alkóv-szellemességein a szerző helyett is kínosan pironkodna, *"A Paravánok"* szókimondó, sőt a szót olykor tettel is illusztráló előadásáról megtisztultan távozik. A másik vád, a politikai vérmesség elutasításához is elegendő figyelmesen olvasni vagy hallgatni a darabot. S akinek még ez sem elég, bízzék azoknak szimatjában, akik ha tehetnék, szívesen sajátítanák ki maguknak az írót. Nos, a francia szélsőbal igazán örömmel látta volna a drámában az algériai nemzeti és társadalmi forradalom hősköltemányét, s Genêt-ben is az új és kevesebb fejtörőt okozó Brechtet, de *"A Paravánok"*-ból józan ésszel vagy akár némi csűrés-csavarással levonható érvek nem voltak elegendőek a tétel igazolására.

"A PARAVÁNOK" persze "botrányos" mű, ha másképp, ha mélyebben is, mint ellenfelei hiszik ; s ha a provokációs szándék kevésbé nyilvánvaló is mint az író első könyveiben. Jean Genêt *legendája* közismert, *hagiográfiáját* több mint félezer oldalon Sartre is megírta a *"Szent Genêt, a komédiás és a mártír"* című vaskos, a szerző összegyűjtött műveihez adott előszavában. A többszörösen börtönviselt csavargó első, vallomást fantazmákkal vegyítő könyvét a háború alatt, Fresnes-i cellájában kezdte írni, s Racine-hoz sem méltatlan költői nyelven hírdette, hogy a hamis és képmutató társadalom kivetettje csak a már szinte szakrális értelemben vett erkölcsi rosszat választhatja, s akkor tehet meg minket cinkosává és bírájává, ha a maga isteni erényének a "lopást, a gyilkosságot, a prostitúciót" tekinti. A gondolatmenet logikailag sántíthat, mágikus értelemben mégis igaz és őszinte : Jean Genêt primitív szertartások "bűnbakjának" jelölte ki magát, leprás és megbélyegzett áldozatnak, aki önnön sárbarántásával végül is felemel, s a magasztalt bűn tükrét felmutatva értékben nem csekélyebb erkölcsöt követel.

Az ördögimádás kissé romantikus talaján mérges és buja virágok nőttek : a Romlásnak a baudelaire-inél is burjánzóbb növényzete. Az első, megannyi sűrű, ragacsos lázálmot idéző könyvek valóban a szó minden értelmében "botrányosak" voltak : árulásra, lopásra, tévelygésre, ferde vétekre buzdítottak ; húsz év kellett hozzá, hogy a sokáig tiltott áruban a megalázkodás nagyságát, a pokoljárás következetességét gyanús borzongás nélkül is értse a közönség. Genêt alapvetően tragikus szemlélete később sem változott, azóta is minden műve a lázadás és szükségszerű bukás kettős pillérjére épül, de a témák kevésbé sajátosak, a bűn színei kevésbé rikoltóak, s a beletörődő bölcsesség a gyengédségnek, a megértő emberségnek is nagyobb helyet biztosít. Genêt lassú alakulásának okai egyaránt lehetnek biológiaiak, társadalmiak és műfajiak : a ma hatvanadik éve felé közeledő író bizonyára kevésbé akar meghökkenteni, a társadalmon kívüli csavargóból elismert művész lett, akit, most már más szinten, hivatása rendel kérdező és kétkedő szerepre, s aki a színpadon megtalálta annak módját, hogy az országutakon, kikötői kocsmában, zugszállodákban és börtönökben szerzett élményeit az általánosítás magasabb síkján fogalmazza újra. A prózaíró Jean Genêt 1947 óta, egy-két kivételtől eltekintve, átadta helyét a színpadi szerzőnek, akinek újabb pályáját olyan remekművek jelzik, mint a világszerte játszott *"Cselédlányok"*, *"A Balkon"* vagy az 1959-ben bemutatott *"Négerek"*. A "botrányosság" persze ezekből, s *"A Paravánok"-ból* sem hiányzik ; de főleg úgy nem, mint minden valóban jelentős irodalmi műből. Egy középkori latin glosszaíró a *scandalisare* ("megbotránkoztatni") igét így értelmezi : *subito commovere*, azaz körülbelül : megrendíteni, felrázni. A drámaíró Jean Genêt kimozdít társadalmi énünkből, megingat hamis hiedelmeinkben, letépi álarcainkat, de egyben ráébreszt — s ez az igazi *skandalum* — emberi sorsunk tragikumára is.

"A PARAVÁNOK" — Genêt drámái közül először — epikus hangvételű mű, széles freskó ; a történet szálait, a bonyolult keresztöltéseket ezért is nehéz kibogozni. A cselekmény megalázástól, kolonizáló dölyftől és elégedett lelkiismerettől vezet a lázadásig, vérengzéstől megtorlásig, háborútól új diktatúráig, halálon túli megbékülésig. A színhely egy észek-afrikai — ki nem mondva is : algériai — kisváros : piacával, fogdájával, bordélyházával, temetőjével, szegényes házaival, pálmaligeteivel és rózsakertjeivel. De ki a darabnak a hőse : aki elbukik vagy aki győz ? Si Slimane, a történet kezdete előtt megölt agitátor, akinek halála a lázadás kiváltó oka, de aki a túlvilágról már csak közömbös mosollyal nézi az események alakulását ? Kadidja vagy Ommou, az aszott és szívós öregasszonyok, a forradalom Erinniszei, akik a józanságra hajlamosabb férfiaknál jobban tudják, hogy a megalázott és nyomorgó ember csak a Rosszal szövetkezhet, s akik vajákos igékkel idézik a Romlás hatalmát ? Vagy, ha már a bűn papnőiről van szó, Warda lenne a darab hősnője, az aranyköntösű, kontytiarás, monstruózus prostituált, aki negyedszázadon át tökéletesítette magát, hogy ne is élő lény, hanem elvont fogalom legyen : a sötétség erőinek letéteményese, az erkölcs ellenpólusa, fekete nap, az álság totemfigurája ? Vagy talán a fiatal és megcsúfolt, mert csúfságra érdemes, egymást elesettségükben gyűlölködő szóval is gyengéden szerető pár a mű főszereplője : a szutykos kis Leïla, aki olyan rút, hogy torzságát rejtegető csuklyáját le sem vetheti és Saïd, a nyomorúságos tolvaj és áruló, aki végül a forradalmárok sortüze alatt esik el, mert csak tagadás akart lenni, s nem kívánt senkit sem szolgálni ? Vagy még inkább az Anya, a szégyentelen Saïd mindenkitől megvetett anyja, akit még a halottsirató asszonyok is elkergetnek, de aki még a túlvilágról is földi életkedvvel, harsány szeretettel bíztatja csetlő-botló, egyre mélyebbre süllyedő fiát ?

Jean Genêt darabjának valójában nincsenek hősei, vagy ha vannak, legyenek nevetséges bábok, a változásra vak európaiak, cél nélkül harcoló katonák, a bűnnel is szövetkező lázadók : mind egyenlőek, harsány színekkel jellemezve is mind árnyékfigurák: létük, a zajban és a szenvedélyben is, csak árnyéklét, előjáték a Halálhoz, a Semmihez. Politikai, társadalmi, "elkötelezett" drámához földi távlatok kellenek ; s *"A Paravánok"* kétszeresen sem pártos mű. Genêt a régi rendet elavultnak, gyűlöletesnek mutatja, de a lázadás elültével az újat sem reméli jobbnak : az új rendszerben újra lesznek hatalmasok, képmutató bírák és önkényes zsandárok, újra lesznek hangzatos, hamissá kopó jelszavak, önelégült dölyföt igazoló zászlók és kokárdák. De ami a politikai vitát eleve feleslegessé teszi : Jean Genêt a Történelem lényegét az illúziók kergetésében, az ismétlődésben, az örök visszatérésben látja : színpada, mint Shakespeare-é is, világszínház, ahol a szereplők egymás mozdulatát utánozzák ; a tettek rugója, a célok s még az igazolás is örök ; a tükörfolyosó, a különböző jelmezek alatt is, ugyanazokat a vonásokat veri vissza, megtörve, megsokszorozva. *"A Paravánok"* végére a legtöbb szereplő a túlvilágra, csendes senkiföldjére kerül, ahol a régi ellenfelek megbékült mosollyal fogadják egymást : *"Nahát ! — Úgy bizony ! — Ki hitte volna ! — Azám — Hát akkor mire volt jó az egész ! — De szórakozni is kell az embernek !"* Az ószövetségi Prédikátor így mondta volna : "Felette nagy hiábavalóság ! Minden hiábavalóság ! Láttam minden dolgokat, melyek lesznek a nap alatt, és ímé minden csak hiábavalóság és a léleknek gyötrelme."

ALIGHANEM, Samuel Beckett-tel együtt, Genêt a modern francia színház legnagyobb tragikusa ; de míg az egyik a látszatvilág mögött tátongó űrt, az emberi lét céltalanságát, a teremtmény elkerülhetetlen bukását a végletekig leegyszerűsített eszközökkel, egyre puritánabb nyelvvel érzékelteti, a másik költői szertartást, rekviemet vagy még inkább afféle "fekete misét" celebrál a bűn, a halál, a felbomlás tiszteletére. A párhuzamokat tovább lehetne szaporítani : *"A Paravánok"* egyaránt idézik az epikus, a kelet-ázsiai színjátszásból ihletet merítő Brechtet, az elhibázott teremtésért az Alkotót is felelősségre vonó Beckettet, de a kontinenseket átölelő, hétköznapit és fenséges költői igével magasztaló Claudelt is ; Jean-Louis Barrault a katolikus szerző főművével összevetve találóan is nevezi Genêt drámáját *"luciferi Selyemcipellő"*-nek.

Genêt műveiben, akárcsak végül is Claudelnál, a pillanatnyi valóságot a szó teremti, az árnyékvilágot az ige hívja elő. Genêt drámái lényegükben antirealisták ; az író színpada, mint *"A Balkon"* találkaháza, az illúziók palotája. Minden hazugság, minden festék itt : koturnus, maszk, valótlanná kendőzés, mesés barokk rongyok, aranytallérból szőtt palástok, csillogó szenny és porladó gazdagság, mind azt hírdetik, hogy az egyetlen bizonyság a változás, hogy a haláltánc csak lenyűgözőbb, ha önáltatva járják az űr fölött. Illúzió teremtésére és illúzió rombolására szolgálnak a darab címét adó "paravánok" is, amelyekre, legalábbis Genêt eredeti elképzelése szerint, maguknak a színészeknek kellene, mint valami keleti ideogrammát, shakespeare-i helyszínt megnevező feliratot, a díszletet, a kellékeket felrajzolniok. S hogy realizmus és stilizálás, valóság és illúzió játéka még tökéletesebb legyen, Genêt előszavában azt is tanácsolja : a begördített spanyolfalak mellett legyen mindig egy-egy valódi kellék, vödör vagy talicska például, hogy saját tárgyi valóságát szembesítse a paraványra írt jellel.

ENNYI KÖVETELMÉNYT egyszerre megvalósítani majdnem lehetetlen feladat. Roger Blin, a darab rendezője, akinek néhány évvel ezelőtt *"A Négerek"* előadását is köszönhettük és André Acquart, a díszlettervező mégis majdnem kifogástalanul oldotta meg dolgát ; s a külső elemekkel, néhány fiatal színésszel és a csodálatos Maria Casarès-szel kibővített társulat is részes abban, hogy ritka nagy színházi élményben lehetett részünk. Persze, *"A Paravánok"* olyan igézetes mű, hogy minden olvasójában rendezői kedvet ébreszt, s így akadhat néző, aki időnként feszesebb ritmust, gyorsabb váltásokat, még suhogóbb csendet, valóban a színpadon rajzolt, nem előre festett paravánokat képzelt volna el, s egy-két jól ismert s akár nagynevű művész helyett is szívesen látott volna még stilizáltabban mozgó, személyisége határait még inkább átlépő, szinte kísértetként, árny-lényként megjelenő színészeket : olyanokat, mint amilyeneknek a távol-keleti komédiásokat képzeli az európai közönség. De *"A Paravánok"* előadása így is nagy esemény : Roger Blin lassan emelkedő, lázadásban tetőző, bomlásba lehulló szertartást rendezett, s a paravánok, emelvények játékával, a tömegjelenetek egyidejű koreográfiájával megvalósította Genêt célját és mondandóját : kezdet és vég egy, idő és tér csak időtlen senkiföldjének határa, s a nyüzsgő földi élet árnyéklét csupán, a Semmi tartományából nézve csak mosolygunk képmásunkon, aki az örök és véres komédiában az elcsépelt szerepet játssza.

ALBERT PÁL.

KESZEI ISTVÁN

Egy pohár víz

A láthatatlan víz szikrázik a pohárban,
csordultig telt lélekként habzik a pohár ;
a fény is boldogan pezseg. Micsoda nyár van !
Minden a túlcsorduló teljességre vár.

A víz a mélyben, mint Föld Anya könnye folyt szét :
siratta a kőzetnél sűrűbb éjszakát,
bilincsbeverve bujdosott, örök fogolyként,
a vízvezetékcsövek börtönfolyosóin át.

De egy szabadító kéz megnyitott
e béklyóba vert földön egy csapot,
úgy tört elő a víz, akár a fergeteg.

Anyám! Az élet csapja minden porcikád :
tebelőled zúdult belém a világ,
hogy üres sorsomat színültig töltse meg.

DÉNES TIBOR

MANUEL, CONCHITA ÉS A TÖBBIEK

A DOLGOK KÖZEPÉN kezdem. Élő emberanyagot kívánok tárgyalni, melyhez szükségtelen, nem is illik a hangulatos bevezetés. Szürke valami az irodalom az élet vérpirosával szemben. A mai spanyol ifjúságról ; szerepem a tollat fogó kézé, mely a látottakat-hallottakat papírra veti.

E fiatalok kezükbe vették — legalábis igyekeznek kezükbe venni — ennen sorsukat. Bizonyság erre a tavaly kirobbant és durván elfojtott, madridi diákmozgalom, melyről a hazai lapok úgyszólván semmit nem jelentettek, a külföldiek pedig szűkösen-ellentmondásosan. De tud itt róla mindenki, beszél róla, ha suttogva is, és emlékszik rá.

KIK EZEK és mit akarnak ? — ismételgettem egyre magamban Sík Sándor valamikor sokszor idézett kettős kérdését. S minden beszélgetésemből szinte ugyanazt a választ szűrtem le magamnak : élni akar a spanyol ifjúság, éspedig jobban, kevesebb gonddal, mint szülei és azoknak szülei. Bemutatok néhányat a beszélgető társak közül. Elöljáróban annyit még ennek az ifjúságnak konvulziós folyamatáról, — mely valóban szembeszökő, ha három évvel előbbi spanyolországi tapasztalataimmal vetem egybe —, hogy nem a politikai rendszer szigorának esetleges enyhülése idézte elő. Nem hinném, hogy a diktatúra enyhüléséről joggal-alappal szólhatnánk, még ha negyedszázados is már a caudillo uralma, s ennyi idő után, megszilárdulván hatalmában, komolyabb támadástól nem kell tartania. Egyelőre. Lehet, ezért bocsátott meg Franco a halottaknak ; akaratából a Valle de los Caidos Santa Cruz sziklatemplomában a polgárháború egymilliónál több áldozatának, politikai pártállásától függetlenül, jelképes sírja lehet. Az élőknek azonban nincs bocsánat. Sok a börtön, s mint mondják, tele mindegyik. Ki mozdulni mer, véleményét kifejezni, pláne politikai szabadságra áhítozni, elképesztően súlyos büntetésben részesül. Ami javult Spanyolországban, valamennyire és nem nagyon régóta, az a munkalehetőség gyarapodása, a dolgozó s a család szociális biztosítása. A munkabérek azonban változatlanul roppant alacsonyak ; ezt panaszolja mindenki, annál is inkább, mivel az árak — egyáltalán az életindex — itt is emelkedő irányzatot mutatnak.

MÁSUTT KELL KERESNÜNK az említett folyamat eredetét. Kezdődött talán a külföldi filmekkel. A cenzúra, igaz, működik, de egyetlen idegen produkciót nem engedhetne be, ha végérvényesen el akarná tussolni például az amerikai tömegek életszínvonalának számokban ki nem fejezhető különbségét. Nem a spanyol gazdagokról beszélek; mérhetetlen, s főképp újabb eredetű, vagyonok vannak itt. Kizsákmányoló vagyonok, s köztük és a nélkülöző milliók között egyelőre szinte észre nem vehető egészséges átmenet. Továbbmenően, a turizmus fellendülése, az idegenáradat is a konvulzió tényezőjévé vált. Ehhez járult az utolsó esztendőkben a spanyol munkáscsapatok "betörése" Nyugatra. A külföldön dolgozó spanyolok mai számát millióra teszik (az összlakosság kb. tíz százaléka). Legtöbbje sűrűn értesíti hozzátartozóit nagyon megjavult sorsáról. Legtöbbje követendő példa a hazai fiataloknak, kik a napot lesik, melyen letelik a köteles katonai (a lányoknak : szociális) szolgálat s megkaphatják az útlevelet. Hazatérve, pénzzel a zsebben, könnyebben indul az élet.

ELSŐNEK Manuelt prezentálom. San Sebastian egy kávéházi teraszon ülök. A szomszéd asztalnál meghatározhatatlan korú szenyóra, haja rőtre festve, hangja cigarettafüstös, beszél érdesen-parancsolón egy fiatalemberhez, ki felelget, olykor finoman-udvariasan. Előttük kávé és konyak, meg fél csomag szívnivaló, amit egyszerre csak a szél betyáros mozdulattal felkap és pontosan lábam elé vet. Természetesen felemelem s átnyújtom, jóllehet a rőtre festett hajszínnek Spanyolországban bizonyos jelentése van. Hogy is mondjam : cégérféle. S ahogy a szenyóra köszönetként rám mosolygott alpakkafogával, megesküdtem volna, hogy egy madridi titkos találkahely uralkodónője tüntetett ki éppen kegyeivel. A dolog azonban nem maradt ennyiben. A hölgy felhagyott pillanatra mosolyával s dörgött valami kommandót a fiú felé. Mire az felállt, elém lépett, meghajtotta magát és mondta tűrhető franciasággal : "Nagynéném nevében hálásan köszönöm, uram, az ön szívességét ; egyben kérem, fogadja el meghívását és üljön asztalához." Ennyi méltóságos teketória megérdemelte, hogy ne sértsem meg e különös emberpárt. A "nagynéni" tüstént káderezni kezdett, tüzetes válaszokat igényelve. Amit nem értettem, Manuel tolmácsolta. Cserében megkaptam a szenyóra címét Madridban (dicsérem szimatom!) s a nemes kijelentést : látogatásom tisztesség lesz házának. S hogy tiszta vizet öntsek a pohárba, közöltem : meglehetősen szegény vagyok és pénztárcám sem helyben, sem úton költséggel járó passziókat nem engedélyez. A rőthajú megértett : nevetett barátságosan és elég csúnyán. Ekként töltöttük időnket, miközben én egyre Manuelt figyeltem. Magas volt, a kelleténél soványabb, háta kissé hajlott, miként az orra nyerge is. A jól rajzolt arcból, melyhez illett a vékony bajusz, kirítt a duzzadt, élveteg száj. Öltönye túlhasznált, szélei itt-ott rojtosak. Hosszú ujjú, csontos kéz, óriási lovagi gyűrű, melyre mozdulataival a fiú mindegyre felhívta figyelmem. Rongyokban is hidalgo, Don Quijote ifjú korában, ki a „nagynéniben", e közönséges teremtésben, Dulcineáját látja. Avagy ... diák talán és nem lenne más módja tanulmányai befejezésére.

KIDERÜLT, hogy utóbbi feltevésem fedte a valóságot. Ugyanis, midőn vagy tíz perc múltán elköszöntem, a fiatalember valami ürügyön a sarokig kísért, miközben lázasan, kicsit fantasztamód beszélt-beszélt; "Érzésem szerint, ön megértette a helyzetet, uram. Nem szeretném, ha rosszat gondolna rólam, ön nekem rokonszenves. Adjon alkalmat beszélgetésre négyszemközt. Nem most, nagynéném vár. Engedje meg, hogy telefonáljak szállodájába."

Manuel másnap sajnálattal közölte, hogy San Sebastianban nem találkozhat velem. A nagynéni elhatározta, hogy azon a reggelen visszautazik s neki "bizonyos okokból" vele kell tartania. Madridban azonban vár engem érkezésemkor a hotelben.

Emberek, tanulmányozni való művek jöttek közbe s én, bevallom, teljesen elfelejtettem Manuelt, szíves ajánlkozásával együtt. Madridba is késve érkeztem ; múlhatatlanul fontos volt, hogy a burgosi katedrálisban alaposan megvizsgáljak valamely Madonnát. Mégis az első ember, kibe a fővárosi szállodában botlottam, Manuel volt, és napokig, egyetlen délutánt kivéve, követett hűséggel, akár az árnyékom. Megbízható tárgyi ismeretekkel rendelkezett, jóllehet valladolidi születés és szüleit korán elvesztvén, nagyapja birtokán nevelkedett egy érthetetlen nevű városka közelében. A birtok, mondta, tulajdonképpen már nem a családé, de a nagyapa maradhat-gazdálkodhat élete fogytáig. "Nekem tehát tanulnom kell, diplomát szereznem. Szegényen nem könnyű. elhiheti, uram. Rossz vizsgázó vagyok, az idegeim, érti ? Így segélyben nem részesülhetek. Az ágyam, igaz, megtarthattam a diákotthonban és kosztot kapok a menzán, azt is származásomra tekintettel. Ha a nagynéni nem lenne..." Ezt az Egyetemi Városban vallotta, egy szusszra, az alumínium szobor tövében, mely valamelyik Rockefeller ajándéka. Majd sietve hozzátette : "Említettem, nem szeretném, ha kedvezőtlen véleménye lenne rólam, uram. A hölgy természetesen nem a nagynéném. Miként is lehetne az ? ! Egy évvel ezelőtt történt, vizsgára készültem éppen. Keservesen ment, nyugtalan voltam. Kölcsönt kaptam valakitől, becsületszóra. Fogalmam nem volt, hogyan fizetem vissza ? De abban az órában mindegy volt. Történetesen az ön által ismert hölgy intézetébe vetődtem és éppen ő vett gondjaiba. Nem fogadott el pénzt, állítólag megtetszettem neki. Mondta, ha rendesen viselkedem, 'unokaöccsévé' fogad tanulmányaim befejezéséig. Most nyugodt vagyok, még ha nem is mindig kellemes a helyzet."

EGYÉBKÉNT éppen az Egyetemi Város útjain lépegetve zajlott le első vitánk. Csak lényegét, érintem, miként következő összecsapásainknak is. Manuel filozopter, görög-latin szakos. Nagyapja kívánsága volt. Úri foglalkozás, elszegényedett grandok ivadékához méltó. Megkérdeztem tehát, hallgatója-e a kitűnő latinista Garcia Calvónak ? Kit történetesen személyesen ismerek és becsülök, s aki amaz öt professzor egyike, kik az említett diáktüntetés után börtönbe kerültek s kiket állítólag szabadlábra helyeztek ugyan, de, az illetékes hatóság ítélete értelmében, többé nem taníthatnak. Kérdésem kísérőmet hirtelen elkedvetlenítette : "Hallgattam Garcia Calvót, de csak az első szemeszterben, aztán..." Kategorikus lett : "Nem foglalkozom politikával, soha nem érdekelt. Nekem minél előbb a magam lábára kell állnom, kenyeret keresnem. Ért engem, uram ?"

"Értem. De a diákok nem politikai okokból tüntettek. Semmi egyebet nem kívántak, mint egyetemi szakszervezetet, mely egyéni és tanulmányi érdekeiket védje. S az öt professzor..."

"Mit értek el ?", vágott szavamba Manuel. "Az eredmény a lényeg. Végezze mindenki a munkáját. Pont."

Ismétlem, gyakran nem tudtam követni a fiatalember észjárását. Miként Toledóban sem, második összecsapásunk során : Ferrer Szent Vincéről volt szó és keresztes hadjáratáról, melyet az őslakosság egy rétege, az "idegen fajzatok" ellen viselt. Manuel védte a fanatikus szentet és indulatosan nyilatkozott zsidóról-arabról egyéb "pogány"-ról.

"Hitler és Rosenberg sem vélekedett különben", jegyeztem meg. Ezzel indult is vitánk.

"Téved, uram, nem vagyok fajgyűlölő. De ne felejtse, magam és minden felmenőm cristiano viejo, vagyis őskeresztény. Ez nem fajkérdés, hanem a katolikus hité."

Szemében látni véltem az inkvizíció mágyláit meggyújtók fanatizmusát. Amit, meggyőződvén többször a fiatalember kitűnő történelmi tudásában, annál inkább csodáltam, mivel a nyolcszázéves arab uralom eltörölhetetlen bélyeget hagyott a félsziget népének etnikumán. S ami valóban szépet emberi kéz Cordobában, Sevillában, Granadában és másutt e tájon alkotott s vakbuzgalmában a cristianos viejos meg nem semmisített, az igenis "pogány" örökség. Nem is szólva a spanyol nyelvről, melynek szótára ötven százalékban mór eredet.

HARMADIK VITÁNK, tán a legerőteljesebb, a Valle de los Caidosból (Holtak völgye) lejövet robbant ki. Odafenn Manuel lelkesen magyarázgatta Francónak a hegy méhében megvalósított álmát, ezt a monumentális giccset. Azt sem felejtette el megemlíteni, hogy a főoltár feszületének keresztfáját a caudillo vágta ki, enkezével faragta, s hogy a legbecsesebb kincseket, így V. Károly goblen-sorozatát, ide hordatta. Mindezt a megbékélés, a nemzeti egység jegyében. "S a diktatúra jegyében", tettem hozzá, megint csak vitát indító szándékkal. Tudtam, hogy összecsapunk.

"Diktatúra", kapta el a fonalat Manuel. "A szavaknak, fogalmaknak itt és határainkon kívül más-más értelmük van. Nem vagyok politikus elme, mondottam, de szerintem az erős kéz politikája nem okvetlenül diktatúra. Erős kézre pedig igenis szükség van nálunk, különben megismétlődnék 1936. Elég volt a széthúzásból, emberáldozatból ; az országnak más problémákat kell megoldania. Életszínvonal emelése, több kereset, az elmaradt tartományok földművelésének, gazdaságának modernizálása, ésígytovább. Jobban élni, ez a gondok gondja".

Minden érvre volt cáfolatom és nem szűntem kérdezni : "Hol látható, például Kasztília hegyei közt, vagy Andaluzia falvaiban, a jobb élet nyoma ?". Kielégítő választ azonban nem kaphattam. (Zárójelben jegyzem meg, hogy találkozásunk talán nem maradt hatástalan a fiúra. Levelezünk. Általában kéthetenként. Az ő borítékjain feladóként ismeretlen nevek, én pedig a nagynéninek címezem válaszaim. Gondolom, második levelében közölte Manuel, hogy kérésére a vörös hajú señora meglátogatta Garcia Calvo családját ; a professzor hozzátartozóinak helyzete nem lehet rózsás. Utoljára tegnap kaptam Madridból levelet aláírás nélkül. Jártam-e valaha Barcelonában ? — érdeklődött Manuel. Ha igen, tudom-e merre van az egyetem ? S hol a kapucinus kolostor a Vives y Tuto utcában ? Megértettem, hogy levelezőm a közelmúlt diáktüntetésre célzott s arra, hogy az 500 diákot — kik szabad szakszervezetet akartak alakítani s kiket e törekvésükben szerzetesek, professzorok, írók támogatnak — a rendőrség "vette kezelésbe". Aminthogy azt is megértettem, hogy Manuel már sem a "politizáló" diákokat, sem az őket segítő értelmiségieket nem ítéli el. Gondolkodik az idők változásán ... Jelnek ez is jó éppen.)

EGYIK DÉLUTÁN a túlzsúfolt madridi metróba gyömöszöltem magam, mely a Városi Uszodába vitt. A tribünszerű napozók tágasabbak valamivel és a ciprussal-nyárfával szegett sétányokon akad egy-egy nyugalmasabb szeglet. Lehet, elbóbiskoltam, ezért nem tudnám megmondani, mikor telepedett a közelembe Conchita és barátja, Feliz. (A szót — amigo — ősi etimológiája szerint kell e tájon vennünk. Rokonszenvező iskola- és munkatársak, és semmi egyéb.) Láthatóan Conchita volt az idősebb, s mivel csinos arcuk hasonlatos, kezdetben azt hittem, jelesen konzervált anya és gyermeke les ildomosan órám mutatója felé. Közöltem velük a viszonylag pontos időt. Makaróni nyelven, félig spanyolul, félig franciául. Mire Conchita boldogan felsóhajtott és lecsapott rám a Berlitz-iskolában nyolc hónap alatt bekebelezett francia tudásával. Dicséretes tehetséggel a kurta iskolázáshoz viszonyítva. Azt is nyomban megtudtam, hogy jövő vakációjában Párizsba készül a bácsikájához (név, utca, kerület, házszám), látogatóba, vagy ha úgy akad, munkára. Addigra letudja a féléves szociális szolgálatot. Feliz is utazik (aki dehogyis a fia, bár csak tizenhét éves, ő pedig már huszonhat). Kanadába megy a fiú, várja a munka egy montreali szállodában, hol rokona van állásban. Ha idén indul, kap még útlevelet ; huszonegyévesen kell visszatérni katonának. A Plaza de Espaňán dolgoznak, a főváros legdrágább negyedében, ugyanabban a cukrászdában. A lány pénztáros, a fiú pincér, innen a barátság.

"Kell menni ?", kérdeztem. Mindketten sietve igenlően bólintanak.

Nem hiába pénztáros, Conchita számokban gondolkodik. A munkaidő hét napon át délután 6-tól hajnali 2-ig. A forgalom nagy, a cukrászda divatos ; ennek megfelelően az árak. Feliz havi fizetése 1000 peseta (kb. 80 francia frank), melyhez jó időben ugyanannyi borravaló verődik össze. Conchitának nem jár borravaló, ennélfogva, felelősségét is tekintetbe véve, 4000 pesetát (320 francia frankot) kap havonta. A fiú öt éve dolgozik, a lány legalább tíz esztendeje.

"Meg lehet ennyi pénzből élni ?"

"Egyedül soha", feleli Conchita. "Magányosnak legalább 8000 peseta kell havonta. De én nem fizetek lakbért ; szüleimnél lakom, három testvéremmel egy szobában. Ezt sem lehet örökké. A vőlegényem is külföldön. Pár esztendő nem a világ. Csak sikerül nekem is gyűjtenem valamit a kezdéshez."

Megint az órát tudakolják. Fél hat. Rohannak. Az öltöző küszöbéről széles mosollyal integetnek.

MIGUELLEL egy vasárnap délután ismerkedtem meg, éspedig az uszodában, Sevillában. Aki strandra-uszodába jár, ráér és szívesen mulasztja idejét társalgással. S Miguel örömmel élesztgette velem francia nyelvi ismereteit; ő is beszélt legjobban valamennyi közt, kiket "interjúvoltam". Jóllehet, nem végzett magasabb iskolát. Aranyműves egy műhelyben, mely valamikor az apjáé volt és most az unokabátyjáé, aki türhetően bánik vele ; 50 %-ra dolgozik. De mivel a kereskedők megszabta árak igen alacsonyak, így legfeljebb 5000 pesetát vihet haza. — Haza ? Nős talán, ilyen fiatalon ? Dehogyis. Anyjának adja keresete javát, mert az apja évek óta gyógyíthatatlan beteg és felélte, orvosra-patikára költötte, ami pénzt a műhelyért kapott. Műhelytulajdonosnak, mégha ma már nem is az, nem jár betegsegélyző. (Az igazság kedvéért meg kell jegyeznem, hogy ami szembeszökően olcsóbb Spanyolországban, az a gyógyszer.)

Tetemes orra ellenére, melyet, ha beszélt, vagy figyelt, teljesen feledtetett könnyvízben úszó, értelmes szemének csillogása, Miguel egyre Manuelre emlékeztetett. Bár nem volt kasztiliai grandok ivadéka, hanem apáról-anyáról és öröktől sevillai kézműves polgár. Ennélfogva életszemléletében nyoma sem lehetett "feudális múltbeli csökevénynek". Éppen hogy kicsit anarchista Miguel. Mégis, midőn azt mondta, hogy persze szükséges lenne a forradalom (egyáltalában nem kommunista forradalomra célzott, hanem valamely viharra, amely megtisztítván a közéletet, végre-végre mindenkinek — "nemcsak a kapitalistáknak" — emberséges életet nyújtana), rögtön hozzáfűzte, hogy a spanyol nép az állig felfegyverzett kormányzattal szemben a legcsekélyebb megmozdulásra is tehetetlen. Nem is érett a forradalomra, hiszen "analfabéta", mégha már nyolcvan százalékban írni-olvasni tudó is. "Az eredmény a fontos", jelentette ki határozottan-súlyosan Miguel, "és a forradalom itt és ma börtönnél, újabb szenvedésnél egyebet nem hozna. Látta, uram, hogyan csépelnek Andaluziában ?"

BIZONY, pár nappal ezelőtt arra járván, elsőbb nem akartam hinni a szememnek. Török-Ázsiában láttam ehhez hasonlót. Középen a paraszt, lába alatt vagy hárommétéres átlóban gabonaszár, markában nyüves lovának istrángja. Forgott a paraszt és vele a ló, csépelvén patája alatt a magot. Mindez Nyugaton, Európában, mégha a csücskében is !

"Mit kezdhetnénk ezekkel az emberekkel ? S ha nem tudná, közlöm, hogy legtöbbje nem is a maga termését aratja. De ezeknek a csekély is elég. Forró ég alatt kevesebb az étvágy, a gyakori falusi mulatság, vasárnap-ünnepnap sok nyomort feledtet és jön a számtalan gyerek. Szegények kenyere — szerelem. A gyerekek gyarapodó számával gyarapszik a nyomor. A birtokosnak, aki városi palotájában székel s tán soha nem látta földjeit, meg ezt az életet itt, nincs gondja a munkaerővel, miért emelné hát a bért ? Válogathat, még ha újabban egyre többen állnak is ki a parasztok e félállati sorból, s mennek külföldre, emberin fizetett munkára. Ha annyian mennének, hogy megérezné a birtokos, az már eredmény lenne. Az eredmény a lényeg és semmi más. Várni kell, nem csodára, sem a szakszervezet varázsszavára, hanem az idő érésére ; és dolgozni addig, itt vagy a határon túl. A szakszervezet ? — Odaát azt hiszik mindenható. Tévedés. A kereskedőkkel, vállalkozókkal, egyszóval a kormánytól védett tőkével szemben erőtlen a szakszervezet. Nemrég egyik barátom hozzáfordult segítségért igazságtalan gazdája ellen. Vonogatták a vállukat és elküldték. A gazda fivére fallangista és képviselő; céltalan lenne minden kísérlet. Nem igaz, hogy nincs pénz Spanyolországban; tele a bankok. Negyedszázados a rezsim és a komoly építkezés, befektetés pár éve ha kezdődött. A hazai pénz marad a bankban, a hatalmon lévők is mindent külföldről várnak. Kapnak is újabban."

"Honnan tudja mindezt ?"

"Vagyunk még néhányan, akik nem 'analfabéták'. Szeretek olvasni, persze, nem a hazai sajtót ; abból nem derül ki az igazság. Barátoktól kapok párizsi lapokat." (Néz az én újságjaimra ; neki adom, ami francia szövegű.) "A könyvekkel már nehezebben vagyok. Vásárlásra nem gondolhatok s a Kolumbusz Könyvtárban ritka holló az újabb beszerzés." Miguel nem hallgat vasárnap misét. Nem kommunista és nem is ateista ; az Istenben hisz, egyház-szertartás azonban nem érdekli.

AZ USZODA megafonja flamenco-muzsikát köpköd ; ütöm nyomában a betonon a kasztanyett ritmusát. Miguel nem tudja a flamencót, táncolni azonban szeret. Alkalom a táncra, sajnos, alig adódik. Házi táncolásról, ötórai teáról, legalábbis Sevillában, soha nem hallott. Éjszakai lokál, igen ; de ki tudná azt megfizetni ? "Más mércéjük van itt a dolgoknak. Nálunk a nők nyakig érő trikót kötelesek viselni az uszodában, a férfiaknak tilos a szlipviselés. Ez a különbség. Vegye szimbólumnak, ha akarja." — Sóhajt, aztán a lányról beszél, akit pár hónapja ismer, de még nem tudja, hányadán van vele. Különben sem gondolhat még jó ideig házasságra. Katonaság, külföld, aztán ... Ki tudja, mit hoz a jövő ?

TŰZ TAMÁS

MICHELANGELO AMERKIAI VÁSZNON

MATINÉ a költői nevű, San Diegó-i, modern Capri filmszínházban. A közönség kétharmada egyetemista és felsőbb osztályú középiskolás. Így a pattogatott kukorica ropogtatása is csak szordínós hullámveréssel zajlik. Inkább bizonyos szellemi várakozás tükröződik a szemekben, annak ellenére, hogy a tekintélyes filmkritikus, Pauline Kael, csak nemrégiben nyilatkoztatta ki az "Atlantic" című folyóiratban : Az amerikai film soha nem volt rosszabb, mint manapság. Ez azonban egyáltalán nem zavarja a fiatalokat, talán nem is tudnak róla. Mellettem egy diák olyan szenvedéllyel forgatja Irving Stone *The Agony and the Ecstasy* című best-seller regényét, mint némely zenerajongó szokta lapozni a kottát hangversenyeken. Mert a forgatókönyvet, sajnos, ebből a középszerű életrajzi regényből készítette Philip Dunne, s Carol Reed vezérletével az egész hatalmas apparátus minden igyekezete sem volt elegendő, hogy hibátlan, Michelangelo szelleméhez méltó művet alkosson.

A film "csupán" kilenc millió dollárba került, tehát amolyan "közepes óriás", de a 20th Century-Fox igazán mindent megtett, hogy a műveltebb közönség igényeit is kielégítse : középkori olasz városok, kéziszőttesek, a Sixtina és más nevezetes épületek másolata ; nagy nevek, mint Rex Harrison és Charles Heston ; a rendezőknek, filmíróknak és szereplőknek rendkívüli elmélyedése a fennkölt tárgykörben : Philip Dunne legalább száz könyvbe beletúrt, s Heston is mindent elolvasott, mindent megnézett, amit csak tudott. S az eredmény : egy sereg lehetetlen helyzet, sablonos jellemzés, csiricsáré látványosság, a gyanútlan néző számára kétórás unalom.

AZ IGÉNYESEBB amerikai közönség Michelangelo-szomja közismert. A nagy mester egyetlen jelentősebb alkotása sincs amerikai földön, holott Michelangelo első szobrászati alkotását, a Faun-fejet két évvel azelőtt fejezte be, hogy Kolumbusz kihajózott a nyugati vizekre. Talán ennek a szomjnak csillapítására küldte tengeren túlra a Vatikán a Pietàt a New York-i világkiállításra. Ezért a film legjelentősebb és legtisztább élményt nyújtó része az a 13 perces bevezető, amelyben Vincenzo Labella vatikáni műtörténész mutatja be a mester legkiemelkedőbb munkáit. A színes fényképezés tökéletes mesterműve ez a rész, kezdve a Szent Péter Bazilikáról készült légi fölvétellel, majd Dávid, Mózes, a Pietà, Bacchus és a Medici-síremlék alakjai tűnnek föl a márvány sejtelmes izzásával a fölvevőgép lencséje előtt. Ha másért nem is, ezért a 13 percért érdemes megnéznie a filmet annak is, aki jól ismeri Michelangelo művészetét.

Bár Stone regényes életrajza a mester 89 évéből 76-ot ölel föl, a film csupán "A pápa" című fejezetet dolgozza föl s ez természetes is, hiszen egy kétórás filmben lehetetlen az egész életművet a reneszánsz minden bonyodalmával együtt megjeleníteni. Michelangelo vagy fél tucat pápát élt túl, köztük egy Borgiát, két Medicit és egy Roverét. Ez utóbbi II. Gyula néven néhány hónappal a Sixtusi Kápolna mennyezetfreskóinak befejezése után halt meg 1512-ben. A forgatókönyv írója a freskófestés feszültségben bővelkedő négy évét hozza színre. A pápa megbízza Michelangelót a festéssel, a mesternek nincs ínyére ez a munka, mert világéletében szobrásznak tartotta magát. A "harcos" pápa akarata előtt végül is meghajol. A kor fojtogatóan zsúfolt, a pápa a történelem egyik legdinamikusabb alakja. Több időt tölt a harctéren, mint a templomban. Elhatározza, hogy vezetése alatt egyesíti Itália ellenséges államait és kiűzi a francia király megszálló csapatait. Tízéves uralkodása alatt nemcsak négy országot behálózó háborús terveken töri a fejét, hanem páratlan művészeti munkálatokat is indít el : megbízza Bramantét a Szent Péter Templom és a Vatikán újjáépítésével, Raffaelt a pápai palota termeinek, Michelangelót pedig az említett kápolna mennyezetének díszítésével. Így aztán nem csodálható, hogy egyik lábával az oltár lépcsőjén, másikkal a földön, vagy egy még találóbb hasonlat szerint egyikkel a purgatóriumban, másikkal a mennyben érzi magát.

MICHELANGELO nem szívesen hagyja el szeretett márványát s dédelgetett, nagy álmát, a pápa síremlékének megvalósítását. Itt kezdődik a dráma, a két hatalmas egyéniség küzdelme. Eldobni a kalapácsot és a vésőt, s kézbe venni a gyűlölt ecsetet, hogy a pápa nagybátyja, IV. Sixtus által befejezetlenül hagyott kápolna boltíves mennyezetét benépesítse a vonalak és színek káprázatos világával. A dráma színtere a Carrara-hegység hófehér márványbányája, hová az elkeseredett szobrász a pápa elől menekül, az ágyúdörgéstől hangos harctér és természetesen Róma, a kápolna, az állvány.

CHARLES HESTON lelkiismeretesen készült szerepére. Elmélyedő, komoly színész. Nem vegyül el a hollywoodi csillagok kavargásában, inkább Toynbeet olvassa otthon a Coldwater Canyon magasában, kőből és üvegből épített gyönyörű villájában. Szikár, izmos termete, sasorra, hosszúkás arca egy harcedzett zsoldoskatona képére emlékeztet. Tagadhatatlanul jó színész. Saját vallomása szerint akkor a legjobb, ha elmúlt idők hőseit kell életre keltenie : "Egyszerűen nincs huszadik századi arcom. Ez nem az én századom." Valóban akkor nő legmagasabbra, ha életnagyságúnál nagyobbra mintázza hőseit, ha a szerelmi ügyeket és társadalmi bonyodalmakat más földi halandókra hagyja. Talán éppen ezért lett "kasszasiker". Mózes, Keresztelő Szent János, Ben Hur, El Cid után most Michelangelo nagyságával kellett megküzdenie, s szerinte is ez volt pályafutásának legnagyobb feladata : a zseni, aki egyúttal művész is.

Heston belemerült a szakmai tanulmányokba. Megtanulta, hogyan kell a kalapácsot és a vésőt kezelni, az ecsetet forgatni s a freskófestésnek se úgy állt neki, mintha a sarki mészáros cégtábláját kellene remekbe pingálnia. Sokszor a legkeményebb módszerekhez nyúlt, hogy teljesen beleélhesse magát szerepébe : önkínzás, aszketizmus, végletekig menő gyakorlás, ismétlés — soha nem használ helyettest, még a világítási próbáknál sem. A "Tízparancsolat" fölvételei közben, akivel csak összeakadt, Mózesről tárgyalt, holott mindenkinek egyetlen égető problémája volt csak : hogyan és hol lehetne hideg sört kapni Egyiptomban. Hogy a Biblia szavahihetőségét ellenőrizze, mezítláb sétált végig a Sinai-hegy repedezett, forró szikláin. Ekkor írta a stúdió értesítője : "De Mille taplót gyújtott Mózes talpa alá." Fejezeteket tanult meg az Ószövetségi Szentírásból és a holttengeri tekercseket tanulmányozta. Annyira beleélte magát Mózes szerepébe, hogy — mint De Mille írja — az arab statiszták, amint átment soraik közt — áhítattal mormogták : Moussa, Moussa — azaz Mózes, Mózes.

LÉNYEGESEN MÁS a helyzet, amikor Heston, mint Michelangelo, az állványokra kerül föl. Itt már nem elég a fogvillogtató gyötrődés és a kőszál-egykedvűség. Michelangelo bonyolult jelleme, embergyűlölő, könnyen haragvó, könnyen fejét vesztő, gyengéd, egy kissé sznob, egy kissé kötekedő, mindig gyanakvó és büszke természete megközelíthetetlen Heston számára. Hiába verejtékezik, vonaglik fönn az állványon, hiába maszatolja be magát festékkel, csak egy új, életnagyságúnál nagyobb kőfigurát állít be félklasszikus galériájába.

Harrison pápája nagyszerű alakítás : egy sokarcú művész könnyed alkalmazkodása rendkívüli hőséhez, ki fegyvert ragad, hogy megmentse egyházát, a művészetek pártfogójává válik, hogy emelje Isten földi országának dicsőségét, harcol a nepotizmus és a simónia ellen, miközben néha maga is hasznot húz belőlük. Úgy érezzük, hogy a pápa, mint filmhős föléje kerekedik Michelangelónak éppen Heston elégtelensége miatt. Heston túl nagy Michelangelónak s egyúttal túl kicsi is. Fizikai kiválósága, bátorsága nem tud megbírkózni a szellemi és lelki feladat nagyságával. A pápai szeszély győzedelmeskedik a géniusz vívódásai fölött.

ÁM A FILM nemcsak egy színészen áll vagy bukik. Az egész elgondolás — Irving Stone ösztönző, ügyes regénye s Philip Dunne drámai ötlete — felületes és gyermekded. A reneszánsz egyik legnagyobb egyéniségének élete egyszerű képletté zsugorodik, melyben jó és rossz szellemek, hűséges hősnők és dőzsölő parasztok tűnnek föl és szirupos csatározások játszódnak a színen. Az olvasó megkérdezheti : miért e fölháborodás, hiszen mindezt megszokhattuk már az amerikai filmekben, s általában filmkészítés és jóízlés nem mindig jár együtt. Michelangelo esete azonban más. Vele szemben több erkölcsi és szellemi felelősséget kellett volna érezniök a film alkotóinak. A *The Agony and the Ecstasy* rossz szolgálat ennek a ritka és csodálatos művésznek, aki erényeivel és gyengeségeivel egyaránt elbűvölte az embereket. De rossz szolgálat a moziba járó közönségnek is. Mindazok, akik komoly bepillantást reméltek a zseni életébe, keserűen csalódhattak.

A film hemzseg a jellegzetesen hollywoodi elképzelésektől. II. Gyula pápa, mint egy idegenvezető mutatja be a Sixtinát Michelangelónak és a pápai udvarnak : "Ez az én magánkápolnám. Nagybátyám, IV. Sixtus építette, azért a neve Sixtina." Egy fölháborodott amerikai kritikus zárójelben hozzá is fűzi : mintha Johnson elnök így mutatná be farmját texasi barátainak : "Ez az én uradalmam. Én vásároltam, én építettem föl, én Lyndon B. Johnson. Ezért a neve LBJ-uradalom."

A leggiccsesebb jelenet azonban a Carrara-hegységben játszódik le. Amint a rózsaújjú hajnal égi kórus és zengő orgonaszó kíséretében színesre festi az eget s a Genezis gondolata látomásba bomlik, Michelangelo a felhők alakzatában az Ádámot teremtő Istent véli fölfedezni.

DE TÁRGYI TÉVEDÉSEK IS bőven akadnak. Közismert tény, hogy a pápa és a mester állandóan cívódtak egymással. Michelangelo azonban többre becsülte a pápát, mint ahogyan ez a filmből kiderül. Ez a megbecsülés a Sixtina freskóiról is leolvasható. Egy gyönyörű, ifjú akt-figura tölgyfalevél-füzért és makkot tart kezében, a pápa családi címerének jelképeit. A Teremtés jeleneteiben pedig a Teremtő ugyanolyan, középen kurtára nyírt bajuszt visel, mint Gyula pápa. A kortársak nagyon jól tudták ezt s csak nemrégiben hívta föl a figyelmet újra erre a tényre Frederick Hartt professzor : II. Gyula volt hosszú századok óta az első pápa, aki bajuszt és szakállt viselt, de bajuszát középen kurtára nyíratta, hogy a megszentelt bor ne tapadjon hozzá. A film alkotói Harrisont simára borotválták.

Mi marad hátra? A tiszta vizualitás, kosztümparádé, a cinquecento színbősége, gyönyörűség a szemnek, már amennyire a másolat élvezetet tud nyújtani. S ezért a fölvételek vezetőjét, Leon Shamroyt dicséret illeti.

A film elmarasztaló kritikát kapott a vezető amerikai lapokban. Egyetlen eredménye talán mégis van a rengeteg költségnek, fáradságnak és igyekezetnek : az az amerikai közönség — főképp az ifjúság — amely eddig alig hallott Michelangelóról s műveit legföljebb könyvek, enciklopédiák lapjain szemlélhette, most legalább némi színes fogalmat alkothat róla, érdekes és értékes koráról, műveiről s magáról a művészetről is. Kár, hogy az oktató színvonalnál nem tudott magasabbra emelkedni ez az annyira várt s a propaganda minden eszközével beharangozott filmalkotás.

FÁY FERENC

...S maradt a némaság

...s maradt a némaság, maradt a bánat.
És napjaid körül a fájdalom
gyűrűs Planétái repülnek.
Szádban pihen a szél ;
s szavaid rőzsés-melegéhez
kuporodnak le esténként a holtak
s a farkas-élők álmaidhoz ülnek.
Barkák ezüstjét nyitja már fejed ;
nyelved hegyén pirul a Holnap.
"Szabad vagy" — mondod... És tudod,
hogy láncos-álmok, satnya istenek
ibolyántúli-sugara kutatja át egész valódat.

*

Eszmélj fel végre ! Nem lehet,
úgy élni, mint te élsz : bezárva
oszló halottak, dőlt falak
s egy távol ország néma tébolyába.
Más járja már a kertjeid,
más mássza lándzsás jegenyéid ;
s a kotlós-Nap kárálva, bölcsen,
más udvarán terelgeti
a pelyhes fény aranycsibéit.
Lábad alól utak szalagja nézi,
hogy' száll a por és hogy' repül az Isten
a párás rét s a boglyas fák felett.
Magánosságod ördögszekerével megáll a szél ;
meleg ködökbe bújik. Mert este lett.

*

Nézz ki a napjaid ellen futó,
négyszer változó tájra.
S a fényen át, az éjszakákon át
törvények tilosra állított szemafórjai
öltik ki rád vöröslő nyelvüket.
"Szabad vagy" — írod. S nem lépheted át
a bakterek s a váltóőrök árnyát.
Mellékvágányra löknek : írsz, eszel,
motyogsz magadban... és teszed
a sínre-tettek egyszerű szabályát.

*

Fogd meg a szomorúság éhes madarát
s etesd meg életed tejes búzaszemével .
...a lányokkal, kiket szerettél,
kiknek csókjáért növekedtél ;
kik rejtettek — felizzó lázban —
ágyékuk szénaillatában.
A bőrük színe átsüt még a párán,
— bágyadtan, barnán — mint az őszi táj.
Még érzed combjuk nyárfa-remegését...
"Szeretlek" — írod. És tudod, hogy mellük
elszáradt, férges, barna bimbajával
gombozik már a játékos halál.

*

Fogd meg a szomorúság meleg madarát
s etesd meg életed tejes búzaszemével :
...a Rákossal, mert nem tudsz most se róla,
hogy van a földnek más nevű folyója.
...az udvarokkal és az emberekkel ;
a gondjaikkal és a könnyeikkel.
És minden perccel, minden pillanattal.
A Krisztussal, ki pléhből volt kivágva,
de Isten volt és péceli ! kit, még a
csabaiak is köszöntöttek néha,
szelíd imával és levett kalappal.

*

Fogd meg a szomorúság arany-madarát
s etesd meg életed tejes búzaszemével :
...a dombokkal, a domb alatt a réttel.
...anyád testével, melyet úgy viszel,
— emlékeid csatos könyvébe zárva —
mint rozmaringot a szerelmes lányok,
mikor vasárnap, Nagymisére mennek,
hogy felmutassák dolgos életük
hetednapjába fáradt titkait,
viaszból öntött, festett isteneknek.

*

Üss rést emlékeid nyirkos magányán
s meglátod a halottakat.
Csendesek és szomorúak.
Fordulj az ég felé
s látod, hogy úrhajók szívós hálója mélyén
vergődik félve, reszketőn az Isten.
Indulj a fény felé
s kérd számon kertjeid
s a meggyek csipkés, libbenő csodáját...
És felhőkarcolók és nyurga templomok
vetik majd rád
az ember hűvös árnyát.

*

...s marad a némaság, marad a bánat.
A napjaid körül holtak jeges planétái suhannak.
S ki vonzásukban él s el nem szakadhat onnan,
nincs jussa szólni annak !

*

Eszmélj fel végre ! Nem lehet,
úgy élni, mint te élsz : szegényen,
oszló halottak, dőlt falak
s egy néma ország könnyes börtönében.
Emeld magasra életed !
És szép, csengős, Úrfelmutatásos
hited előtt, majd térdre hull a föld ;
s vetések fénye izzik át az éjjen...
Fektesd le már s altasd a holtakat
jókedved csírás, barna tenyerében.

SUOMI

"SZABAD NÉP ajándéka a szabad tudományoknak"

Erre a Turku-i Egyetem főépületének bejáratát díszítő feliratra az egyetem rektora hívta fel a figyelmünket. Mert Finnország négy egyeteme közül három állami (Helsinki, Jyväskylä és Oulu városokban), a turkui magánalapítványokból tartja fenn magát. (Van még egy ötödik, svéd nyelvű egyetem is, hivatalosan "Akadémia", az is Turkuban, ez egykori fővárosban, és az sem állami, hanem a Finnország lakosságának mintegy 8 %-át kitevő svéd nyelvű közösség gondoskodik róla). A turkui finn egyetem jótevőinek száma — ezt is Nurmela rektortól tudom — mintegy 6.000 és ezeknek 2/3-a — erre nagyon büszkének látszott — egyszerű ember, paraszt és munkás. Mert náluk aránylag ritka a nagyon gazdagok és nagyon szegények száma. Pedig Finnország tőkés ország, de a tőke nagy része (nem tudom a százalékát) szövetkezeti alapon állt össze.

Most jártam először Finnországban, ahová pedig szakmám, tanulmányaim, érdeklődésem és rokonszenvem régóta vonzottak ; valahogy az alkalom hiányzott rá eddig. Ezt az alkalmat a finnugristák nemzetközi kongresszusa szolgáltatta. Mint az "Ecole Nationale des Langues Orientales Vivantes" finnugor tanszékének képviselője mentem Helsinkibe Sauvageot professzor távollétében, egyben pedig mint a Párizsban 1964 óta megjelenő "Etudes Finno-Ougriennes" felelős szerkesztője és a "Musée de l'Homme" zenei osztályának munkatársa.

HÁROM NAPIG ismerkedtem Helsinkivel és lakóival egy Stockholmban élő barátom társaságában. Az első nap, négyórás városnézéstől elcsigázva, ebédelni tértünk egy erre a célra felfedezett helyiségbe a város szívében. Egy nagy modern bérház 2. emeletén volt, (helyesebben az elsőn, de ott a földszintet nevezik 1. emeletnek), penziószerű családias környezetben, diszkrét hangulatzenével ; a menü egy-egy rendelt ételből és (szeszmentes) italból állott, továbbá egy csomó egyéb hozzávalóból, mely utóbbiak egy nagy asztalra voltak kitéve a fogyasztó tetszésére bízva a választást és a mennyiséget. Evés közben magyarul beszélgettünk, nagyon el lehettünk merülve mondanivalóinkba, csak félfüllel hallottam, hogy az asztali zene műsort változtatott és Liszt Rapszódiákat meg Sarasate "Airs bohémiens"-jét suttogja diszkréten, hangulatosan. Véletlen, gondoltam, hisz ezek a művek mindenhol közismertek. De amikor távoztunk és az egész személyzet kijött utánunk az előszobába, mintha csak véletlenül járna arra és búcsúképpen ránk mosolygott, lehetetlen volt észre nem venni a célzatosságot. Mindez pedig olyan természetes finomsággal, olyan diszkréten történt, hogy barátom, aki nyilván patetikusabb megnyilvánulásokhoz van szokva, az egészből semmit sem vett észre és kétkedéssel fogadta szavaimat, mikor utólag az utcán felhívtam a figyelmét a történtekre.

Hogy nekem volt igazam, ebben a hitemben utóbb más tények is megerősítettek. Egy este az előkelő Lido étteremben vacsoráztam egyedül. Finn barátaimat vártam. A háromtagú zenekar már a helyén volt, finn professzionisták voltak, mesterségük minden nemzetközi rutinjával ellátva. (Értem alatta, hogy a hegedüs szaxofonossá, a zongorista nagybőgőssé, a dobos harmonikássá változott a kellő pillanatban.) Egyszer csak felém sandítva egész magyar repertoárjukat kitalálták. Nem volt ugyan se nagyon gazdag, se nagyon változatos, sem éppen új vagy művészi, de a gesztus maga kedves volt. Tüntetőleg tapsoltam nekik. Nem a csárda mellett delelő ménesre gondoltam a Költőcske naiv rigmusaira, hanem arra, hogy mivel árulhattam el magamat, milyen ördöngős emberismerettel érezték meg a finn kollégák bennem, a párizsi vendégben, nem a muzsikust, hanem a született magyart ? És ha már felfedezték, ki kell fejezni atyafiságos szolidaritásukat, ha nem másképp, hát klisékkel, mert ezek erősebbek a valóságnál. Ezért van, hogy a magyar irodalomból Harsányi Zsoltot többen olvassák és jobban ismerik Finnországban, mint Jókait, vagy Móricz Zsigmondot. De azért büszkék a magyar rokonságra és ezt szívesen mutatják a maguk módján. Az egyik finn hölgyismerősöm harmadik keresztneve Ilona ; nem mintha e keresztnévnek nem volna meg a maga finn megfelelője, de "így szebb", (ismerősöm szülei értelmiségiek), nemcsak mert magyar, hanem mert költői : "ilo" örömet jelent, "-na" ebből módhatározót képez, mintha azt mondanánk : örömmel, örömest, vidáman. (Nem ez az egyetlen véletlen szóegyezés a két nyelv közt, csakhogy a többi kevésbé szerencsés, vagy kevésbé költői.) Magyar nyelvtudásuk általában abból áll, hogy szeretlek és jónapot (ez utóbbit jön a papnak értettem, bájos finn barátnőnk szájából).

Finnország hivatalosan kétnyelvű, Helsinkiben minden nyilvános felirat finn és svéd nyelven olvasható, a mintegy 30 km-rel keletre fekvő Porvoo városkában szintén, de minthogy ott a lakosság nagyobbik fele svédajkú, a svéd nyelvű felirat megelőzi a finn nyelvűt. Ott született, élt és halt meg Runeberg, a finn nemzeti öntudat immár klasszikus költője, aki minden versét, köztük azt is, mely ma a finnek nemzeti himnusza, svédül írta. Akaratlanul is az 1848-as magyar szabadságharc német nevű és ajkú hőseire gondolok. Hogy a svédek sok tekintetben úgy viszonylanak a finnekhez, mint a németek a magyarokhoz, ezt már más megállapította előttem. Jellemző, hogy finn barátaim többsége svéd származású és nem csak az értelmiségiek ; de úgy veszem észre, hogy ettől senkinek sincs komplexuma. Egyeseknek ma is svéd nevük van, mások ezt finnre "magyarosították", de svéd nacionalistát nem találtam köztük. A legtöbben egyetértenek abban, hogy a svéd-finn "ellentét" (ha ugyan annak lehet nevezni) nem nyelvi, nem is származásbeli, hanem végső elemzésben szociológiai és ennek világánál a múlt század európai nacionalizmusa egészen más értelmet nyer.

Találkoztam olyan tőzsgyökeres finn költővel is, (a kedves öreg Vuorelára gondolok, nyári rezidenciáján kerestem fel), aki csak finnül beszél és erre nagyon büszke, mondván, hogy az élet jóformán arra sem elég, hogy az ember saját nyelvének finomságait felfedezze és kifejezésre juttassa. Egyszer tett csak kivételt velem : **merci bien,** mondta, mikor emlékkönyvét aláírtam, (ez az aktus, úgy látszik, eléggé elterjedt Finnországban, különösen értelmiségi körökben) felesége (szintén író) azzal búcsúzott, hogy **"édes magyar"**. Mint utólag megtudtam, ez a hízelgő megszólítás nem annyira engem illetett, mint inkább ifjúkori érzelmi emlékeket idézett.

LAHTI volt finn utam második állomása. Helsinkitől mintegy 100 km-re észak fele, rohamosan, amerikai tempóban fejlődő modern város, a háború előtt jelentéktelen kisközség volt, ma nyolcvanezres lélekszámával Finnország negyedik városa ; a tervszerű városépítés remekműve. 8-10 emeletes házaival egészen nagyvárosias ; központjának kiképzése mintaszerű, a korszerű urbanizmus tipusa. Kiterjedése nem nagy, lényege a centrum, melyből sugárszerűen ágaznak szét az erdősávokkal körülvett modern lakótelepek ; sok a szabad térség : parkok, tóparti sétány, kissé távolabb strandfürdő és hatalmas síugró-áncok, mert Lahtiból a finn kormányzat téli sportközpontot létesített, minden alkalmas halmot felhasználva erre a célra, hegyet nem, mert az nincs, sem itt, sem máshol ; az ország legészaknyugatibb csücskét leszámítva Finnország lapos terület, melynek szintkülönbsége ritkán haladja meg a 100-200 métert. Mindennek ellenére, egy nemrégen látott finn dokumentfilm tanúsága szerint, Lahti sportvárosnak is kitűnően bevált.

A HARMADIK ÁLLOMÁS Jyväskylä volt, ide Lahtiból szárnyashajón, a szovjet gyártmányú Tehin utaztam, mely a 170 km-es utat észak felé Finnország második legnagyobb tavának hosszában 3 óra alatt teszi meg. Tündérmesébe illő utazás, különösen szép időben.

Jyväskylä is vadonatúj város, lakosainak száma valamivel kevesebb, kiterjedése viszont nagyobb mint Lahtié. Ami most utólag legjobban megragad, az nem a két város közti hasonlóság, hanem a különbség. Egyik is, másik is a háború óta épült ki és fejlődik tovább a legkorszerűbb építészeti és városesztétikai elvek szerint, de nincs meg bennük a modern települések egyhangúsága és lélektelensége, más a jellegük és más az egyéniségük. Minden elismerésem a finn építészeké, amiért alá tudják rendelni terveiket a helyi adottságoknak és hagyományoknak, de még inkább, amiért ezeket a hagyományokat meg is tudják teremteni ott, ahol csak lappangó elemek léteznek belőlük és amiért állandóan új megfogalmazását tudják adni annak a problémának, amely a legjobban foglalkoztatja őket, értem alatta az örök egyensúlykeresést ember és természet, egyén és közösség hol állandó, hol meg-megújuló viszonyában.

Sok új épületet és települést láttam Finnországban, (a legszebbet, legrendezettebbet, legköltőibbet Tapiolában, Helsinki távoli negyedében), Le Corbusier elvei és tanítása szerint, esetleg azoknak továbbfejlesztésével vagy helyi alkalmazásával ; nem állítom, hogy művészileg valamennyi kielégített, de mindenhol megtaláltam ezt az új harmóniakeresést és sehol sem láttam szoros értelemben vett epigonizmust. Mint egy gigászi arányú játék, melyben benne van a szabadság öröme ! Hogy mi a szabadság ? Erről már sokat hallottam beszélni, de a fogalom mindeddigi leghatározottabb, leghumánusabb és legreálisabb értelmezését finn barátaimnál láttam : a szabadság az építkezés, az egyensúlykeresés szabadsága, mert hely van bőven, építőanyag is, ha tőke kell, összeadjuk, az építészeké a szó, ők a modern idők bárdjai ; Finnország a bárdok hazája, a költők dalánál ébredt nemzeti öntudatra (Duhamel), dalból született (Kosztolányi), a költő nemcsak önmagát énekli, hanem — akarva, nem akarva — a népét is, A nép fogalma pedig sehol Európában nem forrott annyira össze a nemzetével, mint Finnországban. Nem véletlen, hogy náluk született meg a modern folklórtudomány, melynek oly sokat köszönhet a magyar szellemi élet. Mert semmi sem vész el, minden tovább él vagy átalakul ; felismerni a változásban az állandót, ez a folklorista feladata. Szerencsés finnek, akiknek megadatott, hogy kőbe, téglába, cementbe öntsék évezredek álmát és megteremtsék a kollektív kereteket ahhoz, hogy ki-ki szabadon élhesse a saját magányát !

MÉG LAHTIBAN megismerkedtem egy tanárral. Együtt iddogáltunk egész délután, de a beszélgetés nehezen indult. Mintha a derék kolléga feszélyezve érezte volna magát. Miután az időjárás és a nyelvrokonság témáit kimerítettük, arra gondoltam, hogy itt tenni kellene valamit, nehogy elakadjon a beszéd. Megkérdeztem tőle, hogy hova valósi. Szerencsémre karjalai volt, Sortavalából, ahol Vikár Béla járt 1889-ben és először merült fel benne a fonográffal való gyűjtés gondolata, (nyilván, mert gyorsíró volt). Ettől kezdve fesztelenebbül folyt a társalgás, különösen mikor társam látta, hogy sok lényeges pontban egyetértünk. Búcsúzáskor átadta névjegyét, melyből kiderült, hogy "civilben" vezérkari ezredes. Óvatosságában egyesek opportunizmust látnak ; én nem, legföljebb tartózkodást, tapintatosságot, de azt sem ok nélkül. Mert a finn nép nem egészen 50 év óta él csak önálló állami életet és ez a félévszázad rendkívül drámai volt : belső ellentétek, polgárháború, két nagy háború szörnyű véráldozattal, a "szövetségesek" által felégetett városok és falvak, megalázó béke, a lakosság százezreinek áttelepítése, háború utáni nehézségek, lakáshiány, háborús adósságok egy olyan országban, melynek természetes gazdagsága a korlátlan arányú fakitermelés, egy kevés vízienergia és réz, egyéb semmi, és ahol, hála az 50-es évek gazdasági fordulatának, sikerült óriási áldozatokkal egyensúlyt teremteni és lerakni az alapját egy új életnek, mely nem ismer fényűzést, de amely mindenki számára biztosítja a munkát, a fejlett társadalombiztosítást és a rendezett életformát. Csoda-e, ha finn átlagember többre értékeli a békét a terméketlen vitánál ? Tegyük még hozzá, hogy a kelet-nyugat közti hídépítés kétségtelen anyagi előnyökkel jár, de ugyanakkor nemzeti misszionak is felfogható.

JYVASKYLA nagy jövőjű város, a szellemi decentralizáció egyik gyújtópontja. Az újonnan létesített középfinn tartomány székhelye, sok fontos felsőiskolája van és szintén újkeletű tudományegyeteme. Szellemi kisugárzása már ma is tekintélyes, az iskolaév folyamán messze földről jött diákok ezreinek otthona, nyáron nemzetközi fesztiválok és tanfolyamok színhelye. A helymegválasztás mindenképpen szerencsés. Földtani, régészeti és néprajzi szempontból Jyväskylä vidéke érdekes és egységes terület, bizonyság rá a modern helyi múzeum, mely példaképe lehet minden regionalista gyűjteménynek. A város közepén domb emelkedik, melyen díszparkot létesített a Városi Tanács, színpompás virágágyakkal, (legalábbis nyáron), esti kivilágítással. A tetején áll a messze földről ismert, romantikus nemzeti stílusban épült víztorony, mely turistavendéglő, idegenforgalmi központ és kilátó is. Sok órát töltöttem ott ; megejtő látvány tárul a vándor szeme elé, olyan mint egy Breughel kép, közeli és távoli elemek vég nélküli vegyüléke. A finn táj, akár városközelben szemléljük, akár máshol, mindig megnyugtató és úgyszólván mindenhol ugyanaz : tavak szigetekkel és félszigetekkel, fenyvesek, néha más ligetek, sziklák, erdők közé zárt rétek és legelők, nagyritkán szántóföldek gyakrabban fa-úsztatók, tóparti magányos házak, síugró-áncok variációja. A végén mindez kissé egyhangúnak tűnik és az élénkség hiánya valahogy az egész finn életre is áthat. Legalábbis ezt állította nekem egy kitűnő magyar finnugrista barátom. Megvallom, én még nem jutottam el odáig, hogy Finnországban unatkozzam és kész vagyok az egész mai finn művészet nonkonformizmusában az egyhangúság elleni védekezést látni.

JYVASKYLATÓL 60 km-rel nyugatra fekszik a kis Keuruu városka. Itt lakik Sakari barátom, a párizsi "Ecoles des Langues Orientales" egykori finn lektora, ma a jyväskyläi egyetem romanisztikai tanszékének megbízott vezetője ; felesége ugyanott francia lektor. Telefonáltak, hogy menjek át hozzájuk egy napra — három lett belőle, finnországi tartózkodásom legboldogabb napjai. Itt találtam magam először szemtől szembe a finn vendégszeretettel, melyben lehetetlen fel nem ismerni egy finnugor közös vonást. És még eggyel : a gyermekneveléssel. Vendéglátóim 10 évig éltek Franciaországban, 4 lánygyermekük van, 7-14 évesek, Párizsban születtek, kétnyelvűek. Mind a négy külön egyéniség, a szülők gondosan vigyáznak arra, hogy azok is maradjanak, helyesebben, hogy saját egyéniségük szerint fejlődjenek. A jelek szerint kitűnő eredménnyel. A család életmódja egyébként a finn-nek és a franciának szerencsés keveréke ; csak náluk láttam ruganyos derékaljat és étkezésben is francia mintát követnek. (E két pontban a francia felsőbbség nem vitatható.) S ami a legérdekesebb, minden hozzávaló helyben beszerezhető vagy megrendelhető a keuruui "supermag"-ban. Nincs olyan francia árucikk, mely ne volna beszerezhető Finnországban a franciaországinál nem magasabb árban. Mondják, hogy Helsinki legnagyobb áruháza, a Stockmann szállit a moszkvai külföldi nagykövetségeknek naponta légipostán és ezzel köti legjobb üzleteit. E híresztelést nem volt módomban ellenőrizni.

KEURUUBAN estem át a sauna-keresztségen. Mibenlétét és technikáját mások már megírták, engem elsősorban a vele kapcsolatos rituális elemek érdekelnek, azok a szokások, melyek alól még a szellemi élite-hez tartozó Sakari-család se vonja ki magát. Szombat este volt és valami megmagyarázhatatlan eufórikus hangulat uralkodott a ház népén. Általános vidámság közepette a háziasszony az ilyenkor szokásos virsliket sütötte rostélyon fatűz felett, azt ettük kenyérrel és hozzá házilag készült, ugyancsak rituális erjesztett italt ittunk. Olyan volt, mint egy ősi tisztulásünnep.

A másik Keuruuval kapcsolatos nagy élményem közös autókirándulásunk volt Tamperébe, Finnország második legnagyobb városába. (Ez utóbbi azonban vitatható, Tampere és Turku lélekszáma nagyjából azonos. 120 ezer körül mozog, Helsinki népessége csak 1965-ban érte el a félmilliót, a három finn városnak szentelt ez évi párizsi kiállítás adatai szerint). Tampere a bőr-, gép- és textilipar központja. Soha sem láttam tisztább, portalanabb gyárvárost ! Szebbet, rendezettebbet se. A fekvése talán valamennyi közt a legfestőibb. De nem várost nézni mentünk oda, hanem a szabadtéri színház előadására. Hogy a finnek elsőrendű színészek, azt már tudtam, évekkel ezelőtt már láttam a Helsinki Nemzeti Színház együttesének előadását Párizsban a "Théâtre des Nations"-ban, de akkor egy Csehov darabot játszottak. Most Mäinö Linna, a munkásból lett író nagysikerű regényének, az "Ismeretlen katoná"-nak színpadi verzióját láttam. A téma nem új : az 1940-45-ös háború a tárgy, vagy inkább a keret. Nem arról szól, hogy kik csinálják a háborút és miért, hanem hogy azok, akik akaratuk ellen aktív résztvevőivé lettek, a finn nép fiai, hogyan vészelik át, vagy hogyan pusztulnak bele. Ez a Remarque-i téma helyenként homéroszi magaslatra emelkedik, lélektani és szociológiai megfigyelései egyaránt érdekesek. A darabnál azonban nagyobb esemény a színház maga : forgó nézőtér, melyet gyűrűalakban vesz körül a színtér beépített díszleteivel. Mint egy kacsalábon forgó várkastély, hol jobbra, hol balra fordul a nézőtér a színtér más és más részének szegezve tengelyét. Még szimultán cselekmény is lehetséges ezzel a megoldással. Most láttam ilyet először, de állítólag alkalmazzák már máshol is. Jellemző, hogy az egész előadás alatt esett, olykor még zuhogott is, de a fedetlen nézőteret teljesen megtöltő közönségből senki sem távozott.

AZ UTOLSÓ 10 NAPOT ismét Helsinkiben töltöttem és elsősorban a kongresszussal voltam elfoglalva. A francia delegáció tagjaival azonkívül megtekintettük Tapiolát, ezt az eszményi lakótelepet (nem tévesztendő össze Sibelius hasonló nevű szimfonikus költeményével, csak a nevük közös : a mitológiai erdőistenség neve), meglátogattuk a Virtaranta professzor által vezetett Castrenianumot, a finnugor nyelvészetnek ezt a maga nemében egyedülálló intézetét, az egyetem modern tantermeit, melyek nemcsak a mostani, hanem a húsz évvel ezutáni létszám igényeit is kielégítik, a Finn Irodalmi Társaság népzenei archívumát és még sok egyebet. Ekkor ismerkedtem meg a régi Finnországgal a középkorival (főleg Turkuban és környékén), a különböző szabadtéri múzeumnak nyilvánított védett helyekkel.

Ami magát a Kongresszust illeti : hogy finn barátaink szeretetre méltó emberek, azt mindig tudtam, de hogy kitűnő szervezők is, azt most tapasztaltam igazán. Az ő érdemük elsősorban az, hogy a mintegy 400 kongresszista közt már az első nap ki tudott alakulni valami belső szolidaritásféle. Áll ez a 100 körüli magyar résztvevőre is, kiknek egy negyede nem Magyarországról jött. Kor, szakma, élet- és világfelfogás szerint nagyon különbözőek voltak, de a kongresszus hete alatt mintha eltűntek volna ezek a különbözőségek. Senki se hajtogatta azt, hogy magyarnak lenni sokszor nehéz, még többször fájdalmas, mindenki annak örült, hogy finnugornak lenni érdemes. Csak az a kérdés, hogy vannak-e tényleges alapjai ennek az erkölcsi finnugorságnak ? Benyomásaim alapján állíthatom, hogy vannak, talán kisebb mértékben a magyaroknál, mint a finneknél, észteknél és az elszórtan élő többi finnugor szovjetalattvalóknál. Ezt a tüzet ápolni és élesztení kell, gondoskodván annak nemzetközi kisugárzásáról is. Mert ahogy a francia szellem valami lényegeset tudott adni az egész világnak és nemcsak a franciáknak, ugyanúgy a finnugorságnak is meglehet a maga általános emberi missziója, melynek pontos meghatározása azonban még hátra van.

AZ "ETUDES FINNO-OUGRIENNES" kiadója postán küldte utánam Párizsból Helsinkibe a lap két számának a kongresszusra szánt szórópéldányait. Értük kellett mennem a vámhivatalba. "Mi van a csomagban ?", kérdezte az egyik vámtiszt. "A kongresszusra jött tudományos folyóiratok", mondtam németül. "Milyen kongresszusra ?", firtatta hivatásához illő gyanakvással. "A Finnugristák Nemzetközi Kongresszusára", válaszoltam finnül. "Rendben van", mondta hidegen, mint vámos, diszkréten, mint finn. De a szemében megcsillant valami. Tekinteténck melegségét sohasem felejtem el és kijövet arra gondoltam, hogy ez a tekintet egymaga megérte az odautazást.

GERGELY JÁNOS.

TARDOS TIBOR

POLITIKA

Hadd legyek ez egyszer "realista" (ha már akkora a megkülönböztetés). Habár nem tudom, nem a felidézett valót lebegi-e körül több szakadt fátyol, oldalról hasító álombeli vasárnapi fény, magától lengő nagyított moha-pamat képe a napban úszó mészfalon.

Nagyapám alakja ilyen tavaszvasárnapi fényben úszik, nyalka bajszosan, dolmányban, hegyes bihari báránysüvegben, aranyrojtos Petőfi-nyakkendőben, kívül-belül steppelt háromszöget viselő lágyszárú feketecsizmásan : Fábiány, ahogyan falusi barátai hívják, Katz Fülöp valójában Újfaluban, Csonka-Bihar vármegye székhelyén tevékenykedő, szántó, vető, szüretelő, aratógép, ritka példány, magyar zsidó-paraszt.

Családi anekdoták sosem felejtik el megemlíteni azt a mozzanatot, amidőn a miniszterelnök végighaladt a nagyközség jobbadán poros főutcáján, gyalogszerrel, a főispán karján — magábanvéve jeles esemény ! A magyar faj különleges ismérveiről folyt a vita — akkor még csak akadémikus formában, erre vonatkozó törvények megfogalmazása nem lévén időszerű.

— Szerintem — mondta az ország atyja — a bihari ember külleme magán viseli az igaz magyarság jelét. Nézd meg példának okáért azt a parasztot.

S rámutatott egy nyugodtan közelgő sziluettre.

— Ezt az embert gondolod, kérlekalássan ? — kérdezte ijedten a főispán, aki az illetőt igen jól ismerte, látásból, főleg hallomásból, mindjárt kitűnik, miért.

— Ezt, ezt a szép szál magyar parasztot, azzal a büszke fejtartással, azzal a hegyesre pedert bajuszával. Ha én csinálnám a tankönyvet, az ő fényképét tenném bele, mint a magyar parasztét. Tudod a nevét ?

— Igenis, tudom, — felelte a főispán, kissé elfulladva. A neve Katz Fülöp Fábián, hithű izraelita, s a leggonoszabb negyvennyolcas kortes ebben a csonka megyében.

Hithűnek hithű volt szegény, ugyanabban a magyar ruhában megjelent minden nagy ünnep reggelén a zsidótemplomban, fehérre válva böjtölt Hosszúnapkor, (a nagy imák szüneteiben hazatért — ...s mosollyal ügyelte, hogyan majszolom az esti lakomára előre elkészített túrósbélest).

Az is igaz, hogy elkeseredett, híres kortese volt a negyvennyolcas pártnak, habár szégyenszemre be kell most vallanom, hogy a nevénél többet én erről a pártról nem tudok. Kisgazdák voltak-e ? Nemzeti Parasztpárt ? Valamelyik letűnt harmadik ?

Az bizonyos, hogy sohasem felejtem el nagy udvarán a vasárnapi paraszt-összejöveteleket. Hogy pontosan miről folyt ott a szó, azt nem tudom. Húsz, harminc fekete ruhás, csizmás, vasárnapi kalapos, pipás magyar ott állt, többé-kevésbé szabályos körben Fábiány széke körül, aki azon a széken hátradőlve, éppoly öltözetben mint ők, nagyobbára némán pipálva szemlélte a gyülekezetet. Kétségbeejtően sematikus az emlék, pontosan úgy viselkedett mindenki, ahogyan Móricz Zsigmond leírja : négyötpercenként ha felhangzott egy-egy szó, az is nagyobbára csak hümmögés.

— Hm, Fábiány.
— He
— Hm. Hát az adó.
— Hm.
Hosszú szünet.
— Kivetik, — nyilatkoztatja ki Fábiány a füstgomolyban.

A szót mindenki alaposan megrágja. Ha azt mondom, alaposan, enyhítek. Bent a fejekben forog a kerék. "Tudja." "Hallotta." "Honnan?" "Vejétől." "Vagy nem. Talán a bíróságról." "Az meglehet." "Vagy a pesti fiától." "Az meg még jobban meglehet. Itt járt, motorral." "De tán csak az újságból." "Hm, az a kérdés, melyikből." "Hát a mienkből."

Testet öltött a kérdés :

— Oszt... mennyi?

Csönd. Morfondirozás. Nézegetés az égre. Pipaszurkálás. Láb-vakargatás. Zsebkendőhasználat (zsebkendő nélkül).

— Há-át. Kinek mennyi.

Itt újrakezdődik a jelenet. Vagyis újrakezdődik a csönd. Négy- vagy ötéves gyerekeszemben úgy maradtak meg ezek nagyapa-udvari vasárnapok, mint afféle rusztikus zenedélutánok, ahol a körben hallgató csizmás közönségnek hosszúszárú pipán bemutatott néma tárogatószólót ad elő, értő köz-elmélyedtség közepette, az öreg Fábiány.

Akármint volt is, öregnek néztem. A tízcentis, kenőccsel gondosan tűhegyesre alakított bajuszpár körül fehér szakálltors szúrta fel az arcom, amikor csókot dörgölt rá. Kissé ijedten odakaptam; megszárítkoztam. Tudom, mert a családi krónikák kajánul felemlítették mindig. A mozdulatért — Nagyapa — bocsánat. Hidd el, a szív veled volt.

Hogyne lett volna, hiszen ez a vénnek gondolt nagyapa tanította meg a kisgyereket az élet alapvető, gazdagon buzogó örömeire.

— Befogjunk, Tibcsi ?

Eufemizmus volt ez, nem kérdés. Hiszen miért totyogtam volna ide másért, egy-másfél kilométer távolságból ? Nagy, puha kezébe fogta a kezem, elvezetett az udvar végén illatozó istállóhoz, ahol — fenn, a kimondhatatlan magasban — varázsos csődör- és kanca-domborulatok feszültek a mindig csápoló óriás farkak alatt. Szitty-szitty ! — az orrom előtt. Aztán : félreállni, a lovak kopogva kiúsznak a zuhogó napfénybe, s nem tudni, ki türelmetlenebb a befogás véget nem érő szertartása miatt, ők-e vagy a gyerek.

A csörgős deszkaülés vad keménysége ma is hasít, ez a szilaj, férfias torna, a zsíros lópokróc s az idők vastagsága alól.

Egyszer csak itt a falu vége, felvöröslik a Csonka-torony, sosem látott de biztosan benne ülő baglyaival, Árpád-kori lapos, csempe tégláival.

— Akarsz hajtani ?

Erre a kérdésre sincs felelet. Ma is érzem, négyesztendős kezemben, az egyszerre beletett ólomsúlyú kettős fekete hajtószárat, végében a lüktető, rebellis, kényes vonzó anya-életet. Ma is látom, hogyan vetődik fel-fel, nehéz, veszélyes táncütemre, a két fényes izzadt tompor, villan elő, tűnik el, villan megint elő a rángó bőr alatt, zuhatag-szabályossággal, a hatalmas combizom-köteg, s azt is, hogyan nyílik meg, tubarózsa-színben, s hogyan hullajt alá tömör, szinte művészien formált, fényes, jóillatú csodát, újra meg újra, kiapadhatatlanul, a futva haladó növényevő-bendő.

A szekerezés teteje : a Debrecenbe menés. Ritkán történik meg. Jóval hajnal előtt van az indulás. Hátsóülést tesznek fel, alatta szalma, rajta párna, anyámnak, nagyanyámnak. Most nincs hajtás. Fábiány kezében a gyeplő ! Én csak a Korhány dombját várom, a falun túl : az egyetlen hegyet, ami a sík Biharban felfedezhető. Mondják : nem az Isten teremtette, emberek hordták össze. Minek, miért ? Nem tudtam én, hogy Korhány — kurgán, ázsiai sír, tatár-piramis.

Derecske félút. Asszony- s gyereknép összetörten alszik. Egyszerre, Mikepércs határában, zökken, megáll a szekér.

— Mi az, mi az ?

— Cigányok.

A hasadó hajnalban ott guggolnak, a kanyartól nem messze, a kukoricás szélén, a tűz körül, családiasan, és rongyosan, kőkorszak, Western indiáncsapat. Ínycsiklandó illat csap felénk, mámorító, ismeretlen.

Nagyapám jön is már visszafelé, két kezetele, de mivel ? Hajnali kukoricaföldön cigányok-lopta, pásztortűz-égette, pár fénylő krajcárért nekünk vett zsenge sült kukoricacsövekkel.

— Nesztek.

Majszolom az ízes csemegét, amelyhez hasonlót annak előtte, se azóta, nem ettem, mögöttünk kél a nap, előttünk váratlanul megcsillan, nem fent, hanem a látóhatár alatt, mintha a pusztába lenne beásva, Debrecen aranykupola-rengetege.

Ilyesmi férfikalandokba vitte akkor még egyetlen kisunokáját a "vén ellenzéki betyár" ; háziasabbakba is. Szántani meg nem tanított, mert az eke ránt — azt a munkát akkor már ő sem csinálta, [illegible] alighanem szokás szerint osztoztak, a munka a kis vörösé, a búza kettőjüké. Hanem főzni, azt megtanultam. Bográcsban. Lebencsleves volt a szántóföldi menü ; gulyásleves csipedett tésztával a vasárnapi, az udvaron elkészítendő. Bográcshoz, szolgafához, húshoz nő nem közeledhetett. A tésztát messziről átnyújthatta,zacskóban. Ma is tudom a mértékeket, a megkívánt tűzhevességet, a zsír-hagyma-hús-paprika-kömény sorrendet, kezemben a borlöttyintés hajlásszöge, nyelvemen a tiltó, égető, csiklandó, füstös korty a hatalmas forró fakanál öblébőll. Mit is tudok még ? Szűzdohányt aprítani, szigorúan mért piciny négyzetekre, száradni rakni a dohányos szita bordó-kékfonatos szövetén. Tudok csipős gomolyatúrót gyúrni erjsztésre, végy három-négy nagyobb juhsajtot, szeleteld fel, helyezz piroscsíkos fehér kendőt a fonott szakajtó aljába, egy réteg sajt, egy réteg só, egy réteg sajt, egy réteg só, nagy türelemmel s nem kis erővel gyúrd meg, a kendő végével fedd be, bundába burkold, hagyd néhány hétig a kemence mellett : a legfinomabb francia sajtokkal vetekvő ázsiai csemegéd lesz, (egész télre elég). Szőlőt a kamarában függeszd fel, pici, csinos, gólyamadarat utánzó ollóval vágj belőle kisunokádnak. Görögdinnyét ellenben szekérszámra végy csak, raktározd el a pince legbelső zugába, előző nap gyertyafénynél válaszd ki, amit másnap meg akarsz enni, vödörben ereszd le a kútba, de úszni hagyjad. Olyan lesz mint a jég. Bort csak homokit végy, kicsi hordóban állasd. Birgét — birkát — magad neveld, magad nyúzzad meg szüretkor. Csöves hegyespaprika el ne tűnjön az asztalodról, minden falathoz vágj belőle, de csakis békanyúzó bicskával, ropogtasd, szinte láng csapjon ki, mikor eszel, szemed-füledből.

Milyen különös, hogy még meghalni is megtanított. A példa úgy esett, hogy kellő világosságban lássék, nagyobb figyelem nélkül megérthető legyen. A NEP — Nemzeti Élet Pártja, Gömbös-kormánypárt — megalakulásával volt kapcsolatos. A főispán, az a bizonyos, aki Katz bácsit oly jól ismerte, a választások közeledtén kézenfekvőnek látszó, alapjában mesteri húzáshoz folyamodott. Felhívatta Fábiány három tehetős polgár-vejét a Vármegyeházra.

— Urak. Én tudom, hogy maguk majd becsületesen szavaznak. (Értsd : Gömbösre, a Nep-re.) Hanem az a Katz ! Hanem az a Katz Fábiány ! Az nekünk ellenzéki parasztlázadást csinál !

Az urak megígérték, hogy majd beszélnek öreg apósuk fejével, ez egyszer tartózkodjék az ellenzéki propagandától. Elvégre öreg már, hetven felé jár, eleget politizált, igaz, ami igaz, most már pihenhet...

Csakhogy a derék főispán úr ennél sokkal, de sokkal többet akart.

— Urak. Nagy pillanat van. A haza sorsa forog kockán. A maguké is. Meglátjuk, van-e igazán jóakarat magukban.

zelt velük, intett a hajdújának : az urak elmehetnek.

Hogy a rákövetkező hetekben mi történt, miféle éjbe nyúló beszélgetések, kuncsorgások, fenyegetések, imák, női sírások, dörgedelmek, sóhajok hangzottak el Fábiánynál, a dohányszárító szita s a túrós szakajtó között, azt jobbnak láttam sohasem megtudni ; tanúja nem voltam, kupolás Debrecen földjén diákoskodtam.

Választás vasárnapjára haza autóbuszoztam. Lobogódíszben, kakastollban állt a falu. Közepén, Fábiány házával szemközt, a Farkas-féle bolt NEP-kortesirodává volt átalakítva. S annak az irodának is az ajtajában, messze láthatólag, csizmásan, megfogyott fejjel, kihűlt pipával, lógó bajusszal ott ült az én nagypapám, némán és mozdulatlan, de nem úgy némán mint egykor, a pipa-szóló lángoló csendjében, a fekete fényes gyűrűben, az udvarán, hanem mint egy panoptikumi figura, mint egy róla készített, rosszul kiszínezett képmás, ügyetlenül megmintált viaszszobor. Bőre színe is olyan volt. Csak a nevét viselő felirat hiányzott a talapzatról. Arra meg nem volt szükség. Az előtte dermedten elsétáló nép nagyon is jól tudta, ki ül ott. Ellenzéki vezér Fábiány, a kormánypárti kortesiroda kirakatában.

Nem tudom már, hány nap telt el, amíg az arcvonásain ekkor már tökéletes világossággal megmutatkozó sorsa beteljesedett. Egy hét ? Tíz nap ? Több ? Betegségéről nem is hallottam, egyenest temetésre hívó sürgöny jött. Akkor még szórványos volt az autóbuszközlekedés. Igy a ravatalon nem láttam. A koporsó is be volt szögezve.

Zsidóknak nem írják fel a nevét a gyalulatlan fenyődeszkára. De mint mondtam, ilyesmire sok szükség nem volt. Feketekucsmások, feketesubások, nem tudni kire adták le szavazatukat, de végig a Kossuth utcán, lassú csizma-menetben, vagy háromezren, ott jöttek. A vallás úgy kívánja meg, hogy fenn kell hagyni a föveget. Ügyetlenül tapogatták vastag ujjukkal. A háztól ki a temetőig, végig a Miczi Bandi zenekara húzta. Maros vize folyik csendesen. Ez volt a kedvenc nótája. Erre még, kétéves alig múltam el, amikor megtanított.

CSIKY ÁGNES MÁRIA VERSEI

A tűzzel egy világba

Táguló bordák kosarába
bezárva a tűzzel egy világba
ahol a harmat tájain
viharok úsznak tetszhalottan
itt is ott is lobban szeme a hiúznak

Ahol a villám fogant
a vízözön jegyében és megered a gyanta
a sebek száján hiába kiabálnál
hangod égő erdők
kiveszett a fácán

Járkálsz csupasz lélegzeteddel
senki sem tart senki sem ereszt el
tapadnál sóhajtásnyi fonálon
ragadnál az álom légyfogóján
a közös nagy álom enyvén
rezzenéstelen szárnyon

Idegen álmok enyve forr a század
kifakult holdjaiban
sápadt borostyánban megrekkent láva
Ásványok és kőbezárt testek éjszakája

Egy világba a tűzzel lélegző éggel
szemedből a pára nem ér elébe
szavakat hordasz görgetsz halomra
amit szertelen gyomra megemésztett
örökséged abból kalapálod
abroncsait kurta valóságodnak
lélegzeteddel eggyéfognak eggyétesznek
nem tagadhatod meg a tested
a szüntelen égőt
nem tagadhatod szüntelen halálod

Szabadulás

Szabadulás :
kitörni a képkeretből
születésed előtt rádkent színekből
kiválni a pilledt halvány háttérből
forogni mint szobor a koronján

Lépsz :
read dől a világ
szederáguk térded köré csavarták
a kertté mállott ősanyák
apák emelte hűsölő
tornác téglái válladon

Moccanj :
rád omlik betemet
az őseid hite a csonka dóm

Drottningholm jubilál

A TEREM, rendkívülien finom arányaival és szépségével, pompás barokk ékszeresdoboz. Drottningholm színházában vagyunk, 12 kilométerre délnyugatra Stockholmtól, a Mälaren-tó partjának közelében. Két évszázada, hogy a színház megnyitotta kapuit, de ma is szinte teljesen úgy, abban a formában áll, ahogyan az első előadások közönsége láthatta. A maga nemében egészen egyedülálló jelenséggé azonban nem az (vagy nem csupán az) teszi, hogy külsejében és interiörjében ilyen tisztán és érintetlenül megőrizte barokk jellegét. Kultúrtörténeti és színháztörténeti szempontból sokkal fontosabbak a XVIII. század második feléből nagy számban és teljes épségben megőrzött színházi kellékek, köztük a nem kevesebb, mint 35 teljes kulisszakészlet ! Hogy pedig ez az utóbbi mit jelent, jól láthatjuk abból, hogy a versailles-i színház a legnagyobb önérzettel és büszkeséggel emlegeti Marie Antoinette korából származó egyetlen hiteles színpadi díszletét !

Drottningholm színháza a 35 eredeti színi dekoráció mellett számtalan korabeli ruhát, jelmezt, használati tárgyat és színészi kelléket is megőrzött, s velük együtt teljesen ép, ma is működésben lévő színpadi gépezetet, süllyesztővel, szél- és viharmasinával és egyebekkel. Ritka és rendkívülien gazdag múzeum az épület, amelynek a hasonló múzeumokkal szemben megvan az az előnye is, hogy élő, mert minden egyes tárgyát, darabját, szobáját naponta használják.

KÉTSZÁZ ÉVVEL EZELŐTT tartották itt a megnyitó előadást, francia színészekkel. Szórakoztató udvari színház jellege azonban 1777-ben szinte egyik napról a másikra megváltozott : ebben az évben vette ugyanis át a szomszédos királyi kastélyt anyjától az 1777-ben megkoronázott III. Gusztáv. A felvilágosult abszolutizmus korának sok kiváló fejedelméhez hasonlóan III. Gusztáv is nagy kultúrbarátnak mutatkozott, hanem tehetsége is ezeknek színvonalas gyakorlati megvalósításához. Azt akarta, hogy a színház a svéd nemzeti kultúra melegágya legyen, a nemzet színpada, melyen alkalom és mód adódik a nehézkes-elhanyagolt hazai nyelv művelésére, nemesítésére. Központ, amely köré oda lehet gyűjteni a svédség minden kiemelkedő írói, zeneszerzői, színészi talentumát és értékét. A szélnek eresztett francia színészek helyét svédek foglalták el, aminthogy a repertoárban is svédek szerzette dalművek, svéd történelmi drámák kerültek többségbe. Lázas sürgés-forgás színhelye lett Drottningholm, egyre javult a színház technikai fölszerelése, gazdagodott kelléktára, emelkedett előadásainak művészi színvonala. A már említet 35 híres kulissza-készlet is ezekből az évekből származik. A művészek lelkesedését nagyban fokozta, hogy a király nem fukarkodott anyagi támogatásával.

HALÁLA UTÁN (1792) viszont egyre inkább elcsöndesedett az élet Drottningholm és a színház körül. A XIX. század folyamán mind ritkábban került sor előadásokra. Ennek a tetszhalotti állapotnak köszönhetjük azonban végeredményben azt, hogy a barokk interiör és a számtalan színházi kellék érintetlenül mentődött át korunkba. Újrafölfedezésük az 1920-as években történt meg, s hamarosan újból megindult Drottningholmban a színházi tevékenység is, a történelmi falak közti történelmi deszkákon. A színház évadja ugyan jobbára csak a nyári hónapokra korlátozódik — nem utolsó sorban az épület XVIII. századi fűtési viszonyai miatt —, de így is igen jelentős a szerepe a svéd kulturális életben. Idei jubileumi évadjára többek között olyan jelentős külföldi együttesek vendégjátékára kerül sor, mint a Coven Gardeni-i Opera, a Bécsi Opera (Elisabeth Schwarzkopffal), a koppenhágai Királyi Színház és az idén háromszázéves jubileumát ünneplő hannoveri Herrenhausen-színpad. A megnyitó estén Haydn "La Canteriná"-ja kerül felújításra ; a meglehetősen feledésbe merült dalmű ősbemutatója is éppen kétszáz évvel ezelőtt történt, éspedig Magyarországon.

SULYOK VINCE.

Irodalmi Ujság

A VELENCEI FILMFESZTIVÁLON, amelyet augusztus 28 és szeptember 10-e között tartanak meg, szimpoziont rendeznek Buster Keaton emlékére "A komikus szerepe a filmen" címmel.

*

MAX REINHARDT kutatótársaság alakult Salzburgban a világhírű rendezőre vonatkozó anyag gyűjtésére, életművének feldolgozására. A társaság 1967-től minden évben Max Reinhardt hetet szándékszik rendezni Salzburgban.

*

FELLINI világszerte játszott filmje, a "Strada" rövidesen musical formában kerül színre.

*

TOLSZTOJ Jasznaja Poljana-i magánkönyvtárának tudományos feldolgozása befejeződött.A könyvtár katalógusa három kötetben összesen 22.000 kötet adatait tartalmazza.

*

DARIUS MILHAUD új operáját, "A bűnös anyák"-at, júniusban mutatja be a genfi Nagyszínház Herbert Graf vezényletével. A francia zeneszerző új operája Beaumarchais Figarójának új dalmű-változata.

*

TÖMÖRKÉNY ISTVÁN születésének közelgő századik évfordulójára készülnek Szegeden. A centenárium alkalmából Tömörkény Emlékkönyvet adnak ki és kiállítást rendeznek.

*

KÖRÖSI CSOMA Kiskönyvtár címmel sorozatot indított az Akadémiai Kiadó. A Ligeti Lajos akadémikus szerkesztésében készülő sorozat első kötete Szilágyi Ede: Körösi Csoma Sándor hazai útja" címmel.

*

A PÁRIZSI PATHÉ Hanglemezgyár híres bécsi operettmelódiákból készített felvételeket. A leghíresebb bécsi szerzők közül Kálmán Imre és Lehár Ferenc a legismertebb dallamok szerzői...

*

HAYDN LAKÓHÁZÁT Kismartonban múzeummá alakítják át, eredeti késői barokk külsejét is helyreállítva.

*

BRUEGHEL, RUBENS, TIEPOLO és más híres művészek festményeit találta meg egy újságíró a franciaországi Rethel egyik hivatalos épületének padlásán. A képeket a német megszállás idején rejtették el egy ládában.

*

A STOCKHOLMI "Dagens Nyheter" című lap közlése szerint, ismeretlen Rembrandt-képet fedeztek fel Malmöben. A festmény címe : Krisztus töviskoszorúval, nagysága 1,4 x 1 méter és valószínűleg 1624-ben készítette a művész.

*

HENRY MILLER amerikai regényíró (a "Tropic of Cancer" szerzője) saját kijelentése szerint elhatározta, hogy abbahagyja irodalmi tevékenységét és áttér a festészetre. "Mindent megírtam már, amit el akartam mondani" — magyarázta elhatározását az író. Első kiállítását már meg is nyitotta Los Angelesben. Hatvan akvarellt és metszetet állított ki.

*

A NEMRÉG elhunyt Buster Keatonról májusban képes életrajz jelenik meg a londoni Macmillan Kiadónál, szerzője : Rudy Blesh.

*

COMENIUS ÁMOS JÁNOS, a nagy humanista pedagógus-tudós emlékére az egykori Sárospataki Kollégium épületében állandó kiállítást rendeznek. Bemutatják a többi között Comenius Sárospatakon írt műveit, korabeli szemléltető eszközöket, közöttük a II. Rákóczi Ferenc idején használt olajmécses vetítőgépet, a laterna magicát is.

VISCONTI rendezi a bécsi Staatsoperben a "Falstaff" felújítását ; Verdi operáját Leonard Bernstein fogja vezényelni.

*

PANASZ címen jelent meg a fiatalon elhunyt Magyar Miklós költő posthumus verseskötete. A könyvet Farkas István adta ki. (4300 Dupuis Ave., Montreal, Que., Kanada).

*

HEGYI BARNABÁS filmoperatőr, hosszú betegség után 52 éves korában Budapesten elhunyt. Egyike volt a legjobb magyar operatőröknek, akinek munkáját elismeréssel fogadták külföldön is. Mintegy 60 filmet forgatott ; ő volt az operatőrje az 1947-ben világsikert aratott "Valahol Európában" című filmnek. Sarkadi Imre "Körhinta" című filmjével a magyar film fényképezésében új utat nyitott meg.

*

KÉTSZÁZ ÉVE nyílt meg a bécsi Práter. II. József 1766-ban nyitotta meg a királyi vadászterületet a lakosság számára. A második világháború alatt a németek röviddel visszavonulásuk előtt felgyújtották a Prátert, az óriáskeréknek csak a kiégett váza maradt meg. Azóta újból felépítették és most nagy ünnepséggel emlékeztek meg az évfordulóról.

*

TINO PATTIERA, a két világháború közötti időszak híres tenoristája 74 éves korában jugoszláviai otthonában elhunyt.

*

A BAYREUTHI ÜNNEPI JÁTÉKOKAT július 24 és augusztus 28-a között tartják. A program szerint a "Tannhäuser" kilenc, a "Parsifal" öt, a „Niebelung gyürüje" és a [illegible] rül előadásra, Wieland Wagner rendezésében. Az idén első alkalommal Melles Károly is vezényelni fog Bayreuthban.

*

FILM KÉSZÜL az 1940-es angliai légicsatáról. A filmet a jövő évben Harry Salzmann fogja rendezni és költségeire több mint 10 millió dollárt szántak.

A NESTROY SZÍNHÁZAT Bécsben a Josefgasse-ban szeptemberben nyitják meg Nestroy "Szerelmi történet és házassági ügy" című darabjával.

*

DARVAS LILI szerződést kötött egy új magyar film női főszerepének eljátszására. A felvételeket még ezen a nyáron elkezdik

*

NÉGY RENDKÍVÜLI TÖRTÉNET címmel Edgar Allan Poe novelláiból film készül Claude Chabrol, Jean-Luc Godard, Joseph Losey és Roger Vadim rendezésében, angol és francia színészek közreműködésével.

*

VITTORIO DE SICA három film rendezésére szerződött Hollywoodba. Az első film forgatókönyvét Romain Gary "Hajnali ígéret" című regényéből írták.

*

CLEDEBURGHBAN, a város egyik templomában lesz Benjamin Britten "Égő tüzes kemence" című új operájának ősbemutatója. A következő előadást a Southwarki Székesegyházban rendezik meg júliusban, a City of London-fesztivál alkalmával.

*

A VILÁG ELSŐ plakát-biennáléját idén júniusban rendezik Varsóban. A kiállításra 14 lengyel és 215 külföldi plakátművész kapott meghívást.

*

MEXICO CITYBEN megnyílt a restaurátorok és konzervátorok képzésére szolgáló világintézet.

*

ARANY JÁNOS születésének jövő évi 150. évfordulója alkalmából Kisújszálláson, ahol Arany egykor tanároskodott, felállítják a költő életnagyságú szobrát.

*

MARC CHAGALL két nagyméretű falképe megérkezett New Yorkba. A képeket az új Metropolitan Operában helyezik el.

A PÁRIZSI NEMZETEK SZÍNHÁZA idei évadjában május 4-e és június 30-a között hat ország egy-egy társulata szerepel : az angol Living Theatre, a szovjet Gorkij Színház, az olasz Piccolo Teatro, a Varsói Népszínház, a Német Demokratikus Köztársaságból a Deutsches Theater és a New York-i Metropolitan Opera.

*

REMBRANDT-KIÁLLÍTÁS nyílik meg ez év végén Londonban. Az eddigi legnagyobb szabású kiállításhoz 330 művet több ország múzeumaiból kölcsönöznek.

*

COLETTE, a franciák nagy írónője utcát kapott Párizsban, a Louvre és a Comédie Française közelében.

*

FILMET FORGATNAK rövidesen Angliában a labdarúgó világbajnokság tróféájának, a Rimet-Kupának ellopásáról.

*

ERNEST ANSERMET, a kiváló svájci karmester bejelentette, hogy jövőre visszavonul a nyilvános szerepléstől. Ansermet 1918 ban alapította és azóta is vezeti a genfi Orchestre de la Suisse Romande-ot.

*

JOHN GALSWORTHY, a világhírű angol regényíró születésének 100. évfordulóját jövőre ünneplik, de a BBC már megkezdte a "Forsyte Saga" felvételeit tv-filmre. Az 50 perces filmeket 1967. januárjától 26 héten keresztül mutatják majd be.

*

HELYREÁLLÍTOTTÁK Vác egyik legrégibb müemlékét, az 1750-es években készült barokk Szentháromság-szobrot, amely 1944. telén súlyosan megrongálódott.

*

CHARLIE RIVELS, a világhírű bohóc most lett 70 éves. Emlékeiről könyvet készül kiadni.

*

OSZE ANDRÁS szobrászművész készítette a New York-i Szent István Templom (414 E 82nd St. New York City) Szent Ferenc kápolnájának modern üvegablakát, mozaikjait és szobrait. Ugyancsak az ő tervei alapján készült el a kápolna egész berendezése is.

*

KORDA SÁNDOR-DÍJAT ad ki ezentúl minden évben az angol Nemzeti Filmintézet a brit nemzeti filmgyártás magyar származású létrehozójának emlékére.

*

MAUPASSANT "Bel Ami" című regényének új filmváltozatát kezdik rövidesen forgatni Olaszországban. A film főszerepét Jean Sorel játssza. Partnerei: Nadja Tiller, Marina Vlady és Annie Girardot.

*

MORAVIA színdarabot ír. A világhírű olasz író darabjának címe: "A világ olyan, amilyen".

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

IRODALMI ÚJSÁG ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE

Wien, I. Bräuner Str. 2.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 9. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. június 1.

GARA LÁSZLÓ SÍRJÁNÁL

Gara Lászlót május 13-án helyezték örök nyugalomba a Párizs melletti bagnieux-i temetőben. A temetésen ott voltak a tragikus hirtelenséggel eltávozott író-műfordító barátai és tisztelői, az élő francia költészet színe-java, a párizsi magyar emigráció számos tagja, írók, újságírók, tanárok, művészek, diákok. A koporsót virágtömeg borította, közte "A francia költők", Illyés Gyula, a "Preuves" című folyóirat, a PEN Club, a "Congrès pour la Liberté de la Culture" nevű nemzetközi kulturális szervezet, több párizsi kiadó és az "Irodalmi Újság" koszorúja.

A nyitott sírnál a magyar írók nevében Háy Gyula vett búcsút Gara Lászlótól. Szavait franciául Véronique Kovács tolmácsolta. A francia írók nevében Jean Rousselot, költő, számos magyar vers, dráma és prózai munka fordítója, az Írószindikátus elnöke, a francia költők képviseletében Alain Bosquet, Apollinaire-díjas költő és regényíró, a "Le Monde" kritikusa mondott megindult szavakat.

Háy Gyula és Alain Bosquet beszédét az alábbiakban közöljük. Jean Rousselot feljegyzések nélkül vett búcsút sokévtizedes barátjától s szerkesztőségünknek arra a kérésére, hogy beszédét rögzítse papírra, az ugyancsak itt közölt levélben válaszolt.

HÁY GYULA

A magyar írók búcsúja

Minden ember, aki ember módjára él a földön, eltávoztakor kitörölhetetlen nyomot hagy maga után. Akinek lelke élete folyamán sokak lelkével nőtt össze, attól megannyi maradandó sebet kapunk örökre.

Amikor mi, magyar írók, Gara Lászlótól búcsút veszünk, tudjuk, hogy a hiány, amelyet érzünk, örökre hiány marad. A seb, amelyet távozása a magyar kultúra testén szakít, csak azzal a másik sebbel hasonlítható össze, amely a francia kultúra élő testén marad utána.

Nem, ne higyje senki, hogy mi magyarok csak társat keresünk fájdalmunkban s ezért hivatkozunk egy nagy nép, egy nagy kultúra károsodására. A francia kultúrát ért veszteség objektíven lemérhető. A ma élő francia költészet legjobbjai ezt mélyen érzik és pontosan definiálni is tudják.

Költőtől búcsúzom, írótól, tudóstól. Munkaképessége teljében hunyt el, mégis befejezett, kész, kerek életmű marad utána, mint csak kevesek után szokott. Egy nagyon közeli utókor lelkesen fog elmélyedni Gara László költészetében. De most, a nyitott sírnál vegyük át az ő értékelését, érezzük *azt* a legtöbbnek, amit ő önként termékeny élete központjává tett : a szolgálatot. Ha azt mondjuk, hogy műfordítóként szolgálta az irodalmat, szolgálatának lényegét nem ragadtuk meg. Agitátora, papja, harcos katonája, szervezője, partizánja, bölcse és bolondja volt a magyar és a francia költészet találkozásának, a nemzeti irodalmak egymásratalálásának egy hatalmas emberi kultúrában.

Akik már húszéves korában ismerték, azt mondják : a feladat, amelyet egy soha nyugalmi pontra nem jutott munkás, harcos életen át a megoldásig vitt el, már a sorbonne-i diák előtt készen, megfogalmazottan állt. Kiváló újságíróvá nevelte magát, de eredményei, sikerei nem térítették el a kitűzött céltól. Gyökerében meg akarta újítani a műfordítás önzetlen, önmegtagadó művészetét.

Nekünk, magyaroknak, be akarta bizonyítani, hogy költészetünk a nagy kultúrnyelvek legellenállóbbjává is lefordítható — és ugyanakkor azt is, hogy költészetünk *méltó* a lefordításra. Nagy pillanata volt a magyar történelemnek, amikor egy kis, rokontalan nyelvű közép-európai nemzet költészete egyenrangúként fogott kezet a nemzeti költészetek óriásával, a francia költészettel.

És Gara László talán csak a szeme sarkával nevetett nagy szemüvege mögött, mintha nem is ő hozta volna létre ezt a történelmi találkozást. Mintha nem is ő tehetne arról, hogy a franciák ma keresztnevén szólítják József Attilát, hogy a reménytelennek látszó magyar lírai antológia francia nyelven ma nemcsak a francia könyvkiadásnak egyik büszkesége, hanem példájává is vált más nehezen lefordítható nyelvek francia antológiáinak. Mintha nem az ő keze nyomán született volna Vörösmarty egyetlen költeményéből nem is francia vers, hanem francia költemények egész füzére, és mintha nem az ő francia Adyja — már sajtó alatt — volna hivatva arra, hogy Ady igazi arcát megismertesse a nyugati világgal.

Mintha nem is az ő műve nyomán váltak volna a mai magyar költészet kiemelkedő alakjai, Illyés, Kassák és mások, a világirodalom közismert nagyjaivá, mintha nem ő találta volna fel azt az újdonatúj műfordítói módszert, amely ma már magától értetődőként honosodott meg a francia irodalmi életben ; és mintha nem az ő lelkesedésének fúziója ragadta volna a mai francia költők legjobbjait arra, hogy ebben a nehéz, áldozatos munkában az ő mutatta új úton versengve vegyenek részt.

És ez volt a másik igazság, aminek a bebizonyítására a sorbonne-i diák — a francia *résistance* későbbi harcosa — vállalkozott, és amit Gara László fényesen be is bizonyított. A franciák a nyelvüket általában alkalmatlannak tartották arra, hogy más nyelvből — különösen olyan távoleső nyelvből, mint a miénk — valóban hű, verstani értelemben is az eredetihez ragaszkodó fordításokat készítsenek. Az egykori párizsi magyar diák elvállalta, hogy a franciák előtt lerombolja nyelvünknek ezt a képzelt korlátját. Ha azt látjuk, hogy a francia műfordítás ma már új utakon is jár, ne felejtsük el, hogy a legelkesebb, legmegszállottabb úttörő a mi Gara Lacink volt.

A nyugat ma a magyar irodalmat a forradalmárok irodalmaként tiszteli és szereti. Erre mi, magyarok, őszintén büszkék vagyunk. És nem felejtjük el, mi szerepe volt ennek a magas címnek a kivívásában Gara Lászlónak, a *maquisard*nak.

Író, aki nem önmagát írta, költő, aki a költészetet nem tükörnek használta. Heves gesztussal félretolta önmagát, hogy másoknak nyisson utat. Egy sápadt arc, amelynek elmúltával ezer színnel leszünk szegényebbek, egy halk hang, amelynek elmúltával egy csatakürt szava hallgat el, egy vézna termet, amelynek elhaltával egy Atlas válláról hull le a világirodalom, az ember irodalmának kerekedő égiteste.

Ez a mi Gara Lacink, ez a nagy francia irodalom Gara Lászlója, ez a világirodalom Gara Lászlója.

Nem, ne fogadjuk meg régi szokásból, hogy lelkünkben mindenkor élni fog. Hiszen fájdalmas és felemelő az a tudatunk, hogy a hiány, amelyet távoztával érzünk, mint alkotásra sarkalló erő örökre megmarad.

1966. JÚNIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

GARA LÁSZLÓ SÍRJÁNÁL

Háy Gyula, Jean Rousselot és Alain Bosquet emlékbeszédei (1. old.)

*

Csécsy Magda : Esterházy Lujza (2. old.)

Badics István : Az ostromlott várban (3. old.)

Cannes és a „Szegénylegények" (3. old.)

Ignotus Pál : Bolyongás képek közt (4. old.)

Ellenfesztivál Párizsban (4. old.)

Határ Győző : Granville-Barker, az angol Sztaniszlavszkij (5. old.)

Magyar színjátszók Birminghamban (5. old.)

Tornyai Simon Goda Gábor új regényéről (6. old.)

Romain Gary novellája : Galamb polgártárs (7. old.)

Romain Rolland özvegye nyilatkozik az Irodalmi Újságnak (7. old.)

Horváth Elemér és Thinsz Géza versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Glosszák, Hírek

JEAN ROUSSELOT

A tiszta szenvedély leckéje

Kedves Barátaim !

Nem tudom, kérésüknek megfelelően, hogyan idézzem fel pontosan azt a néhány mondatot, amelyet a frissen hantolt sír előtt Gara Lászlóhoz intéztem. Most csak arra vállalkozhatom, hogy annak lényegét ismételjen meg. "Kedves Lászlóm, üres kézzel jövök most hozzád" : azt hiszem, így hangzott első mondatom. Így akartam bocsánatot kérni tőle, hogy — mint mondják — "nem készültem fel előre". Ha jól emlékszem, tüstént hozzáfűztem : "De Te nem fogsz neheztelni ezért, hiszen megszoktuk, hogy olyan embert lássunk benned, aki állandóan csak ad, és soha nem akar semmit sem elfogadni cserében". Ezek után azt igyekeztem megfogalmazni — nem emlékszem már rá, milyen szavakkal —, gyászoló társai mit köszönhetnek elhunyt barátjuknak : a mélyen nemes és sztoikus szemérem példáját s a hatalmas és tiszta szenvedély leckéjét, amely tucatnyi, egyébként megosztott embert lelkes közösséggé tudott forrasztani.

Ennek a szeméremnek csak ma látjuk igazán nagyságát ; ha tartása kevésbé nemes, László panaszkodott vagy legalábbis időnként sóhajtozott volna, s akkor talán mi, a barátjai is közbe tudtunk volna lépni... Ami pedig a szenvedélyét illeti, ennek tárgya a költészet volt : nemcsak a magyar líra, hanem a széles nagyvilágé. De ezt a költészet világában mindenki jól tudja...

Végül Joë Bousquet mély mondását idéztem annak, akitől akkor még csak egy színes virágszőnyeg választott el : "A halál csak mellékes körülmény". S én, a hitetlen ember, de ki annyira szeretne hinni Isten létezésében, az örökre szóló búcsú helyett tudatosan úgy köszöntem el tőle : "Viszontlátásra !"

Attól tartok, mindez nagyon banális volt, s ma is annak hangzik, formás beszéd helyett inkább csak dadogtam. De eljön még a nap, amikor kevésbé leszek megrendült, mint ma vagyok, s amikor méltó módon, hálával és elismeréssel tudom majd köszönteni barátomat és testvéremet. Bocsássák meg, kérem, s ő is bocsásson meg nekem, hogy erre most nem vagyok képes. Könnyes szemmel, remegő kézzel nem lehet jó munkát végezni.

ALAIN BOSQUET

A költészetnek éltél

Kedves Gara !

Elhagytál minket. Nem hagysz el minket. Azok közé a ritka emberek közé tartoztál, akik megtanítottak minket arra, mi a költői tett és mit jelent a költők összetartása. Titokban íróasztalfiókodnak is írtál, de küldetésedet mégsem ebben láttad : már több mint tizenkét éve elszánt szenvedéllyel a legszebb feladatot róttad ki magadra. Kiválasztottad — a sajátodéval kezdve — egy egész nép költészetét : verseket olvastál fel nekünk, hogy kivívjad tetszésünket ; neveltél minket, s elérted, hogy mi is neveljük magunkat. De eredményes is akartál lenni, s ezen a téren is mindent kitűnően elértél. S neked persze még ez sem volt elég : a nemes ügy érdekében sikeresen mozgósítottál minket, hogy franciául is megszólaljon az általunk ismeretlen nyelvek örökéletű kincse.

Neked köszönhetjük, hogy végre felfedeztük a magyar költészetet. Neked köszönhetjük, hogy éppen ezekben a napokban felfedezzük a román és a portugál lírát. Minden percben úgy érezted, hivatalos szolgálatot teljesítesz : hiszen a költészet már nem várhat tovább, eleget várt eddig. Egyre sarkalltál minket, s az első meglepetés után megértettük, hogy igazad van : a költészet fáradhatatlan harc is a költészet érdekében. Mindezt bámulatos természetességgel tetted, hiszen a világ sorsa, ki vitatná, egy szótag hangsúlyán, egy vessző helyén, egy jól megválasztott rímen fordul meg. Lelkesedésednek nem volt párja ; Te egyedül a költészetnek éltél. Talán egyikünk vagy másikunk szintén elmondhatná ezt magáról ; Te azonban életedet mások költészetére tetted fel. S hogy még pontosabb legyek : életedet a mi költészetünknek szentelted.

Hited mellől, időnként, az irónia vagy a bősz harag sem hiányzott. De mint a megszállottak, tudtál választani, ítélni, az arányokat tiszteletben tartani. Munkád eredménye, hogy ma József Attila, Ady vagy Illyés sorai olyan ismerősen csengenek fülünkben, mint Apollinaire-é vagy Valéry-é. Leromboltad a határokat, s bebizonyítottad nekünk, hogy a költészet egy és oszthatatlan. Ahányszor csak felütjük köteteiket, ahányszor csak gondolunk rájuk — azaz, bizonyára nap mint nap — első gondolatunk Te leszel. S ha valahol a Tajo vagy a Duna partján egyszer csak új vers születik, kezünkbe azt is Te adod, titkait akkor is Te magyarázod. Igen, a munkának még nincsen vége, de Te mellettünk állsz. Ne késlekedjünk a fordítással : a szeretet is ezt parancsolja. A holnapi viszontlátásig, kedves Gara. Közöttünk élsz, nem hagytál el minket.

Egy diplomata feljegyzései

Amint a "Kortárs" 1966, májusi számából is megtudhatjuk, Sik Endre, egykori külügyminiszter és diplomata, a fenti cimen jelenteti meg nemsokára önéletrajzát a Kossuth Kiadónal, s mint jó diplomatához illik, mindjárt közre is ad egy figyelemre méltó részletet az olvasó okulására és a maga hasznára. A részlet valóban elragadó, különösen azok számára, akik egy önéletírásban az igazságot keresik, mert különben mi késztetné az írót arra, hogy életének történetét a nagyközönség elé bocsássa ? A szívszorongató igazságok e gyűjteményének olvastán, az ember szíve úgy elfacsarodik, mint Sik Endre szíve, aki a Szovjetunióból harminc és fél esztendő után először tért vissza Budapestre, hogy elfoglalhassa valódi helyét a magyar társadalom életében.

Mennyi minden újat tudunk meg ebből az önéletrajzból ! Elsősorban azt, hogy Budapest kisebb lett, mióta nem látta, azután azt, hogy "Rákosi elvtárs" milyen hatalmas lendülettel és kommunistához méltó akarattal látott hozzá az ország átszervezésének és megmentésének problémáihoz, — Rákosi elvtárs egyéb viselt dolgairól e részletben még nem olvashatunk, de az a szívhezszóló melegség, mely Sik elvtárs szavaiból árad, amikor a nép nagy vezéréről ír, mintegy előrevetiti a jövendő árnyékát — megtudjuk azt, hogy — uram bocsá ! — akadtak kommunisták, akik pökhendi módon viselkedtek az olyan jelentős emberekkel, mint Sik Endre, s azt, hogy amikor a pökhendiség tapasztaltán Sik Endre vissza akar vonulni a diplomataságtól, Rákosi elvtárs — igazi pozitív hőshöz illő szavakkal — figyelmezteti kommunista kötelességére, mondván : "Nem szégyelled magad ? Úgy viselkedsz, mint egy hisztériás asszony. Értsd meg, ember, mi ide nem készre jöttünk. Minden posztért, minden talpalatnyi földért meg kell verekednünk. Azt sem tudom, hol áll a fejem, honnan vegyek száz meg száz helyre megfelelő és megbízható embert, aki a nehézségek ellenére, ebben a koalíciós zűrzavarban is megállja a helyét. És te, ahelyett, hogy felvennéd a harcot, mindjárt az első akadálynál megtorpansz. Hát azt hitted talán, hogy a sültgalamb mindjárt a szájunkba fog repülni ?"

Hogy mit hitt Sik Endre, az — önéletírásából — nem derül ki. Bizonyára Rákosi elvtársnak volt igaza, amikor szemére vetette, hogy a "készre jött", azaz azt hitte, hogy itt most már minden az övé, azt csinál az országgal, amit akar. Rákosi elvtárs mindenesetre megharcolta a maga harcát, — mutatják az eredmények. Sik Endre viszont csakhamar az Amerikai Követségen vívhatta magános és keserű küzdelmét a minden hájjal megkent régi diplomaták, a nép esküdt ellenségei ellen, akiknek egyetlen céljuk az volt, hogy a magyar népet megfosszák a párt paradicsomának mármár érintésnyi közelségétől.

Sik Endre amerikai kalandjai külön méltatást érdemelnének, mert közelről engednek betekintést a hűségesek lelkivilágába, no meg azért, mert — moszkovita lévén — nagy hátránnyal indult a diplomata — pályán : "Én diplomáciai pályafutásom első napjaiban még Budapesten megtanultam — írja —, hogy ezen a pályán az embernek nem mindig szabad kimondania azt, ami a szívén fekszik", míg viszont harminc évi moszkvai tartózkodása során bizonyára minden nap minden órájában kimondta, ami a szívén feküdt. De Sik Endre hamar tanult s Budapesten meg Washingtonban már nem mondta ki, ami a szívén feküdt, csak másokkal mondatta ki, ami amazok szívén feküdt. Így került össze amerikai tartózkodása során egy Dr. Pauker nevű magyar származású amerikai irodalmi ügynökkel, akinek "Kosztolányi, Nagy Lajos és mások" műveit akarta eladni, természetesen sikertelenül. De e sikertelenség mégis sikerrel járt, mert az olvasó, Sik Endre visszaemlékezésein keresztül, bepillantást nyerhet az amerikai könyvkiadás embertelenül-kereskedelmi világába s több olyan fontos dolgot tudhat meg, amiről eddig sejtelme sem volt. Így például, megtudhatja, hogy a "külföldi novellairók közül az amerikai kiadók legfeljebb olyan szerzők műveit adják ki, akiknek neve világszerte ismert, Csehovét, Maupassant-ét, Stefan Zweigét, de azokat is csak módjával", s ilyként az az érv, hogy "Kosztolányi és Nagy Lajos világviszonylatban is elsörangú író", egyáltalán hatástalan maradt a szőrösszívű Dr. Pauker számára, aki "csak legyintett" — mondván : "Annak, uram, a kérdés lényegét tekintve, semmi jelentősége nincs. A mű irodalmi értéke az amerikai kiadót egyáltalán nem érdekli. Neki csak egy szempontja van : lehet-e számítani arra, hogy a könyv nagy példányszámban el fog kelni. Mielőtt egy könyv kiadását elhatározná, elküldi annak tartalom-kivonatát az ország valamennyi államában működő ügynökeinek, s azok a helyi piacot jól ismerve, jelentik neki, hogy az illető államban a szóban forgó könyvből hány példány eladására lehet számítani. A kiadó ezekből az adatokból megállapítja, hogy a könyv kiadásában van-e fantázia. Ha igen, lehet az a legnagyobb zagyvaság, nem számít. Ha nem, legyen az világirodalmi jelentőségű klasszikus munka, nem adja ki."

Ezek után nem is csodálkozhatunk azon, hogy Sik Endre megundorodott az amerikai élettől, olyannyira, hogy még a könyvesboltokban is elfelejtett körülnézni, ahol a polcokon ott sorakoztak azok a "kiadatlan zagyvaságok" — Homérosztól Hemingwayig —, amelyeket azért nem adtak ki, hogy Sik Endrének legyen miről megírni az igazságot emlékirataiban.

S még inkább a szívébe zárta Rákosi elvtárs szabad világát, amelyben — mint ismeretes — sorozatosan megjelentek Kosztolányi művei és Nagy Lajos sem számított űzött, mellőzött, "kávéházi látókörű" meghurcolt írónak.

A. T.

Az IDŐ Sodrában

Vigyázat, autó !

Az elmúlt napokban hosszú sorok álltak a moszkvai utcán, ezúttal nem krumpliért vagy szappanért, hanem mozijegyért, méghozzá nem is egy angol vagy amerikai film előadására, hanem egy szovjet komédia — egy újabb szovjet komédia — megtekintésére. A bemutató után a film, a **Vigyázat, autó !** csakhamar "beszédtéma" lett Moszkvában és a sorbanállás megszokott keserűsége izgalommá alakult e keserűenizgalmas komédia láttán. Joggal. A szovjet filmgyártás újabb társadalomkritikai filmmel állt a közönség elé, amely a szirupos hazugságok hosszú évtizedei után, élvezettel figyeli egy valódi probléma feldolgozását a vásznon. A történet arról szól, hogy egy autóügynök kocsikat lop a társadalom kissé "tisztességtelen" tagjaitól, azoktól, akik kocsin járnak, de nem érdemlik meg emez előjogot, azután eladja a gépjárműveket, hogy az így szerzett pénzt gyermekmenhelyek felállítására és finanszirozására fordítsa. Vannak tehát — lehetséges lenne ? — tisztességtelen tagjai a szovjet társadalomnak ? A mozik előtt kígyózó sorok a film iránti nagy érdeklődésükkel erre a kérdésre igenlő választ adnak ; de hasonlóképp választ a "Szovjetoroszország" című újság is, amely a filmet Gogoly "Orr"-ához hasonlítja s megállapítja, hogy új utat tör a szovjet filmgyártásban.

A film hőse, Jurij Detocskin, egyfajta szovjet Don Quijote, aki egymaga lát hozzá a társadalmi igazságtalanságok felszámolásához hazájában, egymaga próbálja megoldani a társadalmi javak igazságos elosztását — egy országban, ahol mindezt már "megoldotta" a párt — egyébként a börtönben végzi, mialatt a kis svindlerek és apró csirkefogók, akiktől a meg nem érdemelt autóikat ellopta, továbbra is helyükön maradnak, hogy ott moralizáljanak képmutató módon Detocskinnak a szovjet alkotmány ellen elkövetett "példátlan bűneiről".

Mialatt a szovjet filmek egész áradata kerüli el — ma is még — azokat a "központi kérdéseket", amelyekről annyit hallunk kongresszusokon és pártgyűléseken, ez a komédia, Eldar Rjazanov fiatal rendező műve, egyszerben éppen ezeknek a kérdéseknek legközepébe vág. A filmben ugyanis a "negatív hős" nem az autóbiztosítási ügynök, aki kezébe veszi a társadalmi igazság helyreállításának problémáját, hanem azok, akik kényelmes lakásokban vagy vidéki dácsákban élnek, s keresetükön felül ügyesen biztosítanak maguknak még több keresetet. Ez az újfajta "szocialista" parazita-réteg Rjazanov filmjének negatív hőse, vagy ahogy a fentidézett újság kritikusa megállapítja : "a hatvanas évek élősdje", aki "betéve ismeri a törvényeket, tudja, hogyan használja fel minden betűjüket tulajdon javára s ügyesen úgy helyezkedik, hogy mindig felül maradjon." A réteg is, a helyzet is jól ismert. De az a tény, hogy a szovjet nézők mindezt maguk előtt láthatják a filmvásznon, mégis arról a változásról beszél, ami — talán — esztendők múlva majd e társadalom gyökeres átformálásához vezet. Addig elégedjünk meg azzal, hogy a moszkvai sorbanállók büntetlenül kinevethetik saját parazitáikat.

G. H.

Turisták

Magyarországról az a hír járja külföldön, hogy polgárai — viszonylag — szabadon utazhatnak, ahová akarnak s az útlevélkorlátozások sztálinista világa többé-kevésbé már a múlté. E magállapításban van igazság, noha — amint erre már többször rámutattunk — a magyar hatóságok számára a minden állampolgárt megillető útlevél még mindig csupán ajándék, pontosabban politikai-taktikai kérdés, amivel jutalmazni és büntetni lehet, mikor mire van éppen szükség a mindenható párt és állam szempontjából. Hogy ez pontosan így van, kiderül a Központi Statisztikai Hivatal legutóbbi jelentéséből, mely az utolsó ötéves terv adatairól tájékoztat. Innen tudjuk, hogy az útlevél állampolgári joga még korántsem tartozik a megvalósult szocializmus polgárainak megvalósult jogai közé. A jelentés szerint ugyanis, 1965-ben 600 ezerrel kevesebb magyar állampolgár utazhatott csak külföldre, mint egy esztendővel korábban, 1964-ben. A szám hivatalos, s mi több, magáért beszél. Ha hozzátesszük még a Jelentésből, hogy az elmúlt évben a Magyarországra látogatók 77 százaléka érkezett a "szocialista országokból" s csak 23 százaléka Nyugatról, míg viszont a magyar turisták 84 százaléka látogatott el a szovjet béketábor országaiba s csak 16 százaléka jutott Nyugatra, akkor nem nehéz levonni a következtetést; azt tudniillik,hogy az utazásoknak e hirtelen csökkenése — vagyis az útlevelek kiadásának újabb megnehezítése — az utóbbi hetek-hónapok letartóztatásaival egyetemben ismét csak a légkör "kihűléséről" a sokat hangoztatott "szabadság" megnyírbálásáról beszél. Mi az oka ennek a látható fordulatnak? Valószínű, hogy a párt határozatában a legkisebb szerepet a valutaprobléma játszotta. A külföldre utazók — legalábbis azok, akiknek nem volt rokonuk vagy barátjuk idekint — eddig is "kofferből" ettek, a szó szoros értelmében s ezen nem volt semmi szégyenkeznivaló, ellenkezőleg : az utazók ezért csak dicséretet érdemeltek és segítséget külföldről, ha már saját kormányuk segítségét nem kaphatták meg. De a határozatban minden valószínűség szerint sokkal nagyobb szerepe volt, elsősorban annak a ténynek, hogy — amint a magyar sajtóban közölt "in contumatiam" tárgyalásokból is kiderült — igen sokan nem tértek vissza Magyarországra, s másodsorban annak, hogy a párt egyre veszélyesebbnek találta a "nyugati befolyás" terjedését az utazásokon keresztül. De akár így, akár úgy, a magyar turisták sóhaja a határon, visszafordulva Nyugat felé : "ki tudja mikor jövök ide vissza?" — most fájdalmas valósággá változott, sokszázezer ember számára.

-ly

ESTERHÁZY LUJZA

NEMCSAK a franciaországi diaszpórának — az összmagyarságnak fájdalmas veszteség Esterházy Lujza halála.

Egész életét, kora ifjúságától kezdve, népe szolgálatának szentelte. A Felvidéken, Nyitra megyében született ; húsz éves volt az átcsatoláskor. Bátyja, Esterházy János másfél évtizeden át a magyar kisebbségnek választott képviselője a prágai Parlamentben ; Lujza szociális gondozónő lesz, és minden idejét, erejét, nagy szívét és nagy műveltségét — szociológiai, filozófiai és teológiai tanulmányokat is végzett — a kisebbségi magyarság létérdekei kiharcolásának szenteli. Széles látóköre, nyílt érdeklődése, korán kiemelik a születés megszabta társadalmi keretből ; szorosan együttműködik a felvidéki magyarság haladó mozgalmaival, a Sarló-mozgalom vezérei, Balogh Edgár, Jócsik Lajos — akik 1945 után, Magyarországon, rövid időre, szerephez jutottak — harcostársai voltak.

Az 1938-as, kétes örömű visszacsatoláskor Esterházy János, miután híveit "hazakísérte" az anyaországba, a kassai ünnepségek után visszatér Szlovákiába, hogy az odaár maradt magyar kisebbség érdekeit védje továbbra is. Tragikus sorsa, a háboru után, ismeretes : tizenkét évi raboskodás Oroszországban, majd — enyhülésként — otthon, Szlovákiában — 1957-ben, börtönben hal meg, tüdőbajban.

EZ A HÍR Lujzát már Párizsban érte. 1946-ban, a béketárgyalások idején jött ki, azt remélve, hogy régebbi franciaországi kapcsolatait érvényesítve, elérhet valamit a magyarság érdekében. Az akkori magyar békedelegáció több tagjával érintkezésben állott ; emlékiratában felidézi ezeket a napokat, az aggodalmas órákat a Luxembourg-palota kertjében, amíg bent a döntés folyik...

Párizsban, újabb két évtizeden át, megint szociális munkát végez — a Magyar Katolikus Misszió keretében. Kisebbségi sors edzette az emigrációhoz. Az egy tömbben élő, gyökereibe kapaszkodó, jogait védő nemzeti kisebbség után most ez a szétszórt, naponta érkező, gyökereitől elvágott és új gyökeret ereszteni alig tudó heterogén tömeg hivatás-területe. "Szív-ember" volt mindenekfelett. Katolicizmusa, mélységes hite is, amely egész életében vezette, nyílt, befogadó, megértő, különbség-nem-tevő, eleve oekuménikus szeretet-vallás volt.

ÉLETE utolsó éveit súlyosan megrokkanva, majdnem megszakítatlan betegszabadságban töltötte. Ezt a kényszerű pihenőt használta fel, nagy bizalommal és örömmel, arra, hogy régebben kezdett emlékiratait a felvidéki magyarság helyzetéről teljesen átdolgozva újra írja. Egyenesen francia nyelven. A francia közvéleményt akarta ráébreszteni a közép-európai nemzetiségi kérdésre — azt a francia közvéleményt, amelyet Algéria még sajgó sebe talán először tett fogékonnyá az efajta problémák iránt... "Cœurs affrontés" az emlékirat címe : *mindkét* népi közösség, az egy földön, egymás mellett, együtt élő magyar és szlovák lakosság érzelmi magatartását igyekszik elemezni s megérteni — a régi Magyarország rövidlátó nemzetiségi politikáját éppen úgy elítélve, mint a demokráciát valló, s a demokratikus elvekre annál fájdalmasabban rácáfoló prágai kormányzat kisebbség-elnyomó intézkedéseit.

JANUÁR VÉGÉN jártam nála utoljára. Derűs volt és bizakodó, mint mindig — panaszkodni soha senki se hallotta. Különösen boldoggá tette, hogy sikerült munkáját bevégeznie. A kézirat megismertetésével foglalkozott, s közben már új tervet melengetett : megírni ugyanezt, de ezúttal magyarul, a magyarok számára... Akiknek szintén ismerniök kellene, és *el kellene ismerniök*, a kérdésnek *mindkét* oldalát.

NEM IDEGEN FÖLDBE — családi sírba temették, édesanyja fölé, aki itt halt meg néhány éve, a Loire-menti Montrésorban, lengyel rokonai, távoli unokatestvérei otthont adó házában. Édesanyja lengyel családjának egy tagja, a múlt század közepén, a szabadságharc leveretése után, mint annyian mások, Franciaországba emigrált. És száz esztendő óta ez a franciává lett ág tartja a kapcsolatot a Lengyelhonban maradt családdal, újra meg újra menedéket nyújtva az óhazából jövőknek...

ARISZTOKRATA VOLT — a szónak legnemesebb értelmében. A Széchenyiek, Wesselényiek, Batthyányiak fajtájából. A születési kiváltságot, a századokra visszamenő családfát, a "nagy név" viselését elsősorban elkötelezettségnek érezte : fokozott felelősség — nagyobb áldozat vállalását követeli. Mártír bátyjával együtt, akin mindvégig rajongó szeretettel csüggött, ennek a magyar történelemben nemes hagyományú kornak alighanem egyik utolsó megtestesítője volt.

CSÉCSY MAGDA

A MAGYAR FORRADALOM 10. évfordulójának emlékezetére 12 láb magas emlékművet lepleznek le a torontói St. Clair Avenue-i parkban. A jelenlegi Wells Hill Parkot a Városi Tanács határozatára "Budapest 1956" névre keresztelik.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

AZ OSTROMLOTT VÁRBAN

HA AZ EMBER készpénznek venné a hazai ideológusok rajzát a mai Magyarországról, azt hihetné, hogy egy ostromlott várral áll szemben, amit kívül-belül egyként támad valamiféle különös, megátalkodott, türelmét sohasem vesztő, anyagi eszközeit mértéktelenül latbavető ellenség, amelyet pártnyelven "nyugati imperializmusnak" neveznek. De ha közelebbről megvizsgáljuk a helyzetet, kiderül, hogy az ellenség csupán *mumus*, 4 éven aluliak számára, míg az ideológiai páncélzatban vitézkedők — *fura csontvázak*, akikről réges-régen lekopott az élet eleven húsa. Az ostromlott vár, ilyképpen, inkább hasonlít a városligeti szellemvasúthoz, mint kívül-belül fenyegetett erődhöz : azzal az alapvető különbséggel, hogy a mumustól ma már a négyéven aluliak is alig-alig ijednek meg, míg viszont a mumussal hadakozó csontvázak egyre komolyabban veszik a harcot s egyre jobban ijedeznek a maguk felidézte szellemektől. A gyerekek az egykori Angolparkban jókedvűen hahotáznak a szellemvasút felfelbukkanó szörnyeinek láttán : az ideológusok halálos komolysággal elemzik a saját sikolyaikat.

A legújabb mumus a "fellazítás" nevet viseli. Ez a félelmetes szörny sem többel, sem kevesebbel nem éri be, mint a Magyar Népköztársaság államrendjének aláaknázásával, főként amerikai pénzen és amerikai technikával. Aki még nem tudná, fellazításnak nevezik "az imperialista országok" taktikáját, amelyet a *"szocialista országok ellen külön-külön és a szocialista világrendszer ellen együtt"* alkalmaznak, miként azt oly világosan fogalmazza meg számunkra a "Pártélet" egyik legutolsó számában az Agitprop. osztály helyettes vezetője, Darvasi István. Akármerre nézünk széles e világban, csakis azt láthatjuk, hogy ez az imperialista szörnyeteg végképp elszánta magát a magyar nép nagy vívmányainak megsemmisítésére, hiszen *"célja a szocialista országok társadalmi rendjének megdöntése"* s *"váltakozva igyekszik alkalmazni a politikai propaganda, a diplomácia, a gazdasági, kulturális és a katonai nyomás eszközeit."* Mint láthatjuk, a fellazítás mumusa nem lebecsülendő egyéniség, már csak azért sem, mert noha azt *"nehéz lenne pontosan meghatározni, hogy mely évben kezdett az imperialisták fellazítási technikája a háborús tervek mellett, sőt korlátozottabb mértékben helyett, szerepet játszani"*, ám *"annyi bizonyos, hogy olyan folyamatról van szó, mely szorosan összefüggött a világpolitikai erőviszonyok eltolódásával."* E mondat szép, zamatos magyarságánál csak a tartalma zamatosabb, hiszen az derül ki belőle, hogy minél erőteljesebb lett a "szocialista" tábor, annál megátalkodottabb lett az imperialista mumus ármánykodása. Az ember azt hinné, hogy egy ilyen csúf mumus megijed a roppant "szocialista" fölénytől ; erről szó sincsen : még jobban elszemtelenedik. Hallatlan !

PERSZE, félni tőle senkinek sincs oka, mert mindenki mögött ott áll — teljes fegyverzetben — a párt. A párt mögött meg — egy emberként — a magyar nép. S a magyar nép mögött meg — sok ezer tankkal — a testvéri Szovjetunió, amely 1956. novemberében *"bebizonyította, hogy az ellenforradalom ellen küzdő magyar dolgozó tömegek nem maradtak egycdül."* Ennek pedig az a következménye, hogy a mumus hangja megváltozott, bár a tartalma ugyanaz maradt. *"Éppen most tapasztaljuk,* — írja a "Pártélet", — *hogy a Magyarország ellen uszító hang ismét felerősödött, aminek az a fő oka, hogy országunk és pártunk szilárdan kitart a szocialista építés belpolitikája és az internacionalizmus mellett."*

Azaz — ellentétben például a románokkal — továbbra is a Szovjetunió alázatos szolgája marad. A románokat nyilván már "fellazította" a mumus. Kádár és társai viszont nem hagyják magukat fellazítani.

Ezek után már csak természetes, hogy a párt minden derék káderének szemügyre kell vennie a mumus munkamódszereit is, különben hogyan tudnának harcolni ellene? *"Elsőként említsük meg* — oktatja híveit a "Pártélet" — *a politikai agitációt és propagandát és eszközeit (Szabad Európa, Amerika Hangja, Londoni Rádió magyar adása, stb.), a szocialista országok anyanyelvén, így magyar nyelven is megjelenő ellenséges és azon belül az emigráns irodalmat és sajtót."* Mumus ezek szerint minden külföldi rádió, — a moszkvai kivételével természetesen, — s az egész emigráns sajtó is. Eddig nem tudtuk, most már tudjuk. Ami némiképpen megnyugtat bennünket, hogy a "Pártélet" szerint *"nem mentesek a vezető tőkés országok burzsoáziájának hátsó szándékaitól a különben mindkét fél számára általában előnyös és mostanában fejlődő gazdasági kapcsolatok sem."* Vagyis : fellazítás az is, ami — előnyös Magyarországnak, a magyar népnek. Így aztán már valamivel elviselhetőbb a mumusi szerep !

S MÉG ELVISELHETŐBB akkor, ha megismerkedünk a fellazítók egyéb módszereivel is. *"Igyekeznek tudósainkat és műszaki embereinket bőkezű vendéglátással, ösztöndíjakkal, nagy lehetőségeket ígérő tanulmányutakkal elkápráztatni és viszonzásul a maguk oldalára csábítani"* — közli velünk a "Pártélet". Valóban szemtelenség. Csak azt nem értjük, hogyan lehet elcsábítani valakit "bőséges ösztöndíjakkal", amikor az illető magából a Bőség Társadalmából jön ? No meg azt sem, hogy ha ezek mögött az ösztöndíjak mögött ilyen alantas szándékok lapulnak, miért verseng értük lihegve, könyökölve, egymást fúrva annyi párthű, *kommunista* író, kritikus, kulturális bürokrata. Nem ad világos magyarázatot erre a "Pártélet" sem, amikor azt írja : *"Nem szabad elfelejteni, hogy bár társadalmunk többsége politikailag a párt és a kormány mellett áll, számszerűségi szempontból sem elhanyagolható ellenséges elem is akad az országban."* Avagy vegyük úgy, hogy a saját párttagjaikat is az ellenségeik közé számítják ? Igaz, jobban ismerik őket, mint a "fellazítók".

MAGYARÁZZA A HATÁST (mármint a fellazítási taktika hatását) *az is,* — folytatja a "Pártélet" — *hogy a szocialista országokban korábban elkövetett különböző hibákat az ellenséges propaganda még mindig érvként használja a szocializmus ellen."* Még mindig ? Nem szép ettől a mumustól, hogy nem hajlandó elfelejteni azt a pár tízezer embert, akit felakasztottak, bebörtönöztek, megkínoztak, Rákosi Mátyás uralkodásának rövid néhány esztendeje alatt. Viszont mindjárt látjuk, hogy a helyzet a "különböző hibák" ideje óta alapvetően mégsem változott meg, mert manapság *"érveket adnak a fellazítási propaganda kezébe objektív nehézségeink és szubjektív hibáink, a politikánk végrehajtásában jelentkező következetlenségek, az apró-cseprő hibák, torzítások, felelőtlenségek"*, mint például — gondoljuk — Nagy Imre, Maléter Pál, Gimes Miklós, Szilágyi József és pár száz más ártatlan ember kivégzése, bebörtönzése és így tovább. Felháborító, hogy a "fellazítók" ilyen antagonisztikus ellentében állnak ezekkel az aprócseprő hibákkal és torzításokkal, picinyke felelőtlenségekkel. Csak természetes, hogy a pártnak *"tennie kell ellene"*. Mit ? *"Mindenre kiterjedő recept természetesen nem létezik. Mégis, ha eltekintünk az ezúttal nem tárgyalt, de természetesen szükséges közigazgatási intézkedésektől, érdemes megfontolnunk egyet s mást."* Érdemes, bizony. Először is azokat a *"természetesen szükséges közigazgatási intézkedések"*-et, amelyektől a "fellazítók" éppúgy nem hajlandók olyan könnyedén eltekinteni, mint az a tízmillió otthoni magyar, akik a nemes fogalmazás leple alatt a letartóztatottak tömegeit látják újra a börtönökben. Másodszor : azokat az újabb fenyegetődzéseket, amelyeknek céltáblái azok, akik *"bizonyos technikailag fejlett kapitalista országok mai konjunktúráját látva"* arra a tökéletesen téves, eléggé el nem ítélhető következtetésre jutnak, hogy *"maga a kapitalista társadalmi rendszer is megjavult."* Sőt, amikor azt látják, hogy *"az ide érkező turisták tekintélyes része jól szituált vagy erre az alkalomra jótékony kezek által jól felöltöztetett és autóval ellátott ember"*, akkor még áhítozni is kezdenek a nyugati életformák után.

LELKI SZEMÜNK ELŐTT most már teljes gyalázatában bontakozik ki az imperialista mumus világméretű akciója. Látjuk, amint a Nyugat nagy fővárosaiban szegény, rongyokban didergő páriákat hajtanak be egy nagy hodályba, ahonnan mint jólöltözött, jól szituált, hathengeres Chevroletkkel vagy Zephyrokkal rendelkező úriemberek sétálnak ki, egyenesen Magyarország felé s közben — angol szövetből készült kölcsönruhájuk alatt — sötét szívet és még sötétebb terveket hordoznak. Látjuk az imperialista rádiók stúdióiban és az emigráns lapok szerkesztőségeiben ördögi mosollyal üldögélő, kezüket dörzsölő fellazítókat, akik csak arra várnak, hogy felvillanjon az adást jelző kislámpa, elinduljanak a nyomdagépek, s nekiláthassanak szüntelenül ártó-romboló fellazítási technikájuk gyakorlásához. Látjuk, amint a határon átkelő autós úriemberek, akik tegnap még nyomorult csórók voltak, miként szimatolnak szerte Budapesten és a vidéken, keresvén azokat, akik *"kritikátlanok mindennel szemben, ami nyugati, legyen az kulturális vagy ipari termék, jó vagy rossz."* Látjuk őket, amint kaján kárörömmel vetik rá magukat azokra, akikben *"él még a földhözragadt és a mi viszonyaink mellett bénító, önző, szűklátókörű nacionalizmus, másfelől a sokak fejében furcsa módon egytestvér nemzeti nihilizmus is."* Látjuk őket és halljuk a "Pártélet" dörgedelmét : *"A fellazítási taktika létezésével számolnunk kell és fel kell vennünk vele szemben a harcot, de mindenképpen kapkodás, pánik és ijedelem nélkül."*

EZ A FIGYELMEZTETÉS, úgy véljük, fölösleges. Ha más nem, az agitprop. osztály helyettes vezetőjének cikke meggyőzött bennünket arról, hogy a fellazítók minden igyekezete kudarcra van ítélve, hiszen *"végeredményben nem egyébről van szó, mint a burzsoá rend kétségbeesett védekezéséről a már tizennégy országot s a földgolyó egynegyedét, az emberiség egyharmadát magában foglaló és egyre terjedő szocializmussal szemben."* Semmi kétség. Így igaz. Mi, a fellazítás eleve bukásra ítélt harcosai, itt ülünk, egyre bénultabban, s kétségbeesve figyeljük a földgolyó egynegyedét, az emberiség egyharmadát, azt a tizennégy kommunista országot, amelyek, élükön a hatalmas Szovjetunióval és a még hatalmasabb Kínával, soraikban a hűséges (csak éppen *kihez* hűséges ?) Albániával, Romániával, Kubával, a legteljesebb egységben, egyetértésben, szeretetben és elvtársiasságban menetelnek feltartóztathatatlanul a végső győzelem (csak éppen *kinek* a győzelme?) felé. Nézzük őket s mélázva elgondolkozunk : érdemes-e egyáltalán folytatnunk fellazítói működésünket ? Elvégre, — valljuk meg, melldöngető önkritikával, — olyan eredményeket a fellazításban és a bomlasztásban, amilyenekkel egymást marjákziálják széjjel, mi sohasem tudtunk és sohasem tudnánk elérni.

BADICS ISTVÁN

Cannes és a "Szegénylegények"

FÜTTYKONCERT fogadta a Cannes-i Filmfesztiválon a zsüri döntéseit. Szegény, rokonszenves Jean Marais, aki a díjazott filmek listáját olvasta fel, hosszú percekig szóhoz sem tudott jutni. Nem csökkentette a közönség ellenszenvét és felháborodását az sem, hogy ez idén a zsürinek olyan szépséges és elbűvölő elnökasszonya volt, mint Sophia Loren. A nemtetszés vihara botrányba fullasztotta a díjkiosztás ceremóniáját s a vihar, a sajtó hasábjain, máig sem ült el.

Egy hetekig tartó nemzetközi művészeti versengésben természetesen lehetetlen tökéletesen igazságos ítéleteket hozni. A Cannes-i Fesztivál döntéseit is vita szokta követni mindig, de más a vita és más a felzúdulás. Idén pedig erről van szó.

Mi az, amit a kritikusok és a nézők a leginkább kifogásolnak ? Elsősorban, hogy a Nagydíjat megosztották a francia Claude Lelouch nem éppen világot rengető, de alapjában véve elég jó filmje, az "Egy férfi és egy asszony", és az olasz Pietro Germi értéktelennek tűnő vígjátéka, az "Urak és hölgyek" között. Germi kitűnő rendező, de legújabb filmje — melléfogás. Érdemtelen a Nagydíjnak nemcsak a felére, — az egytizedére is. Értéktelen film az angol "Alfie" is, amelyet a zsüri Különdíjjal jutalmazott. Általános vélemény szerint elhibázott volt az a döntés is, amely a Legjobb Rendezés Díját a "Lenin Lengyelországban" című, halálosan unalmas szovjet film alkotójának, Szergej Jutkevicsnek juttatta.

MINKET, magyarokat, ez idén különösképpen érdekelt a fesztivál. Hosszú esztendők óta először került olvan magyar film bemutatásra, amelynek esélye volt arra, hogy díjjal jutalmazzák : Magyarországot a "Szegénylegények" képviselte.

Az "Irodalmi Újság" közvetlenül a budapesti bemutató után, 1966. február elsejei számában beszámolt a "Szegénylegények"-ről. Egyik otthoni munkatársunk megírta : a film az 1848-49-es szabadságharc bukása után játszódik, s — röviden — arról szól, hogyan próbálják megtörni egy egyszerű, fehérre meszelt parasztházban, a "félelem házában" a hatalom csendbiztosai azokat a nehéz életű szegénylegényeket, akik hívek maradtak a forradalom eszméihez. Budapesti levélírónk hozzáfűzte, hogy véleménye szerint Jancsó Miklós filmje — remekmű, s megjegyezte : noha történelmi témáról van szó, *"a film mondanivalójának mai érvénye, közelebbi emlékeket idéző ereje nyilvánvaló"*.

Nosza, ki is kaptunk dicsérő sorainkért a "Népszabadság"-tól. Szemünkre vetették, hogy ugyanúgy értelmezzük a filmet, ahogy minden épeszű hazai néző értelmezi, s uram bocsá ! — nemcsak az 1848-at követő kínvallatásokra, önkényeskedésekre gondolunk... A mindenttudó pártlap, a rendező megszólaltatásának ürügyén, még azt is kétségbe vonta, hogy munkatársunk valóban látta-e a filmet, avagy csak az ellenség hangja beszél belőle.

AZ EGÉSZ ÜGYET most azért érdemes megemlíteni, mivelhogy a "Szegénylegények" — ha díjat nem kapott is Cannes-ban, — a francia kritika legjobbjai részéről igen meleg fogadtatásban részesült. A "Le Monde" filmkritikusa, a kiváló Jean de Baroncelli például ezeket írta róla : *"Jancsó Miklós filmje sokkal különb, mint általában a történelmi filmek lenni szoktak. Valójában a rendőrterror örök drámája ez, mindazzal, amivel ez utóbbi együttjár : gonoszsággal, megaláztatással, kínzással, mindazzal, amit a rendező megbélyegez. Könnyen ki lehet találni, mit jelképez ez a film a magyarok számára... Szép film, valóban szép. A legjobb mindazok közül, amiket Keletről bemutattak. Az egyetlen közülük, amely megérdemli, hogy a díjazottak sorába kerüljön."*

FURCSA MÓDON, a nagytekintélyű francia filmkritikus véleménye szinte szóról szóra megegyezik azzal, amit az "Irodalmi Újság" négy hónappal ezelőtt írt a "Szegénylegények"-ről. Furcsa módon ő is ugyanolyan jónak tartja és ugyanúgy értelmezi Jancsó Miklós filmjét, mint mi tettük. Lehetséges, hogy ő is ki fog kapni a "Népszabadság"-tól ? Lehetséges, hogy neki is a szemére vetik majd, hogy — nem is látta a filmet. S azért, mert egy magyar alkotást dicsér, az ellenség hangja beszél belőle ?

Annyi bizonyos, hogy noha a pesti pártlapnak saját különtudósítója volt Cannes-ban, nem vettük észre, hogy a "Le Monde" meleg méltatását idézte volna. Annál sajnálatosabb hiányosság ez, mivel Jean de Baroncelli a díjkiosztás — azaz a "Szegénylegények" mellőztetése — után is hűséges maradt az álláspontjához és lapjában elítélte a szovjet film díjazását s azt, hogy egy jelentéktelen román film is díjat kapott, ahelyett, hogy — mint írta — a "Szegénylegények"-et tüntették volna ki, amely *"a magyar filmművészet magáraébredését mutatja"*.

Ám hiába állt ki teljes mellel a magyar film mellett, — a "Népszabadság", a hazafiság e jeles szócsöve csak hallgat. Hogyan is tehetné szóvá, hogy igazságtalannak tartja egy szovjet film díjazását egy magyar helyett ? Vagy talán nem is tartja igazságtalannak. Neki bizonyára jobban tetszik "Lenin Lengyelországban", (s utódai Magyarországon), mint a mi saját, bebörtönzött, megkínzott szegénylegényeink.

IGNOTUS PÁL

BOLYONGÁS KÉPEK KÖZT

SIR CHARLES WHEELER, az Angol Királyi Képzőművészeti Akadémia távozófélben levő elnöke, nemrégiben a napihír-anyag elsö sorába ugrott egy beszédével, melyben alaposan eldöngette az új művészetet. Lehordta azt a sok absztrakt és félabsztrakt zagyvalékot (ahogy ő nevezte), amit manapság a kiállító termekben a közönség torkán legyűrnek. Freud a felelős ezért, tette hozzá, az kavarta fel azt a töméntelen tudatalatti bonyodalmat, amihez művészetnek nincs köze. Hanem a közönség majd csak megelégeli, rá fog jönni, hogy a szép mégiscsak az, amit megszoktunk annak tartani, s hogy az igaz művészet, az egyszerű...

Sir Charles szavai vegyes fogadtatásban részesültek. Sokan úgy érezték, el is mondták a viták során, hogy van valami igaza, ha kifejezi türelmetlenségét azzal a modernséggel, amelynek legfőbb törekvése minél emészthetetlenebbé tenni magát, abban a reményben, hogy ettől nagyon mély mondanivalót fog magába rejteni, de ha nem, az emberek akkor sem merik majd értetlenségüket elárulni. Igaza lehet Sir Charlesnak, hogy a nonfiguratív művészet napja mintha leáldozóban volna. De amit ezzel szemben mint saját esztétikai krédóját lobogtat meg, vigasztalanul elavultnak és feltámaszthatatlannak hat. Nyilván fogalma sincs — például — Freudról, legföljebb annyi, hogy a nevét körülbelül ugyanakkor hallhatta először, amikor Picassóét, tehát feltehető, hogy közük van egymáshoz. Én különösen azt éreztem légbőlkapottnak és sommásnak, amit az egyszerűség művészetének dicséretére mondott. Hajlamos vagyok egyetérteni vele abban, hogy például Rembrandt *Nachtwacht*-ja (melynek jelentését, mellesleg szólva, máig nem tudták bizonyossággal megállapítani), szebb kép, mint az élvonalbeli modern Jean Dubuffet ma a londoni Tate Galériában kollektív kiállításon látható *A talaj példaszerű élete* című képe, mely pontosan olyan, mint egy négyzetnyi porózus kőfelület. De egyszerűnek Dubuffet műve az egyszerűbb !

ENNYIT a Wheeler-féle elméletről. A Wheeler-féle gyakorlat azonban ezután meglepő érdeklődést, türelmet, sőt pártoló készséget tanúsít a modern törekvések iránt. Ezt az újságírók nem mulasztották el a turnusa végén járó akadémiai elnök orra alá dörgölni, tréfásan és elismerően, amikor kijelentései nyomán megrohamozták. "Sir Charles", mondta az egyikük, "az ön elnöksége idején mind nagyobb teret kapott az akadémiai tárlatokon az úgynevezett absztrakt és félabsztrakt művészet. Ellenezte ön ezt ?" — "Nem én". felelte Sir Charles ; tudomásul vette, hogy színhatások, térbeli arányok kitapogatásával mégiscsak érdekes munkát végeznek ezek a modernek, s ha társainak nagy része úgy érzi, hogy ezek járnak élén a század művészetének, nem szabad őket elütni a lehetőségtől, hogy megmutatkozzanak. Mi több, épp az idén tette meg az Akadémia a döntő lépést a hipermodernek befogadására ; mert az idei nyári tárlaton immár nem egy-egy külön szoba van részükre fenntartva, mint az utóbbi esztendőkben volt, hanem a Rembrandt-stílus tőszomszédságában virulhat a Dubuffet-stílus, hadd lássa a közönség a különbséget...

A TÁRLATOT megnéztem, s leginkább a példásan megszerkesztett, tarka összevisszaság kapott meg benne. Majdnem másfél ezer kép és szobor a tizenhárom kiállítási teremben : őserdeje az olajfestéknek, imitt-amott egy tisztással, melyet ceruzarajzok és metszetek nőttek be. Nem mernék vállalkozni arra, hogy darabonként ítélkezzem a vadon minden bozótjáról, csak annyit mondhatok, hogy épp a rendezés hatott rám művészinek. Az első három kép egy levantinus arcú és önkívülettől lángoló karmester előkészülete Sztravinszkij *Tűzmadará*-nak vezényletére (James Fitton), mintha magának a kiállításnak ütemezését vezetné be. A színek vidítóan változatosak a falakon ; de amikor már-már belefáradnánk a nagyon is dús változatosságba, megjelenik a pihentető felület. S erre a pihentetésre némely nonfiguratív — nem mondom, hogy valamennyi — kiválóan alkalmas ; Van Gogh színeinek harsogását visszhangozó látomások közt egy széles vászon, melyen egy égszínkék felületen kívül úgyszólván egyéb nincs. Címe, mint a katalógus mondja : *Az első élet küszöbén*. Nem hiszem, hogy jó kép ; de megnyugtató a szemnek — s kiállításon nyilván ez is számít.

Van Goghot említettem — s valóban külön tanulmány lehetne, hogy hány felé sugározva hullámzik tovább a hatása. Néhol majolikára emlékeztető, csecsebecse hangulatú festményeken kunkorodnak tovább az ecsetvonások, amelyekkel ő a maga tébolyba hanyatló lelkén könnyített, azok, amelyekkel görcsös vonaglásban jelenítette meg a fakérgen is a hasadásokat. Ugyancsak újra meg újra felbukkanó hatások — mélyebbek és általánosabbak, mint amilyeneknek maguk az angolok is gondolják — Whistler és Turner, akik tehát nemhiába voltak angolok ; kivált ahol a Temze hajói rajzolódnak ki, vagy köd üli meg a tájat, megannyi későbbi iskola és élmény anyagával megtűzdelve is az ő ecsetük látszik továbbsuhanni a vásznakon, mélázva és fátyolos lírával.

DE NE HIGYJÉK, hogy a tizenhárom terem a hatásoknak, iskoláknak ugyanazon váltakozását mutatja be ; ha szigorú egység nincs is egy-egy termen belül, van hangulati egység, s talán nem véletlen, hogy épp a IV. sz. galériában, ott, ahol a királynő arcképe díszlik egy légihaderő ezred főparancsnoki egyenruhájában, ugyanott láthatók Norman Hepple arcképei, akiről azt mondanám, hogy ő az angol arisztokrácia legjellegzetesebb szocialista-realista ábrázolója, a retusált színes fényképekre emlékeztető olajfestmények avatott alkotója. Nem szeretném lekicsinyelni őt sem, vagy a hozzá hasonlókat, akik ugyancsak egy nemes angol vizuális hagyomány fenntartói, az ő színeikben aranylanak tovább a tizennyolcadik századbeli Sir Joshua Reynolds hamvas dámái. Ami akkor tündéri lebegés volt, azóta portéka lett, de egészen jó minőségű s tetszetős. Együtt tarkállva absztrakciókkal, vadságokkal, természetből nyersen ellesett vagy a természetben semmihez nem hasonlító idomokkal, ezek is beleillenek egy, a türelem és sokoldalúság jegyében fogant akadémiai tárlat együttesébe.

THINSZ GÉZA VERSEI

Zsuzsanna és a vének

— Fáradt vagyok Ulavéli, lám, megöregedtem :
töpörödötten járkál a tekintetem a lányok
csípőjén, feszülő mellén, nem vidít már fel
a nevetésük, lágy mozgásuk — savanyú asszony lesz
Zsuzsanna is majd, szomorkás mellű, a hosszú léptű
hétköznapok kövein hamar kicsorbul teste —
többé, Ulavéli nem vidítanak fel a lányok :
látom már bennük a petyhüdt lelkű anyókát.

— Valaha, Alavélú, égő borostyánkőnek, húrokat
szólásra késztető kristálydalnak neveztem volna őt :
nincs kedvemre ma már a cicomás, ágybacsaló beszéd —
bölcsebb lettem és öregebb. Bár való igaz : Zsuzsanna
gyenge fűre ívelő szivárvány, ám hiába is veti le most
ruháját és hiába ámul el a szél, rezzen meg hívogatva
a bokor s örvend a víz : mégsem olyan szépségesen
meztelen, miként a hajdani leányok a régi jó időkben.

Emígy panaszkodott a két tisztes öreg, aztán
a fürdőző Zsuzsannához lopakodtak szót érteni vele.

A pohár

Megvertek minket szavakkal,
szapora próféták seregével,
önműködő szó-agyak ejtik teherbe
a rotációsgépet és a nagypéldányszámú
igazság meghámozott változatát,
megvertek minket szavakkal,
karóba húzott, kihűlt igékkel
a megváltó beszéd kényszerképzetével,
megvertek minket a
szavakon élősködő csönddel,
a hallgatás gyötrelmével —
már semmi sem moshat szótalanná :
múljék el tőlem e pohár !

Ellenfesztivál

A "CAHIERS DU CINÉMÁ"-T, a legszínvonalasabb francia filmfolyóiratot Franciaország határain túl is jól ismerik és becsülik. Jó tíz-tizenkét évvel ezelőtt innen nőtt ki a későbbi "nouvelle vague", az "új hullám" egész gárdája, s a munkatársak között egyaránt meg lehetett találni Truffaut, Godard, Rohmer, Rivette, Kast vagy Doniol-Valcroze nevét. A hajdani polémisták és filmesztéták közül azóta néhány a francia rendezők élvonalába tört be, s a többiek is legalább egyszer-kétszer a felvevőgép mögé álltak. A megváltozott formátumú és terjedelmű folyóirat cikkei alatt ma már új, fiatal neveket lehet olvasni, bár feladatát a "második" kritikusi nemzedék sem veszi kevésbé komolyan a nagy elődöknél. A vitatkozó indulat, a harci kedv talán valamelyest csillapodott, de nem a felfedező szenvedély. A "Cahiers du Cinéma" Louis Marcorelles irányítása alatt ezért is határozta el, hogy Párizsban filmhetet rendez, s a közönség szélesebb rétege elé visz olyan fiatal rendezők készítette filmeket, amelyeket eddig csak szakmabeliek vagy meghívottak előtt mutattak be a különböző nemzetközi fesztiválokon.

Nyugodtan elmondhatjuk, a "Cahiers du Cinéma" tiszteletre méltó kísérletét siker koronázta. Hat ország fiatal rendezőit hét mű képviselte. Meglepő módon, a legkevésbé meggyőző film éppen a szállásadóké volt : Luc Moullet "Brigitte és Brigitte" című, szociológiai szándékú bohózata. Luc Moullet maga kitűnő kritikus, több ügyes monográfia szerzője, de a két, vidékről Párizsba felkerült diáklány történetét feldolgozó első nagyfilmje csalódást okozott mindazoknak, akik cikkei alapján eddig becsülték. Nem egészen érett mű a kanadai Gilles Groulx "Macska a zsákban" című filmje sem : a Quebec-i társadalom ironikus rajza váltakozik itt meg nem emésztett Antonioni-hatásokkal. A németeket érdekesebb, bár erősen vitatható — és vitatott — film képviselte : Jean-Marie Straub : "Nicht Versöhnt" — "A meg nem békültek" — című műve. Jean-Marie Straub francia származású, Renoir és Bresson asszisztense volt, mielőtt Nyugat-Németországban letelepedett ; filmje azonban német író, Heinrich Böll novelláját dolgozza fel, s alig másfél óra alatt az egész német történelmet felidézi II. Vilmostól napjainkig. Egy idő óta sok jót hallani a "Cinema Novo" néven emlegetett brazil "új hullámról". Most, a párizsi filmhéten egyik fiatal tagjuk, Leon Hirszman szerepelt "A Fallecida" című művével. A filmen érződik némi mesterkéltség, "irodalmiaskodás", de a nézőt mégis megragadja a megszállott hősnő története, aki jelenetről jelenetre egyre jobban közeledik a maga választotta halálhoz, a végső felbomláshoz...

*

MEGISMERKEDHETTÜNK a "Cahiers du Cinéma" hetén három olyan filmessel is, akiknek helyét egyszeriben az élvonalban lehet kijelölni. Mesterségüket mindhárman kitűnően ismerik, hangjuk félreismerhetetlenül egyéni és új, s műveiknek jelentése is sokkal gazdagabb, mint amit az egyszerű történetből ki lehetne olvasni, talán éppen ez a bonyolultság, az érzelmes-ironikus kulturális utalások, a jelképesség ijesztették meg azokat, akik a filmek üzleti forgalmazásával foglalkoznak. Hármójuk közül különösen áll ez a két fiatal olasz rendezőre, Bernardo Bertoluccira és Mario Bellocchióra.

Bertolucci "Prima della Rivoluzione" ("A forradalom előtt") című filmje, többé-kevésbé ironikusan, Talleyrand híres mondására utal : "aki nem élt a forradalmak előestéjén, nem is tudja, mi az igazi boldogság". A cím szándékosan csalóka ; valójában a romantikus forradalomra nincs lehetőség, s az egész film a boldogtalan keresést, az ábrándokról lemondó megalkuvást példázza. Bertolucci az irodalmon nevelkedett, ismert költő fiának született, verseivel maga is tekintélyes díjakat nyert el, s napjainkban játszódó filmje kissé tisztelgés is a múlt század regényirodalma előtt. A Pármában forgatott történetének hőseit Fabrizionak, Ginának, Cleliának hívják, akárcsak Stendhal "Pármai kolostor"-ában ; a mű végső kicsengése viszont Flauber regényét, az "Érzelmek iskolájá"-t idézi : Fabrizio hiába lázadozik osztálya ellen, hiába éli meg a romantikus nagy szerelmet, környezete végül visszarántja magához...

*

A JELKÉPESSÉG, a többértelműség még inkább érvényesül a másik fiatal olasz rendező, Mario Bellocchio "I Pugni in tasca" ("Zsebbeszorított ököl") című filmjében. Az irodalmi és film utalások, noha a mű egységén cseppet sem rontanak, itt is számosak : egy-egy kíméletlen kép, a díszlet szerepe itt-ott Buñuelre vagy Visconti emlékeztet, a főhős pedig hol Nérót, hol Hamletet, de leginkább még Cocteau "Vásott kölykei"-nek a rút valóság elől mámoros álomba menekülő fiataljait idézi.

Maga a történet már-már valószínűtlen melodrámába illenék: egy Piacenza-környéki magányos, ódon villában elvonultan élő család epileptikus kamaszfia, Alessandro — a legidősebb testvér cinkos hallgatásával — sorra megöli beteg és vak anyját, gyengeelméjű bátyját ; s a Traviata fortissimóira akkor hal meg ő maga is görcsös ekszátázisban, amikor bűnös testvérszerelemmel imádott, de bénulás fenyegette nővérével készül éppen leszámolni ... A véres történet még lehetne századvégi naturalista dráma is ; Bellocchio érdeme, hogy a néző mindvégig jelképesen is érti. Alessandrója ezért is nem szörny, hanem bukásra ítélt, szánandó hős : a testi és szellemi romlásba beletörődni nem tudó lázadó, az intellektuális mámorba, az akarat hatalmába beleszédülő romantikus kamasz, aki érettségét maga és a világ előtt, ha még oly borzalmas tettekkel, de bizonyítani akarja.

*

BELLOCCHIO minden képén érződik a gondos tervezés ; filmjéből egyetlen jelenetet sem lehetne elvenni vagy hozzátenni. Éppen ellenkező erények teszik vonzóvá a "Cahiers du Cinéma" hetének valóságos felfedezését, a lengyel Jerzy Skolimowski "Rysopis" (franciául: "Különös ismertetőjegye : semmi") című filmjét. Skolimowskit, ezt a huszonhét éves rendezőt Polanski és Wajda forgatókönyvíróját, aki mellékesen költő és ökölvívó is, már diplomamunkaként forgatott első filmje alapján is afféle lengyel Jean-Luc Godard-nak nevezhetnénk : ironikus lírája, látszólag hanyag, bár valójában a lényegtelenben a lényegest megmutató cselekményvezetése, kiszámíthatatlan ötletei, személyes hangja mind a "Kifulladásig" szerzőjére emlékeztetnek. A "Rysopis" egyetlen nap szeszélyesen kanyargó története : egy huszonegynéhányéves fiatalember, Andrzej Leszczyc hajnalban felkel, cselleng a városban, jelentkezik a sorozóbizottság előtt, férfiakkal nőkkel találkozik, ellátogat a halbiológiai intézetbe, ahonnan óramulasztásai miatt a tanulmányi osztály eltanácsolta, s megismerkedik egy fiatal lánnyal, aki délután a pályaudvaron az induló katonavonat mellett int búcsút neki ... Andrzej portréja szándékosan vázlatos : a hiányzó vonásokat a nézőnek kell meghúznia. Skolimowski filmjét dicséri, hogy nyugati és keleti nézőt egyaránt közreműködésre biztat : az egyik az általános képletre figyel, a magányos, individualista, helyét és saját erkölcsét kereső, kissé egzisztencialista hős rajzára, míg a másik a korra és a társadalomra vonatkozó kérdéseket is feltesz : miért hányódik Andrzej, környezete és a hangzatos eszmék miért nem érdeklik ? A társadalomkritika nem feltétlenül része minden műalkotásnak ; a hitelesség, az igazmondás viszont az. A "Cahiers du Cinéma" hetének három legjobb műve éppen ezt bizonyítja : a lengyel Skolimowski, az olasz Bertolucci és Bellocchio filmjei a földrajzi távolság ellenére is azért rokonok, mert a bírálaton túl az igazat mondják, személyes hitellel, árnyaltan, gazdag jelentéssel.

A. P.

Magyar színjátszók Birminghamben

"Oh irtóztató nagy kétség,
oh másvilági setétség.
Húnyjatok el, szép csillagok,
én csak setétbe ballagok"

— kornyikálja a színpadon özvegy Karnyóné, mielőtt felhajtaná a méreggel telt üvegcsét, hogy véget vessen a sors, no meg Lipitlotty uram által megcsúfolt életének. Csokonai Vitéz Mihály, "Az özvegy Karnyóné s a két szeleburdiak" szerzője, bizonyára hitetlenkedve csóválná fejét, ha elyziumi páholyából letekintve meglátná, hol és kiknek játsszák ízesborsos magyarsággal megírt darabját. Az előadás színhelye a birminghami Crescent Theatre, a nézők javarészt angolok. Nem mindennapi látvány — Csokonai Birminghamben !

A budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem színjátszói, az *Universitas* együttes, amely május elején Birminghamben vendégszerepelt, 1961-ben alakult, több műkedvelő egyetemista színjátszócsoportból. Egy Euripidesz-drámával kezdték az Egyetemi Színpadon, Majakovszkijjal, Lorcával, modern magyar és külföldi szerzőkkel folytatták. Eddigi legnagyobb sikerét az együttes tavaly érte el, amikor "Az özvegy Karnyónét"-t a nancy-i Nemzetközi Diákszínjátszó Fesztiválon megosztott második díjjal jutalmazták. Azóta Bécsben és Zágrábban is játszott az *Universitas*, most pedig egy birminghami egyetemista csoport meghívására Angliában is bemutatkozott. A Csokonai-komédia mellett egy új magyar darab is szerepelt a fiatal magyar színjátszók műsorán — Hubay-Vas-Ránki zenés drámája, az "Egy szerelem három éjszakája".

A KÉT DARAB KÖZÜL "Az özvegy Karnyóné"-nak, amit Csokonai szövegéből Illyés Gyula alkalmazott színpadra, szemmellátható sikerült áttörnie a nyelvi korlátokat. Az előadás jó fogadtatása csak részben köszönhető a szerencsésen megválasztott műfajnak — a *commedia dell'arte* összes fogásait alkalmazó, közérthető, igen mulatságos vígjátéknak ugyan minden tematikai adottsága megvan a sikerhez, az mégsem lenne teljes a rendező és a színészek tökéletes együttműködése nélkül. Ruszt József és Dobai Vilmos rendezésében a darab mit sem veszített eredeti frissességéből, frappáns humorából ; a színészek közül pedig nehéz kiemelni a legjobbakat ; egyaránt kitűnőt nyújtott Fodor Tamás Tiptop, Halász Péter Lazarus deák és Kristóf Tibor Lipitlotty szerepében. Szilágyi Maya vérbő vidéki özvegye jól beleilleszkedett az előadás összképébe ; őt külön dicséret illeti meg, hisz (a távollévő Sólyom Kató helyett) első ízben játszotta külföldön ezt a hálás, de nehéz szerepet.

Az "Egy szerelem három éjszakája" előadását jóval problematikusabbnak tartjuk. Hogy igazodjék ki az angol néző a jelenkori magyar történelem útvesztőiben, hogyan élje bele magát egy ötperces magyarázó szöveg után a nagyon is bonyolult háború alatti magyar valóságba ? Ettől a meggondolástól függetlenül, nem tudjuk, helyes felfogásban játszották-e az *Universitas* színjátszói a darabot. Nem ismerjük a szerzők intencióit, de úgy érezzük, a rendező (Dobai Vilmos) nem hangsúlyozta eléggé a cselekményben rejlő kontrasztokat. Így támadhatott a nyelvet nem értő nézőknek az az érzése, hogy Hubay-Vas-Ránki "drámai musical"-ja sokkalta inkább mulatságos, mint drámai mű. Az "Egy szerelem" a háború alatt játszódik, s egy fiatal magyar költő tragikus sorsát mondja el három "song"-okkal megtűzdelt, részben. Nyilvánvaló analógiák vannak a darab Bálintja és Radnóti Miklós között, (hogy csak egyet említsünk, a darabban idézett Apollinaire-verset Radnóti fordította), s a mártírköltő életútjának ismeretében nem lehet az "Egy szerelem három éjszakája" sötét, baljós elemeit eléggé hangsúlyozni, még ha a szöveg helyenként módot is ad egy másfajta interpretációra. Ezért tartjuk Bálint (Fodor Tamás) szerepének "gamin-nos", életvidám felfogását elhibázottnak, vagy legalábbis félrevezetőnek ; ez a kissé felületes vidámság aztán végigvonul az egész darabon.

Ránki György zenéje kitűnő, csak kár, hogy az előadáson magnószalagról közvetített zene nem egyszer túlharsogta a dalokat előadó színészek hangját. A színészek közül a rokonszenves, kicsit talán túlszomorkás Adamis Anna és a kitűnő fellépésű Kristóf Tibor mellett két epizódszereplő : Alliquander Konrád (Gáspár) és Székhelyi József (Henker kapitány) is külön említést érdemel.

A "BIRMINGHAM POST" kritikusa rendkívüli elismeréssel emlékezett meg az előadásról, bőkezűen osztogatott jelzőkkel dicsérte meg az egyetemi színjátszók "színészi tűzijátékát". Az előadás programja megjegyzi, hogy 1956 óta az *Universitas* volt az első Angliában vendégszereplő mágyar színtársulat. A birminghami fellépés után biztosak vagyunk benne, hogy nem ez volt az utolsó.

-i -gy.

lírai árnyalás, a borongós gordonkázás. Honi méltatói a szocializmus mellett hitet tevő, eszmeileg-művészileg előrelépő s a legmodernebb nyugati fogásokat sikerrel alkalmazó író művét köszöntötték a "Magányos utazás"-ban. A hivatalos lelkesedés láttán ne legyünk túlzottan gyanakvóak : Goda könyve valóban érdekes, számos részletében sikerült alkotás ; ám ami jó és meggyőző benne, az inkább a harmincas évek p o l g á r i regényével rokonítja ; író főhősre, regény regényére Gide "Pénzhamisítói" óta számos példa akadt. De meglehet, hogy az általános lelkesedésnek éppen ez a magyarázata : Goda társutas, de ízig-vérig polgár, a "Magányos utazás" pedig politikai szólamokkal megtűzdelt polgári regény. Író és műve egyaránt megfelelnek a Hatalomnak, s tetszenek a polgári műveltségű kritikusnak is,

(*) Goda kedveli a képzőművészeti hasonlatokat. Egy másik szereplőjét a milánói Poldi-Pezzoli múzeum híres reneszánsz női portréja nyomán írja le. A leírás félreérthetetlenül pontos ; igazán kár, hogy Goda, ifjúkorának művészettörténészeivel, Piero della Francescának tulajdonítja a képet...

könyve — talán némi önsajnálattal, talán nem eléggé kíméletlenül, de azért nagy vonásaiban pontosan — a gyakorlatiatlan, a természetben idegenül mozgó, a modern élettől szenvedő, de a magány elől a tömegbe menekülő, szorongó, rejtőző és exhibicionista városlakó, a "neuraszténiás ember" portréja. A neurotikus ember képzelt beteg : éjjeliszekrényén mindig ott a város legjobb orvosának címe és telefonszáma, s ott sorakoznak a vérkeringést szabályozó cseppek, az antibiotikumok, az idegnyugtatók, az altatók, az eufóriára serkentő porok is. A neuraszténiás városlakó alapélménye a magány. "Én nem a fizikai magányt szoktam meg, vallja Tóth Flórián, inkább csak azt a másikat, mondjuk, pszichikait. Tehát szeretek sok ember közt magányos lenni, s főként szeretem, ha minél több embert tájékoztathatok magányosságom állapotáról. Volt olyan, hogy vágyódtam idegen tájak után, meghúzódni valahol a hegyek közt, vályoggal bélelt faviskóban, de az efféle magány utáni vágyódások lényege mindig az volt, hogy igazán csak a várost tűrtem magam körül, a lehetőleg minél nagyobb várost, a minél tökéletesebbet, a dudaszótól vemhes várost, a huzaloktól pókhálós várost, a tömegektől rosszemészetesebben, kevesebb ellentmondással játszhatná az ellenzék soraiban, mint a hatalom árnyékában. Ám Goda, a politizáló ember a "Magányos utazás" lapjain rendre állampolgári hűségét akarja deklarálni ; de a hazáról, a rendszerről szóló patétikus kinyilatkoztatások nála még hamisabban csengenek, mint egyszerűbb lelkű, naivabb írótársainál.

HA Molière egyetlen betegséget ismerő orvosai lennénk, a hajuknál fogva előrángatott, kétségbeesetten bizonygató politikai deklarációkra készen lenne diagnózisunk : n e u r ó z i s, a minden sejtjében polgár neurotikus erőfeszítése, hogy magával is elhitesse : nem az, ami. De hagyjuk meg mindenkinek véleményéhez a jogát : a "Magányos utazás" demonstrációjában nem is Goda valódi vagy vélt meggyőződésével van baj, hanem érveinek gyengeségével. Majdnem minden jelenben játszódó magyar regény circulus viciosusa ez : elvontan, fennkölten helyeselni a hatalom politikáját, távoli, nemesen csengő céljait könnyű : a katarzishoz úgy eljutni, hogy húsz és ezernyi "tévedését" vállalni lehessen, nehéz, úgyszólván : lehetetlen.

TORNYAI SIMON

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Genet — nem Genêt

Saját belátásom s még inkább a köztünk járó nagy kortársak bölcsessége megtanított, hogy a sajtóhibákért, legyenek akár értelemzavaróak is, nem érdemes a szedőt átkozni : általában csak a szerző veszi észre őket, s ha nagyritkán az olvasó is, helyreigazítja ő maga. Most is csak szerényen, pedagógiából tiltakoznám, hogy egy makacs — és mellesleg logikusnak látszó ! — tévedést kiigazítsak. Jean Genet *"Les Paravents"* című művének párizsi bemutatójáról szólhattam az "Irodalmi Újság" május 15-i számában. A téves ékezés lehetőségét gyanítva a kézirat margójára oda is írtam : Szedő Úr, Jean Genet nevét kúpos ékezet (*circonflexe*) nélkül írják. De a szedő nyakas francia, ismeri a *"rekettyét"* (Genistát) jelentő *"genêt"* szót, s egyre csak korrigálja a barbár idegent, aki, véli, küszködik a francia ortográfiával. Mentségére legyen mondva, nyelvészkedő "hyperkorrekciójával" nem áll egyedül : hazája számos kritikusa, irodalomtörténésze, hiába látta ezerszer leírva a nevet, húsz év óta Genêt-nek írja a Genet-t ! Ám ha adunk arra, hogy Thewrek a Török és Weöres a Vörös (két ö-vel, mint az "ökör", ahogy mondta egyszer kedélyes nyilatkozatában a hasonnevű költő), ne kövessük se Boisdeffre urat, se Lázár Endrét, s győzzük meg a Soknyelvű Kiadó nyomdászát, hogy az ortográfiát illetően higyjen, ha nem is magyar dolgozat-írónak, Sartre-nak vagy esetleg Jean Genet-nek magának.

Albert Pál
(Párizs)

ROMAIN GARY *

Galamb polgártárs

1932-ben üzlettársammal, Rakussennel Moszkvába látogattam. Előzőleg súlyos összegeket vesztettünk a New York-i börzén — egy fáradságos élet munkája foszlott szét a semmibe alig huszonnégy óra alatt —, és orvosaink azt tanácsolták, hogy változtassunk levegőt, kostoljunk bele néhány hónapra az egyszerű és nyugodt életbe, hagyjuk ott a lázas Wall Street-et. Ekkor határoztuk el, hogy ellátogatunk a Szovjetunióba. Egy fontos tényezőre azonban már most fel kell hívnom a figyelmet : elhatározásunkban az az őszinte lelkesedés, a Szovjetunió eredményeit figyelő meleg rokonszenv vezetett minket, amelyet csak a Wall Street-i értékpiacon teljes csődbe jutott váltóügynökök érthetnek meg igazán. A kifejezés konkrét és átvitt értelmében : új értékekre volt szükségünk...

Januárban jártunk, Moszkva hóba öltözött. Éppen a Forradalmi Múzeumot látogattuk meg, s a kijáratnál elhatároztuk, hogy szánon térünk vissza a Metropol Szállodába, ahol főhadiszállásunkat tartottuk. Szovjet utunkat az *Inturiszt* szervezte, s útikalauzunk immár két hete múzeumból múzeumba, színházból színházba hurcolt minket.

— Mindez nálunk, az Egyesült Államokban már régen megvan, mondta Rakussen, miközben jöttünk lefelé a lépcsőn.

Valahányszor kalauzunk valahová elvezetett, Rakussen szükségesnek érezte, hogy megjegyezze : "Ugyanez megtalálható az Egyesült Államokban is". S általában még hozzáfűzte : "Csakhogy ott még jobb és szebb". Ezt mondta a Kremlre, a Forradalmi Múzeumra, de még a Lenin-mauzóleumra is. Kalauzunk a végén már ferde szemmel nézett ránk, s őszintén hiszem, hogy Rakussen akadékoskodó megjegyzéseinek lehetett valami szerepe abban, ami velünk történt. Havazni kezdett, fázosan topogtunk, és széles mozdulatokkal integettünk az előttünk elsikló szánoknak. Végül egy *izvozcsik* megállt. Felszálltunk, kényelmesen elhelyezkedtünk, Rakussen harsányan bemondta a címet : "*Metropol Szálloda*". A szán elindult, s csak ekkor vettem észre, hogy a kocsis ülése üres.

— Rakussen, kiáltottam, lemaradt a kocsis !

De Rakussen nem válaszolt. Arcára határtalan megdöbbenés ült ki. Követtem tekintetét, s ekkor láttam meg, hogy a kocsis helyét egy galamb foglalta el. A dolog magában véve nem lett volna meglepő, az utca tele volt galambbal, ott csipkedték a lótrágyát ; a valóban meghökkentő a galamb magatartása volt. Félreértésre nem volt lehetőség : a galamb a kocsist helyettesítette. A gyeplőt, igaz, nem tartotta, viszont ott volt mellette az ülésre erősítve egy kis harang, amelyen madzag lógott. A galamb időnként csőrével elkapta a madzagot és rántott rajta : egyet, ha a lónak balra kellett fordulni, kettőt, amikor jobbra.

— Jól idomított ló ez, jegyeztem meg kissé rekedt hangon.

Rakussen villámló tekintetet vetett rám, de nem szólt semmit. Nem is tudott volna mit mondani. Életemben láttam már elég hihetetlen dolgot, nem is olyan régen például, hogyan omlottak össze huszonnégy óra alatt a világszerte biztos értéknek elkönyvelt *Mars Oil*-részvények, de hogy egy nagy európai főváros utcáin galambokra bízzák a közforgalmat, ezt még amerikai üzletember koromban sem képzeltem volna.

— Nahát, próbáltam tréfálkozni, végre van valami, amit az Egyesült Államokban még nem valósítottak meg!

Rakussennek azonban szemmelláthatólag nem volt kedve a nagy Szovjet Köztársaság közlekedési vívmányain elmélkedni. Mint általában a kevéssé rugalmas emberek, ő is mindig dühbe gurult, ha valamit nem értett meg.

— Le akarok szállni!, üvöltötte.

Néztem a galambot. Az éppen ugrált az ülésen, s hogy felmelegítse magát, csapkodott szárnyaival, éppen úgy, mint karjukkal az orosz *izvozcsikok* teszik. Ahhoz képest, hogy a szocializmus úttörője volt, semmi rendkívülit nem vettem rajta észre. Ritkán láttam galambot, aki ilyen keveset adott volna magára, sőt, hogy őszintén szóljak, aki ilyen piszkos és ilyen méltatlan lett volna arra, hogy két amerikai turistát kocsikáztasson egy fővárost utcáin.

— Le akarok szállni, hajtogatta Rakussen.

A galamb csúnyán ránézett, majd odatipegett a kis haranghoz és háromszor megrántotta a madzagot. A szán megállt. Baltérdem idegesen remegni kezdett, ami nálam mindig nagy lelki izgalom jele. Ledobtam a takarót, s éppen készültem leszállni, amikor Rakussen hirtelen tervet változtatott.

— Világosságot akarok deríteni az ügyre, mondta elszántan és karját összefűzve ülve maradt. Nem hagyom, hogy velem a bolondját járassák. Tévednek, ha azt hiszik, hogy egy amerikai állampolgárt sértegetni lehet!

Nem egészen értettem, hogy Rakussen miben látta a sértést, s kételyeimet meg is mondtam neki. Néhány barátságtalan szót váltottunk éppen, amikor észrevettem, hogy a járdán kisebb tömeg gyűlt össze, a járókelők megálltak és csodálkozva bámultak ránk.

— Még csak nem is a galambot nézik, mondta Rakussen elkeseredve. Minket néznek.

— Derék öreg barátom, fordultam felé, és vállára tettem a kezem. Ne viselkedjünk mafla falusiak módjára! Végül is mi idegenek vagyunk ebben az országban. Ezek az emberek nálunk jobban tudják, mi számít náluk normális jelenségnek és mi nem. Ne feledjük, hogy ez az ország nagy forradalmat ért meg. Minket a Szovjetunióról mindig rosszul informáltak. Az emberek itt valóban egy új világ építésén fáradoznak. Miért ne lehetne, hogy új módszereikkel olyan eredményeket értek el a galambnevelés terén, amiről mi nem is álmodunk évszázados rutinban tespedő öreg hazánkban. Tegyük fel, hogy ez a galamb úttörő, és ne törjük tovább a fejünket. Ne legyünk kicsinyesek, Rakussen, emelkedjünk a helyzet magaslatára ; egy kis türelem és megértés, Rakussen! Miért ne fogadnánk el, hogy ami a munkaerő ésszerű felhasználását illeti, van még nekünk, amerikaiaknak, mit tanulnunk?

— Hát minek nézik az embert? Még hogy a munkaerő ésszerű felhasználása, válaszolt gorombán Rakussen.

Nem hagyhattam, hogy ilyen egyszerűen leszereljen.

— *Izvozcsik*, kiáltottam, ahogy ez orosz tudásomból tellett, *izvozcsik*, hajts! Csilingeltesd a *kolokolcsikot! Aj da trojka! Volga, Volga!*

— Hallgasson, szisszent fel Rakussen, mert kitekerem a nyakát!

Hirtelen sírni kezdett.

— Megaláztak!, zokogott mellemre borulva. Milyen csúfosan megaláztak. Anyu, hol vagy ? Anyut akarom !

— Itt vagyok melletted, öreg barátom, Rakussen, kiáltottam. Mindenben számíthatsz rám!

Közben a járdán a szájtáti tömeg leste minden mozdulatunkat. Elsőnek a galamb unta meg a jelenetet. Hirtelen megrántotta a kis harangot, a ló prüszkölve elindult, és a szán gyorsan siklott a havon. A galamb időnként hátrafordult, és barátságtalanul végigmért minket. Rakussen egyre csak zokogott, én meg úgy éreztem, mintha abroncs lenne a koponyám körül, ami nálam mindig valami rossznak az előjele. A szán egy szovjet lobogóval díszített épület előtt megállt. A galamb leugrott az ülésről, betipegett az épületbe, s hamar vissza is jött egy rendőr kíséretében.

— Elvtárs, tört ki belőlem a szó, védelme alá helyezzük magunkat. Békés amerikai turisták vagyunk, akiket az imént különlegesen méltatlan módon kezeltek. Ez az *izvozcsik*...

— Miért hozott minket a rendőrségre ez a koszos galamb?, vágott szavamba Rakussen.

A rendőr vonogatta a vállát.

— Már egy órája, hogy önök beszálltak a szánba, és azt lehetett hinni, nem tudják, hová akarnak menni, magyarázta kitűnő angolsággal a rendőr. Magatartásukat a kocsis különben is furcsának találta, s azt állítja, hogy önök fenyegetően néztek rá. Megijesztették szegényt az elvtársak. Ez az *izvozcsik* nincs hozzászokva a turistákhoz s még kevésbé furcsa viselkedésükhöz. Nem kell rá haragudni.

— Az *izvozcsik* mindezt elmondta magának ?, kérdezte komoran Rakussen.

— Igen.

— Beszél tehát oroszul ?

A rendőr őszintén sértődöttnek látszott.

— Turista elvtársak, mondotta, nyugodtan állíthatom, hogy nálunk a lakosság 95 %-a kifogástalanul beszéli és írja az anyanyelvét.

— A galambok is ?

— Turista elvtársak, mondta a rendőr kissé patetikusan, én soha nem voltam az Egyesült Államokban, de azt határozottan kijelenthetem, hogy nálunk faji megkülönböztetés nélkül mindenki részesülhet a közoktatás gyümölcseiben.

— Amerikában, üvöltött Rakussen, olyan galambjaink vannak, akik a Harvardon végezték tanulmányaikat, és én magam személyesen ismerek tizenkét galambot, akik a Szenátus tagjai.

Rakussen indulatosan távozni készült. Követtem én is. A galamb még mindig ott állt a szán előtt, s bizonyára arra várt, hogy fizessünk. Ránéztem, s hirtelen végzetes gondolatom támadt. A rendőrség mellett megpillantottam az *Universmag* lerakatát. Berontottam az üzletbe, s két nagy üveg vodkával tértem vissza diadalmasan.

— Rakussen, öreg barátom, mondtam harsányan, miközben ujjamat vádlóan emeltem a galambra, megtaláltam a rejtély nyitját. Ez a madár nem létezik ! Hallucináció az egész, mindennek az oka ez az átkozott józanság, amelyre orvosaink ítéltek ; szeszhez szokott szervezetünk nem bírja tovább az elvonókúrát! Igyunk, öreg barátom, s a galamb úgy szétfoszlik majd, mint valami lidérces álom.

— Igyunk hát, üvöltötte lelkesen Rakussen.

A galamb tüntetően hátat fordított.

— Aha, kiáltottam, kezd olvadni a hitványa. Tudja jól, hogy percei meg vannak számlálva.

Ittunk. Az üveg negyedénél tartottunk már, de a galamb még mindig ott volt.

— Kitartás, kiáltottam. Még néhány korty, Rakussen, és az utolsó tolláig kiittuk a világból!

Az üveg harmadánál a galamb megfordult, és mereven ránk nézett. Elértettem tekintetét.

— Nem, nehem!, dadogtam. Nincs irgalom!

Az üveg felénél a galamb sóhajtott, háromnegyedénél pedig megszólalt amerikaiul, erős bronxi kiejtéssel :

— Turista elvtársak, maguk egy nagy és szép országot képviselnek külföldön, de ahelyett hogy kulturált és finom magatartásukkal hazájuk hírnevét öregbítenék, az utca kellős közepén leisszák magukat, mint az állat. Polgártársak, én ezen csak undorodni tudok!

Klubomban írom ezeket a sorokat. Majdnem húsz év múlt el a borzalmas kaland óta, amely az új élet kezdetét jelentette számunkra. Rakussen mellettem gubbaszkodik a függőcsilláron, és szokása szerint zavar a munkámban. Ápolónő, nővér, szóljon már rá erre az átkozott madárra, hogy ne csipkedje a szárnyamat. Megpróbálok írni.

(*) Romain Gary, a legismertebb francia írók egyike, most 52 esztendős. A lengyel származású és a diplomáciai pályán tevékenykedő író tíz évvel ezelőtt "Az ég gyökerei" című regényéért Goncourt-díját kapott.

Az európai gondolat nagy előfutára

ROMAIN ROLLAND ÖZVEGYE NYILATKOZIK AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

Száz éve született Romain Rolland. A nagy író emlékének most világszerte ünnepségeket, kiállításokat, előadásokat rendeznek, drámáit felújítják francia színpadokon, bizonyságául annak, hogy az európai egység egyik előfutárának humanista szelleme ma is jelen van a korunkat mozgató eszmék harcában.

A "Jean-Christophe" és "Az elvarázsolt lélek" írója Magyarországhoz is szoros szellemi kapcsolatok fűzik. Személyes barátságban volt Benedek Marcell-lal, a "Clérambault", a "Colas Breugnon", a "Pierre et Luce" és a "L'Ame enchantée" című regényeinek, valamint "Haendel" és a "Les Grandes Epoques Créatrices" című zenetörténeti és zeneesztétikai műveinek fordítójával ; levelezett Czeke Marianna zenetörténésszel és Hugai Ferenccel, a "Liluli" fordítójával.

Megilletődve lépek be a múlt század vége felé épített Boulevard Montparnasse-i ház kapuján. Az elsőemeleti lakás ajtajában Marie Romain Rolland fogad. A dolgozószobában a századvég és a századelő érződik a bútorokon. A tágas, nagy párizsi boulevardra néző szoba falain állványok, kartotékkötegek őrzik Romain Rolland kéziratait, cikkeit, a róla szóló újságkritikákat és megemlékezéseket. Egy könyvespolcon az író új kiadásban megjelent művei sorakoznak. Velem szemben a falon egyik fényképe, amely talán halála előtt néhány hónappal készült. Hetvennyolc éves volt akkor ; fáradt, fájdalmas arc, szomorú szemek.

Özvegye alacsony, szőke hajú, kék szemű, 65 év körüli asszony, orosz származású, de franciául minden akcentus nélkül beszél. Nehezen oldódik, mert — mint mondja — nem könnyű Romain Rolland-ról beszélni. Sokan szándékosan vagy akaratlanul félremagyarázták tevékenységét.

A kissé szigorúan hangzó bevezetés után szubjektív emlékek bukkannak fel a múltból. Munkájára, munkamódszerére fordul a szó.

— *Korán reggel, ahogy felébredt, már az ágyában kezdett dolgozni. Ezt a szokását akkor is megtartotta, amikor az "Ecole Normale Supérieure"-ön és a "Sorbonne"-on tanított. A tanításban, amelyet tíz évig kötelezettségből kellett végeznie, sem kedvét, sem örömét nem találta. Előadásokat sem szeretett tartani. A világ minden részéről érkező ilyenirányú meghívásokat mindig visszautasította.*

— *Nem voltak munkatársai, mint annyi más nagy regényírónak. Mindig egyedül dolgozott. Egyedül gyűjtötte készülő munkáihoz az adatokat, a dokumentációs anyagot. Irtózott a pontatlanságtól és a felületességtől. Amikor történelmi vonatkozású könyvek megírásával foglalkozott, egy sort sem írt le addig, amíg nem győződött meg az adatok pontosságáról, a tények valóságáról. Zenetörténeti műveinek alkotásában nemcsak a művészi érzék, az esztétikai emóció, hanem a tudós lelkiismerete, alaposságra törekvő gondossága vezette.*

— *Minden egyes művét valami rendkívüli forró szenvedélyességgel írta. De mégis az utolsót, a Beethovenről szóló "Les Grandes Epoques Créatrices"-t szerette a legjobban. Ma is mindenütt a "Jean-Christophe"-ot emlegetik és ezt a regényciklusát tartják legnagyobb és legmaradandóbb alkotásának. Romain Rolland-nak a "Jean-Christophe" már csak egy lezárt múltat jelentett ; később már nem is érdekelte.*

— *Amidőn 1916-ban a háború kellős közepén váratlanul megkapta az irodalmi Nobel-díjat, a kitüntetés mély hatással volt rá, hiszen a svédek a soviniszta francia lapok uszítása ellenére ítélték oda neki, a pacifistának. A döntést követő vitában Verhaeren, a belga költő Rolland mellé állt és nyíltan hirdette, hogy az új Nobel-díjas író egyéniségéhez nem ér fel a gyűlölet és nem érik el a rágalmak, — ő fölötte áll mindezeknek. Férjem, azzal a boldogító érzéssel fogadta a díjat, hogy ez hozzájárul majd azoknak az eszméknek a terjesztéséhez, amelyek megszerettetik Franciaországot az egész világgal : ezek az eszmék Montaigne és Voltaire Franciaországának eszményei is.*

— *Amikor majdnem egész Európa hitleri járom alatt nyögött és a III. Birodalom a fasiszta Olaszországgal együtt hódító imperialista háborút vezetett, Romain Rolland hite a békében nem változott. Akkor is, mint máskor, ez a cselekvő hit irányította békefilozófiáját és érzésvilágát, ezzel a meggyőződéssel felvértezve harcolt a gyűlölet, a háborúk, a fanatizmus, a butaság, a hazugság, a képmutatás elvakult erői ellen. És ha rokonszenvvel figyelte is a szovjet nép életét és munkáját, több ízben felemelte tiltakozó szavát a sztálinizmus embertelensége ellen is.*

— *Élete végén foglalkozni kezdett a hindu filozófiával, nyilván azzal a céllal, hogy megteremtse a Kelet és Nyugat közötti erkölcsi és szellemi egységet, de minden álarc és hazugság nélkül. Úgy vélte azonban, hogy ebben a szellemi és lelki mozgalomban mindenkor a Kelet és a Nyugat egyenjogúságáról, az ész és az élő, előrelátó intuíció erőinek együttműködéséről lehet csak szó.*

— *Férjem úgy tartotta — mondja búcsúzóul Marie Romain Rolland —, hogy a szabadságnak is megvannak a határai és ezért ellentétbe került az anarchistákkal. Szabadságkultuszából magyarázható, hogy élete végéig bátran és megalkuvás nélkül szembehelyezkedett az önkény- és parancsuralmak fasiszta megnyilvánulásaival, harcolt az ember elnyomása és kizsákmányolása ellen. Mégsem volt marxista. Forradalmár volt jogérzetből, agnosztikus vallási szellemből és azért, mert mélységesen szerette az igazságot, a demokrácia igazi népi eszményét. A szabad, előítéletek, fajok, osztályok és korlátok nélküli igazságot tisztelte.*

BEREGI TIVADAR

Kuo Mo-zso önkritikája

AZ EGÉSZ VILÁGSAJTÓT bejárta az az úgynevezett önkritika, amelyre a kínai kommunista párt vezetői kényszerítették az ország egyik legismertebb költőjét és történész-tudósát, Kuo Mo-zsót. Az idős művészt két évtizeden át a címek, rangok és kitüntetések tömegével halmozta el Mao Ce-tung rendszere : ő volt az Írószövetség elnöke, a Tudományos Akadémia elnöke, a Béketanács elnöke, a kormány elnökhelyettese, a Nemzetközi Sztálin Békedíj egyik első kitüntetettje, — s a felsorolás korántsem teljes. Aztán pár héttel ezelőtt, egy szép tavaszi napon a pekingi "Renmin Ribaó"-ból, a kommunista párt központi lapjából kiderült, hogy Kuo Mo-zsónál elmaradottabb, burzsoá eszmékkel fertőzöttebb, üresfejűbb és a dolgozó néptől messzebbre szakadt ember aligalig akad a 700 milliós lélekszámú Mennyei Birodalomban. S mind ezt nem is a pártlap mondta el róla, — ő mondta el saját magáról.

ALIGHANEM érdemes idézni a nagy visszhangot kiváltó "önkritika" néhány passzusát :

"Jó néhány évtized alatt — mondotta Kuo Mo-zso — sok művet írtam és fordítottam ; ezeknek terjedelme néhány millió írásjel. De ha ezekhez a munkákhoz a ma követelményeivel közelítünk, akkor azt kell mondanunk, hogy nem érnek semmit, erőteljesebb kifejezéssel élve : mindet el kell égetni. Mi ennek a legfőbb oka ? Az. hogy nem sajátítottam el Mao elnök eszméit, nem fegyvereztem föl magamat Mao elnök eszméivel, és ezért nálam az osztályszempont nagyon is homályos.

Nagyon szégyellem magam. Mao elnök már húsz esztendővel ezelőtt is arra tanított bennünket, hogy szolgáljuk a munkásokat parasztokat és katonákat. Ma nem mi szolgáljuk a munkásokat, parasztokat és katonákat, hanem ők tesznek nekünk szolgálatokat. A munkások, parasztok, katonák, akik tanulmányozták Mao elnök műveit, ma jobban írnak, mint mi.

Például a "Himnusz Oujan Hajról" című mű korszakalkotó regény. Szerzője, Cing Cin-mai elvtárs néhány évig katonáskodott, most pedig a hadsereg művészcsoportjában tevékenykedik. A szerző valóban életszerűen mutatja be Oujan Haj-t, elevenen tükrözteti Mao eszméit. Oujan Haj elvtárs hősi halált halt 1962-ben. Az író a regényébe belefoglalta 1962-ig bezárólag a pártnak szinte valamennyi jelszavát és politikai határozatát, Mao elnöknek szinte valamennyi eszméjét. A mai, úgynevezett hivatásos irodalmárok és művészek nem tudnának ilyet írni.

Sok paraszt valójában jobban elsajátítja Mao ce-tung műveit, mint mi, értelmiségiek. Mi, értelmiségiek, akik filozófiáról történelemről és egyéb ilyesmiről szónokolunk, hozzájuk képest nem tarthatjuk magunkat értelmiségieknek.

Valóban szégyelljük magunkat. Én különösen szégyenkezem. Nekem, mint párttagnak, aki afféle tudós is lennék, egyszerűen sírnom kell. Bár már elmúltam hetven esztendős, még van bátorságom és akaraterőm ; más szavakkal : ha meg kell hemperegnem a sárban, kész vagyok ezt megtenni ; ha olajjal kell bemázolnom magam, kész vagyok ezt megtenni ; s ha testemet vérrel kell vörösre festenem abban az esetben, ha az amerikai imperializmus ránk támad, kész vagyok gránátokat dobni az amerikai imperialistákra. Ilyenek az én gondolataim..."

A FÁJDALMAS és elszomorító "önkritikát", mint említettük az egész világsajtó ismertette. Közölte — egy-két héttel a nyugati lapok után — a moszkvai "Lityeraturnája Gazeta" is, és — egy-két héttel a szovjet újság után — a budapesti "Élet és Irodalom". A moszkvai és a budapesti publikálásnak a célja átlátszó volt : nemcsak azt akarták az olvasók tudomására hozni, hogy Kínában a szellemi élet területén milyen döbbenetes állapotok uralkodnak, hanem azt is, hogy az oroszok és a Kreml vonalát követő országok népei hálásak lehetnek saját kommunista pártjaiknak, amiért náluk ennél jobb a helyzet.

A kínai állapotok milyenségéről valóban nincs helye vitának. De ha Kuo Mo-zso "önkritikája" arra jó is, hogy új adalékkal szolgáljon saját országa helyzetéről, ahhoz már nem elegendő hogy — egyebek közt — Szinjavszkij és Daniel sokéves börtönbüntetését elfeledtesse. Mert ha a ki tudja miféle fenyegetésekkel kikényszerített önkritika nem is valami lélekemelő olvasmány, azért a szibériai deportáció sem sokkal megnyugtatóbb jelenség nála.

l. m.

Irodalmi Ujság

HÁY GYULA ""Isten, császár, paraszt" című drámáját július 15-én mutatja be a Théâtre National Populaire együttese a 20. Avignoni Szabadtéri Fesztivál keretében. A darabot, amelyet Bernard Sobel és Jean Tailleur ültetett át franciára, Georges Wilson, a színház igazgatója rendezi. Az 1966-67-es évadban a világhírű francia együttes Párizs legnagyobb színházában, a Palais Chaillotban tűzi műsorára az "Isten, császár, paraszt"-ot. Háy Gyula egy másik művének, az "Attila éjszakái"-nak júliusban lesz ősbemutatója, a Bregenzi Ünnepi Játékok alkalmából. A darabot a bécsi Burgtheater együttese játssza s októbertől kezdve az osztrák fővárosban folytatódnak a Burgtheater előadásai.

*

ARTHUR MILLER filmrendezőként mutatkozik be ; "Rövidzárlat" címmel saját filmjét rendezi.

*

AUER PÁL "Európa az Atlanti-óceántól az Uralig" című cikkét vezető helyen közli a párizsi "Revue Militaire Générale" című folyóirat. Magyarország volt párizsi követének egy másik cikke de Gaulle tábornok közelgő moszkvai útjának és a kelet-európai helyzetnek összefüggéseiről a "Le Monde" egyik legutóbbi számában jelent meg.

*

MÓRICZ ZSIGMOND FIVÉRE, Dr. Móricz Miklós statisztikus 80 éves korában elhunyt.

*

LE CORBUSIER tervei alapján épül nyolcemeletes kórház Velencében. Az építész röviddel halála előtt nyújtotta be a tervet. Sokan ellenezték a modern épületet, amely nem illeszkedik bele Velence stílusába. Most a laguna partján mégis felépül a kórház.

*

BARTÓK BÉLÁRÓL nevezték el a hazai természettudósok a vadontermő magyar kőrisfa egyik új változatát. A nagy magyar zeneszerző növénygyűjtéssel is foglalkozott. A Bartók-kőris egyik példányát a keszthelyi Helikon-parkban ültették el emlékként.

*

JEAN COCTEAU egykori lakóházában Mentonban múzeumot rendeztek be. A múzeumban Cocteau kéziratai, rajzai és személyi tárgyai láthatók.

*

LUDMILLA CSERINA, a világhírű balettművésznő új oldaláról mutatkozott be Párizsban : a Reichenbach Galériában festményeit állította ki.

*

MARCELLO MASTROIANNI lesz a főszereplője Federico Fellini legújabb filmjének "Az abszurd világ"-nak, melyet júniusban kezdenek el forgatni.

*

NIZZA KÖZELÉBEN egy buldózer 300 ezer éves emberi település nyomát tárta fel véletlenül, talajegyengetés közben ; a lelet egy megkövesedett emberi lábnyom ; az egymás feletti különböző rétegekből rinocérosz- és fiatal elefántcsontok kerültek elő.

AZ OSZTRÁK ÁLLAM idei zenei nagydíját Fridolin Dallinger zeneszerző nyerte el, "A hét főbenjáró bűn" című, még előadatlan balettjáért.

*

ORSON WELLES ez év végén kezdi meg a "Lear király"-nak megfilmesítését.

*

MAGYAR FÚVÓSÖTÖS szerepelt a Versailles-i Nemzetközi Zenei Fesztivál keretében a Dubarry-palotában. A budapesti művészek Haydn, mai francia szerzők és Farkas Ferenc műveit játszották, szép sikerrel.

*

SZÁZ ÉVE született Dr. Fabro Henrik, a magyar gyorsírás-történelem legkiemelkedőbb alakja, a magasfokú gyorsírás megalkotója.

*

ESZE TAMÁS szobrát mintázta meg Tarpa község számára Németh Mihály szobrászművész.

*

TUT-ANK-AMON fáraó múmiájának röntgenvizsgálata a halál okául szívinfarktust állapított meg.

*

A BEATLES-EGYÜTTES egyik tagját, George-ot megkérdezték, miképpen képzeli el visszavonulását. "Az első dolgom az lesz, — felelte, — hogy levágatom a hajamat".

*

A FÖLD LAKOSSÁGA 1965. közepén elérte a 3 milliárd 308 millió főt. Ha a jelenlegi növekedési irányzat folytatódik, 2000-ben a népesség meghaladja a 7 milliárdot. A növekedés hétnyolcada Ázsia, Afrika és Dél-Amerika államaiban várható. A születési statisztikák arról tanúskodnak, hogy ezeken a kontinenseken egyik országnak sem sikerült még elérnie a hagyományosan nagymértékű szaporodás korlátozását.

HORVÁTH NÁNDOR 67 éves nyugdíjast, Sámándi Károly 57 éves vegyészt és a Magyarországra hazalátogató Zimmermann József svéd állampolgárságú stockholmi lakost a Budapesti Bíróság államellenes izgatásért 2-2 évi szabadságvesztésre ítélte. A vádiratban szerepelt az is, hogy valaha mindhárman a budai ifjúsági kongregációnak nevezett cserkészcsapat tagjai voltak és volt cserkésztársaikkal rendszeresen tartottak összejöveteleket.

*

A MAGYAR Belügyminisztérium szervei "összeesküvés büntettének alapos gyanúja miatt előzetes letartóztatásba helyezték Vaczkó Lászlót és társait, Veszprém megyei lakosokat. A hivatalos kommüniké közli, hogy "az ügyben a nyomozás folyamatban van", de sem a letartóztatottak számát nem adja meg, sem arról nem tájékoztat, miféle "összeesküvésben" vettek részt. Szó szerint megegyező fogalmazásban közlik a hazai lapok azt a hírt, hogy a belügyi szervek az ugyancsak Veszprém megyei Hamusits Jánost és társait is letartóztatták.

*

TÖBB SZÁZ orosz baptista tüntetett május közepén a kommunista párt központi bizottságának moszkvai székháza előtt. A békés tüntetők a katonai szolgálat alóli felmentésüket kérték, valamint azt, hogy vallásukat szabadon gyakorolhassák. A járókelők nagy meglepetésére, a baptisták térdreborulva, áhítatosan imádkoztak a Moszkva központjában lévő pártszékház előtt. Hamarosan rendőrautók jelentek meg, amelyek az imádkozó embereket elszállították. Bár a szovjet hatóságok a baptista vallás gyakorlását hivatalosan elismerik, ugyanakkor büntetik azokat, akik a katonai szolgálatot megtagadják és vallási megnyilatkozásokat kizárólag az e célra kijelölt helyiségekben engedélyeznek, utcán nem.

BUDAPESTRŐL ÉRKEZETT : A kapitalizmus és a szocializmus között a különbség csak sorrendi kérdés. A kapitalisták szociális hibákat követnek el. A szocialisták kapitális hibákat.

*

RICHARD BURTON, a híres angol színész, aki különösen Hamlet alakításával aratott nagy sikert, legközelebb Napoléont játssza a "Waterloo" című filmben. Szó van róla, hogy felesége, Elisabeth Taylor is szerepel a filmben.

*

A MACBETH japán környezetbe helyezett "no-drama" stílusú filmváltozatát készíti el Akira Kurosawa világhírű rendező.

*

SZÉKELY MIHÁLYRÓL, a három évvel ezelőtt elhunyt operaénekesről könyv készül. Írók és zeneesztétikusok hattagú bizottsága készíti a művet.

*

ISMERETLEN Kafka-színdarabot találtak állítólag Prágában. Felfedezője, Ludek Manhaus azt állítja, hogy a "Repülés" című darabot 1922-ben műkedvelők kétszer is előadták. Edouard Goldstückel professzor, a prágai Kafka-kutató szerint nem lehet teljes határozottsággal állítani a lelet valódiságát.

*

ÉRTEKES MŰTÁRGYAKKAL, az úgynevezett Apafi-poharakkal gazdagodott a budapesti Iparművészeti Múzeum gyűjteménye. A dupla falú, aranyfólia festésű poharakat a hagyomány szerint Apafi Mihály ajándékozta egykori jószágkormányzójának.

*

A CANNES-BAN megtartott Televízió-riportázs 2. Nemzetközi Versenyének nagydíját az amerikai A.B.C. Televíziótársaság nyerte el a "Surf" nemzetközi bajnokságáról készült riportjával. A zsüri különdíját a Csehszlovák Televízió "Találkozás egy sziklával, melynek karmester a neve" című műsorának ítélték.

Megjelent

TŰZ TAMÁS

EGY ORSZÁG KÜSZÖBÉN

című verseskötete

Ára : (postaköltséggel együtt)
fűzve : 3 dollár
kötve : 4 dollár

Megrendelhető a vételár előzetes beküldésével a szerzőnél : Tűz Tamás, 3327 Glencolum Drive, SAN DIEGO, Calif. 92123 U.S.A.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 172, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA: 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE

Wien, I. Bräuner Str. 2.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : **Les Editions Polyglottes, Paris.**
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 10. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. június 15.

A hetvenedik születésnap

1.

AZ ÜNNEPSÉGET — Nagy Imre hatvanadik születésnapját — senki sem tekinthette hivatalosnak. Nem is volt valójában ünnepség — ünneplés is alig — inkább valamiféle cinkos és jókedvű tüntetés a tisztesség, a tisztaság, a józan ész, vagy a becsület mellett az "emberség és magyarság alkonyán", mely akkoriban már-már csaknem hajnalnak tűnhetett. Akik az Orsó utcai villában összeverődtünk, — jónéhányan pedig — majdhogy meghívás nélkül jöttünk, "telefonhívásra, házhoz", vagy baráti ajtózörgetésre, az Öreg hatvan éves lesz holnapután, gyere át, ha ráérsz. Olyan együgyűek persze akkor sem voltunk, hogy ne tudjuk, az ünnepség, az ünneplés, a cinkos és derűs összekacsintás vagy a borospoharak koccanása nagyon is egybeesik a nemzeti lét legfontosabb s talán legtragikusabb kérdéseivel s az első emeleti összejövetelt ez a tudat emelte a meleg együvétartozás szélvédett völgyéből a politika jéghideg viharának magasába. Hőség volt, — megoldottuk a nyakkendőnket — de a hatalmasok dühének szele már megcsapta arcunkat. Semmi kétségem afelől, hogy e koranyári születésnapot ez a kettősség őrizte meg mindannyiunkban ; azokban is, akik ott voltak, azokban is, akik — bár hívtuk őket — távolmaradtak, sőt azokban is, akiket eszünk ágában sem volt meghívni, mert a meghívásnak legfőbb értelme a kihívás volt, a szembeszállás. Az ember előre hallani vélte Rákosi Mátyás másnapi telefonhívását, látta a pártapparátus nagyjainak döbbent, sőt értelmetlen pillantását, érezte az izgatott tanácskozásokat, a sápítozó megjegyzéseket e *hihetetlen esemény* utórezgéseként, s a holnapnak ez a kancsal visszatükröződése a ma üvegfalán még vidámabbá tette az amúgy sem fukar jókedvet. Tíz esztendeje ennek s ha az ünneplés azóta vesztett is frissességéből, ha az arcok — az asztalok körül, a szobák sarkaiban — meg is fakultak, az élmény ereje az évek múlásával nagyobb lett, erőteljesebb, vidámabb, kihívóbb és döbbenetesebb. A holnapot láttuk, de láttuk-e a holnaputánt ? Felköszöntöttük az ünnepeltet, de sejthettük-e, hogy utoljára vagyunk vele együtt, borospohárral kezünkben, s megülhetjük, egyúttal, halotti torát ? Mert júniusban született és júniusban kellett — két esztendővel később — meghalnia azok kezétől, akiknek ügyét egész életében magáénak vallotta. Gyilkosai nem jöttek el az Orsó utcába, de — ma már tudjuk — ott voltak velünk, bárdjukat suhogtatva a levegőben, láthatatlanul.

2.

MEGÖLTÉK ? Megölték — Losonczy Gézával, Maléter Pállal, Gimes Miklóssal, Szilágyi Józseffel együtt —, azt sem tudjuk hol és hogyan. De a különös az, hogy ma — tíz évvel hatvanadik születésnapjának bensőséges baráti találkozója után — a halott, konok elszántsággal, sokkalta élőbbnek bizonyul a gyilkosainál, akik — amikor beléjük fojtották a szót — inkább magukat ölték meg, semmint őt és munkatársait. A kivégzők ott élnek, járnak, ágálnak, nyilatkoznak, irányítanak, határozatokat hoznak, ítélkeznek és felmentenek Magyarország dombjain és síkságain, mégsem élnek. Ők a halottak s Nagy Imre az, aki él. Talán azért illendőbb, hogy hetvenedik születésnapjára emlékezzünk s ne halálának hónapjára vagy évére. Mert eszméinek, gondolatainak, elképzeléseinek és tetteinek igazát semmi sem bizonyítja jobban mint az, hogy azok hatnak, napról napra elevenebben, cselekvőbben, a nemzet gondolataiban, elképzeléseiben, törekvéseiben.

Nagy Imre kérdéseire kötél volt a válasz ? A szabad gondolat kihívását egy silány, másodrendű szolgaság feleletre képtelen petyhüdt tanácstalansága követte ? Bármilyen fájdalmas is, ez az igazság. Egy őszinte és gyakran naiv forradalmiság összeütközése egy hazug, de még ravasznak is alig mondható, konzervatív reakcióval : ez a magyarság életének központi konfliktusa ; majdnem azt mondhatnánk, állapota. Mert kevés rendszer volt eddigelé az emberiség történelmében, amely makacsabbul, korlátoltabban, önfejűbben állt volna szemben mindenféle változással, mint éppen az, amelyik a változást tartja társadalmi élete "alaptörvényének", amelyik oly büszkén és fennhéjázóan hivatkozik a dialektika hérakleitoszi törvényének örökségére s arra, hogy egyedüli hordozója ennek az örökségnek; miközben minden idegszálát megfeszítve igyekszik gáncsot vetni az elgáncsolhatatlan időnek. Senki se vesse szemünkre, hogy nem vesszük észre "a fejlődés jegyeit", — tíz esztendő útjának kisebb-nagyobb kanyargóit, — a szólásszabadságnak deklarált kabaréelőadásokat és konferansziékat, a bírálat címén filmre vitt "korrekciókat" a rendszer testén, az ajándékként osztogatott útleveleket meg a többit ; minél jobban észrevesszük őket, annál jobban látjuk, hogy mi *nem* változott meg, mi az, amihez a rendszer nyakasan ragaszkodik, mert fennmaradásához ragaszkodik. Ha Nagy Imre alakjában, — történelmi emlékében szinte, — van maradandó, — és van, — akkor ez nem más, mint a változás elkerülhetetlen szükségességének mindennél előbbrevaló felismerése, leszámolás a dogmákkal és mágiával, sőt a dogmák és mágiák papjaival is. Ez az, amire utódai és egykori foglárai képtelenek. Megölhették, de az eszméit nem tehették el, kényelmesen, láb alól.

3.

Aki az elmúlt tíz esztendő alatt figyelemmel kísérte az úgynevezett szocialista tábor politikai gondolatainak mozgását és e mozgás formáit, minden kétséget kizáróan tanúja lehetett a zárt ideológiai ortodoxiák klasszikus bomlási folyamatának, vagy legalábbis a bomlás ama periódusának, amely az aktív támadástól a passzív védekezésig vezet ; a fegyveres terrortól a már-már bocsánatkérően magyarázkodó, néha-néha csaknem mentegetőző, silányul fogalmazott "ideológiai irányelvek" és párthatározatok sorozatáig. E területen Magyarország sem volt kivétel ; az eszkatologikus fanatizmust lassan-lassan felváltó "racionális utilitarianizmus" megjelenése a színen egyenes következménye volt e "fejlődésnek", ami az "abszolút" rosszból a "viszonylagosan" jobb felé irányította a tántorgó hajót. Ebben az összefüggésben a pártok — ide értve a szovjet pártot is — akarva-akaratlan engedtek a *történelem sodrának*, a habok emelték-vitték őket, s nem ők kormányozták a tengert, ahogy állítják, vagyis pontosan annak a *tudatosságnak* szelét "fogták ki" vitorlájukból, amelyre oly sokat hivatkoznak.

Ösztönösen cselekedtek ? Ösztönösen, részben ; részben pedig taktikából, a kompromisszum apropénzére váltva fel a felváthatatlan "elmélet" aranyból készült irántyűjét. Mert azt mondanunk sem kell, hogy Nagy Imre gondolatai és elképzelései — s ezt követően az 1956-os forradalom — a kommunisták számára egyfajta új "történelmi időszámítás" kezdetét jelentették, egy talán csupán a vízözönhöz hasonlítható földtörténeti kataklizmát, amelynek hullámverésében jövő és múlt egyként megváltoztatta formáját és tartalmát ; 1956. novemberétől kezdve a világ számukra csupán ennek a robbanásnak összefüggéseiben volt érthető, magyarázható és értékelhető — ha egyáltalán érthető, magyarázható és értékelhető volt. Kiderült, hogy a társadalmi mozgás törvényszerűségeinek birtokában lévő párt egyszerűen képtelen volt — tulajdon marxista módszereivel — megérteni, magyarázni és értékelni Nagy Imre gondolatait és a forradalmat. A kartéziánus ész huszadik századbeli letéteményese, a racionális és dialektikus gondolat megtestesítője, magyarázatért, az irracionális demonológiához fordult, ahhoz a gondolatrendszerhez, amit nem rest naponta elítélni. Nagy Imre és a forradalom eszméinek "realista" értékelése helyett megjelentek a színen a "bal- és jobboldali szektások, árulók és elhajlók" ördögei, akik láthatatlan barrikádok mögül nyújtogatták bika-nyakukat, úton-útfélen, s az osztályok "mozgásának" tudományos elemzése helyett megszületett — vagy pontosabban : újjászületett — az új politikai mitológia. "Az ellenség újból közöttünk." A Nagy Imre utáni politikai gondolkodásnak ez volt legnagyobb vívmánya ; nem kecsegtetett túl sok jóval.

Nem is született sok jó belőle, legalábbis, ami a nemzet javát illeti. A politikai mitológiának bűnbakra volt szüksége, nem pedig arra, hogy megvalósítsa Nagy Imre eszméit és gondolatait, amelyek — ily módon — külföldön kerültek megvalósításra. Hatvanadik születésnapján még mosolyogva és bizakodva nézett szét maga körül. Született optimista lévén nemcsak a történelmi szükségszerűségben bízott — ettől még lehetett volna olyan pesszimista, mint a jelenlegi magyar pártvezetés — hanem az emberekben is, akik körülötte borozgattak vagy szerte az országban — benne bíztak. Ebből a kölcsönös bizalomból születhetett volna meg — a forradalom után — a magyar demokrácia, függetlenség, szabadság és semlegesség; ez volt gondolkodásának magva, központja. Mi történt ezekkel az elavult, 19. századbeli gondolatokkal ? Még jobban elavultak, vagy jobbára el is tűntek a nemzet vezetőinek gondolkodásából ?

Tíz esztendővel később vetve számot, a helyzet arcpirító. *Forr a világ bús tengere ó magyar?* Forr, de nem neked. Tíz esztendő kilátójáról — amerre nézünk — a változás felhabzó jeleit figyelhetjük meg, Magyarország kivételével. A szovjet-kínai konfliktus, amely szétveti a szocialista tábort, megoldás helyett csaknem leszámoláshoz közeledik s Kínán belül is egyre inkább látványosabbak a veszélyt, belső villongásokat, hatalmi harcokat jelző szikrázások, (Magyarország népe a hivatalos lap hasábjairól csak annyit tudhat meg, hogy — a pekingi párttitkárságot átszervezték.) A román kommunisták első titkára erőteljes beszédben bélyegzi meg a szovjet párt háború előtti és alatti politikáját, s Románia német megszállását a szovjet politika, sőt a szovjet-német szerződés következményének tulajdonítja, s (Magyarország népe egyetlen szót nem olvashat mindebből.) Románia a Varsói Szerződést bírálja, kijelentvén, hogy az idegen országok területén állomásozó idegen csapatok látványa merő anakronizmus — s a magyar pártvezetés forró vallomásként hitet tesz a magyar földön állomásozó idegen csapatok *maradása* mellett.

Talán jó, hogy nem érhette meg az Öregúr, még börtönben sem. Petőfivel kiáltott volna fel, e gyötrelmes, fájdalmas, megalázó szolgaság láttán. Szégyellte volna, hogy magyar? Azt szégyellte volna, hogy tűrnie kell a mai magyarországi helyzetet, szótlanul és elvágva a cselekvés minden lehetőségétől.

4.

HETVENEDIK születésnapján szégyenkezzünk mi helyette, idegenben, akiknek legalább a szégyenkezés szabadsága megadatott, mintegy fizetségként azért, hogy megérhettük a szabadság fájdalmas örömtüzének órákig tartó fellobbanását. Az ortodoxiák bomlásának idején tulajdon "ortodoxiánk" még csökönyösebben ragaszkodik Nagy Imre igazához. Nem sok kellene ahhoz, — véljük, — hogy a megvető lenézést, amellyel az ország népe mindentudó vezetőinek ügyködését figyeli, a nemzeti öntudatban rejlő erő fellángolása égesse el s ebben a tisztítótűzben kikristályositsa a magyarság létérdekeit. Nem is kellene nagy tudomány kozzá. Nem kellene a szovjet példát sem követni, sem a román példát, sem a lengyel példát. Tulajdonképpen csupán *a magyar példát* kellene követni, *Nagy Imre példáját*, egyebek között.Ezekben az eszmékben — Marx mondta — hatalmas anyagi erő rejlik ; fel kellene szabadítani őket — fel *kell* szabadítani őket : Nagy Imre hangját halljuk, súg, biztat, odaátról.

Süket füleknek súg, legyinthetünk, lemondással. Mert Magyarországot az tartja ma birtokában, ami ellen nem egyszerűen életével, hanem *jellemével* küzdött ; a szolgaság alázata, az ország vezetőit hatalmuk féltése odáig vitte, hogy újból, ismét "utolsó csatlósai" legyenek egy idegen hatalomnak, amellyel szembeszállni, a nemzet érdekeit érvényre juttatni kötelességük lenne ; a népet pedig — vezetőik önzése és silánysága — odáig, hogy tehetetlen kiszolgáltatottsággal nézheti, hogyan adják el — feje felett — az országot, történelmi örökségét. Élhet-e a nemzet ebben a kettős szorításban ? Élhet, és élni is fog. Urait is túléli majd. De ki tudja, ki mondja meg, milyen árat kell majd fizetnie azért, hogy szolgaságra kárhoztatták, amikor szabad akart lenni, s száját befogták, amikor kiáltani lett volna kedve.

5.

NEKÜNK, emigrációban élőknek, helyzetünk különbözik az otthon élők sorsától-helyzetétől, egyebek között abban, hogy szabadon és nyíltan elmondhatjuk azt, ami szívünket nyomja ; abban, hogy szabadon *ünnepelhetjük* Nagy Imre hetvenedik születésnapját és nyíltan *gyászolhatjuk* kivégzésének évfordulóját. Mindaddig, amíg a hazai hivatalos vélemény árulónak tartja a magyarság történelmének egyik jelentős és fontos alakját, emigráns létünk nem veszítheti el sem értelmét, sem tartalmát, bármennyire szeretnék is azok, akik az emigráns lét csődjéről beszélnek, de hallgatnak, szomorú, alázatos szolgasággal hallgatnak, a "progresszív" magyar lét csődjéről, a kommunizmus eszmei és gyakorlati bukásáról, arról a tömény, konzervatív reakcióról, amely ma a hivatalos világban a magyar nép nevében szólal meg. Nagy Imre barátai voltunk : tehetnénk-e mást ? Bíráltuk, de szerettük : miért tennénk mást ? Még össze is kaptunk vele, nem egyszer, ahogy ez már barátok között szokás : s ha elfelednénk, hogy néha dühös volt ránk és mi néha dühösek voltunk rá, az igazságot és magunkat felejtenénk el. Tíz esztendeje már, hogy az ajtóban búcsúzva még egyszer megszorítottuk a kezét? Nyolc esztendeje, hogy az a kéz ismeretlen helyen porlad, s nem tudjuk, ki szorította meg utoljára.

ACZÉL TAMÁS

JÚNIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

NAGY IMRE KIVÉGZÉSÉNEK ÉVFORDULÓJÁN

Aczél Tamás megemlékezése (1. old.)

Gosztonyi Péter : Az utolsó hősi gesztus (8. old.)

*

TAMÁSI ÁRON HALÁLÁRA

Szabó Zoltán : Búcsú Tamási Árontól (3. old.)

Halász Péter : Ábel Amerikában (4. old.)

*

Illyés Gyula beszéde a Költészet Nemzetközi Díjának átvételekor (5. old.)

Szász Béla : Érdemszerzés (5. old.)

Ignotus Pál : Bolyongás a közelmúltban (6-7. old.)

Tardos Tibor Cseres Tibor regényéről (8. old.)

Cs. Szabó László : A szűz és a szuka (9. old.)

Fejtő Ferenc : A francia külpolitika és Kelet-Európa (10. old.)

Gunnar Kumlien : Látogatás Gyilasz feleségénél (11. old.)

Gömöri György, Keszei István és **Tűz Tamás** versei

Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Körkép 66

Mint a "Népszabadság"-ból kiderül az Ünnepi Könyvhétre a fenti címmel novellagyűjtemény jelent meg, amelynek célja "már harmadik esztendeje megismétlődő seregszemléje prózairodalmunknak." Még nem állt módunkban elolvasni a huszonnégy novellából álló "seregszemlét", de annyit már tudunk róla, hogy Dorogi Zsigmondnak, az irodalom e nagy szakértőjének, korántsem nyerte meg a tetszését, hiszen "közöttük igazán emlékezetes írás kevés akad", viszont a többi "rutinmunka, izgalmas, de öncélú mutatvány és akad közöttük kimunkálatlan, bonyolultan-semmitmondó novella is." A seregszemlével ekként hát baj van s mi több, nem is azzal, ami benne foglaltatik, hanem azzal, ami "íróink" különös feledékenysége folytán — kimaradt belőle. Mert "szinte teljesen hiányzik belőle a szép és tiszta szándékú igény annak bemutatására, hogyan sikerül magatartásban, erkölcsben, képességben felnövelni azt az újtípusú embert, aki tudatban, erkölcsben, műveltségben, érzés- és gondolatvilágában is méltó lett a korhoz", továbbá "hiányoznak mai életünk más típusú konfliktusai, köztük a még mindig meglévő világnézeti összeütközések, a harc, a butaság, az avultság, a konzervativizmus ellen", sőt ezenkívül "hiányoznak a bajokkal küszködő életünk sodrának helyes irányát kiküzdő forradalmár egyéniségek, hiányzik életünk és hazánk megannyi színe, tája, villódzása" s még továbbá "hiányzik annak felismerése és bemutatása, hogy a ma fővonalai ott keresztezik egymást, ahol az élet zajlik, a munka folyik, hogy a kor valóságos csomópontjait nem lehet légüres térben vagy fülledt hálószobákban, esetleg műteremben, szeretőre alkudva megtalálni."

Bizony, baj van a mai magyar irodalommal, most már kétségtelen. Miféle irótársadalom az, amely nem ismeri fel a még mindig meglévő világnézeti összeütközéseket annak ellenére, hogy még mindig megvannak ? Miféle írók garázdálkodnak a hazában, ha még azt sem tudják, hogy a ma fővonalai egyáltalán keresztezik egymást, méghozzá ott, ahol az élet folyik. S miféle tanulatlan kontárokkal van dolgunk, akik azt hiszik, hogy a valóságos csomópontot meg lehet találni egy fülledt hálószobában vagy egy műteremben, amikor ott egészen mást lehet megtalálni. S különben is : miféle emberek ezek az írók akikből hiányzik a szép és tiszta szándékú igény, hogy ábrázolják az újtípusú embert, aki méltó a korához. A helyzet valóban elkeserítő, csaknem hihetetlen. Teljesen egyetértünk Dorogi Zsigmonddal, aki harcot hirdet "a butaság, az avultság, a konzervativizmus ellen", az okosság, a maiság, a forradalmiság fentidézett riadóját megfújva.

G.B.

Még egyszer James Bond

Úgy látszik prófétának bizonyultunk, — igaz, nem hazánkban, hanem hazánkon kívül — amikor, néhány héttel ezelőtt, megjósoltuk, hogy James Bond, a mesterkém, nemsokára ismét felbukkan majd a magyar sajtó hasábjain s kalandjainak igézetes kavargásával bátor ellentámadásra ösztönzi a hidegháború rejtelmeit fejtegető újságírót. Az ellentámadást, ezúttal, Pethő Tibor indította el, a "Magyar Nemzet" hasábjain. A magyar olvasó — ha máshonnét nem is — innen megtudhatja, hogy a nyugati mozikat elöntötte a kémfilmek özöne, amelyeknek célja "nyilvánvalóan a hidegháborús pszichózis életbentartása és táplálása." Igaz, Pethő Tibor már 'új jelenségeket" fedezett fel a kémözönnel kapcsolatosan, amelyek ma már nem egyszerűen "szovjetellenesek", mert "a hangsúly áttolódott arra, hogy a küzdelem korlátlan anyagi eszközökkel rendelkező magán-gengszter társaságok ellen folyék", hiszen "a kommunistaellenességet mind nehezebb értékesíteni a piacon", ellentétben az "imperialistaellenességgel", amelynek óriási piaca van a szocialista országokban.

Mindegy. Ne is beszéljünk már arról, hogy most már az se jó, hogy az angol vagy amerikai filmgyártók a *hidegháborús kicsengések elkerülése céljából* megváltoztatták az eredeti Bond-regények valódi "szovjetellenességét", (mert azokban Bond az igazi KGB ellen veszi fel a harcot s nem egy hiperbűnszövetkezet ellen) s mint nyilatkozataikból kiderült, arra gondoltak, hogy ezzel elkerülik a fölösleges sértődéseket a "túloldalon". Hiú remény volt, mint ezt ma már tudjuk.

A pesti újságíró tetszését — aki felmérhetetlen előnyben van olvasóival szemben, minthogy ő látta az idézett filmeket, azok pedig csak cikke nyomán tűnődhetnek, milyen jó mulatságot mulaszthattak el — egyetlen kémfilm mégis megnyerte — kisebb-nagyob mértékben — s ez nem más, mint Richard Burton filmje, "A kém, aki a hidegből jött" (s nem a nideg-*ről*, amint Pethő Tibor írja, — mert az — a magyar nyelvben — egészen mást jelent, míg itt a *hideg* az ellenséges területet, az idegen országot, az *operáció színhelyét* jelenti). Igaz, Pethő elfelejti megjegyezni, hogy a film John Le Carré best-seller regényéből készült, mégis csaknem lelkes szavakkal ecseteli a *filmet* is, a *jelenséget* is. "Itt nincsenek káprázatos lakások, pin-up görlök, luxusszállodák, sem pedig bonyolult technikai eszközök. Ehelyett füstös lebujok az East End-en, ködös, elhagyott hollandiai tengerpart, magányos erdei házak jelennek meg a fekete-fehér filmkockákon".

Az efajta realizmus valóban megdöbbentő, csak az a kár, hogy az újságíró elfelejti hozzátenni : a "magányos erdei házak" a Német Demokratikus Köztársaság kémszervezetének tulajdonában vannak és az NDK területén épültek fel, mert itt található meg az a "hideg", ahonnan a kém sohasem tér vissza. Ez a fura feledékenység, párosulva azzal, hogy az olvasó megtudja ugyan : igazi realizmussal állunk szemben, de azt már nem tudja meg, hogy mi a *film valódi története*, igazán elgondolkoztató. Hát még ha hozzátesszük azt, hogy — Pethő szerint — "a történet ki nem mondottan bírálat az angol titkosszolgálat könyörtelen módszereiről," mert "a főhőst saját szolgálatának emberei lövik le, mert a kritikus pillanatban szerelme, emberiessége veszélyezteti egy nagyobb horderejű akció sikerét."

Ez aztán a valódi, kimondatlan bírálat : a főhőst saját emberei lövik le — a fehér-fekete kockákon, nem a színfalak mögött ! — pusztán és kizárólag azért, hogy "kimondatlanul" bírálják a saját módszereiket. A bökkenő itt persze az, hogy a film nem kimondatlan, hanem nagyon is kimondott bírálata az angol titkosszolgálat — és mindenfajta rendű és rangú titkosszolgálat — könyörtelen módszereinek s véleményét, vagyis kimondott bírálatát, egy pillanatig sem titkolja sem a nézők, sem pedig az angol titkosszolgálat vezetői előtt, mert módjában áll kimondottan bírálni azt, amit Pethő Tibor népi demokráciájában még kimondatlanul sem lehet. (-t-)

Károlyi Mihály hazatérése

Májusban volt húsz esztendeje annak, hogy Károlyi Mihály hazatért az emigrációból, s erre emlékezendő a "Magyar Nemzet" szemelvényt közöl Károlyi naplójából, amely a "hazatérés napjának" történetét mondja el ; megindító naivitással és megrendült, csaknem hitetlen csodálkozással. Okulhat belőle, aki tud, s főként, aki emlékszik magára az eseményre csakúgy, mint az azt követő történtekre. De hogyan okuljon az a fiatal — azok a fiatalok —, akik már nem emlékeznek személyesen, vagy akik — talán — éppen azon a napon születtek, amikor Károlyi Mihály átlépte háza küszöbét ? Nyilvánvalóan úgy, hogy a lap megmagyarázza nekik, hogyan értendők egyes események, s kik is az egyes szereplők.

Egyébként a fiatal olvasó, aki nagy lelkesedéssel olvassa a Magyar Köztársaság egykori elnökének naplóját, abba a hibába eshet, hogy félreérti — vagy egyáltalán nem is érti — mi történhetett húsz esztendővel ezelőtt. Hiszen "életem fantasztikus története véget ért", írja Károlyi Mihály. "Teljes kört írt le a mutató. Visszatértem oda, ahonnan elindultam, hogy többé soha el ne hagyjam. Ezt gondolom." A fiatal olvasó — minthogy a cikket nem kiséri sem magyarázat, sem egyszerű lábjegyzet — ebből arra következtethet, hogy Károlyi Mihály hazatérése után, szépen megtelepedett a visszanyert hazában, ott élte le élete utolsó napjait a Károlyi-palotában, s utolsó pillantásával "lepillantott arra a parkra, amely most nyilvános kertté vált". Pedig ugye, mint az idősebb olvasó jól tudja, erről szó sincs. Ami nem sikerült oly sok matematikusnak, sikerült Rákosi Mátyásnak : négyszögesítette a kört, pontosabban a "teljes kört" és Károlyi Mihály újból elhagyta hazáját, újból emigrációba ment, újból tiltakozott a "személyi kultusz kisebb-nagyobb hibái és fogyatékosságai ellen", ahogy mondani szokás.

De a fiatal olvasó olyan személyiségekkel is találkozhat a naplórészlet olvasása közben, akikről ma már igazán senki sem tud, még a nyomukat is befútta a feledés — a pártos feledés — pora. Így aztán csak megütközve áll meg, amikor azt olvassa, hogy : "Riesz nagyméretű kulcsot nyújt át, hallom a hangját..." Károlyi Mihály még hallotta, de már ő sem sokáig. Ki lehet ez a Riesz ? Az olvasó szeme végigvillan a hasábokon, de sehol semmi, s így — talán sohasem tudja meg, hogyan pusztult el Riesz István, a kiváló szociáldemokrata pártvezető Rákosi Mátyás és a népi demokrácia börtönében, tárgyalás nélkül, minden nélkül.

Aztán meg ilyesmi is olvasható a naplórészletben : "Titkárom, a lelkes Havas Endre súgta a fülembe". De arról már nem olvas, hogy alig néhány esztendővel később a lelkes Havas Endre — Péter Gábor, Farkas Mihály és mások fülébe súgta vallomásait arról, hogyan szervezte őt ügynökei sorába az amerikai-angol-francia kémvilágszervezet ; súgta, ameddig súgni tudta, mert nemsokára — belehalt a kínzásokba, noha mielőtt meghalt volna, a népi demokrácia őreinek sikerült őt egy kicsit megőrjíteni, de így jár mindenki, aki nem elég legény a talpán ahhoz, hogy kibírja, ha a talpát cafatokra nyúzzák.

Ily módon a fiatal olvasó megtudja, hogy Károlyi hazatért, de azt már nem tudja meg, hogy megint elment ; megtudja, hogy volt egy szociáldemokrata igazságügyminiszter annak idején, de azt már nem tudja meg, hogy az illetőt kommunista börtönben gyilkolták meg ; azt megtudja, hogy a hazatérő Károlyi titkára lelkes ember volt, de azt már nem, hogy e lelkesség milyen sorsra juttatta. Mindezt nem tudja meg a fiatal olvasó, főképp azért, mert a "Magyar Nemzet" — akárcsak a párt — nem szeret beszélni a "kis hibákról". A történelmi igazság pártjának semmi szüksége nincs a történelmi igazságra. Károlyi Mihályra is csak a halála után volt szüksége, amikor már nem mehetett — Nagy Imre kivégzése után — harmadjára emigrációba. Pedig, amit naplójában — húsz esztendővel ezelőtt — leírt, ma is megszívlelendő : "Szomorú találkozás. Nem ilyennek akartam, nem ezen az áron. Elégtételem teljes — de mibe került ! Szerencsétlenségbe, pusztulásba, vérontásba és sok szenvedésbe. És mint 1918-ban, a bűntett elkövetése után a felelősek most is eltűntek, megszöktek vagy bujkálnak. Ez a mi harmadik Mohácsunk. Tudok-e én itt segíteni ?" Nem tudott. A harmadik Mohácsot a negyedik követte, az egyik szolgaságot, másik szolgaság.

B. I.

Megkésett sorok Adorján Andorról

Adorján Andor már hetekkel ezelőtt elhunyt. Nem messze Párizstól eaubonne-i házában győzte le a halál, amellyel 83 évével reménytelenül viaskodott. A hír mégis csak most jutott el hozzánk, mert egyedül élt hitvesével, akivel hatvan éven át osztotta meg kenyerét és az idős özvegynek hirtelen rászakadt magányában még arra sem volt ideje, hogy barátait értesítse gyászáról.

A név : Adorján Andor, a mai nemzedéknek keveset jelent, hallatára csak mi, öregebbek varázsoljuk magunk elé a szép szál férfit, emlékezünk könyveire, cikkeire, írói és újságírói talentumának ezernyi alkotására. Finom tollú, nagy műveltségű író volt — történelmi és művészeti könyveket írt — újságírónak meg egyike azoknak, akik a magyar zsurnalisztika történetének aranylapjain szerepelnek.

Ifjú korában, a "Pesti Napló"-nál, együtt dolgozott Molnár Ferenccel, Cholnoky Viktorral, Színi Gyulával, az "Az Est"-nél Miklós Andorral, Kéri Pállal, Fényes Lászlóval. Ők voltak a barátai, — mind elmentek már előtte. Hat nyelven írt és beszélt — remek regélő volt — és milyen szépen ! Magyarul "vazsmegyei" izességgel írt csaknem haláláig, pedig már négy évtizede, hogy Budapestről Párizsba költözött. Francia újságíró lett és számtalan magyar mű mesteri fordítója. A legnagyobb francia lapoknál dolgozott, itt is megcsodálták mérhetetlen tudását, műveltségének kifogyhatatlan tárházát és francia stilusának csillogását. Sehogy sem akarták elhinni, hogy nem a voltaire-i nyelv angyala állt André "Adorzsan" bölcsője mellett.

Adorján Andorral talán az utolsó magyar újságíró költözött el abból a gárdából, amelyet hiába ócsárolt egykor a keresztény jelzőt bitorló "kurzus", ma meg a kommunista párttitkár-diktatúra. Az a magyar újságírás, amelyet ez a gárda teremtett, hozzátartozik a magyar szellemi élet kialakulásához, egyik alkotója nemzeti kultúránknak. Aki hisz a betű erejében, nem tartja szavaimat túlzásnak.

Halász Ernő

A párt vagy a PEN ?

Az "Élet és Irodalom" egyik legutóbbi számában "A Junoszty a bírálatokról" címen cikk jelent meg, amely elmondja, hogy a SZKP XXIII. kongresszusa a "Novi Mir"-rel együt megbírálta a "Junoszty" nevű kétmilliós példányszámban megjelenő ifjúsági folyóiratot is. A bírálatra a folyóirat szerkesztősége a következőképpen reagált : "Belátjuk, hogy egyik-másik írás fogyatékosságai jogos alapot szolgáltatnak folyóiratunk bírálatára ... néhány fiatal szerzőnk ... regényei és novellái mind tartalmuk, mind hőseik jelleme, mind nyelvezetük tekintetében annyira hasonlóvá kezdtek válni egymáshoz, hogy nehéz őket megkülönböztetni. Számos írás jellemzőjévé vált a jelentéktelen dolgokban való vájkálás; az ilyen elbeszélések hőseiben sok a hamis magamutogatás, olykor roppant egysíkú az erkölcsi arculatuk ; a munkát felületesen, csupán illusztrációként ábrázolják ; egyik-másik írás nyelvezetét különféle zsargon-kitételek szennyezik be..." Mindezzel csak kb. egyharmadát soroljuk fel a rituális önkritika bűnlajstromának. Ezután a javulást ígérő irányelveknek ugyanilyen hosszú listája következik. Egyebek közt : "A XXIII. kongresszus határozataival felfegyverkezve a jövőben még erőteljesebben védelmezzük a művészi alkotás elvszerűségét, a realizmust és népiséget. Határozottan visszautasítjuk mind a formalizmust, mind a primitív leegyszerűsítéseket ; irodalomban és kritikában egyaránt harcolunk a szürkeség, kisszerűség, illusztrálgatás", (csak tudnánk, mit kell érteni ez alatt a szép magyar szó alatt), "elvtelenség és sablonok ellen."

Az ügy eddig nem túlságosan érdekes és főleg nem új. Amivel foglalkozni érdemes, az a cikknek az önkritikát megelőző fejtegetése, mely nem a pártkongresszus ítéletével száll szembe — ezt nem is várhatjuk tőle —, hanem a "burzsoá újságokban és rádióelőadásokban folyóiratunknak és szerzőinek kéretlen 'védelmezői'"-vel, akik a Junoszty-üggyel kapcsolatban "az egész világot telekürtölik, hogy a Szovjetunióban 'elnyomják és korlátozzák' az alkotói szabadságot." Micsoda elvakultság a burzsoá újságírók részéről ! Ki mer ott elnyomásról, korlátozásról beszélni, ahol azt az írót. aki valóban élni próbál az említett "alkotói szabadsággal", mint Daniel és Szinjavszkij, árulóként hosszú évekre bezárják ?

Mindezek után a "Junoszty" szerkesztői ünnepélyesen kijelentik, hogy ők "nem követnek és nem is szándékoznak követni más társadalmi célokat és ideálokat, mint azokat, amelyeket kommunista pártunk programjában, a XXIII. kongresszus határozataiban rögzítettek és amelyek az egész szovjet népnek, a kommunizmus építőinek akaratát fejezik ki." Világos beszéd. Más célokat és ideálokat tehát nem szándékoznak követni. Márpedig e z e k a célok és ideálok aligha foglaltatnak a PEN Club alapszabályaiban.

Most, hogy állítólag a szovjet Írószövetség szeretne csatlakozni a PEN-hez, felvetődik a kérdés, hogyan tudják összeegyeztetni a pártkongresszus határozatait a PEN alapszabályaival, az írók bebörtönzését és önkritikára kényszerítését azzal a fogadalommal, amelyet a PEN burzsoá-elmaradottjai kötelességszerűen előírnak: az írói szabadság védelmével m i n d e n f é l e elnyomással és korlátozással szemben.

*

Lapzártakor érkezett a hír : a szovjet Írószövetség, amely már hattagú megfigyelő bizottságot jelölt ki a PEN június 11-én megnyílt New York-i kongresszusára, az utolsó pillanatban lemondta a küldöttség útját. Ha a szovjet írók nem is, hivatalos szövetségük választott: a PEN demokratikus és humanista alapszabályai helyett — a pártkongresszus határozatait választotta.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Rendelje meg
GARA LÁSZLÓ
AZ ISMERETLEN ILLYÉS
című biográfiáját
Ára : $ 2.75 (posta 15 c.)
OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005
Washington, D.C. 20013, U.S.A.

SZABÓ ZOLTÁN

BÚCSÚ TAMÁSI ÁRONTÓL

A GYÁSZJELENTÉSEN, ami postán követte Tamási Áron halálnírét, Tamási Aronné, született Bokor Ágota, valamint az elhunyt testvérei : Anna, Ágnes, Gáspár és Erzsébet tudatták, hogy "drága halottunkat 1966. június másodikán délután félnegy órakor Budapesten a Farkasréti temető halottasházában búcsúztatjuk, majd — végakarata szerint — szülőfalujában, Farkaslakán helyezzük örök nyugalomra." A koporsó oda tért vissza, ahol a bölcsőt készítették, ahol : "lábujjhegyen állnak a házak és magos ablakaikon úgy kukucskálnak le a folyó felé s figyelnek a nagyvilágba ; a folyó fölött pedig az egyik utca kíváncsian néz által a másikra, hogy vajjon miképpen élhetnek odaát, vagy nem jött-e végre valami jó hír ?" Tamási Áron így írta le a "Bölcső és Bagoly"-ban szülőfalaját.

A keresztnevek sugallatára azonban nem az önéletrajzot, hanem az író egy korábbi kötetét emeltem le a polcról. Fűzött példányban került hozzám a szerző kezéből. Még az Erdélyi Szépmíves Céh kiadásában jelent meg, 1939-ben ; tizenhét estendő csipős-erős londoni levegője sárgára marta a kolozsvári oldalak peremét. A kis kötetnek "Szülőföldem" volt a címe. Közepetáján Udvarhelyről tart hazafelé az író, Gáspár testvére várja az állomáson, meg a szekeres, aki falubeli, s "ját"-nak szólítja az író : őt is Áronnak hívják. Várja az utast középső húga : Ágnes is, aki fazekat is vett akkor, kétfülűt. Az úton, ahol ebben a júniusban a koporsó haladt a falu felé, az író — Pesten vagy inkább Budán is ez volt a szokása, társaságokban — elcsendesedett. Alámerülve gondolataiba, amiket inkább meditációnak lehetett nevezni. Ilyen szivarfüst burkolta hallgatásokból csak olyan megjegyzés tudta őt kiemelni, ami feltűnő jóakaratról, vagy készséges megértésről tanúskodott. Farkaslakára menet, a szekéren, ugyancsak ilyen mondat oldotta fel : "Mint valami kútból, amit gondok fúrtak — olvasom a régi szöveget — mindnyájan felereszkedünk magányunkból s szapora beszéd indul meg, mely négy oldalról csobog belé a vidámság kádjába, sőt egy-egy pajkos mondat túl is ugrik a szádján. Így érünk a Baknya-tetőre, hol megállnak egy kicsit a lovak, de a beszéd akkor sem. Egyedül én vagyok, aki elhallgatok ezen a tetőn. A két fülem ugyan ott marad a társak között, de a szemem és a figyelmem messze előre kutat e magos tetőről és a Nyikó katlanában, a havasi hegyek előrenyújtott karjai között, ott fészkére száll, mint a visszajött madár.

Ott van Farkaslaka."

Ahová most, Tamási Áron, végleg hazatért.

*

EZ A FALU nyolcszáz méter magosan fekszik, és kétkilométer hosszan nyújtózik el : útmenti, illetve folyómenti település. Kétezren lakják. Ezek, a jött-ment iparosokat és kereskedőket leszámítva, mind székelyek. S mint e hegyi falvak népe mind : katolikusok. A templomnak Nepomuki Szent János a védőszentje ; talán ez adta Tamási Dénesnek azt az ötletet, hogy fiát, aki valamivel korábban született, mint ez a század, "János" néven jegyeztesse a községházán az anyakönyvbe.Hogy Tamási, János néven, ugyanúgy vált volna-e fogalommá, mint az Áron néven, azon eltűnődhetik az ember. Sorsokat, pályákat apró véletlenek emelnek azzal, hogy kisiklatnak.Az apai tévedést anyai riadalom korrigálta. Fancsali Mózes Márta lányát tatáros külseje miatt vette feleségének Tamási Dénes s a fiú örökölte az apai ízlést : Németh László egy elismerő kritikájából főként azt találta hízelgőnek később, hogy "tatár kánra emlékeztető külsejű székely írónak" nevezte őt. A templomban anyai kívánságra az Áron keresztnevet kapta, ez is védőszentjére utalt. Egy Áron nevű papi nagybácsi Gyulafehérvárt a kanonokságig vitte, s Farkaslaka patrónusa volt, egyben-másban, gyakorlatiasan.

Mint a népi írók egy része, Tamási Áron is olyan parasztcsaládba született, amelynek volt egy városi stallumokba belenőtt hajtása. Ükapja nótárius volt és gazdálkodó. A dédapa egyik testvére tiszti főügyész lett Kolozsvárt, nagyapjának egyik testvéréből kanonokot csinált a szorgalom, a másikból színészt a kalandvágy. Gyermekévei azonban a paraszt-élet-életforma környezetében teltek: a betegségek, amik akkoriban a gyermekáldást ritkították, őt is elérték. A pályaindító baleset életének tizedik karácsonyán csapott le rá. Egy osztálytárs-barátjával patronpuskát szerkesztett, ami jó mulatság volt, de amikor a gondviselés igazi, kétcsövű pisztolyt sodort a keze ügyébe, ez szétroncsolta a bal kezét. A kórházban, ahol a kezét egy ujja híján rendbehozták, látott és kostolt zsemlyét és kiflit először.

Az apa, megint anyai kívánságra, írt a kanonoknak arról, hogy a fiú esze iskolázásra alkalmasabbá teszi, mint a keze mezei munkára. Hadiérettségit tett, mert 1897-ben született : elég korán ahhoz, hogy eljusson még a frontra, Piavéhoz. Ha jogot végez, ahogy akarta, talán politikus lett volna belőle — a román uralom térítette jog és államtudomány helyett kereskedelmi akadémiára. Ez a képesítés megfelelőnek látszott arra is, hogy a fiatalember szerencsét próbáljon Amerikában. Megtette. Egyik próbálkozása egy elbeszélés volt, magyarul írta természetesen. Meg is jelent egy amerikai magyar lapban. *"Siratni való székely"* volt a címe. Hogy kellett-e ez az eltávolodás, ez az exile-állapot ahhoz, hogy olyan mélységig fedezze fel és aknázza ki a székely föld szellemiségét, mint tette, az fogas kérdés. Talán: igen. Első novellagyűjteményét, mint Hemingway a "The Sun also Rises"-t — idegenből küldte haza, s a Kolozsvárt kiadott kötet novellái mind székelyekről szólnak. Mesterségbeli íróvá a század legjobb tehetségistápoló társulásának, az Erdélyi Szépmíves Céhnek a segítségével emelkedett, s azt, hogy az erdélyi íróból a harmincas évek közepétől már fővárosi ember is lett Budapesten, az tette lehetővé, hogy az erdélyi céhkiadványokat a Révai Irodalmi Intézet átütő sikerű magyarországi sorozatban adta ki. A céhbeliek közül a másik hazában a két székely lett a leghíresebb. Nyirő azonban inkább csak a középosztály olvasórétegét hódította meg ; Tamási az irodalom belső köreit is. Az Ábel-regények, majd a darabjai lehetővé tették, hogy kötött elfoglaltság, vagy szerkesztőségi robot nélkül folytassa munkáját, s gyerek neveltetéséről se kellett gondoskodnia. 1944. nyara Erdélyben érte.

A felnyomuló Malinovszki-hadsereg előtt jött fel, roppant kerülővel,alkalmi közlekedési eszközökön, szekerezést is beleértve, első feleségével Budapestre. 1945-ben meghívták az Ideiglenes Nemzetgyűlés honoris causa képviselői közé ; élvezte a honatyaságot. Új élettársa, Szőke Éva, színésznőként a Kamaraszínház egy Tamási-bemutatójában jelentkezett ; később Éva Bartók néven vált híressé külföldön.

1948 után fokozatosan mind kilátástalanabb lett számára a hazai világ. Feltehetően írásainak miszticizmusra hajló elemei, forradalmárságának morális és népi humanista jellege, valamint ízlésének hagyományhűsége miatt a rendszer teljes némaságra szorította. Talán ő volt az egyetlen megalkuvásokkal és antiszemitizmussal nem vádolható, illetve rágalmazható népi író, akit e korban "vezetői" még szorongatással, megtörési kísérleteikkel se tüntettek ki : kiküszöbölték tudatukból. Ez az állapot és a nyomorúság igen nehezen gyógyuló emlékeket hagyott benne olyan írótársakról is, akik nála nem voltak alábbvalók, de ez idő tájt nem szoríttattak feledésbe.

1953 után szólalt meg újra, s 1956-ban ujjászülettek politikus ösztönei. Az Írószövetség kései kiáltványainak szófüzésében Tamási Áron keze nyoma volt érezhető. A restaurált rendszer — elsősorban azok felé tanúsítva türelmet, akiket a Rákosi-évek egészen elnémítottak, — Tamási Áront munkájában másoknál kevésbé akadályozta. Korán publikált s 1960. novemberében ő volt a rangidős tagja annak az öttagú írócsoportnak, amely a British Council meghívását már igénybevehette. Ekkor járt először és utoljára Londonban és Párizsban. Súlyosbodó szívbaja az utolsó években ha nem is életkedvét vagy szellemének nyájasságát, de életerejét fokozatosan csökkentette. S ha egyértelműek voltak is a hírek betegségének súlyosodásáról, az egyéniségével — művészi és emberi egyéniségével egyaránt — nehezen fér össze, hogy végül is nem vesztegette s nem hátráltatta meg az értejövő halált. Olyasféle furfanggal, mint székely novellahőse, Cinciri Hám.

*

TAMÁSI ÁRONBAN a művek, az ember és a nép modorának tökéletes egysége, azonossága volt páratlan jelenség. Az olyan ember, aki előbb volt olvasója és aztán lett ismerője, azt vette észre elsősorban, hogy ez az író hajszálra ugyanúgy fejezte ki magát élőszóval, társaságokban, ahogy a hősei a könyveiben. S ha a mű az embernek volt pontos vetülete : az ember annak a környezetnek volt a párlata, amelyből indult. Németh László írásban, Keresztury Dezső szóban tanúsította az erdélyi út után, hogy Farkaslakán mindenki úgy beszél, úgy okoskodik, úgy tréfál, ahogy ő. Egyénisége a hely és a nép szellemének sűrített reinkarnációja volt, s maradt is. Ebből származtak a pálya jelentőségét és skáláját szűkítő balítéletek, amelyek a szellem korlátait keresték Székelyföld határain. Holott a nagy Mikszáth nem úgy palóc és a kedves Tömörkény nem úgy "szögedi", ahogy Tamási székely. Műve nem egyszerűen egy tájat és népét sodort be az irodalomba, csaló a mérleg, ha ez a súlymértéke. Azok, akik tájszólásban írtak, vagy akár székelyül : nem ősei s utóda vagy követője aligha lesz, nem lehet... Hiányzanak előfeltételei a jövőből. Természetesen nem a népét temetem mellé ezzel a mondattal : székelyek mindig lesznek velünk s nem egy kihaló nép halottja Tamási Áron. Hanem azé az életformáé, ízlésé, s filozófiáé, amely ezé a népé volt, amíg a maga régi, különösen kifinomult parasztélet formájában élt. Tamási Áron könyveiben e letűnt parasztéletforma művészpárlata marad fenn — bár a mű, akár az író, nem provinciális és Tamási Áron igazán nem pusztán székely ízekkel-színekkel gazdagította az irodalmat. A népies szó nem talál rá. S a "népi" se úgy, ahogy a többiekre.

*

A PÁLYÁT a siker létrafokain mégis ez a két fogantyú segítette. Amikor híres íróvá lett, a magyarországi olvasóközönségnek két pólusa volt. A többségi, középosztályú közönség ízlését két motívum határozta meg. Az egyik: előszeretete a vidékiesség iránt. A másik : vágya a birodalmiságra, vagyis a történelmi országkeretre. Az Erdélyi Szépmíves Céh köteteinek halinakötéses pesti kiadását ez a két beidegzettség tette példányszám-sikerré. S a székely szófüzéssel szóló és határvidékről, kisebbségi sorból megszólaló Tamási Áront is ez tette, ebben a közönségben, eleve rokonszenvessé... A székely témát, magyar nótaként, ugyan Nyirő József húzta, de Tamási Áron írásainak a bájossága, ízessége és humora e körben is hatott. Pajkosságán szemet hunyt az a réteg, amely Tersánszky Józsi-Jenőt megbotránkoztatónak érezte, s nem fogadta el.

Irodalmiasabb igényei a középosztályú olvasóközönség szűkebb, városi pólusának voltak, s e réteg polgári-urbánus szélsősége — talán reakcióképpen a parlagi-vidéki középosztály olvasmányigényeire — Tamási Áront legszívesebben Tömörkény és Petelei mellé sorolta volna. Ennek érdekében készségesen mulasztotta el annak az észrevételét, hogy ennél a székely írónál a novella költészet lett, mint Katherine Mansfield írásaiban s hogy ízesség ide, góbéság oda, az alkotás alapbecsvágyai szerint Tamási Áron Krúdy és Szomory rokona volt. Az erdélyi író emelkedésével egy időben erősödő népi mozgalom az új jelenséget, érthetően, a maga kombattáns szókincsével és kategóriái szerint fogadta és köszöntötte. Németh László *"Emberek a nemzet alatt"* címmel írt tanulmányt Tamásiról, Illyésről, Veres Péterről. Együtt. A három merőben különböző író közös vonása — a kor szelleme és a mozgalom szempontjai felől — ez volt : "Mind a három (író) azokról a magyarokról szól, akik a nemzet alatt élnek s mind a három (könyv) olyan író munkája, aki mint író a nemzetalattiakat választotta a nemzet helyett. Népből jöttek írták a népről. Nem népies könyvek tehát : nem városiak hazudták városiaknak a falu rovására." Ez a vállalt feladathoz szabott hozzáállás második helyre szorított jelentős különbségeket ; közöttük "A puszták népé"-n a humánus részvét s a forradalmárharag érződött. Veres Péter könyvén az Alföld parasztságáról a marxizmus hatása. Mindkettőnek a Múzsája az volt, hogy országos baj a népnyomor. A *"Jégtörő Mátyás"* első Múzsája azonban nem ez. Hanem a népművészet. Illetve az a lét- élet- és életörömszemlélet, ami a szegény parasztéletformából sarjadt s a népművészetben kifejeződik. Ami Tamási Áron kéziratpapírján történt, amögött olyasmi volt, mint amögött,ami Bartók és Kodály kottapapírján történt. Ez csak különbségtétel persze és nem szembeállítás, de most talán érdemes rámutatni, hogy a magyarországi népi írók munkáiban a népművészet meghatározó hatásának alig van nyoma. Kodolányi kisremekének, a "Sötétség"-nek a szövete — például nem emlékeztet a dél-dunántúli hímzésekre ... Tamási Áron azonban a népi szépérzék szabályait betartva szólt a lét nyomorúságairól is.

*

STÍLUSA, amit talán helytelen volna egyszerűen a "székely" szóval megelégedve jellemezni, olyan növényi tenyészetre emlékeztetett, amelyben fenyők szálfaegyenessége szederindák hajlékonyságával váltakozik. A kettősség forrását Tamási Áron, — gondolom nem azért, mert stílusának meghatározásával bajlódni akart — maga is megjelölte. A "Bölcső és Bagoly" önéletrajz-kezdő kötetében, szüleiről szólva. "Atyám, ki ha szólt néha, a szavával nagy és erős fákat idézett előttem, amelyek kérgesen és néha tele gyümölccsel borúsan ültek meg a nehéz földön. Anyám nem olyan nagy fákat, hanem finom virágos ágakat mutogatott nekem, melyeken harmatosak voltak a levelek, virágai játékosan villadoztak a változó fényben s azoknak a szirmai céltalanul szálldostak néha, mint a pelyhek." Tamási Dénes és Fancsali Márta beszélőkedvének különbségei s az a feszültség, ami ebből adódott, nevelhette a gyerekben a művészt, s mindvégig fennmaradt írásaiban. Kezdetben az anyai örökséghez nyúlt szívesebben ; a pálya delelőjén a kettő egyensúlyba került s hajlottabb férfikorában sűrűbben fordult az atyai hagyatékhoz. Egyre egyszerűbben írt, a maga modorában, egyre tömörebben.

A pálya egymást szaporán követő elbeszélő kötetekkel indult. A "Lélekindulás"-t az "Erdélyi csillagok" és a "Helytelen világ" követték, majd a "Hajnali madár", a "Rügyek és reménység" s a "Virágveszedelem" később. A regény terjedelmű "Szűzmáriás királyfi" (1928) túlgazdag túldíszített írás volt még, ahol a leleményesség szertelenségbe is torkollt. A fiatal író szokatlan tehetségének túl sok jelét dobta fel, többségét elvetélt formában ; ám ugyanakkor megvolt a könyvben a népdal- és népmese-kultúra két alapeleme : az egyházi hatás és a népmesehős-kultusz. Népszerű íróvá és az írók kedvencévé az első Ábel-kötet tette. Egy csapásra. Bár az író itt is szívesen élt azzal a képességével, amely "kicsi porból nagy felhőt tud csinálni, amit aranyná változtat a napfény", de megvan szép arányban, minden erénye. A próza humora, fordulatossága. Rövidre fogott szócseréinek cikázó bújócskajellege. Az örvendezés a természet ajándékainak. Az ég madarainak. Az együtt élés az éghajlattal ; az erdővel, a lejtőkkel. A küzdelem elemi erőkkel, s erdei vadakkal. A folyóbeszéd állandó humora, amit a szerző mindenáron derűlátó szemlélete is előírt, kiegészült azzal, hogy az eszmecsere formája : tréfaszó-váltás. S nem azért elsősorban, mert az író minden mondásával "szórakoztatni" akarta olvasóját : ebben a székely világban ez a természetes, ez a hagyományos eszköze annak, hogy nehéz sorsú emberek egymás sorsát maguk tovább ne nehezítsék. Tamási Áron embereiből két nemzeti hiba hiányzik : az önsajnálat és az öndramatizálás, amihez az átszivárgott szentimentalizmus is társulni szokott. Az eredmény, hogy a gyerekhősről beszélő regény vonzóan férfias mű lett. Ritka ajándék a magyar irodalomban.

*

AZT, hogy milyen igényes ember ez az író, a sikert követő munkái jelezték. Olyan ember, akinek a stílusa ennyire a kezére jár, olyan kicsi országban, ahol a közönség családias is : többnyire belefekszik a sikerébe, s holtig variálja önmagát, ugyanúgy szolgál, ha nem is ugyanazzal. Nem így Tamási Áron! A korosztályból ő a "kísérletező ember!" Talán mert maga is érezte, hogy a modor, amin nem változtathat, rutinná válhat. Az egyensúlyt a témaválasztásban kereste. Új könyvhöz új felfedezés csábítása kellett. Még a trilógia második és harmadik kötete is merőben más környezetbe viszi a hősét s a nyitóregény báját a városban és Amerikában az élesedő társadalomkritika helyettesíti. A kalandozás, s földrajzi felfedezés után a szülőföld székely világába tért vissza, egy másik felfedezésért. A "Jégtörő Mátyás" az elemien emberit bolhaperspektívából, pókperspektívából, méh-, szarka-, bagoly-, róka-, kutyaszemszögből vette szemügyre. Hőse egy szellem, aki a címszereplő fogamzásának bolhaformában lesz szemtanúja, kilenc hónapig a ház körül

(Folytatás a 4. oldalon)

Búcsú Tamási Árontól

(*Folytatás a 3. oldalról*)

lebzsel, s a magzatba csak születésekor, a regény legvégén költözik be. "Érzik-e azok, akik az új nyugati regényben a csoda belopózásáért lelkesednek, a nagy tehetségek csodálatos tengerszemtörvényét?" — köszöntötte Németh László akkor ezt a regényt, aminek folytatása fakóbb, mert nincs benne vakmerő vállalkozás, s enélkül hiába hullámzik a stílus, az író kedvetlen.

Közben a novellában ennél a magányos írónál a székely ízesség és humor leple alatt jelentkezett egy s más, amiből nyugati irodalmakban divatok vagy mozgalomfélék keletkeztek. A nemi szerelem kellékeinek és fortélyainak a néven-nevezés jogát ő adta meg a magyar irodalomban. Nagyjából Henry Millerrel egy időben. Bár másképp. S ő nem a rendelkezésre álló négybetűs szavak leírásával tüntetett : ő sokbetűseket csinált helyettük, nem egyet. Nem pusztán pajkosságból, mint sokan vélték. A derűlátásra eltökélt ember filozófiája előírta annak a kimondását, hogy nemcsak kenyérrel és igével, hanem egymásban lelt örömeivel is él az ember. Lényegében a Vigasztaló, a Biztató pajkoskodik itt, aki az életben kedvét azért is leli, mert az írást kedv derítésére szánja. Egy jóakaratú szellem, aki konstruktív is : történeteit lehetőleg biztató vagy megnyugtató bölcselmi kicsendüléssel fejezi be. Ez itt-ott megártott a műnek, bár nem tudok még egy olyan írót, aki teljes művészi hitelességgel tudott olyan történeteket elmondani, amikben a jó, ha ésszel párosul, elnyeri jutalmát, s a rossz is a büntetését. A témaválogatással kísérletező vagy felfedező hajlam érvényesült a novellákban is : alig egyharmaduk mond el anekdotát ; többségük áttöri a műfaj egykori szokványait, példabeszéd, vagy intenzív ábrázolás, történet nélkül. Az igazi remeklések a keserű "Rendes feltámadás"-on kívül a mitológiai erejű "Harmat és vér" vagy a házasság hátrányainak tisztázása végett hallá, nyúllá változó "Szerencsés Gyurka".

A székely kötöttségű kifejezésmód és a kalandozó témaválasztás párosulása mérsékeltebb eredményeket hozott darabjaiban. Talán megfelelő színházi kísérletező-társ hiánya miatt. Így is megteremtette a népszínműnél magasabbrendű lírai népmesejáték és színpadi tréfa műfajait, de nem remekmű-fokon. Ebben is előtte járt, Magyarországon, s egyedül, későbbi divatoknak, s anélkül, hogy iskolát teremtett volna : az ő "Tündöklő Jeromos"-témájának egy cornwalli vad változata — politikai tartalom nélkül — most jelentkezett avantgardista táncjáték gyanánt londoni színpadon.

*

A HÁBORÚS ÉVEKIG a pálya fokozódó erővel repült merészebb magasságok s kísérletek felé. Ívelését és lendületét, valljuk, az vágta el, ami 1949 után következett. A zsdanovista irodalomkezelés kevés magyar író művészi feladatérzése alól húzta ki ilyen fokig az ugrópontot. Ezek az évek Tamási Áront az alkotás utolsó jelentős vállalkozásokra képes szakaszára bénították meg. Eredménye az lett, hogy letört a kísérletezőkedve, maradt a szépszavú ember. Az 1954-ben megjelent "Hazai tükör" ugyan újra felfedezőút, a múlt területére, de kényszerű realizmusa érdektelenné teszi ; még a stílus is erőltetett lesz a kedvetlen archaizálás abroncsaiban. Ehhez a megfáradt könyvhöz képest üdítő a "Boly és szirom", amely az írónak sok gyanakvó ellenfelet szerzett, holott az elbeszélés csak egyikét ajánlotta fel, kissé melankolikusan, azoknak a formuláknak, amikkel politikusok és írók egyre sűrűbben biztatják s áltatják a népet s magukat, napjainkban. A formula talán hamis, de a regény nem hamispénz, mondatai mindvégig frissen adják érett őszibarack-ízüket. Vállalkozás, kockázat, kaland azonban nincs benne : a hiányt és törést az író, akinek tartását az évek, kedélyét a környezet, s bizalmát az, amit átélt, nem tudta kikezdeni, — maga is érezhette. Egy, a "Jégtörő Mátyás" fokáig vakmerő téma foglalkoztatta. Ami az önéletrajzából elkészült — vagy megjelenhetett —, szükséges kiegészítés, magyarázó függelék a műhöz, aminek anyaga személyes élményekből adódott. Tamási a régi elbeszélők ellentípusa volt : a való világról szerzett tapasztalatait emelte fel a mese poétai rangjára elbeszéléseiben. A legjobb erdélyi prózaíró utána is néha Bethlen Miklós marad, de nála nagyobb erdélyi költője nincs a magyar irodalomnak.

GÖMÖRI GYÖRGY

Éjjeli vonatozás

Ó, az éjjeli vonatozások kábult szomorúsága !
Szeszélyes, futó kalandok a fák, álomi árnyak a házak,
meg-megcsillan a sűrű folyó, rőt lámpást ingat a bárka,
kattogó éjszaka ítél mondhatatlan magányra.
Kihalt állomásokon kéken, hidegen süt a fény,
férfihang csattan a megafonba, mintha parancsot osztogatna,
új utasok lépte csosszan a folyosókon,
fülledt kupéban szűkölsz, kuporogsz elhagyatva.
Éjjeli vonatozások! Egy órára, ha elalszol,
hirtelen felriadsz — mi az? — rézsútosan süt a hold rád,
árnyékok handabandáznak, a lány, akit szerettél : asszony,
a Lafcadió egy rúgással kilöki múltad bugyrát.
Vágtat a vonat, vágtat, új nevek, új állomások,
nem tusz aludni, se járni, se állni, se ülni —
honnan indultál ? hová érsz ? az éjszaka bágyadt
hullámaiból milyen nappalra fogsz majd előmerülni ?

HALÁSZ PÉTER

Ábel Amerikában

AZ IDEGENBEN ÉLŐ embert nagyon megüti a hazulról érkező tragikus hír, a halálhír, rossz, kemény ütéssel, azt sem tudja hamarjában hová, merre forduljon vele. Lemegy az utcára, a közönyös nyüzsgésbe, a felhőmeredő házak közé, de túlságos magasak ezek a házak, szemük elvész a páratengerben, nem lehet megosztani velük a bánatot. De itt most adott esetben mégis kicsikét más a helyzet, lesétálok a 14-edik utcába megállok a Broadway sarkán és belemondom a nagy kavargásba hangosan : — Meghalt Áron, Tamási Áron. Meghalt Ábel.

Talán meghallja valaki, talán meg is érti, továbbviszi a hírt, öreg házak kapuja alá, mert ezek a házak itt, ebben a széles utcában, ismerték őt, járt itt közöttük, meg is csodálta mindet, de nem olyan nagyon ámulón, magafeledten, inkább halvány iróniával *"...ez a fényes világ olyan szép, hogy legyőzi az embert."* Ebben az utcában egyszer-kétszer betévedt a varietészínházba is, csinos táncoslányokat nézett, különösképpen egyet, akitől kiszáradt a torka. Aztán elballagott a Times-square-re, megállott a tér csücskében, ott ahol a Broadway és a Hetedik Avenue egymásba torkollik és fölnézett a Times-toronyra *"s a két út lapításában olyan hegyes volt annak a háznak az egyik sarka, fel egészen a felhőkig, hogy nappal a napfényt és a szelet... este pedig a fényt és az ember látását úgy kettőbe vágta, mint egy kés, mely a föld és az ég között van kifeszítve."*

EHHEZ A VÁROSHOZ, New Yorkhoz, köze volt Tamási Áronnak, bár szót sohasem értett vele, inkább csak úgy célozgatták egymást, Ábel New Yorkot és New York Ábelt, mert ez a mameluk város érti a humort, tudja, hogy ki az, aki nem akarja meghódítani őt, sem megszelídíteni, csak éppen ismerkedik az erejével, ravaszkásan, elismerőn, hátralépésre készen. És mert fennállott ez az ismeretség, ha nem is túlontúl hosszú ideig Tamási Áron és New York között, az ember furcsa módon azt a sürgető vágyat érzi, hogy közölje valamiképpen a várossal Ábel halálának hírét, mert a hírhez a városnak is köze van, legalábbis képtelenség elgondolni, hogy egyáltalában soha ne értesüljön róla. Egy olyan látogató, mint Ábel, nem múlhat el nyomtalanul, mint a tenger habja. El kellene menni mindenhová, ahol megfordult itt, ebben a városban és elmondani az összes érdekelteknek : — Ábel meghalt.

Föl kellene keresni "downtown" azt az öreg olvasztóműhelyt, ahol Ábel dolgozott egy rövid ideig, kilincseket formázott a "filipeusok", vagyis a Fülöp-szigeti munkások között és azt kellene mondani a műhely tulajdonosának, Dávid úrnak :

— Emlékszik-e, Dávid úr, arra a fiatal munkásra, aki egy napon kilincs helyett kiöntött itt a műhelyében egy nagy, fényes csillagot ? Emlékszik-e reá ?

Dávid úr a tarkójára tolná a műhely-sapkáját, tűnődnék egy kicsit, aztán földerülne az arca a hirtelen visszaemlékezésben :

— Emlékszem, hogyne emlékeznék. Azt mondtam neki : nem gyártunk csillagot. Elmehet ! Azzal kitettem a szűrét. Selejtet készített. Csillag-selejtet.

— Nohát, azért emlékeztetem, Dávid úr, mert az a fiatalember meghalt.

HOGYAN menjek el hozzá, hiszen az olvasztóműhely címét sem tudom, annyit tudok csak róla, hogy közel volt a tengerpart-hoz és magasvasúton utazott Ábel a munkahelyre. Meg aztán él-e még Dávid úr és ha él, nem adta-e föl a műhelyét réges-régen ? Aztán meg kellene keresni Brooklynban a szíriai garázstulajdonost, aki megígérte Ábelnek, hogy napi két dollár fizetség ellenében megtanítja az autóvezetés tudományára és aztán jó elhelyezkedést talál majd sofőri minőségben. De csak a két dollárt zsebelte el két nap egymásután a szíriai, tanítás helyett azonban csak sáros kocsikat mosatott Ábellel.

— Tudja-e, maga szíriai — kérdezném tőle —, hogy magát alaposan megörökítették az irodalomban ? Maga bizony már soha meg nem hal, mert amíg csak fönnmarad az írás ezen a világon, maga föléled minden hajnalon és újraéli sorsa rövid epizódját Ábellal. Látja, milyen szerencsés ember maga, micsoda különös varázslat jutott magának osztályrészül ?

És el kellene mondani a Brooklyn felé robogó földalatti expresszvonat vaskerekeinek is, mert azok vitték reggelenként Ábelt munkába. Szorongatta hóna alatt sárga kezeslábas munkaruháját, a munkaruha zsebiben meg a déli elemelét és megnézett külön-külön minden embert, az újságba merülő férfiakat meg a lányokat, akik lopva előhúzták kézitáskáikból tükreiket és megnézték magukat benne. Ábelre egy se vetett pillantást, amit elég rosszul tettek, mert hol van az a tükör, amelyik szebbnek mutatta őket, mint Ábel fényes szeme ?

A 28-adik utcai garázsba is el kellene menni, mert ott is dolgozott Ábel éjszakai műszakban, meg a Fenyő úr bankházába, ahová csakis azért ment munkára jelentkezni, mert a hirdetésben megtetszett neki Fenyő úr neve. A Hargitát juttatta Ábel eszébe, Erdély fenyőit, de hosszú időre nyúló alkalmazás ebből sem lett, mert Fenyő úr nem bizonyult sugármagos fenyőnek, hanem borókának.

DE HÁT hol és hogyan is melegedhetett volna meg Ábel itt, ebben a rengeteg városban, mit kínálhattak ők ketten egymásnak? Nyomban azután, hogy partraszáll, tolmácsra van szüksége, mert a bevándorlási ügyek hivatalnoka bizony meg nem érti. Különös kis csónakot lát Ábel közeledni a nagy vízen és a csónakon két zászlócska lengedez. Az volt az egyik zászlóra írva :

— Ábel, a szó meghalt.

És tudta, hogy mit jelent ez, nem kevesebbet, mint hogy ő, aki addigelé *"szépen tudott fortélyoskodni az engedelmes és játszi szavak segélyével"*, egyszeriben híjával maradt ennek a tudománynak. De azért nem adta csüggedésnek a fejét, mert a csónak másik zászlóján az állott, hogy *"a jócselekedet mindenütt él"* és ez nagy vigaszt adott, mert azt jelentette biztosan, hogy *"jó cselekedetre van szüksége az embereknek és a világnak egyaránt, mivel nem az üres mondás idézi elő az általános testvériséget és a javulást, hanem az, ami jót és példamutatót cselekszünk !"*

Így írta ezt le Tamási Áron abban a könyvében, ami arról szól, hogyan töltötte idejét és hogyan kereste útját Ábel Amerikában. Ezen a hitvallásán azután nem is változtatott soha többé életében. Nagy író volt, aki szépen tudott fortélyoskodni engedelmes és játszi szavak segélyével, de az igazán fontos és az alapvető az ő számára a dolgok megítélésében sohasem ez volt. Ezért csak mosolygott azon, ha nyelv-művészetét dicsérték, utánozhatatlan és lefordíthatatlan stílusát, játszi szavait, mert azt vallotta, hogy az írói életmű elválaszthatatlan része az emberi magatartás, mivel nem az üres mondás idézi elő az általános testvériséget. Aki a szavaiért dicséri Ábelt, az nem látja a csónakon azt a bizonyos másik zászlót lengedezni.

SZOMORÚAN ŐDÖNGÖK New Yorkban, nem találom sehogyan sem a módját, miként adjam a város tudtára Ábel halálát. Itt vannak pedig mind, akikkel találkozott, a tagbaszakadt hentes ott áll boltja ajtajában, a szíriai garázsmester továbbra is ravaszul mérlegeli a lehetőségeket, a Times-torony ugyanúgy kettőbe vágja nappal a napfényt és a szelet, este pedig a tüzes reklámfények ragyogását és az expressz-földalatti is ugyanazokon az acélkerekeken dübörög, mintha "tatár" elől menekülne. A 14-edik és a 28-adik utca házai, a Battery, a Hudson Bay partját csapkodó tenger, itt vannak mind. És azt a kis acélcsillagot is itthagyta Ábel, azt a fényes kis csillagot, amit megformázott és kiöntött Dávid úr műhelyében és ami szépen sugárzik az estékben azoknak, akik magányosak.

Aztán leülök a Central Park egy padjára és Ábelra gondolok változatlanul, aki egyszer hazament innen a Hargita völgyébe, felállt, nyújtózott, ránézett a nagy hegyekre és úgy érezte, hogy most immár örökké élni fog. És jól érezte, mert él Ábel a rengetegben, él az országban és nekünk, akiknek üzenő csillagot formázott, él itt, Amerikában.

Elmélet és gyakorlat

Az Egyesült Államok kommunista pártja hosszú évek óta iparkodik megvetni lábát Chikágo "West Side"-jén, a néger nyomornegyedben. A nem kommunista néger vezető Martin Luther King mozgalma azonban eredményesebbnek bizonyult és rávette a chikágói hatóságokat, hogy a West Side 15.000 épületét felülvizsgálják.

A környékre jellemző egyik háromemeletes, hatlakásos házban a felügyelők "népes patkány-kolóniát" leltek, az illemhelyeket, szemétgyűjtőket förtelmesnek ítélték ; a törött ablakok, lépcsők és lépcsőházak nyomasztó légkörében népes néger családok húzódtak meg túlzsúfolt lakásaikban. Amikor az ellenőrök az iratokat is átvizsgálták, kiderült, hogy a ház tulajdonosa Claude M. Lightfoot, 56 éves néger, aki Chikágo egyik vezető kommunistája és a néger nyomornegyedek felszámolására indított keresztes hadjárat bajnoka.

Úgy tűnik, az elmélet és gyakorlat szembeszökő ellentmondása nemcsak azokban az országokban honos, ahol a kommunisták uralomra kerültek. A példa ragadós. Ha a kántor jól kezdi az éneket, jól viszi a nép.

S.

Június 3-án délután Mons városában a belgiumi Hainaut tartomány kormánybizottsági palotájának dísztermében a belga költők és a kulturális élet legjobbjai gyültek össze.

Ott volt mind a francia, mind a flamand nyelvü kultuszminiszter, a francia és flamand nyelvü rádió és televízió, a Louvain-i magyar diákok küldöttsége. A Belgiumban dolgozó magyarok óriási vörös rózsa csokrot küldtek az ünnepségre, amelyen az 1965-ös Knokke-i Költői Biennále döntése értelmében Illyés Gyulának átadták a Költészet Nemzetközi Nagydíját.

Az ünnepségen G. Mahieu országgyülési képviselőnek, Hainut tartomány kultúrközpontja elnökének megnyitója után Louis Philippart, a tartomány kultúrközpontjának igazgatója azt a költőt üdvözölte Illyésben, akinek életmüve igenlő választ ad a plátói kérdésre : a szépség és az igazság rendje összeegyeztethető-e ? Robert Goffin, a Belga Akadémia tagja, a belga PEN Club elnöke, a lángelméket adó magyar nép előtt tisztelgett : "Liszt és Bartók után a világ már ismeri Csontváryt és az ő munkásságából tudja már, hogy a magyarok a festészetben is kiválóak ; az elmúlt években pedig Gara László lelkes munkájának eredményeképpen a magyar költészetet is felfedezhette minden franciául tudó olvasó, de elsősorban minden francia költő. Petőfi, Ady, Babits, József Attila és Illyés mindnyájunk által megértett és saját költészetünket gazdagító testvéreinkké váltak" — mondotta.

Arthur Haulot, a Knokke-i Költészeti Biennále főtitkára átadta Illyésnek a 100.000 belga franknyi nemzetközi nagydíjat, két belga tartomány (Nyugat-Flandria és Hainaut) hozzájárulását a világköltészet ügyéhez.

Illyés Gyula francia nyelvü felszólalásának magyar fordítását az alábbiakban közöljük.

K. M.

*

TÚLSÁGOSAN MEGRENDÜLT vagyok ahhoz, hogy botladozó franciaságommal mindent kifejezzek, amit e pillanatban érzek. Most érkeztem frissiben Pannónia egy kis halász- és szőlőmunkás falujából — gondoljanak erre és talán megértik elfogódottságomat.

JÓ HÍREKET hozok, talán azért, mert ilyen messziről jövök. A történészek nemrég még Európa csatamezejének nevezték Belgiumot, az Önök hazáját. Örüljenek hát annak, hogy Belgium a csapatmozdulatok színteréből az irodalmi megmozdulások országává vált. Ma már Belgiumot nem tábornokok, hanem költők nevével kapcsolatban emlegetik a nagyvilágban. Együtt emlegetik a belga költőket azokkal a más országokból jövő költőkkel, akik hála az Önök nagylelkűségének, itt találkozhatnak.

Az én hazám is csatatere a történelemnek. A költők, a költészet és a dal mindig rendkívüli szerepet töltöttek be nálunk — és nem érezném kisebbnek az engem ért kitüntetést, ha a zsürit ez a tény is befolyásolta volna. Több közös vonás van a belga és a magyar költészet között. Mintha belga barátainkkal ugyanazon család nyelvét beszélnénk.

NÉHÁNY NAPJA, mióta távol vagyok hazámtól és olvasgatom a különböző nyelveken irott újságokat és folyóiratokat, szembetünő, hogy a hazámat emlegető írásokban előbb-utóbb felbukkan a "tragikus" szó. A "tragikus Magyarország", a "magyar tragédia", "a tragikus sorsú magyar nép".

Önöknek nem mondok újat azzal, hogy nincsenek tragédia nélküli nemzetek. Maga a történelem tragikus. Magyarország azonban túl sokat kapott ebből a tragédiából, ezért időről időre megérdemel némi vigasztalást. Egy egész nemzet nevében mondok hát köszönetet azért a kitüntetésért, amelyben most részesülök.

A TRAGIKUS SZÓNAK a költészetben nem ugyanaz a jelentősége, mint a közhasználatban.

ILLYÉS GYULA

A költők mindig a jót akarják

BESZÉD A KÖLTÉSZET NEMZETKÖZI DÍJÁNAK ÁTVÉTELEKOR

A tragédia a költészetben nem azonos a katasztrófával, sőt éppen az ellenkezője, úgyszólván a tagadása. Elkötelezettséget jelent a jóért vívott harcra, mindhalálig és azon túl is, — ezt jelenti a tragédia a költők jelrendszerében. A nem elfogadását annak, ami elkerülhetetlen.

Az az irodalom, amelyet itt úgy képviselek, mint egy jó szél hajtotta falevél a fát, már kezdeteitől fogva e tragikus valóság felismerésében élt. És ez jellemzi a modern költészetet az egész világon. Ez az egyik oka annak az ítéletnek, hogy a modern költők pesszimisták és nehezen érthetők. A halál az, amit nehéz megérteni és nem a modern költészet, mely nem tesz mást, minthogy igyekszik ezt hűségesen, becsületesen kifejezni.

PEDIG a költészet sohasem pesszimista. A körülmények és a hely, ahol születik, amelynek bélyegét magán viseli lehetnek sötétek. Maga a költő is lehet borús kedvű. De a költészet, mihelyt fellobban és behatol a tudatba — ugyanazokat az örök törvényeket követve, mint az éjjeli villámok robbanásai — nemcsak hogy nem sötét, hanem vigasztal és bűvölő erővel ellenáll a sötétségnek és a legcsodálatosabb példáját nyújtja a hegeli dialektikának. A művészetben csak a rossz, és főleg a hazugság az, ami leverő, és még hozzá a tartalomtól függetlenül. Az igazság — bármilyen úton kerül kifejezésre, és így a költészet útján is — szétoszlatja a ködöt, a sötétséget és a szomorúságot.

Így aztán nem csekély az a felelősség, ami a modern történelemben a költőkre hárul. Ők adnak aranykeretet a nemzeti irodalmaknak. Ők voltak azok, akik anyanyelvük magányban zengő harmóniájának kedvéért megbontották az Egyház latin nyelvének szép összhangját. Mentségükre szolgál a jóakarat türelmetlensége. Késedelem nélkül akarták részesévé tenni a népet is a közös kincsnek.

A KÖVETKEZMÉNY — a szétszakadás — szörnyűséges volt. Pedig a költők csak jót akartak. A költők általában mindig a jót akarják, engedjék meg nekem ezt az ünnepélyes kijelentést. Mesterségük kényszeríti őket erre. A jó és a szép nemcsak a szerelmesek gondolatrendszerében tartozik szorosan össze, hanem Platóéban is.

A költők anyanyelvekre szaggatták szét a világot, — ők maguk azonban különös módon tájszólásaiktól függetlenül közös nyelvet kezdtek beszélni. A sok nemzetközi találkozónak az a célja, hogy helyreállítsa a népek egységét, hogy újból egy és mindenki által érthető nyelvet teremtsen.

Az elkülönülés és a szakadás forró láza elérte Európa szívét is. A végletes szenvedélyek izzását az Önök képzeletére bízom.

ÉN A VÉGEKRŐL jövök, távoli és Önökhöz mégis közelálló nemzet fiaként megköszönni a Knokk-i költészeti találkozók szervezőinek, hogy ilyen nagy mértékben sikerült nekik e találkozókat nemzetközivé tenniök, összegyűjtve az összes égtájak költőit és nem véve figyelembe sem a földrajzi, sem az ideológiai távolságokat.

Knokke tehát úgyszólván minden nép fővárosa. Az Önök erőfeszítései azt szolgálják, hogy a költők megértésre és meghallgatásra találjanak.

Engedjék meg, hogy ebben az összefüggésben szóljak elhunyt barátomról és honfitársamról, Gara Lászlóról. Buzgó munkájával, úgy hiszem utat nyitott annak, hogy a költészeten keresztül megvalósuljon a népek igaz testvérisége.

MEGGYŐZŐDÉSEM, hogy ha korunk népei értenék költőiket, egymást is megértenék. Mint ahogy az imént megpróbáltam kifejezni, a lét az, ami nehezen érthető és nem a költészet. A történelem és a sors — legalábbis én ezt hiszem — a tökéletesedés felé halad. De bizonyos szempontokból még a postakocsik korában élünk. Nézzük meg a politikusok mondatait. Kötelet használnak ott, ahol csipkére volna szükség. Az elefántcsontot fejszével munkálják meg. Nem tudják megkülönböztetni a sebész csipeszét a kovács fogójától. A költők azért dolgoznak, hogy megértsék az árnyalatokat s az árnyalatok hatalmát.

Köszönöm türelmüket. Idegen hangsúlyom ellenére talán megsejtették azt a szép egyetértést, amelyre éppen anyanyelvünk tökéletesítése útján, az egységes és egyetlen költészet szeretetével juthatunk el.

Rendkívül büszke vagyok a kitüntetésre. Hálás vagyok Flandria és Hainaut tartományok nagylelkűségéért. Ez a kitüntetés arra bátorít, hogy halálomig költő maradjak, és ha lehet, — még azután is.

Érdemszerzés

GARA LÁSZLÓ halálát követően a budapesti "Élet és Irodalom" május 28-i számában "Utolsó találkozás" címmel afféle megemlékezés jelent meg. A szerző kételkedik abban, hogy Gara László hátrahagyott búcsúlevelében a teljes valóságot fedte fel, aztán így folytatja : *"Valami más is közrejátszott itt. A kétségbeesett gesztusban egy nagyon őszinte, nagyon pontos számvetés is megfogalmazódott. A csődé."* A nyomaték kedvéért a "csődé" szót ritkítva szedték.

Természetesen mindenkinek jogában áll tamáskodnia abban, vajon az, aki elment, fel akarta-e világosítani hozzátartozóit, tisztelőit tettének valamennyi indítékáról. Sőt, feltételezhető még az is, hogy senki a világon, se orvos, se barát, se szerető, de még maga, az önszántából Kharón csónakjára szállt utas se lenne képes cselekedetének sokszoros áttétellel érvényesülő racionális és irracionális elemeit hiánytalanul felfedni, még kevésbé rangsorolni. De az "Élet és Irodalom" Párizsban járt cikkírója vállalja ezt a bonyolult feladatot a mindentudó falusi kenőember felvilágosultságának szintjén és a porcelán-boltba szabadult elefánt műízlésével meg tapintatával.

Ha van túlvilág, szegény Gara Laci remélhetőleg nem fölhorkanva, hanem megadó iróniával szemléli, milyen alpárian átlátszó érdemszerzésre iparkodik őt az "Élet és Irodalom" nekrológjának szerzője kihasználni, miután szívesség nyújtásra hajló segítőkészségét most már egyébre nem veheti igénybe.

IGYEKEZETE KÖZBEN a cikkíró kevés óvatosságot tanúsít. Nem azt feltételezi : talán, esetleg, hihetőleg "valami egyéb is közrejátszott itt', még csak azt se mondja, úgy vélem, azt képzelem, az a meggyőződésem, valami bizonytalan, valami a levélben nem említett húzódik meg a háttérben. Nem. Ellentmondást nem tűrő egyértelműséggel kijelenti : *"A kétségbeesett gesztusban egy nagyon őszinte, nagyon pontos számvetés is megfogalmazódott. A csődé."* Honnan tudja ezt a cikkíró, amikor a hátrahagyott sorokban semmi ilyesmi nem "fogalmazódott meg"? Vannak talán egyéb értesülései ? Ha igen, miért rejti őket véka alá? Tudja állítását bizonyítani? Ha igen, miért nem hozakodik elő adataival ? Miért hagyatkozik ehelyett kizárólag őszintétlen, vidékies irályának meggyőző erejére ?

Talán csak nem azért, mert előzőleg már önmaga ellen bizonyított? Hiszen cikke első hasábjában Gara Lászlót *"a magyar költészet franciaországi nagykövetének"* nevezte, majd ezt megtetézve zárójelben *"apostolává"* magasztalta és már zárójel nélkül hozzátette : *"akinek — egyebek között — József Attila növekvő külhoni hírnevét, a brüsszeli Illyés- és Kassák-kötetet és a Seuil kiadó rendkívül jelentékeny magyar antológiáját köszönhetjük."* Bizony, egyebek között. De ha csupán a felsoroltakat tekintjük és "pontos számvetést" készítünk, Gara László életművét bizton mondhatjuk sikeresnek, sőt, diadalmasnak. Ám Gara munkássága kudarcnak vagy pláne csődnek csak eszefordult állapotban avagy rosszhiszemű célzatossággal minősíthető.

NEM KÖVETEM az "Élet és Irodalom" példáját. Ezért szerényen és elővigyázatosan csak arra gyanakszom, hogy a csődről "megfogalmazódott" sorok, enyhén szólva, célzatosak. Hiszen a szerző — noha előzetesen már maga megcáfolta — könnyelműen hirtelen bizonyítottnak veszi állítását, sőt, Gara László merőben egyéni körülményeiből, alkatából folyó sorsát általánosítja és az egész "kombattáns" emigrációra vonatkozó következtetéseket von le belőle.

Nem csekély hebehurgyaságra vall és az átlagolvasó értelmének, némely tájakon haladó hagyománnyá kövesedett, lebecsülésére mutat, ha valaki egyetlen rendkívüli esetből kiindulva egy fölöttébb heterogén embercsoportról formál ítéletet. Annál inkább, mert jogosan felmerül a kérdés, vajon Gara László szuverén elhatározása miért nem közelebbi analógiákat, miért nem magyar írókat juttat a szerző eszébe ? Budapesti írókat, akik nem is a régmúltban dobták le földi terhüket. Volt, aki megmérgezte magát. Volt, aki — a nem tudom, hányadik — emelet ablakából lépett ki, talán a belső emigrációból.

BÁRMINT LEGYEN, a cikkíró a "csőd" szót rozoga hídként használja, hogy Gara állítólagos csődjéből általdöcögjön a következő szólamba : *"A kombattáns emigráns-lét csődjéé, abban a pillanatban, amikor ennek az életformának elvi tartalma eltűnt, szétfoszlott, önámításnak bizonyult."* Vagyis volt elvi tartalma, csak később bizonyult önámításnak. Vajon miért ? Mert *"a francia kultuszminiszter vendégül látja magyar kollégájának első helyettesét és elfogadja ennek meghívását"*, továbbá, mert *"a Petit Palais-ban ezrek tekintik meg a magyar képzőművészeti kiállítást"*, (amelyről, és tegyük ezt hozzá mi is zárójelben, például az angol "Times" kritikusa terjedelmes cikkben emlékezett meg ; elismeréssel méltányolta a középkori magyar ötvösmesterek munkáit, megjegyezvén, hogy viszont modern festőket nem látott), emellett végül — és ezzel felsoroltuk a szerző valamennyi érvét — azért foszlott szét az emigráns-lét, hajdan meglévő, elvi tartalma, mert *"francia írók úgy járnak 'haza' Pestre, mint magyar társaik Párizsba"*. Mindebből és kizárólag ebből a szerző, utazások értékmérőjéhez idomult észjárása szerint, az következik : *"egyszeriben világosan ki kell tetszenie, hogy a kártyalap, amelyet az emigráns író immár tíz esztendeje görcsös-izzadtan szorongat a markában, nem adu."* A "nem adu" ismét ritkítva.

AZ EMIGRÁNS ÍRÓNAK valóban nincs se kezében (nem markában), se zekéje ujjában olyan adu, se ritkítva, se ritkítás nélkül, amellyel hatóságokkal vagy hatósági személyekkel ultit játszik. És például egy párizsi utazást nyer. Londonból akkor megy Párizsba vagy fordítva, ha dolga akad, ha erszényéből futja. De erre engedélyt nem kér senkitől.

Volt, aki Londonból csak azért repült Párizsba, hogy Illyés Gyula drámáját megnézze. Ezt, ha nem tévedek, Budapesten nem adták elő, noha *"a francia kultuszminiszter vendégül látja magyar kollégájának első helyettesét"*. Jócskán akadtak, akik a ködös idővel dacolva, Oxfordba hajtottak Háy Gyula "A ló" című komédiájának bemutatójára. Tudtommal ezt se vitték színre Magyarországon, akárcsak Háy Svájcban, Ausztriában, Németországban játszott más színműveit se. Csodálatosképpen nem vitték színre, bár Párizsban *"ezrek tekintik meg"* a középkori ötvösmesterek remekeit, amelyek kiállíttatásából pedig *"világosan ki kell tetszenie"*, milyen szellemi szabadság uralkodik a mai Magyarországon.

BÁRMENNYIRE tartom is a kételkedés kötelességét, nem állhatok ellen az "Élet és Irodalom" érveinek. A budapesti miniszterhelyettes párizsi látogatása, a múltba pillantó, de mégis a jelen szívderítő vívmányairól tanúskodó képzőművészeti kiállítás vagy az a tény, hogy a francia írók "haza" járnak Budapestre, akárcsak magyarországi társaik Párizsba, diadalmasan meggyőznek arról, hogy személyek és tárgyak utazása már lehetséges. Ha nem is oly szabadon, mint, mondjuk Milton, Voltaire vagy Apáczai Csere János idejében.

És ha már újra megnyílt a jövés-menés perspektívája, talán nem is oly kétségbeejtő a diaszpórában élő magyarok számára, ha akadnak, akik magyarul kimondhatják, amit társaik a Duna partján elhallgatni kénytelenek. Talán 10 év múltán hovatovább megbocsátható lesz az is, ha valami nyugaton élő magyar irodalmár nem hatósági közegektől puhatolja ki, mi legyen a véleménye — esetleges nyugati kirándulással kecsegtető véleménye.

Ha a csatangolások liberális szellemében — nem kártvaasztal mellett és nem cinkelt lapokkal — valamiféle párbeszéd lehetségessé válik, bizony kívánatos lenne, ha egymás számára világos nyelvet beszélnénk. Ezért bevezetőül, tisztelettel meg is kérdezem az "Élet és Irodalom" olvashatatlan aláírású szerzőjét, mit értsünk cikke második mondatából ? Itt olvan halálról szól, amely *"orrcimpánkig merészkedő zokogássá lesz"*. Hiába kértem felvilágosítást Nyugaton élő magyar szemantikusoktól. Nem tudták megmagyarázni. Csődöt mondottak. De ez természetes is, hiszen csak emigránsok.

Szász Béla

Úgy olvastam Komlós Aladár új könyvét (1), mint egy detektívregényt. Mármint ahogy detektívregényt olvasnék, ha állna rá a fejem : de mire odaérek, hogy a rózsás arcú Lady Twyrckhuymearche fiatal özvegyet kastélyában vérbefagyva találták, menthetetlenül elborít az álom. Tőlem ugyan kihallgathatják a helybeli lelkészt is, a hitvesét is, a rókavadászatra leránduit londoni gavallért is ! Jobban izgat a kirándulás a magyar közelmúlt rejtekeibe, kivált ha olyan ernyedetlen és avatott terep-búvár kalauzolásával tehetem, mint Komlós Aladár. Az a terep, melyen ő mindenkinél jobban igazodik el, a magyar irodalom 1849-től 1919-ig terjedő időszaka ; más szóval a személyi és iskolai emlékek összefolyt határterülete, olyan világ, melynek egy csücskére sokan még mint szemtanúk gondolhatunk vissza s amelyet rajtunk át az újabb nemzedékek is családi fénykép-albumba idézhető díszletnek érezhetnek. Ismert világ ? Meghitt szögletek, meglepő labirintusokkal. Komlós tanít meg rá, hogy mennyire ismeretlen a félig ismerős. Nem is tudom, mi vitte rá, hogy ebbe a világba s először ennek is inkább a csírába fúlt társadalomszemléleti és bölcseleti nekibuzdulásába fúrja magát (2), hiszen a publicisztikánál, a legmagasabb rendűnél is, mindig jobban vonzotta a költészet. Az a gyanúm, Ady igézete tette ; a fényözön forrásait akarta felkutatni, a ragyogás előzményeit, az ellobbant fényeket, melyeket hányaveti nyegleséggel odasorolhatunk az "epigon" vagy a "kiforratlan" megnyilatkozások közé, de amelvekről az értő tudja, hogy egylényegűek lehetnek a lángelme fényével. A mozgalmak és kísérletek fonalán haladva Komlós felkutatta, mondhatni, mindazt ami abban a hetven esztendőben költészet volt ; először a kortársit (3), aztán a patinásat és az úttörőt (4). Most pedig azt tárja fel, kire hogy' hatott ez a költészet ; vagy elsősorban ezt, mert a kritikai irodalom mégsem egyéb, mint költészet megtermékenyitette gondolkozás, (ez nem a rendeltetésének meghatározása akar lenni, csak a természetéé ; de nem tudok egyetlen valamirevaló kritikust, akire ne illenék).

Ez az a földerítő út, amely nekem izgalmasabb,mint a kihallgatások Lady Twyrockhuymearche teteme körül. Elrongyolt szélű könyvek, kajlára dohosodott folyóirat-kötegek tanúságánál derül ki, hogy ki miben volt tettes.

A butító tökély

A földerítés első szakasza lehangoló eredménnyel jár. Elszállunk szerzőnkkel képzeletünkben azokba az évtizedekbe, amikor legjobb költőnk a legjobb verseit írta. Arany János úgy tudott bánni a magyar nyelvvel, mint senki. A híveiül szegődött esztéták, Gyulai Pál, Salamon Ferenc, magas eszményt szolgáltak, a költői szépségét, mely erkölcsi tartalom és nemzeti jelleg nélkül nem lehet tökéletes. Elvárták az eszmény szolgálatát minden magyar tollforgatótól, elsősorban maguktól. A hazafiasságot akkor tudták valódinak, ha nemzeti önismerettel, önmérséklettel, sőt öngúnnyal van átszőve s nem csorbítja az egyetemesen emberit ; vezérüknek azt a Deák Ferencet nézték, akiről, mikor elköltözött közülök, nem egy érezhette, hogy ha "...a hazafiság nem lenne / Méltóbb erény mindannyinál, / Azt mondanám : nagyobb volt benne / Az ember a hazafinál". Kivált Hatvanhéttől fogva, vagyis a helyreállított nemzeti alkotmányosság első két vagy harmadfél évtizedében, ilyen nemes és nagyszerű férfiak voltak a magyar irodalmi és szellemtudományi hivatalosság, az ő sugallatukat követte az Akadémia, a Kisfaludy Társaság, nagyrészt a Közoktatásügyi Minisztérium és az Egyetem is. Gazdálkodásuk eredménye siralmas volt. Azt példázta, hogy a művészi tökély, erkölcsi komolysággal támogatva, milyen sorvasztóan hathat a szellemi életre, milyen fojtóan a tehetségre és értelmi önállóságra.Mialatt, gáncstalan kötelességérzettel áthatva, derék vagy kevésbbé derék középszerűségekben locsolták fel pénzalapjukból az alkotókedvet, egy Vajda János felfordulhatott tőlük az utcán s Jókainak, Mikszáthnak, Kiss Józsefnek is felkophatott volna az álla, ha nem találják meg a maguk közvetlen útját a közönséghez. Pedig ez az akadémikus aranykor volt, Gyulai kérlelhetetlen és kiegyensúlyozott tekintélyuralmával. Szomorúbb, hogy mire gyúrta a talajt. Gyulai neveltje volt Beöthy Zsolt, tudós és elegáns elme, de akit Hadúr is K. u. K. filológiai udvaroncnak teremtett. Rá hárult a királyhű és a kokárdás magyarosság irodalomtörténeti összehangolásának feladata. Ha Gyulaiék az "irodalmi Deák-párt" voltak, ő egy irodalmi Tisza-pártot vitt uralomra, Kozma Andorral, Herczeg Ferenccel. Egyfelől korszerűsítette, hajlékonyabbá tette a Gyulaitól örökölt "népnemzeti" esztétikát s nem csupán Jókainak, Mikszáthnak, Kiss Józsefnek, hanem Molnár Ferencnek is ajtót nyitott a halhatatlanság közhivatali előcsarnokába ; másfelől olyan népnemzeti legenda-eregetésre használta fel tekintélyét, hogy Gyulai is megsokallta. Egyes akadémikusok érdemei elhomályosultak ; a huszadik század virradtára az Akadémia (s majd minden társ-intézménye) belesüppedt a nacionalizmus (5) és szolgalelkűség iszapjába. Tovább süppedt a fehér uralom negyedszázadában, mialatt — irodalmi dolgokban — Horváth János szabta meg útirányát ; Komlós kiválóan kiegyensúlyozott és gazdag fejezetben rajzolja meg szellemi életünk e fontos alakját, ki hatalmas tudását, nem mindennapi elemző képességét s olykor meglepő kritikai érzékenységét tenyeres-talpas maradisággal, malomaljai bölcselmekkel és — pályafutása második felében — a gyűlölködő kicsinyesség szekere-tolásával volt képes összeegyeztetni. A legutóbbi húsz esztendőben, mint tudjuk, vörösben művelte az Akadémia azt, amit azelőtt fehérben ; csak kevesebb hittel, mert a fehér tekintélyuralmi szemléletre volt ideje felkészülni — Gyulai, Beöthy, Riedl Frigyes szabadelvűek voltak, de a sarkukban, mint Komlós idézeteiből is kitetszik, már a kilencvenes évek óta tenyésztek a fajvédelmi nyelvöltögetők — vörösre pedig sebbel-lobbal kellett átmázolni a veretes intézményt. Ami azonban megint nem jelenti, hogy nem végez ma is sok érdemes munkát ; Komlós könyveit is kiadja.

Hanem visszatérve Gyulaira. Komlósnak, mikor először kezdte szóvátenni, hogy "Vitéz kis úr, Gyulai Pál úr" milyen szűkkeblűen és ridegen bánt a makrancosabb fajta géniuszokkal, rohamosztagba sorakozva rontottak neki filológus-társai, olthatatlan marxista-leninisták és oltott kripto-fasiszták vegyest, felháborodva e szentségtörésen. Jórészt olyanok háborogtak, akik rég nem lapozták fel Gyulait ; ez már a dolgok rendje. Mindamellett — kis hija, hogy nem csatlakozom hozzájuk. Van valami igazuk, csak nem tudják, miért. Komlós minden vádját tökéletesen igazolja. S nem mondható, hogy Gyulai érdemeit lebecsülné ; mindent egybevetve, feltűnő és merev korlátai dacára, a magyar kritikai irodalom legnagyobb alakját tiszteli benne. Méltatja jellemerejét, erkölcsi öntudatát, íráskészségét, lenyűgöző dialektikáját. Nem fukarkodik fények rárakásával ; csak mintha az árnyak bűbája iránt nem volna kellő érzéke. Én a csökönyös mértéktartást érzem Gyulaiban megvesztegetőnek, a konokságot, melyről lepergett divat, korszellem, nagyközönség ásításának riadalma csakúgy, mint az utókor gúnykacajával való fenyegetés ; mércéje elavulhatott 1900, ha ugyan nem 1870 óta, de legalább nem barométerrel iparkodott behelyettesíteni. S ezért volt, bármennyit tévedett is, mindig kicsit igaza. Tudtommal az egyetlen ember volt, aki-

IGNOTUS PÁL

BOLYONGÁS A

től Ady elviselte a lekicsinylést ; életében ugyan *lemúmiázta* a zsémbes öregurat, de a sírjánál beléhasított, hogy "nincs ütésed, mit meg nem érdemeltünk".

Gyulai sokat tévedett, de ki nem ? Az irodalmi ellenzék értékes embereket foglalt magába (Vajda, Reviczky, Tolnai, Asbóth, Bodnár, a két Palágyi), de legtöbbjüket a nacionalizmus és némelyiküket a szépségeszmény kamaszálmokban rekedt változata még jobban elszédítette, mint a klasszikus "népnemzetieket" ; talán Komjáthy Jenő volt köztük a legtágabb látókörű esztéta, de ő kidőlt 1895-ben, tehát mielőtt még kritikai érzékenységét az új magyar szépirodalmon kipróbálhatta volna. Gyulai belső ellenzékének nevezhetném az olyan finom elméket, mint Péterfy, Ambrus, Ridel, akik a múlt vagy a külföld irodalmáról szólva Taine és Renan megértő szellemét sugározzák, de ha újabb magyarokról van szó, kevéssé hallani a hangjukat ; legkevésbbé a legfinomabbét, Péterfyét — igaz, hogy ő is elpusztult a századforduló előtt. A népnemzeti szemlélet modernebb változatáról pedig, melyet Beöthy, Tóth Béla, Rákosi Jenő és Rákosi Viktor írásaiban láthatunk igen élvezetesen képviselve, a *Nyugat*-tal való szembesülés pillanatában kiderült, hogy türelmetlenebb, dúrvább, retrográdabb, tehát végső soron ósdibb és szűkebb látókörű a "Deák-párti"-nál. Akárcsak a politikában; hiszen eredetileg Tisza Kálmán tágítani, korszerűsíteni jött a "balközép"-ről.

Tíz év ragyogás

1908-ban, a *Nyugat* indulásával megkezdődött a magyar irodalom második fénykora, mely gazdagságával még az elsőt, az 1840-es évekét is túlragyogta. Ez a második is, akár az első, kerek egy évtizedig tartott ; az első Negyvenkilencig, Petőfi elestéig ; a második 1919-ig. Ady és kevéssel előtte Kaffka Margit haláláig. Egy korszak persze nem végződik és nem is kezdődik olyan kitapinthatóan és csattanósan, mint az aranyos Heltai operatt-szövegben, ahol a kóristalányok kánkánnal és dalszóval ünneplik, hogy "Ma más nap van mint / Egyébkor, / Ma véget ért a sötét / Ma véget ért a sötét / Középkor" (6). Hetekkel, hónapokkal ki-ki ide-oda tologathatja a korválasztó dátumokat ; de vitathatatlanul feltűnő a párhuzamosság ama két fénykor menete közt. Mind a kettőt egy "reformnemzedék" fellépte és kibontakozása előzte meg és vezette be, az elsőt Kölcseyék és Eötvösék, a másodikat Pulszky Ágost, Pikler Gyula, Szabó Ervin, a Társadalomtudományi Társaság. S aztán mindkettő kataklizmák szutykában fetrengve sötétült el, a dermedtség, a hisztéria, a bujdosás, külső-belső emigráció légkörében. A múzsák akkor sem hallgattak, de kínos zörejek vegyültek citeraszavukba ; ki honfikeservet kezdett üzemesíteni, ki szerecsenmosdatásra használta fel virtuozitását, ki fülébe húzta a pöffeszkedő főméltóságnak, ki nyelvöltögetéssel könnyített a lelkén, ahol utol nem érhették ; legszebben az szólt, aki csak annyit mondott, hogy "Nincsen remény!" (7). Majd az ocsúdás, leülepedés éveiben : nem mondhatni, hogy a szépirodalom, s vele a művészet, egyértelműen hanyatlásnak indult volna. Némely vonatkozásban haladt. Az 1840-es évek nagyszerű gárdájából többen : Arany, Tompa, Kemény, Jókai, a nemzeti gyász után írták életük java művét. Madách, mint író, voltaképpen csak akkor született. A lírikus Vörösmarty akkor, széthullásában, találta meg a legmegrázóbb hangokat ; még az elmélkedő Eötvös is a legmeghatóbban révedezőket. Hasonlóképpen : akik a *Nyugat* nagy nemzedékéből átvészelték 1919-et, jórészt azután emelkedtek legmagasabbra műveikben : Móricz, Babits, Kosztolányi, Szomory, Füst Milán, Tersánszky Józsi Jenő, Nagy Lajos kétségtelenül ; talán Krúdy, Tóth Árpád, Juhász Gyula, Lesznai Anna is, talán verseit leszámítva Szép Ernő, karikatúráit leszámítva Karinthy... Szabó Dezső vesztett minőségben Lukács György eredetiségben, Kassák lem dületben, de mindhárman növekedtek, ki-k a maga módján, formátumban. Nyert mél tóságban, árván, délcegen és elmésen dacol va az időkkel, Szász Zoltán ; s finom írói lépett elő, ahogy elfakult a kabaré-színpa don, Nagy Endre. A *Nyugat* képzőművés munkatársai, pl. az öreg Rippl-Rónai meg a szétszóródott "Nyolcak", Czóbel, Berény Márffy éppenséggel nem rekedtek meg fej lődésükben, talán Kernstock vagy Tihany sem ; még kevésbbé a muzsikusok, Bartók Kodály... Minek vetette hát végét, a ma gyar szellemi életben, előbb 1849, aztá 1919 ? A reménynek, hogy ami mondaniva ló ebből az irodalomból és művészetből kisu gárzik, annak fényénél a fejlődés új útjá nak vághat az egész ország. Akár a *Bude halála* tökéletessége ; az 1920-as és 30-a évek nyugatosságának műalkotói érettség úgy jött, mint vigasz, beteljesülés, "kiegyezés". Kiegyezni néha kell ; szerintem kel lett Hatvanhétben, amikor Deák nyélbe ütötte, de talán okosabb lett volna még ha marabb, ahogy Eötvös, Szemere, Vajda Já nos meglepő összhangban óhajtották... Ta lán igen, talán nem. Az élet : kiegyezés de az irodalom akkor veszti el méltóságá és tiszta csengését, amikor elmulasztja tudo másul venni, hogy létrejöttéhez kivel, miért hogyan kellett megalkudnia. Eötvös, Sza lay, Garai, Vörösmarty, Bajza, Petőfi, Arany Tompa, a maguk hangját még torokköszö rűlős lámpalázzal kereső Jókai, Kemény Vasvári, Vajda együttes szereplésének korá ban, abban a szabadságharcos, sűritett ra gyogásban efelől büntetlenül hazudni é falazni nem lehetett. Az volt az irodalm fénykor, a múlt században. S az újult fe — még szélesebb távlatokat sugározva be zenei és szépművészetben, tudományban társadalom- és lélekkutatásban — az 1908 19-es *Nyugat*-tal.

Azt az esztétikát, mely a magyar iroda lom e második fénykorát feltérképezni legjavát előhívni képes volt : Ignotus Hugó teremtette meg. Komlós ezt nem állítja; csak bebizonyítja. Idézeteinek s idézetei keltezésé nek fényében olyan világos ez, mint a két szerkettő. Ignotus *A Hét* hasábjain, a ki lencvenes évek derekán kezdte izgatását a irodalomnak a politika elleni szabadsághar cára. Mi szükség volt erre ? Nem volt-e a irodalom szabad ? Persze minden rendsze gyakorlatához képest, amit Magyarország 1919 óta megért, vakítóan és lélegzetelállí tóan szabad volt. De nem annyira, hogy a költő papirost és nyomdafestéket találjon ha vonakodik eladni magát a recipiált poli tikai, felekezeti vagy szórakoztató-ipar áramlatok valamelyikének, királyhű hatvan hétnek vagy kokárdás negyvennyolcnak imádságosnak, könnyfacsarónak, kacagtató nak, sikamlósnak. Úrikaszinók és legényegy letek hálózata lepte el a lelkeket, Káka tö vén költött a ruca. Tele volt a város akácfa virággal ; arról a nagyon szűk területsávró pedig, ahol magasabb szükségletek kielégí tését remélték az írott és énekelt szótól minden szokatlan, tehát "szabálytalan" mondanivalót és formát számkivetve tartott az, amit Ignotus úgy hívott : *perzekútor esztétika*. Ez politikai nyomás volt, ha nem mindig nevezték is annak; politikai ingerültség támasztotta meg a virtusos alpári-

TŰZ TAMÁS VERSEI

Új gót groteszk

ott mennek a tékozló fiúk
hadonászva nagy hangon győzelmesen
emitt az aszkéták
behúzott végtagokkal
koporsónémán szétveretve

milyen mértékkel mérhető az
aki rést üt a rózsaablakon
s kikacsintgat a lányok
kavics-simaságú friss bokáira

az esőcsatorna fanyar pofája
anatémát köpköd utána
de egy angyal
szertartás-aranyozta suta szája
napsugarassá kerekedik
s szemöldöke
cinkosan rándul a fénybe

---

(1) *Gyulaitól a marxista kritikáig* (A magyar irodalmi kritika hét évtizede). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966.

(2) Legfontosabb idevágó műve alighanem az *Irodalmi ellenzéki mozgalmak a 19. század második felében*, Akadémiai Kiadó, 1956.

(3) *Az új magyar líra*, Pantheon, 1926.

(4) Legfontosabb idevágó műve alighanem *A magyar költészet Petőfitől Adyig*, Gondolat, 1959.

(5) Az irodalomkritikai nacionalizmus barbárságának jellemzésére íme egy Komlós idézte példa : az akadémiai "Budapesti Szemle" recenzora 1902-ben megrója Szilágyi Gézát, mert Baudelaire hatása érzik rajta, s ez "rút fekély, melyet ki kell égetni ; ez az irány mindenekfölött nem magyar". — Ha "a stílus maga az ember", milyen ember s milyen intézmény nyilatkozik meg ebben a folgalmazásban? A *mucsai* és az akadémiai. Amihez, enyhítő körülményül, megjegyezhetjük, hogy erénycsőszök és nemzetóvók méltatlankodása általában kisebb veszély egy választékos költőre, mint a tompultság és közöny ; a költőnek tehát nem is volt oka fájlalnia az ilyen kritikát, csak annak volt, aki a hivatalos magyar szellemtudomány színvonalában hinni szeretett volna.

(6) Emlékezetből idézem : bocsánat a föltehető báj- és ritmusrontásért.

(7) Félreértések elkerülésére : a verset, melyre itt utalok, Vörösmarty nem a Haynau-rémuralom idején írta ; de — főképp ami a refrain-jét illeti — írhatta volna.

..KOZELMÚLTBAN

ágot, üzletességet és szellemi renyheséget is, nely az állóvízi tenyészet haszonélvezőinek édelmét szolgálta. Ami az állóvizet meg-avarta, arról kész volt a diktum, hogy "mindenekfölött nem magyar". A tilalmi hálózattal szembehelyezkedve mondta ki Ignotus, hogy ha azt akarjuk, hogy nemzeti irodalmunk legyen, csak arra ügyeljünk, hogy az az irodalom valóban iroda-om-e ; más, mint nemzeti, amúgy sem le-het. "A művészetnek", írta, "csak egy törvénye van : csinálj, amit akarsz, ha meg tudod csinálni." Nem tudom, mikor írta le először, de benne van az *Olvasás közben* gyűjteményben, mely 1906-ban jelent meg ; ugyanazon évben, mint az *Új versek*, melyről a perzekútorság leghatározottabban állí-otta, hogy "mindenekfölött nem magyar".

Két év múlva megindult a *Nyugat*, Ignotusszal, mint főszerkesztővel, s Ady Endrével, mint költő vezércsillagával. Az ő *Nyugat*-juk volt egy évtizedre a magyar iro-dalom. Aki a munkatársak névsorán végigfut, ezt aligha vonja kétségbe ; ha a már a századfordulón befutottak közül aránylag kevesen találták is meg a helyüket e közösségben — ahogy Ambrus, Heltai, Szomory megtalálta — az Ady-kortársak és 1919-ig ıróvá forrott fiatalabb tehetségek közt csak kivételesen akadhatott, akinek e folyóirat-hoz köze ne lett volna. A *boulevardier*-nak, még az olyan tündöklőnek is, mint Molnár Ferenc, kevesebb köze volt hozzá, mint az ezoterikus lantosoknak és fejtőröknek ; ezt azonban nyilván nem rója fel neki az iro-dalomtörténet.

Komlós könyvének igen érdekes részei azok, amelyekben Gyulai és Ignotus viszonyával foglalkozik. Ehhez személyi emlékeimből is fűzhetek néhány szót. Apám szobájában mindig ott lógott a zömök öreg-úr hosszúpipás arcképe. Szóban is, akár írásban, mindig hódolattal szólt Gyulairól ; kivált mikor ellentmondott neki. Gyulai, ez tudvalevő, kedvelte és becsülte őt, első ver-seskötetét feltűnő melegséggel méltatta, s nem tudok róla, hogy esztétikai agnoszti-cizmusát személyi sértésnek vette volna.

"Az ellentétek vonzzák egymást" — igaz ez ? Igazában a rokon ellentétek. Gyulai világéletében "törvényeket" kergetett, Ignotus "egyéniségeket", mindketten irodalmat, szépséget. Dóczy Jenő nevezetes tanulmányában, melyre Komlós gyakran hivatkozik, azt bizonyította, hogy Ignotus voltaképpen a Kazinczy, Arany és főképp Gyulai elveit érvényesítette, amikor irodalmi dolgok értékelésében az esztétikának adta a döntő szót, nem pedig a politikának, ahogy akkor legnagyobb hitellel Beöthy Zsolt kö-vetelte. "Ez a tétel csak kevéssé igaz", fűzi hozzá Komlós ; "Ignotus elveiben mindig van egy új árnyalat, mely megkülönbözteti elődeitől, így különösen az, hogy a művészetnek mindent szabad... Gyulai ugyanis nem követelt szabadságot a művészetnek, nem elismert magasabb kötéseket..." (129.) Van benne valami. Csakhogy maga Komlós mutatja ki, hogy "kötéseket" Ignotus és társai is láttak, legföljebb másképp. Ignotus számtalanszor mutatta ki, hogyan fizet rá az író a műfaj természetének semmibevételére ; legföljebb hogy a műfaji törvényben nem magasabb parancsot látott, hanem gyakorlatból leszűrt szabályt, mely addig érvényes és csak addig, amíg nem jelenik meg a lángelme, aki sikerrel teszi túl magát rajta. Hitte, hogy nem lehet művészileg sem igazán sikerült, legföljebb hatásos pallérmunka lehet — "giccs", ahogy később mondták volna — ami velejében nem igaz ; lehet művészileg igaza a keresztény írónak és lehet a pogánynak vagy az istentagadónak, bármennyire ellentétes dolgokat állítanak is, de nem lehet annak, aki elhiteti magával, hogy a keresztény erkölcs győzött, ahol nem győzött. Ignotus Gyulainak javára írta, hogy vérbeli író, ösztönére hallgat esztétikai ítéleteiben, nem elveire ; ugyanígy írja Komlós Ignotusnak javára, hogy nem következetes. Alapvető magatartása az "impresszionista" kritikusé volt, kinek nincsenek elvei ; "de voltak", írja Komlós ; "csak míg Gyulai — Ignotus szerint — a maga egyéni tetszését nézte örök törvénynek, ő, fordítva, azt hitte, hogy egyéni tetszést mond ki, mikor pedig általános, sőt ismert törvényekre bukkant".

Másutt (199. o.) meg ezt írja Komlós : "Szerencsére az impresszionista kritikusok nem hívek az elveikhez, s France, Lemaître, Gourmond, Gide, Kerr, Ignotus igen tanulságos cikkekben elemezték olvasmányaikat, s azok sikerét vagy sikertelenségét objektív tulajdonságok törvényszerű hatásával igyekeztek magyarázni." Tökéletesen igaz (legföljebb hogy az ilyen felsorolásból véletlenül se hagynám ki a villogó elemzőképességű Wilde-et) — de abban téved Komlós, hogy ezt amaz impresszionisták nem sejtették. Csak azt nem hitték, hogy amikor elemeznek, egy emberfölötti istenség elemez bennük. Tudták, hogy nem bújhatnak ki a bőrükből, s épp ezért tették meg a tőlük telhetőt, hogy annak a művésznek bőrébe bújjanak, akinek álmai és fortélyai titkát igyekeztek ellesni. Az eredmény, ebben Komlósnak van igaza — sőt nincs is eléggé, mert nem megy ilyen messzire : — az volt, hogy senki nem jutott olyan közel egy tárgyilagos esztétikai értékmérő felismeréséhez, mint az impresszionista kritikusok. Franciaországban, mely alkalmasint a legjellegzetesebb terület, Anatole France és Lemaître sokkal jobban kitapogatták hazájuk irodalmának bonctanát, mint Boileau-tól Taine-ig és Brunetière-ig bárki törvényszerző honfitársaik közül. Magyarországon pedig ? Szedjék elő a cikkeket, melyekben annak idején a *Nyugat* főszerkesztője megfogalmazta a maga folyóiratának esztétikai krédóját s megállapította legnagyobb becsben tartott munkatársainak, Adynak, Babitsnak, Móricznak és a többieknek irodalomtörténeti helyét. Csupa érvényes ítélet, éppen mert csupa hiteles benyomás. Ezektől az ítéletektől élesen elütőt azóta sem írt erről az irodalmi galaxiáról senki, kivéve amikor szamárságot írt.

Persze Ignotus nem volt az egyetlen. Ott volt mellette (Komlós szava) "a megtestesült irodalmi folytonosság", Schöpflin Aladár, ki igazában érdekesebben írt Baksay Sándorról vagy Vargha Gyuláról, mint nyugatos társairól, de — a vízválasztó 1919-ig fellépettek közül — senki tehetséget nem mulasztott el tudomásul venni és megbecsülni. Ott voltak a modernségért vagdalkozó egykori Gyulai-adeptusok, Fenyő és Hatvany, ott a nemes szellemű Elek Artur, Kéri Pál, Csáth Géza, Dóczy Jenő, Bálint Aladár, Lengyel Géza, Bölöni György, Laczkó Géza, Gellért Oszkár, Cholnoky Viktor, Színi Gyula, Lengyel Menyhért, Bárdos Arthur, Kuncz Aladár, a megindítóan gyermeteg Ady-rajongó Földessy, az úttörő gárdából átszállt Bíró Lajos, Szász Zoltán, Szilágyi Géza, s főképp, legfőképp, Osvát Ernő, a finnyás és görcsös terméketlenség gigásza, ki többet tudott a leírt szó értékéről, jelentőségéről, mint megannyi patakzatos géniusz, akit buzogni segített (csak az kár, hogy nem akadt Boswell-je, papírra vetni a szavait). Ott voltak továbá a nyugatosság dédelgetett eretnekei, Szabó Dezső még mint marxista-blanquista reménység, Lukács és Balázs és Fülep Lajos mint spiritualista ígéretek, Kassák mint Kassák. Nem értettek egyet mindenben, nem érthettek egyet minden értékítéletben sem, de ami összhangjukból kikerekedett, azt hiába igyekezett megcibálni megannyi azóta fellépett, tárgyilagos értékbíró szerepét igénylő jobb- és baloldali, idealista vagy materialista iskola ; véletlenül sem találtak egy írói tehetséget, akit amaz "impresszionista" kritika felismerni és méltányolni elmulasztott volna. Akadhat, akit mai visszatekintő irodalombírálók magasabb rangban szerepeltetnek, mint az akkori modernek közt szokás volt ; így Krúdy Gyula, történetesen mindenképp impresszionista képzeletjátékú regélő, kit Ignotus is, Osvát is, Ady is szerettek és becsültek és munkatársul megnyertek anélkül, hogy eszükbe jutott volna korszakos írónak ünnepelni ; s *nekik* volt igazuk. De ez részlet, apróság, ahhoz képest, hogy Krúdy valódi tehetség volt s mint minden valódi tehetség, tárt ajtóra talált náluk. A tehetség pedig, ennyire felszabadultan, nemzeti útmutatás volt. Nem volt köteles az lenni. Ignotus — ezt Komlós is kimutatja — távolról sem kívánta politikától mentesíteni az irodalmat. A társadalmi lelkiismeretet, bírálókészséget, javító igyekezetet érdemnek s ihletforrásnak tartotta, habár nem parancsnak ; s amikor kimondta, hogy jól megírva és jóhiszeműen vállalva *bármely* politikai árnyalat méltó a kinyomatásra, (8) egyszersmind magától értetődőnek vette — Komlós idézi erről —, hogy az irodalmi érték és a haladásra késztő szemlélet egytestvérek, s hogy öngyilkos, azaz hogy nemzetgyilkos a politika, mely vonakodik megszívlelni, amire az irodalom oktatja. A *Nyugat* százfelé húzott, világnézetben, személyi rokonszenvekben, stílusban ; de nem annyira, hogy ne érezze magát *egy* szellemi seregnek ; s Ignotus Hugó volt — mint Babits írta róla, kivel pedig olyan siralmas "Béka-egérharc"-ba feneklett fegyverbarátsága — "Agamemnona a gárdának, melyért Ady mint Achilles állt ki".

Negyvenhat év szolgalelkűség

Ezt letagadni nehéz, megcáfolni lehetetlen, de lehet elhallgatni. Tanulmányi irodalmunknak az újabbkori magyar irodalommal foglalkozó ágát jórészt ez az elhallgatás tölti ki. Terjedelmes visszaemlékezések a nyugatosság hőskorára s tudományos jellegű áttekintések a század magyar irodalmáról látnak napvilágot, Magyarországon és a nyugaton egyaránt, melyekben épp csak azt felejtik el megemlíteni, ki volt alapító főszerkesztője ama korszakos jelentőségű folyóiratnak. Mulatság végignézni a szellemi trapézmutatványokon, melyekkel ama hajdani főszerkesztői asztalt eltakarják. Kivétel aki vörösposztót keres, hogy a nyugatosságot leborítsa vele s egészében felökleltesse a nekiuszított államhatalommal, fajvédő dühből vagy zsdanovista túlteljesítő szenvedélyből. Az ilyennek kapóra jön az Ignotus név egy-egy belerúgásra. De általában a rágalomnál rendszeresebb a feledékenység. Politika ? Nyilván : de nem *egy* párté, még csak nem is csupán a "két szélsőségé". 1920 óta elvégre nem egy rendszerváltozást ért meg Magyarország, de Ignotus munkái az egész negyvenhat esztendő alatt a magyarországi könyvkiadás tilalmi indexén voltak — s vannak persze ma is. 1919-ig füttyentett egyet s szaladt hozzá a kiadó ; azóta véletlenül sem. Az utóbbi tíz esztendő magyar könyvkiadása — becsületére mondom — sorra kiásta és fölelevenítette a közelmúlt jelentősebb íróit, javarészt olyanokat, akikbe ugyan nehéz belemagyarázni a vonzalmat a ma uralkodó eszmerendszer érzületi össejtjei iránt. S olyant is, kinek könvve nyilvánvalóan "nem üzlet" nem is óhajt az lenni. Ignotust a világért sem — ugyan miért ?

Nem Ignotus politikája miatt, hanem az irodalmi állásfoglalásába ötvöződött politika miatt. A kifejezett politikában Ignotus megegyezéses radikális volt ; azt, hogy megalkuvás nélkül nincs élet és nincs politika, nemcsak tudomásul vette, hanem fölöslegesen és kacéran túlhangsúlyozta, mintegy hivalkodva az értelem rovására is gyakorolható megértőképességével — ahogy az ízig-vérig *doctrinaire* a reálpolitikát elképzeli ! Ezzel nem volna baj ; meg lehet magyarázni, hogy "az akkori viszonyok közt haladó" volt, bár persze "hibák"-kal (melyek részben szerintem is hibák voltak, támadtam is miattuk az apámat a harmincas években), de ugyan kinek nem voltak kisebb vagy nagyobb hibái, állítólagosak és valódiak ? Megvan rájuk a *klisé*. Nem ez a bökkenő, hanem az az irodalmi politika, melyben Ignotus nem ismert megalkuvást. Az ő esztétikájának lényege a szabadság volt. Persze kissé rokona volt ebben minden valamirevaló esztéta. Kazinczytól Babits Mihályig minden elődje és társa irtózott a zsarnokságtól ; még a nyugatosság míthosz-kergető eretnekei is, mint Szabó Dezső vagy Lukács György, fölfedezték a szabadság igazát, mihelyst a könyvmáglyák füstje facsarni kezdte az orrukat. A *Nyugat* konzervatív ellenlábasai is restellték volna a rendőrkardot hívni segítségül tollharcaik eldöntésére (9), sőt a későbbi fehér, barna, vörös tekintélyuralmakhoz idomult irodalmár nemzedékek jeleseiről is túlzás volna azt állítani, hogy a gondolatnyirbáló hatóságot egyenest buzdították volna. De valahogy, valamennyire, valamennyien egy felmagasztosult közhivatali csarnoknak képzelték az irodalmat, "magasabb kötések" jegyében, ha ugyan nem a rendőri és kaszinói tilalmakéban ; valamennyien *vágy-akadémikusok* voltak, érdemrendekkel, címekkel és díjakkal jelezhető hierarchiák látomásosai, akik szerint a költő és gondolkozó mégiscsak alárendelődik valakinek, legföljebb ha magasabbrendű valaminek, mint ami éppen uralmon van. Költők nem mind éreztek így — legkevésbbé József Attila (10) természetesen; de a költő mindig kissé a szabadalmazott futóbolond területenkívüliségét élvezi, éhkoppon életében, retusálva és kanonizálva ezután. Mihez foghatni azonban az esztétával, a *par excellence* elmélkedővel, akinek írásaiból az a legfőbb tanulság, hogy a hivatalosság mindig átok a szellemen, kivéve ha beéri iroda-igazgatással és lemond az irodalom-igazgatásról ? Nincs tekintélyuralom, mégolyan liberalizált sem, s nincs hozzáidomult értelmiségi gárda, mégolyan mokány sem, amelynek ettől ne borsódzna a háta. A húszas évek elején már csak Bécsben akadt kiadó egy Ignotus-könyvre ; azóta már az emigrációban sem — az értelem szabadsága elvesztette delejét a magyar nyelvterületen.

Kárpótolnak-e érte a "magasabb kötések"? Kivált az olyan aláhúzottan politikaiak, amilyenekkel azóta jelentkeztek néha igen jeles írástudók ? Ez külön kérdés. Valamint az is, hogy a marxizmus mennyiben segítheti az irodalmi kritikát. Komlós csak a marxista kritikának kezdeti jelentkezéséig jut el beszámolójában. Hangja mentegetődzőre fordul, ahol az akkori pártesztétika nyerseségére, meg a pártos *avantgard* kamaszpörsenéseire utal. Igaza van ; csak azt mulasztja el hozzáfűzni, hogy mire a siheder megférfiasodott, sokkal visszataszítóbbá, vált. Az 1910-es Csizmadia Sándornak több köze volt irodalomhoz, mint az 1949-es Rudas Lászlónak ; s az 1919-es Révai Józsefnak is több, mint az 1952-es Révai Józsefnak. A marxista esztétika addig volt jó, amíg nem volt kifejlődve. A marxizmus hibája ? Nem hiszem ; csak mindenkié, ki politikától, felekezettől, társadalomtudománytól "magasabb kötéseket" remél a művészet irányítására. A legkülömb marxisták, elsősorban Engels (különb Marxnál!) tisztában voltak ezzel. Engels irodalmi vonatkozású elmefuttatásainak az a veleje, hogy hiába királyhitű és reakciós sznob Balzac, hiába ledér és megfizethető Heine, mégiscsak az ő szavukon buzdulhat az intelligens szocialista, nem a pártkürtösökén. Tudta, hogy szocialista irodalomnak az a jó, ami irodalomnak jó ; de az aztán akarva sem tud rossz lenni. Engels ez elmélete nem ismeretlen, Zsdanov is felhasználta, csak kissé módosítva : úgy, hogy az íróban nem azt kell nézni, jó marxista-e, hanem hogy jól alhat-e tőle az apparatcsik s jól szuperál-e a tömeglélek ; mert ami ezt megbolygatja, az "formalizmus" vagy egyéb kihágás. Vannak persze Engelsnek magasabb színvonalú időszerűsítői is, köztük rangban talán első a mi Lukács Györgyünk. Hinni neki sem hiszek ; de hogy miért nem, az már más lapra tartozik.

---

(8) Nem felelhetek nevében a kínálkozó, de anakronisztikus kérdésre : "tehát a hitlerizmus vagy sztálinizmus is ?" Részben felelt erre később ő maga, ha nem olyan ékesszólóan is, mint a *Nyugat* — és saját — fénykorában. De az igazság az, hogy ilyet akkor senki sem sorolt volna "politikai árnyalatok" közé.

(9) A nagyon kevés kivétel egyike volt, hogy az első világáháború alatt Balogh Jenő igazságügyminiszter — később a M.T. Akadémia főtitkára, tehát aligha vadidegen az írástudók világában, — pacifista versei miatt le akarta fogatni Babitsot. Ezt az apámnak sikerült megakadályoznia ; Andrássy Gyulát szabadította a miniszterekre azzal a jelmondattal, hogy "Magatokat ugyan blamálhatjátok, az nem az én gondom, de ezt a szégyent sem az országról, sem a Monarchiáról nem lehetne lemosni".

(10) L. utóbbi években megjelent írásaim közül ezeket : "Két vers története", *Irodalmi Újság*, 1962. dec. 1 ; "József Attila harca a korával", *Híd*, Újvidék, 1965. okt. . "Radical Writers in Hungary", *Journal of Contemporary History*, London, Nr. 2, 1966.

Prizma-pillanat

toll a kalapon
belép az ajtón valaki
s hátravonul
a lövészárok-szürkületbe

plazma-melegét
odadobja a szirtfokoknak
vonalai közt nyüszít
az aranyszőke álmélkodás

csak egy kvarc-leheleten
kell elbotlania
s beteljesedik
húsvéti-bárány-áldozata

A SZELLEMI ÖNÁLLÓSÁG hatalma felmérhetetlen. Teremtő munkát nélküle elképzelni, enyhén szólva bajos. Hogy gáncsot mi vet neki ? Megírt rendelet ? Egy-egy helyi szokás tilalma ? A szennyes gőzként terjengő hivatalnoki túlbuzgóság ? Példa mindegyik korlát-fajtára bőven található, a közelmúlt és a jelen történelmében. Különben a tilalmak kart-karba öltve együtt járnak. Amit emésztő levegőjük elér, Keleten, Nyugaton, egyként lehervad.

Húsz esztendővel ezelőtt — Húsz! Húsz! Csaknem maga az élet — művész-tanoncokként e viszontagságokról édeskeveset tudtunk. Az éppen befejeződött nagy háború, és egy fenyegető másiknak az előképe minden más indulatot elhomályosított bennünk. Ki gondolt volna köztünk arra, húsz éve, hogy az önálló szellemi tevékenység valaha is probléma lehet ? A művészi témaválasztás ? A megragadás egyéni módja ? Stílus ? Szóhasználat ? A baloldali filozófia jelenléte a levegőben, a világszerte oxigénként gomolygó antifasizmus, úgy éreztük, gazdagon inspirál mindannyiunkat. A nagy sodrású szovjet csataképek, csakúgy mint az Európában diadallal előretörő amerikai próza — Faulkner, Caldwell, Hemingway, Dos Passos — egeket ostromló titánokká alakított mindannyiunkat. Lukács György irodalmi folyóirata otthon, Boldizsár Iván nagyszerű "Új Magyarország"-ja, Grandpierre Emil "Magyarok"-ja, Illyés "Válasz"-a, az Újhold, az akkor született "Emberség", "Csillag", meg-annyi nyitott kapu volt az azúrkék égre. Weöres, Szentkuthy, Kassák, a Centrál Kávéház, Karinthy tehetséges és nyüzsgő ivadéka, fajok, nemek, korok és hírnevek közti mámorító barátság — mindez, a légkör, a hang, a várakozás heve — olyan eredményeket ígért, amelyek egy-két, de legfeljebb öt rövid esztendő alatt kétvállra fektette volna, nem azt a kis nevetséges korcs közép-európai irodalmat, de a világét, igen, igen a Nagy-világét!

Vagy a túlcsorduló ifjúság heve sugárzott ennyire belőlünk, a robbanásig érlelt pezsgőspalack energiája ?

AKÁRHOGYAN, akármint, sokan, akkori együtt-sugárzókból, együtt-túlhabzókból, elmimolyodtunk, elsámolyodtunk... nem is merészelek mást, csak itt helyben kitalált szót használni arra a szégyenteljes rémségre, ami velünk megtörtént. Tudom, hogy egy-egy ifjú gárda ígéreteinek fele, kétharmada mindig üres fogadkozás. Itt az arányok azonban ennél sokkal kétségbeejtőbben felborultak. Isten a tanúm, hogy soha többé senkire ezért a felelősséget át nem akarom hárítani, elvégre hány gyermeke javát akaró atya adja állítólagos zseni-fiát gyakorlati pályára, s milyen melankolikusan, bizony szomorú mosolyt idézően hangzik, amikor húszegynéhány esztendő múltán az a fiú felsóhajt :

— Mi lehetett volna belőlem...

SARKADI esetében különösen fájt ez az általa különben soha ki nem mondott jajszó. Perzselő tehetségét, mint a két végén meggyújtott fáklyát, tépte ingatagsága, a kor, a szenvedély szélvihara; egy-egy nagy gyantás sercenése remekmű, máskor pislákoló láng, félig égett szövétnek darab dereng; végül egy nagy szikrázásban lehullik. De talán ő volt az első, aki vitorláshajózásban megfásult, némileg töredezett körmével feszegetni kezdte a korszak nagy témáit, utána-dörmögte — az író papagály — az ötvenes évek egyszer-érvényes, azóta eltűnt dialógusait.

Azt akarták sokan, hogy Móricz-követőnek lássuk ; rendben van ; az volt ; abban az értelemben legalábbis, hogy nagy-írógépelő, a magyar vidéket — s mi nem vidék Magyarországon? — kitűnően ismerő, a magyar beszédet kísértetes pontossággal felidézni tudó, kissé henyén, improvizálva, de mindig drámai elemeket találva, feszültséget, végzetet, szigort, halált teremtett soraiban. Akkor Faulkner is "Móricz-követő", Hemingway is az, André Malraux is az, sőt Jean Genet is. Vagy inkább nagy modern regényíró ? Minden jel megvolt rá, hogy az lehet. Ha el nem pusztul — de ez meg miféle metafizikai feltételezés ? — egyéni erejénél fogva, magának kiharcolt saját belső szabadságánál fogva, s hallatlan egészsége miatt is — mert ropogósan egészséges volt a munkája — talán a kor nagy nemzetközi magaslatain köt ki. Így életműve, tagadhatatlanul, csonka.

A döbbenet objektivitása

CSERES TIBOR REGÉNYE : HIDEG NAPOK, BUDAPEST, 1965

EZ A FAJTA belső egészség, a választás szabadságának ez a leküzdhetetlen ereje látszik újabban egy másik olyan prózaírónál, aki húsz éve Sarkadival egy "bolyban" indult, ő is, már akkor is, hogy a kerékpáros hasonlatnál maradjunk, bajnok-trikóban : Cseres Tibornál. Valamivel idősebb volt, s ezért impozánsabb mindannyiunknál, kész férfi, bozontos, nyugodt fej, nagy klasszikus stílus, megrázó újítású versek, demokrata magyar öntudat — egyszóval példaképünk. Néhány esztendeig azt tette, amire itt Nyugaton most kezdenek ízlelőleg csak rátalálni, de amit mi akkoriban nagyban, óriási étvággyal csináltunk (megint csak Móricz nyomán) : az országjárást, vagy inkább nem is, egyfajta szenvedélyes fenomenológiát, a nyers tények felmérését, hangszalagfelvételeket a hangszalag divatbajötte előtt, rejtett kamera használatát mielőtt filmfelvevőgépet sétáltattak volna a tömegben a riporterek. Ha valamiben, hát ebben lelkes, minden kényszertől mentes előfutárok voltunk, legalábbis egy ideig.

Cseres képei, novellái, regényei később is nagy számban születtek, de nem voltak mindig nagyértékűek. Poros műfajokba szívesen elkalandozott : előző századbeli szatírákba, naturalista humorú erotikába, túlságosan bonyolult barokk romantikába, sokszor vaskos tréfálkozásba. Ereje mindig ott vonaglott az írások mélyén. Most, *Hideg Napok* című regényével egyszerre megmutatta, hogy élre tud kerekedni.

EZ A FESZÜLTEN MEGKOMPONÁLT, modern "amerikai prózában" szerzett kisregény egyszerűen egy fordított "Ifju Gárda", Malaparte túlhabzó és zseniális próbálkozása óta az első, amely közel lép és hozzányúl ahhoz a másik világhoz, amely nem állatokból, gépekből, lerajzolt középkori ördögökből állott, hanem emberekből, tevő-vevő, jövő-menő, beszélgető, parancsot adó, engedelmeskedő, fázó, zabáló, éhező, részeg, jelentős és jelentéktelen katonaruhába bújt emberekből volt összetéve.

Az 1942-es újvidéki vérengzések ; elmondja négy személy, aki részt vett benne, négy akkori magyar katona, köztük a parancsnok, aki saját feleségét is elvesztette abban a pokolban, furcsa és patetikus tévedések láncolata során.

Legutóbb a sztálingrádi csatáról szóló Alexander Kluger könyv az, ami ilyen közel hatol, annyi ellentétes szemszögből vizsgált kép után, a második világháború vesztes hadseregének életéhez. És a Cseres-könyv az első, mely sok sematikus próbálkozás után, a világháborúbeli magyar hadsereg — és csendőrség — egy nagyon kegyetlen és mérhetetlenül brutális fegyverténytét tapintásnyi, hallási, szaglalási, ízlelési közelbe hozza.

A négy katonai személy közt, aki átélte ezt a három pokoli téli délvidéki napot, feltétlenül ott bujkál a szemtanú Cseres, az akkori kis tartalékos Horthy-zászlós. Semmi nem zavarja vélekedésében, jellemzésében, a történet szálainak bogozásában, s egy vezeti csak : az elemzés objektivitása.

MI VOLT ? Szörnyűség volt, csaknem négyezer jobbára ártatlan ember, szerb, zsidó, magyar, férfi, gyerek, nő, aggastyán értelmetlen, döbbenetes mártírhalála. Szörnyűség — de nem középkori díszítésű Haláltánc. Rémtett, de nem reneszánsz képzelettel felcicomázott rémségek.

Utcákat, lakásokat, éléskamrákat, vasútállomást látunk, nagyszállodai éttermet, laktanyát, sportpályát, feltört jegű Dunát — s utcalányokat, megcsalt feleségeket, furcsa, óvóhelysarkon sarjadzó viszonyt, szinte bölcselkedő pszichológiával megnézett képtelen s értelmetlen nyüzsgést, ostoba, természetét megtagadó, erőszakolt világot, amilyen a minden létjogosultságát elvesztett politikai hatalom, amidőn mindenáron kapaszkodik elmúlt létébe.

HA EZ A RÖVID ISMERTETÉS sémával szeplős, a Cseres-regény nem az. Nem akar semmit sem "mondani". Csak éppen elmondani akar, amit csak tud, mindent. A nagy Budapest-ostroma freskók sokszor szerteágaznak, mellésiklanak, nehéz az őszinteség, túl sok a résztvevő. Újvidéken más. Néhány tiszt, néhány katona, tartalékos, magyar, — csendőrök, németek elmosódottan,inkább a távolban. A cselekmény rövid, kegyetlen, határozott. A szerző nem habozik, nem fél, nem tétovázik. Szellemi önállósága húsz év után olyan erővel támad fel, hogy erkölcsi bíróként jelentkezhet egy régi, szörnyű, sokat idézett, soha igazán meg nem mutatott történetben.

Ítélete nem "pártos". Vagy ha igen, akkor az olvasó pártján áll. Tárgyilagosnak kell lenni : ez a szóban ki nem mondott konklúzió. Húsz év kellett hozzá, hogy erről megbizonyodhassék. Sokunknak még ez a tengernyi idő sem volt rá elég.

TARDOS TIBOR

NAGY IMRE UTOLSÓ HŐSI GESZTUSA

EGY INDIAI DIPLOMATA ADALÉKA A MAGYAR FORRADALOM TÖRTÉNETÉHEZ

KUMÁR PADMA SIVASANKAR MENON majdnem tíz esztendeig, 1952-től 1961-ig nagykövetként képviselte hazáját, Indiát, a Szovjetunióban. Ezzel egy időben a magyarországi és lengyelországi Indiai Követség feje is ő volt. Menon alig pár hónappal Sztálin halála előtt érkezett meg Moszkvába (ő volt az utolsó külföldi, aki a szovjet diktátort még élve látta), s akkor távozott állomáshelyéről, amikor Hruscsov csillaga látszólag még a legfényesebben ragyogott. Az indiai diplomata Szovjetunió-beli tartózkodásáról naplót vezetett, amelynek bejegyzései, mint írja, "mindig az események bekövetkezése után íródtak és sohasem próbáltam későbbi korrekciókkal, vagy megváltozott véleményemből kifakadóan átírni őket." Naplóját két részben adta ki : 1962-ban a "Russian Panorama" című kötet Szovjetunió-beli, magyarországi és lengyelországi utazásairól számol be, míg az 1963-as kiadású "The Flying Troika" Menon politikai naplóját tartalmazza. (1) Ez utóbbiban van szó a magyar októberi eseményekről és következményeiről. 1956. októberének és novemberének lázas napjait Menon Moszkvában élte át s így feljegyzéseiben nem sok újjal találkozunk.

1956. november végén, december elején azután többször járt Budapesten, sőt fogadta az akkor még szabadlábon lévű forradalmárok különböző csoportjait is. Sem erről, sem egyéb budapesti tárgyalásairól, benyomásairól és helyzetmegítéléséről nem olvashatunk a naplóban. Az indiai diplomata úgy látszik még most sem tartotta elérkezettnek az időt, hogy ezekről az eseményekről számot adjon. A november 27-i bejegyzést csak 1957, május 10-én követi újabb írás, s ott már nincs többé szó a "magyar eseményekről."

●

ANNÁL ÉRDEKESEBBEK és jellegzetesebbek Menon 1958. június 25-i naplójegyzetei, amelyek Nagy Imrének és társainak kivégzése feletti döbbenetéről adnak számot. "Az első hír, ami tanulságos szibériai utam után, moszkvai visszaérkezésem alkalmával fogadott — írja —, első titkáromtól, Ahujától származott, aki Nagy, Maléter és más magyar vezetők kivégzését közölte velem. Ahuja ehhez még hozzáfűzte, hogy ez eseménynek világszerte óriási visszhangja van. Sőt, a Szovjet Kormánynak a magyar forradalom idején tanúsított magatartása sem váltott ki olyan ellenszenvet, mint most Nagy kivégzése ... Nagynak több mint másfél évvel a forradalom leverése utáni kivégzése csak vad bosszú művének tekinthető. Ez a tett a sztálini korszak számtalan hasonló erőszakosságára emlékeztet, amelyet senki sem ítélt el hangosabban, mint maga Hruscsov és amelynek visszatérését épp az ő uralma alatt senki sem várta. Ezért Nagy kivégzése megrázkódtatás volt mindazok számára, akik azt remélték, hogy a kommunizmus már végleg maga mögött hagyta a rosszhírű 'tisztogatások' korszakát. A helyzetet legjobban egy tumor-betegséghez hasonlíthatom, amelyről azt hittük, hogy már elmúlt és akkor hirtelen, sokkal rosszindulatúabban újra kiújul."

"Egy év előtt, június 1-én, Bulganyinnal beszélgettem és közöltem vele, hogy felfogásom szerint Nagy nem volt rossz ember, hanem egyszerűen gyenge volt, aki normális körülmények között megállta volna a helyét, ugyanakkor válságos időkben kevésbé. 'Lehet, hogy igaza van Nagykövet Úr' — mondta Bulganyin. — 'Én nem ismerem őt közelebbről. De tudom, hogy Nagy erős akaratú ember. Nem felel meg a valóságnak, hogy ő csak az árral úszott, mint ahogy mondani szokták. Ő volt az, aki megszervezte és vezette az ellenforradalmi mozgalmakat ! De ha ez volt a Szovjet Kormány véleménye már 1957. júniusában, akkor előttem most nem úgy tevődik fel a kérdés, hogy m i é r t végezték ki Nagyot, hanem úgy, hogy miért nem végezték ki már előbb ? !"

●

1961. ÁPRILIS 28-ÁN Menon újra Budapesten tartózkodik. Mint írja, "hivatalos minőségben utoljára", mert pár héten belül Indiába utazik — véglegesen. Láthatóan nehezére esik a búcsú a várostól és a magyar néptől. Hosszan szól történelmünkről és arról az időszakról, amit mint India magyarországi nagykövete hazánkban töltött. Beszél Dobi Istvánról is, aki a kolhozosítás eredményeiről kívánja őt meggyőzni, de ugyanakkor nem hallgatja el azt a tényt sem, hogy "nem minden paraszt lépett önként a szövetkezés útjára". Feljegyzéseiben a legérdekesebb, Kádárnál töltött látogatásának leírása.

"Kádár Jánossal kilencven percet beszélgettem — írja. — Azzal a Kádárral, aki ma Magyarország egyik kulcsszemélyisége. Amíg Dobi elnök elsősorban a mezőgazdaságról beszélt, addig Kádárnál a politikáról folyt a szó ... Kádár hivatkozott 56. őszi beszélgetésünkre, amikor én arra akartam őt rávenni, hogy engedje meg Hammerskjöldnek Magyarországra való látogatását. 'Hát nem volt igazam ?' — kérdezte most Kádár. — 'hogy nem engedtem bejönni ? Mit csinált Kongóban ? Az ottani helyzet felkavarásával csak Lumumba halálát okozta, éppen azét az emberét, aki, mint a Kongói Kormány törvényes feje, maga fordult az ENSZ-hez segítségért !' ... "

Kádár a továbbiakban kifejtette, hogy ő nem barátja a kivégzéseknek, de az 'ellenforradalmat' le kellett verni. Ő a maga részéről csak sajnálni tudja azokat a 'szegény diákokat' és másokat, akik, fasiszta agitátoroktól félrevezetve, életüket vesztették. Ha ez nem történt volna meg, akkor ezek a fiatalok ma már mérnökök, technikusok, vagy más hasznos tagjai lennének a társadalomnak.

"Nagy Imréről — folytatja Menon — Kádár inkább sajnálattal, szemmelláthatóan lelkiismeretfurdalással, mint sem haraggal beszélt. Közölte velem, hogy Nagyot felkérték egy olyan nyilatkozat aláírására, amely szerint nem tekinti magát tovább kormányfőnek. Ha ezt aláírta volna, életben maradhatott volna. De azzal, hogy ezt visszautasította, kimutatta sötét szándékait. Esetleg ki is szökhetett volna Magyarországról, hogy külföldön emigráns-kormányt alakítson. Ilyen körülmények között Kádárnak, mint mondotta, nem maradt más hátra, mint személyes érzelmeit háttérbe szorítani és kizárólag annak a népnek érdekei szerint cselekednie, amely már eddig is sokat szenvedett."

"Összefoglalva mindezt — írja Menon —, nekem az a benyomásom, hogy Kádár mind a saját nem tiszta lekiismeretét, mind engem — aki az 1956-os eseményeknek közeli szemlélője voltam — így próbált meggyőzni annak a lépésnek a helyességéről, amellyel megszabadította magát valakitől, aki a barátja volt és annak a kormánynak a fejétől, amelynek a forradalom idején ő maga is a tagja volt. Kádár közlése, hogy Nagyot egy nyilatkozat aláírására szólították fel, amit Nagy megtagadott — új előttem. Ezt a tényt valószínűleg azért nem közölték, mivel ezáltal Nagy Imre alakja még nagyobbra növekednék híveinek szemében, mint olyan emberé, aki elvei megtagadása árán nem hajlandó a legkisebb engedményre sem. Inkább hősiesen a halált választja."

"Kádár ezután közölte velem — fejezi be Menon —, hogy noha közte és köztem komoly ellentétek voltak, a Magyar Kormány mégis nagy elismeréssel viseltetik munkásságom irányában és ezért az állam legmagasabb kitüntetésével, a Magyar Köztársasági Érdemrend I. fokozatával akar kitüntetni. Megköszöntem kedves gesztusát, de ugyanakkor felvilágosítottam, hogy alkotmányunk értelmében, indiai állampolgárnak nem szabad idegen címeket és kitüntetéseket elfogadnia ..." (2).

●

MENONNAK a magyar forradalommal és annak következményeivel foglalkozó jegyzetei ezzel véget is érnek. A magunk részéről nincs sok hozzáfűzni valónk. Kádár krokodilkönnyei a fiatal magyarok kivégzésén éppoly keveset változtatnak, mint ahogy Nagy Imre utolsó hősi gesztusának eltitkolása a magyar közvélemény előtt semmivel sem kisebbíti a forradalom miniszterelnökének mártíriumát. Az indiai diplomata naplójának közreadásával, — még így csonkán is ! — értékes dokumentummal növelte a Magyar Október irodalmát.

GOSZTONYI PÉTER.

(1) The Flying Troika. Extracts from a diary by K.P.S. Menon, India's Ambassador to Russia 1952-61. London, Oxford, University Press, 1963, 330 o.

(2) A berni Indiai Követség felvilágosítása szerint, az indiai alkotmánynak ilyen törvénye nincs. Indiai diplomata, kormánya jóváhagyásával, bármilyen kitüntetést elfogadhat és viselhet. Menon, érthetően, ezzel a kifogással tért ki azelől, hogy Kádártól kitüntetést kelljen elfogadnia.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A szűz és a szuka

Anyám ! királyi háznak sarja, kit ma rút
rabszolgaságnak napja süt, most oly sötét
a sorsod, mint amily fényes volt hajdanán ;
egy isten, mindent megfordítva, tönkretett !

HAZAJÁRÓ lélek panaszkodik, hullámverés pörgeti temetetlen hulláját. Nem nyughatik, mert a legnagyobb sérelem érte, ami halandóra szakadhat egy antik ember szemében. Senki sem siratta el, nem adatott meg neki a végtisztesség, ahogy a magyar nyelv mondja, mintegy frissen fakadva a hagyomány gyökeréről.

Trója elesett. Egy büszke város még füstölgő falai a szemhatáron, rabnők sátrai — barakkjai, mondanánk koncentrációs századunkban — a kopár síkságon s a foglyok között egy bukott királyné, Hekabé, a szedett fa, akiről a halál lerázta gyümölcseit az utolsó, várvívó rohamban. Férje, Priamosz megölve, szemefénye, Hektór elesett, egyik lánya, Kasszandré a görög fővezérnek jutott zsákmányul, menye, az özvegy Andromakhé egy másik győztes ágyasa. Megmaradtnak v é l t, legkisebb fia, Polüdórosz kísértetként bolyong a sátraknál, hogy jajszavával eljusson anyja lelkéig, ha túlvilági szózata testi fülébe már nem is tud behatolni. Úgy szól a hang, mint ködből egy megrekedt utas segélyhívása a csuszamlós, meredek sziklán. Mosdassatok meg, hantoljatok el ! Ráismerhetünk a keserű nyitányra, — Euripideszé.

Hekabé a tragédia címe. Kr. e. 425 körül írta ; Arisztophanés komédiája, A Felhők 423-ban már kicsúfolta. Dúlt a végzetes testvérháború Sparta és Athén között, katonáskodott benne a költő is. Pár évvel a bemutató előtt egy hajszálon, azaz csekély szavazattöbbségen múlt az athéni népgyűlésben, hogy nem irtották ki magvastul fellázadt szövetségesüket, Mütilénét. Mélosznak, egy másik elpártolt kényszerszövetségesnek már nincs ilyen szerencséje. Mikor a kis sziget kegyelemre megadta magát Athénnek, a férfiak, példás megtorlásul, kardélre kerültek, a nők és gyermekek rabszolgapiacra. Thuküdidész könyvéből tudunk a két esetről s a történetíró a tragédiaköltő kortársa. A görögök maguk közt, fajrokonaikkal is többször megrendezték Trója vesztét. Görögül énekeltek a karban a regebeli barbár rabnők megszemélyesítői a dionüsszoszi játékon, de bizony görögül beszéltek a valóságos rabszolgavásáron is. Mert ami nekünk megszentelt irodalomtörténeti hagyaték, születésekor olyan közeli események tükre volt, mint mondjuk Truman Capote könyve, In Cold Blood a kansasi családirtásról. Epikai hitel, drámai egység? Szép, szép, de Euripidész nézői nem iskolapadokból vagy tanári szobából tódultak be a színházba. Ismerős volt nekik a mitológiai rémtörténet a háború napi krónikájából is. Ezrek élete múlt a szavazatukon.

KÉT részből áll a darab. Trója feldúlása és kifosztása után a görögök kedvezőtlen széljárás miatt a szemközti trák partnál vesztegelnek. Hamarosan rájönnek, mi az oka. Legnagyobb hősük, az elesett Akhilleusz szelleme is igényt tart zsákmányra. Áldozzák föl Hekabé szép fogoly lányát, Polüxenét a sírhantján ! (Mint emlékezetes, tíz év előtt, a felvonuláskor is csak egy szűz lány, Iphigeneia felajánlásával tudtak jó szelet kieszközölni Trója felé). Megindul a vita a táborban ; Agamemnón, a fővezér, aki ágyasává tette az áldozatra kiszemelt lány nővérét, Kasszandrét, ellene van a rituális gyilkosságnak, a többség mellette. Végül győz Odüsszeusz szava : kijár a holt hősnek a szűz vére, hálátlanság lenne megtagadni. S döntés után, következként maga ragadja ki édesanyja karjából a lányt. Csak Hekabé omlik össze, Polüxené emelt fővel, gőgösen megy a halálba.

Idáig az első rész. A másodikban a föláldozott lány mosdatására kiküldött, vízhordó asszonyok megtalálják a tengerben Hekabé legkisebb fiának, Polüdórosznak a holttestét. Az anya, mintha most hallaná meg a bolygó szellem szózatát, amit mi a nyitányban hallottunk, rájön, hogy miféle gaztett történt. Fiát töméntelen kinccsel ide : trák földre küldték volt biztonságba, Polümésztór királyhoz. S a vendéglátó, semlegesen a hadakozók között jól is bánt vele, amíg állt Trója. Bukása után azonban rögtön leölte, hogy megkaparintsa a kincset. Hekabé, túl a gyász teherbírási határán, átváltozik bánatsújtotta anyából veszett szukává, szabad kezet kér és kap a cselekvésre Agamemnóntól, rejtett trójai kincsek hírével sátrába csalja a kapzsi trák királyt és két ártatlan fiát ; rabtársnői végeznek a fiúkkal, az apát megvakítják. Jön Agamemnón, hogy ítéljen a szörnyűség fölött, meghallgatja — mint egy bírói tárgyaláson — a vádló és önvédő beszédeket s a bosszúálló anyának ad igazat. De csak percekig tart Hekabé diadala s a görög vezér önelégült kedve döntőbírói szerepében. Túlhajtott megpróbáltatás, vaksággal tetézve látnokká tesz, — gondolták az ókoriak. Azzá válik most a megvakított trák király is. Jósolni kezd. Agamemnón fejét bárddal szétvágja felesége ; Hekabé sírját Kutyasírnak hívják majd a hajósok egy rettegett szirtfoknál, ott fog kóborolni halála után, égő szempárral, mint veszett kutya. "A Végzet kőszive nem könyörül", mondja a kar s kivonul. Maguk sem jobb sorsra :

Igyekezzünk, drágáim, be a sátrakba s ki a révbe,
s hurcoljuk rabsorsunk szomorú igáját.

CSAK kisgyermek és színpadi zsarnok szokott nyíltan hencegni a kegyetlenséggel. "Kitéptem a szárnyát", "lenyúzatom a bőrét". Az életben még egy vadállat is ragaszkodik morális pajzsához : politikai vagy katonai szükségnek enged, a közérdek parancsára.

Ezúttal is. A t á b o r követeli heves, de alkotmányos vitában az emberáldozatot s mindnyájuk java diktál, nem Agamemnóné, sem Odüsszeuszé. Ha rajtuk múlna, hajaszála se görbülne meg a fogoly királylánynak. Ennyit csak igazán beláthat az oktalanul rimánkodó anya ! Hát vérivó szörnyek ők? — dehogy ! Tisztes családapák.

Hekabé, figyelj reám, nehogy dühödt szíved
baráti jószóm rossz színben tüntesse fel.

Így csitítja Odüsszeusz, baráti jószóval a nő józan eszére föllebezve dühödt szíve ellen, mielőtt kés alá hurcolná szűz leányát. Méltányosnak kell lenni, hiszen máris nagy a morgás — zúgolódik a közvélemény —, hogy a derekasaknak is csak annyi jutott az osztozásnál, mint a silányoknak. Utólag javítani, egyenlíteni kell.

Nekünk Akhilleuszt tisztelnünk kell, asszonyom,
mert hős volt s Hellászért áldozta életét.
Nem lenne szégyen őt, kit életében úgy
szerettünk, megtagadni most, hogy elveszett ?

Csak a modern kor tette meg romantikusan Odüsszeuszt hazavágyó világbolygónak. Régen az államrezon hidegvérű, simulékony szóvívője volt, Euripidésznél éppen úgy, mint Shakespeare-nél. (A Troilus és Cressidában). Nyájas és meggyőző, mert meggyőződéses okfejtéssel magát az ártatlanság szobrát is rá tudná vezetni végzetes önvádra, ha így kívánná az állítólagos közérdek. Hogy a görögök Trója kibelezése után mielőbb hazatérhessenek zsákmányukkal, köztük rabbá tett lányával és menyével, a trójai királyné hozzon szépen még egy pót-áldozatot a család hóhérainak. Mert — tanácsolja Odüsszeusz — "eszünkkel élni bölcs dolog balsorsban is." Tudván, hogy mi a történet folytatása, nehéz elfojtani egy kaján mosolyt e bölcsesség hallatára. A szél csakugyan megfordul Polüxené föláldozása után s a tábor fölkerekedhetik, de Odüsszeusznak még tíz esztendeig ellensége marad a tenger, ő nem kerül haza azzal a jó széllel. Nem is tudja, milyen önzetlenül érvelt, kizárólag mások, c s a k a többiek érdekében !

Agamemnón persze szintén a közakaratnak enged. Azért első az egyenlők között, hogy kötelességtudón elnémítsa különvéleményét, ha eltér az egyenlő hősök többségi akaratától. Mert sajnos ! halandó emberek között senki sem szabad — vagy legalábbis nem egészen. Amellett feszélyezve is van. Előbb nem merészel kellő eréllyel Polüxené védelmére kelni, mert neki jutott zsákmányul nővére, Kasszandré s — Isten ments ! — még azt hihetné a többi görög, hogy ágyasának akar kedveskedni. Később viszont szemet huny Hekabé eszeveszett bosszútette fölött s tetejében még bíróilag is igazolja, mert furdalja a lelkiismeret Polüxené halála miatt. Itt az alkalom jóvátételre ! Ha Odüsszeusz az államvédelem szócsöve, Agamamnón az önhitt opportunista, akit a végjelenet iszonyú jóslása sem tud kizökkenteni államelnöki szerepéből :

Fel hát az útra ! Hadd lássuk viszont hamar,
bajoktól menten, szép hazánknak partjait !

Tudván, hogy mi a történet folytatása, nehéz elfojtani egy kárörvendő mosolyt a vezényszó hallatára. Szekercével várja a szép haza partján neje s a nő szeretője.

DE VAJON részvétre méltó-e Hekabé ? Szívbemarkoló látvány az elején, maga a megtestesült anyai gyász.

Most, hogy tövig dúlták a dárdák városát,
ő rabnőként, ősz hajjal és gyermektelen
fetreng a földön, s porba fúrja bús fejét.
Jajaj ! Öreg vagyok, de inkább vesszek el
előbb, semmint hogy ily sötét sorsom legyen !

Nemcsak mások szemében ilyen szerencsétlen, saját szemében is az.

Mint arcképfestő lépj közel
hozzám, s nézd meg, milyen kínoktól szenvedek.
Hajdan királynő — most rabszolganőd vagyok,
gyerekeknek anyja rég — s most agg, gyermektelen,
kóbor, hazátlan, átokverte nyomorult.

Aztán eszét veszi a fájdalom. Önbíráskodása még bőszebb, mint a feje fölött tomboló sorsé : kapott sebeinél is nagyobb sebeket oszt viszonzásul. Megölt fiáért, Polüdóroszért a gyilkos trák király k é t ártatlan gyermekének kell pusztulnia.

Mindjárt meglátod őt, ha sátram belsejét
elhagyva, vak lábbal, vakon kitántorog,
s a két fiú testét, kiket én öltem meg, én,
hős honfitársaimmal. Végrehajtva már
ítéletünk...

Többes számban beszél, mert cinkosokká tette rabtársnőit ; a rémtettért az egész fogolytábor felelős. De a gonosz diadalérzet már csak az övé : "ne tomboljak, ha rajtad bosszúm teljesült ?" — vágja a megvakított ember képébe. Csahol a veszett kutya, akivé halálában átvedlik.

Korán foglalkoztatni kezdték Euripidészt a megszállott nők. Médeia a féltékenység, Phaidra és Sztheneboia a szerelem, Élektra s Hekabé a bosszú örvényében, "tout entière à sa proie attachée."

Ha nőkről sok rosszat mondtak már eddig is,
ha mondanak ma, s holnap is lesz újra vád,
én mind e rosszat egy mondatba foglalom :
se föld, se tenger nem táplált alávalóbb
népséget ; erre vall minden tapasztalat.

Vajon csakugyan nőgyűlölő volt, mivel — Arisztophanész gúnyolódása szerint — két házassággal is megjárta ? Az idézett szidalom a tragédia leghitványabb alakjából tör ki, a trák királyból, belőle is csak megvakítása után. Tekintsük azért a költő szócsövének ? Ő teremtette meg az ókor néhány legvonzóbb lányalakját, akik később, csekély módosulással átváltoztak vértanú hősnőkké a keresztény legendákban. Szent Ágnesnek és Ceciliának Polüxené az egyenes őse.

Buzgott a vérpatak. S ő haldokolva is
ügyelt nagyon, hogy illendőképp essen el,
takarva azt, mit hím előtt takarni kell.

Honnan olyan ismerős ez a szemérmes mozdulat ? Az öskeresztény mártír lányok történetéből. Önigazoló opportunisták és vijjogó bosszúállók közé vetve ő a tiszta bizonyság, hogy vannak föltételek, amelyekkel már nem lehet megalkudni, — e föltételekkel nem kell az élet. Kemény tartásától megszégyenül a közérdek vértezetében feszítő kőszívűség ; bátor halála előre megváltja anyja majdani lealjasulását a vérengzésben. Hangzavar a világ minden oldalon, de elszigetelve van benne összhang is : nőben, férfiban a nagy jellem.

Most rableány vagyok. Legelső épp e név,
mely halni készt ; máshoz szoktattak engemet.
Aztán az is lehet, hogy egy keményszívű
úré leszek, ki pár ezüstért megszerez,
engem, Hektór s a többi hős fivér hugát,
s cselédek közt malomkövet forgathatok,
lakást seperhetek, guzsalyt pörgethetek,
vonszolva kényszerün keserves napjaim ;
s ágyam, mely rég uralkodóknak vágya volt,
vásáron vett cselédnek csókja szennyezi.

TILTAKOZÁSÁBÓL világlik ki a tragédia harmadik témája, a rabság ; dacos kiáltása köti az egyéni szereplők végzetét a kóruséhoz. Mert az asszonyok kara mindvégig saját nyomorúságával van elfoglalva.

Ó szél, ó tengeri szél,
mely a mélyvizeken suhanó
gyors bárkát a habok taraján röpited,
mondd, engem hova kergetsz,
nyomorultat ? Házi cselédnek tán egy
úrhoz, ki ezüstért megvásárol ?
A dór partokra jutok, vagy
Phthiába talán, hol
a leggyönyörűbb patakoknak atyja,
Apidanosz permetezi — mondják — a mezőket ?
. . . . . .
Ó kedves gyermekeim,
atyám, ó otthoni föld,
mely füstbeborítva romokban
fekszel ma az argosziaknak
lándzsája nyomán, míg én idegenben
élek bús szolgaleányként,
Ázsia földje, be messze vagy !
Európának foglya vagyok,
s vár Hádész násznyoszolyája.

Óriási költő volt a három tragédiaíró és kortársuk, a komédiaszerző, valahányszor a kar szövegét hangszerelte ; semmivel sem kisebbek a lírikusoknál. Az angol reneszánsz költészet dalgyöngyei Shakespeare vígjátékaiban villognak, a görög versnek az egykorú tragédia volt egyik melegágya.

Ó drága hazám, Ílion !
Legyőzhetetlen várnak senki se tart már :
hellén felleg rejt el sűrű sötétbe,
s dúlnak, dúlnak a dárdák.
Bástyáid falkoszorúja
letarolva, s a füst, a korom
szennyes-feketén beborított.
Én szegény,
földedet soha nem taposom.
. . . . . .
Mint spártai lány, egy ingben
elhagytam hitvesi ágyam ölét,
s leborultam a fenséges,
szent Artemisz oltáránál,
s innét — miután láttam, hogy hull el a férjem —
elhurcoltak a sós tenger fele engem,
majd elmaradoztak a partok, elindult
gyors lábán a hajóhad, elindult,
kiszakítva hazámból
s most öröl a bánat, a bánat.

Mondás közben belekönnyezett az athéni Nemzeti Színház kórusa.

Katina Paxinu játszotta Hekabét. Eredetileg operaénekesnő volt ; férje, Alexisz Minotisz, a színész-rendező fedezte föl benne a tragikát. Apáink szellemében értendő a szó ; játéka nagystílű, kiemelő, színpadias, márvány keretbe illő. Ha magyar lenne, ő is, mint hajdan Jászai Mari a téli pusztába kihajtatva, nyitott parasztszekéren szavalná Petőfi verseit az Alföldről. Az ő Petőfije a három antik tragédiaköltő, pusztája a többezer éves athéni és epidauroszi kőszínház. Ámde aki emlékszik filmekről — Akiért a harang szól, Rocco és testvérei — spanyol és dél-olasz parasztasszonyaira, tudja, hogy játékstílusánál is meggyőzőbb ősanyai, mediterrán lénye. Félelmes matrónáit azzal támasztja fel igazán a mítoszokból. Tegnap királynő, ma parasztasszony, — ilyenek alkusznak reggelenként Malaga, Foggia, Lárisza vagy Levádhia piacán, szakasztott ilyen egy siratóasszony a mai Spártában. Élektra s Antigoné mezítláb járt és Szép Helénát valószínűleg orsóval a kezében rabolták el. Elég, ha Paxinu kiáll a színre, hogy eszünkbe jusson. Az ő lányai mind, még királynő korából.

EURIPIDÉSZRŐL, szülein kezdve már az ókorban több a pletyka, mint a hiteles adat. Zárkózott, finnyás természete gúnyra és sértő mesékre ingerelte a piaci legyeket. Parti barlangokba bújik, hogy írjon, ahelyett, hogy barátkoznék az agorán ! Izgatni tudott, tetszeni nem : Athén idegenkedett drámairói újításaitól. Nem volt nekik sem eléggé istenfélő, sem eléggé fennkölt. Ízlésbeli ellentétek miatt csipkedte folyvást Arisztophanész is, noha máskülönben egyformán gondolkoztak a háborúról és közös az utálatuk a népbolondítók iránt. Mondják viszont, hogy Szokratész a bámulóihoz tartozott. Kilencvenkét darabot írt, huszonhárom versenyre, de csak ötször jutalmazták első díjjal. Ma ő a legelőbb a tragédiaköltő szentháromságból : szomorú bizalmasunk.

Gyűlölködő szerelem bilincselte Athénhez. Szerelmese volt az eszményített Városnak (akárcsak Dante az eszményi Firenzének), amely üldözöttek védelmezője, szerencsétlenek istápolója, mentes vak indulatoktól, babonáktól s olyan belső nemesség telíti, mint a családjától eltaszított, királyi Élektra gyöngéd paraszt-férjét. De boldogtalan volt a valóságos nadviselő városban, élén szájtépő uszítókkal, akik a nép leghitványabb ösztöneire játszottak.

Ó háládatlan sarjadék, népámítók,
könyöklők, bár ne ismernélek bennetek :
gondolkodás nélkül rugtok baráttokon,
a tömeg kegyéért jártatjátok szátokat.

Könnyű kitalálni, hogy Kléonra, a demagóg vargára gondolt. Végül megunta az örökös kötekedést. Előbb Thesszáliába költözött, aztán haláláig egy sznob, irodalompártoló trák király vendége volt. Szeférisz, a Nobel-díjas görög költő pár év előtt rövid verssel, vers-portréval idézte föl az árnyékvilágból.

Trója lángjai s a szicíliai halálbányák közt
öregedett meg.
Szerette a parti barlangokat és a tenger síkságát.
Vérereink az istenek hálói,
hogy elejtsenek — gondolta —, mint vadállatokat ;
megpróbálta szétfejteni.
Keserű ember volt, kevés a barátja,
mikor betelt az idő, széttépték a kutyák.

---

* **Euripidész :** Hekabé. Az athéni Nemzeti Színház vendégjátéka a Londonban tartott 1966-os nemzetközi színházi fesztiválon. A verseket Horváth I. Károly fordításában idézem. (Euripidész válogatott drámái, Budapest, 1961).

FEJTŐ FERENC

A francia külpolitika De Gaulle moszkvai útja előtt

COUVE DE MURVILLE francia külügyminiszter Romániában, Bulgáriában és Lengyelországban tett látogatása újabb állomása annak a keleti közeledésnek, amely vitathatatlanul egyik legpozitívabb vonása a francia külpolitikának. Ahogy a francia külügyminiszter Varsóban kijelentette : ennek a politikának az a célja, hogy az enyhülésen át Kelet és Nyugat egyetértéséhez vezessen. A kérdés csupán az: hosszabb vagy rövidebb távlaton, milyen lehetőségek vannak erre ? Ennek a politikának sikere számos objektív tényezőtől függ, nevezetesen a Szovjetunió, a kelet-európai országok és Nyugat-Európa — s ezzel együtt a pillanatnyilag legdinamikusabb Franciaország — politikájának alakulásától.

Ami a Szovjetuniót illeti, elmondhatjuk hogy néhány éve olyan békülékenyebb politikát folytat Európában, amely most teljesen megfelel a francia elképzeléseknek. Azt azonban nem szabad szem elől téveszteni, hogy a Szovjetunió jelenlegi politikai vonala egyenes következménye a NATÓban és a Varsói Paktumban tömörült erők egyensúlyának. Nem is olyan régen — 1958 és 1962 között — a Szovjetunió még abban reménykedett, hogy a Berlinre gyakorolt, eleinte rendszeres, később időszakos nyomásával ezt az egyensúlyt magára nézve kedvezően fel tudja borítani. A berlini fenyegetésekről a Kreml csak 1962. végén, a kubai visszavonulás után mondott le. A szovjet-kínai viszony elmérgesedése szintén nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az oroszok józanabbul kezdtek el gondolkodni. Ezzel egy időben viszont a vietnami háború arra is kényszerítette a Kreml vezetőit, hogy egyelőre ne tegyenek újabb lépéseket az Egyesült Államokhoz való közeledés útján. A Szovjetunió legfőbb célja Európában továbbra is a frontok megszilárdítása, a *status quo* megőrzése és a nyugatnémet törekvések meggátolása. Az oroszok ezeknek a céloknak érdekében nézik jó szemmel a francia külpolitikát, s örvendenek minden olyan lépésnek, amely gyengítheti az atlanti tömböt, és Párizst eltávolítja Bonntól.

A SZOVJETUNIÓ azonban ugyanakkor igyekszik minden módon megakadályozni azt, hogy a Kelet-Európában jelentkező 'centrifugális' törekvések nagyobb erőre kapjanak. A szovjet vezetők *elméletben* persze "a katonai tömbök és a külföldön lévő katonai bázisok felszámolása" mellett vannak. (Lásd az 1965. szeptember 10-i dátumú szovjet-román közös nyilatkozatot, valamint a szovjet sajtóban közölt újabb cikkeket a Varsói Szerződés tizenegyedik évfordulójának alkalmából.) A *gyakorlatban* viszont egyelőre szó sincs arról, hogy a Szovjetunió kivonja külföldön állomásozó csapatait. (Amint ez közismert, Kelet-Németországban 20, Magyarországon 4 és Lengyelországban 2 szovjet hadosztály tartózkodik a mai napig is.) Mindaddig, míg a német kérdés nem rendeződik, az oroszok nem gyengíteni, hanem éppen erősíteni akarják azokat a katonai és politikai kötelékeket, amelyek a kelet-európai kommunista országokhoz fűzik őket. Jellemző tényként említjük, hogy a "Pravda" február 4-i számának vezércikke arra intette a népi demokráciákat, hogy óvakodjanak minden nyugatról jövő kísértéstől. *"Még fokozottabb mértékben, mint bármikor,* — írja a szovjet párt hivatalos orgánuma, — *szükségünk van a szocialista országok egységére és éberségére, hogy az ideológiai tévelygésekkel eredményesen tudjunk szembeszállni. A jelenlegi helyzetben a szocialista világrendszer megerősítésének egyik alapfeltétele a polgári ideológiák ellen vezetett általános támadás."*

SZÓLJUNK NÉHÁNY SZÓT a kelet-európai országokról is. Nagy általánosságban elmondhatjuk, hogy gyorsabban vagy vontatottabban, de mindegyikben megindult a "sztálintalanítás" folyamata. Noha a szocialista rendszerről nem mondanak le, mindegyikben megvan a vágy, hogy hagyományos nemzeti arculatát megmutassa. De Gaulle tábornok függetlenségi politikája például és bátorításul szolgál a kelet-európai országok nemzeti újjászületéséhez.

Érdemes felfigyelni, a népi demokráciák sajtójában milyen sűrűn jelennek meg olyan cikkek, amelyek a francia baloldallal szemben De Gaulle tábornok politikáját védelmezik. A pozsonyi "Kulturny Zivot" nemrégiben ezeket írta : *"A francia baloldali pártok ahelyett, hogy spekulálnának és intrikálnának, jobban tennék, ha megfontolnák, hogy a gaulleistáknak olyan vezérük van, aki bebizonyította, felül áll a számításokon, a titkos megegyezéseken, a paktumokon és a politikai mesterkedéseken."* Ugyanez a szlovák folyóirat feltette a kérdést : *"Hogyan meri kritizálni a francia progresszista sajtó De Gaulle tábornokot, aki Moszkvába készül látogatni, aki az amerikai vezérkart kiutasítja Franciaországból, támogatja a gazdaságilag elmaradott Harmdik Világot, elismeri a Kínai Népköztársaságot, aki békét óhajt Vietnamban, s aki tervet dolgoz ki arra, hogy köztulajdonba vegye az építkezésre alkalmas telkeket és megakadályozza a spekulációt ?"*

Ez csak egyetlen példa száz és száz közül. Senki nem vitathatja, hogy De Gaulle Franciaországának jó sajtója van a kelet-európai országokban, ahol a Párizshoz való közeledést a lakosság minden rétege lelkesedéssel figyeli. Jegyezzük meg azonban, hogy *ennek a közeledésnek vannak határai* : a szóban forgó országok vezetői egyben attól is tartanak, hogy a francia példa további liberalizálásra kényszerítené őket és legtöbbjük, a Szovjetunió nyomán, elsősorban a német kérdés végleges rendezését várja.

AZ ELSŐ MEGÁLLAPÍTÁST igazolja például az is, hogy a júliusban Prágában és Budapestre készülő Couve de Murville francia külügyminiszter csak *"udvariasan hűvös, minden külsőségtől mentes fogadtatásra"* talált Romániában, s a román lakosság úgyszólván nem is értesült látogatásáról. Mi ennek a tartózkodásnak a magyarázata ? Az A.F.P. híriroda munkatársa, Raymond Hubert szerint, aki a francia külügyminiszter romániai útján részt vett, *"valószínűnek látszik, hogy a román hatóságok nem tartották kívánatosnak, hogy a lakosság bizonyos elemei franciabarát érzelmeiket kinyilvánítsák, s ezzel az ország vezetőit kényes vagy kompromittáló helyzetbe hozzák"*. Ez az oka annak, hogy a "francia-román baráti találkozót" amelynek bizonyára az egész ország örült, csak csöndben, "vezetői színvonalon" ünnepelték meg. A bolgároknak viszont nem kellett érzelmeiket elfojtaniok, hiszen nekik "legjobb barátjuk továbbra is a Szovjetunió".

DE GAULLE FRANCIAORSZÁGA a kelet-európai országok lakossága szemében nemcsak az Amerika-ellenesség, hanem a Nyugat, a gondolatszabadság és a demokrácia jelképe is. A kommunista vezetők magatartása ezért is ellentmondásos vele szemben. Egyrészt szívesen kezelik Franciaországot megkülönböztető módon, másrészt viszont attól tartanak, hogy Párizs a *"burzsoá befolyás" trójai falova* is lehet.

Az imént tett megállapításunk második része talán még az elsőnél is fontosabb. A kelet-európai országok vezetőit egyre a német kérdés megoldása aggasztja, s így elégedetten látják, hogy De Gaulle tábornok elismerte az Odera-Neisse határt, s ellenzi Németország nukleáris felfegyverzését. Elismerésük azonban ennél nem megy tovább. A kelet-európai országok, akárcsak a Szovjetunió, azt is szeretnék, hogy Franciaország ismerje el a NDK-t. Erről viszont szó sincsen. Ugyanakkor Varsóban arra is utaltak, hogy a keleti vezetők igen rossz szemmel látnák, ha a NATÓ-ban a Német Szövetségi Köztársaság lenne az Egyesült Államok elsőszámú szövetségese. Így tehát Kelet-Európában egyrészt örülnek annak, hogy Franciaország eltávolodik Uncle Sam-tól, másrészt viszont azt sem bánnák, ha a franciák bent maradnának az Atlanti Szövetségben és megtartanák szavazati jogukat. Ahogy ezt André Fontaine, a 'Le Monde" szerkesztője mondta igen találóan, a lengyelek *"a német kérdés megoldását nem a hatalmi tömbök felbomlásától, hanem azok megegyezésétől várják"*.

ÍME, ezek a határok, amelyek között De Gaulle tábornok moszkvai útjának küszöbén a francia *"enyhüléssel az egyetértés felé"* jelszavú külpolitika mozoghat. Az igazat megvallva, a határok meglehetősen szűkek. Mégis, a vállalkozás megéri a fáradságot, s mi is aláírhatjuk, amit Couve de Murville Varsóban mondott : *"Amikor német kérdésről van szó, ez valójában ennyit jelent : mi lesz Németország sorsa és hogyan lehet mindenki által elfogadható feltételek mellett egyesíteni az országot? Mi Franciaországban azt tartjuk, hogy minden, amit tenni lehet — s ez nem csekély — az nem más, mint számolni a fejlődéssel és olyan új feltételeket teremteni, amelyek alkalmasak a nagy kérdések megvitatására. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy Nyugat-Európa és Kelet-Európa országai között új kapcsolatokat kell létrehozni."*

"Végre a valóság talajára érkeztünk", jegyzi meg a francia külügyminiszter nyilatkozatáról a belgrádi "Borba" május 23-i száma. S nem vitás, a politikai realizmus lényege ma ez : félretenni a német kérdést, és a ma már kissé hézagos vasfüggönyön keresztül a megosztott Európa két része között, a lehető legszélesebb mértékben, gazdasági, kulturális, sőt akár politikai kapcsolatokat létesíteni. Az így nyert idő azután talán elegendő lehet, hogy a változatlanul döntő, központi helyet elfoglaló *német kérdést* mindkét fél alaposan átgondolja.

DIALÓGUS

AMINT a "Népszabadság" — és valamennyi magyar napilap — 1966. június 4-i számából kiderül : *"A Német Szövetségi Köztársaság londoni nagykövetsége — kormánya nevében — jegyzéket adott át a Magyar Népköztársaság londoni nagykövetségének a Magyar Népköztársaság kormányához való továbbítás kérésével"*. Kitűnő, gondolhatná az ember, a Német Szövetségi Köztársaság végre elfogadta a Magyar Népköztársaság kormányának oly gyakran és oly nagy lendülettel hangoztatott javaslatait "dialógus" létesítésére, azaz a békés egymás mellett élés további javítására, az álláspontok tisztázására, a feszültség enyhítésére. Kitűnő, gondolhatná az ember, a Német Szövetségi Köztársaság olyan lépésre szánta el magát, amely nem vádolható hidegháborús célzattal — legalábbis külszíne szerint —, olyan lépésre, amely alkalmat ad a Magyar Népköztársaság kormányának, hogy politikailag hasznosítsa a maga javára mindazt, amit — gazdaságilag — már évek óta oly nagy igyekezettel próbál hasznosítani a Német Szövetségi Köztársaság márkáival. Kitűnő, gondolhatná az ember, ha a közlemény olvasását e ponton befejezné.

Minthogy azonban tovább olvassa, azt is mindjárt észreveheti, hogy egyáltalán nem is olyan kitűnő. Mert a következő sorból megtudhatja, hogy : *"A jegyzék öt fejezetből áll és a következőket tartalmazza..."* A fogalmazás már némi gyanakvásra késztet. A *következőket* tartalmazza ? Ezek szerint — a dialógus jegyében — nem lesz alkalmunk arra, hogy az *egész* jegyzéket elolvashassuk, csupán a *következőket, amit tartalmaz,* s amit a Magyar Népköztársaság kormánya — a dialógus jegyében — alkalmasnak tart arra, hogy a Magyar Népköztársaság kiskorú lakossága elé bocsásson. Igaz, hogy a Magyar Népköztársaság — teljes terjedelmében közölt — válaszjegyzékéből megtudjuk, hogy *"a jegyzék... elvéti a célt, mert nagy terjedelme ellenére sem jut benne egyetlen mondat sem a német kérdés megoldásának ésszerű, igazságos és reális elképzelésére"* (mert reális, ésszerű és igazságos elképzelések kizárólag a Magyar Népköztársaság kormányának jutnak eszébe), de ebbe még bele is nyugodnánk, még a "kivonatolt" német jegyzéket is hajlandók lennénk elfogadni, ha a Magyar Népköztársaság kormánya — megelőzve önmaga terjedelmes válaszát — *a kivonatolt szövegben elhelyezett zárójeles megjegyzések segítségével* azonnal ki nem nyilvánítaná teljes és tökéletes képtelenségét a dialógusra, vagyis az emberek közötti egyszerű beszélgetés folytatására.

NEM ELÉG AZ, hogy hülyének bélyegezik beszélgető partnerüket, akinek "egyetlen mondata" sincs "ésszerűen, reálisan, igazságosan" elképzelt akciókra, nem elég, hogy a maguk válaszát teljes terjedelemben közlik anélkül, hogy — beszélgető partnerüknek — legalább módot adnának álláspontja kifejtésére, (amit, mint a magyar jegyzék elmondja, meg is tesz, méghozzá *nagy* terjedelemben), nem elég, hogy egy barátságos közeledést — ami az országnak minden bizonnyal hasznára válnék s nem is kellene feladnia féltve őrzött ideológiáját — pökhendien és naggyképűen taszítanak el maguktól, meghatározva és eldöntve azt az utat, amelyen a Német Szövetségi Köztársaságnak — egy független és önálló államnak — járnia kell, ha azt akarja, hogy a Magyar Népköztársaság kormánya elégedett legyen viselkedésével, mindez nem elég : az kell, hogy — zárójeles megjegyzésekkel — saját nemzeti érdekeink védelme helyett, nagyhangúan "megvédelmezzék" a Német Demokratikus Köztársaság — azaz Kelet-Németország — vélt — vagy valódi — érdekeit.

Mert igaz, hogy *"a Német Szövetségi Köztársaság kijelenti, hogy békében kíván élni és nemzeti főfeladatának tekinti a megosztottság felszámolását"*, továbbá, hogy *"a megosztottság felszámolásáért áldozatra is kész"*, de a Magyar Népköztársaság kormánya azonnal rávágja, hogy : *"A jegyzékben nem jelöli meg, milyen áldozatra kész"*, sőt uram bocsá' — *"a Német Demokratikus Köztársaság létét meg sem említi"* ; igaz, hogy *"a Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia és az ezt óhajtó más kelet-európai államok kormányaival is formai nyilatkozatot kíván cserélni, melyekben a vitás kérdések rendezésével kapcsolatban lemondanak az erőszak alkalmazásáról"*, sőt azt javasolja, hogy *"az NSZK és az egyes európai szocialista országok megfigyelőket cseréljenek egymás hadgyakorlatain való részvétel céljából"*, de az is igaz, zárójelben, hogy *"nem tesz ilyen ajánlatot a Német Demokratikus Köztársaságnak."*

Még a kivonatból is látható, hogy az NSZK jegyzéke nem hidegháborús okirat, inkább kísérlet, hogy az európai helyzetet valamiképp kimozdítsa merev egyhangúságából még akkor is, ha nem minden javaslata célszerű vagy megvalósítható, noha erről fogalmunk nincsen, mivelhogy tíz millió magyarral együtt mi sem voltunk elég érettek ahhoz, hogy a jegyzéket egész terjedelmében elolvashassuk s ebben a tekintetben még Kelet-Németországnál is hátrányosabb helyzetben vagyunk, ahol, például, a kommunista "Neues Deutschland", teljes terjedelmében közölte a német szociáldemokraták javaslatait az úgynevezett nemzeti párbeszéddel kapcsolatban.

DE ERRŐL nálunk szó sem lehet : Magyarország, Magyarország és a magyar kommunisták elvhűen ragaszkodnak rögeszméikhez még akkor is, ha belegebed a nemzet. Mert a Magyar Népköztársasággal nem lehet csak úgy békésen, nyugodtan, emberhez méltóan elbeszélgetni, de nem ám! A Magyar Népköztársasággal folytatott *"érdemleges diplomáciai párbeszédhez"* az szükséges, hogy *"a Német Szövetségi Köztársaság meggyőző jelek között haladjon előre"* azon az úton, amit a Magyar Népköztársaság Kormánya jelölt ki számára, vagyis hogy — hiszen mi lehet fontosabb számunkra, mint Ulbricht Kelet-Németországa — *"működjék közre a Német Demokratikus Köztársasággal egy össz-európai biztonsági konferencia előkészítésében."* Ez esetben a Magyar Népköztársaság kormánya hajlandó lesz *"eszmecserét folytatni a Német Szövetségi Köztársasággal az európai biztonság kérdéséről."* Nagyot koppintottak Erhard orrára, most aztán sziszeghet ! Komolyan vette, amit a dialógusról Budapesten mondtak ? Most azután foghatja a fejét, hiszen odamondogattak neki, amint az már a diplomáciában illik, alaposan, kertelés nélkül, ahogy egy olyan országnak jár, amely *"területéről az európai békét és biztonságot állandó veszéllyel fenyegeti."* A Magyar Népköztársaság kormánya büszkén néz körül. Okosságból, diplomáciából, bölcsességből, tapintatból, államférfiúi körültekintésből, a nemzeti érdekek körömszakadtáig való védelmezéséből újból kiállta a próbát.

K. D.

GUNNAR KUMLIEN

Látogatás Gyilasz feleségénél

MINTEGY KILENC ÉVE ismerem Milován Gyilaszt és feleségét, Stefániát. Akárcsak más külföldi újságírók, a háború vége óta figyelemmel kísérem a jugoszláviai eseményeket, először csak a Svéd Rádió, majd később a Svéd Televízió munkatársaként is. Székhelyem Róma. Közvetlen tanúja voltam Tito és a Kominform szakításának, később pedig kibékülésének a szovjet tömbbel.

Milován Gyilasszal először azután találkoztam, hogy 1956-ban megéltem Budapesten a forradalmat. Természetesen erről beszéltünk. Feltűnt nekem, hogy Gyilasz a kommunizmust már akkor is haldokló ideológiának tekintette, amelynek a keleti tömb országaiban több-kevesebb életereje van még ugyan, de mindenütt korhad már.

Mivel ekkor már az "Új osztály" című könyvéért letöltötte börtönbüntetését, mivel új könyvével ismét megkockáztatta, hogy megint elítélik, megkérdeztem tőle, vajon nem lenne-e helyesebb, ha elhagyná az országot és eképpen a szólásszabadság tágabb lehetőségét biztosítaná magának, avagy szükség esetén, egy nyugati követségen keresne menedéket. Erélyesen rázta fejét: "Itt a helyem, — mondotta, — nem külföldön. A menekült elveszíti kapcsolatát hazája valóságával. És nagyot tévednek, ha azt hiszik, hogy fenyegetéssel vagy erőszakkal befoghatják a számat..."

NÉHÁNY HÓNAP MÚLVA ismét a Belgrád melletti mitrovicai börtönbe került. Könyveiért eddig nyolc esztendőt töltött ott és még öt éve van hátra. Minden belgrádi látogatásomkor felkerestem azóta feleségét, a város központjában lévő kis lakásán. Borzalmas az asszony elszigeteltsége és magánya. Amikor férjét először elítélték, a párt azt követelte tőle, — akkoriban bizalmi állást töltött be a központi bizottság hivatalában, — váljék el férjétől. Mivel ezt felháborodottan megtagadta, értésére adták, hogy ebben az esetben viselnie kell a következményeket.

Az első következmény egy ellene irányuló botrány-per volt, amelyből csupán egy váratlan, megdönthetetlen alibi révén sikerült kivonnia magát.

Azóta csak Alexisz nevű kisfiának élt. Légüres tér támadt körülötte. Ennek fénypontjai férje amerikai kiadójának közleményei arról, hogy Gyilasz könyveit mind több nyelvre fordítják le; fénypontja a börtönből havonta egyszer érkező cenzúrázott levél — mert többet nem engedélyeznek és ez is csak egyoldalas lehet — és fénypontja a havonta egyszer sorra kerülő félórás börtönlátogatás. Ilyenkor Gyilasz felesége és fia csomagok tömegével érkezik. Olyasmiket hoznak, amikről feltételezik, hogy örömet szereznének a fogolynak és esetleg meg is kapja őket. Sajnos azonban, az ellenőrök csak az ajándékok csekély részét engedélyezik. Egyszer télen, harmincfokos hidegben attól tartottak, hogy elfagy a rab keze, lába — hiszen a börtönt nem fűtik — és ezért prémmel bélelt csizmát hoztak neki. De az ellenőrök minden indokolás nélkül visszaküldték. Máskor Gyilasz a fia kezéről készített gipszöntvényt kért. Felesége elhozta, de nem adhatta be. Talán attól tartottak, hogy az öntvény valami üzenetet rejt.

Szigorúan ellenőrzik Gyilasz és felesége beszélgetéseit is. Az asztal egyik végén ül a rab, a másikon az asszony meg a kisfiú, köztük pedig két UDBA titkosrendőr. Nem érinthetik meg egymást, még kezet se foghatnak, nehogy esetleg valamit ki- vagy becsempésszenek.

Fogsága első időszakát Gyilasz magánzárkában töltötte, olyan körülmények között, hogy felesége attól tartott, rövidesen tönkremegy. Elkeseredésében az asszony levelet írt Nehrúnak, megkérte, járjon közbe Titónál. Remélni se merte, hogy sorai eljutnak rendeltetési helyükre. De eljutottak. Egy indiai diplomata meglátogatta Gyilasznét. Ezután a rab helyzete annyiban javult, hogy nem szigetelték el. Fogolytársai közönséges bűnözők és egyik-másikuknak nyilván feladatává tették, hogy Gyilaszról jelentéseket adjon. De még ez a társaság is jobb a magánzárkánál.

Könyvek WC-papíron

A BÖRTÖNBEN ilyen körülmények között írja Gyilasz könyveit. Napját részletesen kidolgozott órarend szerint osztja be, amelyet pontosan betart. Vannak könyvei, olvashatja az összes jugoszláv lapokat és ezért különösen arról tájékozódhat, mi történik a keleti tömbben. De mivel nem juthat más papírhoz, a WC-papírt vágja négyszögekre, ezeket pedig átlátszó plasztik szalagokkal ragasztja össze. Erre ír régimódi töltőtollával, amely nagy pacákat ejt. Gyakran olyan hideg van zárkájában, hogy kesztyűben ír. Olykor még kesztyűben se tudott. Ujjait úgy elborították a fagydaganatok, hogy a töltőtollat se bírta fogni. Néhány heti írás-szünetet tartott és ezalatt az olvasásra összpontosította figyelmét.

Ez a most 55 éves montenegrói harcos oly erős akaratú, hogy még ilyen körülmények között is nemcsak több könyvet írt, hanem — főleg stílusa hajlékonyságának megóvására és a változatosság kedvéért — lefordította szerbre Milton "Elveszett paradicsom"-át.

Múlt évben a Jugoszláv Televízió a felszabadító harcok emlékére hosszú és körülményes programot mutatott be. Felhasználták a régi, eredeti filmeket is. Feltűnt egész Jugoszláviában, hogy Gyilaszt, aki pedig ebben az időben Tito mellett az egyik legfontosabb vezetőszemélyiség volt, következetesen kivágták, mintha sose létezett volna. Kivágták akkor is, ha ezzel a képek eltorzultak, érthetetlen hasadások támadtak, hiszen akkoriban Gyilasz csaknem mindig az események középpontjában, előterében állt.

AMIKOR mostanában visszatértem Jugoszláviába, Gyilaszné hajlandónak mutatkozott, hogy egy televíziós programban elmondjon egyet-mást férje börtönben írt könyveiről, amelyeket Gyilasz élete legszámottevőbb munkáinak tekint. De ezeket a könyveket nem küldheti ki. Mihelyt kézirata elkészül, a rendőrség, a biztonság okáért, menten lefoglalja. Aztán Gyilasz visszakaphatja kéziratát, ha változtatni kíván rajta vagy át akarja dolgozni. Gyilaszné emellett el akarta mondani, hogy férjének az elmúlt esztendőben három alkalommal mérgezési tünetei voltak, alighanem ételtől. Az asszonynak sikerült elérnie, hogy Gyilasz most a fogház kórházának főztjét eheti, de ez Stefánia asszonyt nem nyugtatja meg. A börtön orvosa, aki Gyilaszt megvizsgálta, úgy véli, gyomordaganata van. Maga az asszony is évek óta vesebajban szenved, olyannyira, hogy munkaképtelen.

EZÚTTAL, mielőtt felszerelésemet, a filmfelvevőgépet, a hangfelvevőt, a fényszórókat és operatőrömet Jugoszláviába küldettem volna, hogy többféle felvételt készítsek, a jugoszláv Tájékoztatási Minisztériumban megtudakoltam, milyen engedélyekre van szükségem, hogy fimezhessek. Azt válaszolták: Jugoszlávia szabad ország, semmiféle engedélyre nincs szükség, hogy a szabadban filmezhessek. Ha azonban jugoszláv vállalatoknál, például gyárakban, avagy esetleg iskolákban akarnék filmeket készíteni, elég, ha ezt közlöm a minisztériummal, így valami időpontban megállapodhatunk; ám mindez csupán formalitás. Úgy tűnt, hangsúlyozni kívánják, hogy e tekintetben Jugoszlávia nagyvonalúbb számos nyugati országnál is.

Gyilasznéval és fiával, Alexisszel, aki most már 13 éves, egy teljes napot töltöttem el kis lakásukban olasz operatőrömmel együtt. Hogy ne keltsünk felesleges feltűnést, fényszóróinkkal behúzott függönyök mögött dolgoztunk. Még ez előtt Gyilaszné megmutatta nekünk, hogy az utca túlsó oldaláról melyik lakásból szokta őt figyelni a rendőrség. A felvevőgép és a mikrofon előtt aztán elmondotta: férje két könyvet írt a börtönben, az egyik ideiglenes címe "Elvesztett csaták", a másiké "Világok és hidak". Második könyvét Gyilasz legfontosabb munkájának tekinti, fontosabbnak, mint az "Új osztály"-t vagy a "Beszélgetések Sztálinnal"-t. Persze mindent nem mondhatott el róla a börtön-beszélgetésükkor jelenlévő rendőrök miatt. De azt tudta Stefánia asszony, hogy a "Világok és hidak" regény formájába öntött ideológiai hitvallás. Gyilasz visszanyúl a múltba és kimutatja: ez a múlt határozza meg a jelent. A jelen gyorsan változik, de éppen ellentétes irányban a marxista ideológia elképzeléseivel. A marxista ideológiát Gyilasz teljességgel elavultnak tartja. A cselekmény szeretett szülőföldjén Montenegróban játszódik.

MUNKÁJÁBAN vita tárgyává teszi a jugoszláv agrárreformot is, amely — mint ismeretes — félúton elakadt, soha el nem érte a kollektivizálás utolsó szakaszát. Felosztották a hajdani nagybirtokokat, kisbirtokokat létesítettek, amelynek azonban nem jövedelmezők — éppúgy, mint más országokban sem, ahol ilyen jellegű kisbirtokok vannak. A magántulajdon megmaradt a jugoszláv vidéken és Lenin jóslata beteljesedett: ha megengedik, hogy a kapitalizmus kisbirtokok formájában a vidéken megmaradjon, sose fogják legyőzni, mert mindenkor "újjátermeli" a kapitalizmust. A mai dilemma most az, hogy sem a teljes kollektivizálás irányába nem haladhatnak, mert ez kétségtelenül parasztforradalmat lobbantana föl, de vissza sem térhetnek a nagyobb, iparilag művelt magángazdaságok rendszeréhez, amelyek, miként a skandináv államok példája mutatja, valóban jövedelmezőek. Ez a megoldás ideológiailag alázná meg a kommunista kormányt. Jugoszlávia súlyos gazdasági válságának éppen ez a különös helyzet az oka és ennek tulajdonítható, hogy a jugoszlávok tömegesen vándorolnak ki a kapitalista Nyugatra.

A 13 ÉVES Alexisz Gyilasz derék fiúcska, akinek úgy látszik csak az a becsvágya, hogy méltó legyen apjához. Az iskolából mindig a legjobb bizonyítványokat hozza haza.

Apja, akit jóformán csak börtönben látott, valószínűtlennek, inkább víziónak, mint valóságosnak tűnik számára. Bár ifjúsága szenvedélyével átérzi az apjával történt igazságtalanságot, a politika egyáltalán nem érdekli. A marxizmus-leninizmus, miként az iskolában tanítják, csak különösen unalmas tantárgy, "számomra — mondja — csak egy része a történelemnek."

"Államvédelmi rendőrség"

AMIKOR este halálfáradtan elhagytuk Gyilaszné lakását és a nagy Metropol Szálloda felé vettük utunkat, egy sötét utcában két gépkocsi haladt el mellettünk, majd fölhajtottak a járdára és megálltak. Az első gépkocsiból öt férfi szállt ki zsebredugott kézzel. Minden oldalról körülfogtak bennünket és egyikük jó angolsággal mondotta: "Államvédelmi rendőrség! Jöjjenek velünk, beszédünk van magukkal!" Láttam, a második kocsi három utasa is fölkészült, hogy szükség esetén közbelépjen. A komorság feloldására azt javasoltam, beszélgessünk a szálloda bárjában, ha egyáltalán szükség van erre. De meghívásomat nem méltányolták. Nagyon komolyan megismételték felszólításukat, hogy menjünk velük és a hallgatag rendőrök közelebb léptek hozzánk.

Nem volt választásunk: velük mentünk.

Az államvédelmi rendőrség — az UDBA — központjában, bár szombat este volt, tekintélyes számú rendőr nyüzsgött, úgy látszik, bennünket vártak. Többen közülük magasrangúak lehettek, mert társaik mély tisztelettel vették őket körül. Azonnal elválasztottak munkatársamtól és külön-külön hallgattak ki bennünket. Alkalmankint, nyilván, egybevetették a két kihallgatás eredményét. Megkérdeztek, miért jöttem Jugoszláviába, milyen felvételeket készítettem eddig stb. Az igazságnak megfelelően válaszoltam, mire megjegyezték: nincs engedélyem a Belügyminisztériumtól, hogy filmezzek. Kihallgatóm csodálkozással fogadta, amikor elmondtam neki: a Tájékoztatási Minisztériumban közölték velem, nincs ilyen engedélyre szükségem. Végül elvették svéd útlevelemet, Rolleiflex fényképezőgépemet, az iratokat és a hangszalagokat tartalmazó táskámat.

Éjfél után engedtek el bennünket és visszavittek a szállodába. Itt azonnal megállapíthattuk, hogy idő közben szobáinkat alaposan átkutatták.

MÁSNAP REGGEL minden ottmaradt felszerelésünket Gyilaszné lakásáról a rendőrségre kellett szállítanunk. Stefánia asszonyt a történtek nem lepték meg, sőt, szinte megkönnyebbültnek látszott. "Az én lakásom úgyis csak a Mitrovica börtön mellékszárnya, — mondotta, — de a világnak tudnia kell, mi történik a férjemmel. Ti vagytok a védelmem, az egyetlen védelmem" — fűzte hozzá. Amikor elhajtattunk, tüntetőleg lekísért bennünket az utcára és a legmelegebb szívélyességgel búcsúzott el tőlünk. A megfigyelők — bizonnyal többen is akadtak, méghozzá sasszeműek — úgy vélhették volna, a Gyilasz-család legszorosabb baráti köréhez tartozunk. Mi így is éreztük.

A rendőrségen megint órákig vallattak bennünket és közben aprólékosan átvizsgálták felszerelésünket. Végül szerbül írásban összefoglalták kijelentéseinket és miután a szöveget lefordították, — ezt orosz nyelvismeretem révén többé-kevésbé ellenőrizni tudtam —, felszólítottak, írjam alá a jegyzőkönyvet. Amikor ezt megtagadtam, közölték velem, hogy a három másolat egyikét megtarthatom. Erre aláírtam.

MIUTÁN három óra hosszat a rendőrségen tartottak bennünket, végre kihirdették előttünk, amit úgyis vártunk, a "Legfelsőbb hatóság határozatát". Írásos kiutasítási végzés volt, amelyet útlevelembe is bevezettek, mielőtt visszaadták. A végzés 17 órás határidőt szabott meg, hogy az országot elhagyjam. A Gyilasznénál készített filmjeinket és hangszalagjainkat elkobozták és végül jegyzőkönyvem megígért másolatát sem voltak hajlandók kiszolgáltatni.

Amikor a közlés szabadságának ilyen önkényes elnyomása ellen tiltakoztam és kijelentettem, ennek megfelelő visszhangja lesz a világon, udvariasan azt válaszolták: örüljek, hogy nem kerültem börtönbe.

AZ ELUTAZÁSOMIG még hátralévő 17 óra alatt óvatosan megtudakoltam jólértesült jugoszláv ismerőseimnél, vajon mi lehet a meglepő intézkedés hátterében? Azt válaszolták, az ok minden bizonnyal a következő: az államvédelmi rendőrség arra gyanakodhatott, hogy Gyilasznénál mikrofilmeket készítettünk férje kéziratairól, amelyeket valamilyen módon kicsempészhetett a börtönből, hogy külföldre juttassa.

Jugoszláviában már megkezdődött a hatalmi harc a 74 esztendős Tito utódlásáért. A jelenlegi válság nemcsak gazdasági természetű, hanem ideológiailag és morálisan is megingatta a népet. Tito tekintélye mindinkább csökken. A kapitalista Nyugatra kívándorló sok ezer munkanélküli szégyenletesnek tartja, hogy olyan fényűzésben él, mint a Habsburg Monarchia mágnásai. Egy francia hetilapot, amely Titót a "világ legdrágább diktátorának nevezte", hosszú időre kitiltottak Jugoszláviából. Az elnök "trónörökösei" Kardelj és Rankovics, dühödt harcot folytatnak egymás ellen, erről számtalan anekdota kering Belgrádban. Hogy esetleg Gyilasz lenne a harmadik jelölt, afféle "sötét ló", a legtöbb megfigyelő számára nem tűnik valószínűnek, legalább jelenleg nem. Ám Gyilasz tekintélye növekszik. Ő az, aki meg meri mondani az igazat — bármi áron. Erkölcsileg egyre erősödik helyzete, annak arányában, ahogy a nép mindinkább kiábrándul az "új osztály"-ból. Gyilasz tiszta maradt.

A király meztelen

AZ UTÓBBI IDŐBEN gyakorta hallottam Jugoszláviában, hogy Gyilaszt összehasonlították a király új ruhájáról szóló mese fiúcskájával. Mindenki megcsodálta a király remek új ruháját, csak az anyja karján ülő fiúcska nem. Hangosan kiáltotta: a király meztelen.

Az elmúlt esztendőkben kétségtelenül jelentékeny mértékben liberalizálódott az ország. Bizonyos vonatkozásokban meglepő a szabadság, az emberek úgy szidják a rendszert, ahogy ez tíz éve elképzelhetetlen lett volna. Úgy tűnik, mintha a kormány, szinte biztatná őket erre, hogy kitombolják magukat. Úgy érzik manapság magukat a jugoszlávok, mintha hosszú ideig szigorú gyámság alatt álltak volna és gyámjuk hirtelen kijelentené: már felnőttek, itt az ideje, hogy függetlenekké váljanak és maguk vállalják a felelősséget. Hanem ennek a függetlenségnek keserű a mellékíze, mert úgy látják, örökségük jó része adósságokból áll...

A számtalan, Jugoszláviában és más népi demokráciában keringő politikai adoma, a nyugati látogató számára néha nehezen érthető, de egyik-másiknak mély jelképes értelme van. Az egyik így szól: "Másutt azt mondják, a forradalom fölfalja saját gyermekeit. Jugoszláviában a forradalom gyermekei falják föl a forradalmat."

De a legjelentőségteljesebb adoma Sztálin két hátrahagyott leveléhez fűződik. Az egyiken ez állt: "Felbontandó, ha a párt nehézségbe kerül." Amikor kinyitották a következőket találták benne: "Varrjatok minden hibát az én nyakamba". A második levél borítékján ez volt olvasható: "Felbontandó, ha a párt igen komoly nehézségekbe kerül." A tartalma pedig így szólt: "Tegyetek úgy, ahogy én cselekedtem."

Valóban ez a népi demokráciák dilemmája. Ha rosszul mennek a dolgok, könnyű minden hibát a személyi kultuszra és Sztálinra kenni. Ha azonban valóban nagy veszély fenyeget, az "új osztálynak" nincs választása, Sztálin módjára kell cselekednie.

Erre példa Gyilasz esete is.

KESZEI ISTVÁN VERSEI

13. Szonett

A falba vert szegek is meglazulnak,
csak pár percig csillognak csontjaink.
A négy égtáj felé egyszerre vágj az útnak!
Mindenfelől az alkony árnya int.

Ó, mi mindent kiálltak őseink miértünk:
kötélidegzetükből szőtték a jövőnk,
mégis felfeslik sorsunk, ömlik majd a
vérünk,
testünkből sem marad más csak pár ócska
rönk.

Egy barbár öklű Óriás a törvény
kőtáblái markában összetörvén
az ősi parancsok pozdorjává zúzott porát

a szélbe szórja, a harmat vérébe pancsol,
leköp minden sugallatot, benső parancsot,
fogaival ketté fűrészel népet és hazát.

A Szeplő Fogantatása

Nem bánom, hogy arcodon ott a szeplő,
hogy ott virít a pattanás, szemölcs,
a Szeplőtelen Tisztaság Ősanyja eljő,
fejed addig is érjen, akár egy gyümölcs.

A gondolat zamata, forró vére
minden cseppjével járja át agyad,
velőd mélyén gyümölcsöskertnyi álom érjen
képzelettel csordultig töltsed meg magad!

A Szeplőtelen, tiszta, hűvös Semmiségben
arcod után vágyódtam forrón, egyre égtem,
ráncodban is üdvöt találtam volna én.

"A benső szépség átsüt szeplőiden is:"
— e dogma
édes varázslatában nyelvem csak dadog ma,
a Szeplő Fogantatásának ünnepén.

Irodalmi Ujság

LÓRÁNT LÁSZLÓ, költő, író, újságíró, az Irodalmi Újság ausztriai terjesztője 61 éves korában elhunyt. Az Otthon regénypályázatán tűnt fel 1931-ben "Tettének oka ismeretlen" című regényével. "A föld halála" című színművét Párizsban adták elő. Egyéb művei : "A sápadt kis Anikó", "A fekete malom", "Párizsi szálloda". "Pont úr és az asszonyok" (regények), "Sírások és sírásók", "A gépmadár dala", "Pesti képeskönyv", "Helyszíni közvetítés" (versek), "Don Quijote csodálatos feltámadása" (drámai játék), "Paletta" (portrésorozat modern festőkről).

Lóránt László a forradalom után Tel-Avivba vándorolt ki, majd Bécsbe költözött s ott antikváriumot nyitott. Halálával a magyar irodalom tehetséges alkotót, a magyar kultúra egyik leghűségesebb terjesztőjét vesztette el.

*

AZ UNIMA, a Nemzetközi Bábművész Szövetség idei kongresszusát Münchenben rendezi meg júniusban, s ez idő alatt nemzetközi bábfesztivált is tartanak, amelyre a budapesti Állami Bábszínház együttesét is meghívták. A magyar társulat a fesztiválon Bartók "A fából faragott királyfi" és Sztravinszkij "Petruska" című művének bábváltozatával vesz részt.

*

TITO GOBBI, a híres baritonista két nappal az előadás előtt lemondta vendégszereplését a Párizsi Operaházban. "Don Carlos"-t kellett volna énekelnie, de — amint ezt az újságíróknak elmondta — a hanyag és művészietlen előkészületek miatt nem volt hajlandó fellépni. Georges Auric, a Párizsi Opera igazgatója anyagi és erkölcsi kártérítésért beperelte a művészt.

*

A BUDAPESTI MADÁCH SZÍNHÁZ moszkvai vendégszereplésre utazott. Műsorukon a "Hamlet", a "Kispolgárok", a "Kocsonya Mihály házassága" és a "Koldusopera" szerepel. Előadásaikat magyar nyelven tartják.

*

VADNAI ZSUZSA "Damernes Rom Guide" (Római útikalauz hölgyeknek) című könyve megjelent a koppenhágai Samlerens Kiadónál. A könyvhöz Ulla Kampmann készített illusztrációkat, aki Fellini 8 és 1/2 című filmjénél is közreműködött, mint rajzoló. Melegen méltatta a könyvet a londoni "Sunday Mirror", a párizsi "France Soir", a stockholmi "Expressen", valamint a milánói "Il Giorno" és "ABC".

*

FUTBALL címmel szimfóniát komponált a világbajnokság tiszteletére Eddie Warner angol zeneszerző. A mű alcíme így hangzik : Szimfónia tizenkét gólban és két szabadrúgásban.

*

RENÉ CHART, Franciaország egyik legnagyobb élő költőjét tüntették ki a Kritikusok idei díjával.

*

BENEDETTO CROCE, a nagy olasz filozófus századik születési évfordulóját ünnepli szülővárosa, Nápoly. Benedetto Croce a fasiszták elöli emigrációjából visszatérve, 1945-től haláláig a nápolyi Olasz Történelmi Tudományok Intézetének volt elnöke.

*

LIBANONI KÖLTŐNŐNEK, Andrée Chedidnek ítélték a francia Louise Labé-díjat. Andrée Chedid 1946 óta állandóan Párizsban él.

*

TÖBB MINT SZÁZEZER HÍVŐ gyült össze a lengyelországi Lublinban a Szent János Katedrális előtt, hogy részt vegyen azon a misén, amelyet Visinszkij kardinális celebrált a lengyel katolicizmus millenáriumának megünneplésére.

*

JEAN ARP festőművész, szobrász és költő 79 éves korában elhunyt. A nagy művész hosszabb ideje teljes visszavonultságban élt Locarnóban.

HOLLAND-MAGYAR kulturális egyesület alakult Amszterdamban. Az egyesület a magyar és holland irodalom népszerűsítésével foglalkozik.

*

ALBRECHT DÜRER két elveszett képét találták meg Amerikában. A művek reprodukcióját az "Elveszett műkincsek" című albumban látta meg Edward Elicofon műgyűjtő, aki közölte, hogy ezeket a képeket 1946-ban vásárolta meg egy német fiatalembertől 500 dollárért. A fiatalembert azóta sem látta ; bizonyára a náci rablások nyomán kerülhetett hozzá a két Dürer-kép. A műveknek, melyeket a mester valószínűleg 1499-ben festett, ma 1 millió dollár az értéke.

*

KÜHNEL SZABÓ JÓZSEF budapesti képzőművész rajzaiból és festményeiből kiállítás nyílt a párizsi "La Case d'Art" (3 bis, rue des Beaux-Arts) galériában. A művész munkáit az utóbbi két évben müncheni, stuttgarti és koppenhágai galériák is bemutatták.

*

MOST ÁRVEREZTÉK el New Yorkban Helene Rubinstein szépségápolószer-gyáros összegyűjtött műkincseit. Az árverés több napig tartott ; Chagall egy-egy gouache-képéért 30.000 dollárt fizettek, Bonnard képe 60.000-ért kelt el. Brancusi "Madár" című szobra érte el a rekordárat : 140.000 dollárt.

*

DMITRIJ SOSZTAKOVICS, a világhírű szovjet zeneszerző infarktusban megbetegedett. A komponistát a leningrádi Szverdlovszk Kórházba szállították. Az orvosok megállapítása szerint egyelőre nem kell tartani a beteg állapotának rosszabbodásától.

*

A VERSAILLES-I Trianon-kastélyt hatalmas költséggel helyreállították. A XIV. Lajos építette kastélyban a külföldi államfőket szállásolják el.

*

TATÁRJÁRÁS KORABELI kis templom alapjait tárták fel Homokterenyén, a XIV. században épült gótikus templom mellett ; az épület maradványaiból romkertet alakítanak ki.

*

AZ AJULT LÓ a címe Françoise Sagan új darabjának, melynek Párizsban megkezdődtek a próbái.

*

GESZTY SZILVIA, a berlini Operaház magyar szólóénekesnője vendégszereplésre szerződött a londoni Covent Garden operához. Mozart "Varázsfuvola" című operájában az Éj királynője szerepét fogja énekelni. Ugyanezt a szerepet fogja alakítani az Edinburghi Ünnepi Játékokon is.

*

BARTÓK BÉLA "A csodálatos mandarin" című operáját nagy sikerrel mutatta be a párizsi Théâtre de l'Est Parisien, Dominique Dupuy betanításában.

*

A VÁCI VOX HUMANA kórus a hannoveri vegyeskórus meghívására Nyugat-Németországba utazott. A hatvantagú énekker Maklári József karnagy vezetésével Hannoverben és a weseri zenefesztiválon ad hangversenyt.

*

WILLIAM DOUGLAS-HOME, Douglas-Home volt angol miniszterelnök öccse színdarabot írt Napoléon utolsó szerelméről, egy angol lányról, aki Szent Ilonán találkozott a fogoly császárral.

*

PETER WEISS Marat-drámájának ítélték a New York-i színikritikusok az évad legjobb színművé címet. A drámát a londoni Royal Shakespeare Company mutatta be New Yorkban Peter Brook rendezésében.

A FRANCIA FILMAKADÉMIA a legjobb film Kristálycsillag-nagydíjával tüntette ki Milos Forman csehszlovák rendezőt "Egy szőke lány szerelme" című filmjéért. A legjobb színészi alakítás díját Brigitte Bardot kapta a "Viva Maria"-ban játszott szerepéért ; a férfi színészek közül Yves Montand nyerte el a díjat a "Vége a háborúnak" című filmben nyújtott alakításáért.

*

MÉRAY TIBOR könyve a szovjet-kínai viszályról a svájci németnyelvű kiadás után most "La Rupture Moscou-Pékin" címmel franciául is megjelent az Editions Robert Laffont-nál. Ebből az alkalomból a párizsi televízió interjút készített a szerzővel.

*

MARINA KRILOVICI román énekesnő nyerte a 100 ezer belga frankos első díjat a Brüsszeli Nemzetközi Dalversenyen, amelyben 26 ország 40 énekese vett részt.

*

A PÉCSI SZÉKESEGYHÁZ restaurálását folytatják. Több mint másfél ezer négyzetméter falfelületet restaurálnak, s helyreállítják a két oldalhajót is. Korszerűsítik a világítást, a hangosító- és szellőzőberendezéseket.

*

KANADA százéves fennállásának alkalmából a Királyi Pénzverde hatmillió példányban emlékérmet készít, amely jövőre kerül forgalomba, illetve iskolai kiosztásra. A centennáriumi emlékérem Pédery Hunt Dóra torontói magyar képzőművész terve alapján készül.

*

BATÓ JÓZSEF festőművész London, 78 éves korában elhunyt. Nagybányán és Párizsban tanult. Desvallières és Matisse növendéke volt. 1918 óta nem élt Magyarországon : előbb Berlinben lakott, majd Korda Sándor tanácsadója lett Londonban. Képeit múzeumok és rangos gyűjtemények őrzik.

SZTRAVINSZKIJ "Tűzmadár" és "Petruska", valamint Ravel "Daphnis és Cloë" című balettjének június 1-én volt a bemutatója a budapesti Erkel Színházban. A két Sztravinszkij-művet Bojarszkij, a leningrádi Kis Színház koreográfusa újította fel és tanította be. Ravel táncjátékához Eck Imre készített koreográfiát és az együttes az ő betanításában táncolta el magyar operaszínpadon először ezt a művet.

*

MÓRICZ ZSIGMOND húga, Móricz Ida, valamint leánya, Angéla Varga képzőművészeti munkáiból nyílt meg tárlat Budapesten. Móricz Ida és leánya hosszú idő óta Bécsben él.

*

VÁLTOZNAK AZ IDŐK. Háromnapos dzsesszfesztivál kezdődött Moszkvában. A zsüri elnöke Muragyeli szovjet zeneszerző, akinek nevét Sztálin-dala tette ismertté.

*

ELSŐ DÍJJAL jutalmazták az Antwerpenben rendezett kisfilmfesztiválon a magyarországi Szabó István "Gyermek-KRESZ" című kis-játékfilmjét a biztonsági filmek kategóriájában.

*

AZT AZ OKMÁNYT, amelyben Krisztina svéd királynő lemondott trónjáról, a Vatikán titkos levéltára kölcsönadja a kalandos életű királynő emlékének szentelt, Stockholmban rendezendő kiállításra. Ez lesz egyébként az utolsó alkalom amikor a Vatikán műkincset vagy okiratot ad kölcsön, mert VI. Pál pápa megtiltotta a kölcsönzéseket.

*

AMADÉE OZENFANT festőművész, aki sokáig együtt dolgozott Le Corbusier-val, elhunyt. Szerkesztője volt az "Esprit nouveau" című folyóiratnak. Művei a párizsi, angliai és amerikai múzeumokba kerültek.

BÁTORI MIKLÓS a "La Croix" című párizsi napilapban hosszú és meleghangú méltatást írt három magyar regényről : Déry Tibor "Befejezetlen mondat"-áról, Fejes Endre "Rozsdatemető"-jéről és Zilahy Lajos "Bíbor század"-áról, amelyek a közelmúltban jelentek meg franciául.

*

DR. NICOLAUS BRITZ, a Nemzetközi Lenau-Társaság főtitkára filmre viszi Lenau életének magyar vonatkozású emlékeit. Felvételeket készített Mosonmagyaróvár nevezetességeiről, és felkereste a Szigetközt, melynek szépsége több Lenau-vers megírásához adott ihletet.

*

BÉCS MŰEMLÉK ÉPÜLETEIT a tardosi és süttői kőbányákból szállított fehér és vörös mészkővel akarják felújítani. A nagyarányú felújításhoz három és féltonnás tömböket küldenek a magyar kőbányákból Bécsbe.

*

OZORÁN több kiállítás nyílt a helyi parasztfelkelés 200. és a vár fennállásának 550. évfordulója alkalmából. A Tolna megyei jobbágyfelkelésből fennmaradt írásos és egyéb emlékek kiállítását a vármúzeumban rendezték meg, az általános iskolában pedig a falubeli lányok és asszonyok állították ki színpompás kézimunkáikat. Ezenkívül grafikai műveket bemutató kiállítás is nyílt.

*

LE CORBUSIER műveinek kiállítását a nagy érdeklődésre való tekintettel a párizsi Iparművészeti Múzeumban június 20-ig meghosszabbították.

*

JÓKAI-NAPOKAT rendeztek idén is Komáromban, Jókai Mór szülővárosában. A rendezőtestület a Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesülete és a Szlovákiai Népművelési Intézet. A Jókai-napok május 22-én kezdődtek és 29-én Jókai Mór szobrának megkoszorúzásával és az "Új földesúr" című színmű előadásával értek véget.

*

CHAPLIN bejelentette, hogy a most elkészült "Hongkongi grófnő" című filmje után, melynek Sophia Loren és Marlon Brando a főszereplője, új filmen dolgozik és rövidesen megkezdi annak forgatását.

*

A PÁRIZSI DELACROIX MÚZEUMBAN kiállítás nyílik meg júliusban Delacroix és a romantikus tájképfestők műveiből. A kiállításon szerepelni fognak a többi között Cabat, Corot, Victor Hugo és Constable művei. A megnyitás napján Delacroix-emlékestet tartanak a Théâtre des Champs-Elysées-ben.

*

A KAROMKODÁS nemzetközi Lexikona, amely nemrégiben a Peter Wolfe angol kiadónál jelent meg, rövid idő alatt best-seller lett a londoni könyvpiacon.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 176, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Lóránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Irországban : L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale. Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 3.50 Schilling, Belgium : 9 frank, Dánia : 1 korona, Finnország : 50 márka, Franciaország : 0,90 frank, Hollandia : 0,80 forint, Izrael : 60 agora, Kanada : 0,25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 0,80 márka, Norvégia : 1.20 korona, Olaszország : 90 lira, Svédország : 0.80 korona, Svájc : 0,80 frank, USA : 0.25 USA dollár, Brazilia : 250 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési dij egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

IRODALMI ÚJSÁG ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS AUSZTRIÁBAN

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉSE

Wien, I. Bräuner Str. 2.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 11. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. július 1.

ALBERT PÁL

Utóhang a párizsi magyar kiállításhoz

GARA LÁSZLÓ oly sokat emlegetett antológiája óta szellemi értékeink elismertetésére a legjelentősebb és legsikeresebb tett a nagy, mintegy háromszáz műalkotást felsorakoztató magyar képzőművészeti kiállítás volt, amelyre a párizsi "Petit-Palais"-ban került sor "L'art de Hongrie du Xe au XXe siécle" ("A magyar művészet tíz évszázada") címmel. A "Petit-Palais" kiállítása ugyan csak július első napjaiban zárja kapuit, de már most elmondhatjuk : a szakemberek és a nagyközönség szemében valóságos felfedezésnek számított ; a látogatók nap mint nap szép számmal érkeztek, a napi és heti sajtóban pedig neves kritikusok, André Chastel és Pierre du Colombier, Boris Lossky és Raymond Charmet elemezték-méltatták az eseményt. Jóleső érzéssel állapíthatjuk meg, hogy a főleg az első részében kitűnően válogatott, szinte az összes jelentős és a szállítás veszélyeinek kitehető alkotást bemutató kiállítás minden egyes érdekesebb opuszára felfigyeltek. Elismeréssel szóltak honfoglaláskori domborított és karcolt, pálmalevéllel, életfával, fantasztikus állatokkal díszített süvegvégeinkről, övcsatjainkról, tarsolylemezeinkről. Felfedezték a francia hatást — a moissac-i stílust — a Pécsi Székesegyház szentélykorlátjáról való aggastyánban, a burgundiai vonásokat a kiállítás egyik legszebb darabjában, a vörösmárványba faragott, harmonikus kalocsai királyfejben ; két, a dobot verő kentaurt és az Ecclesiát jelképező női fejet ábrázoló románkori "aquamanilé"-nket, vízöntő edényünket, melveken Meuse-vidéki és magyaros elemek találkoznak, külön is kiemelték. A kiállítás nagy sikerének számított két gótikus faszobrunk, a *Szlatvini Madonna* és az elegáns S-formában hajló barkai *Szent Dorottya*. Középkori festészetünkből különösen a "nemzetközi gótika" hazai mesterét, a garamszentbenedeki szárnyasoltár részleteivel szereplő Kolozsvári Tamást méltányolták, de majdnem minden kritikus megemlékezett az aranyosmaróti oltárképről, az olaszos hatást mutató kassai *Rózsás Madonná*-ról, a Mosócon dolgozó és vitatott eredetű G.H. mesterről, akinek *Angyali üdvözlet*-én az északias figurák mögött szinte umbriai ihlettségű táj látható.

A "PETIT-PALAIS" termeinek legimpozánsabb művei azonban a középkor és a reneszánsz határán álló nagy festő, M.S. mester Esztergomban, ill, a budapesti Szépművészeti Múzeumban őrzött *Kálváriá*-ja és *Mária és Erzsébet találkozása* voltak, amelyekhez harmadikként egy sokáig vitatott szerzőjű táblakép, a lille-i múzeumból való, olaszos hátterű, ötvöstárgyakkal zsúfolt *Királyok imádása* csatlakozott. Volt idő, nem is olyan régen, amikor egynémely hazai művészettörténész M.S. mestert a mereven, történelmietlenül alkalmazott realizmus-koncepció nevében igyekezett elmarasztalni : a párizsi kiállítás látogatója, ha egyetlen művész nevére fog csak visszaemlékezni, az az lesz, akit az egyik kritikus *"igen nagy klasszisú festő"*-nek, André Chastel, a Sorbonne tanára pedig *"magyar Grünewald"*-nak nevezett.

A Mátyás-korabeli reneszánszot képviselő tárgyak — a budai várból származó figurás kályhacsempék, a párizsi "Bibliothèque Nationale" kincseivel kiegészített Corvinák stb. — között a nyugati látogató megint otthonosan mozgott : mint már annyiszor, ismert stílusból sétált át a másikba, s ha egyszer fogódzóra talált, a helyi változatokra is csak annál könnyebben figyelt. Mindez áll a 17.-18. század művészetére is, bár itt a katalógus történelmi bevezetője után már némi csalódást érezhetett a néző. Igaz, itt volt Mányoki Rákóczi-portréja, Maulbertsch nagyszombati freskójához készült és ma a tours-i múzeumban őrzött vázlata, Straub két mozgalmas, Szent Sebestyént és Szent Rókust ábrázoló festett faszobra, az erdélyi szász Hann Sebestyén gazdagon megmunkált fedeles pohara s egy egész kis gyűjtemény a "holicsi" és "habán" kerámiákból, — az összkép mégis szegényesebb a valóságnál.

HA NEM TÉVEDÜNK, Cs. Szabó László mondja egyhelyütt : a magyar táj máig is jobbára sértetlen képét, templomtól borospincéig, a barokk kor formálta meg ; s a "Petit-Palais" termeiből éppen ez, a hazai műemlékek között elterjedtségben vezető nagy barokk művészet hiányzik. Nem akarjuk persze megmosolyogtatni sem az olvasót, sem a kitűnő specialistákból toborzott szervezőket : kovácsolt kaput, freskót, oltárképet, kálváriát, stukkódíszítést vagy Szentháromság-szobrot nem lehet egyszeriben Párizsba varázsolni ; s a francia előszó szerzője talán éppen a barokk korszakra gondol, amikor külön is utal arra, hogy a képzőművészetek közül egyedül az építészetről nem tudtak képet adni. (Csak mellesleg jegyezzük meg és feltételesen, hiszen a megoldás iskolás-tudálékos volta nyilvánvaló : jól megválasztott fényképekkel talán el lehetett volna érni, hogy Fertőd és Esztergom, Sopron és Ráckeve, Veszprém és Eger mégis jelen legyen.)

A "Petit-Palais" kiállításának addig szerves egysége, körültekintő gondja és biztos ízlése a két kis barokk terem után törik meg valóban. Az első, kézenfekvő magyarázat — bár, majd láthatjuk, akad más is — egyszerűen technikai jellegű. Tavaly ősszel Jean Gabus irányítása alatt a Neuchâtel-i Néprajzi Múzeum *"L'art médiéval en Hongrie de l'an 1000 à 1526"* címmel Párizst megelőzve rendezett példás tárlatot, amelynek anyaga azután a "Petit-Palais" kiállításának magját adta ; a párizsi látogató nem is tud szabadulni az érzéstől, hogy a folytatás kevésbé megfontolt munkának az eredménye. Igaz, a jelenlévő művekkel a 19. és 20. századi termekben sincsen nagyobb baj : Markó Károly archaizáló Visegrád-tájképe költői, Paál László minden franciának Barbizont és az eléggé jól válogatott Munkácsy (*Siralomház, Rőzsehordó nő, Poros út*) Courbet-t idézi, Mészöly Géza *Lidó*-ját látva is lehet akár Boudinra gondolni ; s ha Ferenczy Károly képei fölött valahogy értetlenül siklik el a párizsiak tekintete, (talán mert nem veszik észre a férfias érzelmességet, s keveslik az impresszionizmust), a hét képpel szereplő Rippl-Rónai stílusváltásaiban ráismernek a *nabi*-ra, a *cloisonnist*-ára, a bátortalanul, de ízesen már-már *fauve*-ra; Szinyei-Merse *Majális*-áról pedig minden kritikus megállapította, hogy keletkezésének évszámát tekintve lehetetlen "nagyságát", "klasszisát" nem felismerni.

HUSZADIK SZÁZADI MŰVÉSZETÜNK panorámája már egyenetlenebb volt : művészeink közül így is felfigyeltek Egry Józsefre, Barcsay Jenőre, Derkovitsra (1), Bartha Lászlóra, Kondor Bélára és grafikus társaira.

19. és 20. századi művészetünk bemutatása, amiért, — mint ezt talán nem minden perfid irónia nélkül jegyzi meg a katalógus francia előszó-írója, Boris Lossky, — a kiállítás magyar kormánybiztosa, Aradi Nóra *egyedül* felelős, az előző korokéval, s még a barokk korszakkal szemben is meglehetősen fogyatékos. Egynémely hiányra még a francia kritikusok is figyelmeztettek : Raymond Charmet, az "Arts" című hetilap munkatársa a Párizsban rendszeresen kiállító Czóbelt és a Nyugaton valóságos felfedezésnek számító, az elmúlt évek során számos cikkben méltatott Csontváryt reklamálta ; a "Les Lettres françaises" már idézett cikkírója, Georges Boudaille pedig Kassák Lajos műveit kereste hiába. Hogy elmaradt a 19. század akadémikus festészete, az nem is lenne nagy baj ; hazai türelem és megértés kell ahhoz, hogy Székely Bertalanban keressük az eltékozolt tehetséget és Lotz Károly egy-egy részletén méltányoljuk a finom koloristát. A valóban komoly hiányok listáját azonban mindenki ízlése szerint bővíthetné : Gulácsy Lajostól a "Nyolcak"-ig, az "aktivisták"-tól Gadányi Jenőig, Korniss Dezsőig, Martyn Ferencig, a minden nyugati kézikönyvben szereplő Moholy-Nagytól (akitől a párizsi "Musée de l'Art Décoratif"-ban nemrégiben rendezett "Les années 1925" című nagy kiállítás Bauhaus-terme legalább féltucatnyi művet mutatott be) Vajda Lajosig, a külföldön élő és Párizsban igen sokra becsült Vasarelytől, Kolos-Varytól, Szenes Árpádtól, Hantai Simontól vagy Rozsda Endrétől Bálint Endréig, Csernus Tiborig vagy Vilt Tiborig (aki a "Petit-Palais" kiállításával éppen egy időben a balparti Françoise Ledoux-galériában szerepelt az elmaradhatatlan Domanovszky társaságában, s akit némely francia kritikus egyenesen Henry Moore-hoz, Germaine Richterhez és Giacomettihez mért), stb., stb.

A MODERN MŰVÉSZETET bemutató termek hiányosságai hirtelen gyanakvással töltik el a látogatót : vajon az egész kiállítás anyagának összeállítása körül nem történtek-e hasonló mulasztások ? A kérdés szónoki, de csak felerészben : a kiállítás nagy egésze az adott körülményekhez képest hallatlanul becsületes, gondos munka eredménye ; s az első termek összeállítóit valóban az vezette, hogy minden értéket és a lehető legjobb megvilágításban mutassanak fel. Két elv — azaz pontosabban : egy szándék és egy ellentmondásos gyakorlatra vezető elvi bizonytalanság — mégis kiolvasható válogatásukból és ismertető szövegükből ; s ennek a két kérdésnek önkényesen szűk értelmezése az, amely mintegy jogfolytonosságot biztosítva, igazolja a modern kor "numerus clausus"-át, nem külföldnek bemutató, hanem hazafelé figyelmeztető szelekcióját.

AZ ELSŐ KÉRDÉS így hangoznék : *ki a magyar?* Ha levéltári okmányok alapján akarnánk válaszolni, azt mondhatnánk : kevesen ; ha a franciák háta mögött a szervezőkkel cinkosan összekacsintva : aki éppen az ügyet szolgálja. Még nem is olyan régen, minden kisdiák megtanulhatta az iskolában, hogy nemcsak Liszt Ferenc volt magyar ember, Albrecht Dürer is valójában a jó hazai Aitósi névre hallgatott. A régi magyar művészettel — de most már kevésbé naivan, kevesebb nacionalista mohósággal — valahogy szintén így áll a helyzet. A "Petit-Palais" kiállításán szerepel néhány olyan magyar művész (*"artistes expatriés"*, mondja az előszó), aki élete java részét külföldön töltötte, mint a 15. századi festő, Michele Ongaro (vagy Pannonio), akinek "Ceres"-e a ferrarai iskola jellegzetes terméke, Mányoki Ádám, aki többet dolgozott Lengyelországban vagy Drezdában, mint saját hazájában vagy Bogdány Jakab, aki barokk virág- és madár-csendéleteivel Angliában szerzett nevet magának. Másrészt viszont a magyar művészet körébe *is* tartoznak mindazok — francia kőfaragóktól és német ötvösöktől Mátyás olasz miniaturistáiig, Atavantéig, Montéig, Gherardóig vagy Francesco del Clericóig, Masolino da Panicaletól a barokk kor osztrák vándorművészeiig, Hildebrantig, Dorfmeisterig vagy Maulbertsch-ig —, akik magyar földön vagy legalábbis magyar mecénásnak, megrendelőnek dolgoztak, vagy az országba látogatva, *közvetlenül* termékenyítették meg a helyi művészeket.

A hazai történészek mentségére legyen mondva : az ellentmondás a valóságban gyökerezik ; a régi korok művészete, bizonyos helyi színezet ellenére sem "nemzeti"; nemzetközi áramlatokat továbbítanak akkor kolostorok, udvarok, helyi műhelyek (2). Az alapvető ellentmondás egyetlen megoldása a két szélsőséges lehetőség nyílt vállalása : a területi és történelmi egység alapján, de sovinizmus nélkül beszélni magyarországi művészetről, nem törődve az egyes mesterek családfájával vagy pedig a stíluskutatásra épülő monográfiákat írni és kiállításokat rendezni a "dunai iskoláról", a firenzei reneszánsz közép-európai hatásáról, a kölni piktúra kisugárzásáról, a Schongauer- vagy Dürer-metszetek vándorlásáról, Szilézia és Erdély találkozásáról, az olasz és osztrák barokk kereszteződéséről.

Mindkét út, akár egymás után is járható ; s tudósaink egy idő óta, tudományos publikációkban, nemzetközi találkozókon, újra megindultak a másodikon. Az elsőn, hol harsányan, hol szemlesütve mindig is jártak ; s a "Petit-Palais" látogatóját is csak a "túlkompenzált" nemzeti önérzet, a politika erőszakolta képmutatás zavarja. Korántsem akarjuk a rosszemlékű irredentizmust idézni : de "magyar" vagy "magyarországi" művészet nincs Lőcsei Pál vagy Kassai Jakab, nincs Kolozsvár és Kerezsd, Bártfa és Eperjes, Nagyszombat és Jászó nélkül. A kölcsönös megértés a szigorú tudományosság lelki előmozdítója : ha "magyarországi" műalkotásként, mondjuk, felvidéki szárnyasoltár is elkerült volna a "Petit-Palais" termeibe, tudósaink is kevésbé igyekeznének például egy nyilvánvalóan kölni-cseh ihletésű táblakép "magyaros" vonásait kimutatni. A kiállítás külföldi látogatója persze csak az így is kitűnő régi anyagot nézi ; a katalógus sorai közt meghúzódó mentegetődzésre, csendes cívódásra fel sem figyel ; holott sainálhatná, mert enélkül még gazdagabb termekben járhatna, s a stílusok útvesztőiben, a szeszélyesen kanyargó történelmi feilődésben is könnyebben tájékozódhatnék. Az ideális "magyarországi" (s egyszer miért ne: közép-európai) seregszemle bizonyára csak a nagyon soká megvalósítható ábrándok közé

(1) Derkovitsban a franciák nem csupán az elkötelezett embert, a festőt is méltányolták. Ebből a szempontból igen tanulságos, hogy a francia szélsőbaloldali kulturális hetilap, a "Les Lettres françaises" kritikusa, Georges Boudaille volt az, aki a magyarországi művészetpolitikusokat kioktatta : "A magyar műkritikusok Derkovitsot utólag megtették a szocialista realizmus egyik előfutárának, bár az igazat megvallva,a festő életműve ennél sokkal többet ér."

(2) Egy fiatal hazai műkritikus, Perneczky Géza a "Kritika" 1965. februári számában okosan elemzi a kérdést *"A magyarországi művészet története"* című kétkötetes kézikönyvről szólva. Az ellentmondást jól világítja meg az a tény, hogy a mű első, a 18. század végéig terjedő kötete *"A magyarországi művészet története"*, a modern rész viszont a *"Magyar művészet"* címet viseli.

(Folytatás a 2. oldalon)

JÚLIUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Albert Pál a párizsi magyar képzőművészeti kiállításról (1. old.)

Márer György: New York-i beszélgetés Illyés Gyulával (3. old.)

Kollányi András : Somogyi Tóth Sándor két regénye (4. old.)

Dénes Tibor: Garcia Lorca halálának 30. évfordulóján (5. old.)

Megyery Sári : Az amszterdami Anna Frank-házban (6. old.)

Nyéki Lajos novellája : Pető Balázs második élete (7. old.)

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Politikai Akadémia

Az előadást az MSZMP Politikai Akadémiáján ezúttal Kállai Gyula tartotta, méghozzá a "nemzetközi kommunista mozgalom és a nemzetközi politika kérdéseiről." A magyar miniszterelnök szavainak súlya, gondolatainak mélysége, intellektusának ereje közismert, erre nem kell sok szót vesztegetnünk. Van a beszédben minden, mi szem-szájnak ingere, s valóban — még nézni is *tereh*, hát még olvasni. Tudomást szerzünk arról, hogy *"most újabb fejlődési szakasz bontakozik ki a szocialista országokban, amelynek lényege a szocialista rendszer előnyeinek intenzívebb kiaknázása"* ; arról, hogy *"a békés egymás mellett élés az osztályharc egyik formája"* ; arról, hogy *"vannak jelentős tőkés körök, amelyek hasznot látnak a szocialista országokkal folytatott kereskedelemben"* ; sőt arról is, hogy a békés egymás mellett éléshez szükséges *"az államok kötelezettségvállalása arra nézve, hogy tiszteletben tartják más nemzetek szuverenitását, önrendelkezési jogát, a más népek belügyeibe való be nem avatkozás elvét"*.

Mint látjuk, új, okos gondolatok ezek, s főképp olyanok, amelyek megvalósulnak mind a mai magyar belpolitikában, mind a külpolitikában, mind pedig a magyar-szovjet viszony alakulásában. Éppen ezért kommentárunkat szűkítsük le a "proletár internacionalizmusról" szóló részre, annak is csupán egy megjegyzésére, annak is csak egy idézetére. Ez az idézet Kádár Jánostól származik, aki az SZKP XXIII. kongresszusán kijelentette : *"Szovjetellenes kommunizmus nincs, nem volt, nem is lesz soha"*. Teljesen lehetséges, hogy Kádár Jánosnak igaza van ebben a kérdésben. Mégis, éppen az utolsó tíz esztendő tapasztalatai alapján, helyesnek tűnik, ha idézünk egy másik nyilatkozatából, amely 1956. november 2-án jelent meg a római "Il Giornale d'Italia" hasábjain, s amely így hangzik : *"Új vonalunk : a marxizmus-leninizmus országunk sajátosságainak, nehézségeinek, nemzeti problémáinak figyelembevételével. E vonalat sem a Szovjetunió, sem más típusú kommunista elméletek nem inspirálták. Ismétlem, magyar nemzeti kommunizmus ez. E 'harmadik út', forradalmunk eredménye, amelynek folyamán sok kommunista harcolt a diákok, a munkások, a nép oldalán... Ellenzék lesz és nem lesz diktatúra. Az ellenzéknek szava lesz, mert ezt követelik meg Magyarország nemzeti érdekei, mert ezt viseli szívén, nem pedig a nemzetközi kommunizmus érdekeit."*

Az idézetből világos, hogy Kádár János "szovjetellenes kommunizmusra" gondolt, amikor a magyar forradalom dicsőséges harcairól s azok eredményeiről beszélt. De az is világos, hogy régen elfelejtette tulajdon szavait Magyarország nemzeti érdekeinek elsőrendűségéről. A Jóisten-tudja-hányadik magyar szolgaság idején mégis helyénvalónak tűnik emlékeztetni arra a Politikai Akadémia előadóját — és hallgatóit —, hogy volt, nem is olyan régen, a magyarság történelmének egy pillanata, amikor — a nemzeti érzelem és nemzeti érdek egybeeséséből megszülethetett volna a nemzeti függetlenség is. Többek között a fenti idézet szerzője, Kádár János a megmondhatója annak, miért nem született meg.

G. N.

A PÁRIZSI Montpensier galériában fiatal festők eladásra kínált képeiből kiállítást rendeztek. A bevétel a "Francia Bizottság az éhség megszüntetésére" kampányának támogatását szolgálja.

Az IDŐ Sodrában

Berlin-Budapest tengely?

Volt ágyúlövés, vörös szőnyeg, haditengerészeti díszszemle, felköszöntő, ölelkezés és különleges halászlé Rostockban ; volt városnézés, baráti nagygyűlés, szónoklat és — ami mindennél fontosabb — volt teljes egyetértés, amelynek értelmében Kádár János és Ulbricht Walter "egyaránt kifejezésre juttatta a két párt és kormány tökéletes nézetazonosságát minden kérdésben." Az ilyen tökéletesség szinte már szemkáprázta-tó, s bizony boldogok azok az országok, ahol ez lehetséges, mert a bomló és dekadens Nyugat, sajnos, ilyesmivel nem büszkélkedhet. Tény, hogy ebben a tökéletességben bennefoglaltatik annak a Kelet-Németországnak fenntartás nélküli elismerése, amely lakosságát fallal vette körül, nehogy hirtelen mindenki megszökjön ebből a paradicsomból ; annak a politikának fenntartás nélküli helyeslése, amelyhez képest még a magyar politika is szabad és demokratikus ; annak az írók és gondolkodók elleni könyörtelen hajszának igenlése, amely a mai Magyarországon már nehezen képzelhető el ; annak az Ulbricht Walternak megölelése, aki Kelet-Európa leggyűlöltebb figurája, elvtársai gyilkosa, Thaelmann hóhéra stb. stb. Mindez — köztudomásúlag — benne foglaltatik a tökéletességben.

Az említett berlini naggyűlésen a két nagy párt két nagy vezére tökéletesen egyetértett abban, hogy a két nép vezetőinek tárgyalása voltaképpen "meggyőzően bizonyította népeink szilárd barátságát a Szovjetunióval" (Ulbricht), sőt azt is, hogy "az önállóság és a minden pártot érintő kérdésekben való egyetértés teljes összhangban van" azzal, hogy "ma minden nézeteltérést alárendelünk az imperializmus elleni harc érdekeinek" (Kádár), vagyis, magyarán, ha a magyarok és a kelet-németek egymás között tárgyalnak, akkor abból nem a magyar vagy a kelet-német népnek, hanem a Szovjetuniónak kell hogy haszna legyen. A Berlin-Budapest tengelyt lehet nem szeretni, de lehetetlen nem látni, hogy tökéletes egyetértésükben a legtökéletesebb a szolgaságuk.

Mindennek ellenére ez a tökéletesség még némi kívánnivalót hagy hátra. Ulbricht Walter, aki megragadó színekkel ecsetelte Nyugat-Németország tökéletes erkölcsi-politikai züllését, utalt arra a kísérletre, amely — szerinte — minden eddiginél jobban bizonyítja e rendszer, mármint Nyugat-Németország, tökéletes erkölcstelenségét. Arról a beszédről szólt, amit Rainer Barzel, a kereszténydemokrata képviselőcsoport elnöke, a napokban New Yorkban tartott, s amiben, mint Ulbricht Walter megállapította, "a nyilvánosság előtt felajánlotta, hogy Nyugat-Németország teljesen alárendelt szerepet játsszék az amerikai imperialisták irányában. Barzel tulajdonképpen végső formába öntötte az Adenauer-féle politikát. Barzel kijelentése fényszóróként világítja meg a CDU kormánypolitikáját." Ez, a magyarságában kissé vitatható pontosságú, de németségében vitathatlan pontatlanságú mondat — a budapesti "Magyar Nemzet" 1966. június 17-i számának második oldalán olvasható. Ugyanakkor azonban, ugyanennek a lapnak ugyane számában a 3. oldalon, az MTI bonni tudósítójának tollából a következő tudósítás szerepel : "A CDU elnöksége csütörtökön ülést tartott Bonnban. Az ülésen elsősorban Rainer Barzelnek, a kereszténydemokrata képviselőcsoport elnökének New York-i előadásával foglalkoztak, amely nagy feltűnést keltett a nyugat-német fővárosban. Barzel ugyanis ebben az előadásban azt mondotta, hogy 'egy újraegyesített Németországban egy európai biztonsági rendszer keretében lehetne hely a Szovjetunió csapatai számára is'... Csütörtökön a nyugat-német sajtó vezető helyen közölte a New York-i előadást és néhány lap úgy üdvözölte Barzelt, hogy a CDU-n belül élére állt azoknak, akik felismerik, hogy új gondolatokat kell felvetni a német kérdésben..."

Mármost kinek higyjünk? Walter Ulbrichtnak vagy a MTI bonni tudósítójának? S az még csak hagyján, hogy bennünket itt, Nyugaton, ilyen kétségekbe kerget a "Magyar Nemzet" gondatlan szerkesztése, de mit tegyenek azok a hazai olvasók, akik szívük minden melegével csüggenek Kádár János és Ulbricht Walter találkozóján, aztán pedig kiderül, hogy a tökéletes egyetértés mögött ilyen csúnya kis hazugságok húzódnak meg, méghozzá egy nagygyűlésen. Ajánljuk-e Ulbricht Walternak, hogy olvassa a "Magyar Nemzet"-et előbb s csak azután nyilatkozzék? Vagy ajánljuk-e Kádár Jánosnak, hogy válogassa meg előbb, kivel ért tökéletesen egyet s csak azután mondja ki a boldogító igent? Minthogy ajánlataink elfogadása teljességgel valószínűtlen, mondjunk le el-re róluk. Szégyenkezzünk inkább, kissé belepirulva, a magyar politikai vezetők szánalomra méltó igyekezete láttán, amellyel szovjet gazdáik minden ukázát végrehajtják, még ma is, 1966. közepén.

B. I.

GERGELY SÁNDOR író 70 éves korában Budapesten elhunyt. Évtizedeket töltött emigránsként a Szovjetunióban. 1945. után visszajött Magyarországra és részt vett a Magyar Írók Szövetségének megalakításában. Írásait, novelláit, regényeit mindenekelőtt a pártpropaganda szolgálatába állította és ez erősen csökkentette írásainak művészi értékét és hitelét.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Utóhang a párizsi magyar kiállításhoz

(*Folytatás az 1. oldalról*)

tartozik ; hogy a gyakorlatban milyen messze vagyunk ettől, arról a katalógus egyik mondata is árulkodik. A már említett Boris Lossky — aki mintha csak az esetleges ellenvetéseket udvariasan, diplomatikusan előre átnyújtaná — előszavában megjegyzi, hogy legalább egy vázlatos, a kiállított művek lelőhelyét feltüntető *térképre* szükség lenne (3), hogy a "magyarországi művészettel ismerkedő idegen az egykori birodalomnak területén eligazodjék. Közismert, hogy a geográfiában istenverte gyengék a franciák, ám térkép végül sem a katalógusban, sem a termek falán nincsen. Nem tudni, miért : nem lett volna belőle határkiigazítás, irredenta tüntetés, viszont az egyszerű rajzból, a csak a Felvidéken és Erdélyben sűrűsödő pontokból minden hosszadalmas fejtegetésnél jobban meg lehetett volna érteni : mit jelentett Mohács, a török megszállás, a műemlékek példátlan rombolása a magyar művészet történetében.

A MÁSIK KÉRDÉS, amit feltehetnénk, ez lenne : *mi a magyar?* Azaz : mi az ismertetőjegye, alapvető jellemvonása a "magyarországi" és a "magyar" művészetnek (az *"art hongrois national, autonome et moderne"*-nek, ahogy ez utóbbit talán nem is minden célzatosság nélkül nevezi a kiállítás Magyar Szervező Bizottsága) ? Hallgassuk először a franciákat, akik a kiállított anyag alapján mondják véleményüket. André Chastel egy általános és egy meghatározott korra érvényes (bár más összetevőkkel kiterjeszthető) jellemzést ad. A magyar művészet, mondja, *"komoly és nyugodt"* s a hatásokat (leszerelve, megbékítve, "humanizálva", intellektuális feszültséget érzelmességgé redukálva-nemesítve, — tennénk hozzá) szerencsésen ötvözi, mint például a reneszánsz hajnalán, amikor *"az olasz motívumokat párosította a gótikus formulákkal"*. Mások, egy-egy megjegyzésükkel, a magyar művészet dekoratív jellegét, a virág-ornamentika, az ötvösmunkákra emlékeztető rész-gazdagság szinte állandó jelenlétét emelik ki.

A hazai irodalomban két, a szakmai körökön túl is jól ismert kísérlet történt a magyar művészet nemzeti jellegének meghatározására. Az egyik Gerevich Tiboré, aki a Szekfű szerkesztette *"Mi a magyar?"* című közös műben *"A magyar művészet szelleme"* címmel írt terjedelmes tanulmányt. Gerevich apológiáját (mert erről van szó) olvasva jó figyelni a megírás pillanatára és körülményeire is : mint az esszégyűjtemény írásainak java része, az ő tanulmánya is a germán szellemi hódítás ellen tiltakozik, és latinos (olaszos, franciás) orientációval válaszol. Gerevich ítélete, amely leghatásosabban románkori emlékeinkből vett példákra épül, megegyezik a franciákéval (és mellesleg a magyar irodalmi klasszicizmus művészet- és nemzetképével) : a magyar stílust szerinte *"derű"*, *"optimizmus"*, *"élénk kolorizmus"*, *"a torzítástól való idegenkedés"*, egyszóval : *"a látási formák tisztasága és zártsága, a tömör és egyszerű előadás, a tartalmi kifejezés érthetősége"* jellemzi. Gerevich elemzésének sok kitűnő pontja van : konklúziója, bizonyos körülmények között, mégis veszélyes lehet, tényítélete, más korokra vagy netalán programként alkalmazva merev értékmérővé válhat.

A másik, dialektikusabb, dinamikusabb, a fejlődés lehetőségeivel számoló, tehát következményeiben szerencsésebb kísérlet a magyar műkritika nagy mesteréé, Fülep Lajosé, aki a "Nyugat" 1918-as és 1922-es évfolyamában cikksorozatot közölt újkori művészetünkről. Fülep eljárása, *grosso modo* (mert árnyalt gondolatmenetét, filozófiai emelkedettségét csak elárulni lehet), éppen a fordítottja, ha nem is a Gerevichének, annak, amivé az utóbbi módszere rosszhiszemű, ellen-szelektáló kezekben torzulhat : ő értékítéletből indul a tényítélet felé ; stílusteremtő erővel igazán magyar az, ami jó ; a nemzeti géniusz, akárcsak a görögöknél, a nagy művekben testesül meg. A művészet magyarságának receptje Fülepnél nem olyan egyszerű, mint a közhelyekben (vagy sokkal finomabban : Gerevichnél), ítéletei viszont melyek 1915 körül merésznek számíthattak, olyan megbízhatók, hogy a tárgyalt kor művészeiről fél évszázaddal később sem vélekedhetünk másképp.

A HOSSZÚ KITÉRŐ talán nem volt felesleges : a *ki a magyar?* és a *mi a magyar?*-kérdésre adott ellentmondásos, kényszeredett vagy művészetünket egyetlen alapformulára egyszerűsítő válaszok még a 19. századig terjedő rész kísérőszövegében is előfordulhatnak. A kettős fejtegetést azonban a megértés is diktálta : Aradi Nóra válogatása és részben még kis tanulmánya is lehetne a magyarságot és a magyar stílust szűkkeblűen értelmező konzervatív ízlés függvénye is. Aradi Nóra nacionalista akadémizmusból is igazolhatná a kirekesztést: a magyar művészet józan, realista, természetelvű, összegező, hatások közt egyensúlyt tartó ; a magyar művész pedig a "modern, autonóm és nemzeti művészet" kora óta csak hazájában, a hagyomány újabb láncszemeként dolgozhat.

De tegyük félre az udvariaskodást, hiszen valójában, jól tudjuk, másról van szó. A "Petit-Palais" modern termei csak részben szólnak a francia látogatókhoz : a válogatás, az európai stíluskategóriákat elmosó csoportosítás legalább annyira művészetpolitikai manifesztum is, amelyből a hon művészei is érthetik, mihez tartsák magukat, mik az alkotói szabadság új határai. Magyarországon megjelenhet ugyan önálló kis könyv Vajda Lajosról, a kitűnő és bátor munkát végző fehérváriak bemutathatják a szecesszió korát, Csontvárvt, a Nyolcakat, az aktivistákat vagy Vilt Tibort : a "Petit-Palais"-ba egyikük sem juthat el : akik meg itt vannak, azok csak a társadalmi-nemzeti fejlődést illusztrálhatják, nem stílusáramlatok vagy mozgalmak tagjaként szerepelhetnek. A hivatalos mérték, igaz, szintén változott valamelyest : a követendő (vagy követhető) példa ma már nem Munkácsy, nem is az oly sok harc árán engedélyezett nagybányai iskola, hanem Domanovszky enyhén modernnek álcázott iránya, amelynek minden egyéb megfontolástól függetlenül legfőbb kára, hogy őszinte vagy kényszerű követőit csak könnyű *manír*-ra, nem a problémák megoldására hívja. S akit a válogatás célzatossága és ennél is célzatosabb hiányai még mindig nem győznének meg, az viszont tanulmányozza csak Aradi Nóra bevezető tanulmányát : megtudhatja belőle, hogy a művészet főleg *"leleplezés"*, *"konkrét (!) társadalmi tiltakozás"*, a festő pedig változatlanul nem fest, hanem másol (így vagy úgy, realistán vagy, *horribile visu*, látomásosan, de mindig a szent természetet) vagy megjelenít, képi nyelvre fordít : olykor eszmét, de még inkább történelmi fogalmat (*"notions historiques"*!). Aradi Nóra stílusa elveinél nem különb, talán még árulkodóbb ; akinek katalógusa megvan, olvassa csak figyelmesen az Egrynek vagy Derkovitsnak szentelt bekezdést. Egy gyöngyszemet, a befejező sorokat azonban idéznénk is, a göcsörtös francia szövegen át is érződik a pártsajtó felejthetetlen zsargonja : "En possession d'un métier varié, conscients de la responsabilité de leur mission, les artistes hongrois d'aujourd'hui, après un passé mouvementé s'informent et informent dans la nouvelle société en cours d'édification et dans les conditions de construction du socialisme. Leurs possibilités de travail, les conditions qu'ils ont pour créer les incitent à ne pas perdre de vue l'étroite unité que forment l'artiste, l'œuvre d'art et le public et à savoir sciemment (óh, hogy tudatosan tudják!) pour qui et pour quoi ils créent."

AZ ISMERŐS STÍLUS láttán a kiállítás magyar látogatója irigyli francia társát : az csak éppen belepillant katalógusába, legfeljebb egy évszámot keres, s legyintve átfut a kásás sorokon, minden teremben talál felfedezni vagy megcsodálni valót, nem hajtja képzeletét a tökély ördöge, méltányolja a kitűnőt s másokra bízza, hogy a még kitűnőbb után sóhajtozzanak.

---

(3) Lossky mondata így hangzik : "Une carte schématique indiquant les lieux d'origine des œuvres présentes à l'exposition aurait souligné le fait que l'histoire de l'art hongrois ne peut être rationnellement traitée que dans les limites de l'ancien grand royaume qui étendait sa puissance et sa culture sur les pays faisant aujourd'hui partie des Etats voisins."

MÁRER GYÖRGY

ÍRÓK, HA TALÁLKOZNAK

A NEW YORK-I PEN-kongresszus utolsó tárgyalási napján — egyheti csendes eszmecsere után — a hangulat hirtelen emelkedetté vált. A téma, amely napirendre került, ezt a címet viselte : *Az író, mint közéleti személyiség.*

Az izgalom Ignazio Silone előadása körül támadt. Silone kifejtette : *az intellektus szerepe a totalitárius állam elleni küzdelem vezetése.* Követendő példának felhozta a magyar és lengyel írókat és kiemelte Paszternák "Doktor Zsivágó"-jának jelentőségét.

Erre Pablo Neruda, az ismert chilei kommunista költő ezeket mondta :

"Azt hittem eddig, hogy már véget vetettünk a hidegháborúnak, de egyik kitűnő kollégám felébresztett ebből az álomból."

Ezután közölte, hogy beutazta azokat az országokat, amelyeket ő szocialista államoknak nevez, a kapitalista országokban azonban "totalitárius" államoknak hívják őket. Ezekben az országokban találkozott boldog és boldogtalan írókkal éppen úgy, mint a kapitalista országokban is, de állíthatja, hogy a szocialista országokban több boldog írót talált.

Daniel Bell, a New York-i Columbia Egyetem szociológia tanára válaszolt Nerudának :

"A fontos kérdés", mondotta, "nem az, hogy az írók egy országban boldogok-e vagy sem, hanem hogy van-e lehetőségük az írásra vagy sem, szabadok-e vagy börtönben ülnek ?"

SILONE válaszában elmondotta, hogy a "totalitárius" kifejezés nélkülözhetetlen elnevezése az olyan államnak, amely az élet minden megnyilvánulását ellenőrzi.

"Mindenki", mondotta, "aki azt hiszi, hogy Borisz Paszternák nevének említése a hidegháború felélesztését jelenti, maga is áldozata a hidegháborúnak."

Végül Silone is, Neruda is kijelentette, hogy nem kívánja fokozni a hidegháborút és Neruda még azt is hozzátette :

"Azt kívánom, hogy minden író boldog, szabad és alkotó legyen!"

A vitát Rosamond Lehmann angol írónő általános derűt keltő javaslata zárta le. Azt indítványozta, hogy a PEN jövő évi kongresszusán a kerekasztalt körülülő írók 20 percig néma csöndbe merüljenek, azután egyetlen mondatot mondjanak. Ezen az úton, mondotta, bizonyára hozzájutunk egy-két igen életrevaló ötlethez.

A jövő évi PEN-kongresszust július 30 és augusztus 5 között az afrikai Abidjanban (Elefántcsontpart állam fővárosában tartják meg. Az értekezlet témája ez lesz: *Az afrikai mitológia, mint az ihlet forrása az irodalomban és a művészetekben.* Ez lesz az első PEN-kongresszus Afrikában.

*

ILLYÉS GYULÁVAL egy New York-i padon beszélgetünk. Innen is, onnan is, a kerti utakon és az aszfalton szép lassan szivárog a nép a New York Egyetem kecses kis üvegpalotája, a Loeb Center felé. Férfiak és nők, öregecskék és fiatalok, fehérek, feketék és sárgák : írók, a világ négy tájáról.

Kedvesen egymásra mosolyognak, néhányan barátságosan kezet ráznak, többen latinos *"abrasó"*-val megölelik egymást és egymás hátát veregetik. Régi ismerősök vagy csak iménti barátok, az itt ülésező PEN-kongresszus révén.

Mindez megkapó kép innen, az árnyas fák alól, a Washington tér egyik padjáról a hűs nyáreleji reggelben. Illyés Gyulát várom, tegnap véletlenül összeakadtunk s itt adtunk egymásnak találkát, megígérte, hogy jó korán itt lesz egy kis baráti beszélgetésre.

Idestova harminc éve, hogy szinte naponta együtt szürcsöltük ebédutáni feketénket a Szabadság téri Flórenc-kávéház teraszán, Sándor Kálmánnal és Déry Tiborral együtt, aki abban az időben és ott rakosgatta gondos szórendbe a "Befejezetlen mondat"-ot.

HARMINC ÉV irtó nagy idő (*"irtó"*, milyen kifejező szó!), de Illyésen, ahogy jön a parkon át, nem látszik a felgyűrűsödött emberöltő ; ugyanazzal az erőteljes fiatalsággal lépked, mint valaha. Indiánbarnára sült arca köré éles keretet von hófehér haja, amely kissé túlzott szerénységgel vonult hátrább, hogy több helyet adjon a domború homloknak.

Vele van felesége is : Flóra. Úgy jön a pázsitövezte kerti úton, mintha egyenesen az irodalomtörténet lapjairól lépett volna le a Washington téri flaszterre.

Flóra nem ül le a padra, ő bemegy a kongresszusi épületbe. Egy alig három méter széles kocsiúton kell átmennie, amit közlekedési lámpa vigyáz. Illyés odakíséri az út szélére és mindaddig aggodalmasan követi a szemével, amíg az "átkelés" sikerrel véget nem ér. Azután megkönnyebbülten ül le a padra.

Tulajdonképpen nem azért találkoztunk itt, hogy ebből a beszélgetésből cikk legyen. Magam sem gondoltam erre s ő talán ma sem sejti, hogy ez lett belőle. Amit azonban mondott, számot tarthat mindazok érdeklődésére, akik idekint még figyelnek a magyar betűre. Nem tudok ellentállni a csábításnak.

AMIKOR arról érdeklődöm, mik a legközelebbi irodalmi tervei,már-is érdekes adatokat közöl. Mint mondja, egyszerre három könyvön dolgozik. Az egyiknek, új verseskötetének anyaga már együtt is van. A két utolsó év termése, ősszel szeretné sajtó alá rendezni.

A második könyv regény. Cselekménye 1945. tavaszán és nyarának elején játszódik egy kis pusztán. Az országnak ekkor már nem volt és még nem volt működő "hatósága". Az ideiglenes kormány Debrecenben székelt, az emberi közösségek az ország több részében magukra voltak hagyatva. Figyelemre méltó, hogy mit tett ebben a helyzetben a nép. Nem történt rablás, atrocitás. Valamiféle társadalmi önkormányzat alakult ki, az élet elindult a maga útján és ami vezette, nem volt egyéb, mint az emberben szunnyadó társas ösztön. És megkezdődött a hasznos építő munka. Különös pár hét volt és tanulságos.

— És az is érdekes — vetem közbe —, hogy az első világháború után, amikor szintén elég nagyfokú lazulása mutatkozott a közigazgatásnak, a bizonyos mértékig szintén magukra maradt falvakban a harctérről hazaáramló katonák rabolni és rombolni kezdtek és az életeket veszélyeztették. Micsoda különbség !

— Igaz — mondja —, emlékszem, hogy így volt. A különbség bizonyára abból adódik, hogy a második háború egészen idejött a pitvarunkba és maga végezte el a rombolást, az értékek megsemmisítését.

Folytatja :

— A harmadik könyv, amin dolgozom, verses tragédia. Egy civilizáció pusztulásáról szól, amelynek letéteményeseit kiirtották és csak a rájuk szórt rágalmakból tudtuk meg, hogy miért is ölték meg őket. A tragédia hősei az albigensek, ez a különös franciaországi szekta a XI - XIII. századból.

EGYRE TÖBBEN és többen vonulnak el a pad előtt, ahol beszélgetünk. Mindenki látható tisztelettel üdvözli Illyést. Vannak, akik meg is állnak egy szóra. Van, aki néhány percre le is ül mellénk. Például Jean Follain, a francia küldöttség vezetője. Azután Weöres Sándorék tűnnek fel az úton. Mintha kissé zavarban lennének ebben a gigászi városban. Mintha valami itt ellentmondana a "pár kóbor sejtelem"-nek "egy változatlan világról". Mondom is nekik, idézve Weöres egyik sorát : "Nem élni könnyebb" — ugye ?

Tudom, hogy ma délelőtt Illyés is előadást tart a PEN-ben.

— Arról beszélek, ami a legjobban érdekel : az írói szabadság kérdéséről. Arról hogy az író háromfajta cenzúrával áll szemben. Az egyik a saját cenzúrája : ez erkölcsi és társadalmi cenzúra. A második a kiadó cenzúrája. Hiszen ő adja a témát, kinek-kinek azt, amihez a legjobban ért. Azelőtt rossz írókkal iratták a könyveket, újabban rájöttek, hogy jobb üzlet kitűnő írókkal iratni. A harmadik cenzúra az olvasóé. Az olvasóval való viszony megromlása nem mai keletű. Az üzlet betolakodott az irodalomba és az író hízeleg az olvasónak. Így szólítja meg : "nyájas olvasó". És az olvasó gőgös. Elbízza magát és követelésekkel lép fel. Amikor a 30-as években Oroszországban jártam és könyvben számoltam be utamról, az egyik olvasóm írt, hogy szerezzek neki 500 fagyálló őszibarack csemetét, mert a könyvemben említést tettem Micsurin őszibarackjairól. Dante még a Múzsának írt, mi már úgynevezett "irodalmat" csinálunk. A francia "lettre" szó rávilágít a helyzetre. Többesszámban irodalmat jelent, azt jelenti, hogy az irodalom tulajdonképpen a levélből származott. A levélben valamiről értesítettek, amiről a címzett eddig nem tudott, vagy kértek valamit. Szóval az olvasó gazdagabb lett valamivel, egy értesüléssel, egy jó hírrel vagy felmagasztosult, mert kértek tőle. Ettől lett elbizakodott. Ugyanígy a könyvolvasó is. Nagy Lajos írta meg annak az arisztokratának a történetét, aki a kandalló mellett könyvet olvasott és minden kiolvasott lapot kitépett a könyvből és a tűzbe vetette. Nagy Lajos megrovóan írta ezt. Én azonban azt mondom, a gróf illendően cselekedett. Tudta, hogy a leveleket nem illik megőrizni, elolvasás után a tűzbe kell dobni, az ellenkezője indiszkrét dolog lenne. Ő még tudta, hogy a könyv is levél. Nézd, itt a beszédem kézirata, itt van benne Louis Nagy neve. Hitted volna : 1966. tavaszán New Yorkban az irodalom nemzetközi fóruma előtt elhangzik Nagy Lajos neve ? Ez a nagy téma.

— NEMCSAK EZ, Gyula, — szakítom félbe. — Van itt még egy : a kettészakadt magyar irodalom kérdése. Valamikor egyetlen száműzött magyar író jelentette korának majdnem egész magyar irodalmát : Mikes Kelemen. Ma a kitűnő magyar írók — és magyarul írók — légiója portyázik a világban. Ezek nem jelentenek elhanyagolható mennyiséget. És minőséget ! És ott van az otthoni irodalom. Persze, amennyire lehet, egyik nyilvántartja a másikat, mégis a kapcsolat laza. És nagy veszélyek is fenyegetnek. Márai 1000 példányban hozza ki a regényét saját kiadásban és 3 dollárért árulja. Számítsd ki, mi marad neki 1000 példányon. Ugyanezt a regényt előbb németül és olaszul adták ki. És Zilahy legújabb regényét előbb angolul, aztán franciául. (Követi-e magyar kiadás?) És ezek még a kedvezőbb esetek. Mert hányan vannak, akik semmiféle idegen nyelvű kiadáshoz nem jutnak.

— Igen, tudom, hogy így van. Cs. Szabó mondta, hogy ma a magyar irodalom ötágú síp. Tehát szerinte nem is kétfelé, hanem ötfelé szakadt. Van otthoni irodalom és van erdélyi, felvidéki és délvidéki és van ún. emigráns magyar irodalom. És talán ez utóbbi is minden országban kicsit különböző. Már a nyelv is kezd különböző lenni. A kint élő író kiszakad a hazai természetes nyelvfejlődésből, viszont átmagyarítja a vendéglátó nép szükséges szavait. És persze a legnagyobb baj, hogy nem mindenütt hallható az ötágú vagy százágú síp hangja. Pedig azt el kell kerülni, hogy a magyar író elszigetelődjék a közönségétől.

— De hát mit lehetne tenni ? Elképzelhető, hogy a kinti magyar irodalom termékei bejussanak a hazai magyar olvasóhoz, mint ahogy az otthoni könyvek itt könnyen beszerezhetők ?

— AZT HISZEM, ez elsősorban irodalompolitikai kérdés és ezért valahogyan meg kellene rendezni az összes magyar írók "házi" PEN-kongresszusát, ahol talán ki lehetne eszelni valamilyen célravezető megoldást. A kint élő íróból még talán lehet angol, francia vagy más nyelvű író, bár ez inkább egy újabb nemzedék kérdése, de közben a magyar olvasóközönség és maga a magyar irodalom elveszti jeles íróit. Gara Laci több ízben felvetette a kérdést a PEN-ben : miért nem engedélyezik Romániában egy magyar PEN-csoport megalakítását, hiszen, mint Ady mondta, "a magyarság szíve Erdélyben ver". Sajnos, kérdése felelet nélkül maradt. Gara nevét azóta is sokat emlegetik a PEN ülésein. Nagy elismeréssel és szeretettel. Szegény, de kár, hogy ilyen tragikus elhatározással itthagyott bennünket. Kitűnő, nagyérdemű ember veszett el benne.

A nyelvszennyeződésről beszélgetünk ezután, amik otthon is, túlnan is ellepik a magyar nyelvet. Azt mondja Illyés :

— A háború után divat lett a magyar irodalomban, hogy a prolit beszélteték, igen sokszor roszszul. Megszületett a "lássák"-, "hallhassák"-típus. Az igazi író azonban ebből a figurából is tud művészit alkotni. Mint ahogy valójában Nagybányán sem úgy beszélnek a munkások, ahogy Tersánszky Józsi Jenő beszélteti őket, de ő művészit teremtett alakjaiból, akik így fokozottan nagybányaiak. Amit ő a nagybányai munkásnyelvből kialakított, szinte egészen angolos valami.

KÉRDEZEM Illyést, vajon eljutnak-e az új irodalmi áramlatok otthon élő íróinkhoz ? Vajon a mesterséges elzártság nem jelenti-e a világirodalom fejlődéséből való kikapcsolódást ?

— A magyar irodalom régi nagy hagyománya, — mondja — hogy összekötő csatornája legyen a világirodalomnak. Ma is egész sor kitűnő költőnk van, aki a modern európai korfejlődés útjait járja. Itt van például Juhász Ferenc, Nagy László és mások, akik szürrealista magaslatokra emelkedtek. És más modern európai irányzatoknak is vannak Magyarországon kitűnő művelői.

— Egy kényes kérdést : mi van "A kegyenc" magyarországi előadása körül ? Mikor kerül színre végre Pesten, miután már a világ több színpadán sikerrel előadták?

— Soha ! Nem kerül színre Pesten, mert én nem engedem. A budapesti színházi köröknek szívós munkával sikerült odáig vinniök a dolgot, hogy mérgezést kaptam tőlük. Szeretnék kigyógyulni ebből a mérgezésből, de egyelőre képtelen vagyok. Szívesen elviszem a falvakba, vidéki városokba a darabot, vándortársulattal, de Budapesten nem engedem előadatni. Te is éppen úgy tudod, mint én, hogy valamikor a Nemzeti Színház valóságos szentély volt. Az író akár ingyen is odaadta volna a darabját, csak hogy ott előadják, a színész akár ingyen is játszott volna, csak hogy ott játszhasson. Nem is beszélve a közönségről, amely áhítattal lépett be kapuján. Hogy mi lett a Nemzeti Színházból, ne is kérdezd.

MAST KÉRDEZEK :

— Először vagy Amerikában ?

— Először.

— És mi az, amit szokatlannak találsz itt ?

— Először is : ez a gigantikus kép. Ahogy régen a falusi nép Franciaországban minden meglepő technikai csodát az ördög művének minősített, én is csak ezt a kifejezést tudom használni : ördögi. Mintha húsz emeletig az emberek felépítették volna a házakat és most már maguktól épülnek tovább az emeletek, egyre magasabbra ... Hatalmas kolosszus az egész New York, félelmetes. Hogy szép-e ? Éjjel és messziről. Ha az ember felmegy a legmagasabb felhőkarcoló felső emeletére este és onnan néz le az alant kavargó városra. A fénykévéket vető autók úgy festenek onnan fentről, mintha fényes tengeri halak úszkálnának alattunk. A másik dolog, ami megfogott, hogy a közterek, játszóterek, utcák mennyire tele vannak gyerekekkel. Játszó ifjúsággal. Budapesten alig látni gyereket. A játszóterek félelmetesen üresek. Általában Magyarországon az arányszám egyre jobban eltolódik az öregek felé. Egyre több a munkaképtelen, eltartást igénylő ember és egyre kevesebb az aktív kenyérkereső. Ez gazdaságilag is elgondolkoztató.

Az órájára néz. Néhány perc és beszélnie kell a PEN-ben. Búcsúzunk. Másnap utazik Kaliforniába.

HAZAÉRVE a "New York Times"-ben olvasom, hogy a hírek szerint Illyés Gyulát fogják jelölni jövő évben a Nemzetközi PEN elnöki tisztére, amit most Arthur Miller tölt be. Méltóbb elnököt aligha választhatna a nemzetközi szövetség.

BÁLINT GYÖRGY, az 1944-ben megölt publicista születésének 60. évfordulója alkalmából a Magyar Televízió dokumentumfilmet forgatott, melyet július 10-én mutatnak be. A film elsősorban Bálint György műveit idézi fel és összekötő szövegét is írásaiból állították össze. A színészek által elmondott publicisztikai hangvételű műveket korabeli híradó- és filmanyagokkal illusztrálták. Bálint Györgyöt, a szatirikust mutatják be a "Kovács urak" című művével. Megidézik a kritikust is, akinek lakásán a baloldali értelmiség legkiválóbbjai találkoztak : barátja volt a többi között József Attila és Radnóti Miklós.

*

GILLEMOT LÁSZLÓ akadémikust, a Budapesti Műszaki Egyetem tanárát a tudományos kutatás érdemrendjének parancsnoki fokozatával tüntette ki a Francia Tudományos Akadémia.

*

MODERN FRANCIA FESTŐK kiállítása nyílt meg Budapesten. A többi között Jean Bazin, Hans Hartung, Alfred Manessier, Edouard Pignon, Serge Poliakoff, Pierre Soulages és Victor Vasarely műveit mutatták be.

*

A KRAKKÓI Nemzetközi Grafikai Kiállításon Postma Hannes holland és Sugai Kamá japán művész kapott nagydíjat. Az első díjasok között van a magyar Gross Arnold.

Magánélet Budapesten

SOMOGYI TÓTH SÁNDOR KÉT REGÉNYE

NEM ÚJSÁG, hogy a leghitelesebb tanú : a művész. A magánember fenntartja a kor emlékeit, milliószám. Csillogó flitter, vagy sötét folt, memóriája alagútfalain. Egy-egy háború, egy-egy politikai korszak kitörülhetetlenül ott él milliók tudatában. Átadási módja különleges, nyilván hatásos, közfogyasztásra nézve azonban csökevényes. A reakciók, a mesélés, stb. hagyományos eszközeire apellál. Nem így a művész. A keze ügyébe került mozaikkristályokból önálló mozgásra szánt freskót állít össze : a körülötte zajló élet kicsinyített mását. Az újonnan szült kis organizmus jövés-menése, gesztusai, fintora, kalandja kísértetiesen emlékeztet a nagyéra, amelyről mintáztatott.

Ilyen hazai híradásokkal szolgál nekünk, külföldre szorult magyaroknak, Somogyi Tóth Sándor két könyve, a "Gyerektükör" és a "Próféta voltál szívem." Három év különbség az első és a második megjelenése közt : a viharosan szálló idő, abszolút őszinteség jele a két munkán. Mind a két könyv speciálisan magyar, pontosabban : jellegzetesen pesti. Család, társadalom mozgása, a hatvanas évek Budapestjén. Az elsőben egy 14 éves fiú megfigyelései nyomán, a másodikban egy súlyosan idegbeteg, alkoholista újságíró elsőszemélybeni vallomásaiban. Két szétszakadó család, a mai társadalom csapkodó jelenség-cafatjaival.

A SZERZŐ nem tudós elemző, nem szociográfus, hanem érző emberi objektív. Tudjuk, mennyi motívum vegyül az alkotási folyamatokba, mennyi titok, mennyi megfejthetetlen összetevő. Mégis, a két könyv együttes olvasásakor óhatatlanul arra gondolunk: menynyit öregedett, mennyit fájdalmasodott az első könyvétől a másodikig. Kristálytiszta humor, ifjonti báj, könnyed, minden sallang nélkül elhelyezett megfigyelések a "Gyerektükör"-ben — áthatolhatatlan, zűrzavaros, alkohol és szenvedélyek ködétől elhomályosult, alig kihámozható alaptörténet a másodikban, kissé hasonló eszközökkel, mint ahogy Sarkadi Imre legutolsó írásai készültek, mementóként, hogy a legfrissebb tehetség milyen hamar sötét színekbe hajol, ha Budapesten él és ír.

Nem remekmű egyik regény sem : mindkettő nagytehetségű, önálló gondolkozású fiatal művész munkája. A két könyv közti színárnyalati különbségek elhessegethetetlen feltételezéseket sugallnak. Sok tinta folyt egykor otthon — valami kevés ma is folyik ez irányban — "a nyugati művészet dekadenciája" címszó alatt. Tudjuk, mit értettem és mit értenek ezen. Egyes amerikai, francia és más nemzetiségű nyugati írók többé-kevésbé erőteljes kísérleteit arra nézve, hogy megragadják a körülöttük zajló irracionális világot, az ehhez a világhoz szorosan hozzátartozó eszközökkel. Ide tartozik, otthoni osztályozás szerint, Faulknertől kezdve, az "Új hullám" regényíróiig, minden jelentős kísérlet, mely e század középső részében látott napvilágot.

FŐ KIFOGÁS — minden arra mutat — ez irodalmi irányzat ellen, nyilvánvalóan az, hogy mai, nem tizenkilencedik századi.

Maga a dekadencia kifejezés, (amelyet különben nem árt jó szívvel elfogadni, s ha talán más értelmet adva is neki, az új irodalomra nyugodtan alkalmazni), a megvető keleti szóhasználatban olyasmit jelent, mint "fránya szakadár", vagy : "csavaros eszű újdondász", vagy még inkább : "modern kalandor". Jól tudjuk, hogy nem a kommunista mozgalom privilégiuma, hanem annál jóval ősibb hagyomány, az elmaradó, a régi megvédése, s az ezzel járó kérlelhetetlen sértegetés, lenézés, küzdelem minden új próbálkozás ellen, mely a maradi szándékot megrengeti, miközben ez utóbbi helyretolni igyekszik a "kizökkent időt". A mindenkori nyárspolgár-lét egyik legismertebb s egyik legellenszenvesebb megnyilvánulása a haladó festészet, zene, költészet és irodalom szivarfüst szagú, pöffenő röhögések közt való csepülése. Hitler és csapata, a közép-európai nyárspolgár rémkarikatúrája, épp ezzel a kifejezéssel illette ("dekadencia") a diktatúrájának primitív síkját zavaró művészi kísérleteket.

A NÁCIZMUS kiirtotta a maga művész-ellenfeleit, aminthogy meg próbálta kiirtani a neki ellenszegülni akaró egész világot. Hitler Németországáról nem készült "dekadens" művészi portré, legalábbis nem a virulens évek alatt, s nem bent az országban ; ami készült, az asztalfióknak készült, vagy az emlékezetben őriztetett meg, s később került papírra. Rövidéletű diktatúra volt, melynek fő uralmi idejét a háborúra készülés s maga a háború töltötte ki. Francónak s vele együtt némely dél-amerikai diktatúrának más a helyzete. A hosszú uralom feltételezi azt, hogy a haladó művésznépet nem lehet fizikailag kiirtani, bátortalanul, majd egyre bátrabban sarjadó "tükreit" nem lehet mind egy szálig pozdorjává zúzni. Irmagot kell hagyniok belőle. S ez az irmag hamar olyan árulkodó növényrendszerbe szökken, melynek minden levele magán viseli, mindenki szeme láttára, az egész diktatúra titkosnak szánt világát, napfényre teregeti a szurony-rengeteg mögött őrzött, nem emberszem számára szánt természetrajzot.

ANÉLKÜL hogy könnyű párhuzamot akarnánk vonni a század különböző előjelű diktatúrái közt, megállapíthatjuk, hogy a *hosszú fennmaradás* a keleti társadalmi formákat is feltárásra ítélte. Nem nyíltak meg a titkos diplomácia archívumai, ki tudja, mikor fognak megnyílni. A nyugatra utazgató közép-európai országok turistái, a gyorsan közlekedő posta nyilván sok — néha félénk — hírt hoz a társadalom állapotáról s mozgásáról. Igazi "titok-feltárást" azonban legfőképpen a lassan, speciálisan szárba szökkenő keleti irodalom nyújt. Ilyen titok-feltáró könyv Somogyi Tóth két kisregénye is.

NEM KÍVÁNJA különlegesebben, a leleplezést. Érezhetően nem keres mást írásában, mint amit minden jó író a világon keresni szokott : némi vezérfonalat, magának, olvasójának, az őt körülvevő jelenségek útvesztőiben.

Végtelenül tekervényesek ezek az útvesztők. Nem mintha valami démoni erő szüntelenül összekavarná az élet kártyáit. Épp az a kísérteties, hogy a budapesti kártyák szinte önmaguktól, ismeretlen és kikerülhetetlen törvényszerűségek hatása alatt keverednek, s maguk alá temetik a játékost. Ital, csalódások, szétszakadt család, cinizmus : nem szituálható különlegesen az egyik vagy másik rendszert követő féltekére. Féltékenység, elmegyógyintézet, gyilkolási vágy, öndestrukció nyugaton éppoly ismeretes, mint keleten, sőt nemcsak e századbeli dátummal. Mindez a kérdés azonban sűrű, áthatolhatatlan állagban jelenik meg Somogyi Tóth mai Budapestjén, olyan töménységben, hogy megborzad tőle az olvasó.

S AMITŐL még jobban megborzad, azok az úgynevezett "pozitív figurák", vagyis azok a szereplők, — barátok, nők, — akik az élet felé igyekeznek visszahúzni a méregbe, féltékenységi őrületbe, halálgondolatokba menekült, bukott hőst. Ezekről a "pozitív elemekről" minden kétséget kizáróan kiderül, hogy sorsuk jóformán a véletlenen alapul, semmivel sem biztosabb, semmivel sem magasztosabb, mint a bukott hősé. Annyi történik velük mindössze, hogy kissé *óvatosabbak*, kissé *ravaszabbak*, kissé *jobban idomulnak* a helyzethez, mint a bukott hős.

Nyersen megfogalmazva azt lehetne mondani : a bukott hős bajba került, mert *őszinte* volt. Bajba került, mert *érző szíve* van.

Pontosabban fogalmazva : azért került bajba, mert kevésbé idomult kora társadalmához, mint a többi.

Úgy neveztük : "bukott hős" ? Merő klasszicizáló megszokásból. Hisz ha *hős* lenne, a könyv is más lenne (talán kevésbé jó, kevésbé hiteles).

A "Próféta voltál szívem" Szabadosa nem szegül szembe társadalma visszáságaival. Ilyesféle esze ágában sincs. Nem reformer. Nem is lázadó. Egyszerűen : áldozat. A budapesti 1960-as évek természetes kiválasztódásának tana szerint kell elbuknia, nem mint Hamletnek, egy eszme birtokában.

ZAKLATOTT, fájdalmas, rossz érzéseket keltő, kétségbeesett írás. Mindehhez hozzájárul a stílusa, a sötétséget sötétséggel megragadó, beavatottaknak, nagyon-figyelőknek szánt írásmód, mely ilyen koncentrációjú elvonatkoztatottságban talán a világ egyetlen irodalmában sem jelenik meg. Nem Joyce derűvel átszőtt irracionalizmusa ez, nem Robbe-Grillet matematikába fogózkodó körhintája. Magán viseli, mint vad a bundacsíkjait, a körötte zúgó elefántfű megzavaró, exotikus nyomát, a furcsa trópusokra eljutott, vadvízű társadalomét.

KOLLÁNYI ANDRÁS

Jánosfalvy Albert halála

Jánosfalvy Albertet halálosvégű autószerencsétlenség érte Lausanne közelében. Az alig harminckilenc éves író életében szinte láncszerűen követték egymást a tragikus események. Még nem volt 17 éves, amikor a szovjet csapatok elhurcolták az Uralba, ahol öt évet töltött kényszermunka-táborokban. Amikor végre hazakerült, éjszakai segédmunkásként tengette életét és még így is sikerült nagy akarateröVel befejeznie gimnáziumi tanulmányait.

Az 1956-os forradalomban öt nap, öt éjjel harcolt a Széna téren. Itt szerezte súlyos tüdőbaját, amelyből csak másfél év után gyógyult ki a baráti Svájcban. Utána mint taxisofőr kereste éveken át kenyerét. Később másfajta munkalehetőségeket talált : volt lakberendező, autóügynök, s járta a vidéket mindenféle árukkal. Vállalt akármilyen munkát, csak azért, hogy szabadidejét élete nagy szerelmének, a magyar írásnak szentelhesse. Írt novellákat, karcolatokat s esztétikai cikkeket.

Két-három esztendeje könyvei jelentek meg, előadói körútra ment Dél-Amerika magyar lakta vidékeire s lehetősége mutatkozott arra is, hogy novelláskötete jelenik meg franciául. Gara László egyik utolsó fordítói munkája, Jánosfalvy "Szabálytalan háromszög"-ének átültetése volt francia nyelvre.

Fiatal özvegye és megtört édesanyja gyászolja, s velük együtt mindazok, akik tudják, hogy a magyar betű egyik leglelkesebb szerelmesét takarja a lausanne-i temető földje.

Sz. J.

Vad Nyugat

A Pécsett megjelenő "Jelenkor" című folyóirat Szilágyi Vilmos nevű munkatársa vándorútra indult. A turistáknak kiutalt 70 dollárral a zsebében nekivágott a vad Nyugatnak. Felfedezéséről a fentemlített folyóirat 3. számában számolt be, mint ahogy írja, "néhány véletlenszerűségében is jellemzőnek tűnő" naplótöredékben.

Bécsben felfedezte az eleven Ferenc József-kultuszt, továbbá a tatarozás alatt álló *Stephanskirché*-t "belül tele fecsegő turistákkal. A toronyból pár schillingért körülnézhet az ember. Egyébként semmi különös". Mert mit is találhatna a *Stephanskirché*-ben valami különöset. A 800 éves építkezést, az osztrák reneszánsz szobrászat csodálatos alkotásait és magát a gótikus építkezés egyik remekét? Ez igazán semmi különös. Annál viharosabb gyorsasággal fedezi fel az erotikus könyveket, sikamlós címlapokat, a sztriptíz-műsorokat és a bulvárszenzációkkal teli lapokat, megjegyezve például, hogy "A 'Volkstimme' (az osztrák K.P. lapja) persze egészen más." Valóban, az egészen *más*.

Ezt a mást azonban már Párizsban nem fedezi fel a "L'Humanité"-ben. Párizsban inkább a drága és telt szállodákat fedezi fel, a *Sacré Coeur*-t, "mint üres ékszerdobozt." Továbbá a *Place Pigalle*-t, a vásári erőművészekkel és természetesen az elmaradhatatlan "sex-bombákkal", valamint a *Champs-Élysées*-t, Párizs előkelő negyedét, amely a felfedező szerint "elsősorban amerikai turisták részére van berendezve". Nyilvánvaló, hogy a *Champs Élysées*-t és környékét, amely a nagy francia forradalomban a világtörténelem jelentős színhelye is lett (*Concorde, Vendôme, Louvre*, stb.) már eleve is a gazdag amerikai turisták részére létesítették.

Mi sem természetesebb, hogy hasonló szellemi élet lotránkoztatja meg Zürichben is, ahol az egyik könyvkereskedés kirakatában "kevés a klasszikus mű, sok a vallásos, még több az erotikus. Az egyik kirakatban kizárólag szexuális témájú könyvek. Magazinok. Még sohasem láttam ennyi pornográfiát egy rakáson !" A túlzott erotika annyira elhomályosította a látását, hogy észre sem vette a Zürichi Egyetemet, a *Fraumünster*-t és a XI-XIII. században épült nagytemplomot, a *Grossmünster*-t. Nem idézi a "Neue Zürcher Zeitung"-nak a világ eseményeiről szóló pontos, megbízható híreit, mert elsősorban az erkölcsi vagy erkölcstelen vonatkozású hirdetések kötik le figyelmét, mint ahogy Bécsben felfedezte a hirdetések között, hogy "egy jól szituált mérnök ifjú hölgyek leveleit várja, hogy kiválassza közülük, melyikkel töltse szabadságát a Rivierán." Magyarországon az ilyen nem létezhet. Ott nem akad sem mérnök, sem más foglalkozású egyén, aki odáig züllenék, hogy valamelyik ifjú hölggyel a Rivierán töltené a szabadságát, még ha a 70 dollárt erkölcstelen szórakozásra utalná is ki a Magyar Nemzeti Bank.

Münchenben csak nyomorral találkozik és így világosabbá vált számára "a gazdasági csoda' társadalmának mechanizmusa." S eme szkeptikus közgazdasági megállapítás után visszatért Pécsre.

A "Jelenkor" még egy-két évvel ezelőtt a magyar folyóiratok legjobbja volt. Azok keresték fel írásaikkal, akiknek megjelenését a hivatalos irodalompolitika gátolta, s bátorságának következménye a régi szerkesztő leváltása volt. Ma már újra megfelel az irodalompolitikai irányítás elveinek. Pécs újra vidék lett és ennek igazolására a folyóirat munkatársát Göre Gáborként vagy peleskei nótáriusként küldi nyugati felfedező útra. A megbízásnak meg is felelt és ellátogatott a nagyvilágba, mint ahogy a falusi nótárius Budára jött, s ott továbbra is notórius falusi maradt. Hetven dollárért ez is nagy teljesítmény.

N.

Teljes egység

Amint az várható és előrelátható volt, a Szovjetunió népe ismét megingathatatlan egységben sorakozott fel szeretett pártja és nagy vezérei mögött a legutóbbi választásoknak nevezett propaganda-kampány során. 144 millió bejegyzett szavazónak 99.8 százaléka érezte úgy, hogy egyedül a kommunisták képesek a népet a megtervezett, szabad, gazdag, bőségben fürdő jövőbe vezetni, akárcsak Sztálin idejében. Igaz, sok választásuk nem volt e választásokon, minthogy a párt kinevezte 1,517 képviselőjelölt ellen senki nem lépett fel ellenzéki jelöltként, de a Szovjetunió választói ehhez már régen hozzászoktak s ez nem okozott számukra különösebb problémát.

Mégis, a választásoknak volt néhány érdekesebb színfoltja. Kissé megfogyatkozva, sápadtabban, s öregebben, szavazásra indult Nyikita Szergejevics Hruscsov is. "Hogy van, hogy van?", kérdezte tőle valaki. "Beteg voltam", válaszolta Hruscsov, "dehát ezt senki sem kerülheti el." Hogy mi mást nem kerülhet el az ember, arról Hruscsov nem nyilatkozott, de amikor a körülötte mozgó tömeg nyomása kissé erősödött, egy titkosrendőr (rá vigyázott vagy őt figyelte?) dühösen szabaddá tette számára az utat s ingerülten kiáltott a tömegre : "Miért nem hagyjátok békében az öreget?".

Szavaztak még, más moszkvai választókerületben, de nyilvánvalóan hasonló békében, Vjacseszláv Molotov, akit Hruscsov akolbólított ki a hatalomból 1957-ben s a polgárháború veteránja, Szemjon Bugyonnij marsall. Arról, hogy a kommunisták és pártonkívüliek blokkjára vagy a nemlétező ellenzékre szavaztak-e, nincs hírünk.

r.

Olasz változatok

Az Olasz Kommunista Párt az elmúlt két évtizedben valójában mindig a választások idején érezte jól magát ; elemében ekkor volt igazán, mondhatnánk. 1963-ban, az általános választások idején, a párt egy millió szavazattal növelte addigi rekordját s méltán érezhette, hogy a még nagyobb aratás érlelőfélben van. A mostani városi és falusi tanácsválasztások előtt a prognózis ígéretes volt, sőt sokan úgy vélték, hogy a párt Rómában többséget szerez a Városi Tanácsban s ily módon jelentőset lép előre a "tömegek meghódítása", pontosabban a hatalom megszerzése területén. E reményeket, mint kiderült, meghiúsultak az olasz választók józanságán, amely nemcsak a kommunistáktól, hanem a szélsőjobboldal pártjaitól is eltávolodva, megerősítette az eddigi többséget. Olaszország nyolc nagy városában a kommunista párt szavazatainak összessége 1.6 százalékkal csökkent, s 93 kisebb városban vagy faluban a vesztett szavazatok százalékaránya elérte a 7 százalékot is. Rómában a párt 1948 óta először szenvedett nagyobb vereséget.

A komoly veszteségeknek több oka van. Az egyik, amint Aldo Moro miniszterelnök rámutatott, hogy a balközép koalíciójának sikerült leszerelnie a kommunisták demagógiáját és sikerült megszereznie a választók bizalmát ; a másik, hogy Olaszország gyorsan fejlődő gazdasági élete, a Közös Piac sikerei, s a jólét általános terjedése mérséklő hatást gyakorolt az olasz választók hangulatára ; a harmadik, amint a megfigyelők rámutatnak, "Togliatti", azaz egy megfelelő képességű vezető hiánya. De nehéz ott és akkor vezérnek lenni, ahol és amikor a körülmények a demokratikus haladást szolgálják.

-v-n.

SACROMONTE

GARCIA LORCA HALÁLÁNAK 30. ÉVFORDULÓJÁRA

FEDERICO GARCIA LORCA... Hányszor próbáltam megbírkózni vele : az emberrel, költészetével. A problémával. Kezdődött régen volt — tán soha nem volt — színházi gyakorlatom idején. A "Bernarda házá"-t kellett megértenem és magyaráznom. Senecára gondoltam elsőbb, ki spanyol volt, andaluziai szintén. Gondoltam az antik filozófus drámairó "derüs szigorára", melyből akad is jó adagnyi Garcia Lorcában. De mennyi más elem van még e páratlan műben. Például Cervantes és Calderon, még inkább Lope de Vega "népi színháza" és népies törekvése. Ha kevés a kenyér, legalább színjátékot adni a tömegeknek. Játékot, mely mulattatgyönyörködtet, mely ugyanakkor mákony, mivel feledteti a gyomor nyomorát. De mákony-e igazán ? Hiszen a lélek — vagyis inkább az e tájon sűrűn buzgó vér — kínjait, a vörösen, egyben feketén izzó szenvedélyek emésztő tüzét nem tudja oltani. S a tilalomfákat sem feledteti — ezt sem szabad, azt sem ! —, melyeket a fanatikus hit, hagyomány, társadalmi kötöttség ültetett századok hosszú során át a spanyol életbe. Hiszen éppen e tilalomfák egyike-másika a dramaturg Garcia Lorca tematikája ; nem feledtet tehát, hanem igenis felhívja rájuk a figyelmet és nem kínál megnyugtató megoldást. A félelmetes Bernarda Alba — gondoltam —, szimbólum : Hispania mater, ki tiltja vérbő gyermekeinek az örömet, a vágyak harmonikus beteljesülését. A tilalomfák az okai, hogy lopni kell az örömöket s vétket elkövetni, bűntudattól mart lelkiismerettel, a vágyak teljesülésére. A "Vérnász" Leonardója mondja : Esküvőm után kérdeztem egyre, nappal és éjjel : kié a vétek ? Ha erre gondolok, új vétket látok mindig, mely felfalja a többit. S mindig van vétkes és vétek !"

Menekülni a vétek elől ? Kitörni ebből a fullasztó atmoszférából, a szorosan záruló, végzetes gyűrűből ? "Nem tudom elviselni e ház borzalmait", hajtogatja Adela. "Ellenem az egész falu, rám mutató tüzes ujja éget. Az erény nevében üldöz engem mind... Nohát, ha másképp nem lehet, fejembe tűzöm a töviskoszorút, melyet az asszonyok viselnek, kiket házasember szeret." ("Bernarda háza"). S Adela, az ibér félsziget e kék virága, a halálba megy, mivel tilos volt szeretnie. Pedig ő semmi mást nem kívánt : szeretni, szabadon, a férfit, ki őt választotta s akit ő is kíván. Íme a dráma !

DE KITÖRNI A KÖRBŐL, fellázadni a hagyományba torzult, íratlan törvény ellen, Garcia Lorca szerint, csak az erőszakos halál — magam vagy más gyilkolása — árán lehet. Avagy a végleges elaljasodás árán. Ez például Rosita esete, kit anyja elad a gazdag Don Cristobálnak s ki nászát nem a vénségében tehetetlen férj mellett tölti. Hanem a kerti lugasban egy fiúval, aztán másikkal, és éjszakáról éjszakára egyre többel, kik, szegények lévén, nem vezethették oltár elé Rositát s nem vehették karjukba, Istenember tudtával, szabadon. Csak éjszaka, tilalmasban, a vétek terhével ("Don Cristobal kis oltárfala"). S folyik a bűnös játék, valameddig fel nem nyílik a megcsúfolt férj szeme, ki aztán sértett nemesemberi méltóságában, neve-háza-címere védelmében tört ragad, hogy leszúrja a kertjébe lopódzó, ifjú szeretőt. Mint cselekszi a koros Don Perlimplin. A kiontott vér lemossa a bűnt, de letöri, végleg, Belisa ajkáról a dalt. Pedig milyen forró-epedő volt imént még éneke a fiatalasszonynak : "Ó, megtalál engem, ki vággyal keres. Szomjam nem csillapul soha, mint nem csillapul szomja a kőálarcnak, mely a kutak vizét köpi. Ó, micsoda zene, Istenem, milyen zene ! Akár hattyúk meleg pihéje... Ó, én lennék ez, a zene lenne ez ?" ("Don Perlimplin szerelmei Belisával kertjében").

Marad a gyász, mint a kihunyt szerelmet sirató Yermának, ki úgy babusgatja soha meg nem szült gyermekét, mint ringatta egykor Ady a maga álomfiát ("A fiam bölcsőjénél"). A különbség, hogy Yerma, miként Garcia Lorca minden asszonyalakja, ép és erőben feszülő ; termékeny humusz a testük. A lelkük válik beteggé, örömöktől fosztva, gyászban. A ki nem elégültségben, Dona Rosita vénlány-epekedésében, a szüntelen halálközelségben. A legmeglepőbb, hogy az élet erőszakos megszakadása, vagy akár a gyászba roskadt, meddő elapadása nem ajándékozza meg a közönséget a megtisztító katharzissal. Éppen hogy, a függöny lehullтával, fokozódik nyugtalansága. Mert annyira teljes a tragédia, hogy a kérdésre, — miért e nem csillapuló, mérhetetlen szenvedés ? —, nem kap az ember feleletet.

TALÁN, ha éppen most három évtizede, nem fejeződik be, időnek előtte és ugyancsak erőszakos módon, Garcia Lorca fiatal élete, (kivégzése pillanatában pontosan 37 esztendős volt), adott volna, ha nem is megbékítő, legalább megértető választ a költő a spanyol nő tragikus problematikájára. Egy vagy több új darabbal, záradékául mintegy drámai művének. Mely, az antik trilógiákhoz hasonlatosan, egyetlen téma hol guignolos, majd meg szomorú mollba hangolt változata : a nő tragikus sorsa. Míg Garcia Lorcát meg nem ismertem, azt hittem, — mivel így tanították —, hogy Racine lett volna az asszonyi lélek tragikumának legteljesebb megszólaltatója. Most kiderült, hogy az andaluz költő Racine-nál is teljesebben érzékeltette, — mert teljesebben érzékelte — e tragikumot. A művet befejező s tán feleletet adó darabot tehát nem írhatta meg. Ez lenne-e oka az utókor tétovázásának ? Félreértés ne essék : nem az értékítélet habozásáról van itt szó. Ki vonná kétségbe Garcia Lorca drámáinak páratlan szépségét ? A társadalmi-etikai alap az, melyhez az idegennek nem könnyen van kulcsa s melynek megértéséhez a spanyol történelem is alig-alig segíti. Szent apácákról, misztikus elragadtatottakról, továbbá dús indulatú királyi asszonyokról és főrangú kurtizánokról (v.ö. : Maja) szól e történelem.

NEM KEVESEBB volt gondom Garcia Lorca lírájával. Lenyűgöző költészet. A gátlástalan, mégis ihletett erotika, mely perzsel, a költői nyelvezet egyedülvalósága, a soha azelőtt ki nem mondott, varázsos szavak. S a képek ! Különösen ez utóbbiak bűvölik el az olvasót. Ugyanakkor zavarba ejtik : annyira teljesek Garcia Lorca képei. Nem allegóriák, nem is szimbólumok és nem hasonlatok, melyek, akár a kör négyszögesítése, a költői titkos világot igyekeznek megközelíteni. Életük-létük van e képeknek; szüntelenül változók. Ezenkívül jellemük-jellegük van, dimenziókat kapnak, kézzel megfoghatók. Hány költő hányféle nyelven énekelt a tengerről, virágról, a napról és holdról, a fényről és homályról. De szólt-e valaha annyi változatban a rózsáról például, mely Garcia Lorcánál képe a kéjnek, az érben az eleven vérnek, meg a törtől átjárt szívből szivárgó volt vérnek, s a párzásra vágyó férfinak, meg a nőnek, kinek rózsáját soha senki nem szakítja le ? Avagy a szélről, mely zöldszín aggastyán képében üldözi Preciosát ; rézsmaragd aggastyán képében. Aztán a ló, e poézis refrénként visszatérő eleme, mely oly gyakori a magyar költészetben is, mely azonban itt sem táltos paripa, sem prüszkölő harci mén, s nem is a halál lova. Garcia Lorca lova az Andokban vágtázó szél, a tengeren tobzódó orkán, továbbá a szív eleven szene, a test lángja, és társ a lányszöktetésben, cinkos a férjes asszony látogatásában. S a bikát is, mely Ignacio Sanchez Meijast, a baráti torreádort halálra sebezte, egy ló vonszolja el. Gyászol a ló, gyászolja az embert s azt, aki siratja. Ki nem meríthető gazdagság, el nem apadó, miként e költészet maga.

MÉGIS, mind e bűvölet ellenére, idegen elsőbb ez a líra. Nem érezzük a ritmust, a verset. Mely legyen bár klasszikus lejtésű vagy szabadvers, akárhogy is kötött beszéd. A szürrealizmusban is van kötöttség, sőt a dadában is : az értelem realitásán túllépő, érzelmi vibrálás harmóniája. Garcia Lorca lírájában csak azt érzékeljük, hogy népi eredet, hiszen nyelve majdnem hogy gyermekin-tisztán egyszerű. Ezenkívül sejteni véljük, hogy valamely távolról jött, ősi zengzet ritmusát követi. Rímtelen vers, szabálytalan ritmus, a rövid és hosszú sorok meghökkentőn váratlanul váltogatják egymást s ezek-azok csak kivételesen, szinte véletlenül, azonos szótagszámúak. Figyeljük csak !

VERLAINE

A dal, melyet
mondanék egyszer
elhalt ajkamon
a dal, melyet
mondanék egyszer.

Ilyenkor álmodok
a dalról, melyet
elmondanék egyszer

csupa ajak ez a dal
és csupa távoli csatorna

Fénylő féreg
a kecskefüvön
Ezüst tányér
a hold tenyere
remeg a vizen.

és csupa árnyékba hullt
óra ez a dal

élő csillagok dala ez
egy nem szűnő napról.

Nem ama spanyol népdalok ritmusa ez, melyet kasztíliai, leóni, vagy akár andaluziai falvakban hallhatunk s melyeket a rádió gyakorta sugároz. Mór lantosok epekedtek volna tán efféle melódiákban fátyolos szűzek vaskosaras ablaka alatt a hajdanvolt Granadában ? Garcia Lorca "szülővárosában" ; mert bár a közeli Fuentevaquerosban jött e világra, 1899. június 5-én, a költő mégis Granadát vallotta születési helyének. Itt tanult, ült először zongorához s pengette a gitárt, itt rajzolt, festett és írt először s itt érték az első, majdnem kamaszos sikerek. Ide tért vissza, ha Spanyolországban volt, húsz nyáron át, évről évre. A halál is Granadában érte 1936. júliusának valamelyik napján.

MIT JEGYZETT FEL a tudomány az ibériai mór muzsikáról, ha egyáltalában volt ilyen ? Nem tudom. Hasonlítási alap nélkül lehetetlen a következtetés.

A granadai cigányság lenne-e a költő eredeténél? Sacromontéból, ez a helybeli cigánynegyed neve, indult el hódító útjára az éjjeli lokálokba a flamenco, ez az énekestáncos produkció. Amely azonban a pódiumon, rivaldafényben s hangulatvilágításnál, műbalett inkább s "nemzetközi attrakció". A forrásnál szükséges a kutakodás.

Nos, múlt nyáron elsősorban a magam Garcia Lorca-problémája miatt mentem Granadába. Nem írom le a "csodák városát" ; Washington Irving óta ("Tales of Alhambra") többször százan megtették ezt már előttem versben éppúgy, mint felajzott prózában. Még a Baedecker-írók is költőkké válnak, midőn az Alhambra kőgyönyörűségének, zizegő kútjainak, a Generalife álomkertjének regisztrálására kerül a sor. Mondom, Garcia Lorcát kerestem Granadában. Az Egyetemen kerestem, hol a költő jogot s irodalmat tanult s hol Fernando de los Riost, e kiművelt emberfőt s későbbi köztársasági kultuszminisztert, megismerte, és kinek hatása pályájára döntőnek mondható. S kerestem a házfalakon, az ablakok mögé lesve, és az utcán a járókelők mozgásában, alkatában, tekintetében. Hány kései testvért véltem felismerni a gyors, mégis puha mozdulatokon, kerek formájú koponyákon, tágranyílt, dióbarna szemeken át. Murillóban, dinnyeevő lurkóinak kedves derűjében is Garcia Lorcát kerestem. Miatta mutatkoztam be egy dámának, ki állítólag jól ismerte volna a költőt. Kiderült, hogy nem ő, hanem férje volt az ismerős, sőt barát, aki azonban már esztendők óta a temetőben.

MÉGSEM VOLT haszontalan a bemutatkozásom. A jólelkű dáma mindenképpen segítségemre kívánt lenni. Úriember elé vitt, ki a spanyol irodalom tanára az Egyetemen, s aki — a hölgy szerint — "minden bölcsességek tudója." Olasz eredet az illető, de már régóta Granadában. Csalódást okozott. Nagyképű volt és semmi érdemlegeset nem tudtam meg tőle. "Persze, doceálom Garcia Lorcát — mondta —, mivel a program előírja. De ne higyje, hogy akkora nagyság, amilyennek külföldön politikai okokból felfújták. Olvassa inkább egyéb költőinket, az "Aranykor" nagyjait." Sorolta a neveket, majd ismételte fittyedt ajakkal : " Felfújt nagyság, politikai okokból, a 'Cigányrománcok' költője."

Pápább volt a pápánál. A spanyolok másképp vélekednek Garcia Lorcáról. Tudják, hogy költő volt, az igazán elhivatottak egyike. Ezenkívül tudják, hogy a politikához nem értett, sem írásban, sem cselekedetben nem foglalkozott vele. Tragikus fiatal halálára ez a hivatalos magyarázat : félreértés volt és véletlenség, akár a halálos kimenetelű baleset. Nem egy példa van erre a történelemben ; például a szintén költő André Chénier-é a Nagy Francia Forradalmat követő terror végnapjaiban. Nem dönthetem el, mi az igazság ebben a vonatkozásban. De jelen voltam a "Bernarda háza" egyik madridi előadásán. Élmény volt s bár túl a századikon, telt ház, forró atmoszféra. Ezenkívül tanulmányoztam Garcia Lorca "Összes művei"-nek 1962-es kiadását, melyet Arturo de Hoyo rendezett sajtó alá példamutató gonddal és szeretettel (Madrid, Aguilar-kiadó). Először 1954-ben jelent meg a majdnem 1700 oldalas kötet s azóta, mint mondják, szinte évenként kell újra nyomatni. "Best-seller" a költő műve Spanyolországban.

AZ EMLÍTETT DÁMÁT bántotta a professzor okozta csalódásom. Felvitt ezért kocsiján Sacromontéra, a cigányok közé. Ott ismer valakit, mondta, ki sokat és igazat mesélhet Garcia Lorcáról. Nem tévedett.

Kopaszan-meredeken, a "Szenthegy" távolból, például az Alhambra Királyné-tornyának erkélyéről nézve, a pécsi Hegyvárosra emlékeztet. Fenn a tetőn azonban egészen más. Itt nincsenek derűsen kanyargó utcaközök, piros palatetős házacskák. A szürke szikla van itt és a méhébe sűrűn vájt lakások. Ezenkívül a cigányok vannak itt, V. Károly császár ittfelejtett hadinépének ivadéka. Különös egy ilyen sziklaodú. Fűteni nem kell, télen is őrzi a nyári hevet a kőrengeteg. Rend és tisztaság a három-négy helyiségben s a falak tele tükrös rézedénnyel, meg Máriák és szentek képével-szobrával-érmével. Becsben állnak a kegyszerek ; a katolikus hit s az Indiákból — vagy honnan ? — hozott fetisizmus árnya fonódik egybe az áhítatban.

"Ismertem-e Federigot ? !", mondja folklór öltözetében Mercedes, ki az itt érvényes matrimoniális jog értelmében a család s a törzs feje. Nem fiatal, mégis duzzad büszke erejében. Micsoda méltóság, mennyi energia ! Okos is és kicsit iskolázott, meg nagyon tapasztalt. A törzsfő a cigányok rendjében, Magyarországon éppúgy, mint a Sacromontén, törzse helyett is gondolkodik. Húsos arcán pedig a valamikori nagy szépség nyoma. "Ismertem nagyon is és szerettem szerelemmel. Miért ne ? ! Cigány volt ő is, vérünkből való."

KÖZBEVETŐLEG annyit, a költő állítólagos cigány eredetéről, hogy a kutatás tagadja ezt, éspedig joggal. A tehetős tanyasi gazda apa, Garcia, a neve szerint andaluz parasztok gyermeke, az anya meg, Lorca, e művelt s érzékeny tanítónő, talán arab s keresztény kisasszonyok maradéka. Igaz viszont, hogy a költő szívesen vette, ha jelenlétében valaki cigány eredete mondájára célzott.

"Az emlékét is szeretem Federigónak", mondta fajtája színesen áradó szavával Mercedes, miután elköltöttük vendégvacsoránkat, mely bő volt és szokatlan, mégis jóízű. "Kisdiák volt, de már legényesedő, midőn először jött fel hozzánk. Barátok vezették ; sok barátja volt, mindenki szerette. Kezdetben sajnáltam. Sántított, tudja-e az úr ? Gyermekkori súlyos betegségéből maradt vissza e testi fogyatékosság. Aztán már szerettem. A csendet, mely áradt belőle. A beszédét is, mely sokszor volt mulatságos és mindig szép. Mennyi mindent tudott és úgy mondta el, hogy megérthessük s egyszeriben megtanuljuk. Ha ideje engedte, jött fel hozzánk. Délután érkezett, mint most maguk, s maradt éjszakáig. Később, nyaranként Madridból vissza-visszatérve, olykor napokra nálunk szállásolta be magát. Mindig örültünk jöttének ; a miénk volt Federigo."

"Olvasta az úr a 'Cigányrománcokat' ? Egy látogató, tudósféle, magyarázta meg nekem, hogy rólunk írta. — Gyakran jön vendég, ki Federigo nyomait keresi a hegyen. — Nohát, ez a tudós mondta, hogy a románcok a kovácsműhelyeinkről szólnak, azokban a tüzről, mely a vas élét edzi, a férfivért hevíti. S a lovainkról, meg a Sacromontén kóválygó szélről. Múltunkról-jelenünkről szóljanak a románcok. Többi dala is mind ránk emlékezés legyen. Egy szó, egy jelző, a szív melege, — így mondta a tudós. Megjegyeztem a szavát." Előkeresi Mercedes a régi kötetéket : "Libro de poemas", "Canciones", "Llanto", és a többi mind. Gyűröttek a kötetek, sokat forgathatták. Ha jól emlékszem, valamennyi dedikált s az ajánlásban olykor e név : Preciosának. Pillanatra lehajtja fejét az asszony, sóhajt semmit sem színpadiasan, aztán mondja egyszerűen : "Itt ismerte meg Federigo Preciosát s a szerelmet."

"Sokszor kérdezték már tőlem, emlékszeme az estére, melyen Federigo első dala született ? Emlékszem, persze. Énekeltünk és táncoltunk. Igazi flamencót, amit nem tanulunk : születünk vele... Hallgatta egyre Federigo, majd baljával kaparni kezdte gitárja húrjait s a jobb keze egyszer csak írni kezdett ceruzával egy papírra. Látta már az írását ?". Mutatja. "Azt mondta egyszer egy vendég : betűkből csipkeszövés, akár az Alhambra falán a Korán szövege."

FELÁLL, gyermekei, unokái mellé sorakoznak. Gitárok szólnak, dobok indulnak. Hajlik a derék, lendülnek a lábak és karok, énekel Mercedes, aztán felváltva a többiek, egyenként s együtt. Az ifjabbak táncolnak is, az előírás szerint. S a tenyerek tapsa veri részegítőn a ritmust. Tüzel a levegő a szikában. Az egyik unoka, tanult fiatalember, s arca mintha a magyar Alföldről vagy Miskolcról lenne ismerős, fordítja nekem buzgón a cigány igéket. S én lassan érezni-érteni kezdem Garcia Lorcát, az embert, a művet és a felváltva panaszos és vad, alázatos, majd bíborosan izzó erotika ritmusa belém költözik.

De a drámák, melyeknek témája annyira spanyol ? ! Lehetetlen, hogy azok is Sacromontén fogantak volna. Kérdezem ezért Mercedest, látta-e barátja drámáit ?

"Egyet sem, pedig járt ezen a tájon is Federigo a Baraccával (a vándorszínházzal, melynek a költő társigazgatója s lelke volt). Hívott nem egyszer ; nem mentem. Ritkán szállok le a hegyről. Azt kérdezte egyszer tőlem egy idegen : meséltünk-e mi Federigónak az urakról (mármint a spanyolokról) meg asszonyaikról ? Válaszomra : igenis meséltünk sokat, azt mondja az idegen, hogy aki kívülről nézi a dolgokat, világosabban lát ; s hogy Federigo a mi szemünkkel tanult meg látni. Ezért írt volna igazat színdarabjaiban."

IGAZ VOLT-E, nem ? Ki tudja, Annyi bizonyos, hogy e felejthetetlen fél napon s estén a Sacromontén véltem felfedezni századunk egyik legnagyobb költőjének emberi-művészi arcát. A valódi arcot, a teljeset.

Dénes Tibor

Rendelje meg
GARA LÁSZLÓ
AZ ISMERETLEN ILLYÉS
című biográfiáját

Ára : $ 2.75 (posta 15 c.)

OCCIDENTAL PRESS
P.O. Box 1005
Washington, D.C. 20013, U.S.A.

IRODALMI ÚJSÁG
ELŐFIZETÉS ÉS HIRDETÉS
AUSZTRIÁBAN

LÓRÁNT LÁSZLÓ MAGYAR KÖNYVKERESKEDÉS

Wien, I. Bräuner Str. 2.

MEGYERY SÁRI

"Miért éppen Anna Frank?"

BŰNNEK ÉREZTEM VOLNA Amszterdamot elhagyni az Anna Frank naplójából oly jól ismert, felejthetetlenül megörökített, "titkos melléképületű ház" megtekintése nélkül, s így rá sem hederítve hotelportásom fitymáló megjegyzésére ; "kár az időért, sokkal közelebb tucatjával találhat érdekesebb látnivalóra", utolsó délutánomon, a Prinsengracht 263. számú épület megkeresésére indultam. Amszterdam régi negyedében eligazodni nem könnyű. A várost három párhuzamos vonalban átszelő kanális partján, a Velencét felidéző, keskeny hidak, sikátorok fel- le vezető lépcsők, kacskaringós árkádok közti tévelygésben a térkép nem sokat segít. Idegent tájékoztató felirat nincs sehol, — még Rembrandt szülőháza tájékán sem, — az útjelző nyilak csak a léptennyomon egymást követő gyémántcsiszoló műhelyek felé mutatnak, hatalmas táblákon hirdetve, melyik napon és órában lehet kicsiben, magáncélra is, gyémántot vásárolni.

A tenger sós leheletét felém hozó szélben, a jellegzetes, Vermeer-kékszínű égboltra pillantva önkéntelenül is Anna Frank szavai jutottak eszembe. *"Ma a tilalom ellenére kikukucskáltam a fekete viaszosvászonnal betakart tetőrésen. Viszontlátni, ha csak egy pillanatra is a drága Amszterdamom feletti eget. Amíg ez van, s ezt néha megtehetem, nem lehetek szerencsétlen."* Mennyire szerette a természetet, a napot, és mégis milyen bölcs,minden önsajnálkozástól mentes szavakkal számolt be kis skótkockás fedelű füzetében, 1942. július 12-én, a fogságba-költözésről. *"Furcsa érzés egyik napról a másikra eltűnni a föld színéről. Otthonnak nyirkos és sötét, de búvóhelynek tökéletes. Meg fogjuk szokni. Muszáj."*

AZ 1933-BAN Frankfurtból Amszterdamba emigrált, német származású Frank-család tragédiáját mindannyian túl jól ismerjük. Olvastuk, hallottuk, láttuk színpadon és filmen. Tudjuk, hogy Otto Frank, a hajdan vagyonos bankárból lett gyarmatárukereskedő idősebbik lánya, a tizenhatéves Margit deportálási parancsának kézhezvételét követő hajnalon — övéivel együtt bezárkózott az önként választott börtönbe. Minden remény megvolt arra, hogy Frank volt munkahelyén, a lakásával szomszédos irodaépületben, az utcai front és a hátsó fal közé ékelt, kívülről észrevehetetlen ikerház rejtett feljáratú padlásán a Gestapo nem fog a szökevényekre rátalálni. Két évig így is volt. Egészen 1944. augusztus 4.-éig, a végzetes ajtódörömbölésig. Hogy találták meg a nácik a búvóhelyüket ? Máig sem derült ki. Életének leggyászosabb fejezeteiről, a letartóztatásról, s az auschwitzi majd Bergen-Belsen-i gyűjtőtáborról már nem beszél Anna naplója. Örökbecsű feljegyzései az amszterdami ház padlásán maradtak, Otto Frank kopott aktatáskájában. És ha az elhurcolt foglyok hátrahagyott cókmókjában a pénz és ékszer után kutató horogkeresztes katona egy szempillantást vetve a skótkockás fedelű füzetre, nem dobja a földre a semmitérőnek vélt irkafirkát, akkor a Frank-cég egykori titkárnője — a balsorsban az üldözöttek védelmezője — nem talál rá később a padláson összegyűlt szeméttömegben.

A tapintatos lány a naplót egészen a háború végéig olvasatlanul őrizte meg, majd átadta jogos tulajdonosának, — a dráma egyetlen életben maradt szereplőjének — Otto Franknak. Ha a jószívű teremtés sejtette volna, milyen szigorúan bíráló kitörések vannak a serdülő kislány kíméletlen őszinteségű vallomásaiban a szülei viselkedését és jellemét illetően, akkor minden bizonnyal megkíméli az alapjában véve nem rossz, csak kissé felelőtlen apát, a fájdalmas, túlvilági üzenettől. Az amúgy is testileg-lelkileg meggyötört, erősen megöregedett emberre szörnyű hatással voltak kedves gyermekének szemrehányó sorai. A vádak annyira megviselték, hogy a "Napló" másolását, amelyet svájci magányában kezdett el, még hónapok múlva is újra és újra félbeszakították sűrűn megismétlődő idegrohamai. Otto Frank az érzékenységét leginkább sértő részeket a kéziratból kihagyta. A több ízben visszautasított s végül 1947-ben, holland kiadásban megjelent "Napló" megnyírbáltan jutott az olvasók kezébe. Az eredeti szöveg helyreállítását sürgető "Anna Frank Társaság" tehetetlen az apa akaratával szemben. A 28 fordításban, tömérdek utánnyomásban és példányszámban forgalomba hozott könyv ma is hiányos. *"A bizalmas közlések nem tartoznak a nyilvánosságra"* — védi álláspontját Otto Frank, s még annak is örülnünk kell, hogy nem semmisítette meg a pótolhatatlan oldalakat.

A "NAPLÓ" kis jelentőségű, futó szerelmi idilljét ügyesen kiaknázó Pulitzer-díj-nyertes, üzletileg kitűnően bevált színdarab, s a hollywoodi recept szerint gyártott film egyaránt meghamisította Anna Frank alakját. S hogy a nevét világgá kürtölő reklámhadjárat mennyit ártott az emberi értékekben és írói tehetségben gazdag, színes egyéniségű kislánynak, sehol sem olyan szembetűnő, mint szeretett második hazájában. A hollandiak és főleg az amszterdami polgárok — akiket még az ellenségeik sem vádolhatnak németbarátsággal — egész egyszerűen beleuntak a — szerintük — külföldről elindított és egyre nagyobb méreteket öltő Anna Frank-kultuszba. Tiltakoznak a turistákat a nyakukra hozó élelmes vállalkozások ellen, akik művészi szépségekben bővelkedő városukból valami szomorú zarándokhelyet akarnak csinálni. Elegük van az "Utcát Anna Franknak" feliratos táblákat hordozó diákok és az Anna Frank jól ismert ruháját viselő lánycsoportok felvonulásaiból, a hangos zavargásokból, amelyek újra és újra a náci megszállás alatti szenvedésekre kívánják őket emlékeztetni, holott ők felejteni szeretnének. *"Miért éppen Anna Frank ? Voltak mások is. Hatmillió zsidó pusztult el"* — ismételgetik nem titkolt ingerültséggel és az idegen mintha csak kényes családi ügybe avatkozott volna, zavartan elhallgat.

AZ EMLÉKEZETES IRODAÉPÜLET, a körülvevő telkekkel együtt, jelenleg az Anna Frank Alapítvány tulajdona. A ház legnagyobb részét a hitleri korszak borzalmait ismertető kiállítás és adatgyűjtemény foglalja el, míg az előcsarnokból nyíló nagyterem, Anna rövid földi pályafutásának tárgyait őrzi, első cipellőjétől — a sárga csillagig. Az üveg alatt összegyűjtött anyag, nem hasonlít drága múzeumi kincsekhez, de mennyivel meghatóbb, mennyivel személyesebb, mint azok. Törött baba, palatábla, filmsztárt ábrázoló levelezőlap, rengeteg könyv, fényképalbum — teletömve a boldog vakációk felvételeivel, amikor még "szabad volt" a többi gyerekkel együtt játszani. Napok kellenének az örökös aktivitásban égő kislány latin, német, angol versfordításainak, s az uralkodó házak családfáit lemásoló festményeinek megnézésére. Az írás után ez utóbbi volt a második szenvedélye. Sok a magas rangú személyekhez intézett el nem küldött levél. Ezek között díszhelyet kapott a Vilhelmina holland királynéhoz címezett, a holland állampolgárságot esdeklő folyamodvány.

A padlás ajtaját eltakaró, automatikus szerkezettel elmozdítható könyvállvány előtt megdobban a látogató szíve. Beledöbben, hogy a pokol küszöbére érkezett. Itt, ezen a szűk férőhelyen, félhomályra, suttogásra ítélve tűrte nyolc, örökös aggodalomban reszkető ember, huszonöt hónapig a patkányéletet. Anna kitűnően rajzolta meg könyörületből befogadott "albérlőik", a háromtagú Van Daan-család és az összeférhetetlen Dussell fogorvos alakját. Szinte halljuk meg-megismétlődő pörlekedéseiket és elképzeljük, hogy az összezártságban, ahol az étkezés, az alvás, a mosakodás és még a lélegzés is agyafúrt leleményességet követelt, milyen pótszenvedést jelentett a sorstársak állandó közelsége. A falon, még úgy, ahogy azt felszögezte, Anna betűivel a "Házirend". *a penzió vendégeitől, az étkezés nélküli napok, a víz és egyéb higiéniai szükségletek hiányaiért elnézést kérő"* "Igazgatóság" aláírásával. A naiv tréfálkozás mögött ott lapul az életvidám gyerek ösztönös önvédelme. Szegényke, milyen kétségbeesett erőfeszítéssel próbált a felszínen maradni. Neki volt köszönhető, hogy időnként, még ebben a fojtott légkörben is, felcsillant a derű.

Utóbb, a felnőttekben csalódva, a szeretetre kiéhezett kislány Van Daanék Péter fia felé fordult, azzal általtatgatva magát, hogy szerelmes a jelentéktelen kamaszba. Hamarosan ráébredt tévedésére és még több hévvel vetette magát a "fennkölt eszmék világába". A "Napló" vége felé, mintegy záró-következtetésként, sok megfontolás után azt írja : *"Bármi történjék is velem, utolsó leheletemig fogom hinni és vallani, hogy a szívük mélyén jók az emberek."*

A CSATORNA MENTÉN, az Anna Frank Alapítványhoz tartozó szép fekvésű "Ifjúságközpont", néhány száz lakót befogadó, s munkára és pihenésre különös gonddal berendezett helyiségeivel ma kétség nélkül Európa egyik legmodernebb diákotthona. Az intézmény célja, hogy megvalósítsa Anna Frank hő vágyát és *"alkalmat adjon a különböző nemzetiségű, fajú, felekezetű fiataloknak, az egymás iránti megértés és barátság megteremtésére."* Anna Frank elsősorban az ifjúsághoz akart szólni, és ezt elérte. Híveit a fiatalok között kell keresni. A fiatalok, ellentétben az idősebb generáció egyes tagjaival, nem kérdezik : "Miért éppen Anna Frank?" Ők tudják.

Jellemző, hogy az Anna Frankról írott tanulmányok, doktori értekezések tömegében egy fiatal kanadai tanár, Harold Insley *"Két misztikus"* (Anna Frank és Simone Weil) című munkája a legjelentősebb. Insley a szellemileg bámulatosan érett lány írásait a húsz évvel idősebb, francia filozófusnő elmélkedéseihez hasonlítja. Rámutat a lelki alkatukat jellemző rokon vonásokra, s a mindkettőjüket sújtó hitleri törvényeket tárgyilagosan szemlélő és elviselő magatartásukra. A különbség köztük az, hogy míg Simone Weil misztikus eredetű önsanyargatásban kereste a szenvedéseket, addig Anna Frank egyszerűen elfogadta őket. Insley könyve az első, melv a kis Annát a nagy gondolkodók közé sorozza.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

A hála jeléül

Azokat a szép szavakat, amelyek Gara László temetésén elhangzottak s az "Irodalmi Újság" első oldalán megjelentek, szeretném egy jámbor szándékkal megtoldani. Olyannal, ami — ez az érzésem — nem áll távol Gara szellemétől s életének értelmétől. Életének értelmét — ami talán csakugyan fontosabb, mint az élet — Gara, azt hiszem, 1956-ban találta meg. Illetve ettől az időponttól szolgálta egyedül ezt. Egy novellagyűjtemény fordítása és a József Attila-kötet ugyan korábbi, de tíz évvel ezelőtt adta fel a kenyérkereső újságírást, mellékfoglalkozásként is, hogy egyedül megtalált hivatásának : a magyar literatura francia tolmácsolásának élhessen. Ezt 1956. őszétől 1966. tavaszáig úgy folytatta, hogy a létbizonytalanság proletársorsát vállalva lett a magyar irodalomnak, mnkájával, mecénása. Egyéni elhatározáson kívül a magyar írók akkoriban kivívott, illetve külföldön is észrevett és csodált becsületének is szerepe lehetett ebben. Hogy milyen mértékben és hogyan, azt az "Hommage des poètes Français aux poètes Hongrois" kötet s Garának e gyűjteményhez írt, személyére is jellemző, előszava érezteti. A kötet Alain Bosquet, Jacques Charpier, Paul Chaulot, Jean Cayrol, Georges Emmanuel Clancier, Jean Cocteau, René Depestre, Pierre Emmanuel, Jean Follain, André Frénaud, Pierre Jean Jouve, Hubert Juin, Kateb Yacine, Charles Le Quintrec, Jean Lescure, Loys Masson, Janine Mitaud, Henri Pichette, Gérard Prévot, Jean Rousselot, Claude Roy, Robert Sabatier, Pierre Seghers, Jules Supervielle írásaival Gara László francia költő-körét is szinte teljes egészében felvonultatja. Életének méltó emlékjele s a hála jele talán leginkább az volna, ha ez a gyűjtemeny méltó magyar fordításban is megjelennék az "Irodalmi Újság" gondozásában. Gara László emlékére visszaidézné azoknak a visszhangos napoknak a szellemét a forradalom tizedik évfordulójára.

SZABÓ ZOLTÁN
(London)

Castrológia

A castrológusoknak — vagyis azoknak akik Fidel Castro sorsának alakulását figyelik és értékelik — az utóbbi hetekben egész sereg olyan új jelenség állt rendelkezésére, melyekből különös következtetéseket olvashattak ki a Nagy Vezér állapotát illetően. Mi történik a szép szigeten, pontosabban, mi történik a szakállas vezérrel ? Május elsejének forrón-internacionális ünnepe óta Fidel nem mondott egyetlen "nagy" beszédet sem; nem vett részt személyesen az elmúlt hónapban a guantanamói "válság" irányításában. S hol volt Fidel, amikor az Alma nevű hurrikán pusztította szép szigetét ? Nem volt bizonyíték arra, hogy az elpusztult szigetrészeket meglátogatta volna, ahogyan ez mindig szokása volt, noha arra sem volt bizonyíték, hogy nem látogatta meg. Továbbá, nem Castro, hanem Osvaldo Dorticos volt az, aki a legutóbbi nagy külpolitikai "iránybeszédet" tartotta, s ugyancsak Dorticos elnökölt a kormány, a pártvezetők, a mezőgazdasági és ipari munkások közös konferenciáján.

Mit jelenthet mindez ? Az egyik elmélet szerint Castro beteg ; a másik szerint kezelés alatt áll, valahol Kelet-Európa egyik kórházában, idegösszeomlás miatt. Egy harmadik, .. sokhelyütt elfogadott — elmélet arról érvelt, hogy az oroszok megelégelték dühöngéseit és kiszámíthatatlanságait s elhatározták, hogy felváltják egy kevésbé harcias legénnyel, például Dorticosszal. De pontosat a castrológusok nem tudnak ; a jövőbelátást át kell adniok az asztrológusoknak.

— l —

Szabadabb gazdaság

Amikor befejeződött a második világháború, a legtöbb nem kommunista ország azonnal elkezdte lebontani azokat a belső gazdasági kontroll-mechanizmusokat, amelyek bár szükségesek, sőt nélkülözhetetlenek voltak a háború idején, a békében egyre inkább akadályozták a gazdasági élet gyors és egészséges növekedését. Ebben a tekintetben az újonnan függetlenné vált India kivétel volt, mert a gazdaság szoros irányítása megfelelt Nehru szocialista koncepciójának. Hogy a gazdasági élet efajta "lefékezése" milyen eredményeket hozott, az látható abból, hogy India jelenleg a legnagyobb nehézségekkel küzd.

Nemrégiben azonban e hatalmas országot is megérintette a változások szele. Élete utolsó hónapjaiban Lal Bahadur Sasztri miniszterelnök már néhány lépést tett előre a szabadabb gazdaság útján, s ez a tendencia, tempójában is, kiterjedésében is, növekvőfélben van Indira Gandhi kormányrajutása óta. Az új miniszterelnök első intézkedései közé tartozott az, hogy helyet biztosított a külföldi tőke számára India kétségbeejtően elmaradott műtrágyagyártásának fejlesztésében. Ezután a kormány megszüntette tizenegy alapipar, közöttük a cement, a vas meg az acél, s a fafeldolgozó ipar állami gúzsbakötését. Két héttel ezelőtt leértékelték a rupiát, reálisabb alapokra fektetvén a nemesvalutákkal való kapcsolatát, azzal a célzattal, hogy megfékezzék a veszedelmesen növekvő inflációt, megvédjék a hazai iparágakat a külföldi versennyel szemben, s az exportcikkeket eladhatóbbá tegyék külföldi piacokon. A Pénzügyminisztérium bejelentette, hogy kidolgozás alatt van egy import-liberalizáló terv is.

Nyilvánvaló, hogy ez az óvatos mozdulat, a megszokott "szocialista gondolkodástól" való némi eltávolodás heves tiltakozást váltott ki azokban a körökben, amelyek olyannyira szívükön viselik India nemzeti érdekeit, hogy — a doktrinák érdekében — gazdasági csődjét is szivesebben látnák, mint előrehaladását. A kommunisták és az indiai baloldal, Krisna Menonnal az élén, sértetten szisszent fel az "imperialista behatolás" láttán. A miniszterelnök azonban nem hagyta magát befolyásolni e "baloldali" köröktől, akik azzal vádolták, hogy "sutba dobja édesapja szent eszméit". "Liberalizáltuk a magánbefektetéseket", vágott vissza Gandhi asszony, "néhány területen azért, mert e változásokat lényegeseknek és nélkülözhetetleneknek tartjuk. A legtöbb változás az élelmiszeripar területén történt. Semmi másban nem adtuk be a derekunkat. Arról pedig, hogy Nehru eszméit sutba dobtuk volna, szó sincs. Nemcsak munkatársa voltam apámnak, hanem ismertem gondolkodásmódját is. Tudom, hogy hasonló helyzetben ő is ugyanezt tette volna".

A gazdasági szakértők szerint a változások, noha kisméretűek, mindenképpen reményteljesek. A Világbank 900 millió dolláros kölcsönt adott az import meggyorsítására s az élelmiszerválság leküzdésére. Gandhi asszony nem csinál titkot abból, hogy a külföldi kölcsönök elfogadása nem jelenti az önálló külpolitika feladását, s az a tény, hogy nyugati szakemberek helyeslik a változásokat, nem jelenti az ország függetlenségének megcsorbítását. Ezt illusztrálandó, azonnal bejelentette, hogy júliusban a Szovjetunióba utazik, gazdasági és politikai tanácskozásokra.

M. L.

NYÉKI LAJOS

PETŐ BALÁZS MÁSODIK ÉLETE

Az egész leginkább cseppkőbarlangra emlékeztetett. Annak idején Aggteleken látott hasonlót, meg nyáron Saint-Cézaire mellett. Busszal mentek fel Cannesból egynapos kirándulásra. Meg is fáztak a hirtelen hőmérsékletváltozástól, Krisztina három napig a torkát fájlalta.

Ebből a barlangból viszont langyosság áradt, amelyet még kellemesnek is lehetett volna tartani, ha nem árasztott volna kissé áporodott illatot. Nehezen meghatározható szag-keveréket, amelyen időnkint mentol és dohányfüst-hullámok törtek át. Ez a körülmény azonban nem nagyon zavarta Balázs szemlélődését. Mindig szerette a természet különös képződményeit, bizarr játékait, s nem sajnálta az ezzel járó esetleges kellemetlenségeket. A nyári torokfájásra sem gondolt bosszankodva, végeredményében igazán megérte : szép, emlékezetes nap volt. — A jelen pillanatban például főleg a látvány színei kötötték le figyelmét. A boltozat sötétvörös alapja, amelyet a kagylók belső redőzetére emlékeztető vonalak tettek még érdekesebbé. Maguk a cseppkövek zömmel sárgásbarnák voltak, némelyik már az okkerba játszott, de szabályos soraikat fémtömbök tarkázták, szám szerint öt ; anyagukat így messziről nehéz volt pontosan megállapítani, de egyikük kétséget kizáróan aranynak hatott.

Balázs felrezzent. Bűntudattal állapította meg : az alkalom sokkal komolyabb annál, mintsem hogy formák öncélú szemléletébe, részletek megfigyelésébe merülhessen. Szomorúan, félszeg megszeppentséggel gondolt rá, hogy egész élete ilyen hosszú elbámészkodások és hirtelen felrezzenések sorozata volt. Már az iskolában is csúfolták miatta, Krisztina pedig minden alkalmat megragadott, hogy az orra alá dörgölje : magatartása mennyire nem méltó korához és a társadalomban elfoglalt szerepéhez. "Hova bámulsz, te tahó?" — mondogatta ingerülten, szájszélét rágva.

Most bezzeg nincs kit leckéztessen, mindenkinek csak sopánkodik: "hogy-éneztígymegéltem, drágabalázskamagazsenialisember, így itthagyotthirtelen, pedig úgykicsattantazegészségtől, mivéleszekígyegyedül..." Balázst határozottan megnyugtatta a tudat, hogy ilyen űrt hagyott maga után. Kárörömet nem érzett, de szánalmat sem mások iránt. Az eltávozása okozta fájdalom megnyilatkozásait úgy fogadta környezetétől, mint a hitelező, aki végre behajthatja adósain a már régen esedékes összegeket ; csak annyit, ami jár : sem többet, sem kevesebbet. — A "Kozmikus Kürtőkalap" szerkesztőségébe is csak azért repült el most — újdonsült, háromnapos légy volt, még fárasztották az ilyen hosszú túrák —, csak azért jött hát ide, hogy ellenőrizze ; miként viseli el hiányát az az intézmény, amelynek évtizedeken át külső munkatársa volt. Ezért vizsgálgatta olyan fürkészve a barlangot is.

S íme, a barlangból füstfelhő, majd szavak törtek elő. Hatalmas fekete üstöt szorított magához : a barlang telefonált. — "Itt Pamlag, a 'Kozmikus Kürtőkalap'-tól. Te vagy az drága Béni bátyám? — Igen, igen, borzalmas... Még pénteken felhozott két epigrammát, de sajnos nem tudtuk hozni a mostani számban a terjedelme miatt... — Nagy veszteség, nemcsak irodalmilag, emberileg is. Olyan kedves volt mindig, nem volt olyan undorító primadonna — ugye tudod, hogy kire gondolok... Hát éppen erről van szó : különszámot szeretnénk emlékének szentelni... Az első cikket én csinálom, semmi, csak szerény nekrológot persze. Nehéz munka lesz, a fájdalom lefogja a tollam... Rád is gondoltam : adhatnál egy meleg emberi nyilatkozatot róla. Mondjuk két flekknyit. Egyfajta visszaemlékezést, kidomborítva a személyes oldalakat, közös élményeket. Az olvasók szeretik az ilyesmit. Másoknak is szólok : Benczédynek, Gurbitsnak... Egy hat-hét darabból álló cikk-füzérre gondoltam. Ez lesz a mi koszorúnk, mindenki fon bele egy-egy babérlevelet... Hogy mondod, kedvesem? Ja, hogy ez egy szép kép. Ah, csak úgy rögtönöztem most. De ha neked annyira tetszik, bízom az ítéletedben, majd valahogy beleszövöm a nekrológba. — De hogyismondjamcsak... hajlandó lennél ez egyszer a honoráriumtól eltekinteni? Ha a többiek is követnék nagylelkűséged példáját, eljuttathatnánk egy szerény összeget az özvegynek. Hogy fokozzuk a szavak balzsamának hatását... Nem értem... Hogy ez is szép kép? — Ja, hogy végeredményben nem tudod, hogyan is álltak Krisztinával. Csak együtt éltek, igen, de elvégre mi nem vagyunk anyakönyvi hivatal. Az utókor számára Krisztina, Krisztina marad, mint ebben a finom sorban például : 'Krisztina, Krisztina — kéj, Krisztina, Krisztina — báj'. — Köszönöm."

Balázs elérzékenyült : lám-lám mégis csak szép ez Pamlagtól. Annak idején több ízben helytelenítette szerkesztési módszereit, de most a különszám tervével teljesen egyetértett. Izgalmában felröppent, s vadul körözni kezdett Pamlag orra előtt, dugóhúzórepüléssel az íróasztalra zuhant, s megtelepedett egy novella kéziratán. Szemét még jobban kidüllesztette, mintegy szugerálva a szerkesztő busa szemöldjeit, amelyek új állapotához és dimenzióihoz mérten úgy hatottak, mint két rosszul nyírt bokor-sövény. Újra felröppent, újra lezuhant, kétségbeesett buzgalommal ismételgette nyaktörő mutatványait, egyszer Pamlag orrát is súrolta, de mindhiába : ez ügyet sem vetett rá, rendületlenül folytatta a telefonálást : "Itt Pamlag... Te vagy az drága Lulukám? ... Még pénteken felhozott ... Nagy veszteség ... különszámot szeretnénk ..."

Balázs lábát rágta tehetetlenségében. Mind ez ideig új állapotának inkább csak előnyei mutatkoztak meg. Élvezte ezt a csodálatos területenkívüliséget. Egy csapásra a mesék közegébe került : észrevétlenül kihallgathatott beszélgetéseket, megfigyelhetett olyan mikroszkopikus rezdüléseket egy tárgyon, egy arc tájképén, amelyek létéről azelőtt fogalma sem volt. Meglephette ismerőseit magányukban, szakasztott úgy, mint a mese hőse a láthatatlanná tévő köpeny birtokában... De most kételyei támadtak... Mindez a tudás hasztalan, hisz nincs kivel megosztania, nincs kinek átadnia. Amennyire fokozódott a képessége, hogy környezete legrejtettebb zugait is megismerhesse, oly mértékben veszítette el a lehetőségét annak, hogy — akár a legenyhébb formában is — hathasson arra, ami körülveszi. Még amikor kizárólag róla van is szó, minden viszavonhatatlanul nélküle történik.

Hirtelen meggyűlölte Pamlagot, aki érzéketlen automata módján csak folytatta a magáét : "'...a fájdalom lefogja a tollam... Ez lesz a mi koszorúnk..."

"Hagyd abba, ember, tedd le a kagylót, s figyelj ide inkább! Ebbe a különszámba talán nekem is van némi beleszólásom! Beszéljük meg nyugodtan a dolgot..." — zümmögte Pamlag fülébe, de emez felelet helyett nagyot csapott a levegőbe. Az így támadt orkán Balázst egy szék lábához sodorta. Pár pillanatig teljesen megdermedt, aztán kábultan a könyvszekrény mellé vánszorgott.

Belátta, hogy ostobaságot követett el : nem számolt azzal, hogy az erőviszonyok pár nap óta gyökeresen megváltoztak. Pedig nem akart semmi rosszat, csak arra szerette volna figyelmeztetni a szerkesztő urat, hogy kötetre való kézirata fekszik náluk közöletlenül. Amikor szerényen érdeklődött sorsuk iránt, mindig azt válaszolták neki : már ki van szedve, csak várni kell az alkalmat a közlésre, a szerkesztés finom ízlést követelő munka, gondosan össze kell hangolni az írásokat... Akkor sosem tiltakozott, megértette az érvelést, de most igazán itt lenne az alkalom a porosodó kefék kibányászására... Még valami mellékletet is lehetne fűzni a különszámhoz. Volt egy kedvenc fényképe, a tiroli hegyekben készült : fején vadászkalap, háttérben a sziklák, előtte a szakadék... Egész nap kószáltak, Krisztina ragyogott, mert elsőosztályú helyen vacsoráztak : vadpástétom, mandulás piszkráng, tűzdelt őzgerinc, a falakon vadásztrófeák, kitömött sasok... Amikor a rumos palacsintát felszolgálták, egy percre eloltották a villanyokat, a terem elcsöndesült, mindenki a kék lángba meredt. Aztán megtapsolták a főpincért. Többen pezsgőt rendeltek. Fél óra múlva mindenki jódlizott.

Balázs könnyedén mászott, egybehangolt mozdulatokkal, a szempillantás ezredrésze alatt pontosan átlátva, melyik lábát melyik kavicsra kell helyeznie, hogy az egyensúlyt el ne veszítse. A fal spriccelt volt, tekintélyes habarcs-darabokkal : igazán könnyű terep. Közben Pamlag felé tekintgetett : vajon mit szól hozzá, ő biztos képtelen lenne az ilyesmire, amilyen nyamvadt. Katona sem volt, csak pótkiképzéses, két hónappal megúszta. De aztán tárgyilagosan meg kellett állapítania : a falramászás a legkisebb erőfeszítést sem követelte tőle ; a legsimább felület is nyújtott annyi fogódzót, hogy pár órás gyakorlat után mindenki kényelmesen elsajátíthatta a közlekedésnek ezt a formáját. Feltéve, hogy hasonló helyzetbe kerül... Az egész csak arányok kérdése. Minden az "échelle d'observation"-on : a *megfigyelési léptéken* múlik. Charles-Eugène Guye-nek, a svájci fizikusnak tökéletesen igaza volt, követője : Leconte de Noüy nagyon helyesen mutatott rá : "Képzeljük el, hogy két fajta porral rendelkezünk : az egyik fehér (pl. liszt), a másik fekete (szénpor vagy korom). Ha összevegyítjük őket, szürke port nyerünk... Ha a keverék tökéletes, a mi megfigyelési léptékünk számára, tehát mikroszkóp segítsége nélkül, a jelenség mindig szürke por marad. De képeljük el, hogy egy bogár, amelynek teste azonos egy liszt- vagy koromszemcse nagyságával, ugyanebben a porban sétál. Számára szürke por nem létezik, csak fekete és fehér sziklák egymásutánja..."

Balázs önelégülten állapította meg, hogy memóriája tökéletesen működik. Sőt pontosabban, mint valaha is. Azelőtt nem merte volna remélni, hogy hosszabb szövegeket pontosan meg tudjon jegyezni, bizonytalanul érezte magát mindig — cédulái nélkül... De most teljesen biztos volt a dolgában, még a lapszámra is emlékezett : "Az ember és sorsa, 24-25. old." Önbizalmát csak növelte, hogy közben a helyzet magaslatára jutott : egy kampósszögre telepedve zavartalanul megfigyelés alatt tarthatta a szerkesztőségi szoba minden részletét. Pamlag még mindig telefonált, így felülnézetből csak jobban kitűnt : mennyire kopasz. "Bólogató tar fennsík" — gondolta Balázs nem kis kárörömmel. Hirtelen megvilágosult előtte, hogy nem szabad feladnia a harcot. "Az író a gályapadon is ír" — mondotta valaki. Igen, ha már változtatni nem tud rajta, ki kell aknáznia új helyzetét művészileg. Hírt kell adnia erről az igazán párját ritkító tapasztalatról. Már címet is talált, nagyon jó címet : "Bogár a szürke porban (Vallomások)" ... Pusztán ez a pár nap is elegendő anyagot szolgáltatott egy hosszabblélegzetű mű megírásához. Gondolatban csak úgy peregtek a szépen formált, jól súlypontozott mondatok...

De amilyen gyorsan kialakult a terv, olyan hirtelen felmerültek a technikai bökkenők. Írni, de hogyan? Arról nyilván szó sem lehetett, hogy tollhoz vagy ceruzához nyúljon. Kétség nem fért végtagjai ügyességéhez, ami pl. a falon való mászást illeti, de ezek a tagok mindennek voltak nevezhetők csak kéznek nem, a betűk formálásához a legszerényebb képességgel sem rendelkeztek...

— Megvan! Az elektromos írógép! A billentyűk a legenyhébb érintésre is működésbe hozzák a betűk emeltyűit. Talán még speciális modellt sem kellene rendelni. Egy légy átlagsúlya bizonyára elegendő nyomóerőt képvisel. Már látta magát betűről betűre ugrándozva : különös, bonyolult balett, de amelynek értelme fokozatosan megvilágosodik a papíron. Majd Krisztina cseréli a lapokat... Fárasztó lesz... Ugyanakkor a megvalósult eszmény : a szellemi és fizikai munka teljes összekapcsolása... Lehet, hogy nem is futja majd erejéből napi egy lapnál többre... Sebaj! Ez az egyetlen lap annál gazdagabb lesz, sűrítettebb. S különben sem a mennyiség számít. Hanem a rendszeresség, az állhatatosság... A zseni : szorgalom. Sok kicsi sokra megy. — És ha ez a terv nem sikerül, akkor van más megoldás. Mindig van más megoldás! Talán rosszabb, de megoldás. Például egy pontokon alapuló rendszer. Elvileg nincs akadálya valamiféle pont-ábécé kidolgozásának. Analógiákban sincs hiány, elég a morzejelekre, még inkább egyes nyomdagépek lyukasztott papírtekercseire gondolni. A lyukak egy-egy pozíciója valamely meghatározott jelnek felel meg...

A baj csak az volt, hogy hamarosan belátta : nincs joga arra, hogy a legyek ponttermelő-képességének korlátlan voltát feltételezze. Az a felismerés is lehűtötte, hogy a rendszer megvalósításához munkacsoportok többhónapos egybehangolt tevékenységére volna szükség... Ennek megszervezésére, irányítására pedig — jelenlegi külalakjában, az emberi beszédtől megfosztva — nem érzett elegendő erőt. S lassan-lassan magától a mű megírásától is elpárolgott a kedve. Azt mondanák : plágium, legjobb esetben : epigon munka. Kafka után ki merészelne bogárrá változásáról beszámolni? Hiába volt kitalálás amaz, s íme itt az ő átalakulása valóság. Neki senki sem hinne. Elkomorult. Dideregve gubbasztott vagy fél órát, fejében egyetlen gondolat ketyegett, egyre gépiesebb ütemben, kiszorítva minden egyebet : "mindent — elírtak — előlem — mindent — elírtak — előlem — mindent..."

Tompultságából kávéillat rezzentette fel. Szerkesztőségi kávé! Denise hozta, ringó keblekkel... Odoronót árasztva. Kétségtelen ez a legkellemesebb illatú izzadtságszag elvonószer. "Mért figyelt fel rá főnöke váratlanul ? Megnyerte a főnyereményt? Nem. Fiatalodott húsz évet? Igen, mert Odoronót használ s így teste visszanyerte kisleányos üdeségét." Sokat volt már együtt Denise-zel álmában. A helyszín változott, a drámai mag ugyanaz maradt. Oázisban pálmafának dűlve, malomban búzás zsákokon, réten szénában, padláson szalmában, a Bazilika csigalépcsőjén kóruspróbára menet, hidak alváza közé szorulva, zuhanó repülő fémgyomrában... Behunyta szemét, hatalmasakat szippantott az illatszerből... De a képzelet kezdődő játéka tartalmát vesztve hullott ki agyából. S helyén csak zavar, a teljes tehetetlenség tudata maradt... A bűntudat egyik fajtája... Először próbált az otthagyottak szemével nézni végig saját magán. Az eredmény lesújtó volt. Most értette csak meg, hogy nincs igazi passzivitás, amíg a képzelet működni tud. Beleharapni Denise domborodó vállába, vagy elképzelni a harapást : a kettő között a különbség csak fokozati. De most valahogy a képzelete került csődbe, üresjáratba. Most ébredt csak rá, hogy közte és az emberek között valami végleg lezárult, valami alapvetően megváltozott... — A többesszám első személy... Igen, ez az : a többesszám első személy ! Megmagyarázhatatlan szégyen fogta el. Nem merte kielemezni, hogy a *"mi"* ezentúl pontosan mit is jelent... — A híres személyiség! Nem más tehát, csak pár alapvető élettani funkció?

Majd remete leszek — gondolta. Vagy az én is átalakul, csak lassabban, mint a test? A megváltozott dimenziók megteremtik az új ösztönöket, a megmásult érzelmeket is?... De az emlékek, a régi élet belékövült maradványai együttélhetnek-e ezzel az új valakivel, aki benne alakul... Az is lehet, hogy az ilyen gyökeres metamorfózisok teljesen felbolygatják a szervezetet... Tehetetlen, hangtalan nevetés rázta arra a gondolatra, hogy lám most valóban azt sem tudja, hogy fiú-e vagy lány. Majd elkomorult : lehet, hogy a nyelv olyan alapvető tapasztalatokat őriz, amelyekről neki egész mostanáig fogalma sem volt...

Töprengés közben észre sem vette, hogy már a kávéscsésze közelébe érkezett. Lassan, óvatosan haladt előre, mint partizánok az ellenséges vonal mögött, minden kis zajra összerezzenve. Egyetlen cél kötötte le : Pamlag ne vegye észre. És Denise se, és Kriszta se. Soha többé. Nehéz szakasz következett : a csésze oldalán fölfele. Szíve a torkában dobolt. S bizonytalansági érzését csak növelte, hogy teljesen tanácstalan volt: nem végzetesen hamis-e ez a kép is? Annak idején elmulasztotta tanulmányozni a legyek anatómiáját. S most fogalma sem volt arról, hogy egyáltalán van-e szíve.

A peremen átkerülni, csak a peremen sikerüljön átcsúszni... Bent a csészében már viszonylagos biztonság van. Rádöbbent, hogy fél. Fél — az emberektől.

Pamlag nagyott tüsszentett. S aki valamikor 38 óra 22 perc 41 másodperccel ezelőtt Pető Balázs volt, ijedten zuhant a ragadós barnás iszapba, a porcelántartály fenekére. Édes volt s ragadós, mint a légypapír. Mint a *légypapír!* Érezte, előbbutóbb elmerül a jóillatú ragacsban. Mint a légypapír! Szívócsápja vadul, kétségbeesett erővel működött... "Már ez sem a régi, túlpörkölt francia kávé..." — rémlett fel valahonnan messziről a mindenség túloldaláról. Aztán csak a menetelés maradt : menetelés ötvenhat órán át, egyfolytában, a csizmaszárig érő latyakban. Voronyezs térségében... Helybenjárás... Miért van a tornaterem fala porcelánból? Micsoda hülye ötlet: szirupot önteni az uszoda fenekére... Kéézláb — Kéez-láb... Kéz-láb-szárny... kéz-lábszárny...

A szárnyak összeragadtak. A szivócsap megtelt a ragadós masszával, se le, se fel, se be, se ki... "Ilyenkor, ilyen lehetetlen ... képtelen helyzetben az írók ... felébresztik hősüket... Csak álom volt ! — mondják nevetve. Csak á-... — Un — dok kókle-rek..."

Erre a gondolatra a szegény, kimerült Pető Balázst elnyomta az álom. Így hát a történet felfüggesztetik.

Folytatás nem következik.

A MELBOURNE-BEN rendezett idei Nemzetközi Filmfesztiválon a 30 percen felüli kisfilmek nagydíját az "Inheritance" című amerikai dokumentfilm nyerte, mely az amerikai szakszervezetek és különösképpen a konfekcióipari dolgozók szervezetének a kialakulását és fejlődését dokumentálta a századfordulói bevándorlások idejétől egész napjainkig.

A 30 percen aluli kisfilmek kategóriájában két francia film kapott díjat : a "Jules et Bajus" című (melynek felvételeit Szabó István készítette és zenéjét Hajdu László szerezte) és Manuel Otero "Contrepied" című színes rajzfilmje. Ezenkívül még kilenc kisfilm nyert különdíjat ; közülük a csehszlovák "Ruka" (A Kéz) című bábfilm emelkedik ki. Ez utóbbi félreérthetetlen allegória egy agyaggyúró művészről, akinek alkotómunkájába a Kéz folytonosan beleavatkozik és kényszeríteni akarja őt, hogy olyan formákat gyúrjon, amilyeneket a Kéz parancsol, többnyire persze a Kéz hasonmását. Az összeütközésnek a művész halála a vége. Tiszteletére azután a Kéz, halálának tulajdonképpeni okozója, díszravatalt emel és dísztemetést rendez. A halál után szentté avatott művész, nekünk, magyaroknak, József Attilát és Nagy Lajost juttatja az eszünkbe,, akiknek bizonyára voltak sorstársaik a csehek között is.

A játékfilmek versenyen kívül indultak s így nem díjazták őket. Általános vélemény szerint a Párizsban élő görög Papatakis "Les Abysses" című filmje emelkedett ki közülük, mely Jean Genet "Les Bonnes" című drámájának filmváltozata. A tehetséges Szabó István "Álmodozások kora" című igen sikerült filmje nem a legjobb kritikát kapta a sajtóban, az erkölcsi sikert mégsem lehet elvitatni a fiatal magyar rendező mai témájú, bátor filmjétől.

*

PABLO CASALS, a világhírű gordonkaművész 90. születésnapja alkalmából a nyáron zenei fesztivált tartanak Pradesben, a Szent Péter templomban.

*

NOSTRADAMUS négyszázéves halálozási évfordulójáról emlékezik meg a franciaországi Aix-en-Provence. Nostradamus az Aix-en-Provence közelében lévő Rémy-ben hunyt el. Az évforduló ünnepségeiben az okkultizmusnak is lényeges szerep jut. Így egy nemzetközi összejövetelt tartanak a parapszichológusok, majd július 4-én Aldo Ciccolini zongoraművész ad hangversenyt, melynek témája : "Romanticizmus és diabolizmus". Július 5-én leplezik le a jövendőmondó tudós szobrát, melyről nem hiányoznak Nostradamus nélkülözhetetlen "kellékei" sem : a térkép, a kompasz, a homokóra. A szobor François Bouchet munkája.

*

WILHELM BACKHAUS, a híres német zongoraművész 82 éves korában is vállalja a koncertturnék fáradalmait. A napokban interjút adott és a többi között a következőket mondotta : "Oda értem, ahol a pályám elkezdődött. Tizenkét éves koromban hangversenyeztem először, s akkor azt mondták : korához képest csodálatos. Ma is ezt hallom..."

*

A TÁPLÁLKOZÁS TÖRTÉNETE című ismeretterjesztő film forgatását hamarosan megkezdik Roberto Rossellini rendezésében. A világ számos országában készülő film az ENSZ két bizottsága és az UNESCO védnöksége alatt kerül megvalósításra.

*

LETARTÓZTATTÁK Dr. Brinich János nyugdíjas miskolci orvost, mert a Városi Könyvtárból kikölcsönzött könyvekbe "az államrend ellen izgató széljegyzeteket írt. A könyveket visszavitte a könyvtárba, így azok — a bejegyzésekkel együtt — mások kezébe is kerültek." A Miskolci Járásbíróság dr. Brinich Jánost izgatásért — nem jogerősen — egyévi és négyhónapi szabadságvesztésre ítélte.

*

EGYETLEN NŐI FŐSZEREPLŐJE sem lesz Costa Grava "Valaki felesleges" című filmjének, amely a francia ellenállási mozgalomról szól. A négy férfi-szereplő : Jean-Claude Brialy, Bruno Cremer, Claude Brasseur és Jacques Perrin.

Irodalmi Újság

MARY HEMINGWAY, az író özvegye a Jugoszláviában megjelenő Hemingway-művek után járó jogdíjak felét a jugoszláv irodalomszakos egyetemi hallgatók megsegítésére ajánlotta fel ; az özvegy az alapítványról szerződést kötött a Jugoszláv Akadémiával.

*

AZ OLASZORSZÁGI Macerata városban befejeződött a Gigli-énekverseny. Az első díjat ketten kapták : Kyoko Makiuo japán mezzoszoprán- és Wilma Vernocchi olasz szopránénekesnő. A második díjat Hector Gonzales chilei tenorista nyerte.

*

JÚLIUS 9 és 16 KÖZÖTT tartják meg Triesztben a tudományos-fantasztikus filmek negyedik Nemzetközi Fesztiválját. A fesztiválon hét ország vesz részt : Anglia, Csehszlovákia, az Egyesült Államok, Franciaország, Japán, Spanyolország és a Szovjetunió.

*

ROBERT GRAVES Homérosz "Iliász"-ából színpadi művet írt. A darabot az őszi évadban mutatják be New Yorkban.

*

HOLLAND-MAGYAR szótár összeállítását fejezte be nemrég Pátyon Zugor István magyarországi nyugalmazott lelkész. A művön több mint harminc évig dolgozott ; a szótárban 65 ezer holland szó magyar jelentése szerepel.

*

CSISZTAI ANDOR "A kozák" című dalát, Marjorie Major francia sanzonénekesnő tolmácsolásában június 18-án bemutatta a Párizsi Rádió.

*

A BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZ és kamaraszínháza az 1966-67-es évadra a következő színdarabok bemutatását tervezi : Vörösmarty : "Czillei és a Hunyadiak", Németh László : "Szörnyeteg", Arthur Miller : "Bűnbeesés", Peter Weiss : "A vizsgálat" ; foglalkoznak még Brecht : "A kommün napjai", Madách Imre : "Mózes", Schiller : "Stuart Mária" vagy a "Haramiák", Katona József : "Bánk bán" és Dosztojevszkij "A félkegyelmű" című darabjának színrevitelével.

*

A PÁRIZSI TABARINT, a francia főváros egyik legrégibb revüszínházát és szórakozóhelyét bezárták.

*

HUBERT VAN EYCK Szent György harcát ábrázoló 10 x 12 centiméteres képéért egy londoni árverésen 220 ezer fontot fizettek.

*

A GIZEHI PIRAMISOK megmászását megtiltották, mert szakemberek megállapítása szerint a világhírű műemlék kövei mállani kezdenek.

*

LE CORBUSIER, a nemrég elhunyt építőművész maga tervezte azt a Zürichi-tó melletti épületet, amely emlékmúzeumának fog hajlékot adni. A kiállítás nemcsak építészeti terveit, hanem gobelinjeit, olajfestményeit, kisplasztikáit is bemutatja.

*

A NOUVELLE ÈVE, Párizs egyik legszínvonalasabb revüszínháza hosszabb szünet után újra megnyílt. A színház igazgatófőrendezője Lugosy György, a műsor vezető szereplői : Nicole Lugosy és Pataky Jenő, a budapesti Nemzeti Színház volt tagja.

*

VICKYNEK, a nemrég elhunyt magyar származású angliai karikaturistának emlékezetére estélyt rendeznek július 10-én a londoni Covent Gardenban. Solti György a magyar származású karmester, mint zongoraművész lép fel a műsorban.

A HAMBURGI "Die Welt" című lapban a következő apróhirdetés jelent meg az angol Beatlesek vendégszereplése előtt : "Elcserélnék két Beatles jegyet (IV. sor.), jó karban lévő gépkocsira." A hírek szerint eddig csupán egy használt kerékpárt ajánlottak fel a rajongók.

*

MOLNÁR FERENC emlékezetére több amerikai magyar egyesület bevonásával ünnepi estet készítenek elő New Yorkban. Színre kerül az írónak "Marsall" című egyfelvonásosa Lukács Pállal a főszerepben. Darvas Lili egyik híres Molnár-szerepéből ad elő jelenetet. Több Amerikában élő magyar művész lép még fel az esten.

*

ÁRPÁDKORI ÓSKOHÓKAT, XV. századi érczúzó mozsarakat és múlt századbeli kézihajtású malmot találtak Rudabánya környékén a tavaly megnyílt Bányászati Múzeum baráti körének tagjai. Az értékes tárgyakat restaurálják, majd kiállítják.

*

ALBERT CAMUS "Az idegen" című regényéből filmet készít Yacef Saadi, az algíri Casbah-film producere. A felvételeket januárban kezdik az olasz Luchino Visconti rendezésében. Június 25-én kezdődtek meg Ouargia oázisában az első francia-algíri koprodukcióban készülő film felvételei Denys de la Patelière vezetésével. Néhány hét múlva egy "western" stílusú film felvételeire kerül sor olasz-algíri koprodukcióban Dino de Laurentiis irányításával.

*

HELSINKI híres központi csarnoka, ahol az őszi nemzetközi vásárt is meg akarták rendezni, porrá égett.

*

A CSEHSZLOVÁKIAI Karlovy Vary-i Nemzetközi Filmfesztivált ez évben július 6 és 19 között rendezik meg. Az idei fesztiválon 26 ország mutatja be játékfilmjeit. A magyar filmgyártást a "Hideg napok" című új film képviseli.

ZSIGMOND ENDRE karcolatait a "Jegenyék" című füzetben jelentette meg az Ausztráliában megjelenő "Független Magyarország".

*

ZRINYI MIKLÓS halálának 100. évfordulója alkalmából kiállítás nyílt a budapesti Hadtörténelmi Múzeumban "Katonák és fegyverek a bélyegen" címmel. Hatvan tablón több ezer bélyeget láthattak az érdeklődők. A kiállítás alkalmából a Hadtörténeti Múzeum Zrinyi Miklóst ábrázoló emléklapokat adott ki.

*

PABLO PICASSO 85 éves lesz ősszel. Születésnapjára műveinek eddig legteljesebb kiállítását nyitják meg novemberben a párizsi Grand-Palais-ban.

*

GEORGES SIMENONNAK, a kitűnő bűnügyi regényírónak most jelent meg új kötete, amely két hosszabb novellát tartalmaz : "A miniszterelnök" és a "Vonat". Simenon összesen ötszáz kötetet írt és ezzel "világrekordot" javított.

*

YEHUDI MENUHIN, a világhírű hegedűművész karmesterként vett részt az angliai Bath-fesztiválon ; Mozart "Cosi fan tutte" című operáját vezényelte.

*

JOHN OSBORNE fiatal angol drámaíró viharos háborúba keveredett az ország legtekintélyesebb kritikusaival. A lapok egyöntetűen lecsepülték az írónak Lope de Vega egyik drámájából átírt színpadi alkotását. Osborne rendkívül sértő hangon utasította vissza a bírálatokat. "Az angol kritikusok vagy egyáltalán nem értenek a színházhoz, vagy utálják a színpadot" — jelentette ki nyilatkozatában.

*

DEGAS ismeretlen képére bukkantak egy montaubani műgyűjtőnél. A festmény, amely az aláírás mellett az 1872. dátumot viseli, három férfit ábrázol : Jeanteaud-t, Linet-t és Lainét, akik a festő bajtársai voltak Párizs ostroma idején.

Egy humorista halálára

Most érkezett a hír, hogy *Király Dezső*, a Rex néven jól ismert humorista, 70 éves korában Budapesten elhunyt.

Mit írjak, Dezső barátom, hogy ne vess meg érte, hogy ne írjak giccset Rólad, hiszen egész humorista pályafutásod alatt mindig kerülted a giccset, a sablont ? A századforduló békebeli polgári Pestjének humoristája voltál, most, a huszadik század közepén, a Molnár-Heltai-Karinthy vonal folytatója. Éles, szellemes, gúnyos ellenzéki vicclapodat, a "Szabad Száj"-at mindaddig szerkesztetted, míg az élenjáró humor nevében 1948-ban meg nem ölték. Humorod mindvégig töretlen maradt, semmit sem veszített abból a lírával átszőtt frissességéből, amely minden Rex-írás jellemzője. Derűt és humort adtál egy derűtlen és humortalan világban.

Soroljam emberi értékeidet, a diktatúrával szembeni töretlen magatartásodat ? Idézzem humoreszkjeid, színdarabjaid, könyveid sorát, vagy az általad alkotott Brandy kapitány szellemes mondásait ? Mondjam-e azt, hogy egy letűnt kor egyik utolsó mohikánja távozott Veled ? Vagy azt, hogy a budapesti utca szegényebb lett egy színfolttal ?

Nem folytatom, mert nem szeretném, ha odafenn érzelgősséggel vádolnál. Itt a földön, a lentieknek még meg tudom magyarázni, ha azt mondják : elérzékenyültem. — Nyugodtan felelhetem, hogy humoristát búcsúztattam, tehát a szemem ... a nevetéstől lett könnyes.

V. A.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

a STOCKHOLMI MAGYAR INTÉZET
kiadásában megjelenik

HATÁR GYÓZÓ
BABEL TORNYA
c. regénye

Ára előfizetőknek $ 3.00, megjelenés után $ 4.00. Bibliofil példány ára különleges papíron, egészvászon kötésben, 1-től 50-ig számozva $ 6.00. Ez utóbbi kereskedelmi forgalomba nem kerül. Aki a kiváló elbeszélő e vaskos humorú, de intelmesen komoly kicsengésű, különös regényét meg akarja rendelni, a megfelelő összeget utalja át a következő bankszámlára :

SKANDINAVISKA BANKEN,
SOLNA 5385-25 078 71

Név és lakcím pontos megjelölését kérjük.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17c, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon. 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy. Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István. 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

A nyomda és szállítási költségeink lényeges emelkedése következtében kénytelenek vagyunk az Irodalmi Újság számonkénti árát felemelni.

Reméljük, hogy olvasóink megértik elhatározásunkat és továbbra is támogatják munkánkat.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÚJ ÁRA JÚL. 1-TŐL

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 12. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. július 15.

ARTHUR MILLER

Menedék mindenkinek, aki ír

Arthur Miller alábbi beszéde 1966. június 13-án hangzott el New Yorkban, a PEN-kongresszus elnöki megnyitójaként. Magyarország, mint ismeretes, tagja a PEN-nek. Mindeddig azonban mindhiába vártuk, hogy a hazai irodalmi lapok vagy folyóiratok publikálják a PEN elnökének beszédét. Ezért tartjuk fontosnak, hogy az Irodalmi Ujság teljes egészében közölje.

EZ LÉVÉN az első PEN-kongresszus, amelyen elnökölök, úgy vélem, még egyelőre abban a helyzetben vagyok, hogy kérhetem türelmüket ; jártasságom, parlamentáris ügyekben, körülbelül megfelel francia tudásomnak. Mégis, talán jóvátehetem eme fogyatékosságaimat a rövidség erényével, ami — írók társaságában — több, mint szellemesség : azaz majdnem lehetetlen.

Először is, hadd mondom meg, mennyire sajnálom, hogy elődöm, a holland költő, Victor van Vriesland, betegsége miatt nem vehet részt ezen a kongresszuson. Tudom, velem együtt küldik Önök is neki szíves jókívánságainkat.

Sok szeretettel előkészített gyűlés a miénk. Az amerikai központ vezetője, Lewis Galantière, örömteli szavakkal üdvözölt bennünket, a New York-i Egyetem kancellárja rendelkezésünkre bocsátotta e szép és remekül felszerelt termeket ; Rockefeller kormányzó New York állam meleg üdvözletét tolmácsolta, s hasonló érzelmekkel köszöntötte kongresszusunkat Lindsay polgármester a város, és Roger Stevens az Egyesült Államok kormánya nevében. Kellemes feladatom, hogy az Önök képviseletében, viszonozzam figyelmességüket.

AZ UTOLSÓ PEN-GYŰLÉS Amerika földjén negyvenkét esztendővel ezelőtt zajlott le, s ilyként aligha tanúskodhatom arról, hogy ott mi történt. Úgy képzelem, a delegátusok abban az időben a szervezetet valamiféle, az írók Köztársaságának megalakítására irányuló kísérletnek tekintették. Csaknem biztosnak látszik, hogy azokban az időkben az irodalmi kérdések még irodalmi kérdések voltak, pontosan úgy, ahogy egy új technikai vagy fizikai felfedezés még kizárólagosan a tudomány ügye volt. E negyvenkét esztendő alatt azonban, a forradalmak és ellenforradalmak, a csaknem megszakítás nélkül folyó háborúk minden emberi cselekvést átitattak az egymással versengő társadalmi rendszerek és nacionalizmusok érvényességének és presztizsének problémájával. Csakis egy másik planétáról nézve elegendő tudnunk annyit, hogy egy emberi lény sétára indult a térben ; a földön a legfontosabb kérdés az, hogy az illető vajon amerikai-e vagy orosz. Az egy-egy költeményben csodálatosan megragadott szomorúság nem egyszerűen szomorúság többé ; ha a verset történetesen orosz költő írta, az érzelem egyszeriben politikai jellegűvé válik, s ha a költő véletlenül amerikai, a helyzet alig-alig más. Legalábbis a világ hajlamos arra, hogy ekként gondolkodjék.

Röviden : valamely dolog önmagába zárt, integrális szépsége, tökéletességének foka, mely a belső feszültségek és döntések bonyolult szövevényeként jön létre, alá van rendelve vonatkozásainak, azoknak a vonatkozásoknak, amelyeken belül — mint egyes társadalmi nézetek, presztizsek, s ezek fennmaradását biztosító törekvések viszonylata — keletkezett.

MINDEZ, persze, azt is magában rejti, hogy az intellektuelek munkája végre-valahára fontos munkának számít. Ez az oka annak, hogy oly sokan, oly nagy erőfeszítéssel igyekeznek e munkát szabályozni. Ez az oka annak, hogy a világ csaknem valamennyi országában létezik a cenzúra ilyen vagy olyan formája ; hogy könyveket égetnek el vagy tiltanak be; hogy írókat vetnek börtönbe s a PEN Bebörtönzött Írók Bizottságának mindig akad dolga.

Ily módon természetes, hogy a PEN létének értelme tökéletesen összefügg az írók kifejezési és közlési jogának védelmével. Amikor, az ötvenes években, az amerikai írókat kormánybizottságok üldözték s feketelistákat készítve arra kényszerítették őket, hogy álnéven írjanak, sőt egyeseket egyszerűen kitiltottak a mozi, a televízió s néha még a publikáció területéről is; amikor portugál írókat tartóztatnak le és szovjet írók kerülnek bíróság elé munkáik politikai vonatkozásai miatt, hogy hosszú börtönbüntetésre ítéljék őket, a PEN feladata világos és elkerülhetetlen. Amikor a Szovjetunióban a jiddis irodalom számára nincsenek meg azok a publikálási feltételek és lehetőségek, mint más irodalmak számára ; amikor a katalán nyelvet Spanyolországban elnyomják, akkor ezek — és sajnos más hasonló akciók — szinte kiáltanak a PEN tiltakozásáért. Ám bármilyen fontos is e funkció, nem ez — s nem szabad, hogy ez legyen — a PEN létének egyetlen értelme.

KÖZÜLÜNK senki sem úgy jön ide, mint országának képviselője. Senki sem kötelezett arra közülünk, hogy kultúrájának vagy politikai rendszerének apologétájaként beszéljen. Erre a kongresszusra, mint az előzőkre, eljöhet a meggyőződéses kommunista, a harcos antikommunista, az apolitikus, az anarchista, a katolikus, a zsidó, a protestáns, a buddhista vagy a mohamedán, a realista meg a szüreralista, a részeg vagy a józan, s maga mögött hagyva a kategóriákat, figyelmét arra a problémára összpontosíthatja, ami bennünket, embereket, egyként érint — a kultúra ápolásának problémájára. S kultúrán itt az író valóságtudatának hű és mély kifejezését értem, mert ettől megfosztottan az ember elveszíti múltját, nem érti meg jelenét és elárulja jövőjét.

A PEN még nem végzi el eme feladatát. A kongresszusok közötti ötvenegy héten át a PEN-nek úgy kellene dolgoznia, hogy a viták irányítójává váljék, több mint ötven ország szabad arénájában ; szárnyának, mely elsőként emelkedik a levegőbe. Egy PEN-központnak, ha valóra akarja váltani a PEN ígéretét, az összeütközések színterévé kell válnia, veszélyeket is rejtő színtérré, mely korunk agóniáját nem fedi el valamiféle hamis és üres ünnepieskedéssel, hanem bonckés alá veszi.

A PEN különlegesség a nemzetközi szervezetek között, ha másért nem, hát azért, mert oly sok mindent kibírt. De nemcsak kibírta a válságokat, hanem közben növekedett is és tovább növekszik. S hogy ez így történt, annak oka, úgy hiszem, nagyrészt az, hogy — helyesen — nem volt hajlandó egyetlen politikai irányzat ügynökségévé válni. Ám szűk gondolkodásra vall a politikában látni az emberek közötti megnyilatkozás egyetlen vagy éppen a legjobb eszközét. A helyzet ugyanis az, hogy a politika mindeddig utolérhetetlen módja annak, hogy egymástól elzárjuk magunkat. A PEN messzebbre is, mélyebbre is lát ennél. Minthogy bennünk annyi nézőpont egyesül, nincs szükségünk arra, hogy egy orosz poéma szomorúságát azért ünnepeljük, mert megerősíti véleményünket az orosz életről ; arra sem, hogy egy amerikai költemény megvetéssel teli lázongását azért üdvözöljük, mert — hasonlóképp — az amerikai életről alkotott képünket befolyásolja. Éppen, mert a PEN nem visel politikai háborút, több lehetősége van arra, hogy az irodalmat mint irodalmat szemlélje, mint az univerzális emberi érzelmek, az emberi lét, az emberi eszmények kifejezését. Mert, ha semmi más eredménye nincs kongresszusainknak, annyi bizonyos, hogy még rossz franciaságunkkal, tört angolságunkkal, spanyolul dadogva is jobban megértjük egymást, közelebb kerülünk egymáshoz. Fontos, hogy ne csak kézfogásaink kedvéért találkozzunk, hanem azért, hogy új élettel töltsük meg tudatunkat valamiről, ami legalább olyan valódi, olyan kitapintható, olyan döntő mint a nemzeteink közötti konfliktusok. S ez nem más, mint az emberi szellem csökönyös, alapvető azonossága, bármiféle formabőségben fejezze is ki önmagát. Végső célunk a kultúra univerzalizálása. Különösképp a mi dolgunk ez, íróké, egyszerűen azért, mert rajtunk kívül nincs más csoport abban a helyzetben, hogy ezzel annyit törődjék, mint amennyit mi törődni tudunk, s mert az írás természetéből fakad, hogy az egész világhoz szólhat. Az írás, talán mindenek felett, az a végső eszköz, amelynek segítségével az emberek egymással egykor majd azonosítani tudják önmagukat, s ekként valószínűtlenebbé teszik a háború őrültségét.

ESZTENDŐK ÓTA központi kérdés az író elkötelezettségének problémája ; vajon az írónak szabad-e, kell-e vagy nem kell állást foglalnia egyik vagy másik társadalmi rendszer, nacionalizmus, forradalmi koncepció mellett. A PEN felépítése olyan — s múltbéli eredményei e tekintetben oly meggyőzőek —, hogy szervezetén keresztül az író elkötelezheti magát az emberiség szolgálatára, a kultúra védelmére, s a PEN népek közötti hírnevének növelésére. S voltaképpen ez a szervezet valódi munkája az esztendő ötvenegy hetén át.

Ez az oka annak, hogy csalódott vagyok, mert a szovjet megfigyelők várt küldöttsége nem érkezett meg. Hivatalos magyarázat hiányában elkerülhetetlen a feltételezés ; attól tartottak, hogy a Szinjavszkij - Daniel - ügy egyes PEN-tagokból erőteljes bírálatot fog kiváltani. Minden valószínűség szerint így is történt volna.

Minazonáltal, szeretném hinni hogy az efajta bírálatban több lett volna a Szovjetunió politikai elítélésénél. A Nemzetközi PEN volt az első, mely tiltakozott a tárgyalás és az ítéletek ellen. Minden rendelkezésünkre álló eszközzel megkíséreltük csökkenteni az ítéleteket és segíteni a vádlottakat. De sohasem — s legkevésbé most — nem becsültük le egy jövendőbeli szovjet PEN-központ megalakításának fontosságát a világ és a Szovjetunió számára. Nem keressük az alkalmakat a Szovjetunió megleckéztetésére és nem felelne meg a PEN szellemének, ha — rejtetten vagy nyíltan — különleges akadályokat állítanánk a szovjet írók csatlakozása elé. Amikor eljön az idő, hogy a szovjet írók magukénak vallhatják a PEN alapszabályainak elveit, örömmel fogjuk őket üdvözölni közöttünk. Andrej Vozsnyeszenszkij meleg fogadtatása Angliában és az Egyesült Államokban bizonyítja, gondolom, hogy semmiféle ellenérzés nincs bennünk egy író iránt, aki a Szovjetunió hűséges polgára. Valóban, ahogy megpróbáltam világossá tenni, a PEN élete, fennmaradása azon a vágyon alapul, hogy az írót — íróként üdvözölje s ne politikai következményként. Mégis, ha feladnánk az írói szabadság követelményét, megsértenénk szervezetünk alapjait.

VÉLETLENÜL egy közeli példával bizonyíthatjuk, hogy a PEN szerepe az egyszerű tiltakozáson túl is érvényesíthető. A PEN meghívására közöttünk van Pablo Neruda. Ez a nagy költő, akinek befolyása az Egyesült Államokban mindig komoly volt, s negyven esztendő után is egyre szélesedik, költeményeit olvasta fel New Yorkban s nemsokára felolvasókörútra indul más amerikai városokba. A fiatal amerikaiak ezreinek, akiknek a költészetről alkotott képét Neruda munkája mélyen befolyásolta, a tanároknak és a bírálóknak ma minden bizonnyal számításba kell venniök a Nemzetközi PEN aktivitását. Nem valamiféle politikai okból, hanem egyszerűen azért, mert megtette a kötelességét, széttörte egy nagy művész és egy nagy kultúra elszigeteltségének láncait, egy olyan kultúráét, amit az utóbbi - húsz esztendőben csupán nagyon távolról szemlélhettünk. Nincs szükség arra, hogy propagandát csináljunk Senyor Nerudának, s nyilvánvaló, hogy semmi sem áll tőle távolabb, mint a politika, amikor itt jár-kel közöttünk. Kiderül, hogy az efajta ügyben a művészet a fontos ; azaz pontosabban, csakis az számít.

REMÉLEM, hogy a jövőben a PEN mindent megtesz, ami hatalmában áll, összegyűjt minden fillért, hogy közel hozza egymáshoz az írókat, akik között nem mindenki híres, nem mindegyik halhatatlan, de akiknek nevét meg kell ismernünk s akiknek szükségük van a hallgatóság ösztönzésére. A helyzet ma az, hogy sokunk számára az alkotó világ nagy része ismeretlen terület. Ázsia és Afrika forradalmi tapasztalatait, Latin-Amerika gazdag irodalmát minden kulturált ember örökségévé kell tennünk. Egyszóval, a PEN-nek semleges talajt kell felajánlania minden férfinak és minden nőnek, aki ír, egyfajta menedéket, ahol támogatják és megértik vízióját, amelyet a dolgok, a technológia, az elnyomás vagy a puszta butaság minduntalan pusztulással fenyeget, — az ember vízióját, ami mértéke és központja a létnek.

JÚLIUS 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Arthur Miller beszéde a New York-i PEN-kongresszuson (1. old.)
Háy Gyula nyilatkozata az Irodalmi Újságnak (3. old.)
Hevesy György halálára (3. old.)
Albert PÁl : A chioggiai perpatvar (4. old.)
Naschitz Frigyes : Román írók Párizsban (4. old.)
Gergely János : A zeneszerző és közönsége (5. old.)
Cs. Szabó László egy Ady-versről (6-7. old.)
Lándy Dezső : Szent Péter esernyője Brazíliában (8. old.)
Kutasi Kovács Lajos : Forradalmak és forradalmárok (8. old.)
Vajda Albert : Üzenet az űrből (9. old.)
Dunai Ferenc : Egy pár cipő a Broadwayn (9. old).
Gömöri György Nagy László verseiről (10. old.)
Tardos Tibor novellája : az SF44-es beteg (11. old)
Fáy Ferenc, Thinsz Géza és **Tűz Tamás** versei.
Az Idő Sodrában, Glosszák, Hírek

Steinbeck válasza Jevtusenkónak

Jevtusenko orosz költő tiltakozásra szólította fel John Steinbecket a vietnami háború ellen. Azt kérte Steinbecktől, hogy elevenítse fel a felháborodásnak azt az érzését, amely az "Érik a gyümölcs" megírására késztette. A Nobel-díjas amerikai író a következőket válaszolta : "Ha meg tudnák győzni az észak-vietnamiakat, hogy legyenek hajlandók becsületes megegyezést kereső béketárgyalásokat folytatni, abban a pillanatban megszűnnének a bombázások, elhallgatnának az ágyúk és gyermekeink hazatérhetnének."

Az amerikai regényíró, akinek fia jelenleg Vietnamban harcol, még hozzáfűzte : "Ellene vagyok ennek a kínai sugallmazásra indított háborúnak és nem ismerek egyetlen amerikait sem, aki ne így gondolkoznék. Ez a háború Mao elnök munkája, ő agyalta ki és ő irányítja a távolból."

Jugoszláviai változások

1966. július 2-án Tito marsall bocsánatot kért a jugoszláv néptől, hogy nem váltotta le hamarabb posztjáról Alexander Rankovicsot, egyik legrégibb követőjét és munkatársát, az államvédelmi szervek főnökét, mondván : "attól tartottam, hogy rossz hatást kelt majd ez a jugoszláv népben és a világben". Ezzel, úgy tűnik, véget ért Rankovics karrierje, aki — mint emlékezetes — az imperialisták egyik legláncosabb patkánya volt a Rajk-per idején, majd kedves elvtársként fogadták Budapesten, alig néhány héttel ezelőtt, mint a jugoszláv nép egyik legfőbb képviselőjét. Az efajta képviseleti jog — kommunista országban — mindig nagyon is kétséges volt. Rankovics bukása azonban túlmutat a "bukások és emelkedések" megszokott marxista-leninista forgatagán, s azokra az új, nagyjelentőségű változásokra utal, amelyek immár hónapok óta forronganak Jugoszláviában, s amelyek most megérettek arra, hogy a külvilág elé kerüljenek. Tito nyilatkozata után, a Jugoszláv Kommunista Szövetség kongresszusa a liberalizmusáról és haladó gondolatairól ismert Mijalkov Todorovicsot választotta meg a párt titkárának, Rankovics helyébe s a jugoszláv nép, a világgal egyetemben, kíváncsi feszültséggel várja a folytatást, ami — a szakértők szerint — nem lesz sem több, sem kevesebb, mint a jugoszláv rendszer gyökeres átalakítása, a pártbürokrácia uralmának megkurtítása, vagy talán éppen befejezése s a jugoszláv gazdasági és politikai élet további decentralizálása.

Rankovics bukása, a legmegbízhatóbb források szerint, ennek a folyamatnak kezdetét jelenti : a titkosrendőrség hatalmának korlátozása szinte elodázhatatlanná, elkerülhetetlenné teszi az átalakulást. A meglepő a dologban az, hogy a titkosrendőrségnek még mindig ekkora hatalma volt Jugoszláviában, ahol pedig a szocialista demokrácia jelszava sokkal hamarabb vált kötelezővé, mint bárhol másutt a "béketábor" országaiban, s — tovább gondolkozva — képzeljük el, milyen nagy a hatalma azokban az országokban, ahol még mindig vannak "kisebb hibák és fogyatékosságok". Egyébként Rankovics bukásának közvetlen oka, amint erre a források utalnak, az volt, hogy Tito magánlakosztályának, s e magánlakosztály hálószobájának falait is telerakták titkos mikrofonokkal, méghozzá az a titkosrendőrség, amelynek feje Alexander Rankovics volt. E tapasztalatok alapján érdekes lenne kivizsgálni Kádár János hálószobájának falait, ahol esetleg ugyancsak meglepő felfedezésekre bukkanhatnának a kíváncsiskodók, azzal a különbséggel talán, hogy ott nem is a magyar, de az orosz titkosrendőrség mikrofonjai lennének felfedezhetők. A fantasztikus epizód, Tito "lehallgatása" teljes egészében kibontakozott a Központi Bizottság ámuló fülei előtt és fény derült Szvetiszlav Stefanovicsnak, a titkosrendőrség közvetlen főnökének, mesterkedéseire, aki "lehallgatta a jugoszlávok minden magánbeszélgetését, mikrofonjai ott voltak a párt, az állami, az üzleti és a magánélet minden szintjén".

Tito akciója ezután nem késhetett, mint ahogy az akció terveit már régen elkészítették azok, akik elszánták magukat a párt konzervatív elemei ellen a támadásra. Nem tudjuk ugyan, vajon Rankovics ellenezte-e a tervezett párt és állami reformokat, amelyeknek lényege az, hogy a párt megfosztja magamagát a teljes és totális hatalomtól, vagy — miután megállapodott Titóval — mikrofonjai segítségével felfedezte, hogy néhány elvtársa tovább szándékozik menni a reformok útján mint amennyire ő maga hajlandónak mutatkozott : a kommunista "konspirációnak" e szép példája láttán a szemlélő ismét csak a magyar párt hagyományos konspiratív — vagy pontosabban : intrikus — szellemére gondolhat : mit tudhat Kádár János Apró Antalról s vajon mit tudhat Apró Antal — Kádár Jánosról ? Elvégre Budapesten is eljöhet az idő, amikor a szovjet példa helyett majd a jugoszláv példát kell követnie a mindig oly önálló, tulajdon lábán járó magyar vezetésnek s Kádár Jánosnak bocsánatot kell kérnie a magyar néptől — nem azért, hogy lehallgatta Apró Antal hálószobájának suttogásait, hanem azért, hogy kivégeztette Nagy Imrét. Komoly események előszelének suhogása hallatszik a kommunizmus sötét erdejében.

Tito, egyébként, azután, hogy véget vetett a titkosrendőrség korlátlan uralmának, ahhoz az előzmények nélküli lépéshez folyamodott, hogy az ősz folyamára összehívatta a párt rendkívüli kongresszusát, amikor is a vezetés és a párttagság elé kívánja tárni rendkívüli reformterveit, vagyis a "forradalom-felülről" jugoszláv változatát. A marsallnak és liberális munkatársainak ugyanis az a terve, hogy tovább viszik és megvalósítják a párt "lebontását", a "hivatásos forradalmárok" egyeduralmának e kifejeződését. Az átalakulás legfőbb teoretikusa, Edvard Kardelj, aki — mint az eseményekből is kiderül — változatlanul hatalmon van s most olyan emberek segítségét is megkapja, akik eddig kívül estek a központi hatalmon, mint például Todorovics, Rankovics utóda.

Hogy e változásoknak mi lesz a következménye a "szocialista" táborban, — senki sem tudja. Annyi bizonyos, hogy a pártapparátusok — Moszkvában, Prágában, Varsóban vagy akár Budapesten — árgus szemmel figyelik a belgrádi eseményeket, s az sem kétséges, hogy mindent elkövetnek hatalmuk megtartására, sőt továbbfejlesztésére. A valószínűség az, hogy — legalábbis ideig-óráig — ez sikerülni is fog nekik, főként azért, mert a reformgondolkodású kommunistáknak nincs vezetője, s azt a réteget, amely — például Magyarországon — hajlamos lenne e felső reformok megvalósítására. vagy kiirtották, vagy kívül áll a hatalmon, és sem módja, sem alkalma nincs beleszólnia a nemzet életébe. Nagy Imre kivégzése — az ország számára most bosszúlja meg magát, s az apparátus számára most hozza meg a "gyümölcsét". De akár így, akár úgy : a jugoszláv példa könnyen válhat ragadóssá. Az elpusztított vezetőréteg helyébe új nőhet fel s előfordulhat — nagyon könnyen —, hogy a magyar apparátust is szétzúzza a történelem és az emberi gondolat ellenállhatatlan ereje.

B. I.

Az IDŐ Sodrában

Autó-cirkusz

Kiderül a "Népszabadság"-ból, hogy "az állami személygépkocsik gazdaságos és szabályszerű használatát ellenőrizte a közelmúltban a Pénzügyminisztérium revizori főosztálya." A revizor tehát ismét megjelent a szinen, ezúttal a magyar élet színterén. A revizor ezúttal nemcsak váratott magára, hanem meg is jött, s azonnal megállapította, ékes magyarsággal,hogy "számottevő anyagi kár keletkezik a gépkocsi gazdaságtalan kihasználása miatt", főként azért, mert a "gépkocsielőadók" nem törődnek a gazdaságossággal. Vagyis magyarán : mindenki használja az állami gépkocsikat, nyakra-főre, sőt nyakló nélkül. Mert már ilyen ez a megvalósult szocializmus" : igaz, hogy kevés a magángépkocsi, de viszont van "gépkocsielőadó", főként azért, hogy az a bizonyos "bürokratikus vízfej", amely ellen oly sok támadás intéztetett már a távolabbi és közelebbi múltban, még nagyobb, azaz pontosabban még vizesebb legyen. Gépkocsi nincs, gépkocsielőadó van, csak rosszul dolgozik az ebadta. Viszont, erre a célra itt van a revizor

Milyen ez a revizor? Gogol megijedne tőle, ha látná, de nem lehet látni. Mert a népi demokrata revizor, miként a sötétben bujkáló ellenforradalmár egykoron, a sötétben bujkál, még akkor is, ha történetesen fényes nappal van. Az embernek e szép, napsugaras népi demokráciában még egy futballmeccsen sem lehet nyugta, ki tudja, hol settenkedik most a Pénzügyminisztérium revizora? Az történt ugyanis, hogy "a Győr-Benfica labdarúgómérkőzés alatt az ellenőrzés feljegyezte a Népstadion körül várakozó állami és szövetkezeti kocsik rendszámát" és megállapította, hogy "119 autó közül 95-nek semmi keresnivalója sem volt a stadion környékén." Semmi keresnivalója? Hát a meccs az kutya? Ezeknek a futballmeccs környékén bujkáló revizoroknak igazán semmi érzékük nincs a sport iránt. Viszont van érzékük arra, hogy megállapítsák, miszerint "a személygépkocsi fenntartási költségeinek jelentős hányada a vezetők munkahelyre szállítása és hazafuvarozása", mert a helyzet már olyan bonyolult, hogy "egyes minisztériumokban és intézményekben már szinte azt is lehetetlen megállapítani, hogy ki jogosult erre" (mármint arra, hogy ide és oda fuvarozzák), s kiderült az is, hogy "egy cinkotai főkönyvelő ilyen útjai egy év alatt 83 ezer forintba kerültek."

A helyzet valóban megdöbbentő, mi több, kétségbeejtő. Mert itt már nem egyszerűen arról van szó, hogy mibe kerül egy cinkotai főkönyvelő fuvarozása (ezt már, hála Istennek, tudjuk), hanem arról is, hogy mibe kerül a "vezetők" fuvarozása általában, ideértve az ország legfőbb vezetőit is, akik ellen még nem érkezett ez ügyben felszólalás és senki sem ellenőrzi őket. A probléma megoldhatatlannak látszik, annak ellenére, hogy "a Pénzügyminisztérium illetékesei a vizsgálat elgondolkoztató eredményét megküldték az ellenőrzött intézményeknek." Arra a megoldásra, hogy egy cinkotai főkönyvelőnek esetleg saját autója lehet s ilyképp a 83 ezer forint benzinköltséget a saját zsebéből fizesse s ne az államéból, ez idő szerint még senki sem gondolt.

BÉLYEG-VITA tört ki az Egyesült Államok és Lengyelország között. Az amerikai posta július 30-án bélyeget kíván kibocsátani annak emlékére, hogy Lengyelország 1000 évvel ezelőtt vette fel a kereszténységet. A bélyegen az ország jelképe, egy keresztes koronát viselő sas látható. A lengyel hatóságok kijelentették, hogy a korona és a kereszt ellen nincs kifogásuk, viszont a sas arra a rajzra hasonlít, amelyet a háború előtti kormányok használtak és nem a jelenlegi kommunista sasra. Az illetékes amerikai szervek magukhoz kérettek egy lengyel diplomatát s megmutatták neki, hogy a két sas között semmiféle különbség nincsen, a bélyeg tervezője, Edmund Lewandowski pedig kijelentette, hogy esze ágában sem volt rajzával bármilyen meghatározott korszakhoz kapcsolni Lengyelország szimbólumát. Mindennek ellenére a varsói hatóságok közölték Washingtonnal : fenntartják jogukat arra, hogy a kifogásolt bélyeggel ellátott leveleket ne engedjék be Lengyelországba. Az amerikaiak azonban e fenyegetés dacára sem hajlandók változtatni a bélyegen annál kevésbé, mivel 115 milliót már kinyomtak belőle.

*

ED. ALBEE *"Who's Afraid of Virginia Woolf"* című színdarabjából készült film bemutatása körül némi kis zűrzavar keletkezett. A filmgyárosok *ön-cenzúra* testülete kifogásolta a szöveg több olyan kifejezését, amilyen eddig amerikai filmekben nem szerepelt. A darab szereplői ugyanis nem a spanyol udvar nyelvét beszélik. Az említett *ön-cenzúra* bizottság annak idején hasonlóképpen kifogást emelt az *Elfújta a szél*, *On the Waterfront* és más filmek ellen is, ilyen kifejezésekért : *"eredj a pokolba"*, *"kurafi"*, *"egye meg a fene"*. Végül mégis hozzájárultak a kifogásolt szövegrészek előadásához; így Albee esetében is.

Tengerészek sztrájkja

Negyvenötnapos sztrájk után az angol kereskedelmi tengerészet alkalmazottai visszatértek munkahelyükre ; a túlzsúfolt kikötőkben újból megindult az élet annak a megegyezésnek következtében, amit az Angol Kormány közvetítésével és segítségével, a tengerészek kötöttek a hajótulajdonos munkaadókkal. A sztrájk okozta károk felmérése az angol népgazdaságban csupán ezután következhet, de annyi máris bizonyos, hogy a károk csupán milliókban számolhatók el. Az angol gazdasági élet, amely legnagyobbrészt a tengeri szállításokra, az export-import üzletekre épül, — mint a szakértők rámutatnak, — majd talán csak ősszel-télen érzi meg a valódi veszteségeket ; pillanatnyilag az élet mindennapjaiban a sztrájk alig-alig okozott változást, még nehézségeket is alig : az árak változatlanok maradtak, az élelmiszer ellátásban nem volt fennakadás.

A sztrájk önmagában az angol munkásosztály és ezen belül a kereskedelmi tengerészet erejét mutatta ; az angol demokrácia erejét, amely az ilyen roppant érvágást is elviseli, a demokratikus jogok gyakorlásának érdekében. A sztrájkjog az angol munkásosztály legnagyobb és — gyakran — leghatásosabb fegyvere ; más kérdés, hogy mikor, miért, milyen cél érdekében használják e fegyvert, s főként, kik azok, akik a munkások jogos követeléseit igyekeznek — minden eszközzel — a maguk politikai érdekei számára kihasználni és felhasználni. Az angol tengerészek sztrájkja megindulása pillanatától kezdve kétségeket váltott ki a szemlélőkben és a sajtóban egyaránt. Nem azért, mintha a közvélemény, a sajtó vagy maga a kormány nem tartotta volna jogosnak a követeléseket, hanem azért, mert az első pillanattól kezdve világos volt, hogy a súlyos következményekkel járó sztrájkra nincs szükség, hogy lehetséges a megegyezés a tengerészek és a munkaadók között, a hagyományos, józan angol kompromisszumos megoldás alkalmazásával. A sztrájk befejezése is ezt bizonyította : kompromisszum jött létre, a tengerészek is, a munkaadók is engedtek követeléseikből s az élet ezen az alapon tért vissza a kikötőkbe.

Közben azonban 45 nap telt el s az angol élet hangos volt a sztrájkolók követeléseitől : pontosabban egy hangos csoport követeléseitől, mely — s ez egyre világosabban látszott — mindent elkövetett, hogy a maga politikai érdekeit fölébe helyezze az angol tengerészek gazdasági érdekeinek. A külső szemlélő számára nem maradt sok kétség afelől, hogy amikor a tengerészszakszervezet vezetősége, olvasatlanul szinte, visszautasította a sztrájk követeléseinek kivizsgálására kiküldött kormánybizottság javaslatait, a szakszervezeten kívüli erők működésével állt szemben. Az alapkérdés persze, mint említettük, nem az volt, hogy jogos-e vagy sem a sztrájkolók követelése, hanem az, hogy a sztrájkolók követeléseinek azonnali és teljes megvalósítása rendkívüli nehézségeket jelentett volna a kormány ár- és bérpolitikájának, ami — hogy a szakmánál maradjunk — amúgy is viharos vizeken hajózik. Ilyenformán az is világossá vált, hogy a sztrájkolókat hátulról tüzelő csoport nem annyira a munkásság érdekeit tartja szem előtt, hanem súlyos csapást akar mérni a kormány politikájára s ezen túl az ország gazdasági életére.

Wilson miniszterelnök a sztrájk ötödik hetében a Parlament elé tárta az angol kommunista pártnak a sztrájk hátterében végzett politikai és szervező munkáját. Azoknak,, akik ismerik a kommunista párt technikáját és módszereit, a miniszterelnöki reveláció nem sok újat mondott, csupán megerősítette őket elképzelésükben, amely szerint a párt a munkások érdekeinek álruhájában a maga érdekeit igyekszik előtérbe tolni és befolyását kiterjeszteni a sztrájkolók között. A párt elképzeléseit elősegítette részben az, hogy a sztrájkolók követelései — alapjukban véve — jogosak voltak, részben pedig az, hogy a szakszervezeti vezetés, amint erre a miniszterelnök is rámutatott, nem bizonyult erősnek ahhoz, hogy megvédje tagjainak érdekeit. A demokrácia természete olyan, hogy egy hangos kisebbség, ha jól irányítják és ügyesen szervezik, mindig hatásosabban működhet a hangtalan többségnél, s ez számtalanszor bebizonyosodott a tengerészsztrájk esetében is, amikor a Miniszterelnökség előtt tüntetők alig néhány fönyi csoportja észrevétette magát, de nem hallatszott azok hangja, akik a kikötőkben és sztrájk-állomáshelyeken esetleg más véleményen voltak. Wilson miniszterelnök parlamenti riadója mindenesetre megtette a hatást : a kommunista tevékenység nyilvánosságra hozatala után két nappal a sztrájk véget ért.

Ami persze a budapesti "Népszabadság"-ot illeti, afelől nem lehetett kétség, kinek az oldalán áll s miért. A "Népszabadság" tudósítója csaknem naponkénti tudósításokban védte meg az angol munkásosztály érdekeit, s felháborodottan tiltakozott, ha a londoni sajtó nem adott hírt egy-egy vidéki szakszervezeti gyülésről. Minthogy a "Népszabadság" oly sűrűn ad hírt a magyar sztrájkoló munkások gyűléseiről, ez a szemrehányás érthető is volt.

A londoni tudósító szorgalmasan tudósította tehát pesti olvasóit a legkisebb gyülésről is, ahol úgy szidták a kormányt, hogy az embernek elszorult a szíve a fájdalomtól, ha arra gondolt, milyen kár, hogy a magyar munkások nem élhetnek az efajta burzsoá diktatúrában : de hirtelen elakadt a tudósító hangja, amikor a miniszterelnök a Parlamentben nevén nevezte — nemcsak a gyereket — hanem azokat a kommunistákat is, akik "élenjártak" a munkáspárti angol kormány politikájának aláaknázásában, mint például a párt főtitkárát, John Gollant, ipari szervezőjét, Bert Ramelsont, a tengerészek tárgyalóbizottságának egyik tagját, Gordon Norrist, vagy a dokkmunkások egyik vezetőjét, a jól ismert demgagógot, Jack Dashot. Amíg eddig a "Népszabadság"-ban hírt kaptunk minden petícióról, sőt minden elejtett megjegyzésről is, most hirtelen "semleges" tudósítást olvashattunk — nevek nélkül, a szervezkedés technikájának ismertetése nélkül.

A tudósító elfelejtett eltűnődni azon is, hogy furcsa módon sem John Gollan, sem Bert Ramelson, sem a többi kommunista vezér nem ijedt meg a miniszterelnöktől, sőt "hazugságnak" és "maszlagnak" nevezte Wilson kijelentéseit, s ezért — ellentétben a tudósító hazájával — senki sem tartóztatta le őket, senki sem nevezte őket hazaáruló bitangoknak. Olyannyira nem, hogy alig két nappal a sztrájk befejezése után — John Gollan vezetésével tömeggyűlést tartottak a londoni Trafalgar téren, ahonnan — az "amerikai imperialisták" vietnami politikája ellen tiltakozva — a kommunista és trockista fiatalság az Amerikai Követség elé vonult, s nem is fukarkodott — amint, a "Népszabadság" ezt most már oly híven jelenti — Amerika-ellenes kijelentésekkel. Azt viszont, hogy erről olvashatunk a"Népszabadság"-ban, igazán megértjük : az Amerikai Követség előtt Budapesten is szabad tüntetni.

FROM THE HUNGARIAN REVOLUTION címen jelent meg a Füveskert amerikai kiadása. (Cornell University Press-Ithaca, N.Y.) Szerkesztője, a magyar Füveskert alapján : Prof. David Ray. A könyv ára 4.95 dollár. Megrendelhető a következő címeken : Rápolti Nagy Klára, 173.E.91. St. — Apt. 3.c. New York, N.Y. 10028, vagy Európában : Nemzetőr, 8 München 34. Pf. 70.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Hevesy György halálára

1935. DECEMBERÉBEN Irene és Frederic Joliot-Curie, miután V. Gusztáv svéd király kezéből átvették a Nobel-díjat, Stockholmból Párizsba visszatérőben megálltak Koppenhágában, hogy felkeressék kollégájukat és barátjukat Hevesy Györgyöt. Közölték vele, hogy ők ketten és Jean Perrin, a híres francia fizikus, az 1926-os fizikai Nobel-díj nyertese, a jelenlegi francia atomenergia kormánybiztos, (Francis Perrin édesapja) stockholmi tartózkodásukat felhasználva Hevesyt ajánlották a legközelebbi Nobel-díjra. Némi késéssel ugyan, a háború befejezése után, a Svéd Tudományos Akadémia az első fizikai díjjal valóban Hevesy Györgyöt tüntette ki.

HEVESY GYÖRGY Budapesten született 1885. augusztus 1-én és a piaristáknál érettségizett. Egyetemi tanulmányait Budapesten, Berlinben és Freiburgban folytatta. Kutatómunkáját a zürichi "Technische Hochschule"-n kezdte el, ahol ugyanakkor olyan világnagyságok dolgoztak, mint Lorenz, Willstätter, Einstein. Rövidesen a világhírű kémikushoz, Haberhez megy. Németországba, majd hosszabb tanulmányútra Rutherfordhoz Manchesterbe. Utóbb a következőket írja erről :

"...az intézet legfontosabb műszerei az electroscopok voltak, kakaósdobozból, pecsétviaszból, kénrudakból, aranylemezből és leolvasó mikroszkópokból összeállítva. Mikor a műszereket megfelelően beállították, nem volt szabad többé tisztogatni őket és Manchester korma belepte lassan az egész laboratóriumot. Abban a szerencsében volt részem, hogy 1911-14 között tanúja lehettem ebben a laboratóriumban a fizika története legnagyobb felfedezéseinek, köztük az atommag felfedezésének..."

EBBEN AZ IDŐBEN Rutherfordnak szüksége lett volna rádium D-re, tiszta állapotban. A rádium D a rádium egy késői lebomlási terméke és *minimális mennyiségben az ólomércekben* fordul elő. Egy ízben Rutherford szomorúan nézegette a laboratórium pincéjében heverő sok mázsa ólomércet s így szólt a fiatal Hevesyhez : "Édes fiam most mutasd meg, hogy megéred a pénzed és állíts nekem elő ebből a haszontalan ólomtömegből egy kis tiszta rádium D-t."

Hevesy egy egész éven keresztül egyik eljárást a másik után próbálta ki és nem sikerült rádium D-t az ólomból elválasztania. Ez a sikertelen munka lett azonban az alapja az "isotope" vagy "tracer" módszernek, a "jelölt" atomok és molekulák módszerének mely forradalmasította az összes fizikai-kémiai-biológiai kutatómódszert. Ugyanis, mint Hevesy később kimutatta, a rádium D fizikai és kémiai tekintetben megkülönböztethetetlen magától az ólomtól, viszont rádioaktív voltuk alapján az igen érzékeny műszerekkel nagyon kis mennyiséget is "nyomon lehet követni".

Tehát ha egy kémiai vagy biológiai reakcióban, a szervezetben vagy egy ipari eljárásban például az ólom útját, sorsát kívánjuk megfigyelni, elég az ólomban természetesen előforduló rádium D-t nyomon követni, vagy rádiumból tisztán előállított rádium D-t keverni az ólomhoz, azaz rádioaktív izotóppal "jelölni" az ólmot.

HEVESY 1913-ban, Bécsben Paneth-tel közölte első kísérleteit ezzel a módszerrel, először a fizikokémiai problémákra alkalmazva, majd az ólom, bismut és thorium eloszlását és anyagcseréjét tanulmányozták a növényi és állati szervezetben. Az "izotóp módszer" épp olyan lendületet adott a biológiai kutatómunkának, mint a 17. században a mikroszkóp felfedezése. Ma a laboratóriumi munka elképzelhetetlen Hevesi módszere nélkül.

MIKOR az 1930-as évek elején a Curie-házaspár felfedezte a mesterséges rádioaktivitást, Hevesy volt az első,, aki egy mesterségesen rádioaktívvá tett elem, a foszfor 32-es izotópjának alkalmazását bevezette a biológiai kutatómunkába. Hevesy ez időben Koppenhágában dolgozott a világhírű fizikus Bohr intézetében. Az intézet akkori szerény eszközeivel maguk állították elő a mesterséges foszfor izotópot és elsőnek alkalmazták biologiai kísérletekre, "nyomon követve" a rádioaktív foszfor útját az állati és növényi szervezetben. Ma az ipar százával állítja elő a mesterséges rádioaktív anyagokat és a kutatók egyszerűen leemelik a "polcról" azt, amire szükségük van.

1922-ben a 72 számú elem helye még üres volt az atomtáblázatban. Bohr és Hevesy elméleti meggondolások alapján arra következtetett, hogy az ismeretlen elemet a zirconium ércek között kell keresni. Hevesy rövidesen tiszta állapotban állította elő az új elemet, melyet Koppenhága régi nevéről Hafniumnak nevezett el.

1943 óta Hevesy György Stockholmban dolgozott tökéletes szellemi frissességben és aktivitással a napokban bekövetkezett haláláig. Gyakran hajlandók vagyunk egy tudományos felfedezést az emberiségnek hajtott "haszna" szempontjából megítélni. Bár ez a magatartás vitatható, kétségtelen, hogy nehezen lehet találni olyan felfedezést, mely a modern biológiai-, biokémiai-, és orvostudomány szempontjából "hasznosabbnak" bizonyult volna, mint a rádioaktív izotópok módszere. A módszer felfedezése és alkalmazása teljes mértékben Hevesy nevéhez fűződik és lényegét tekintve a mai napig az egész világon a tudományos intézetekben, kórházakban, az iparban és a mezőgazdaságban a nagy magyar tudós által kidolgozott módszert alkalmazzák.

E. T.

A moszkvai út

De Gaulle tábornok valamennyi külföldi látogatása közül a moszkvai volt a legjelentősebb : nyíltan bevallott célja az volt, hogy végre megtörje az erőknek azt a hiábavaló szembenállását, amely immár két évtizede megosztja Európát, s időről időre a világ békéjét is veszélyezteti. Persze, ez a célkitűzés nyilvánvalóan túl ambiciózus volt ahhoz, hogy egyetlen államfői látogatással el lehessen érni. Mégis, az a fogadtatás, amiben elsősorban maga az orosz nép részesítette a francia államfőt, kezdeti eredménynek nem elhanyagolható.

Valószínű, hogy a jég már előzőleg megtört, mégis erre a minden szempontból látványos eseményre, a személyes jelenlétre volt szükség, hogy a szovjet tömegek kifejezhessék érzéseiket. S amikor az orosz emberek ezrével jelentek meg, valahányszor csak de Gaulle-t láthatták, nem azért jöttek, mert megparancsolták nekik : s még csak nem is a "történelmi személyiséget" csodálták elsősorban, hanem azt a nyugati politikust, aki egy számukra még álomszerű szabad világot képvisel.

Hogy tárgyalófeleit szándékai őszinteségéről meggyőzze, de Gaulle tábornok a lehető legszívélyesebb nyelvet használta : az "új Franciaország" és az "új Oroszország" barátságát, szövetségét vagy legalábbis közös békevágyát emlegette, s Chateaubriandhoz sem méltatlan stílusban jelentette ki, milyen "történelmi érzések" fogták el, amikor az orosz földre tette a lábát, s mennyire megbízik annak az államnak békés szándékaiban, amelynek erőszakos törekvéseit, az igazat megvallva, még nem is olyan régen kíméletlenül ostorozta.

A vendég ékesszólásával szemben a házigazdáké, akik pedig egy pillanatra félretették megszokott tirádáikat az imperialisták és területi követeléseik ellen, meglehetősen mérsékeltnek látszott : csupán néhány kétséges őszinteségű nyilatkozatból és a nagy vendég kötelező méltatásából állt. Új politikai gondolatot viszont a legélesebb szemű politikai megfigyelő sem találhatott a szovjet vezetők beszédeiben, legfeljebb a megbeszélések végén kiadott közös nyilatkozat tartalmazott több utalást a francia tézisekre. A közös nyilatkozatban megtalálhatók de Gaulle tábornok kedvenc témái : Európa gondjait "európai kerctek" között kell rendezni, s az olvadás az előfeltétele a népek között megkötendő szerződéseknek, amelyekből természetesen a Német Szövetségi Köztársaságot sem lehet kizárni. Eredménynek számít az is, hogy a szovjet-francia közös nyilatkozatban először fordul elő a "német probléma" kifejezés, amiről Moszkva mindeddig soha nem akart hallani.

A feladat most az, volna, hogy a de Gaulle tábornok utazása ütötte rést a nyugati politikusok kitágítsák, s olyan *közös* politikai akciókat dolgozzanak ki, amelyek a függőben lévő nemzetközi kérdések rendezését elősegíthetik. Az igazi nehézségek azonban éppen itt kezdődnek. Ami például a vietnami kérdést illeti, a két kormány képviselői csak tehetetlenségüket tudták megállapítani ; s egyébként is a Szovjetúnió ezen a téren csak akkor játszhatná a közvetítő szerepét, ha ezzel nem kellene lemondania a Hanoijal való szolidaritásáról. A szovjet-francia tárgyalást másrészt Európában Bonn és Moszkva dialógusának kellene követnie, de jelenleg erre sincsen sok kilátás, hiszen Ulbricht merev bagatartása és az oroszok ragaszkodása a kelet-német fikcióhoz nem sok eredménnyel bíztat a jövőt illetően. Mindebből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy de Gaulle tábornok lelkes fogadtatása ellenére is a további fejleményeket kellő óvatossággal figyelhetjük csak.

L. M.

Berda József

Baumgarten- és József Attila-díjas költő 64 éves korában július 5-én tragikus hirtelenséggel Budapesten elhunyt. Egyedülálló jelensége volt a magyar irodalomnak. Az egyszerű örömök, a test mindennapi vegetatív örömeinek vidám és bölcs énekese. A természet közelségében, szegénységben élt haláláig. Nehéz sorsa ellen csak egyszer lázadt hangosabban, amikor a húszas évek végén koldulási engedélyt kért szülővárosa és lakhelye, Ujpest Városától. Ez a lázadás azonban csak múló vihar volt életében. Keserűségét gyermeki hite a jóban és a szépben oldotta fel. Némelyek Villonhoz, mások Martialishoz hasonlították. Egyikhez sem állt közel. Ő Berda József volt. Jó költő és tiszta ember. Nemcsak kortársai szívében, de a magyar irodalom történetében is kiérdemelte helyét.

*

A PARIZSI "Arts" című hetilap ankétja eredményeképp megállapítja, hogy Párizsban jelenleg 4500 külföldi művész él, a legtöbbször nehéz körülmények között. Nehézségekbe ütközik a művek eladása, mert a műkereskedők nem nagyon kötnek szerződést fiatal művészekkel. Alig néhány galéria, van amely kedvező feltételek mellett lehetőséget nyújt nekik kiállításra. A fiatal művészek megélhetésük biztosítására a legkülönbözőbb foglalkozásokat gyakorolják : kerámiát készítenek, zenekarokban játszanak vagy egyéb állásokban próbálnak elhelyezkedni.

A politikai dogmák mindig emberellenesek

HÁY GYULA NYILATKOZATA AZ IRODALMI ÚJSÁGNAK

HÁY GYULÁNAK Ausztriában, Németországban, Svájcban, Angliában nagy sikerrel játsszák drámáit. A német nyelvű televízió állandó szerzője. A németországi Rowohlt Kiadónál most jelent meg színműveinek II. kötete. Július 15-én a világhírű franciaországi Avignoni Ünnepi Játékokon mutatják be az "Isten, császár, paraszt" című drámáját, amelyet jövőre a legnagyobb párizsi színház, a Théâtre National Populaire fog sorozatos előadásban játszani. Ez a legtöbb, amit drámairó Franciaországban elérhet. Minderről azonban a hazai sajtó eddig még nem vett tudomást, még egyetlen sorban sem tájékoztatta olvasóit a magyar drámairó sikereiről. Az avignoni bemutató előtt Háy Gyula az alábbi nyilatkozatot adta az Irodalmi Újságnak.

— Bennem a darabom küszöbön álló avignoni és párizsi bemutatója azt az érzést kelti, mintha most következnék pótlólag az 1932. utáni esztendőm. 1932. végén a berlini *Deutsches Theater* — Reinhardt színháza — parádés szereposztásban mutatta be az "Isten, császár, parasztot". A fiatal, csaknem ismeretlen nevű író darabja váratlanul nagy nemzetközi visszhangot keltett. A "New York Times"-től az "Izvesztijá"-ig a világsajtó terjedelmes cikkekben újra meg újra foglalkozott vele. Úgy értékelték, mint új hangú állásfoglalást a nácizmus ellen. Maguk a fasiszták is így fogták fel. Veszett hajszát indítottak a darab ellen is, ellenem is. Már uralomrajutásuk előtt sikerült lesöpörniök a darabot a színpadról, engem pedig hamarosan Németország elhagyására kényszerítettek. Azalatt a rövid idő alatt, amíg a drámát játszották, sok ország vezető színpadai készültek fel a bemutatására a legkülönbözőbb nyelveken. De Hitler uralomrajutásakor mindezek az előkészületek hirtelen abbamaradtak. Egyetlen közeli vagy távoli ország színháza sem merte vagy akarta a közönség elé vinni azt a darabot, amely miatt a náci SA a színházat megrohamozta és amelyről Goebbels azt írta az "Angriff" vezércikkében, hogy "megfosztja az embereket illúzióiktól". Az 1032-től máig terjedő időközben csak 3 előadásról tudok, amelyek más-más okokból művészi következmények nélkül maradtak, köztük a budapesti Nemzeti Színházé 1946-ban. 34 évnek kellett elmúlnia, nekem nehéz munkával, újra meg újra rám kényszerített hallgatások közben, hol Nyugattól, hol Kelettől elzárva kellett más, később írt darabjaimmal ismét nevet szereznem a nemzetközi drámairodalomban, míg végül az "Isten, császár, paraszt" élete-sorsa visszakanyarodott az 1932. évi állapothoz és ez év július 15-én a XX. Avignoni Festival megnyitásaként, a volt Pápai Palota udvarában, esténként 4500 néző előtt fognak megszólalni a darab szereplői.

— *Különös érzés lehet, Zsigmond császár, Hunyadi János és a többiek szájából idegen nyelv szavait hallani.*

— Ezt már meg kellett szoknom. "Varró Gáspár igazsága" című színdarabomban az öreg magyar kondást három színész alakításában láttam és a következő évadban további három színész készül erre a szerepre — egyik sem magyarul. Egy héttel az avignoni előadás után a Bregenzi Ünnepi Játékokon az "Attila éjszakái" című darabom ősbemutatóján osztrák Attilát fogok látni, a "Tiszazug" Árva Marijának a szavait pedig német, francia, svéd, holland, flamand, dán, angol és japán színésznők szájából lehetett vagy lehet hallani. Emberi sorsok, emberi küzdelmek érdeklik a nézőket akkor is, ha messze földről, idegen nyelvből átültetve jutnak el a színpadjaikra.

— *Egy magyar dráma útja bizonyára nem könnyű Avignonig...*

— Könnyebben ment, mintsem magam is gondoltam volna. Az "Isten, császár, paraszt" francia fordítása eredetileg könyvkiadás céljaira készült, de a kiadó, szokása szerint, a kéziratot megmutatta Georges Wilsonnak, a Théâtre National Populaire igazgatójának. Wilson rögtön lekötötte és maga vállalta a rendezést is, Zsigmond szerepét is. Nekik pontosan ilyen sajátságokkal rendelkező darab kellett, nekem pontosan ilyen színház. Théâtre National Populaire : nemzeti színház is, népszínház is egyben. Franciaország leghaladóbb színháza, anélkül, hogy a napipolitika szolgálatába rendelné magát. Ugyanakkor talán a világ legnépesebb közönségszervezete. A színdarabok, amelyeket műsorára tűz, az évad végéig kétségtelenül a nép tulajdonává válnak.

— *Párizsban a darab közvetlenül egy Brecht-mű után kerül színre...*

— Örülök neki, hiszen tudott dolog, hogy Brechthez többévtizedes barátság fűzött, de mindjárt megjegyzem: dramaturgiailag kezdettől végig más-más utakon jártunk. És nemcsak dramaturgiailag. Én sohasem voltam hajlandó az irodalom és művészet szabadságát politikai dogmákért feláldozni. Még akkor sem, amikor azt hittem, hogy ezek a dogmák közel járnak az igazsághoz. Ma tudom, hogy a művészetnek egyedül az embert szabad szolgálnia — és a politikai dogmák mindig emberellenesek. Ha Franciaország leghaladóbb színháza és színházi szervezete magáévá teszi azt a darabomat, amellyel 34 évvel előtt kiálltam a náci fasizmus ellen, és ha maid a közönség is helvesli a színház választását, akkor ez is azt fogja bizonyítani, hogy nem lehet a zsarnokságnak, az embertelenségnek, a politikai szélhámosságnak egyik válfaját elutasítani, másikat elfogadni. Minden színű, faitájú, bármilyen jelszavakkal kicifrázott, bármilyen politikai dogmák mögé bújó zsarnokság és embertelenség ellen egyszerre és fenntartás nélkül kell magunkat elköteleznünk.

A LONDONI BBC TELEVÍZIÓJA

dokumentum filmet készít a magyar Forradalom tíz éves évfordulója alkalmából.

Arra kéri azokat, akik az események szemtanúi voltak, ma Londonban élnek, és jól beszélnek angolul, hogy azonnal írjanak a következő címre :

BBC TV Documentaries, E906, Television Centre, London, W. 12

A CHIOGGIAI PERPATVAR

A TÖBB MINT ÉVTIZEDES MÚLTRA visszatekintő párizsi Nemzetek Színháza, a "Théâtre des Nations" az idei évadával új ciklust kezd el. A Nemzetek Színházának régebbi változata rengeteg sikert ért el, de az évek múlásával gépezete egyre csikorgóbban működött, s egy-két nagy rendezés mellett bizony egyre több poros vagy csak helyi jelentőségű, sőt olykor a műkedvelő színvonalat is alig meghaladó előadást láthatott a közönség. A reformok szükségességét a szervezők is jól látták. Az idei évvel a "Théâtre des Nations" élére új igazgató került Jean-Louis Barrault személyében, akinek első dolga az volt, hogy a legjobb, minden újításra fogékony külföldi szakemberekkel afféle érdekszövetséget, "cartel"-t szervezzen, s az új ciklus műsorát úgy állítsa össze, hogy azon valóban csak igen magas színvonalú előadások szerepeljenek. Nos, a "Théâtre de France" épületében megtartott évadnyitó előadás teljesen megfelelt a várakozásnak : a "Piccolo Teatro di Milano" együttese olyan élményben részesített minket, amelyben, túlzás nélkül, még a szorgalmas színházlátogatónak is csak igen ritkán lehet része.

A MILÁNÓI TÁRSULAT műsorán az olasz vígjátékirodalom egyik remeke, Carlo Goldoni "Le Baruffe Chiozzotte" — "A chioggiai perpatvar" — című komédiája szerepelt. A háromfelvonásos, chioggiai dialektusban írt vígjáték a velencei szerző életművében külön helyet foglal el. Goldoni ötvenöt éves korában, 1762-ben írta, s egyben búcsú-darabnak is szánta. Zsebében már ott volt a párizsi Olasz Komédiások meghívása, s titokban talán már magának bevallotta, hogy többé nem tér vissza a lagunák városába. A "Baruffe Chiozzotte" 1762. januárjában került először színre, ezt követte a karnevál végén egy másik komédia, az "Una delle ultime sere di carnovale", majd áprilisban Goldoni végleg búcsút mondott a velencei kis tereknek, a vidám szépségeknek, a maszkos bálozóknak.

De a búcsú-darab egyben az emlékezésé is volt : talán ezért is árnyalja itt valami finom melankólia a komédia harsányságát, a perpatvarok ricsaja mögül ezért hallik ki egy bánatos, magányos szólam is. A "Baruffe Chiozzotte"-ban harminc-negyven évvel azelőtti emlékek törnek fel. Goldoni jól ismerte a Velencével szomszédos, a laguna déli csücskében cölöpökre épült kikötővároskát, s halászait, mesterembereit, árusait, csipkeverő asszonyait is. Francia nyelvű emlékiratainak hangulatos, szellemes tanúsága szerint járt már itt gyermekfővel, később apja is itt gyakorolta orvosi mesterségét ; ám a városka életével akkor ismerkedett meg igazán, amikor 1728-ban a "Cancellaria Criminale"-n mint a rendőrfőnök helyettese egy éven át osztotta az igazságot, csitított perpatvart, békítette a pereskedőket. A jog és a rend szolgálatában eltöltött esztendő nem vált az írónak sem kárára. Összegyűjtött művei első kiadásának előszavában így emlékezik vissza "coadiutore"-i (vagy ahogy Velence környékén eitik : "cogitore"-i) tevékenységére : *"Vígjátékírói képességeimet állásom mellett nem tehettem próbára, mégis elégedett voltam, hogy olyan mesterséget gyakorolhattam, amely minden másnál jobban megtanít az emberi szív, de a ravaszság, az álság kiismerésére is. Az agyafúrt vagy érdekelt tanúk s még inkább a vádlottak kihallgatása különösen kifinomítja az igazságot kereső elmét."* Az "Emlékiratok" így egészítik ki a vallomást : *"A halászok, a hajósok és asszonyaik népes, zajos társadalmával volt dolgom, akiknek társalgóul egyedül az utca szolgált. Olyan jól megismertem szokásaikat, sajátos nyelvüket, vidámságukat és furfangos észjárásukat, hogy végül tollammal is le tudtam festeni őket."*

A "BARUFFE CHIOZZOTTE"-ban ez a 18. századi népi élet elevenedik meg ezernyi hiteles részlettel : házuk előtt ülve csipkeverő nők várják férjüket, hogy azok vitorlás hajójukkal megtérjenek a halászatról, Velencéből vagy a senegalliai vásárból, a rakparton gyerekek játszanak ugróiskolát, az utca sarkán süttök-árus kínálja a portékát. Az élet, az évszakok rendjét követve, egyformán folyik, az egyetlen rendbontó esemény a "baruffa", az asszonyok és eladó lányok nyelvelése és civódása, amelyet a férfinép csak nehezen tud lecsillapítani. A perpatvart persze mindig megbékülés vagy olykor házasság követi, majd elég egy csípős megjegyzés, a sirokkó borzolta kedély elborulása, néhány visszamondott pletyka, hogy a háborúság újra kitörjön.

A "Chioggiai perpatvar" cselekményét ezért is lenne nehéz néhány szóban összegezni : a történet apró, magukban jelentéktelen eseményekből áll, sem kezdete, sem vége nincs igazán. Mintha csak valami örök s időnként drámai fordulattal fenyegető "commedia dell'arte"-nak lennénk tanúi, de amelyet a valóság színpadán játsszanak a hivatásos komédiásokat is megszégyenítő szereplők. Végül nem is lehet tudni, színpadnak vagy valóságnak, a chioggiai nép ösztönös drámai érzékének vagy Goldoni gondosan formáló kezének az érdeme-e, hogy a bonyodalom egyes mozzanatai, mint egy Vivaldi-concerto témái, szinte matematikai pontossággal válaszolnak egymásnak, s a darab végére kristálytiszta rendben rendeződnek el.

A dolgok elsimításában mindenesetre nagy szerepe van Goldoni ifjúkori képmásának, Isidorónak, a "Cancellaria" titkárának, a "cogitore"-nak, aki időnként a tehetetlen jóindulat bosszúságával s mindvégig mosolygó gyengédséggel nézi a chioggiai nép perpatvarát. S Isidoro addig mesterkedik, komolykodva fenveget, jószóval bíztat, míg Titta Nane, az önérzetes ifjú halász megbocsájt jegyesének, a kacár és felvágott nyelvű Lucietának, Toffolo, a kamaszkorból alig kinőtt bárkás is megkapja az ábrándos és ravaszkodó Checca kezét, s a két szomszédasszony, donna Pasqua és donna Libera, mint már annyiszor, ismét összebékül. A "Baruffe Chiozzotte" hármas házassággal végződik, a reggeli csetepatét estére már közös vigadalom követi. A ház előtt, a csatorna partján, a hajók árbocára akasztott lampionok fényénél együtt járják a "furlaná"-t, a friuli táncot, s még a nehézlépésű halászok, Padron Toni és Padron Fortunato is egyszer-egyszer megpörgeti feleségét. Isidoro pedig, mint akire már nincsen többé szükség, s aki valójában kissé idegen is ebben a világban, melankolikusan köpenyébe burkolódzik, rámosolyog még egyszer az ifjú Checcára, búcsút int a társaságnak és lábujjhegyen távozik, talán már arra gondolva, hogyan lesz a valóságból egyszer vers vagy éppen színpadi játék...

GOLDONI MŰVEIT Európaszerte, sőt saját hazájában is, sokáig az olaszokról szóló napfényes-dalos közhelyszellemében vitték színre, s a rendezők a darabok valóságtartalmának rovására egyedül a játékos formát, a marionettfigurák elvont koreográfiáját emelték ki. Tíz-tizenöt éve azonban új Goldoni-értelmezés született, amely még esetleg ellenkező előjelű túlzásaival is, eredeti gazdagságukban mutatta be a velencei szerző műveit. Ebből a rendezői forradalomból különösen ketten vették ki részüket : Luchino Visconti, akinek "A fogadósnő" és az "Impresario delle Smirne" rendezését a legjobbak között emlegetik, valamint Giorgio Strehler, a "Piccolo Teatro" lelke, akinek most a "Chioggiai perpatvar" előadását is köszönhetjük.

Strehler egyhelyütt elmondotta, hogyan érkezett el ahhoz a Goldoni-képhez, amelyet most a maga számára véglegesnek tart. Először, a negyvenes évek végén a "Két úr szolgája" című komédiát vitte színre, s akkor a darabot mint a "commedia dell'arte" konvenciójának mondott búcsút értelmezte. Formalizmus és realizmus vitájában egyértelműen az utóbbi mellett döntött, amikor 1954-ben bemutatta Goldoni "Villegitura" című trilógiáját, ahol a majdhogynem naturalista díszletek, a végtelenül lassú ritmus, az egyszerre ironikusan bíráló és meghitt hangvétel már-már a Csehov-drámák légkörét idézte. A lélektani realizmus, a valósághűség, a "csehovi" átértelmezés útján azonban hamisítás nélkül nem lehetett tovább menni. Utolsó Goldoni-rendezésében, a "Baruffe Chiozzotte"-ban Strehler is kissé visszalépett : de érzésünk szerint realizmus és formalizmus, naturalizmus és stilizálás megbonthatatlan egységét éppen így érte el.

Már magának a kitűnő Luciano Damianinak díszletei is ezt a kettős célt szolgálják. A színpad két oldalán esőverte, repedező falú, szürke házak emelkednek, olyan valósághűen, mintha csak helyszíni fényképek után tervezték volna őket, de a két házsor között a kopár és tágas játéktér, amelyet csak az ügyes világítás szabdal mezőkre, állandóan figyelmeztet, hogy színpadon vagyunk. A háttérben halászbárka jelzi a csatornát, s még távolabb festői makettek a *"squerò"*-t, a rakpartot, a hajóépítő műhelyeket : de a szándékosan hamis arányok éreztetik, hogy ez a realizmus is stilizált.

STREHLER Goldoni szövegét szinte nagyítóval vizsgálta, hogy egyetlen realista utalást se hagyjon figyelmen kívül, s színpadán szinte érezzük is a sós tenger, a frissen fogott halak szagát, halljuk a facipők kopogását, szinte mi is vennénk egy szelet sült tököt az utcai árustól, s csettintve kóstolnánk a felszolgált bort. A realizmusra törő rendező érdeme, hogy felfedezte a "Baruffe Chiozzotte" évszakát is, amely nem az olasz komédiák képeslapra kívánkozó kékegű, verőfényes nyara, hanem az előrehaladott ősz, amikor a fény már hűvösebb, reggel vagy alkonyatkor az asszonyok fázósabban húzzák össze vállukon kendőjüket, amikor a hideg és a meleg éppoly civódva csatázik, mint a "perpatvar" szereplői. S mégis : ez a részlet-realizmus magasabb formai gondnak engedelmeskedik, s a pittoreszk színek stilizált szépségben rendeződnek el. A csetepatéból, az utcai marakodásból végül balett lesz, a zűrzavart zenei partitura vezényli, árnyék és fény játéka pedig úgy varázsolja *festménnyé* a színpadot, hogy olykor-olykor úgy érezzük, nem is színi előadást, hanem képet, a 18. századi északolasz realisták, Ceruti vagy Todeschini vagy még inkább a kismesternek is nagy velencei festő, Guardi műveit látjuk. Giorgio Strehler rendezésében történelmi hűség és modern nézőpont, belső átélés és finom, távlatot biztosító irónia, realizmus és stilizálás, élet és irodalom találkozik.

Másfél század színpadi gyakorlata után ez a szemlélet hathat forradalminak, sőt némelyek szerint talán még "árulásnak" is : de hisszük, Goldonié is ez volt. A derék chioggiai népet, akárcsak a színpadra delegált ifjúkori képmása, Isidoro, ő is egyszerre közelről és mégis kívülről látta : az irodalom szemével, formai és tematikai hagyományával nézte a valóságot, de közben ezzel a valósággal engedett új, friss vért az irodalomba is. Művészetének lényege éppen ez az ingajárat. "Ars poetica"-ját maga fogalmazta meg a legjobban : *"Két könyvet tanulmányoztam életemben a legtöbbet, s soha nem bántam meg, hogy őket lapozgattam. Ez a két könyv a Világ és a Színház volt."*

ALBERT PÁL

Román írók Párizsban

A ROMÁNIÁBÓL Franciaországba elszármazott vagy kivándorolt írók (és művészek) száma és jelentősége tekintélyes. Párizs még az első világháború előtt szellemi hazája volt az ó-királyságbeli őslakóknak, akik Franciaországban taníttatták gyermekeiket, onnan importáltak nevelőket, szakácsokat, építészeket. Az ún. "jó társaság" franciául társalgott, a színházak előszeretettel francia darabokat játszottak, Pagnol és Pierre Loti, (akinek regényeit Carmen Sylva, I. Károly királynak az irodalomba kostoló neje fordította németre), Claude Anet, a Pitoëff-házaspár, Anouilh és százan mások évről évre adták át egymásnak az Atheneum kilincsét, hogy a francia nyelv andalító dallamosságával elkábítsák és ösztönözzék Bukarestnek a latin testvérért lelkesedő lakosságát. A francia-kultusz protagonistáit, mint például a "L'Indépendence roumaine" nevű napilap munkatársait, vagy Bibescu herceg madridi követet — akinek vékonydongájú darabjait a húszas években főleg külföldön mutatták be — és briliáns képességű leányát, Comtesse de Noailles-t, a párizsi irodalmi szalonok legendáshírű alakját, utánozta és követte az első háború utáni román írónemzedék, élükön a szimbolista Jon Minulescuval, míg az erdélyiek és egy kisebb csoport : a jobboldali Goga és a baloldali Sadoveanu, valamint Crainic, Blaga és mások, főleg a nemzeti és népi irály követésében látták költői-írói hivatásukat.

*

A TÁRSADALMI REGÉNY első nagy művelője, Panait Istrati állandóan úton volt, átszelte Görög- és Törökországot, valamint Kisázsiát hogy a helyszínen tanulmányozza a középkori elnyomatás klasszikus térségeinek maradi módszereit. Az első világháború Svájcban érte, de 1920-ban tovább kutatott a szociális igazság után. 1923-ban Párizsban kiadott, francia nyelven írt : "Kyra Kyralina" című regénye — — világismertté tette és ehhez hozzájárult további 12 regénye is, amelyek a munkások, parasztok és zsidók siralmas helyzetével foglalkozott. A Szovjetunióban 1929-ben tett látogatása nyomán megjelent háromkötetes munkája : "Oroszország meztelenül", a rendszerből való kiábrándulás jegyében íródott. Pontosan ez történt, szinte egy időben, André Gide-del is anélkül, hogy egymásról tudtak volna. Gide 1947-ben Nobel-díjat nyert. A "Balkán Gorkij"-ának nevezett Istrati 1934-ben a Rivierán halt meg. Gazdagon. Elhagyatva.

*

VALAHÁNYSZOR arra a három nagynevű, rendkívüli képességű román emigráns íróra gondolok (negyediknek a kitűnő Gafencút sorozhatnám ide, akinek világos ítéletű történelmi memoárjai és publicisztikai írásai önzetlen humanizmust és európai szemléletet árulnak el), akiket a balkáni és a világpolitika kifüstölt otthonából, Cocteau jelmondatát kell kapcsolnom : "Étonne moi !" A trio : Cioran, Gheorghiu és Jonesco egyebet sem tesz, mint úton-útfélen elkápráztat.

Először Cioran. Erdélyi földműves sarj. Papnak készült, de a dogmákkal túladagolt túlvilági szemfényvesztésre hamarosan ráun. Diogenesre, Laotsera ér Kierkegaardra esküszik fel, a tanokból folvó miszticizmus a Vasgárda politikai síkjára taszítja, míg rájön, hogy az ún. történelmi rendeltetés fikció és ezért csak tagadást igenlő lényében bízva menekülhet meg a nihilizmus következményeitől. Ez a fordított előjelű aktivizmus adja lírai, kritikai és aforisztikus műveinek lendítő erejét, amelyeket gúny és tehetetlen fájdalom jár át, a való életnek a szavakon túl keresendő világosabb értelme. "La tentation d'exister" című bölcseleti műve lírai cinizmussal szított lázadás az európai szellemi értékek ellen. De van Ciorának egy írása, amely rávilágít Románia történelmi sorsára és ebből vissza lehet következtetni az emigráns írók gyakran paradox eszmei létharcára. Ez a vallomásszerű fejezet így szól : "Minden művelt román számára Párizs az 'abszolút' jelképe, Franciaország viszont a vallás szimbóluma. De él a népben egy sötét sejtés, amelyre ideológia és racionalizmus nincs befolyással. A két világháború között Romániában zavargások dúltak. Egy fasiszta tömegmozgalom alakult ki, amely a spanyol anarchizmus, az orosz nihilizmus, a valláson nyugvó terror, a pisztoly és a fohász különös keverékéből állott. Más országokban a fasizmus akarást fejezett ki, egy politikai eszme vetületét. Romániában kizárólag a halál gondolatára öszpontosult. Hogy a sors passzív értelmét megértsük, szükség van az összeomlások tapasztalatára. Ezt a feltételt Románia maradéktalanul teljesítette." Úgy látszik, hogy Cioran a történelmi következetesség hiányát az emigrációban élő román írók egyéni sorstragédiájának tengelyébe állítja.

*

AZ EGYMÁSTÓL függetlenül működő párizsi trió másik tagja az 1916-ban született Virgil Gheorghiu, a "25-ik óra" szerzője, aki ebben az ismert regényében a modern ember gépesítését panaszolja fel kíméletlen hangerővel, amelybe gyász, gúny, káröröm és eltúlzott önrészvét vegyül.

Az ideológiai háttér ez :

Ha a kritikai realizmus türelmetlen probléma-látói megkérdőjelezik a Musil képviselte szemléletet, a "tulajdonság nélküli" ember élethű ábrázolásának őszinteségét, — ha az újsütetű irodalmi pápák Montherlant erkölcsnemesítő kísérletét neurotikus öntömjénezés vádjával illetik és ha ezek a világnézeti bűvészinasok Eliot és Rilke új dikciót teremtő hangvételében önellentmondó érzelmi ellágyulást látnak ... akkor az utolsó években Párizsba szivárgott román írók műveivel való szembesítés bizonyára zavarba hozhatja őket. Ezek az írók kivágytak a korlátlan gondolat- és közlésszabadság világába, de itt az otthoni régi rezsim társadalmi és történelmi konfliktusanyagát dolgozták fel és fűszerezték egyéni ízlésüket tükröző epikus sodrással.

Főképviselőjük a pap-ivadék Gheorghiu, akinek — említett regénye mellet — "La Cravache" című újabb művében szűkebb, helyesebben szűknek talált hazája kiváltságokhoz ragaszkodó arisztokráciájának a szenvedés útját mezítláb rovó parasztsággal szembeni önkénye áll.

*

A LEGISMERTEBB és legsikeresebb román-francia létsirató mégis csak Eugène Jonesco, aki az alapjaiban megingott, laza erkölcsű, képmutató és talajtalan polgári társadalom elé tartott tükörből kivigyorgó torzképet viszi — átgondolt szándékkal — színpadra. Róla felesleges hosszasabban szólnom : az Irodalmi Újság rendszeresen hírt ad munkásságáról.

NASCHITZ FRIGYES

GERGELY JÁNOS

A zeneszerző és közönsége

A NEMZETKOZI ZENEI TANÁCS ROTTERDAMI KONGRESSZUSÁHOZ

MOST LESZ éppen 20 éve, hogy 1946. nyarán a párizsi Luxembourg palotában megnyílt a II. Világháborút lezáró "békekonferencia" tizenegy "győztes" és öt "legyőzött" állam képviselői közt. (Tekintettel arra, hogy sem Németország, sem Japán nem foglalt helyet az utóbbiak sorában, a két kategória közt eléggé elmosódott volt a határvonal, — ma is az, — a "vesztes"-ek közt egy sem volt, mely a háború utolsó szakaszában ne harcolt volna fegyverrel a német megszállók ellen, mint ahogy a "győztes"-ek közül többen a németek oldalán harcoltak, utólag dezavuált bábkormányok révén, ugyanannak a háborúnak korábbi szakaszaiban. Mindez tudott dolog.) Ami az 1946-os párisi békekonferenciának olyan felemás, szinte rokokó jelleget ad, az nem a világ újjászervezésének és új (? !) elvek szerinti elrendezésének kísérlete volt, hanem az a tény, hogy ez az újjászervezés a konferencia megnyitásának pillanatában már tulajdonképpen be is fejeződött. A kongresszus teendője lényegében csak a szerződések szövegezésének módozataira korlátozódott.

De azért ez a Magyarország számára oly rossz emlékű párizsi írnok-találkozó mégis roppant tanulságos volt azoknak, akik, mint jómagam, a sajtó akkreditált képviselőjeként lépték át a Luxembourg-palota küszöbét. Mert, ahogy most utólag látom, a következő húsz év politikai, társadalmi és szellemi életének minden jelensége megvolt már csirájában az 1946-os párizsi konferenciákon (igen : konferenciákon), mert kettő volt. Az egyik az államszerződések szövegezésével foglalkozott előre elkészített sémák szerint, itt most nem erről akarok szólni. A másik új sémákat keresett, vagy talán még inkább a meglévő politikai keretekhez kereset kulturális tartalmat.

⁂

AZ UNESCO első nemzetközi konferenciájáról beszélek, mely 1946 őszén zajlott le Párizsban Léon Blum elnöklete alatt az egykori Majestic Hotel termeiben, mely épület még utána csaknem 10 évig adott hajlékot, ennek az igen rokonszenves, nagyra hivatott, de a nagytömegek által kevéssé ismert és főként kevésre értékelt nemzetközi szervezetnek. Pedig ha sok mindent másképp is lehetett volna csinálni, 20 év után visszatekintve az UNESCO működésére, azt semmiképpen sem érezzük meddőnek. Különösen most nem, amikor az ENSZ tagállamoknak a fele olyan nemzetekből áll, melyeknél az elemi műveltség jelentősége mellett eltörpül a "magas" műveltségé, amikor az új államok belépésükkor saját, többnyire nem írásbeli hagyományaikkal együtt lépnek be és ezek a hagyományok az általános és helyi műveltség másmás fokát képviselik, amikor ugyanezeknek a hagyományoknak az összehasonlítása és felmérése a nemzeti kereteken belül szinte lehetetlen, amikor, minden látszat ellenére, a világszerte mostohán kezelt humán tudományok (elsősorban a szociológia és etnológia) újjáértékelése felé halad a "művelt" (értsd alatta : a műveltségnek Európában kialakított normáival élő világ.)

A különböző hagyománytípusok csoportosítása, összehasonlítása, felkutatása és ugyanakkor az alsó fokú iskolázottság kereteinek megteremtése ott, ahol ez hiányzik, óriási, szellemileg és erkölcsileg felbecsülhetetlen feladatokat rónak az UNESCÓ-ra. Bizony, ha nem léteznék, most kellene kitalálni ! De létezik... és ha 20 esztendős léte során nem is váltotta be teljesen a hozzá fűzött reményeket, sohasem okozott kimondott csalódást, sohasem igyekezett elhárítani a ráháruló felelősséget és a részleges meddőségért sem annyira a központ okolható, mint inkább a nemzeti bizottságok renyhesége, és még inkább anyagi erőforrásainak elégtelensége.

⁂

NOS, az UNESCO első nemzetközi konferenciája 1946-ban egészen másképp indult, mint ahogyan két hónappal korábban a párizsi békekonferencia végződött. Csak két tényre hivatkozom. Az egyik az, hogy 1946-ban a Szovjetunió még nem volt tagja az UNESCÓnak és általában nem sok érdeklődést mutatott annak működése iránt. A másik, hogy Magyarország, mely, a többi "vesztes" államal egyetemben, szegény rokonként évekig várhatott, míg bejutott az ENSZ-be, az UNESCÓ-nak aktív, teljes jogú tagja volt, már az induláskor, sőt : volt olyan terület ahol kivételes tekintélynek is örvendett, így a zenében. Ez akkor természetes volt, (ma talán valamivel kevésbé az), mert ez volt azoknak a kulturális területeknek egyike, ahol Magyarország többet adhatott, mint kaphatott, nemcsak azért, mert az új magyar zene vezető egyéniségei, szerzők és teoretikusok, nagy nemzetközi elismerésnek örvendtek, hanem azért is, mert, főleg Kodály hatása alatt, a magyar iskola számottevő tudományos és pedagógiai eredményekkel is dicsekedhetett, egyénisége volt, olyan, mint kevés másnak, és neveltjei közül többen már akkor a franciaországi, angliai, hollandiai, amerikai zene hangadói közt foglaltak helyet.

⁂

JÓL EMLÉKSZEM, az első UNESCO-konferenciának egyik legelső gesztusát a Bartók iránti kegyelet vezette : a konferencia tagjainak bemutatták egyik legutolsó, Európában akkor még ismeretlen művének felvételét. Bartók ekkor több mint egy éve halott volt, de eltávozásába senki sem tudott belenyugodni. Elképzelni is izgalmas, hogy mi lett volna, ha Bartók nem hal meg saját univerzális apoteozisának hajnalán, hanem személyesen jelen lehet az UNESCO alakuló konferenciáján ! A háborút vesztett Magyarország egy csapásra megnyerte volna a békét !

Megvallom, az UNESCO zenei tevékenysége azóta összeforrott bennem Bartók zenei hagyatékával és az előbbit az utóbbi nélkül el se tudnám képzelni. Nemrégen újra kezembe került az 1946-ban kiadott UNESCO munkaterv-program. Zenei része ma is időszerű. Tanítani kellett volna középfokon Európa és Amerika minden iskolájában. (Ezt 19 és 1/2 évvel ezelőtt írtam az egyik magyar zenei folyóiratba, de nem tudok arról, hogy ónajom meghallgatásra talált volna.)

El kell ismerni : az UNESCO zeneileg keveset valósított meg az 1946-os tervből, de mindig következetes volt hozzá : megalakította a Nemzetközi Zenei Tanácsot, koordinálta a nemzetközi síkon dolgozó zenei szervek működését, díjazott olyan kompozíciókat, melyek leginkább eltalálták az emberiség "egyetemes" hangját, (de sem absztrakt, sem antológiás formában), megindított két értékes hanglemezsorozatot, (a ma már klasszikusnak tartott Brailoiu-féle népzenei antológián kívül), az egyiket mai zeneműveknek szentelve (ez, úgy látszik, sajnos, megfeneklett), a másikat a távoli népek zenei hagyományainak, (ez folyamatban van, a német Bärenreiter kiadónál újabb meg újabb sorozatok jelennek meg belőle), rendez ankétokat és kongresszusokat, melyeknek felsorolására nem is vállalkozom.

Egy-egy kongresszus jelentősége általában nem abból áll, hogy megoldja a felvetett problémákat, hanem hogy minden oldalról megvilágítsa őket, meghallgasson és egybevessen minden véleményt. A szintézishez el lehet jutni, de ez nem elengedhetetlen. Fontosabb ennél az, hogy a kongresszus résztvevői, saját hazájukba visszatérve, minél szélesebb körben adják tovább a kongresszuson látottakat és hallottakat.

⁂

ILYEN SZEMPONTBÓL a június 20-23-i rotterdami kongresszus feltétlenül sikeresnek mondható. A téma (A zeneszerző és közönsége) időszerű is, örök is. Szinte az a baj, hogy túlságosan időszerű és túlságosan örök, meg hogy rendkívül szerteágazó. Egy-egy részlettéma egymagában megért volna egy külön kongresszust. A zsúfolt napirendű ülések jóformán semmi vitára sem hagytak időt, pedig a feliratkozott előadók és hozzászólók tekintélyes része (mintegy 40 %-a) távol maradt. Akik jelen voltak, azok olykor már szinte versenyt futottak az idővel.

A munkaterv röviden összefoglalva a következő volt : az első napon négy témakör foglalkozott a közönség különböző kategóriáival : hozzáértőkkel, laikusokkal, a nagytömeggel és az ifjúsággal, mindegyik egy referátumból és több előre elkészített hozzászólásból állt. A második nap ülésein a modern technika eszközei (hanglemez, rádió, elektronikus zene, vizuális közlési mód) voltak napirenden és főleg azt vizsgálták, hogy azok milyen hatással vannak a zeneszerzés technikájára. A harmadik napon a kongresszus egyrészt a zenei sajtó és kritika különböző kérdéseivel foglalkozott, másrészt két "kerekasztal" összejövetelt szentelt annak a két meginditó (vagy szándékos ?) naivsággal feltett kérdésnek, hogy"van-e szüksége a zeneszerzőnek közönségre ?" és "van-e szüksége a közönségnek zeneszerzőre ?"

⁂

A MUNKATERV összeállításához a következő megjegyzéseim vannak :

A túlságosan átfogó témakör nem volt eléggé áttekinthető és a részlettémák csoportosítása nem túlságosan célszerű. Így például az első napi tárgykör felosztásában helyes, hogy az ifjúsági közönség problémáit külön tárgyalták, de általában a közönséget zenei szempontból három kategóriába osztani felesleges az indulásnál, jobb ezt konklúziónak tartogatni. Mert a hozzászólások alig vették figyelembe a felosztást és az egyik kategóriáról beszélve gyakran a másik kettőre, még gyakrabban mind a háromra gondoltak. Azonkívül a harmadik nap kerekasztal összejöveteleinek kérdései úgy voltak feltéve, hogy szükségképpen az első napi kérdéskomplexumok medrébe hajtották vissza a tárgyalást, ami nem lett volna éppen baj, de akkor, amikor sok fontos kérdés tárgyalásáról le kellett mondani, nem okvetlenül szükséges ugyanazt a kérdést más formában kétszer is feltenni.

Végeredményben talán az egyetlen rendezési hiba csak az volt, hogy a krongresszus anyaga a háromnapos időtartamhoz képest túl volt méretezve. Ezért nem volt idő sem a pontos munkára, (értem alatta a kategóriák körülhatárolását és bizonyos alapvető fogalmak meghatározását), sem arra, hogy a rendkívül érdekes vitaanyag felvázolását tényleges vita kövesse. De az összejövetelek így is nagyon tanulságosak voltak, elsősorban a felszólalások tartalma és sokfélesége révén. Sok lényeges pontban úgy éreztük, hogy közel vagyunk a teljes egyetértéshez és a különböző álláspontok közti ellentét sokszor inkább fogalmazásbeli, mint tényleges. Nem volt szoros értelemben vett világnézeti harc, nem voltak táborok, legföljebb személyes ellentétek a legújabb törekvések megítélésénél. A. Csernov szovjet zeneszerzőnek a tömegek és a zene témakörben elhangzott referátuma különösen érdekes volt. Nem beszélt szocialista realizmusról, de annál többet társadalmi etikáról. Hangsúlyozta, hogy a szovjet zenészek nemcsak a múltat ismerik, hanem a jelent is és nem ellenségei a kifejezési eszközök haladásának. Egyszerűen csak az öncélú és absztrakt jellegű, az emberiség céljait semmibevevő laboratóriumi kísérletezéseket vetette el. Ha összehasonlítjuk referátumát Xenakisnak, az elektronikus zene nemzetközi tekintélyű képviselőjének felszólalásaival, csodálkozásunk szinte megdöbbenéssé válik. Mert Xenakis minden tekintetben haladó egyéniség, ugyanakkor pedig etikailag és esztétikailag a legszigorúbb folytonosság alapján áll. Nincs társadalmon kívüli művészet, mondja, és igazat adunk neki. Nincs öncélú laboratóriumi kísérletezés, és ebben is igaza van. A művészi cél nem vonatkoztatható el az élettől, sőt ellenkezőleg, az avantgard akkor nyer igazán művészi értelmet, ha az emberi lét legidőszerűbb törekvéseit fejezi ki.

⁂

HÁT AKKOR hol a bökkenő ? — Kérdezte gyanútlanul a névtelen hallgató. Itt valahol valami félreértés van, gondolta magában. Mindenki etikáról és szabadságról beszél és mindenki mást ért alatta. (Ezért is jó egy kongresszus, hogy kidomborítsa a fogalmak relativitását). És mindenki egyetért abban is, hogy nincs művészi alkotás a közönség (aktív vagy passzív) részvétele nélkül. (Egy felszólaló hangoztatta csak a kongresszuson, hogy a kísérletezéshez nincs szükség közönségre, még hozzá, ó sors iróniája !, a varsói elektronikus laboratórium vezetője, de lehet, hogy csak reakciót akart provokálni, ami szakmájában gyakori jelenség.) Kár, hogy a derék és rokonszenves szovjet kolléga nem nevezte nevén a gyereket. Kire céloz akkor, mikor elítéli az absztrakt és öncélú kísérletezéseket ? Webernre, Messiaenra, Boulezra, Stockhausenra, Xenakisra, Nonnóra, vagy tehetségtelen követőikre ? És ha az utóbbiakra, miért haragszik rájuk : azért kísérletezők, mert epigónok, vagy mert tehetségtelenek ?

Mert kísérletezők mindig voltak (és lesznek) a zenében. Monteverdi is az volt, sőt : olyanokat is megengedett magának, amit az utókor nem szentesített. Epigónok is mindig voltak (és lesznek). Ami pedig a tehetségteleneket illeti, sajnos azok is. Sőt : mindig azok voltak (és talán lesznek is) többségben. Vagy talán ott van a baj, hogy ha már egyszer tehetségtelenek, legalább miért nem írnak konvencionális modorban ? (Az igaz, hogy úgy könnyebb felismerni tehetségtelenségüket.)

Alig hinnéd, hogy ez volna a "kommunista" és "nyugati" esztétika közti különbség egyetlen kritériumba. Viszont vallom azt, hogy az idő már eléggé megérett egy tárgyilagos összefoglalásra és összehasonlításra. Legyen szabad Csernov szövegének utolsó mondatát idéznem : "A szovjet zene segíteni akarja az embert abban, hogy megőrizze a természet romlatlanságát, az erkölcsi ideálok tisztaságát, hogy megismerje a bajtársi közösség örömét és sohase érezze a magányosság lesújtó fájdalmát." Igaza van ; helyesebben mondva igaza volna akkor, ha a közösség csak örömet, a magányosság csak fájdalmat jelentene. És egyáltalán miért kell a kettőt következetesen szembeállítani egymással, méghozzá, mindig az előbbit pozitív, az utóbbit negatív előjellel ? Saját egyéni véleményem szerint, (bocsánat ha tévedek), ez a szembeállítás egyet jelent a dialektika módszerének elvetésével. Állításomat könnyű ellenőrizni, egyszerű lélektani megfigyelés az egész : mert ha igaz is, hogy a társadalmi vagy zenei élet más Moszkvában, mint Párizsban, Budapesten, mint Amszterdamban, azért a művészi alkotófolyamat itt is, ott is ugyanaz.

⁂

AZ ALKOTÓ és közönsége közti viszony egyik legállandóbb eleme a kettőjük közti konfliktus. A szerző a ki-nem-mondottat próbálja kimondani, a hallgató (a hozzáértő is, sőt maga a szerző is, ha hallgatóvá válik) az ismert szépet keresi, abból akarja levezetni az ismeretlent, az újat is a régihez viszonyítja, sematizál, és ez a folyamat annál erősebb, minél magasabb szinten áll művészi képzettsége. Az amatört az alkotóművésztől végeredményben nem a tehetség választja el. sem az ismeretek minősége vagy mennyisége, hanem az alkotófolyamattal kapcsolatos magatartás ; mely lényegében szociológiai. De kettejük viszonyának, a konfliktuson kívül, más kísérőjelensége is van, vagy lehet, így az azonosulás, mely szintén szociológiai folyamat és főleg a kultúránktól távol élő, (helytelenül) primitívnek nevezett népek zenei életében figyelhető meg ; az európai zenében manapság legföljebb csak folklór szinten létezik, ott is csak részlegesen. Elvben talán az sincsen kizárva, hogy magasabb fokon is felléphet. Egy bizonyos : konfliktus és azonosulás egymással összefüggő folyamatok ; az azonosuláshoz szükségesek a közös hagyományok, ezeknek tudatosítása pedig elkerülhetetlenül konfliktusra vezet. A konfliktus állandó jelenség, mely áthidalható esetről esetre, egyensúly-kereséssel. Ez a zenében elsősorban az előadóművész feladata lenne. Úgy vélem, ha korunk közönségválsága annyira elmélyült, annak egyik közvetlen (ha nem is végső) oka az, hogy az előadók nagy része kibújik a ráháruló felelősség alól, nem közvetít alkotó és hallgató között, sőt, egyikük ügyét következetesen eláruija, többnyire az előbbiét.

⁂

TERMÉSZETESEN alkotó és közönség konfliktusában a közvetítés nemcsak az előadóra hárul, — hárulhat másra is, például a zenekritikusra és egyéb tollforgatókra, akiknek hivatását itt nem kívánom részletezni, de még inkább a zenepedagógusra. Ez utóbbi szerepéről aránylag kevés szó esett a kongresszuson. Egyedül az egyik magyar delegátus, Sárai Tibor emlékezett meg róla, mint főkérdésről. Felszólalásának veleje az volt, hogy a magyar zeneoktatás, a Kodály által kijelölt nyomon haladva, hozzáértő zeneközönséget nevel és ez a mai magyar zenei élet legfontosabb, legállandóbb tényezője, ezzel magyarázható a magyar zenei produkció magas színvonala is. Sárai szövege két forrásra vezethető vissza : az egyik az ISME (zenepedagógusok nemzetközi szervezete) 1964-i budapesti konferenciája és annak tanulságai, a másik saját főtitkári beszámolója, mely nem sokkal kiutazása előtt hangzott el a Magyar Zenészszövetségben. Állításaihoz nem kívánok hozzászólni, minthogy a mai magyar zenei életet jóval kevésbé ismerem, mint a 300 évvel ezelőttit. Tény, hogy Kodály nevelési elvei már akkor is megvoltak, sőt ugyanazok voltak, mint ma ; megvalósításukra is történtek kísérletek már akkoriban, hogy azóta más is történt, több is, jobb is, azt feltételezem, mert nem volt alkalmam képet nyerni róla.

Sárai felszólalását azonban, — ezt nem szemrehányásképpen mondom, — kissé szubjektívnek találtam az adott körülményekhez képest. Megértem, ha, mint magyart, büszkeséggel töltik el a Kodály-iskola vívmányai, de a kongresszust nem annyira az érdekli, hogy mi a kitűnő ma Magyarországon nemzetnevelési szempontból, (helyesebben mondva, hogy egy jólértesült és jószándékú szakember mit tart kitűnőnek), hanem inkább az, hogy a magyarországi tapasztalatok mennyire közelítik meg a kongresszus által kitűzött egyetemes célokat ? Vagyis, akár Magyarországról van szó, akár más országról, a beszámolót tárgyilagos zeneszociológiai vizsgálatnak kell megelőznie.

⁂

MAGYARORSZÁGON ennek már kitűnő előzménye van : 30 évvel ezelőtt jelent meg Budapesten dr. Gyulai Elemérnek, a háborúban elpusztult tehetséges fiatal zeneszerzőnek, zongoraművésznek és szociológusnak "A zene hatásá"-ról írt közönséglélektani tanulmánya. Munkája anyagát az újpesti Szociálpolitikai Intézetben végzett megfigyelései és kísérletei szolgáltatták. Sajnos kísérleti alanyainak száma nem volt elég nagy ahhoz, hogy következtetései általános érvényűvé váljanak és az akkori idők se nagyon kedveztek az effajta kutatásoknak. De módszerének legnagyobb része ma is elfogadható. Ennek alapján kellene ma Magyarország összlakosságáról, vagy legalábbis annak néhány jellegzetes régi és újkeletű városi és falusi településéről, zeneszociológiai és közönséglélektani térképet szerkeszteni, méghozzá a Nemzetközi Zenei Tanács égisze alatt. Ez utóbbit nem a magyar kutatók iránti bizalmatlanságból javasolnám, hanem mert ezzel kellene kifejezésre juttatni azt, hogy Magyarországot az UNESCO kísérleti területnek tekinti a zenei nevelés közeli és távoli hatásának vizsgálatára. Ennek a munkának elvégzése és pontos kiértékelése egészen új megvilágításba helyezné az ENSZ kulturális szervezetének működését, megnövelné a tekintélyét és nemcsak zenei téren. Amellett a helyes értelemben vett magyar kulturális expanzió érdekeit is szolgálná, mert a mai magyar művelődés egyik legpozitívabb területét vinné a nagyvilág elé.

A tenger, ez a sápadt részeg,
Ezüstlávát ivott.
Reszket a Föld. Bús ragyogásban
Várunk valamit s szörnyű lázban.
A pálmás part inog,
Vadkaktuszok összehajolnak,
Sírnak a jázminok.

S ím, hirtelen violás árnyak
Csodás özönibe
Messze, ahol az ár Eget ér,
Vörös szárnyú, nagy vízi szekér
Tör elő a Vizen.
Vörös szárnya repesve csapdos.
Megállott. Vár. Pihen.

Honnan jön? Mit hoz? Idetart-e?
Ő jön : az új vezér ?
Milyen vörös iromba szárnya.
Új Hajnalnak a pírja, lángja
Vagy vér az, újra vér?
Várunk. S áll, áll a lilás ködben
A nagy, vörös szekér.

A BUDAPESTI NAPLÓ 1905. január 15-i számában jelent meg ez a vers, a tárcarovatban. Ady pár napja tért vissza egy esztendős időzés után Párizsból Pestre, mint a lap munkatársa. Szerkesztője, Vészi József az élen futtatta ; akkor állandósult a hadakozó, termékeny újságíró verseinek kövérbetűs, kiemelt szedése a vasárnapi rovatban. Egy év múlva, az Új versek kötetzáró ciklusában ismét felbukkant nagy, vörös szárnyával a vízi szekér.

Belpolitikai felfordulás fogadta Adyt. Az ellenzék nemrégen összetörte a Parlament padjait, megbukott a Szabadelvű Párt, amely e néven harminc évig gazdálkodott az országgal, házfeloszlatás készült, ismét kitört Bécs és Budapest között az alkotmányharc. A háborúsdi. Bécs vaktöltéses választójogi reformmal fenyegette a puskapor nélküli álkurucokat.

Vihar egy pohár vízben, a morajló nemzetközi feszültséghez mérve. Európa csak kilenc év múlva sütötte magára a fegyvert, de már hisztérikusan játszott a ravasszal. Kevésen múlt akkor, hogy elmaradt a végzetes dörrenés. Távol-Keletről ingerlő vérszag húzott nyugatra, újmódi kegyetlenséggel folyt szárazon és vizen az orosz-japán párbaj. Akinek volt szeme, láthatta, hogy megváltozott a háború természete ; immár nem egy-két döntő kaszabolásból áll, hanem lassú felmorzsolásból. Hiszen nincs az a borzalom, nélkülözés és sanyargattatás, amelyre ne volna kapható az áldozat, ezúttal a "tűrő" orosz s az "önfeláldozó" japán baka. Vagy mégis volna határa? Messze a front mögött? 1905. január 22-én a pétervári munkásság a Téli Palota elé vonult. Éles töltéssel oszlatták fel a fegyvertelen tüntetést ; körülbelül ezer áldozatuk volt a sortüzeknek. Birodalomszerte megkezdődtek az elfogatások.

ADY verse egy héttel a véres vasárnap előtt jelent meg. Ma a hivatalos és nem hivatalos irodalomtörténet, hazai és külföldi magyar vélemény jós-versnek nyilvánítja. Első szakasza vihar előtti, fülledt tájrajz, amelyben átragad egymásra a költő s a világ szorongása, a másodikban megjelenik a vörös szárnyú, nagy vízi szekér, azaz hajó, a harmadik szakasz kérdésözönéből kiderül, hogy mire gondolt Ady. A készülő világforradalomra vagy a kitörő oroszra. Állítólag félreérthetetlen a jelkép.

Földessy Gyula, a Mester evangelistája háromszor említi Ady minden titkai című írásmagyarázatában. "Sok vörös verse van", mondja egy helyen s példaként idézi hozzá, másutt a Megállt a Sors című verssel kapcsolja, melyet egy későbbi kötet indulatos politikai ciklusában olvashatunk, végül közelebbi szemrevételénél tizenkét versével rokonítja. Az első, állítólagos rokonvers még 1899-ben jelent meg, Debrecenben, az utolsó a költő halála után kiadott pót-gyűjteményben. Mintha egynemű ikrek lennének valamennyien. Holott kettőt a felsoroltak közül maga Ady selejtezett ki az életműveként vállalt kánonból. Már pedig ő inkább elnéző, semmint szigorú volt a válogatásnál. Jó részük fenyegető jóslás, grófokhoz, papokhoz intézett dacos mementó, egyiket, másikat át lehetne tördelni prózába, vezércikknek. Nincsen szó se tengerről, se hajóról, csak vörös színről, amely egyértelmű a szocializmussal. Kevés fáradság kellene hozzá, hogy másik tizenkét vagy huszonnégy rokont vezényeljünk a vörös szárnyú hajó mellé, — jobbat, méltóbbakat. "Messzebb jövő fátylát lebbentő vízió", írja Földessy. "Könnyen érthető, izgalmas drámai képek. Nagy művészettel állítja meg a drámai mozgalmasságot a második versszakasz végén, mintegy jelezve a vörös szekér tétovázását az előretörésben. Az új vezér : a szocializmus, a meg nem alkuvó." Arról hallgat, hogy mit szimbolizál a hajó. Minek is szólna, hiszen a képek könnyen érthetők. Nemcsak Adynak, — kommentátorának is voltak titkai.

Az összes versek 1962-es jegyzetes, de nem kritikai kiadása e költeményre vonatkozó magyarázatában megemlíti a belpolitikai válságot, amely a "január 10. táján" Párizsból hazaérkező Adyra vár. (Mellesleg : miért nem a hónap *elején*, ha nem bizonyosak a napban? Azért, mert Bóka László említendő tanulmányából másolják ki, jelzés nélkül a furcsa datálást.) "Tőlünk keletre is forrong a világ : Oroszországból egyre érkeznek a forradalom hírei", olvassuk aztán. "Ady izgalommal figyeli az események alakulását. Az új vezér : a forradalom, eljut-e hozzánk? Ezt a kérdést szimbolizálja a Vörös Szekér a Tengeren is." Mert — szól még a jegyzet — "a vörös szárnyú, nagy vízi szekér tisztán a forradalom jelképeként jelenik meg" a második szakaszban s ezzel "a vers periferiájára szorulnak a francia szimbolizmus kellékei." A pálmakellék, kaktusz-kellék, jázmin-kellék. Csakhogy 1904-ben még nem érkeztek egyremásra hírek a forradalomról, csupán egykét elszórt merényletről. Levegőbe röpítették a belügyminisztert. Hagyomány volt az efajta atomrobbantás ; orosz diákok inkább gyűjtöttek glicerint a palackban, mint aprítani valót a vaskályhába. Mikor a vers született, még Lenin sem tudta bizonyosan, hogy eljut-e *hozzájuk* a forradalom : meglepetésekkel szolgált neki egy darabig az esztendő.

Míg Földessy 1949-ben kiadott, de nyilván korábban kelt kommentárja szerint a vers messzebb jövő fátylát lebbentő vízió s az új vezér a szocializmus, a meg nem alkuvó, az összes versek jegyzetében Ady már egyenesen rákérdez az orosz forradalomra, mely egyúttal az új vezér. Ha így van, akkor a *költő* váteszi önkívületben lefőzte az *újságírót*. Ady szignált cikkben — Turgenyev leányai a címe — 1905. január 26-án foglalkozott először, lírai hangon, a forradalommal. "Turgenyev leányai, a mi szomorú asszony-ideáljaink föltámadás előtt állnak, s az orosz forradalomnak legelső sorban a leányok lelkeit kell felgyújtani... Turgenyev leányaira gondoljatok, ha jönnek a vér hírei a lángolni kezdő, szent Oroszországból. Ő értük van e forradalom. A mi asszony-ideáljainkért, kikhez most elkívánkozik a mi lelkünk."

Egy kóbor lantos diáké. Fog másképp is írni, de csak később. A világ azon a véres vasárnapon riadt a hónapok óta érlelődő forradalomra. Maguk az oroszok is . Hetekbe telt, amíg fölbecsülték jelentőségét.

Földessy egyébként hamarosan elfelejtette, amit a messzebb jövő fátylát lebbentő vízióról írt. Bekövetkezett a fordulat éve. A prózai művek 1954-es, általa szerkesztett válogatásában azt állítja, hogy "Vörös Szekér a Tengeren c. költeményének szintén az 1905. január legelején kitört forradalom a sugalmazója". Legelején?! Orosz kerékre járhatott az agya. A forradalom csak ószláv időszámítás szerint tört ki a hónap elején : január 9-én. E nap Ady gregoriánus naptárában január 22-re esett ; erre teszi kettős számításánál a nagy Szovjet Enciklopédia is! Előbb sugalmazta a verset, mint ahogy kitört. Varga József, az összes prózai művek hatodik kötetének gondozója már gondol a kétféle naptárra, megemlítvén a jegyzetrészben : "ez a vers egy héttel az 1905-ös véres vasárnapba torkolló pétervári felkelés előtt íródott." A naptárra ügyelt a kommentátor, a fogalmazásra nem. Egy héttel előbb *íródott*? Hogyan értsük? Ady felpattant hajnalban s papírra kanyarította, nehogy kimaradjon a vasárnapi tárcarovatból? Így is figyelemre méltó, hogy marxista-leninista fejtágítóban képzett filológusok néha kisebb mohósággal ruházzák az 1905-ös orosz proletárforradalom első naptól számítható, egyértelmű hazai képviseletét Adyra, mint a Kossuth-díjban boldogult írásmagyarázó, aki ha nem is fért a költő bizalmába, mégiscsak személyesen ismerte s párhuzamosan élte át vele az egykorú eseményeket.

AZ ÖSSZES VERSEK már említett magyarázó jegyzete utal a politikai betájolásnál Bóka László tanulmányára Ady szimbolizmusáról. Noha fejet hajt Földessynek, ő már valamivel óvatosabban jár el. Értesülünk a nyelvtörténésztől a modorosnak tetsző kifejezés ódon eredetéről : a ringó hintót hajós szekérnek hívták hajdan a magyarok s a hajót vízi szekérnek. Találó is volt a tengerektől távol élő, fuvaros nép szájára. A versbeli vörös szekér, azaz hajó a forradalom szekere, írja ; utolsó szakaszában ezt nyiltan kimondja a költő. De a hajó felbukkanását Ady látomásában inkább hazatérésének, semmint a készülődő orosz forradalomnak tulajdonítja. Bóka szerint

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

VÖRÖS SZEKÉ

AZ IRODALOMTUDOMÁ

megszabadul az idegen szimbolizmus bénító közeléből, a költő utoléri önmagában az éber újságírót, aki már kigyógyult a nyakló nélküli franciaimádatból, látja, hogy milyen kétes értékű a szabadelvű demokrácia. Oszlik a Párizsban fölszedett, beteges hangulat ; a világfeszültség és hazai válság felrázó hatása alatt ismét magára eszmél az öntörvényű magyar szimbólumteremtő, aki 1903-ban megírta a Vízió a Lápon című versét. "Párizsi útja előtt egy varázslatos pillanatra egyensúlyba jutott", írja Bóka. "Költészete egyetlen versben — (a Vízióra céloz!) — meglelte a jelképi ábrázolásnak azt a lehetőségét, mely nem elfedezi, hanem megjeleníti vízionárius erővel a valóságot... Erről az elért magaslatról visszarántotta őt a francia polgári költészet közvetlen hatása, vagy legalábbis hátráltatta fejlődésének ütemét." Visszatérése után, állítja Bóka, megszakad az elandalító varázslat, nem ringatódzik morbid hangulatokba. "Ennek az új korszaknak prológusa Ady második nagy szimbolista verse, a Vörös Szekér a Tengeren". S következik egyértelmű politikai megfejtése a harcra késztő hazatérés jegyében. A vers francia földön születhetett ugyan, hiszen közreadásakor a költő még alig ért Pestre, de Bóka nyilván fölteszi, ha nem is mondja, hogy Ady lelkileg már hetek, talán hónapok óta ismét otthon élt. Elméletébe alaposan beleszerethetett, mert néhány lappal lejjebb kétféle szimbolizmust fedez föl a költőnél : van a politikai valósággal telített, kollektív értelmű magyar jelképrendszer s van a magánjellegű másik, a hátráltató idegen. "A francia szimbolizmus hatása ott és akkor hat, ahol Ady nem lel problémáira megoldást : szerelmi lírájában, mely egy tragikus szerelemből fakad,és csüggedt óráinak szülöttében, istenes lírájában. Ott még majd egy évtizeddel később is visszatérnek a szimbolizmus floskulusai, az érzelmek zűrzavara." S elriasztásul négy sort idéz Ady egyik legcsodálatosabb verséből. Ha költészetét nem is tisztázza e mondvacsinált, kétféle szimbolizmus, a záró félmondat annak idején meggyőzőn igazolta Bóka vallásellenességét. Ami föltétlenül szükséges az ifjúság helyes irányú neveléséhez.

JELLEMZŐ gazdag szépirodalmunk kritikai igénytelenségére, hogy Ady útja az Új Versek felé című, rövid könyvében Varga József helyenként szolgailag igazodik Bókához. Másolja önmagát is, például a Magyar Irodalomtörténet ötödik kötetének Ady fejezetében, ahol a most említett könyv változatlan mondataira lelünk. Miért ne, remekművekről is készül több bronzöntvény.

Nyelvezete lelkendező, kusza és göcsö tös, dehát ehhez lassan-lassan hozzáedz dünk irodalomtudományunk új kőkorszak ban. A kutatók Halász Gábor és Heve András rozsdamentes acél csipeszei és szo dái helyett csonttűvel és kovaszerszámm dolgoznak, főleg a Petőfi, Ady és József A tila körüli hagiográfiában. Bóka nyomán látomást a veszteglő, vörös szárnyú fanton hajóról ő is a Vízió a Lápon című verss rokonítja : annak a vallomásnak a tömö rebb, érettebb, szorongatóbb változata. D mivel a versekhez tanúnak idézi Ad egyidejű cikkeit, a harmadik szakas értelmezésénél valamivel közelebb kerü az igazsághoz, mint akár Földess akár Bóka. Szerinte magát Adyt is váratla nul érte "a világnak ez a hirtelen forradal masodása" ; a vers végén a *még nem for radalmár költő* kérdései kergetik egymás (Kiemelés tőlem). Egy fél lappal lejjebb mégis azt írja, hogy részben a véres vasár nap előtti orosz zajlások tükröződnek benne

Ugyanilyen értelmet tulajdonít a versnel ellenkező oldalon Vatai László vasko könyve, Az Isten szörnyetege, amely 1963 ban jelent meg, Washingtonban. "Ady so ha nem fogadta el a kommunista eszmét" olvassuk. "Viszont lehetetlen volt észre nem vennie, hiszen ő az élet minden rezdülésé érzékelte. Elkeseredett harcaiban ellensé geinek néha felmutatta, nézzenek ők i szembe a félelmes kísértettel. Neki i szembe kellett néznie vele. Vörös szekér ként szemléli az emberiség életének a ho rizontján... Hamar és nagyon tisztán rá jött, hogy nem új hajnalnak a pírja, ha nem csak vér és pusztulás. Ez a szörnyű ideológia, sátáni eszme elnyeli az ember minden vágyával és emberi lehetőségéve együtt."

Csakugyan Isten csodálatos szörnyetege lehetett Ady, ha vörös szekérként fölismerte a kommunizmust már 1905-ben, pont abban az évben, amikor kölcsönös kiátkozással bizonytalan kimenetelű, ádáz testvérharc rengette az amúgy is megosztott orosz szociáldemokrata pártot a "bomlasztó"-nak bélyegzett Lenin körül. Rejtély az is, Ady titka hogy miféle versekben, cikkekben mutatta fel elkeseredett harcai során ellenségeinek — kiknek, micsoda ellenségeknek, Rákosi Jenőéknek? — a kommunizmus félelmes kísértetét, mellyel neki is szembe kellet néznie. A század elején!

Politikai hitvallásának vizsgálói közül ketten hallgatnak a versről. Egyik a mosz kovita Révai József. Miért? Talán nem vol olyan bizonyos az értelmében, mint külön böző frontszárnyakon a többi magyarázó? A vers annyira jelentős, hogy rácsapott volna, ha megérzi az orosz szagot. Ady tanulmánya Moszkvában jelent meg elő

TŰZ TAMÁS VERSEI

Pantomim

Az álarc nem hagyja el a nevetés árkádjait
belefagy a vigalomba
a tágranyitott száj cápa-pokla
nedvesen sistereg
a trópusi erdők döbbenetén
aku-aku
fordított szív az orr
kibelezett dió a szem
a myna-madár plasztik csőre
zárójelbe teszi a történelmet
madártávlat ömlik el az évszámokon
és az országgyűlés kiadványain

Most ha Villon hirtelen itt teremne
a tavalyi hónak nyomát se lelné
de az akasztófák ma is virágzanának
aku-aku
a költészet a parafrázis színvonalára süllyedt
mintha a karvaly
kórházba vonult volna (Alain Bosquet)
a csecsemőotthonok abbahagyták
lúdanyó meséit nuku hiva dai quiri
mai tai volcano zombie

Az álarc elliptikus lyukain át
a szem sóváran követi a kockapörgést
talán akad még
egy-két krajcár a mellényzsebben
s ha nem
jöhet a hajókötél
s az útlevél a pogány paradicsomba

Met

megállt a lépcső
arcát egy görög
ihlette áttetszőbb
tomporát egy vá
mozdulatai eleny
s tekintete valah

ment fölfelé a k
az összeszűkülő
ujjairól lassan le
a számozott olda
az egész könyv
mit reggel fejeze
a lemezjátszó ko
nyikorgott csak
étervert öntudatá
s egy Szent Patr
bugyborékolt bőr

a kariatida felé
emelkedett a jáz
átszellemült teste
a márvány szivac
szeme a szembe
orra az orrba
combja a combb
melege kihűlt a
lélegzete lecsapód
muzsikáló ujja b
a szeplőtelen an

így kövült át mi
lassan
a halhatatlanságb

A TENGEREN

ÜNDÖKLÉSE ÉS NYOMORA

ször, folytatólag, 1940-ben és 1941-ben. Hallgat róla Hatvany Lajos is. Pedig megtérése után ő eleget beszélt szerzőjükkel a költeményekről.

1904. AUGUSZTUS 23 és 1905. december 29 közt Ady körülbelül húsz cikket írt Oroszországról. Körülbelül, mondom, mert a névteleneket csupán stílusbélyegek alapján tulajdonítják neki, föltételesen s ha nem csal a fülem, egyet-kettőt önkényesen. A forradalom előtt egyszer sem beszél készülő felfordulásról,hogyan is beszélhetne,mikor csak a véres vasárnapon jelent meg a Végzet vagy a Történelem — (tessék választani) — írása a falon. Irtózott a cári rendszertől — ki nem, akiben volt emberség, tisztesség s jóakarat az orosz nép iránt —, émelyíti a távol-keleti vérfürdő. Rokkantjaival először Párizsban találkozott, az orosz Vöröskereszt kiállításán, később egy villában, a Rivierán. Kifakad a hivalkodó irgalom, kolduló sebmutogatás és kirakati könyörületesség ellen, "Oroszországban", írja, "a kultúra, a humanizmus amolyan alkalmi virtuozitásokban tetszeleg." Tízezrek hullnak el a fronton, harmincat üdültetnek nagyhercegi költségen. S milyen nagyhercegén! Aki nemrégen revolverrel csikart ki egy vitás nyereséget a krupiéktől.

Kitört a forradalom. Szignált cikkben január 26-tól kezdve veszi tudomásul, immár Budapesten, vérbeli újságíróként dramatizálva, de csupa nyitott kérdéssel. "A história rohanó szárnyas, orosz lovait nem kell-e majd lebunkózni, agyonlőni ? Nem lesz-e ebből a forradalomból olyan vértenger, mely minden országok gátjait áttöri?" — írja február 19-én. Vajon a próféta beszél belőle? Akkor próféta volt az egész világ. Hasonló szónokias aggodalomtól visszhangzik a nemzetközi sajtó ; maga írja, ha ugyan tőle való a névtelen glossza, hogy "a nagy angol lapok egy páratlan, *óriási forradalom* véres előjeleit látják. Alighanem jogos ez a véres sejtés."

Csak március 10-én, A mukdeni lángokban változik meg a szerkesztőségi kommentátor hangja. Elmaradnak a szónoki kérdések, Ady kiáll a forradalomért. "Az oroszokat az *orosz forradalom* törte össze Mandzsuriában... Mert a történelemnek most nem az volt fontos, hogy Japán győzzön, hanem hogy Oroszország, a mai Oroszország, e terhes, rémes, csúnya fellege az emberiségnek elszóródjék a gyilkos fegyverek tüzében az emberi művelődés célja, napja, a Haladás elől". A polgári radikális írja ezt, — hamarosan kiderül a cikkből. "Tokió diadalünnepre készül. Van oka ünnepelni, ragyogni ennek a rejtélyes, csodás nemzetüstökösnek, mely jött, hogy bevilágolja a világot, hogy elhessegesse a lidércet, mely a kultúremberiség mellét nyomta." Nem csoda, hogy Ady zavarba ejti hivatalos mai tolmácsait, akiknek egy füst alatt kell a költőt elkülöníteniök a japán imperializmustól és azonosítaniok az emelkedő japán néppel.

December 29-én jelent meg Földindulás című írása, hónapokkal a békekötés s a bénító sztrájkok után, mikor csendesülni látszott, szuronyra tűzött engedmények árán a cár vonagló birodalma. S ez a cikk helyenként már csakugyan prófétikus. "A történelemnek büszkesége lesz e szörnyű földindulás. Büszkesége, tanulsága és igazolása. A népről már csak lelketlen frázisok és vad versek beszéltek. A néptől tudatos cselekedetet nem vártak a legrajongóbb apostolok sem. Íme, a proletárság visszaadta a népet a népnek. Fölkelt a nép s formálja a világot."

Hitvallásnak ez csak elég? Hogyne, elég lenne a zárómondat nélkül. "A néppel pedig meg kell egyezni — földindulás előtt már." Idézett könyvében Varga József úgy érzi, hogy a költő itt visszajutott éveleji verséhez, a Vörös Szekérhez, amelynek végsoraiban szintén több lehetőség között latolgatnak a lebegő kérdések. "Mintha még kétséges lett volna Ady előtt", írja, "hogy ez a rettenetes Földindulás — amelynek csodálata elől nem tudott kitérni — megéri-e az emberiségnek az áldozatot ; megszületik-e belőle a várt új világ s nem szörnyű vértengerbe torkollik-e a História ?... Adyt humanizmusa, a Comte-i oltás akadályozta meg, hogy fenntartás nélkül tudjon lelkesedni a hatalmas véráldozatokat kívánó történelmi megújulásért."

Értsd : polgári humanizmusa. A késő méltató vérszomjasabb ; ő már, a szocialista humanizmus jegyében fenntartás nélkül lelkesül a nagy csapolásokért a Tudományos Akadémia kotlós szárnya alól.

ELSŐ szakaszából kiviláglik, hogy a vers valahol a Rivierán fogant meg s közeli emlékének hatása alatt írta Párizsban. Még az is érzékelhető, hogy fújt a Mistral. Különösen ősszel tud gonosz lenni az a szél. Élesek a körvonalak, de tompa a fény s a felborzolt idegzet eltelik megnevezhetetlen, kozmikus várakozással. Olyanokban is, akik nem készülnek kozmikus forradalomra. "Az azúr tengert száraz, meleg szelek borzolják. Szomorú és nyugtalan a francia Riviéra", írja Nizzából. S a tudósítás végén ismét felbukkan az áruló szó : "A tenger nyugtalan, de nyugtalanságában bizonyos ellágyulás látszik."

Ősszel járt ott Lédával, szeptemberből októberbe nyúló bolyongáson. Roncsolt idegállapotban a férfi is, asszony is. Ady pénztelen, nem tudja, mit hoz a holnap, súlyosan beteg, rémképek gyötrik. "Én három napig őrült lázban feküdtem s nyomorék vagyok most is. Bizony öreg — sajnos — komoly beteg vagyok. Kezeltetnem kell itt Nizzában is magam." S egy másik levélben, szintén a Rivieráról : "Tíz nap óta alig írtam tíz sort. Folyton az a gyötrelem kínozott, hogy beteg vagyok s olyan beteg, hogy meg kell ölnöm magam."

Tavasz óta félt a tébolytól. Nyilván Baudelaire és Maupassant emléke zaklatta; sorsuk elől akart időnként a halálba menekülni. Bizalmasa, Bölöni György ott állt mellette az iszonyú pillanatban, mikor egy erőszakosan feltépett orvosi levél megerősítette rettegését. "Ma is lesújtó lehet", írja Bölöni, "ha valakire az orvosi vizsgálat rásüti a szomorú pecsétet : előrehaladott vérbaj. De ezelőtt harminc évvel, az orvosi kezelés sokkal primitívebb korszakában és éppen Adynál, aki ott élt egy szűk családi kör intimitásában, a barát, az udvarló, a szerető amalgamában : ez a betegség annyi volt, mint a halál".

Volt oka a két szeretőnek, hogy a kaján sors ellen hadakozva, tehetetlenül egymást tépje. Vízióit a felkorbácsolt képzelődés és halálfélelem Azúrországban is tovább zúdítja Adyra ; megmérgezett szerelmük csakugyan "héja-nász az avaron". Ebben a lázas őszben jelent meg a pálmás part előtt a vörös szárnyú szekér. Versét nem lehet innen, onnan, amonnan kiszemelt "vörös" (Földessy értelmezésében : politikai) versekkel rokonítani, csupán az egykorúakkal.

Ady az Új versek utolsó ciklusába sorolta. Tudjuk, hogy kezdettől haláláig nagy gonddal járt el az ilyen rendezésnél. Varga József szerint e záróciklus — Szűz Ormok Vándora — a körülhatárolt szerelmi, politikai és párizsi témák gyűjtőhelyeivel ellentétben inkább a későbbi versmotívumok első lelőhelye. Van benne igazság, de még jellemzőbb egymásra utaló belső egységük. Kétségbeesett követelés : a jussom ! a jussom! tikkadt élet- és aranyszomjúság teliti őket, szemérmetlen, vad "sírás az életfa alatt", hogy telibe találó szavakért ismét egyik verscíméhez forduljunk. Öt a tengerről szól, négyben hajó az uralkodó kép. De ha átlapozunk a kötet szerelmi ciklusára (Léda Asszony Zsoltárai), ott is sürög egy flotilla, mint valami lelki Boszporuszon, amely az új Trisztán és Izolda fogadására készül. *"Hurráh, jön az Öröm hajója / És hozza Lédát már felém". "Mi itt a gályán most hozzád kiáltunk, / Nézz hát reánk, reánk, két kárhozóra". "Alkonyban szálltunk / Együtt a tavon". "Bárka áll a kék vizen most, / Útra indul talán már ma."* S e hajók, ha utasuk Léda vagy a halál kormányozza egy örömre áhító utas felé, megritkulva még a következő, Vér és arany című kötetben is feltűnnek. *"Piros hajók kék Óceánon, / Öröm-zászlós, boldog vándorok." "Piros-fekete glóriával / Feje körül, beevezett / Lelkembe újból az az asszony, / Akit én Lédának nevezek."* Birkózása a disznófejű Nagyúrral is a tengerparton dúl, "az én yachtomra vár a tenger" zihálja könyörgőn a fülébe.

Politikai verseinek szimbólum-nyelve ez időben tökéletesen más : ugar, por, pányva, láp, köd. Aszályt, fulladást, színtelenséget idéznek föl. Tenger, hajó, arany és vörös viszont a szerelemmel párosul : a nyílt víz s hátán egy vöröshajú, kárhozott Izolda szabadítaná meg a porból és pányváról nietzschei Trisztánját, — ha volna aranyuk. (Monte-Carlóban is megfordultak a szerelmesek.) Vagy talán csak a halálon át van számukra szabadulás ? A vizsgált vers ciklus-szomszédjában vörös a bárka, melyen halott szeretőket temetnek breton legények. Ady piros csodákkal rakott Élet-fa alatt sír ; örömzászlóval piros hajókat kormányoz a víg halál; bíbor palástban jön keletről a barbár, pogány Ös Kaján, akit egy barát kérdésére Ady a nagybetűs Élettel azonosított. Hetvenezer évvel Krisztus előtt már okkervörös az élet jelképe a rituális barlangfestményeken, írta nagy kutatójuk, Breuil abbé. S ahol élet van, ott szexus van. Vörös a szimbolikus színe.

EGYIK korai mintaképénél, Rimbaud-nál is. Világhírű szonettjét a magánhangzók színeiről Ady már 1903 óta ismerhette a Magyar Géniusz című folyóiratból. Ott olvasta, ahogy pár év múlva említi, Színi Gyula bemutató tanulmányát. Párizsban Léda rávezeti az eredeti szövegre, behunyt szemmel próbálja ellenőrizni, "esküszöm, Rimbaud-nak igaza van", kiált fel és le akarja fordítani. Franciarajongó esztendejének krónikásától, Bölönitől tudunk a jelenetről. Verlaine istenes versein akar túltenni, tetszik neki Jehan Rictus komázása Krisztussal, démonjait Baudelaire boszorkánykonyhájából hajtja fel. "Úgy kellett történnie", emlékezik vissza 1913-ban, "hogy írói bátorságom igazolását megkapjam előbb Párisban — s egy-két tragikus franciától —, mert a mesterségemhez még mást nem taníttatott el velem Páris." Az egyik tragikus költő persze Rimbaud.

I ! bíborok, kihányt vér, kacagógörcs a keccsel
Vonagló női ajkon, ha düh ránditja s mámor!

Azelőtt csak az I hangot s a társuló vörös színt azonosították erotikus értelemmel ; szellemes, újabb, bár vitatható föltevés szerint — amint Albert Pál az "Irodalmi Újság" 1962. febrár 15-i számában ismertette — a csoda-kamasz fülledt szerelmi képzelődésének lecsapódása az egész szonett.

Ady szorongató, vörös szárnyú szekere is a szerelem látóhatárán tűnt fel, rivieirai bolyongásán Lédával, abban a szimbólumkörben, amely 1904 és 1906 között egybeolvasztja a kisikló — mert aranyért, ezüstért árusított — örömöket, marcangoló szerelmét, csíraölő betegségét, életszomját és ágaskodását a hazai pányvák ellen. Minden strófájában visszatér a várakozás, veszteglés, ezzel is rácsendülve más Léda versekre : *"Állunk és várunk, csüggedt a kezünk", "Ha lekésünk, ha lekésünk, / Sohse tér meg az a bárka."* Adyt két trauma gyötörte akkor : félelme a megőrüléstől s a lemaradástól. Erre a félelemre vall a vitatott és egyáltalában nem egyértelmű harmadik szakasz. A vers ott szakad el a szerelem szimbolikájától.

IGAZA volt Földessynek, Bókának és Varga Józsefnek, amikor fölismerte összefüggését az 1903-ban kelt Vízió a Lápon című önjellemzéssel. A költő annyira becsülte korábbi keletű versét, hogy nagyváradi füzetéből (Még egyszer) rangosítva átemelte az Új versekbe, ugyanabba a ciklusba, ahol rokona s utóda, a Vörös Szekér áll.

Olyan Petőfi ivadék írta e verset, a Víziót, akinek önarcképszerű Apostola, vörös zászlóval a torlaszon már Nietzschét olvassa s tud a borzongtató "modern" szerelemről. Szecessziós képbe olvad át a világforradalmi látomás : a "bomba-szavú" hőst elnyeli az ördög lányának arany-vörös hajtengere. Delacroix vagy Daumier rajz illik az elejére, Franz Stuck vagy Klimt a végére. De első felében, ahol Ady szabadulni akar "büszke, nagy fejével" a lápból, már ott kísért a várakozás, veszteglés, lemaradás traumája, ugyanazokkal a szavakkal, mint a Vörös Szekérben! *"Vagyok veszteglő akarat", "Ködomlasztó reggelre várva, / Várván, jön-e a virradat", "S a veszteglő, bús akaratból / Lesz diadalmas akarat."*

Vidéki szerkesztőség béklyói között, türelmetlen előérzettel írta a Víziót a forradalmas Petőfi és önistenítő Nietzsche még zavaros érzelmű olvasója. Aztán Párizs mérhetetlenül nagyobb szerkesztősége tudatába robbantotta a világfeszültséget. Egyik nemzetközi válság a másik után villan át amúgy is éber s a betegség által még jobban kihegyezett idegszálain. Tovább cikáznak benne a Rivierán is, ahol a Meridien villa tiltó kertfala mögött fölfedezi az orosz-japán háború néhány ember-roncsát. S valami készül a lápon, otthon. Vulkánrobbanás? Nélküle?! Nélküle, aki pénztelenül, betegen, marcangolva és marcangoltatva is érzi, hogy elkötelezett, megváltó akaratnak küldték a vajúdó világba s a világgal együtt vajúdó vérei közé ?

Ama vezér a harmadik szakaszban nem a szocializmus és nem a forradalom, hanem Ady Endre. A hajó az ő hajója, a látomás az ő állapotának a jelképe. Ha a Vörös Szekér a Tengeren rokon a korábbi Vízióval — már pedig az —, csak ő lehet a vezér : Petőfi reinkarnálódó Apostola 1904-ben. *Ez* a politikai értelme az erotikus szimbólumtól elszakadó zárostrófának. A kitágulásnak. De amint mondtam, ne feledkezzünk el arról sem, hogy fújt aznap a Mistral. A valódi provánszi, nem a hamis pesti.

Ha két-három lappal a kötetzáró kulcsversre fordítunk, előttünk a bizonyság. Abban már nem a tenger részeg, hanem győztes evezőse. A hajó, mely Bretagne-ban halott szeretőkkel futott ki a zsolozsmás ködbe és lilás ködben vesztegelt a Rivierán, hirtelen megindul új vizekre :

Ne félj hajóm, rajtad a Holnap hőse,
Röhögjenek a részeg evezősre,
Röpülj hajóm,
Ne félj hajóm : rajtad a Holnap hőse.

Szállani, szállani, szállani egyre
Új, új Vizekre, nagy szűzi Vizekre,
Röpülj hajóm,
Szállani, szállani, szállani egyre...

Ady hazatért, hogy szűzi, új vizekké változtassa a lápot. Hajója körül megkezdődött a hosszú háború.

---

rfózis

n
r

mbölyebbre
a levelek közt
ímporos bibéken

yedő imasávba
lán tavaszba
tek

üje

pi ír dal
t

s levegőben
ódott

ima tükrén

rmedt

e

Két világ

Sinka István :

Ó, csend, álom, Olt, puliszka...

hajszálak fűzfaágai a homlok taván
két arc egymásban úszik
fönnakadnak a szemek szigetén
megtermékenyül a félelem-előtti
villámközi éj
Irma la Douce
puliszka hálaadásnapi pulyka
főtt borsó burgonya gyümölcsíz

egy heves szélroham földrelapítja
a költemény rozstábláit
már jön a kisfiú métaütő a kezében
repül a csontszínű labda
gombnyomásra fölserken
Connie Francis idétlen hangocskája
háromezer ember az együgyű parádén
elöl az óriáshattyú aztán mikiegér
aztán a lótusz aztán a semmi

azért még Santa Fé-ből
kerül egy kis melegség
Kolumbusz utáni áhítattal
fürdeti szembogarában
az ezüstparókás új vadakat

Szent Péter esernyője Braziliában

MINT egy fekete-fehér film Mikulása, pontosabban Don Camillo gömbölydedebb változatban tűnik fel egyszerre a kerthelyiség bejáratánál. Motorbiciklijéről már leszállt, most óvatosan tolja, hogy a rákötözött hatalmas fehér puttonyok le ne essenek róla. Ebben a csöndes, olasz étteremben találkoztunk. Csobogó kútjával, a verandát befutó repkényével, piros-fehér kockás abroszaival és hasas borosflaskáival — az egész állhatna a Via Appia mellett is. A mesék valóra vált Mikulása, P. Vittorino Angeli maga is olasz. Rajtunk kívül csak néhány asztalnál ülnek, hét közben itt nem sok ebéd fogyhat. A lugason áttörő sugarak megcsillantják poharaink vörösborát.

— Azért mégsem egészen olyan, mint a veronai chianti. Tudom, onnan indult el vagy húsz év előtt.

— Jól tudja, rendünk a Veronai Afrika-Misszió, ebből a számomra legszebb városból küldött ki rögtön a háború után Szudánba, ahol nyolc évet töltöttem oroszlánok, zebrák, parafa-sisakos angolok és beteg négerek között. Gyógyítottunk, tanítottunk, temettünk és eskettünk, egyszóval próbáltuk a világ bajait a magunk arányi területén csökkenteni.

— És az angolok?

— Más bolygón éltek, nem is törődtek velünk. Lélekben olyan távol voltak mitőlünk, mint az oroszlánoktól vagy zebráktól. Csak hát azokat vadászták, bennünket békén hagytak. De abban az időben még korlátlan tekintélyük volt Csönd és rend volt Szudánban, amíg ott voltak — és mindent látszólag erőszak nélkül értek el. Aztán egy szép napon kivonultak. S az emberek azt hitték, hogy elérkezett a szabadság korszaka. Az angolok helyét az arabok vették át, féktelen nacionalista jelszavakkal, kegyetlen uszítással — és mi láttuk, hogy rövidesen nekünk is mennünk kell. Ezzel a világ egy kis pontján nemcsak egy missziós állomás szünt meg, de a vallási nyugalom is. Az arabok a mi békés térítőmunkánk után vassal és korbáccsal gyűjtik új híveiket a félhold zászlaja alá. Amikor kezdtük észrevenni, hogy a félhold alakja veszedelmesen hasonlít a sarlóéhoz, nem vártuk meg a sarló után még a kalapácsot is. (Rám mosolyog, hogy méltányolom-e szókép-játékát.) Aztán ide küldött veronai rendházunk Brazíliába, pontosabban Maranãóba, hogy építsük fel új misszionkat egy bizonyos Riachão nevű település határában.

— NYOLC ÉV UTÁN újra fehér emberek között ...

— Tulajdonképpen nem is élünk valóban fehérek között: a "caboclo" fehér és indió keveréke, de akad elég gyakran néger beütés is. Tudja egyáltalán, milyen messze élünk maguktól? São Paulótól pontosan 2.300 kilométernyire. Ezt a rettenetes távolságot csak akkor lehet igazán érzékelni, ha arra gondol, hogy Itália a csizma csücskétől Piemontig tán 1.000 kilométer hosszú. De missziónk és São Paulo között minden értelemben nagyobb — klímában, vegetációban, civilizációban is — a távolság, mint Olaszország két legtávolabbi pontja között.

— A keresztény lakosság között mégiscsak könnyebb a missziós munkájuk, mint a "pogány" négereknél ...

— Ellenkezőleg, itt sokkal nehezebb a feladatunk. Ott Szudánban a feketék törzsi közösségben élnek, s a szigorú törzsi ritus erkölcsi törvényeit tiszteletben tartják. Életüket döntően a Nilus irányítja, cserélgetve a bibliai hét bő esztendőt a hét sovánnyal. Ilyenkor, a szárazabb és szűkösebb időkben is megélnek valahogyan, anélkül azonban, hogy erkölcsi törvényeiket felborítanák. Maranhãóban nincs hét bő és hét szűk év, ott c s a k szűk esztendők vannak. Uram, ön még nem látott igazi nyomort. Az ember itt a nagyvárosban végigmegy a csillogó főutcákon, s lát pár kirakati koldust, esetleg családostól, amint sebeiket mutogatják s az előkelő hölgyek úgy bámulnak rájuk, mint a szomszédos kirakatok nerc bundáira. Hát nem ez a nyomor. Képzelje el, hogy van egy szegényes vidék, itt-ott néhány fa, pár kunyhó, dombok és legelők. Aztán egy szép napon befejeződik az esős időszak és hat hónapig még egy csepp harmat sem kerül az elaszó fűszálakra. Kopár és száraz lesz a föld, mint a lázas, cserepes száj, még a vad is elmenekül és az a pár tehénke, amely amúgy is csak felére nőtt, nagyrészt éhen vagy szomjan pusztul a sivataggá vált tájon. Ez a nyomorúság aztán felborítja az erkölcsöket is. Mert ne higyje, kérem, hogy ez a lakosság valóban keresztény; lehetőleg, persze, pap előtt esküsznek és keresztelik gyerekeiket, de ha van egyáltalán vallásuk, abban jóval több a babona, indián és néger járulék, mint amennyit a katekizmusból megtanultak. Az éhség és nyomor hónapjaiban a férfi otthagyja fáradt, elcsigázott feleségét, s kiválaszt egy erősebb és fiatalabb nőt, hogy együtt induljanak új életet keresni. Ezekből lesznek aztán a nagyvárosok nyomortelepeinek, "faveláinak" új lakói s nem csoda, hogy a plénhetejű, ládákból összeeszkábált kunyhót is külömbnek tartják mindannál, amit elvesztettek.

— ÉS AZ ELHAGYOTTAK?

— A magára hagyott asszony nem tudja magát és gyerekeit is eltartani. Mikor megérkeztünk, a kicsinyek közt ijesztő volt a halálozási arányszám. Sokszor az anya bűnéből: ha nem tudott szoptatni, a csecsemőt egyszerűen kitette a ház elé és a szegény pára ott pusztult. A nagyobbak meg nevelés és felügyelet nélkül, azt szerették, aki éppen a kezük ügyébe került. Ehhez talán a trópusi meleg, az esős időszak fülledt nedvessége is hozzájárult; egy féktelen természetben az emberek is féktelenül szeretnek. Aztán meg, ezek a félig gyerekfélig emberek, ha puskára tettek szert, azt lőtték le, akiről feltehették, hogy valamilyen holmiját használhatják. Belátja, hogy messze túltettek barbárságban a szudáni négereken.

— Első misénknek nagy közönsége volt — folytatja. — Kíváncsiságból is, no meg, mert nem volt más szórakozásuk az embereknek. Első prédikációmban erről a szomorú és elképesztő bűnről beszéltem, a pusztulásra kitett gyerekekről.

— A prédikáció után megszüntek a gyerekgyilkosságok?

— Lényegében igen, csak nem úgy, ahogy elképzeltem. Másnap reggel a missziós ház előtt egy síró csecsemőt találtam. Anyjának igaza volt: nem hagytuk a gyereket elpusztulni. S mikor híre ment, hogy a kislányról mi gondoskodunk, lassan elindult és egyre nőtt az áradat; az első év végén 317 gyermekem volt. Ez még brazil méretekkel mérve is imponáló szám. Nem gondolja?

"SZENT PÉTER ESERNYŐJE" ... Milyen különös ennek az édes, századvégi magyar történetnek mai és dél-amerikai, óriásira vetített változata!

— Csak újszülötteket hoztak magukhoz?

— Ó, nem, az első két évben összesen 12.000 gyerekről kellett már gondoskodnunk. A nagyobbakat kihelyeztük tehetősebb nevelőszülőkhöz, nálunk tanulnak s a tehetségesebbjét városi középvagy szakiskolákba küldjük. Aztán magunkhoz vettünk önkénteseket, akik ellátásért az ápolónői munkát is elvégzik.

— A szervezés ... Az anyagi fedezet ...

— Ezért lát időnként engem itt a városban. Pedig egy-egy ilyen utazás kalandos is, változatos is, de mindenen felül igen fárasztó.

Nézem a motorbiciklit.

— Ezen teszi meg az utat oda és vissza?

— Nem, a motor nem bírná ki, amit az ember és az állat elbír. Ezt a derék gépet csak itt a városban, a holmi begyűjtéséhez használom. Szamárháton indulok el s egy hétbe is beletelik, míg bekocogunk az első, tőlünk 800 km-re eső városba, São Luisba. Ott aztán az ókori közlekedési eszközt maira cserélve repülőn folytatom az utat az új fővárosig, Brasiliáig. Onnan viszont a sokkal olcsóbb autóbuszt használom; ez az utolsó szakasz mindössze 22 órát tart és máris São Paulóban vagyok. Itt aztán a motorral látogatom az adományozókat: gyáraktól pénzt, kötszert, konzervet, tejport kapok, magánosoktól kinőtt gyerekruhát, játékot — magának még meg sem köszöntem képeskönyv-küldeményét. Mert tudja, az emberek a szívük mélyén valóban jók, csak igyekeznek elrejteni a szívüket alsó- és felsőruháik alá, hogy végül maguk is alig találják meg.

— Soha nem jutott eszébe, hogy mindez csak szélmalom-harc a természet, az évente megújuló szárazság és az emberi gonoszság ellen?

— Ó, nem, csodálatos terveink vannak. Duzzasztógátakkal megfelelő vízmennyiséget lehetne tárolni. Idők folyamán az egész vidék klímája átalakulna. Egy új Paradicsom képe lebeg előttem. Persze, hogy mindez megtörténjék, még sok-sok időnek kell eltelni.

TAMÁSKODVA nézek rá.

— El tudja képzelni, hogy a kormány, melynek a legszükségesebb tervek megvalósításához sincs pénze, ilyen távol eső problémákkal foglalkozzék?

— Az idő nekünk dolgozik. S végső fokon minden az emberi akaraton múlik.

— De az emberi élet rövid és az emberi akarat korlátolt.

— Az élet csak egy pillanat, de a türelem végtelen.

Ahogy ezt mondja, már topog mellettünk türelmetlenkedve, utolsó kijelentése cáfolatául. A délutáni nap átsüt a lugason, a vendégek már elhagyták az éttermet. Mi is szedelődzünk, fizetünk.

— A türelem nem mindig végtelen — merem megkockáztatni.

— Az embernek hinni kell abban, amit csinál — mondja bocsánatkéró és egyben elnéző mosollyal. Aztán gondosan megerősíti a motorra kötött batyukat, kezet fog, elhelyezkedik, berúgja az önindítót és kikanyarodik az étteremből. Az első sarkon túl, két teherautó közé ékelve, eltűnik a szemem elől.

LÁNDY DEZSŐ.

Forradalmak és forradalmárok

(ERICO VERISSIMO : O SENHOR EMBAIXADOR. — REGÉNY. EDITORA GLOBO, BRASIL)

NAPSÜTÉSES DÉLELŐTT fut a követségi autó Washingtonban, a Potomac partján, a Lincoln emlékmű előtt s Gabriel Heliodoro Alvaro — Sacramento állam új követe — régi emlékeiről beszél a fiatal követségi titkárnak, Pablo Ortega y Murat-nak. Azt az időt idézi vissza, amikor az első világháború alatt, Antonio Maria Chamorro — a véreskezű sacramentói diktátor kérésére — amerikai tengerész gyalogság szállt partra a Szigeten és Chamorro csapataival egyesülve letörték a legendás felkelőnek, Juan Balsának forradalmát. A Soledad del Marban elfogott indián gerillákat a város szélén a temető kerítésénél ásott gödörnél lőtték halomra a federális katonák s az akkor 14 éves Gabriel, arcára fagyott könnyekkel, remegő térdekkel ott volt a jajongó asszonyok, öregek és gyerekek között, végignézte a vérengzést...

Arról már nem beszél a követ, hogy amikor az egésznapi csatangolás után fáradtan hazatámolygott, anyja egy federális katonával feküdt az ágyban, a többiek meg kint várakoztak, hogy sorra kerüljenek. A ház falára azt írták fel: "Latrina do Regimento". S összekeveredik a temetőkert falára freccsent vér szaga — a bordély fülledt szagával s e nyomasztó emlékek kísérik végig egész életén Gabriel Heliodorót.

Erico Verissimo — aki Jorge Amado mellett nemzetközi viszonylatban a legismertebb brazil regényíró — nagysikerű regényének, az "O Senhor Embaixador" (A Követ Úr)-nak főhőse az indián fiúból lett diplomata, aki egy képzeletbeli kis karaíb szigetország követeként, azon a napsütötte délelőttön végighajtat kocsiján a Potomac partján, hogy aztán a Fehér Házban átadja megbízólevelét Eisenhower elnöknek.

Milyen hosszú volt az út, melyet a kis indián gyerek a Soledad del Mar-i bordély vackától — a Fehér Házig, majd onnan a "Plaza de Toros" kivégző osztagáig, a "paredon"-ig megtesz — ezt mondja el a brazil író.

*

GABRIEL ALVARO HELIODORO a latin-amerikai forradalmár egyik típusa. Fiatalemberként csatlakozik a hegyekben Carrera gerilláihoz, amelyek Chamorro diktatúráját törik le. A győzedelmes forradalommal emelkedik Heliodoro életpályája is. A magas, fiatalos "máya bálvány" szereti az életet. Van valami félelmetes és rokonszenves vonás ebben az óriásban, ahogy ösztöneit követi, ahogy az asszonyokat hódítja meg, ahogy a szerelemben a maga vad szertelen szenvedélyességével él. Ahogy lenézi és megveti szeretőjének, a szép Rozalinának férjét, Paulo Vicancót, a konzult. Életének nagy élménye — a forradalom. A győzedelmes forradalom katonájaként kerül a kis szigetország vezetői közé; a forradalomnak köszönhet mindent: karrierjét, házasságát, gazdagságát, tekintélyét. Gabriel Heliodoro tudja, — s nem is áltatja magát az ellenkezőjével, — hogy Carrera forradalma pontosan olyan véres önkénnyé fajult, mint az általa megdöntött Chamorróé volt, ám szolgálja ezt a forradalmat akkor is, amikor már mindenki elhagyja.

*

MERT a latin-amerikai forradalmak törvénye szerint, újabb gerillák szervezkednek a hegyekben, az új "Libertador", Barrios csapatai nyomulnak előre, a hozzájuk átállt kormánycsapatokkal. Mindenki menekül; elsősorban Carrera, a diktátor, de a követség tagjai is. Mindenki, akit a forradalmárok felelősségre vonhatnak.

Gabriel Heliodoro nem menekül, sőt elébe megy a sorsának: visszatér a szigetországba. Tudja, hogy vesztett ügyért harcol s hogy a "paredon"-nál fejezi be az életét, de vállalja. Talán csak az rázza meg, amikor egykori titkára, a forradalmárok oldalára átállt és velük harcoló — Pablo Ortega elfogadja a védő hálátlan szerepét, a forradalmi törvényszék előtt. A haláltól nem fél, mert "aki nagyon szereti az életet, annak szeretnie kell a halált is" — mondja s az utolsó éjszakán inkább csak elbeszélget, múltat idézgetve Catalino Sender atyával, de lelki vigaszra nincs szüksége. Valami latinos póz van abban, ahogy a kivégzése előtt a kivégző osztag katonáival beszél s amikor a tömeg "olé, olé" rivalgása közben összeroskad a sortűz után — titkolhatatlan rokonszenvünk az ellentmondásokkal teli forradalmáré, Gabriel Heliodoróé.

*

ERICO VERISSIMO nem az északi afro-brazil világ írója, mint Jorge Amado. Olvasmányos író, remek meseszövő, jellemábrázoló és nyelvi szempontból mentes azoktól a provincializmusoktól, melyek az északi — brazil írók (Amado, Guimaraes Rosa, Vasconselos) regényeit kétségkívül színessé, gazdagabbá, de a külföldi számára nehezen olvashatóvá teszik. Ismeri a latin-amerikai világot — nemcsak Brazíliát — s ismeri Észak-Amerikát és Európát is. Regényének hőse, Gabriel Heliodoro szinte "klasszikus" típusa a latin-amerikai forradalmárnak. De tegyük hozzá — a tegnapi forradalmárnak.

Az európaiak, amikor latin-amerikai forradalmakról olvastak a múltban, hajlamosak voltak arra, hogy ezeket afféle "operett-forradalmaknak" képzeljék el — még ha dörögnek is a fegyverek s meg is halnak közben az emberek. Kis csoportok, vezérek magánügye, — tegnap Chamorro, ma Carrera, holnap Barrios.

Ám — az elmúlt években lezajlott Kuba forradalma. S mintha Gabriel Heliodoro a tegnapi forradalmak utolsó mohikánja lenne.

De kik azok, akik utána jönnek? A Fidel Castrók és a Che Guevarák?

*

EBBEN A REGÉNYBEN is feltűnik, Barrios generális mellett, a fanatikus Valencia ezredes, akinek Krisztus-szakálla van. Meg is jegyzi az író: úgy látszik, a latin-amerikai forradalmárok vagy Simon Bolívárra, vagy — Jézus Krisztusra akarnak hasonlítani. Valencia ezredes nem álmodozó idealista, hanem tervszerűen célratörő, ideológiailag képzett hivatásos forradalmár. Megveti a "szalon-forradalmárokat", akik irtóznak a vérontástól, akikben nem lángol a gyűlölet s akik a forradalom győzelmét — nem Moszkva, vagy Peking mintájára képzelik el.

Csak a jövő adhatja meg a választ: vajon a demokraták tiszta és szociális telítettségű forradalma győz-e Latin-Amerikában, vagy a Valenciák fanatizmusa?

Erico Verissimo bátran és kendőzetlenül mer szembenézni a valósággal. Semmivel nem gyávábban, mint regényének hőse Gabriel Alvaro Heliodoro a — puskacsövekkel.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

FÁY FERENC

Köd előttem, köd utánam...

Előttem is árok,
mögöttem is árok,
Fejem fölött varjú-holtak
éhes raja károg.

Ébredtem a Nappal;
indultam a fénnyel,
— gyémántszőke, alvó fák közt —
vállam-nyomta éggel.

Sármánycsőrű vágyak
szárnyaikra vettek.
Hűvös ágyat, hűs fűvekből
hű szelek vetettek.

Ezüst pókok szőtték
szürke takarómat...
Meleg tenyerében éltem
egy Mindent-adónak.

Kerestem is néha.
Soha nem találtam.
Legfeljebb, ha cifra tornyát
s házanépét láttam.

Bő fényében éltem
s árnyéka maradtam.
Hamuba-sült pogácsámból
csak magamnak adtam.

De tudtam a dolgok
egy ég alatt hálnak,
nem féltem hát kölcsönkérni
kését a halálnak:

kenyerem megszegni;
s megtörölni, szépen,
kenyértelen társaimnak
gyolcspuha szívében.

Embernek születtem
s éltem, ahogy tudtam.
Köd előttem, köd utánam...
árokhoz jutottam.

Mögöttem is árok,
előttem is árok.
S jaj, a búzaszőke fák közt
gyöngyös vér szivárog.

VAJDA ALBERT

ÜZENET AZ ŰRBŐL

NÉHÁNY NAPPAL EZELŐTT rádöbbentem arra, hogy immár esztendők óta keringek a világűrben. Megelőzve az orosz és amerikai űrhajósokat, minden technikát, nylon-kötelek, tubusolt tápanyagok nélkül hagytam el a Föld légterét és lebegek szüntelen körforgással a semmiben.

Mindezt szellemi képességeim teljes birtokában állítom. Már régóta gyanakodtam, hogy valami nincsen rendben velem, de tudatossá csak most vált ez az állapot, amikor az egyik angol televíziós adó *"Világmozi"* elnevezésű sorozatában meghirdetett egy magyar filmet.

Nem tudom, odahaza mi volt a film címe ; Angliában *"Tales of a Long Journey"*, azaz *"Egy hosszú utazás meséi"*.

AKIK ODAHAZA ÉLNEK, nem tudhatják és nem is érezhetik : mit jelent az idegenben élőnek az, ha a televízió képernyőjén ismerős magyar színészek arca jelenik meg és azt a nyelvet halljuk a készülékből felénk áradni, amely egy velünk és amelyet csak idegenben tud igazán értékelni az ember.

Nem tagadom, örültem a magyar filmnek. Fél órával adás előtt megkezdtük már az előkészületeket. Foteleket toltunk a készülék elé, néhány barátunkat is áthívtuk, hogy igazi magyar moziestet rendezhessünk. A cigaretták ugyan angol gyártmányúak voltak, de kinyitottam egy üveg kecskeméti barackot. Gyermekkoromban éreztem utoljára ezt az érzést ; apámmal mentem moziba és már bent ültünk a plüss zsöllyékben, de a film még nem kezdődött, hirdetéseket vetítettek. Izgatott voltam, fülem vörös, tenyerem izzadt. Amióta felnőttem és magam is belekostoltam a filmírás verítékes, illúziótromboló mesterségébe, sohasem tért vissza ez a filmet váró türelmetlen, szorongó érzés. Most, azon az esten, visszatért. Nemcsak én éreztem, barátaim is. Időben jöttek, ittunk is egy-két kortyot, de a beszélgetés csak a várt film körül forgott.

SINKOVITS IMRE, soroltuk a televíziós műsorból a film szereplőinek nevét, áhá, Szirtes Ádám, őket ismerjük, mondták barátaim, igen, igen, mondtam én, Sinkovitscsal többször szerepeltem is, rádióban, esztrádszínpadon. A női főszereplő, Pécsi Ildikó neve ismeretlen volt, 1956 után feltűnt tehetség lehet, vagyis, mondtam némi akasztófahumorral, ő feltűnt, amikor én eltűntem.

Végre megjelent a képernyőn a film. Felhangzott a magyar beszéd. Gyári munkások egy csoportja utazik a zsúfolt vonaton, történeteket mesélnek el útitársaiknak és a történetek megelevenednek.

Ültem a készülék előtt és ahogy teltek a percek és pergett a film, úgy adta át a helyét az előbbi kamaszos izgalom valami jeges, döbbent, félelmetes érzésnek. Úristen, kiáltottam fel magamban, hangtalanul, nem értem mit beszélnek !

NE ÉRTSENEK FÉLRE... tízéves angliai életem során, szinte féltő gonddal őrködtem azon, hogy fel ne vegyem a kissé éneklő angol hanghordozást, ne keverjek magyar beszédembe angol szavakat, mint azok teszik, akik affektálva azt akarják fitogtatni, hogy törve beszélik már az anyanyelvet, nem gondolva arra, hogy ezzel nem az anyanyelvet teszik nevetségessé, hanem saját szellemi képességeikről állítanak ki szegénységi bizonyítványt.

Nem, nem arról volt szó, hogy elfelejtettem magyarul, hanem arról, hogy tíz év után másképp beszélek magyarul, mint akik a film vásznáról szóltak hozzám.

Először a hangsúly ragadott torkon. A filmbéli munkások olyan deklamáló, álpatétikus stílusban mondták a legegyszerűbb, legmindennapibb mondatokat is, mintha a századelején lépnének fel egy huszadrangú vándorszíntársulat rémdrámájában. Mindenki külön megnyomott, kihangsúlyozott, megjátszott minden egyes szót, Sinkovits Imre kivételével, aki nem szerepet mondó színész volt, hanem Karló, a munkás, egyszerű, emberi, természetes.

De nemcsak a szavak és mondatok zenéje döbbentett meg. A kifejezések is. Nem vagyok híve a megszűrt, desztillált nyelvezetnek. Ha egy darabban a hangulat kifejezéséhez hozzátartozik az, hogy a szereplő kimondja : "fene egye meg" — hát mondja ki. Még olyanabbat is kimondhat színpadon, vagy filmen, rádióban, vagy televízióban, hiszen az atomkorszakban élünk, nem a biedermeier álszent, álpirulós, élettől légmentesen elzárt világában. De azért... azért az kicsit sok volt, hogy minden negyedik mondatban felhangzott a "hülye", vagy a "barom." Hogy minden második mondat a legsötétebb alvilági szleng kifejezéseit fröcskölte arcomba. Hogy a munkások egytől-egyig, kivétel nélkül, körúti huligánok voltak, kormos arccal, vagy koromtalanul.

FÉLREÉRTÉS NE ESSÉK : nem azt vitatom, ilyenek-e odahaza a mai munkások, vagy sem ? Ezt én innen kintről eldönteni nem tudom, nem is feladatom. Csak az döbbentett meg, hogy tíz év után ennyire idegen világ tárult elém az angol televízióban bemutatott magyar film vásznáról. Az ragadott torkon, hogy tíz esztendő alatt mekkora távolság ékelődött közém és az otthon művészete közé. Hogy mialatt én egyenletes sebességgel haladtam egy irányba, ugyanakkor az otthon ugyanolyan sebességgel haladt az ellenkező irány felé és a távolság akkorára nőtt közöttünk, hogy csak fényévekben tudnám kifejezni.

És ugyanakkor, ne gondolja senki, hogy a kinti, az angliai élet sajátommá lett. Számtalanszor látok a televízióban angol filmeket, amelyek szavait, mondatait ma már éppen úgy megértem, mintha magyarul beszélnének és mégis, az angol szavak és mondatok mögötti világ idegen maradt, tíz év után is, alig van hozzá közöm, tulajdonképpen ettől is fényévek választanak el, mint, — ahogyan most ráeszméltem, — az otthonitól.

Barátaim, akikkel együtt néztük végig a magyar filmet, ugyanezt érezték. Idegen világ az itteni... és, sajnos, idegen világ lett az otthoni.

EZÉRT KEZDTEM ezt a műfajtalan írást ezzel a mondattal : "Néhány nappal ezelőtt rádöbbentem arra, hogy immár esztendők óta keringek a világűrben."

Igen, sem itt nem vagyok, sem otthon nem vagyok, tehát szükségszerűen fent kell lebegnem az űrben, ahol fellőtt rakéták, műholdak és döglött kutyák között botladozva makogok hol magyarul, hol angolul, franciául, németül, vagy olaszul, aszerint, hogy mely ország felett keringek.

Nem egymagamban szállok ! Százezrek és milliók repülnek velem és körülöttem, osztályostársaim e kényszerű világűr-repülésben, magyarok, akik az elmúlt évtizedekben kezdték meg keringésüket az otthontalanság légüres terében.

TALÁN csak egyetlen vigasztaló fénysugár van e világűr sötétkék sötétjében. Ezt a fénysugarat egyik otthonról látogatóba érkezett barátom villantotta fel, akinek elmondtam, mit éreztem a bemutatott magyar film láttán.

"Tévedsz, ha azt hiszed, hogy csak ti, külföldn élő magyarok szálltok a hontalanság világűrjében.", mondta. "Mi, akik odahaza élünk, mi is ott repülünk veletek... És nem tudom, megérted-e ezt, te, aki tíz éve élsz Nyugaton : hontalannak lenni idegenben nem könnyű... de hontalannak lenni odahaza, a honban... ennél százszor nehezebb."

Egymásra néztünk és szálltunk tovább, sok millió magunkkal az Űrben, ahol talán... mit talán, bizonyosan... egyszer azért mégis felhangzik majd az Úr várva várt Hangja...

THINSZ GÉZA VERSEI

Egy neves svéd kritikusra

Meg-megszagolja az irodalmat : tüsszögve ugyan, de modernül kiábrándultan és fölényes szárazsággal, mert hisz nyilvános előadó a Megművelt kertjeinkhez címzett irodalmi — egyedárusító — szakáruházban.

Írt már : malasztot és maszatos fintorgást, mázsaszám ejnye-deámbátormégist és többrendbeli nicsakot és ez olyannyira megviselte, hogy ma már egy rosszaló torokköszörülésre is csak híresség társaságában hajlandó.

Teoretikus, de tegező viszonyban áll az élettel és így beszél hozzá: "a szakmám megköveteli, hogy az elemzés sajátosságát összekoordinálhassam az elméletesen sajátos elemzéssel". Rég életrevalóvá fajult volna az irodalom önélküle.

Versek, novellák és regények helyett az ő fényképét sokszorosítják a nyomdagépek. Orcája felettünk fényesedik. Balta gyanánt.

Az elkötelezettek

Sohasem vacsorát főz a felesége : harapnivalót az esti rádióműsorhoz : világhíreket ízesítő falatokat, hogy elkötelezetten hallgathassák a kommentátorok kommentátorát, nem csámcsogva : Istenem! tótágast áll megint a világ Keleten, Nyugaton : gondold csak meg : tótágast ! ma megint sótalan volt a hús —

A tévé előtt költik el a kávét : újabb világhírekkel, egyre drágulóbb konyakkal : elkötelezetten — —

DUNAI FERENC

Egy pár cipő a Broadwayn

Földbegyökeredzett a lába a Broadway kellős közepén, amikor cipőire pillantott.

Mint rendszerint, most is pirosban ment át a túlsó járdára — a tilalmak ingerelték, hogy szembe menjen velük — az autók csikorogva fékeztek, vezetőik öklüket rázták feléje, és hosszú mondatokat fogalmaztak számára, teljesen fölöslegesen, mert egy szót sem értett belőlük.

Csak nézte, üveges tekintettel a cipőit, a Broadway kellős közepén, a szemerkélő esőben. Mit tudják ezek a derékon fölül ember, derékon alul autókerék lények, milyen érzés az, ha valaki észreveszi, hogy egyetlen pár cipőjén, amely eddig oly megbízhatóan feketének látszott, ronda nagy barna foltokban előtűnik a bőr eredeti színe.

Hát most már az utcára se mehetek ki anélkül, hogy nevetség tárgya ne lennék ? — gondolta, és bizonyos, hogy ebben a percben New York Államban ő volt a leggyámoltalanabb ember, és kerekeiket csikorgató autósok között. Egy vak koldus hozzá is lépett és gyöngéden karonfogva visszavezette őt a járdára.

*

Eredetileg több pár cipőt is csomagolt böröndjébe mielőtt elindult Magyarországról, de aztán meglátogatta egy kedves öregasszony, aki megkérte, vigyen el egy kis csomagot Bécsben élő fiának, ha már úgyis arra megy keresztül. Egy kis száraz sütemény drága kis Gusztikámnak, mindig nagyon szerette. Persze, néni, szívesen elviszem a fiának, adja ide azt az egy kis csomagot, ez a három nagy csomag az, ugye? Nincs több doboz száraz sütemény? Mert hogy elviszem ám, akármennyi is, a drága kis Gusztikának. majd kirakok valamit a saját holmimból, hogy helyet csináljak a böröndben. Nem, ne tessék aggódni, dehogy kellemetlen nekem, igazán nem fontos, hogy mit viszek magammal, mit nem, én most úgyis csak örökre megyek el hazámból. Hogy tetszik mondani? Hogy jó erősen át vannak kötve a csomagok cukorspárgával, ne féljek? Ó, akkor nem félek, néni, akkor nem lesz semmi baj, ha egyszer cukorspárgával át van kötve a szárazsütemény, akkor most már látom, hogy rendjén van minden, hogy itt hagyom szerelmesemet, szüleimet, gyerekemet, barátaimat, anyanyelvemet, kétszázezer forintot érő lakásomat, bútoraimat, biztos egzisztenciámat, irodalmi sikereket — pusztán azért a rögeszméért, hogy Amerikában majd szabad lesz megírnom egy-két regényben vagy színdarabban, mit gondolok valójában a világmindenségről. Hogyne, nénike, tessék csak nyugodtan kitenni a böröndből azt a pár cipőt, mit érdekel az engem, mikor a kedvenc emléktárgyaimat se vihetem magammal. Különben is, elfelejtettem hozzá illő öltönyöket csomagolni. Ejnye, még mindig nincs helye egy doboz száraz süteménynek? Az a másik pár cipő úgyis nyikorgott járás közben, tessék csak nyugodtan kidobni.

*

Állt a Broadway cikázó fényreklámjai alatt a szemerkélő esőben, és tisztán érezte, hol s mikor rontotta el az életét. Budapesten egy cipészkisipari szövetkezetben, 1966. január 4-én délután fél háromkor, midőn egy szeszélyes ötlettől vezérelvén befesttette kedvenc pár barna cipőjét feketére.

Most hát többé nem mehet civilizált emberek közé túlszínesbőrű cipőjében, következésképp nem tanulhatja meg az angol nyelvet, következésképp nem mehet el ideiglenesen utcaseprőnek, következésképp éhenhal, következésképp nem írhatja meg, mit gondol valójában a világmindenségről, amiért pedig áthajózta az óceánt.

Állt a Broadway cikázó fényreklámjai alatt. és mereven bámulta. mint fröcsennek szét az esőcseppek absztrakt mintájú cipőin. Eszébe jutott, mily mámoros optimizmussal utazott végig Európán. Böröndjében zörögve ide-oda gurult a fogkeféje minden átszálláskor. a vasutasok gyanakodva füleltek, de ő barátságosan rájuk mosolygott, semmi különös, uraim, csak Bécsben átadtam barátomnak a száraztésztákat, én meg megyek karriert csinálni Amerikába, erkölcsi és anyagi karriert, azt így kell elkezdeni, ilyen zörgő böröndde, nem tudták?

*

És most mindennek vége, tarka cipőben nem mehet emberek közé. hiába írja meg kacagtató szatirikus komédiáját a világmindenségről, nem viheti el megmutatni a színházi producereknek, hiszen csak ránéznének cipőjére és hasgörcsöt kapnának a röhögéstől. És ha egy komédiaírót nem vesznek komolyan, annak vége. Vége a karrierjének.

Állt a Broadway cikázó fényreklámjai alatt, már nem is nézte. csak hallgatta a cipőin pattogó esőcseppeket. Nem tudta, mit csináljon. Legértelmesebb gondolata az volt, hogy visszagyalogol Magyarországra. megkeresi azt az egyént a festékgyárban, aki kilopja a festékanyagot a cipőfestékekből, és hülyére pofozza, majd lila pöttyöket mázol az illető cipőire.

Az eső egyre erősebben esett. a reklámokat tükröző vizes aszfalt bizarr fénytengerré vált, s ő úgy állt benne bohóc-kalucsnijai kis szigetén. mint egy rövidzárlatos világítótorony. Egy teherautóról rakodómunkások léptek le, s mivel útban volt, arrébb tették őt.

*

Állt. állt a Broadway cikázó fényreklámjai alatt. a zuhogó esőben. apatikusan. Tizenkilenc óra múlva, csak úgy egészen véletlenül lepillantott cipőire.

Már teljesen barnák voltak. Szép, komoly, egyszínű barnák.

No akkor minden rendben lesz, mégiscsak ! — És máris folytatta útját a 42.-ik utca felé.

Tündérkedő ember himnuszai

NAGY LÁSZLÓ : HIMNUSZ MINDEN IDŐBEN, SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ, 1965

NAGY LÁSZLÓ új verseit forgatva különös érzés keríti hatalmába a kritikus-olvasót ; valami, amit jobb híján irigykedő elragadtatásnak mondhatunk. Ez a líra nemcsak elragadtat, nemcsak a kritikusi hivatallal járó, eleve kötelező szkepticizmust olvasztja meg izzásával, de olyan nemes (mert elismerésből fakadó) irigységet szül, amit csak a legritkább esetben érzünk élő költővel szemben. A tehetség, bármily gazdag, megmaradhat tehetségnek, adottságnak; de kevés magyar költő gazdálkodott olyan jól a tehetségével az utóbbi években, mint Nagy László.

A "Himnusz minden időben" méltó folytatása a költő eddigi alkotó munkásságának, melynek legjavát a "Deres majális" című kötetben adta ki 1957-ben. Már a "Deres majális" olyan költői rangot biztosított Nagy Lászlónak, hogy szinte önmagát kellett felülmúlnia, ha meg akart felelni a következő kötetéhez fűzött várakozásoknak. Hirtelenjében nincs dicsérőbb szavam rá : fényesen megfelelt. Kilenc év vajúdása, fojtott lángolása, dühös szenvedése, megannyi újrakezdése van összegyűjtve ebben a viszonylag kis terjedelmű kötetben — de ez a kilenc év felér mások teljes életművével.

*

AZ ÖTVENES ÉVEK KÖZEPÉN a magyar irodalmi közvélemény olyan költői tartást és hangot üdvözölt Nagy László lírájában, ami évszázados hagyományra utaló és enyhén stilizált jellegével éltető újdonságként hatott a többtermelésre buzdító versezetektől, békeharcos-klapanciáktól szikes magyar költészet talaján. Nagy tudatosan visszatért a virágénekhez, a népballadához, költészetünk tizenhat-tizenhetedik századi hangját idéző verseket kezdett írni : *"Hóharmat mardos, levél emésztődik"*, vagy : *"Nyers e március, éles, igen vitézkedik."* Később ezt a nyilvánvaló, de véleményem szerint akkor szükséges, stilizálást felszívta a Nagy László-i vers, kialakult a költő sajátos hangja. Modern szemléletének és magvassá archaizált (a kifejezően-régies egyben poétikus is !) nyelvének igen sikerült összeolvadását ebből az időből olyan versek tanúsítják, mint a "Jártam én koromban, hóban...", vagy a József Attila emlékezetére írt "Az örök hiány köszörűjén". Ez utóbbiból idézünk :

"Szép s veszedelmes igazságát
tudni kell egyre szerelmesebben,
tövéből sír a csillagokig
árván a megcsalt szerelem s szellem."

Nagy László "pártos", elkötelezett költőnek indult, de már 1952 táján visszapártolt a — virágénekhez. Nem lenne helyes hát kiábrándulásának okait egy későbbi időszakban keresnünk ; egy hazai magyarázója Nagy ötvenhat előtti válságáról, drámájáról, sőt "pokoljárásáról" beszél. Nem kétséges, hogy ez a dráma a Nagy vallotta "tiszta szocializmus" hite és a szocializmusnak csúfolt, embertelen és gyalázattal bemocskolt rendszer gyakorlata közötti ellentmondásból támadt. Új kötetében így vall a rendszer elembertelenedésének élményéről :

"Megérkeztem, de hová! Katonás kő-emberekhez!
kő-fejükbe fúrt lukon át kisüvít a hideg:
kő-vé-vál-tozz, kő-vé-vál-tozz, kő-vé-vá-
Nem! Nem változom kővé, kő-emberek, jaj ti kövek
a forró szelet imádom..."

*

ALKATILAG nem politikus költő. Sok kitűnő verse, talán éppen a legsikerültebbek mögött nincs politikai állásfoglalás, nincs történetfilozófia. De magyar költő lévén, nem maradhat semleges, a nemzet létét érintő kérdésekkel, eseményekkel szemben nem maradhat közömbös. Benjámin, akinek szájában megkeseredett a politika főztje, egy versében melegen szól Nagy László derűs meséből szőtt életigenléséről, s dicséretét megtoldja egy intéssel : "Szeretettel s féltéssel szólok utánad : Jaj, csak hátra ne fordulj !" Nagy nem fordult hátra — a politika, a történelem került elébe. A "Gyöngyszoknya" költője nem tért, nem térhetett napirendre a kormányprogramos időkben termett reményeinek lekaszabolása, máglyára vettetése fölött. Ki kellett mondania szenvedését, irtózatát. A "Himnusz minden időben" jónéhány verse, keltezés nélkül is 1956-ról vall : *"Sortüzek döreje szédít / szív szakad és vakolat..."*, s arról a heves bűntudatról, ami az élőket és élni akarókat a forradalom bukása után még sokáig gyötörte, amiért nem zúzódtak össze a *"sikoly-címeres lányok / üszöktől cirmos virágok, / komor vagányok / s küllők, cserepek"* forgatagában.

Egy sarkából kimozdult világban úgy tenni, mintha minden a legnagyobb rendben volna, legalábbis könnyelműség. Nagy László nem csatlakozott a restaurációs konjunktúra tüze körüli tánchoz ; nem csatlakozott senkihez, csak magában vívódott tovább eszméivel és a holtakkal. Őt is megkísértette a halottakkal való párbeszéd, a mai lengyel költészet egyik, szinte rögeszmésen vissza-visszatérő, motívuma. Új kötete egyik legfélelmetesebb verse ez, a "Vendégek jövetele". A mártírok, az igaz ügyért elvérzettek visszatérnek és feltárják sebeiket :

"Ismerősek évezred óta,
szerelmesek egy lobogóba,

emlékeimben ismerősek,
megölve is szörnyen erősek..."

DE a halottaival tusakodó, "elképzelt hazájához" kocsmázva "hűtlen" költő főgondja-rajongása változatlanul az élet. Elvontan, s túl általánosan hangzik itt ez a szó, pedig ha mottóba tömöríthetnénk költészetének lényegét, Adyból jönne a mottó : "az Élet él és élni akar". Nagy László nem dicsőíti az élőt csupán azért, mert mozgásra, lélegzésre, nemzésre képes, azért mert *van*, hanem mert az élet emberi feladat és kötelesség. A természet forradalmai és ünnepei őt is lenyűgözik, de nincs annyira alávetve a szerves burjánzás "törvényeinek", mint barátja és költőtársa, Juhász Ferenc. Még legszabadabb képzettársításai, legáradóbb képsorai is valamiképp összefogottak és fegyelmezettek, a költő mindig ura anyagának. Vágtathatnak a képek szilajon,látszólag megfékezhetetlenül, akkor is kézben a gyeplő.

A "Himnusz minden időben" szerzője nem bálványozza az életet ; megittasul, megbódul az élettől. Gyakran használ képeket, amelyek fizikai éhségről-szomjúságról vallanak ; sohasem-csillapítható étvággyal ül le az élet asztalához :

"Az a győztes, ki mindig éhes,
éhem és szomjam ezeréves,
nagy szenvedélyben fölvirágzó."
(Asszony-fejű felleg)

Ez a hajdan egynemű, határtalan, héroszi éhség, zabolátlan életkedv, újabban éles kontrasztokkal jelentkezik lírájában. A természet tüzijátékai nem fedik el többé a társadalom hétköznapjait, a tudat gúnyos aláfestéssel kíséri az érzékek himnikus dallamát : *"Zöldellve ez a föld hatalmas / meleg záporoktól szerencsés / mintha nem történt volna semmi / s nem is kellene egymást enni."* Áprilist nemcsak a *"lólábak, tüzek, trombiták"* jellemzik, hanem az is, hogy *"a hóhérnak is nyit virág"*. A "Búcsúzik a lovacska" című hosszabb költemény hőse, a lovacska, megérzi *"május függönyein át szagát az ecetté rontott mustnak"*. Tömören fejezi ki ez a kép Nagy László új látásmódját ; hiába *"mohóság áldott ideje"* a május, a tavaszi eufória csak ideig-óráig feledteti a világ hasadtságát, képmutatását, újra meg újra visszatérő vérés konfliktusait. Ez a tudatosabb tájékozódás, úgy érezzük, nem csökkenti az ember fontosságát költészetében hiszen az embert élteti a szabadság örök mítoszát, őrzi meg hitét, egyedül ő bírhatja le a hazugság és romlandóság hatalmát. *"Muszáj dicsőnek lenni"* — mondja ki a költő a szentenciát, a teremtés kényszerét. *"Ragyogva itt ember tündérkedik"*, íria másutt. Ez a 'ragyogva tündérkedés' Nagy László szemében az ember legnagyobb lehetősége, legmagasztosabb feladata.

*

NÉGY hosszabb, poéma-lélegzetű vers szerepel a kötetben. A "Búcsúzik a lovacska" címszereplőjét alighanem a természetes szépség és hűség jelképének szánta a költő, (érdekes összevetés kínálkozik Weöres "Le Journal"-jával, ahol szintén az embernél emberibb ló kerül ki győztesként az elembertelenedett emberrel való összehasonlításból), de ez a vers, talán éppen a jelkép sokértelműsége, illetve mindenféleképpen-értelmezhetősége miatt, kevésbé fogja meg az embert, mint a jó nyelvi sodrású, s érzékletes képekkel dolgozó "A forró szél imádata", vagy a "Menyegző". Ez utóbbi merész, s lényegében sikeres vállalkozás : úgy jeleníti meg, illetve mítizálja a menyegzőt, az esküvőt és a lakodalmat, hogy abból kisüt az ősörök ritus szépsége, csakúgy, mint riadalma. Az új pár nemcsak családjától szakad el, hanem mindentől, ami *addig* létezett : bár a szokás a menyegzőt szentesíti, lázadás az minden elöregedettel, mozdulatlannal szemben. *"Arccal a tengernek itt állunk párban / kürtszóban, ünnepi arany riadóban."* Már a kezdősorok a mítosz, de a valóságban ismétlődő mítosz szellemében fogantak, s a továbbiakban a vers egyszerre két síkon bontakozik ki : a jelképek és a nyersen érzékletes valóság síkján. Nagy László bámulatos nyelvi és képi leleménnyel igézi elénk az esküvé dermedt pompáját és a lakodalom tülekedését — a menyegzőt, amelynek lényege teremtésre-szövetkezés *"az ősatyák kőtáblái ellen"*. A testére szabott mesevilágból a költő ezzel a versel átért a közösségi mítoszok területére ; szemlélete nem lett "irreális", de szélesebben és mélyebben látaja a való világot, mint egy évtizeddel ezelőtt, jobban belelát a dolgokba : *"örökké születik a bárány, de kés-fényben vérzik örökké"*.

*

NYELVE és verskezelése teljességgel modern. Meghökkentően természetes egységbe tudja oldani a választékosan és "fennkölten" költőit a városi aszfaltnyelvvel, s egyáltalán nem zavar, hogy egymás szomszédságában használ olyan kifejezéseket, mint *"szédelgő, árva kis csajok"* és *"jégszférák sugallata"*. Néha talán kissé kritikátlanul kebelez be versébe idegen szavakat (*"kameráikkal a propeller-fejű fotósok"*, három idegen szó egy sorban !/, de nyelvi találataiért sokat megbocsáthatunk neki. A "Menyegző" végén nagybetűkkel szedett rigmusokra is igaz, amit a különböző nyelvhasználati formák egységéről mondtunk — itt a nyelvemléki töredék jól megfér az angyalföldi mulatságon rikkantható kiszólás mellett. Más kérdés, hogy milyen hatást akart ezzel a szöveggel elérni — a hatás inkább tragikomikus, mint humoros.

Nagy László újabb verseit oktalanság lenne az optimizmus-peszszimizmus mérlegén méricskélni — már régen nem rajong ez a líra, de szorongani is csak akkor szorong, ha oka van rá. Nem hiányzanak a kötetből az ujjongó öröm hangjai ("Húsveti legenda"), de gyakrabban itatja át verseit a félelem, s a keserű aggodalom ("A város címere", "Rokonaink arca"). Hogy ezekről az érzéseiről is vallani mer és tud, becsületére válik. Költészete még ma is, vagy ma csak igazán "a képzelet kivirágzása kánoni kopárság ellen". Férfias, szép verseinek eddig is sok híve volt, de a "Himnusz minden időben" után nem tarthatjuk már számon a csupán-jó költők között. Fejjel magaslik ki nemzedékéből, s a rang, amely megilleti — európai.

GÖMÖRI GYÖRGY

Világ költői egyesüljetek : Londonban

Az 1966-os év, ha meggondoljuk, még az elmúltnál is költőibb: a *Poésie Concrète*, azaz a *Tárgyak Költészete*, Párizs, London és Berlin után Itália földjére is eljutott és új ötletekkel bővült. A tárgyak, például egy alma, csakúgy mint a betűk, például az F, az I, az N, az O és az M külön életre keltek, s így jutottunk el az ŰR költészetéhez, amihez hasonló még nem volt. Felfüggesztünk például egy almát a lámpára, foszforeszkáló betűkkel ráírjuk az alma héjára azt, hogy F.I.N.O.M., bekapcsolunk egy erős ventillátort s a lámpát eloltjuk. Az alma sejtelmesen fog lebegni az űrben, mi körülötte ülünk, s a legköltőibb asszociációink támadnak.

Dante hazájában a leírt kísérletet már megvalósították. Londonban, ahol a szótlan angolokból egyszerre robbant ki a bujkáló költészet, 31 költői társaság működik, két tucat költői folyóirat köré csoportosulva, melyek közül csak egyetlenegy fizet. Viszont az elmúlt hetekben jelent meg egy antológia (300 példányban, 50 ezek közül merített papíron, számozva, díszkötésben) melybe bizonyos pénzösszeg ellenében bárki bekerülhetett.

Egy indiai költő : Krishna Srivinas "Költői Világtitkárság"-ot szervez Londonban, amely irodalmi vallásra, szektákra és felekezetekre való tekintet nélkül, mint egy hatalmas *kerék*, magával forgatná a belekapaszkodókat. Így forogna a KERÉK

Én Krisna
spermák tüze, forgószele az anyaméhnek
élők újra élő élete a húsban
idegek feszülte minden tumultusban
fagyos csattanás a fehér égzengésben
tejutakon csonttörmelék
csillagkoponya.
Kuruksetrában
ahol az igazság
szépszavú kimúlást fogadzott
háromszor szólaltam
fölöslegesen :
Munkádért ne várj jutalmat
Bennem élve más hatalmat
Mint a fájdalom feledtét
Hozó Krisna áldott tettét.
Nem :
mormolás sem hangzik immár
néma igenlés moraja
létén áttörők szavának
Buddha-Krisztus-Mohamednek.
Ramakrisna-Aurobindo
szenvedélytelen szavával
szenvedően felkiált :
naphúscsontú
agynémító
ködvilág.

Eliot erre azt mondaná, hogy a "valóságból oly keveset bír el az ember", Arany azt, hogy "nem a valóság, annak égi mása", József Attila azt, hogy "hörpintek valódi világot, habzó éggel a tetején".

Akárhogy van is, a költészet társadalmi jelenség, s ha a világ proletárjai nem is, a világ költői, jók, rosszak, tehetségesek, tehetségtelenek egyaránt egymásra találtak : a teljes individuális szabadság bajnokai ők. Azzal, hogy *akárhogy* írnak, ezt akarják bizonyítgatni. Százhúsz évvel a Kommunista Kiáltvány után, idézzük Cudd'ns hitvallásából : "Fel! A rókaluk nevében lukasszunk testvérek, s a testvériség nevében beszéljünk szabadon : állítsunk csak, bizonysággal. A szabadságról beszélünk — a mi dolgunk hogyan és miként — patvarba a halállal, úgy élünk, ahogy akarunk."

KT.

TARDOS TIBOR

AZ SF44-ES BETEG

Kórtörténete a következő. Harminc-négy éves. Saját bemondása szerint koratavasszal tapasztalta magán a betegség első tüneteit. Vasárnap délutáni sétára indult az erdőbe. Elhaladt a korai évad miatt akkor még zárva tartott ligeti vendégfogadó előtt. Körülbelül a harmadik, redőnnyel fedett ablak elé ért, amikor bent felcsöngött a telefon. Futólag eszébe jutott, hogy valaki keresi a számot, de persze senki sem fogja felvenni a kagylót. Nem is vette fel senki. Mintegy tizedszeri csöngetés után — emberünk épp akkor haladt túl a ház másik sarkán — elnémult a jelzés.

Visszafelé jövet ismét a vendégfogadó előtt vitt el az útja. Esteledett ; elhallgatott az erdőszéli madárdal. Emberünk elsétált a bezárt ablaktáblák előtt. A telefon azonnal élesen felcsörrent. A sétáló meglepődött ; megállt ; várt. Kitartó, véget nem érő berregés a házban. Megunta hallgatni ; újra nekiindult. Amikor túljutott a ház túlfelőli sarkán, a csengetés elhallgatott, mintha elvágták volna. Emberünk hazasietett, gyorsan lefeküdt.

●

Ezután csaknem három hétig minden a legteljesebb rendben volt. Egy hétköznap reggel azonban — vagy inkább hajnalon, mert csaknem teljesen sötét volt még — nagy zajra ébredt. Ajtócsapkodás, izgatott járás-kelés a folyosókon, káromkodás, női sikoly. A nagy bérház, amelyben lakott, zsongott : az emeleteken kórusban berregtek az előszobacsengők.

Gépiesen odalépett a villanykapcsolóhoz, hogy felkattintsa. Sercegést hallott, szikra csapott ki a vezetékből, fekete füst lepte be az ujja hegyét. A villany nem égett. Most már határozottan nyugtalan lett ; legjobb meggyőződése ellenére bizonyos összefüggést vélt látni személye s az őt körülvevő világ kellemetlen eseményei közt.

A kételyből bizonyosság lett, amikor széthúzta a függönyt s kitárta az ablakszárnyakat. Az úttest két partján szétpukkant a közlekedési lámpa. Csaknem ugyanabban a pillanatban egymásnak rohant két teherautó. A sofőrök véres fejjel buktak ki a vezetőülésből ; rendőrfütty harsant fel ; a ház előtt kezdett egybeverődni a tömeg.

Emberünk berántotta az ablakot. Lázasan öltözködni kezdett. Mi a teendő ? A telefonkészülékhez nem nyúlhat. Az imént, ahogy elhaladt mellette, egyszerűen kettéhasadt a bakelitváz s mint egy alma, kigurult belőle a mágnesmag. Az utcáról egyre vadabb ordítás hangzott ; az egyik ablaktábla megcsördült : valószínűleg megdobták. Az egyetlen, amit tehet, hogy percnyi időveszteség nélkül jelentkezik kivizsgálásra a Kórházban. Óvatosan résnyire nyitotta ajtaját, kinézett, a hátsólépcsőhöz lopakodott, lesurrant.

●

Az utcán nem volt rózsás a helyzet. Ekkor már sorban álltak a villamosok : a megrongált vezetékek ott lóbálóztak a szélben, a tanácstalanul nyüzsgő tömeg feje fölött. Olajos arcú, magukból kikelt autóvezetők hajoltak a felnyitott motorházak fölé : csaknem mindegyikben elromlott a gyújtás. Emberünk kíváncsian közelebb lépett az egyikhez. A gépben felhördült az elektromos kürt. Hiába próbálták elállítani : üvöltött. Emberünk hátrálni kezdett, nekifarolt egy másik álló kocsinak. Abban is felsivított a kürt. Aztán a harmadik, a negyedik. A tömegben mutogatni kezdtek, néhányan futva közeledtek. Most már egész elektromos kürt-kórus fogta körül, amerre lépett. Megértette, hogyha el akar jutni a Kórházig, menekülésre kell fognia a dolgot.

Bevágtatott az első mellékutcába. Hallotta, amint feje fölött sorra elpukkan az utcai lámpák neoncsöve. Szólt a csengő a kapuk alatt, az emeleteken kicsapódtak az ablakok, borzas fejek hajoltak ki ; utána kiabáltak, virágcserepeket dobáltak. Kígyózva futott, egyik sikátorból a másikba. Tovább! Tovább! Végre elhagyott, kavicsos, külvárosi telkekre ért. Itt már csend, nyugalom övezte. Idelátszott a Kórház egyik felhőkarcolója.

Csak eljusson odáig! Csak beengedjék!

●

Megállt, hogy kifújja magát, s összeszedje gondolatait.

Hol is vagyunk? A Város északnyugati külső negyedében. Ott balra, a szürke nagy laktanya mellett nem szabad elhaladnia : majdnem bizonyos, hogy bekapcsolódnék a riadó-berendezés. Jobbról, a műút mentén televíziós adó-torony, tele érzékeny műszerrel : nem igen úszná meg, ha abban kárt okozna. Legjobb, ha egyenesen tovább halad, a Kórház felhőkarcolóinak, s feltűnés nélkül besétál, a városi lakosság számára fenntartott szárnyon, a vizsgálóba. Szédülésről, fejfájásról panaszkodik majd ; eleinte említést sem tesz a keze alatt kiégő kapcsolókról, az elhaladtára felharsanó kürtökről. Azért vannak az orvosok, hogy megtalálják a bajt. Ha aztán kérdezgetik, persze, apránként elmond egyet-mást. "Vasárnap kezdődött minden. Felcsöngött egy házban a telefon, amikor arra haladtam..."

●

Nyugodt, egyenletes léptekkel közeledett a Kórház felé. Már jól meg tudta különböztetni, a távolból is, a nagy épületek köré csoportosult főbb egységeket : balról a csupa negyvenemeletes házból álló Szívbetegek Negyedét, jobbról a léghajóhangárokhoz hasonlító kerektetejű Idegek Izgalmak Vérnyomás Szorongás Csarnokait, középen háttérben a Központ Gyógymód Parancs Büntetés elnevezésű orvosi irányító szerv ezüst nyilakként égbe meredő sok száz felhőkarcolóját.

Hosszú, palatetejű, sötét ablaküvegekkel mintázott egyszerű épület áll a nagy kórház keleti felén, annak a leeresztett alumínium hídján kell áthaladni, hogy a városi lakosságnak fenntartott ércfalú vizsgáló termekbe eljusson. Ott majd hangszóró útján kikérdezik, televíziós eljárással megvizsgálják, futószalagon érkezik melléje az orvosság, a kezelésére vonatkozó írott, pecsétes utasítás. Ha baja súlyosnak minősül, a talajból előtüremlik egy nikkelezett fogó, derékon kapja s az elkülönítő acélkockák egyikébe gyöngéden beletuszkolja. Ott különböző eljárásokkal, sugárzással, gépi nyomogatással, rázással, csakhamar meggyógyítják.

●

Minden baj nélkül elérkezett ahhoz a gyepes övezethez, amely a Kórház területeit a városétól elválasztja. Már rá is lépett az egyik olyan keskeny cementsávra, amilyen százszámra átszeli az enyhén mocsaras talajt s a vizsgálóterem acélhídjánál fut egybe. Ekkor történt meg az, amit betegünk minden áron szeretett volna elkerülni. Az egyik városvégi gyártelep elektromos szirénája vad elefánthangon bőgni kezdett. Az első sziréna után felbődült a második, a harmadik, a negyedik, a tizedik. A beteg kétségbeesetten rohanni kezdett. Mindegy volt már, mit tesz. Az ipartelepekkel népes északi városrész minden hangtani jelzőberendezése sípolt, bőgött, üvöltött, hörgött. Vergődve, meg-megcsúszva futott az ember a Kórház tornyai felé, melyekből most felröppentek az első színes jelzőrakéták a zord esőfelhőkkel terhes ég felé.

Vigyázni! Vigyázni. Egyedül van az egész, sík, hatalmas, fátlan, kerek, füvesmocsaras pusztaságban. Elöl rakéták cikáznak, hátul egy egész városrész üvölt vad szirénakoncertet utána. Hátha elhatározták, hogy megállítják? Hátha parancs harsan fel, valahol egy lőrés mögött, hogy meg kell célozni a magánosan imbolygó, pici, fekete, halálosan veszélyes sziluettet?

Hasrevetette magát. Lihegett. Jelen állapotában egy a fontos. Hogy a Kórházig bántódás nélkül eljuthasson. Nem tehet arról, ami vele történik. A Kórház az egyedüli hely, ahol szörnyű bajára gyógyulást remélhet.

Óvatosan kúszni kezdett, a betonkockák mellett, a füvön, fél testével a mocsárban, a tornyos csarnokok felé.

●

Mielőtt a Korház közvetlen közelébe juthatott volna megértette, hogy a legnagyobb elővigyázatossággal kell élnie. Mindenütt hármasával kiküldött helikopterkötelékek pásztázták a betonutak szövevényét. A kórház előtti óriási téren rohamlövegeket vontattak a felhúzott alumíniumhidak elé. Gondosan álcázott alagutakból hófehér motorkerékpárok s kis mentőautók százai robogtak elő fülsiketítő szirénázással. Rövid csövek meredtek fel a motorházakból ; puha hangon, mint amikor párnára vágnak nádpálcával, távoli lövések pukkantak, vattás füstgomoly türemlett elő a torkolatokon. A fal beszögellésein felállított nikkelezett őrtornyok egyenletesen forogtak. Réseikből hol színes reflektorfény, hol mámorító illatú gázsugár tört elő, s ideges karvalymozgással lecsapott az utakra.

Emberünk nyakig belemerült a betonösvényeket szegélyező kásás vízbe, míg ujja óvatosan kitapogatta a betoncsík szélét. Centiméterről centiméterre, órákig haladt így, a szirénaüvöltés, reflektorok pásztázta egek alatt, míg végre eljutott ahhoz a részhez, ahol a falak alján egy piciny, szorosan lezárt acélajtó fölött elolvashatta a feliratot : BEJÁRAT VÁROSI BETEGEKNEK. A betűk zöldvillogású neoncsövekből voltak kialakítva. Ahogy emberünk kidugta a fejét a vízből, azonnal szétpukkantak. Kis, szürke gáz pöffent szét helyükön a levegőbe, némi üvegpor hullott alá, s megszűntek létezni. Két, három öt, tíz fényszóró kévéje fordult arra azonnal, kíváncsian. Az egyik kiszögellés mögül előlépett egy csoport gázálarccal felszerelt ápoló s lángszóróval körülpásztázta a terepet. Emberünk mély lélegzetet vett s alásiklott a mocsárviznek.

●

Vízinövények, békák, csiborok, ebihalak táncoltak nyitott szeme előtt. A víztükör tompa rázkódásából érezte, hogy most sütötték el az ágyúkat, csaknem közvetlenül a feje fölött. Még mélyebbre bukott. Előrenyújtott keze kitapintotta annak a végtelen kiterjedésű betonsíknak a szélét, amelyre az óriás kórház déli negyedei épültek. Lélegzete fogytán volt. Ha hátrál, ágyútűz, gránát pusztítja el. Ha tovább úszik a víz alatt, mérföldes betonmennyezetet talál a feje fölött, mely, mint jégpáncél a befagyott tengert, szorosan fedi mindenütt a mocsarat.

Elsötétült a szeme előtt a világ. Tüdejébe fájdalmasan belehatolt a kásás víz. Arra emlékezett csak, hogy valami megcsikordul a feje fölött, nehéz acélszerkezet lendül, vakító ívfény húzódik el szeme előtt, teste emelkedni kezd. Ekkor eszméletét vesztette.

●

Hosszú idő telhetett el amíg magához tért, mert már sötétedett. Egy nagy acéllap roncsain hevert, hátonfekve ; keze még most is kiégett kapcsolókon, szétperzselt tekercseken nyugodott ; amikor a víz alatt eszméletét vesztette, nyilván egy páncél-zsilip elektromos zárjába kapaszkodott s a megbolondított szerkezet szélesre tárta előtte az utat.Különös módon azon csodálkozott leginkább, hogy csend van, nem vették körül, nem irányul rá fényszóró, nem surrog körülötte a lángszórós pokol. Félkönyékre támaszkodott, szétnézett, s azonnal megértette, miért.

Körülötte, széles, kilométeres sugarú körben, tökéletesen elpusztult minden. Szénné égett kőoszlop-tövek, oxidált fegyver-törmelék, hamuvá porlott talaj, görcsös-vörösre sült cement, amerre néz. Pedig a teknőszerű szétperzselt mélyedés, amelyben most fekszik, valaha a kórház belterülete volt. Megolvadt lefolyócső-maradványok, összekócolt, egybeégett huzal, megüvegesedett fogaskerék-részek, szétrepedt alapzat, fekete üvegcserép : talán éppen a Városi Lakosok Számára Fenntartott Vizsgáló romjai közt hever? Felállt, kimászott a mélyedés szélére, körülpillantott. Ekkor meglátta a Kórhaz megmaradt negyedeit.

Az összeégett kör szélén füstösen, betört ablakokkal, beomlott emeletekkel hatalmas felhőkarcolók álltak, tömött sorokban. Köztük széles sugárút nyílt, mely messze északon veszett el, újabb épületek rengetegében. Egyik épülettől a másikig, az emeletek közt, csillogó fémhidakon vontatómozdonyok ezrei húzták maguk után különös, hófehér vagonok tízezreit. Nem is vagonok voltak azok, hanem emeletes ágyak végeláthatatlan sora, apró kerekeken, rájuk szíjazott mozdulatlan testekkel. Földalatti óvóhelyekre vezető alagutak öblei egymás után nyelték a különös rakományokat. A felhőkarcolórengeteg tetői fölött gigászi szerkezet hatalmas hófehér viaszosvászon ernyőt tekert kí, emésztő lassúsággal. Az félig már elfogta az eget.

A beteg kóválygó fejjel, zsibbadt tagokkal elindult a Kórház központi sugárútján, előre. Ahogy haladt, lépésről lépésre, sortűz-ropogással robbantak szét az ablakok, fekete füstöt okádva kivetette magából a fal a lángoló vezetékeket. A szétolvadt hidakról mélybe zuhantak az égő vonatok. Millió villanyégő röpködött, egyik ablakon ki, a másikon be, mint perzselt, megtébolyult verébsereg. A beteg gépiesen haladt tovább, előre. Az út két oldalán folyóssá vált, habosan fortyogott a beton. Minden egyes lépésére egy négyzetmérföldnyi beépített terület szállt el, mint a gőz. Csak ment, most már jóformán semmit sem látott. Ha megemelte a lábát, kilométerekkel megelőzte a pusztulás.

Ekkor, legtávolabb, a látóhatár alján, megremegtek a tűhegyes ezüst felhőkarcolók. Az volt a Központ Gyógymód Parancs Büntetés elnevezésű orvosi irányító szerv negyede. Előbb az egyik, aztán a második, harmadik, tizedik ezüst nyíl-ház alatt lobbant fel a tűz, gomolyodott elő a füstgörgeteg. Egyik a másik után megdöccent, kecsesen felröppent, s hosszú füstcsíkot hagyva maga után elszállt merőlegesen, a sötétedő egekbe.

A beteg tántorogva haladt tovább a romtengerben. Egyszerre csak megbotlott. Hasravágódott. Rettentő erő húzta magához, hozzátapasztotta a talajhoz. A haja égnek állt, két keze görcsösen a torkára fonódott. Bélrendszere remegett, tüdeje megkövesedett, hólyagja kiürült, szeme kimeredt. Mozdulni sem tudott. Homályosan kezdte megérteni, hogy léptei nyomán begerjedt a kórház földalatti óriás atomgenerátora s amíg az működik, innen nem szabadulhat. Eszméletét vesztette, immár másodszor ezen a végzetes napon.

●

Testére minden részében pontosan ráillő óriás ólomkocka belsejében ébredt fel. Orrlyukaiba hatoló vezeték szolgáltatta az oxigént. Fülén kagyló volt, szeméhez optikai berendezés tapadt. Azon szakállas, aranykeretes szemüveges orvosfej képét látta. Hallotta, amint egy idegenes kiejtésű mély férfihang megszólítja : "Jobban van ?"

Nyögött valamit ; olyasmit, hogy éhes. A torkához erősített mikrofon alighanem értelmessé formálta válaszát, mert pár pillanat múlva langyos folyadék csurgott be a szájába, műanyagcsövön. "Jó?", kérdezte az orvosfej képe. "Jó", nyögte a beteg. "Van-e valami kívánsága?", kérdezték tőle. Azt nyögte, hogy szeretné, ha kiszabadítanák ebből a szörnyű ólomborítékból. Futó mosolyt vélt felfedezni a föléje hajló arcon. Ezzel még várni kell, közölték vele. Már sokkal jobban van, de még annyi energia árad ki testéből, mint a hiroshimai atombombából. Ezt az energiát most bonyolult módon átalakítják, a Kórház újjáépítésére használják fel.Addig ebben az ólomtömbben kell maradnia. Táplálják, friss oxigénnel látják el, még szórakoztatják is. Néhány perc múlva, mindjárt tapasztalni fogja, rákapcsolják majd látókészülékét a televíziós műsorra. Az okozott károk ne érdekeljék. A Vezetőség interkontinentális rakétává bármikor átalakítható röppentyű-felhőkarcolóiban bizonyos időt eltöltött az űrben. Most újra visszatért, kezébe vette a Kórház irányítását. Van még romos ház, de az osztályok ismét működnek.

Hát így áll a helyzet, mondták. Feküdjék nyugodtan, lábadozzék. Betegségének történetét ismerik ; okait majd szépen sorra kivizsgálják. Ezen ne törje a fejét, a gyógyulás bizonyos. Az ólomtömb fölött ott áll már kétoldalt két sor óriásdaru, hogy a fedelét adott időpontban majd megemelje. Akkor ő kiszabadul. Puszta elővigyázatosságból — tette hozzá a hang kissé zavartan — bizonyos billenőszerkezetet is beiktattak az ólomkocka fölé. Igen... kénsavtartályok... negyvenezer hektoliter... Egyszerű óvatossági rendszabály. Ha az állapota — de miért tenné? — mégis rosszabbra fordulna, az önműködően kibillen, a maró folyadék az ólomkocka belsejébe hatol. Hogy akkor mi történik ?... Az orvosarc csodálkozva rápillantott, megköszörülte torkát. "Semmi", felelte csendes basszushangon. "Fél másodpercig sem tart az egész."

●

Azután bekapcsolták a televízió műsorát. Virágruhás lányok táncoltak ; reflektoros halászat ; bőrgyári technikai oktatás ; majd vidám rajzfilm egy nagyfülű kutya s egy szemtelen sündisznó kalandjairól. A bemondónő csinos volt, mosolya meleg ; ahogy beszélt, érett melle megmegdöccent a ruhakivágásban.

Szellőjáték

Felborult,
Eldőlt,
Darabokratört
A bennedtanyázó nyugalmam,
Körülötted mészfehér hallgatás
A szellőjáték zavar talán,
Megtetszettél árnyékodnak is,
Nem vagy már olyan sovány.
Lépteid lassúlón kopognak
Körülfon szemével a szivárvány —
Terített asztalként ragyog a kert,
Bimbókból virul a rózsa,
Nyár elején láttalak — rég volt —
Már álommá lettél azóta...

Forrai Eszter

*

RAIMU-nek, az 1946-ban elhunyt nagy francia színésznek szobrot állított szülővárosa Valaurie. A mellszobor Marianne Guyot munkája.

*

FELAVATTÁK Felsőörsön, Pápay Sámuelnek, az első magyar nyelvű irodalomtörténet szerzőjének emléktábláját.

*

PÁVEL ÁGOSTON délszláv nyelvész születésének 80-ik, halálának 20-ik évfordulója alkalmából magyar és jugoszláv lapok hosszan méltatták a nagy tudós érdemeit. Szombathelyen, ahol Pável hosszú ideig működött, ünnepséget rendeztek emlékére.

*

DUNAI FERENC, az ismert drámaíró és humorista, nyugati útján politikai menedékjogot kért, és nem tért vissza Magyarországra.

*

A FRANKFURT AM MAIN-I ifjúsági és gyermekkönyv pályázatra 370 mű érkezett. A 7500 márkás első díjjal Wilfried Becher "Hol van Wendellin?" és Max Bollinger "David" című művét jutalmazták, a 2500 márkás második díjjal Jozef Wilkon lengyel író gyermekkönyvét.

*

GIUSEPPE SCOTESE olasz filmrendező, aki most fejezte be a világban dúló éhségről "Keserű kenyér" című filmjének forgatását, hamarosan új filmbe kezd. "LSD, Mennyország öt dollárért" című filmje a hírhedt új amerikai kábítószerről szól. Érdekessége a fekete-fehér filmnek, hogy a hallucinációs jeleneteket színesen készítik.

*

ESZE TAMÁS másfélszeres életnagyságú figuráját mintázta meg Tarpa község számára Németh Mihály szobrászművész. A szobrot Esze Tamás halálának háromszázadik évfordulójára állítják fel.

*

HARRY SALTZMANN rendezésében megkezdődtek "Az angliai csata" című film felvételei. A film az 1940. őszén lezajlott légiháborút eleveníti meg. Főszereplői : Peter Sellers, Sean Connery, Peter O'Toole és Alec Guiness.

*

A NYÁRON 17 TANÁR vezetésével 500 amerikai diák megy a Szovjetunióba, ahol szemináriumokon vesznek részt. A szovjet történelmet, közgazdaságot, kultúrát fogják tanulmányozni.

*

VAN GOGH egyik képe, "Portrait de Mlle Ravoux", amelyet a művész közvetlenül az öngyilkossága előtt festett, 441.000 dollárért kelt el egy londoni árverésen. Az eladó, egy amerikai lelkész, 45 évvel ezelőtt vette másik két Van Gogh képpel együtt összesen 20.000 dollárért. Ez a legnagyobb ár, amit eddig Van Gogh-képért fizettek. A modern festők között Cézanne vezet 616.000 dollárrál, amit "Garçon au gilet rouge" című festményéért fizettek 1958-ban.

Irodalmi Ujság

A "KAKUK MARCI" német fordítása — évtizedes huzavona után — végre megjelenik, a keletberlini Eulenspiegel Verlag kiadásában. Radnóti Miklós válogatott versei a jövő év elején jelennek meg Berlinben a Volk und Welt kiadónál, Franz Fühmann fordításában.

*

AZ ERASMUS művészeti díjat ünnepség keretében osztották ki Hágában. A tizezer holland forintot René Huygue és Herbert Read művészettörténészeknek Bernát herceg, a holland királynő férje nyújtotta át.

*

AZ ANGOL NEMZETI SZÍNHÁZ két barna kontakt szemüveget rendelt 136 fontért, két színésze számára, akik egy új darabban sziciliaiakat alakítanak. "Kék szemű sziciliai nevetségesen hatna a szerepben" — jelentette ki a rendező.

*

HANS HABE "Küldetés" című regényét a "hónap könyvének" nyilvánították New Yorkban.

*

NÉGY ÉV ÓTA tartja bezárva kapuit a párizsi Gaité-Lyrique. Most a francia főváros egyik művészeti akadémiája azt kérte, hogy tanfolyamait a színházteremben tarthassa meg. A Városi Tanács elutasította a kérést : nem hajlandók hozzájárulni ahhoz, hogy egy nagy múltú színház, hacsak átmenetileg is, más célokat szolgáljon. Most már csak az marad hátra, hogy a Tanács valamiféle kielégítő megoldást találjon a színház újranyitására.

*

HUSZONNÉGY ÓRÁRA megszakították valamennyi Olaszországban készülő film felvételeit a technikai munkaerők sztrájkja miatt. A sztrájkolókhoz számos színész is csatlakozott, közöttük Richard Burton és Elisabeth Taylor, akik jelenleg Shakespeare "Makrancos hölgy"-ének filmváltozatát készítik Itáliában. Július második felében újabb 48 órás sztrájkra van kilátás.

*

A FIRENZEI Meteorológiai Intézet értékes műszereit ellopták. A tolvajok a következő írást hagyták hátra : "Miután az Önök prognózisa hetek óta nem válik be, úgy gondoljuk, nélkülözhetik a műszereket.

*

AZ AMERIKAI COLUMBIA gramofonlemezgyár felvette az orosz Voznyesznszkij és Jevtusenko egyes műveit, a lemezek egyik oldalán a költők előadásában oroszul, a másik oldalon pedig angol fordításban.

*

CERVANTESRŐL film készül. A filmet Spanyolországban és Olaszországban forgatják. Főszereplői : Edward Robinson, Gina Lollobrigida és Alain Delon.

*

SZEPTEMBER ELEJÉN nyitják meg Bécsben az új Nestroy Theater-t. A színész-gárdát főiskolai hallgatókból állítják össze, a rendezésre és a főszerepekre vendégművészeket fognak meghívni.

*

ÁRVÁK NAPJA címmel új magyar film forgatását kezdték meg a napokban Esztergomban. A harmincas évek elején játszódó történet Török Sándor novellája alapján készült és rendezője Szemes Mihály.

*

PUSKIN összes művei több mint ezer oldalon, egyetlen kötetben rövidesen megjelennek Nyugat-Németországban. A teljes "Borisz Godunov"-on és az "Anyegin"-en kívül a költő kevésbé ismert meséit és ifjúkori költeményét is bemutatja a kötet.

AZ ALLGEMEINE Schweizerische Militärzeitschrift júniusjúliusi száma Dr. Gosztonyi Péter terjedelmes tanulmányát közli a német-szovjet háború előtörténetéről.

*

LENGYELORSZÁGBAN meg kezdték a Günther Grass nyugat-német író "Macska és egér" című regényéből készült játékfilm felvételeit. A német szereposztás érdekessége az, hogy a regény hősét, Mahlket Willy Brandt nyugat-berlini főpolgármester két fia alakítja ; gyerekkorában a 13 éves Lars, majd a kamaszkori Mahlket a 17 éves Peter.

*

ZAMERCEV VEZÉRŐRNAGY, a szovjet hadsereg volt budapesti helyőrségének parancsnoka, a moszkvai katonai kiadónál megjelentette budapesti visszaemlékezéseit "Visszapillantás elmúlt évekre és megtett utakra" címmel.

*

AZ OLASZORSZÁGI Cinecittában egyre divatosabbak a hosszú címek. Giorgio Capitaine filmrendező most készülő filmjének címe a következő : "Sokáig tartott, nehéz volt, de most : micsoda éjszaka, barátaim !"

*

ELIA KAZAN "Amerika, Amerika" című nagy sikerű filmje folytatását készül filmre vinni. A film hőse egy görög bevándorló, akinek életét néhány évvel Amerikába érkezése után mutatja be.

*

IRAKBAN felfedezték a legrégibb és legsúlyosabb szerelmes levelet. A sok ezer éves, rajongással teli sorokat — egy 17 kilós kőlapra írták.

KOMÁROMY PÁL, a Magyar Állami Operaház nyugalmazott igazgatója, hosszas betegség után július 4-én 74 éves korában Budapesten elhunyt. Komáromy Pál húsz esztendős korában került az Operához és csaknem 40 évig jelentős művésze volt az együttesnek. A háború után, 1945-ben őt nevezték ki az Operaház igazgatójává. Hallatlan munkabírással, lelkesedéssel kezdett munkájához és az Operaház volt az első, amely minden más kulturális intézményt megelőzve megnyitotta kapuit a közönség előtt. Feladatának elvégzése után nyugdíjba vonult és haláláig teljes visszavonultságban élt.

*

JEAN ALBERTINI színpadi montázst írt "Romain Rolland, Európa lelkiismerete" címmel, a nagy író születésének 100. évfordulója alkalmából. A művet Lyonban mutatják be.

*

BERECZ TIBORNAK "Társtalan utakon" című verseskötete jelent meg Torontóban.

*

DAVID LEVY, amerikai zeneszerző operát írt Eugene O'Neill "Amerikai Elektrá"-jából. Az operát a Metropolitan mutatja be a következő évadban Michael Cacoyannis görög rendező irányításával.

*

VASARELY VIKTORRÓL, a világhírű magyar festőről július 11-én riportot közvetített a Párizsi Televízió. A televízió munkatársa hosszasan elbeszélgetett Vasarelyvel és egész sor képét mutatták be az adásban.

BERECZKY ALBERT nyugalmazott református püspök július 4-én 73 éves korában Budapesten elhunyt. A fasizmus éveiben önfeláldozó bátorsággal igyekezett az üldözötteken segíteni. A háború után az állam és az egyház viszonyának kialakításában tevékenykedett.

*

GERMANUS GYULA professzort, a római Accademia del Mediterraneo tagját, meghívták egy szeptemberben Nápolyban tartandó előadás megtartására az arab iszlám kongresszus alkalmával, melyen "La letteratura araba in emigrazione" tárgyú olasz nyelvű előadásával vesz részt.

*

A NEW YORK-I METROPOLITAN új épületének kristálycsillárait Ausztriában készítik. A nagyterem fő világítóteste másfél tonnás és hét méter átmérőjű lesz.

*

OTTO PREMINGER, a világhírű rendező színészként fog bemutatkozni a közeljövőben. Az amerikai televízió "Batman" című filmjében vállalta a főhős egyik legfőbb ellenségének, a gonosz Mr. Freeze-nek szerepét.

*

A NÉMET Zsolnay-Verlag lekötötte folytatólagos kiadásra Krúdy Gyula összes műveit. Elsőnek a "Vörös postakocsi" jelenik meg német nyelven.

*

RÓMAI-KORI sírokat találtak Szentendre főterén a csatornázási munkálatok közben. Dr. Soproni Sándor régész-tudós megállapítása szerint a sírok a Kr.u.IV. századból valók.

*

KILENCMILLIÓ FRANKOT fizettek ki a vásárlók Párizsban a Galliera Palotában tartott aukción az elárverezett műtárgyakért. Gauguin vázlatfüzete 130 ezer frankért, Toulouse-Lautrec rajza 50.500 frankért, Utrillo két kis képe 100 ezer frankért és Courbet "Tenger" című olajfestménye 55 ezer frankért kelt el.

*

A LONDONI Saddler's Wells operaházban nagy sikerrel mutatták be Garcia-Lorca "Bernarda háza" című darabjából készült balettet.

*

PÁL GYÖRGY Hollywoodban élő magyar filmproducer megvásárolta Thea von Harbou "Metropolis" című regényének megfilmesítési jogát. A regény első filmváltozatát 1927-ben, az írónő férje, Fritz Lang rendezésében némafilmként mutatták be.

*

TIZENÖTÉVI szünet után újabb filmfőszerepet kapott Hedy Lamarr, az egykor oly sikeres osztrák származású színésznő. Az "Extázis" egykori hősnője "A kör" című detektívfilmben fog szerepelni.

FIZESSEN ELŐ AZ

IRODALMI ÚJSÁGRA

öt világrész magyarsága olvassa

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W. 1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7304 Ruit, Im Flieder 9. „Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

A nyomda és szállítási költségeink lényeges emelkedése következtében kénytelenek vagyunk az Irodalmi Újság számonkénti árát felemelni.

Reméljük, hogy olvasóink megértik elhatározásunkat és továbbra is támogatják munkánkat.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÚJ ÁRA JÚL. 1-TŐL

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 13. szám | A MAGYAR IRÓK LAPJA | 1966. augusztus 1.

Gazdasági reform Magyarországon

AZ ELMÚLT ÉV FOLYAMÁN Kelet-Európa csaknem minden országában a tervgazdasági rendszer kisebb vagy nagyobb mértékű megreformálását határozták el — az egyetlen kivétel Románia, amely e téren is külön utakon jár. Miután magában a Szovjetunióban is megtörténtek a kezdeti lépések a merev tervgazdasági rendszer fellazítására, Magyarország sem maradhatott el a reformok terén. A párt Központi Bizottsága május végén három napig ülésezett e tárgyban és utána közzétette egyhangúlag hozott határozatát "a gazdasági mechanizmus reformjáról". A határozatból — bőbeszédűsége ellenére — csak nagy vonalakban lehet kivenni, hogy a magyar kommunista párt milyen eszközökkel akarja a tervgazdasági módszereket megjavítani. Tekintettel arra, hogy a Központi Bizottság ülését a párton belül és a sajtóban folytatott másféléves vita előzte meg, szinte meglepő, hogy a határozat már a részletekben sem tartalmaz egyetlen eredeti gondolatot és mindenben a régóta kidolgozott sablonok keretében mozog.

A tervbe vett reform lényege, már amennyire ez a határozat szövegéből kitűnik, röviden így foglalható össze : a vállalatok számára az eddiginél jóval nagyobb önállóságot kell biztosítani. A központi tervezés lehetőleg csak a gazdaságfejlesztés fő célkitűzéseinek és fő arányainak meghatározására szorítkozzék. A központtól kapott globális utasításokon belül a vállalatok maguk fogják kidolgozni termelési programjuk részleteit, elsősorban "az eladók és vevők közötti valóságos árukapcsolatok" alapján, vagyis a ténylegesen felmerülő kereslet figyelembevételével. Továbbá fontos elv, hogy a vállalati tevékenység fő mércéje a nyereség (hosszú távú) alakulása legyen és a vállalati dolgozók jövedelme számottevő mértékben függjön a vállalati nyereségtől. A dolgozók többsége részére az új rendszer a nyereségtől függetlenül is biztosítani fogja bizonyos alapbér kifizetését, de ez nem vonatkozik a vezető állásban levőkre. Az új vállalati jogok közé tartozik annak eldöntése is, hogy nyereségüknek azt a részét, amelyet az állam nem von el, mire fordítsák (pl. bérkiegészítésre, beruházásra, vagy szociális-kulturális célokra).

*

A NAGYOBB VÁLLALATI ÖNÁLLÓSÁG, főleg pedig a kereslet-kínálati elv szélesebb körű alkalmazása szükségessé teszi az eddiginél rugalmasabb és a költségarányokat helyesebben tükröző árak kialakítását. Ezért a határozat kimondja, hogy "1968. január elsejével a valóságos értékviszonyok megfelelő érvényesülése érdekében általános termelői árreformot kell végrehajtani". Az új rendszer háromfajta árformát fog alkalmazni : 1) rögzített (fix) hatósági árakat ; 2) hatósági megkötéssel mozgó, megállapodásos árakat és 3) szabad árakat. A felsorolt néhány, csak általánosságban megadott példából nem derül ki, hogy végül is milyen mértékben fogják a rögzített árakat szabad, vagy legalább félig szabad árakkal helyettesíteni. Viszont a határozat kissé ködösen, de rosszat sejtetve leszögezi, hogy a termelői árak reformja mellett a fogyasztói árak meghatározott körében is változtatásokat kell végrehajtani "oly módon, hogy ez a dolgozó tömegek életszínvonalát és érdekeit ne sértse". Az elmúlt évek tapasztalata alapján az ilyen mondat aggodalommal tölti el az olvasót. Miért kell ezt külön is leszögezni, amikor a határozat ismételten hangsúlyozza, hogy a reform egyik legfőbb célja a tömegek életszínvonalának emelése ?

Mint az elmondottakból világosan kitűnik, az új gazdasági mechanizmus kidolgozásánál a magyar párt ugyanazon az úton haladt, mint a többi kelet-európai párt. Nehéz volna azonban a határozat kevéssé konkrét, gyakran ködös, sőt ellenmondásokat is tartalmazó szövegéből pontosan meghatározni, hogy az óvatosabb szovjet és lengyel, vagy a bátrabb csehszlovák és még bátrabb jugoszláv példa között hol áll a magyar reformterv. A határozat ködös szövegezése valószínűleg nem véletlen Valamennyi tervgazdasági ország kommunista pártján belül éles ellentétek állnak fenn a gazdasági reform hívei és ellenzői között. Nyílt titok, hogy ez alól a szabály alól a magyar párt sem kivétel. És ha már valamilyen okból a határozatot nem lehetett tovább halasztani, viszont a kommunista illemtan megkívánta, hogy a Központi Bizottság ilyen fontos kérdésben "egyhangúlag" hozzon határozatot, úgy ennek az ára az volt, hogy a fennálló ellentéteket vagy elkenjék, vagy tisztázatlanul egymás mellett meghagyják. Ha az ellentmondás nagyon szembetűnik, a határozat ilyen formulát használ : "Ezt a két elvet nem egymást kizáró, hanem egymást kiegészítő elvként kell felfogni szocialista viszonyaink között". Más viszonyok között nyilvánvaló ellentmondásokat le sem írnak egymás mellé.

*

A TISZTÁZATLAN KÉRDÉSEK nagy számából arra lehet következtetni, hogy a magyar párt inkább az óvatos reformerek csoportjához csatlakozott. Erre utal az is, hogy az árreformot, amely értelemszerűen előfeltétele a többi újításnak, tehát ezeket meg kell előznie, csak 1968. elején akarják megvalósítani. A hasonló elvekre felépülő cseh árreformot már egy évvel korábban bevezetik. Valószínűleg mindkét frakció, a reformerek és a reform ellenzői, a cseh példa sikerétől vagy sikertelenségétől saját álláspontja megerősödését várja és ezért nemcsak az árreform bevezetését hajlandó elhalasztani, de azt a döntést is, hogy milyen mértékben kell a merev árrendszert fellazítani.

Ugyanígy tisztázatlan maradt, hogy a vállalatok nyereségük mekkora része felett fognak szabadon rendelkezni. A múlt évi jugoszláv reform során kimondták, hogy a vállalati nyereségből legfeljebb 29 %-ot szabad állami, vagy egyéb adókra elvonni, 71 %-ot tehát a vállalatok szabad rendelkezésére kell meghagyni. Az új magyar határozat több ízben beszél a "vállalati jövedelem részbeni állami elvonásáról", "a vállalati jövedelem elvonására és felhasználására vonatkozó szabályok rendszeréről", de azt egy szóval sem árulja el, hogy milyen mértékű lesz az elvonás és mennyit hagynak a vállalatoknál. Nyilván e kérdésben sem hozták még meg a végleges döntést, holott a reform sikere nagyrészt ezen áll, vagy bukik.

*

A FÜGGŐBEN HAGYOTT KÉRDÉSEK és ellentmondások felsorolását még sokáig lehetne folytatni. Például a vállalatoknak nagyobb önállóságot kell adni, de ugyanakkor biztosítani kell "a kellően megalapozott és összehangolt központi döntések jobb érvényesülését". A minisztériumok továbbra is felelősek lesznek az általuk irányított gazdasági ágazatok egészének megfelelő működéséért. A határozat azt ígéri, hogy a népgazdasági tervek megvalósítását ezentúl nem a tervlebontás módszerével, hanem gazdasági eszközökkel fogják biztosítani. Ez valóban kívánatos volna, de a gazdasági eszközök felsorolásánál a határozat többek közt a bérek és árak állami szabályozását is említi. Állami szabályozás mint gazdasági eszköz nem hangzik éppen meggyőzően. Miben fog az új rendszer a régitől különbözni? Vagy egy másik példa : "A szocialista állami vállalatokban együttesen kell érvényesíteni az igazgató egyszemélyi felelős vezetését és a dolgozók kollektív részvételét a vállalat ügyeinek intézésében". Joggal feltehető a kérdés : ezek után hogyan fogják az állami vállalatokat vezetni ?

*

MINDEBBŐL az a kép alakul ki, hogy a magyar párt elhatározta ugyan, hogy a tervgazdaság mechanizmusát a Kelet-Európában ma divatos módszerekkel megreformálja, de a reform lényeges pontjait illetően nem tudott döntést hozni, vagy — talán — ha mégis történtek ilyen döntések, ezeket valamiféle okból nem tudta közzétenni. De akár az egyik eset áll fenn, akár a másik, miért kellett ezt a semmitmondó határozatot máris nyilvánosságra hozni és a következő napok hivatalos kommentárjaiban úgy beharangozni, mint egy boldogabb új korszak kezdetét ? A bevezetőben említettük, hogy a Kelet-Európán végigvonuló reformhullám valószínűleg Magyarországon is siettette az új határozat megjelenését. Ez azonban nem lehet a teljes magyarázat és fontosabbnak látszik egy másik szempont. A határozat egyik mondata így szól : "A reform politikai fontossága mindenekelőtt abban rejlik, hogy a tömegek életszínvonalának jövőbeni gyorsabb emelését hivatott biztosítani".

Az életszínvonal kérdése ma kétségkívül a legfontosabv politikai probléma Magyarországon. Tudvalevően múlt év decemberében felemelték egy sor fontos közfogyasztási cikk árát és egyidejűleg növelték a fizetésekből történő levonásakot (kivéve a legalacsonyabb jövedelmi kategóriáknál). A magasabb árak és nagyobb fizetéslevonások együttes hatására a lakosság életszínvonala érezhetően csökkent. Röviddel ezután hírek jelentek meg sorozatos letartóztatásokról és a munkásság körében jelentkező politikai nyugtalanságról. A mai rezsim számára ez komoly problémát jelent, amelyre elvben kétféle felelet adható : vagy a politikai nyomást kell fokozni, vagy az életszínvonalat ismét emelni.

*

A PÁRTON BELÜL nyilván mindkét megoldási módnak meg-

AUGUSZTUS 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Váradi József : Gazdasági reform Magyarországon (1. old.)

Cs. Szabó László : Emlékezés Tamási Áronra (3. old.)

Albert Pál : A wroclaw-i kísérleti színház vendégjátéka Párizsban (4. old.)

Tűz Tamás : Babits Mihály halálának 25. évfordulóján (5. old.)

Határ Győző egy londoni színi bemutatóról (6. old.)

Vadnai Zsuzsa : Amerikaiak Rómában (6. old.)

Tompa László novellája : A kolbászárus (7. old.)

Az Idő Sodrában, Kritikák, Glosszák, Hírek

vannak a hívei. Rövid lejáratra a politikai nyomás fokozása a könnyebben megvalósítható eszköz, de hosszabb lejáratra annál veszélyesebb, mivel a tapasztalatok szerint a terror csak a terror fokozásával tartható fenn. Marad tehát az életszínvonal emelése, vagy legalábbis ennek egy nem túl közeli, de nem is túl távoli időpontra való ígérete, úgy, ahogy ezt a Központi Bizottság májusi határozata tartalmazza.

A kérdés az, remélhető-e az új határozattól, hogy legalább a beígért időponttól kezdve (1968. január elseje után) emelni fogja a magyar reáljövedelmeket ? A kilátások, sajnos, nem nagyon kedvezőek. A reform iránya, különösen a nyereségi elv szélesebb körű alkalmazása és a piaci mechanizmushoz való közeledés mindenképpen helyeselhető. A tapasztalatok szerint azonban mindez csak akkor hozhat igazi javulást, ha az intézkedéseket nemcsak elszigetelten és kis mértékben, hanem lehetőleg általánosan és valóban radikálisan alkalmazzák és ezenfelül az új mechanizmus egy rugalmas, helyes értékarányokat tükröző árrendszerre épül fel.

*

A KÖZPONTI BIZOTTSÁG határozata mögött meghúzódó párt-ellentétek ezzel szemben azt teszik valószínűvé, hogy az új intézkedések messze el fognak maradni a kívánatos mérték mögött. A magyar közvélemény még jól emlékszik arra, hogyan ásta alá Rákosiék ellenállása az első Nagy Imre-kormány gazdasági programjának sikerét. A politikai erőviszonyok ma talán kedvezőbbek a reform szempontjából, de az ellenállás a gazdasági rendszer lazításával szemben ma is igen erős. A valószínűség amellett szól, hogy a magyar gazdasági reform nem lesz eléggé radikális és célkitűzése a végrehajtás során elsikkad. A beígért gyors reálbéremelkedés valószínűleg ezúttal is csak ígéret marad.

Váradi József

Történelmi lecke

A kinai párttisztogatás és a "revizionizmus elleni küzdelem" egy számunkra érdekes indokára vetett világot a kínai hadsereg napilapja. Az újság egyrészt összefoglalta Mao Ce-tung tanítását, másrészt azokat a jelenségeket, amelyeket Mao személyesen "gyökerükben kívánt kiirtani".

A lap egyértelműen kimondja : *"Az ellenforradalmi események Magyarországon"* mélyen belevésődtek a kínai vezető elméjébe, *"mert ezt a vérgőzös történelmi leckét sohasem szabad elfelejteni"*. A *"magyarországi eseményekből"* a lap azt a következtetést vonja le : a baj forrása a Petőfi Kör volt, amelynek értelmiségi tagjai között *"kivirágzott a romlás magva"*. Ugyanezért veszélyesek a kínai értelmiségiek is, akik nem hódoltak be teljességgel Mao Ce-tung gondolatainak.

Idén ősszel lesz a magyar forradalom tizedik évfordulója. Bűntudatos nyugati politikusok szívesen felejtik el ezt, sőt, akadtak, akik azt hangoztatták, hogy 1956 késleltette a szovjet tömbben várható enyhülést. De visszatekintve ma már világos : a forradalom mérföldköve és fordulópontja volt a kommunista világ fejlődésének. Sok minden nem következett volna be nélküle avagy talán csak lényegesen később. 1956 bebizonyította : évtizedes politikai indoktrináció sem öli meg az ember ellentmondásra kész szellemét, szabadságvágyát, legkevésbé pedig a fiatalokét. Megértjük, ha ez a történelmi lecke mélyen belevésődött Mao Ce-tung elméjébe. Ezért igaz örömünkre szolgál, hogy végre-valahára valamiben egyetértünk a kínaiakkal. Mert mi is azt tartjuk : *"Ezt a vérgőzös történelmi leckét sohasem szabad elfelejteni."* Nem csak Keleten, — Nyugaton sem.

G.

Az IDŐ Sodrában

A bukaresti tanácskozások

A "Népszabadság" szerint minden a legnagyobb rendben volt a Varsói Szerződés tagállamainak bukaresti tanácskozásán : egyhangúság, rend, fegyelem, testvériség, szeretet, egyetértés és amit akartok. Hogy a valóság és a "Népszabadság" jelentése nem mindenben fedi egymást, aligha újság emez újság olvasói számára. Mert, amíg a "Népszabadság"-ban minden a legnagyobb rendben találtatott, a valóságban az értekezlet ismét felszínre hozta a Varsói Szerződés tagállamai között meglévő — és nagyon természetes — ellentéteket. Nem kell a sorok között olvasni ahhoz, hogy megtudjuk, miszerint a "Vietnamban támadó amerikai agresszorokat *egyhangúlag* ítélte el" a konferencia, de az európai biztonság kérdésében csupán *"megegyeztek"* a vélemények. Afelől sem lehet kétségünk, hogy a Varsói Szerződés tagállamai között, mintegy földrajzi fekvésüket követve, komoly ellentétek állnak fenn a német kérdésben is. Az "északi csoport", vagyis a "hivatásos németgyűlölők", vagyis az oroszok, lengyelek és csehek állnak az egyik oldalon, s a "déliek", a románok és a bulgárok a másikon ; Magyarország ebben az életfontosságú problémában, persze, ismét az orosz oldalon áll, vagyis ott, ahol a rendszer biztosítékát látja, *katonailag* : a szovjet csapatok további magyarországi jelenléte megnyugtatja muszkavezetőink szívét.

Pedig Kádár igazán tanulhatna romániai vendéglátóitól, akik egyetlen pillanatra sem feledkeztek meg arról, hogy nyugatiasságukat hangsúlyozzák és függetlenségüknek kifejezést adjanak. A londoni "Sunday Times" bukaresti különtudósítója éles szemmel azonnal észre is vette a különbséget a fiatal és energikus Ceausescu és az öregedő vezérek között : *"Ceausescu gyorsan kihasználta a Bukarestben jelenlévő nyugati újságírók és fotográfusok hiréhségét. Megengedték nekünk, hogy közelről szemlélhessük az értekezlet megnyitására érkező kommunista hierarchiát, az operai díszelőadáson résztvevő közönséget, a kerekasztal körül ülőket, s végül, hogy részt vegyünk a szabadtéri banketton, 900 vendéggel egyetemben, a fővárostól 40 kilométernyire, a volt királyi palota tóparti kertjeiben. Az a határozott benyomásom volt, hogy Ulbricht és Kádár urak, s még néhány más vezető, erőteljesen viszolygott a körülöttük nyüzsgő nyugati újságíróktól és fényképeszektől, akik alig egy-két méternyire tőlük figyelték vagy fényképezték őket, tucatszám kattintva gépeiket."*

A kép eleven, éles és sokatmondó. A hőségben izzadó kommunista vezérek számára nemcsak maga a hőség volt elviselhetetlen, hanem az a gondolat is megizzasztotta őket, mi lesz akkor, ha majd — az egyelőre még szavakkal elfedhető repedések a szövetségen belül — kiszélesednek és tovább már nem lehet eltitkolni őket népeik előtt. A román példa arra utal, ezek az ellentétek milyen kitűnően kihasználhatók *a nemzeti érdekek* biztosítására. A magyar példa meg arra, hogy az érdekeit védő uralkodó csoport milyen mértékben távolodott el a nemzet valódi érdekeitől.

B. I.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalógusunkat !

Halvaszületett párbeszéd

A magyar sajtó — híven követve a legdemokratikusabb német sajtót — már hetek óta előkészíti olvasóit arra, hogy azt, amit heteken át előkészített, vagyis a kelet-német kommunista párt és a nyugat-német szociáldemokrata párt nyilvános vitáját és eszmecseréjét, mégsem fogják megtartani. Heteken át — így folyt az érvelés — arról volt szó, hogy a nyugat-németek nem engedik be országukba a demokrácia és szabadság jogos képviselőit s a magyar sajtó szünet nélkül hangsúlyozta a nyugat-németek felelősségét a szabad vita ilyenképpeni megakadályozásában. A magyar sajtó persze alig-alig említette, hogy a nyugat-német álláspont szerint, amely nem ismeri el a kelet-német állam létét, a Fal építői s a menekülők lelövetői közönséges gyilkosoknak tekintendők.

Amikor azután a Nyugat-német Kormány — a keleti és nyugati közvélemény határozott nyomására — külön törvényben biztosított "szabad be- és elvonulást" a kelet-német szónokoknak, kiderült, hogy most már ez a baj ; vagyis hogy a kelet-német fővezérség nem találta illetékesnek a nyugat-német törvényt arra, hogy őket felmentse a gyilkosság vádja alól, hacsak átmenetileg is. Heteken át tartó előkészítés után — heteken át tartó zsörtölődések következtek, hol az egyik hol a másik "részletmegoldás" nem tetszett a kelet-német vezérségnek. Végül aztán kijelentették, hogy volt-nincs, a dialógusnak vége, mielőtt megszülethetett volna.

A hirtelen változást két tényező okozta ; az egyik az volt, hogy az oroszok, akik kezdettől fogva ellenezték a találkozót, határozottan felléptek ellene s az efajta közbelépés Ulbrichtra mindig igen nagy hatást gyakorol ; a másik pedig az, hogy a kelet-német párt megijedt a sajátmaga felidézte lehetőségtől, attól, hogy a nyugat-német szociáldemokraták nyílt beszédei az engedélyezettnél és a kívántnál jobban felkavarhatják a kelet-németek lelkiállapotát. De a Fal mögötti szabad világban, a tükör mögötti fordított valóságban minden másként látszik, sőt másként is hangzik. Ulbricht, egy leipzigi téeszcsé gyűlésén kifejtette, hogy a párbeszédet a nyugat-németek miatt nem lehet megtartani, mert sem ő, sem elvtársai nem hajlandók "a külön e célra készített törvény Damoklész kardja alatt tárgyalni" — annak ellenére, hogy ő volt az, aki heteken keresztül sürgette e törvény megszavazását. Albert Norden, a kelet-német párt agitprop főnöke ezután továbbfejlesztette gazdájának remek ötletét, s nála már a törvény "aljas manőverré" változott, a nyugat-német revansisták kísérletévé a nyílt és szabad beszéd megakadályozására. Norden szerint, aki ugyancsak heteken át követelte a törvényt, most már újabb biztosítékokra van szükség ahhoz, hogy a nyílt és szabad párbeszéd megvalósuljon. Követelései közé tartozik az, hogy a nyugat-német szociáldemokraták szakítsanak meg minden kapcsolatot a keresztény-demokratákkal, ismerjék el a kelet-német rendszert, mely esetben a beszélgetés *esetleg* létrejöhet.

Willy Brandt, aki heteken át harcolt a Nyugat-német Kormánnyal a törvény megszavazásáért, ezek után persze nem tehetett mást, mint halottnak nyilvánította az egész tervet s Norden érveit "a hidegháborús légkörbe való tökéletes visszazuhanásnak" minősítette. De Brandt még ezek után sem adta fel a reményt valamiféle dialógus létrehozására. A szociáldemokrata párt most olyan terven dolgozik, amely a *személyes párbeszédet* felcserélné *televíziós párbeszédre.* Az ötlet nem új, mint ahogy valószínűleg nem lesz új a kelet-német párt válasza sem, amelyben megbélyegezi majd Brandt gondolatát, mint a nyugat-német revansisták újabb aljas manőverét a kelet-német boldogság aláaknázására. És megint elölről.

M. L.

Tizenhat kurta sorban

búcsúztatja el a nemzetközi irodalmi kapcsolatok ápolására hivatott budapesti folyóirat, a Nagyvilág júliusi számában azt a Gara Lászlót, akinél többet talán senki sem tett a magyar irodalom és a külföldi irodalmak közti kapcsolatok megteremtéséért és elmélyítéséért. S a lap szerkesztői fontosnak ítélték, hogy e méltatlanul rövid megemlékezés leghosszabb mondata így hangozzék: "Ha környezete, amely többé-kevésbé szemben áll népi demokráciánkkal és a szocialista építés tervével, helyenként meg is tévesztette az irodalmi értékek rendjében és a politikai helyzet felmérésében, kétségtelen, hogy Gara László maradandó szolgálatokat tett hazája irodalmának."

Az Élet és Irodalom "csődbejutott" Gara Lászlója után, íme, megjelent a Nagyvilág kegyesen vállonveregetett, "megtévesztett" Garája. Még néhány ilyen megemlékezés, és a pártírnokok tolla Gara Lászlót is arra a sorsra juttatja, mint a magyar irodalom annyi más halottját : valódi arcképe helyett megalázó torzképet mutat azoknak, akik nem ismerték. Szerencse, hogy "megtévesztő" környezete, a francia költők, a hazai és az emigráns írók legjobbjai, akiknek nem egyszer ő mutatott példát kiállásból és meg nem alkuvásból, igyekeznek híven megőrizni az igazi Gara László emlékét.

M.

Steinbeck és Jevtusenko

Néhány héttel ezelőtt — mint az "Irodalmi Újság" legutóbbi számában már jeleztük — Jevgenyij Jevtusenko verset közölt a "Literaturnaja Gazétá"-ban s a költeményben — ha ugyan a rímes publicisztika annak nevezhető — felelősségre vonta John Steinbecket, a Nobel-díjas amerikai írót, amiért nem foglal állást a vietnami háború ellen ; amiért hallgat, noha beszélni lenne kötelessége. Steinbeck a vádakra az alábbi nyílt levéllel válaszolt a "Newsday" című folyóiratban :

Kedves barátom, Genya :

Éppen most olvastam költeményedet a "New York Times"-ben. Nincs módomban megállapítani, vajon jó-e a fordítás, mégis örülök neki s hízelgőnek érzem tiszteleted irányomban.

Költeményedben arra kérsz engem, emeljem fel szavamat a vietnami háború ellen. Tudod, mennyire gyűlölök mindenféle háborút, de a vietnami háborúval szemben különleges és személyes gyűlöletet érzek. Ellene vagyok e Kína-inspirálta háborúnak. Nem ismerek egyetlen amerikait, aki helyeselné. Ám, kedves barátom, Te arra kérsz, hogy bélyegezzem meg a háboru f e l é t, a m i felünket. Felszólítalak, csatlakozz hozzám az e g é s z háború denunciálásában.

Biztos vagyok abban, Te nem hiszed el, hogy "pilótáink gyermekeket bombázni szállnak" s hogy mi ártatlan polgárok gyilkolására küldjük bombáinkat és nehéz fegyvereinket. Ez nem 1953. Kelet-Berlinje, nem 1956. Budapestje és nem 1959. Tibetje.

Genya, Te pontosan olyan jól tudod mint én, hogy mi olajtartályokat és olyan közlekedési eszközöket bombázunk, amelyek a mi fiainkat ölő, nehéz és modern fegyvereket szállítják. S hogy az olaj meg a fegyverek honnan jönnek, azt Te valószínűleg jobban tudod, mint én. Kínai írásjelek és cirill betűk olvashatók rajtuk.

Remélem azt is tudod, hogy ha ezeket a fegyvereket nem küldené senki, mi egyáltalán nem lennénk Vietnamban. Ha mindez a vietnami nép belső vitája lenne, minden bizonnyal nem lennénk ott, de nem erről van szó, és én sohasem ismertelek naiv embernek.

Ez a háború Mao elnök munkája, ő tervezte és ő vezeti i n a b s e n t i a, Peking adja a tanácsokat és idegenek szolgáltatják, cinikusan, a fegyvereket, — azok, akik az egészet elindították. Bélyegezzük meg ezt is, barátom, de tegyünk még ennél többet is, valósítsunk meg egy programot, ami hatásosabb a megbélyegzésnél.

Arra kérlek, használd fel komoly befolyásodat kormányodnál, népednél, s azoknál, akik irányításért a Szovjetunióra tekintenek, szüntessék be azoknak a gyilkos fegyvereknek a küldését Észak-Vietnamba, amelyeket aztán a Dél ellen használnak fel.

Ami engem illet, én minden rendelkezésemre álló eszközt meg fogok ragadni, hogy rávegyem kormányomat a csapatok és fegyverek visszavonására Dél-Vietnamból, s arra, hogy csak a pénzt hagyják ott, ami az újjáépítéshez szükséges. És tudod, Genya, ha Te sikerrel végzed el feladatodat, munkám azonnal és automatikusan követni fogja a tiédet.

De még ez sem szükséges ahhoz, hogy véget vessünk a háborúnak. Ha rá tudnád venni Észak-Vietnamot arra, hogy jóhiszeműen tárgyalásokat kezdjen, a bombázás abban a pillanatban megszűnnék. Az ágyúk elhallgatnának és drága fiaink hazajöhetnének. Ilyen egyszerű ez, barátom, ilyen egyszerű, ígérem Neked. Remélem, hamarosan látlak Téged, bájos feleségeddel, Gáljával együtt.

Igaz tisztelettel és barátsággal,

JOHN STEINBECK

Moszkvai keresztek

Július tizedike a "Halászok Napja" volt a Szovjetunióban, a a szovjet sajtóban számos cikk jelent meg a "tengerek, tavak és folyók dolgozóiról" valamint a "szovjet vízterület gazdaságosabb kihasználásáról". Ám ezen a napfényes nyári vasárnapon a "Komszomolszkaja Pravda" egy másik, még ennél is fontosabb témara hívta fel a figyelmet.

A lap szerkesztői egy új, a kommunista lelkiismeretet megdöbbentő divatról szereztek tudomást. Egy dombaszi munkásnő így kommentálja az eseményt a lapban : *"Sohasem hittem volna, hogy nálunk ilyen dolgok is megtörténhetnek."* A derék elvtársnő építő munkája végeztével ismerőseihez látogatott. Egyszer csak észrevette, milyen furcsa nyakláncot hord a ház fiatal lánya. A munkásnő alig akart hinni a szemének : az aranyozott láncon kereszt függött. Amikor érdeklődni kezdett, az eladósorban lévő lány türelmesen megmagyarázta : most éppen ez a divat, s a moszkvai nagyáruházban, a *"Gum"*-ban, de másutt is emléktárgyként árulják... *"A magyarázat,* folytatja a levelező elvtársnő, *valósággal megdöbbentett. Soha nem tudtam volna elképzelni, hogy szocialista kereskedelmünkben ilyen árucikkeket lehessen találni..."* Az ifjú kommunisták lapja további leveleket is idéz. Moszkvában öt lányt és három fiút láttak kereszttel. Az egyik levél írója szükségesnek tartja megjegyezni, hogy ezek a fiatalok nem lehettek tudatlanok vagy rosszul neveltek: *"Kezükben könyvek és papírtekercsek voltak..."*

Látva azt, hogy a veszedelem mennyire elharapódzott, a "Komszomolszkaja Pravda" nekilátott az ügy kivizsgálásának. Csikin elvtárs, a lap kiküldött munkatársa a minisztériumokban persze csak tagadó választ kapott: *"Hogy a mi szocialista kereskedelmünk kereszteket árul ? Higyje el, elvtárs, ez egyszerűen lehetetlen!"* A *"Gum"* üzletvezetője így nyilatkozott : *"Ilyen árucikket mi soha nem rendeltünk, s ezek szerint nem is árusíthattunk."* Mivel Csikin elvtárs sehol sem kapott kielégítő választ, elhatározta, hogy maga látogat el helyszíni szemlére a *"Gum"*-ba. A divatáru osztályon azután elképzelhetetlen, ördögi látvány tárult szeme elé : két csinos és *"kissé túlságosan kirúzsozott"* elárusítólány nyakában, a ruhakivágásban, éppen a *"Gum"* jelvényével ellátott kötény fölött — ott csillogott a kereszt!

A két elárusítólány, Ina és Valja nem hívő ; mindketten kommunisták, a Komszomolnak is tagjai, s ráadásul az *"ország legjobb áruházában"* dolgoznak ! Csikin elvtárs, ha szabad ezt a kifejezést használni, égnek emelte a szemét, s keserűsége csak annál nagyobb volt, hogy Ina és Valja nem érezte magát bűnösnek. Valja csak a vállát vonogatta : *"De hiszen ez csak egy csinos és divatos árucikk, tetszik a vevőknek, s mindössze három rubelba kerül. Hogy a kereszt mit keres ott a láncon, az már nem énrám tartozik."* Mindez lehet, hogy így van, folytatja tovább elmélkedését a buzgó újságíró, de az áruházat elözönlő jó vidékiek, amikor a két, *"utolsó divat szerint öltözködő"* elárusító elvtársnő hamvas keblén meglátják az inkriminált "tárgyat", nem tudnak a kísértésnek ellenállni. Az aranyozott láncon függő keresztek azután így kerülnek el a szovjetföld legtávolabbi szegletébe is. Az üzleti szellem az elárusító elvtársnők tudatában elhomályosította a marxizmus-leninizmus alapvető filozófiai igazságait.

Még szerencse, hogy Csikin elvtárs meggyőződéses ateista, különben kicsúszott volna száján a bibliai mondat : "Bocsájtsatok meg nekik, mert nem tudják, hogy mit cselekednek." De mégis, hogy juthattunk ide ? — teszi fel a kérdést a "Komszomolszkaja Pravda" munkatársa. *"Miért nem vitatták meg a kérdést az áruházban, miért dől be szocialista kereskedelmünk az értelmetlen divatnak, miért lehet majom-ősünk tudatosabb, mint egynémely dolgozónk?"* Csikin elvtárs cikkét dohogva fejezi be, mondván hogy a húszesztendős komszomolisták elmaradottabbak az ideológiai fejlődésben, mint a kisiskolások : *"Vajon meg kell-e őket tanítani arra, hogy a csillag és a kereszt nem divatcikk, hanem jelkép? A csillag a szabadságé, a kereszt pedig a rabszolgaságé!"*

Csikin elvtárs ezzel mindent kinyilatkoztatott ; azt viszont — legyen ideológiailag bármennyire fejlett — még ő sem tudta megmagyarázni, hol gyártják ezeket a kereszttel díszített nyakláncokat, s főleg : miért ilyen nagy iránt a kereslet.

G. R.

A VÉG KEZDETE HISPÁNIÁBAN

HA MAGYAR LÁTOGATÓ jár Spanyolországban, az idegen nyelv ellenére, szinte otthon érzi magát. És ezt — persze — nem a táj, még kevésbé az éghajlat teszi, hanem a mindennapi élet légköre. A diktatúra atmoszférája. Igen, a diktatúra penetráns terpeszkedése, minden zugban érezhető jelenléte. De számunkra a spanyol parancsuralom mégis elviselhetőbbnek rémlik a hazainál ; talán nem csupán azért, mert a más baját mindenki könnyebben tűri a magáénál, hanem azért is, mert — legalább a látogató számára — a rendőrháló ritkábbnak, lazábbnak tűnik, az ellenőrzés patriarchálisabbnak, szórakozottan félrepillantóbbnak.

De ennél a rokonságnál is meghökkentőbb, hogy — kivált a fiatalok köreiben — hasonló nyugtalanság érezhető, mint tíz esztendővel ezelőtt Magyarországon. Tavaly a madridi és a barcelonai egyetem diákjai fellázadtak, mert a diákszövetség vezetőit nem választhatták meg szabadon, hanem — miként ellenkező előjelű, de hasonszőrű diktatúrákban szokásos — hivatalok jelölték ki a funkcionáriusokat. Idén tavasszal aztán sok száz diák gyűlt össze egy barcelonai klastromban és megalapította a szabad diákszövetséget. A hatóságok elszigetelték az épületet a külső világtól. Beszüntették a villanyáram szolgáltatását, elzárták vízvezetékét, kikapcsolták telefonját. Ám az alapítók kitartottak. A szerzetesek kertjében termett spárgafőzeléken és a szomszédos francia iskola kerítésén átdobált zsömlén éltek. Végül is a rendőrség rohammal vette be a szent helyet és számos személyt letartóztatott. Ám a közvélemény rokonszenvezett a diákszövetség alapítóival, egy barcelonai bank pedig kamatmentes kölcsönt folyósított nekik, hogy kifizethessék a büntetéspénzeket.

*

A FIATALOK NYUGTALANSÁGA mindinkább átterjed szüleik korosztályára is. A legutóbbi diákzavargások folyamán letartóztatták egy magasrangú bíró fiát is. A madridi Akadémia utcában — vagy talán a spanyol főváros Andrássy - Sztálin - Népköztársaság út 60-ik számú épületével egyívású helyen — közölték az apával : menesztik állásából, ha fia nem hagyja abba politikai tevékenységét. Az apa erre az a tanácsot adta a gyereknek : csak folytassa, amit elkezdett. Magasrangú tisztek újítják fel a barátságot "pöttyös" iskolatársaikkal, holott hosszú esztendőkig létezésüket se vették tudomásul. Hivatalnokok politikai beszélgetéseket kezdenek és előrebocsátják : "Én is szabadelvű vagyok...". A rendőrtiszt, aki legutóbb a tüntető diákokat hallgatta ki, szükségét érezte, hogy saját és társai nevében leszögezze : "Nem képviselünk semmiféle meghatározott rendszert ; csak hivatásos rendőrtisztek vagyunk." Hány ezekhez hasonlatos kijelentés hangzott el 1955-56-ban Magyarországon ?

*

DE az ilyenféle jelenségeknél is súlyosabban esik latba a spanyol Katolikus Egyház magatartásában bekövetkezett — most már nyilvánvaló — változás. A polgárháború idején, majd Franco uralmának első szakaszában a Katolikus Egyház volt a diktatúra erkölcsi támasza. Később az alsó papság, a nép-közelben élő plébánosok nem egyszer állást foglaltak híveik mellett — a rendszer ellen. Szentbeszédeikben, sőt, még templomi hirdetőtábláikra kifüggesztett közleményeikben avagy sokszorosítva terjesztett hitbuzgalmi lapocskáiban, elítélték a parancsuralom brutalitásait. A tavaszi barcelonai diáktüntetésen 130 pap tiltakozott a rendőrség erőszakoskodásai ellen. Az ő fejükre is lesújtott a hatósági gumibot. Pontos adatokkal nem rendelkezünk ugyan, de elképzelhető, akadt olyan pillanat, amikor Franco börtönében legalább annyi katolikus pap ült, mint Kádár Jánosében.

A II. Vatikáni Zsinat reformjai bátorították a liberális gondolkodású papokat és híveket egyaránt. Emellett, merőben gyakorlati megfontolásból is, számba kellett venniök, mily ártalmas a spanyol katolicizmusnak, ha nem különíti el magát a hanyatló rendszertől. "Aggódunk, — mondotta egy lelkipásztor, — nehogy az Egyházat Francóval együtt koporsóba szögezzék."

*

HISZEN Francisco Franco már 73 éves. Noha gyakran és szívesen utal arra, hogy nagyapja 100 évig élt, apja pedig több, mint 90-ig, a *caudillo* legközelebbi munkatársai sem tagadják, hogy öregedésének jelei szellemileg is mindinkább nyilvánvalókká válnak. Így aztán utódlásának kérdése annál égetőbb, mivel hogy a *falange*, Spanyolország egyetlen törvényes, országvezető pártjának egysége is rég megbomlott már. A két fő irányzat közül az egyik — akár a sztálinistának mondott áramlatok a kommunista diktatúrákban — görcsösen ragaszkodik a régi, meghaladott elvekhez, módszerekhez, a másik pedig — akár a revizionisták különböző áramlatai a keleti tömbben — a rendszer korszerűsítését, liberalizálódását óhajtják.

*

DE MIKÉPP hajtsák végre a változásokat ?

Nem egy spanyol száműzöttel beszéltem. Mindannyian keserűséggel, sőt, legtöbbjük gyűlölettel szól a jelenlegi rendszerről. Ám bármely politikai irányzathoz tartozzanak is, szinte kivétel nélkül egyetértenek abban, hogy egy hirtelen változás Spanyolországban sok százezer emberéletbe kerülne. Nemcsak a politikai ellentétek, hanem a személyes és családi *vendetta* is tömegesen szedné áldozatait. Ezt pedig a legkevesebben kívánnák.

Sokan azt feltételezik, hogy a félénk lazításokat, a fölöttébb lassan kezdődő liberalizálódást elsősorban maga Franco bátorítja, a *falange* ortodox szárnyának aggodalmas ellenzése dacára. A *caudillo* igyekszik saját közéleti arculatát is megváltoztatni. Nem tetszeleg már a vaskezű országvezető pózában, inkább bölcs pátriárchának mutatkoznék, a nép atyjának, aki fölülemelkedett a kicsinyes pártviszályokon. Unokáival fényképezteti magát, avagy unalmasan békés horgászás közben. Még Santiago Carillo, a spanyol kommunista párt egyik vezetője is nyilvánosan kijelentette : a Franco rendszer "elveszítette fasiszta jellegét."

Általában Spanyolországban, de Hispánián kívül is úgy vélik, a legvalószínűbb, hogy Franco halála után, vagy talán még az előtt, sor kerül a Bourbon királyság visszaállítására. Nagy kérdés azonban, ki kerül trónra ?

*

A TÖRVÉNYES TRÓNKÖVETELŐ az 1931-ben lemondatott XIII. Alfonz fia, Don Juan. Don Juan európai kultúrájú, szabadelvű és noha mértékletesen, de mindenkor ellenzékben állt a jelenlegi rendszerrel. Elsősorban emiatt, de azért is, mert 35 évet külföldön töltött, azt hozzák fel ellene, hogy "elveszítette kapcsolatát Spanyolországgal". Közelebb áll Francóhoz Don Juan fia, a 28 éves Juan Carlos, aki nem olyan önálló egyéniség, mint apja és ha trónra emelik, Franco és tanácsadói éppúgy kezükben tarthatják az országot, mint eddig. Don Juan esetében ezt nem remélhetik. Juan Carlos azonban csak akkor hajlandó megkoronáztatni magát, ha apja lemond a trónról, amit általában valószínűtlennek tartanak.

A Bourbonok Carlista szárnyának jelöltje Xavér, bourbon-pármai herceg. Júliusban a rendőrség feloszlatta híveinek Villarealban készülő gyűlését, amelynek résztvevői "demokratikus szabadságjogokat" követeltek "minden spanyol számára."

*

FRANCO UTÓDLÁSÁNAK kérdése tehát legkevésbé sem tekinthető tisztázottnak. Nem vitatható azonban, hogy a változás előszele mindinkább erősödik. Viszont az ellenzék különböző árnyalatai nem alkottak még szövetséget sem az országon belül, sem külföldön, bár a keresztény demokraták nemrég egyesítették különböző frakcióikat, a szocialisták pedig átszervezik pártjukat.

Egyes megfigyelők szerint a kommunisták tevékenysége meglepően erőtlen. Pártjuk moszkvai és pekingi csoportra szakadt, Manuel Fraga Iribarne tájékoztatási miniszter pedig úgy igyekszik a két kommunista frakció ellentéteit elmélyíteni, hogy malíciózus buzgalommal kinyomtattatja a kínaiak szovjetellenes kirohanásait. Ám elgondolkoztató epizód, hogy nemrég letartóztatták a légügyi miniszter fiát, aki apja hivatalos gépkocsiját használta fel kommunista röpiratszórásra.

Problématikus a legutóbb némi szabadsághoz jutott szakszervezetek és a háttérbe szorított, de azért összetartó anarchisták esetleges magatartása is. Szinte lehetetlen az egyes csoportok erejét fölmérni, mert a cenzúra alig számbavehető enyhítése távolról sem ad módot arra, hogy a közhangulat valóban kifejezésre jusson.

*

A KÜLFÖLDI BEFEKTETÉSEK és a turistaforgalom eredményeként a városokban fellendült ugyan a gazdasági élet, de a spanyol falu képe évtizedek óta alig változott és a földmívelő lakosság nem csekély hányada nyomorszinten tengődik. Az agrárproletariátus és az ipari munkanélküliség problémáját, — ha természetellenes módon is, — de szinte csaknem megoldotta az a tény, hogy több mint egy millió spanyol (a munkaképes lakosság egy hetede) Franciaországban, Nyugat-Németországban, Svájcban és Angliában keresi meg kenyerét. Hasonlóképpen menekültek, főleg a falvakból, külföldre, mint ahogy a magyar fiatalok a városok felé áramlanak és az öregekre hagyják a termelőszövetkezeteket.

Bár a diktatúra ma — pontosan harminc esztendővel a spanyol polgárháború kitörése után— egyelőre még kezében tartja a gyeplőt és elég szorosra fogja, úgy tűnik, Francisco Franco y Bahamonte parancsuralma nem lehet már hosszú életű. Eléri a diktatúrák sorsa. Valamennyi diktatúráé. És a jelek arra mutatnak, hogy az elmúlt néhány év fokozódó erjedése már a vég kezdetét sejteti.

A spanyolok szerencsésebbek a magyaroknál. Ha majd a maguk kezébe veszik sorsuk intézését, nem akad "testvéri nagyhatalom", hogy a nép többségének ellenére páncélos hadosztályok segítségével restaurálja a csődbe jutott elnyomó-rendszert.

V. S.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

BÚRA DERŰ

ÁBRÁZATÁN inkább bú, mint harag, mondja Hamletnek holt apja szelleméről Horatio. Inkább bú, mint harag ült Tamási Áronén is, amikor 1960-ban, az esztendő vége felé Londonban járt. A harag sehogyan sem állt a természetéhez, szomorúságot csak feneketlen mélységből lehetett fakasztani. Dehát mélyfúrókkal dolgozott a mögötte hagyott évtized. Első külföldi útja volt a második világháború után az a londoni.

Íróküldöttségben jött, ötödmagával. Hivatalos minőségét úgy értelmezte a delegációvezető, hogy zsebébe rejtette az író útlevelét. Elkobozta, mondhatnám látszatra rosszakaratún, pedig csak az igazság szerint. Tamásinak fogalma sem volt : meddig maradnak, mikor kelnek át Párizsba s ott hány napig időzhetnek. Érdeklődésére hol tréfásan kitérő, hol ködös, egyszer-kétszer ingerült válasszal szolgált a terelőjük. Legyünk méltányosak. Szurkolt nagyon, félelemből tette, amit tett, nem nagyzási hóbortból. Négy év telt el a Forradalom óta s e robbanékony szó még kikiugrott az angol sajtó élére. Tudtak arról a békéltető, de önérzetes szózatról is, amelyet névtelenül Tamási Áron fogalmazott a harcok elülte után. A delegáció vezetőjéről nem tudtak. Holott a párt őt tette meg lángész-felelősnek. A küldöttségben ugyanis volt Tamásin kívül még két igen jeles író. Szerepük úgy oszlott meg, hogy nekik jutott a belső fölény és külső megalázás, terelőjüknek a hatalom és félelem. Szigorúan tartva saját játékszabályait, Tamási Áron erről komolykodó belátással, azaz pusztító iróniával beszélt, igen csöndesen. Aztán kapott egy szívrohamot, órákig feküdt borogatással az ágyamon. Keserves ára van a védekező humornak olyan helyzetben, amelyre támadó harag a természetes mozdulat. Befelé robban a szív. Jézus is, amikor csordultig telt jogos indulattal, korbácshoz folyamodott. Nem mindenki teheti.

HARAG nélkül a bú másért ült ki olykor az arcára. Négyszemközt s a szokottnál is csöndesebben oldódott belőle a szó barátokról és fegyvertársakról. Akik csak okosan, de nem becstelenül viselkedtek a rémület éveiben. Úgy tagadták meg őt az önvédelem kifinomult, negatív művészei, hogy közben nem árulták el. Bajtársi fegyverükre számított a bajban s azok a kisujjukkal sem bántották. Minek neki a mások fegyvere, majd eltáplálja Tamási Áron testét a játékos lelke !

Sérült ember volt, mint a legtöbb magyar, aki nem tántorodott meg 1945 és 1956 között. Magát még tisztán tudta látni, sorstársait csak torzultan, hamis vád alatt, a legjobbakat is, függetlenül a lehetőségektől. A lehetetlenben csalódva sebesült meg, az a gondolat keserítette, hogy aki szerinte megtehette volna, nem kényszerítette Rákosit és Révait több tiszteletre az igazi magyar irodalom oltáránál.

Igazságtalan volt. De neki igazságként fájt, amire emlékezett, jobban bántotta, mint a csalás, hazugság vagy tragikomikus őriztetése külföldön. Hiába hajtogattam, hogy nagy veszély fenyegette azokat a tehetetleneket is, akikre gondol, — csak ingatta a fejét hitetlenül. Évek múlva mégis belátta. Így a halál küszöbén már nem az ártatlanokat oldozta fel magában, képzelt bűnök alól, hanem az ellene valóban vétkezőket.

JÖTTEK s eloszoltak a fellegek ; Áron visszaváltozott Ábellé. Góbé mitológia nélkül, pusztán azzal, hogy Londonra is érvényesült Farkaslaka stílusa. Mint annak idején a kolozsvári New York kávéházra, aztán meg a budapesti Centrálra.

Kabátot vásárolt Alíszkának, a feleségének, akitől különváltan élt. Hogy másban, mint a legjobb boltban, meg sem fordult a fejében. Világszépek a londoni elárusítólányok és próbakisasszonyok, mintha a természet egy film-magazin fénymázas címlapjáról mintázott volna minden tízből hatot, hetet. Vagy talán ők mintázzák magukat ? Tamási Áron már régen választott, eldöntötte, melyik kabát kell. De azért hagyta, hadd próbáljanak tovább, fel-alá vonulva előtte az áruházi lányok. Noszogattam, gyerünk már, London fene nagy s hátha csak egy-két napjuk maradt már ? (Hogy pontosan hány, az a delegációvezető titka volt, öt útlevéllel a zsebében). Áron elcsodálkozott. Már megint hová siet úgy ? Csak üldögéljünk szépen ezen a szép sétatéren. Hiszen megfizessük a pad árát !

Antropológus nem álmodhatott volna hosszabb koponyáról, mint az övé. Büszke is volt az ázsiai származásnak erre az állítólag csalhatatlan, de mindenképpen nyúlánk bizonyítékára. Csudálatosképpen mégis kultuszt üzött kalapokból, szinte akkorát, mint Churchill. Koponyarejtő kalapjai mindig megérdemeltek egy méltányló, tartós pillantást. Itt még kapható panamakalap ? — érdeklődött olyan aggodalommal, mint más, hogy helyén van-e a Nelson oszlop vagy a British Museum. Ama krémszínű nyári szalmafövegre gondolt, amelyet Krúdy Gyula virágkorában viseltek borvizes fürdőhelyen vagy egy sóstónál. Hogyne lett volna kapható ; Londonban békésen egymás mellett él a Beatnik viselet a századelejivel. Áron úgy szerette ezt a zsákmányát, hogy a szállodaszobában se került le róla. Ült s viselte. Csak azt fájlalta, hogy nincs két feje, akkor kettőt vehetett volna. Hazatérése után ezt a bánatát elpanaszolta az Élet és Irodalomban is, ha jól emlékszem egy karácsonyi számban.

Indulás előtt körülnézett, hogy miféle apróságokat vihetne még az otthoniaknak. Golyós iront, öngyújtót, szemüvegtokot, efféléket.

— S viszek ebből is egyet.

Arra néztem, amerre mutatott. Nem volt félreértés, egy fegyvertelen londoni rendőr állt az ujja irányában.

— Egy ilyen rendőrt ?

— Éppen ilyet.

— S azt minek ?

— Mintának.

ALBERT PÁL

GAZDAG SZEGÉNYEK

A WROCLAW-I KÍSÉRLETI SZÍNHÁZ PÁRIZSI VENDÉGJÁTÉKA

A PÁRIZSI "Théâtre des Nations"-nak legutóbbi előadásáról szóló beszámolót személyes vallomással kell kezdeni : az elmúlt tíz esztendőben olyan mély és megindító színházi élményben ritkán volt részünk, mint amilyenben most a lengyel Jerzy Grotowski kísérleti stúdiója, a wroclaw-i "Laboratórium-színház" részesített minket. Lelkes szavunkat alaposan megfontoltuk : több száz színházi est közül az abszolút felső fokú jelzőt Lawrence Olivier Titus Andronicus - alakításának, Luchino Visconti Goldoni-értelmezésének, a "Berliner Ensemble" fegyelmezett tökélyének, a "Piccolo Teatro di Milano" néhány előadásának, Peter Brook Budapestet is megjárt "Lear-király" rendezésének, Roger Blin Genet-interpretációinak (elsősorban "A négerek"-nek) osztanánk ki. Lengyelországi turisták, álljatok meg Wroclaw-ban ; magyar rendezők, színészek, színházi szakemberek, zarandokoljatok Wroclaw-ba : a megrázó élményért, a hitetlenül is vallásos katarzisért, de a tanulságért is : a szocialistának hirdetett naturalizmus, a félreértelmezett Sztanyislavszkij-módszer, a nehézkes és részletező szájbarágás, a kényelmet kiszolgáló olcsóság vagy csak a felületes fogásaiban ellesett "modernizmus" helyett — nem tudni, mennyi bátorság és ügyeskedés árán, de hiszen nem a diplomácia, a hit és az eredmény a fontos — megszokás és bürokrácia ellenére a színház, a színjátszás lényegére vonatkozó kérdéseket újra fel lehet tenni, s a választott úton egyre messzebb menve megközelíteni a végső kilométerkövet.

MIELŐTT magáról a párizsi vendégszereplésről beszélnénk,szóljunk néhány szót magáról Jerzy Grotowskiról és együtteséről, hiszen ha valakire, rájuk áll az, hogy a sikeres eredmények nem választhatók el a hétköznapok munkájától. Grotowskit elveiről, módszereiről hallhattuk a "Nemzetek Szinházá"-ban tartott sajtókonferenciáján ; akiknek ez nem adatott meg, azoknak felhívjuk a figyelmét az első velük foglalkozó, nyugati nyelven írt könyvre : Eugenio Barba : *"Alla ricerca del teatro perduto : Una proposta dell'avantguardia polacca"* című művére, amely olaszul, a páduai Marsilio kiadónál jelent meg. Jerzy Grotowski, aki ma harmincharmadik évében jár, s aki "A székek" című Ionesco-darab varsói rendezésével tűnt fel 1957-ben, "laboratórium-színház"-át 1959-ben alapította a Krakkó-környéki kisvárosban, Opoleban ; a társulat innen költözött át tavaly az alsósziléziai Wroclaw-ba. A wroclaw-i "laboratórium" hivatalosan tulajdonképpen nem is színház ; státusa szerint "kutató intézet" a színpad elméleti és technikai problémáinak és a színészmesterség titkainak feltárására. Munkatársainak száma is igen csekély, alig hét-nyolc személy, egy irodalmi kritikus, egy díszlettervező s néhány, külön elméleti feladatkörrel is megbízott színész, akik szellemi vezetőjükkel, tanácsadójukkal, "mágusukkal', Grotowskival szoros közösségben dolgoznak.

Grotowskinak sokszor feltették a kérdést, milyen irányzatok, milyen renedezők és teoretikusok hatottak rá. A névsor, amely inkább csak utólagos magyarázatként vagy hasonlatul szolgál, igen hosszú lehetne, s Sztanyiszlavszkijtól Mejerholdig, az Actor's Studiótól a régi kínai operáig vagy a japán "no"-kig, a középkori színpadtól Antonin Artaud-ig terjedne. A felsorolt hagyományok lényege mai szemmel nézve : a naturalizmus, a prózaiság elutasítása ; a hatások összegezése, iskolás eklekticizmus nélkül, saját gyakorlatát követve s csak utólag elmélkedve : ide jutott el Grotowski is.

A LENGYEL RENDEZŐ munkáját alapvető kérdéssel kezdte : mi a színház lényege ? Mi a színházban az, amit sem a film, sem a televízió nem helyettesíthet ? A válaszhoz "negatív", kizárásos úton jutott el : az igazi színház *"szegény színház"*, amely parazita és tolvaj társától, a *"gazdag színház"*-tól abban különbözik, hogy minden, más művészeti ágat is jellemző vonásról lemond. Grotowski tehát sorban lemondott a nézőket a színészektől elválasztó, a *kommuniót* látvánnyá lefokozó ún. "olasz színpad"-ról, a rivaldafényről, a színes reflektorokról, a ravasz világítási hatásokról, a zenekíséretről, a maszkról, sőt — bár talán elhamarkodva — magának az irodalmi szövegnek az egyeduralmáról is. Az így megtisztogatott színházban végül is két lényeges elem maradt : a színész és a néző. Grotowski tehát minden figyelmét a színész munkájának elmélyítésére valamint a színész és a közönség új kapcsolatának megteremtésére fordítja. A lengyel rendező rituális-vallásos megfogalmazása árulkodó : szerinte a színház szentségtörő vagy kegyelemtől megérintett szertartás, mágikus aktus, ahol a színész önfeláldozására, magát felmutató *"offertorium"*-ára a néző személyes részvétellel válaszol, s a darab előadóival az *Eros* és *Charitas* kettős fogalmával jellemezhető spirituális közösségben egyesül.

Ez a ritka, áhítatos pillanat színésztől és nézőtől egyaránt sokat követel. Grotowski színészeit hosszú esztendőkön át képzi, bár célja éppen ellenkezője a színiiskolákénak : nem fogásokat, trükköket tanít, hanem éppen az esetleg meglévő komédiázó kedvet igyekszik megtörni : Mejerhold "biomechanikájának" alapján vagy a távol-keleti jóga segítségével, akrobatikus vagy légzési gyakorlatokkal, az izommunka és hangképzés új lehetőségeinek felkutatásával felszámolni a megrögzött mozdulatokat, a lélek felmutatását akadályozó test ellenállását.

MÁR EBBŐL IS KÖVETKEZIK, hogy Grotowski színháza a lehető legtávolabb áll a naturalizmustól : színésze nem "interpretál", nem figurát alakít, hanem spirituális élményeit külső nyelvre, a test jeleire lefordítva saját magát adja ; nem egyszeri hőst jelenít meg, hanem az emberiség örök mítoszaira ad a lehető legőszintébben egyéni választ ; nem szerepet játszik, hanem a lélek végső lemeztelenítésével azt mutatja meg, hogyan szeretne vagy tudna az adott helyzetben ő maga viselkedni.

A színjátszásnak ez az értelmezése nem tűr lelki vagy fizikai szemérmet, sem hazugságot : a megrendítő igazsághoz, a színházi és hétköznapi maszkok letépéséhez könnyön, vonagláson, félelmetesen feltörő hangon, extázison át vezet az út. Az őszinteségnek ilyen fokára a néző is csak hasonló őszinteséggel, magábaszállással és tárulkozással válaszolhat. Grotowski jól tudja, hogy ez a kettős találkozás kivételezett, magasztos pillanat ; a kényszerítő anyagi körülményeken kívül ezért is tekinti színházát "elit-színháznak", s ezért is játszik csupán néhány tucat néző előtt. Kelet-európai rendezőről lévén szó, ugyancsak elgondolkoztató ez az "arisztokratikus" magatartás. De Grotowski válasza mégis igen tanulságos : az "elit-színház" nem a társadalom vagy a kultúra kiváltságosait várja, hanem a lélek "elitjét", legyen az gyári munkás vagy egyetemi tanár : mindazokat, akik belső kényszerét érzik, hogy a közös katarzisban részt vegyenek.

A második válasz szintén megfontolandó : a tömegeket szolgáló színházi kultúra nem két vagy három több ezer férőhelyes színikombinátot jelent, uniformizáló ízléssel és előre látható vastapssal, hanem egyéni, mély igényeknek válaszoló, "minőségi" választást : olyan körülményeket, ahol a társadalom bármely tagja pillanatnyi kedve, szükséglete szerint, belső hangnak engedelmeskedve maga döntheti el, a legváltozatosabb irányokat képviselő színházak közül melyikbe kíván betérni, színes látványon akar-e szórakozni vagy megtisztító szertartáson részt venni. Grotowski elképzeléseiben a szolgálat vágya és ez az alapvető demokratizmus az egyik legrokonszenvesebb vonás : a "szegény színház" prófétája következetesen járja a maga útját, de ha tehetné, akkor is csak példával, nem rendelettel térítene, misszionárius helyett akkor is csak misztikusnak maradna meg.

GROTOWSKIÉK régebbi előadásairól, Marlowe "Doktor Faustus"-ának, Byron "Káin"-jának, Mickiewicz "Ősei"-nek vagy Slowacki "Kordian"-jának bemutatójáról csak néhány elszórt újságcikkből vagy Eugenio Barba könyvéből értesülhetett a párizsi közönség. De jöttüket a hírnév így is megelőzte, s nem is lehetne azoknak számát megmondani, akik a "Théâtre de France"-ban megtartott öt előadásról kirekedtek : annál kevésbé, mivel a lengyel társulat nem mondott le hazai szokásáról, s Párizsban is minden egyes alkalommal csak hetven-nyolcvan néző előtt játszott. Műsorukon a 17. századi spanyol "aranykor" legnagyobb drámairójának, Calderonnak "El Príncipe constante" — "Az állhatatos herceg" — című verses drámája szerepelt a lengyel romantikus költő, Slowacki fordításában.

Az "El Príncipe constante" — amely a mórok fogságába esett spanyol herceg, Don Fernando történetét mondja el, aki inkább a szenvedést, a rabszolgaságot és végül a halált választja, de nem engedi, hogy királya keresztény templomok fejében váltsa ki — Calderon kevésbé ismert darabjai közé tartozik. Grotowskiék választása bizonyára nem is volt véletlen : így legalább kevesebben feszegethetik a hitelesség kérdését, s a keresztény hit és királyhűség történelmi drámájában a nézők nagy többsége a mai szemmel értelmezett mítoszra vagy alázat és küldetéstudat, szenvedés és megbocsájtás, állhatatosság és extázis örök passiójátékára figyelhet. Az "El Príncipe constante" a wroclaw-iak előadásában, elveiknek megfelelően, nem is cselekményes színmű, hanem egyszerre szertartás és az "állhatatosság", az önfeláldozás tanulmánya. Calderon darabjából csak a váz marad meg, az se meghatározott korra utalva, hanem időtlenül, általános érvénnyel : a fogságba esett herceg, aki egy magasabb szellemi rendben hisz, szelíden és állhatatosan mond ellent hite megtagadására váró kínzóinak, akiknek végül csak testén van hatamuk, lelkén soha, s akik kegyetlen tetteik után maguk is megbűvölten vagy bűnbánóan nézik a világukban idegen, földöntúli tisztaságot.

A MITIKUS, mélyen spirituális tartalmú, de nagyon is mai érzelmekkel megtölthető téma már Grotowskira vall; értelmezése, lenyűgöző megvalósítása pedig pontról pontra igazolja a rendező-apostol elveit. A magas kerítéssel körülvett, cserényre, ókori cirkuszra vagy bikaviadal arénájára emlékeztető, aránylag kis méretű színpad teljesen üres ; az egyetlen díszlet egy kisebb emelvény, ahol az alig egyórás előadás során Fernando, az "állhatatos herceg" szenved és agonizál. Világításul is csak két fehér fényű, mozdulatlan reflektor szolgál : a különböző fényhatásokat, az árnyékok játékát már csak a színészek balettja éri el. De valójában mindazt — díszletet, kelléket, kisérő zörejt vagy zenét —, amiről a "szegény színház" lemondott, maguk a színészek, Fernando, a Fez-i mór király és emberei meg Fenix, a bűnbánó Magdolnára emlékeztető infánsnő varázsolják elő pantomímnál stilizáltabb és mélyebbről jövő mozdulatokkal, soha nem hallott, kísérteties vagy zenekarként búgó hangokkal : madárcsicsergést vagy vihart, pata-kopogást vagy velőbe ható Jób-panaszt, fájdalmas zokogást, amely egyben udvari ünnepséghez szolgáló tánczene dallama is. S maga a jelmez is éppen csak utalás : katonás öltöny a rossz lelkiismeretű, kollaborálásra szólító kínzóknak, fehér ágyékkendő és bíbor palást az állhatatos rabnak ; a színész egy mozdulatára ezekből lesz vezeklőcsuklya, szemfedő vagy misztikus házasság, feloldozó égi szerelem bizonyítéka. A kerítéstől övezett játékteret emelvény veszi körül : a néhány tucatnyi néző itt foglal helyet.

A SZÍNPAD KÖZEPÉN a figyelő szemeknek kiszolgáltatott színész teljes paroxizmusban, minden izma rándulásával szenved, s a misztikus élménytől élővé lett teste maga is színház : legkisebb rezdülése is jel, az idegek pályáján keringő szellemiség jele. Ezt a szenvedő, de hajlíthatatlan férfit, a klasszikus Pietákra, Mantegna vagy Caravaggio Krisztusaira, Szent Sebestyénjeire, Greco átszellemült alakjaira emlékeztető herceget gyarló kínzói bosszúsan vagy megdöbbenten lesik, maguktól is rémülettel kérdezve : honnan a hit, s még inkább : az idegen, a más ember hitének ereje, s hol az extázis határa ? S őket, a megostorozottat és az ostorzókat figyelik, a második gyűrűben, a nézők, akik ha ateisták, mint Grotowski maga is, tűnődve kérdik : miért az extázis, miért vállalja az ember még a szenvedést is ? ; ha meg éppen hívők : hogy hitetlen színész, csak emberségébe alászállva, miért tud így, belülről, rákérdezni a vallásos elragadtatásra ?

A válasz, az igen vagy a nem, szinte már mindegy is, az orfikus igék is csak feleletnek álcázott kérdések ; a lényeg az, hogy Grotowskiék Passiója — mert mi más lenne "Az állhatatos herceg"? — a mai színház egyik lehetséges útját végigjárva ott és úgy kérdez rá a határ-jelenségekre, tehát a végső dolgokra, mint a színházat, művészetet teremtő, újraszülő pillanatok neves vagy névtelen mágusai tették.

André Fontaine cikke Méray Tibor könyvéről

Mint az "Irodalmi Újság" már megírta, a német nyelvű kiadás után franciául is megjelent Méray Tibor könyve a szovjet-kínai konfliktusról. ("La Rupture Moscou-Pékin", Editions Robert Laffont, Paris). A könyvet, amelyet a Párizsi Televízió is ismertetett, a francia sajtó melegen fogadta. A megjelent kritikák közül az alábbiakban közöljük a "Le Monde" cikkét, amelyet a lap külpolitikai szerkesztője, André Fontaine írt.

VALAMENNYI MŰ KÖZÜL, amit a "szocialista tábor" nagy hit-szakadásának szenteltek, íme, kétségkívül a legjobb, minthogy a legvilágosabb s amelyik leginkább a dolgok mélyére hatol. Témája feldolgozásában nagy segítséget nyújtott a szerzőnek személyes tapasztalata. Méray Tibor, aki ismert kommunista író és újságíró volt, s akit Kossuth-díjjal is kitüntettek, Mao hatalomra jutása után négyszer járt Kínában. Később Nagy Imre egyik legfőbb támogatója lett s könyvet is írt a magyar miniszterelnökről, amely nemcsak a lélekrajzot illetően magávalragadó, de tanulságosan szól a szocialista államok viszonyáról is a hruscsovi időkben. 1956-ban természetesen elvesztette a hitet, ami addig éltette : "Kezdetben vala az álom", írja most könyve bevezetőjének első sorában. Az álom csupán álom maradt ; valóra váltása megtört az emberi természeten és a rendszereket túlélő nemzeti érzésen. Ez az utóbbi jelenség mostani könyvének fő témája.

A KÖNYV több fejezetből áll s ezeknek már a címe is utal a szovjet-kínai konfliktus összetevőire : "két vezér", "két birodalom", "két forradalom", "két életszínvonal", "két bőrszín". A nagy gonddal összegyűjtött anyagból világosan kiolvasható, hogy a szovjet-kínai kapcsolatok sohasem voltak zavartalanok, s különösen nem Sztálin idejében. Sztálin politikája Mandzsuriával, Mongóliával, Tannu-Tuvával és Szinkianggal kapcsolatosan éppen olyan beszédes, mint Csang Kaisek irányában tanúsított magatartása 1926-1927 körül, vagy a Maónak nyújtott igen szerény anyagi segítség, a kínai kommunisták győzelme után ; ehhez a győzelemhez Sztálin egyébként semmivel sem járult hozzá.

MÉRAY TIBOR úgy véli, — s ezen a ponton jómagunk is hasonló következtetésekre jutottunk —, hogy Hruscsov 1954-es pekingi utazása volt az az alkalom, amikor általános egyességet kötöttek a kínai vezetőkkel. Ez utóbbiak áldásukat adták Malenkov tervbe vett menesztéséhez, az ellenérték viszont a szovjet gazdasági segély jelentős megnövelése volt. Fel lehetett volna tennie azt a kérdést : vajon nem volt-e már ekkortól kezdve szó az atom-segítségről is, hiszen, ha nem tévedünk, a híres orosz fizikus, Kapica ott volt a küldöttség tagjai között. Az 1957-ben megkötött — és azóta Moszkva által gyakorlatilag felmondott — atom-szerződést hosszas tárgyalásoknak kellett megelőzniök. Mindenesetre úgy tűnik, a kínaiak később mindig úgy tekintették, hogy Hruscsov visszaélt a bizalmukkal.

A SZERZŐ további feltevéseket is ismertet, amelyek közül némelyik talán vitathatóbb. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy ezeket a feltevéseket is mindig a szövegek aprólékos vizsgálata előzte meg és állásfoglalása minden elfogultságtól mentes. Az ilyen könyv azt bizonyítja, hogy — ellentétben az elterjedt előítélettel — a tárgyilagosság még a legidőszerűbb kérdések vizsgálatakor is lehetséges, ha a történész anyagát mélyrehatóan elemzi, s ha tollát nem vezeti más szenvedély, mint az igazságé.

TŰZ TAMÁS

Versenyt az esztendőkkel

— 25 ÉVE HALT MEG BABITS MIHÁLY —

Mennyit ültem e hegy fölött, a hajnalok karzatán s tünödtem, milyen a halál? De egy csillagot sem értem rajt, mikor a semmi mögé elbútt!

1941. NYARÁN behívtak tábori-lelkészi tanfolyamra, Pécsre, a Zrínyi-hadapródiskolába. Szabadidőnkben az intézet medencéjében lubickoltunk, vagy a hársak alatt andalogtunk karpaszományos honvédi zsávolyruhában, miközben franciául társalogtunk a Berlitz-féle módszer alapján. A fiatal pécsi írók és költők, Makay Gusztáv, Csorba Győző, Harcos Ottó valahogy megszagolták, hogy ott vagyok s elvittek az irodalomtudós Várkonyi Nándorhoz. A négytornyú székesegyház alsó templomában elmondott korareggeli misék után jóleső kéjjel szívtam be az ózondús levegőt. Egy hajnali felhőszakadás után, hazamenet a dómból, hatalmas rákot pillantottam meg az utcán. Kényelmesen sétált a kövezeten. Hogyan került oda, nem tudom. Bizonyára a lezúduló víz sodorta le valamelyik hegyi patakból a baljóslatú szörnyet.

AZNAP FUTOTT BE Babits halálának a híre. Nem hozta különös hírmondó, csak a napilapok számoltak be róla. Megállt kezemben a ceruza, mellyel egy könnyű dalt vetettem papírra Hofmannsthal vagy Fernand Gregh stílusában. Havas Boldogasszony ünnepén halt meg, nyár közepén, in dedicatione Sanctae Mariae ad nives, stílszerűen ahhoz, aki mindig hitt a csodákban.

Pécsett járta az elemi iskola néhány osztályát s a ciszterciteknél végezte a gimnáziumot. Ide költöztek 1891-ben, amikor id. Babits Mihályt kinevezték ítélőtáblai bírónak. Itt kísérte lépteit gonddal édesanyja, Kelemen Auróra, kinek nevét egyik legszebb versében költő-fia magyarra fordította: Hajnalka volt az édesanyám... Itt bújta szenvedéllyel nagybátyja, Kelemen Mihály, nyugalmazott főtörzsorvos csaknem ötezer kötetre rúgó könyvtárát. Kedvence Verne, Dickens és Jókai volt. Folyóiratot is szerkesztett, amit jórészt sajátmaga írt és illusztrált. Már kisdiák korában megteremtette különös, benső világát. Könyvmoly lett. A "Gólyakalifa" hősében, Tábori Elemérben, önmagát rajzolta meg: "Mondja neki a doktor úr, hogy ne olvasson annyit — szólt édesanyám. — Mindig olvas, képzelje doktor úr, még ha vizitben vagyunk is, ő azt nézi, van-e valami könyv a szobában, és sokszor abban lapozgat, ahelyett, hogy részt venne a társalgásban."

Gyönyörű lakásuk volt, de ott is csak a könyvek érdekelték. Kitűnik ez egy osztálytársa leveléből, akit egyszer meghívtak uzsonnára: "Volt ott mászórúd, gyűrűhinta és korlát. Nekem, az egykori falusi gyereknek, mi kellett több? Azonnal kipróbáltam valamennyit és nem tudtam betelni a gyönyörűséggel. Miska — nagy csodálkozásomra — valahogy nem osztotta teljesen kitört örömömet. Szelíd, de egy kissé szórakozott, közömbös arccal nézte tornamutatványaimat, amelyeket ő nem látszott túlságosan nagyra értékelni. De aztán mégis, egy kissé félszegen, felkapaszkodott a gyűrűhintára, és térdben megemelte lábait, hogy azután néhány himbálás után unottan félrealljon..." (Franck Richárd 1962-ből származó levele Brisits Frigyeshez). Ugyanebből a levélből az is kiderül, hogy amikor visszamentek a gyerekszobába elfogyasztani a jó, tejszínes uzsonna-kávét, Babits előhúzott a sarokból egy verseskönyvet és fénylő szemekkel kezdett olvasva szavalni belőle.

PÉCSETT lett szerelmes a latin és görög nyelvbe. Latin tanára Bitter Illés volt. A sors különös játéka folytán tanár és tanítvány majdnem egymás mellett nyugosznak a kerepesi temetőben. "A Latin nyelvben nagy gyönyörűségem telik, — írja Kosztolányinak, — akár annak a dédapámnak, akitől kis amsterdami Tacitus-kiadásom rám maradt, s aki első lapjára jegyezte fel gyermekei születése évét." Ötödikben Mócs Szaniszló tanította magyarra. Ő szabott irányt a serdülő diák bontakozó képzeletének, írói hajlamának s vetette meg alapjait egyre táguló szellemi érdeklődésének. Babits hálás volt az adományért s "Timár Virgil fia" című regényében megörökítette tanára emlékét. A gimnáziumban Surányi Miklós egy évvel fölötte járt. Nyolcadikos korában Babits lett az önképzőkör alelnöke. Akkor ünnepelte az ország Vörösmarty születésének századik évfordulóját.

Klasszikus álmok

BABITS rajong a görög szépségideáért, a latin világosságért és a rendért, verseiben szeret ölteni hosszúredőzetű tógát, vonzzák a márvány ívek s tűnt fények palotái. Mégsem lehet klasszikus vérmérsékletként elkönyvelni. Különös klasszicitás az övé. Csak álmodik róla, de nem él benne. Mert bizony régen elzengtek már Sappho napjai s a költő eszméi csak halvány gondolatok, beteg, őrült, régi rajongók.

Nem lehet bezárni az elefántcsont toronyba sem, mint sokan szeretnék. Kitör onnét. Hogyan is tudna nyugodtan ülni ott, amikor a huszadik század új mitológiájában nemzeteket lát, hatalmas szörnyeket, küzdeni óriás testtel... taréjuk véresen ing még levágott farkuk vonaglik... vergődő kis nemzet-férgeket szorít kegyetlen. S milyen horáciuszi idill az, miből hegyi záporár, hullámtörés, lavina, láva s lobogó, örökös tűz tör elő?

Az irástudói önelégültség vádjára hadd feleljen betű szerint maga a költő: "Az első könyvem első oldalára a soha-meg-nem-elégedés himnuszát írtam be... Nincs jogom hát panaszkodni, ha ma is elégedetlenül futok, még; sokat szereztem, sokat el is dobtam; egy vállrándítással; gesztusaim idegesek voltak és türelmetlenek; soha le nem ültem egy pillanatra sem; gazdagságomban szegénynek éreztem magamat és fáradtságomban nyughatatlannak; nemcsak a könyvembe, homlokomra is fel van írva a 'soha-meg-nem-elégedés'."

S AZ EMBER?

Az, aki titkon búra hajolt, aki jöhetleneket remélt, aki a hajnal alkonya volt, aki mélán taposta a régi köveket, akinek ujjai alatt a líra hegedű-teste is csak nyögni tud s hörögni mint halódó... az messze van az egyén gőgjétől; inkább a magányos férfi alázatos, a felsőbb rendbe fogódzó zsoltárait zengi, aki tudja, hogy messze Napokban önnön ereje ráng és a planéták félrehajlítják pályája előtt az adamant rudakat.

Ma nagy téma a humanizmus. Mindig is az volt; csak más szavakkal írták körül, más szemszögből lesték jelenségeit. A szó értelme, a fogalom értéke még egy ember életében is változáson mehet át. Lehet, hogy Babitsében is átment. Lehet. Mert igazában senki se pillanthat bele egy lélekbe még verssorok, megnyilatkozások nagyító lencséjén át sem. Mondják, hogy a fiatal Babits humanizmusa dionysosi volt. Kié nem az, míg fiatal, erős s hozzá még tehetséges is? Később ez a mámoros, egy kicsit pogány, vetkőződő, magát-megmutató, bűvészkedő — tegyük fel — esztétikai humanizmus, melynek lobogó tüzére csak olaj volt az olasz reneszánsz, átalakult — hogy milyen erők folytán, döntsék el a lélekbúvárok, társadalomkutatók s a történelmet mindig a maguk privát megfigyelő tornyából fölmérő okosak — jó hazai szóval élve, irányt vett a keresztény humanizmus felé. Azaz röviden: kivirágzott a szeretetben.

Mint különös hírmondó

"MÁS VAGYOK MINT MÁS. Minek is tagadnám?" — írja a Medve-nótában. De ha más mint más, akkor mi Babits Mihály? Milyen költői rendhez tartozik? Láttuk, hogy csendes forrongásaival, örökös elégedetlenségével, századfordulós sóhajaival nem fér bele a klasszikus keretekbe. Még a világ is fordul s kiborul alóla. Kamasz éveinek láza visszavisszatér. Mint aggódó, sápadt kérdező, áll az elborult mező fölött, az ég alatt. Máskor így vívódik:

Ó ezek az emésztő pincelángok,
hogy mint a mécses, lángban egyre rángok
s tán ellobbanni nem tudok soha...

Hiába pogánykodik néha, hiába vonultatja föl Kronost az öreget és Bacchost a fiatalt s minden derűs égi mosolygót, antiksága csak költői játék: valójában inkább romantikus költői alkat.

Egyik tanulmányában Aranyt Petőfi fölé helyezi. Néhány versének hangja valóban Arany János-i, de akad olyan is, amelyik kísértetiesen közel áll Petőfihez. Természetesen, Vörösmarty nyelvének varázsa is ott bújkál a sorok között. Ebből a hármas gyökérből szöknek elő felejthetetlen magyar tájképei, elsősorban a kék egű, zöld dombú Dunántúl, e gömbölyű, szelíd, színjátszó kék vidék, hol mezők jönnek, erdőségek, jó vidékek, rossz vidékek, szép hazák, zöld hazák, hol a szőlő leve buggyán barnul a fanyar berkenye.

Tegezben már a nap nyila,
Ébred a szél, az ég lila,
Hajlik a búzaszál:
A légben óriási hold,
Tüzes, de némán, mint a holt,
Mint egy holt labda, száll.

Ez Szekszárd, 1915. nyarán, Istenem, fél évszázaddal ezelőtt. Ez az a régi sziluett, az alkonyba boldogult vidék.

HA PETŐFI ÉS ARANY a rónaságnak, Babits a szelíd lankáknak, a szőlőhegyeknek a hivatott énekese: "Virágos fákkal habzik a hegy, gyík surran a szurdékban, amerre az ember megy, a rög szinte él, a nap szinte nedves." Bár föltűnnek tájain a népi "gatyás jegenyék" is, de ez a táj már lágyabb, rafináltabb, mint Aranyé és Petőfié. Már belejátszik húrjaiba a nyugati líra bársonyos rezonanciája: "Prémes mezőkön, mint a füst, márványzik át a szél", mintha csak áttétele volna ez a mondat a Dante-fordítás egy sorának, ahol a víz úgy hullámzik, mint a márvány. Rokonszépségű sorokat százával találhatunk verseiben, kezdve a bámulatosan finom "Esti kérdés"-en, ahol "a hímes lepke kényes, dupla szárnyán / nem veszti a szivárványos zománcot." Van-e nyelvnek szebb muzsikája, mint az első sor kéttagú szavakból álló meleg lüktetése. Pedig van benne egy idegenül hangzó szó is, a "dupla", amit Babits könnyűszerrel helyettesíthetett volna a "kettős" szóval. (Használja is ezt később ugyanebben a versben, amikor az utcalángok kettős vonaláról ír.) Írhatta volna így is: kényes, kettős szárnyán. Még alliteráció is kerekedett volna belőle. De úgy érzem, hogy ebben a sorban a "dupla" uralkodik izgatóan, egzotikusan, a nagydob tompa, halk puffanásával. "Vagy épp a vízi városban, a Riván, / hol lángot apróz matt opáltükör, / merengj a messze múltba visszariván..." Itt is a "matt opáltükör" monarchiás levegőjű jelzője s természetesen az alliterációk! Ez már a köztudatban élő, legendás hírű formaművész Babits, vagy — Karinthy Frigyes torzító tükrében — az a Babits Bihály, aki született Szekszárdon. Néhány nappal születése előtt ugyanis rávette anyját, hogy utazzék Szekszárdra, nehogy a "Szekszárdon születtem, színésznőt szerettem" című leendő versében az alliterációt elrontsa.

RÍMTÁRA kifogyhatatlan; nemcsak az enyhe-renyhe, pattog-kattog rímek csendülnek föl tisztán, megnyugtatóan, de a vasútonhavas úton, zúg a sás-bújdosás, babonátnapon át, látomásból-aromás bor, az árnyékhalovány még, félék is fűszeresen, leleményesen, sőt — Kosztolányival ellentétben — nem riad vissza az egészen hanyag rímek használatától sem. Ritmusképletei néha mozarti muzsikába kristályosodnak: Zeng a nád a tó fölött, / Zeng a szél a nádon...; máskor szétterülnek súlyos rönköket cipelve magukkal "ábrándokbaburkoló, álomharanhúzó, hóbillentyűs, csíraváró meztelen" bonyolult jelzőket, de legprózaibbnak tűnő soraiban is mindig ott zihál az ellenállhatatlan sodrú, eleven lendület, vagy olajozott csapágyakon gördül előre a költemény gondolatokkal megrakott kocsija: "...halkléptű tollas szerecsen szolgáink leeresztették mögöttünk fölvonóhídját az éjnek."

Mennyi plaszticitás, egyfelől a márvány kemény hajlékonysága, másfelől a gobelinképek buja gazdagsága, látszólagos lomposság és éles, tiszta rajz, teremti élővé, maradandóvá a babitsi poézist: "Jő a fehér tigris, majd elnyújtózik a tájon, Csattogtatja fogát, harap, aztán fölszedi lomha Tagjait s megy, hulló szőrétől foltos a rétség, Megy s eltűnik az új tavasz illatos dzsungelében." Csak a természet, a világrend törvényeire s szépségeire rácsodálkozó ember álmodhat s igazíthat szavakat ilyen tüneményes csatasorba. "Oh szent Ritmus, örök szerelem nagy ritmusa, évek ritmusa, Isten versének ritmusa — mily kicsi minden emberi történés! a tél puha lépteit hallom..."

Levél Tomiból

MINDEN KÖLTŐ valamiképpen száműzött, még legédesebb otthonában is. Minden költő Tomiból küldözgeti a leveleket barátainak s verseit a szerkesztőknek. Babits lelkén szíklasúlyosan ott ül az elhagyatottság asszonya, a Desolatio, akár Fogarason van, akár Pesten vagy Esztergomban. Hányszor sóhajt föl ilyenképpen: Magamra maradtam, magamra... Hányszor vonul tüskés bérci-magába! Ne elemezzük most e sivár magány történeti okait. A tények ismeretesek Fogarastól a világháborús, 1919-es és 19 utáni támadásokon, a Baumgarten-díj-kurátorság és Nyugat-szerkesztés keserű tapasztalatain át az írótár együgyű vagy gonosz intrikáiig. Megírta sommásan mindezt ebben a négy sorban:

Barátaim egyenként elhagytak,
Akikkel jót tettem, megtagadtak;
Akiket szerettem, nem szeretnek,
Akikért ragyogtam, eltemetnek.

A trianoni tragédia is mély sebet ütött lelkén. Már kisdiák korában olvasta Szent Ágostont, jól ismerte a civitas dei gondolatát, amelyre a Szent István-i állameszme épült; nem csoda, ha a Szentkorona tanában kivirágzott ország szétdarabolása megrendítette: "Idegen katonák s szuronyos szólamok szorítják a Dunát, mely ma friss ér helyett zsibbasztó pántlika."

A LELKI SZÁMŰZETÉSBE s keserű csalódásokba üdítő balzsamillatként csap be a szerelem fuvallata. A hegyi szeretők idillje néhány pillanatra elcsendesíti a viharokat. Az esztergomi Előhegy azilumában legalább időnként fölszabadultan sóhajthat föl: "Milyen jó nekünk, édes, itt... Milyen jó együtt látni itt egyet és óriást." Külön tanulmányt érdemelne, hányszor s milyen dinamikai érzékkel váltogatja verseiben a "kedves" és "édes" megszólításokat: "A vad tavasz zuhanyát érzed-e, érzed-e, kedves?"

Milyen fehér csöndesség ez!
Messze házunk télben ül.
Gyere az ablakhoz, édes!
Csókolj meg és nézz körül!

A gondok, kétségek, gyötrelmek éjszakája azonban éppúgy ráereszkedik az előhegyi tuszkulánumra is, mint a valóságban a petróleumlámpával harcban álló sötétség a villanytalan "vak viskóban", hol Babits úgy érzi magát, "mint ki egy szál deszkán úszna a sötét tenger fölött, mely minden percben összecsap! Vigyázz, jól fogózzunk, édes, el ne ereszd vállamat!"

Isten gyertyája

AKI EGYEDÜL VAN, hamar rákap a bölcselkedésre; már csak időtöltésből is, vagy hogy sarjadzó kétségeit elcsititsa. A vidéki tanár Babits mind több filozófiai könyvet emel le a polcról, Kanttól Bergsonig, sőt "bölcseleti eposzt" is ír "Hadjárat a semmibe" címen. Determinizmus, pozitivizmus, Abszolutum, intuíció, immanens és transcendens valóság: minden filozófiai fogalom és irányzat érdekli s bár szkeptikusan néz mindent, költői hetedik érzéke megtalálja az utat a csábos szirénhangok között. Filozófiai bolyongása közben is a babitsi dráma vetíti előre árnyékát:

Hogyan lehetne, ó hogyan lehetne
halásza lenni az örök sodornak,
amelybe holtig el vagyunk temetve
s mely holtan a semmibe hány ki holnap...

Ha korábban volt is valami humanista puhaság és önzés benne, az egyre sűrűbben jelentkező szenvedések kemencéjében vonásai megkeményednek, lírája a "szelek sodrában" megedződik.

Ki farag valaha bennünket egészre
Ha nincs kemény vésőnk, hogy magunkat [vésne,
Ha nincs kalapácsunk szüntelenül dűló,
Legfájóbb mélyünkbe belefúró fúró?
Szenvedésre lettünk mi.

Halálos, kínokkal teli betegségének ismerjük állomásait. Sokizületi és szívizomgyulladás, rák, gégeműtét: "Mit akarsz velem, Isten?" Egyszer-egyszer elkapja a "halált gyakorolva" a szorongással vegyes dac:

Mért tart magasra nagy tenyered?
És milyen éj vize zúg lenn,
Hol sisteregve kiszenvedek
Ha majd beledobsz, hogy
Körmödre ne égjek, Isten?

DE "JÓTANULÓ a szenvedésben is, hamarosan megtalálja értelmét: "Szenvedni annyi, mint diadalt aratni..." S "mily boldogság a keresztet gyenge vállal hordani!" Tudatos, hősies lékekkel száll le a "kínoknak eleven, süket és forró sötétjébe" s ha valaha nem is találkozott Jézussal Betlehemben, most a Golgotán eggyé lesz a véreslábú Krisztussal. A költő, ki "rühellé a prófétaságot", rádöbben: "Most már tudom, hogy nincs mód futni tőled s ki nem akar szenvedni, kétszer szenved." Nincs talán még egy mű a világirodalomban, amely annyira az emberi élmények kohójából csordult volna ki apokaliptikus erővel, mint a "Jónás könyve", ez a megrendítő, látomásos alkotás sistergő cáfolat azok számára, akik Babitsban csak a poeta doctust látják.

A gégemütét előtt Szent Balázshoz fordul: "Segíts Balázs... te jól tudod, mennyi kínt bír el az ember... s mit ér az élet... S talán azt is, hogy nem is olyan nagy dolog a halál." Persze Babits is tudja jól. Csakhogy ez nem tudás dolga csupán. Könnyű elviselnünk mások halálát. De amikor a magunkéra kerül a sor, a "saját halálra", akárcsak gondolatban is, akkor a rémületre nem sok orvosság van, legfeljebb enyhítő ír:

Csak te borulsz rám, asszonyi jóság,
Mint a letört karóra a rózsák.
Rémült szemem csókkal eltakarni...
Óh, jaj, meg kell halni, meg kell halni"

Aztán egy naptár-följegyzés: "Mihály gyónt."

S aztán...

SOHASEM LÁTTAM Babitsot. Túl fiatal, túl kezdő voltam ahhoz, hogy elébe jussak. Halála évében jelent meg első verseskönyvem. (Egy költő ellobbanása, egy "költő" föllobbanása.) Mint szeminarista, emlékszem, milyen izgalommal kutattam könyvei után. A vidéki intézet könyvtárában alig voltak föllelhetők. De megvolt az "Európai irodalom története", az "Isteni Színjáték", meg az "Amor Sanctus". Külön kis köteteit is fölfedeztem imitt-amott, ismerőseim könyvespolcán. A "Recitativ", a "Herceg, hátha megjön a tél is", "Az istenek halnak, az ember él"... kinyilatkoztatásként hatottak rám. Még verset is írtam a "Hegyi szeretők idillje" ritmusára. Egy antikváriusnál megvettem "Pávatollak" című átköltéseit. Éveken át abból ízlelgettem, tanulgattam a költészet műhelytitkait. Adyt csak csodálni lehetett, Babitstól tanulni is. Esszéi kaput nyitottak, ablakot tártak ki lőttem.

Első fizetésemből megrendeltem a "Nyugat"-ot. Nem sokáig gyönyörködhettem alkonyi színeiben. Hamarosan fölkelt fölötte a "Magyar Csillag".

Versenyt az évekkel, versenyt a századokkal: életben is, halálban is, A mulandóság és az örökkévalóság, az enyészet és a halhatatlanság hullámain.

HATÁR GYŐZŐ

A kisasszony, élete virágjában

MISS BRODIE szeszélyes és zsarnoki ; Miss Brodie angyali és imádnivaló ; Miss Brodie gyűlöletes és elviselhetetlen ; Miss Brodie nagylelkű és kegyosztó ; Miss Brodie szépséges és vérforraló ; Miss Brodie fonnyatag és nevetséges, Miss Brodie... Miss Brodie... Miss Brodie...

Miss Brodie ezerarcú, minden arcára jól emlékszem és minden árnyalata perszeverál, mint a rögeszme ; de kellemesen perszeverál legkellemesebb színházi emlékeimben, mint valami emlékezetes, mulattató, de azért tanulságos és emberinagyon-is-emberi rögeszmegyűjtemény.

S hogy sok-sok bolondériája, sok-sok bődületes aranyköpése közül melyik volt — ha nem is legemlékezetesebb, de figurára és lelkületére, darabra és hangulatára a legeslegjellemzőbb ? Nos, elárulom azt is. Brodie kisasszony az osztályban, amelynek koronázatlan királynője, megtudja, hogy a keze alatt felcseperedett lányok közül az egyik, Sandy — az ő volt kedvesének, a rajztanárnak modellt ült és a szeretője lett. És mit csinál a szerelmében megcsalatott Brodie kisasszony, első dühében : pofonüti a lányt ? a haját tépázza ? sikoltozva kiparancsolja ? céda nőszemélynek nevezi ? szívgörcsöt kap ? zokogó rohamot ? Szó sincs róla. Kímérten és megrovólag csak annyit mond egykori kedvencének :

— Sohasem hittem volna, hogy egy pápistának fogod leadni magad, fiam.

EBBŐL sok minden kiderül. Kiderül, hogy a kálvinista Skócia világszép fővárosában, Edinburghban vagyunk, ahol az öröktűz lángja jár annak, aki az ősellenséggel, a "pápistasággal" fraternizál vagy épp szerelmi légyottra jár ; és megtudjuk, hogy a harmincas évek közepén vagyunk, a skóciai munkanélküliség és a spanyol polgárháború kitörése idején. Ezért mondtam, hogy Miss Brodie-nak nem lelke, hanem lelkülete van s ez a lelkület olyan, mint a sokkamarás hajótest: ha az egyik kamara telemegy vízzel, a másik még fenntartja s azért még nem süllyed el a hajó. Azért, mert az egyik szerető otthagyja, Miss Brodie még nem adja át magát a kétségbeesésnek, hanem — a rajztanárt egy legyintéssel elintézve — elöveszi az énektanárt és őt idomítje be : félig pincsikutyának, félig szeretőnek — de azt is úgy szereti, vekkeróra-formán, hogy felhúzható legyen s csak akkor, amikor ő akarja. Miss Brodie sokrekeszes lelkületében a sok-sok kiáltó ellentét békésen megfér egymás mellett. Mert igaz ugyan, hogy csónakkirándulásokra jár Teddy Lloyddal, az énektanárral, hogy a csónakban mandolinozni tanuljon tőle — de az ölelkezések után másnap, az iskolában már lelkületének másik rekeszével jelenik meg s nemcsak hogy úgy érzi, de szentül meg is van győződve — hattyúfehér és azért ő még makulátlan tiszta. Miss Brodie úgy értelmezi a nőemancipációt, hogy ezentúl minden nő legyen egy-egy Kleopátra, Madame Roland vagy Miss Nightingale, de legalábbis Miss Brodie ; emancipált gőg tölti el s ezért méltóságán alulinak tartja a féltékenységet, mégis, lelkületének egy szomszédos rekeszében eszeveszetten örjöng a féltékenységtől, mint a nősténytigris. Miss Brodie úgy viseli magán a szűzesség tökéletesen áthatolhatatlan patyolat-palástját, mintha ő volna az emancipált nővé átminősített Grál-lovag maga, ennek ellenére — vagy talán épp ezért — emancipált testét csupán mindenkinek tudja odaadni, egynek nem : nem hajlandó férjhez menni, mert promiszkuitását úgy őrzi, mint valami szűzességi fogadalmat.

SE-SZERI-SE-SZÁMA Miss Brodie lelkülete fiókozatainak. Jellegzetes esztétalélek — és nincs vadabb és vérengzőbb, mint az esztétalélek, aki szépérzékével moralizál, hitet tesz, felesket, csatába küld. Kultúrsznob ; s ott, a távol Északon, a kálvinista Edinburgh rideg falai közt úgy fedezi fel a Traviatát, mintha legalábbis a Rig Véda évezredes misztikájának szédületes mélyébe tekintene. Olaszországban imádja Mussolinit — neki köszönhető, hogy a vasutak menetrendre indulnak és az ország olyan fegyelmezett, mint egy gigászi Köztisztasági Hivatal ; Spanyolországban imádja Francót, mert gyönyörű dolog hősnek lenni, elragadó dolog keresztes hadjáratot hirdetni és harcba indulni a keresztyén eszméért még akkor is, hogyha annak egy sajnálatos változatáért, a "pápistaságért" indulunk harcba a republikánizmus sötét erői ellen.

Miss Brodie gondolkozásának kategóriái : az imádat, a csodálat, az extatikus elragadtatás, az istenítés, a fennsőbbséges lenézés, a gőgös megvetés. Ebből is látnivaló, hogy Miss Brodie — amilyen eszes — az eszét is a (finoman szólva) lelkülete valamelyik fiókozatában hordja : hiszen nyilvánvaló, hogy ezek nem értelmi, hanem érzelmi kategóriák. Miss Brodienek, mint osztályfőnöknek abban az előkelő lányiskolában, amely éppoly boldog, mint amilyen szerencsétlen, hogy Miss Brodiet a magáénak mondhatja, Miss Brodienak királynő-komplexuma van ; már nem is annyira klikket, mint inkább udvart szervez magának a kiemelt, a maga mellé emelt kedvencekből s a négy kislány eleinte a gyönyörűségtől nem tud hova lenni ; míg azután lassan felcseperednek s ahogy nyiladozik a szemük, úgy kezdik észbe venni, hogy az édes méreg, amelyet Miss Brodie beléjük csepegtet, nem ambrózia, hanem a csörgőkígyó mérge s ha idejekorán nem védekeznek ellene, nekik is lelkületük lesz lelkük helyett s egy életre megmérgezik szervezetüket fennkölt, ön- és közveszélyes ostobaságokkal.

A kritikusok szerint Miss Brodie potenciális fasiszta ; én ezzel óvatosabb volnék s az angol igazságszolgáltatás sarkallatos elvét szeretném alkalmazni az ő esetében is, amely szerint mindaddig, amíg ki nem mondják valaki bűnösségét, ártatlannak tekintendő ; márpedig mielőtt Miss Brodie elkövetné azt a bűnhalmazatot, amellyel tényálladékolná bűnösségét, a halálba menekül : a golfpályáról belekerékpározik a tóba s ezért béke hamvaira. De amíg élt — és él, estéről estére a londoni Wyndham Színházban — addig betöltötte és betölti a színpadot és a nézőteret egyaránt.

MURIEL SPARK ama ritka szerencsés regényírók közé tartozik, akik megpróbálkoznak ugyan a színpad műfajával, de nem sok sikerrel ; ám e kudarcért bőven kárpótolja őket, hogy egyik-másik regényük színpadra alkalmazott változata átütő sikert arat. Ilyen nagy siker volt az írónő "Memento Mori" című regényének színpadi változata a nottinghami új, káprázatos színházpalotában, a Playhouseban, és ilyen fergeteges sikert aratott most másik regényéből átírt darabja is a londoni West Enden, a "The Prime of Miss Jean Brodie" — amelynek magyar címe, kapásból fordítva talán ez lehetne : "Brodie kisasszony, élete virágjában". S így igaz : élete virágjában, de közvetlenül a hervadás előtt s a hervadás rémületében.

A közönség osztatlan csodálattal adózik Vanessa Redgrave művészetének a címszerepben. Sok mindent el lehet mondani erről az alakításról, csak azt nem, hogy túltengő ; mert jóllehet a darab folyvást annak a veszélynek a határmezsgyéit súrolja, hogy egyetlen figurára, egyetlen nagyon nagy színésznőre felépített darab legyen, aki még akkor is a színen van, ha nincs jelenete — mégis, Miss Redgrave hallatlan tapintattal szabja meg alakításának határait s nemcsak hogy nem nyom el senkit, de kiélezett stilizáltságával csak annál jobban kiemeli a körülötte nyüzsgő — és a bűvölete alól lassan szabaduló — fruskák természetességét. Romantikus harci jelszavait a "szépségről", az "önfeláldozásról", az "elitről" és a "kiválasztottakról" a klikk tagjai már kívülről fújják s amikor varázshatalma megtörik, gúnyosan ellene fordítják ; de szánalmas bukásában sem lesz belőle sem könnyekre indító tragika, sem kacagtató pojáca — akkor is, könnyeivel küzdve is az önfegyelmezett, faképű Miss Brodie marad, aminek az elején megismertük. Vanessa Redgrave túlságosan észlény ahhoz, hogy Sztaniszlavszkijtanítvány legyen, de ez sem gáncs, hanem inkább dicséret : nem hiányoljuk a beleélést nála, ha egyszer az eszével mindent olyan hitelesen "megcsinál", sőt azzal lepi meg partnereit, hogy új meg új ötletekkel megtűzdelve alakítását, naponta változtat a figurán s hol a melodráma, hol a karikatúra felé tolja el.

S HOGY MENNYIRE nem mehetünk el említés nélkül partnereinek alakítása mellett, arra a legjobb példa Vickery Turner játéka, aki — Sandy szerepében — mint nő és mint vetélytárs kerül szembe egykori tanárnőjével. Vickery Turnert egy éve még senki sem ismerte ; azóta mint szerző ("Up the Junction" című televíziós darabjával) és mint ragyogó színésznő egyaránt magára vonta a közfigyelmet. Olyan meggyőzően csúnya és suta, hogy káprázatos színeváltozását alig hiszszük el, amikor a hernyóból gubó s a gubóból pillangó lesz : már mint majdnem-nő vetközik le a fél kezű, unott kéjenc rajztanárnak, hogy a modellje legyen s háttal a nézőknek, bájos teltkarcsú meztelenségében nincs az a Renoir, akiből ki ne csalna egy elégedett teringettét. De csínytevése a kelleténél jobban sikerül s amikor — árulkodására — az igazgatónő Miss Brodie szűrét az intézetből kiteszi és a tanárnő öngyilkosságot követ el, Sandy Szent Ágoston Vallomásainak hatása alatt hosszú-hosszú vezeklő útra indul és zárdába vonul : ez a mozzanat már inkább csak efféle sallang, kerete az elbeszélésnek, lekerekítője a színdarabnak s igazában nem tartozik a lényeghez; de Vickery Turner ösztönös-természetes művészete olyan csodálatos, hogy a legjobban azzal hódolunk neki, ha azt mondjuk róla, az utolsó nagy jelenetben méltó ellenfele és egyenrangú partnere Vanessa Redgrave-nek.

Muriel Spark különben kitűnő regénye nem az a regény, amely a nem-regények, az ellenregények, az absztrakt regények vegykonyhájában új ízzel gazdagítaná az avantgard fűszer-regiszterét — de hol van az megírva, hogy minden regénynek ez a dolga ? És Jay Presson Allen átdolgozásában "Miss Brodie, élete virágjában" nem az a formabontó, kísérletező színdarab, amelyről majd száz meg száz értekezés fogja bebizonyítani korszakos forradalmiságát — de hol van az megírva, hogy minden színdarabnak ez a dolga ? Ezzel szemben annak, akinek látását nem homályosítja, hallását nem dugítja el ez effajta gyanús és egészségtelen sznobizmus, a "Miss Brodie", akárhogyan s akármiből keletkezett légyen, úgy, amint van s ahogyan játsszák, olyan igazi színház a javából, amelyre amíg él — emlékezni fog.

AMERIKAIAK RÓMÁBAN

RÓMÁRÓL és az olaszokról írni évszázadok óta divatos téma. És kifizetődő is. Hiszen az Örök Város szépsége, az olaszok *charme*-ja és fonákságai olyan olvasmány, amely mindig széles körű közönségre számíthat. Mégis úgy tetszett, hogy Luigi Barzini "Az olaszok" című könyve, jó néhány évre kimerítette a témakört s aligha lehet hamarosan robbanó sikere olaszokról szóló, vagy Itáliában játszódó könyvnek. Két, Rómában élő amerikai újságíró műve megcáfolta ezt a feltevést.

Mindkét könyv regény, mindkettő itt élő külföldiek kapcsolatát tárgyalja az olaszokkal, s mindkettő újat jelent a maga nemében.

Az egyiknek a címe "Roman Folly", ami körülbelül "Római dőreség"-nek fordítható ; szerzője Alice-Leone Moats, (kiadója "Harcourt, Brace and World Inc." New York). A másik : a "World of Fear" vagyis a "Félelem üzenete". Reynolds Packard írta, a "Kansas City Milkman" című best-seller szerzője s külön érdekessége, hogy angolul, de Rómában jelent meg. Kiadója, az "Edizioni Nazionali Rome" azt a feladatot kívánja átvenni, amelyet — az azóta megszűnt — párizsi "The Obelisk Press" teljesített éveken át, azaz Európában kiadni olyan enyhén pornográf, de irodalmilag színvonalas angol nyelvű könyveket, amelyeket az Egyesült Államokban nem jelentetnek meg.

"A FIAM — mondta Tevere hercegnő — legszívesebben vidéki kastélyában él, ágyasa és törvénytelen gyermekei társaságában."

Ezzel a kissé megdöbbentő, de feltétlenül mulatságos mondattal kezdődik Alice-Leone Moats könyve, amely a mai római társadalmi életnek és az arisztokráciának mesteri kifigurázása.

Flavia de Tevere hercegnő ezt a fura megjegyzést fiáról Maurizióról egy 16 éves bostani lány, Perdita előtt ejti el, miközben egy vadonatúj Mercedesen a repülőtérről római palotája felé suhannak. Perdität nagyapja, a világhírű mérnök és repülőgép-gyáros azért küldte Rómába, mert úgy érezte, hogy Tevere hercegnő meg tudja tanítani unokáját arra, amire ő nem tudja.

A puritán nevelésű, rendkívül intelligens amerikai lány egyik ámulatból a másikba esik, amint kezdi megismerni környezetét és a körülötte zajló életet. Megtudja, hogy az "ágyas"-nak nevezett aszszony kitűnő francia családból származó *törvényes* feleség, csupán *templomban* nem esküdött meg férjével. Megdöbbenve veszi észre, hogy a Tevere hercegnőhöz hasonló emberek szemében a munka szégyen, de pénzért megnősülni vagy férjhez menni természetes, sőt tiszteletre méltó dolog. Ebben a világban nem a valódi erkölcs, hanem csak a látszat számít.

Perdita megismerkedik Tevere hercegnő rokonaival és ismerőseivel, akik mind megszeretik őt, annál is inkább, mert látják, mennyire gyötri és mennyire nem érti meg az özvegy hercegnő a naiv kislányt. A könyv első harmadának elolvasása után az olvasó már barátságban van Bibbina hercegnővel, Flavia de Tevere bűbájos sógornőjével és annak igazi úriember fiával, Ninóval ; Lord Charles-szal a bohókás, szellemes, különös hajlamú angol úrral, aki a Tevere-palota egy részét bérli ; Lilyvel, az okos amerikai asszonynyal, aki csak egyszer tévedett életében, akkor, amikor férjhez ment egy nőcsábász olasz grófhoz.

A mulatságos könyv igazán izgalmassá akkor válik, amikor Tevere hercegnő felfedezi, hogy Perdita milliomos nagyapjának egyetlen örököse s ezért elhatározza, hogy unokaöccsének, Ninónak feleségül kell vennie őt. A lánynak azonban esze ágában sincs férjhez mennie, különösen nem olaszhoz! Mérnök akar lenni, mint nagyapja és legkedvesebb elfoglaltsága az autószerelés. Nino, akárcsak egy középkori trubadur, Esmeraldába szerelmes : Esmeralda Róma legszebb fiatal lánya és a Mediciek vére folyik ereiben, de ... családi vagyonának már nyoma sincs. Tevere hercegnő szerint világos, hogy unokaöccse sohasem veheti őt el.

A szerelmesek Perditában ragyogó szövetségesre találnak. Amikor őt kellene az amerikai nagykövetnek és a római arisztokrácia néhány vezető tagjának egy olasz vadászlakban Ninóval rajtakapnia, — Esmeraldát találják a helyében. Az arisztokrácia szabályait dogmatikusan követő Tevere hercegnő csak egy módon mászhat ki a maga ásta veremből : ha Esmeraldát Nino feleségeként mutatja be és vállalja ennek minden következményét.

A könyvből, a maró gúny mellett hallatlan életvidámság sugárzik. Nemhiába jegyezte meg a "Roman Folly"-ról beszélgetve egy Itáliában élő külföldi asszony: "Ha rosszkedvű vagyok, mindig ezt a könyvet veszem elő. Kicsit beleolvasok. Akárhol. Néhány oldal után más színben látom a világot."

ELVISELHETI-E egy szerelmes férj, hogy felszarvazták, avagy sem, és ha igen, hogyan ? Ez a kérdés áll Reynolds Packard regényének a középpontjában.

Speed Miller, a tehetséges fiatal amerikai riporter Párizsban összekerül Rosemaryvel, egy kedves honfitársnőjével, aki azért jött a francia fővárosba, hogy a Sorbonne-on tökéletesítse műveltségét. Viszonyukból rövidesen házasság lesz. Mindkettőjük legnagyobb örömére Speedet előléptetik : újságja Rómába nevezi ki az ottani szerkesztőség főnökévé. Néhány nappal az előléptetés után azonban a fiatalasszony megtudja, hogy egy korábbi ösztöndíj-kérvénye kedvező elintézést nyert s ennek következtében egy évig Párizsban kell maradnia, könyvet kell írnia arról a témáról, amelyért az ösztöndíjat megkapta. Rosemary úgy érzi, (s az amerikai szabályok szerint ő dönt), hogy a szerelem nem akadályozhatja meg egyiküket karrierjét sem. Speed Rómába megy, ő Párizsban marad. Az egy esztendő leteltével majd követi férjét az olasz fővárosba.

A fiatal férj egy éven át készül a nagy napra, amikor felesége végre Rómába érkezik. Megtanul olaszul, gyönyörű lakást vesz ki a Piazza di Spagna közelében, és inkább az asszony, mintsem saját becsvágyát kielégitendőt, mindent megtesz, hogy újságírói hírneve egyre jobb legyen.

Rosemary megérkezik és az első boldog éjszaka után bevallja férjének, hogy a párizsi esztendő alatt három férfival megcsalta. Speed először nyugodtan fogadja a hírt, (hiszen megállapodtak, hogy hűtlenek lehetnek egymáshoz, de hazudniok nem szabad), később azonban egyre jobban erőt vesz rajta a felszarvazott férj kétségbeesése, amely az őrület határáig kergeti. Elkeseredésében szobalányával, titkárnőjével, féllábú prostituáltakkal csalja vissza a feleségét, állandó botrányokba keveredik, elhanyagolja munkáját és végül addig gyötri az asszonyt, amíg az felvágja az ereit.

Rosemaryt megmentik. Speed pedig egyre szerelmesebb lesz bele és ugyanakkor egyre boldogtalanabb. A probléma megoldását a férfi életében, egy kedves öreg kolléga tanácsa jelenti. Rábeszéli a fiatalembert, hogy olvassa végig a világtörténelem és a világirodalom legnagyobbjainak életrajzait. Furcsa dolgot fog felfedezni : azt, hogy VIII. Henriktől Napoléonig, Ptolemeusztól Arthur királyig, Rousseau-tól Molière-ig szinte mindnyájan szarvakat viseltek s méghozzá milyen méltósággal!

A felfedezés visszahozza a békét Millerék életébe. Speed meggyőzi saját magát arról, hogy jó társaságban van, és semmi oka sincs rá, hogy megalázottnak érezze magát.

Reynolds Packard könyvének külön érdeme, hogy kitűnőek azok a leírásai, amelyek a Rómában élő amerikaiak kapcsolatát mutatják meg az olaszokkal. Mulatságos annak a helyzetnek a jellemzése, amely a bennszülöttek fölényérzetét tükrözi az amerikaiakkal szemben. A szerző nem szereti ezt a fölényességet, de aztán ugyanolyan méltósággal fogadja el, mint regényhőse a szarvakat. És megbocsájtja ... Miután az olaszoknak végül is mindenki mindent megbocsájt.

VADNAI ZSUZSA

TOMPA LÁSZLÓ

A KOLBÁSZÁRUS

VACZLAV morva kolbászt árult a Venczel téren. Fehér, négyszögletes bódéját körbekerítette a bádogasztal. Rendszerint délután és este kellett dolgoznia, de előfordult, hogy váltótársa reggel nem jelent meg és ilyenkor főnöke érteküldött. Vaczlav nem minden gyanakvás nélkül fogadta az ilyen híreket, — könnyelmű és álmodozó, harminc év körüli férfi volt a másik, akit mindenre képesnek tarthatott az ember —, de ugyanakkor egyaránt tisztelte a felsőbbséget és kollégája bátorságát. Ha a küldönc elégedetlennek is látta e pillanatban őt, ez olyan jelenség volt csupán, hogy a meglepetés és az álmosság tökéletesen indokolhatta. A rövid zsörtölődést különben is jókedvű készülődés követte és ezt alakoskodásból semmiképpen nem lehetett volna megtenni : Vaczlav öröme őszinte volt, amint jogai megcsorbításán túlesett. Úgy érezte, hogy áll fölötte egy hatalom, amely jobban ismeri igényeit, mint saját maga. hiszen az effajta gondoskodások nélkül neki sohasem jutott volna eszébe élete egyhangúságát délelőtti munkával enyhíteni. Hovatovább varázsosan hangzott előtte ez a szó. Délelőtti munka ! Hatalmas kert nyílt meg előtte, mindenütt egynemű, szórt világítás lebegett és a középső rét nagyszálú, áttetsző füve fölött ősziesen áramlott az avar füstje. Vaczlav valamilyen gyerekkori emléknek tarthatta ezt a képet, aminek azonban tökéletes mása a reggeli tér s frissebb színeivel és új arcaival éppen úgy pótolja az álmot, mint a környék utcalányai a filmek hősnöit.

Egyébként ízlés és alkat dolga, hogy menynyire tünne ez az élet eseménytelennek. Maga Vaczlav ezt csak akkor vallotta be, ha főnöke nagylelkű gondviselése eszébe juttatta. Hiábavaló a sors ellen lázadni; ha már egyszer szegénynek születünk, csakis kötelessegeink naponta megújuló teljesítése tehet boldoggá. Ekképpen életunk kiegyensúlyozottsága egyedül tőlünk függ. Igaz, hogy azok a bizonyos kötelességek meglehetősen homályosak, sohasem lehetunk biztosak, hogy jól fogalmazzuke meg őket és még inkább, hogy ismerjük-e valamennyit. De talán a kételkedés is egyike a nélkülözhetetleneknek.

LEGVALÓSZÍNŰBBNEK éppen a délelőtti különmunkák látszottak. Ezeken mindig történhetett valami. El akarta háritani a felelősséget és a ritka pillanatokra mindig választékosan kiöltözött. Először feszélyezetten tett-vett a bódé kis konyhájában, a tér végén álló szoborra összpontositva tekintetét nézegette a vevőket, de még igy is elfordult, ha észrevette, hogy valamelyikük szemügyre vette őt. Nem akarta meglátni tekintetükben a furcsálást, a csodálkozást és ugyanakkor később már azért kezdett nyugtalankodni, hogy még fekete szinházi öltönyében sem tudja az emberek figyelmét felkelteni. — Bizonyára azt gondolják, hogy munka után temetésre megyek — jutott hirtelen eszébe és maga is meglepődött, hogy éppen erre gondolt. Aztán sorbaszedte az olyan eseményeket, ahol neki és ünnepi öltözetének valamilyen szerepe lehetne és most már meg is rémült, mozgása lelassult, a vásárlók egyre inkább ingerelték, ahogyan közönyösen, parancsolóan odavetették neki kívanságaikat és egyetlen egy sem akadt közöttük, aki megdöbbentő felfedezésének figyelmet szentelt volna. Pedig Vaczlav úgy érezte, hogy ő ebben a percben jóval különb a többieknél, akik szétszaggatják magukat, befalják a kolbászt, aztán villamos után loholnak, telefonálnak, üzleti harcokat folytatnak vagy nőket hódítanak, előadásokat tartanak a legfontosabb társadalmi kérdésekről, kivégzik az embereket és bölcsődébe viszik a gyerekeiket, vacsorát vásárolnak a nagyáruházakban és még azoknál is sokkal, de sokkal többet érő most az ő vágyakozása, akik legközelebb állnak hozzája, még a szerelmesek sem sejtik ennyire a világ tökéletességeit. Ettől kezdett megvigasztalódni, már az sem tudta megalázni, ha ábrándozásában egy-egy türelmetlen hang meg is zavarta, tulajdonképpen senkit sem látott már, csak a tér végében emelkedő lovas királyszobrot, a korlátlanság és a büszkeség megtestesülését.

Majd hirtelen elmúlott a varázs. Mint egy rekviem után, nem maradt nyomában más, csak félelem, bizonytalankodtató borzongás. A haláltól, a magánytól vagy egészen egyszerűen az önféltéstől, hogy mi történt volna, ha ez a szédület tovább tart még, ha valamelyik vevő jelentést tesz a központnak hanyag magatartásáról. Micsoda nevetség is lett volna belőle, egy temetés miatt meghurcolni őt, egy képzelt temetés miatt elveszteni józanságát és becsületét egyszerre, neki, akinek még ismerőse sem akad a szomszédos újságáruson kívül.

EGY nap azon kapta magát, hogy délben is felvette fekete öltönyét. Talán ösztönére hallgatott csak, gondolta, és megnézte színházjegyét is, mivelhogy szorgalmas színházlátogató volt. De nem, ott későbbi időpont állott. Most már mindegy, majd vigyázni fogok rá, máskor is sikerült — vigasztalta magát, — és nem öltözött át. Komolyan kezdett hinni abban, hogy ma meghívják egy temetésre. Megint nem törődött vevőivel, de ezúttal annyira eluralkodott rajta ez a meggyőződés, hogy már az esti élmény lámpalázában tett-vett, az évek óta beidegzett mozdulatok azonban soha ilyen pontosak, soha ilyen gyorsak nem voltak. Arca, ez a lebenyes, érhibáktól vörhenyeges, puha felület kipirult, felengedett a szenvedély lázában, s a vevők értetlenkedő pillantásokat vetettek Vaczlavra. Ő azonban észre sem vette őket, csak a feketeruhás járókelőket figyelte és eltűntükig követte valamennyit. Csakis rájuk számíthatott, hátha valamelyikük megérzi vágyakozását és magával viszi bódéjából. A nap mégis hiábavaló várakozással telt el és estére Vaczlavot egyszerre fárasztotta el az izgalom és a simogatásként ráhulló csalódás. Már igazából megérteni sem tudta, hogy milyen alkalmat mulasztott el.

BÁR lehet, hogy ebben a felindult állapotban az elképzelt temetés már nem is volt olyan esemény, ami felvillanthatta volna Vaczlav különleges képességeit. Egyáltalán kétséges, hogy ez még ugyanolyan esemény lett volna Vaczlav életében, mint korábban, amikor az árus nem ismerte a részvétnyilvánítást, nélkülözte, a határozott célt és reményt. Persze ostoba hősiesség, nevetséges nagyság részvétnyilvánításban élni ki magunkat, de az meg most már végleg hihetetlen lett volna Vaczlav előtt, hogy férfierény, ha valaki meg mer egy prostituáltat szólítani. Pedig a temetés feltalálásáig nemigen tudott mást elképzelni önbecsülése megszerzésére. Sőt, igazából valamennyi térbeli lány gazdája vagy gondviselője szeretett volna lenni. Hogy az üzlet vagy a vágy volt-e több ebben a takargatott érzésben azt nehéz eldönteni, hiszen Vaczlav mindig azt várta, hogy a nők megszólítsák. Tartózkodása jóvoltából azonban mindig eszményi asszonyokat tehetett magányos ágyában magáévá.

Mégsem ez volt igazi egyénisége. Mutatja ezt az a néhány közlekedési baleset is, aminek az árus szemtanúja lehetett. Noha pályafutása alatt talán még tízet sem látott belőlük — a téren a járművek is ünnepélyes lassúsággal vonultak át, mintha az ünnepi felvonulások emlékei bennük is élnének —, mégis betöltötték az életét. Vegyük példának a legsúlyosabbat közülük. Néhány éve történt, Vaczlav mégis világosan emlékszik a részletekre, amikor egy gyarkorlatlan vezető kis híján még bódéját is szétroncsolta. Csak az esemény él az árusban, az azt követő lelkiismeretfurdalást már régen kiüzte magából. Ez volt ugyanis az egyetlen eset, hogy közbeavatkozhatott volna. És sehogyan sem sikerült eldöntenie, hogy a hősi lehetőségeket hordozó veszélyt ismerte később fel vagy teljességgel képtelen kiállni és megfordítani az események alakulását, egyedül a vágy él benne az égrecsapó tettre, akár egy költőben. Máskor ugyanis könnyen elképzelte, hogyan ugrik az egymásnak rohanó járművek közé, nyúl az elhanyatló áldozat karja alá és menti ki őt a gépek ellenállhatatlan könyörtelenségéből. Most azonban nem fogta el a lihegés, a képzelete keltette megerőltetés nem lehetett valóság, mert a valóságot ő elmulasztotta. Természetesen az áldozatok sorsa eszébe sem jutott vívódásaiban és egyáltalán nem azért, mert könnyű sérülést szenvedtek csak. Egyedül ő számított itt és a maradéktalan kudarc. Nem lehetett másképpen menekülni, csak új eszményt találni vagy kiölni magunkból a felelősséget. Vaczlav már-már az utóbbi megoldáshoz jutott el, amikor kiderült, hogy ő egyedül részvétnyilvánításra született. És annak mindenképpen eljön majd a napja.

NEHÉZ lett volna annak a lánynak elcsábítani az árust, aki néhány lépést ringott a napfényben, talán az ünnepi öltöny lepte meg annyira, hogy már-már áttetszővé is vált a ruháján átlebegő világítástól, mint egy játéksárkány. Máskor is jobban kellett volna Vaczlavot bátorítani, érzékeit ingerelni, de ezen a napon ez a néhány mozdulat mindenképpen kevés volt. Először Vaczlav észre sem vette őt. Majdnem szabályosan kerek arca volt a lánynak, az orra körül lehetett csak szeplőit felfedezni és vörös haját körbenyírták a nyakán. Amikor közeledni kezdett a bódéhoz, éhsége elmúlott és játszani sem kívánt már. Nézte az árust, merően részegezte tekintetét : a fehér köpeny vékony szövésén átütött a ruha sötétebb anyaga és az izzadtságcseppek is előtűntek a férfi halántékán. — Melege lehet és annyira egyedül van, hogy nem meri levetni a zakóját sem — gondolta a lány, de aztán csak ennyit mondott : — Ha most megebédelhetek nálad, este megvárlak — és amikor Vaczlav még mindig nem nézett rá, fejét egészen lehajtva, de már csaknem könyörgően pillantva fel, hozzátette: — Az sem baj, ha nincs lakásod.

Az árus arra tért magához, hogy valaki áll előtte, beszél hozzá és ő még nem szolgálta ki. Ügyetlen, kapkodó és szegletes kézmozgással kezdett dolgozni, aztán megpillantotta a lány vastagon festett arcát. Azonnal elkapta a szemét, úgy hitte, hogy elveszett, ha a hajon áttetsző napfénybe is belenéz és a ma esti, az egyetlen biztos temetés éppen úgy vádolni fogja, mint az a régi baleset. — Van pénzed ? — kérdezte meglepően durván, hogy a szégyent és az undort ne érezze tovább. A másik azt hitte, hogy Vaczlav csupán zavart és ezért nem jön jobb hang a torkára : — Neked különben sem fizetnék — nevetett vissza és egyik kezét feldomborítva beljebb csúsztatta a pulton. — Akkor halj éhen, büdös kurva ! — kiáltott rá megszédülten az árus.

A lány szótlanul és gyorsan megfordult, de azt a férfinak is látnia kellett, hogy rázkódik a háta, amint zokogásának a járókelők utat nyitnak. Szerencsére nem kellett töprengeni, a hőséggel vagy a rendkívüli esemény előérzetével magyarázni ezt a teljesen érthetetlen vadságot, mert megérkezett a hazafelé sietö munkások és hivatalnokok tömege. Csak annyit tudott a kályha és a pult között ugrálva kiokoskodni, hogy milyen kellemetlen is lett volna, ha itt éri őt a csúcsforgalom, amint éppen egy ennyire méltatlan növel enyeleg. A kétségbeeséstől, hogy ezentúl soha többet nem számíthat a tér egyetlen lányára sem, egyedül az óvta meg, hogy az esti temetésre gondolva, lehetetlennek látszott magát bárkihez lekötnie. Annyira megerősödött ebben a meggyőződésben, hogy miután hiába pillantgatott kétségbeesetten a fénylő, aranygombos ingujjú férfiak arcába, este nyolckor, az előírtnál két órával korábban, bezárt.

NYOMBAN felhördült az éhesen várakozó tömeg : egy zöldköpenyes nő rohanni kezdett a távozó árus felé és megragadta : — Hogy merészeli ! Nincsen rá engedélye! És én számítottam magára ! — Ahogyan közvetlen közelből Vaczlav felé fröccsközlte nyállal kevert szavait, arcának rángatódzása éppen olyan fékezhetetlennek tűnt, mint rohanása és mégis, a nő arca meredt és üres lett, amint a központ ellenőre megjelent. — Nyugalom kérem, majd én intézkedem.

Vaczlav elernyedt testtel hallgatta feletteset: — Kapott maga valakitől erre engedélyt vagy utasítást? Hogyan merészel a közösség érdekeivel szembeszegülni ? Ezek itt a maga dolgozótársai, ugyanolyan emberek, mint maga. És maradhatnak vajon egyetlen ember szeszélye, felelőtlensége miatt éhen ? Hogy akar így hasznos polgár lenni ? Nem látja, hogy megbecsteleníti a munkásosztályt ? Teljesen elveszett, ha nincs vezérlő és megtartó hite.

Hiába hitt volna Vaczlav küldetésében, a mai napon biztosra vehető részvétnyilvánításban, ennyi közöny, eseménytelenség után ez a cáfoló érvelés egészen biztosan összeroppantotta volna, ha valóban ellene bizonyított volna. Különösképpen azonban az árus egyre odaadóbban, egyre lelkesültebben hallgatta a szónoklatot, arcáról fáradtság és feldúltság egyformán eltűnt s a végén felegyenesedve állt a helyén, körülötte úr támadt, mintha a szavak őszinte és tiszta értelme bűvölte volna elő azt az emlékművet a földből. Az ellenőr zavarba jött. Amikor Vaczlavnak — aki meglehetősen bizonytalanul hivatkozott egy temetésre — engedélyezte a távozást, az emberek dühe újra az árus ellen fordult. Az előbbi nő megint visszanyerte hangját, a csoport egyre gyorsuló léptekkel nyomult Vaczlav után : — Nem átall gúnyt üzni a legnemesebb emberi érzésekből sem. Még karszalagot sem tett fel. Szép kis temetésre megy ! A nője, a jó kis nője, he, az kell neki ! — Aztán hirtelen egy szűk, gázlámpás kicsi utcában találták magukat a résztvevők és Vaczlavot sehol sem látták. Szétszéledtek és hazaérve már majdnem mindent elfeledtek.

VACZLAV ugyanis nem a ma is használatos temetők felé indult. Egészen a régi városházáig futva tette meg az utat, a vitatkozással elszenvedett késedelem még a félelemnél is jobban ösztökélte. A leégett épületszárnnyal szemben, egy ötemeletes ház kapuja előtt már várták. A sötétben csak az arcot tudta kivenni, ezt a sápadt, áttetsző és feszes bőrt, amely örökmécsként derengett. — Pontosan érkezik — nyújtott kezet Vaczlavnak a várakozó. Amint előrehajolt, füszálhoz hasonlított, amelyen keresztüllátni, mégis ismeri valamennyi titkunkat. — Bizonyára meg sem állt az órajáték előtt, csakhogy idejében megérkezhessen. Pedig nagyon kedves az az utolsó hang, aminek kíséretére a halál becsukja a kaput... Sajnos, még mindig sokat beszélek, pedig ilyenkor úgy érzem, elajándékozom magam. Bocsásson meg, Kafka vagyok, Franz Kafka, egykori cégvezető, bizonyára hallott is már rólam. Sok barátom volt, ez szoktatott rá a bőbeszédüségre. Képzelje, még főnökeimet is sikerült megnyernem, nem hinném, hogy ne beszéltek volna rólam. Hiszen mi másért is élnénk, minthogy kedvünkre való emberekkel vigasztaljuk magunk. Na, igen, kétségtelenül írtam is. Ám ez minden volt, csak éppen öröm nem. Ámítás, legfeljebb megnyerő csalás, hogy hős és sorsokat mozgató is lehetnék — fejét magasan tartva, olyan erőfeszítéssel beszélt, mintha túl akarna látni a város falain, aztán megint észrevette Vaczlavot: — Ah, ha tudná, hogy mennyit kacagtam magamon emiatt — és egész halkan, testét tökéletesen eleresztve, még hozzátette — és mennyi lelkiismeretfurdalást is okoztak ezek az álmok. Nem tudom, hogy megérte-e ? — Bőre arccsontjára feszült, szeme eltűnt a sötét lebernyegek között. Vaczlavot megérintette az a fájdalom, amely a másikat fáklyaként elizzította, magáhoztért szórakozott révedezéséből és első buzgalmában azt hitte, elérkezett a részvétnyilvánítás perce. Hirtelen mozdulatára azonban Kafka is feiocsúdott : — Ne haragudjon, hogy ide fárasztottam, de szeretek egy-egy nyári estét szülőházam előtt tölteni. Ez nagybátyámra emlékeztet, noha csak a csillagokról tudott ő is igazat mondani. Nos, azt hiszem indulhatunk is. Remélem tudja miről van szó, további magyarázatra nincs is tehát szükség.

— Természetesen temetésre megyünk — hadarta Vaczlav. — Az úr nyilván régi vásárlóm, sajnos a sötétben képtelenség felismerni az arcokat. Ha azonban írt is, feltétlenül ismerős lesz a neve : rendszeres újságolvasó vagyok. Kafka. Franz Kafka. Nem sehogyan sem jut eszembe, de ma egész nap nagyon nyugtalan voltam az esti meghívás miatt. Furcsa, hogy ilyen későre tűzték ki az időpontot. Ugyanakkor persze természetes is, hiszen a hozzátartozók és ismerősök késő délutánig dolgoznak. Bizonyára rokona az elhunytnak. Bár nem emlékszem, hogy olvastam volna ilyen nevet a mai elhalálozási rovatban. Tudniillik lelkiismeretes vagyok és nem akartam elmulasztani az alkalmat, ahol kifejezhetem együttérzésemet a világ gyászával. — Kafka bólintott : — Ezt jól mondta, kedves uram. Nekünk már csak ez maradt és nem a tett. Remények és elvek, ezeket dobták ki először a hajóból. Ha nem lehetne egy-egy szép mondattal megemlékezni a végről, már régen nem is törödnék semmivel. De elkésünk. Még csak a nevét legyen szíves megmondani, hogy tudjam, kiről is van szó. Vaczlav, csak így egyszerűen, a Venczel téri kolbászárus.

HAMAROSAN elérték a temetőt körülvevő kőfalat. Alacsony bolthajtáson mentek keresztül, majd fák borultak föléjük, teljesen eltakarták a város fölött lebegő vöröses felhőket. Az út lassan emelkedett. Kafka hátraszólt neki : — Vigyázzon, itt már egymás hegyén-hátán hevernek a sírkövek. Nem csodálnám, ha nyitott sírra is bukkannánk. — Néhány percet szótlanul mentek tovább, már lihegtek az erőfeszítéstől, amikor apró fényt láttak imbolyogni a kövek és a fák réseiben. Eleinte gyenge és távoli pont volt csupán, mindegyre takarta az eléje magasodó kő vagy növény, de nemsokára már az útközépen álló rabbi alakját is ki lehetett venni. Szorosan körülvette őt két, embermagasságú, felül félkörben végződő sírkő, amelyek olyanok voltak, mint a zsinagógák csúcsán a törvénytáblák. Háta mögött már azt sem látták, hogy emelkedik-e még az út, egyáltalán tart-e még az idevezető ösvény. Vaczlavot csak bizalma mentette meg attól, hogy csapdában ne érezze magát. A rabbinak vékony, fanyar hangja volt, ellentétben hatalmas termetével, talán igazi ereje ennek a hangnak elszállt az emberek feje felett. — Hozod magaddal ? — érdeklődött a rabbi Kafkától, Vaczlavot megnyugtatta, hogy a gyásznép is hiába veszi körül a kis mécsest, éppen úgy láthatatlanok a sötétben, akárcsak ő. Egészen felengedett : — Dehát kit is temetnek ? — kérdezte szórakozottan, mert figyelmét egészen lekötötte a sírkövek tanulmányozása. Ahogyan előttük állt, befalazott kapuknak érezte őket, valamikor televésték felületüket, de ezekből a felvilágosító feliratokból most már semmit sem láthatott az ember. Hiába gondolt egyszeriben a történelmi idők viszontagságaira, amint megérezte a rabbi tekintetét, megzavarodott. Kétségbeesetten igyekezett visszaemlékezni, meddig s nézhette a kiismerhetetlen köveket, vádolni kezdte magát, hogyan lehetett ennyire figyelmetlen, hiszen ez a hatalmas férfi megérkezése óta figyeli őt. Az már eldőlt, hogy mindennek vége, ez a tekintet kiszívta erőit, hálóba fonta akaratát azzal, hogy leleplezte. Tétova lépést tett hátrafelé anélkül, hogy megfordult volna, aztán visszanézett a rabbira, ragaszkodóan, odaadóan, anélkül, hogy remény vagy kérlelés lett volna ebben a tudomásulvételben. Annyira elszibbadt és közönyössé vált, hogy még szórakoztatónak is tartotta a két ember beszélgetését, mintha boltja előtt a vevők közömbös társalgására figyelne fél füllel, amikor már csak percek választják el a zárástól. Azon kapta magát, hogy a hazaút lehetőségeit latolgatja, az érdekesebb, forgalmasabb vagy a meghittebb, elmélkedésekre is módot adó útvonal között tétovázik s ettől elszégyellte magát. Hiszen mégiscsak részvétet nyilvánítani jött ki ide. És olyan szépen fejezte ki magát : együtt érezni minden emberi esendőséggel, hogy ne maradjunk saját lehetőségeink mögött.

A rabbi, úgy látszott, nem is figyelt rá. Végre közvetlenül Vaczlavhoz intézte szavait : — El tudod olvasni, ami ezeken a táblákon áll ? — Az árus ezt annyira merőben formaságnak tartotta, hogy csupán a fejét rázva adta meg válaszát. Aztán hátrálni kezdett és eltűnt a sötétben. Kafka megragadta a rabbi köpenyét: — Na és én, én mennyivel voltam nála különb ? Ő is mindent megtett önmagáért ! A többi ügyis csak az álmok dolga lehet ! — A rabbi ingerülten nézett rá és kitépte magát a kezéből.

Irodalmi Újság

Háborúk, hitek, trónok

FÁRADHATATLAN tudományos kutatásokra épülő értekezések egész sorát írtak róla, — Krisztina királynő mégis, még ma is, a svéd történelem legnagyobb rejtélye. Szépirodalmi-költői alkotás, mely mélyebben tudta volna megközelíteni és megfejteni ennek a különös egyéniségnek titkát, nem született ; még a zseniális Strindberg nagyigényű drámai vállalkozása is kudarcba fulladt. Várható-e ezek után, hogy éppen egy kiállítás adja meg végül az összegezést, ébresszen rá új összefüggésekre, törje át a kifürkészhetetlenség történelmi homályát ?

A becsvágy és az igény mindenképpen fölfedezhető a stockholmi Nationalmuseum nagyszabású vállalkozása mögött, mely négy hónapon át lesz megtekinthető. Anyaggazdagságát, monumentalitását tekintve a legnagyobb méretű kiállítás ez, amelyet Svédországban valaha is rendeztek : a múzeum épületének tíz nagy termét tölti meg mintegy ezerötszáz darabjával, köztük kétszázötven nagy festménnyel és ötven szoborral : Rafael, Michelangelo Rubens, Tintoretto, Tizian, Veronese, Bernini és mások fölbecsülhetetlen milliókat érő alkotásaival. Krisztina királynő korabeli mesterek által készített portréinak a száma eléri az ötvenet. Mellettük pénzek, érmék, iparművészeti és használati tárgyak, dokumentumok és kéziratok tömege látható, törhetetlen üvegből készült szekrényben a svéd koronázási ékszerek, egy külön teremben pedig a híres római Barberini színház eredeti nagyságban fölépített mása.

KRISZTINA egész különös életpályáját végigkövethetjük itt, mely 1626-tól 1689-ig ívelve átfogta a XVI. századot, magát majdnem pontosan felezve-osztva észak és dél között. De szándékaiban és anyagában t ö b b ez a kiállítás egy, önmagában bármennyire gazdag, változatos és furcsa élet dokumentálásánál és megjelenítésénél : az e g é s z k o r s z a k történetének, kulturális milliőjének kíván hiteles tükre lenni, — ahogyan a tavalyi aacheni Nagy Károly-kiállítás is tette. Mindkettő mögött egyazon szerv, az Európa Tanács kezdeményezése és irányítása áll.

Emelkedő nép, növekedőben lévő fiatal hatalom, friss dinasztia udvarában született Krisztina. Négy éves volt, mikor atyja, II. Gusztáv Adolf a reformáció megtépázott táborának nagy reménységévé vált azáltal, hogy jólfelszerelt, pihent svéd seregeivel beleavatkozott a történészek által később harmincéves háborúnak elnevezett, egész Közép-Európát átfogó küzdelmekbe. Intervenciójával már-már a protestánsok javára döntötte el a vallásháború kimenetelét, mikor a lützeni csatában 1632-ben váratlanul elesett. Krisztina már hat éves korában a trónra került, ha a tényleges országvezetést 1644-ben, nagykorúsításakor vette is csak át. A tragikus-hősi hátterű gyermekkor komorságát a tudományok és művészetek vigasza oldotta föl. Ezirányi, szokatlanul erős érdeklődése szabta meg neveltetésének útját is, mely a teológia, klasszikus nyelvek és irodalom, politika és élő nyelvek területén folytatott buzgó és eredményes stúdiumaival a legteljesebb mértékben különbözött attól, ami a kor fiatal hölgyeinek általában osztályrészéül jutott. Húsz éves volt amikor már elmélyült levelezést folytatott Descartes-tal, a század legjelentősebb filozófusával ! Koravén ? Lehet. De sosem felületes. Vallási, művészeti, etikai és filozófiai problémák utáni érdeklődése mindig őszinte, mély és szenvedélyes. Alig vette át a kormányzást, máris tele lett udvara tudósokkal, művészekkel. Magasrendű humanizmusa vezérelte abban is, hogy odaadóan fáradozzék a mind jobban rablóháborúvá fajuló, mindenfelé mérhetetlen nyomort és pusztulást okozó vallásháború befejezésén. Az 1648-as westfáliai béke nem kis mértékben az ő személyes műve volt.

EKKOR AZONBAN kifejlődőben volt már benne az az etikai-vallási okokra visszavezethető, de igazában egészen soha ki nem bogozható és meg nem magyarázható válság, mely végül ahhoz a lépéshez vezette, hogy 1654-ben unokaöccse, Károly Gusztáv javára lemondjon a trónról. Az abdikáció már önmagában is elég ritka és szokatlan esemény volt, — az ország-világra szóló igazi szenzációt azonban a lemondás o k a jelentette. Krisztina — útban Róma felé — Innsbruckban hivatalos és ünnepélyes keretek között áttért a katolikus hitre. II. Gusztáv Adolf lányának, a század legerősebb protestáns nagyhatalma királynőjének konvertálása joggal számítódik a Katolikus Egyház nagy győzelmei közé, kivált mivel teljesen nyilvánvaló volt, hogy a trónról a római egyház miatt mondott le. A svéd törvények ugyanis határozottan tiltották (és tiltják), hogy a királyi trón elfoglalója katolikus legyen. Történészek tudni vélik, hogy Krisztina katolizálása már jóval az abdikáció előtt megtörtént — természetesen titokban, s részben éppen a kényszerű alakoskodás fölött érzett lelkifurdalása, részben pedig vallási meggyőződésének nyílt megvallhatása utáni vágy vitte el — logikusan — a radikális lépéshez.

Életének további három évtizedét a talján egek nyájasabb klímája alatt, az Örök Város falai között töltötte. Megérkezése, a korabeli leírások alapján, fantasztikus diadalmenet volt ; megrendezésében, egy sereg neves művész mellett, Bernini is tevékenyen részt vett. Bernini később érdekes mellszobrot készített Krisztináról, s úgy hírlik, a Piazza della Minerván álló obeliszkes elefántjának a szoborötletét is a királynő tiszteletére rendezett egyik ünnepi fölvonulás papírmasé-obeliszkeket cipelő, élő elefántjaitól kapta..

A STOCKHOLMI KIÁLLÍTÁS leggazdagabb anyaga ezekhez a római évekhez kapcsolódik. Krisztina egyrészt szenvedélyes műgyűjtő volt, s már Svédországból is egész sereg nevezetes műkincset hozott el magával útipoggyászként ; gyűjteménye Rómában, a művészeti élet akkori vitathatatlan középpontjában, többek között olyan kincsekkel gyarapodott, mint Caravaggio, Tizian, Botticelli és Bellini nem egy alkotása.

Életének rejtélyei közé tartozik az is, miért nem ment soha férjhez. Pedig, hogy nem volt érzéketlen és hideg természet, azt Azzolini kardinálishoz írott lángoló szerelmesle velei bizonyítják a leghitelesebben. Halálthozó szívrohamát is szerelmi skandalum okozta, bármily távoli összefüggésben állt is vele : azon háborodott föl, hogy a palotájában lakó egyik csinos művésznőt titokban meglátogatta az udvarlója...

Nem kétséges, hogy a Krisztina emlékének szentelt nagyszabású, gazdag kiállítás érdekes és sokszor újszerű megvilágításba helyezi mind a királynő személyét, mind a kort, s remélhetőleg új összefüggésekre és adalékokra is fényt vet a jövő kutatás számára. Vitathatatlan eredménye viszont máris, hogy régi tévhiteket, hagyományos-merev ellenérzéseket oszlat el.

SULYOK VINCE

*

A PÁRIZSI Petit-Palais-ban rendezett magyar művészeti kiállítást harmincкétezren tekintették meg. Adeline Cacan, a Petit-Palais igazgatónője szerint a szakembereket leginkább a kiállítás Nyugat-Európában alig ismert középkori anyaga és ebből is a szobrászati alkotások lepték meg.

*

A HARMADIK KARTHAGÓI Fesztivált július 6 és 17-e között tartották. Az ősi város romjai között Shakespeare "Julius Caesar", Molière "Amphytrion" című drámáját, továbbá Georges Auric és Spaenbleck "Phaedra" című balettjét mutatják be a tunéziai Ali Ben Ayed rendezésében.

*

SZÁZEZER DOLLÁROS CSEKKET adtak át a Nobel-díjas dr. Martin Luther Kingnek, az amerikai négerek egyik vezetőjének. Az összeget Svédországban gyűjtötték össze a négerek egyenjogúsági mozgalmának támogatására.

AZ IRODALMI ÚJSÁG legközelebbi száma a szokásos nyári nyomdai szünet miatt szeptemberben jelenik meg.

*

UNIVERSUM címen új, negyedévenként megjelenő folyóirat indult Prágában — angol és német nyelven. A lap célja a csehszlovák kultúra és irodalom népszerűsítése Nyugaton. Az első számhoz az ismert Kafka-szakértő Goldstücker professzor írt bevezetőt ; a szám anyagából kiemelkednek Vladimir Helan és Miroslav Holub versei.

*

DUGONICS ANDRÁSNAK, az első magyar regény szerzőjének előkerült elveszettnek hitt értékes kézirata : "A magyar várak története". A kéziratot Fibrás Oszkár volt szegedi gimnáziumi igazgató hagyatékában találták.

*

TÍZÉVES FENNÁLLÁSÁT ünnepli a varsói "Dialog", Európa egyik legszínvonalasabb színházi folyóirata. A "Dialog" Dürrenmatt, Beckett, Ionesco és Ghelderode új darabjainak rendszeres közlése mellett, a többi közt helyt adott magyar írók műveinek is ; az elmúlt években Háy Gyula, Mészöly Miklós, Sarkadi Imre és Szabó Magda színdarabjait tették közzé lengyel fordításban.

*

NEMZETKÖZI SZÍNHÁZI FESZTIVÁL nyílt a jugoszláviai Dubrovnikban. A fesztivál alkalmából színházi szakemberek és kritikusok konferenciát rendeznek a szabadtéri színház témájáról.

AZ ORVOSÍRÓK Nemzetközi Találkozóját augusztusban rendezik a debreceni nyári egyetem keretében. Eddig 15 országból 110-en jelentették be részvételelüket.

*

INGMAR BERGMAN svéd rendező lemondott a stockholmi Királyi Drámai Színház igazgatói állásáról, hogy ismét a filmnek szentelhesse minden idejét.

*

A MUHI CSATA 725. évfordulója alkalmából augusztusban emlékünnepséget rendez Muhi község és a mezőcsáti járás lakossága.

*

A XII. ATHÉNI FESZTIVÁLT a görög Állami Opera "Don Carlos"-előadásával nyitották meg. A nyolc ország közreműködői között ott van Pablo Casals, Liz Taylor, Richard Burton és Bernhard Baumgartner.

*

AZ OXFORDI FESZTIVÁLON mutatták be Benjamin Britten új operáját, a "Vörösen izzó kemencé"-t. Az operát, amely középkori miliőben játszódik, karmester nélkül adták elő.

*

MANON LESCAUT-t, Puccini operáját jelentős magyar közreműködéssel hozta színre a Kölni Operaház, Mikó András, az Operaház főrendezője rendezte ; a díszleteket és a jelmezeket ugyancsak az Operaház művészei, Fülöp Zoltán, illetve Márk Tivadar tervezték. A férfi főszereplő Ilosfalvy Róbert, a karmester pedig a Németországban élő Kertész István.

A BBC MAGYAR OSZTÁLYA

KISEGÍTŐ GÉPÍRÓNŐKET KERES

A jelentkezőnek folyékonyan kell diktálásra gépelnie.
Számba jöhetnek olyanok is, akik csak este vagy a weekend alatt tudnának kisegítést vállalni, de a nappali órák alatt is szükség van kisegítő gépírónőkre.

A jelentkezők írjanak a következő címre :

**Administrative Assistant, Central European Service
Bush House, London, W. C. 2. szám 66 SCE. 48.i.u.**

A megcenzúrázott Castro

Bármilyen hihetetlennek látszik, de így van : a "Magyar Nemzet" ma már nemcsak Johnson, Wilson, de Gaulle vagy akár Nenni beszédeit cenzúrázza, hanem Castróét is, akinek pedig — legalábbis eleddig — minden szava aranyat ért a magyar sajtó hasábjain. Megtudjuk a "Magyar Nemzet"-ből, — a Reuter jelentése alapján — hogy a nagy kubai vezér szerint Latin-Amerikában "semmi sem tartóztathatja fel a forradalmat", és "ami az amerikai-kubai kapcsolatokat illeti, semmiféle kiegyezés nem lehetséges, amíg az Egyesült Államok nem változtat álláspontján", továbbá hogy "a forradalom Kubában sosem volt katonailag, politikailag, intézményileg oly erős, mint most" s még egyéb okosságokat. Csak éppen azt nem tudjuk meg belőle, mármint a "Magyar Nemzet"ből, ami futótűzként bejárta a világsajtót s minden nagy vagy kicsi nyugati lap feltűnő helyen közölte, hogy tudniillik, Castro szerint "Kennedy intelligens bandita volt, míg viszont Johnson középszerű bandita".

Mi történhetett a "Magyar Nemzet" szerkesztőségében? Odáig fajult a magyar sajtószabadság, hogy még Castro sem szidhatja Kennedyt vagy Johnsont ? Vagy lehetséges lenne, hogy a nagy kubai vezérnek diplomatikusan finom fogalmazása néhány gyomrot mégiscsak felkavart a szerkesztőségben ? Lehetséges lenne, hogy valaki a "Magyar Nemzet" szerkesztőségében esetleg már-már kételkedni merészel Fidel Castro kinyilatkoztatásainak egyetemes érvényességében? Vagy másról volna szó? Feltehető, hogy a "Magyar Nemzet" cenzúrája nem minden mellékíz nélkül való : azt akarja esetleg eltitkolni olvasói előtt, amit azoknak tudniok kellene ? Azt ugyanis, hogy ki is valójában a dél-amerikai forradalom nagy vezére és ideológusa? A "Magyar Nemzet" aligha Kennedyt és Johnsont védi a piros ceruzával. Fidel Castrót védi : az ő igazi arcát takargatja olvasói elől.

A "MAGYAR NEMZET" ÍRJA: *Hathetes magyarországi terepgyakorlaton vettek részt a moszkvai egyetemisták I.M. Majergojz professzor vezetésével. A moszkvai Lomonoszov Egyetem gazdasági földrajz tanszékének ugyanis egyik feladata a Magyarország gazdasági életére és földrajzára vonatkozó ismeretek gyűjtése. A diákok otthon szakdolgozatokban számolnak be nyári útjukról.* A budapesti lap azt nem említi, hogy magyar egyetemisták is szoktak-e ehhez hasonló "terepgyakorlatokat" folytatni a Szovjetunióban?

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

A nyomda és szállítási költségeink lényeges emelkedése következtében kénytelenek vagyunk az Irodalmi Újság számonkénti árát felemelni.

Reméljük, hogy olvasóink megértik elhatározásunkat és továbbra is támogatják munkánkat.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÚJ ÁRA JÚL. 1-TŐL

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra

gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 14. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. szeptember 15.

DRÓTOK, RÁCSOK, AKNÁK

Állok a határon. 56 óta harmadszor vagy negyedszer járok Ausztriában, de eddig egyszer sem jutott az eszembe, hogy a magyar határig elmenjek. Nem jutott eszembe ? Talán a seb volt még túl friss, vagy a belső igény még nem elég éles, hogy megtegyem azt a pár kilométert, amely Bécstől idáig vezet. Most el kellett jönnöm. Az évforduló miatt is, (mint ahogy, ki tudja : miért, sírokhoz is évfordulókon szoktunk elzarándokolni) ; néhány hét mulva tíz éve lesz, hogy nem láttam magyar földet. És el akartam hozni ide a lányomat is. Alig múlt két éves, amikor azon a novemberi éjszakán elmenekültünk hazulról. Most tizenkettő, az értelme nyiladozik ; hadd lásson ő is legalább néhányszáz négyzetmétert abból a földből, amelyen született.

Már az idevezető úton szorongatta valami a szívemet. Burgenland, majdnem ötven évvel Trianon után, még mindig kicsit Magyarország. A parasztházak, a baromfiudvarok, a tehénlegelők, a kukoricaföldek, a kispadon üldögélő, vasárnapra kiöltözött öregek — otthoniak. A fehérbornak hazai íze van, nem úgy, mint a valószínűleg értékesebb, de mégiscsak más zamatú francia boroknak. A vendéglőben végre nem "gulasch"-t vagy "goulach"-t tesznek elénk, hanem pontosan azt a zónapörköltet, amit először az apám kóstoltatott meg velem, amikor hatéves koromban elvitt magával egy igazi, nagy kirándulásra : Pestről — Gödöllőre. Szinte a hangulatára vasút szaga is az orromban van, miközben eszem.

Aztán még néhány perc a kocsival, s itt a határ. Az autót oda állítom az osztrák vámház mellé s félénken néhány lépést teszünk előre. A határ mesterséges találmány, s az ég tudja, hol ér véget Ausztria s hol kezdődik Magyarország, ahová nekünk, magyaroknak, tilos és büntetendő cselekmény betennünk a lábunkat. Az osztrák határőr, aki a motorzúgásra kidugta a fejét a vámházból, megnyugtat, hogy még mehetünk tovább is, — ez még az ő országa, amely nyilván véd minket a mi országunkkal szemben, — menjünk el addig a kis halomig, onnan jobban lehet látni.

A kis halomról, amelyet kőkereszt díszít, valóban jobban lehet látni. Előttünk enyhe lankák, békés szántóföldek, mezei ösvények, kis erdők, távolabb hegyek és szabad szemmel is jól kivehetően Sopron tornyai. "Ez már Magyarország?" — kérdi a lányom. Igen, ez már Magyarország.

És előttünk, ameddig csak ellátni, szögesdrót. Ehhez nem kell magyarázat, pontosan tudja, hogy mi ez, a televízióból, ahol sűrűn játszanak dokumentumfilmeket a hitleri koncentrációs táborokról. "Ebben is van villanyáram?" Nem tudom. "És ha valaki megérinti, meghal?" Nem tudom. Lehetséges.

Az aknákat nem látni, azok a föld alatt vannak. De a földből konokul égnek fúrva orrukat, jobbra is, balra is, figyelőtornyok. Ezeket is ismeri, a háborús filmekből, tudja, hogy "miradors" a francia nevük, s tudja, hogy ezeket is a német-nácik alkalmazták előszeretettel. "Katonák is vannak bennük?" Nem tudom. Nem látok semmiféle mozgást. "Hátha csak elbújnak, hogy ne lehessen észrevenni őket". Nem tudom. Senkit se látok. "És ha valaki át akar jönni, arra rálőnek?" Mondom, hogy senkit sem látok. "Ide nem lőhetnek át?" Nem, ide nem szabad átlőniök.

A szemközti határsorompó száz vagy százötven lépés. Autó érkezik elé, Sopron felől. Német rendszámú. A magyar határőrök az utasokat, — felnőtteket, gyerekeket, — egytől egyig leszállítják. Elveszik az útleveleket s beviszik egy épületbe. Jó negyedóra eltelik, amíg visszahozzák és visszaadják őket. Addig a finánccok működnek. Kinyittatják a csomagtartót, felnyittatják a bőröndöket, össze-vissza turkálnak mindent. Végre felemelkedik a sorompó. A nyugat-német turisták elhagyhatják Magyarországot. Az arcukon van valami megkönnyebbült ragyogás, amint az osztrák határőr elé érkeznek. Az jóformán rájuk sem hederít, legyint nekik, s mehetnek tovább, Bécs felé.

Újabb autó, harmadik, negyedik. Megismétlődik az iménti jelenet. Nem "szúrópróba" folyik, hanem alapos kutatómunka. A lelkem rajta, nem szeretem a világ egyetlen határőrét és finánctát sem. De idén, a nyaralás alatt, öt országhatáron mentünk át, rogyásig pakkolt csomagtartóval, tucatnyi nagy és kis kofferral, s egyetlen határőr le nem szállított egyikünket sem az autóról, egyetlen vámőr nem nyittatta ki a csomagjainkat. Olyat meg sehol sem láttam, hogy minden autót és minden csomagot megvizsgáltak volna. A lányom, aki — úgy látszik — túlságosan megszokta, hogy a határokon csak úgy könnyedén át lehet menni, franciául motyogja maga elé : "Horrible... Horrible..."

Azért hoztam el a határra, hogy a szülőföldjét lássa és nem azért, hogy politikai leckét adjak neki. A leckét nem is tőlem kapta. Tőlük.

S a legkínosabb, a legmegalázóbb még hátra van. Mikor a határra érkeztünk, úgy déli két óra felé, még egyedül voltunk. De félhárom tájban elkezdenek ideszállingózni mások is. Bécsi, eisenstadti kirándulók, munkások, polgárok, akik az imént elfogyasztott vasárnapi ebéd után, látcsövekkel felszerelve, hozzák ide a családjukat, a gyerekeiket, mint ahogy egy másik vasárnapon az állatkertbe viszik őket, hogy "szórakozzanak", nézzék, mi történik odaát, nézzék ezt a szögesdróttal körülkerített, roppant ember-ketrecet, ami Magyarország.

Az "F"-betűvel jelzett kocsiról ítélve, nyilván azt hiszik, hogy franciák vagyunk. Van valami cinkosság a felénk küldött mosolyaikban. "Mi, a nyugatiak... és azok, a keletiek..."

És én egyszerre azon kapom rajta magam, hogy nem is a düh, vagy a harag, vagy a lázadás, vagy a tiltakozás dúl bennem, hanem a szégyen. "Szégyellenem kell, hogy magyar vagyok..." Szégyellem magam azért, ami elsősorban nem is a mi hibánk : hogy tíz évvel ezelőtt nem sikerült véglegesen eltüntetnünk a szögesdrótokat, a "biztonsági zárak"-nak elkeresztelt aknamezőket, a sorompókat, a figyelőtornyokat. Szégyellem magam a balsorsunkért, a kudarcainkért, az ügyetlenségünkért, a bátorságunkért, a gyávaságunkért.

Szégyellem magam — bármilyen furcsának tűnjék — azokért, akik elüldöztek a hazámból, akikkel szemben állok, akik odahaza idegen megbízásból a hatalmat gyakorolják, akik a huszadik század második felében, Európa kellős közepén, szégyenországot csinálnak Magyarországból.

Szégyellem magam azokért, akik nem szégyellik magukat.

☆

Mert annak, hogy ők szégyellnék magukat, semmi jele nincsen. Párizsba visszaérkezve, egyhónapos késéssel került a kezembe a "Népszabadság"-nak az a száma, amelyik három teljes újságoldalon közli Kádár János nyilatkozatát Henry Shapirónak, az amerikai UPI hírügynökség tudosítójának. Micsoda önelégültség, mennyi otromba gőg, hány agyoncsépelt frázis az "egészséges fejlődésről", a "rendszer megszilárdulásáról", az ország "nemzetközi tekintélyéről", a mezőgazdaság szocialista átszervezésével (a kolhozosítással) aratott "új, történelmi jelentőségű győzelemről", stb.

Az amerikai újságíró, ha a szögesdrótokról és az aknamezőkről hallgatott is, feltett egy kérdést, ami kapcsolatos velük : "Az utazás szabadságát elidegeníthetetlen jognak vagy előjognak, privilégiumnak tekintik-e ?"

— Mi ezt nem ilyen értelemben kezeljük — felelte Kádár. — Mint minden szervezett államban, nálunk is minden állampolgárnak joga van útlevelet kérni. Jelenlegi gyakorlatunk szerint, ha ennek nincs törvényes akadálya, az útlevelet meg is kapja. Bizonyos szabályozás természetesen van, s ezt maga az állam gyakorolja. A döntések általános meghozatalánál gazdasági meggondolás is — deviza- és valutáris kérdések stb. — szerepet játszhat, ugyanúgy, mint más államban...

Érdemes szemügyre venni ezt a zavart és zavaros mellébeszélést. "Minden állampolgárnak joga van útlevelet *kérni...*" Kérni igen. De kapni? "Ha ennek nincs törvényes akadálya, meg is kapja..." Miféle törvényes akadálya lehet annak, hogy valaki megkapja azt, ami törvényes joga? A deviza- és valutáris kérdések is szerepet játszhatnak, "ugyanúgy, mint más államban"... Miféle más államban ? Talán Oroszországban vagy Albániában, vagy a hozzájuk hasonlókban. Mert egyébként egyetlen olyan nem diktatorikus állam sincsen, ahol az útlevél joga összefügg a valutakérdéssel. Azt szabályozhatja egy állam, hogy mennyi pénzt vihet ki valaki magával. De az útlevelet — ettől teljesen függetlenül — kötelessége mindenkinek azonnal kiadnia.

S a Kádár-nyilatkozat még így, ebben a handabandázó, ködösítő formában is megtévesztő megszépítése a valóságnak. Magyarországról érkezőktől az utolsó nyolc évben soha annyi panaszt nem hallottam, mint ezen a nyáron. Nagy Imre kivégzése óta ekkora elégedetlenséggel és félelemmel, ennyi kilátástalansággal és reménytelenséggel még nem találkoztam. Az ostornyeles lámpák, a Rákóczi úti árkádos házak és az új Erzsébet-híd emlegetésének a korszaka lezárult. Ömlik-zubog a méltatlankodás és a keserűség. Vonatkozik ez mindenre, az életszínvonal leszállítására éppen úgy, mint az árucikkek minőségére, vagy a "fúrásokra", vagy a "kitolásokra", vagy a "vietnami műszakokra", amelyek a régi, békekölcsönös idők alig álcázott visszatérését jelentik. S vonatkozik ez az utazás szabadságára is. Azt mesélik : az új irányelv szerint "elég volt a túl sok utazgatásból". Lényegesen több az útlevél-visszautasítás, mint eddig, s aki megkapja, azzal közlik, hogy az elkövetkező három évben ne számítson újabb külföldi útra. Az elmúlt években azzal búcsúztak a hazaiak : "Talán, egy kis szerencsével, jövőre újra..." Idén a búcsúk letörtek, lehangoltak, az utolsó szavak majdnem mindig ilyenek : "Ki tudja, mikor... Három év múlva, vagy soha?..."

Bécsben egy turista odaadta nekem, okulás céljából, az Országos Idegenforgalmi Hivatal és az Ibusz kiadványát, amelyik ezt a címet viseli : "Hasznos tudnivalók külföldre utazóknak". (Budapest, 1966.) Van benne egy melléklet, amelyik felsorolja, mi minden kell egy Nyugatra szóló látogató és turista útlevél-kérelemhez. Hadd másoljam ide a főbb pontokat :

1. *Látogató útlevél kérelmezése esetén három hónapnál nem régibb, magyar nyelvű meghívó levél,* (ha valakit külföldi szeretne meghívni, akkor az tanuljon meg előbb magyarul,) *eredeti borítékkal.* (Nehogy, istenments, valaki hamisítson magának egy meghívást és így próbáljon 5 egész dollárral a zsebében az országból kijutni).

2.) *Turistautazás esetén a Magyar Nemzeti Bank előzetes valutaengedélye, igérvény.* (De szép magyar szó : ígérvény.)

3.) *Részletes önéletrajz.* (Ehhez is meg lehetett volna jegyezni, Kádár szavával : ugyanúgy, mint más államban. Mert köztudott dolog, hogyha egy angol vagy egy norvég külföldre akar menni, akkor előbb be kell nyújtania a részletes önéletrajzát.)

4.) *Két aláírással és bélyegzővel ellátott munkaadói javaslat.* (Mit szólnának az olasz vagy a francia kommunista munkások, ha a főnökük aláírása és bélyegzős javaslata kellene ahhoz, hogy külföldre utazhassanak?) *Kisiparosok, kiskereskedők és egyéb önálló foglalkozásúaknak KIOSZ, KISOSZ adóigazolás. Nyugdíjas, háztartásbeli, munkaképtelen stb. személy esetében a lakóbizottsági elnök és a háztömbbizalmi javaslata.* (Nem világos : írók, művészek, orvosok önálló foglalkozásúaknak, avagy stb. személyeknek számítanak-e, s így az adóigazolásuktól, vagy a lakóbizottsági elnökük és a háztömbbizalmijuk javaslatától függ-e a külföldi útjuk?)

5.) *Látogató útlevél esetében devizalemondó nyilatkozat.* (Az sem egészen világos, miért kell külön nyilatkozatban lemondani arról a pénzről, amit az illető amúgy sem kaphat meg?)

6.) *Statisztikai lap.* (Hogy ez mi, arról fogalmam sincsen.)

Félreértés ne essék : mindez nem az útlevélhez kell. Csupán az útlevél-*kérelemhez!* Mert a felsorolás után még ott áll ez a mondat : *"Az útlevélkérelmek elbírálásának határideje : egy hónap"*. Tehát valaki összeszedheti, kitölthetí ezt a rengeteg papirost,megírhatja a részletes önéletrajzát, megszerezheti a főnökének a hozzájárulását, a lakóbizottsági elnökének és a háztömbbizalmijának a javaslatát, — és aztán az állam minden indokolás nélkül visszadobhatja a kérelmét. Ez az, amit Kádár nyilatkozatában így emleget : "Bizonyos szabályozás természetesen van..."

Mi, akik Nyugaton élünk s az utóbbi években kezdtünk kicsit belefásulni a hazai látogatók özönébe, el is felejtettük, mi mindenen kellett keresztülmenniök azoknak, akik kicsit kopottasan becsöngettek hozzánk, a maguk szalámirúdjával, barackpálinkájával és matyó hímzésével.

És mindezt Kádárék természetes helyzetnek tartják, sőt, ezt tartják természetesnek, szocialistának, magasabbrendűnek, élenjárónak, példamutatónak. Lehet-e ezek után csodálkozni azon, hogy a már említett nyilatkozatban Shapirónak arra a kérdésére : "Vannak-e politikai foglyok Magyarországon?", Kádár így válaszolt : "Vannak... Számuk csekély, néhány száz lehet..." Minden szó külön figyelmet érdemel. Mi az, hogy *"lehet"*? Kádár talán nem is tudja a számukat ? Ilyen apróságokkal nincs is ideje foglalkozni? Mi az, hogy *"néhány száz"* ? A magyar nyelv törvényei szerint ez legalább 3-400 és legfeljebb 999. De mennyi : 300, 700, 900? Vagy ez is mellékes? A csattanó különben a mondat elején van : *"Számuk csekély"*. Mert ugyan mi is az : néhány száz politikai fogoly? Ott, ahol ezrekben és tízezrekben szoktak számolni. A legmegdöbbentőbb, hogy Kádár észre sem veszi saját fogalmazásainak cinizmusát. Az egykori politikai fogolyból tökéletes besulykoltságú börtönőr lett.

Néhány száz foglya vasrácsok mögött van.

Tízmillió : szögesdrótok és aknamezők mögött.

MÉRAY TIBOR

1966. SZEPTEMBER 15-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Gergely János : Molnár Antalról és Járdányi Pálról (3. old.)
Kerényi Magda : A Locarnói Filmfesztivál (4. old.)
Cs. Szabó László : Kalandozás a Loire mentén (5. old.)
Enczi Endre novellája : A lehető legegyügyűbb történet (6-7. old.)
Határ Győző egy londoni Lope de Vega-Osborne bemutatóról (6-7. old.)
Vajda Albert : Piszkos Fred, a művezető (8. old.)
Makkai Ádám : Levél Kenyából (9. old.)
Halász Péter : Bevándorlók (11. old.)
Nyéki Lajos : Gara László üzenete (11. old.)
Fáy Ferenc, Keszei István és **Tüz Tamás** versei
Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Kritikák, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A pekingi őrjöngés

A nyárvége fordulatot hozott a kínai belpolitikában. Nem enyhülést : a belső terror gyors, meredek felfokozását. Mao elnök új helyettest, vagy trónörököst kapott Lin Piao személyében, aki a hadsereg legfőbb képviselője. Csu En-laj, az eddigi második ember, a harmadik helyre szorult, a rangsorban eddig harmadik helyen szereplő köztársasági elnök ezúttal a hetedik helyet kapta. (Ezek a kinevezések és degradálások természetesen nem demokratikus úton jönnek létre, hanem még közölni is csak célozgatások útján közlik őket a néppel : az újságokban Mao mellett Lin fényképeit közlik, új sorrendbe szedik az ünnepségek elnökségének névsorát, stb.). Ezzel egy időben megindult egy eleddig ismeretlen méretű és jellegű hajsza a nagyobb városokban. Vörös karszalagos különítmények bántalmazzák az európai diplomatákat (eddig a kelet-német ügyvivő és a Szovjet Nagykövetség tagjai szenvedtek a legtöbbet, az elsőnek megállították az autóját a nyílt utcán s feleségével, fiával együtt agyba-főbe verték : a szovjet diplomatákat pedig napokig arra kényszerítették, hogy a követség épületében maradjanak, illetve ha kimerészkedtek, megtámadták őket). A külföldi diplomaták gyermekei számára fenntartott iskolákat bezárták, bevásárlási helyeiket több helyen felszámolták, a városnegyedet, ahol laknak, hatalmas feliratokkal árasztják el, amelyeken felszólítják a népet, hogy küzdjön az idegen, "imperialista" behatás ellen. A "kulturális forradalomnak" nevezett mozgalom során több kápolnát felgyújtottak, hetven-nyolcvanéves missziós nővéreket vertek meg, tapostatták meg velük a keresztet s suppolták ki őket az országból — egyiküket két nappal később belehalt szenvedéseibe. A rémtettek mellett tragikomikus események sorozata is jelzi az irányzatváltozást : Tolsztojt, Balzac-ot, Beethovent, Shakespeare-t dekadens művészeknek, nemkívánatosaknak jelentik ki ("művük nem egyezik Mao elnök gondolataival"), a közlekedési lámpa színeit meg akarják változtatni (a forradalmi pirosnak kell azután a szabad átkelést jelentenie), az úgynevezett vörösgárdisták a "hegyes cipő" és az "imperialista frizura" elleni harc keretében vésztjósló tömegverekedésekbe kezdenek, amelyeknek során már több vörösgárdista otthagyta a fogát (s ki tudja, hány "imperialista frizuratulajdonos".) A legvadabb őrjöngés a Szovjet Nagykövetség előtti utca átkeresztelése volt ; új neve a "Revizionizmus elleni küzdelem útja". Erre a tüntetésre nem átallottak tízezreket vidékről a fővárosba utaztatni, hogy kiabálva, cintányéron dobolva, szovjetellenes feliratokat lóbálva, két és fél napig szüntelenül ott vonuljanak az egykori "Nagy szovjet báty" pekingi rezidenciája előtt.

A nyugati sajtó általában megelégszik, hogy hosszú hasábokon felsorolja a különböző hírügynökségek puszta tényfelsorolásait ; nyilván úgy tartja, ez minden kommentárnál nagyobb hatású. A legérdekesebb a kommunista országok visszhangja. Castro felszólítja kínai exelvtársait, hogy — ha még hajlandók valakire hallgatni — hagyják abba önmaguk nevetségessé tételét. A csehek, szokott mértéktartásukkal, "túlkapásokról" beszélnek. Az oroszok előbb hírügynökségi cikkben, aztán diplomáciai úton, végül központi vezetőségi határozatban felháborodottan tiltakoznak békés diplomaták barbár módon való meghurcolása ellen, kultúrát, külképviseleti sérthetetlenséget emlegetnek, s különösen felháborítja őket, hogy a kínai testvérek "szervezett tömeget csődítenek a követségük elé, hogy ott provokatív magatartást tanúsítsanak", s hogy a követség nem élvezi a rendőrség védelmét.

Milyen szomorú a rövid emlékezőtehetség ! Hányszor "csődítettek" ők maguk "szervezett tömeget" idegen országok követsége elé, miféle jelszavakat kiabáltattak velük, s milyen kevés védelmet nyújtottak ilyenkor a külföldi diplomatáknak ! Pogrom, zavargás, autó-leállítás, utas-megverés, templom-felgyújtás, karszalagosok garázdálkodása ? Ez is egyenesen Hitler és Sztálin fegyvertárából érkezik, mint a kommunista és fasiszta diktatúra annyi más "kulturális" megnyilvánulása, a könyv-kiselejtezés, — égetés, — zúzdába küldés, a zárdák kirablása, az egyházi rendek üldözése, stb. Magyarországon mindez a negyvenes évek végén, az ötvenes évek elején lezajlott ; a Szovjetunióban (és Németországban) még sokkal előbb. Néhány évtizedes eltérés, s ekkora szemeket mereszteni miatta ?

Ami Hitlernél a zsidó volt, ami az orosz szóhasználatban "burzsoá" vagy "imperialista", az itt mind egy kalap alá került : a fehér ember tiprandó. Ki hitte volna, hogy a XX. század közepén ilyesféle megmozdulásokra még sor kerülhet a világban ? Ki hitte volna néhány éve még, hogy a sokat emlegetett "sárga veszedelem" ilyen hamar, ilyen kemény mozdulattal felüti a fejét, s hát azt, hogy nem a félvefélt japán szamuráj ipari hatalom, hanem a mindig mártír, mindig békésnek tetsző, nagymultú, csendes kínai nemzet lesz az, akivel ezt a rémjátékot el akarják játszatni ?

Szinte még az is kijelöltetett, hogyha elpusztulunk, a fehér faj melyik ága maradhat meg írmagnak. Az albán. Maoék nem mutatnak túlságos nagylelkűséget.

M. L.

A magyarországi sajtóban olvastuk :

"A vasúti fülkében valaki elővette táskarádióját s a skálával ráállt a Szabad Európa Rádió hullámhosszára. Néhányan köréje kuporodtak, majd megérkezett a kalauz is. Ahelyett azonban, hogy megtiltotta volna az uszító imperialista propagandát vagy legalább figyelmeztette volna a jelenlévőket, ő maga is letelepedett közéjük, s önfeledten hallgatta a hazugságokat. Ez a MÁV szegedi igazgatóság területén történt." Így ír augusztus 2-án a "Délmagyarország" című szegedi lap, "Hiábavaló igyekezet" címmel.

Aztán a hazalátogató disszidensekről szól, akik *"kölcsönzőből vesznek kocsit"*, hogy a magyarországi kispolgárokat elkápráztassák, majd megállapítja : *"Az imperializmus jelenleg, elég simulékonyan, a fellazítás taktikáját alkalmazza hazánk és a többi szocialista ország ellen."* Most merész fordulat következik — amelynek egyébként szögesen ellentmond az "önfeledt" rádióhallgatás előzménye — és a "Délmagyarország" fennsőbbségesen kijelenti : *"Ez az erőlködés azonban eleve kudarcra van ítélve, hiszen népünk soha nem lenne hajlandó még egyszer eltűrni a jogfosztottságot."*

Mindebből kitűnik, hogy Magyarországon nem tartozik a jogfosztottság fogalomkörébe, ha a vasúti kalauz, a jegyek kilyukasztása közben, megtiltja, hogy az utas ezt vagy amazt a rádióállomást hallgassa, figyelmet szenteljen mások véleményének. Még kevésbé, persze, ha valaki saját felfogásának mer hangot adni.

Az imperialista Angliában nap mint nap bírálják szóban, nyomtatásban, sőt, egyes képviselők saját pártjuk ellen fordulva, az Alsóházban is Nagybritannia államrendjét, alkotmányát, szövetségi, barátsági vagy egyéb nemzetközi kapcsolatait. Magyarországon azonban, ahol a nép *"soha nem lenne hajlandó még egyszer eltűrni a jogfosztottságot"* ez izgatásnak minősül. Dr. Parais Lajos, megyei tanácsvezető bíró a "Komárommegyei Dolgozók Lapja" 1966. június 2-i számában így határozza meg az "Amit jó tudni" rovatban az "izgatás" bűncselekményét :

"Az követi el — írja Dr. Parais — *aki mások előtt a magyar nemzet, a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, az Alkotmány,ennek valamelyik alapelve, a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata... ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekményt követ el."*

Bizony ezt "jó tudni". Az alábbi néhány — és csupán példaként kiragadott — eset áldozata nem is védekezhetett azzal, hogy nem ismerte a törvényt.

"Radványi Lászlót a Szombathelyi Járásbíróság izgatásért nyolc hónapi szabadságvesztésre ítélte". ("Vas Népe" 1966. jún. 4.)

"A Miskolci Járásbíróság ítéletet hirdetett Dr. Brinich János nyugalmazott miskolci orvos nagyobb nyilvánosság előtt folytatólagosan elkövetett izgatási bűnperében. A bíróság egy év és négy hónapra ítélte." ("Északmagyarország", 1966. jún. 15.)

"Szombathelyi József 23 éves nárai fiatalember... italozás közben rágalmakkal illette az államrendet és éltette a fasisztákat. A Szombathelyi Járásbíróság — tekintettel a társadalmi veszélyesség magas fokára — a fiatalembert tizhónapi szabadságvesztésre ítélte." ("Vas Népe", 1966. jún. 17.)

"A Miskolci Járásbíróság nemrégiben tárgyalta Kővári Rudolf miskolci segédmunkás izgatási bűnügyét. Miután visszaeső bűnös, egy évi szabadságvesztésre ítélték." ("Északmagyarország", 1966. jún. 18.)

"A Megyei Bíróság fellebbviteli tanácsa kedden tárgyalta a fiatalkorú M.J., a Zalamegyei Tanácsi Építőipari Vállalat dolgozója bűnügyét. A Megyei Bíróság jogerőre emelte a fiatalkorúak bíróságának ítéletét és M.J.-t nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett izgatásért egy év három hónapi szabadságvesztésre ítélte." ("Zalai Hírlap", 1966. aug. 5.)

Persze, folytathatnók az ítéletek felsorolását még az átforgatott egynéhány vidéki lapból is. Ám a "Vas Népe" (1966. júl. 17) mégis arról ír, mennyire nem érdemes "disszidálni". *"Igaz, előfordulhat* — olvassuk — *hogy nem Trabantod, hanem Opeled lesz, utazol, világot látsz. Kocsin jársz, megsüvegelsz embereket és téged is megsüvegelnek. De azért ha valami nem megy, csak magyarul káromkodhatsz, mert e téren nyelvünk utolérhetetlen gazdagságról és fantáziáról tett és tesz tanúbizonyságot."*

Akadtak olyan elvetemültek, akik inkább Nyugaton káromkodnak magyarul és nem bánják, ha környezetük nem méltányolja kellőképpen nyelvünk utolérhetetlen gazdagságát és fantáziáját. Ezért valóban megérdemlik az igazságszolgáltatás szigorát. Megint csupán néhány példa egy-két vidéki lapból :

"A Marcali Járásbíróság a napokban ítélkezett az engedély nélkül külföldön maradt Orosz Imre és felesége, marcali, Mártirok útja 25. szám alatti lakos fölött. A bíróság hazatérés megtagadása miatt Orosz Imrét 2 évi, feleségét 10 hónapi szabadságvesztésre ítélte." ("Somogyi Néplap", 1966. jún. 5.)

"Tiltott határátlépés kísérlete miatt került bíróság elé Smizsánszky Erika bolti előadó, Hornyik Lászlóné konyhai dolgozó és Knizner Erzsébet adminisztrátor. Miután tettüket együttesen követték el, a büntetés súlyosabb. Smizsánszky Erika 10, Hornyik Lászlóné 8, Knizner Erzsébet pedig 6 hónapot kapott." ("Északmagyarország", 1966. jún. 18.)

"Megtagadta a visszatérést Nyugat-Németországból Göttlinger Katalin pári lakos, ahova útlevéllel utazott ki : a Tamási Járásbíróság távollétében egy év és 6 hónapi szabadságvesztéssel sújtotta." ("Tolnamegyei Napló" 1966. jún. 23.)

A szövegből az tűnnék ki, hogy Göttlinger Katalin Pár községbe utazott útlevéllel, a Tamási Járásbíróság pedig nem volt jelen, amikor ítéletét meghozta. De hogy ennek ellenére a vidéki magyar igazságszolgáltatás keze milyen hosszú, kiderül abból, hogy a Tamási Járásbíróság nemcsak *in contumaciam* ítélte el a vádlottat, hanem — még Németországban is — 18 hónapi szabadságvesztéssel sújthatta. Bizony, jó ezt is tudni.

Ha a jelenlegi rendszer nem is bírálható — akár előszóban, akár azzal, hogy valaki megtagadja a visszatérést — a már megbukott politikusokon bárki nyugodtan rúghat egyet. Ezt a veszélytelen szabadságot aknázza ki Nógrádi Sándor, aki a többi, most már sztálinistának nevezhető, Moszkvából visszaküldött kommunistával együtt tért haza Magyarországra. Az "Esti Hírlap" 1966. jún. 22-i száma interjút közöl vele *"Beszélgetés Nógrádi Sándorral nagysikerű emlékiratairól"* címmel.

"Leírom, — mondja művéről a nagysikerű emlékirat szerzője, — *hogy már 1942. márciusában, amikor Ufában Rákosi 50. születésnapját ünnepeltük, Gerő felköszöntőjéből megtudtuk, hogy Rákosit kell a párt vezetőjének tekinteni, s szóba sem került, hogyan működjünk majd együtt az itthon illegalitásban dolgozó, harcoló elvtársakkal. Azt hiszem, a későbbi hibák egy része már ott gyökerezett, amikor a Szovjetunióban tevékenykedő magyar kommunisták egy része elhatározta* (nem Sztálin, az oroszok parancsára cselekedtek tehát, hanem: elhatározták, noha csak utólag tudták meg, hogy "Rákosit *kell* a párt vezetőjének tekinteni"; dehát legyen, elhatározták), *hogy hazatérve magukhoz ragadják a párt irányítását, függetlenül attól, milyen káderek vannak itthon és főleg függetlenül attól, hogy elég alaposan ismerik-e a hazai viszonyokat. Ez a csoport* (mert Nógrádi — úgy látszik — nem tartozott közéjük) *megfeledkezett arról az alapvető marxista tételről, hogy minden hatalom a népé, s a hatalmat sohasem szabad egyes emberek vagy csoportok kezébe adni, hanem olyan elvi politikára van szükség, amelynek végrehajtása fölött a dolgozó nép állandó ellenőrzést gyakorolhat."*

Nógrádi — természetesen — sose feledkezett meg erről, amikor hűségesen szolgálta Rákosi rendszerét. És mi sem világosabb, mint hogy Kádár János is mindenkor szem előtt tartotta az alapvető marxista tételt : *"minden hatalom a népé"*, kivált amikor a magyar népfelkelést letipró orosz tankok uszályában visszatért Budapestre. Nyilván ez az aranyszabály vezérli Kádár rendszerének bíráit is, amikor izgatásnak minősítik, ha valaki szót emel egyes intézmények, nemzetközi kapcsolatok vagy személyek ellen. Hanem az elmúlt évtized magyarországi tapasztalataiból, játékszabályaiból és joggyakorlatából mégis az a következtetés vonható le, hogy eljön majd az idő, amikor Kállai, Hegedüs András, Apró Antal, Péter Gábor vagy valamilyen más komprittálatlan személy megírja, milyen alapvető marxista tételről feledkezett meg Kádár János.

S.

A legfelső bíró felháborodása

Furcsa híradás érkezett Moszkvából, Harold Berman, a Harvardi Egyetem tanára útján. Az amerikai professzor magánbeszélgetést folytatott Lev Szmirnovval, a Szovjetunió Legfelső Bíróságának elnökével, aki a Szinjavszkij-Daniel perben ítéletét meghozta. A magasrangú jogász megkérdezte az egytemi tanárt, olvasta-e a "New York Times"-ben megjelent leírást a per tárgyalási jegyzőkönyvéről.

— Olvastam — felelte az amerikai tanár.

— Szégyenletes dolog történt abban a cikkben — mondta a szovjet törvényszéki elnök. — Elferdítették, meghamisították, célzatos tartalommal töltötték meg a jegyzőkönyvet.

Ezután részletesen elpanaszolta, hogy a "New York Times" cikkében nem szerepelt a két író műveinek a vád által bemutatott kivonata, amely pedig hozzájárult az ítélet meghozatalához. Hiányzik a cikkből több ügyészi és védőügyvédi felszólalás. Végül az sincs benne, hogy háromszáz személy vett részt a tárgyaláson, mint hallgató.

— Valóban sajnálatos hiányosságok — felelte az amerikai tanár. — De talán annak tulajdoníthatók, hogy az önök Tanácsa megtiltotta a külföldi újságírók részvételét a tárgyaláson...

— Még csak az kellett volna, hogy ott üljenek ! — felelte a jogtudós. — Akkor nézett volna jól ki az a sajtóbeszámoló !

Ezután magából kikelve hozzátette :

— Tudjuk, ki küldte ki ezt a hazug beszámolót. Danielné ! Ott ült, láttuk, hogy minden szót jegyzett a tárgyaláson !

Ha igaz volna, amit mond, valóban minden oka meglenne a felháborodásra. Van-e elítélendőbb jelenség annál, mint hogy egy ártatlanul lefogott ember felesége — jegyzi a férje elleni per részleteit és megpróbál valamit csinálni az elítélt, deportált, szibériai kényszermunka-táborban szenvedő férj érdekében ? A nagytekintélyű bíró kitöréséből csupán egyetlen részlet hagy kétséget az emberben : ha Danielné m i n d e n s z ó t jegyzett a tárgyaláson, miért hamis, sőt hazug akkor a beszámolója ?

— d.a. —

ÍTÉLET PLÉSZER JÁNOS ÉS TÁRSAI ÜGYÉBEN.

A Fővárosi Bíróság ítéletet hirdetett a 20 éves Plészer János és 11 társa bűnügyében. A vádlottak állítólag elhatározták, hogy fegyveres csoportot alakítanak s fegyveres harcot indítanak a népi demokratikus államrend ellen. A végrehajtandó akciókra, a vád szerint, tervet készítettek. Plészer Jánost, valamint Cséka Ferencet és a fiatalkorú B. Antalt két év és hathónapi, Debreczeni Ernőt négyévi, Kovács Bélát kétévi szabadságvesztésre ítélték. A bűnügy további hat szereplőjét — rövidebb tartalmú, részben felfüggesztett szabadságvesztésre, egy vádlottat pedig tulajdon elleni bűntettért pénzbüntetésre ítélt a bíróság.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalogusunkat !

GERGELY JÁNOS

KÉT ARCKÉP

EZZEL a bartóki címmel hódolok a magyar zeneélet két nagy alakjának, Járdányi Pálnak, aki most nyáron távozott az élők sorából és Molnár Antalnak, akit — ugyancsak a közelmúltban — a Munka Érdemrend aranyfokozatával tüntetett ki a Magyar Kormányzat. De nem a gyász és az öröm közt keresek összefüggést, mikor egyszerre írok kettőjükről, hanem azért teszem, mert, eltekintve a zenei napihíreknek rájuk nézve ellentétes értelmű aktualitásától, úgy érzem, hogy pályájuk szinte kívánja az összehasonlítást. Elsősorban mert sok bennük a közös vonás, másodsorban meg ami nem azonos náluk, az éppen a magyar zenetörténet utolsó félévszázadára jellemző.

Molnár Antal 1890-ben született, Járdányi Pál 1920-ban ; harminc év, az apa-fiú viszony átlagos korkülönbsége, egy nemzedék felcseperedésének és első kiállásának időtartama. És milyen nemzedéké ?! Olyané, mely gyerekkorát a magyar "belle-époque", a milléniumi önámítás légkörében élte le, mely erejének és biztonságának tudatában szemlélte századunk első évtizedének belföldi és külföldi drámáit, nem hitt az emberiséget fenyegető veszélyben, éppen mert túlságosan hitt a jóban, az erkölcsi világrendben, az újban, a haladásban s annak békés eszközeiben, és amelynek első nagy kiábrándulást az 1914-es világháború jelentett. Tudom, vannak kivételek, Molnár Antal is az, hisz észrevette a rosszat még 1914 előtt, küzdött is ellene, energikusan. De a jót is észrevette és azért még keményebben küzdött ; mert a küzdés életeleme és mert küzdelmét előszeretettel pozitív értelemben vívja. Járdányi is militáns és ő is pozitív értelemben. Csak éppen a kettőjük születése közti időközben zajlott le Magyarország tragédiája. Egyazon utat járják, de más-más időben és ezért látszik útjuk végzetesen különbözőnek. Mindketten hangszeres zenésznek indulnak, méghozzá hegedűsnek és mindketten a mélyhegedűre képezik ki magukat és végzik a vele járó kamarazenei tevékenységet. Egyik is, másik is fiatalon kerül a Zeneakadémiához tanárnak. Kinevezésük, illetve megbízatásuk közt húszegynéhány esztendő távolsága lebeg, de véletlen folytán egy időben hagyják el a Liszt Ferenc nevét viselő közintézményt, csakhogy más-más okból. Mindketten zeneszerzők és mindketten tudósok, de tevékenységük egyik ága nem befolyásolja a másikat, legalábbis látszólag. Mindkét hivatásnak nagy lelkiismeretességgel és rátermettséggel tesznek eleget ; írják a zenét és írnak a zenéről, annak különböző megjelenési formáiról öregnek és fiatalnak, szakembernek és laikusnak, szerkesztőnek és olvasónak, kiadónak és — saját íróasztaluknak. Főleg talán önmaguknak, mert rengeteg a mondanivalójuk és elsősorban sajátmaguknak tartoznak vele, hogy azt, vagy legalábbis annak egy részét, kifejezésre juttassák. Útjuk miértje hasonló, miténtje nem.

MOLNÁR ANTAL a Waldbauer-Kerpely vonósnégyes tagjaként került be a magyar zeneéletbe, annak akkor leghaladóbb, legmozgalmasabb és legtöbbet támadott ágába. Nemcsak Bartók és Kodály vonósnégyeseit mutatták be, hanem az új zene egyéb alkotásait is, köztük Debussy Quartettjét 1911-ben, a szerző jelenlétében és személyes utasításai alapján. Ennek a történelmi eseménynek ma Molnár Antal az egyetlen élő tanúja. Ő maga is komponált. Jól emlékszem néhány művére, dalokra, egy-egy kórusra és kamaraműre, Babits Danaidáinak tragikus és örök emberi légkörét idéző, női hangokra írt vokáltriójára, melyet gyerekfejjel és füllel hallottam a "Nyugat" egyik irodalmi estjén, vagy 40 évvel ezelőtt, de ma is úgy emlékszem vissza rá mint ritka nagy élményre, főleg vonalvezetésének tisztasága, eszközeinek választékossága miatt. Egyszóval Molnár Antal mint zeneszerző rám azt a benyomást tette, hogy nemcsak tudja mit akar és van mondanivalója, de határozott művészi egyénisége is. Úgy látszik azonban, hogy ő maga más véleményen van. "Tulajdonképpeni pályám — írja válogatott írásainak előszavában (*Írások a zenéről*, Budapest, 1963) — a zeneszerzés. Számos nagyarányú és kisebb terjedelmű kompozícióm nyert pályadíjat, sokat elő is adtak nyilvánosan, gyakran bíztató sikerrel. De tüstént hozzá kell tennem : életem folyamán mind kevesebbet róttam kottapapirosra, végül csaknem teljesen abbahagytam az ilynemű működést. Persze igen bonyolult az efféle *decrescendo* belső-külső oka. Mindenesetre hozzájárult az is, amit egy humoros írásomban ilyen címmel szellőztettem : Hogyan érvényesül a zeneszerző ? Az egyik legfőbb indítóok azonban más volt. Egyszerűen a belátás, hogy Bartók is, Kodály is — mindegyik a maga módján — *jobban* csinálja. Sokszor az volt az érzésem : amit én szerettem volna hangokban kihirdetni, azt megírták ők."

Kár, mert nekem sohasem volt ez a benyomásom. Viszont én is ismerem azt az érzést, amikor egy zeneszerző hirtelen felismeri egy másik szerző művében saját ki nem mondott gondolatát. Nagy öröm ez, valami olyasféle, aminőt Verdi érez Werfel regényében, mikor Wagner Tristánjának végigolvasásakor saját belső világával azonosítja azt. Lehet hogy a valóságban másképp történt, de a regényben ez nagyon valószerűnek hat, az ember és az alkotóművész lélektanának szempontjából. Molnár Antal elhatározása azonban kevésbé.

SZERENCSÉRE zeneszerzői hallgatásáért többszörösen kárpótol írói tollának termékenysége. Újabb munkáinak jelentőségére már többször rámutattam e lap hasábjain. A fentemlített kötet tanúsága szerint 1908 és 1960 közt mintegy 200 írása jelent meg : könyvek, tanulmányok, cikkek, ismertetések, bírálatok a zeneirodalom és tudomány majdnem valamennyi ágában. Egy részük az aktuális zenei eseményekkel kapcsolatos, sok kimondottan tudományos szándékkal készült, a legtöbb azonban nevelő célból, hol iskolai használatra, hol a művelt közönség számára. Így *A zeneművészet könyve* (1922), mely gyerek- és serdülőkorom zenei bibliája volt és melyet ma is csodálok enciklopédikus ismereteinek teljességéért. *Bevezetés a zenekultúrába* (1928) című könyvére ma kevesen emlékeznek, csak egy kiadást ért meg, aztán eltűnt, pedig nagyjelentőségű munka, mert a magyar zenét a nyugati zenevilággal hozza kapcsolatba. *Az új zene* című kötete (1925) az akkori európai állapot keresztmetszetét adja és olvasása ma kétszeresen tanulságos. Nem szándékom minden művét felsorolni, méltatásuk a magyar szakirodalomnak szentelt tanulmányok egyik leggazdagabb fejezetét képezhetné, talán majd lesz egyszer olyan tanítványom, aki disszertációnak feldogozza. Írói tevékenységét Magyarországon csak Benedek Marcelléval tudnám összehasonlítani és úgy érzem, hogy Romain Rollandon és Bartók Bélán kívül nekik kettőjüknek köszönhetek legtöbbet szellemi fejlődésemben. Elnézést kérek e szubjektív hangú megállapításért, de hát mikor tegyem meg, ha nem most és kinek, ha nem e lap olvasóinak, akik öt világrész magyarságát képviselik ? Nem ok nélkül teszem : az emlitett 200-nál több zenei írásnak mintegy 96 %-a Magyarországon jelent meg magyarul, ritkábban németül, alig 8 cikk látott napvilágot külföldön, idegen olvasók okulására ! Mintha csak a herakleszi út herakleszi válasza nem lett volna elég ! Mintha a múzsákkal egyre ritkábban társalgó örökifjú még ráadásul tanainak nemzetközi kisugárzásáról is lemondana, hogy minden szavával a hazai olvasók nevelését szolgálja ! Mit mond nekik ? Azt hogy szeressék és becsüljék meg saját értékeiket, de ismerjék meg a másokét is és tartsanak lépést a korral. A szellem erejét mindenek fölé helyezi és a nemzet jövőjét másképp, mint szellemi síkon el se tudja, el sem akarja képzelni. A jövő majd megmondja, igaza volt-e vagy sem, addig pedig csak böngésszük tovább munkáinak jegyzékét, több érdekes megfigyelésre ad alkalmat.

ELŐSZÖR IS kitudódik belőle, hogy meg nem jelent műveinek jelentősége és terjedeleme jóval felülmúlja a megjelentekét. Aztán pedig, hogy két hosszú periódus volt életében, mikor hallgatott : egy megszakítással az 1940 és 46, továbbá az 1949 és 1955 közti évek, megszakítás nélkül. Van úgy, hogy a hallgatás többet mond, mint a beszéd, különösen harcos embernél. Szerencsére az utolsó 12 évben ismét szól hozzánk. 1955-ben jelent meg egy tanulmánya a 18. századi nyugatias magyar dallamokról a Zenetudományi Tanulmányok IV. kötetében, majd, nem beszélve a kisebb közleményekről, 1959-ben két könyve, egy Brahms-monográfia és a *"Repertórium a barokk zene történetéhez"* korábbi jegyzetei alapján ; mint sok egyebet, ezt a témát is ő tárgyalja először Magyarországon. Azóta még három újabb könyvéhez jutottam hozzá, a *Válogatott zenei írások*-hoz, a *Német zene története*-hez 1750-től és a népszerűsítő előadások szövegét tartalmazó kötethez (*A zenéről* 1963), mely — alcíme ellenére — elsősorban a hivatásos muzsikusok ismereteit, zenei öntudatát gazdagítja. Kifogyhatatlan ötletei, szellemessége megnevettet, megállapításai meglepnek ; nemcsak termékeny író : termékenyítő is. Még a kitaposott úton is, ahol más emberfia, még a szakember is, behunyt szemmel halad végig, ő, valahányszor rátér, mindig új összefüggéseket fedez fel. Sohasem ismétli magát, ez lehetne mesterségének címere, még akkor se, ha ugyanarról a témáról többször ír, nem egyszer még saját korábbi állításait is megcáfolja. "Mondják, hogy csak az ökör következetes — mondta róla nekem Jemnitz Sándor 1936-ban — de az ő következetlensége már mégiscsak túlzás." "Nincs olyan újdonság, melynek ne volna lelkes híve" — tette hozzá kissé gúnyosan, de szeretettel, szinte gyöngéden. Ma úgy látom, hogy ez a "következetlenség" Molnár Antal legfőbb erénye, mert eleve kizár minden szektáriánizmust, azaz a legnagyobb veszélyt, mely a művészetet bármikor, de főleg ma fenyegetheti. És aki ellensége a szektáriánizmusnak, annak ellenségei a szektások, akárhol és akárhogyan helyezkednek. Ez a magyarázata mindannak a mellőzésnek és kisebb-nagyobb megaláztatásnak, tűszúrásnak, melyek oly gyakran érték a múltban, meg kissé még a közelmúltban is, s melyeket sajátmagához méltó nyugalommal szenvedett el, olyan ember önérzetével, aki nem 1945-ben fedezte fel a szocializmust, hanem negyven évvel korábban. Mindig lelkiismerete szerint élt és soha senkifiának semmi rosszat nem tett ; vajon hányan mondhatják ezt ma el magukról ? Tudtommal ellensége sincs, legalábbis a zenészvilágban. Rosszat csak egyetlenegyszer hallottam róla : "nem ért a zenéhez"! mondta Haraszti Emil Párizsban, hat évvel Jemnitz fentemlített megjegyzése után, a tőle megszokott fölénnyel és rosszindulattal. Tekintetbe véve a kijelentő személyét, ez a kijelentés egymaga felér egy állami kitüntetéssel.

Ami pedig a kitüntetést magát illeti, mit tagadjam, örülök neki, de nem annyira a kitüntetett miatt. Nem tudom mit akartak kifejezni vele az illetékes hatóságok, azt, hogy szakítani kívánnak a szektás kultúrpolitikával ? Vagy csak szépségtapasznak szánták ? Alig hinném, hogy a kitüntetés maga változtatna valamit a már Baumgartner- és Kossuth-díjas kitüntetett életén, gondolkozásán, cselekedetein. De vannak kitüntetések, melyekkel a kitüntetők elsősorban sajátmagukat tisztelik meg. Őszinte jókívánságaim a kitüntetőknek, kívánom, hogy minél messzebb haladjanak ezen az úton.

JÁRDÁNYI PÁLRÓL sajnos kevesebb személyes emlékem van, jóval fiatalabb volt nálam és nem lehettem jelen indulásánál. A második világháború alatt fejezte be tanulmányait a Zeneakadémián és ez egyetemen. 1943-ban néprajzi doktorátust szerzett Kide község világi zenéjéről készített monográfiájával. A zenei néprajz maradt tudományos területe, a Főiskolán is a zeneelméleten kívül a magyar népzene ismeretét oktatta, de — Molnár Antallal ellentétben — a zeneszerzéshez sem lett hűtlen. Nagytudású, tehetséges zeneszerző volt, széles európai látókörrel. Minden új művének bemutatása eseményszámba ment. Éppen Molnár Antaltól hallottam először beszélni róla ; lelkesen dicsérte, mint szerzőt őt tartotta nemzedéke (az akkori 25-30 évesek) legkiválóbb képviselőjének. Néhány napra rá személyesen is megismertem, Szervánszky Endre mutatott be neki. Járdányi akkor a tanítás és komponálás mellett egy napilap zenekritikusa is volt és a Zeneművészek Szakszervezetének titkára. Sokoldalú tevékenységét nagy lelkesedéssel és hivatástudattal végezte. Úgy tudom, a Nemzeti Parasztpártnak is aktív tagja volt, mindenesetre hitt az új Magyarország történelmi szerepében. Egyike volt azoknak akikkel az ember már a legelső találkozáskor tökéletesen fel tud melegedni és úgy érzi, mintha régi barátok volnának. I. Vonósnégyese 1948-ban díjat nyert a Bartók-versenyen. Ott voltam az eredményhirdetésnél és a bemutató előadáson. Nem éreztem ki belőle a kiforrott és véglegesen útjára talált alkotóművészt, de éppen ezért találtam bíztatónak. Mert ez a mű tele volt ígérettel, sziporkázó ötletekkel, termékeny gondolatokkal és imponáló technikai tudással. Nehéz volna megmondani, élete utolsó 18 évében mennyit váltott be az akkori ígéretekből. Attól tartok, és ezt fájlalom legjobban korai távozásában, hogy nem mondta ki végső szavát. De fennmaradt életműve így is értékes és tekintélyes. A kamara és zenekari művekre gondolok, elsősorban a Vörösmarty-szimfóniára ; Kossuth-díjának ez volt döntő érve, neki magának is, mert benne sikerült legtökéletesebben kifejeznie mondanivalóit és egész zenei egyéniségét.

MIKOR 1956. OKTÓBERÉBEN utoljára jártam Magyarországon, Fasang Árpádot, a Művelődésügyi Minisztérium zenei főosztályvezetőjét arra kértem, tegye lehetővé, hogy meghallgassam az utóbbi évek zenei termésének legjavát és a műveket megvitathassam szerzőikkel. Fasang segítőkészségére mindig hálával fogok visszaemlékezni. Neki köszönhetem Járdányival való utolsó találkozásomat is. A rádió egyik irodájában, hármasban Szervánszkyval, a Vörösmarty-szimfónia partiturája fölé hajolva hallgattuk a hangszóró által felénk sugárzott zenét. Járdányi komolyan, szinte paposan magyarázta művének felépítését, tételeinek alapgondolatát és azoknak kifejlesztését. Szervánszky gyakran hozzászólt és heves szavakkal fejezte ki tetszését. Én hallgattam és titokban hálát adtam a zeneművészek védőszentjének, amiért ilyen kedvező, "dialektikus" körülmények között ismerkedtem meg a művel.

Járdányi életének utolsó 10 esztendejéről csak közvetett értesüléseim vannak. Tudom, hogy elbocsátották a Zeneakadémiáról és arról is tudok, hogy főiskolai tanárságának utolsó tette egy emlékbeszéd volt, melyet az Amerikában elhunyt Zathureczky Ede felett tartott. Nem ismerem e beszéd szövegét, egyesek szerint bátor kiállás volt és olyanok is vannak, akik azt állítják, hogy elbocsátása összefüggésben állt ezzel. Ehhez nem tudok hozzászólni, csak annyit tudok, hogy rögtön utána Járdányi a Tudományos Akadémiához került a Népzenekutató csoportba, lényegesen jobb feltételek közé, tehát végeredményben jól járt a cserével. És azt is tudom, hogy új munkahelyén maradandó tudományos érdemeket szerzett a magyar népdalok új tudományos osztályozási rendszerének kidolgozásával, melyről még sok szó fog esni.

BEFEJEZÉSNEK tartogatom, amivel kezdenem kellett volna. Molnár és Járdányi pályájának megértéséhez a kulcsot egy harmadik név adja meg : Kodály Zoltáné. Mindketten benne látják az új magyar iskola alapítóját és fejét, minden erejüket az ő tanításainak továbbvitelére, elveinek megvalósítására fordítják, Molnár a barát és fegyvertárs önzetlenségével, Járdányi a tanítvány fiúi hódolatával. Bartókhoz művészileg éppolyan közel állnak, de tudják hogy nemzetnevelési szempontból Kodály útja vezet a közelibb, közvetlenebb célok felé, nem haboznak. Kodály valóban századunk nemzeti irányú magyar zenéjének első nagymestere (a mostani állapotból ítélve sajnos az utolsó is, bár itt még lehetnek meglepetések). De ha zeneszerzési osztálya csakugyan a nemzeti kultúra legreprezentatívabb iskolájává nőtt fel, az nemcsak az ő érdeme. A fej egymagában semmire se képes tagok és közvetítőszervek nélkül. A Kodály-iskola legnagyobb érdeme, hogy nemcsak nevelni tudott : serkenteni is. Szerencséje pedig, hogy főképviselői olyanok, mint Molnár Antal és Járdányi Pál, akik szenvedélyesen hisznek a tanaiban és teljes odaadással szolgálják azokat a művészet, a tudomány és az irodalom minden eszközével anélkül, hogy epigonjaivá válnának.

OKTÓBERBEN JELENIK MEG

MAKKAI ÁDÁM
verseskötete
SZOMJ ÉS ECET

az Amerikai Magyar Írók (Los Angeles) kiadásában

Ára postaköltséggel együtt : 3.30 US $ vagy ennek megfelelő összeg

Megrendelhető : Amerikai Magyar Írók. 757, Ocean Avenue, Apt. 107 SANTA MONICA, Calif. 90402.

A LOCARNÓI FESZTIVÁL

A XIX. LOCARNÓI FESZTIVÁL új koncepció — "formula nuova" — jegyében indult. Belülről már évek óta valami szú rágta ezt a fesztivált, amelynek politikai, személyi és gazdasági összetevőit nehéz volna kibogozni. Idén megváltozott a vezetőség, elmaradt a díjazás. Az új formulához hivatalosan az is hozzátartozik, hogy új erőket segítenek nemzetközi nyilvánossághoz juttatni, de ezzel Locarno akkor is büszkélkedett, amikor a jelentős filmek hiányát óhajtotta — minden új jelszó nélkül — valamiképpen igazolni. A majdnem kétévtizedes nemzetközi fesztivál-gyakorlat alatt, úgy látszik, kialakult egy rangsorolás, melyet a film hatalmasai nem óhajtanak megbolygatni : Cannes és Velence felül, Berlin és San Sebastian alul, Svájc helye — egyébként jellegének tökéletesen megfelelően — a középen van kijelölve. Ezen aligha lehet változtatni.

Feltűnt a filmek kiválasztásánál és fogadtatásánál valami, amiről a "formula nuova" természetesen nem tesz említést. A kegyetlen, véres képek túltengése — a háborús filmek megrázó tragikumától egészen a szadizmusig — és a hűvös tartózkodás attól, ami a nyugat-európai ember szívét, intellektusát és kedélyét felmelegíti, mozgásba hozza. Naponta 7-8 filmet mutattak be és az egyik délután például a következőképpen festett : "A vér illúziója" Japánból (rendezője Shiro Toyoda). A film arról szól, hogy egy szamuráj, nem túlságosan meggyőző okokból, megöli apósát, feleségét, barátnőjét, barátját, majd áldozatainak mind nagyobb számú kísértete bonyolítja a történést eladdig, amíg a véres kardú japán megőrül és öngyilkos lesz. Következett két rövidfilm, a svájci "Le panier de viande" és a magyar "Elégia" (Huszarik Zoltán). Az első megmutatta, hogyan lesz békés malacokból kolbász, a másik, hogyan változik át a pusztai ménes virslivé. A görög "Bloko" (A. Kyrou) az ország német megszállásáról, a kegyetlen öldöklésekről, minden ellenállás brutális letöréséről szól. Aznap este az angol Karel Reisz filmjét a "Morgan, a suitable case for treatment"-et mutatták be. Ez a vér nélküli borzalom kategóriájába tartozik. Egy őrültről szól, aki tör, zúz, robbant, óriáscsimpánznak maszkírozva ugrik egy esküvői bankett közepébe, meggyullad, vízbe ugrik és végül beront az elmegyógyintézetbe, ahol békés kertészként virágágyat komponál sarlóból és kalapácsból. Ahol mulatságos lehetne, ott olcsó helyzetkomikumot ad (az anyós alatt felrobban egy pokolgép), álom-valóság szövevénye helyett koncepció nélküli zagyvaságot, ahol felemelhetné a fölényes irónia, ott ellaposodik (a marxizmus már csak kivénült takarítónők és zártintézeti csendes őrültek körében található?).

KÉT KITŰNŐ FILM furcsa módon vállveregetést kapott Locarnóben. Az egyik Alberto Sordi, a komikus színész "Fumo di Londrá"-ja : Sordi nemcsak főszereplője, hanem szerzője és rendezője is a filmnek. A főhős, Dante Fontana, perugiai régiségkereskedő Londonba repül egy etruszk szarkofág ügyében. És azért is, mert rajong Angliáért. Érkezése után nyomban beöltözik angol gentlemannek. A szarkofágot az árverésen az orra elől egy angol arisztokrata hölgy veszi meg, viszont a hölgy meghívja kastélyába rókavadászatra. Kitűnő : Dante Fontana felveheti a vörös frakkot. Félreértések és felsülések sorozata után belekostol a másik Angliába is : a mods-and-rockers világába. Annak ellenére, hogy beöltözött a hosszúhajúak kosztümjébe és végigvadulta a fiatalokkal a londoni éjszakát, sőt a rendőrök kezére is került, ehhez az Angliához se képes hozzáidomulni. Megkönnyebbülten, de gazdagodva távozik : egy világot ismert meg. Mese és módszer azonos szellemi matériából nő ki és színesedik elragadó kontrapunktikával. Sordi mintegy átlépi a művét, aztán hátrafordul és az irónia távcsövén át célba veszi a témát, ezt a klasszikus hagyományú komédiát. Dante Fontana — nagy olasz név kis átlag-olasz emberen, de ez a kis átlag-olasz belelát az élet mélységeibe. Nem szokványos társadalomkritikáról van itt szó, hanem elegáns, barátságos, kecses felderítéséről annak, ami körülöttünk és bennünk van.

A másik jó film, mely nem nyerte el Locarnóban a megérdemelt elismerést, a német Ulrich Schamoni "Es" című filmje. Valódi problémával állít szembe, mely akkor jelentkezik, amikor "minden rendben van". Harmonikusan élő — bár még nem összeházasodott — fiatal párról van szó. Dolgoznak, keresnek, szép lakásuk van, kiegészítik és kielégítik egymást. Jelentkezik "Es", a gyermek, akire még nem számítottak. A fiatal nő még nem érzi magát késznek a morális és érzelmi következmények viselésére és nem akarja a férfit belekényszeríteni abba, amit az még magától nem határozott el : a házasságba. A nyugodt, elegáns Hilke okos arca mind üzöttebb, mind zilálttabb lesz, ahogy rendelőről rendelőre jár, fut, rohan és az orvosok a tiltott műtétet sorra megtagadják. Töredékeket hallunk bölcs atyai beszédekből, üdvhadseregszerű nőorvosok prédikációiból, éles, barátságtalan kitesékelésekből. Aztán mégis talál valakit, aki hajlandó a beavatkozásra és Hilke a műtétről hazaérve, sápadtan, kimerülten fekszik a díványon. A fiú csak akkor tudja meg, mi történt, mikor már késő. Ott ül sután az íróasztalnál és nézi a lányt. Nem szólnak egy szót sem. Nincs mit mondani. És mégis sokatmondó ez a zárókép. A film alkotójának erkölcsi magatartására vall, hogy a kérdést őszintén felveti, a helyzetet ízléssel ábrázolja, de a megoldást tartózkodásból nyitva hagyja.

A KOMMUNISTA ORSZÁGOK tömbje hiánytalanul képviselve volt Locarnóban. De művészi vagy tematikai szempontból, a magyar filmek kivételével egy lépést sem tettek előre. Pontosabban: Locarnóban nyoma sem volt másnak, mint a már évek óta ismert sémáknak. Az igényesnek beharangozott cseh filmeken az a nyugatnak tett engedmény sem lendít, hogy ma már a szocialista realizmust szabad nihilistára hangszerelni. A rossz játékfilmek mellett viszont hoztak a csehek egy dokumentumfilmet, mely minden tiszteletet megérdemel : "Lidice" a címe. Pavel Hasa háborús archívumokból állította össze a kiirtott és utolsó kövéig lerombolt község történetét. Nem enged szóhoz jutni semmi hamis páthoszt, semmi méltatlan indulatot s éppen tárgyilagos közvetítésével váltja ki a legmélyebb megrendülést.

A lengyelek egy jelentéktelen játékfilm — Stawinski "Pingvin"-je és két kisfilm mellett egy meglehetősen perfid rövidfilmet mutattak be "Kálvária" címen. (Hoffman és Skorzewski). A Krakkó melletti Zebrzydowska faluban a Nagyhét alatt már vagy 300 éve passiójátékot tartanak. Hogy egy passiójáték mennyiben felel meg a mai keresztény ember vallási igényeinek, arról nem vitatkozhatunk. De ha a fotografus a masináját kihívóan a vallásgyakorlatnak a torz, nevetséges, véletlenül adódó visszatetsző helyzeteire és jeleneteire irányítja, akkor könnyű a sajtó számára osztogatott brosúrában fölényesen azt írni, hogy a filmen látható "az árusok tumultusa, akik emléktárgyakat és kegyszereket, de úgyszintén a szórakozás és konyhaművészet mindenféle specialitását kínálják, ahogy az már ilyen alkalmakkor szokás... A film mindenekelőtt a hívők magatartását és reakcióját mutatja be, az egyszerű emberekét, akik a passiójátékokat a fanatizmus vagy vallásos hisztéria határáig élik végig... megdöbbentő dokumentuma bonyolult korszakunknak, melyben a középkor maradványai a modern tudomány és technika eredményei mellett élnek tovább."

Jugoszlávia, Bulgária és Románia egyfelől a szocialista építés, másfelől a partizán-romantika, illetve a földalatti antifasiszta szervezkedés témáját variálja.

A népi demokráciák háborús és szocialista-realista filmerőlködései mellett, mint békés "Pósa bácsi" terül el a szovjet film. S. Paradjanov egy száz év előtti parasztlegendából csinálta szép képekben bővelkedő jámbor filmjét, "A tűzlovak"-at. Falu a Kárpátokban, templom, imádság, folklór, Ferenc József képe a kocsma falán, Maricska szereti Ivánt, mint Júlia Rómeót, Palandra szereti Ivánt mint boszorkány megbabonázott kedvesét. A jók a síron túl egymáséi lesznek. Aki nem hiszi, járjon utána. Az "Utolsó bosszú"-ban a gruz Managadze rendezésében a kaukázusi néplélek és népviselet lobban felénk. Féltékenység, lódobogás, bátor amazonok, kardvágástól sebzett férfi arcok, nagy danolás. A háttérben a családok közötti szakadatlan vérbosszú, az előtérben egy modern georgiai, aki szülőfaluja büszke fiait a tudomány és technika vívmányaival akarja boldogítani.

A FILMKOZMOSZ fejlődő országaiból csak Mexikó mutatott jobbat, mint az előző években, Kanada, Chile, Bolívia, India, Izrael, Belgium a szokásos népi vagy legenda témákat dolgozta fel, helyenként társadalmi kritikával színezve. Kiemelkedően rossz csak a perzsa film volt, amelyet Firduszi "Királyok könyvé"-ből torzítottak el.

A nagy filmnemzetek is csalódást okoztak. A francia Alain Resnais "La Guerre est finie"-je váratlanul került programra. A spanyol polgárháború egyik szélsőbaloldali emigránsáról szól a történet és elnyerte a svájci sajtóképviselők többségi szavazatát. Chabrol "Ligne de démarcation" című filmje nem több, mint egy kínos háborús kolportázs a már agyonfilmezett ellenállásról. Különös módon a francia háborús filmek teljesen megfeledkeznek arról a mellékkörülményről, hogy a szövetségeseknek is volt némi részük a németek elleni küzdelemben. E. Luntz "Les coeurs verts"-je a züllött, de talán még megmenthető külvárosi teen-agereket viszi a lencse elé. C. Lelouche "Un homme et une femme"-ja Cannes-ban első díjat nyert, mi megkaptuk csemegének Locarnóban. Elég gyengécske csemege volt.

Anglia Brownlow "It happened here" című storyjával a hagyományos önkritikát gyakorolta : hogy ti. náluk is bekövetkezhetett volna ugyanaz a fasiszta terror és opportunizmus, mint bármely más országban. A "Három kalapot Lisának" (S. Hayers) kellemes musical, a "My fair Lady" és a "Mary Poppins" iskolájából, de csak közepes tanulónak lehet minősíteni. Reisz "Morgan — egy kötnivaló őrült"-jéről már volt szó.

Olaszország Sordi "Fumo di Londrá"-ja mellett az irónia és önirónia orgiáját ülte idén a Lago Maggiore partján. Nanny Loy "Made in Italy"-ja visszaélés a fényes sztárlistával. Legalább nyolc nagy név csalta be a nevetni vágyó közönséget, hogy aztán összesen két valóban elsőrangú színészt lásson pár rövid percig tartó olcsó helyzetben. A. Blasetti személyesen megjelent a fesztiválon és azt nyilatkozta, hogy bemutatott filmjével, az "Io,io,io ... e gli altri"-val lezárja rendezői pályafutását. Helyesen teszi.

A MAGYAR FILMEK messze felülmúlták a többi kelet-európai filmeket. Rózsa János és Kardos Ferenc "Gyermekbetegségek" címmel tündéri történetet mesél egy hatéves srácról — a kis Géczy István kitűnő alakításában —, aki felfedezi, a saját szobáját, a felnőttek közötti kapcsolatokat. Halász Judit a tanítónő szerepében sokat fejlődött a tavalyi "Álmodozások kora"-beli mellékszerepe óta. A film egyetlen baja, hogy túlságosan megterhelték. Szürrealizmus, trükkfilm, divatbemutató, alul- és felüljárók, palota a Várban, pszichológia, musical, Fellini, cinéma vérité-műfajok és témák serege. Mintha egy rövidfilm anyagát húzták volna ki másfél órára.

Az utolsó évtizedek legjelentősebb magyar filmje kétségtelenül Jancsó Miklósé : a "Szegénylegények". A külföldi sajtóképviselők erre a műre adták le a legtöbb szavazatot és így a magyar film került ki győztesen a díj nélküli Locarnói Fesztiválból. Az Irodalmi Újság február 1-i számában egy budapesti levél részletes beszámolója a filmről azzal a kívánsággal végződik : Jusson el Jancsó munkája a nemzetközi filmművészet fórumai elé. Ez a kívánság teljesült már Cannes-ban, ahol ugyan nem kapott díjat a film, de a kritikusok behatóan és melegen foglalkoztak vele. A cannes-i kritika a "formai biztonságot és tehetséget" ünnepelte Jancsóban ; Locarno politikai éghajlatában az elismerés a minden elnyomás elleni lázadásnak és tiltakozásnak szólt.

KERÉNYI MAGDA.

Szemtől szembe a halhatatlansággal

ÉGSZÍNKÉK BÁRSONYFÜGGÖNY a háttér, akárcsak egy Botticelli képen. Előtte teak-asztal, rajta zöld kancsóban a víz. A reflektor sugárkévéje pontos négyszögben veti rá a fényt.

Nyugodt léptekkel jön ki. Nem sietős, de nem is kimért. Leül az asztalhoz, leteszi fehérlapos jegyzetét. Megkezdi előadását a gyermekek zenei neveléséről.

Feszülten figyelem a két ősz hajszálat, amely füle mögül előreesik a bal arcára. Nézem szép, magas, tiszta homlokát, a fehér bajuszt, a kis fehér szakállt, hófoltokat a rózsaszínű arcon. Lesem, hogy a bőr, a csontok vagy a torokból előretörő hang, egy gesztus vagy akár a gesztusnélküliség elárul-e valamit a mögötte lévő emberi Műből. Emlékezetem hirtelen skálázva szalad vissza a múltba, vajon voltam-e valaha testközelben halhatatlannal, fogtam-e kezet olyannal, aki mögött ott állt az örökéletű alkotás. Igen, beszéltem Bartókkal, amikor kisdiákként törtem be otthonába, hogy autogram-könyvembe hetedrangú karmesterek és száztizenhetedrangú operettszínésznők közé az ő aláírását is besorozzam. Ma is látom Babits Reviczky utcai szerény lakását, lift nem volt, kettesével szedtem a lépcsőket, zihálva, elfúló lélegzettel nyomtam meg a csengő sárgára érett gombját, amíg csak meg nem nyílt a duplaajtó egyik szárnya. A szentélyben úgy éreztem, rám szakad a felpolcolt könyvek mázsányi súlya, örültem, hogy ép bőrrel menekültem. Kamaszkori diákkalandok voltak ezek, nem az ember érdekelt, hanem a "stikli".

KÉSŐBB, amikor már értelmileg is felfoghattam volna a találkozások jelentőségét, talán szeméremből, talán ostoba gőgből kerültem a lehetőséget. Helyette történelmi pillanatokat lestem el, Szatmárnémeti zászlóinak mosolygós örömét, amint a fegyverletételt elrendelő őszi napon — nem ismerve még a jövendőt — vidáman köszöntötték a hazavonuló hadsereget, a megrendítő percet, amikor hűséges kis munkatársam szomorú mosollyal adta vissza a nehezen megszerzett keresztlevelet, "osztoznom kell a többiek sorsában", a bizonytalan és mégis erőszakos mozdulatot, ahogy a pufajkás orosz a mécsesektől gyéren világított pince ajtajában megállt, a baráti ölelést, amelyről egyikünk sem sejtette, hogy egyben búcsú is lesz attól, akit a kurta homlokú, szúrós szemű ÁVH-s főhadnagy kitelepítésre ítélt, a felfakadó gyónás lázától terhes levegő vibrálását a Petőfi-kör nyári ülésén, a Parlament lépcsőin megjelent csendes és az események fordulatától szemmelláthatólag zavart férfit, akit csak az ezt követő tíz nap érlelt halhatatlanná, a villanyvéső elektromos szikráinak kísérteties villanását a langyos estében Sztálin csizmába bújtatott bronz lába körül, majd az órát, amelyben egy leigázott város fátyolos szemmel és lélekkel énekelte a "Hazádnak rendületlenül"-t. Mindezek halhatatlan idők voltak, történelmi eseményeknek soha el nem felejthető emlékei.

DE MOST nem a perc, az esemény a halhatatlan, hanem az ősz ember, aki alig néhány méter távolságból beszél. Az előadás végeztével odaszaladhatnék, hogy testileg is megtapogassam, mint ahogy a csecsemő az ösztön parancsára megtapogatja a csörgőt, amelyről még azt sem tudja, hogy kis golyóinak zizegése új élmények titkát rejti magában. Legutoljára vagy tizenegynéhány évvel ezelőtt láttam, a Zeneakadémián ünnepelték a "Psalmus"-szal, ha jól emlékszem hetvenedik születésnapja alkalmából. Akkor már tudtam, hogy óriás, ma már tudom, hogy halhatatlan. Nem műhalhatatlan, mint a Francia Akadémia nagyjai, hanem úgy, mint Bartók vagy Liszt, Csontváry vagy Munkácsy, Ady vagy Vörösmarty, anélkül, hogy egy testület látta volna el őket a halhatatlanság címkéjével. A pecsétet ehelyett a kultúremberiség ütötte rá, Tokiótól New Yorkig, Oslótól Sidneyig — szinte azonos verdiktttel.

"Mert a zene szeretetét a legfogékonyabb korban, három és hat év között kell beoltani..." Most nem a zeneszerző, hanem a zenepedagógus beszél. Azután hátradől és felhangzik a magnetofon hangszóróján a Bezerédi utcai elemi iskola énekkara. Furcsa, kicsit megható nézni, hogy a sok száz végzett vagy leendő zenetanár milyen feszült figyelemmel hallgatja a számukra érthetetlen, idegen nyelvű éneket. A múlt héten avatott díszdoktor, aki a nehéz skarlátköpenyt és a hatalmas aranyláncot oly magától értetődő természetességgel öltötte fel, mint mai utcai ruháját, maga is elmerülten hallgatja a számára oly ismerős, de soha meg nem unható gyerekhangokat.

AZUTÁN ismét beszélni kezd, gördülékeny angolsággal. Alig figyelek a szövegre, amit mond. Iszom a hangját, nézem a kezét, ahogy lapoz, a száját, ahogy kortyol a pohárból, sehol semmi rendkívüli. Amint egy percre felnéz, hirtelen találkozik a tekintetünk. Valaha azt hallottam, hogy a zseni szemében meglátszik a démoni erő, hamar rájöttem, hogy ez is egyike az elkoptatott frázisoknak. De valami különös mégis van a tekintetében ; égszínkék kisfiús gyerekszem néz vissza reám. A gyerek mosolya, bizakodása és tisztasága van ebben a szemben. Az el nem nyűtt hit és lelkesedés örök fénye. Hirtelen megértem, miért áll érdeklődésének fókuszában az igazi társ : a gyermek, akinél forrás tisztaságú lélekből tör elő a forrás tisztaságú hang. "És akit zeneszeretővé nevelnek, jobb emberré is válik" — jutnak el szavai a fülemhez.

Azután ismét letekint a papírra. Meleg öröm tölt el. Mintha csak sikerült volna meglesnem halhatatlanságának titkát.

●

Színhely : A torontói egyetem Sir Ernest MacMillan terme.
Idő : 1966. nyarán.
Előadó : Kodály Zoltán.

BORSZÉKY GYÖRGY

A Stockholmi Egyetem Magyar Intézete kiadásában

megjelent

HATÁR GYŐZŐ

BÁBEL TORNYA

című regénye.

A fűzött példány ára .. $ 4,00
A kötött példány ára (1-től 100-ig számozott bibliofília, gépi merített papíron .....— $ 8,00

Megrendelhető a kiadónál (UNGERSKA INSTITUTET vid STOCKHOLMS UNIVERSITET, Apelsberggatan 50, Stockholm C., Svédország) — vagy az alábbi címen : Határné Prágai Piroska, 6, Glenhurst Avenue Highgate Road, LONDON, N.W.5. Nagybritannia.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

A királyokat igen, de a grófokat soha !

KALANDOZÁS A LOIRE MENTÉN

ANGOLOSAN távozni, *filer à l'anglaise* úgy szól angolul, hogy *take French leave*, franciásan búcsúzni. A két nyelvben legalább féltucat mondás csekély szócserével — de az a kicserélt szó magára a nemzetre bök — visszaadja a hol finom, hol gorombba döfést a másiknak. Volt idejük kölcsönösen begyakorolni, hiszen angolok számára a francia, franciáknak az angol az ősellenség több, mint hét évszázadig. Kezdődött a mérkőzés kereken kilencszáz esztendeje Hastingsnél ; utolsó visszavágó játékukon Waterloonál egész zászlóaljakat söpört el a kartácstűz. Akkor hagyták abba.

Franciaországot tartós frontvonalak szabdalták szét a középkorban. Ilyen volt Normandia szárazföldi háta a Szajna körül, középen a Loire, délen a Dordogne völgy. Erődtemplomok és végvárak : magyaroknak is keservesen ismerős épületfajták tanúskodnak az ország belsejében, hogy merre húzódott az örökké hullámzó határvidék. Nem is egy, hanem három, négy.

Hogyan ? Egyik hódító angol partraszállás követte volna a másikat ? Erről szó sincs. Az angol királyoknak országrésznyi családi birtokaik voltak francia földön. Feleségükkel, a kancellárral, kincstartóval és prímással franciául beszéltek londoni udvarukban. Egyik vaskezű szervezőjük, II. Henrik egyenest két francia nyelven tudott, a mai beszéd ősén s az akkor még egyenrangú, dalban, versben éppenséggel rangosabb dél-francián. Tudott persze angolul is. Nem társalgás, udvarlás kedvéért vagy hogy műértőn ítélkezzék énekmondók versenyén. Hanem hogy igazságot tegyen parasztok között. S félfüllel odahallgasson, mi a polgárok panasza.

Feudális jogfelfogás szerint francia birtokaiért az angol király hűségesküvel tartozott urának : a francia királynak. De hogyan legyen egy koronás bárány, koronás róka, koronás szamár akár jelképesen is nagyobb úr, mint egy koronás oroszlán, koronás vadkan ? Márpedig a francia királyok sokáig legfeljebb ravaszságban, szívósságban tettek túl szeretett rokonukon és keresztény testvérükön, hogy az ördög ott vinné el őket westminsteri palotájukban! Erejükkel már nem mérkőzhettek. Az említett II. Henrik, születésre egy Anjou-i gróf, Becket Tamás érsek cimborája, bálványozója, majd politikai csalódása után gyilkosainak felbujtója remekül házasodott. Elvette a kor egyik legnagyobb hozományát. A világszép és nála tizenegy évvel idősebb Aquitániai Aliénor (vagy Eleonora) keze révén — micsoda illatos kacsó ! — övé lett Franciaország gazdag délnyugati fele, családjától örökbe kapta Anjout a Loire alsó folyásánál, Normandiát szemben az angol parttal s örökösödési jogon megszerezte az angol trónt. (Nem csekély szülői áldozat árán : apja tizennégy éves volt, mikor összeadták a huszonkilenc esztendős angol királylánnyal). Birodalma a Pireneusoktól Skóciáig ért, az olajfa övezettől a legkövérebb juhlegelőkig. Hűbéruráé, a francia királyé volt Párizs környéke. Nem csoda, hogy lefitymálta.

PERSZE akármilyen nagy területen parancsolt, Henrik is csak hűbérúr rakoncátlan kis hűbéresek fölött — (s felesége birtokán például a gascognei legények már úgy szerettek verekedni, mint Dumas regényében D'Artagnan, a Cyranóban Castel Jaloux kapitány kadétjei —) ; akármilyen erélyes, ő is csak záró csat egy laza láncingen. Ha meglazul a csat, azaz pipogya a király, rögtön oldódni kezdenek a láncszemek : száz apró háború tör ki szomszédvárak között. Ezért van folyton készenlétben, vándorúton lovasaival, szekérkaravánnal, karddal az oldalán egy rátermett uralkodó. Békít, fenyít, kifüstöl várakat, megbocsát, rendőrködik. S közben a helyszínen föleszi kíséretével a terményadót. Kettéharaphatták a vasat, fölemelhettek félkézzel egy tinót, ötven éves korukra kiégnek, elaggnak ettől az életmódtól a Góliátok is.

Tévhit, hogy a középkori ember gubbasztott. Folyton új telepesek rajzanak keletre, Magyarország felé is, akárcsak a múlt században födeles szekereken a Vadnyugatra. Zarándokok, kereskedő karaván ok, mesterlegények, papok, vándor költők, diákok közlekednek főleg vízi utakon. Csak néz s ámul az ember, hányan jártak négyszer, ötször Jeruzsálemben, Rómában, az északspanyol Compostellában, ahol Jakab apostol csontjait tisztelték. II. Henrik úgy cikázik dolgai után ide-oda az akkor még életveszélyes tengeren, mintha már autóbusz sűrűséggel működött volna a légi járat Párizs és London között. S majdnem ugyanannyiszor jön, megy felesége, a tündöklő Aliénor is. Még a múltból volt alapos mozgásgyakorlata annak a szenvedélyes, nagyszű és nagyralátó asszonynak. Első férje, a jámbor VII. Lajos francia király oldalán részt vett a második keresztes háborúban. Ami hónapokig tartó utazással járt, két hétig csak Magyarországon keresztül, II. Géza védelme alatt zavartalanul, annál keservesebben hetekig utána, hóviharokban, kétoldalt török rajtaütésektől zaklatva az anatoliai fennsíkon. Node végül ismerős, már-már hazai tájra lyukadt ki a meggyötört sereg s benne, sátoros szekerén az elszánt királyasszony. Antiochia körül, a szíriai Orontes partján ismét úgy mosolygott a gerezd és citrom, mint dél-francia szülőföldjén, a Garonne völgyében. Aliénor szerette s gyakran énekeltette volna magának Mignon nosztalgikus dalát.

Annál idegenebb volt neki egy darabig Anglia. Akár Londonban, akár Winchesterben vagy egy cornwalli várban nézett ki ablakán. Faggyúgyertya, sör, barbár szó, borzasztó ! Hozatott helyettük Aquitániából olajmécsest, bordeauxi bort, amelyre hamarosan alattvalói is rákaptak és szépszavú trubadurokat. Mosolyától bíztatva, lantosai körében forrt össze, századok irodalmát termékenyítve Artur király borongós kelta mondaköre a szikrázó dél-francia lovagi lírával. Állítólag a páratlan Bertrand de Ventadour túlságosan vakmerő dalokra serkent e biztató mosolytól ; el is tanácsolták. Kötelező a trubadurokra a rajongó hang, ha pártfogó dámájukhoz intézik, de ami sok, az sok, gondolta gyakorlott vershallgató füllel Henrik, a férj. Dicső században éltek : a költőre akkor egy király féltékeny. S micsoda király ! Aki falánk tekintetével szemet vetett fél Európára, akinek a tekintetétől páncélban is reszkettek izgága hűbéresei.

CSAK ÉPPEN gyermekeivel nem bírt. Azokkal a fenevadakkal. Eljött az idő, el kellett jönnie, midőn II. Henrik ráébredt a tizenegy évi korkülönbségre. S az ilyen fölfedezés hatása alatt a legtöbb férfi fölfedez egy nőt, aki tíz-tizenegy évvel fiatalabb nála. Ő is talált egyet, korai halálra kiválasztott, szépséges Rosamondját. Férj és feleség elhidegült egymástól ; Aliénor, vérig sértve visszavonult lánykori birtokaira, hogy a király nevében önállón, ma úgy mondanók : széleskörű autonómiával kormányozza. Ismét köréje gyűltek a nagy versszerzők, folytak a hangszeres költőversenyek a királyné gyönyörűségére. Vagy csupán falazásul, bosszúálló cselszövések zenés-dalos takargatására ? Négy fia volt II. Henriktől, mind a négyet összeugratta amúgyis erőszakos, lobbanékony apjukkal. Megkezdődött a tigrisek viadala : hol itt, hol ott tört ki lázadás. Akárhányszor győzött is, a királynak nem volt többé nyugvása. De büntetni tudott. Jól sejtő gyanúval feleségét, a lázadás titkos lelkét visszavitte Angliába, egy jó évtizedig tartó, szigorú háziőrizetbe. Aliénor attól kezdve csak berekesztett anya, nem a hatalom osztályrészese.

Kettő a tigrisfajzatok közül örökre bekerült az irodalomba. Walter Scott Ivanhoe című regényének megszépített, tornyosuló hőse, Oroszlánszívű Richárd az egyik. Földnélküli *János*, Shakespeare királydrámájának névadója a másik. Ugyancsak megszépítve. Hazafias célzattal alaposan megkozmetikázva ábrázolta a költő azt a sötét, neurótikus alakot. S persze ő volt a Magna Charta kibocsátója is. Csak pecsétje függ a fő alkotmánylevélen, nincs rajta kézjegye. Tudott ugyan írni, de a középkorban a pecsét vagy valamilyen szimbolikus mozdulat : kézfogás, kardsuhintás, rituális csók kötöző ereje nagyobb, mint egy aláírásé. Regénybe, tragédiába illett volna az elfelejtett legidősebb fiú, Henrik is, akit édesapja utódjaként megkoronáztatott. Mivel azonban nem csöppent neki az apától sem elég hatalom, sem elég pénz, kegyhelyeket és apátságokat kezdett fosztogatni s eladta Roland legendás szaracén-verő kardját. (Ráadásul egy zsidónak, mondták az emberek szörnyűlködve.) Ami mutatja, hogy már a középkor delelőjén akadtak volna, igaz : csak felső körökben, vonatrablók.

Ámde az emberfölötti bűnözők emberfölötti bűnbánók is abban az időben. Midőn Henrik trónörökös érezte, hogy közelít a korai vég, kereszt alakban hamut szóratott a padlóra, szétvetett karokkal ráfeküdt s úgy halt meg. Még idejekorán érkezett a futár, hogy jelentse apja bocsánatát.

ILLETT II. Henrik vasban s utakon eltöltött életéhez, hogy háborúzva dőljön ki. Természetesen fiai ellen hadakozott. Chinon várában halt meg, közel Loire-völgyi szülőföldjéhez. Elborult, komor alkonyát kárörvendőn figyelték a lefitymált párizsi királyok. Nőttön nőtt döntőbírói tekintélyük a családi viszályban, mert a lázadók hozzájuk futottak mindig készséges segítségért. Eleinte éppen ahhoz a VII. Lajoshoz, akit édesanyjuk valamikor megalázón elhagyott a fiatalabb és daliásabb Henrikért, mivel — úgymond — szerzetesnek Lajosom ugyan beillene, de férfinak s parancsolónak ?!... Sok-sok év múltán egyenként beállítottak menedéknyújtó udvarába a második férj zendülő csemetéi. Hogyne mosolygott volna, fanyalgó humorral az első. Az idő, néha kedvük ellenére is a türelmeseknek dolgozik.

Két urát és kettő kivételével tíz gyermekét túlélve Fontevrault kolostorában halt meg Aliénor ; hamvait a hozzátartozó templom fogadta be. Túl volt a nyolcvanon. S mint szenvedélyük lángja először, de nem véglegesen, az örökkévalóság másodszor és végleg elhamvasztotta a tizenegy évi korkülönbséget férj és feleség között. Egymás mellett fekszik a zsarnok apa, a megbántott asszony és a lázadó fiú, Oroszlánszívű Richárd. Negyedik szomszédjuk, rangjához mérten lekicsinyítve János király bajszerző második felesége. Szó szerint fekszenek : világos pasztellszínekkel festett, sértetlen kőszobruk elnyúlik a koporsófedélen. Redőzött, hosszú köpenyben hever Aliénor, állára kötött fátyollal, kezében nyitott könyvecske. Imakönyv ? Mi más, — mondták volna csodálkozva a Fontevrault-i apátság fátyolos lakói. De hátha imakönyvbe kötött bűnös olvasmány : Trisztán vagy Lancelot regénye? *Quant vei l'aloete mover...* Olykorolykor a rádióban, mikrobarázdás lemezen meg bármikor hallhatjuk Ventadour dalát, amelyre rögtön ráismerne a királyné. Minden mulandó és semmi sem mulandó.

Roppant méretű, csupasz csarnokban szellőznek a sírok. A főhajó négy kupolája bizánci stílusbeütés. Egész láncolat volt ebből a típusból Franciaország délnyugati részén, Fontevrault az utolsó példa északra. Tökéletes a körbejárható, nyitott szentély oszlopritmusa ; karcsú, kerek törzsük még akkor is fényben fürdik, ha kint szürke az ég. Egy templom igazi dísze — más dísz fölösleges — az a tér, melyet a kövek mesteri szereposztással úgy ölelgetnek, hogy lebegőnek hat a szilárdság, tömörnek viszont a beözönlő világosság. Az ezerszázas években nagyon értettek ehhez a téralkotáshoz.

Ha az ember a templom mögé kerül, egy sarokszögletben várja az igazi meglepetés. Messziről úgy fest, mint egy kápolnakoszorú, kisebb-nagyobb süvegekkel és nyolcszögű csúccsal. De miért van a süvegeken s a csúcson szellőző ? Konyha volt valamikor ez a dekoratív csoda. Ezreknek főztek benne, öt kolostor s vendégek, zarándokok számára, aránylag kicsi helyen, tökéletes térkihasználással. Öt tűzhelyről okosan elhelyezett húsz kürtő húzta ki a füstöt. A félköralakú tűzhelyek és süveges füstszívók hatnak kívülről kápolnakoszorúnak. Szép az, ami hasznos ; a huszadik századig kell várni, amíg ismét jelentkezik az építészetben ez a *funkcionális* gondolkozásmód. De miért csodálkozunk ? Miért lett volna egy névtelen konyhatervező kevésbé lángeszű, mint az egykorú filozófus vagy költő, Szentviktori Ádám vagy Chretien de Troyes ? Sok tekintetben csúcs-század volt a tizenkettedik.

ÖT KOLOSTORBÓL állt Fontevrault. Egy a szerzeteseké volt, egy az apácáké, egy a bűnbánó tévelygő lányoké, egy a betegeké, egy a leprásoké. Apátnő állt e kolostorváros, Európa egyik legnagyobb alapításának az élén, hagyományosan valami főrangú szülött, a férfiak is neki engedelmeskedtek. Harminchét főnöknő követte egymást a nagy forradalomig ; különösen Montespan márkíz nővére magaslott ki tisztogató erélyével. XIV. Lajos szeretője, a márkíz méregkeverők hálójába került, mert — amint kínvallatás alatt elárulta az egyik "boszorkány" — varázslatok és kotyvasztott bájitalok által ki akarta nyújtani fogyó hatalmát a király felett. Titok, hogy földi életében mennyit tudott az apátnő a mennyország dolgairól ; italkeverő nővére eleget tudott a pokoléról, az bizonyos.

A forradalom feloszlatta a kolostort, egy darabig üresen állt, Napoléon lefoglalta börtönnek. Mindössze pár éve szabadult meg ablakrácsaitól, ma már csak egy melléképületben maradtak kisebb bűnözők. Őket is felhasználják a helyreállítási munkáknál. Állítólag szívesen járulnak szerény képességük szerint az országos francia műemlékvédelemhez.

Fontevrault az Anjou grófok védelme alatt állt, elhalmozták adományaikkal. (Mellesleg : a magyar és nápolyi ág más, későbbi hajtás ; ők Szent Lajos király öccsének a remekül kiházasított, *hercegi* sarjai voltak). A grófi nemzetségen végig átüt néhány jellegzetes vonás : garázdák, izmosak, tehetségesek, hajuk vöröses szőke, szemük szürke, "fekete az epéjük" vagyis éktelenül indulatosak. Egyikük szeretett vadászaton rekettyeágat tűzni a kalapjához ; a rekettye franciául *genêt* vagy *plante à genêt*, innen a család mellékneve, Plantagenet. Atavisztikus ragaszkodással angol trónon is Fontevrault falait választották végső nyugvóhelyül.

Úgy tudja a világ, hogy az angol királyok temetkezési helye a westminsteri apátság, Londonban. Hogyne, jól tudja, de *csak* 1272 óta. III. Henrik az első síri lakója. Parvenű királyi pantheon a másik apátsági templomhoz, a franciaországihoz mérve ! Mint Dante hamvait Firenze Ravennától, Athén a Parthenon márványait Londontól, az angolok is többször kikérték Franciaországtól a pasztellszínűre festett Plantagenet királyokat. S a válasz, hasonlóan a másik két esethez, mindig tagadó volt. Mit képzelnek a kérelmezők odaát, a Csatorna túlsó oldalán ? Réges-régen Anjou grófja volt már a Plantagenet család, mikor egyik szülöttüket, Henriket megkoronázták Angliában. Ez a felelet. Az angol királyokat szívesen kiadják, de — Anjou grófjait soha !

TŰZ TAMÁS

Monológ két sor között

Már nem jut eszembe semmi sem
csak a fiatal asszony
aki ikreket szült
és reggel ott feküdt a kórházi ágyon
kitakart térddel
valami műhiba történhetett gondolom
s gondolta ő is
mert vidáman nevetett
kétszeresen örült az evangélium szerint
mert két embert szült a világra
ez a kibuggyant kissé megdagadt térd
egyáltalán nem botránkoztatott meg
szerettem volna megcsókolni
mint egy ereklyét
mint az oltárkövet

Most csak ropogtatom a búrmogyorót
és rágom a ceruza végét
nehéz szülés
Arany tíz évig nem írt verset
Valéry húszig
ám én nem birom abbahagyni
mit is csináljak
ha a sandiegói járdán
spanyol szavak labdája ugrál
jó szivarok füstje száll
a felhőkarcolók magasába
leánderek illata csavarja
kellemesen az orrom
hogy Laoszban kormányválság
New Yorkban néger zendülés van
sajnálatos
de mit is tehetek érdekükben
Michelangelóval érzek együtt
kinek Pietája
Pilátusként került az üzlet krédójába
VILÁGKIÁLLÍTÁS
csak tudnák mit jelent
az az élő fej
a lehető fejek legszebbike
az a halott test
a holt testek örök mérőónja
a függőleges és vízszintes
áramlások keresztútján
a szenvedés
kibogozhatatlan térképein

Az államfő főségének huszonötödik évfordulóján fellépett az emelvényre. Erről az emelvényről szólott a néphez. Népét így szólította meg : Kedves népem! Később a népet testvéreinek nevezte és végül így kiáltott hozzájuk : Fiaim! Beszédének szövege és hangja a három megszólítás körül hol csörgedezett, hol harangozott, hol reszketett. Ahogy ilyen alkalomból illik. Elvétve könnyezett is. Amikor azt könnyezte, hogy fiaim, Barka Baltazár az Állami Űrlap Hivatal felügyelője felsóhajtott és visszakönnyezett neki. — No, végre. Ezennel megszűnt az árvaságom.

Barka Baltazár most hatvanöt éves volt. Édesanyjára alig emlékezett. A gyermek ötéves volt, amikor az anya elhalálozott. Nevezett gyermek nevelését kizárólag apja vállalta és teljes sikerrel pótolta a fiatalon elhalálozott anyát. Így Barka Baltazár csak akkor érezte teljes árvaságát, amikor tizenöt évvel ezelőtt az apa is elhalálozott. A megboldogult egész életében szigorú volt. Engesztelhetetlen a bűnök és erkölcsi csuszamlásokkal szemben. Őrzője az illemnek és a kötelességteljesítésnek. — Ez a te örökséged, — mondogatta Baltazárnak és Baltazár így felelt : — Igenis apám. — Halála előtt néhány nappal még elfenekelte ötven éves gyermekét, majd a sarokba állította, mert torkoskodott. Titokban belenyalt a baracklekváros üvegbe. Utolsó perceiben is szigorú volt és engesztelhetetlen. Baltazár az apja mellé térdelt. Torkát görcs szorította és csak lihegte : — Apám... bocsásd meg... ha vétkeztem... ellened... — Az apa kinyitotta a szemét és érthetően tagolta, mint egy végrendeletet : — Megbocsájtok... saját... magamnak. — És ahogy kimondá elhunyt.

Így történt. Tanú rá az özvegy és a szomszédasszony, aki az ajtóból az ágy felé nyújtotta a fejét, hogy jobban lásson és jobban halljon. Tanúskodik még erről a szomorúság, amely ha meg is lapult a lakásban, a legváratlanabb pillanatokban kimászott az ágy alól, a szekrényből és a sarkokból.

Baltazárnak keserves árvasága volt. Teste kopott, lelke rongyolódott. Ezenkívül főzött, mosott, nadrágot vasalt és előre köszönt minden élőnek, ahogyan a nagyon árvák szokták.

Hatvan éves korában rezdülésnyit változott az élete. Miután az űrlapfogyasztás soha nem látott méreteket öltött, alantast is kapott. Egy űrlaphivatali segédet, aki Sekre Sebestyén névre hallgatott. Sekre Sebestyént így fogadta : — Sekre úr ! Az űrlap a mi világunk. Ha nem lenne űrlap, akkor világ sem lenne. — Igen, Barka úr. — Mire ő gondolkodni kezdett és így fejezte be az űrlapsegéd fogadását : — De ez még semmi. Egy űrlap, ha avatatlan kézbe kerül, azt ír rá, amit akar. És, akkor már dokumentummá válik. — Ezt ismételte. — Értsük meg világosan, dokumentummá. Tehát nekünk kell megőrizni az űrlap tisztaságát, elhivatását és jövőjét. — Igenis — mondta Sekre Sebestyén és lelkiismeretesen őrizte az űrlapok makulátlanságát.

Barka Baltazár még nem tudta, hogy miképpen jutott ezekhez a szép és hasznos szavakhoz. Nem is kutatta, mert árvaságába ez sem hozott megnyugvást és nadrágja, inge, zsebkendője továbbra is ferdén vasalt maradt.

A szomszédasszony néha megpróbálta felemelni a szegény, kallódó árva lelket, de Barka Baltazár ezt a gonosz kísértésének vélte. Amikor a szomszédasszony eltávozott, rosszagú füveket égetett ajtaja küszöbén. A gonoszság és kísértés elleni ilyen és ehhez hasonló módszerekről apja világosította fel, aki néhai hitvesétől, illetve Baltazár néhai anyjától hallott ezekről. Azért csak újból és újból átlépte a küszöböt a kísértés, aki nem főzött, nem mosott és nem vasalt, csak férjhez akart menni. Az űrlapfelügyelő most szárított békalábat szögezett a küszöbre. Ez használt. A kísértő elmaradt. Az árvasági állapot azonban mit sem változott. Sőt voltak napjai, amikor visszakívánta a kísértőt. Egy ilyen feldúlt napon a békalábat is eltávolította a küszöbről. Mit sem használt. A békaláb így is erősebbnek bizonyult. A kísértő már a másik szomszédhoz járt. A másik szomszéd tanult káposztataposó volt és vasárnaponkint dalárdista.

Soha jobbkor nem érkezett tehát az államfői apaság. — Megszűnt az árvaságom. — így szólt az űrlapfelügyelő. — De ezt csak önmagával közölte, egészen halkan, nehogy esetleg kevésbé árvák is illetéktelenkedjenek ebben az ügyben.

Az államfői hivatal előtt a két ajtónállók alabárdjukat keresztbe fektették az űrlapfelügyelő előtt.

— Idegeneknek tilos a bemenet — mondták az alabárdosok.

Barka Baltazár mélyen meghajolt és váratlanul ismét szép és hasznos szavakhoz jutott.

— Alabárdos uraim, mély tisztelettel adom tudtukra, hogy személyiségem nem tekintendő idegennek ezen a helyen.

— Amennyiben, öreg úr ? — kérdezték az ajtónállók, mire az űrlapfelügyelő csak ennyit mondott :

— Szent fiúi kötelékek, kérem tisztelettel.

— Áhá, — mondta az egyik ajtónálló — áhá, — mondta a másik is és e jószavakból Baltazár testvéri megértést érzett. Államfői fiúi alapon miért ne lehnének az alabárdosok az ő testvérei is ? Hála Istennek gyarapodik a család.

— És azt, hogy gondolja tata ? — kérdezték egyazon ütemben és hangsúllyal az alabárdosok.

— Úgy gondolom, hogy az államfő úr, mint apa a térdére fektet és ha megérdemlem elfenekel. Később megvigasztal, például használt mazsolával.

— No, akkor menjen csak szépen haza, aztán ha szükség lesz magára, majd üzenünk — küldték el az alabárdosok. Barka Baltazárnak még ideje sem volt előadni, hogy nem ő rá van szükség, hanem neki van szüksége az államfő úrra, mint kedves apára, amikor már kívül találta magát a hivatalon.

Várt, várt Barka Baltazár, minden nap egy nehéz esztendő. Hiába várt Barka Baltazár. Ezt Sekre Sebestyén űrlaphivatali segéd keserülte. Ostorozta nehézkes mozgásáért, az űrlapok gyengédtelen fogdosásáért és főképpen azért, mert megtudta, hogy Sekre Sebestyén szombat esténként és vasárnaponként lányokkal is szokott szórakozni.

— Sekre úr, vigyázzon, mert lejtőre kerül ! Előbb az űrlapok, azután a társadalom.

Szigorú volt és engesztelhetetlen, de amikor önmaga sorsát sorolta ellágyult. Az ellágyulás elméleteket fiadzott.

Az államfő teendői mindig bokrosak és így állandóan nem gyakorolhatja apai tisztségét. Lám a jó Istennek is vannak ebben az ügyben megbízottai. El is menne az egyik ilyen megbízotthoz, de neki nem

ENCZI ENDRE

A LEHETŐ LEGEGY"

ünnepi Atya kell, hanem közönséges, hétköznapi apa. Saját árvaság ellen.

Ilyen elmélkedés után került a bölcs miniszterek elnökének hivatalához. Az ajtónállók itt lándzsájukkal őrködtek. Jó hosszű lándzsájukkal és amikor keresztbe rakták azokat szorzójel lett belőlük. — Az ajtónállók bizonyára szorzással szaporodnak — gondolta Barka Baltazár.

— Apai ügyben keresem a miniszterek bölcs elnökét, esedezem, uraim — kérlelte az ajtónállókat.

— Miféle apai ügy ? — kérdezték morcosan az ajtónállók — Itt nincs napirenden semmiféle apai ügy. És maga miféle szerzet ?

— Amennyiben a miniszter urak bölcs és lángeszű elnöke lenne az apa, úgy ebben az esetben én lennék a fiú — közölte az űrlapfelügyelő, miközben újabb lándzsások jelentek meg bizonyítva, hogy valóban szorzással szaporodnak.

— No csak menjen haza — lökdösték a lándzsások, — ismerjük mi az ilyen alakokat.

Barka Baltazár mélyen meghajolt és ebben a helyzetben okadatolta megjelenését, mondván, hogy az apaságra és fiúságra vonatkozólag államfői kinyilatkozás jött létre. A hivatali rendtartás azonban előírja, hogy az államfő akadályoztatása esetén...

Az elutasítás most már határozottan gyengédtelen volt. A lándzsások — nem eléggé elítélhető módon, — hajlott helyzetét kihasználva — a kijárat felé lendítették. Nem eredménytelenül.

A lándzsások értetlenségét továbbiakban is Sekre Sebestyén szenvedte meg. Néhány űrlaposzlop tetején finom porréteg lapult, a születési űrlapok összekeveredtek a halálozási lapokkal, — rendetlenség, katasztrofális rendetlenség, mert Sekre úr magának teljesen mindegy, hogy születés, vagy halál, mi szerint maga arra is képes Sekre úr, hogy a halottaságynál örvend és a bölcsőnél zokog. Mert, aki az űrlapot megveti, az megveti az életet és aki az életet megveti, azt az élet...

Barka Baltazár pillanatnyilag nem tudta, hogy avval mit csinál az élet. Sekre úr sem tudta s így a mondat a levegőben libegett. Az ebédszünetig. A leves és hús között ez a lebegő állapot megszűnt, mert Barka Baltazár hirtelen a fejéhez kapott és így kiáltott fel : — azt az élet is megveti.

Az űrlapfelügyelő sikertelensége és fájdalma már rétegesen rakódott napjaira, de a küzdelmet nem adta fel. Egy rémekkel és ötperces álmokkal megszaggatott éjszaka után elhatározta, hogy írásban keresi jelenlegi állapotának kiigazítását és annak megerősítését.

Ebben az ügyben a papír minősége és színe sem lehet közömbös. Hosszabb időt töltött különféle papírüzletben. Gondolt arra is, hogy halványzöld papíron, a remény színén esedezik. Ó, a fehérnek is mennyi árnyalata van. Ki hitte volna ? A sárgásfehér nem látszott alkalmatlannak, de a fogása kemény volt és amikor elhajlott, halk, pattogó hangot hallatott. Az ilyesmit nem szeretik az államfők, — vélte Baltazár — és végül is a finom, puha, alig láthatóan bordázott, a hónál kicsit halványabb fehér papír mellett döntött. Száz ívet vásárolt ebből. Ilyen nagy horderejű írást kilencvenkilencszer elronthat, s talán csak a századik sikerül.

Az első íven a tinta színét próbálta ki. A fekete komor volt. A nagybetűk úgy emelték a fejüket, mint a temetési hintók lovai. A gyászoló nép hosszú sorban követte őket. A kék túlságosan derűs volt. Itt-ott meglibbent, mint a rossz lányok alsószoknyája. A zöldet meg sem próbálta. Komolytalan vasárnapi idill. Szerelmes párok a nyári zöldben. A piros, alkonyi pír. Mi más lenne ez, mint ijesztő figyelmeztetés az elmúlásra. A sárga ! No hiszen. Még csak az kellene, hogy híg tojásokra emlékeztesse az államfői olvasót. Hiába, nincs tinta az apasághoz. Megértette a régi mestereket, akik maguk keverték festékeiket a remekműhöz. Miért nem tehetné

A SPANYOL IRODALOM autarkiára berendezett világirodalom — már így teljesedett ki akkor, amikor a spanyolnak a spanyol világbirodalom jelentette a világot. Ennek a sajátos szellemiségnek, ennek a különleges irodalmi kontinensnek Lope Felix de Vega Carpio volt a szubkontinense — és aki még "A kertész kutyája" című vigjátékára emlékszik, amelyet Gáspár Endre fordításában játszottak a Madách Színházban annak idején, az mindjárt tudja is hová tenni, ha a drámaírótól egyebet nem is ismer.

Fitzmaurice-Kelly "Új Spanyol Irodalomtörténet"-e szerint Lope de Vega "annyit írt össze, mint az angol Erzsébet-kori és jakobeánus drámaírók együttvéve". A legendák 1800 egész estét betöltő színdarabról és 400 vallásos tárgyú egyfelvonásosról beszélnek... Csodagyermek volt, az *enfant terrible* fajtából : már verselt, amikor még írni sem tudott ; ötéves korában folyékonyan olvasott spanyolul és latinul, tizenkétéves korában első színdarabjával átesett a tűzkeresztségen, stb. Az egyik szerelmi kalandból még ki se lábol, máris belekeveredik a másikba ; az egyik menyasszony elől úgy menekül, hogy beáll az Armadába, a másik elől úgy, hogy — ötvenötéves korában — felölti a reverendát ; ám a papi fogadalom sem vértezi fel a szenvedélyek ellen és halálig tartó vad szerelemre gyullad a szépséges Marta de Nevares iránt, aki csupa komplikáció : amellett, hogy férjes asszony, megőrül és megvakul. Lope de Vega, a nagyúri kalandor, katonatiszt, párbajhős, pap és profi nőcsábász, saját bevallása szerint a szélsőséges szenvedélyek embere, csak szeretni vagy gyűlölni tud, amint hogy őt magát is csupán szeretni vagy gyűlölni lehet. Gyűlölték is elegen, Gongora — a rokokó költészet mestere — ócsárolta verseinek laposságáért, a klasszikus iskola hívei pedig elmarasztalták darabjainak laza, széthulló szerkezetét és romantikus szertelenségét, zsúfoltságát. Ez mind igaz, de ő nem tehetett róla, darabjait telezsúfolta — kénytelen volt telezsúfolni : élményanyagából száz életre futotta volna, s művei tele vannak önéletrajzi utalásokkal. A moderneket kivált azok a tragédiái vonzották, amelyektől a kortársak borzalommal fordultak el s még a klasszikusokat kegyelettel mentő és portalanító XIX. század is iparkodott visszasüllyeszteni az elsüllyedt művek világtengerébe — oda, ahol az Armada pihen.

LOPE DE VEGA a mélylélektan valóságos kincsesbányája ; költői parabola formájában e tragédiákban minden potenciális bűn előfordul, amely az emberi lélekben kísért és szunnyadoz : vérfertőzés anyával, testvérrel, apagyilkosság, tömeggyilkosság, mulatságból való kegyetlenkedés, Isten ellen való lázadás. A spanyol szellemiség ismerője azonban tudja, hogy a szadizmus valóságos nemzeti kultusz — helyesebben a szadizmusnak egy olyan formája, amelyet az egyház misztériummá magasztosít és a művészet átszellemiesít. Hogy a szadizmus e kiművelt formája milyen elsődleges összetevője a spanyol lélekalkatnak, azzal — a kívülállónál még kevésbé — csak a spanyolok vannak tisztában, mert megszokták. Hogy ezzel John Osborne maga mennyire volt tisztában, amikor Lope de Vega egyik hírhedt rémdrámájának átírására vállalkozott, az nem világos, valószínűleg nem túlságosan. Mint igazi kívülállóra, Osborne-ra az újdonság erejével hatott már maga a műfaj, az irtózat műfaja ; zaklatott lélek lévén, készpénznek vette a rémdráma minden bődületes s olykor mosolyra késztető fordulatát, és nem is vitás, hogy Lope de Vegával való találkozása gazdagította művészetét, merőben új irányba — a moráliajáték irányába — kanalizálta ihletét, ami nem csoda, hiszen Beckettől Ionescóig a modern dráma eredője a moráliajáték felé mutat ; de hogy Lope de Vega menynyiben szorult rá a John Osborne-nal való találkozásra, az egyelőre kérdőjel marad.

A "La fianza satisfecha" Osborne átköltésében "A bond honoured" címmel került az Angol Nemzeti Színház játékrendjére, de már az ősbemutatót villámterhes ég fogadta ; s utána — olimpuszi egéből lemennydörögve, Osborne megüzente a totális háborút a kritikusok ellen s ez a vihar azóta is tart. A darab címe — szabadon fordítva — az lehetne, hogy "Adós fizess". A kortársak annyira felháborítónak találták, hogy vallási skrupulusok miatt csupán a XVII. században került

HATÁR GYÖZŐ

ADÓS

kiadásra s csak vonakodva foglalták bele a költő összes műveinek XIX. századi kiadásába. Mintegy harminc évvel ezelőtt Valbuena Prat professzor új megvilágításba állította, mint a vérfertőzés, a szado-mazochizmus és más nemi aberrációk kitűnő Freud-előtti stúdiumát. Főhőse Leonido, egy szicíliai nemesifjú, oly emberi szörnyeteg, hogy "születésekor rengett a föld s az Etna kitört". Leonido az önzés kozmikus kísérlete s e kísérlet közben még önmagát sem kíméli ; a született romboló, elvet minden normát, keresztülgázol minden elfogadott értékrenden, valláson, családi és nemzeti köteléken s az önmegismerésnek a legköltségesebb formáját választja : önmagát hajítja az olvasztótégelybe. Egy szava sem lehet a Teremtőnek — mondja — hiszen a váltó : a test és a lélek így is, úgy is a kezében van ; s ha majd eljön a nagy leszámolás órája, beválthatja kamatok-kamatjával, bűnök-bűnével. Igen ám, de nem úgy van-e, hogy a túlköltekezőt, a csődbejutott embert a hitelezőnek segítenie kell, ha azt akarja, hogy viszontlásson a nagy kölcsönből egy-két garast ? A bűnhalmazat, amelyet Leonido, ez a visszataszító, üres szörnyeteg a fejére vesz, megtorlatlanul marad — s ez az a morália, amely ellen Lope de Vega kortársai oly bőszen tiltakoztak, hogy a bűn nem veszi el méltó büntetését ; ez az a mindennél keserűbb bölcseleti végeredmény, hogy világunk a lehető legrosszabb világ, amelyben csak a haramia, a gyilkos, a ravasz világcsaló érvényesül — kivált ha javára tudja fordítani azt a jámbor világcsalást, hogy a gazembert utoléri kárhozatos végzete.

HOSSZADALMAS volna apróra elregélni a pöffeszkedő szörnyeteg életútját. Leonido anyjával hál ; a vérfertőző nászból születik Marcela, aki nővére s egyben lánya is. Marcelát menyegzőjének éjszakáján teszi magáévá ; megöli anyját, megvakítja apját, elveri a körülötte jámborkodó papokat, megtagadja Krisztusát, mohamedán hitre tér és a tuniszi szultán kegyence lesz.

„GYŰBB TÖRTÉNET

ő is ezt ? Tanulmányozta a tintakészítés módszereit, de a megvalósítás kivihetetlennek bizonyult. Egy árva gyermek nem tudja megszervezni a tintagyártás korszerű technológiáját. Hogy, hogy nem, a szakszervezet is megtudta ipari szándékát, ezért figyelmeztették, nehogy áldozatul essen az értéktöbbletnek, ami a tőkés termelés velejárója.

— Egyedül termelnék, kérem szépen, mint ahogy ez egy árvához méltó.

— Az mindegy — intette le a szakszervezet, — értéktöbblet, az értéktöbblet. A végén majd exportálni is fog, aztán jön majd az extraprofit is... szép kis história. Önmagát se hagyja saját magától kizsákmányolni.

Nem törődött a figyelmeztetéssel. Éjszaka, gondosan bezárt redőnyök mögött dolgozott, nehogy az értéktöbblet kiszivárogjon az utcára. Először halványkéket kevert feketével. Gombostűfejnyi zöldet sem sajnált belőle. Így túlságosan pajkos lett a tinta. Ezért néhány csepp barnával komolyította. És amikor hosszú kísérletezés után a keverési arányok helyesnek bizonyultak, megelégedéssel szemlélte a művet. Alapszíne sötétkék, de vehetnéd halvány feketének is, ami nem a gyászt, hanem az ünnepélyességet lopja az olvasó lelkébe. A kéket sem hiába keverte bele, ettől fényesedtek a betűk. Végül borsónyi szárított tücsökszárnyat hintett bele, — hadd szóljon muzsika annak a szívében, aki a folyamodványt olvassa.

Most már csak néhány napot töltött a helyes megszólítás keresésével. Először hivatalos hangon akarta kezdeni, így : Államfő Úr ! Ezt azonban elvetette. Az így kezdődő folyamodványt nem is olvassák tovább. Százezerszámra küldözgetik az ilyeneket. Aztán : Kedves Államfő Úr ! Tisztelt Reményem és Vágyam ! Vagy egyszerűen megszólítás nélkül, a papírlap felső közepére rajzolt betűkkel : Egy Árva Fiú Kérelme. Ez félreérthető. A megszólítás elolvasása után az iratot áttennék az Árvaszékhez. Kedvező elintézés esetén beutalnák az árvaházba. Esetleg határozott hangon, ami elől nincs kitérés. Államfő Úr! Ön még nem tudja, de én már tudom. Apa lett... Ez így nyegle. Mint egy magabiztos áruházi hirdetés. Álmatlan éjszakákon néha a gondolat is megfogamzik. Ekkor született az igazi, az egyetlen lehető megszólítás. *Államfő Úr, Drága Jó Apám ! Múltkor elhangzott nagybecsű bejelentése arra bátorított, hogy immáron hosszan tartó árvaságomat felszámoljam. Apa... fiú...*

(Ezt a két szót kihúzta, mert ezt olvasva akaratlanul is a Szentlélekre gondolna az államfő és ez eltérítené őt való szándékától. Lehet, hogy a Szentlélek már előbb jelentkezett, mint a családi állapot tisztázása... talán az szólt belőle, amikor az űrlapok hivatását dicsérte és az alabárdosoknak hasznos és szép szavakat mondott, de erről kár most beszélni. Nem szerepel a napirenden.)

A kihúzott két szó helyett ezt írta : *A családi kötelék megteremtésének és megerősítésének szükségessége, amely...*

hódoló fiúi tisztelettel
Aláírás.

Az államfői hivatal iktatója a kérelmet formailag rendben találta. Rálehelt a bélyegzőre, ráütötte az iratra és számot is adott : 14687/VI.E.H. Baltazár megtanulta a számot és a megfejtésével kísérletezett. Régi arab számtani rejtélyeket tanulmányozott, de az iktatószám nyitjára nem tudott rátalálni. Ezután vasárnap felkereste a híres kabalistát, aki a város végén lakott és hétköznap kávépörköléssel és rövidáruk eladásával foglalkozott. Minden számsornak külön és azoknak sajátos összetételében elősorolta a jelentőségét, a számokat átalakította szabályos három- és szabálytalan négyszögekké. Amikor a számok helyett csak síkidomok látszottak az űrlapfelügyelő nyugtalankodni kezdett.

— Most azt tessék megmondani, hogy apátlan leszek továbbra is, avagy nem ?

— Hogy-hogy ? — méltatlankodott a kabalista — Itt nem családi állapotról, hanem a világ titkairól volt szó.

Barka Baltazár csalódottan távozott és felkereste a város másik végén lakó jövendőmondó cigányasszonyt, aki kártyából, kávéüledékből, tenyérből, csiszolt üveggömb szivárványából, vagy saját fejéből mondta a jövőt, már amilyen napja volt éppen. Most tükörből nézte ki a jövendőt.

— Barna lányt látok.

— Tévedés — hördült fel Baltazár — kikérem magamnak.

— Csöndesebben — intette le a jövendőmondó asszony és mélyebbre nézett a tükörbe. Mivel sok mindent tapasztalt már az életben, mélyebbre is látott.

— Esetleg nem leány... barna fiú...

— Fiú ?

— Olyasféle.

— Nem kopasz ?

— Lehet kopasz is... itt ez a kis fehér pont azt jelenti... de a barna fiú... Kopasz ember, barna fiú nagy szerencse... vigyázni kell, mert rendőrséget is látok.

— Ez nem rendőri ügy.

— Irigyei azért lehetnek... óvakodni kell tőlük.

Ki is irigyelhetné őt ? Tán az alabárdosok és lándzsások. Ami a viselkedésüket illeti, bizony alapos tápot adtak erre.

A jövendőmondó még több mellékkörülményre tért ki. A világ pusztulásáról adott jelentést, amely részben művi, részben természetes úton fog bekövetkezni. Megismétlődik Noé esete is. A kiválasztott jó ember űrbárkára száll és addig kering a föld körül, amíg a veszély elmúlik.

A jövendőmondó most kártyacsomagot tett az asztalra és három felé osztotta.

— Mindegyikre tegyen egy kis pénzt. A kártya most azt mondja, hogy uraságod lesz a kiválasztott jó ember és a barna fiatal embert is magával viheti az űrbárkába.

— Kopasz embert nem ?

— Az a tükörben volt, nem a kártyában... ne keverje össze uraságod a jövőt, mert akkor nagy szerencsétlenség éri... most már a kopasz ember is benne van a kártyában, de az űrbárkában nincs... a barna fiatalember sok gondot okoz, de azért minden jóra fordul... itt a postás... öröm áll a házhoz.

— Ez az — ujjongott Barka Baltazár — a postás, az hozza az örömet.

Újuló reménnyel leste minden reggel a postást és este, amikor ágyába tért saját szerzeményű árva-imáját suttogta a menynyezet felé.

Kis kezemet összetéve kérem
Legyen apám még ezen a héten.

Bizony sokat kínlódott, amíg a *kérem*-re megtalálta a rímet. A postás azonban még mindig nem állt örömmel a házhoz. Most már minden reggel csökkenő reménnyel várta a levélhordót. Aztán már nem is reménykedett. Elment az iktatóba. Onnan a kiadóba küldték. Nem érkezett semmi. — Vajon miért nem ? — találgatta Baltazár. Megsértette tán az államfőt és most durcáskodik ? Ha így történt, nem így akarta, de ahhoz már nem volt szava, hogy beadványba fogalmazza meg ártatlanságát. Egy ideig még gondolt arra, hogy visszakéri a pénzt a jövendőmondó asszonytól hiszékenység ellen elkövetett szándékos reménykeltés címén, de aztán mégis letett erről a szándékáról. Ha a cigányasszonnyal szállna perbe a jövendőjéért, esetleg más fórumhoz utasítanák. Újabb keresetet kellene beadnia, amit így iktatnának : Barka Baltazár contra Jó Isten. És az ilyen perben felettébb bizonytalan ítélet várható.

Egyik emlékezetes éjjel, amikor a saját szerzeményű imáját mormolta, — a rím nem jutott eszébe. A rím helyét saját űrlapfőigazgatója foglalta el. Hogy erre miért nem gondolt már jó előbb ! Hiszen az államfő és a főminiszter akadályoztatása esetén miért ne lehetne ő az apa ? Rangban igazán magasan áll ő fölötte.

A főigazgató méltóságteljesen, de szívesen fogadta.

— Milyen ügyben ? — kérdezte és cigarettával is kínálta.

Barka Baltazár szemérmesen lehajtotta a fejét.

— Apasági ügyben.

— No csak — biztatta a főigazgató —, mondjon el mindent. Töviről-hegyire, — és összeráncolta a homlokát.

Az űrlapfelügyelő mindent elmondott, a főigazgató becsukta a cigarettadoboz tetejét és komolyan vizsgálgatta saját arcát íróasztalának üveglapján.

— Sajnálom. Ilyen apasági ügyhöz — és ezt önnek igazán tudnia kellene felügyelő úr —, nincs űrlap. Úrlap nélkül pedig... — széttárta karját, de az érzékenyebb lelkű emberek, mint például Barka Baltazár is, ezt a mozdulatot úgy értelmezhették, hogy a főigazgató az ajtó felé mutat.

Sekre Sebestyénre nehéz órák szakadtak.

— Sekre úr, — förmedt rá az űrlapfelügyelő — keresse ki az apasági igényre vonatkozó űrlapot.

Sekre Sebestyén könnyed mozdulattal fellapozta az űrlapjegyzék mutatóját, majd szolgálatkészen jelentette, hogy ilyen űrlap nincs.

— Keresse — lihegte vésztjóslóan a felügyelő —, lehetetlen, hogy éppen ez ne legyen.

És Sekre Sebestyén kereste. Ágaskodott, térdre ereszkedett, hasmánt közelítette meg a polcok alját. Létrákra mászott, székekre kapaszkodott, a legmagasabb polcok mélyén lábát és nyakát kockáztatva kutakodott, — hiába. Ilyen űrlap nincs és nem is volt amióta világ a világ. Ezt tudomásul kell venni. Barka Baltazár is tudomásul vette, de elszabadult indulatait már nem tudta visszafogni.

— Niiincs ? Ismerem én az ilyen barna fiatalembereket !

Az űrlapsegéd, csak dadogva tiltakozhatott, hogy ő nem is barna, hanem szőke, mert a felügyelő újra megrohamozta.

— Úgy ? Tehát még barna sem ? Jöjjön ide Sekre úr, azonnal ! Feküdjön a térdemre...

Sekre úr nem is csodálkozott. Mindezt az űrlapok gondatlan kezeléséért kijáró büntetésnek fogadta. Az űrlapfelügyelő nem sajnálta a tenyerét.

— Na jól van fiam, — enyhült meg a nehéz munka után — kelj fel fiam és végezd a munkád rendesen. A lányok után sem kell olyan sokat kujtorogni.

Sekre Sebestyén miközben tapogatta a fenekét elérzékenyülve nézte Barka Baltazárt.

— Mintha csak az apámat látnám.

Barka Baltazár erre már nem is válaszolt. Megfordult és a sarokban könnyet törölt ki a szeméből. Mert furcsa világ ez a világ ! Ha már valaki nem lehet fiú, akkor megadatik neki az apaság kegyelme.

Ez hát Barka Baltazár együgyű története általában és boldogságának története különösen.

IZESS !

Elutasítja azonban a szép Lidora szerelmét, akiről az utolsó pillanatban derül ki, hogy féltestvére ; Lidorát — hogy előle megmentsék — kitették a sziklákra, ahonnan egy nőstény medve elrabolta s az nevelte fel... De mert mindig gonosz volt és mindig diadalmas, Leonidónak azt is ki kell próbálni, sportból, ismeretvágyból : a jóság tettetését. Felingerli maga ellen a szultánt, aki — keresztre feszíti. Felmagasodva a színpad közepén, rőt fényben, Leonido a kereszten nyelvet ölt s torzkép — az Üdvözítő torzképe csupán ; megpróbálja a legnagyobb kínszenvedést magára venni, a Kereszthalált, töviskoronával a fején, de "túlköltekezett" s egy-testtel, egy-lélekkel — csak hitvány halandó lévén — adósságát már nem tudja megfizetni s "fizetésképtelenül" vergődik.

Megrázó színpadi kép, de nem egyértelmű ; a színpad megrendült hátramaradottjainak, megbecstelenített nővérnek, megvakított apának, móroknak-rabszolgáknak talán a megváltásra mutat a megfeszített csirkefogó fejének oldaltbillenése s arra, hogy az Üdvözítő kereszthalála oly mindenekre kiterjedő, hogy még ezt is leveszi róla, az értelmetlen bűnök sokaságát ; de a néző nem bizonyos benne, hogy Leonido lelke a keresztről nem szánkázik-e egyenesen a pokolra. Önkéntelenül Marlowe jut eszünkbe ; de az ő Doctor Faustusza nem az értelmetlen bűnök bajnoka, csupán a kéjelgésre, hatalomra vágyó ember, aki azért szerződik sátánjával, hogy halandó porhüvelyével ideig-óráig fürdekezhessen a gyönyörök kövérjében. S ha Leonidónak ördöge nincs is jelen, bár mindvégig ott kísért, megjelenik Krisztusa — egy hegyi pásztor képében — hogy ráhagyja tarisznyáját, amelyet Leonido a földről felemelni nem képes, oly malomkő súlyú a tartalma : a töviskorona, a korbács, a kötél, a véres, megtépett köntös. Talán a Máltai Zsidó jár közelebb hozzá, aki szintén a bűnök megátalkodott mániákusa s tudatos gonosz : de neki célja van — a bosszú — és belebukik machiavellizmusába, vagyis megbűnhődik annak rendje-módja szerint. Leonido viszont a *céltalan* gonosz — hacsak céljául nem ismerjük el, hogy kétségbeesetten keresi önmagát, és a különféle bűnök és különféle megtisztulások ínyenc kikostolásán keresztül váltig ezt hajszolja : az önmegismerést. André Breton valahol azt írta : az igazán szabad ember az, aki az utcán ha akarja, merő szeszélyből előrántja revolverét és úgy lövöldözi le a járókelőket, mint a rühes kutyát. *Mutatis mutandis* — ilyen társadalmon kívüli szörnyeteg Leonido is ; de fölöttébb kérdéses, hogy költséges kísérlete egy jottányival is közelebb hozza önmagához.

LEONIDO TRAGÉDIÁJA az üres lélek tragédiája ; a modern kor végveszedelme a lélek megüresedése ; John Osborne dolga pedig, hogy ezt a veszedelmet költészetének elemi erejével elénk tárja. Osborne csak másodsorban drámaíró, elsősorban próféta : a próféta haragjával ostorozza a modern Anglia bibliai bűneit. Látnok, akit "rettentő látások gyötörnek", s amint az a jó látnoknak dukál, egyúttal vak is — legalábbis vak a pozitívumok iránt, hogy a negatívumokat annál vadabbul kárhoztathassa ; s bizony, ez a prédikátori magatartás átitatja színpadát : az ő Leonidója szájas locsogó, veszedelmes agyonbeszélő ; az összes lehetséges bűnök katalógusát is inkább csak szájalja magának, és nem ér rá mindet elkövetni. A mai Angliára, a mai állapotokra való rájátszás mindenütt világosan követhető ; Osborne kiállítja szócsövét a színpad közepére és onnan harsogtatja Leonido szájával szitkait-átkait, becsületsértéseit a jámbor angolok fülébe. Begubóztatok ; olyanfajta vészes védettségben éltek, amelyben nem vesztek tudomást a világról s ezért a végzetes elpuhulásért, ti hitvány lelkek, ti megüresedett lelkek, egyszer majd fizetni kell. Az elképzelt bűnök posványában éltek, a bűnök műélvezetével csiklandozzák csikasz hónaljatokat, de ha majd az Igaz Bíró benyújtja az íratlan Kötést, a nagyon-nagy Váltót, kiderül, hogy túlköltekeztetek s többszörösen csődbe jutottatok magatokkal. Ez a jól ismert, hiteles osborne-i óráció, Savonarola nem lehetne keserűbb, Ezsaiás nem lehetne ótestamentumibb ; és éppenséggel nem nehéz kibogozni a szövegben, hogy meddig tart Osborne és hol kezdődik Lope de Vega. Ám akármennyi az osborne-i hozzátét, az oroszlánrész Lope de Vegáé. Angliában a műfordításnak kultusza, hagyománya nincs, a műfordításra vállalkozó költő az a ritka kivétel, aki csak erősíti a szabályt, s a közönség mindentől, ami fordítás, idegenkedik. Így történhetett, hogy Lope de Vega "Adós fizess" című "totális tragédiájának" az átköltését sajtó és közönség mint eredeti Osborne-művet fogadta és méltatta, s ez ellen Osborne egy pillanatig sem tiltakozott ; nyilván olyan fontosnak tartotta a maga aktuális betoldásait, Angliára áthangolt mérges dörgedelmeit. A cselekmény azonban a rémdráma véletlenszerűségeinek halmozása ; a nőstény medve felnevelte kitett gyermek ; a tuniszi szultán háremében élő leánygyermek véletlen találkozása megvakított apjával ; a mórok rabságába hurcolt nővér véletlen találkozása Leonidóval — mindezek az archaikus motívumok csak épp a rémdráma légkörében nem kacagtatók.

A DARABRÓL a kritikusok véleménye megoszlott s az olimpusziak nem szeretik, hogyha az orákulumot hűvösen fogadják. Osborne legújabb kinyilatkoztatása rajongóinak táborában nem talált süket fülekre ; és az "Adós fizess" színpadi képei oly látványosak, érdekessége oly felfokozott, a bűnök színpadi áradata oly divatos és az Angol Nemzeti Színház együttesének előadása oly tökéletes, hogy még olyanok is sokáig fognak a jósdához zarándokolni, akik az orákulumtól egyébként nem szoktak kiborulni és Anglia elsiratását nem fogadják úgy, mint mindennapos lelki táplálékot. A magánháború tehát John Osborne és a fanyalgó kritikusok között még tart s alkalmasint még jó ideig tartani fog ; de az ilyen vértelen háború csak az illusztris szerző hírnevének öregbedésére szolgál s olyan reklámhadjárat, amely ingyen az ölébe pottyan. Nem valószínű, hogy Osborne ezután következő nemzetkorholó darabja majd meghozza a kibékülést s az sem bizonyos, hogy nem veszi-e majd sértésnek, ha dicsérni találnák. A halandók dolga az, hogy elfogadják az istenek szeszélyeit.

PISZKOS FRED, A MŰVEZETŐ

GYAKRAN KAPOK otthonról könyveket, barátaim küldik, kéretlenül, azt válogatván ki az otthoni könyvtermésből, amiről gondolják, hogy érdekel. Többnyire humoros írásokat, humoreszk-köteteket kapok. Még a kollegák is azt hiszik, hogy a humoristát csak a humor érdekli, humort reggelizik, humort ebédel, humort vacsorázik, humorral ébred és humorral fekszik... Pedig, a kikapcsolódás nekünk, humoristáknak is kell és kijár. Az orvos, ha pihenni akar, teniszezik, vagy bridzsezik, de semmi esetre sem kopogtat meg minden ismerőst és nem kéri arra ; nyújtsa ki a nyelvét, lepedékes-e? A humorista, ha elengedi magát (ha ki akar kapcsolódni, tulajdonképpen, a kontrasztok alaptörvénye szerint, temetőben szeretne ülni, fekete fátylas siratóasszonyok között, vagy szellemeket idézni, kísértet-históriákat olvasni, a hóhér kötelével játszadozni... De nem lehet, mert humorista és ez a pecsét oda van sütve homlokára, mint valami vigyorgó Káin-bélyeg.

EGYSZÓVAL, nem könnyű humoristának lenni, sem írásban, sem az életben. És megvallom, az otthonról küldött humoros könyvek sem sokat segítenek. Bármennyire is igyekszik az ember lépést tartani az otthoni élettel, — hiszen az "otthon" szót sohasem használom Angliára, az "otthon" mindig is Magyarország marad számomra, — de mégis, tíz esztendő nagy idő tűnő életünkben, az itteni életforma más, itt mások a problémák, amelyek foglalkoztatnak, úgyis, mint az emberiség beltagját, úgyis, mint gyakorló humoristát. Ha kézbe veszem valamelyik otthoni humorista kolléga legújabb könyvét, szavamra mondom, nem a szakmai irigység mondatja ezt velem, de... valahogyan úgy érzem : egy más világ más humora szól hozzám. Tudom, hogy odahaza élő valóság és még élőbb bosszúság, hogy a liftek még ma, a világűr korszakban sem működnek és hogy a Közértben rossz az áruelosztás és hogy Bruhek elvtárs nem tűri el felül az alulról jövő kritikát ... de valahogyan nem tudom már mindezt annyira átérezni, mintha a magam bőrén tapasztalnám. Tudom, emlékszem, hogy mennyit préseltük egymást a hatos villamoson, hogy mennyit volt felszedve minden kövezet... de idekintről ezek a témák inkább közrendészeti problémának hatnak, mint egy humoreszk alapanyagának.

VALAMENNYI, otthon élő humorista kollegám, a még életben lévő régiek és az élni kezdő újak, egytől egyig remek humorral rendelkeznek, ezt tudom, látom írásaikból. De azt is látom, hogy bármennyire fel vannak is húzva a sorompók, bármennyire szabad is a kritika... mégiscsak botladoznak a földhöz ragadt témák szürke mocsarában. Nehéz magasba szökellni, ha a talaj süppedékes és a talaj bizony, — legalábbis innen, kintről, úgy látom, — még javában olyan, mint a híres dartmoori börtön körül elterülő láp, amelybe — jártam arra, saját tapasztalatból mondhatom, — bokáig belesüpped az ember, ha nem vigyázva lépked.

HONNAN VESZEM, hogy odahaza még mindig megvannak azok a "hatóságilag engedélyezett humor felületek', amelyekkel magam is oly sokat birkóztam, míg odahaza próbáltam humorizálni egy alaposan humortalan korszakban? Válaszom roppant egyszerű : a napokban érkezett könyvküldemény egyik könyve alapján.

A könyv címe : *"A 14-karátos autó."* Írója *P. Howard*, azaz *Rejtő Jenő*, a háború előtti évek legnépszerűbb humoros regényírója, úgyis mondhatnám : ponyvaregény írója.

Amikor azt mondom : Rejtő Jenő ponyvaregény író volt, nem degradálásból teszem ezt. Az a ponyva, amit Rejtő írt, már amennyire én meg tudom ítélni, egyenértékű azzal a ponyvával, amely annak idején, a könyvnyomtatás után, gyermekszobája volt az irodalomnak. Ha Rejtővel kapcsolatban említem a "ponyva" szót, akkor ezt abban az értékelésben teszem, mint ahogyan ponyván jelentek meg a 17.-18. század klasszikusai is.

Rejtő a ponyva bohócruháját vette magára, hogy így adhasson közzé társadalmi kritikát, elferdült karaktereket, torznak ható, de irodalmi igényű bölcsességet ugyanúgy, ahogyan ponyváról kínálták magukat a klasszikusok, vagy ahogyan csörgősapkát tett a fejére néhány filozófus.

Személyesen nem ismertem, mert akkoriban kezdtem el, mint fiatal újságíró-gyakornok az újságírást is, a ponyvaregény-írást is. De gyakran ültem be kéziratpapírral és töltőtollal felszerelve az Operával szemközti Upor Kávéházba, ahol Rejtő is dolgozott. Két asztallal odébb telepedtem le, vöröslő füllel figyelve őt, a Nagyot, aki elhanyagolt ruhában, borostásan ült a márványasztal mellett és írt. Most is magam előtt látom félig kopasz fejét, amelyet csak középtől hátrafelé takart haj, de az aztán leért egészen kétesen tiszta gallérjáig. Írt, gondolkodott, megint írt, törölt, áthúzott, fölé írt. És közben húzott egyet abból a nagy pohár tejből, amely mellette állt. Igen, ez akkoriban nagyon meglepett. A kikötői csapszékek lakóinak mesteri ábrázolója, Fülig Jimmy, Piszkos Fred és a többi felejthetetlenül humoros és lírai regényalak életrehívója, az író, akinek hősei egy hajtásra isznak ki egy liter rumot, a maga részéről a tej híve? Később megtudtam, hogy éppen elég szenvedélye volt, az italt nyugodtan kihagyhatta.

P. HOWARD REGÉNYEIT betéve tudta a háború előtt az olvasóközönség. A háború után, P. Howard is odakerült a zárolt könyvek listájára, az imperializmus ponyvaregénybe öltöztetett bérence lett, az aljas, dekadens, polgári szenny egyik legkirívóbb képviselője. Most újra kiadják odahaza könyveit, így küldte meg egyik barátom a "14-karátos autót" is.

Hogyan ? — kérdezheti az olvasó, hát ha évekkel ezelőtt még indexen volt Rejtő, most pedig kiadják, akkor ez ellentmond annak, amit cikkem elején írtam, ez azt jelenti, hogy odahaza igenis teljes a humorista-szabadság.

Magam is ezt mondanám, ha a kötet hátlapján nem állna ott egy ... minek is nevezzem ... mondjuk : használati utasítás. Használati utasítás, könyvhöz ? Igen. Nálunk, a korlátlan lehetetlenségek hazájában, már megéltük azt, hogy vas és acél országa voltunk, vas és acél nélkül... Most megéltük, hogy a könyvekhez éppen úgy adnak használati utasítást, mint itt kint a folttisztítóhoz, vagy a mosógéphez. A Rejtő-könyv hátlapján lévő használati utasítás, többi között, ezt mondja : *"A 14-karátos autó Rejtő Jenő ponyvaparódiái közül az egyik legszellemesebb és legszórakoztatóbb. Paródiák ezek, melyek lehetetlenné tették a ponyvát."*

EHHEZ, úgy érzem, nem kell magyarázat. Így fest a gyakorlatban a féktelen otthoni szabadság! Nem azért adják ki Rejtőt, mert műfajában mesterit alkotott, hanem azért, mert a magyar könyvkiadásnak profitra van szüksége. Valahogyan, teljesen érthetetlen módon, az olvasó inkább veszi a Rejtő-könyveket, amelyeken hasát fogva nevethet, mint a jelenleg is élő és író, hatóságilag kitüntetett írók szocialista realizmussal megírt műveit. Így azután, az otthoni illetékesek, a kultúra irányítói, — akiket magam részéről általában kultúr-krampuszoknak szoktam nevezni, — úgy döntöttek, hogy a szocialista profit szent nevében kiadják Rejtőt, de előbb szalonképessé teszik azáltal, hogy ponyvaregényíróból *ponyvaregény-paródia* íróvá léptetik elő.

Kortárs és olvasó jól tudja ; Rejtő ponyvát írt, élvezettel, vagy verítékezve, pénzért, de ponyvát írt és nem paródiát! Ez azonban az otthoni kultúr-sárkányoknak nem számít. És bizonyosra veszem, hogy a következő Rejtő-sorozatok használati utasításából majd megtudjuk, hogy a 14-karátos autó tulajdonképpen a rothadó kapitalizmus jelképe, a Szaharában baktató bécsi konflis a reménytelenség sivatagában halálra ítélt polgári társadalom szimbóluma és Piszkos Fred, a kapitány eredetileg Prügli iránymutató kurblivasával verte fejbe az arisztokrácia és nagybirtokos osztály csapszékekben tanyázó, haladásellenes elemeit...

VAJDA ALBERT

Könyv a lengyel és a magyar költészetről

A KÖTET MEGJELENÉSE siker Gömöri György számára, hiszen az oxfordi egyetem könyvkiadója igényes és szakkörökben nagy figyelemmel kísért kiadó. Annak a sorozatnak az ízléses egyszerűséggel, de kitűnő papíron és tekintélyt sugárzó kivitelezésben megjelenő könyvei, amelyben Gömöri György kötete napvilágot látott, általában odakerülnek a könyvtárak polcaira és a kritikusok érdemileg méltatják őket. Így a magyar irodalom angol nyelvű ismertetése szempontjából esemény e könyv kiadása.

A fiatal szerző több szempontból avatott ismertetője a témának. Jártas a magyar irodalomban, jól ismeri a lengyelt. Oxfordi diákként elsajátította azt a stílust, amely tanulmányát olvasmányossá és érdekessé teheti angolszászok számára is. Végül, de nem utolsó sorban, Gömöri György maga is költő. Persze ezek az eszményinek tűnő adottságok veszélyt is rejtenek magukban. Felmerülhet például a kérdés, hogy helyes-e csak azért, mert a szerző éppen e kettőben jártas, a lengyel és a magyar költészet 1945 és 56 közötti képét bemutatni, hiszen a kétségbe semmiképp nem vonható párhuzam ellenére, e kettő csak része egy csoportnak. A szlovák költészetnek például éppen ilyen problémái voltak a megjelölt korszakban. Szerintem a kifogás elvethető, mivel a párhuzam valóban rendkívüli a magyar és a lengyel költészet között, mert a két irodalomnak ez a tizenegy éve az egész említett csoportra jellemző és különben is : az összehasonlítás — érdekes.

VAN AZONBAN a tanulmánynak egy nagyobb hiányossága. Az, hogy nem fedi teljesen a címet. Gömöri György jól tudja, hogy az angol olvasó számára — legyen szakértő avagy csak érdeklődő — a két irodalom 1945 és 56 közötti szakaszában a legérdekesebb vonás, hogy legtöbbször politizáló líráról van szó, amely Nyugaton majdhogynem ismeretlen, de ilyen átfogó mértékben semmiképp nem jelentkezett még. Gömöri tisztában van tanulmányának ezzel a vonzerejével és tudatosan alapozza könyvét a politikai aspektusok kidomborítására, hogy így olyan irodalmárok érdeklődését is fölkeltse, akik különben, amúgy saját irodalmi kérdéseikkel elfoglalt angolszászok módjára, soha nem rágták volna át magukat a magyar és lengyel költészetről szóló 250 oldalon. E nézőpontot azonban a könyv címében is éreztetni kellett volna. Így kérdőre vonható a szerző : miért írt túl keveset, majdnem semmit, kiemelkedő jelentőségű, de a szempontjának nem megfelelő költőkről? Elsősorban Füst Milánra gondolok. Fennforog annak a veszélye is, hogy a szerző politikai kategóriákba erőltet költőket, vagy hogy munkásságuknak esetleg csak a politikai vonatkozású részét említi.

A KÖNYV hét főfejezetre oszlik. A visszatekintés a lengyel, illetve magyar költészet és társadalom múltjára jó, az olvasó megérzi belőle, miért vannak a két ország modern történelmének olyan szakaszai, amikor a parlament helyett az irodalmi folyóiratok hasábjain zajlott a politika. Más kérdés, hogy miért éppen a líra látta el a föladatot, miért nem a próza, amely erre sokkal alkalmasabb? Gondoljunk csak az oroszokra : Tolsztojra vagy Dosztojevszkijre. Gömöri György abban keresi a választ, hogy a magyar és lengyel köztudatban a költő próféta, a nép szószólója. "Újabb időkben Isten ilyen lángoszlopoknak rendelé a költőket" — írta Petőfi. S még ha a költő Petőfinél, Adynál, József Attilánál politikai vérmérsékletét tekintve nyugat-európaibb volt, akkor is úgy tartotta, hogy "vétkesek közt cinkos, aki néma."

A magyar olvasó a könyv nyomán fedezheti fel, mennyire nem ismeri a mai lengyel költészetet. Amilyen tanulságos számunkra Przybos, Jastrun, Miłosz, Ważyk vagy Broniewski megismerése, olyan felfedezéseket tehet az angol olvasó a mi költőink között.

VITATHATÓ a magyar rész felosztása. Népiesek és urbánusok címmel Illyéssel, Szabó Lőrinccel, Vas Istvánnal indul a felsorolás és elemzés. Vas István, mint urbánus ellentét jónak tűnik, de értékelése talán kicsit túlzott. Kassák és Benjámin a munkásköltők. Weöres, Határ, Pilinszky és Nemes Nagy Ágnes a modernisták. Weörest és később Juhász Ferencet úgy mutatja be Gömöri, hogy a külföldi irodalomértő nagy kedvet kaphat alaposabb megismerésükre.

Röviden szó esik a Lukács-vitáról, majd elérkezünk a "Költők a válaszúton" című fejezethez. A zsdánovi idők taglalásánál úgy tűnik, — lehet, hogy csak e kötet olvasásakor alakulhat ki ilyen benyomás, — a magyar költők elitje tisztességesebb volt, mint a lengyeleké. Pedig Darvas József kijelentette az első Írókongresszus alkalmával : a társutas íróknak meg kell fontolniok, hogy rövidesen csak szocialista író működhet Magyarországon. Ez volt a kor, amidőn a lengyel pártköltők Sztálin bölcsességét turbinákat hajtó folyamhoz hasonlították, magyar társait pedig "békénk falának, jövendőnk sziklájának nevezték". Ilyeneket is írtak : "A béke : Párt ! A Párt : élet, szabadság, / győzhetetlen erő, verhetetlen nagyság, / szív, értelem, boldog jövendő, egészség, / a Párt az eleven lendület, a szépség !"

A jó költők a fiókjuknak írtak, nem egy börtönben volt. A lengyel pártpoéták között — Gömöri szerint akadt, aki tisztességtelensége mellett színvonalas költő maradt : Gałczyński.

AZUTÁN ELÉRKEZÜNK az olvadáshoz. Fellélegzünk, mert újra születnek költők, a dionüzoszi Juhász Ferenc és az apollói Nagy László. Illyés közzéteheti "Kézfogások" című kötetét.

Érzésem szerint Gömöri fejezetről fejezetre veszít elemző igényéből. A politikai események sodra, érdekessége, bizarrsága, elragadja. Az anyag kétségtelenül igen bő, de igényesebb lett volna krónikásság helyett mélyebbre hatolni okok, indítékok és hatások elemzésével, következtetésekkel.

A könyv azonban így is hasznos munka. Feltűnően kevés tévedés, elírás akad csak benne. Talán azt említhetném, hogy Illyés Gyula apja nem volt pásztor, ha előbbi ősei azok voltak is. Meg azt, hogy a "Válasz" című folyóirat jelentősége már a második világháború előtt igen nagy volt és hogy a londoni magyar kiadót nem Könyvműves Céhnek hívták (à la Erdélyi Szépműves Céh), hanem Könyves Céhnek. Néhol nagyon fanyelvű a versek angol nyersfordítása, szinte illúziórombló. Viszont mindenütt teljes terjedelemben ott áll az idézet eredetije — egyetlen vesszővagy ékezet hiba nélkül!

SÁRKÖZI MÁTYÁS

"Polish and Hungarian Poetry, 1945-56", Oxford University Press, 1966. — 266 oldal.

FÁY FERENC

Őszi tabló

A bokrok már tudták, hogy ősz van.
Szédelgő, musttól mámoros
darazsak dongtak ; s éjszakára
ködöt húzott az őszi-rozs.

A Ráday, a Kelecsényi
s a Fáy-kastélyok alatt
mezitlábas, toporgó házak
vacogtak lázas szavakat.

A pincék mélyén forrt az újbor ;
és reggel — trágyával rakott
kocsik mögött — szegények hozták
kapáik élén a Napot.

De éjjel megreccsent az ágas,
a Holdnak lengő nyelve nőtt ;
s az álmok kotlós-melegéhez
futottak pelyhes temetők.

Tudták a fák is már, hogy ősz van,
— magasból nézték a határt —
kastélyt, ködöt s a néma házak
mélyén az egyarcú magányt.

☆

Először ősszel láttam a Halált.
Fejénél két szál füstös gyertya égett ;
lábafelől felsírt a hat gyerek
s anyám zokogva suttogta : Szegények.

És úgy szorított, úgy karolta át
a vállaim és úgy ölelte testem,
hogy fájni kezdett bennem is a szó...
Kimondtam ... aztán én is sírni kezdtem.

S kint nőtt az éj és tántorgott a köd,
és csend beszélt a gyertyák sárga nyelvén...
Először ősszel láttam a Halált,
imára-zárva két kezét a mellén.

☆

Habos ködökből harapnak a rétek.
A szó, az árok csenddel van tele.
S az Isten-arcán fényesen pereg le
a jegenyéim sárga levele.

Cipőmön sár ! A dombokon ragadt rá.
Kezemben ágak tar-titkát hozom ;
szememben dér-vert, ért kökények kékje
s a barna makkok fénye arcomon.

Élek, ahogy dolgos parasztok élnek :
kések között és törvények alatt.
Szegény vagyok, de álmaimhoz ülnek
az őszi-széltől hajtott madarak.

Szólok, ahogy még soha nem beszéltek.
Úgy élek, hogy még senki nincs velem.
De szavam-rojtján átdereng a kék ég,
s az ég — akár halálom — végtelen.

MAKKAI ÁDÁM

UHURU ÉS MAJOMSZŐR-LEGYEZŐ

LEVÉL KENYÁBÓL, 1966 NYARÁN

KÉTHETES családlátogatási vízummal repülök a BOAC szárnyain Los Angelesből Kelet-Afrikába, az Északi Sark fölött, London érintésével. Budapest logikusabban hangzanék — ámde anyám, Ignácz Rózsa író, Mombasa városában van Mrs Harold White, született Köllő Ilonka székelyasszony barátnéja vendégeként. Háziasszonyunk szuper-székelygóbé múltja kétkötetes regény tárgya: volt énekesszínésznő különféle Földközi-tengeri városokban ; most rokonszenves nyugalomba vonult angol bankár felesége ; üzletasszony és lakóháztulajdonos. Évenként hazalátogat Magyarországra ; anyámmal így ismerkedtek meg : meghívta magához világot látni, útiköltségestől, mindenestől. Más nevezetes magyar vendégei is voltak, köztük Gróf Széchenyi Zsigmond, a világhírű Afrika-vadász és kitűnő tollú magyar író. Most anyám lakja a pazar vendégszobát a pálmalugasra nyíló ablakkal és terasszal, ahová a halkszavú kenyai inas minden reggel tálcán hozza a trópusi gyümölcsökből és lágytojásból álló reggelit. Minden magyar írónak kijárna egy ilyen vakáció, különösen ötvenen felül, a gyengébb egészségűeknek. Sok más közt természetesen terveiről is szó esik ; készül haza e hó végén egyiptomi kiszállással. "Rózaleányasszony" című színháztörténeti regénye újrakiadás előtt áll a Szépirodalmi Könyvkiadónál, s Afrikáról is igyekezni fog írni útinapló formájában. Kétheti ottlétem alatt rengeteg emberrel találkoztunk, sok helyen fordultunk meg, s nagy éjszakába nyúló viták során tárgyaltuk meg a látottakat. Én persze egy generációval fiatalabban és tíz amerikai évem távlatából sok tekintetben másképp látom Afrikát, mint ő.

A KENYAI PARLAMENT ELŐTT ÁLL Kenyatta elnök tömzsi alakjának bronz-szobra. A szobor magasra emelt kezében tart egy ugyancsak ércbe öntött jelvényt. Lobogva égő fáklya lenne? Shakespeare drámákban kíséri ilyen formájú kellékkel királyát az apródruhás statiszta. "Leng" a jelvény; lendülni látszik. Fortissimót intő karmesteri pálca? Lakodalmas matyó legény virágos vőfély botja? A szuahéliül pergő-nyájasan hadaró vakító trópusi egyenruhás parlamenti őr szerint: l é g y c s a p ó. Nem csapja ugyan agyon a legyet, csak e l h a j t j a. Az igazinak a nyele — amiről a szobor légy-legyezőt mintázták — ebonit, lengője pedig a legfinomabb, hosszúszárú majomszőr. Az elnök kedvenc tárgya; vele volt hosszú angliai tartózkodása idején is, mikor a híres anthropológiai munkáját, a "Facing Mount Kenyá"-t írta és publikálta ; ezzel járt, mialatt odahaza munkája tanulságait felhasználva országa függetlenségéért küzdött. — nevezetesen, hogy a kenyai törzsi kultúrák kohéziós értékeinek lerombolása nélkül egyesülő különböző népcsoportok a modern élet körülményei szerint forrjanak nemzetté s az egy nemzetté válásban már alakulásuk kezdetén is pán-afrikai vonásokkal (nem e s z m é v e l, hanem é l e t é r z é s s e l) telítődjenek. Hét évig tartó börtönélete során sem hagyta el Kenyatta a legyezőt; népgyüléseken, egy-egy sportpályán összesereglett hallgatóság előtt ma is leemeli a bal karjáról, ahol úgy viseli azt, ráakasztva, mint más a sétabotját és — kitűnő szónok — dikciója közben magasra emeli. A napokban lezajlott, a kenyai "kétpártrendszert bátran kipróbáló kisválasztások", az Oginga-odinga pártján aratott "fényes győzelem után", — (az idézőjeles szavak a helyi sajtót jelentik...) "bátran", — mint mondta, éppen Odinga fészkébe, a Luók közé hajtatott fel, — legújabb léghűtéses Rolls Royce-án egy kispárnához támasztva fejét, karján a majomszőr-legyezővel, előtte, mögötte, motoros járőrrel. A "legyőzött" Luók-nál, Közép-Nyaurában, Aheru mellett ez alkalomból "szentelte fel" a kormány által létesített Luó-földi öntözőművet. Az ellenzéki Oginát ezúttal nem az elnök, hanem a szintén Luo törzsből származó, ám kormánypárti főtitkár, Mr Tom Mboya szídta le mondván, hogy "nem lesz bizony Oginga úrból kenyai Tshombe." Tom Mbova szerint "ki tudná milven külföldi pénzből csinált Luó nyomdát és lapot magának Oginga?" Oginga szerint, viszont, "ki ne tudná, miért amerikabarát Tom Mboya?"

A Luó Kisuumban a Szovjetunió kétszázágyas, egyemeletes kórházat épít, a szokott szocialista-realista stílusban, állítólag kubai cukorból. Az elnök felváltva fogadja a Dél-Afrikából ideutazott Kennedy szenátort, a pán-afrikai szövetség delegációit, a szomáliai nagykövetet, és az izraeli miniszterelnököt.

A "Daily Nation" egy cikkírója találgatja: vajon kaptak-e a különféle tengeren túlról jött államférfiak ajándékba egy-egy díszes majomszőr-legyezőt? Nem kaptak. Zebra bőrrel fedett, kétfülű, hordozható kenyai díszasztalt kapott Kennedy szenátor, s az izraeli miniszterelnök is. A legyező — nemzeti jelvény — nem elajándékozható. (Vásárolni turistának persze mindent lehet, a kenyai népművészeti tárgyakat garmadával árusító boltokban.)

MR. RICHARD ST. BARBE BAKER növénytan tudós, 77 éves, 1922-ig Kenyában élt, angol, ottlétem alatt éppen Kenyát látogatja újra. Régi, tiszteletbeli tagja a Kikuy törzsnek, vegetariánus, mint a Kikuy-k is, — egyfajta tudományos színezetű, mohamedanizmussal kevert, kikuy módon teozofikus plusz keresztény jellegű sajátos filozófiával, — s földgolvónk megmentését a világméretű visszaerdősítésben, fásításban látja, mert — mint nyilatkozta : "A Szaharának kétmillió négyzetmérföldnyi területét lehet és kell földalatti vízvezetékek felhasználásával (és visszafásításával) — termőfölddé visszafoglalni". Ez a terület Baker szerint 3,800 millió embert tudna eltartani, többet, mint a föld jelenlegi lakossága. Baker tervei elhangzottak az ENSZ idevonatkozó genfi gyűlésén, s mint mondja, kezdenek is nagy sikerrel valóra válni : Marokko "Forêt Jeunesse"-e az ő alapítása ; Algériában Ben Bella az erdősítés terén szerinte "csodálatos munkát kezdett avégből, hogy visszaszerezzék a franciák által elégetett erdőségeket." Tunisz 33 millió olajpálmafát ültetett 1952-ben s ma már évente félmillió tonnánál több pálmaolajat szüretel ; Lybiában 400 mérföldes erdőöv létesült — olyan gyorsan nő ott az eucalyptus, mint Kenyában, ahol Baker "megőrizte" annak idején — a fát, mint olyat istenítő kikuyk segítségével és tanításával — az erdőségeket. Baker szerint Egyiptomban is, Talur tartományban, eredményes fásítás folyik 1953 óta. Kenyában pedig e téren mindent a legnagyobb rendben talált — kivéve a kenyai maszájok vidékét, akik sajnálatosan még mindig külterjes állattenyésztők. Baker szerint az állattenyésztés és húsevés "dönti végnyomorába az emberiséget." Ugyanis — mondja Baker — azért kell a jövőben az emberiségnek növényevővé válnia, mert egy húsevő ember eltartásához 2. 3/4 hold föld szükséges. Hány tonna élelmet eszik meg például egy tinó, és hány ezer liter vizet iszik meg, míg vágásra való lesz? A gyümölcsfa sokkal kevesebbet zsákmányol ki magának a földből. Ha az emberiség csak tejtermék és növényevő volna, egy ember eltartásához 1. 1/4 hold föld is elég egy egész élettartamra, sőt, ha teljesen felhagynánk az állatok kizsákmányolásával, — azok viszont a földet zsákmányolják ki, — egy hold gyümölcsösből 8 ember élne meg. Ma — mondja — az emberiség fele éhezik. Utilitárius vegetariánusnak vallja magát Afrikának ez a fa-ember apostola.

Elégedett Kenya erdővédő, fásító, öntöző mezőgazdasági politikájával. Csak ezek a zebu-legeltető, határokon át marhákat csempésző maszáj-ok hagynák abba már ezt a szilajmarha-tenyésztő életformájukat. S bár tűnne el végre a többi afrikai országból is a teve, meg a kecske, mely "évszázadokon át sivataggá legelte a világot."

A KISSÉ TÚL MODERNKEDŐEN DÍSZES, nem éppen mindig funkcionális épületekből álló Nairobi egyetemi városrésznek (— 90 százalékát még az angolok építették ; egyik szárnyát "Ghandi-Wing"-nek hívják s a hindu apostol nevét viseli az eléggé bő egyetemi könyvtár is —) van : agrármérnöki, építészeti, közgazdaságtani, fizikai-vegytani-matematikai (közös), angol nyelvű, s még vagy három sajátos helyi adminisztrációs munkákra, könyvelésre, ipari oktatásra képző tanszéke. Orvosi tanszéket az ősszel állítanak fel. Az egyetem kis befogadó képességű ; a kenyai diákság zöme külföldön tanul. Főleg Angliában, az USÁ-ban, de igen sokan a Szovjetunióban és Kelet-Németországban is, mint ösztöndíjasok.

Az egyetemen két magyar lektor is van ; az egyik az építészeti karon, magamfajta 1956-os eresztésű. (Miután odahaza 18 éves korától 25 éves koráig mint "összeesküvő" ült, majd 1955-ben szabadult, kőműveskedett, 56-ban Ausztriába menekült, ott részint esti egyetemen tanult, majd mint tanuló elvégezte az építészmérnökit ; Angliába került, s jelenleg, mint a Liverpooli Egyetem kiküldötte, Nairobiban működik s feladata, hogy kétéves szerződése során „modernizálja" a tanszéket. Nagy ambícióval dolgozik, rendkívül népszerű, 52 hallgatója van, tanársegédje egy fezt viselő kenyai hindu fiatalember, abból a hihetetlenül szorgalmas kenyai hindu bevándorló rétegből, mely ebben az országban, akárcsak Malájföldön, ahol pár évvel ezelőtt jártam, a p o l g á r s á g o t jelenti. A hinduk vagy hatvan éve az angol-kelet-afrikai vasút építéséhez kerültek ide ki útépítő munkásokként. (Malájföldre többnyire mint ültetvényfelügyelők, kikötői rakodómunkások. Kelet-Afrikában több a kicsit világosabb szikh és pundzsábi, Malayában több a sötétebb, déli tamil). Nemzeti szokásaikat megtartva, külön tömbökbe települve élnek itt ; a kereskedelem s az ipar az ő kezükben van, ncha a kenyai függetlenségi felszabadulás, az UHURU óta ők s e m nyithatnak például új üzletet anélkül, hogy ne alkalmaznának benne az üzletvezetésig kitanítandó ősafrikait. (Malayában ugyanez tapasztalható az üzleti életben domináns kínai elem és az őslakó malájok között.) A másik magyar lektor pár hónapja érkezett Budapestről, szintén két évre, matematikus, állását pályázattal nyerte, s szolgálati útlevele van. Ugyanabban a házban kapott lakást az 56-os és a 66-os magyar lektor. Igen jó barátok lettek.

AZT MONDJA Dr. W. Nguno, középiskolai tanár és a Nairobi Egyetem reménybeli anthropológia professzora (majd ha olyan tanszék is lesz egyszer), hogy próbáljuk a ma még nagy tömegeiben Afrika tágas vidékein, törzsi különállásban, törzsi szokásokban élő afrikait úgy elképzelni, hogy az, a szinte 20. századig tartó őskorában többet tanult a nagy természettől, nevezetesen az őt körülvevő növény- és állatvilágtól, mint emberi csoportoktól, egymástól, baráti vagy ellenséges törzsektől, egykori, 12. századi arab hódoltatóitól, a portugál rabszolgakereskedőktől (utóbbiak Vasco de Gama 15. századi megjelenése óta tűntek fel), avagy a később idetelepült ázsiaiktól. Az ősafrikai csak mintegy hatvan éve tanult "civilizált" életformát a gyarmatosító angoloktól. Csak három éve — az UHURU óta — kezd „pole-pole" (lassacskán, szuahéliül, Kenya hivatalos nyelvén szólva) a fehér és nem fehér civilizált emberektől segítséget kérni a maga sajátos, független modern életformájának kialakítására. Mr. Nguno lelkes, gigászi programja : a törzsi elkülönülés megszüntetése a jó és hasznos törzsi szokások megtartása mellett ; a nemzeti egység ; nemzeti függetlenség ; afrikanizálódás ; afrikai egység : az egész civilizált világ békés koegzisztenciája.

Haza- és földszeretetet, a helyhez való ragaszkodást — Nguno szerint — a fáktól, erdőktől tanulták az afrikaiak, évezredeken át. "A kókuszdió nem esik messze a fájától" — magyarázza, ismerősen hangzó kenyai közmondással, — a földműves ember nagy nagy-családdá, valóságos "clan"-ná szaporodva önmaga köré telepíti leszármazóit. Van kenyai család — kikuy, vagy luó, vakamba-törzsbeli, vagy balava, giriama, vagy még állattenyésztő-vándorló maszáj is, — ahol egy férfi családfőnek 9 feleségtől származott 100-nál több gyereke egyazon kunyhó-településen belül lakik, egy-egy "modern" tárgy, petróleumlámpa, gyékényezett ágy életformájukhoz való „pole-pole" hozzáalkalmazása mellett. S közben komolyan, alaposan, ünnepélyesen és lassan betartják az ősrégi törzsi szokásokat. A kenyai földművesek földjének 75 %-át még ma is az asszonyok munkálják meg — kétaraszos nyelű kurtakapával.

A TANZANIAI HATÁRON a szomszédos Tanganyika nagy vad-rezervátumait látogató turista, ha n e m angol az útlevele, egy kérdőívet tölt ki, amin név, nemzetiség, stb., rovatok közt ez is szerepel : Tribe? Azaz : Törzse? Két magyar egyetemi lektor barátommal — részint tréfából, s részint nehogy "leégjünk" a határőr előtt — fontoskodva beírtuk a rubrikába a t ö r z s címszó alá, hogy székely, kun, és bessenyő. Az aprólékosan fontoskodó tanzaniai határőr elismerően bólogatott.

Az újságok arab és hindu nevű olvasói azonban nagy hévvel tiltakoznak a t r i b e szó használata ellen a "levelek a szerkesztőhöz" című rovatban, meg önálló cikkekben is. "A törzsi elkülönülés elleni küzdelmet úgy kell elkezdeni — írják —, hogy ilyen címszó kérdőlapokon többé ne legyen."

A GAME SANCTUARY- (szó szerint : vadak szentélyé)-nek nevezett nagy vad rezervátumokban, a Seregenti-parkban, a Tsaróban, a maszáj Amboseliben, vagy a Ngoro-Ngoro-kráterben (amely mellett nemrég a 170.000.000 éves ősember megkövesedett csontvázát találta meg Leakey professzor) — elkerítetlen, füves-fás-bokros ősbozótban v é d e t t e n élnek a vadállatok. Csak a Duna-Tisza köze nagyságú Tsaro-parkban egyedül mintegy 15.000 elefánt él. Vadász nem lőheti őket. Az ország fő-fő jövedelmi forrását képező idegenforgalom tömegei itt csak csukott autóból történő fényképező safarykat rendezhetnek. A parkok pazarul felszerelt szállodáiból, a campingtáborokból, vagy az erre a célra készült üvegezett hallokból bámulni is lehet az este b é k é s e n, egymás mellett a tóra inni ballagó elefántot, leopárdot, oroszlánt, antilopot, thompson-gazellát, bivalyt, kudut, vízibakot, orrszarvút, a vízilovak hátán ringatózó flamingókat — az "egész" rengeteget. Ám nappal, az e m b e r puskáitól őrzött, s jó pénzért, fényképezhető, csodálható nagy vad, — a természeti világ koegzisztenciájának törvényei szerint szerzi meg i t t i s az eledelét : az oroszlán leüti az impallát, — (le is fényképezheted, amint éppen befalja), a leopárd hamisítatlan afrikai lendülettel vetődik a békésen legelésző dik-dikre ; az elefánt — akárcsak a filmeken — kitépi és kifordítja a zsiráfnak eledelt nyújtó fát és ormánnyával kihörpöli a fagyökér nedveit ; a krokodilus derékbeharapja a tovaúszni akaró vízibakot ; a bivaly, ha nem eszi is meg, de anarchista következetességgel ledöfi a kényes zebra-ficsúrt, hadd legyen min lakmározni a keselyűknek, míg a le nem döfött zebrák hanyagul lelegelik a vadfüveket, hogy alulról a termeszek lépten-nyomon felbukkanó vörös hangyavárak alatt porrá őrölhessék a vörös homok alá nyúló fűgyökereket.

A baboonok, csimpánzok s mindenféle egyéb majmok hada mintha mégiscsak összekötő állattípus volna köztünk, "ésszel élelmet szerző emberi emlősök" és az összintébb valódi ragadozók között, — egyszerűen és nagyszerűen l o p. Mindent, mindenünnen ami csak ehető. A látogatók autójának nyitva hagyott ablakán át is beugrik, kiszagolja, hol van a gyümölcs, kilopja. Egyik alkalommal kilopta anyám táskájából a rúzst is és vidor pofával benyakalta, mire odaértünk.

MIÉRT NE VOLNA TÖBBNEJŰ, — magyarázza a reménybeli anthropológus, Mr. Nguno, — a városoktól 80-100 mérföldre, hatalmas szteppéken zebu-csordát legeltető, csimbókba font hajú, fülönfüggőt viselő, Ábrahám korát idézően egyszál vöröspor fogta "fehér" lepedőben járó maszái rideg-pásztor, — mikor a zebu-csordája mellett békésen legelésző háremtartó szarvasok is azok? (A maszáj egyébként csak mintegy 15 éve viseli a m á r i s Ábrahám korabelinek ható lepedőt, mióta h a t ó s á g i l a g t i l o s meztelenül járnia.) Az csak civilizációs fokozatbeli különbség vagy egyféle sajátos e m b e r i t ö b b l e t — fűzi hozzá —, hogy a letelepült kenyai földműves szabályos szerződéssel vásárolja — rendre — a feleségeit, mint élettársakat és munkaerőt. Az asszonyok művelik a maguk külön-külön földdarabját, az asszonyok hordják — fejükön — a terhet, terményt, fát, stb. A régi afrikai birtokok ősfoglalással keletkeztek s az ősfoglalók a többnejű nagycsalád formái szerint éltek. Az UHURU óta, csak három éve vannak telekkönyvileg is bejegyzett földbirtokok (átlagban 30-60 hold családfőként), melyeknek tulajdonosait a kormány ezzel a törvényes tulajdonbajuttatással szeretné rászoktatni az otthonülésre és intenzív földművelésre, a talaj "asszonyos megturkálása" helyett. De hol vannak még ehhez — a mezei bekötő utak? Az afrikai férfi többnyire, ha csak teheti, városba megy pénzt keresni, gyári, kikötői vagy rakodómunkásnak, háztartási alkalmazottnak, nemcsak az ittmaradt fehérekhez, hanem a városban élő afrikaikból lett értelmiségiekhez, a módos hindu polgárokhoz is. A városban élő arab-mohamedánok "vallásból" tartanak több feleséget. Kenyának körülbelül egymillió keresztény lakosa közül alig 20% az, aki keresztény gyakorlat szerint egy feleséggel megelégszik : a négy feleséges maszáj pásztor vagy a két feleséges luó földműves — nyakában az amulettként hordott kereszttel — vasárnaponként teljes lelkinvugalommal állít be az erdő szélére épült kápolnába. Egy-feleségesek a modern fiatalok, a felekezeten kívüliek, a feltörekvő új értelmiségiek, akik még elég szegénynek is hozzá, hogy ne telien nekik több feleségre, vagy akiknek olyan pár jutott, aki nő létére maga is állásban van, pénzt keres. De számos középkorú férfinak még sohasem volt módja rá, hogy egyszer is megnősüljön.

A nők száma nem több, mint a férfiaké ; körülbelül egyenlő arányú itt a nemek eloszlása. A lakosság száma 10 évvel ezelőtt 5 millió volt. 10 év óta 9 millióra szaporodott. A népesség 60 %-a 21 éven aluli. Iskolák szinte havonta létesülnek, de még mindig krónikusan kevés a képesített tanító. Az elemi fokú oktatás teljesen ingyenes. Egy afrikai gyerek szülei egy évharmadra 20 shilling tandíjat fizetnek (kb. 3 amerikai dollár, vagy 15 francia frank) ; egy fehér gyerekért európai származású, rezidens, vagy szerződéssel dolgozó szülei 800 shillinget fizetnek! Egy kg. kenyér — afrikainak 5 shilling, fehérnek 7.

A parlament költségvetési vitája során az egészségügyi tárca büdzséjét két ízben is leszavazták, mivel az csak e g y törvényes feleség után vett fel ingyenes egészségügyi biztosítás mellett ingyenes gyógykezelésre betegeket. Az előadó azzal érvelt, hogy több feleséget tartani csakis gazdag ember tud; a többnejű fizessen hát a második vagy harmadik asszony után. A többnejű képviselők verték az asztalt : "Miért volna g a z d a g a b b az a földműves, aki 15-15 tehénért két asszonyt v e t t magának, most a tehenek az apósáéi, s ő maga kukoricatenyésztésből nyomorog a két asszonnyal? !" A költségvetést a harmadik plenáris vita után mégis csak az egy-feleség biztosításával fogadták el.

ÉRDEKES ÉS EGYEDÜLÁLLÓ a maga nemében a többnejűség kérdésében éppen Kenyatta elnök régi elmélete, amit a "Facing Mount Kenva" című könyvében feitett ki. Egy ősi kikuv legenda szerint az ősidőkben matriarchátusban éltek a kenyaiak is ; a nők voltak a fizikailag erősebbek és polyandria — többférjűség — volt szokásban. A férfiak "összeesküvő államcsínnyel" döntötték meg az asszony-uralmat : "Előre kitervelt hízelgéssel egy időben csábították el őket s a nők így egyszerre estek teherbe. Egy időben kezdtek szülni, legyengültek, s ezt kihasználva a férfiak úi életformát, patriarchátust kezdtek." Maga Kenyatta volt keresztény is, angol felesége volt, de idővel visszatért az ősi törzsi szokáshoz s most többnejű.

VAN ERREFELÉ EGY ROVAR, "nairobi légy" a neve. Csípése nem malériát okoz, (az ellen már elég hathatósan védekeznek preventíven szedett gyógyszerekkel), hanem megdagad tőle az arca, keze, lába annak, akin végigmászott. Antracéntinta színű folyadékkal kenik be a légymászta embert, s a kínok csak 8-10 nap alatt enyhülnek. A légy éli világát vidéken ; a fertőtlenített, parkokkal ékes, modern Nairobiban viszont alig van légy. A város autóforgalma európai méretű. A déli

(Folytatás a 10. oldalon)

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Berda Józsefhez

Megrendüléssel értesültem az Irodalmi Újságból Berda József haláláról. A magyar költészet "enfant terrible"-jét gyermekkorom óta megkülönböztetett szeretettel szeretem... 1963-ban verssel köszöntöttem s ezt a verset eljuttattam hozzá. Utána pár hónapig leveleztünk... Ez nem alkalmi vers, nem megrendelésre íródott...

Csodák csodája
hogy ennyi ízetlenség után is
az ízekért rajongtál
csodák csodája
hogy e sótalan és szagtalan világban
fűszerek varázsa után loholtál

Néped maszlaggal etették
te borjúpörköltet tálaltál eléje verseidben
néped métellyel mételyezték
te jókedved színmézét csorgattad szájába verseidben

A sok sületlenség közepette is
bátran a kacsasültekről daloltál
lelkünk megterített asztalára
pecsenyepirosra sült ropogós csodákat varázsoltál

A kánai menyegzőnél is
dúsabb lakomához ültetted le az éhezőket
tejjel-mézzel folyó gazdagság árad verseidben
kövér vagy : tejjel-mézzel folyó gazdagság árad sejtjeidben

Étvágyad elpusztíthatatlan
étvágyad halhatatlan

Szeretnék én is
örökkön-örökké mindig enni
szeretnék én is
örökkön-örökké mindig élni

Farkasétvágyam van
együttőhelyemben végigennék
akár egy százfogásos ebédet is
farkasétvágyam van
együttőhelyemben végigélnék
akár száz életet is

De a hét szűk esztendő völgyéből
kiáltok hozzád én soványan
a hét szűk esztendő völgyéből
kiáltok hozzád én kóró-szikáran
idegen völgyek mélyébe taszítva
étlen-szomjan bomlottan és ziláltan

KESZEI ISTVÁN

Berda József

Szükebb pátriámnak, Újpestnek lompos legénye, Berda Jóska barátsága elkísért ifjú és meglett koromban. Sok-sok ezer kilométer és negyven éves barátságunk távlatából szeretném néhány mozaikkal megvilágítani Berda József igazi habitusát és nem mint költőt méltatni, (ezt hivatottabbak nálam megtették és teszik), hanem — mint embert.

A harmincas évek küszöbén Horthyék elkövették azt a könnyelműséget, hogy behívták Jóskát katonának. Hamar meg is bánták és gyengeelméjüség címén néhány hét múlva le is szerelték. Képtelen volt lépést tartani és a karhatalmi kiképzésnél mindenáron fordítva igyekezett a szuronyt a puskára tűzni. Gyengeelméjüségét tökéletesen igazolta az is, hogy nem tudta megtanulni a katonai hierarchia neveit a "Legfelsőbb Hadúr"-tól a kiképző őrvezetőig. Érdekes módon, senki sem gondolt (az ő szavait idézem) — harcos pacifista mivoltára. Ebben az időben mindig hangoztatta proletár származását, ebből a korszakból származik apjához, a bányászhoz, majd később az angyalföldi vasmunkáshoz írt verse, — (a kommunista érában sohasem hivalkodott származásával). Hallgatta Kéthly Annát és másokat a Hűvösvölgyben és társaságában ismerhettem meg József Attilát.

1941. Az újpesti Horváth kertben a szokott társaságához akart leülni egy-két pohár abasárira, amikor megütötte a fülét néhány szó : vérrög, talajgyökér, kitartás, győzünk, stb. Mondott valamit. Eredmény : kék-zöld foltok a testén és egy kivert szemfog.

A háború elsodort mellőle. 1945. végén találkoztunk először egy romjaiból újraéledt budai kiskocsmában. Valami Buda-környéki faluból érkezett és a redvesbőrű öreg aktatáskájából előszedett vagy tíz dekányi avas parasztvajat (minő kincs volt ez akkor), amit ezekkel a szavakkal nyújtott át nekem : "Tibi, ez jobb helyen lesz nálad, neked gyereked van".

1946-ban kis fotóstúdióm volt Újpest főutcáján, az Árpád úton. Éppen néhány millió adópengőt tarhált ki tőlem Jóska, amikor az utcán egy felizgatott kisgazdapárt-ellenes tömeg seprűkkel, botokkal felszerelve akasztani indult a piacra. Jóska megpróbált hatni rájuk, idézte Erasmust, a prófétákat, jósolgatta a közelgő borsostokányos, hüvösború korszakot — vesztére, — alig tudtam őt eldugni az éhes tömeg elől a sötétkamrám mélyére.

Valamiféle furcsa keveréke volt a hősnek és a gyávának, az adakozónak és önzőnek. Emlékszem Szántó Györggyel (a "Stradivari" vak írójával) hármasban ballagtunk az Olasz Fasor-i szokott kiskocsmánk felé, amikor Gyuri, aki abban az időben pénzügyi nesztorunk volt és vak lévén (az első világháborúból) a bal zsebében tartotta a húsz, a jobb zsebében a tízforintosokat, odaadott egy bankót Jóskának, hogy vegyen újhagymát és kvarglit a hegyaljai megünnepléséhez. Mondanom sem kell, hogy Jóska az éretlen kvarglit és az újhagyma szárát adta oda Gyuri tapogatódzó ujjainak. A botrányt, ami ebből kerekedett, engedjék meg, hogy elhallgassam.

Folytathatnám, hiszen tarisznyámban még sok emlékmorzsát találnék őróla, de nem akarom türelmüket túlzottan igénybe venni.

Gerendai Tibor
Texas

Biztos vonalak

SZABÓ LAJOS KIÁLLITÁSA PÁRIZSBAN

A kalligráfia a legkiáltásszerűbb írának felel meg a modern festészetben. Ennek az iskolának vagy irányzatnak — a régi és a mai japán kalligráfusokon kívül — olyan nagynevű és már klasszikusoknak számító képviselői szerepelnek a modern művészettörténetben, mint Hans Hartung vagy Georges Mathieu.

A nyugati képzőművészeti körökben csaknem ismeretlen, a hivatalos magyar képzőművészet által tudomásul nem vett és ennek ellenére létező, nagy és gazdag modern magyar képzőművészetben is van egy "képíró" iskola. Honnan számítsuk eredetét : Csontváry égbe kapaszkodó, táncos cédruságaitól ? Vajda Lajos érzékenyen remegő és mégis biztos vonalú, egymásra másolt motívumokból álló műveitől ? Vagy Szabó Lajos rajzaitól, ha nem másért, azért, mert ő volt az első, aki kalligráfusnak nevezte magát Magyarországon ?

Ami többet között kimaradt a Petit-Palais hivatalos magyar kiállításának utolsó két teréből, annak töredékei mégis láthatók, hol itt, hol ott. Esztergomban például, ahol Vajda Lajos-kiállítás volt tavasszal. Elhozta a hírét az előszó, mert a sajtó éppoly kevéssé méltatta figyelemre, mint amikor Korniss Dezső, Bálint Endre, Anna Margit, Gedő Ilka vagy Veszelszky Béla összehívja barátait és megmutatja legutolsó képeit. Szabó Lajos rajzait azonban mégis megláthatta minden Párizsba látogató e nyáron, a Galerie Lambert-ben rendezett kiállításon.

Szabó Lajos művészetében évtizedeken keresztül könyveket emésztő tudat vetült ki egy adott pillanatban jellé. Még ellenségei sem vethettek mást a szemére : túl sok könyvet olvas. Ezek skálájába bőven belefért a vallásfilozófia, a költészet, a művészettörténet, egy detektívregény-tár, a marxista irodalom Korschtól Lukács Györgyig és vissza és még saját kiadott (*) és kiadatlan művei is. A pillanat, amelytől kezdve Szabó Lajos íróasztalának és legszűkebb baráti körének szánt jegyzeteken kívül képeket is kezdett írni, 1954-ben következett be.

Nem meglepő ezután, hogy az ilyen tudatot kivetítő jelek gazdagok és éppen mert egyenként kivetültek : tiszták, biztosak. Biztonságuk zavarba ejti azokat is, akik a modern festészet ismerőinek, sőt művelőinek tartják magukat. Pierre Alechinsky festő 1957-ben, mikor a brüsszeli Beaux-Arts gyűjteményes kiállításán váratlanul szembe került a modern magyar festészettel, Vajda Lajos és Bálint Endre képeivel az egyik teremben, Szabó Lajos, Kotányi Attila és Szabó Lyubomir kalligráfiáival és festményeivel a másik teremben, ezt mondta : "Nem értem magukat ! Túl biztosak a vonalaik !" Hangjában az ingerültség csodálattal vegyült, de a bosszúság volt az erősebb. Csaknem tíz évi távlatból Szabó Lajos párizsi kiállítása ezt válaszolja Alechinskynek : "Bocsánat, még mindig biztosak a vonalak." Biztosak, mert aki felkiált, mert örül, mert felfedezett valami nagyszerűt, vagy felkiált, mert valami nagyon fáj, — az mindig biztos a dolgában: kiált, mert kiáltania kell, ebben kristályosodik az emberi lét, a költészet, a művészet : a tudat jellé válik.

(Ne kutassuk itt, hogy a modern magyar képzőművészetben, mondjuk Csontváry óta, miért olyan biztosak a vonalak, ez tanulmányt érdemelne.)

***

A Galerie Lambert azzal tüntette ki magát a 20. század magyar képzőművészetének ismerői szemében, hogy helyet adott 1962-ben Vajda Lajos első párizsi kiállításának, Csernus Tibornak és most Szabó Lajosnak (1966. július-szeptember). Pár lépésnyire tőle van, ugyancsak Szent Lajos szigetén az a palota, melyben Teleki László rábeszélte Bem tábornokot, hogy feledhetetlen nevet hagyjon a magyar történelemben. (Érvelése valószínűleg nem az volt, de az eredmény ez lett). A Galerie Lambert tulajdonosa is lengyel földről jött. Szabó Lajos kiállításának megnyitóján lengyelek és magyarok ugyanazon kiáltásokkal teleaggatott falak között álltak együtt és beszélgettek, mint ahogy ez a vernisszázsokon lenni szokott — pár percig.

BÁNFI MAGDA

(*) "Vádirat a szellem ellen", Pantheon, 1936.
"Teocentrikus logika", 1937.

Hosszú vagy magas ?

Az Irodalmi Újság f. hó 1-i számában Cs. Szabó László többek között emígy ír Tamási Áront elparentáló cikkében :

"Antropológus nem álmodhatott volna hosszabb koponyáról, mint az övé. Büszke is volt az ázsiai származásnak erre az állítólag csalhatatlan, de mindenképpen nyúlánk bizonyítékára."

Vajon nem téved az illusztris cikkíró ? Hosszúkoponyájúak (dolichokefálok) az ázsiai népek közül a sémiták, indo-irániak, dravidák és a japáni őslakó ajnuk. (Az európaiak közül mellesleg a nordicus germánok és a mediterránok.) Ezen ázsiai népek valamelyikétől származónak vallotta volna magát Tamási Áron? Mert a mongolok és turániak épp ellenkezőleg, jellegzetesen rövidkoponyájú (brachikefál) fajták. Lenhossék annak idején végzett kraniológiai vizsgálatai szerint a magyarság is brachikefál : szélességi koponyaindexe kereken 83. Emellett pedig magaskoponyájú (hipszikefál) is : magassági koponyaindexe kereken 77. (Mindezek persze átlagok.) Nem a magassági indexe volt-e kivételesen nagy Tamási koponyájának, és nem emiatt nevezi-e őt tévesen hosszúkoponyájúnak a cikkíró ? Mert ismétlem, a hosszú koponyaalkat lehet germán, mediterrán, sémi vagy indiai jellegzetesség, de semmiképp sem magyar. Hogy aztán a szintén jellegzetesen dolichokefál negroid népekről ne is beszéljünk...

Tisztelettel

KEMÉNY FERENC
Oslo

*

K.F. levelében van néhány alapismereti adat az embertan köréből. Írója hivatkozik a tekintélyes Lenhossék Mihály méréseire ; hasonló eredményeket mutatott ki egy másik tekintélyünk, Bartucz Lajos antropológus is. Igaza van K.F.-nek : nem hosszú, hanem magas koponya a helyes kifejezés.

CS. SZ. L.
London

Uhuru és majomszőr-legyező

(Folytatás a 9. oldalról)

ebédszünetben a parkokban — angol módra — ezrével heverésznek a munkások és tisztviselők, este 9 órára azonban vidéki csönd áll be. Vannak ugyan "night club"-ok, de az "éjjeli élet" nem jellemző a városra. Az utcai lámpák éjjel narancssárga fénnyel égnek, ez a szín nem vonzza sem a legyet, sem a moszkitót, s az aszfaltozott járdán, a fényesen kivilágított pazar boltok előtt, kis rőzselláng-tüzek égnek. Éjjeli őrök kuporognak mellettük s melegszenek, hiszen Nairobi azt jelenti, hogy "hideg hely" ; ez a gyakorlatban nappal 20-27 C°-ot jelent, éjjel 12-16 C°-ot. Még olvasnak is a rőzselláng mellett. (Reggelre eltakarítják a tűz nyomait.) Többnyire újságot, angolul vagy szuahéliül. Kenyában, ahol egyszerre van munkáshiány képesített szakemberekben és munkanélküliség a szakmával nem rendelkezők között, az utcai éjjeliőri állást egy-egy üzlet előtt írni-olvasni tudó emberek töltik be. A Buganda kubaka elűzéséről olvasnak s azt hosszasan meg is vitatják mivel az mindig érdekes, hogy egy "királynak is mehet rosszul a sora."

Kennedy szenátor azt ajánlja Kenya egyetemi ifjainak, hogy térjenek át a mezőgazdaság intenzívvé tételére. Ezt nagyon nehezen értik. Hát nem annak jó, aki már városban élhet és nem kell a földet túrnia ? Kenyatta elnök azt feleli Kennedy szenátornak, hogy helyes, köszöni a tanácsot, de az USA hozzon végre szankciót Rhodézia ellen. Ezt a hírt helyeslik az éjjeli őreim, akikkel beszélgetésbe elegyedem. "Rhodézia is a miénk", meg "Afrika az Afrikaiaké." Aztán meg : "Nkrumah elnök közpénzeket sikkasztott" — olvassák, — "oroszbarát volt. Az oroszok második Kubát akartak csinálni Ghanából." Ezt csak részint értik. Kuba messze van. S az oroszok ? Hogy azok rosszabbak volnának, mint a többi fehér ember ? "Egyáltalán — mondja az egyik éjjeli őr —, én semmi különbséget nem látok egy orosz, egy német, egy angol, egy amerikai, vagy egy olasz között. Meg sem tudom különböztetni őket. A kínait azt még csak megismerem, hogy másféle" — mondja, s beleköpi a csikket a rőzselángba. Tovább olvassa hangosan : "Szomáliában orosz tankok vannak..." Szomália, az más. Azt értik. Az a határon van. Hát csak ne segítse senki idegen a szomáliaiakat — ellenük.

Az egyik éjjeli őröm luó. "Mit szól a választásokhoz ?" — kérdezem tőle. "Hát — mondja, és két ujját (az Oginga-Odinga párt jele) magasra tartja, "kettő az több, mint egy. Én tehát a kétpártrendszer híve vagyok." "Ellenzék azért kell — mondja egy másik a tűz mellett, — hogy legyen, aki megmondja a kormánynak, ha tévedett valamit." Irigységgel nézem ezt a nairobi néger éjjeliőrt. Ő bezzeg benne él a huszadik század sodrában, vászna dagad, hajója előre megy. Három év alatt elérte, amit mi ezer év alatt sem. "Az UHURU előtt — mondja egy harmadik kérdezetlenül — azért volt jobb, mert igaz ugyan, hogy az afrikaiaknak nem volt semmijük a saját hazájukban, meg még a vasút is a fehérek lakta vidéken épült, meg az elefántok között a turisták miatt, nem ahol mi laktunk, de azért az, ami volt mégiscsak ingyen volt." "Mi volt ingyen ?" "Hát az iskola. És adó sem volt a föld után. Mert nem is volt beírva a könyvbe, hogy kié a föld. De mindenki úgyis tudta, hogy kié. Aztán ha egy fehér telepes éppen megvette a földet, amin éltünk, az ember egyszerűen csak továbbment más földre, s azt is csak úgy ingyen. Oginga azt mondja, hogy ha egyszer ő győz, megint minden ingyen lesz..." "Ingyen ? ! Semmi sincs ingyen !" — Kollégái lehurrogják. A luó mérgesen megrugdossa az aszfaltra rakott gallytüzet.

Az éjjeli utcán egy csapat fehér inges, nyakkendős fiatal afrikai megy, hangosan nevetnek, magyaráznak, vitatkoznak. Valamit az útépítésről. Egy éjjeli mulatóban fedetlen keblű szép giriama lány énekel. A város felé felmagasul s az éjszakai fényben csillog a mohamedán mecset hatalmas toronysora. Ma ki van világítva a Saint Andrew presbiteriánus templom is, miután éppen felekezetközi konferencia van a városban. Itt van az indiai ortodox püspök és a budapesti református Bartha püspök is. Az afrikai presbiteriánusok két kiküldötte meg éppen a Szovjetunióba készül. Meghívták őket az ortodox görögkeleti és a protestáns presbiteriánusok közti barátkozási kampány alkalmából. Sőt, mi több, kenyai protestáns papnövendékeknek a moszkvai görögkeleti teológián jól fizetett ösztöndíjakat is felajánlottak, valamint javasolták, hogy majd a pátriárka küld Kenyába hittérítőket és teológiai előadókat. Nyilván úgy gondolják Moszkvában, hogy a vallás ürügyén lehet majd megagitálni a kenyaiakat. Ügyes stratégia, a "két lépés előre, egy lépés hátra" halhatatlan szalámipolitikájában.

Az éjszaka csendjét motorbúgás veri föl ; egy épület kapualjába húzódunk. A kapun tábla : "A Kelet-Afrikai Teozófiai Társaság." A tőszomszédban egy kivilágított kereszttel ékeskedő katolikus katedrális. Az utcán motoros járőrök rohannak, majd feltűnik az elnök autója ; nem tudni melyik feleségétől tér vissza, a lefüggönyözött Rolls Royce sötét. Vagy politikai gyűlésen lett volna ? Gondok gyötrik ? Az államvezetés nyűgének rajokban zsongó cece legyei ? Nem kell aggódnunk : ha nem is üti vele agyon őket, bölcs türelemmel elhessegeti, mert karján biztosan ott van az elmaradhatatlan majomszőr-legyező.

HALÁSZ PÉTER

BEVÁNDORLÓK

Amióta Amerikában élek, közelebbi ismeretségbe kerültem két híres és eredeti magyar kutyafajtával, a pulival meg a vizslával. Ők ketten aztán a legékesebb példái annak, hogy mindenféle származási alapon való általánosítás és nemzeti jellegre hivatkozás micsoda ostobaság — ennél a két magyar fajkutyánál egymástól jobban különböző egyéniséget el sem lehet képzelni. A puli úgy vándorol be Amerikába, hogy nyomban mindent meg akar változtatni, vau-vau orditja dühösen, itt semmi nincs rendben, hol van innen a Hortobágy, a gémeskút, a délibáb, a delelő gulya ? Vitába ereszkedni nem lehet vele, gyorsan és ingerülten odakap, éles, hegyes kis fogaival fölkarcolja a bőrt, aztán visszahúzódik, újabb ellentmondásra várva. Az emberek kezdetben türelmesek vele. All right, mondják, új bevándorló, tele honvággyal, régi tájak, régi ízek iránti nosztalgiával, főként pedig még nem tudhatja azt, hogy itt más a dörgés, a hat-, meg nyolchengeres automobilokat nem kell terelni, ha egymáshoz tapadva nyomulnak is, ugyanoly türelmetlenül, idegesen és rendetlenül, mint a barmok, valójában mégsem tartoznak egyetlen csordába, mind menne a maga egyéni útján, ha tudna, de nem tud szegény. Szóval nem kell őket terelni, nem kell utánuk rontani, nem kell lehúzni róluk a pneumatikot. Nyugalom, mondják az emberek, ez az egzotikus lény, ez a pulibevándorló majd idejében megtanul mindent, türelemmel kell lenni irányában. Az igazság azonban az, hogy nem tanul meg semmit, nem vesz át semmit a helyi szokásokból, a puli ilyen egyéniség s minthogy erős és karakterisztikus, ennek következtében változtathatatlan. Törik, de nem hajlik.

A mi szegény kis pulink egy connecticuti farmra került, amikor a sors Amerikából esztendőkre Európába delegált. Sokholdas farmra, pompás emberek közé, akik elhatározták, hogy siettetni fogják a puli Amerikába való beolvadását. Tőzsgyökeres amerikai emberek lévén a puli új gazdái, gondolkodásmódjuk és logikájuk tökéletesen érthető volt. Azt mondták, ez a puli azért ilyen makacs és egyénieskedő, mert eddig honfitársai között élt, magyar gazdái voltak. Hát ezt nem lehet, ez az, amitől nem tud hasonulni és beolvadni, mondták ők, aki Rómában él, éljen úgy, mint a rómaiak, ne egyék gulyást, ne álmodjék délibábról, aki Amerikában él az éljen amerikaiak között, vegye át szokásaikat, ez minden sikeres bevándorlás alapja. Csináljon karriert, legyen erős, jómódú, eredményes tagja a társadalomnak. Először is mérje föl azt, hogy az amerikai társadalom nagy része érettségizett egyénekből áll, jelentős részben pedig főiskolát végzettekből, tanuljon ez a pulibevándorló, vigye ördög a dolgát, képezze magát ! A pulit beíratták egy kutyaiskolába, ahol francia pudlik, ír telepesek és amerikai beagle-k között tanult illemet, jómodort, főként pedig az ángliusok nyelvét.

Az iskolában hamar megszerették a szépsége miatt, a fényes, szurokfekete szőre miatt, mulattak rajta, hogy melegbarna szeme csak olykor-olykor villan elő bozontja alól, amikor meg piros kis nyelvehegyét kidugta egy pillanatra, hogy megnyalja a szájaszélét, hát akkor nem tudtak hová lenni a gyönyörűségtől, a pazar színeknek ez a remek kontrasztja, fekete szőr, hófehér fog, égőpiros nyelvecske, micsoda egzotikum ! Szépségversenyre kell vinni az ilyen remek példányt. El is vitték, megfürösztve, kikefélve, megtrimmelve, szalaggal a nyakában. A puli örjönghetett magában, de nem tett semmit egyelőre, alkalmazkodni akart, mindenáron, mindenképpen alkalmazkodni, beolvadni, most már akárhogyan, akármiképpen, de beépülni a társadalomba. Amikor azonban a kutyaszépségverseny zsürijének az elnöke odanyúlt hozzá, hogy kinyissa a száját és megtekintse a fogait, akkor az őrjöngő düh egyszerre utat tört, hát nem, azt aztán már nem, hogy neki, a független, egyéni szuverén bevándorlónak bárki a szájához nyúljon és abba bele akarjon nézni, hogy lássa, mi van benne, mit nyelt le, vagy mitől fuldokol... nem tűri ! Megharapta a zsüri elnökét.

A pulit, persze, kirúgták, karrierjének befellegzett. Amerikai gazdái természetesen azóta is szeretettel és megértéssel viseltetnek iránta, de bizonyosra vehető, hogy a szívük mélyén csalódottak. All right, mondják, semmi baj, de titokban tudják, hogy nagy baj van, a puli már nem elég fiatal az újrakezdéshez, ezt itt úgy mondják : "it's a failure", vagyis bukás szegény feje, menthetetlen. Ehet-ihat, futkoshat, ugathat, de nem sokat számít. Egyedül és kizárólag a siker igazol. Aki megbukott, az élhet ugyan, de örömtelenül. A világ a sikereseké. Ez a pulibevándorló története, legalábbis azé, amelyet én ismerek és amely hozzám közel áll, de hitem reá, hogy általános pulihistória, nem elszigetelt, ezért figyelemre méltó.

Mostanában aztán egy vizslabevándorló sorsának az alakulását figyelem. Hát ez a vizsla aztán, ez a másik ősmagyar, ez merőben más világ. Azt mondhatná valaki, ugyan miért, bevándorló ez is, bevándorló az is, magyar ez is, magyar az is, miért "más világ" ? Miért ? Nem tudom. De tökéletesen más, az bizonyos.

A vizslának minden tetszik. Nem elégedetlen. Alkalmazkodó. Ah, mondja a vizsla, micsoda szép táj, nyájas újvilág ez itt, szép kertek, szép virányok, kedves emberek ! A vizsla barátkozón és szelíden ráhunyorít mindenkire, ha nem hunyorítanak vissza rá, ha idegenkedve nézik, (mi ez, pointernek és daxlinak a keveréke ?), azt sem nagyon bánja, továbbsétál, majd legközelebb. Kedves eleganciával lehasal, fejét föltartja, elegáns gondterheltség, hivalkodás nélküli műveltség és alkalmazkodnivágyás hatja át. Ha közelít hozzá valaki, akkor lejjebb hajtja egy kicsit a fejét, tessék, meg lehet simogatni, nem harapok, nem bántok, nincs semmi ellen alapvető kifogásom, kedves, szeretetre méltó és jóindulatú lény vagyok és amilyen gyorsan csak lehet be fogok olvadni, kérem szépen.

A vizslát úgy hívják, hogy Vadász s minthogy magyarul beszélünk vele, a környéken élő gyerekek hamar megtanultak néhány magyar szót, ha nem is tökéletes magyar kiejtéssel, dehát én már közel tíz éve élek itt és pocsék az angol kiejtésem, nincs mit egymás szemére vetnünk. — Vudász, ordítják neki a gyerekek, zsere ide ! — Vodász !, kiabálják, ulj le ! Vudász odamegy, Vodász leül, egy bevándorló ne ugráljon, menjen, ha hívják, üljön le, ha hellyel kínálják, egy bevándorló alkalmazkodjék.

Igen, de ennek az lett a következménye, hogy a nap minden órájában egy nagy csapat gyerek ordít a ház előtt, Vudász, Vodász, a kutya meg jön, megy, leül, feláll, szelíden, kedvesen, engedelmesen. Mi történik ? A gyerekek röhögnek rajta. Ők még ilyen furcsa nevű, egzotikus nyelvű és küllemű, alkalmazkodó kutyát nem láttak. Jön, megy, leül, feláll, úgy tesz, ahogy mondják neki. Mit akar ez ? Gyanús ez a Vudász, Vodász, hogy ennyire keresi mindenkinek a kegyeit, miért nincs ennek a Vudász-Vodásznak önálló akarata, miért nem mordul egy dühöset, miért nem kap oda egy kicsikét, hogy el lehessen rohanni bömbölve, "megharapott a Vudász-Vodász !"

Úgy nézem a dolgot, hogy Vadásznak nincs respektusa a környéken. Az sincs kizárva, hogy a kelleténél jobban alkalmazkodik, vagyis az egyéniségén túlmenően, mivelhogy eredetileg mozisztárnak rendelték meg ide Amerikába, de aztán kiderült, hogy Walt Disney-nek szálkásszőrű vizsla kellett és nem simaszőrű és most Vadász a megalkuvás periódusába került, most manőverezik, kivár, arra gondol talán, hogy a legfontosabb most a "túlélés". át kell vészelni ezt a nehéz szituációt, majd csak jön egy másik sansz és addig türelmetlenséggel, ingerültséggel nem szabad elrontani semmit. Nem tudom, lehet, hogy erről van szó, de aggodalommal figyelem, hogy Vadászt nem respektálják eléggé. Egy ilyen szép, remek, magyar bevándorlópéldányt ! Attól félek, hogy talán sohasem jön el az a bizonyos második sansz és mire erre ráébred Vadász, már késő lesz, beléidegződik ez a meghunyászkodásra való hajlam, ez a minden körülmények között "kedves akarok lenni"-magatartás. Ne légy kedves, Vadász, ordítanék rá néha, kapj oda, mondd meg a magadét, ne fogd a szádat, kergesd meg őket egy kicsit, éreztesd velük az erődet... De aztán nem szólok semmit mégsem. Adhatok ilyen tanácsot nyugodt lelkiismerettel ? Eszembe jut a puli sorsa és hallgatok.

Ki csinálja jól ? A puli, vagy a vizsla ? Nem tudom, az idő talán majd megadja reá a választ. Megállapodhatunk abban, hogy egyiknek sem könnyű a sorsa. A beagle-nek, annak kétségtelenül egyszerűbb. Itt született, ismeri a dörgést.

A BBC MAGYAR OSZTÁLYA

KISEGÍTŐ GÉPÍRÓNŐKET KERES

A jelentkezőnek folyékonyan kell diktálásra gépelnie. Számba jöhetnek olyanok is, akik csak este vagy a weekend alatt tudnának kisegítést vállalni, de a nappali órák alatt is szükség van kisegítő gépírónőkre.

A jelentkezők írjanak a következő címre :

Administrative Assistant, Central European Service Bush House, London, W. C. 2. szám 66 SCE. 48.i.u.

GARA LÁSZLÓ ÜZENETE

AMIKOR halálhíre elért, épp beszélgettem vele. Most megjelent Illyés-könyve* 85. és 86. lapja között, a 12. és a 13. fejezet lélegzet-szünetét törte meg a szomorú hír. Akkor is bele kellett volna szédülnöm ebbe, ha történetesen nem szerettem volna annyira kamaszos grimaszait, jobb keze jellegzetes háritó mozdulatát, amellyel annyi mindent ki tudott fejezni, — mindig rekedtes hangját, a szent IRODALOM nevében elhangzó felfortyanásait : "Disznóság ! Kihagyták Weörest és Pilinszkyt...!" Nagy eszmecserére készültem vele közös bálványunkról : Illyésről, valamelyik *café* teraszán, évődő, pletykálkodó tereferére, amelyet nyelvünk oly csodálatos, nyomdafestéket nem tűrő kifejezései fűszereztek volna gazdagon... Beszélgetésre, amelynek ez a cikk csak melléktermeke lett volna...

De néhány gramm méreg mindent felbolygatott : rítussá merevítette a baráti mozdulatokat... Ezt a cikket írva végakaratot teljesítek, hisz alig néhány nappal halála előtt mondta : mennyire számít arra, hogy könyvét az "Irodalmi Újság" ismertesse.

*

JOBB BEVEZETÉS Illyés költészetébe nem is képzelhető : ez az első gondolat, amelyet Gara könyve ébreszt. Növeli a teljesítmény nagyságát, hogy a szerző viszonylag rövid tanulmányban tudott teljeset nyújtani. Első pillantásra talán meglep a cím : "Ismeretlen Illyés". Be nem váltott, s egyébként sem helyénvaló leleplezéseket sejtet. De végül teljes mértékben indokolttá teszi az a tény, hogy — mint Gara maga is megjegyzi (37 old.) — könyvét elsősorban francia közönségnek szánta. Ennek a megközelítésnek felbecsülhetetlen értéke, hogy kizár minden provincializmust, Illyést eleve a század világköltészetének légkörében látjuk kibontakozni. S ez minden aprólékos méricskélés, pedáns összehasonlítgatás nélkül történik.

Gara másik nagy erénye : a tapintat, a kritikusnál, irodalomtörténésznél oly ritka — szinte már az aszkézis határát súroló — szerénység. De tisztázzuk mindjárt : nem erkölcsi magatartást jelez itt a szó elsősorban, hanem metodikait. Gara pillanatig sem kezeli Illyést ürügyként. Ürügyként szép mondatok, világmegváltó eszmék elpuffogtatására, vagy csak úgy egyszerűen : szellemeskedésre. "Az én gyűlöletes" — vallja Pascallal, s mindvégig tárgya mögé húzódik, a költőnek engedi át a szót, a régi barátság nagyon is érthető indokával sem ragadtatja magát bizalmaskodásra.

Ennek a tárgyias módszernek a kidolgozásában nyilván nagy szerepet játszottak francia példák, különösképp a remek "...par luimême" sorozat. Ugyanakkor az antológia-szerkesztő Gara is megmutatkozik benne : összegyűjteni, egymás mellé állítani a lehető legtöbb, legjellemzőbb szöveget, idézetet, és *csak* összekötő szöveget adni hozzá.

Gara könyve példázza, hogy ez a *csak*, ha olyan alapos anyagismerettel élnek vele, mint az övé, a *legtöbb* határát súrolja. A szövegmontázs látszata mögül többet mond Illyésről, mint hosszú éveken át parazita fagyöngy-mondatok buzgó termelői. A filológia is csak úgy hiteles, ha elbúvik ?

A munka értéke nemcsak az, hogy ennyire gazdag anyagot ilyen kis terjedelembe sűrített. Gara azért tudta ilyen röviden kifejezni Illyés lényegét, mert kivételes szeretettel közeledett hozzá. Persze az igazi szeretet nem bókokkal, érzelmi kitörésekkel egyenlő, hanem azzal, hogy a végsőkig tisztelettben tartjuk a másik személyét és gondolatait. Gara könyvével nem feladatot teljesít, leckét mond fel, hanem szolgálatot vállal.

*

A KÖNYV szerkezetét a lehető legkövetkezetesebb időrend szabja meg. Külön érték, hogy az olvasó gazdag ízelítőt kap egy eddig még kiadatlan Illyés-műből ("Vázlatok egy készülő önéletrajzhoz"). Milyen jellemzőek például azok a sorok, melyekben Illyés a család katolikus és protestáns ága közötti torzsalkodásokról számol be : *"A huzakodások... arra tanítottak, hogy a szembenálló felek közül mindkettőnek igaza lehet, arra, hogy minden igazságot felfedezzek és magamba vegyek... Akaratlanul igaz kereszténységre neveltek, arra, hogy az ellenséget is szerethetjük..."* Gara híven mutatja be Illyés gyermekkorát, gondosan elkerülve a káderlapmódszer buktatóit : a származás, környezet politikai tartalma mellett nem feledkezik meg annak lélektani, — mélylélektani szerepéről sem.

Egyszerűségében is meggyőző, minden egyéb vizsgálódást meghatározó Gara alaptétele : Illyés egyszerre eszmei és művészi forradalmár (szándékában feltétlenül az) ; s nem tud belenyugodni abba, hogy a kettő között a kapcsolat a húszas évek elejétől kezdve megszakadt. Így érthető meg, hogy Illyés számára magyarság és európaiság sosem jelentett valódi dilemmát, hogy a 19-es forradalmat követő párizsi éveiben olyan könnyen utat talált az akkori irodalmi avantgard legnagyobbjaihoz. Gara nyomán idézzünk néhány sort egy másik kiadatlan dokumentumból, Achille Dauphin-Meunier volt anarchista, ma katolikus jogász-professzor Illyésről szóló visszaemlékezéseiből : *"Fekete orosz inget viselt, melynek szoros nyaka nemes karaktert kölcsönzött profiljának... Ez az orosz ing azt jelentette, hogy viselője hozzánk tartozik. Holott merőben különbözött tőlünk. Nagyúr volt városi suhancok, költő a tollforgatás inasai között."* (29 old.) Nem kell tehát túlozni a szürrealizmus hatását Illyésre, ugyanakkor európai keretet ad Illyés törekvésének az a tény, hogy a népiség, parasztság művészi felfedezése a levegőben volt Európa-szerte az első világháborút követő korszakban : elég Jeszényinre, Garcia Lorcára gondolnunk, Claudel "paraszti hangsúlyá"-ra, Vildracra, arra például, hogy *"Eluard első versei a disznóról, tyúkról, a halakról szólnak..."* Ilyen szemszögből nézve semmi meglepő nincs abban, hogy a kezdő Illyést Párizsban jobban ismerik, mint Budapesten, s hogy a költőben a *poeta doctus* különös zavar nélkül él együtt a népforradalmárral.

Így érthető meg igazán Illyés szerepe Babits mellett, majd Babits utódaként, mutatván : menynyire felszínes volt mindig a népi-urbanus ellentét. Így juthatunk el, törés nélkül, a mai Illyéshez is, értjük meg harcát a Rákosi-korszakban. Erről egyébként Gara számos, már jelképessé növekvő esemény formájában számol be.

*

VÉGÜL így érthetjük meg igazán, hogyan jutott el az öreg Illyés a nemzetközi elismerésig. Nem utolsó sorban Gara lelkes szervezői-fordítói munkássága révén. És ezzel a remek könyvvel is, amely az Illyés-irodalom egyik legfontosabb tette marad.

NYÉKI LAJOS

(*) Az ismeretlen Illyés, Occidental Press.

Irodalmi Ujság

AZ OKTÓBERI FORRADALOM tízéves évfordulójára az Irodalmi Újság ünnepi kettős száma október 15-én jelenik meg.

*

NÁDOR GYÖRGY "Az erkölcsi tudat problémája a századok fényében" című tanulmányát közölte a párizsi Revue Philosophique de la France et de l'Etranger nevű folyóirat.

*

ÖT KIS KÖTET jelent meg magyar nyelven az Ediçoes de Ouro (Rio de Janeiro) kiadásában : egy-egy francia, angol, némete, orosz és olasz novella-gyűjtemény. A válogatás és fordítás Rónai Pál munkája.

*

SÁRKÖZI GYÖRGYNÉ, született Molnár Márta, a mártírhalált halt költő özvegye, Molnár Ferenc és Vészi Margit lánya, Vészi József unokája augusztus 8-án Budapesten elhunyt. Az elhunytban Sárközi Mátyás író (London) édesanyját gyászolja. Sárközi Márta ragyogó szelleme, emberséges segitőkészsége, a magyar írók és irodalom őszinte barátjává avatták.

*

KIÁLLÍTÁS NYÍLT az Esztergomi Keresztény Múzeumban a reneszánsz és a humanizmus emlékeiről. A kiállítás középpontjában Vitéz Jánosnak és humanista körének munkája áll. Esztergom volt a XV. század közepén Magyarország művelődési központja. Gyakran megfordult itt Janus Pannonius és Mátyás király. Itt bontakozott ki az első magyarországi humanista egyetem, az Academia Istropolitana terve is. Az egyetemet 1467-ben nyitották meg Pozsonyban, s jövőre Esztergomban ünneplik ötszázéves jubileumát.

*

BRNÓBAN minden összel zenei fesztivált rendeznek. Az idén október 1 és 9 között a nemrég elhunyt Bohuslav Martinu művei állnak a fesztivál műsorának középpontjában.

*

DUBLINBAN az új Nemzeti Színházat De Valera elnök jelenlétében avatták föl. A régi épületet másfél évtizede tűzvész pusztította el. A 750 ezer font költséggel épült új színház falán lelepleztek a fél évszázad előtti szabadságharc színész-áldozatainak emléktábláját.

*

AZ ÚJ NEW YORK-I METROPOLITAN szeptember 16-án nyílik meg, a világ legkorszerűbb színpadával.

*

BUDAPEST Történeti Bibliográfiájának újabb kötete jelent meg a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár gondozásában. Ez Budapest politikai életével, közigazgatásával kapcsolatos több mint 14.000 címszót tartalmaz, s ismerteti a témára vonatkozó összes, 1686-1950 között megjelent újságcikket, könyvet, publikációt.

*

A POZSONYBAN megnyíló "Naiv művészet" első nemzetközi kiállítására, amelyet augusztus végén nyitottak meg, 23 országból csaknem ezer olajfestményt, grafikai és plasztikai alkotást küldtek.

*

SZIGETVÁR ostromának 400. évfordulója alkalmából tudományos emlékülést rendeztek szeptember 9-én és 10-én Pécsett, illetve Szigetváron, ahol két kiállítás is nyílt : a "Török-ellenes harcok a magyar képzőművészetben" című tárlat 150 festményt és metszetet mutat be, a másik kiállításon a jubileumi Zrinyi-pályázatra beérkezett legjobb művek láthatók.

*

A 84 ESZTENDŐS Leopold Stokowskinak, a világhírű karmesternek ítélték az amerikai Golden Door Award-díjat, amelyet azoknak a bevándoroltaknak a számára alapítottak, akik előmozdítják az Egyesült Államok kulturális fejlődését.

HÁZI MÚZEUMOT rendeznek be a Békés megyei Kner Nyomda üzemében. Bemutatják a híres nyomda különböző termékeit és a Knercsalád irodalmi értekű levelezésének egyes darabjait.

*

TIZENNÉGY kitűnő festő készített közös művet Franciaországban. A társszerzők között szerepel Picasso, Chagall és Dali is. A szokatlan festményt több francia városban ki fogják állítani, majd New Yorkban, jótékonycélra elárverezik.

*

NÉMET RÉGÉSZEK az isztambuli palota romterületén megtalálták a velencei Szent Márk téren több mint 700 éve álló szoborcsoport lábazatát. A szobrokat 1204-ben, Bizánc elfoglalásakor vitték magukkal a velenceiek.

*

PLASZTIK-HÁZAK építéséről mutatott be tervet Arthur Quarnby angol építész a Leedsi Egyetem építészeti konferenciáján. A műanyagház élettartama 5-15 év, azután "eldobják". Az előregyártott elemekkel 1-10 helyiségből álló házakat lehet összeszerelni.

*

PITCHI POJ ! — ezt a furcsa címet viseli egy most készülő film. (A kifejezés német koncentrációs táborban használt argo.) Az Euróvizió 17 államában veszik fel a filmet. Témája : 1944-ben egy deportálás előtt álló anya átnyújtja egy ismeretlen francia férfinak háromhónapos csecsemőjét. Húsz év múltán ez a nevelőapa 17 országon keresztül keresi az anyát.

*

HEINRICH SUTERMEISTER svájci zeneszerző operát írt Flaubert "Bovaryné" című regénye alapján. Az új operát májusban mutatják ze Zürichben.

*

ÉRDEKES történelmi dokumentumot szerzett a francia Nemzeti Levéltár : egy hétsoros levelet, amelyre Jeanne d'Arc rátette kézjegyét. A levél Reims Város lakosaihoz szól. Az Orleans-i Szűz 1430. márciusában segítséget ígér arra az esetre, ha a várost megtámadnák.

*

BARÁTH GYÖRGY Izraelben élő költőnek "Te édes én" címen verseskönyve jelent meg a jeruzsálemi "Hathyia" kiadásában.

*

PABLO CASALS vezényli Athénben "El Pesebre" című oratóriumának előadását.

*

BERNARD BUFFET kapta az első díjat Milánóban az ötödik Nemzetközi Idegenforgalmi Plakátversenyen. A fotóplakát kategóriában két spanyol művészt tüntettek ki.

*

RESTAURÁLTÁK a Magyar Operaház előcsarnokában Lotz Károly és Székely Bertalan freskóit.

*

CHAGALL a Francia Államnak ajándékozta bibliai tárgyú képsorozatát. A 60 festmény a művész tizenkét évi munkájának eredménye. A képek egy része még nem szerepelt kiállításon. A jövő tavasszal mutatják be őket először a Louvre-ban, utána a nizzai Chagall Múzeumban helyezik el a képsorozatot.

*

A VILÁG LEGDRÁGÁBB filmjének, Dino de Laurentiis "Biblia" című monstre-művének bemutatóját szeptember 27-re tűzték ki New Yorkban. Vetítése több mint négy órát igényel.

BABITS MIHÁLY halálának 25. évfordulója alkalmából augusztus 4-én felavatták a költő emlékművét Esztergomban.

*

MOST HUNYT EL Horpács Nógrád megyei faluban a 88 éves Vitéz József, aki egykor a horpácsi Mikszáth-kúriában belső komornyik volt és személyesen ismerte Mikszáthot. Az idős gazdaember utolsó éveiben sokat beszélt Mikszáthtal kapcsolatos emlékeiről. Horpácson most már csak egyetlen olyan ember él, aki a nagy írót személyesen ismerte : Macska Antal 87 éves kőműves, aki a horpácsi kúria javítási munkálatait és kőművesmunkáit végezte el annak idején.

*

AZ OLASZORSZÁGI Citta di Castellóban sok régi templomi kincset őriznek, többek között festett zászlókat is, amelyeket a körmeneteken vittek. Az egyik XVI. századi zászlóról, amely az Irgalmasrend tulajdona volt, a szakértők egyhangulag megállapították, hogy a két oldalán látható festmények Raffael művei.

*

DORÁTI ANTAL veszi át októberben a Stockholmi Filharmonikus Zenekar vezetését. A magyar származású karmester jelenleg az Izraeli Filharmonikus Zenekarral turnézik Ausztráliában és Új Zélandban.

*

DIMITRIJ SOSZTAKOVICS szovjet zeneszerző, október első napjaiban veszi át Londonban a Royal Philharmonic Society aranyérmét.

*

JAN KIEPURÁT, az Amerikában elhunyt világhírű lengyel operaénekest, utolsó kívánsága szerint, Varsóban temették el. Ravatalát a Varsói Nagyszínház előcsarnokában állították fel és innen indult a menet. A temetésen felesége, Eggerth Márta és két fia is részt vett.

MICHELE PRISCO olasz írónak ítélték a Strega Irodalmi Díjat "Una Spirale de Nebbia" (Ködspirális) című regényéért. Az 1920-ban született író már 1949-ben is elnyerte a Strega-díjat ; művei visszatérést jelentenek a pszichoanalitikus klasszikus regényhez.

*

BAKY JÓZSEF, az ismert magyar származású filmrendező 64 éves korában meghalt Münchenben.

*

MÁSFÉL ÓRÁS dokumentfilmet készítettek Chaplinről "A világ legmulatságosabb embere" címmel. A film feleleveníti alkotásainak legfőbb jeleneteit és Chaplint rendezés közben is bemutatja.

*

A BUDAI VÁRNEGYED lakóházainak helyreállításánál az utóbbi hetekben újabb érdekes középkori leletek kerültek elő. A Tóth Árpád sétány 29. számú ház barokk falának bontása közben például reneszánszkori vörösmárvány faragványt találtak a régészek ; feltevésük szerint a lelet Mátyás király hollós címere, bár a töredéken hiányzik a madár feje és gyűrűje. A Táncsics Mihály utca 26. számú házban is felszínre kerültek középkori részletek, közöttük egy ajtókeret. A Szentháromság utca 9-13. szám alatt az épület helyreállítása során három török hódoltságkori héber feliratú sírkövet találtak. A leleteket a Várpalotán megnyíló múzeumban helyezik el.

*

A MAGYAR NEMZET megírja, hogy Ady és Léda leveleinek gyűjteménye egy magánszemélytől az Országos Széchenyi Könyvtárba került. Százhuszonöt Ady-levelet, több verskéziratot, Lédának dedikált, első kiadású verseskötéteket, a költő által összegyűjtött, műveiről szóló sajtókritikákat, valamint Léda leveleit és Csinszka naplórészletét tartalmazza a gyűjtemény. A budapesti lap nem közli a gyűjtő nevét.

CSONTVÁRY KOSZTKA TIVADAR hamvait augusztus 1-én helyezték el a Kerepesi temető művészparcellájában. Emlékbeszédet mondott Dr. Vayer Lajos egyetemi tanár.

*

KÉTEZERÖTSZÁZ KÖNYVKIADÓ vesz részt a szeptemberben megnyíló frankfurti könyvkiállításon.

*

BORDY BELLÁT, a Magyar Operaház nyugalmazott primabalerináját, aki legutóbb a bécsi Staatsoperben koreografusként működött, ismét meghívták Bécsbe. Ezúttal a schönbrunni Schlosstheaterben Vivaldi "Olympiade" és Mozart "Il re pastore" című operáihoz tervezett koreográfiát, illetve megtervezte és megtanította a barokk formavilágnak megfelelő mozgásokat és játékokat a művészeknek.

*

TÖRTÉNELEMBŐL az érettségi vizsgán többen buknak meg Magyarországon, mint az összes többi tárgyból együttvéve — állapították meg a budapesti tanácsok oktatási osztályvezetőinek értekezletén. Az új tanévben a magyar nyelv- és irodalom, a matematika és a történelem tanítására több figyelmet fognak fordítani.

*

ATTILA HÖRBIGER és Ewald Balser kapta Bécsben a Grillparzer-gyűrűt.

*

EGRESSY GÁBORNAK, a magyar színházművészet nagy alakjának siremlékét halálának 100. évfordulóján megkoszorúzták a Kerepesi temetőben.

*

PAUL KLECKI lesz Ernest Ansermet utóda 1967. októberétől a Suisse Romande zenekar élén. A most 82 éves Ansermet a jövő évtől kezdve csak vendégként szándékozik vezényelni az általa alapított zenekart.

*

AZ OXFORDI Egyetemi Kiadó új magyar témájú könyvvel jelentkezett: D. Mervyn Jones müve, a "Five Hungarian Writers", öt magyar író és költő munkásságát ismerteti terjedelmes tanulmányokban az angol olvasóval. Jones, aki klasszika-filológusból lett magyarszakértővé, Zrinyiről, Mikesről, Vörösmartyról, Eötvösről és Petőfiről írt tanulmányt.

*

PETER WEISS, a Svédországban élő német drámaíró, színdarabot írt egy portugál kolóniának, Angolának társadalmi állapotáról. A darabhoz Bengt-Arnemin svéd komponista készített zenei betéteket. A jövő év elején lesz a bemutatója Stockholmban.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 178, Pitt Street, Sydney. Ausztriában : Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton. 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter. 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÚJ ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számitandó az előfizetéshez.

Megjelent
THINSZ GÉZA
ASSZONYÁLDÓ
Versek
Ára : kötve 20.—, fűzve 10.— svéd korona vagy annak megfelelő összeg.
Megrendelhető a szerzőnél : Sockerbruksgränd 18, Stockholm.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 15. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. október 23.

Számvetés a tizedik évfordulón

A TÖRTÉNELEMBEN tíz év nem nagy idő. Még akkor sem, ha — mint korunkban, — egymást követik a baljós nemzetközi események. Úgy érezzük, hogy a magyar forradalom óta eltelt tíz esztendő rendkívül mély hatást gyakorolt a szabad világra, és úgy tűnik számunkra, mintha tíz évnél nagyobb időszakot éltünk volna át. Igazolják ezt a megállapítást a szabad világban tapasztalható jelenségek. E tíz évben alig hangzott el államférfiúi nyilatkozat valamely nemzetközi eseményről, amely összehasonlításként a magyar forradalmat nem idézte. Szabadságharcosaink nagyszerű hőstette lett a mérték a korabeli diktatúrák megítélésénél, hatalmas államok kis nemzetek elleni jogtalan aggressziójának definiálásánál, a szabadság, a demokrácia, a szocializmus elleni bűntények bírálatánál. A magyar forradalom ténye, a magyar szabadságharcosok példaadása úgy hatott a szabad világra, hogy értéke és jelentősége bizonyosan nőni fog az elkövetkező időkben.

A Nagy Francia Forradalom lezárt egy történelmi korszakot. Teljes hatása azonban csak a *következő században* vált érezhetővé és láthatóvá. A tizedik évfordulón jogos büszkeséggel szögezhetjük le, hogy az októberi magyar forradalom is lezárt egy kort : szétrombolta a diktatúrák hitelét, leleplezte propagandájuk hazugságait, megcáfolta azt a balhitet, hogy egy új, emberséges társadalmi rendszert tudnak és akarnak teremteni.

Minden esemény, amely a keleti diktatúrákban az elmúlt tíz év alatt történt, az erőszakra épült rendszerek bizonytalanságát mutatta meg. A nagy és kis ugrások ideje elmúlt. A tervgazdálkodásnak az a módszere, amely figyelmen kívül hagyja az embert, a diktatúrák kormányzásának állítólagos legfőbb célját, egy idegen hatalom gazdasági szervezetének korlátai közé zárva, csak zsákutcába vezethetett.

A MAGYAR FORRADALOM történelmi szerepét még a rövidlátók és szkeptikusok sem tagadják. Azok, akik mindig okosabbak másoknál, akik csak a befejezett eseményeket méltatják, akik a vereséget mindig azzal magyarázzák hogy a dolgokat *másként* kellett volna csinálni. Ez a típus — szerencsére — kisebbség a szabad világban, de néha mégis tudnak hangulatot kelteni és kételkedést ébreszteni. Tíz év távolságában ezért tartsunk mi, a magyar forradalom résztvevői, lelkiismeretvizsgálatot, mondjunk ítéletet magunk fölött. Hibáztunk-e, amikor kézi fegyverekkel harcolva kihívtuk magunk ellen egy nagyhatalom teljes katonai erejét ? Könnyelműen játszottunk-e egy nép jövendőjével, amikor elnyomatásunk ellen fellázadtunk ?

Egy számbelileg alig jelentős kisebbség kivételével az egész magyar nemzet részt vett ebben a protestálásban. Semmi okunk nincs arra, hogy a vádlott szerepét vállaljuk a történelmi perben. A magyar forradalom nem volt meggondolatlan, vakmerő kihívás egy nagyhatalom ellen, amelynek csapatai nem hagyták el Magyarország területét a háború befejezése után. Minden katonai szakértő megegyezik abban, hogy a modern haditechnika korában e csapatok magyarországi állomásozása nem szolgált hadiérdekeket. A megszállás folytatása a "moszkoviták" tűrését kényszerítette reánk. Ezek legfőbb feladata a háborús sarcolás továbbvitele volt, — más formában ugyan, de éppen olyan kiadósan és éppen olyan elviselhetetlenül. A náci-megszállás befejezése után ezek a helytartók szabad választáson csak egyetlen alkalommal léptek a magyar nép elé ; az ítélet megsemmisítő volt rájuk nézve. Ha megbízatásukat teljesíteni akarták, diktatúrát kellett létesíteniök. Ez történt 1948-ban, azoknak az ígéreteknek semmibevételével, amelyeket a Szovjetunió háborús szövetségeseinek tett akkor, amikor a kis kelet-európai államokat érdekszférájába engedték át.

A DIKTATÚRÁBÓL nyílt terroruralom lett. A forradalom tehát nem volt derült égből villámcsapásként lesújtó esemény, hanem a terroruralom által teremtett gazdasági és politikai csőd logikus következménye.

A forradalmat kiváltó haragnak és elkeseredésnek még egy másik oka is volt. Ha a Rákosi-diktatúra a helyén marad, akkor Magyarország éppen úgy eltűnt volna a térképről, mint a kis balti államok. A közélet orosz mintára való átalakítása, a magyar nemzeti jellegzetességek és tradíciók kiirtása a nemzethalál vízióját vetítette elénk.

A magyar diktatúra szabadalmazott "szocialistái" nem olvasták Engels egyik nyilatkozatát (1870. április 29-én), amely így szólt : "Nagyon drága feltételezés az, hogy az európai proletariátust úgy hozhatjuk egységbe, ha oroszul vezényeljük őket."

1956. októberében, majdnem egy évtizeddel a diktatúra létesítése után, első ízben választottak a különféle testületek és szervezetek *szabadon és titkosan* megbízottakat. Ezek a magyar nép követeléseinek összegezésére és a forradalom irányítására nyertek felhatalmazást. A választások egyik érdekessége az volt, hogy a Tanácsokba kommunistákat is beválasztottak. Ez részben azt igazolta, hogy a magyar nép érdekeihez hűséges kommunistákat társaik az üzemekben, falvakban, értelmiségi szervezetekben és testületekben megbecsülték és közreműködésükre a további munkákban igényt tartottak. Másrészt ezzel a ténnyel az is kifejezésre jutott, hogy a forradalom nem a közvetlen határszomszédos nagyhatalom ellen irányult. Ez a gondolat vezette minden forradalmi testület programalkotását, a Nagy Imre-kormány minden ténykedését. Ezt állapította meg Bibó István is 1957-ben megjelent Emlékiratában : "...A Szovjetunió számára Magyarország feladása abban a pillanatban, amikor nemzetközi, politikai és belső társadalmi síkon biztosítva van, hogy az ország nem lesz szovjetellenes támaszpont, már önmagában is inkább előnyös, mint hátrányos". Ezt a belső biztosítékot átmenetileg az egész ország bizalmát bíró Nagy Imre-kormány megteremtette, később pedig a szabad választáson erkölcsi és politikai tekintélyt nyert új államvezetés is megadta volna.

MINDEZT azért kell tíz év után is nyomatékosan hangsúlyozni, mert a forradalmárok ezzel is bizonyították, hogy a kommunistaellenes gyűlölettel és bosszúlihegéssel eltelt magyar fasisztákkal semmi közösségünk nem volt. A magyar nép a forradalomban az önrendelkezési jogért, a szabadságért és függetlenségért harcolt. Ha a magyar fasiszták azt állítják, hogy a forradalom a régi rendet akarta visszaállítani és a fasiszta diktatúrának akart volna helyet csinálni, akkor éppen úgy valótlanságot mondanak, mint az újjászervezett magyar diktatúra, amely az októberi forradalmat ellenforradalomnak nevezi. A kétfajta hazugsággal egymást támogatják, a különbség köztük csak az, hogy a színük más. A társadalomban élő embert egyformán megvetik.

E TÍZ ESZTENDŐT FELMÉRVE, a forradalom egyik legfontosabb eredményének azt tartjuk hogy a magyar nép önérzete megerősödött, nemzeti érzése újra fellángolt. Nem tudták a magyar népet ismét úgy megfélemlíteni, és elhallgattatni, mint az ÁVO segítségével Rákosiéknak sikerült. Ha ma azzal dicsekszik a rendszer, hogy bizonyos korlátokkal még a bírálat is meg van engedve, akkor ezt nem kegyként adták, hanem a kényszernek engedtek.

A régi gárda a forradalom leverése után a diktatúrát veszélyeztető jelenségek ellen a régi módszerek alkalmazását követelte. De a forradalom szelleme élt és e szellemmel szembeszállni nem volt tanácsos. A diktatúra új garniturája, elődei szerepének betöltése végett, rá volt utalva a "baráti államok" segítségére. De ez a segítség csak ideiglenes és csak kölcsön jellegű volt. Ha nem akarták vagy nem tudták a "baráti államok" közösségében mindig a kéregető szerepét játszani, a magyar néppel kellett volna kibékülniök. Egy rövid átmeneti idő után, mialatt ezreket küldtek börtönbe, sokakat akasztófára, kénytelenek voltak tudomásul venni, hogy a megtörhetetlen csöndes ellenállást csak más eszközökkel lehetne legyőzni. Ha az új diktátorok el akarták kerülni azt a gazdasági csődöt, amelybe elődeik jutottak, akkor a láncokon kellett könnyíteniök.

EZT A KÍSÉRLETEZÉST nevezték Nyugaton enyhülésnek, sőt — túlzóan és indokolatlanul — liberalizálódásnak. Ehhez fűztek hamis reményeket, a diktatúra átalakulását remélve. Még mindig nem tanulták meg Nyugaton, hogy a diktatúra nem hajlandó önmagát megsemmisíteni, mert minden *valódi* enyhülésnek ez volna a következménye. Ezt az igazságot a diktatúra jobban tudja, mint a nyugati álmodozók. Mindenféle látszólagos enyhülés *gazdasági* téren érintetlenül hagyja a *politikai* rendszert, ezt egyébként a rendszer minden vezetője minden nyilatkozatban megismétli. A nyilatkozók, a marxizmus szabadalmazott prófétái, megfeledkeznek arról, hogy a *közgazdaság* alárendelése egy *politikai rendszernek* nemcsak lehetetlen, hanem veszélyes is. De éppen ennek az *alárendeltségi viszonynak* hangsúlyozásával bizonyítják azt, hogy rendszerük és a kisajátított ősök között nincs semmi összefüggés. Ebből következik az is, hogy a magyar közélet legfőbb jellegzetessége a kapkodás, a bizonytalan lavirozás a problémák között.

A gazdasági káoszért fizetni kell, egyebek közt azokkal a szigorúbb fegyelmezési rendszabályokkal, amelyekre a munkahajsza növelése céljából szükség van. A reálbéreket a drágaság leszorította, az apró takarékoskodás összegét különféle ravasz machinációkkal lefölözik. A falvakban — néhány kirakatba tett kolhoz kivételével — súlyos deficittel küzdenek a termelőszövetkezetek, éppen úgy, mint az állami gazdaságok. A fiatalok elvándorlása katasztrofális méreteket öltött. Az egyetemet végzett fiatalokat nem lehet elhelyezni. A gazdasági élet minden területén csak nagy áldozatokkal lehet a munkanélküliséget, ezt a "kapitalista rákfenét" eltitkolni. A régi sztálinisták és a pozíciójukat féltő kisebb káderek mindezt annak a "felvizezett kapitalizmus"-nak róják fel, amelyet a kormány engedélyez és támogat. A kormány pedig válogathat : vagy enged az erős kezet követelő régi gárdának és megtűri továbbra is azt a bürokratizmust, amelyben a közép- és alsó káderek bújnak meg, vagy pedig meghajol a *gazdasági tények* előtt és ezzel kirántja maga alól azt a talapzatot, amely létének egyetlen biztosítéka.

A KÖZVÉLEMÉNYT elönti a kétségbeesés, a rezignáció vagy pedig nyíltan cinikusak az emberek. Aki tud, valamiféle "maszek"-pozíciót teremt magának, ahol legalább azoktól a "fúrásoktól", gonosz intrikáktól megmenekül,amiket ma már nem is tagadnak. Sok az eszkimó, kevés a fóka a senyvedő gazdasági életben. Ha valakit ki lehet helyéből fúrni, ez életbiztosítást jelent ! Legalábbis addig, míg a fúrót ki nem fúrják !

A forradalom tizedik évfordulóján tehát — mint Deák Ferenc mondotta — a mellényt újra kellene gombolni. Minden gazdasági szanálás feltétele a néppel való kibékülés. Amíg a kormány minden szándéka megtörik a kivitelnél, mert hiányzik a néppel való együttműködés, a tömegek hozzájárulása minden új kísérlethez, addig minden propaganda és minden fenyegetés hiábavaló. Az irányított és ellenőrzött sajtóban megjelent cikkekből szinte sohasem hiányzik egy-egy mondat, amely vallomás a valódi helyzetről. Az olvasó töpreng azon, hogy ezek az elszólások vagy elírások önkéntelenek-e, vagy pedig a jövőbeni számonkérés esetére íródtak. Hogy majd hivatkozni lehessen arra : a cikkíró *mást gondolt*, mint amire a megbízatást megkapta.

A FORRADALOM tizedik évfordulóján a megölt forradalom szelleme élőbb, mint valaha. Míg a nép akarata nem érvényesül, addig a legkérlelhetetlenebb diktatúra sem mozdulhat tovább. Amíg erre az alapra vissza nem térnek, addig minden gazdasági erőfeszítés csak olyan lehet, mint a Münchhausen-i erőlködés : hogy a diktatúra saját copfjánál fogva húzza ki magát a mocsárból. Ebben a helyzetben pedig Magyarország továbbra is csak teher marad a "baráti államok" közösségében. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy ezek a "baráti államok" egymás után érvényesítik saját nemzetgazdasági érdekeiket. Nyugati gazdasági partnereikkel való tárgyalásaik során olyan messzire távolodtak el a korábban rájuk kényszerített szereptől, hogy az szinte már egy fegyvertelen és vértelen forradalommal egyenlő.

Mikor merít a magyar diktatúra vezető garniturája bátorságot egy hasonló magatartáshoz ? Megint mi leszünk-e az utolsók, akik egy idegen hatalom érdekei mellett végsőkig kitartunk ?

És mikor lesz végre bátorsága a magyar kormánynak ahhoz, hogy visszakövetelje azokat a fiatal szabadságharcosokat, akiket a győző elhurcolt, mikor nyitja meg a börtönajtókat azok előtt a rabok előtt, akiknek az orosz tiltakozás miatt nem mer kegyelmet adni ?

A forradalom leverését követő tíz év telve van a forradalom eszméivel való viaskodással. Az "enyhülések" is erre a számlára írandók. De sem a dróton rángatott parlament, sem az a szakszervezeti mozgalom, amelynek legfőbb kötelessége a felülről kapott utasítások végrehajtása, sem a központilag irányított és ellenőrzött sajtó nem pótolja a valódi enyhülést, a szabadságot, a demokráciát.

A DIKTATÚRA szöges ágy, amelyben kényelmetlen az alvás. Felkelni belőle csak akkor lehet, ha a szabadság fénye elől nem sötétítik be a szobákat. De erre az elhatározásra semmiféle diktatúra nem képes. Éppen ezért a forradalom tizedik évfordulójára a magyar diktatúra is elérkezett oda, ahol elődei végezték. Gazdaságilag és politikailag egyformán idegenek az ország érdekeitől és csak egy helyben tudnak topogni.

Október 23-tól kezdve november 4-ig ezért kell megerősített őrjáratokat küldeni az utcákra, ezért kell szigorítani az ellenőrzést, ezért kell milliókat elkölteni spiclikre, ágensekre, "rendfenntartásra". A rossz lelkiismeret nem hagyja nyugodni a magyar helytartókat, de a néma ünneplést mégsem tudják betiltani !

Kéthly Anna

AZ ÜNNEPI KETTŐS SZÁM MUNKATÁRSAI :

Enczi Endre	*Kovács Imre*
Faragó László	*Körmendi Ferenc*
Fáy Ferenc	*Makkai Ádám*
Fejtő Ferenc	*Márer György*
Fenyő Miksa	*Méray Tibor*
Gömöri György	*Nyéki Lajos*
Halász Péter	*Peéry Rezső*
Hanák Tibor	*Sárközi Mátyás*
Határ Győző	*Cs. Szabó László*
Háy Gyula	*Szabó Zoltán*
Ignotus Pál	*Szász Béla*
Kerényi Károly	*Tardos Tibor*
Kéthly Anna	*Tűz Tamás*
Király Béla	*Vajda Albert*

KIRÁLY BÉLA

Jegyzetek két évfordulóról

A lengyelek ebben az évben ünneplik államuk megalapításának és a kereszténység felvételének ezeréves évfordulóját. Mi, tízéves távlatból, a magyar forradalomra emlékezünk. A lengyelek fényes ünnepségei csupán a saját nemzetük történelmében beállt változásra utalnak. Pedig a lengyel kereszténység és államiság kezdete csak egy volt a Kelet-Európa-szerte egyidejűleg végbement hasonló történelmi változások között. Amikor a lengyelek felvették a kereszténységet, akkor már keresztények voltak, vagy rövidesen azzá lettek a csehek, a magyarok, a szlovákok s dél-szlávok, az ukránok és mások. Több nép ezek közül megszervezte saját államát is, néhány előbb, mások röviddel a lengyel állam megalakulása után.

*

A kereszténység felvétele a Középkorban azt is jelentette, hogy az áttért nemzet európaivá lett. Európa akkor inkább kulturális, mint földrajzi fogalom volt. De végtére nem ez ma is Európa helyes értelmezése?

*

Szent Vencel cseh fejedelem, 929-ben történt megyilkolásáig, eredményesen megalapozta a cseh államot és a kereszténységet saját hazájában. Szent Adalbert, Prága püspöke térítő munkát végzett nemcsak a saját egyházmegyéjében, hanem Magyarországon és Lengyelországban is, amíg 977-ben őt is meg nem ölték a Balti-kumban. Szent Adalbert a kelet-közép-európai kultúra univerzális mártírja.

*

A lengyelek és a magyarok, de más közép-kelet-európai népek is két fő okból vették fel a kereszténységet. Kétségtelen ok volt az új hit vonzóereje, de a politikai meggondolás sem volt kevésbé jelentős. Mindkét nép vezetői megértették, hogy a kelet felé rohamosan terjedő európai határok között keresztény népeket tűrnek csak meg az európaiak. A kereszténység felvétele népirtás elleni védekezés is volt. Az esetleges megsemmisülés előre vetette árnyékát 963-ban, abban a csatában, melyben német lovagok tönkreverték a lengyel hadakat. Mieszkó fejedelem 966-ban sietett keresztény vallásra téríteni családját és népét. A katonai vereség és az áttérés ok és okozati kapcsolatban álltak.

A 955-ben vívott augsburgi ütközet hatása azonos volt. A Nagy Ottó császártól elszenvedett Lechmezei döntő vereség alapvető oka lett Géza fejedelem és családja 974-ben történt megkeresztelkedésének. Az Árpád-ház kereszténysége a nemzet fokozatos áttérését is megindította.

*

Tomislav horvát herceg már 925-ben szerzett királyi koronát Rómától. A királyi cím a horvát nép kereszténységének és államiságának európai elismerését jelentette. A magyarok, csehek, szlovákok, horvátok és lengyelek Európa szívében hatalmas félhold alakú zónát népesítenek be. Ennek az övnek a lakói, ellentétben Kelet-Európa és a Balkán népeivel, a nyugati kereszténységhez csatlakoztak. A magyarok, horvátok, csehek, szlovákok és lengyelek a X. század óta nemcsak keresztények, hanem nyugatiak is. A lengyel millennium e kettős kulturális örökséget szimbolizálja.

*

A kereszténységet kelet-közép-európai uralkodók fejedelmi elhatározással, missziós munkával csakúgy, mint vérrel és vassal honosították meg. Tengernyi vér omlott — nagyrészt testvérek vére — Nyugat-Európa e határzónájában, mielőtt a kereszténység véglegesen gyökeret vert. Csak vérrel és vassal azonban sohasem sikerült volna a kereszténységet meghonosítani. A tömegek fokozatosan és önkéntesen csatlakoztak az új felekezethez. A kereszténység és a nyugati kultúra fokozatos adoptálása Kelet-Közép-Európában többek között annak köszönhető, hogy mindkettő rugalmas volt. Lehetőséget adtak arra, hogy a nyugati kultúra és a kereszténység keretei között az újólag megtérő népek megtartsák egyéni kultúrájukat, hagyományaikat, sőt életformájuk egy részét is. A magyarok magyarok, a csehek csehek maradhattak, mint európaiak és keresztények is.

*

A magyar forradalom tizedik évfordulója szintén általános kelet-közép-európai jelenséget ünnepel. A magyar szabadságharcosok az ország függetlenségéért, parlamentáris jóléti demokráciáért, s ami ettől el nem választható, az egyén szabadságáért küzdöttek. Mindezt elérhetővé akarták tenni a magyar nép számára. Céljaikkal és küzdelmükkel százmillió kelet-közép-európai vágyait fejezték ki.

A magyar forradalom homlokegyenest ellenkező irányzatot jelképez azzal, ami a X. században uralkodott. A magyar forradalomban kulminált a kelet-közép-európai népek ellenállása a rájuk erőszakolt XX. századi új "vallás", a marxizmus-leninizmus ellen és ama civilizáció, politikai és gazdasági rendszer ellen, amit az új "vallás" képviselt. A magyar forradalom dramatizálta azt a tudatot, hogy a kelet-közép-európai népek nemzeti hagyományai, kultúrájuk és életformájuk összeegyeztethetetlen a kommunizmussal. A kereszténységgel és a nyugati kultúrával szemben a kommunizmus, de még inkább a sztálinizmus, túlságosan is merev volt ahhoz, hogy szabadságot biztosítson az alávetett népek kulturális egyéniségének. A kommunizmus antitézise az egyéniségnek, az egyes személy és a nemzet vonatkozásában egyaránt. Egyéniség és kommunista uralom kibékíthetetlenek egymással.

*

A X. században a magyarok, a horvátok, a lengyelek és a többiek azzal, hogy kereszténnyé váltak, önmaguk maradhattak, ezért fogadták el azt, hogy a Nyugat fokozatosan abszorbeálja őket. 1956-os leszármazottaik úgy érezték, hogyha nem tesznek valamit, akkor egyéniségük fokozatosan feloldódik a kommunista önkényuralomban. Ellentmondtak ennek és visszautasították azt a gondolatot, hogy a Kelet felszívja őket. Hozzájárult ehhez még egy tényező, egyike a legfontosabbaknak. Míg a nyugativá válás a keletebbre élő népek számára előrelépést, felemelkedést, egy magasabb civilizációt jelentett, addig a szovjet példa átvétele lesüllyedéssel, alacsonyabb színvonallal járt és jár együtt. Egy nép sem akar lejjebb kerülni annál a foknál, amelyet már történelmi fejlődése során elért. Érthető, hogy minden népnek a további emelkedés a célja. Nem utolsó sorban ezért volt elfogadható Kelet- és Közép-Európában a Nyugathoz való kapcsolódás és ezért elfogadhatatlan a szovjet csatlósszerep.

Nem igaz azonban az, hogy a X. századi kereszténységgel ellentétben a XX. századi kommunizmusnak ne lettek volna hívői és "apostolai". Elég nagy számmal voltak. Ahogy a kereszténységet, úgy a kommunizmust sem csak tűzzel és vassal terjesztették. Missziónárius munka és odaadás bőven adódott az utóbbinál is. Kelet-Közép-Európában is sokan őszinte lelkesedéssel és odaadással szolgálták a kommunizmus ügyét. Jellemző módon, a népi demokráciák, nyomban stabilizálódásuk után, dühhel fordultak saját híveik és "apostolaik" ellen. A kereszténység is sokat megégetett bajnokai közül. Olyanokat is, akiket később szentté avattak. Az az alaposság és hatásfok azonban, amivel a kommunisták saját soraikat ritkították, példátlanul áll a század történelmében.

*

El kell ismerni, hogy a tizedik évforduló évében a kelet-közép-európai népek több szabadságot élveznek, mint 1956 előtt. Sok helyen magasabb az életszínvonal is. Más szóval : több elismerésre érdemes változásnak vagyunk a tanúi. A fejlődés ellenére, a legfontosabb tényező mégis változatlan : a szovjet rendszer összeegyeztethetetlen a kelet-közép-európai népek egyéni kultúrájával. Ezért fenntartása csakis erőszakon, nem pedig a népek egyetértésén alapulhat. Különben is a népi demokrácia, mint pártdiktatúra, a korábbi engedményeket — ha úgy kívánja — vissza is vonhatja. Sajnálatos módon pontosan ez történik ma Magyarországon.

A szovjet rendszer egész Kelet-Közép-Európában nem építő, összetartó erő, hanem a széthúzás forrása. Ez különösen tragikus a XX. században, mely a globális integráció kora. Az integráció — ha nem is könnyen, nem is ellenállások nélkül — részben faji és vallási deszegregációban, részben szupranacionális szervezetek megteremtésében jelentkezik. Ez a XX. század uralkodó irányzata. Ilyen vonatkozásban a szovjet, illetve a népi demokratikus rendszer teljesen csődöt mondott, olyannyira, hogy anakronizmussá vált. Képtelenek a kicsinyes, helyi, nemzeti torzsalkodásokat kiküszöbölni és például a nemzetiségi kérdést mindenki megelégedésére megoldani. Még csak nyoma sincs Kelet-Közép-Európa politikusai között federációs terveknek vagy kísérleteknek sem. A Szovjetunió képtelen volt olyan őszinte szupranacionális szervezetet teremteni, amelyet a tömegek támogatnának. Ehelyett a sovinizmus legvisszataszítóbb formáit termelte ki, mely, egyebek közt, a román vezetők erdélyi politikájában is megmutatkozik. Ez a szovjet rendszer igazi csődje.

Csu En-láj és a magyar forradalom

Közhellyel kezdem : a közlekedés forradalmának korát éljük. Mindenki utazik. Hozzáteszem : és sok utasnak a poggyászában el van dugva egy darab világtörténelem. Mi, újságírók olyanok vagyunk, mint a vámfináncok, belekotrunk az érkezők poggyászába és keressük a dugárut.

Helmeczi dr. mondja : "Mikor Pekingben jártam..."

— Mikor járt Pekingben ? — csapok rá.

Előbb el kell mondanom, hogy Helmeczi Lajos dr., a Debreceni Bőrklinika volt tanársegédje és volt budapesti kórházi főorvos jelenleg a New York-i Metropolitan Hospital orvosa. És miután New York minden tekintetben még messzebb esik Pekingtől, mint Budapest vagy Debrecen, a kérdés itt még helyénvalóbb. Hogy mikor is járt Helmeczi dr. Pekingben.

"Többször is jártam, mint az észak-koreai magyar kórház vezetője és a Koreában, Kínában és a orosz határvidéken élő magyar kolóniák orvosa. Kettős hivatásomnál fogva óriási területeket utaztam be, sokszor a Győri Vagongyár gyártotta kényelmes pullmankocsikon, (mert a kényelmes vasúti kocsik általában idegen síneken szaladnak). De nem erről akarok beszélni, hanem az utolsó pekingi utamról.

1956. júniusában érkeztem Észak-Koreába, ahol a magyar kórház, most már mint az ország egyik fontos egészségügyi intézménye, tovább működött, noha a háború, ami miatt a kórházat felépítették, már három éve véget ért. Ebben az időben már *olvadás* volt nemcsak Magyarországon, hanem a vasfüggöny mögötti világ minden magyar kolóniájában. Ekkor már doktor *urak* voltunk, nem elvtársak.

Azután jött október 23-a és néhány napig úgy látszott ott kint is, hogy a forradalom végérvényesen győzött. Ez alatt az idő alatt a tekintélyünk nagyon megnőtt a Távol-Keleten. A nép szinte büszke volt ránk A hivatalos körök pedig, a magyarok is, nem tudták, mitévők legyenek velünk, mindenesetre nagyon udvariasan kezeltek bennünket. November 4-étől persze mindez a visszájára változott : a nép sajnálni kezdett bennünket, a hivatalos körök előtt pedig *persona ingratá*-k lettünk.

Otthonról, családtagjaink, barátaink sorsáról hónapokig úgyszólván semmit sem tudtunk és ez mindennél jobban nyugtalanított bennünket. Ezért néhányan szorgalmazni kezdtük, hogy leváltsanak minket. Ez 1957. februárjában sikerült is és ekkor elindultunk hazafelé.

Pekingbe február 12-én érkeztünk meg és több mint egy hetet ott töltöttünk. A Kínai Kormány előzékenyen gondoskodott kényelmünkről, gazdag programot dolgozott ki számunkra és külön tolmácsot is adott mellénk. Pekingben nagy magyar kolónia élt ebben az időben : diplomaták, kereskedelmi kiküldöttek, technikusok, szakmunkások, diákok. Ezek nagyon megörültek érkezésünknek, boldogok voltak, hogy magyar orvosokhoz juthattak.

A beteg általában bizalmas az orvosához. Így azután nekem mindenki beszélt, nemcsak önmagáról, hanem mindenféléről. Az otthoni hírekről és a kinti dolgokról is, különösen, ha valami vonatkozásban voltak a magyar forradalommal.

Így jutott a tudomásomra egy figyelemre méltó történelmi adat, melyet alighanem eddig még senki sem hozott nyilvánosságra. Az eleinte kis adatocska épült, bővült, kiegészült. Az egyik elbeszélő megerősítette vagy helyesbítette, amit az előzők mondtak és így alakult ki a következő történet :

A forradalmat közvetlenül megelőző időkben Kínába érkezett egy 200 tagú magyar művészcsoport, a Honvéd Művész Együttes. Már ki volt tűzve és meg volt hirdetve fellépésük a Pekingi Operában is. Mikor a forradalom híre Pekingbe érkezett, az együttes tagjai között nagy nyugtalanság támadt, azonnal haza akartak utazni. Idegességük gyorsan átterjedt az egész magyar kolóniára. A pánik olyan méreteket öltött, hogy az egykori osztrák-magyar nagykövetség palotájában székelő magyar külképviselet tehetetlennek bizonyult és *sürgősen a Kínai Kormányhoz fordult segítségért.*

1956. október 27-én, tehát akkor, amikor még úgy látszott, hogy a forradalom győzött és nem lehetett kiszámítani a végső következményeket, összegyűjtötték a magyar kolónia, köztük a művészegyüttes tagjait és nem kisebb személy, mint Csu En-láj miniszterelnök intézett hozzájuk beszédet. A több oldalról megerősített szövegű beszéd, amely több mint egy óra hosszat tartott, a következőket foglalta magában :

'Önöknél most óriási események zajlanak. Mi megértjük nehéz helyzetüket és a nyugtalanságot, ami önöket elfogja szeretteik miatt, akiknek sorsáról semmit sem tudnak. Én azért vagyok itt, hogy megnyugtassam önöket.

Tudjuk, hogy a magyar nép el akarja zavarni az orosz *szakértőket*. (Nem katonákról beszélt, hanem szakértőkről, e x p e r t e k r ő l, ahogy kifejezte magát.) Szeretném, ha megértenék, hogy *a mi helyzetünk hasonló az önökéhez.* Nálunk is vannak orosz szakértők és nekünk is sok a bajunk velük. Arra gondolunk azonban, hogy a szakértők egyszer majd elmennek innen, de a házak, gyárak, utak, hidak, amiket az ő segítségükkel építettünk, a gépek, vasúti felszerelés, autók, fegyverek, amiket ideszállítottak, itt maradnak.

A nép azonban nem olyan türelmes, mint a vezetőség. Az utca embere látja, hogy *az orosz expert nem úgy él, mint a kínai nép.* Látja, hogy amíg neki önmegtartóztatással, erőfeszítéssel, áldozatokkal kell dolgoznia, *az oroszok elegáns lefüggönyözött luxusautókban száguldoznak, előkelő szállókban laknak, fényes éttermekben esznek* és ez egyáltalában nem tetszik neki.

Nem tudom, mi fog történni Magyarországon, de azt most megígérem, hogy azonnal egy repülőgépet indítunk Budapestre, amely elviszi az önök két képviselőjét, hogy otthon értesüléseket szerezzenek az itt élő magyarok családtagjairól.'

Ezeket mondta a többi között Csu En-láj, legalábbis ezek voltak beszédének azok a részei, amelyeket minden informátorom megerősített. Ami a megígért gép elküldését illeti, ez megtörtént és a két kiküldött vissza is tért Pekingbe a hozzátartozókról szerzett adatokkal."

*

A folytatás közismert : a kínaiak néhány nap alatt rájöttek, hogy a magyar események súlyosabbak, mintsem eleinte gondolták és fennáll az a veszély, hogy nemcsak a Szovjetuniót éri tekintélyveszteség, hanem az egész kommunista tömb darabokra hull. Akkor gyorsan megváltoztatták magatartásukat és ők sürgették Hruscsovnál a leghangosabban a magyar forradalom leverését. De a fenti történetből mégis kitűnik, hogy a magyar földrengés alapos tektonikus csuszamlásokat okozott a kommunista világ talajában s ha akkor még sikerült is az egység látszatát megőrizni, a későbbieket tekintve, komoly szerepe volt a történelmi jelentőségű bomlásban.

MÁRER GYÖRGY

FEJTŐ FERENC

Amikor a nemzet megtalálta önmagát

MÁR VÁRTUNK VALAMIRE, de nem erre ...

Az írók, diákok, újságírók mozgolódásából, ahogy a párttal szemben nagykorúsodtak, már látható lett ama totalitárius rendszer széthullása, amely 1949 óta szorongatta Magyarországot, — de mindez szónokias, békés s egyáltalán nem véres körülmények között. Az az elrendeződés, amelyet mind Magyarország, mind Lengyelország esetében elképzeltünk, rendben és törvényességben végbemenő átalakulás volt. Felülről jövő reform, egy központi vezetőség irányításával, amely — amíg ideje van rá — okosan engedne az értelmiségiek, írók, közgazdászok, a rendszer káderei nyomásának, akik reformokat kérnek, nem pedig forradalmat szítanak ; a kommunista Nagy Imre visszatérését a hatalomba, a szovjet párt XX. Kongresszusán bejelentett elvek alkalmazását Magyarországon.

A reformért harcoló írók, művészek, publicisták közül senki sem gondolt kataklizmára, viharos felfordulásra, az intézmények egészének kétségbevonására és még kevésbé a szigorúságából mindenképp engedő szovjet uralommal szembeni fegyveres ellenszegülésre. Senki nem gondolta komolyan, hogy a kritika fegyvere, Marx kifejezése szerint, a fegyveres kritika útját készíti majd elő, hogy az utca beleavatkozik az ügybe, hogy a nép nem éri be azzal, hogy segéderő legyen, hanem felzúdulva hallatja hangját.

NEMCSAK a távoli múltban, de újabban is lezajlottak forradalmak — gondoljunk csak az algériaira, a kubaira, a szent-domingóira —, amelyeknek éreztük eljövetelét, amelyekben volt valami elkerülhetetlen, ahol a tömegek lázadását csoportosulások, pártok, összeesküvések készítették elő. A magyar felkelést senki nem készítette elő, senki nem akarta, sem Keleten, sem Nyugaton. Ez a végkövetkeztetése az Egyesült Nemzetek Szervezete 1957-ben kijelölt különbizottságának is : "Megvizsgálva minden tényt, a Bizottság meggyőződése, hogy a magyar felkelésnek nemcsak nemzeti, de spontán jellege is volt."

A fővárosi értelmiségiek, a vidéki tanulóifjúság megmozdulását nem kísérte semmiféle olyan jel, amelyből egy közeli vihar kitörését lehetett volna jósolni. A felemelt hang és a düh, úgy látszott, elhatárolódik néhány ezer négyzetméterre, a Kossuth tér és az Egyetem közé. A kommunista párt két frakciója, a sztálintalanítás hívei és a sztálinisták, a nemzetiek és a moszkoviták vitatták egymástól a hatalmat. Magyarország meglepetéssel és bizonyos szkepticizmussal figyelte ezt a vitát.

A felkelés elkerülhető lett volna. Időben kellett volna sztálintalanítani, írta Jean-Paul Sartre, jól összefoglalva a problémát. Ha 1955-ben meghagyták volna Nagy Imrét a hatalomban, ha csak 1956. október elején visszahívták volna őt, elkerültek volna a felkelést. Más "ha"-kat is hozzátehetnénk. Ha Gerő Ernő október 23-án este másfajta beszédet tart... ha a Központi Vezetőséget késedelem nélkül összehívják ... ha ahelyett, hogy pánikhangulatban az oroszokhoz fordulnak segítségért, megkíséreltek volna lecsillapítani a tüntetőket, stb. Soha, valójában, még a Bourbon X. Károly alatt sem provokáltak butábban felkelést. A sztálintalanítás végzetszerű volt, a felkelés nem volt az.

DE VÉGZETSZERŰ VAGY SEM, mégis kitört. Vad erővel új valóság bukkant fel és váratlan, paradoxális, szokatlan helyzeteket teremtett. Mintha rémálomból ébredtek volna, a magyarok felkeltek a zsarnokság ellen, úgy látszott, feledve, hogy a zsarnok harmadik éve halott és utódai jobbszándékúak. Aztán, szembeszállva néhány egységnyi orosz tankkal, rosszul felkészülve az efajta harcokra, azt hitték, hogy legyőzték a világ egyik leghatalmasabb hadseregét. Elfeledték, hogy Magyarország földrajzpolitikailag a szovjet birodalom körében maradt, azt hitték, megvédi őket a világközvélemény tapsa ; a felkelő nép úgy szervezkedett, mintha felszabadult volna és független lenne. Már nem érte be félénk reformokkal, még radikálisokkal sem, de kihirdette — micsoda botrány! — a Nemzet szuverenitását. Nemcsak betetőzte egy politikai rendszer összeomlását, melyről sokan azt hitték, erős alapokon áll, s amely kártyavárnak bizonyult, de hamarjában új, demokratikus intézményeket létesített, mintha Magyarország most kezdené állami életét.

Már láttunk tüntetéseket, amelyek elégtelen rendőri erővel ütköztek meg és felkeléssé változtak. Láttunk hatóságokat, melyek hidegvérüket vesztve, bukásukat siettették. Láttunk munkásokat, akik a proletariátus diktatúrája ellen intéztek rohamot : Kronstadtban, Berlinben, Pilsenben, Poznanban. Amit még nem láttunk, az olyan lázadás volt, amely hirtelen terjedt át a fővárosról a vidékre s bátorságban mindenen túltéve véghezvitt, a végső és esztelen következményig, egy nemzeti és demokratikus felkelést s mindezt a legkedvezőtlenebb nemzetközi helyzetben.

A MAGYAR FORRADALOM, melyet a nyugati kormányok közömbössége mellett hamar szétzúztak a szovjet tankok, éppen kivételes jellege miatt megérdemli azok figyelmét, akiket érdekelnek a Történelem tanításai. A magyarság szokatlan forradalma — világosabban, mint azok a forradalmak, melyeket "szabályosaknak", szokásosaknak, szabványainkhoz híveknek neveznek — felfedett bizonyos lappangó ellentmondásokat ; a modern közösségek élete éppúgy ezekből áll, mint az első közösségeké is, ahol a hatóság együtt nő a "magántársadalommal" (a szó hegeli értelmében) és ahol a hatóság és a társadalom közti érintkezés sűrűsége elrejti az igények és a társadalmi kényszer közti feszültségeket. Az 1956. október 23-át követő felkelés, az első lövések, megmutatták a szinte teljes elválást a felső és alsó réteg között, az Állam és tömeg, szervezettség és spontanéitás, a hivatalos Magyarország és a valódi Magyarország között. Különös órája az igazságnak, amikor a párt, az állam, a minisztériumok, a parlament, a rendőrség, a hadsereg, a politikai és gazdasági igazgatás, — központi és vidéki, — a hatalom minden áttételes szervezete, a szakszervezetek, a tömegszervezetek felfedték tehetetlenségüket. A cenzoraitól megszabadult "társadalom-tudatalattiság" csakhamar kiáltásokban és mozdulatokban nyilvánult meg, melyek inkább eredtek a közhallucinációból, mint a politikai ésszerűségből. És a hallucináció ragályossá vált, Budapest külvárosának kis suhancaitól egészen a felnőttekig. A magyar nép négy napon át szabadnak hitte magát. Felszabadultságának bizonyos mámorában megszülte függetlenségének mítoszát és nem nyugodott, amíg nem sikerült megtestesítenie ezt a mítoszt Nagy Imre tragikus személyében, aki bár bölcs és mérsékelt ember volt, mégsem tudta megállítani a hullámot, inkább hagyta elsodorni magát és belefulladni az áradatba, mintsem hogy még egyszer elvált volna népétől.

A LEGYŐZÖTTEKNEK soha sincs igazuk, mondta egyszer kiábrándultan Lukács György. Semmi sem kevésbé biztos. A szokatlan forradalom, számos legyőzött szemében nem volt hiábavaló, mert megengedte egy egész népnek, hogy kimondja hangosan, ami a szívén fekszik és kifejezze évszázados álmát : a függetlenséget, a demokráciát, a semlegességet. És 1956. októberének fantasztikus eszmény- és intézmény-tömege óta senki nem tévedhet abban, mit szeretnének megvalósítani a magyarok, ha a népek önrendelkezési jogának érvnyessége a Dunáig terjedne.

Mítoszról beszéltünk a forradalom kapcsán. De voltak pillanatok, amikor úgy rémlett, a felkelés túlhalad a mítoszon, hogy felemelkedjék a megvalósulás szféráiba. Emlékezve a nemzet hagyományaira, az 1848-as, az 1918-as, az 1945-ös megismétlődő és hiábavaló kísérletekre, a magyar nemzet a szenvedély és testvéri gyöngédség túláradásában önmagával azonosult. Megtalálta lényegét. Az ilyen találkozásokat nem lehet elfelejteni.

REALISTA SZEMSZÖGBŐL értékelhetjük úgy a dolgokat, hogy egyáltalán nem okosak azok a népek (akárcsak az egyének sem), akik bizonyos erőviszonyok között megvalósíthatatlan álmokat kergetnek és ezzel éppúgy, hacsak nem jobban, nehéz helyzetbe hozzák a barátaikat is, az ellenségeiket is. De senki sem állíthatja, hogy a ma őrülete nem a holnap bölcsessége-e és semmi sem cáfolhatja, hogy a szokatlan — az egyetemes érzetében és a jövő ígéreteiben — nem gazdagabb-e, mint a szokványos. Igen, Milovan Gyilasznak igaza van, amikor a magyar felkelésben új jelenséget lát, talán nem is jelentéktelenebbet, mint a francia és az orosz forradalom.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

Három Iszonyat

Szempár

Öreg szemében elvetélt aranykor, magtalan jégkor a fiatalban, a köztük letaposott évszázadokra csak egy rózsa emlékszik rangrejtve a járdán.

Az igazi szabadító

Hiába vállalja hiú önvággal áldozatának, nem a tettes térdel ragadozó gyászban a letakart holtnál, mert a halálvágy zsiványbecsülettel titkolta a szöktetőt, hogy kifürkészhetetlen remekmű legyen a Szabadítás.

A látogatás

Az idegen kaputorony mögött azonban ismerősen fordult az utca. Tudtam már, mi vár a végében, a templom. Hát hazatértem.

Madame R. még mindig két húsvéti gyertyatartó közé ravatalozva lankadt heverőjén a régiségkirakatban. Friss meszelés alatt beheggedtek a gránátos laktanya aknasebei. De hogyan került átellenben a bérházak helyére szőlőskert és veteményes, hiszen rég feldarabolták. Azt hiszik talán, romlik emlékem a múltról s összecserélem századomat a copfos újjátelepítővel? Mégis biztam a helyben; ez az enyém.

Minden megváltozott a templomon túl, a kanyar torkolatában. Mekkora vásártér! S a sokadalom. Hova tűnt az óvárosi utcák bújócskája? Hét szöglet közt hol az ollót játszottak a házak azelőtt.

Borzött a tócsákon a jég. Karavánszállás volt a roppant tér, szekerek mögött abrakoltak a lovak, vasalt a vándorkovács, kezemért kapdosott egy jósnő, szoptató anyák melegedtek a máglyarakásnál. A férfiak tisztogatták a rézveretet.

S odébb a sátoros karácsonyi ünnep, már kopogó jégen. Szárnyasoltár énekelt egy fényes ablakon át. Szél rángatta a hevenyészett villanyhuzalokat, táncoltak a körték, mint hullámokban a bója. Ponyvák alatt Betlehembe gyűlt a világ: pengő sarkantyúja körül forog a pici Gáspár, elefánton jő, kígyókkal egy indiai hercegnő, hódolni a kisdednek.

Változott az évszak a magasban, nyár volt már a csipkés erkélyeken. Szépleányok könyököltek a rácsra, szemlélve odalenn a téli vásárt, legyezőjük sövénye mögül. A sötét gavallér, csákóban, szájára vont köpennyel állt mögöttük az árnyékban, mint aki bújik a rendőröktől vagy maga is kém.

Földgáz lobogott az ostorlámpákból, mintha égő keszkenőkkel köszöntene az ünnep. Szótlanul mosolygott rám a nép, szeretett vendégük voltam, akármi volt a nevem. Hát itthon vagyok.

Milyen más, mint azelőtt! — mondtam neked. Úgy értettem: mennyivel szebb ez a nomád karavánszállás, délszaki kikötő és betlehemes vásár a régi városnál, amelyből elvándoroltam. Nekem való.

De a kislány, kék egyenruhában, karja alatt tankönyvekkel meghallotta elhaladóban. Hátravetette fonott varkocsát és visszatekintett. Megfagyott a szívem. Esküszöm, kicsi lány, úgy értettem, hogy... El akartam fogni, de már futásnak eredt, szaladt az őrségre.

Futottunk mi is a néptelen erkélyek alatt. Merre van egérút, van-e szabadulás a folyton változó városból, amely azzal hiteget, hogy ismertem valaha? Emlékszel, bejövet csak futólag igazoltattak. S túl a kapun, emlékszel ugye, nem volt vizesárok. Szaporodva elém ugrottak a szűkülő utcák. Hol a kaputorony? Nem feleltél, mert te is — te is! — a kislányhoz szegődtél, együtt szaladtatok az őrségre. Nyúlt a zsákutca, kezem után kapott valaki. S az útlevelem?!...

Megszólaltak a szirénák. 1965. november 4

Olasz írók üzenete az Irodalmi Újságnak

Ignazio Silone

Az 1956-os magyar forradalomnak a nemzetközi és intellektuális élet szempontjából ugyanaz a jelentősége, mint ami húsz esztendővel ezelőtt a spanyol polgárháborúnak. Világosan megmutatta, hogy ki áll az egyik oldalon és ki a másikon, kik a valódi védői és harcosai a szabadságnak és a fejlődésnek, s kik azok, akik szemben állnak vele.

Luigi Barzini

A magyar forradalom olyan esemény volt, amelyről évszázadokon át megrendüléssel fognak az emberek beszélni. Olyan volt, mint egy orkán, amely megtisztította az eget.

A számtalan esemény közül, amelyről akkoriban hallottam és olvastam, sohasem fogom elfelejteni azt, amely a vörös zászlókkal kapcsolatos. A vörös lobogó mindig a munkásságnak, a kommunizmusnak volt a szimbóluma. A magyar forradalom alatt azonban olyan tankok, amelyeken vörös zászló lengett, lőttek a magyar munkásokra, sőt a magyar kommunistákra is. S ezzel a ténnyel leleplezték a munkásság igaz árulóit, lelepleztek egy egész hamis retorikát és megtanították Európát arra, mit is jelent egy kommunista rezsimben élni.

A magyar nép hősiessége minden tisztességes embert meghatott és minden tisztességes ember gyászolt, amikor az elnyomó kegyetlensége vérbe fojtotta a forradalmat.

Indro Montanelli

Az 1956-os magyar forradalommal kapcsolatban — s hangsúlyozni akarom, hogy forradalom és nem ellenforradalom, ahogy a kommunista propaganda nevezi — számtalan élményem és emlékem van, hiszen — mint a "Corriere della Sera" tudósítója — Budapesten voltam a dicsőséges és a tragikus napok alatt.

November 2-án hajnalban a bécsi olasz sajtóattaséval és Mateotti képviselővel Bécsbe indultam, hogy onnan telefonáljam tudósításaimat Milánóba, mert a budapesti telefonok nem működtek jól. Tíz óra körül ijesztő számú tank között találtuk magunkat. Az első pillanatban azt hittem, magyar tankok és boldog voltam, hogy ilyen remekül felszerelt hadserege van a forradalmároknak. Amikor azonban jobban megfigyeltem őket, láttam, hogy minden felírás cirill betűs...

A tankok arra kényszerítettek minket, hogy a határig közöttük haladjunk s mikor Hegyeshalomhoz értünk, s azt reméltük, átmehetünk Ausztriába, gépfegyveres orosz katonák visszafordították kocsinkat.

Ahogy újra Budapestre értem, kétségbeesetten kerestem magyar barátaimat, hogy értesítsem őket arról, mi történt. Király Bélát nem találtam meg egész nap, de végül sikerült beszélnem Losonczy Gézával, aki akkor miniszter volt. Elmondtam neki, mit láttam, de nem hitte el. Megmagyarázta, hogy ezek a kivonuló orosz harckocsik, hiszen a Szovjetunió megígérte, hogy ki fogja vonni csapatait Magyarországról. Hiába erősködtem, hiába mondtam el részletesen mindazt, amit láttam, nem hitt nekem. Végül is ő győzött meg engem. Utóvégre — gondoltam —, talán tévedek, a magyarok jobban ismerik az oroszokat, mint én ... Utólag végiggondolva, persze, inkább az a valószínű, hogy Losonczy még reménykedett valamiféle békés megoldásban és ezért igyekezett engem megnyugtatni.

Hangsúlyozni szeretném : dicsőség a legyőzötteknek. Nem hiába haltak meg azok, akiknek életét a szovjet fegyverek kioltották. A magyar forradalomnak köszönheti Itália és az egész világ, hogy lelepleződött a kommunizmus igazi arca. A világ magatartása a kommunizmus irányában és részben maga a kommunizmus is megváltozott 1956. októbere óta.

SZABÓ ZOLTÁN

TÍZ ÉV MÚLVA

HAZAI LÁTOGATÓIM gyakorta panaszolták, hogy az egészen nyílt, valóban őszinte, témák lényegéig is eljutó beszélgetés ritka a mai Magyarországon. Barátok közt is, négyszemközt is. Idősebbek és ifjabbak közt meg éppen elképzelhetetlen. Részben ez bírt rá, hogy az itt következő párbeszédet, társam engedélyével, kiadjam nyomtatásban. A beszélgetés — ennek folyamán én inkább csak megjegyzéseket tettem és kérdéseket tettem fel — éreztet egyet s mást egy hazámfia élettapasztalataiból, pályafutásáról. Utal szemléletére, gondolkodásmódjára és elveire is.

Huszár Lászlót, aki nálam húsz évvel fiatalabb, 1956. novemberében ismertem meg. Néhány nappal azután, hogy Budapestről, illetve Győrből — ott érte november negyedike — Londonba érkezett. Révai András barátom jóvoltából találkoztam vele az ő lakásán. Huszár László volt az első a forradalomból jött fiatal ember, akivel találkoztam. Így a vele töltött este, magától értetődik, nem volt, nem is lehetett pusztán társas együttlét a szó szokványos értelmében. Aki a forradalmi heteket, a hónapokat, amik megelőzték, s az éveket, amik kiváltották, külföldről figyelte, az első szemtanúban és résztvevőben, akivel találkozott, új idők emberét kereste, különösen, ha a háború óta felnőtt korosztályhoz tartozott. A vendégfogadás szívélyes gesztusai mögött a tájékozódó vizsgálódás ösztöne kutatott. Hamar kiderült, hogy nemcsak bennünk.

Huszár mondhatni szigorúbban vizsgáztatott minket, mint mi őt, s gyanakvása a mienket feltétlenül felülmúlta : ez a korkülönbség miatt is könnyen érthető volt. Válaszaink azonban, így rémlett, inkább oszlatták, mint fokozták fenntartásait : másfél óra múltán hangot váltott. Nem kérdezett többé. Beszámolt. Tényekről, fejleményekről. Arról, hogy ezeket ő mikor hogy ítélte meg. Aktatáskáját is elővette. Belőle forradalmi újságpéldányok kerültek az asztalra : illusztrációnak ... Fokozódó kíváncsisággal figyeltem. Főleg azt, hogy mennyire hiányzik belőle az idegenbe vetődő ember bizonytalansága. Az a formátlan félelem, ami a kivándorlót jellemzi a kiérkezés kezdetén. Az a makacs múltbakapaszkodás, ami az emigrált politikusok sajátja. Ennek nyoma se volt a látogatóban. Mindezt magabiztos tartás, talán póz, helyettesítette. Roppant öntudatosan beszélt. Véleményéhez kérdőjelezés után ragaszkodott igazán. Mint azok, akik saját nézeteik mögött nemcsak saját magukat tudják. Úgy érvelt, értékelt, tájékoztatott, mint aki megbízásban jár, s illetékességéhez kétség sem férhet.

Volt megbízólevele is. Ezen a budapesti Forradalmi Diákbizottság hatalmazta fel, hogy a győri Nemzeti Bizottsággal tárgyaljon nevében. Látnivalóan úgy érezte, hogy a mandátum érvényét a Csatornán túl se veszti el. S ennek az estének lehetett valamicske része abban, hogy később is mindig zavarba hozott, ha ötvenhatosok, különösen a fiatalja, egy hajótörés menekültjeiként viselkedtek. S nem egy forradalmi tapasztalat hordozójaként.

HUSZÁR LÁSZLÓVAL a következő években sűrűn találkoztam. Munkatársam is volt egy ideig. Ő szervezett, vele egyívásúakból, egy asztaltársaságot, ahol szívesen láttak. Pályáia, egyetemi posztra. Afrikába szólította később. Amikor visszatért, elhívtam egy hosszabb, kényelmes szócserére. Kezdetben természetszerűen főként afrikai munkájáról és tapasztalairól volt szó. Szerénytelenség nélkül beszélhetett a sikereiről : Kumasiban az építész fakultáshoz tartozó egyetemi kutató intézet vezetője lett. 18 község és város terveinek az elkészítését irányította. Amate városban a főutcát, hálából, róla nevezték el. Később szóba került a múlt is, a gyerekkor, Magyarország. Mindaz, ami gondolkodását formálta, alakította. Mivel mindezt főként az összefüggéseiben igen érdekesnek találtam, ajánlottam, hogy ismételjük meg a beszélgetést, ha tudjuk. De úgy, hogy magnetofonszalagra vesszük. Hátha szolgálhat tanulsággal, másoknak is.

Hogy az itt közölt passzusokból mi az, ami Huszár Lászlót jellemzi, s mi az, ami közös vonásokra utal e korosztály más tagjaival ? Olyan kérdés, amelyben döntésre természetesen nem én vagyok a hívatott ... Hanem annak az ifjabb külföldi magyar értelmiségnek a tagjai, amelynek kiszármazása, külföldi tanulóévei maradhat vesztesége s lehet nyeresége a magyarságnak. A kérdést ők maguk s a jövő dönti majd el. Azt azonban kötelességemnek érzem, hogy közzétegyem ezt a feljegyzést arról, hogy mit gondolt országról, világról, életről, értelméről, életcélokról ennek a korosztálynak egy értékes tagja, tizedik külföldi esztendejében.

*

— Hol születtél ?

— A József körúton.

— Érettségid óta 15 év telt el, ötöt Magyarországon.ötöt Angliában, öt esztendőt Ghanában töltöttél. Hogy történt ez ? Látsz rendszert, logikát ebben ?

— A részletek kialakításában — azt hiszem — a véletlené volt a főszerep. De a véletlenek nagy tömegben hevernek szanaszéjjel az ember körül. Annyi van belőlük, mint az álláshirdetésekből a vasárnapi lapokban. Abban azonban van rendszer, hogy ezek közül a véletlenek közül az ember mit ragad meg ? S mi emelkedik ki az emlékezetéből ? Ezek adiák az ember céltudatosságát. Én például 1961. nyarán az álláshirdetések közül éppen egy ghánait választottam. Hogy ezt a választást összefüggésbe hozzam az életemmel, ahhoz a gyerekkoromba kéne visszamenni.

— Családig ? Iskoláig ?

— Édesapám kétségtelenül hatott rám. Az egyik tanárom is hatott. Talán nem is azzal hatottak amire tanítottak. Hanem azzal, a h o g y a n éltek ... Minél távolabb kerülök időben, annál tisztábban látom ezt a hatást. Édesapám orvos volt. A mai napig ő az egyetlen orvos, akiben igazán biztam. Ő alapította meg az első magyar koraszülöttkórházat. Az, hogy kiváló, nehezen nélkülözhető specialista volt, bizonyos stabilitást adott az otthonunknak. Nehéz időkben, változó rendszerekben. Annyira lelkiismeretes ember volt, hogy sokszor arra gondoltam — talán gonoszul — hogy vajon miért megy az olyan ember orvosnak, aki olyan nehezen viseli el, ha az emberek betegek, és azt, hogy van betegség, általában... Persze ma már tudom, hogy csak az ilyen embernek volna szabad orvosnak mennie ...

— Gondoltál rá, hogy orvos leszel ?

— Apám ezt szerette volna. Mégis éppen ő terelt, saját példájával, és talán akarata ellenére, a természettudományoktól a közéleti érdeklődés felé. Van olyan helyzet, amikor az is közéleti cselekedet, politikai magatartás, ha egy ember megalkuvás nélkül őrzi meg a maga, a szakmai és személyi integritását. Apám ilyen ember volt. Kevéssel a halála előtt, amikor már szívtrombózissel feküdt otthon, politikai okokból felfüggesztették állásából. Később, halála után, volt felettese hivatott ... S megmutatta apám káderlapját. Ez 1952-ben történt. Apám bűnei között, a káderlapon különös tételek szerepeltek. Az, hogy nem engedte el a szolgálatban lévő ápolónőket pártgyűlésre. Az, hogy megjelent egy tudományos cikke egy amerikai szaklapban. Az, hogy kapcsolatban maradt olyan barátaival, akiket nemkívánatos elemnek bélyegeztek. Apám állítólag tudta, hogy mi volt a káderlapján. Bizonyos mértékig talán ez is súlyosbította betegségét. Arra azonban sohasem gondolt, hogy engedjen a nyomásnak, hogy változtasson a magatartásán. Legkedvesebb tanárom — a Lónyai utcai Református Gimnáziumba jártam — közéleti érdeklődésem felkeltésével hatott fejlődésemre. Az iskolában 13 éves koromtól kezdve évekig szerkesztettem egy diáklapot. Témáim irodalom és filozófia voltak, és idézetek. Ezek kiválogatása mögött azonban közéleti érdeklődés, politikai állásfoglalás volt, így a lapban is politikai tartalmat nyertek. Ez persze jelentéktelen, igyekezet volt. De abban a helyzetben — s ez adta a pátoszát — a maga eklektikus módján valójában a készülő kommunista jövővel szemben keresett progreszszív alternatívát.

— Mikor ?

— 1946-ban, 47-ben, 48-ban. A kommunista hatalomátvétel után kerültem először választútra. Jövőm felől. Úgy éreztem, hogy társadalomtudományi vagy politikai tanulmányokra nem lesz lehetőség Magyarországon. Hogy közgazdasági egyetemen nem lehet reális politikai szaktudást szerezni. Ezért külföldön akartam tovább tanulni. Szüleim beleegyezésével — már akkor — megpróbáltam kijutni Angliába. Útlevél kérelmemet azonban elutasították. Maradt az illegális határátlépés. 1949-ben találtunk egy embercsempészt. Vállalkozott rá, hogy tízezer forintért átvisz a határon. Értem jött Pestre, ahol az összeg felét felvette előlegbe. Együtt lementünk Sopronba. A vonaton akkoriban még nem voltak igazoltatások. Az éjszakát egy bableves szagú kifőzde fölött töltöttem : a csempész másnap akart indulni : másnap éjjel vannak barátai őrszolgálaton — mondta. Másnap, 11 óra után, sötétben, elindultunk. De mintegy tíz perc múlva egy dülőút két oldaláról két civilruhás ÁVÓ-s ugrott elő. "Álli, vagy lövök !" — kiabálták. Megálltam. A csempész azonban — anélkül, hogy gyorsított volna a léptein — tovább sétált. Őt nem tartóztatták fel : máig is azt hiszem, hogy agent provocateur volt. Éjszakára a soproni ÁVÓ-ra vittek. Másnap reggel átvittek a szombathelyi ÁVÓ-ra. Ott 12 napig tartottak magánzárkában, kihallgatás nélkül. Közben szüleim értesítést kaptak Bécsből, hogy én oda megérkeztem. Ki is fizették a 10.000 forint második felét. A csempésznek. Hogy a jövedelem az ÁVO kasszáját gazdagította-e, azt nem tudom. De lehet, hogy ez történt.

— Hány éves voltál ?

— Tizenhat.

— Élmény ?

— Nem hinném. Mindent egybevetve ez a 12 nap inkább hasznos tapasztalatokkal szolgált. Ha megvertek, vagy megaláztak volna, talán másképp lett volna. De nem ez történt. Igaz, hogy szemtanúja, illetve fültanúja lettem annak, hogy mit csináltak másokkal. Igaz, hogy egy őr azzal fenyegetett, hogy "ott fogok elrohadni". De olyan is volt, aki kenyeret csempészett a zárkámba. Mindennek — érdekes módon — az lett az eredménye, hogy ezután kevésbé féltem az ÁVÓ-tól. A titkosrendőrségnek két nagy fegyvere van. Az egyik a fizikai terror. A másik az a misztika, ami tevékenységüket körülveszi. Számomra Sopron és Szombathely ezt a fenyegető misztikát oszlatta el. Tudtam milyenek !

— El is ítéltek ?

— Két hétre. Ezután visszatérhettem Budapestre. És az iskolámba, ahol mint az osztály első börtönjárt diákjának, megnőtt a becsületem : az osztály szorosabb baráti közösség lett számomra. Közösség, ami együtt érez, mert egyformán érti a dolgokat. Ez természetesen ismét tovább fokozta a közéleti ambicióimat, még a Rákosi-évek alatt — 1951-ben érettségiztem. Nemcsak irodalomból és történelemből, hanem matematikából és fizikából is jelesen. Ezért is határoztam úgy, hogy a Műszaki Egyetemre megyek, az építészmérnöki karra : szakembernek mindig van visszavonulási lehetősége, ha a részvétel a közéletben az integritását fenyegeti ... 1956. májusában végeztem el a Műszaki Egyetemet. Ennek később itt láttam hasznát Angliában. Amikor a forradalom után ideérkeztem.

— A forradalom csak növelte a meglévő politikai érdeklődést benned ? Vagy adott is hozzá valamit ?

— Határozott kötelességérzést adott hozzá. Ezért kezdtem írni később politikai kommentárokat magyarországi és elsősorban afroázsiai kérdésekről, már itt Londonban, ahol már két héttel érkezésem után volt építészmérnöki állásom. Egy év múlva 1957-ben, sikerült megvalósítani régi vágyamat : itt, beiratkozhattam a londoni egyetem gazdasági és politikai tudományokkal foglalkozó fakultására. Új diákéveim alatt, 1960-ban, Ankerl Géza barátommal együtt kidolgoztunk egy memorandumot, ez a magyar kérdést nemzetközi kontextusba állította : "Magyar javaslat a depolarizációra" — ez volt a címe. Saját költségünkön szétküldtük külügyminisztériumoknak, újságoknak és jelentősebb személyiségeknek is. Moszkvába is küldtünk, Washingtonba is. A visszhang meglepő volt. Olyan kiváló emberektől kaptunk leveleket, mint Adlai Stevenson, George Kennan, Chester Rowles, Mendès-France. Amerikában, Svájcban és Londonban egyetemeken is megvitatták az emlékiratot. A visszhang meggyőzött arról, hogy van lehetőség magyar érdekű politikai cselekvésre külföldön. Föltéve, hogy a magyar kérdést nem izoláltan, hanem nemzetközi összefüggéseiben veti fel az ember. A londoni egyetemet 1961-ben végeztem el. Úgy éreztem, hogy a keleti és nyugati politikai rendszereket már ismerem. Csak a kialakulatlan afro-ázsiai államokat nem. Így akadt fenn a pillantásom azon a hirdetésen, ami egyetemi kutató posztra keresett jelentkezőt Ghanába. Olyan embert kerestek, akinek építészeti vagy gazdaságtudományi képesítése van. Nekem megvolt az Budapestről, ez Londonból. Így az állást azonnal megkaptam. Ebben talán benne van a válasz arra a kérdésre is, hogy van-e rejtett összefüggés életem változásaiban.

*

— Mennyire ismerted meg diákkorodban Magyarországot ?

— Elég sokfelé jártam. Kiskunhalason a nagyapám háza, a Balaton mellett az almádi Öreghegy volt állandó zarándokhelyem egy évtizedig. De jártam Pécs és Szentgotthárd környékén a Dunántúlon, hogy Sopront és Szombathelyet ne említsem. Jártam a legnagyobb tanyavárosban a Tiszántúlon, Csorvásón.

— Londonból mikor utaztál el először ?

— Az első adandó alkalommal.

— Vagyis ?

— 1957. Húsvétján. Párizsba mentem át. Két hétre. 1957 és 1961 között, a londoni diákéveim alatt jártam a legtöbb nyugat- és délnyugat-európai országban. Hol autóstoppal, hol bérelt kocsival.

— Kumasiból bejártad Afrikát? Ugyanígy ?

— Csak a környező nyugat-afrikai országokban jártam. Togóban. Dahomeyban. Nigeriában és Guineában. Ghanát ezeknél gazdagabb és szervezettebb országnak láttam. Togóban és Dahomeyban viszont a szegénység ellenére a franciáknak sikerült a mediterrán egy sajátos, idillikus válfaját meghonosítani. Ghanából is Európába jártam át : három hónap fizetett szabadságom volt minden évben, útiköltségemet is fizették. Repülőgépre Kumasitól Londonig. Ez lehetővé tette, hogy sokfelé utazzam úgy, hogy megállok közbeközbe. A kitérőkért persze nekem kellett fizetni az árkülönbséget. Így töltöttem el hat hetet az Egyesült Államokban is, így jutottam el Görögországba és Olaszországba is. Jeruzsálembe is elkerültem, Ghanát képviseltem egy nemzetközi építészkongresszuson.

*

— Ért-e valaha súlyos csapás ? Aminek az emléke is keserves ?

— ... ért ... Édesanyám 1957-ben kijött utánam Londonba. Egy évvel később különböző panaszai voltak és befeküdt egy kórházba kivizsgálásra. Egyik látogatásom alatt az orvos beüzent értem, és közölte, hogy anyámnak rákja van, és bár megpróbálják megoperálni, reménytelenül beteg. Néhány perc múlva visszamentem a kórterembe és megnyugtattam anyámat, hogy nincsen semmi komoly baj. A váratlan információban levő csapás, amikor az ember tehetetlenségében csak színészkedni és hazudni tud, ami még a szomorúságát is megalázza — ez volt a legnagyobb nyomorúságom.

— Volt idő, aminek minden mozzanatára emlékszel ?

— Volt. 1956. nyara Magyarországon.

— Miért ?

— Sem azelőtt, sem azután, se ott, se másutt nem éreztem magam olyan szabadnak, mint akkor, ott.

— Miért éppen : szabadnak ?

— Talán azért, mert az ember úgy érezte, hogy alakulásra érett a helyzet. S hogy a helyzetet a z o k alakítják, akik á t é r t i k. Így ő maga is, ha megértette, hogy miről van szó. A szabadságérzésnek ez a fajtája alighanem abból adódott, hogy ez a helyzet nemcsak elképzelésekre adott lehetőséget. Hanem egyben az elképzelések megvalósítására is. Legalábbis így érezte az ember.

— Ez a szabadságérzés Magyarországhoz kötődik. Magyarországon 56-hoz. Vagyis egy forradalmi szituációhoz ? Mi váltotta ki a forradalmi helyzet elemei közül ?

— A fluiditás.

— Minek a fluiditása ?

— Az államhatalomé. Ahogy akkor mondták, a hatalom a tömegek uszályába került.

— Végső fokon a tömegeknek köszönhetted ?

— ...ők teremtették.

— Hogyan ?

— Nem tudom. A levegőben volt.

— Hogy-hogy a levegőben ?

— Az ember érezte, vannak dolgok, amit az emberek, a többiek, a tömegek elfogadnak. S vannak dolgok, amiket nem fogadnak el. Ez közvetlenül érezhető volt. Benne volt a levegőben. Az is hogy a tömegek döntenek.

— Miről ? Ki mellett ? Ki ellen ?

— A politikai rendszer ellen. A gazdasági berendezkedést nem vitatták. A politikai rendszer viszont nyílt vita tárgya lett, s elítélték. Mást kerestek a helyébe és lehetőség látszott arra, hogy valamit tegyenek is érte.

— Tenni valamit — mondtad. A szabadság számodra — nem pusztán szólásszabadság, mozgásszabadság, habeus corpus, hanem...

— ...hanem egyben cselekvési lehetőség is.

— Egyénileg, vagy közösen ?

— A kérdés buktató.

— Szándékkal ...

— Közösen.

— "Küzdés a szabadságért, de köznek részvétele nélkül..." írta Kölcsey a magyar homo politicus helyzetéről...

— A köznek részvétele nélkül szabadságküzdelem csak elbukhatik. Ami fölvet egy másik kérdést. Ezt így fogalmaznám : lehete az ember szabad ugyanígy, a saját hazáján kívül ? Azon a társadalmon kívül, amelyben felnőtt ?

*

— Honvágyad van-e ?

— Nincs.

— Alkalomadtán se volt ? A múltban se ?

— Visszavágytam hazai emlékeket. Hajnalba nyúló vitákat barátaimmal. Ugyanennek a megismétlése azonban ma, Magyarországon nem volna lehetséges. A barátaim nagy része külföldön van. A régi vitát közös dolgainkról Genfben, Londonban vagy Párizsban folytattuk és folytatjuk.

— Hazalátogatásra gondoltál-e ?

— Gondoltam. De nem annyira honvágy miatt. Inkább intellektuális kíváncsiság miatt. A kettőnek nincs köze egymáshoz. Egy másik kívánságom van közel a honvágyhoz. Egy másik hiányérzet, a cselekvésé ! Olyan cselekvésé, aminek Magyarország a tárgya. Nem nyaralni szeretnék Magyarországon, hanem tenni szeretnék valamit érte...

— Idekinn ?

— Nem az a kérdés, hogy az ember hol csinál valamit ? Hanem az, hogy mit csinál ? Hogy annak, amit csinál, van-e vagy lehet-e valóságos haszna az ország vagy a nép számára a jövőben ? Egyébként Magyarországon az a baj, hogy megvan a cselekvésre buzdító környezet, de nincs meg a cselekvés lehetősége ! Külföldön megvan a cselekvés lehetősége, de nincs meg az erre buzdító környezet ! Bár a távolság nem föltétlenül eltávolodás.

— Mikor nem eltávolodás ?

— Ha az ember ismeri a hazai gondokat ! Ha kapcsolódik hozzájuk. Ezt a kapcsolódást én ígyekeztem fenntartani, sőt elmélyíteni az elmúlt tíz év alatt. Az talán még előny is, hogy Magyarországot ma már nem csupán egymagában látom. Engem körülvevő zárt világ gyanánt. Hanem nyugat-európai, sőt afrikai távolságokból is. Ez még a magyarságomnak is inkább hasznára, mint kárára van. A távolság azonban egymaga nem elég ahhoz, hogy az ember ne rekedjen meg egy kondicionált, mozdulatlan, magyar világképben. Ehhez az is szükséges, hogy a körülötte lévő közösséggel is tartalmas, alkotó kapcsolatba kerüljön. Különben az ember provinciálissá válik külföldön, miközben a hazai változások fonalát is elveszti. Beilleszkedés egy másik társadalomba és hűség a magyar néphez nem egymást kizáró ellentét. Ami engem meglepett, amint azt Te is észrevetted, 1956. decemberében, az volt, hogy neked menynyire sikerült a hazai hangulatot nemcsak intellektuálisan, de emócionálisan is megérteni. Ma már látom, hogy ezt elérheti az ember passzív részvétellel a magyar szellemi életben. Azzal, hogy mi figyelemmel követjük az otthoni eseményeket. Az otthoniak pedig megismerik, esetleg felhasználják külföldi munkánkat. Ha az én munkám tanulságaiból használható valami Magyarországon, az öröm nekem. Hasznosság alatt értek készenlétet is, aktív részvételre. Arra a pillanatra, amikor az igény és a lehetőség erre Magyarországon felmerül. S ha ez már elvfeladás nélkül lehetséges.

IGNOTUS PÁL

OKTÓBERI VALLOMÁS

GYALÁZAT VOLNA hallgatni róla. Gyalázat volna hazudni róla. Tömeggyilkossággal felérő hebehurgyaság volna elmondani róla az igazat.

Legalább abban legyünk őszinték, hogy ne tetessük az őszinteséget ; vállalhatjuk, hogy "csakis az igazat" valljuk, — ez talán még telhet embertől, — de nem a "teljes igazat".

Megvallhatjuk, hogy összefogódzva botorkáltunk s sötétben, tíz vagy tizenöt millió magyar, egy fény felé nyomulva, amelyről nem tudtuk, honnan világol. Az eszme bizonytalan volt, a fény bizonyosság ; az, ami akárhonnan is, a Sztálin halálával ütött résen át sugárzott felénk. A fényhez vonzódni, ez volt a nemzet egysége, s beletartozott mindenki, aki nem a számonkéréstől rettegett — sőt részben az is. Valamit egyformán akartunk. Nem egyetértően akartuk. Ki mindenki hágott a másiknak lábára, ki rúgott be a hirtelen fénytől, — minél sötétebb agy, annál vérmesebben, — hogyan és hányfelé hadonászott a rengeteg egyet-akaró : szép volna erről nyíltan számot adni. Hanem épp ez az, ami lehetetlen, amíg a számadás a fegyveres győzők ócsárló lármáját erősítheti. A tilos megemlékezés épen tartja a rózsaszín ködfátyolt.

De a fátyolon át is kirajzolódik egy és más, olyan végérvényesen, mint egy geometriai ábra, s olyan bódulatosan, mint egy szerelmi vallomás.

AZT A FORRADALMAT én azért szerettem, mert a szellemben fogant. Persze ez minden forradalomra áll és egyikre sem. Egyikre sem, mert nincs olyan kor és ország, amelynek két- és négylábú lakói ne zabálógépek volnának minden előtt. Viszont olyan sincs, amelyben ne költők és bölcselők látomása szolgálna ürügyül és ösztökül a (gyakran írástudatlan) tömegnek, hogy a rabság várbástyáit lerombolja, zsarnokvért igyon képzeletben és néhány kalóriányival feltornássza az átlagos ételfogyasztást a gyakorlatban.

Amennyire azonban árnyalatok mégis számíthatnak : a magyar forradalom valamivel közvetetlenebbül volt a szellem szülöttje a legtöbbiknél. Nem mintha annyira tagolt lett volna a gondolatvilága. Csak mert annyira írói, művészi és diáki izgalomból fakadt a nyugtalansága. Az, hogy egy inkvizitori kukac belemászott valamelyik regényírónk jelzőjébe, ugyanúgy felizgatta a sokaságot, mint hogy megint egyszer megnyirbálták a kenyerét vagy meghosszabbították a napi robotidejét. Annak a sokaságnak fogalma sem volt arról, hogy az a jelző miért helyénvaló ; de tudta, amit a regényíró olykor nem tudott, hogy a jelző sérthetetlenségével a betevő falat és a napi pihenő nyugalma csorbul meg s hogy az egyszobakonyhás életér fülledt méltóságának védelme az elefántcsonttorony bejáratánál kezdődik. Kitől tanulták ? Nyilván József Attilától. Attól, akiről sejtelmük sem volt. Irtózatos, hogy mennyire nem. Nekem, hazulról, kiszökésem után, 1957-ben, nyilvánosan orrom alá dörgölte a hatalomba emelkedett együttes egyik vezérszónoka, hogy bezzeg együtt doboghat a szívem azokkal a szabadságharcosokkal, akik valahol Szárszón a József Attila szobrát ledöntötték. Megdermedtem. Nem mintha nem hallottam volna ennél nagyobb szörnyűséget ; nem lehettem volna méltó társa József Attilának, ha a kőhullást, bármilyen ábrába faragott kőét is, fájóbbnak vélném a vérhullásnál. De a tudatlanság bődülete a képrombolás mögött, az még a tömeghalálnál is gyászosabb. Igaz ez ? Megtörténhetett ? Ezt tudakoltam, amikor több mint nyolc év múltán hazalátogattam. "Meg bizony." Egy sóhaj volt a válasz, kérlelő szempillantással. "De mit tudtak azok a rekitüzesedett srácok József Attiláról? Csak azt, hogy Rákosi emeltetett szobrot neki." Azt nem tudták, hogy ő volt az, aki harmincnégyben, harmincötben vívta meg a maga ötvenhatos forradalmát a sztálinista *apparátus* ellen. Meg a maga világháborúját is a Tengely ellen, amely lehengerelni készült Európát. A két totalitárius önkényuralmat kísértetiesen egynek tudta ; "...dünnyögj egy új mesét / fasiszta kommunizmusét" csúfondároskodott anélkül, hogy illusztrációul Sztálin és Ribbentrop ünnepélyes kézfogását bevárta volna. Mindebből semmit sem tudtak róla a háború után fölcseperedettek. "Tessék elhinni, nem volt könnyű", folytatta az egyik fiatal, akit kikérdeztem , "én a középiskolában unalmas, émelyítő költőnek éreztem azután, amit róla káráltak. Aztán az egyetemen... micsoda papirostömegen, milyen frázishegyeken kellett átrágnom magam, amíg eljutottam a harminchatos József Attiláig és rájöttem, hogy ő az, aki legtöbbet mond nekünk, mert mindent kimond, ami nekünk fáj..." Hányan tudják ma? Kevesen otthon, s itt kinn se többen. Bűvölete még mindig az olajlenyomaté, nem az igazságé. Csak nagyon lassan kezd valami átderengeni abból a sürü értelemből, amit ő úgy hívott, hogy *szép szó*. De ha valami mocorgásnak nem indul ötvenháromtól ötvenhatig, még csak nem is derengene.

...ÉS SZERETTEM azt a forradalmat, mert halálmegvetésre mutatott példát. Ezt lúdbőrző háttal írom ide, restelltem a pátoszát akkor is, amikor belém szállt. Ifjúkori életelvemet tagadtam meg vele, vagy legalábbis a pózomat. Valamikor "A gyávaság dicsérete" címen cikkeztem *A Toll*-ban s nyelvem csettintve idéztem az Erazmus rávágását, hogy a bátorság a zsoldos erénye, az írástudó inkább mentse az irháját s elméjével iparkodjék a közösséget szolgálni. Hanem könnyű volt Erazmusnak. Ismert máglyákat, hüvelykszorítókat, lélekkufárokat, dühöngőket, de nem érte meg Hitlert. S ha Hitler nem lepte volna is meg, mert nagyon beillett szemléltető példának elképzelésébe a barbárságról : elbámulhatott volna azon, hogy a testi bátorság hiánya hogyan posványosítja el az erkölcsöt és az értelmet, az egyetemen képzettekét még szégyenletesebben, mint a tömegét. Hitler és a fiók- és pót-Hitlerek burjánzásának éveiben Magyarország a meghunyászkodás és a nagyképűség szívbemarkoló színjátékát szolgáltatta. Igen, a meghunyászkodásban a nagyképűség volt a legocsmányabb ; amikor a diplomás nemzetnevelő és széplélek felcsapott a pöffeteg félműveltség kortesének és segített neki felrúgni a jog, a szabadság, a józan ész és a tisztesség minden zálogát és biztosítékát, azon a címen, hogy magasabb és titokzatosabb értékekkel van eljegyezve. Nem tudom, mit szólt volna hozzá Erazmus. De én rájöttem, hogy mégis örökebbet mondott nála a költő, amikor azt szavalta, hogy "Sehonnai bitang ember, Ki most, ha kell, halni nem mer." A szívem baloldalt dobogott, nemcsak bonctani értelemben ; s jobb szerettem volna a halálra szánt erkölcsi nagyságot az akkori gyalázat ellen felfröcskölve látni. De ok-e ez arra, hogy letagadjam vagy kicsinyeljem, amikor később egy másféle szín- és jelszó-képletű parancsuralom lidércének szétporlasztására robbant ki ? Aki azokkal a fiatalokkal szóba elegyedett, aki kitapogatta, mi motoz, mi háborog bennük, az láthatta, hogy az egyik zsarnokságban azt gyűlölték legjobban, ami a másikra emlékeztetett benne. A magyar sztálinizmus nem visszahatása volt a magyar hitlerizmusnak, hanem folytatása : 1956. őszén bebizonyult, hogy a nép nem kér többet belőle.

ELŐTTEM, ahogy régi papírdarabok közt elmotoszkálok, az 1956. november 2-i *Irodalmi Újság* egyik vezércikke. "Gépem melléről", olvasom benne, "arra a fiatal lányra gondolok, akinek a hírek szerint a Kálvin téri ház tetején valamennyi férfitársát kilőtték s ő tovább jártatta a fegyvert, amíg csak fiatal feje is oldalt nem konyult. Nem tudom, pontosan így történt-e, de az én szívemben ez a lány most a múzsa, ő írta a ház tetejéről : 'Rajta, öreg hullajelölt! Ha én odaadom a szép ifjú életemet, mi az neked, szegény emberi maradvány, a magadét megtenni'." Aki írta, szembeszökő formátumú író : Németh László, akinek, akár elődjének, Szabó Dezsőnek, ereje és fonákja volt a szakadatlan lávaömlés, színváltóan, hordalékosan s néha irigylésre méltó és féktelen rátalálással. Valamit kimondott azon pillanatban is, aminek papírra vetésétől gátlásosabb szellemi rokonai visszahőköltek. Akit múzsájának nevezett, igazában patrónusa volt; Németh László ma másképp írhat, mint akkor írt, de ha nem akad ilyen leány a Kálvin téren, ma nem írhat sehogy.

Ez persze csak úgy áll, mint bármely ráfogás a történelemre, de úgy aztán halálosan. 1956. október 23-tól november 4-ének hajnaláig tartott valami, aminek láttára elképedt a világ, amit senki elhinni nem tudott, maga az a magyar sokaság sem, amely cselekedte. De ha váratlanul jött is, nem előkészítés nélkül. Előkészítette Sztálin azzal, hogy meghalt; orosz vezérkara azzal, hogy föllélegzett ; a kommunista szemináriumokban nevelt magyar értelmiségi és munkásifjúság azzal, hogy a fellélegzésre szenvedélyesebben visszhangzott, mint Moszkvában remélték volna. Hogy az 1953. tavaszán megindult folyamat miért éppen Magyarországon öltötte a világ-elképesztő formát : ez az, amiről történelemkönyvben kellene a teljes igazat megírni, ha lehetne. De egy biztos : hogy az a két hét nem szakítható ki az előtte lefolyt negyedfél és az azóta eltelt tíz esztendő történetéből. Ha nincs a folyamat, amelynek legmagasabb hullámtaraja mégis csak abban az októberban és abban a novemberben csapott fel, nem valósult volna meg semmi abból sem, amit a hazai hivatalosság olyan címszavak alatt tart számon az önérzettel említhető kormányzati eredmények sorában, mint "szocialista törvényesség" és "békés együtt élés". Pusztultak volna az antikommunisták, mint a légy, s kevés vígaszuk telt volna abban, hogy még gyorsabban pusztulnak a kommunisták, úgy valahogy, mint ma a nigériai parancsnok-garniturák. A Kálvin téren az a leány föltehetően átvészelte volna, löttyedt idomokkal, sivatag lélekkel, ütemes tapsokkal félkegyelműre döngölten. Azért élne csak, mert nem volna ereje meghalni : dögrováson volna Magyarország, s talán a világ.

MÉRAY TIBOR

AZ ELMARADT REVÍZIÓ

NEHÉZ megindultság nélkül végigolvasni azt a névsort, amely az "Irodalmi Újság" első oldalán a lap forradalmi emlékszámának munkatársait közli ábécé-rendben. Egy darab magyar történelem és irodalomtörténet néz vissza az olvasóra a nevekből. Nemzetgyűlési képviselők, akik szabad választásokon kerültek a Parlamentba, diplomaták, akiket szabad kormányok neveztek ki állomáshelyükre, az 1956-os forradalmi kormány egyetlen olyan minisztere és a néphadsereg egyetlen olyan tábornoka, akiknek módjukban áll szabadon szólaniok, világszerte ismert és elismert tudósok, alkotók, Kossuth-díjasok és egész sor nagytekintélyű nemzetközi irodalmi díj kitüntetettjei. Külön irodalomtörténeti érdekesség, hogy majdnem hiánytalanul ott vannak közöttük a legnagyobb múltú, ma már klasszikusnak számító magyar folyóiratok alapítói, szerkesztői, belső munkatársai : a "Nyugat"-é, a "Szép Szó"-é, a "Válasz"-é, a "Vigiliá"-é, a "Magyar Csillag"-é, sőt a moszkvai "Új Hang"-é és a csehszlovákiai "Vetés"-é is.

Anélkül, hogy az "Irodalmi Újság" magának vindikálhatna bármiféle irodalmi vagy politikai monopóliumot s még inkább anélkül, hogy a nagy hagyományok egyetlen örökösének vagy folytatójának kiálthatná ki magát, van valami elgondolkoztató abban, hogy a lap hasábjain éppen a forradalom tizedik évfordulóján találkoztak a magyar betű mesterei, öregek és fiatalok, 19-es, 45 utáni, 56-os és 65-ös emigránsok, szocdemek, kisgazdák, parasztpártiak, nagyimristák, pártonkívüliek, politizálók és apolitikusak, és azok az áramlatok, amelyeket képviselnek. A múltban nem egyszer éles viták állították őket szembe egymással s majdnem elképzelhetetlennek látszott, hogy egy "népies" egy "urbánus"-sal, egy hívő egy ateistával, egy "magyar csillagos" egy "új-hangos"-sal szerepeljen ugyanazokon a hasábokon. Gyermetegség volna azt állítani, hogy ma mindig és mindenben egyetértenek. Több mint gyermetegség, — szerencsétlenség volna, hiszen a szellem életében nincs sivárabb és aggasztóbb jelenség, mint a mindig-mindennel egyetértés. De — ha véleménykülönbségek, egyes események körüli, megítélésbeli differenciák itt is akadhatnak, — a forradalmi emlékszámban való közreműködésük egy, alapvető meggyőződésbeli egységet mégis megmutat : azt, hogy 1956. októberének eseményeit valamennyien *forradalomnak* tekintik.

NEM SZÓSZAPORÍTÁS-E ezt így leszögezni. Talán nem egészen. 1956 óta tíz esztendő telt el. Szokás azt mondani, hogy a történelemben ez nem nagy idő. Még ezen is lehet vitatkozni, de azon már nem, hogy az egyes ember életében jelentős időszak. Tíz év alatt sok mindent újra lehet gondolni, át lehet értékelni. Amit, igenis, érdemes kimondani, — mert az "Irodalmi Újság" mostani száma élő bizonyság rá — : a hazai rendszer minden propagandája és minden "liberalizálódása" ellenére *a magyar emigrációnak tíz év alatt egyetlen olyan jelentős alakja nem volt és ma sincsen, aki* 1956-*ot illetően "revideált" volna.*

De tovább is mehetünk. Hadd írjunk ide, találomra, és a teljesség igénye nélkül, egy névsort a legnagyobb vagy legismertebb hazai nevekből. Kodály Zoltán, Bibó István, Illyés Gyula, Kassák Lajos, Füst Milán, Déry Tibor, Weöres Sándor, Benjámin László, Veres Péter, Németh László, Ottlik Géza, Juhász Ferenc, Pilinszky János, Nagy László, Fejes Endre, Csurka István,Szabó Magda,Csanádi Imre, Hajnal Anna, Illés Endre, Lukács György, Keresztury Dezső, Kolozsvári Grandpierre Emil, Szabó Pál.A lista egyáltalán nem teljes és első látásra is igen vegyes, mind művészi érték, mind emberi magatartás szempontjából. Vannak köztük, akik már életükben halhatatlanok és vannak, akik haláluk után sem lesznek azzá. Vannak, akik határozottan és egyértelműen szembenállnak az egypártdiktatúrával, a szovjet csatlós-helyzettel és vannak, akik különböző, többé vagy kevésbé tiszteletre méltó meggondolásokból hajlandónak mutatkoztak bizonyos egyességekre. De bárhogy is büntetett vagy fenyegetett egyeseket, bármit is ígért vagy adott másoknak a Hatalom, *egy, egyetlen egy sem akadt közülük, aki* 1956-*tal kapcsolatosan leírta volna a hivatalos elnevezést : "ellenforradalom".* Többségük meggyőződésből nem tette, egy elenyésző kisebbség pedig minden bizonnyal azért nem, mert a nemzeti közvéleménytől, a forradalom megtagadásával járó szégyentől jobban tart, mint az állig felfegyverzett Hatalomtól. Mert bármilyen illusztris legyen is a névsor, a magatartás, amely nem hajlandó a forradalmat meggyalázni, tulajdonképpen *tükör* : annak a tükre, hogy a magyar nép óriási többsége, munkások, parasztok, értelmiségiek, lelkük mélyén miként őrzik 56 emlékét. Forradalomról odahaza nyíltan nem lehet beszélni, de ez a *negatív tiltakozás,* amely egyszerűen nem hajlandó, tíz évi gyötrés-gyúrás után sem kiejteni az "ellenforradalom" szót, alighanem nagyobb jelentőségű annál is, hogy a viszonylag sokkal kedvezőbb helyzetben lévő emigráció hűségesen kitart a forradalom eszményei és neve mellett.

S amit magyar vonatkozásban, otthoniakról és emigránsokról elmondhatunk, ugyanaz áll világméretekben is. Igaz, tíz évvel ezelőtt a világ hangosan és lelkesen ünnepelte a forradalmat s ma már jóval kevesebb szó esik róla. De azok közül, akik akkor kiálltak mellette, Sartre-tól Nenniig, Mauriac-tól, Steinbeckig, Bertrand Russelltől Walter Lippmannig *senki nem változtatott véleményt.* Az elmúlt tíz év alatt egyesek jobbra tolódtak, mások balra tolódtak, de Budapest valamennyiök szemében a szabadság és az elnyomás kettős szimbóluma maradt.

HA A HAZAI RENDSZERNEK nem esnék nehezére az önálló gondolkodás, kissé eltöprenghetne mindezen. Azok, akik 1956. november 4-én az oroszok mellé álltak, katonai szempontból a lehető legügyesebben választottak. De tíz év a tanúság rá, hogy *morális szempontból vállalkozásuk teljességgel reménytelen.* 1849 után, ha a Bach-korszaknak nem is, a kiegyezésnek sok mindent sikerült elfogadtatnia a magyarsággal. De azt, hogy Kossuth áruló, hogy 1848-49 nem szabadságharc, hanem felségsértő lázadás volt, soha nem fogadta el a nemzet s végül is a Habsburgoknak kellett szemet hunyniok vagy engedményeket tenniök. Mutatis mutandis, (hiszen hol van ma Magyarországnak legalább annyi függetlensége a Szovjetuniótól, mint amennyi Ausztriától volt, hol vannak olyan látókörű és tisztaságú vezetői, mint egy Deák Ferenc vagy egy Eötvös József, hol van akkora közéleti és irodalmi szabadság mint Ady életében?) — ugyanez áll 1956-ra is. Soha a nemzet és a szabad világközvélemény 1956-ot meg nem tagadja. Vitázni fog róla, amikor majd vitázni otthon is lehet, — elkövetett hibákról, elszalasztott lehetőségekről —, de "ellenforradalom"-nak soha nem fogja elfogadni. Revízióra, — most, tíz vagy húsz év múlva, elvégre ebből a szempontból egy évtized valóban nem nagy idő — nem a legyőzöttek, hanem a győzők fognak rákényszerülni.

HANÁK TIBOR

A magyar filozófia tíz éve

MI TÖRTÉNT a magyar bölcseleti életben az elmúlt tíz év alatt? Vannak-e szembeötlő új vonásai a magyarországi marxista-leninista filozófiának? Mi maradt a régiben és mi változott meg 1956 óta?

A kérdések és az újságkeret kényszerítő leegyszerűsítésének engedve azt lehetne összefoglalóan mondani, hogy a magyar marxista-leninista filozófusok 1956 táján fedezték fel a filozófiát. A gondolatok akkor messze előreszaladtak, áttörték a dialektikus és történelmi materializmus rendszerének falát; felmerült az eszmék szabad bajvívásának, az egészséges filozófiai élet kialakításának a vágya. Lukács György 1956. október 14-én megjelent nyilatkozatában kifejtette, hogy nemcsak a marxistáknak, hanem más irányzatok képviselőinek is lehetőséget kell adni nézeteik kifejtésére, a publikálásra.

1957. második felében bekövetkezett a nagy visszaesés. A nyílófélben levő ajtókat ismét becsukták, a filozófiát marxista belüggyé tették, de a forradalom idején felfedezett filozófiai szellem, a problémakereső beállítottság és az önálló gondolkodás akarása az ajtókon belül is motoz a távoli, de eleven emlékek erejével. Ami azóta történt a marxista-leninista filozófiában, csak árny- és torzképe annak, ami 1956-ban történni akart.

A XX. PÁRTKONGRESSZUS UTÁN megindultak a fáradozások a dogmatikus okokból száműzött kutatási irányok és elméletek rehabilitálása érdekében. Egyesek nyíltan kimondták, hogy tűrhetetlen állapotok uralkodnak némely tudományban és követelték a hiányzó vagy elhanyagolt tudományok kiépítését, önállóságuk biztosítását. A követelések nagy részét a forradalom után revizionizmusnak bélyegezték. Lényegében annak az arab filozófiából ismeretes szarvas-okoskodásnak a mintájára érveltek, mely állítólag megpecsételte az alexandriai könyvtár sorsát: vagy azt tartalmazza a könyvtár, ami benne van a Koránban, s akkor fölösleges, vagy azt tartalmazza, ami nincs a Koránban, s akkor veszélyes. A marxizmus hasonló észjárással gátolta meg a konkrét kutatások megindulását, mígnem általában 1960-61-ben mégiscsak elkezdték szorgalmazni a főképp népnevelő vagy gazdasági okokból nem mellőzhető, eddig elhanyagolt tudományok művelését, — ám nem a szabad kutatás szellemében, hanem "pod znamenem marksizma", a marxizmus zászlaja alatt.

Ilyen folyamatot figyelhetünk meg pl. a logika terén. Fogarasi Béla Logikája, melyről annak idején azt írták a "Deutsche Zeitschrift für Philosophie"-ban, hogy Magyarországon a tudósok körében "egyedülálló sikert" aratott, elképesztően tudománytalan érvekkel és goromba modorban vágta el a logikai fejlődés útját a matematikai logika (logisztika) művelésének lehetőségét. 1956-ban, a tekintélyek csökkenése és a gondolkodás megélénkülése évében Kalmár László matematikus és mások kimondták, hogy a matematikai logikát újra fel kell végre fedezni Magyarországon is, de röviddel később nemcsak ezt a kezdeményezést szorították háttérbe, hanem óva intettek a matematikai módszerek elhatalmasodásától, melyben "szubjektivista tendenciát" láttak. Mivel ez az álláspont csak az ideológusok számára volt megnyugtató, de nem a tudományos és ezen keresztül a gazdasági fejlődés számára, hamarosan visszanyúltak az 1956-ban felvetett gondolathoz, a matematikai logika műveléséhez, — azzal a szemforgató érveléssel, hogy a matematikai logika lényegében a marxizmus találmánya. Még Varga Tamás egyébként igen célszerű, szellemes és józan bevezető munkája (Matematikai logika, Bp. 1960) is megkísérli Engelsnek adni az érdemeket: "a matematikai logika mindenesetre sok olyan vonást mutat, amellyel Engels a dialektikus logikát jellemzi".

A FILOZÓFIATÖRTÉNETTEL való kapcsolat mindenkor a filozófia helyzetének és színvonalának egyik fontos mutatója. A marxizmus eleve törés akart lenni a gondolkodástörténetben s ez a szándék a sztálinizmusban szinte teljes elszigetelődéshez, történelemellenességhez vezetett: a marxizmus klaszszikusain kívül veszélyesnek minősült minden más bölcselő, sőt még Marxot és Lenint is csak agyoninterpretálva adták az olvasók kezébe. A filozófiatörténet marxista problematikája Lukács György "Geschichte und Klassenbewusstsein" című tanulmánygyűjteményének megjelenése óta (1923) a hegeli rendszerhez való viszonyban összpontosult. Az a marxista, aki eljutott Hegelhez, eljutott a filozófiatörténethez is és tisztában volt az idegen rendszerek intellektuális tápértékével. Az erjedési időszakban ismét előkerült a Hegel-probléma, mígnem 1956-57-ben valóságos Hegel-reneszánsz köszöntött be Magyarországon. Hogy a Kádár-rendszerrel a dogmatizmus tért vissza, abból is látható, hogy a megtorlás idején bűntényként kezelték a "hegelizáló tendenciákat". Utóbb aztán mégis bevezették a filozófiatörténeti oktatást és utat nyitottak a marxizmus előtti rendszerekhez, de nem szellemfelszabadító szándékkal, hanem épp a tekintélyek rendjének marxista ízlésű kialakítása érdekében: "A főcél annak az útnak a megmutatása, amelyet az emberi gondolkodás megtett, amíg eljutott a dialektikus materializmus kidolgozásához" — olvassuk a Magyar Filozófiai Szemlében.

A FILOZÓFIAI DISZCIPLINÁK, tudományos elméletek és egyes problémák helyzetének alakulását tovább részletezhetnénk a szociológián, az etikán, a pszichológián, az esztétikán vagy a biológiai kutatási irányzatok (mendelizmus, morganizmus) és a relativitáselmélet megítélésének problematikáján keresztül. Többé-kevésbé minden területen azonos a képlet. A filozófiai gondolkodás eredendően tágulást, a szemhatár útjában álló falak lerombolását, antidogmatizmust jelent. A marxizmus-leninizmus fejlődésére viszont az a jellemző, hogy az 1956-ban felfedezett filozófiai gondolkodás dogmaromboló erejét visszafordították a dogmák védelmére és a rendszer kiépítésére. A marxista filozófia bővülése, az 1956 előtt teljesen elnémított diszciplinák, a szociológia, a matematikai logika, az etika stb. művelése nem jelenti az ideológia mellőzését, a dogmák elvetését, hanem inkább csak funkciójuk és részben alkatuk megváltozását. Az ideológiai érvek az utóbbi tíz évben főképp arra irányultak, hogy bizonyos, szükségessé vált kutatási irányokat a marxizmussal összhangban állónak, sőt, a marxizmus felfedezésének vagy követelményének tüntessenek fel. Míg azelőtt az ideológia az elhárítás eszköze volt, most inkább a bekebelezésé. Az ilyenfajta hódítás azonban nem marad hatástalan azokra az ideológiai dogmákra, melyek nevében az egyes tudásterületek elfoglalását keresztül akarják vinni. Legvilágosabb példa erre a szociológia.

Fogarasi Béla 1955-ben az Oktatásügyi Minisztérium egyik konzultációja alkalmából többek közt ezt mondta: ha "nyugati kongresszusokon a polgári tudósok megkérdeznek, hogy van-e Magyarországon szociológia és van-e a népi demokráciákban szociológia, akkor én azt mondom, hogy igen van, éspedig igen jófajta: a történelmi materializmus." Nos, ez a "jófajta szociológia" kb. 1960-ig meggátolta a szociológiai kutatást. Mikor aztán szorgalmazni kezdték ez utóbbi művelését, úgy tüntették fel, mintha a történelmi materializmus tette volna lehetővé a szociológia létrejöttét. "A szociológia tudománnyá csak a történelmi materializmus alapján válhatott" — írja egyik filozófus 1961-ben.

VALÓJÁBAN úgy áll a dolog, hogy a szociológiai kutatás sorra megkérdőjelezi a történelmi materializmus alaptételeit. Míg a történelmi materializmus a gazdasági alapok tudatmeghatározó szerepét, az osztályharcok állandóságát, a társadalom kizsákmányolókra és kizsákmányoltakra való osztálytagolódását stb. állítja, addig az empirikus szociológia többek között épp azt kutatja, hogy vajon a gazdasági alapoknak van-e és milyen a tudatmeghatározó szerepe, vajon szüntelen és szükségszerű folyamat-e az osztályharc, hogy csak két osztály létezik-e stb. A történelmi materializmus spekulatív úton létrejött és differenciálatlan tételeit a konkrét szociológiai kutatás aláásta. Bizonyos vonatkozásban és nem is nagyon burkolt formában, ezt Hegedűs András is elismerte a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat szociológiai csoportjának tavalyi alakuló gyűlésén. A szocializmusra vonatkozó elméleti tételekről azt mondta, hogy ezekből van bőven, de "ezek a tételek nem kellőképp verifikáltak". A marxista-leninista irodalomban azonban az a jellemzőbb, hogy az elméleti tételek és a konkrét kutatás között támadt konfliktus mellett szótlanul elmennek, vagy arra hivatkoznak, hogy a szociológiai kutatás a történelmi materializmus diadala.

Siegfried Mueller-Markus Svájcban élő szovjetológus ezzel kapcsolatban arra mutat rá, hogy a marxisták úgy kezelik a tudományt, mintha az eleve csak igazolni tudná a dialektikus materializmust, de cáfolni nem. A magyarországi ideológiai irodalom az elmúlt tíz évben ehhez a magatartáshoz számos példát adott. Ez nemcsak azt jelenti, hogy a dogmák elhárító, tudásgátló funkciója háttérbe került és nagyobb szerepet kapott a dogmák nevében való tudományfejlesztés, hanem azt is magával hozta, hogy a dogmák oldalára került a hangsúly. Tartalmuk ugyanis, részben a tudományágak kiépítése, bizonyos elméletek elfogadása, részben pedig a politika szempontjainak kiépítése következtében módosul vagy épp kicserélődik. Ezt megfigyelhetjük pl. az "osztályharc" kifejezés értelmének alakulásán, melynél olykor már sem osztályról, sem harcról sincs szó, de olyan alapvető kategóriák tartalmának változásán is, mint anyag, "visszatükrözés", dialektika stb.

AZ ÚJABB VITÁK azt mutatják, hogy ezeknek a fogalmaknak az eredeti marxista értelme sokszor teljesen elmosódik, kötelező erejük azonban nem változik. A dogmák és a dogmákat alkotó fogalmak tartalma átalakul, de formájuk, mint megannyi "tiszteletes edény", üres edény megmarad. Ez a formai dogmatizmus az egyik legjellemzőbb vonása az elmúlt tíz év ideológiai fejlődésének. Az ilyen dogmatizmus rejt magában előnyöket is, de a gondolkodókat konfliktusba sodorja, hiszen a formaivá vált zsarnokság még inkább kiemeli a dogmák értelmetlenségét. Ha az egyes kategóriák tartalma elvékonyodott, kicserélődött vagy megfoghatatlanná vált, akkor a dogmák csak puszta főhajtásra, szóbeli hitvallásra kényszerítenek, de mondanivalójuk, világos értelmük nincs. A filozófusokat ez az állapot a képmutatás és cinizmus felé hajtja, vagy ritkább esetben a nyílt kritikához.

Kétségtelen azonban, hogy a formák dogmatizmusa az interpretációk és a problémakedvelő gondolkodás számára nagyobb mozgásteret létesített. Az ideológia monolitikus egysége megtört; a marxizmuson belül több felfogás, legalábbis árnyalatokban különböző irányzatok jöttek létre, melyek olykor igen hevesen mérik össze erejüket. Az anyagfogalom körüli viták a "Magyar Filozófiai Szemle" utóbbi számaiban megújultak és nyilvánvalóvá lett, hogy az úgynevezett gnózeológusok és ontologisták között áthidalhatatlan az ellentét. Különböző felfogások keletkeztek az akaratszabadság kérdésében, a tér és idő, az ellentmondás, a társadalmi törvények problématikájával vagy a relativitáselmélet megítélésével kapcsolatban, melyet Magyarországon, elsősorban Jánossy Lajos működése nyomán, egyesek még mindig a marxizmus ellenlábasának, idealista eltévelyedésnek tartanak (pl. Elek Tibor), mások viszont épp a marxizmus igazolásának tekintik. A különböző irányok és nézetek képviselői egyaránt marxistának tartják magukat, a dialektikus materializmust akarják továbbfejleszteni, de ezt különbözőképpen képzelik el; más szóval a marxizmus közös felsőfogalma alatt heterogén nézeteket találunk.

A FORMAI DOGMATIZMUS egy másik figyelemre méltó következménye a tekintélyek szerepének némi csökkenése. Igaz ugyan, hogy a közelmúltban elhunyt Molnár Erik pár évvel ezelőtt megjelent könyve, "A dialektikus materializmus és társadalomtudomány" párját ritkító, kései példája a "citatológiának" és tekintélytiszteletnek; 451 jegyzete közül 439 Marx, Engels és Lenin írásaira vonatkozik, 7 Sztálinra, 2 Mao Ce-tungra, 1 Antonio Gramsci olasz marxista egyik művére és egy jegyzet saját könyvére. Az ilyen eljárás azonban ma már kivételnek számít. Az utóbbi években nem ritka, hogy magyar filozófusok szembehelyezkednek szovjet felfogásokkal, sőt körültekintő formában a "klasszikusokkal" is; Müller Antal például — a vélt-len problémájával kapcsolatban — Engels felfogásáról kimutatja, hogy nem vet gátat a szubjektív értelmezéseknek. Az újításokat, követeléseket viszont még mindig igen gyakran azzal viszik keresztül Magyarországon, hogy a szovjet példákra, az "élenjáró" filozófusokra hivatkoznak.

Hogy a felsoroltakon kívül mi minden történt még a magyarországi filozófiai életben, nehéz lenne elmondani. Körülbelül olyan nehéz, mint annak ismertetése, hogy mi nem történt a magyar filozófiában, mi nem következett be abból, ami 1956-ban közvetlen kilátás volt. Összefoglalóan megállapíthatjuk hogy a filozófia az elmúlt tíz évben nem vált közüggyé, a kulturális élet eleven részévé. Ennek előfeltétele az lenne, hogy ne csupán a marxizmuson belüli útkeresésre legyen lehetőség, hanem a filozófiák és nézetek pluralizmusára is, vagyis hogy megvalósuljon az az őszinte és szabad atmoszféra, amit a magyar forradalom egyszer már kivívott.

Három dokumentum

Dr. Auer Páltól, Magyarország volt párizsi követétől kaptuk az alábbi három dokumentumot, amelyek eddig még nem láttak nyilvánosságot.

Az első levelet Guy Mollet, ez idő szerint a Francia Szocialista Párt titkára, akkor a Francia Kormány miniszterelnöke intézte Auer dr.-hoz, válaszként a volt magyar követ november 2-i levelére, amelyben ismertette az akkori magyarországi helyzetet és a Francia Kormány támogatását kérte a magyar nép számára.

A távirat aláírója Sean MacBride, Írország akkori külügyminisztere.

Jules Romains, a világhírű író a Francia Akadémia tagja.

*

Párizs, 1956 november 10

Miniszter Úr,

Sok köszönet november 2-i leveléért, amely nagyon meghatott. Biztosíthatom, hogy a francia népnek és a Francia Kormánynak az az akciója, amely a magyar nép megsegítését célozza, folytatódni fog. Úgyis mint demokrata és úgyis mint európai, fájdalmasan átéreztem azt a vértanúságot, amelyet az Ön szerencsétlen hazája elszenvedni kénytelen. Én is és kormányom is meghajolunk a magyar nép bátorságának láttán, amely megint egyszer bizonyságot tett arról, mily nagy értéket tulajdonít az egyént és a nemzetet megillető emberi jogok tiszteletbentartásának.

Fogadja kérem, Miniszter Úr, legjobb kívánságaim kifejezését.

GUY MOLLET

*

110-28 DUBLIN 30-29 28 2105

ÍRORSZÁGBAN ROKONSZENVVEL ÉS AGGÓDVA FIGYELJÜK A FEJLEMÉNYEKET STOP TUDUNK-E SEGÍTSÉGÜKRE LENNI VALAMIVEL?

SEAN MACBRIDE

*

Péntek, 1956 december 14.

Kedves miniszterem és elnöktársam,

A magyar nép példátlanul álló hősiessége megrendített és bámulattal tölt el. Tudom, hogy szavaink nem többek puszta szavaknál és nem változtatnak a küzdők sorsán. Ennek ellenére, szeretném, ha megtalálná a módját, hogy ismételt, lelkes üdvözletem eljusson hozzájuk.

Fájdalmas részvéttel

az Ön igaz barátja és elnöktársa

JULES ROMAINS

WISLAWA SZYMBORSKA

Temetés*

Az agyagból kiszedték,
most márványban a koponya,
párnákon tente-tentét
csilingel sok medália.
Az agyagból kiszedték.

Felolvasták sorjában:
a) ez biz derék legény volt
b) a zenekar most játszhat
c) be kár érte, hogy meghótt.
Felolvasták sorjában.

Nemzetem, értékeljed
e nagyszerű eredményt,
ki egyszer született meg
—kétszer is eltemették.
Nemzetem, értékeljed.

És semmi sem hiányzott:
harsonák harsogása,
rendőr, ki felvigyázott,
s harangok zúgatása.
És semmi sem hiányzott.

Tekintetük elfordult
a földről fel az egre,
lesték, jön-e galambraj,
hoz-e bombát csőrében.
Tekintetük elfordult.

Közöttük, meg a nép közt
nem volt erdő, csak pár fa,
csak az, mi elrejtőzik
suttogó fák lombjába.
Közöttük, meg a nép közt.

És felvonóhidak itt,
egy szakadék amottan,
tankok gyalulták alját,
visszazeng szászszorosan.
És felvonóhidak itt.

Még ereje teljében,
oszlik a nép reménnyel,
nem tud még rettegésről,
mely mészfehérre dérlel.

Még ereje teljében. 1956

Lengyelből fordította:

GÖMÖRI GYÖRGY

(*) Tíz éve, október 6-án temették el Rajk Lászlót és rehabilitált társait.

HÁY GYULA

HÁNY MAGYAR IRODALOM LEGYEN?

NÉMELYEK már az 1956-os döntő esztendő előtt megpróbálták — rendszerező szenvedélyüknek hódolva meg a régi népi-urbánus ellentét túlspekulált kihasználására törekedve — hivatalosan részekre bontani a magyar irodalmat. Emlékszem : egy tervezett szisztémában szereplő minden "irányzat" egy-két vélt képviselőjét összehívták, hogy azok irodalmi és irodalomtörténeti anyaggal töltsék meg a bürokrácia tákolta vázat. A kísérlet azon bukott meg, hogy alkotó írók nemigen voltak hajlandók önmagukat skatulyákba kényszeríteni, különösen amikor nem lehetett előre tudni, melyik dobozt milyen címkével fogják majd ellátni azok, akik *ezt* az illetékességet természetesen maguknak tartották fent.

A részekre szakadásnak reálisabb veszélye következett be a legújabb magyar történelem nagy cezurájának idején : tíz évvel ezelőtt. Az 1956-57-ben külföldre ment és ott állandóra megtelepedett íróknak mind száma, mind személyi súlya túlságosan jelentős volt ahhoz, hogy Magyarországnak, mint a magyar irodalom természetes centrumának vonzóereje jóban, rosszban, virágzásban, pusztulásban továbbra is mintegy önműködően biztosította volna irodalmunk egybenmaradását. Fokozta (és fokozza még ma is) a részekrebomlás valószínűségét, hogy nem egy külföldre került író az élmények hatása alatt és az új légkörtől stimulálva értékben, jelentőségben rendkívül nagyot nőtt. A külföld magyar írói, akik már 1956 előtt is hozzátartoztak az élő világirodalom képéhez anélkül, hogy lélekben a magyar irodalomtól eltávolodtak volna, olyan értékeket őriztek és teremtettek, amelyek az újonnan érkezetteknek segítséget is jelentettek, meg maximális erőkifejtést követelő mércét is.

A magyarok között, akik 1956 óta állandóan külföldön laknak, igen sok a fiatal, így egyelőre a határokon kívüli magyar irodalmi élet utánpótlása is biztosítva van.

*

MINDEBBŐL azonban nem következik, hogy a magyar irodalomnak ketté *kell* szakadnia. Ellenkezőleg : úgy hiszem, hogy külön káros hatások, elvétett lépések nélkül a területnek, élményanyagnak ilyen kibővülése, a külföldi irodalmakkal való szoros érintkezésnek ekkora megélénkülése irodalmunkat közelebb hozhatná egy nemzeti irodalmi egység kialakulásához.

Azzal természetesen tisztában kell lennünk, hogy a nemzeti irodalom egysége semmiféleképpen nem jelenthet uniformizálódást. Ha egyetlen mondvacsinált esztétikai álfogalmat tesznek meg az egyedül megengedett irodalmi stílus irányjelzőjévé, ha egyetlen politikai tartalmat, egyetlen filozófiai iskolát (sőt ahelyett is inkább csak egy olcsó utánzatot) ismernek el törvényesen megengedett gondolkodási módnak, ha pozitív és negatív érzelmek jóváhagyott listája szerint szerethet vagy gyűlölhet, lelkesedhet vagy utálkozhat csak az író, akkor az irodalom egésze menthetetlenül szétmorzsálódik a "gútgezinnt"-ség bizonyítványáért tolongó elveteu csoportocskákká.

Csak ha a nemzet lelkében előforduló minden és mindenféle jelentős érzelem és indulat szószólójára talál az irodalomban, (már amennyire írókat, költőket írói, költői megszólalásra képes ihletni), akkor van jogunk azt az irodalmat a nemzet irodalmának nevezni, amely ugyanolyan mértékben egység, amennyire a nemzetről mint egységről beszélni lehet. Csak egy ellentmondásaiban, belső feszültségeiben egységgé vált irodalom lehet egy élő nemzet lelkének igaz tükre ; minden mesterséges egységesítés nyílt vagy rejtett széthulláshoz vezet.

*

AZ 1956 ÓTA eltelt tíz év sok tekintetben közelebb hozta egy ilyen értelemben vett egységes magyar irodalom kibontakozását. Ugyanakkor újabb, addig nem sejtett akadályokat is emelt. Ha jól tudom, előbb a külföld irodalmához való kapcsolat kezdett megváltozni. Aki csak a mát látja, az talál okot a lehangolódásra. De aki nem felejt túl hamar, az össze tudja hasonlítani a hivatalos Magyarország hozzáállását a nyugati irodalomhoz az ötvenes évek elején és ma. Az általános tendencia a külföldi irodalmak sokarcúságának, tartalmi és formai változatosságának tudomásulvétele felé mutat. (Reméljük, hogy e pillanatban is ; erre a biztosító megjegyzésre azért van szükség, mert sok területen, különösen az utóbbi időkben, igen erős a hullámmozgás.)

A magyarországi irodalom az utolsó tíz évben élénkebbnek, többarcúnak, feszültségekben gazdagabbnak, belső dialógusokra készebbnek mutatkozik, mint a fasiszta uralom kezdetétől napjainkig bármikor. Aki, mondjuk, az 1956-os íróközgyűlés idején, annyi szabadságot követelt egy normalizálatlan gondolatokon, érzelmeken, formaszándékokon alapuló magyar irodalomnak, mint amilyen ma legalábbis egyes íróknak (persze bizonyos játékszabályok betartásával és az említett hullámmozgást mindig beleértve) már kijut, az jó esetben utópistának számított.

Ez a "lazulás" (ahogy most sokan nevezni szeretik, talán mert az azelőtti "olvadás" szó túl sokra kötelezett), kétségtelenül előmozdítja a világszerte élő és működő magyar irodalom egységét. A külföldön lakó magyar írónak bizony nem közömbös, hogy a magyar kultúra földrajzilag és történelmileg természetesnek mutatkozó középpontjából hasonló költői alkatok visszasugárzásait érzi-e vagy élettelen, kánonizált egyhangúságot.

*

SZINTE SZÉGYENKEZVE jegyzem fel az utóbbi tíz évnek azt a változását, amelyről Magyarországon talán a legtöbb szó esik : végre lazult a nyugati utazásoknak az az abszolút lehetetlensége, amely a irodalmat több mint két évtizeden át a személyes tapasztalás e nélkülözhetetlen eszközétől megfosztotta és egyre tompább provinciálizmus légkörébe kényszerítette. Provinciálizmusba, amelynek fojtogató hatását csak kevesen tudták nagy, állandó erőfeszítéssel leküzdeni.

A modern földhözragadtságnak ehhez az emberhez nem méltó állapotával összemérve a mai viszonylagos mozgási szabadság sokat ér. De éppen a viszonylagossága miatt az irodalom szempontjából a legfontosabbal adós marad. Magyarázzam, hogy miért fontos az írónak, hogy bármikor, amikor ő és egyedül ő helyesnek és lehetségesnek ítéli, a bürokrácia minden jó- vagy rosszindulatú beavatkozása nélkül külföldre utazhasson, ameddig a vendéglátó ország nem bánja, ott maradhasson ? Hiszen ha minden lelki indokot el is hagyunk, még mindig marad egy csomó gyakorlati szempont, amire más foglalkozási ágak is hivatkozhatnak, de ezen felül még egy egész sor olyan, ami az írói munka és írói élet sajátos kívánalmaival függ össze.

Az írónak, minél inkább egy a nemzetével, annál nagyobb szüksége van rá, hogy időről időre megmerítkezzék más nemzetek életének, irodalmának légkörében. A visszhang, amelyet saját művei külföldön keltenek, ha jó, zsákmány, amely otthon a nemzeti öntudatot fokozhatja, ha rossz, tapasztalat, amely segít saját bőrünkön megérezni, hol is van helyünk a világirodalomban. A magyar irodalomnak mindenkor nagy erőt adott, hogy európai irodalomnak érezhette magát. Ehhez azonban az is kellett, hogy fizikailag se szakadjon el soha Európától.

A földhözragadtság, a gátolt mozgás sem a modern nemzetközi irodalmi közéletben való részvétellel nem fér össze, sem pedig ősrégi, mellőzhetetlen kulturális követelményekkel. Goethe Itáliába utazott és mindmáig példát lát benne minden német. Viszont, hogy milyen kulturális következmények származnak a Brandenburgi Kapu elfalazásából, arra jobb nem is gondolni.

Hát a magyar irodalomtörténetnek hány termékeny megmozdulása indult el külföldön ? Hány nagy magyar írónk portréjából hiányozna egyik legjellegzetesebb vonás, ha nem töltött volna hosszabb vagy rövidebb időt utazva vagy lakva kívül a haza határain? El tudunk képzelni egy Bessenyeit Bécs nélkül, egy Adyt, egy Illyést Párizs nélkül, egy Tamási Áront Amerika nélkül ?

*

DE HISZEN még az alkotó érintkezés legprimitívebb formái határon innen s túl lakó magyar írók között is leküzdhetetlen nehézségekbe ütköznek. Hogyan vitassa meg a magyarországi író külföldön lakó magyar kollégájával az őket közösen érdeklő irodalmi kérdéseket, amikor az otthon lakó nem teheti egyszerűen borítékba a kéziratát és küldheti el a távollevőnek, amaz meg nem meri ugyanezt tenni a maga kéziratával, mert joggal félti kellemetlenségektől az otthoni címzettet, különösen, ha írása kissé "merészebb" eszméket is tartalmaz.

Hol vagyunk ma még attól a — szerintem magától értetődő — gondolattól, hogy bel- és külföldi magyar íróknak közös folyóiratuk legyen két önálló szerkesztőséggel, amely vegyesen, de mindegyik egyedül a maga felelősségére jelenteti meg az általa elfogadott anyagot ? Hol vagyunk attól, hogy évenként (vagy akár ritkábban is) egy-egy nagyobb külföldi városban magyar író- és fordító találkozót tartsunk határonkívüliek és belüliek között ? Mikor hívtak meg egy-egy magyar színdarabot játszó külföldi együttest Magyarországra, hogy ugyanannak a műnek legjobb magyar előadóival mérje össze az erejét ? Mikor ünnepeltek otthon külföldön élő magyar írót a magyar irodalom tekintélyét öregbítő külföldi sikereiért ? Mikor szólítanak fel otthoni szerkesztőségek külföldön tekintélyes magyar írókat, hogy szabadon szóljanak hozzá otthon vitatott kérdésekhez ? Hol vannak a Magyarországon kiírt *közös* pályázatok itt s amott lakó írók számára, hogy elsősorban az ifjúság — de nem egyedül az ifjúság — fejlődését segítsék.

Mindennek ellenkezőjébe ütközünk lépten-nyomon. Szinte úgy látszik : minél eredményesebben szolgálja a magyar irodalmat a hosszabb-rövidebb ideig külföldön lakó író, annál inkább változtatják a személyét otthon "unperson"-ná. A határsorompók fetisizálása vad Coriolán-gesztust kényszerít — vagy hamisít — a külföldön magyar írói kötelességét végző magyarra. (Nemrég a magyar irodalom költői lelkű franciaországi apostolának, Gara László tragikus halála alkalmából itt-ott már visszataszító rágalmazásig fajult ez a gyakorlat.) Akiknek ajtók feltárása lenne a dolguk, mintha mohó türelmetlenséggel várnák, mikor lehet még egy és még egy ajtót becsapni.

*

A MAGYAR MÚLT, a magyar élményanyag, a távoli és legközelebbi magyar történelem földrengéseinek továbbrezgése az író véredényeiben — mindez amellett szól, hogy a magyar irodalom, művelőinek földrajzi elhelyezkedésétől függetlenül, egy egység maradjon. Irodalmon kívüli erők ma kis részben segítik ezt a tendenciát, de döntő részben, számomra érthetetlen célokból gátolják.

Melyik törekvés fog győzni ? Nem tudjuk. Tanulságot levonni is csak azok számára kísérelhetek meg, akik irodalmunk egységét többre becsülik kártékony hivatali furcsaságok fenntartásánál.

A formula, amely eredménnyel bíztat, egyszerű, csak éppen jottányit sem szabad tőle eltérni : az embert fenntartás nélkül vissza kell helyezni emberi jogaiba. Az irodalom *teljesen szabad* gyakorlása ezek közé tartozik. Az idők folyamán elvett vagy felismerhetetlenségig lefokozott emberi jogok visszaadása nem ajándék, hanem a továbbélés lealkudhatatlan ára. Aki a nemzeti irodalom fennmaradását kívánja, annak nem szabad vétkeznie az elidegeníthetetlen emberi jogok ellen.

TŰZ TAMÁS

Lázálom

(talán ötvenhatból)

lőrésen át villan be rám az ősz
véresre karmolt utcákról vadtépte ligetekből
tengermarta sziklák tarajáról
lőrésen át látlak csupán
ölbetett karabéllyal
sercen a gyújtó
tüzet lehel a cigaretta
ó nem a tizenharmadik század delelőjén vagyunk
füstben úszik az angyali táj
leplezve az éjt tagadva a tűzvészt
ahol csak elapadna vagy törne a sziklaperemre
gyeplőnélküli vágtatással
csak volna egy meglepetésszerű hűs föloldás
kettő a lugasokra három a mindenható
mindenütt jelenlévő permetkék hatalomra
egy mezítláb futkosó
sárkányeregető
furcsa fúga
egy fűre hemperedő
eszterláncos
pucértérdű nóta
mikor megakad a szem a repcesárga kavicson
s visszavetíti kristálykévéit a völgybe
hol ötszögű döbbenet tágul az éjzöld szemeken
így is lehet visszatérni a múltból
ibolyántúli ásványderengéssel
hol állapodsz meg
kinek az életében
kinek a halálában
kit tiporsz el és
kit emelsz föl
mérges gyilok vagy Veronika-kendő
mivé leszel
mikor elindulsz napkeletnek a gőgös homlokokra
rázúdulsz napnyugatra a cifra dús hajakra
északra térsz a kihűlt városokba
deresedő merev hitekre
délre fordulsz buja szemöldökökre
hangoskodókra kivetett ebekre
elég-e egy marékkal földekre tengerekre
szélben síró fürtökre tánctalan bokákra
bőrök dobjaira csontok erdejére
elég-e egy üsttel az egész világra
szegény szeretőkre
kopasz koldusokra szökött katonákra
hazátlanul hová hajolhatsz
a puszta földre szúrós kis szelekre
tollatlan párnákra rugótlan matracokra
szélvész a leheletre hegyomlás a porra
a kerekek közül a kötélgyűrűből
egy gombnyomásra ostorsuhintásra
a kénes lángból nyirkos üregekből
tenyereden hűlnek ki a közeledés meleg gyepűi
a kijövetel híradás előtti misztériuma
a szellő késeket köszörülget idilli nyugalommal
valamikor úgy hívták ezt hogy ármány
te is fiam te is apám
állát támasztja az elmekórtan
a nagyképű laptudósítók
szenvtelenül megeresztve
a tintát
a sodronylelkű lélekbúvárok fertőtlenített
asztalára tálalnak
mindent gyönyörűen
halál a tenyérjósokra
a Kapitólium libáira
az asztrológusok ne is említtessenek

FARAGÓ LÁSZLÓ

János bácsi és a forradalom

JÁNOS BÁCSI hordóban lakott, mint Diogénes, nagyanyám háza mellett, a siófoki Kardos-kocsma udvarán. Vasárnap kivételével, minden reggel megkopogtatta az ebédlő ablakát és rekedt hangján mormogta a bűvös mondatot :

— Lacika, itt a tragacs.

Türelmetlenül lestem jövetelét, mintha tudtam volna, hogy soha annyi élményben nem lesz részem sehol, mint a Fő utcai ház és a posta között, ahova János bácsi eltolt, majd a csomagokra ültetve lassan, óvatosan visszatolt.

A tragacs volt az én Részeg hajóm. Fedélzetén zöld, kék és piros színek között úsztam a végtelen felé aranyhalak és paradicsommaradak kíséretében. A parton királyi személyemet lelkesen köszöntötte a nép : Kiltz, a fodrász, Stolle, a hentes, Braumann, a szabó és a többi alattvalóm, a halaskofa, a víztorony őre, az utcaseprő, a cigányprímás, a resti kenyereslánya. Hajóm kormányát, felesleges is mondanom, a szakállas Gabriel árkangyal tartotta kezében, aki hol az éghez, hol hozzám beszélt s időnként a folyóba köpte bagóját.

Vasárnap én látogattam meg frissen vasalt, sötétkék matrózruhában, fekete lakkcipőben ; talán ez időből ered viszolygásom mindenféle egyenruhától. Rendszerint délben szabadultam ki a gondos, nagyanyai kezekből és rohantam álmaim megvalósult kastélyához ; János bácsi hordójához. Milyen nyomorúságosnak tűnt házunk öt szobája e palota mellett, ahol nem volt sem ágy, sem ebédlőszekrény, se perzsa szőnyeg, se vitrin bamba porcelán babákkal és értelmetlen ezüst tárgyakkal. A hordóban nem jutott hely az unalomnak.

János bácsi a "Tolnai Világlapja" néhány vaskos példányszámára ültetett olyan mosollyal és mozdulattal, amilyennel a jó Isten köszönti érkezésükkor az ártatlanokat az égben. Majd egy cipődobozból paprikás szalonnát, fokhagymát, rozskenyeret tett elém egy hófehér kőre, és egy üveg bort a kő mellé.

Talán még mai napig is szalonnáznánk a hordóban, ha egy dráma, a házivarrónő szerint családunkban példátlanul szörnyű dráma, nem vetett volna véget első nagy baráti kapcsolatomnak. Shakespeare tollával tudnám csak méltóan leírni anyám Lear-i haragját és nagyanyám Hamlet-i elmélkedését, amikor a nevelőnő egyik vasárnapi látogatásom után János bácsi kastélyában, két kövér tetűt fedezett fel göndör fürtjeimben.

Ezekben a felejthetetlen órákban ismerkedtem meg egy szóval, melyet később németül, franciául és angolul is megtanultam s mely bőrömhöz tapadt, mint János bácsi akaratlan ajándéka a hajamhoz. Ez a szó : a szégyen. Családomnak (mint annyi más hasonló környezetnek) eszébe sem jutott volna, hogy e szót kapcsolatba hozza egy aggastyán lakhelyével. A szégyen nem a hordó volt, nem az, hogy a következő télen János bácsi megfagyott a hordóban : két ártatlan tetű egy úri fiúcska hajában, ez volt a szégyen.

⁂

BUDAPEST, 1933.

— János bácsi nélkül sohasem kerültem volna a munkásmozgalomba, — mondom egy sztrájk alkalmával a párt Moszkvából Magyarországra küldött megbízottjának.

Kék tekinteténél csak a hangja hidegebb :

— Ezért nem lesz belőled sohasem jó kommunista.

⁂

PÁRIZS, 1939.

Havas Endre, a fiatal költő, Péguy fordítója, Roger Martin du Gard rajongó híve, kopogás nélkül beront szobámba.

— Láttad a mai lapokat ? — kiáltja feldúltan.

— Még, nem.

— Sztálin szerződést kötött Hitlerrel.

— Megőrültél ?

Hosszú, előreálló fogai vacognak az indulattól, amint felolvassa Rajk Lászlóhoz, a Gurs-i koncentrációs tábor foglyához intézett levelét.

— Nem maradhatok tagja annak a pártnak, amely a nácikkal paktál, — és vinnyogó hangon sírni kezd.

⁂

NIZZA, 1942.

A Gurs-i koncentrációs táborból kiszabadult Zöldhelyi Miklós, a spanyol köztársasági hadsereg volt tábornoka, meséli a kikötő egyik kávéházában :

— Utasítást kaptunk a párttól, hogy menjünk Németországba. A náci hatóságok közbeléptek a Vichyi kormánynál, hogy helyezzék szabadlábra azokat, akik hajlandók a német háborús iparban dolgozni. Így kerültem ide.

— És Rajk ?

— Rajk velem együtt szabadult. Ő is szerzett hamis papírokat Marseille-ben, mint én, és visszamegy Magyarországra, hogy megszervezze az ellenállási mozgalmat.

— És maga miért marad Franciországban ?

Megvonja széles vállait :

— Én a francia ellenállási mozgalmat választottam. — Kezét kezemre teszi és halkan hozzáfűzte : — Ez bizalom kérdése.

⁂

PÁRIZS, 1947.

Havas Endre, az új követségi titkár magatartása hivatalos, nem sok maradt a költőből, Péguy és Roger Martin du Gard lelkes hívéből.

— Megbocsájtottál a pártnak, Bandi ? — kérdezem tapintatlanul.

— Rajk megértette, hogy levelemet egy elkeseredett pillanatomban írtam és ő hívott vissza Londonból — feleli hűvösen. — Ami pedig a pártot illeti, vedd tudomásul, hogy kommunista maradtam. Tudod nagyon jól, hogy a kommunista párt hadseregének köszönhetjük a hitleri Németország eltüntetését a föld színéről.

Beszélgetésünket a párizsi követ, Károlyi Mihály szakítja félbe, aki megkér, tájékoztassam őt a francia kommunista párt helyzetéről, mert hosszas budapesti tartózkodása alatt nem olvasott nyugati lapokat. Figyelmesen hallgat, majd ezt mondja :

— Udvariassági látogatást tettem ma a szovjet nagykövetnél. Értelmes ember, de nagyon óvatos. Körülnéztem az irodájában. Érdekes, mondtam, ebben a szobákan találkoztam utoljára Rakovszkival.

— A moszkvai perek Rakovszkijával, elnök úr ? — kérdeztem.

— Igen.

— És mit szólt a követ ? — mondom elképedve.

Károlyi franciául felel :

— Ça a jeté un froid. (Ez hűvös légkört teremtett)

Amikor Károlyi botjára támaszkodva elhagyja a követségi sajtóirodát, Havas felém fordul :

— Mi barátok vagyunk, de én a felettesed vagyok. Megkérlek tehát, hogy a párt dolgairól ne beszélj az öregnek.

— Miért ?

— Mert nem tagja a pártnak.

⁂

NÉHÁNY HÓNAPPAL KÉSŐBB valaki nevemen szólít a Szajna parton. Megfordulok. Havas Endre int a követség hajó-nagyságú amerikai gépkocsijából.

— Elkísérsz ?

— Szívesen. De nem lesz kellemetlenséged, ha meglátnak egy árulóval ?

— Ne beszélj butaságokat. Senki sem tekint árulónak, csak...

— Csak ?

— A pártnak nincs bizalma benned.

— János bácsi miatt ?

— Nem értelek.

— Nem baj, Bandikám. Beszéljünk másról.

Keressük a szavakat, az évtizedes barátság, a párizsi felfedezések, együtt olvasott versek, regények, reményeink és csalódásaink cinkosi hangját, aztán hallgatunk. Tudomásul vesszük mind a ketten, hogy valami elmúlt, visszavonhatatlanul.

A Bois de Boulogne-ban megszólal :

— Tudod, hogy Rajk külügyminiszter lett ?

— Tudom.

— Mi a véleményed e kinevezésről ?

Ránézek :

— Nincs véleményem.

— Ha tudni akarod, miért nevezték ki Rajkot külügyminiszternek, megmondhatom.

— Fontosnak tartod a magyarázatot ?

— Azért, mert a párt azt kívánja, hogy Magyarországot egy keresztény képviselje a külföld felé.

— Az volt az elképzelésem eddig, hogy a szocialista rendszerben nincs helye az ilyenfajta megkülönböztetésnek.

— Nem hiszel nekem ?

— Miért ne hinnék ? De ha pontosabban fejezném ki magamat, azt mondanám, hogy tiszteletben tartom hitedet.

Ingerült mozdulattal emeli fel a kezét :

— Mondd ki, amit gondolsz.

— Ragaszkodol hozzá ?

— Ragaszkodom.

— Kívánságod parancs számomra, — mondom nevetve. — Emlékszel, még, hogy erre a kifejezésre te tanítottál meg franciául ? Az én nagyon szerény véleményem tehát elsősorban az, hogy egy országban, ahol a külpolitikát a Szovjetunió irányítja, a külügyminiszteri állásnak nincs nagy súlya. A párt tehát nyugodt lélekkel nevezhetett volna ki más kereszténYt, mint Rajkot. A másik megjegyzésem az lenne, hogy mint belügyminiszter, Rajk hatalmat jelentett, mint külügyminiszter nem sokat jelent.

— Tehát ? — kérdezi gúnyos mosollyal.

— Ne kezdjük újra veszekedéseinket, Bandikám.

— Tehát ?

— Tehát, érzésem szerint, Rajk kegyvesztett lett.

Leveszi vastag szemüvegét :

— Látod, ezért nem lehet a pártnak bizalma benned — sziszegi.

⁂

EZ VOLT az utolsó beszélgetésünk. Később, Károlyi Mihály lemondása után, Havast hivatalosan hazahívták, a repülőtéren letartóztatták és hónapokig kínozták az ÁVO Andrássy úti központjában. Egyik cellatársa elbeszélése szerint megőrült, a röhögő börtönőrök előtt Sztálint és a pártot éltette s végül is a halál váltotta meg szenvedéseitől.

⁂

Rajk László halálraítélésének napján Zöldhelyi Miklóssal merengünk egy üveg konyak előtt a Voltaire-ről elnevezett szálloda negyedik emeleti szobájában. A francia hadsereg őrnagyi egyenruháját viseli ; néhány nap múlva szerel le.

— Aljas ügy, — mondom.

— Most beláthatja, hogy Havas Bandinak igaza volt, amikor a maga megbízhatóságát kétségbevonta. Mi nem vagyunk megbízhatóak, mert például kételkedünk Rajk bűnösségében. Tiltakozott ez a szerencsétlen ember a vádak ellen ? Nem. Bevallotta bűnösségét ? Igen. Tehát?

— Tehát nekünk el kell hinnünk, hogy Rajk a bölcsőtől kezdve a náci rendőrség szolgálatában állott, hogy a spanyol háborúba a magyar fasiszta politikai rendőrség küldte ki, hogy Titóval együtt vissza akarta állítani a kapitalizmust Magyarországon és külön még azt is, hogy a párt egy besúgót állított a felszabadulás után a Belügyminisztérium, majd a Külügyminisztérium élére.

— Itt Párizsban minden következmény nélkül hiheti vagy nem hiheti Rajk bűnösségét, vagy ártatlanságát. A szocialista Magyarországon ez a probléma fel sem vetődhet. A szocialista Magyarországon a párt aláíratta az üzemekben és a hivatalokban a volt miniszter halálos ítéletét még a tárgyalás előtt.

Zöldhelyi Miklós behunyja nagy, kék szemét, aztán ezt mondja :

— Én, sajnos, tizenöt évvel vagyok öregebb magánál, tehát jobban emlékszem a moszkvai perekre, mint maga. Igaz, Spanyolországban más dolgunk volt, mint a tárgyalások elemzése, de azért Zinovjev, Kamenyev, Bucharin, Radek, Rakovszki és a többiek vallomása elgondolkoztatott. "Mi vitte rá az októberi forradalom vezetőit, Lenin személyes barátait az árulásra ?", kérdeztem Barcelónában a spanyol párt egyik vezetőségi tagját. Megmutatott egy újságot, amelyben nagybetűkkel az állt, hogy a vádlottak bevallották párt- és nép-gyűlöletüket. "Látod", mondta a pártvezető, "az árulások oka a gyűlölet". 1938-ban fasisztának kellett lennie annak, aki kétségbe merte vonni a vallomások valószerűségét és a párt kommentárjait.

— Az én generációm tragédiája az volt, hogy választásra kényszerültünk a párt és a fasizmus között. Vakon hittük, hogy kizárólagosan a párt szolgálja a haladás és az általános jólét ügyét. A különböző színű és formájú fasizmust árnyalatnyi pontossággal értékeltük ki, a szovjet rendszert azonban habozás és kritika nélkül azonosítottuk a szocializmussal. Elfelejtettük vagy el akartuk felejteni, hogy a marxi vagy lenini elvekre hivatkozó gazdasági rendszer még nem szocializmus és főleg akkor nem, ha azt korlátolt tudású párttitkárok és korlátlan hatalmú politikai rendőrök irányítják. Nem különös-e, hogy én, aki az ellenséget láttam nemcsak a nácizmusban, de a nyugati demokráciákban is, én, aki 1919 óta, gyakran fegyverrel is a kezemben harcoltam Magyarországon, Németországban, Spanyolországban és végül itt, Franciaországban a szocializmus győzelméért, én idegennek érzem magam egy szocialista országban. És ugyanaz a Zöldhelyi Miklós, aki a fasiszták és a nácik elleni harcban százszor érezte a halál undok közelségét, ugyanaz az ember most ellenségnek számít a szocialista Magyarországon.

Hatalmas öklével a levegőbe üt. Megtölti poharát és egy hajtásra kiissza.

— Idehallgasson, Laci. Elmondok most magának valamit, amit soha senkinek sem mondtam még el. — Homlokát törölgeti, hallgat egy ideig, aztán ezt kérdezi : — Mi volt a véleménye Kun Béla eltűnéséről a magyar párt történetéből ?

— A kommunista történetírás...

— Nincs kommunista történetírás, — mondja ingerülten. A magyar kommün vezetője Kun Béla volt ? Igen vagy nem ?

— Nem találja nevetségesnek a kérdést ?

— Miért találjam annak ? Kun Béla eltűnt a történelemből. Hová tűnt ? Ki tüntette el ?

⁂

MIKLÓS MADRIDBA visz el, a polgárháború Madridjába, a bombázott házak és a sebesült rózsakertek közé. Ide érkezik egy júniusi délután, az év leghosszabb napján, Volkov ezredessel, a szovjet rendőrség katonai megbízottjával. Az ezredes soványkis termetű férfi, a majdnem két méter magas Zöldhelyi Miklósnak a válláig ér.

— Ez a Prado, — mutatja Miklós. — Ez a Szent Márton templom. Ez a spanyol Nemzeti Színház. Ez a legnagyobb madridi mozi. Ez Kolumbusz Kristóf szobra. Azt mondják, hogy Kolumbusz minden férfi leszármazottjának húsz éves korától kezdve tengernagyi cím jár.

— És mi az a lejáró ott szemben ?

— A földalatti vasút.

— Hazudsz, — mondja az ezredes.

Miklós azt hiszi, rosszul hall.

— Hazudsz, — ismétli az ezredes.

— Miért hazudnék ? — kérdezi Miklós elképedve.

— Csak Moszkvában van földalatti vasút.

A ruszki tréfál, gondolja Miklós és nevetve mondja :

— Ne bolondozz, ezredes elvtárs. Párizsban is van földalatti vasút, Londonban is, New York-ban is és még Budapesten is.

A szovjet tiszt vérvörös arccal kiáltja :

— Te is trockista renegát vagy, mint Kun Béla !

Miklós nyugalma legendás, de haragjának ritka megnyilvánulása is.

Megragadja vállánál fogva a kézzel-lábbal kapálódzó ezredest, átviszi a téren és lerakja a földalatti állomáson.

— Trockista renegát vagyok, — mert Madridban is működik a metro ? Nyisd ki a szemedet, te barom, — mondja neki németül.

Az ezredes hol Miklóst nézi, hol az induló és érkező szerelvényeket, és sápadtan ismételgeti :

— Unmöglich, unmöglich.

Miklós haragja lecsillapodik, csodálkozva figyeli az orosz tiszt kétségbeesett arckifejezését és először ért valami lényegeset a szovjet életből.

Elvittem vacsorázni, folytatja Miklós, és itattam, hogy jókedvre derítsem. De az egyre csak ismételgette, mint egy papagály : "Unmöglich, unmöglich." "Na, — mondom, — ezredes elvtárs, hagyd abba a sopánkodást, igyál." Nem kérette magát ; ivott, mint egy kefekötő. Egyszerre csak eszembe jutott, amit Kun Béláról mondott. Itattam még egy kicsit, aztán megkérdeztem : "Ezredes elvtárs, miért lett Kun Bélából trockista renegát ?" "Hagyj békén" — mondja és újrakezdte : "Unmöglich, unmöglich". De én nem hagytam békén. "Zinovjev áruló volt, Bucharin is, miért ne lett volna az Kun Béla is ?" Az ezredes csuklani kezdett. "De ő nem akarta bevallani." "Mit nem akart bevallani ?" "Azt, hogy trockista renegát. Adjál még inni." Megtöltöttem poharát. "És miért nem akarta bevallani ?", kérdeztem halkan." "Azt mondta az a marha a vizsgálóbírónak, hogy őt nem az N.K.D.V. tartóztatta le, hanem a Gestapo. Hiába mutatták neki a nyomozók igazolványaikat, orosz papírjaikat, Kun Béla makacsul kitartott, hogy ő a Gestapo foglya." "Talán megőrült ?" "Unmöglich, unmöglich", kezdte újra. Inni adtam neki. "Persze szabadlábra helyezték ?" "Kit ?", kérdezte az ezredes két csuklás között. "Kun Bélát".

"Agyonlőtték", mondta olyan természetes hangon, mintha egy gyerek valamilyen együgyű kérdésére felelt volna. Nem folytathattuk a beszélgetést. Megszólaltak a szirénák. Az olasz repülők bombázni kezdték Madridot.

Zöldhelyi Miklós Franciaországban maradt, így tehát nem kellett bevallania a magyar szocialista bíróság előtt, hogy 1919 óta a nácik szolgálatában állott. De nemcsak a golyó, néha a csalódás, a rágalmak, a megalázás is véget vethet egy életnek. A halál egy párizsi jótékonysági irodában érte el, ahova segélyért ment...

⁂

PÁRIZS, 1956 OKTÓBER 23.

A budapesti rádiót hallgatjuk Imrei Zoltánnal az A.F.P., a francia távirati iroda, egyik szerkesztőségi szobájában. Hol ő, hol én gépelünk egy hírt, hosszabb-rövidebb anyagunk végül is minden más esemény elébe kerül.

Másnap elénk teszik a France-Soir-t. Óriásbetűs cím az első oldalon : FORRADALOM MAGYARORSZÁGON. Összenézünk Zoltánnal. Jó munkát végeztünk. A milliós példányban megjelenő lap majdnem kizárólagosan a mi híranyagunkat közli.

Aztán megegyezünk abban, hogy amit a France-Soir forradalomnak nevez, az nem lehet más, mint a reakciós elemek kísérlete a kommunista rezsim megdöntésére.

Folytattuk a budapesti rádió hallgatását és információs munkánkat. Ezen a napon már kissé különösnek tűnt, hogy a csepeli munkások, a salgótarjáni bányászok, a munkás származású diákok, a legbaloldalibb magyar írók ilyen hévvel akarnák visszaállítani a kapitalizmust. A kérdés végül is az volt számomra, mi robbantotta ki a kommunisták forradalmát a kommunista rendszer ellen, és mi lesz a Nagy Imre megfogalmazásában új értelmet kapott forradalom kimenetele ?

Az egyik kérdésre Háy Gyula adott feleletet : "Éveken át hittem minden eltévelyedésével együtt szociálista rendszerünkben, de ma már nem hiszek. Nem tudom milyen nevet adnak majd a szociológusok egy ilyenfajta rendszernek, ami engem illet, meggyőződésem, hogy e rendszerben a tévelygés uralkodott és nem a szocializmus. Az a kommunista párt, melyhez annyi éven át tartoztam, nincs többé. Vezetői lerombolták."

A másik kérdésre a szocialista Szovjetunió diadalmas néphadserege felelt. 20.000 magyar munkás, paraszt, diák és katona holttestén keresztül helyreállította a népi demokráciát Magyarországon.

⁂

A FORRADALMÁR Nagy Imrét a kommunisták golyója ölte meg.

János bácsit a hideg és a siófoki polgárok közönye.

Melyik halál szép ? Válasszatok.

PEÉRY REZSŐ

OKTÓBER, AZAZ A KATHARZIS ÓRÁJA

AZ OKTÓBERI FELKELÉST előkészítő szellemi mozgalom, úgy gondolom, nem kis mértékben erkölcsi tényezők munkája volt. Megtiport emberi becsülete, megvalázott emberi méltósága rehabilitásáért zendült fel az a fajta értelmiségi ember, akiből a Rákosi-korszak alkalmazkodási kényszerei nem tudták elpusztítani az erkölcsi tájékozódás és egyensúlykeresés képességét, feltéve, hogy az azt megelőző korszakban eleve nem ment már tönkre.

Az erkölcsi tisztulás vágya összefonódott persze az intellektus, az ésszerű és normális gondolkodás rehabilitásának akaratával, hiszen a sztálini zsarnokság egyik legerkölcstelenebb emberellenes manipulációja a ráció iránti hűség elpusztítása, a szellem erkölcsének kiirtása volt a kortársi tudatban.

A Magyar Október intellektuális és erkölcsi felkelésnek indult és az maradt bukásáig.

A nemzetnek, úgy hiszem, sürgősen szüksége volt e kettős tisztulási folyamatra, hiszen az 1919-es ellenforradalom győzelme és a bethleni konszolidálódás korszaka óta nem élvezhette azt a szabadságot, ami a szellemi és erkölcsi tényezők és elemek egyensúlyának alighanem legfontosabb előfeltétele. A kor valóban nagy szellemi és emberi jelenségeit — a "Nyugat" íróira gondolok itt elsősorban — a régi Magyarország világa formálta ki. A fiatalabb nemzedékek tagjai számára az új kor törvényeihez való kénytelen alkalmazkodás roppantul hátrányosnak bizonyult. Ha nemzedékem magyar szellemi embereire, az 1910. körül születettekre gondolok, inkább szomorúság tölt el, mint büszkeség. Mennyi nagyszerű tehetséget, mennyi tudást, műveltséget kapott bennük a magyarul beszélő emberek közössége ; ám e kitűnő képességekkel és tehetséggel többnyire nem a szellem független munkásai, hanem a konformizmus titánjai lettek, akik egyvégből szolgáltak és alkalmazkodtak diametrálisan eltérő társadalmi és hatalmi viszonyok közepette s maradtak változó koreszmék változatlanul készséges kiszolgálói. Októberben nem találkoztunk velük, legfeljebb elvétve, nyilván, mert az ő hatalom iránti szimatuk kifinomultabb volt annál, semhogy az októberi gyors változás mögött nem sejtette volna meg a mielőbbi összeomlás valószínűségét.

AZ OLYAN társadalmi és politikai földrengés-sorozat, amelyet Közép-Európának 1919 és 1933 közötti időben kellett megélnie, alighanem példa nélküli az európai történelemben. Hogy egy nemzedék életidejének leforgása alatt ennyi alkalommal változzék meg minden társadalmi és politikai törvény és norma s álljon több ízben fejtetőre minden addig érvényesnek hitt szabály, az még a mai távlatból is abszurdnak hat. Egy csendes, öreg tanártársam jut az eszembe itt, aki a Rákosi (Sztálin)-féle új alkotmányra való eskütétel alkalmából fáradt mosollyal jegyezte meg : "Édes fiam, én felesküdtem először Ferenc Jóskára, azután Károly királyra, majd Károlyi Mihályra, kisvártatva a kommünre, felesküdtem később Horthyra, két évtized múltán Szálasira, azután Miklós Bélára meg Tildy Zoltánra, miért ne esküdnék hát fel a mi szeretett Rákosi Mátyásunk alkotmányára?"

HA MOST utánamondom a sort és elgondolom, hogy mindez négy évtized alatt történt, két világháborúval, több vörös és több fehér forradalmi változással, egy példátlan állami és területi összeomlással tetézve, nem csodálkozom már semmin sem, amit erkölcsi és szellemi elcsúszás, ficam és aberráció, emberi sérülés és lelki torzulás, a gerinc és jellem elferdülése ierén tapasztaltam kortársaim világában. "Minket korszakok tűzdühe nem edzett" — mondotta egykor Ady, ám az ember itt szerényen arra gondol, hogy a nálunk jóval edzettebbek se bírták volna épebb tagokkal elviselni e próbákat. Fiatalságomat egy kialakuló szláv demokrácia világában töltöttem, ahol nem kellett bennünket kényszerrel oktatni e rendszer előnyeire : ahol tapasztalhattuk és megélhettük, — tiszteltük magunktól is. Magam elsősorban a cseh demokratikus hagyományt s annak a kisemberben való lerögzítettségét szemléltem mély reverenciával. Ahogy viszont mindez 1939, 1945 és 1948 változásaiban és földcsuszamlásaiban szétporladt és megsemmisült, eloszlatta bennem azt a hiedelmet, mintha az ilyen összeomlásokra egy népnek fel lehetne készülnie. Nem hiszek abban, hogy van vértezet az elemi emberségen kívül, ami egy népet megvédhetne a világtörténelem tektonikus katasztrófáitól. Ilyenkor majdnem mindegy, hogy a pusztulás előtt a társadalmi fejlődés milyen fokát sikerült elérnünk. A katasztrófa merőben új helyzet, elpusztít minden eddigit, a jót és a rosszat egyaránt.

A RÁKOSI-RENDSZER esztendeiben, belső emigrációm magányában sokat tűnődtem a nemzeti jellem kérdésein, a társadalmi-politikai katasztrófák és zsarnokságok hatásán egy nemzet jellemére.

Ha akkor, vagy azelőtt halok meg, bizony meglehetősen negatív képet viszek magammal a magyar jellemről a Hádesz partjaira.

Ifjú ember koromban önérzetemet roppantul bántotta, hogy annyi nagyszerű hagyománnyal a hátunk mögött társadalmi intézményeink, közgondolkozásunk, közízlésünk területén annyira elmaradtunk a demokratikus Európa fejlődésétől. Apám szabadelvű polgár volt : házában ama másik Magyarország emberei fordultak meg, Batthyány Ervintől Bartók Béláig, akiket a hatalom kisebbséggé degradált. Odahaza békepártiak voltunk : mily szégyen volt megérni szerencsétlen első háborús szereplésünk után a másodikat! A közbeeső időben Magyarországot számomra kizárólag a szellem, de nem a hatalom képviselői jelentették. Széchenyi, Kossuth, Eötvös, Deák, az ifjabb Andrássy, Jászi fogalmát nem tudtam társítani ama katonai-hivatalnoki kor ismeretlen nevű embereivel, akik 1929 óta nem adtak többé nekem, mint ifjú pozsonyi közírónak, magyar útlevelet.

1945 UTÁN magyarországi menekült koromban sok szégyennel eszméltem arra, ami az országban 1944. ősze óta történt. A remény után, amit a nagyszerű Teleki Pál és Kállay Miklós nevéhez fűztem, a vérfürdő és ámokfutás azon az országot pusztító őszön : beleszédülésünk a barbarizmusba és nihilizmusba. Nem volt könnyű mindezt elviselni, akár a vértől iszamos, a megtorlás szomorú munkáját végző következő esztendőt, ahol a megszületö új rend elsősorban a halálbüntetéseket osztó bőkezűségével igyekezett magát a régi rendtől megkülönböztetni, nem pedig új kormányzati stílussal, amire pedig szükség lett volna az éhség és terror aléltságában. A német megszállás idején nemzeti jellemünk hanyatlását a megszálló hatóságok ama közlése méri, hogy négyszer-ötször annyi feljelentő levelet intéztek hozzájuk, mint az addigi megszállt államokban együttvéve. S a mélypontot kétségkívül az a passzivitás is méri, amellyel a nemzet és a hadsereg válaszolt a Kormányzó október 15-i szózatára. (Hogy ne is említsem a legfájóbb pontot : a halálba hurcoltakkal szemben megnyilvánuló közömbösséget, a halálba hurcolókkal szemben megnyilvánuló udvariasság mellett.)

Nemcsak a mások pusztulását néztük passzívan : a magunkét is. Emlékszem, mennyi vidám és jeles történetet olvastam a felszabadító hadsereg derék tagjainak nyájas viselkedéséről — nem egyet jó írók tollából! A legtöbben az Alvilági Játékokat szokványosan derűs epizóddal fejezték be — persze Déry Tibor nem — a nagyszerű szőke óriásokról, akik csak jót tesznek velünk és asszonyainkkal.

Néztük, néztem! Mert a vád legyen önvád, ha becsületesen fogalmazzák.

AZUTÁN a konformizmus meglepő változatai 1946-ban! Kiderült, hogy Magyarországon alapjában véve titokban mindenki baloldali volt, avagy potenciálisan az! A tegnapok lovagjainak gyors átállása a hatalom oldalára! A Kommunista Párt erejének, jelentőségének, nagyságának utólagos igazolása. A műperek, amelyekben megtörik az elmúlt időszak kivételesen bátor embereinek a gerincét ! Ama 49-es Jókai-novella jóslásainak megvalósulásai, amidőn mindenki az azbukát biflázza és oroszbarátságának múltját bizonyítja!

Ezen dolgok és változások felől tűnődtem magányom homályos éveiben, egyre keserűbb, egyre vigasztalanabb lélekkel, s nem adtam volna a magam és társaim erkölcsi tartásáért egy fabatkát sem.

Ebből a vigasztalan helyzetből váltott ki az erkölcsi és szellemi kiegyenesedés, kiemelkedés nagyszerű hulláma 1953-tól kezdődően.

OKTÓBER s az azt megelőző nemzeti önbírálat kora olyan értékeket mutatott meg kortársaimban, amelyek létezésében már nem hittem. Mutatta a magyart újból bátornak, tisztességesnek, értelmesnek, emberségesnek, szellemileg és erkölcsileg gyógyuló, emelkedő, érdemes nemzetnek. Hihetetlen, nagyszerű változás ez,amely hírünket és hitelünket a világban kopernikusi fordulattal változtatta meg. Ügyünk összeomlása és nemzetünk újabb konformista útja ellenére — mit tehetne mást — ezt a változott, ezt a helyreállított képet hordozzuk róla azóta szíveinkben. Köszönet érte az elesetteknek s az élőknek, hogy ezt megélhettük !

BABISZ KLARASZ :

Hadd sírok

GÖRÖG KÖLTEMÉNY A MAGYAR FORRADALOMRÓL

Az Ezerkilencszázötvenhatnak méltó emléket állító Gloria Victis kötet szerkesztője, Tollas Tibor, elküldte nekem lefordítani azt a két újgörög költeményt, amelyet ebbe az annyi nép hangjából alakult missa sollemnisbe és requiembe felvenni óhajtott. Több mint egy oldal nem állt már rendelkezésére, amikor a Nea Esztia Magyarországnak szentelt 1957. februári száma, Pandelisz Prevelákisz jóvoltából, hozzá s hozzám is eljutott. Így akkor csak az első költeményt, Szpírosz Panajotopúloszét, fordítottam le teljesen, a másiknak csupán az első versszakait. Csak akkor fordítok, ha szó szerint tudok s ha a lefordított szöveg nyers prózai fordításban is költemény marad. Ilyen volt az is a maga egészében, amelynek a Gloria Victis számára egy negyedét fordítottam le : erős, nehéz és igazi. Hadd legyen most olvasható magyarul egészen :

I

Hadd sírok inkább, mintsem kiáltok.
A fekete keresztek miatt, amelyek nem törtek össze.
A vörös keresztek miatt, amelyek állnak.
Bánatukban az új Krisztusok görnyedeznek
a hidakról, amelyek összekötik Budát Pesttel.
Ki mondta, hogy szép kék a Duna ?
Kék a vére a magyar arisztokráciának !
Csepel és Ganz munkásságának egészen az
a színe lett, mint Csikágó vértől ázott járdáinak.

1

(Könnyel sós a vérből kelt kenyér,
vér és könny növesztik a faágakat,
vérrel és könnyel zöldel a föld.)

II

Hadd sírok inkább, mintsem kiáltok.
Miattatok, kik elestetek áldozatul testvérek
egyenlőtlen küzdelemben és nehéz harcban.
Miattatok testvéreim testvérei,
kik az elterült testeken átléptetek.
A lehullott zászló miatt, amely rájuk borult.
Sebesült alakja miatt Szolómosznak.
Rajk marcangolt szíve miatt.
Az elvesztett forradalom miatt.

2

(Mi lett a végetek, nektek, Október fiai
Október lelkébe adjátok az utolsó lövést
Október temetését hogy lássátok lelketekben.)

III

Nem! Semmi mást, mint sírni, nem szerettem volna.
Kiáltani szerettem volna Kelet s Nyugat felé.
Adjátok vissza elrabolt napunkat.
Azt, aki feketíti testünket, fellahokét
s habbal koszorúzza a megoldott hajú Aphroditét.
Azt, aki bodorítja haját a kanzasziaknak,
s lángokkal fegyverzi fel a Mau-Mauk szívét.
Állítsátok meg a sztyeppe szelét.
Azt, aki befagyasztja Stettin vizeit
s viszi Varsó lelkébe a dermedést.

3

(Ki hitte volna, hogy Kronos még mindig falja fiait !
Ki hitte volna, hogy a keselyű Prométheus máját még tépdesi?)

IV

Nem! Semmi mást, mint sírni, nem szerettem volna.
Szerettem volna átvenni kezükből az árva testeket az árva lelkeket
s együtt felépíteni újra leégett kunyhóinkat.
Meggyújtani újra házi tüzeinket kialudt gyertyáinkat.
Felállítani újra összetört házi isteneinket.
Hogy a népek újra megtalálják elveszett civilizációjukat.
Jönnek már a fehér és vörös gyámkodások !
Április dalai és május zöld ágai,
fonják csak ők a szeretet és béke koszorúit.

4

(Ezt szerettem volna kiáltani Kelet s Nyugat felé.
De hadd sírok, mintsem kiáltok.)

SZÓ SZERINT FORDÍTOTTA
Kerényi Károly

DOM MORAES

Egy táncoshoz

Tűztáncot, vagy aratótáncot járnál ?
Dobszót hallgatnál, fogadalmi dalt ?
Most, hogy minden fát jelölve látsz már,
S a zord éven sebet fekete fagy csikar ?
Hol csalogány szólt régen, a hegyekben
Egy őrült hang üvölt. Kutak hegednek,
Dermednek jég csapjaiban.

Ösvényeinken tigris lába zörren.
Az elesett városok hamuján még
Melengeti kezét a támadó. Miközben
Felhív és óv a rádió, egy radar-fogta árnyék
Már közeledik, hogy eltörölje
A táncoló városokat örökre.
S vezértelen bennünk a szándék.

Hát hagyd abba a táncot és emeld fel
Fegyveredet az ősi borzalom ellen,
Igézzen bár kopár, fényt szóró szörny-szemekkel,
S harcolj, hol századok hulltak el, a hegyekben.
Táncos, midőn a rézököl súlyától vér
Serked ki homlokodból, ó ne félj.
Mint nyugvó nap leheld az éjbe lelked.

1956.

Angolból fordította : GÖMÖRI GYÖRGY

FENYŐ MIKSA

RÓMAI

Mors sola fatetur quantula sint hominum corpusculas.

JUVENALIS.

AZ ELSŐ ÍRÓ, ki engem Livius és más középiskolai latin olvasmányok megkerülésével Róma létezéséről kioktatott, dr. Milkó Izidor tekintélyes szabadkai ügyvéd volt. Könyvének *Római mozaik* volt a címe, ha jól emlékszem a Révai Testvérek volt a kiadója s annak ellenére, hogy egy fogorvos várószobájában lapozgattam, igen tetszett. Aki ezzel az íróval közelebbről akar megismerkedni — és érdemes vele megismerkedni —, az Kosztolányi Dezső írásaiban néhány meleg sort talál róla, — az enyémben csak annyit, hogy hálás vagyok neki azért a néhány szuggesztív oldalért, melyekkel engem később könyve olvasására bírt. Neki köszönhetem, hogy képzeletben átléptem Róma kapuját, a *Porta del Popoló*-t és elindultam a Capitolium felé. Szabadka számomra már régen is legendás város volt, mert hogy ez volt az első *város*, melyet életemben megismertem. Kocsin vittek oda szüleim, tán három óra hajtásnyira Mélykúttól s legendás híre számomra azért volt, mert kocsisunk, Body bácsi azt emlegette az úton : "Nem tudom elég erősek-e ennek a gyereknek a fogai, mert aki először lép be kapuján, annak el kell rágnia a város láncait". Féltem-e ettől a feladattól vagy sem, nem tudnám megmondani, — azt hiszem, nem féltem, mert ha szüleimmel együtt voltam, akkor semmitől sem féltem.

Hogy melyek voltak a legközelebbi állomások Róma megismerésében, ezt talán össze is tudnám állítani, de miért elvenni ezt a szép feladatot a közeljövő irodalomtudósaitól. Csak a kezdetekről néhány szót. Volt egy katolikus osztálytársam a luteránus gimnáziumban, aki leginkább azzal imponált nekem, hogy négy keresztneve volt ; úgy hívták : Voigt Géza Antal Elemér Lóránt. (Nekem mindössze egy s azt sem kedveltem : boldog voltam, hogy anyám Miskámnak nevezett.) S ez az én kedves barátom — szeretem hinni, hogy még él s néhány sorral reagál majd emlékezéseimre — időnként meghívott engem otthonába, hogy megmutassa gazdag reprodukció gyűjteményét, melynek lapjait szülei hozták neki külföldi útjaikról. "Látod — mondotta —, ezt a képet úgy hívják : A Pesaro-család Madonnája. Velencében őrzik a Frari templomban — ő úgy mondotta : Santa Maria gloriosa dei Frari — szigorú franciskánusok, akik áhítatosan figyelnek minden mozdulatára. Ha gonoszat cselekszem — folytatta barátom — vagy akár csak gondolok, akkor letérdelek e kép előtt, meggyónom bűnömet és a Madonna kegyes hozzám. Vagy nézzed ezt a metszetet : Raffael freskójáról készült, tudod, amelyik azt a jelenetet ábrázolja, mikor Szent Péter elhagyja börtönét. Hiába láncok, börtönkulcs, lándzsás őrök, — Szent Péter csak úgy kilépett, ahogy ezen a metszeten ábrázolva van." Aztán megesküdött, hogy Raffael a világ legnagyobb festője, a Vatikán a világ legnagyobb palotája, a S. Pietro a világ legnagyobb temploma s a Marcus Aurelius-szobor a világ legszebb lovas szobra... Kincsesház volt, melybe engem bejuttatott, számomra varázsos indulás Itáliába.

ELSŐ RÓMAI UTAMRA két könyvet vittem magammal. Az egyik Gsell-Fels német nyelvű Róma-könyve volt, — ma is haszonnal forgatom, különösen ha a századeleji Rómáról akarok hiteleset megtudni. A másik nyilván Goethe *Italienische Reise*-je, de az is lehet, hogy Stendhal *Promenades*-ja volt, — ez még kiderítendő volna. A döntő körülmény azonban Róma megismerésében, vagy mondjuk szerényebben : Rómához való elszegődésemben, az volt, hogy a Termini állomáson, persze még a régin, egy barátom várt, akihez igen-igen ragaszkodtam, mert a leggyöngédebb, legemberibb ember volt : Elek Artur, az író. Róma szerelmese s igazi ismerője. Volna róla még egyéb mondanivalóm, de tán elég, ha azt idézem, amit Ady Endre mondott róla, mikor Rómából, hol vele megismerkedtem, hazaérkezett : "Most ismerkedtem meg a legfehérebb emberrel". (Akkor még a fehér feléret jelentett, tisztaságot, a szép dolgoknak áhítatos megbecsülését.) S attól kezdve, hogy Elek Artur bejárta velem Róma utcáit, a Teatro Marcello környékét, az Aventino templomait, a S. Gregorio Magno kápolnáit, — tíz napig voltunk együtt szakadatlan csoda-bámulásban, — Róma legigazibb érdeklődésem, komoly tanulmányom tárgyává vált, melyet soha más csábítás kedvéért nem mellőztem. S melytől most búcsúznom kell, — ne is tessék marasztalni. (Egy kultúrtörténeti adat : mikor 1912-ben útnak indultam, egy percig sem gondoltam arra, sem én, sem bárki más, hogy egy utazáshoz útlevél s vízum kell. Ha olyasvalakivel kerültem össze, ki ilyen okmány birtokában volt, ezt az előkelőség különös szignumának tekintettem. Hogy is sejthettem volna, hogy egy emberöltő múlva ez a világ különös lerongyolódásáról kiállított okmány lesz!)

"Melytől most búcsúznom kell". S mégsem mertem címül azt írni ide : *Búcsúzás Rómától*, holott igazánból erről van szó, már csak azért is, hogy így kamufláljam : búcsú az élőktől. Az ilyen cím, ha öreg koromhoz passzolt is volna, de természetemhez sehogy sem. Mikor egy kedves lényt, aki messzi útra indult, a hajóhoz kísértem, soha más, mint dadogó szavak nem tolultak az ajkamra. Nemrég volt egy magyar miniszterelnök, kinek hazája tragikus esztendeiben fontos mandátum jutott osztályrészül, a búcsúzásról elmélkedve — nyolcvanon túl — olyan igazán sajnálkozott önmagán : "Nagy kár értem!" Ugyanúgy, mint Petrarca : *una pietà si forte di mi stesso*. Az ember nagyon tudja sajnálni önmagát, — hogy van az, hogy én egyetlen sóhajra sem vagyok képes. Az Odysseában is olvashattuk, nem az enyémben, Homerosében —, mikor hősünket a hajótörés a pheákok szigetének partjára vetette és ő megcibáltan, sárosan ott áll egy fügefalevél bikiniben a legkirálylányibb királylány, Nausikaa előtt. Aki hazaviszi királyi apja, Alkinoos palotájába, ahol megfürdetik, felöltöztetik, dús lakomára invitálják, — senki sem tudja, ki ez a vendég, mifajta jövevény ? És Demidokos, az ősz lantos éneket mond, mely — nagy ártatlanul Odysseus hányattatásairól szól. És az ismeretlen vendég könnyekre fakad. "A világtörténelem legőszintébb könnyei voltak ezek", teszi hozzá magyarázón az emberi gyöngeségek nagy ismerője, Arthur Schopenhauer. (Ezt már az idők folyamán többször is citáltam, de tessék elhinni, mindig odaillőn.)

BÚCSÚZÁS RÓMÁTÓL, — valójában kendőlobogtatás az Élet felé, melynek mindenórás punktumával szembe kell néznem. Nem is jó kifejezés ez "szembe kell nézni", mert olyan provokálón, hősiesen hangzik. Az Élet tudatában logikusan bennfoglaltatik a Halál, a befejezettség, a nincstovább gondolata. Csak ezzel válik az Élet magától értetődővé s számomra, így visszatekintőn, örömmé. Mit kell ezt nagyon bizonygatni! Nagy mesterem, Schopenhauer, nagyon megvetne az Élet ilyen értékeléséért, holott tán ő értékelte a legnagyobbra, mikor filozófiájának lényegét így határozta meg : *Die Welt ist meine Vorstellung* — a világot én alkottam. (Túlságosan szabad fordítás.) Én tudom szeretni az életet, ha nem is gondolom azt, hogy halálom a világ számára a super-atombomba-befejezést jelenti. Nem tudom, elmondottam-e Arany János kedvelt anekdotáját a haldokló cigányról, ki sátra előtt ülve búsan nézi, ahogy felhők borítják a napot. "Sütnél te még, de majd nem lesz kinek!" — mondja Schopenhauerrel. Számomra a halál gondolata nem ijesztő, soha nem is volt s a túlvilági élet vigasztalón soha nem vetítődött vászonra, mert soha vigasztalásra nem volt szükségem az élet múltán.

Költőimben is alig találok megkapó sorokat a Halálról, pláne a túlvilági életről, nem is tudok költőt, ki a túlvilág ábrázolásában — legyen az akár Danteé, akár Michelangelóé — valami vonzót találna. De a haláltól való félelem vagy rémület vagy ellágyulás, remek sorokat diktált költőinknek. Milyen homerosi is Heine búcsúja, ahogy matrac-sírjából üzente :

Denn der kleinste Philister
Zu Stuckert am Neckar viel glücklicher ist er,
Als ich der Pelide, der todte Held,
Der Schlattenfürst in der Unterwelt

Kár, hogy nem tudom, melyik verséből való s így azt sem tudom, hogy helyesen idéztem-e. És a matrac-sírnak az a másik nagy lantosa, vagy mint ő nevezi magát, "a holt próféta a hegyen", Babits Mihály, milyen lázadó, belenyugvó, viaskodó hangokat tud zengeni — az élet dicséretét, mért akarását. "Nem édes a világ, de szép látni... és én már gyógyulok", mondja *Karacsonyi lábadozás* című versében, tán ugyanannak az érzésnek kifejezéséül, mint nagy barátja Ady Endre :

Oh, az élet nem nagy vigalom
Sehol, de ámulni lehet ...

S két strófa Babits *Botozgató* című verséből a nagy életérzéstől, a távozás küszöbén :

... De én csak süllyedek süket
botommal, míg fölöttem elszáll
az egész szárnyrakelt liget ...

Már száll is ... Az ágak, a bokrok...
lányok ruhája ... száll, suhan ...
Csak én botozok botladozva,
a könnyűek közt súlyosan.
Oh hogy szeretnék megfogózni
valami lomb vagy szoknyaszárny
fodrába : mind szakadna, tűnne,
mint tüske közt a pókfonál.

Gyöngéd sorok, az élet szeretete mondta tollba, oldalakon át tudnám idézni bánatos, életes verseit — tegye meg az olvasó helyettem! — Én csak még azt a versét idézem, mely így kezdődik : "de én mégis szeretem ezt a barbár iramot", mely önti fényét és hullámait a csillagokhoz, s melynek gyilkos víziója így végződik :

— Oh kedvesem, milyen maszk
menthet meg majd sárga gázmérgeiktől ?

S végül egy szívet elszorító sikoltás, minden költői metafora nélkül :

Oh jaj, meg kell halni, meg kell halni!

Ember bizonnyal már mondotta ezt ilyen kétségbeesetten, — költő még soha. (Az Irodalmi Újságnak megígértem, hogy Babits Mihály halálának huszonötödik évfordulójára tanulmányt írok róla. Nem írtam, de talán nem fogyok el addig, míg be nem váltom ígéretemet. Babits Mihály mindig aktuális.)

Ha azt a nagy tanulmányt — Költők nehéz búcsúzása az élettől — mégis megírom, akkor persze ebben külön fejezet dukál Ady Endrének, bő idézetekkel és szerény gloszszákkal. S benne lesz aláhúzottan az a Halál egyszerűségéhez, magától értetődőségéhez legméltóbb vers, olyan hangon hangolva, ahogy ilyen nagybetűs hatalommal szemben illendő :

Megyek, megyek ez a Halál,
Tudom, tudom : ez a Halál.
Felöltözök, ajtót nyitok
S a küszöbön utamba áll.
Oh, be bolond, halálos éj.

Heinrich Heine búcsúlátogatására is gyakran gondolok. Elvitette magát a Louvre-ba s ott a milói Venus szobrára hajolva könnyek között búcsúzott attól, ami számára az életet jelentette. A világtörténelem legőszintébb könnyei voltak. Hová vitessem el én magamat búcsúszót mondani ? "Vitessem?" Hová kísérjen el Ria, Róma szeretetében és minden egyébben legkedvesebb társam, ki nélkül ma már egyetlen lépést sem tudok tenni s akkor sem tudtam, mikor még tudtam ? A S. Onofrio templom terére s kútja mellől, négy tölgyfája alól végigsimítani fátyolos tekintetemmel az aikonyi Rómát ? Botorkáljak el ilyen rokkantan ragyogó szerelmemhez, a Ludovici trónus fuvolás lányához, kinél nemrég is csodálón és meghatottan elidőztem? Vagy tán az alvó Ariadnéhoz a vatikáni gyűjteményben, akiről csak azért nem merek szerelmi éneket zengeni, mert egy hatalmas isten, Dionisos, jegyezte el magát vele. És istenekkel ne kezdjen ki halandó. *"Procul a Jove, procul a fulmine"* — csak jó messzi az istentől, meg a villámaitól.

MEGTARTANI A

SZABÁLYTALAN BESZÉL

Lesznai Annának, az első "Nyugat"-nemzedék kiváló költőnőjének most jelent meg 81 éves korában Budapesten "Kezdetben volt a kert" című nagy kortörténeti-önéletrajzi regénye. Ebből az alkalomból idézem vissza néhány év előtti New York-i beszélgetesünket.

Fiatalkori verseit olvasva, a magyar Karenina Annának képzeltem, akit Ady (két dedikált versével is hangsúlyozva) kiváló költőnek tartott. Ez pedig nagy dolog, mert kivüle csak Kaffka Margitot ismerte el a nőírók közül.

Amikor bevallottam, hogy a magam alkotta kép miatt "nem ismertem rá" (akit azelőtt sohase láttam...), nevetve mondta :

— Túlságosan tudatos, felszabadult, életet szerető asszony voltam én ahhoz, hogy Karenina lehessek !

Lakása, a Lexington Avenue egyik bérházának sokadik emeletén is vidéki kúriára emlékeztet. Hiába, mindenki, mindenütt megőriz valamit a múltjából. Lesznai Anna, a költő-festőasszony felvidéki otthonának hangulatát varázsolja maga köré New Yorkban. Nemcsak bútorainak elrendezésével, maga tervezte kézimunkáival, de festményeivel is. Képein körtvélyesi fiatalok táncolnak, sétálnak, játszanak meseivé finomult házak között.

Festő-e inkább vagy költő ?... Ezt még ma sem tudja határozottan eldönteni. Mindkét hajlamot magával hozta. Apai nagybátyja algíri képeket festett, unokabátyja, Hatvany Ferenc festő volt...

— És az írás ? — teszi fel önmagának a kérdést és mindjárt meg is adja a feleletet :

— Anyám is írt verseket lánykorában, szép kapcsos könyvbe. Akkor még szégyen lett volna megjelentetni. Már korán megtanított a versek szeretetére. Három-négyéves koromban, amikor nagybeteg volt, azzal mulattattam, hogy órákig fáradhatatlanul ugráltam, táncoltam előtte és közben rímekben beszéltem, mert olyankor nevetni is láttam...

— Azért kezdtem festeni — vallja most, vagy hetven év távlatából — mert sajnáltam, hogy a virágok elhervadnak. Azt akartam, hogy megmaradjanak. Az ember szeretné megtartani a tűnő világot, azért igyekszik örök életet adni nekik... És mégis mennyi elmúlás, mennyi búcsú-emléke marad. Nekem is el kellett mennem mindentől, mindenkitől...

Első férjétől, Jászi Oszkártól az ellenforradalom választotta el 1919-ben.

— Én soha nem tudtam olyan egyértelműen hinni az áldozatvállalás elkerülhetetlenségében, mint ő, aki az egyetemi katedráról és a "XX. század" hasábjairól is a haladásért vívott töretlen harcra nevelte az ifjúságot. Talán azért, mert én főleg az életben hittem.

De hitt Jászi Oszkárban is, akit mindig legjobb barátjának és példaképének tekintett.

Lesznai Annának férje menekülése után egy évvel már a hazájától, Pesten maradt barátaitól kellett búcsút vennie. Csaknem egy évtizedig élt bécsi emigrációban. Minden nyáron hazalátogatott a Csehszlovákiához tartozó Körtvélyesre, ahol vázlatokat készített azokhoz a képekhez, amelyeket Bécsben festett. Így igyekezett megtartani a "tűnő világot" körtvélyesi zsánerképekben. És közben írt is. Egy kis nyilvánosság számára készülő bécsi lapban, a "Testvér"-ben időnként versei és tündérmeséi jelentek meg. Néhány versét hazaküldte a "Nyugat"-nak. Kiállításokat is rendezett és képeket adott el. 1929-ben visszament Magyarországra s a nyár kivételével, amit imádott falujában, a természet közelségében töltött, Pes
res kiállítást re
saját tervezésű
lyeket falusi a
tetett el. Kézin
ben, Olaszorsz
New Yorkban i
Verseit ezekber
magának írta.
mus bénítóan
munkakedvére.
1939-ben újabb
nekült.

Lesznai
emlékekt
kanyarodik író
hez.

A "Nyugat"-
és Fenyő Miksa
hazaküldött ve
tanult. Amiko
meglepetéssel l
szerepel a "Ny
ez és a "Nyug
hon... Első köt
adta ki, "Haza
mel.

— Főleg fő
sek voltak ezek
dolkozva — m
lut, a természe
Szép, boldog fi
kötetről Kaffk
kát, de versein
lóbban kisfia,
amikor azt mo
mindig arról b
kibújnak a rüg
virágok". "De
róla!", válaszol
a ketten hango

Kaffka Marg
barátság fűzte
problémáját, s
ra" az irodalm
Közös munkáj
fordították Cla
nában játszódó
ben a halottak
pusztítják az é
meg az első fe
ban, amikor k
háború.

MOZAIK

MOSTANI római tartózkodásom alatt már nem gondolhattam arra, hogy búcsúlátogatásokat tegyek az emberi szellem, a római szellem legkülömb megnyilvánulásainál, melyekhez a múltakban olyan gyönyörrel zarándokoltam el s melyeknek sugárzásában a magam értékét is olyan csodamód megnagyobbítva láttam. Egyetlenegyszer hogy elmentem a S. Pietróba, — ezzel tartoztam három kiváló pápa-pártfogómnak : a nagy államférfi XII. Piusnak, — igen büszke voltam, hogy a Vatikáni Rádió kiadósan idézte cikkemet, melyet annak idején éppen az Irodalmi Újságban írtam, harcosan, mintha Attilát akartam volna visszatéríteni Róma falai alól. És tartoztam a látogatással a jóságos, önnön lelkében békét teremtő s az egész világgal békét kereső XXIII. János pápának. S végül a nagyon eszes VI. Pál pápának, ki nem restelli az örökkévalóságba emelő imádságok mellett kiépíteni azokat a szerény földi ösvényeket, melyekben a mitben igen megfogyatkozott emberek majd tovább tévelyeghetnek. (Ezekről a dolgokról a végítélet szomszédságában csak ilyen köddbeveszőn szabad írni.) Szóval a S. Pietróba mentem s úgy örültem, hogy Michelangelo *Pietà*-ját, kalandos amerikai kirándulása után, viszontláthattam, hogy ez szinte imádságszámba menet. Aztán még ellátogattam a S. Maria in Cosmedinbe, mivelhogy ez Ria fogadalmi temploma ; eldöztem néhány kedves parkomban, és igen, — ez nagyon fontos, — még a Via Appia *antica* útján — oda muszáj volt elmennem.

A Via Appia *anticá*-ra mentünk, — Róma, de nyilván az egész világ legszebb sétahelye ez. Amikor a becsvágyó Appius Claudius cenzor ezt az utat építette, hogy is gondolhatott volna arra, hogy kétezer év múlva ezen az úton fog rohangálni Róma legpusztítóbb ellensége, a vandálokat szégyenben marasztaló vandál népség, az *autisták* hordái ördöngős gépekkel — *machina* — és nincs menekvés tőlük. Minden út az övék az egész világon, de különösen Rómában, melyre — az Urbsra — olyan megcsúfolón, egész lényét meghazudtolón nehezedik ez a pestis. Régebben, mikor még az autó a kevés kiválasztottak ártalmatlan játékszere volt, rendszerint meszszi lesétáltunk, őrtálló ciprusok és ledöntött, széttördelt síremlékek során, Cecilia Metella nagyszerű síremlékétől egészen a *Casale Rotondá*-ig, — a legtöbbje ezeknek az emlékeknek s tán éppen a legszebbek, nyom nélkül tűnt el. De még így is beszédes kőtörmelékei Róma világbirodalmának.

Aztán, hogy múltak az esztendők s az autók, szinte parthenogenezis útján, igen megszaporodtak s ugyanilyen arányban lábaim megnehezedtek (az Ótestamentom fejezi ki maga ilyen diszkrétül) — sétáinkat az appiai úton kénytelenek voltunk mind rövidebbre fogni, legutóbb már csak néhány száz méternyire, valamivel túl a *carabinieri* kaszárnyán, melyhez virágbaborult gránátalmafák elbűvölő kettős sora vitt. Így jutottunk el a síremlék-romig, mely — rá van vésve — Canova szobrász fejdelmi ajándéka VII. Piusnak, talán hogy a régi Róma szellemét idézze számára, melyre oly nagy szüksége lett volna a Napoléon által terrorizált pápának. Még néhány méternyi erőltetett menetelés s ott vagyunk Ilarus Fuscus síremlékénél, melynek márványba vésett öt familiárisával mindig is meghitt beszélgetéseket folytattam. Többnyire mélységes sajnálkozásomat fejezve ki, hogy a legigazibb világegység, a római birodalom olyan helyrehozhatatlanul szétmorzsolódott.

"VILÁGEGYSÉG". Közvetlenül mielőtt európai útunkra indultunk, fölhív egy honfitársam, nevét mondja s azt kérdi : ugye uram, ön tökéletesen ír és beszél angolul ? Én tökéletesen írok és beszélek és magyarul, — mondottam. Hát ez baj, de azért meglátogathatom? Szívesen látom, mondottam ; nemsokára ott is volt. Intelligens kinézésű, jó modorú öregúr ; otthon régebben megbecsült kereskedő ember, most itt él gyermekeinél, kik törődnek vele. Hány éves, kérdem tőle. Kilencvenhárom. Nagyot lélegzettem, — végre valaki, akit bátyámnak tisztelhetek. Vaskos iratcsomót tesz maga elé az asztalra, de mindjárt meg is nyugtat : ezt kéne angolra fordítani, nagyjelentőségű tanulmány az örök béke kérdéséről, de hát majd csak akad valaki, aki lefordítja. Engedjem meg, hogy a lényegét felvázolhassa — szívesen hallaná kritikámat. És elmondotta értelmesen és nem is bőbeszédűen koncepciója lényegét s nekem nem volt szívem az "örökbéke" — tervek történetével nagyképűsködni, annál kevésbé, mert lényegében mindaz benne volt, amit erről Sullytől Kantig s azóta elmondottak. Talán naivabbul, szimplábban, de ugyanannyi kilátással a cél elérésére, mint akár Wilson elnök annak idején. Óvakodtam attól, hogy elkedvetlenítsem, dicsértem koncepciója nagyságát s azt a bátorságot, hogy valaki 93 esztendős korában ilyen munkába fog és végül megkérdeztem, hogyan látja a következő lépéseket ? Megmondotta : fordítót szerez és beküldi tanulmányát Johnson elnöknek. Helyeseltem. Az Elnöknek bizonnyal referálnak e figyelemre méltó munkáról s ő szíves hangú levélben fogja azt megköszönni. Talán még a vietnami ügyben is, amelyben ő őszintén békére törekszik, befolyásolni fogja. "Igen ám, — mondotta öreg barátom — de azt szeretném, ha az Elnök ezt a munkát pénzbelileg is jutalmazná." Illetlenségnek tartottam, hogy ilyen kilátástalan várakozásban megerősítsem s egy anekdotát mondottam el, amivel a régi Abbazia Kávéházban intézték volna el ügyét. Az anekdota : a szakállas, jámbor, öreg zsidó este hazatér lakására s a küszöbön egy újszülött csecsemőt talál. Beviszi magához, megfogadja, hogy fölneveli és imádkozik, hogy a jó Isten segítse meg szándékában. Meg is segíti : reggelre kelve az öreg zsidónak két dús keble támad, tele tejjel. Kétségbe van esve, rohan a rabbihoz, hogy ő mindig milyen istenes életet élt, most is milyen jámbor szándékkal fogadta meg, hogy a kisdedet fölneveli, hogy tehette vele az Isten ezt a csúfságot ! Miért nem inkább pénzzel állt segítségére ? Mire a bölcs rabbi : "Csak nem gondolod, hogy az a tüneményesen okos Isten pénzt fog áldozni valamire, amit csodával tud elintézni !"

A MÚLTAK gazdag zarándoklásainak vége, — az emlékezet tesz még egy-egy szárnyaszegett kísérletet, de hiába. Mintha az a legendás földrész, az Atlantisi-világ, akkor teremtődött volna meg, mikor hatvan év előtt, a Scaligerek országában átléptem az olasz határt s elindultam hódolni Romának, s most süllyedt volna a tengerek fenekére, minden istenével, minden szentjével s azokkal az aranygyapjúval megrakott hajókkal, melyekért a modern világ szellem-tudósai oly szép kalandos utakra merészkedtek. S nekem, ki mindezt végigálmodta, már semmi mondanivalóm róla. Még néhány zavaró kérdés motoszkál agyamban, régi tüzek felpislákoló zsarátnoka, hogy ezt vagy amazt mégiscsak meg kell írnom, egy zárható kapcsos könyvben, melyet majd a Magyar Tud. Akadémia öttagú bizottságának jelenlétében nyitnak ki ... Hogy hogy van az, hogy azok a kiváló szellemek, kik ugyanilyen varázslatnak voltak elbűvölt hasis-evői, ugyanilyen szédületben támolyogtak a régi Róma ránk testált alkotásai között, melyek romjaikban tán még impresszionálóbbak — Wilde mondása ? — mint annak idején voltak gigantikus épségükben ? Ilyen s hasonló kérdésekről, tanulmány-témákról lesznek följegyzések a kapcsos könyvben, — ígérem magamnak.

Addig is ülünk kedves vasárnapi kávéházunkban a Pinción, a magnolia fasor szomszédságában, ahonnan csinos szamárfogatok viszik a boldog gyermekeket néhányperces kirándulásokra. Vagy hétköznap a Piazza Rotondán, szemben a Pantheonnal, az igénytelen két-asztal eszpresszo teraszán ; ha oda tetszik menni, tessék csak bátran hivatkozni rám, talán így : "Az az öreg úr küldött, ki minden második esztendőben megjelenik itt egy fiatal nő társaságában." Szíves kiszolgálásban lesz része, — igaz, enélkül is. De a leggyakrabban a Piazza delle Muse eszpresszójának teraszán ülünk ; szerény, csöndes hely volt ez annak idején, több mint tíz év előtt, amikor fölfedeztük. Nem is volt neve ; egy szerény tábla jelezte, hogy melyik cégtől szerzi be pörkölt kávéját. Aztán múltak az évek, fölfedezésünknek híre ment, a szomszéd villák odaküldték gyermekeiket, a távolabbiak a szerelmeseket s minthogy az autó lassanként a szerelem szinonimájává vált, a tér igen-igen divatba jött. És a másik végén új eszpresszo nyílt meg, mely címtábláján gőgösen hirdette, hogy *Caffe delle Muse*. Hogy van az, hogy a réginek ez nem jutott eszébe s nekünk se, hogy figyelmeztettük volna. Míg aztán egy klasszikus műveltségű vendége tanácsára legutóbb föl nem vette a muzsákat is túlszárnyaló elnevezést: *Caffe del Parnaso* — Parnasszus Kávéház.

Nos hát itt ülök az eszpresszo teraszán ; Ria elment, hogy mint vikáriusom bejárja a helyeket, amelyeket Rómában annyi esztendőn együtt avattunk. Papírt és ceruzát teszek magam elé s aztán, mint íróhoz illik, ki ünnepélyesen tudtul adta a világnak, hogy "tőle ne várjon senki dalt", jegyezgetni kezdek. Végrendeletet arról, hogy a mesebeli kiadó hogyan állítsa össze összegyűjtött műveim négy kötetét. Elsőnek önéletrajzomat, másodiknak "Az elsodort ország"-ot, ez utóbbit történeti jegyzetekkel (talán Hóman vállalja), aztán két kötet kritikai tanulmányt, — s épp mikor arról elmélkedtem volna, hogy honnan keríteni elő a kiadás költségeit, a terasz alatt elsikló viterbói vonat robogása széthánytavetette mozaik kockáimat. Nagy kár, helyrehozhatatlan, pedig négy szép kötet lett volna, mely ha világot lát, senki rólam nem írta volna, ahogy kisszámú híveim oly jóakaratúan teszik : great old man. (A jajveszékelő özvegyasszony jut eszembe, ki férje koporsója mellett egyre azt hajtogatja : pedig milyen nagyon szerette a káposztás kockát.)

No comment minden kérdésre, mely elém tolulhat. Pedig egy érdeklődő barátomnak, kivel érdemes vitatkozni, tartozom egy válasszal arról, hogy Wolfram von Eschenbach és Tannhäuser szép vitájában kinek van igaza ? Nemes szenvedély-e a szerelem, vagy csak egyszerűen szenvedély ? S minthogy ebben a kérdésben a semlegesség a legszomorúbb dolog, — hogy vélekedtek erről a költők Catullustól Ady Endréig ? *No comment*, sem erről, sem egyebekről, — hasztalan kérdések, melyeknek *no comment*-jével kihúzom addig, míg Ria vissza nem jön s nem jelenti boldogan, hogy a S. Maria Maggioreban megtalálta Mino da Reame négy gyönyörű mély reliefjét, melyek stb. Egy kedves történetet beszélt, melynek a Termini állomás alagsorában, ahol mindenfajta üzletek vannak, tanúja volt. Egy fiatal angol nő szaladgált ott idegesen és egyre azt tudakolta az ott időző olaszoktól, hogy hol van a vonat, mely őt Ausztriába viszi ? Ria megmagyarázta neki, hogy a vonatok nem innen az alagsorból, hanem fent indulnak, de mindenesetre tudni kéne, hogy hová, melyik vonalon készül Ausztriába. A hölgy kételkedve fogadta a magyarázatot és elmondotta, hogy éppen itt lent ültették vonatra (Róma földalattija onnan indul), de az a vonat őt a tengerhez, Ostiába vitte.

TÖBB MOZAIK KOCKÁM nincs. Még néhány olasz város, — Spoleto és Assisi köztük lesz —, aztán New York, a Madison Avenue, ahol végre — fáradt öregember — itthon vagyok. (Budapesten, Mélykúton, Magyarországon "otthon" vagyok.) Terveim nincsenek ; kevésvonalú *blue-print*jük megvan rajzolva : néhány önéletrajzi fejezet, néhány levél, — ez minden. Levelekre válaszolni mindig is lelkiismeretem ügye volt, mert az emberi relációk legalább annyit jelentettek számomra, mint a könyvek. S aztán egyebek között azt is tanultam Nietzschétől, hogy az udvariasságnak a főerények között van helye. De azért igen imponálnak nekem azok az emberek, kik nem válaszolnak levelekre. A szentlélek elleni bűnnek tekintik, hogy bárki zavarni próbálja őket abban a munkában, melyet legjobb meggyőződésük szerint az emberiség és magyarság javára folytatnak. Igazuk van.

S befejezésül még egy mondatot. Nem szeretném, ha azokból a lamentáló sorokból, melyekkel Rómától búcsúzom — *Roma eterna, vita eterna* — bárki is olyasféle sorsot olvasna ki, mint amilyen egykor a Rómát leigázó diadalmas bizánci hadvezéré, Belizáré volt, aki ott ült kolduskénta *Porta Pincianá*-nál és könyörögve nyújtotta kezét a járókelők felé : "Adjatok egy piculát a vak Belizárnak!" Nem, — ha nem is zarándokolhatok el Róma szépségeihez, boldogan *tudom*, hogy Rómában vagyok.

TŰNŐ VILÁGOT

S LESZNAI ANNÁVAL

lt. Több sike- tt képeiből és éseiből, me- okkal készít- inak Berlin- ı és később ı sikerük volt. években csak özeledő fasiz- ott idegeire, tleri időkben, grációba me-

a fájdalmas telen vissza- yája kezdeté-

Hatvany Lajos fel Párizsból Akkor festeni zajött, nagy ogy neve ott -ban. Talán r tartotta itt- s a "Nyugat" Versek" cím-

szerelmes ver- nondja elgon- nádtam a fa- a szerelmet... gom volt... A rgit írt kriti- yegét legtalá- ke jellemezte, : "Máli néni hogy a fákon s kinyílnak a en jól beszél rgit és mind evettünk. közeli, mély tük minden őttek módjá- megbeszélték. van. Együtt mesebeli, Kí- bját, amely- zadnak és el- Akkor jelent a "Nyugat"- az első világ-

— Szép kék szeme volt Kaffka Margitnak — idézi vissza a múltból — Nem is volt kék... nem is volt szem... hanem mintha egyenesen az égre nézne az ember. És milyen boldogság volt vele lenni ! Egész lényét adta, a szeretetét s a lelkességét, ahogy dolgozott. És azért is szerettem, mert valamit én is tudtam adni neki. Az ember mindig szívesen emlékszik azokra, akiknek adott és valami szép lett belőle... Ő latinul tudott, én modern nyelveket. Ha valami megragadott olvasmányaimból, elmondtam neki.Amikor a spanyol barokk és Greco képei foglalkoztattak, erről beszélgettünk. Ezekből a beszélgetésekből született gyönyörű műve, "Ildephonso álma".

Életük egy rövid szakaszán átmenetileg elhidegültek egymástól. Kaffka egyre forradalmibb lett, Lesznai pedig kitartott Jászi Oszkár tanításai mellett. Ekkoriban jelent meg Kaffka "Állomások" című regénye, amelynek festőnőjét Lesznairól mintázta.

— Nekem nem tetszett ahogy szerepeltet és a regényt sem találtam jónak. Margit meg azért bántódott meg, mert azt mondtam : "Téged szeretlek, de a regény rossz!" Ez volt egyetlen és utolsó komoly vitánk.

A békülés gyorsabban ment, mint az összeveszés és barátságuk Kaffka korai haláláig tartott.

Több írótársa is megrajzolta a költő-asszony képét. Balázs Béla "Történet a Logodi utcáról..." elbeszélésének, ő a hercegnője.

— Hiteles kép volt ez, csak azt kértem ki magamnak, hogy olyan bolond libákat sózott rám... Elengedtette őket a hercegnővel az erdőbe, pedig én tudtam, hogy az rossz a libáknak! — bosszankodik még most is.

Ady, aki a Jászi-korszakban gyakori vendég volt a házukban, már kora ifjúságától ismerte, amikor apjával vitatkozott Petőfiről.

— Adyra mindig úgy néztem fel, mint kiskutya, a bálványozott gazdájára. Megszólalni is alig mertem a jelenlétében... Amikor utóljára jártam pesti lakásán, ahonnan szanatóriumba vitték, dedikálni akarta a "Halottak élén" kötetét, de a keze remegett. "Nem lehet már — mondta, miután néhányat elrontott és közelebb intett magához. — De megjegyezni, Málinka — suttogta — minden a Csinszkáé..." (Azért jegyeztem le ezeket a visszaidézett szavakat, mert talán "perdöntőbb" abban az ádáz pörben, amely a költő halála után az Ady-család és Adyné között folyt...)

Most már gyorsan peregnek az elmúlás, a búcsú-emlékek képei. Visszaérkezünk a jelenbe. Lesznai Anna rámosolyog férjére, Gergely Tibor grafikusra s előbb az általa illusztrált könyveket mutatja meg, csak azután a saját képeit, amelyek még mindig Körtvélyesről mesélnek.

Az első szobában néhány festőállvány idegen képekkel. Lesznai Anna növendékeinek próbálkozásai.

— Már a régi görögök is tudták, hogy a zene megnyugtatja az idegbajosokat, a XX. század pszichológusai meg a festészetet is felhasználják a gyógyításhoz. Bostoni és New York-i festőiskolákban én is sikerrel alkalmaztam ezt a terápiát. Sok tanítványom lelkiegyensúlyát billentette már helyre a festészet... — magyarázza meggyőzően Lesznai Anna.

Új verseiről ezt mondja :

— Most is mindig ugyanazt írom, mint Kaffka Margit Péterkéje mondta : Kijön a rügy a fákból... De arról már nem írhatok, hogy úgy bújik ki, mint fiatalasszonyokból a szerelem, csak arról, hogy visszabújik beléjük és megkeseredik...

S. A.

MAKKAI ÁDÁM

Az öngyilkosság joga : új magyar lélektani vesztegzár

NEMRÉGIBEN MAGYARORSZÁGON JÁRT, 1956-os menekült barátom a legújabb pesti szólásmondást idézte : *"kocsi vagy kicsi."* "Ezt fordítsd le az amerikai feleségednek, ha nyelvész vagy." Fordításról persze szó sem lehet. Másfél órai körülírásos gimnasztika árán a mondás jelentőségét sikerül megmagyaráznom ; még a súlyából is majdnem mindent beleviszek. Idézem az amerikai statisztikusok (U.S.A. Bureau of Census) "UNIVAC 1105" típusú komputorán végzett számítást, mely pontosan megállapította a század végére várható népességszaporodást a vasfüggöny mögötti országokban. A Newarkben (New Jersey) élő Sisa István adatai szerint 1956 és 1966 között évente átlagban 200.000 abortuszt hajtottak végre Magyarországon, összesen 2.061.800 jövőbeli magyar élet kiiktatását engedélyezték. Ez a következő 20 évben az ország lakosságának 2 %-os csökkenésével jár. A tragédia akkor jelentkezik igazán, amikor ezek az abortált évjáratok elérnék a reprodukciós kort. 1985-ben Magyarországnak 10,348.000 lakosa lesz mindössze, míg Csehszlovákiának 17,734.000, és Romániának 23,670.000. Még a törpe Albánia lakossága is 2 millióról 3.8 millióra növeli népességét, ami pontosan hétszerese lesz a magyarországi népszaporulatnak. 1985-től kezdve azonban Magyarországon az eltartandó öregek száma 50 %-kal magasabb lesz, mint bármely más szomszédos országban. A konklúzió : eltűnünk, felszívódunk. Nemzethalál. Más hon áll a négy folyam partjára, más szózat és más keblű nép. Talán lesz Coca-Colájuk, pár csehszlovák autójuk, román disznóbőr aktatáskájuk, állami pincéből vásárolt homoki vörösük és kellemesek lesznek, hogy kedvre gyúl, ki bájkörükbe lép. Csak épp már magyarok nem lesznek, ha ideig-óráig még beszélik is ezt a haszontalan, különös nyelvet.

Amerikai szociológusok, biológusok és kísérleti tömeglélektan szakértők több éve foglalkoznak ugyanakkor a túlnépesedés következtében várható *magány hiányának kórtüneteivel.* A "Time Magazine" 1966. július 15-i száma (*A magány védelmében* című tanulmányában több kiváló forrásmunkát említ. Edward Hall antropológus *A rejtett dimenziók* című művében kimutatja, hogy mind az állatoknak, mind az embereknek van egy bizonyos pszichikai tér-érzékük, ami fajtáról fajtára és emberi kultúráról emberi kultúrára meglehetősen változó. Autóbuszra várakozó arabok például szeretnek egymáshoz közel állni, amerikaiak viszont — individualisztikus jelleggel — inkább szétszóródnak. Állatkísérletek is azt bizonyítják (ezek közül a leghíresebb John B. Calhoun patkánykísérlete, melyet a "Scientific American" 1962-es számában közölt s melyet azóta több változatban megismételtek), hogy a *pszichikai tér* mesterséges megzavarása születéscsökkenéssel és kihalással jár. Egy egyébként minden szempontból tökéletesen megfelelő, átlagos nagyságú ketrecbe (melyből se kimenni, se bemenni nem lehetett) háromszor annyi patkányt tettek, mint amennyi hasonló ketrecben lenni szokott. Minden állatnak elég helye, levegője és élelme volt ; a ketrecek fertőtlenítve is voltak. Nem kellett, hogy egymás tetejébe hágjanak és nem kellett, hogy egymásba harapjanak az éhinségtől. Ennek ellenére, a patkányok először kedélybetegek lettek ; a nőstények rendre elvetélték kicsinyeiket, a hímek pedig agresszívek, majd homoszekszuálisok lettek : a kolónia megindult a dekadencia és kihalás útján. A kísérlet vezetői ebből arra következtettek, hogy a létminimum nem elég az állati (s ebből következtetően az emberi) szervezet számára. Miért jut ez most eszembe ? A barátom miatt, aki Pestről hozott mondásával most már egy hónapon belül huszadszor vágta arcomba a magyarországi elnéptelendési problémát.

MAGYARORSZÁG talán az egyetlen ország a világnak, ahol nem a túlszaporodás, hanem az elnéptelenedés a veszély. Mikor 1964-ben Indiában, Indonéziában és Hongkongban jártam, sétáló vagy hanyatt tespedő csontvázszerű emberek százaira és ezreire bukkantam lépten-nyomon a külvárosokban, az utcák mentén, a folyópartokon. Ezek úgynevezett szabad országok. Nincsenek idegen katonai megszállás alatt és többpártrendszerre épült parlamentáris demokráciát élveznek. Ez Hongkongra is áll, noha angol királyi koronagyarmat. Ezekben az országokban fel sem vetődik a választás: *kocsi vagy kicsi.* Legtöbbjüknek az angol W.C., a kerékpár és a nágylábú szék *is* elérhetetlen vágyálom ezen az évszázadon belül. Aránylag tűrhetően szituált vállalati titkár házában voltam vacsorán Madrasban. Feleség, hat gyerek. Mindenki állandóan és minden alkalommal mezítláb. Az utcán bokáig érő por. Az illemhely, az éléskamra, konyha és fürdőszoba egyetlen 2 x 2 méteres helység. Nem lehetett felállni benne. A szoba közepén tenyérnyi lyuk volt ; fölötte a falon egy rozsdás cső. Ebből ittak, ebből csöpögött a hátukra a víz, amikor zuhanyoztak és ez volt hivatva alámosni az emberi ürüléket, valamint az ételmaradékokat. Csatornázás nincs. A felsorolt anyagi részek a háztól 5 méterre húzódó árokba mosódnak ki. Segít, hogy 40° C hőmérséklet mellett a párás levegő ellenére is minden azonnal kisül, beszárad. A mindenes kinti helyiségben félméteres deszkalábakon egy vízszintes deszka fekszik leszögezetlenül, ezen egy egylyukas petroleumfőző. Egy edény a nyolc embernek. Ezen főznek.

Szó került a születésszabályozásról. Kíváncsian, de értetlenül és fejcsóválva hallgattak. "Minek az?", kérdi az asszony. "A gyerek olyan, mint a fű vagy a levél a fán. Csak úgy nő magától. Nem kell vele törődni."

NEMRÉGIBEN a Los Angeles-i rádióbemondó azt mondta : 100 év múlva, 2066-ban, Kalifornia állam lakossága annyi lesz, mint most az egész földé együtt. Nem kell megijedni — mondotta —, csak ésszerűen tervezzünk, építsünk iskolákat, és minden rendben lesz.

"Milyen volt Pesten?", kérdem a barátomat. "Az ember átmegy a kivédhetetlen lélektani ciklusokon", mondja. "Szabályos Canossa-járás. Két hétig nyitott csatornákat viselsz a pofacsontod alatt könnyzacskó helyett. Bem-szobor. Lánchíd. Halászbástya. Az opera. Bőgsz, mint egy gyerek. Azután felfedezed a kiflit, a zsemlyét, a Százévest, az Apostolokat és a Kárpátia éttermet. Zabálsz, zabálsz, és kilókat hízol. Utálni kezded magad. Közben behívnak 21 naponként az útlevélosztályra, ahol látszólag udvariasan, de nagyon alaposan kikérdeznek mindenről. Hol jártál az elmúlt tíz év alatt ? Kikkel barátkoztál ? Hol tanultál s mit ? Egyszerre csak eltölt az iszonyat. Kezded észrevenni a teljes feneketlen nihilizmust és közönyt az emberek arcán. Senki semmivel nem törődik. Mindenkit csak az érdekel, hogy egy kicsit jobban éljen a másik embernél. Itt van az atomfizikus unokabátyám az orvosnő feleségével. Havi kétszáz dollárnyi forintot keresnek ketten. Óriási pénznek számít. Kocsijuk nincs, leválasztott lakásban élnek. Az utazás a "nagy szám" az életükben ; már Athénben és Firenzében is jártak. Másfél hónapig voltam otthon, és ha négy állapotos nőt láttam az utcán az egész idő alatt, sokat mondok. Csodálkozol? Én is csodálkoztam vagy két napig, de aztán rájöttem, hogy igazuk van. Meg vagy döbbenve?! Értsd meg, ember, ez a legiszonyúbb, hogy i g a z u k v a n ! Én sem szaporodnék, ha otthon kellene élnem. Ezt nem vehetik el tőlük, érted? Ebbe nincs beleszólás : ebbe fizikai képtelenség belenyúlni. Ez az öngyilkosság joga. A közvetett öngyilkosságé, az utódokban. Ők jól akarnak élni."

Ellenvetésül megemlítem, hogy a kormány beleavatkozhatna az öngyilkosság jogába, ha visszavonná az abortuszrendeletet. Azt is megemlítem, hogy pesszimista pillanataimban tervszerűen végrehajtott suba alatti nemzetirtást gyanítok a nagy, állami, ingyenes kórházakban végrehajtott engedékenység mögött. A barátom csóválja a fejét, nem ért egyet. "Nézd", mondja, "mi van akkor, ha a rendeletet védő szervek olyan emberekből állnak, akik ismerik a nép hangulatát ? Akik maguk is inkább a kocsit választják a kicsi helyett ? Hátha arra gondolnak, hogy Magyarország lesz egyike a világ emberileg leglakhatóbb országainak 100 év múlva, mikor már mindenütt olyan túlnépesedési probléma lesz, hogy vagy mindenki a szomszédja torkának esik, vagy csak a harmadik világháború oldhatja meg a világ sorsát azzal, hogy a föld lakosságának felét egyszerűen leradirozza a térképről ? Vagyis : mi van akkor, ha a túlszaporodás csupán más formája a kollektív öngyilkosságnak ? Képzeld el, hogy kétféle öngyilkosság között kell választanod : túlszaporodsz, s a saját kölykeid fojtanak meg, vagy te magad jól élsz, csak pont a fajtád hal ki utódok hiányában."

"ŐRÜLT", gondolom, "agyára ment a másfél hónap Magyarországon". Elbúcsúzunk, szeretettel kezet rázok vele, reménykedem, pár hét rendes munka, a kinti környezet majd csak helyrehozzák. Ülök a Los Angeles-i lakásomban és átkozom a sorsot, amiért nem értek a közgazdaságtanhoz vagy a statisztikához. Le kéne hasalni valami roppant szuperkomputor elé és kiimádkozni, kifejni belőle a valószínűségszámítási igen-t vagy nem-et ; melyik módját válasszam az ön-kiiktatásnak ? Növeljem a tömeget, melyben előbb-utóbb kérlelhetetlenül eltűnök, avagy csökkentsem a tömeget utódaim (azaz végső fokon) önmagam visszavonásával ? Racionális válasz erre nincs. Csak sorsok vannak, egymásba fonódó és egymást befolyásoló sorsszövevények. Ha a magyarok odahaza képesek volnának úgy élni, mint a hindu tamilok Madrasban, lehetne minden családban húsz gyerek is. Talán még akkor sem süllyednének az egyfőzőlyukas és egykiöntőlyukas mindenes kinti-helység színvonalára. De érthető módon, Magyarország lakosságának *nyugati életszínvonal* az igénye. A minap vitatkoztam erről egy néger barátommal, aki a Los Angeles-i Wattsban lakik. "Nézd, Jerry", mondtam neki, "ha a Wattsból ti egyszerűen gyalog, érted, gyalog, elindulnátok és letelepednétek valahol New Mexicóban, ahol fejszével és ásóval elkezdenétek új, tiszta faházakat építeni ingyen összeszedett fatörzsekből, szép tiszta városokat tudnátok építeni egy-két rövid év alatt. Ha tízmillió magyart ma egy szál gatyában és ingben betelepítenének ide, Dél-Kaliforniába, a Halál Völgyébe, ahol szikso és kaktusz terem csak, én azt hiszem, hogy Izraelhez hasonló oázist varázsolnának belőle 10 év alatt, minimális tőkekölcsön és kimustrált öreg gépek segítségével. Miért nem söpritek ki a nyomornegyedeiteket ? Miért nem üzentek hadat a piszoknak és az egyszálvillanykörtés, füstös konyháitoknak ? Miért kell ma utcaforradalmat csinálni a nagyvárosokban, amikor előttetek áll egy lényegében üres kontinens, melynek bennszülött és feltartóztathatatlan polgárai vagytok?"

Jerry, aki rendkívül értelmes ember, (egyenruhás éjjeli-őri állása mellett két jólmenő kis magánkapitalista vállalkozása is van : virsli kifőzdéje a feleségének, ő meg hajat vág a hátsó udvaron a szabad idejében) rám néz és azt mondja : "Én téged értelek, de csak azért, mert mint tengerész körülhajóztam a világot. Láttam én is a hongkongi menekülteket meg a madrasi kutyaól-lakókat a folyamparton. Te azt tanácsolod, hogy legyünk olyanok, mint ti magyarok. De ne felejtsd el, hogy ti is csak ott tudtok aktív, ügyes magyarok lenni, ahol erre megvan az érzelmi és idegi lehetőségetek. Gondolom, a rokonaid otthon ugyanolyan gettóban élnek, — mármint lélektani gettóban —, akárcsak az én rokonaim a Wattsban, vagy Harlemben. Mi, négerek, mást nem tehetünk, mint hogy megkíséreljük mesterségesen szétrobbantani a rabszolgaság óta belénk rozsdásodott lélektani vasfüggönyt, a tespedés és gazdasági impotencia lélektani gettóját."

HA JERRYNEK igaza van és az abortuszrendelet látszólag jóságos, de valójában katasztrofális bűvöletében keresetét éjjeli mulatóhelyen elverő magyar értelmiségi, városi munkás és faluról városra *"fel*morzsolódott" paraszt tényleg valamiféle lélektani gettó rabságában él, ez a lélektani vesztegzár egyedülálló tünemény a maga nemében és alapos szociológiai vizsgálat alá kellene vetni, méghozzá a nagyon-is-közeljövőben. Az észak-amerikai néger gettók lélektani vesztegzárát elsősorban az ambíció, az önfeljavítás, a művelődés igényének teljes vagy majdnem teljes hiánya jellemezte a modern szélsőbaloldali agitátorok megjelenéséig. Egy lényegében forradalmi hagyományok nélküli néptömeg rendszeres, tudatos izgatásáról van szó, szélsőbaloldali értelmiségiek által kitervelt és stratégiai zsenialitással végrehajtott módon. Az eredményeket minden nap olvashatjuk az újságok hasábjain, vagy láthatjuk a televízión. A végső célkitüzéseik humánusnak és a jó értelemben vett szocializmus szellemét betöltőnek tünnek. A végrehajtás véres, kegyetlen és machiavelli ; sok lelkes és négerpárti idealista megundorodik saját humanizmusától és azt mondja : "ezek nem érdemelnek jobbat."

A magyarországi lélektani vesztegzár ezzel szemben egy bőséges forradalmi hagyománnyal rendelkező, tevékeny és dolgos nép minden lehető külső megmozdulásának hermetikus elfojtásából eredő skorpiófullánkos, dyonizioszi, önpazarló, székely-attitüd, a jól ismert "hadd lám Uramisten, mire megyünk ketten" állásfoglalása, mikor a jégeső után a székely kimegy a szőlejébe, s az éppen maradt szőlőt is bottal veri szét. (A "dyonizioszi" szót itt antropológiai értelmében használom inkább, mint a művész-típus értelmében. Az utóbbi értelemben szokás Dosztojevszkijt mint "dyonizioszi alkatot" szembeállítani az "apollóni" Goethével. Antropológiai értelmében a szót az észak-amerikai indiánokkal foglalkozó kutatók kezdték használni az 1910-es, 1920-as években. Bizonyos *algonkin* törzseknél a mértéktelen ajándékosztást, egész a jóvátehetetlen teljes elszegényedésig, évenként ismétlődő rituálékon egyéni és családi alapon, versengő alapon üzik ; s az a "nagyobb ember", aki merészebben és szembeötlőbben tudja vagy meri magát mindenéből kivetkőzni, mint más vagy mások. Ehhez azonban le kell részegedni, ebbe bele kell révülni táncokkal, hadi üvöltözéssel. Innen a "dyonizioszi" elnevezés. Kétségtelen, hogy az önpocsékoló *algonkin* és a jégesőre dühös mámorban ráduplázó székely között valami típusbeli rokonság rejlik.)

BARÁTOM SZERINT : Magyarországon még soha ilyen mértékű alkoholfogyasztás nem dúlt, mint manapság. S az alkohol drága. Aki iszik : annak "magasabb az életszínvonala", mint annak, aki az ivást nem engedheti meg magának. A nyugat levegősségét, parlamentáris demokráciáját, csökevényes, de még emberi szabadversenyszellemét nem lehet otthon megvalósítani. De esetleg meg lehet venni egy áramvonalas olasz napszemüveget félhavi bérért; meg lehet szerezni pár nyugati dzsessz lemezt, és le lehet részegedni ginnel és whiskyvel. Még utazni is lehet, ha a fiatal férj vagy szerető rendszeresen használja óvszereit és így elkerülik a gyermekáldást. Tehát míg a túlszapora négernek Észak-Amerikában, indonéznek Dzsakartában, kínainak és tamilnak az igény- és viselkedés-koncepció viszonylagos fejletlensége okozza a lélektani vesztegzárát, a magyarság különös, újszerű lélektani vesztegzárát *a valódi ambíciók teljes megvalósíthatatlansága nyomán létre jött fattyú-ambíciók hisztérikus kiélési vágya* bűvöli a nép köré. Ennek az újféle, meghökkentő magyar lélektani vesztegzárnak a legszembeszökőbb, mert hosszútávon legtragikusabb, megnyilvánulása a magyarok "öngyilkossági joga", negatív szavazata a hermetikus szovjet gyarmati megszállás ellen, az a kagyló-gyöngyként kiverejtékezett közöny-páncél, melynek sűrűjében az ország saját biológiai sírásójává válhatik.

Megjelent

IMRE DE PATAKY

ALTAMURA

Die Ungarn in Exil

(Kardinal Mindszenty — Pusztasöhne)

A könyv érdekes képekkel és dokumentumokkal is szolgál.

Ára fűzve DM 18.50 (240 oldal)

Megrendelhető a szerzőnél :
8 MÜNCHEN 50
Postfach 103 (Ungarischer Rat)

A Stockholmi Egyetem Magyar Intézete kiadásában

megjelent

HATÁR GYŐZŐ

BÁBEL TORNYA

című regénye.

A fűzött példány ára .. $ 4,00
A kötött példány ára (1-től 100-ig számozott bibliofilia, gépi merített papíron .....— $ 8,00

Megrendelhető a kiadónál (UNGERSKA INSTITUTET vid STOCKHOLMS UNIVERSITET, Apelsberggatan 50, Stockholm C., Svédország) — vagy az alábbi címen : Határné Prágai Piroska, 6, Glenhurst Avenue Highgate Road, LONDON, N.W.5. Nagybritannia.

ENCZI ENDRE

Egy lépésre a túlsó parttól

Írja, ha akarja. Formálja a mondatokat, hogy másoknak is tessék, ez a maga dolga a világban. Hogy mi az én dolgom? Ma már semmi. Mondjam azt, hogy a számadás ? De mit is kezdenék ezzel és mire jutna vele az emberiség ? Egy lépésre a túlsó parttól elmaradnak a szép szavak, az okosság is cserben hagyja a búcsúzót. Hetven éves vagyok, tíz éve élek idegenben és amit eddig nem mondtam el, azt már úgysem érdemes elmondani. Én nem szavakkal fejezem ki magam, hanem élettel.

Ha magyarázkodnék, félreértenék. Azt hinnék némelyek, hogy mentegetődzni akarok és ezt nagyon röstelleném. Hány éve is már ennek ? Még diák volt, amikor B.S. szemináriumán találkoztunk. Most megmondom őszintén, nem örültem én annak, hogy ott láttam. Mit keres itt közöttünk ez az úrigyerek ? Mert abban az időben szigorúan vettem az osztályharcot és ez alól a jó ruha sem volt kivétel.

No, jól van... nem magáról beszélek. Csak ahogy itt ülünk egymással szemben... félévszázadról szakadnak fel az emlékek. Tudja-e ki volt akkor a király? Hogyne tudná! Ferenc Jóska... én még mindig így emlegetem. Amikor születtem, kilencvenhatban, akkor volt a millennium. Éppen ezer évvel volt idősebb az ország, mint én. Meg is látszott a korkülönbség. Soha nem értettük meg egymást. Már az első háborúban is különböztünk. Az utcán kiabálták, hogy vesszen Szerbia. Először hallgattam, aztán én is kiabáltam, nehéz ott hallgatni, ahol mindenki kinyitja a száját. Hátamon borjú, vállamon fegyver, az még Manlicher volt, öt tölténnyel a tárban... Nem is tudom, hogy ezt miért mondom... ötven éve... egy akkor született gyerek is már öreg ember. Tudom már... az egyik iszonyú csata után hátra rendeltek pihenőbe. Az őrmester megvizsgálta a fegyvereket és rám ripakodott : — Maga egyetlen töltényt sem lőtt ki ? — Jelentette a századparancsnoknak, egy főhadnagynak, aki mindig csak németül beszélt. Igaz, hogy a közösöknél szolgáltunk. Kihallgatásra rendeltek, ott elém állt és úgy harsogott, hogy még ma is hallom a hangját. — Sie Schwein pazifist — ... mármint, hogy én egy békebarát disznó vagyok. Kiköttetett.

Aztán tizennyolc októberében ... mit mondjak erről ? Úgy láttam, kezdek rendbe jönni az országgal. A mozgalomban is úgy hittük, hogy most lesz valami. De nyomtak bennünket kívülről, szorítottak belülről, tizenkilenc lett belőle. Na most — mondtam és nemcsak én —, de sokan a munkások közül is. Elvtársak, eljött a mi időnk. Az apósom bejött vidékről, Diósgyőr mellől... no lám, azt nem is mondtam, hogy közben megnősültem. Hát így vagyunk. A történelem még a családot is hátranyomja. Szóval bejött a feleségem apja és ezt mondta : — Baj van fiam ... eddig föld nélkül nyomorogtunk most meg földdel ... mit kezdjünk avval a sok ezer holddal ? — Én is mondhattam volna, hogy eddig a más gyárában kínlódtunk, most a magunkéban, de én mégsem mondtam. Nem, mert az apósom reakciós volt és ha én egy gyékényen árulok vele, akkor az én nevem is reakciós. De ha külön mondom, akkor más, én megszereztem hozzá a jogot. Különben is katona lettem, elkerültem északra, ott harcoltam." Magyarország történelmi határán állunk", mondta az ezredparancsnok és úgy igaz, ahogy most mondom, a katonák közül sokan sírva fakadtak. Ebben már volt valami, akárki mit mond... egy győztes világ ellen.

És ekkor visszarendeltek az úgynevezett demarkációs vonal mögé. Idegen parancsra. Miért is szégyelleném ? Én megint csak sírtam. Pedig akkor már kilőttem mind az öt golyót a tárból, nem is egyszer újítottam, többször. Így történt, megmondom őszintén, nem akarok semmit elhallgatni. Magyarul beszélünk és az anyanyelvén sohase hazudjon az ember.

Börtön. Három esztendő, odakinn az asszony, közben megszületett a gyerek, idebenn én meg a lelkiismeret. Nem volt mit megbánni. Ha egyszer valaki már belépett a történelembe, nehéz onnan szabadulni. Nagy a sodrás, sok a buktató. Nem is ember az, aki még nem úgy botlott meg önmagába, hogy a feje felett ne csapjon össze az ár. Csak a sokat próbált ember ér valamit. Mondhatják sokan, hogy azért az öröm sem kutya. Bizony nem, de hát az öröm ... a mi fajtánknak az az öröm, ha elmúlik a bánat.

Azt még nem mondtam, hogy tanult szakmám van. Gyalus vagyok. Diósgyőrben szabadultam, a feleségem Diósgyőr mellől való. Igaz szívvel szerettük egymást. Lyonban van eltemetve, nyugodjék békében.

Dolgoztam Salgótarjánban, Újpesten, a Váci úton, újra Diósgyőr, Budapest, aztán Csepel. Kétszer bekerültem a Gyűjtőbe is. Igaz, hogy nem sokáig. Egyszer három, egyszer két hónapig.Röpiratterjesztésnél többet nem tudtak rám bizonyítani. A munkanélküliség is néha fejbe vágott, megszédültem, de nem estem a földre. Ismertek a környéken, tudták, hogy sok mindenhez értek. Hívtak ide, hívtak oda. Fusiztam itt, fusiztam ott. Javítottam vízcsapot, esőcsatornát, vakoltam vedlett falakat, értettem a villanyszereléshez is. Szegény embernek száz keze legyen, ha nem akar elpusztulni. A gyereket iskolázni is tudtam. Jó feje volt, a gimnáziumba írattam. A tanárai dicsérték. Legyen belőle pap, — mondta az egyik, a másik tanárnak szerette volna. A leventeoktató katonát akart belőle nevelni. — Te mi akarsz lenni? — kérdeztem. Azt mondta, szolgabíró. — Szolgabíró? — Az most az úr, — felelte és én nem szidtam meg érte. Csak megkérdeztem : — Hát te úr akarsz lenni? — Aztán hozzátettem : — Ez nem lesz jó, fiam. — Csak ennyit, pedig még sok mindent mondhattam volna, mert akkor már tanultam, szemináriumokat hallgattam, gazdaságtant, történelmet, irodalmat, szociológiát, marxizmust, ahogy éppen adódott. Nem mondom, sok mindent nem értettem. A Tőkével sokat kínlódtam, de tíz oldalnál mégsem jutottam tovább. A szakszervezeti ellenzékbe azért már hallották néha a hangomat. Az illegális pártba ezerkilencszáznegyvenbe kerültem, a fiam pedig az egyetemre. Ez az útja annak, aki szolgabíró akar lenni.

Negyvennégyben behívtak katonának, de akkor már nem mentem. Az asszonyt hazaküldtam a falujába, jó magam meg eltűntem a világ szeme elől. Benne voltam néhány szabotázsban, röpcédulák terjesztésében ... egyszer egy német hadianyag-szállító tehervonatot hatodmagammal siklattam ki. Gyártottam hamis papírokat, jó néhány embert ilyen papírokkal szöktettem ki a csillagos házakból. A fiam nem lett szolgabíró. A Kereskedelmi Minisztériumba nevezték ki előadónak. Egy ideig ott még mentesítették a katonaság alól, de később bevonultatták.

Negyvenötben a felszabadulás Csepelen talált. Látta a gyárat az ostrom után ? Aki azt nem látta, az nem tudja mi a pusztulás. Mondják, hogy itt idegenben az első években sokan álmodták magukat haza. Nehéz álmuk volt, panaszolták, elszorult a szívük, izzadtak és úgy vergődtek, mint a hal a hálóban, nem volt vissza út többé... Nekem nem volt soha ilyen álmom. Én a háború utáni Csepelről álmodtam... akkor még élt a feleségem... többször felkeltett, hogy eiűzze a rossz álmot. Kiabáltam és dobáltam magam. Rólam senki sem mondhatja, hogy túlságosan tiszteltem volna a kapitalista tulajdont, de amikor láttam a lendkerekek, a kazánok, az esztergapadok, gyaluk, csövek, huzalok szörnyű összevisszaságát, mintha egymással birkóztak volna és úgy keveredtek össze, hogy nincs az a bíró, amely szétválasztaná őket. Még egyszer mondom, nem a tőkés tulajdon, nem az anyagi kár, hanem a gépek, a termelőeszközök halála ütött szíven. Ilyesfélét éreztem, amikor a feleségemet temettük Lyonban.

Azért mégiscsak hozzákezdtünk a munkához. Ott álltunk sokáig az újságok első oldalán. Aki ezt végigcsinálta, az tudja csak igazán, hogy romboln: könnyebb, mint építeni. Még hozzá rossz pénzért, ritka kenyérért. De ahogy talpra álltak a gépek, ahogy a megnyomorított alkatrészek újra a helyükre kerültek, ahogy a förtelmesen összebogozódott csövek kiegyenesedtek, úgy egyenesedett ki a mi életünk is. Eljöttek hozzánk az ország vezetői is. Csupa fejes, akiknek a szava úgy hangzott, mint az ítélet. Bejöttek a műhelybe, három szerszámos ládát raktak egymásra. Volt, aki valamelyik gépre mászott fel, ingujjra vetkőzött, onnan szólt hozzánk. — Elvtársak, fel kell kötni a gatyát, mert magunknak dolgozunk. Nemcsak a jövő, de már a jelen is a mienk. Értjük elvtársak ? És most maguk mondják meg, hogy gondolják rendbehozni az országot ? Maguk tapasztalt emberek, elvtársak... gyürkőzz János...

Úgy láttam megértjük egymást az országgal. Megmondtuk, hogy lenne jó, mint lenne jó, szót értettünk egymással. Sose fázzanak az elvtársak, mert ami a gatyát illeti, azt alaposan felkötjük és a gyürkőzésben sem lesz hiba.

Ebben az időben a fiam is felkeresett. Úgy jött, mint akit megvertek. — Elismerem, magának volt igaza, apám. — Idehallgass, fiam. Nem az a fontos, hogy kinek van igaza. Az igazság az változhat, de a tisztesség soha. A tisztesség az első és nem az igazság. — Aztán elmondta, hogy belépett a pártba és most a szakszervezet jogügyi osztályán dolgozik. Úgy tettem, mintha nem is hallanám. Várt még egy ideig, aztán elment.

Így múltak az évek, de nem lettünk gazdagabbak, de még jobbak sem. A vállunkon ereztük a nehezebb életet. A jó szándék elkopott a kínlódásban és a szavak megkeseredtek a szánkban. Mi volt a baj, hol vétettük el a lépést, pontosan senki sem tudta megmondani. Egyikünk az öreg gépeket okolta, másikunk a sovány bért, volt olyan is, aki a mezőgazdaság körül kutakodott, a szovjet kiszállításokról is sok szó esett. Azok sem voltak kevesen, akik a szakembereket hiányolták, — de mindezt csak pusmogva, félhangon, ahogy a beteg kutya morog, ha sokat bosszantják. Most már senki sem jött el hozzánk a műhelybe, hogy ládára kapaszkodva ezt mondja : — Emberek, álljon meg a menet. Valami nincs rendben. Beszéljünk nyíltan, húzzuk ki magunkat a bajból.

Ki tudja, talán így együtt valahogy eligazítottuk volna a dolgok rendjét. Vagy ez lett a sorsunk, hogy soha ne értsük meg egymást az országgal ? Hadd mondjak még valamit. Tudom, hogy gyerekesen hangzik, ki is nevethetnek érte, de mit tegyek, ha nem szabadulhatok ettől. Már fiatal munkás koromban úgy képzeltem, hogyha egyszer mienk lesz a hatalom, akkor eljön hozzánk valamelyik nagyfejű és azt mondja : — Szaktársak, nem volna kedvük egy ulti partira? Hát hogyne lenne kedvünk. És így ultizva, fröccsözve sok minden szóba került volna, amiből valami okos is kisült volna, valami olyasmi, amivel eligazíthatjuk az ország sorsát. Tudom én jól, hogy az ultiból meg a fröccsből még nem lesz szocializmus, azt is tudom, hogy a termelőeszközök, a kisajátítók kisajátítása nélkül nincs szocializmus, de ha a kisajátítók megtagadják az ultit és a fröccsöt, akkor már saját hatalmuk foglyai lettek. Így mondom, csak ilyen egyszerűen, aki akar érthet belőle.

Nehezen álltam rá, hogy elmenjek a gyárból és a Nehézipari Minisztérium egyik íróasztalához ültessenek. Könyörögtem, hagyjanak a műhelyben, nem tudok én uralkodni a gyárakon, meg aktákat aláírni. De végül is ez csak kifogás volt. A hatalomtól féltem. A saját hatalmamtól is.

Már egy éve dolgoztam a minisztériumban, amikor egyik este kimentem a Váci útra a Láng gyárhoz. Ott dolgozott egy régi barátom, akivel még Diósgyőrött inaskodtam. Jött a barátom, hóna alatt a kis bádogtáska. Nem tudom észrevett-e, vagy nem, de úgy ment el mellettem, mint egy idegen. Néhány lépést még követtem, hogy megszólítsam : — Ne rohanj úgy Ferenc, meghívlak egy fröccsre és ha összejön egy ultiparti, egye fene, de előre megmondom, rabló ultit nem játszom. Így terveltem el, de nem mertem megszólítani. Engem sem keresett meg senki a minisztériumban, hogy elhívjon egy csendes esti kvaterkázásra. Mi történt ? Valami elszakadt, valami eltört. Az ideológia buktatta-e meg az embert, vagy az ember az ideológiát ? — erről én már nem tudok számot adni.

A minisztériumból a börtönbe kerültem. Két évet töltöttem, jóformán nem is tudom miért ? A vádat nem tudtam követni. Állítólag túlságosan liberális voltam a beosztottjaimmal, ennek egyenes következménye, hogy az ellenőrzésemre bízott üzemek rosszul termeltek, — így lettem imperialista bérenc és a munkásosztály árulója. Ötvennégyben szabadultam, de Csepelre már nem akartam visszamenni. A Ganzban lettem gyalus, itt ért ötvenhat. Na, mondtam, úgy látszik most már mégiscsak megérthetjük egymást az országgal. Néhány szót én is hozzátettem az értelemhez, a megértéshez.

Decemberben jöttünk el a feleségemmel és a sógorasszonnyal és annak a tizenkét éves fiával. A sógornőm özvegyasszony volt. A háborúban esett el a férje. Miért maradtam volna otthon ? Hatvan éves voltam. Az életemmel beszéltem. Hozzátenni már nem tudtam volna és elvenni sem akartam belőle semmit. A fiam otthon maradt. Amikor a börtönben voltam, őt is kitették a szakszervezetektől. Mikor engem kiengedtek, őt visszavették. Hallom, hogy októberben óvatos volt. Úgy mondják, nagy kutya lett belőle. Nem búcsúztunk el egymástól.

Az utolsó tíz évről mit is mondhatnék ? A szakmámban dolgoztam. Rouenban, Lyonban, végül Párizsban a Renaultnál. A sógorasszonyt a feleségem halála után szívesen elvettem volna feleségül. Tiszta, rendes, gondos asszony, de haragot tart velem, még ma sem akar tudni rólam. Pedig már öt éve annak, hogy egyik nap elővettem a fiát. — Ide figyelj fiam, szedd össze az eszedet meg a tisztességedet, amíg nem késő. Úgy jársz a világban, mintha vendég lennél itt. Egy ilyen fiatalembernek még hinni kell valamiben. — Mibe higyjek ? — kérdezte és a cigaretta a szájában maradt, keze meg a zsebében. — Az nekem mindegy. Menj a pártba, menj a templomba, menj a spiritisztákhoz, vagy a csillagjósokhoz, de hinni kell valamiban. Vagy csak a hosszú hajban, a piszkos ingben, meg a citerában hiszel ? — A cigaretta még mindig a szájában volt, úgy bökte felém : — Mit ért maga ehhöz, öreg konzervatív szivar ! — Erre alaposan a nyaka közé csördítettem. A cigaretta kiesett a szájából, a kezét is kirántotta a zsebéből, de nem használta ellenem. Azóta haragszik rám a sógorasszony, pedig csak jót akartam a fiúnak. Mert hinni kell, akármibe, az mindig előreviszi valamivel a világot, — aztán jön a kiábrándulás és az még nagyobbat lök a világon. Tanulja meg ezt az ilyen kölyök.

Sok mindent láttam, megéltem itt Nyugaton, aminek örültem, sok mindent, ami nem tetszett, amiért bosszankodtam. De tiszta szívből itt sosem örültem és tiszta szívből sosem bosszankodtam. Mint afféle kibic, aki benne is van a játékban, meg nincs is. Így van ez, nem is lehet másképp. Ezért senki sem szólhat meg.

Most egy Párizs-környéki szeretetotthonban élek. Nyugdíjas vagyok, jó sorom van nem panaszkodhatom. Az életem nem volt különös élet, még csak tanulságos sem. Ha még egyszer születnék, akkor is így élnék. Hogyan is élhetnék másképp ?

FÁY FERENC

Sárga requiem

"Oremus pro fidelibus defunctis."
Imádkozzunk a megcsalt hűekért :
Takard be éj. Altasd te, sárga lomb is,
ki minden ősz színével visszatér.

Vörösre csíptz már a szél a lányok
nyár-szőke térdét. Éjjel hűs ködök
zsombékos mélyén fellobog hiányod,
kis sárga láng, a láp-napok fölött.

Sápadt a föld : Október sárga álma
lapul a rögben. Sárga tengerit
dajkál a szél. És tested súlyos árnya
a sár-időkbe süpped, tengelyig.

Ilyenkor ősszel mindig visszatérsz te :
A sárga szélben fellángol hajad ;
és arcod fényből összeállt egésze
sárgul a tarlott, távol ég alatt.

Pattan az ág, mint tarkócsont. A réten
— hurkos-szelekben — megnyúlt nyelvű fák
lóbálják lábuk. És a messzeségen
a hangod sárga lombja úszik át.

"Circumdederunt me gemitus mortis :
Dolores inferni circumdederunt me."
Takard be éj. És őt altasd te lomb is,
ki elhagyatva lett mindenkié.

KOVÁCS IMRE

A másik évfordulô : Kádár mérlege

NOVEMBER NEGYEDIKÉN hajnalban, amikor a balatonszabadi rádió hullámhosszán 05.05-kor egy ismeretlen adó jelentette a "forradalmi munkás-parasztkormány" megalakulását és az "oroszok behívását" (akik pontosan egy órával előbb kezdték meg támadásukat Budapest ellen), Kádár csak teljesítette a kötelességét. Ő nem árulta, nem árulhatta el a forradalmat, mert nem hitt benne. Árulás helyett inkább kisajátította, ami magatartásának (és rendszerének) kettősségét megmagyarázza. Sodródott, mint akkor mindenki, de a legválságosabb pillanatokban is megmaradt hű kommunistának, Moszkva igaz katonájának.

Kádárnak a forradalom valójában rosszul jött, mert Hruscsov és Tito még a nyáron kiszemelte, nevezetes belgrádi találkozójukon, a magyarországi kommunista párt vezetőjének. Az időzítéssel nem is volt baj, a kivitelezés módját nem látták előre.

Sima megoldás helyett Kádár ostromállapotban vette át a vezetést, mint a központi bizottság első titkára, október 25-én. Nagy Imre egy napja miniszterelnök ÁVH felügyelettel : rövid, ellentmondó nyilatkozatait valószínűleg hátának szorított revolverrel mondotta hangszalagra. A kommunista párt kétségbeesetten manőverezett. A felkelőket a budapesti rádió következetesen fasiszta csőcseléknek nevezte, miközben rég nem hallott nevek, egykor fontos személyiségek álltak a mikrofonhoz. Politikusok, főpapok, írók, újságírók, tudósok, művészek és ifjúsági vezetők rendre, fegyelemre intették a népet.

A rádió lelkesített : Tűzzétek ki a nemzeti zászlókat ! A himnuszt játszották és ismételten felszólították a közönséget, hogy várjon Kádár és Nagy Imre beszédére.

HOGY A VEZETÉS SORRENDJÉBEN ne essék tévedés, először Kádár beszélt (15.18-kor), csak azután a sokkal népszerűbb Nagy Imre. Eredeti stílusa nem gyengítette kijelentéseit : "Ifjúságunk egy része, békésnek indult és a résztvevők nagy többségének céljaiban becsületes felvonulása néhány óra múltán népellenes, ellenforradalmi elemek szándékai szerint a népi demokrácia államhatalma ellen irányuló fegyveres támadássá fajult. Pártunk vezetősége teljes egységben állást foglalt amellett, hogy a fegyveres támadást minden lehetséges eszközzel vissza kell verni. Ez a fegyveres támadás vérontást és súlyos anyagi károkat okozott és fog okozni mindaddig, amíg egész dolgozó népünk segítségével végét nem vetjük". Még hozzátette : "Csak a rend helyreállítása után" lehet Magyarország és a Szovjetunió viszonyának "általános és egészséges rendezéséről" tárgyalni. Nem volt kétséges, hogy mit értett "rend" alatt ...

Nagy Imre október 30-án (14.28-kor) bejelentette az egypártrendszer megszüntetését és a negyvenötös koalíció visszaállítását az "ország életének további demokratizálása érdekében". Kádár csatlakozott, de nem elvi vagy ideológiai alapon. "A mély felelősségtől áthatva, hogy a testvérharc további vérontásától megmentsük népünket, dolgozó tömegeinket, kijelentem, hogy azokban a döntésekben, melyeket a Minisztertanács elnöksége ma határozott, a Magyar Dolgozók Pártjának elnöksége mindenben egyetért". Elismerte, hogy a kommunista párt válságos helyzetbe jutott, de bizalmáról biztosította elvtársait. "Pártunkra az elmúlt évek rossz vezetése következtében nagy, súlyos terhek árnyéka vetődött. A párt sorai meg fognak inogni, de én nem tartok tőle, hogy a tiszta, becsületes lelkű, őszinte szándékú kommunisták lesznek hűtlenek".

Sorozatos megbeszéléseket folytatott Mikojánnal és Szuszlovval, akik feltehetően pontosan tájékoztatták benyomásaikról, a Szovjet Kormány terveiről és intézkedéseiről. Nagy Imre november 1-i semlegességi nyilatkozatát nem támogatta. Hiába lelkesedett a rádióban 19.50-kor a *magyar miniszterelnök*, hogy a "magyar nép évszázados álma valósult meg... a forradalmi harc, melyet a magyar múlt és a jelen hősei vívtak, végre győzelemre vitte a szabadság és függetlenség ügyét", a *magyarországi kommunista párt első titkára* hallgatott.

Ugyanabban az órában Záhony térségében orosz egységek lépték át a határt, a repülőtereket orosz tankok zárták körül.

Azt mondják, délután ötkor Kádár arcába vágta volna Andropov orosz nagykövetnek, akit Nagy Imre rendelt a Parlamentbe tiltakozásuk tudomásulvételére, hogy "puszta ököllel" megy az orosz tankoknak, ha újból feltűnnek Budapest utcáin. Biztosan megjátszotta az érzelmi kitörést, ha igaz a történet, különben nem jelentette volna be a rádióban 21.40-kor az új kommunista párt (Magyar Szocialista Munkáspárt) megalakítását, ami előrevetítette november negyedikét.

EZ A BESZÉD a Kádár-korszak nyitánya. Ha sokan hitték is, hogy Kádár "átállt" a forradalomhoz, érveléséből az ellenkezője derül ki : ő a forradalmat állította át a párthoz. Magyarán, kisajátította. "Népünk dicsőséges felkelése lerázta a nép és az ország nyakáról a Rákosi-uralmat, kivívta a nép szabadságát és az ország függetlenségét, amely nélkül nincs, nem lehet szocializmus. Bátran elmondhatjuk, ennek a felkelésnek eszmei és szervezeti vezetői, előkészítői a ti soraitokból kerültek ki. A magyar kommunista írók, újságírók, egyetemisták, a Petőfi-kör fiataljai, munkások, parasztok ezrei, a hazug vádak alapján bebörtönzött régi harcosok az első sorokban küzdöttek a Rákosi-féle önkényuralom és kalandorpolitika ellen. Büszkék vagyunk arra, hogy a fegyveres felkelésben, annak vezetésében becsülettel helytálltatok, áthatva igaz hazaszeretettől, a szocializmus iránti hűségtől. Őszintén beszélünk hozzátok. A nép felkelése válaszút elé érkezett. Vagy lesz elég ereje a demokratikus pártoknak vívmányaink megszilárdítására, vagy szembe kerülünk a nyílt ellenforradalommal. Nem azért ömlött a magyar ifjak, honvédek, munkások és parasztok vére, hogy a Rákosi-féle önkényuralmat az ellenforradalom uralma váltsa fel".

Félreérthetetlen utalás az egyetlen lehetséges megoldásra az adott helyzetben : se egy Rákosi, aki felidézte, se egy Nagy Imre, aki vezette a forradalmat (mely Kádár minden dicsérete ellenére, akkor már "ellenforradalomnak" minősült). A stúdióból egyenesen az Orosz Követségre ment, onnét Ungvárra vitték, ahol a kormány rövidesen megalakult.

Mi késztette a gyászos szerepre ? Miért nem tudott félreállni mindjárt az elején, hogy ő nem ezt várta, nem kér belőle. Vagy miért nem fordult ellene mindjárt az első napon, fegyverrel a kezében, mint annyi más kommunista, érdekből, megátalkodottságból, hűségből.

Emberi és politikai motívumai két feltételezéssel talán érthetőbbek. Mivel az oroszok tudtára adták, hogy leverik a forradalmat, választhatott a bukás és a győzelem között : a kilátásba helyezett megtorlás helyett azt a szerepet vállalta, amire különben is már előzőleg kijelölték. A másik : az orosz eltökéltség tudatában felrévült előtte a magyarság sorsa és Bethlen Gábor-i politikára gondolt, vállalkozott.

Indulása mindkét feltételezést megerősíti, tízéves uralma mégis inkább az *ahogy lehet* kommunista változata.

AZ OROSZ TANÁCSADÓK részletes menetrend alapján hajtották végre utasításaikat. Kielégítésükre éppúgy vas szigorral kellett intézkednie, mint egy Bethlen Gábor-i politika előkészítéséhez. A koalíciós pártok ejtése, a munkástanácsok kijátszása, felszámolása, a parasztok félrevezetése (nem lesz többé erőszakos kollektivizálás), ígéretei notorius megszegése, mind-mind magától értetődő machiavellizmus, a játszmához tartozott. Szerencséjére a bukolikus Hruscsov volt a cimborája, aki raszkolnyikovi lelkiismeretfurdalással tért vissza időnkint bűntette színhelyére : vele jól kijött.

A kivégzésekkel és a kollektivizálással túlteljesítette politikai normáját, különben tartózkodott a túlzásoktól. Különösen uralmának megalapozása után. Az írókkal csínján bánt, a temetői csendben fontos volt, hogy megszólaljanak. Nagyon okosan kiürítették íróasztalfiókjaikat és munkáik szép kiadásban felsorakoztak a polcokon. Révai József szelleme ugyan kísértett, a népi írókat még egyszer megvesszőzték, aztán beállott az a fura *koegzisztencia* irodalom és politika között Magyarországon, melyből mindkét fél (és még az emigráció is) elég jól profitál. A magyar irodalom jobban hozzásegít a helyzet megértéséhez vagy megismeréséhez, mint a leggondosabb politikai vagy gazdasági analízis. A gazdasági reformokkal addig vártak, amíg a tábor tagjai, köztük a Szovjetunió, ki nem kísérletezik a módszereket. Elsők lehettek volna, ha nem ejtik el dr. Varga István tervezetét, aki 1957-ben javasolta a túlzott központosítás és bürokratikus termelés helyébe a vállalati önállóságot és a szocialista piac-mechanizmust.

A forradalom csak szétugratta, de nem semmisítette meg a középkádereket, a sztálini-rákosi korszak ronda kreatúráit, akik a november-decemberi vákumban újból megtalálták a helyüket és a brutalitásokért elsősorban felelősek. Az utóbbi évek enyhültebb légkörében is érezni lehetett két felfogás ütközését. A liberalizálás hívei attól tartottak, hogy a kommunizmus szigorúsága és merevsége újból forradalomhoz vezet : a dogmatikusok az engedményekre fogták ugyanazt a veszélyt. Ellentéteiket közös nevezőre hozta az a félelem, hogy forradalom esetén a Szovjetunió segítségére újból nem számíthatnak. Hruscsov ezt érthetően tudtukra adta, de a figyelmeztetésre aligha volt szükség, mert a magyarországi kommunisták annyira mégsem tájékozatlanok, hogy ne látnák a szovjet tábor összetételében, a világkommunizmus magatartásában és a nemzetközi helyzetben beállott nagyjelentőségű változásokat. Tényleg százszor meggondolnák a Kremlben, mielőtt beavatkoznának. A Magyarországon állomásozó orosz hadosztályok (legújabb becslések szerint, négy) pszichológiailag erősítik a rendszert, ugyanakkor legalább annyira irritálják a nemzetet is. Kelet-Németországtól eltekintve, sehol másutt nincs orosz katonaságra szükség. Jelenlétük Magyarországon megelőző (preventiv), nem megtorló (represszív). A magyar nép érzülete, viselkedése sokkal fontosabb eleme a belső rend biztosításának, mint a Szovjetunió katonai ereje : ezért keresik vele a kiegyezést a kommunisták.

DE KÁDÁR közismert formulája, *aki nincs ellenünk, velünk van*, legfeljebb csak idegcsillapítónak jó : igazi kiegyezéshez szerkezeti változtatások, olyan intézkedések kellenének, melyek révén a nép valóban a hatalom részese lehetne. A kommunisták engedményei, a gyengeségeiket bizonyítják, zavartságukat, bizonytalanságaikat tükrözik. Szakemberek rehabilitálása és favorizálása, a kiválasztottak kiváltságai, nyugati utazások engedélyezése és nyugati turisták beengedése legalább akkora veszélyt, mint amekkora hasznot jelentenek. A tudós, mérnök, szakértő, vállalatvezető eleinte boldog, megelégedett volt, amiért mellőzöttsége megszűnt ; ma "amerikai kollégája életszínvonalával tesz igazságtalan összehasonlítást", ahogy azt a budapesti rádió minapi feddéséből tudjuk.

Innét már csak egy lépés a politikai elégedetlenség tudatosulása. Mégsem várható egy mérnöktől, tudóstól, de egy szakmunkástól vagy agronómustól sem, akinek "hozzájárulását" nagyrabecsülik, hogy vakon szavazzon egy olyan politikai programra a megismétlődő választási komédiáknál, melynek kidolgozásában vagy megfogalmazásában nem vehetett részt. Ugyanakkor mégis azonosítják a rendszerrel. A régi helyét új középosztály, ha ez jobban tetszik, *új elit* foglalta el. Hiába hangoztatják a nemzeti egységet, dicsekszenek az "osztály nélküli" társadalommal, a mai magyar társadalom osztálytagozódása csak jellegében különbözik a háború előttitől, szerkezete és funkciója ugyanaz.

A LIBERALIZÁLÓDÁS túljutott a delelőjén, a rendszer óvatos visszakozásban van. A kritikus pont a párt politikai monopóliumának kihívása. Ötvenhat nyarán Gerő Ernő a Petőfi-kör legnagyobb bűnéül azt rótta fel, hogy heves, élénk vitáinak vonzásával *második* politikai központtá alakult. Alternativ javaslatokkal még mindig nem lehet előállni. Három éve bizottságot küldtek ki a választási kérdés tanulmányozására, a javaslatok sora a *kecske és a káposzta*-elv alkalmazásával úgy kívánta két vagy több jelölt indulását a visszaállított egyéni kerületekben vagy a lajstromokon lehetővé tenni, hogy azért a párt maradhasson a győztes. A "szocialista demokrácia", melynek ígéretével igyekszenek lecsillapítani a belső és külső kritikát, egypártrendszerrel nem valósítható meg. A valóban kitűnő szociográfiai munkák, az új "falukutatók" és a városkutatók, a tehetséges és lelkiismeretes fiatal írók a konklúziók levonásáig nem juthatnak el. A harmincas évek lázas tervezése, a megoldások bátor, következetes követelése és propagálása a mai magyar irodalomból hiányzik.

"Ellenzékre nincs szükség — halljuk minduntalan —, mert a párt egyben önmagának is az ellenzéke." A BBC egyenesadásban TV közvetítést adott Budapestről és megkérdezték Pethő Tibort, a legbuzgóbb társutast, hogy a "demokrácia további szélesítésének útján nem szándékoznak-e ellenzéki újságot indítani, vagy esetleg egy ellenzéki pártot alapítani?" A kérdés meghökkentő volt. Pethő Tibor válaszát a "Magyar Nemzet" augusztus 25-i számában olvashattuk. Szerinte az "ellenzék lényege a bírálat", nem a forma, a keret vagy a szervezet. Magyarországon "éppen eleget bírálnak", de ez még nem jelenti, hogy a rendszernek van ellenzéke, mert a "legtöbbet és legszélesebben" a párt és a kormány vezetői bírálnak. "Bírálják az egyes minisztériumokat, a termeléssel, a kül- és belkereskedelemmel foglalkozó vállalatokat, bírálják az oktatási vagy az egészségügyi rendszer hiányosságait, a téeszeket és a tanácsokat, a KISz-t és a szakszervezeteket. Mindenkor mindent, ahol a dolgok nem úgy mennek, ahogy kellene. *A párt és a kormány ellátja tehát az ellenzék ellenőrző, bíráló funkcióját is.* De egy ellenzéki pártra azért sincs szükség, mert hiányoznak a társadalmi-gazdasági feltételek. Nálunk az osztályok és rétegek ... nem folytatnak politikai harcot egymás ellen, ami indokolná külön pártok létezését, hanem szoros szövetségben, a szocialista nemzeti egység állandó erősítésével munkálkodnak a közös feladatokon."

KÁDÁR LEGSÖTÉTEBB BŰNE Nagy Imre kivégzése. Vannak a történelemben bűntettek, melyeket az emberiség nem tud elfelejteni. Nagy Imre neve felkerült a szomorú listára és késő nemzedékek tudatából sem lehet kitörölni, hogy borzalmas igazságtalanság történt vele. Ott állnak már egymás mellett gróf Batthyány Lajossal a magyar Pantheonban, fajtánk két szép virága, akiket ugyanaz a zsarnoki önkény küldött a halálba. Miért tette Kádár ? — megint kérdezhetjük. És megint kereshetjük az okokat és a motívumokat, de a találgatások légióját, köztük az olyan fantasztikus feltételezést is, hogy Moszkva bosszantani akarta Titót, elhessegetjük. A Habsburgok azért végezték ki Batthyányt (és társait), hogy megleckéztessék a magyarokat : soha többet ne merjenek fellázadni. Az oroszok azért végeztették ki Nagy Imrét és társait, hogy megleckéztessék a magyarokat : ne merjenek még egyszer forradalmat csinálni. Ez a zsarnokság, az elnyomás logikája.

Különös vonzalmát Moszkvához, azt a konok érvelését, hogy a szovjet gyámság jobb, mint a nemzeti függetlenség, szörnyű félelem diktálhatja Kádárnak : mi lesz vele, ha ejtik ? A megzavart nemzet vívódásai és reakciói, az igen alacsony születési és az igen magas abortusz arány, a fojtó kilátástalanság, úgy látszik, nem zavarja annyira, mint szörnyű lelkiismeretfurdalása, amiért a magyarság fizet igen nagy árat. Kommunista szomszédai messze előtte járnak a *deszatellizálódással* : Kádár nem mer mozdulni, tehetetlen báb az oroszok kezében.

Kelet-Európa szovjet rendje felbomlóban van, a tájra oly jellemző ritmikus fejlődésben (integrálódás-dezintegrálódás) egy ciklus megint lezárul. Az új kelet-európai rend kibontakozását nagytekintélyű, jól értesült világlapok két tömb kialakulásában látják. Az északihoz Csehszlovákia, Lengyelország és Kelet-Németország tartoznék, a délihez Románia, Bulgária, Jugoszlávia, Görög- és Törökország. Az északi terv irreális, nem számol a német egységgel, amit csak késleltetni, de sokáig feltartóztatni nem lehet. A reális megoldás az lehetne, ami a déli lényege : kihúzódni a szovjet érdekszférából. A lengyelek patologikus félelme a németektől, problematikussá teszi részvételüket bárminemű federációban. Történelmi feladatuk nyilván az, hogy saját maguk biztosítsák létüket a németek és oroszok között. Az északi tömörülés, ahogy én szeretem nevezni, egy *keleti Bene-Lux*, Csehszlovákiából, Magyarországból és Ausztriából alakulhatna meg. Nyugati példájához hasonlóan nem akadályozná a nagyobb integrálódást, gazdaságilag jól működnék és a Szovjetuniót sem veszélyeztetné.

A magyarországi kommunisták nem idegenkednek egy dunai federáció gondolatától, mert a "Szovjetunió is dunai hatalom". Erre megint csak Kádár figyelmeztetett, a szovjet-magyar sorsközösség érdekében. Nem véletlen, hogy újabban Moszkva nagy elismeréssel illeti a magyar kommunisták részvételét és "segítségét" a bolsevik forradalomban és a fehérek elleni harcokban. Az sem véletlen, hogy egyre több munka jelenik meg Magyarországon tizenkilenc dicsőítésére. A két nép egy volt a szovjet rend megteremtésében, legyen egy a megtartásában is !

Tíz évvel a forradalom után Kádár országa a Moszkva-Budapest tengelyen forog ...

SZÁSZ BÉLA

A múlt országa

Magyarország lakosságának száma körülbelül 10 millió. Budapesti adatok szerint Romániában, Csehszlovákiában, Kárpát-Ukrajnában 2.800.000 magyar él, nyugati országokban pedig 1.500.000. Eszerint a külföldi magyarok száma összesen 4.300.000. Ha leszámítjuk az ország saját kisebbségeit, külföldön csaknem annyi magyar él, mint a hazai magyar lakosság fele.

A budapesti kormány — legalább hivatalosan — mégse szentelt figyelmet a szomszédos országok magyarjainak. Az elmúlt tíz évben se a kormány, se a sajtó nem foglalkozott a romániai magyarok között végbevitt emberirtással. A kormány nyilvánosan nem tiltakozott ellene, a sajtó tudomásul se vette. Sőt, ha valaki szóvá merte tenni a romániai genocidiumot, esetleg börtönbüntetés várt rá, de legalább megrovó kincstári neheztelés. A sajtó pedig még a kritika politikailag kényelmesebb formáját is elkerülte ; például azt, hogy — közvetett bírálatként — a jugoszláviai magyarok sokkalta kedvezőbb helyzetét emlegesse.

A kormány is, a sajtó is "figyelő szemét" a Nyugaton élő másfél millió magyarra vetette, ezek között is kivált az 56 után elmenekültekre. Nem a romániai magyarokért harcolt, hanem a Nyugatra menekültek ellen. Nekik szerkesztetett lapokat, külön rádióadásokat sugároztatott számukra, őket igyekezett a "magyarországi változásokról" meggyőzni, visszatérésre bírni vagy legalábbis budapesti látogatásra, balatoni nyaralásra csábítani.

Szinte úgy tűnt, a kormány fennhatósága alá iparkodik vonni a nyugatra menekülteket, de lemondott a szomszédos országokban élő magyarokról, hiszen azok úgyis jó kézben vannak : parancsuralmak alatt élnek — ha élve maradnak.

Nyugati magyarok

Persze nem jelentéktelen a Nyugaton élő magyarok száma sem, noha külföldi szétszórtságban élő honfitársainknak alig 30 százalékát teszik ki. De így is benépesíthetnék a legnagyobb magyar vidéki városokat, központokat. Hiszen Miskolc, Szeged, Debrecen, Győr, Pécs, Kecskemét, Székesfehérvár, Szombathely, Szolnok, Kaposvár, Békéscsaba, Szekszárd, Baja, Nagykanizsa, Veszprém, Salgótarján, Keszthely, Cegléd, Nyiregyháza, Hódmezővásárhely, Eger, Sátoraljaújhely, Gyöngyös, Balassagyarmat, Szentes, Kalocsa, Kiskunfélegyháza, Jászberény, Esztergom, Pápa és Tatabánya lakossága az 1965-ös "Új Magyar Lexikon"-ban közölt népszámlálási adatok szerint összesen másfél milliónyit tesz ki, tehát annyit, mint a Nyugaton élő magyarok száma.

Emellett a nyugati magyarok sikertelenek sem tekinthetők. Legtöbbjük tehetségével, tudásával, szorgalmával előnyösen illeszkedett be új hazája társadalmába. Akad köztük számos neves tudós, egyetemi tanár, kitűnő művész és jellemző, hogy — egy kivétellel — valamennyi magyar származású Nobel-díjas, külföldi munkájáért részesült a kitüntetésben. Ennek oka — persze — nem csupán a két háború közötti és a második világháborút követő rendszer szellemi szabadságot megtagadó politikája volt, hanem az a tény is, hogy Magyarország se 30 évvel ezelőtt, se ma, nem nyújthatott olyan lehetőséget, például a tudományos kutatóknak, mint a módosabb nyugati országok.

Tíz évvel a forradalom után a legtöbb 56-os menekült is megtalálta már helvét Nyugaton. Nem gondol idegtépő indulattal mindarra, amit barátai, családja vagy ő maga szülőhazájában megért. De a legtöbbnek honvágva sincsen. Legalább olyanféle nem, mint amilyet — a múlt század limonádé-regényeiből szerzett értesülések alapján — a provinciális budapesti újságírófantázia feltételez.

Rendszerint még az 56-osok második nemzedéke is beszél magyarul. Eljár magyar irodalmi estekre, ismeri és érzelgősség nélkül becsüli a magyar kultúrát. Ám Magyarországra nem mint a jelenben élő, változó földrajzi, politikai entitásra gondol, hanem mint valami múltbéli esemény emlékkönyvben sárguló fényképére.

Két visszatérő múlt

Voltaképpen természetes, ha gyermekeink, akár Nyugaton születtek, akár apróság korukban jöttek velünk, szüleik vagy sajátmaguk hajdankori élményének tekintik Magyarországot. Meglepőbb azonban, hogy az állítólag új társadalmat formáló állam mennyire a múltban él, mennyire a múlt országa.

Nemcsak Tisza István, Horthy Miklós, de Kádár János tíz évére is áll ez.

Igaz, akadtak még az utolsó fél században is tiszavirágéletű, de történelmileg korszerű felvillanások. Az első világháború után Károlyi Mihály köztársasága és, persze, 1956. Most, tíz esztendő után már alig vitatható : 1956 mérföldkő volt a kommunizmus történetében. Bebizonyította, hogy nincs az indoktrinációnak tartós hatása, a zsarnokság megdönthető és erkölcsi értékek gyakran súlyosabban esnek latba, mint a materiálisak. Eszméi túlélték a forradalmat és nemcsak a kommunista világban, hanem a fejlődőnek nevezett országokban is új gondolatok kovászává lettek. Megint igazolódott a történelem kínos paradoxona, hogy erkölcsileg győztes csak vesztes forradalom lehet. Csak a vesztes forradalom eszméi élik túl szeplőtelenül a fegyveres felkelés hőskorát. A győztesnek mondott forradalom azért marad erkölcsileg vesztes, mert a megszilárdulás korában hasznossági szempontok, előre nem látott, kiszámíthatatlan események eltérítik eredeti célkitűzéseitől. Mint például az 1917-es orosz forradalmat.

Korszerű eszmékkel szemben nem gyerekjáték viadalra kelni. Mit szegezzenek szembe velük ? Különösen Kádár János, aki — hogy saját szavait használjuk — "a dicsőséges felkelés" idején elkötelezte magát a függetlenség gondolata, a többpártrendszer mellett, "puszta kézzel" akart harcolni a beözönlő szovjet csapatok ellen, de aztán szökése után mégis az orosz tankok uszályában settenkedett vissza Budapestre. Vele együtt, az ágyúk és kivégző osztagok sortüzeinek kísérőzenéjében visszatért a már megbélyegzett múlt, a sztálinizmus. Visszatért a zsarnokság teljes kelléktárával : a rendőrterrorjával, éjszakai letartóztatásaival, tárgyalás, ítélet nélküli kivégzéseivel, embervadászataival.

A bosszúállást követő némaságban a kormányzat magára maradt. Setétben fütyörésző, ijedt suhancként nézett körül, hogy az orosz fegyvereseken kívül kire támaszkodhatnék. A múltban kompromittált sztálinistákon kívül alig számíthatott valakire. De a sztálinisták segítségével nem lehetett úrrá a közelmúlt forradalmán, nem érhetett el termelési eredményeket, nem normalizálhatta az életet. Ekkor nyúlt vissza Kádár a horthysta múlt embereiért. Stabilitásra törekedett, mint a volt kormányzó a fehér terror, Siófok, Orgovány eseményei után. Az eredeti fogalmazás nem lévén erős oldala, Méray Tibornak az "Irodalmi Újság"-ban megjelent cikke egy kifejezését vette kölcsön és kijelentette : *"Aki nincs ellenünk, az velünk van."*

Már nem merőben a párthűség jutalmaként osztogatta a vezető pozíciókat, hanem — gyakorlatias meggondolással — például visszaültette az ország legnagyobb ipartelepe irányítására a Horthy-idők vezérigazgatóját, akit "politikai megbízhatatlanság" címén és a kormányzóval ápolt személyes kapcsolata miatt korábban félreállítottak, megbélyegeztek. De vitathatatlan szaktudását most Kossuth-díjjal jutalmazták. Állami hivatalokban, gyárakban, dobpergés és fanfárok nélkül, rehabilitálták a régi rendszer műszaki, mezőgazdasági, pénzügyi szakembereit, adminisztrátorait, kalmárjait, exportőrjeit, olyannyira, hogy a régi kommunisták nyíltan panaszkodtak és vicclapok vesszőparipájává lett : könnyebb vezető állásba kerülni, ha valaki nem kommunista, mintha régi párttag.

A burzsoaziátus

A régi és az új keverékeként hovatovább új vezetőréteg alakult ki. És ez meghökkentően hasonlit ahhoz a jobboldali középosztályhoz, amelyre a két háború között Horthy tengernagy támaszkodott. Nem Gvilasz kizárólag pártbürokratákból álló "új osztálya" ez, hanem keverékréteg. A régi burzsoázia és proletariátus keveréke és keverékszóval talán úgy is mondhatnók : burzsoaziátus.

Erkölcse is keverék-erkölcs. És ez nem maradt észrevétlen Magyarországon sem. Garai László szerint a forradalmi erkölcs *"érvényvesztésének talaja a konszolidáció ; a forradalmi osztály uralkodó osztállyá szervezi magát, majd a megdöntött osztállyal kötött kompromisszum formájában lemond eredeti céljainak 'túlzásairól'."* Ennek következtében : *"...alakulóban van a szokáserkölcs egy keveréke, amelyben a régi proletárerkölcs és a régi polgári erkölcs keverési arányait nem nehéz megtalálni : a mércét a kispolgár eleve keverékjellegű, mindenkori társadalmi viszonyokhoz — ha azok nem teljesen elviselhetetlenek — optimális alkalmazkodást biztosító erkölcse szolgáltatja."* ("Élet és Irodalom", 1966. jan. 8.)

A burzsoaziátus még tagozódásában is szembeszökően hasonlít a Horthy-rendszer támogatóinak csoportjaihoz. Van arisztokráciája, közép-hada, alsó rétege. Ezek — rangjuk szerint — ugyanazokban a városrészekben laknak, ugyanoda járnak nyaralni, hasonló kedvteléseket, sportokat űznek — pl. külföldi utazás, vadászat, stb. — mint a társadalmi állásuknak megfelelő csoportok a tengernagy idejében. Tagjaik sokszor maguk a 25 év előtti személyek vagy gyermekeik. Olykor szinte úgy tűnik : más jelszavakkal és álnéven ismét Horthy Miklós jutott uralomra. De ezúttal nem fehér lovon tért vissza, hanem szürke csacsin.

A burzsoaziátus másodlagos és parvenü jellege következtében olykor szinte karikatúrája a sokáig üldözött *ci-devant*-oknak. Talán ennek nincs is tudatában az új réteg tagja, amikor vadászkalapját (lehetőleg külföldi vadászkalapját, amelyet legalábbis Anton Pichler, Graz, készített) mesterségesen zsírosítja el, él-hal a dorbézolásért, eszem-iszomért és míg a munkás, a paraszt töri magát a mindennapiért, a funkcionáriusok hasára elégedetten rakódik le a párt-háj.

A burzsoaziátus éppoly sznob és ugyanekkor intellektuellellenes, mint Horthy vezetőrétege volt. Nem becsüli meg az ország nemzetközi rangú szellemeit és nem is képes különbséget tenni a lapos középszer meg a kirobbanó géniusz között. Akárcsak a kormányzó kiváltságosai negyed évszázaddal ezelőtt.

A társadalmat most is átszövi a nepotizmus, a protekciózás. *"A mai húsz-huszonöt évesek sokszor valóban fejjel ütköznek a tekintélyek kialakult hierarchiájának falába, olykor az aljasságokra is képes szakmai féltékenységbe, a társadalmi egyenlőtlenségekbe, amelyeket az okoz, hogy sok helyütt nem az érdem, hanem az összeköttetések számítanak."* ("Élet és Irodalom". 1965. dec. 4.) — Akárcsak Horthy idejében.

A Magyarországra látogató nyugati magyarok közül általában azok találják magukat elemükben a Duna partján, akik a Horthy-rendszer éveiben is önelégülten feszítettek az akkori Hangli teraszán vagy a Royalban, mert a jelenlegi múltbafordulást "normalizálódásnak" tekintik ; meglelik benne, amit hajdan szerettek.

A burzsoaziátustól a kormány nem követel lépten-nyomon hűségnyilatkozatokat. Hálából a réteg tagjai hivatalukban vagy a nyilvánosság előtt a kötelező liturgiát használják. Viszont szűkebb baráti körben nyíltan beszélnek és titokban megkereszteltetik gyermekeiket. Hisz sose lehet tudni, mi következik. A rendszer továbbra is hazai kiváltságokkal, külföldi utazásokkal és más előnyökkel igyekszik magához kötni az új vezető réteget. Már nem annyira terrorral, inkább megvesztegetéssel. Akárcsak annak idején Horthy Miklós.

De a lapos erszényből az egész ország megvesztegetésére nem futja. Ezért József Attila ma is elmondhatná : *"Hazánk határát penész jelzi körben / a málló falon : nedves a lakás."* A közbizakodás hiányát mi sem mutatja lehangolóbban, mint az a tény, hogy egész Európában Magyarországon a legalacsonyabb a születési arányszám. A gyakorta magasztalt közmíveltségét pedig, hogy még 1061-ben is — a már nem iskolaköteles — lakosság 3.8 százaléka analfabéta volt. ("Nepszabadság", 1961. jan. 11.)

A párbeszéd

Amikor hazaiak látogatják meg, a nyugati magyar sokszor úgy érzi, hogy az átlagos vendégnek — függetlenül attól, menynyire tűri vagy nem tűrheti a rendszert — valamiképp torz világképe van. Nemcsak azért, mert számára az a derék, aki neki valamiképp a protekcionizmus — Magyarországon társadalombiológiaivá lett — útvesztőiben valamikor valamiképp segítséget nyújtott, de mert az eseményeket, áramlatokat, teljesítményeket, akár hazaiakat, akár külföldieket, akár társadalmiakat, akár műszakiakat, akár művészieket, az átlagos vendég — és az átlagosat kell jellemzőnek tekintenünk, nem a kivételest — a nyugati arányérzékekhez szokottak számára megdöbbentően szűk, vidékies látószögből szemléli. És különösen hamisaknak tűnnek értékmérői merőben politikamentes ítéleteiben.

Ha magyarországi vendég jelentkezik, politikáról egyébként is mind kevesebb szó esik. A nyugati magyarok legtöbbje rég megértette már : legföljebb a véleményét mondhatja el, de politikai bíztatást, tanácsot nem adhat a hazaiaknak.

Hiszen politizálni csak hatalmi helyzetben lehet. Pozitív vagy negatív hatalmi helyzetben. Pozitívban, ha valaki kezében valóságos hatalom van ; negatívban, ha mások hatalma elnyomja. Mindkét esetben jogosult a megalkuvás, a hasznossági szempont érvényesítése, az alakoskodás. Viszont nem jogosult, ha az ember nincs se pozitív, se negatív hatalmi helyzetben és nem a politikai morál, hanem kizárólag az egyéni erkölcs maximáihoz szabhatja magatartását.

A hatalmon kívüli függetlenség azonban olyan szellemi atomfegyver, amellyel szemben tehetetlen a múltbaforduló kispolgári machiavellizmus. Érthető ezért, ha a hazai hivatalosok a számukra előnytelen erőhelyzetben kitérnek az elől, hogy a nyugati magyarokkal a gyakran emlegetett, de ritkán megvalósított "dialógusba" merészkedjenek. Olykor megkísérlik, de csak azzal a feltétellel, ha ők határozzák meg, ki beszéljen, sőt, azt is, mit mondjon ; a számukra kellemetlen tényeket pedig eleve, "hidegháborús úszítás" címkével ellátva, kirekeszthessék az eszmecseréből.

A diaszpóra állandósítása

Ily módon a budapesti kormány nemcsak a "jó kézben lévő", a parancsuralmak alatt élő 2.800.000 magyart hagyta cserben, hanem a másfél millió "nyugatra szakadt" honfitársával is egyoldalúvá, önáltatóan hamissá torzította az érintkezés lehetőségét. Tíz évvel ezelőtt legalább az indulatok — csupán látszólag taszító — erői, ezt a másfél milliót mégis összekapcsolták az óhazával. De egy évtized múltán az indulatok csaknem elültek. A hazai Horthy-Kádár-rendszer és a burzsoaziátus konszolidálódása — még ha a vezető réteg a nyugati utazások értékmérőjében gondolkodik is, még ha a nyugatiak Budapestre látogatnak is — a jelek szerint mindinkább lezárja, állandósítja, talán úgy is mondhatnók : konszolidálja a magyarság diaszpóráját.

Ám a történelem nem ismeri a végleges fogalmát. Magyarországon volt tatárjárás, törökdúlás, nem egyszer fenyegetett nemzethalál, mégis túléltük. Csak azok nem, akik folyvást a múltba néztek. Érdemes volna Budapesten marxista tudományos apparátussal kideríteni, hol, miért, mikor és nem hidegháborús céllal mondotta-e a túlbecsült Petőfi :

"Akitől nincs messze az élet határa,
Nem előre néz, hanem hátra."

A kései utódok mosolyognak majd. Hiszen a történelem távlatában az egész csupán egy kaján szemhunyorításnyi pillanat fél-idejéig tartott. Aztán valami merőben új jött. Ferenc József ? Tatárjárás ? Vagy talán második honfoglalás ?

Megjelent
THINSZ GÉZA
ASSZONYÁLDÓ
Versek
Ára : kötve 20.—, fűzve 10.— svéd korona vagy annak megfelelő összeg.
Megrendelhető a szerzőnél : Sockerbruksgränd 18, Stockholm.

HALÁSZ PÉTER

A LÁTOGATÓ

A férfi késődélutáni órában, a repülőtér irányából érkezett a városba. A Vörösmarty téren szállt ki a taxiból és lassú, sétáló léptekkel elindult a Váci utcában. Később, amikor személye körül már kitört a különös kavargás, ezt sem tudták teljes bizonyossággal megállapítani. A nyomok elmosódtak. Hegyeshalomnál lépte-e át a határt, vagy a Ferihegyi repülőtérre érkezett ? A határőrök, a vámtisztek azzal védekeztek, hogy a férfi alkalmasint a turista-csúcsforgalom idején érkezett az országba és így valamiképpen — természetesen megbocsáthatatlanul — neve, útlevélszáma elsikkadt a feljegyzések között. Kutatták az IBUSZ iratai között, az Idegenellenőrző Hivatal aktáiban, a Magyar Népköztársaság külképviseleti szerveinek mindenféle rubrikáiban, kibocsátott vízumokról készített másolatok tömkelegében, keresték a konzuli útlevelek birtokosainak névsorában. Képtelenek voltak a nyomára bukkanni. Az országból kilépőket természetesen még szorosabb ellenőrzés alá vonták, az útleveleket feszült figyelemmel vizsgálták, de azzal a fajta rutinos feszültséggel, amely kifelé nem igen mutatkozik. Majdnem könnyedségnek látszik.

A nyomozást külön megnehezítette az a körülmény, hogy a férfinak magyar hangzású neve volt, ehhez kétség sem fűződhetett. Változás csak annyi lehetett a névben, hogy a keresztnév került előre és a vezetéknév hátra. Vagyis ez az oktondi külföldi szokás, amely ellentmond minden ésszerűségnek. Hiszen nem szólítja-e föl minden kitöltendő okmány, kérdőív külföldön is az embereket arra, hogy *"last name first, first name last"*? Nem így szerkesztik-e a telefonkönyveket ? *Last name first.* Nem így állítják-e ki az útleveleket ? *Last name first.* Kovács Istvánból hiába lett Istvan Kovacs valahol a világban, hiába szerzett magának bármiféle idegen állampolgárságot, neve mégis úgy szerepel az útlevelében : Kovacs Istvan. És minden idegen nyelvű okmányában. A magyar útlevélvizsgáló-közegek sokat mosolyognak ezen. Még ennyire sem sikerül elidegenedni. A név sorrendje is marad. *Last name first.* Hát akkor ?

A férfi tehát minden feltűnés nélkül érkezett az országba. Az első délutánon a Belvárosban sétált, kirakatokat nézegetett. Később voltak olyanok, akik esküdtek rá, hogy látták. A Rákóczi úton, a Kossuth Lajos utcában meg különböző csendes mellékutcákban. Dehát ezekre a közlésekre nem lehetett építeni, az emberek általában ilyenek, valamiféle tudatalatti vágy él bennük, hogy "benne legyenek" a dolgokban, tehát ők "látták", "sejtették", "gyanították", "mondogatták" is. A nyomozó szervek tudják, hogy az ilyesmi nem előre megfontolt szándékkal történik, nem is rosszindulatból, olykor nem is fontoskodásból. Akik később állítják, maguk is hiszik. Ezért oly rendkívül nehéz a nyomozó mesterség. Az indulati szövevényekből a valóság kihámozása. Csakugyan látták-e őt emberek, régi ismerősök? Ha igen, jelenlétének miért nem támadt híre azonnal ? Nem próbált-e valaki szóba ereszkedni vele ? Vagy nem köszöntötte-e őt ösztönösen ? És a férfi fogadta-e a köszöntést ? Hajlandó volt-e szóba ereszkedni másokkal ? Egyáltalában : milyen volt a magatartása ? Készséges, nyájas, érdeklődő ? Vagy : merev és elutasító ? Titokzatos ? Az efajta kérdésekre zavarba jöttek az önként jelentkező tanúk. Mindenfélét dadogtak. Mintha attól tartottak volna, hogy bajba keverik önmagukat. Alig várták, hogy elódaloghassanak. A nyomozó szervek nem jutottak előbbre.

Egy dolog bizonyos : a férfi a Royal Szálló halljában csatlakozott ahhoz a csoporthoz, amelyet városnéző túrára vitt az IBUSZ nagy autóbusza. Az idegenvezetőnő később megesküdött rá, hogy már a szálloda halljában látta a férfit. Volt azonban a csoportban egy újságíró, aki ellentmondott az idegenvezetőnőnek és azt állította, hogy amikor a Royal előtt fölszálltak az autóbuszra, a férfi még nem volt közöttük. Ez az újságíró arra készült, hogy nagy cikkben számoljon be lapjában a külföldről érkezett magyarok viselkedéséről, megjegyzéseiről, általában arról, hogyan hat reájuk az országgal, a várossal való újbóli találkozás. A csoport nagy része ugyanis magyar származásúakból állott, bár volt közöttük hamisítatlan és eredeti külföldi is, akiket házastársi kötelékek fűztek a magyar származásúak egyikéhez-másikához. Volt egy férfi, aki született amerikai volt, de magyar lányt vett el feleségül és most a felesége kedvéért Magyarországon töltötte a szabadságát. Volt német lány, akit Stuttgartban vett feleségül egy pesti származású fiatalember.

Az újságíró már az előző napon két jegyzettömböt teleírt az észrevételeivel és különböző elkapott megjegyzésekből. A csoport ugyanis az előző napon a Balatonnál volt, bort kóstoltak Tihanyban, eszpresszóztak Fehérváron. Ilyenek voltak az újságíró blokkjában : "A honvágy-motívum az uralkodó. Többen sírtak, amikor meglátták a Balatont. A New Yorkban élő asszony (Füzesiné) azt emlegette, hogy egész New Yorkban nincs egy tisztességes strand. Este vacsora Földváron. A cigány azt húzta : "Mi füstölög ott a síkon távolban?" Ismét sokan sírtak. Egy Detroitban élő régi magyar kivándorló a kultúrélet hiányáról beszélt. Kérte, hogy a nevét ne említsem. Bojtár Kálmánnak hívják. Külön szidta az 56-osokat. Sok közöttük a hőbörgő. E cikkben külön aláhúzandó, hogy a külföldi házastársak milyen elragadtatottak. John Pelham az amerikai férj. Grete Schnitzler a német feleség. Emlegetik, hogy jövőre visszajönnek."

Ez az újságíró tehát azt mondotta, hogy azon a reggelen (amely a balatoni kirándulás napját követte) ő nem látta a hotel-hallban a férfit. Az ő állítását támasztotta alá az a körülmény is, hogy a Royal Szálló vendég-jegyzékében nem találtak olyan nevű személyt, akinek érkezésével-távozásával ne tudtak volna elszámolni. Igaz, hogy az ország egyetlen hoteljának névjegyzékében sem találtak ilyen vendéget. A férfi tehát nem bérelt szállodai szobát. Rokonánál lakott ? A nyomozó hatóságok ebben a vonatkozásban is gondos munkát végeztek. Eredménytelenül.

Az sem bizonyos tehát, hogy a férfi a Royal Szálló halljában csatlakozott a városnéző csoporthoz ? Az idegenvezetőnő csökönyösen állította, hogy igen. A csoport tagjai különbözőképpen nyilatkoztak. A nyomozó hatóságokat ez nem lepte meg. Tapasztalatból tudták, hogy erőteljes szervezőmunka nélkül több személy vallomása sohasem egybehangzó. Erőteljes szervezőmunkára pedig ezúttal lehetőség nem nyílott.

De amikor a városnézés során a Gellérthegy tetejére értek, akkor a kirándulócsoport tagjai, az összes külföldi turisták, bennszülöttek és kinnszülöttek, az idegenvezetőnő és az újságíró, valamennyien észlelték a férfi jelenlétét. Jó külsejű, értelmes arcú férfi volt, szürke öltönyt hordott és finoman mosolygott. Nem volt jókedvű mosoly, mondották később, inkább szomorú mosoly volt. Pelham, az amerikai férj azt mondta : "ironikus mosoly volt." Szomorú, vagy ironikus, mindegy, a nyomozati iratokban erre a körülményre nem fektettek nagy súlyt. A férfi ruhájának a színét, külsejét azonban gondosan följegyezték. Mosoly nem fontos. Az változó. Ezt tudták a nyomozók. Egyszer mosolyog valaki, másszor nem. A kedély álcázható.

A férfi ugyanis a Gellérthegyen megszólalt. Az idegenvezetőnő befejezte a város szépségének, a tájnak a méltatását. Akkor szólalt meg a férfi, akinek a hangját addig senki nem hallotta. Bár az idegenvezetőnő ennek is ellentmondott később. Ő határozottan állította, hogy a férfi már korábban, amikor a budai Várat járták körül, megszólította őt és ezt a kérdést tette föl :

— A Gyűjtőfogházat nem látogatjuk meg?

Az idegenvezetőnő, mint később mondotta, döbbenten nézett a férfira, meglepte ugyanis ez az ízetlenség és idegesen rászólt :

— Ugyan, miért látogatnánk meg a Gyűjtőfogházat ?

A férfi vállat vont és azt felelte :

— A Fő utcai börtönt jól látni innen. Arról jutott eszembe.

Az idegenvezetőnőnek ezzel a kijelentésével azonban a nyomozó hatóságok nem tudtak mit kezdeni. Különben is gyanús volt nekik az idegenvezetőnő. Több nyelven beszélt kitűnően. És csupa nyugati nyelveket. Származása körül is találtak motívumokat, amelyek megingatták a nyomozó szervek bizalmát. És egyáltalában: miért éppen az ő csoportjában történt ez a megmagyarázhatatlan eset? Amikor jobban utánanéztek a múltjának, kiderítették, hogy egy nagybátyja a Gyűjtőfogházban halt meg. Elképzelhető, hogy a megjegyzés, amit ő az idegen férfinak tulajdonított, célzatos módon éppenséggel az ő szellemi terméke ?

A homályos motívumoknak tehát se szeri, se száma. Amit a nyomozó hatóságok nyugodt lelkiismerettel följegyezhettek, az mindössze ennyi volt : "Minden kétséget kizáró módon megállapítást nyert, hogy az idegen a Gellérthegyen nyilatkozott meg első ízben oly módon, hogy azzal minden jelenlévő figyelmét magára vonta."

Ez kissé körülményes mondat volt, az a fajta, amelytől a nyomozó közegek szíve elégedettségre derül és amely önbizalmukat új és ehhez hasonló megállapítások szövegezésére sarkallja.

A férfi ugyanis a Gellérthegy fehér kő korlátja mellett állva, halkan ezt mondotta :

— Szakasztott ilyennek láttam életemben utoljára. A különbség csak annyi volt, hogy *akkor* halvány fátyol ült a városon. De lehet, hogy csak azért, mert könnyek tolultak a szemembe. Elmondhatatlanul szerettem ezt a várost. Pompásan éreztem magam, amikor sétálhattam az utcáin. Kerüljék az olyan embereket, akik nem szeretnek sétálni. Az ember séta közben ért szót egy várossal. Úgy érzem, hogy mi szót értettünk egymással. A város meg én. Amikor búcsúztam tőle, fájdalmasan elszorult a szívem. És fátyol ereszkedett a tekintetem elé.

Amikor beszélt, a többiek körülsereglették. És az idegenek, az amerikai férj és a nyugat-német feleség, házastársaikat kérdezgették : — Mit mond, mit mond ? — Azok meg intettek, idegesen és türelmetlenül, pszt, pszt, majd mindjárt lefordítjuk.

— De hát ha ennyire összeforrott ezzel a várossal... — jegyezte meg valaki, egy kövérkés férfi, aki Makóról indult el 56. végén és most Philadelphiában élt — ha ennyire fájt elszakadnia tőle... akkor miért ment el mégis ?

És a többiek is feszülten figyeltek. Várták a választ. Remélték, hogy az idegen férfi most majd végérvényesen és megfellebbezhetetlenül fogalmaz. Helyettük is. Nevükben is. Mert ők is nagyon fájdalmasan szakadtak el a várostól, amelytől elszakadtak, Pesttől, vagy Győrtől, vagy Makótól, ahonnan éppen elindultak. De ezt sohasem volt könnyű megfogalmazni, megmagyarázni, sohasem tudtak önmaguknak olyan választ adni, amely tökéletesen megnyugtatta volna őket.

A férfi halványan mosolygott. *"It was really a very bitter smile"*, mondta később az amerikai férj. A nyomozók legyintettek. Mosoly jellemzése érdektelen. A mosoly önmagában véve félrevezető tendenciájú lehet.

— Én nem mentem el innen, — mondta a férfi, — engem, kérem, fölakasztottak.

Mély csend támadt. Aztán mindenki egyszerre kezdett beszélni, a nők izgatottan és idegesen, volt olyan is, aki fölvihogott, aztán szája elé kapta a tenyerét. Az újságírónak kidagadtak az erek a halántékán. "Blaszfémia", ordította, "blaszfémia", aztán hirtelen rádöbbent, hogy nincs tökéletesen tisztában a szó jelentésével és nem is tudta hamarjában, hogy miért használta éppen ezt a szót. — Mit mond, mit mond ? — nyaggatták házastársaikat az idegen férj és az idegen feleség, "pszt, pszt, majd megmagyarázzuk, majd lefordítjuk", és izgalom vibrált a torkukban, mintha ebben a pillanatban eszméltek volna rá, hogy nem lehet idegen anyanyelvűvel zavartalan harmóniában élni, "pszt, pszt, majd mindjárt, majd később..." S hozzátették magukban : te süket !

— Én akkor búcsúztam a várostól, — mondta az idegen férfi —, amikor fölakasztottak. Önök alkalmasint tudják, hogy az akasztott ember halála nem gyors halál. Az ember előtt sok minden elvonul. És így én utolsó pillanataimban láttam a várost. A Vörösmarty teret és a Váci utcát, a Kossuth Lajos utcát, a Pasarétet, külső városrészeket és távoli falvakat... nem tudom, világosan fejezem-e ki magam... azokban az utolsó percekben még egyszer körülvett a táj.

— Hazudik ! — süvöltötte az újságíró. Egész testében reszketett.

Az idegen férfi ekkor lassan a gallérjához nyúlt és kigombolta. Kék kör húzódott a nyaka körül. Kék kör, sötét véraláfutás, mint egy szorító hurok.

— A kötél nyoma... — mondta bocsánatkérően.

A turista-csoporton ekkor pánik vett erőt. A nők sikoltoztak, a férfiak levegő után kapkodtak, valaki elájult, mindenki egyszerre beszélt. Valahonnan rendőr került elő és a tényállást követelte. De az idegen férfi ekkor már nem volt közöttük. Az ideges őrjöngés perceiben elsétált a társaságukból. Azt sem látták, hogy merre, milyen irányba.

A hír azonban gyorsan száguldott. Egy órával később már tudott a döbbenetes epizódról a város, estére az ország.

Az országot vezető hivatalos személyiségek hajnalig tanácskoztak. A nyomozó hatóságok irodái, távoli őrszobái és határerődítményei között kopogtak a géptávírók, csöngtek a telefonok. Távozó vonatokat, gépkocsikat, repülőgépeket kettőzött ellenőrzés alá vontak. Gyanús személy az országból nem távozott. Az éj során azonban mégis történt egy rendkívüli esemény. A határ mentén, a vadonatúj jelzőrakéta berendezésből kirobbant egy fehér fényű rakéta, fölsistergett az égre, néhány percre nappali fénybe vonta a tájat. A határőrök percek alatt a helyszínen termettek, reflektorral megvilágították a határszakaszt, de nem bukkantak ember nyomára.

Az országot vezető hivatalos személyiségek lefüggönyzött gépkocsikban robogtak haza a hajnali értekezletről. Szemük alatt mély árkok húzódtak, testükre hideg veríték rapadt. Nem mertek kipillantani az utcára. Bárhol, bármelyik sarokról kifordulhat az idegen. Szembejön, mosolyog, meglengeti a kalapját. Kibontja inggallérját, mutatja nyakán a kék kört. És hátha nincs is egyedül ? Hátha itt vannak már vele mind, a többiek ? Hogyan is lehettek olyan ostobák, hogy erre nem gondoltak ! A turistává előkelősödött hajdani menekültekkel együtt, a megélénkült idegenforgalom évadján, hazajönnek érzelmes kirándulásra, nosztalgikus látogatásra, merengő sétára, nyakuk körül lidérckék körrel, mind az akasztottak. Lehet-e másként ? Az elhagyott otthon vonzása földöntúlian erős. Leküzdhetetlen. Akár hason csúszott az ember át a határon, földhöz tapadva, akár kötél repítette a magasba, az ég felé, könnyfátyolos tekintetébe így is és úgy is mindörökre beivódott a táj, amely az övé volt és amelytől erőszakkal elszakították. Nem is ők térnek haza a tájhoz. A táj tér haza hozzájuk.

A határvédelmi szerveket mindenesetre felszólították éberségük fokozására. Beszivárgó akasztott számára nincs irgalom. A közeg használja fegyverét !

Kakaó

A kakaó árának csökkentése tette tönkre Ghanában az egykori diktátort, Nkrumah vezért ! Legalábbis jó részt annak tulajdonítja K. Gy. budapesti közgazdasági újságíró a táncoló forradalmat, amelynek során a nép az épp Pekingben üdülő Nkrumahot minden további nélkül detronizálta, óriás-szobrait ledöntötte, műveit máglyára dobta, s megpróbált nekifogni egy szabad állam megalapításának. A cikk rövid, a szerkesztő nem sok helyet adott rá. Nehéz is az ilyesmit elhitetni, épp Budapesten, ahol — jól látta mindenki — az elpuskázott nyomorközgazdaság mellett még mennyi más motívum is közrejátszott a forradalom kirobbanásában. Most rosszallva nézi a cikkíró, mint "siet segítségére az új rezsimnek ugyanaz a nemzetközi tőke, amely nemrégiben a kakaóárak leszoritásával Nkrumahot fojtogatta." Mit tegyen inkább? Tovább "fojtogassa" az utódot? Akkor nemsokára ebben az afrikai országban i s olyan helyzet állna elő, mint most Magyarországon: drága élelmiszerárak, csőd szélére jutott gazdaság, általános elégedetlenség. Magyarországon ott állnak az orosz tankok, hogy megakadályozzák a robbanást. A néger világban nincs ilyen jótékony külföldi hatalom : vigyázniok kell a kormányzatoknak. A fogyasztóközönség érzékeny és veszélyes, mindenütt. A nemzetgazdaságokat azonban nem mindenütt a "nemzetközi tőke" szokta fojtogatni ; Budapesten tudja mindenki, hogy létezik más "nemzetközi fojtogató kéz" is.

TARDOS TIBOR

A MŰTŐ-SÍKON

Osztályunk kizárólag gyógyíthatatlan beteg állatokkal foglalkozik. amelyeket idomítani nem lehetett, tehát haszontalanok, sőt, orvosilag szólván, károsak. Vessen egy pillantást az előttünk elterülő végeláthatatlan síkra. Ez a mi Műtő-terepünk. Látszólag egyhangú pusztaság. Valójában számtalan különféle láthatatlan berendezés meredezik rajta az égnek. Szemközt például az a délibábféle hőség formálta légoszlop : átlátszó rácsokból összeállított ketrec-csoport ; van közte kicsiny, két légy alig férne el benne s van hatalmas, árbocsudár rácsokkal, húsz egymásra halmozott elefánt-réteg is belefér. Ott távolabb erdőnyi tűhegyes nájlon karó ; használat után azonnal vízsugárral letisztítjuk, visszanyerik átlátszóságukat, eltűnnek szem elől s a tájegység csorbítatlan megmarad. A látható berendezés is ízléses. Nézze csak ott azt a gótikus kápolnát : álkápolna az is. Óriás vasbeton szivattyú, egyszerre ezer hektoliter folyadékot von ki a csúcsíves főkapun belsejébe vezetett élő szervezetekből. Balról csinos tó : kénsav hullámzik benne. Jobbról kígyóméreggel átitatott liget. A föld alatt ezer meg ezer alagút, csapda, raktár, kút, verem, árok. Korszerű földalatti út- és vasúthálózat köti őket össze.

Illessze a szeméhez a látcsövét, meglátja a berendezések felelősét, Toos ápolószázadost. Páncélvonata most bukkan elő a szemközti beton alagútból. A mozdony önműködően lefékez, felpattannak az ajtók, fehérköpenyes, tiszti rangjelzéses, kesztyűscsizmás, űrhajós-sisakos személy ugrik ki fürgén a peronra. Sajátságos tornamutatványokat végez : integet, tánclépésben illeg, most maga köré köpdös, leguggol, vizelni kezd. Járása ingatag, groteszk. Most égnek emeli a fejét, bégetni kezd. Illegeti farát, s ott mintha furcsa, nem ember-háti függelék domborodnék a köpeny alatt. Nem is Toos ápolószázados ugrabugrál ott, hanem egy ápolószázadosnak felöltöztetett madárijesztő : csikó, medvebocs, vagy valami nagy majom. Azért engedték előre, hogyha netán elszabadult vadállat bujkálna a közelben, őrá rontson rá, őt tépje meg.

Sehol semmi mozgás, minden a legnagyobb rendben. A páncélvonat kerekei közt rés nyílik lassan, felhúzott pisztolyt tartó kesztyűs kéz jelenik meg a résben. Dörrenés. A madárijesztő összerogy, vadul rángatózik a földön. Szabad az út. A kesztyűs kéz után előbukkan a kar, az űrhajós-sisakos fej, a tiszti rangjelzéses fehér köpeny burkolta keskeny váll. Itt az igazi ápolószázados. Éppolyan, mint feláldozott hasonmása (csak farka nincs hátul). Megvárja, amíg azt eltakarítja egy elektromos kefe, aztán talpraáll, leporolja magát, elindul a harapás-, rúgás- és szembepiszkolás-biztos óvóhelyének bejárata felé. Ott modern műszerfal, mikrofon várja. Megkezdi nehéz munkanapját.

Ma legelőször ugrásképtelen macskák szerepelnek a műsorán. Sok-sok egyéni és kollektív gyógykezelésben részesültek, mielőtt ide kerültek volna. Háromszázötvenháromezerhuszonhat macska számára a gyógykezelés hatástalannak bizonyult. Fényérzékeny számolószerkezet leszámolta őket, kora hajnalban egy terelőgép beterelte az egészet egy farkaskutya alakú és bunda színezésű óriás rugalmas műanyag burokba. A pincetetők megnyílnak, előrohan a megtömött burok. Lám, hogyan táncol, hogyan "szaglász", hogy illegeti a farát, még "szépen szolgál" is ; épp csak hogy nem ugat. Tágra nyílt üveg pupillái mögött sötéten kavarog a horda, az ezer test lakta fül remegve hegyeződik, nyaktájt a tövükbe szorult fejek-lábak nyomán égnek borzolódik a szőr.

Toos kiadja a parancsot. Csuklyás ápolócsapat motoros lépcsőkön közeledik, olyasféléken, amilyeneket a polgári repülőtereken látni. Körülveszik a "farkaskutyát", mintha léglökéses utasszállító gép lenne. Az egyik csuklyás ápoló papírlapot tart maga elé, nyávogva-bőgve ítéletfélét olvas fel. Abból csak egyes szavakat érteni, olyasmit, hogy *javíthatatlan* (úgy ejti : "nyahi-hahi-tati-lan"), *minek következtében* ("inye-penye-teténye"), *fellebbezésnek helye nincs* ("nyenye-tenye-nyicsi-picsi"). A nagy gumiállat megállás nélkül táncol. A motoros lépcsőknek valóságos francia négyest kell lejteniök körülötte, amíg az ápolóknak sikerül végre egy óriás fekete lepedőt odakanyarítani s úgy-ahogy hurokra kötni a "kutyaszem" előtt. Lépcsők hátragurulnak. Toos parancsa felcsendül a hangszórókban :

— Átalakítást végrehajtani !

Gépfegyverkattogás. A golyóesőben szitává lyukgatott nagy gumitakaró alól egyetlen fültépő üvöltés harsan elő, azt kis jóakarattal halálra sebzett óriáskutya végvonításának is vehetni. A játéktest lelappad, széttépett marjában vérbe fojtott kapkodó nyüzsgés. A következő másodpercben süllyesztő nyeli el az egészet ; tűzoltófecskendők tisztára mossák a terepet.

Madár-kezelés következik. Azokról a madarakról történik itt gondoskodás, amelyek semmiféle hajlandóságot nem mutattak arra, hogy bármilyen módon részt vegyenek a Kórház légiszolgálatában. A láthatár szélén megnyílik egy földalatti hangár acél teteje. Néhány másodpercnyi feszült várakozás. Egyszerre porfelhő csap fel, pihék röpködnek, nagy bolha- és tetűpotyogás közepette égnek emelkedik egy suta szárnyú, durván egybe-barkácsolt szerkezet. Végbelüknél, nyakuknál, szemüregüknél drótra fűzött száz meg száz madár.

— Gaz áruló tollas-bandára tüzelj ! — kiált bele Toos a mikrofonba.

Vadászgép-kötelék szállt fel a terep másik sarkán, süvítve közeleg. Mi az ? A csálé drótszárnyak itt olyan bolondul csapkodni kezdenek, mintha bizony a suta alkotmány elmenekülni szeretne ... Akárhogyan is, most már késő. A lángszórós vadászgépek már körülrepülték. Vijjog, fütyül, huhog, kakukkol, kotkodácsol, burukkol a lángra kapott madársereg. Az ügyetlen masina félszárnyára billen, füstölögve zuhanni kezd. Alig hogy földet ér, már meg is nyílik alatta a süllyesztő.

Toos ápolószázados kezd beleláradni, arcát törölgeti, valamit motyog a mikrofonba. A terep több pontján párhuzamosan megindul a munka. Balfelől nagy bőgő bikatesteket hajít egy szerkezet a levegőbe. Nem sikerült őket a Kórház tejellátásába bevonni. Lábuk kaszál a légben, mint a cserebogáré ; mésztejjel színig töltött medencék mélyén kötnek ki. Jobbról toronyugró-emelvényt tolnak elő nagysietve. Huszáratillás, betanított majmocskák futnak fel létrafokain, egymás kezét tartva, libasorban. Zenén, makogó gajdoláson, cigánykerék-vetésen kívül semmi mást nem lehetett vigyorgó kis fejükbe beleverni. Hátukra szíjazva apró kíntorna harsog. A *Török induló*, a *Kék Duna* keringő s a *Hopsza-polka* akkordjai mellett vetekedve ugrálnak fejest a mélybe azokra a sziklákra egyenest, amelyeket nem tudtak, nem akartak terméskövekké szétfűrészelni.

Fenn motorbúgás megint ; most helikopterek közelednek. Tizenkettenként alkotnak egy-egy köteléket ; köztük acél láncokon függ, rángatózik egy-egy óriás bálna. Újabb tizenkettős kötelék, újabb cet, megint egy hullám, újabb bálna alatta. Képtelennek bizonyultak arra, hogy idejétmúlt, emlősnek nem való elemüket a modern légi-életre maguktól felcseréljék. Légvédelmi ütegek szigony-felhőt robbantanak reájuk. Csurog a cet-ámbra, piros-fehér szalonnacsíkok hasadnak le, lógnak le róluk a földig. Újabb szigony-sortűz újabb húsrétegeket tép ki a víziemlősök hasából : őslény-bordák, történelemelőtti állkapcsok úsznak a puszta felett, fehérre meztelenítve a légben.

Toos óvóhelyén halk csengettyűszó jelzi, hogy itt a déli étkezés ideje. Az ápolókapitány elzárja a szerkezeteket s lebandukol az óvóhely önműködő konyhájába. Sziszeg a gőz, műszerek mutatója remeg, Geiger atomszámláló villog. Az ápolókapitány ellenőriz, összehasonlít, lemér, bekapcsol. Szerves eredetű táplálék nem szennyezheti étrendjét. A konyha-laboratórium közepén, egy göreb mélyén készül az egyetlen fogás : a környező légből kivont elemi testek segítségével összeállított mesterséges tojás. A mai tojásadag a mutatók tanúsága szerint készen áll. Toos lekuporodik egy páncél mellvéd mögé, benyomja a MOST MEGESZEM feliratú gombot. Csírátlanított fogó kiemeli a tojást, keresztülvilágítja, lehelyezi egy gyapot ágyra. Egy üveg tartályban a kapitányápoló vizeletéből kivont folyadék csöpög egy lábasba, felforr. Amint a fogó a tojást a folyadékba meríti, a szemközti fal háromnegyedét elfoglaló számlapon dübörögve haladni kezd egy sétabot nagyságú mutató. TIKK-TAKK. TIKK-TAKK. TIKK-TAKK. Letelik a három perc, ágyúdörej. Egy fém kar kiemeli a tojást, a héját óvatosan feltöri, egy szaglószerkezet megszagolja a tartalmát, nyomtatott jelentést dob ki magából, külön egyet a sárgája, külön a fehérje vegyi állagáról. A kapitány ön-izzadtságából kivont sóból kerül most egy csipetnyi a táplálékába. Elfogyasztása előtt még egy utolsó próba : egy kísérleti megevő-készülék reagálása. Toossal körülbelül azonos módon felöltöztetett üvegbáb szája felnyílik, a táplálék belekerül ; a mű-állkapocs rágást színlel, az ádámcsutka nyeldeklést. Az étek a kísérleti gyomorba kerül. Az üvegbáb enyhén megrázkódik, de állóhelyzetben megmarad. Az élelem fogyasztásra alkalmas. Néhány másodperces várakozás után Toos az üvegbáb közelébe kúszik. Két kézzel megragadja, kirántja az üveghasba nyíló fiókot, kapkodva kilefetyeli a tartalmát. Csíramentes sebkötöző anyaggal megtörli száját. Délebédje véget ért.

Nem a Műtő-terepre megy : a személyzet továbbképzésére szánt földalatti helyiségek felé veszi útját. Belép a VEZETŐTANFOLYAM feliratú terembe. Vezetőülések, kormánykerekek, műszerfalak, szélvédők, hátrapillantó-tükrök végig mindenütt. A falhoz lép, felnyit egy drótházóval fedett keskeny beszélőrést.

— Ezerkétszázkettes, — szól bele halkan. — Jelentkezni. Ezerkétszázkettes, hívásra jelentkezni.

Csaknem ugyanabban a pillanatban felgyullad a rés mellett egy piros jelzőlámpa.

— Közeledni ! — mondja az ápolókapitány.

A piros lámpa mellett kigyullad egy másik, kék.

— Még közelebb.

A harmadik, zöld lámpa kigyullad.

— Még közelebb !

Narancsszín lámpa.

— Egészen ide mellém !

Pillanatnyi szünet, majd egy nagy lila fényforrás kigyullad a többi fölött.

— Csöngessen !

Felberreg egy elektromos hangjelző.

Az ápolókapitány odakap a falhoz, leemel egy jókora kovács-kalapácsot.

— Ezerkétszázkettes ! Belépni a terembe !

Művi úton mozgatott vastag páncélajtó forogni kezd vasbeton sarkain. Aljában megjelenik egy mentőautó-vezetőnek öltöztetett hód. Remeg. Pici fején ellenzős egyensapka inog, a Kórház nevét olvasni rajta. Fehér köpeny-huzat takarja bundáját, első lába kesztyűbe bújtatva, a hátsó csizmákba. A vastag farkot sebkötöző tapasz rögzíti a testhez. Nagy szemét motorkerékpáros-szemüveg rejti.

Az ápolókapitány hátralép, parancsot ad ki :

— Ezerkétszázkettes, vigyázz !

A kis autóvezető minden nagyobb nehézség nélkül megáll összevett hátsólábán.

— Vezetőülésbe !

A kalapács nyelével az egyik ülésre mutat. A hód kecses zökkenéssel odatelepszik a vörös műbőr párnákra. Meghosszabbító acélszárakon ott mered keze-lábaügyében egy sor nyomógomb, pedál, kallantyú.

— Gyújtás !

A vezető előrehajol, majd hátraveti magát. Bizonytalankodik.

— Gyújtás, Ezerkétszázkettes ! — ismétli a kapitányápoló.

A hód egészen megzavarodik. Remegve előrenyújtja elsőlábát, több gombot súrol kesztyűujjával ; szikra pattan ki, baljós recsegés a szerkezet belsejében.

Az ápolókapitány előrehajol, szája a sapkát emelgető bundás fül magasságában, tekintete belekapcsolódik a szemüveg mögött lüktető nagyra nyílt szemekbe.

— Gyújtás ! — szól keményen, halkan.

A kis vezető idegesen felkacag, édeskés, kellemetlen szagot áraszt, farolva hátrál, nekiszorul az ülés sarkának. A kapitányápoló feje milliméterről milliméterre követi.

— Gyújtás ! Gyújtás ! Gyújtás ! — ugat a hód arcába.

Kurta horkanás a vezető torkában, pici foga hegye a kapitányápoló orrabőrére villan. Az hátraszökken, kalapácsa lezúdul az egyensapkára.

— Istenem-Atyám, rémes, rémes, — panaszkodik lihegve, miközben megállás nélkül sulykolja a testecskét. — Úristen, atyám, micsoda marha állat, micsoda piszkos gyógyíthatatlan barom.

Orrahegye vérzik. Pici karcolás van rajta. Gondosan sebtapaszt illeszt rá. Rosszkedvűen nézegeti a cafattá tépett sapkát, a miszlikké csépelt szemüveget, a bőrülésre ragadt szőrpamacsokat, a szétmázolt ragacsot. Kis emeltyűt biccent meg, az ülés hátradől ; meleg vízsugár letisztítja, önműködő körkefe megszárítja.

— Ezerkétszázkettes ... — mormogja. — Ezerkétszázkét lecke, mennyi fáradság, semmiért. Pedig milyen egyszerű az egész.

Lenyúl, jobbra fordít egy kulcsocskát : berreg a motor. Balra fordítja : elhallgat. Háromszor-négyszer megismétli a műveletet.

Aztán legyint. Szelektor a falon : mikrofon, hangszóróval. Odalép, felkattantja.

— Halló, százezernyolcszázas. Halló, tizennyolcmillióhatvanhatos. Halló hárommilliárd nyolcszáznegyvenmillió hatszázas. Jelentkezzenek.

Zagyva mozgolódás a hangszóróban, bőgés, ugatás, morgás, panaszos lihegés : megannyi rosszul megformált, hibásan kiejtett buzgó "Parancs!", "Igenis!", "Jelen!".

— Idefigyelni! — mondja az ápolókapitány. — Az oktatási rész befejezést nyert. Tessék felvezetni Gyógyíthatatlan társaikat, kivétel nélkül mind, a Műtő-sík közepére. Aztán égjen a kezük alatt a munka.

NYÉKI LAJOS

Piac — októberben

Esteledik már,
teherautók
hosszú sora áll a csarnok előtt

A kongó téren
hús-szag
— vérszag, vérszag :
már majdnem illat
(a bomlás finomít)

Non-figuratív alkonyi világ,
tócsákká oldott tárgyak,
a mocskos kövön remegő idő
lázgörbe-rajza

A piac
percről percre veti le
"vaskos realitását",
átlényegül
A búcsúzó fény zöldesen ragyog

Ám szél kel.
Minden felborzad.
Égbeszimatol.

Töktárak,
babhüvelyek,
tökmaglövedék,
roncsolt paradicsom-gyermekfejek
A szem ég,
s vadul forog :
káprázat ez ? nem tudni még
A teherautók motorja felmorog

(Vedeld a benzin bűzét,
részegedj le így
a falnak dőlve)

Hisz a dombok mögött
már dübörögnek a hernyók,
már ropogtatják a házfalakat
egykedvű-lomhán, mint a levelet

És váladékuk sikossá teszi
az utcaköveket

Töktárak,
görögdinnyék
nagy roncsolt koponyái,
uborkák : besült kézigránátok,
babhüvelyek,
roncsolt paradicsom-gyermekfejek
kitaposott szívű
virágok

Beesteledett
Itt kószálok
a kiüresedett
csarnokok között.
Kong a léptem
Csak a sötét beszél
a csillagokig ható ürességben

André Breton

Meghalt André Breton, akit a "szürrealizmus pápájának" neveznek jó pár évtized óta. Ő és csoportja — Aragon, Eluard, Soupault, Desnot, Péret írók, Max Ernst, Tanguy, Salvador Dali festők voltak azok, akik az első világháború után rendkívüli erővel rávetették magukat a "művészet forradalmasítására", s egyben minden régi érték lerombolására, új értékek hatalomra juttatására. Egyik nagy fegyverük volt a freudizmus érvényesítése a művészetben: a tudatalatti világ, az álmok, az automatikus írási és festési mód bevezetése. A szilaj és szuggesztív képek feltűnése előbb "megdöbbentette a burzsoát" (értsd: a beavatatlant), majd lassan egyre inkább belépett a mindennapi alkotóművészet fegyvertárába. Ma már elképzelhetetlen, hogy író, költő, festő ne ismerje és ne használja a szürrealizmus rövidített képeit. A nyugati reklámok, a filmművészet, maga az ipar is jócskán merített a tudatalatti világ e művészien előtárt univerzumából. Másik nagy fegyverük a politikai forradalom volt. Felfedezték és kommentálták Marx műveit, közösséget vállaltak az akkor születő és jelentős szociális, pedagógiai és művészeti alkotásokat felmutató Szovjetunióval, éles harcban álltak minden konzervativizmussal, így a fasizmus emelkedő erőivel is. Később, 1933-ban, a sztálini diktatúra örjöngése láttán, Breton s csoportjának egy része szakított a kommunistákkal. A német megszállás elől Breton Amerikába menekült, ahol nagy hatást gyakorolt az ottani művészetre, főleg a fiatal képzőművészekre. A háború után több szürrealista kiállítást rendezett Párizsban, műveit, így a nagysikerű "Nadjá"-t ismételten kiadták. Amire Breton és társai valaha esküdtek: az irodalmi, művészeti és politikai bátorság, a szabadság keresése, az új nyelvezet, a kísérletezés mákonya — vérébe szívódott fel a kornak, s átalakult.

Magyarországra sajátos módon máig sem jutott el régi, elsődleges formájában — csak áttételekkel — a szürrealizmus. A Horthy-rendszer visszavetette, ahogy csak tudta, a botrányt okozó, "kommunizáló" mozgalmat — Kassák Lajos "Munka" folyóiratába szivárgott be csupán hatása, József Attila egyes szürrealista költeményei váltak csupán ismertté, Illyés franciaországi baráti köre révén juttatta be néhol ízeit a magyar irodalomba, s Déry első művei, fordításai adtak belőle némi ízelítőt. Nagy étvággyal várta a jelenséget a fiatal művészet a felszabadulás után: a fiatalok "Újhold"-ja, Sárközi Mártáék "Válasz"-a, még az akkori Gereblyés László-féle "Nagyvilág" is kísérleteket tett a művek ismertetésére. Sajnos, Lukács Györgytől kezdve Révai Józsefig minden kultúrhatalmi álláspont egyezett abban, hogy a "trockizáló", "burzsoá", "dekadens" szürrealizmus nem való szocialista országba. Így másodszor is kirekedt, a magyar művészek legfeljebb torzultan, elkésve, máig is sokszor ügyetlen nosztalgiával, részben Picasso és Eluard nyomán jutottak egyes elemeihez. Breton nevét alig ismerik, a "Nadja" lefordítására sor nem került. Ma, a "szürrealista pápa" halála pillanatában még szinte titok otthon, mi is volt ez a mozgalom. Immár negyven esztendős, elkopott, szétmosott rongyait fogják majd — ha engedély érkezik rá — csodálkozva szemlélni. Megfosztották őket egy olyan gondolkodási és munka eszköztől, amely azóta rég univerzálissá vált s talán segítette volna a gyakran vidékiessé szorított hazai irodalmat, a naturalistává nyomorított magyar festészetet, hogy a világ alkotóival egy nyelvet beszéljen.

AZ ÁLLAMI DÍJAT és a Kossuth-díjat a jövőben háromévenként adományozzák. Az új törvényerejű rendelet lehetővé teszi, hogy — kivételes esetekben — a hároméves időszakon belül is adományozzanak Állami Díjat, illetve Kossuth-díjat. A "kiváló művész" és "érdemes művész" címek adományozására a jövőben nem az Állami-díj és a Kossuth-díj bizottság, hanem a művelődési miniszter tesz javaslatot. E címek odaítélésére továbbra is évenként, április 4-én kerül sor.

Irodalmi Ujság

Az Irodalmi Újság legközelebbi száma 1966. november 1-én jelenik meg.

*

A BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZ és kamaraszínháza tíz bemutatót tervez az idei színházi évadban. A műsortervben a következő művek szerepelnek: Vörösmarty: *Czillei és a Hunyadiak*, Németh László: *Szörnyeteg*, Pirandello: *Csörgősipka*, O'Casey: *Bibor por*, Peter Weiss: *A vizsgálat*. Molière: *Don Juan*, Miller: *Bűnbeesés után*, Sánta Ferenc: *Az áruló*, továbbá még a későbbiekben kiválasztásra kerülő két magyar szerző műve.

*

SZIGETI JÓZSEF TANÍTVÁNYA, Masuko Ushioda, aki a moszkvai Csajkovszkij Versenyen a hegedűverseny második díját nyerte, meghívást kapott a tanglewoodi zenei fesztiválra, ahol a Bostoni Szimfonikus Zenekarral, Erich Leinsdorf vezénylete alatt, nagy sikerrel szerepelt.

*

PERT INDÍTOTTAK Sade marki leszármazottai a párizsi Sarah Bernhardt Színház ellen. Az a követelésük, hogy tiltsák meg a család nevének felhasználását Peter Weiss darabjának címében. A bíróság egy ízben már helyt adott a Sade-család ilyen kérésének egy filmmel kapcsolatban.

*

A PREMIO CALABRIÁ-T, a calabriai nemzetközi irodalmi díjat ebben az évben Heinrich Böll nyugat-német író nyerte.

*

A NEW YORK-i Filmfesztivál szeptember 12-én kezdődött s 11 napon át tartott. Ez már a negyedik fesztivál, amelyen 16 ország 28 hosszabb játékfilmmel és 23 rövidfilmmel vett részt. Magyarországot Jancsó Miklós "Szegénylegények" című filmje képviselte, mellette még két rövidfilm is szerepelt: Cigány Tamás "Máté Passió"-ja és Lakatos Iván "A nő" című szatírája. Figyelemre méltó, hogy Amerika egyetlen új játékfilmmel sem szerepelt, ellenben egy 51 év előtt készült Cecil B. de Mille filmet és Greta Garbo utolsó némafilmjét vette elő a múzeumból. Annál több amerikai rövidfilmet mutattak be és ugyancsak az amerikaiak dominálták a fesztiválhoz kapcsolatban rendezett avantgardista, úgynevezett "földalatti" filmbemutatót, amit a Lincoln Center színházmúzeumának kamaratermében rendeztek.

*

MEGNYÍLT New Yorkban "Az udvarlás, szerelem és házasság múzeuma". Termeiben a tárgykörbe kívánkozó levelek, képek, okmányok és emléktárgyak kaptak helyet.

*

THOMAS FRITSCH, Willy Fritsch egykori filmsztár fia, aki eddig vígjátékokban játszott és táncdalokat énekelt, most Romeó szerepét fogja játszani német színpadon.

*

AZ OLIVER című musical megjavította a My Fair Lady rekordját: most érte el Londonban a 2500. előadást. A musical zeneszerzője Lional Bart.

*

MEXICO CITYBEN tízéves tervet dolgoztak ki az írástudatlanság felszámolására. A kormány 20 millió könyvet ajándékoz a tanulóknak.

*

ROSTAND "Cyranó"-jából musicalt írtak Amerikában. A próbák már folynak a Broadwayn, a címszereplő Anthony Newly angol színész lesz.

LAPZÁRTAKOR érkezett a szomorú hír: Lesznai Anna 81 éves korában New Yorkban elhunyt. A mostani számunkban közölt Lesznai-beszélgetés, amelyet az élő költő tiszteletadására szántunk, — mindnyájunk fájdalmára — a halott költő- és festő-asszony búcsújává változott.

*

ISMERTLEN Jókai-levél került elő Kovács János miskolci nyugdíjas régiséggyűjteményéből. A levelet 1903. július 25-én Siófokon írta Jókai, címzettje Komjáthy János kassai színigazgató.

*

KATONA JÓZSEF "Bánk bán"-jának miniatür kiadása készül a gyomai Kner Nyomdában. A különleges könyvecskéből 6.000 példányt nyomnak.

*

AZ AKADÉMIAI KIADÓ "Irodalomtörténeti füzetek" sorozatában rövidesen megjelenik Csaplár Ferenc tanulmánya, amely a harmincas évek egyik jelentős hazai irodalmi, művészeti mozgalmának, a Szegedi Fiatalok Művészeti Kollégiumának történetét dolgozza fel. A tanulmány új adatokkal gazdagítja a Radnóti-kutatás eredményeit is.

*

LONDONBAN bemutatják Samuel Becket első televíziós darabját. A "Nos Joe" mindössze 15 percig tart. Becket művei egyébként egyre "rövidülnek". A "Film" című érdekes filmje, amelynek főszerepét Buster Keaton alakította, 25 perces.

*

AZ UTOLSÓ két fakéményes ház Magyarországon Pornóapáti, Vas megyei határszéli községben áll. A népi építészetnek ezek a ritka emlékei Szombathelyre kerülnek, a szabadtéri néprajzi múzeumba.

*

A LONDONI Royal Court Theatre október 20-án mutatja be Shakespeare "Macbeth" című drámáját Alec Guiness címszereplésével. Lady Macbeth szerepét Simone Signoret alakítja.

JAN KADAR és Elmar Klos csehszlovák filmrendező filmet kíván készíteni Karl Capek "Harc a szalamandrákkal" című regényéből. Jelenleg Hollywoodban tárgyalnak a film csehszlovák-amerikai koprodukcióban történő forgatásáról.

*

AZ ADÓTÖRVÉNY megszegése miatt Vittorio de Sica, a kiváló színész és rendező ellen pert indítottak Rómában. Állítólag 450 ezer dollárnyi adóhátralékának megfizetése alól törvénytelen eszközökkel akart megszabadulni.

*

MAX REINHARDT hagyatékának összegyűjtésére és feldolgozására társaság alakult Salzburgban. A társaság a jövő évtől kezdve rendszeresen Reinhardt-heteket fog rendezni Salzburgban.

*

VANESSA REDGRAVE, az idei Cannes-i Filmfesztiválon a legjobb női színészi alakítás díjával kitüntetett angol filmszínésznő lesz a főszereplője Antonioni új filmjének, amely a mai Londonban játszódik divatfotósok és fotómodellek körében.

*

JEAN-LOUIS BARRAULT átdolgozásában és rendezésében kerül színre a párizsi Odeon Théâtre új évadában Shakespeare "VI. Henrik" című drámatrilógiája, egyetlen estén.

*

A MISKOLCI Herman Ottó Múzeum régészei befejezték a Bükk déli lábánál, Sály község határában lévő avarkori temető feltárását. Egy régi homokbányában több ezer év előtti temetkezési helyre bukkantak és 14 sírt tártak fel. E leletekkel az avarok délbükki település hálózatának körvonalai kezdenek kibontakozni. A leletek közül a legérdekesebb az a sír, amelybe egy anyát gyermekével együtt temettek el. A régészek megállapítása szerint az anya csupán 130 centiméter magas lehetett. Az avarkori ásatásokat külföldi régészek is megtekintették.

SZEPTEMBER VÉGÉN avatták fel New York legújabb és legmodernebb múzeumát, a "Whitney Museum"-ot, amely Breuer Marcel alkotása. Az épület kívülről fordított piramishoz hasonlít: emeletről emeletre lépcsőzetesen szélesedik — felfelé. Ablaka egyetlenegy van a negyedik emeleten, egy romboid alakú kémlelőlyukféle díszítmény, amely inkább csak arra szolgál, hogy megbontsa a falfelület egyhangúságát. Az épület erősen introvert. Az építőművészi változatosság belül észlelhető: szobor-kert, hidak, mozgatható falakkal tetszés szerint szabályozható és beosztható, egész emeletet befogó kiállítótermek, kockakövekkel kirakott padlók és modern világítási megoldások. A kritika általában nagy elismeréssel emlékezik meg az új múzeumról. Breuer Marcel megbízást kapott a washingtoni Delano Roosevelt emlékmű megalkotására is.

☆

FRANZ KAFKA-kiállítás nyílt a csehszlovákiai Marianske Laznéban.

☆

GERHART HAUPTMANN halála után húsz évvel — végakaratának megfelelően — megnyitották a Hauptmann-archívumot a svájci Asconában, Hauptmann egykori lakóházában. Anyagát az író fia gyűjtötte össze.

☆

A PÁRIZSI André Balland kiadóvállalat megkezdte Apollinaire összes műveinek kiadását. Külön kazettákban jelennek meg a dokumentumok. A költő prózai alkotásainak többsége most jelenik meg először kötetben.

☆

SZÁZHÚSZ ISMERETLEN Van Gogh-képet talált 30 év alatt egy amszterdami műkereskedő, Párizs, Amszterdam és Antwerpen ócskapiacain. A képek értéke meghaladja a 40 millió holland forintot.

☆

STENDHAL műveiről nemzetközi ankétot tartanak szeptember 15 és 17 között Párizsban.

☆

A GRIMM MESÉK új kiadásához az amerikai Follet Kiadó nemzetközi pályázatot hirdetett a legjobb színes illusztrációkra és a könyv borítólapjára.

☆

RUSSEL H. FITZGIBBON kaliforniai egyetemi tanár megállapítása szerint csaknem háromezer nyelvet, illetve nyelvjárást beszélnek az emberek.

☆

240 ÉVES orvosságoskönyvet készítenek elő kiadásra a Bajai Múzeumban. A terjedelmes könyvet Rákóczi Ferenc egyik generálisának, Vay Ádámnak a felesége írta, emigrációban 1720 és 1730 között.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra?

Angliában: "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon: Globe Co. 17c, Pitt Street, Sydney. Ausztriában: Loránt László könyvkereskedése, Wien I. Bräuner Str. 2. Belgiumban: Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában: Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában: Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban: Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia: Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában: Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban: Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban: Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban: Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban: Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában: Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tűntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

A nyomda és szállítási költségeink lényeges emelkedése következtében kénytelenek vagyunk az Irodalmi Újság számonkénti árát felemelni.

Reméljük, hogy olvasóink megértik elhatározásunkat és továbbra is támogatják munkánkat.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÚJ ÁRA

Anglia: 1 shilling 6 penny, Ausztrália: 2 shilling 6 penny, Ausztria: 4.20 schilling, Belgium: 11 frank, Dánia: 1.20 korona, Finnország: 60 márka, Franciaország: 1.10 frank, Hollandia: 1 forint, Izrael: 70 agora, Kanada: 0.25 K. dollár, Magyarország: 1 forint, Németország: 1 márka, Norvégia: 1.50 korona, Olaszország: 100 líra, Svédország: 1 korona, Svájc: 1 frank, USA: 0.25 dollár, Brazília: 400 Cr. $. Minden más országban: 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

HOLLÓS

Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság

Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie: Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication: Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 18. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. december 1.

TÉNYEK

Magyarországi lapok közleményei

NYÁR ÓTA ismét sűrűbbé váltak a politikai jellegű letartóztatások, bűnperek és ítéletek Magyarországon. Megszaporodásuk összefüggött azzal, hogy az enyhébb időjárást kihasználva, a szokottnál többen igyekeztek kimenekülni az országból, de nyilván azzal is, hogy a forradalom 10. évfordulójának küszöbén a hatóságok mindent megtettek, hogy a lakosságban elmélyítsék a félelemérzést.

A letartóztatások és bebörtönzések jelentős része "tiltott határátlépésre irányuló kísérletek" következménye. Azokból a cikkekből és közleményekből, amelyek a hazai sajtóban, főleg a vidéki lapokban megjelennek, úgy tűnik, hogy a külföldre menekülés szándéka elsősorban munkásokban és parasztokban él, olyanokban tehát, akiknek nehezebb útlevélhez jutniok, mint az értelmiségieknek. Néhány példa : A "Nógrád" című lap közlése szerint Balassagyarmaton letartóztatták *Koncz Károly* 37 éves budapesti segédmunkást és *Nagy József* 26 éves szállítómunkást, akik Csehszlovákián és Nyugat-Németországon át az Egyesült Államokba szerettek volna kijutni. A "Pest megyei Hírlap" arról ad hírt, hogy a zalaegerszegi határőrség elfogta *Sara István* 30 éves turai alkalmi munkást, *Harsányi József* 30 éves hajduszováti kőművest és *Buránszki János* 28 éves tasi lakost, akik Jugoszlávián át szerettek volna Ausztriába jutni. *T. Tihamér* műszerészt hatodszor fogták el tiltott határátlépés kísérlete miatt. Maglócán két bányászt fogtak el : *Tóth László* tatabányai segédvájár és öccse Ausztriába szeretett volna menekülni.

Sok a külföldre szándékozók között a fiatal is. A Győri Járásbíróság 5 hónapi szabadságvesztésre ítélte *M.L.* 17 *éves* és *F.P.* 16 *éves* fertőszentmiklósi diákot, akik az osztrák határon próbáltak átjutni. A határőrök "éberségének" egyéb áldozatai : *Pataki Ignác* dunaföldvári lakos, akit a Paksi Járásbíróság 10 hónapra ítélt. *Vidosa Géza* 37 éves vecsési lakos, aki ellen bűnvádi eljárást indítottak, *Borsodi Pál* 62 éves, *Borsodi Imre* 27 éves, *Borsodi János* 26 éves és *Major István* 22 éves soproni lakosok, akik előzetes letartóztatásban várják a bíróság ítéletét, *Bojtor Károly* kismarosi lakos. *V. István* szegedi, *Zs. László*, *Sz. Anna*, és *M. Éva* kiskorú szobi lakosok, *Rinkó Sándor* zalamerenyei lakos, akit 4 hónapi szabadságvesztésre ítéltek.

A HATÁRVÉDELMI SZERVEK magatartása és lélektana már már a klinikai határokat súrolja. A "Békés megyei Népújság" nemrégiben közölte Zagyva Béla határőr-őrnagy cikkét, amelyben a következők voltak — inkriminált bűnesetekként — felsorolva: *"Czirle Mihály eleki lakos az elkóborolt sertése után ment át a Román Szocialista Köztársaság területére, hogy azt visszahajtsa. Balogh Ferenc, Sánta János geszti lakosok lovaskocsival három méter mélységben és körülbelül húsz méter hosszúságban hajtottak át a határon, mivel egy árkot kívántak megkerülni és így rövidebbnek találták az utat. Balogh Ferenc és Balogh Béla lőkösházi lakosok a határnyiladék kaszálása közben a Román Szocialista Köztársaság tulajdonát képező füvet is lekaszálták... Daróczi Mihály battonyai lakos átbeszélt az államhatáron."*

"A felsorolt esetek — folytatja fejtegetéseit Zagyva őrnagy — *az első olvasásra és hallásra jelentéktelennek tűnnek. De úgy gondoljuk, csak azok számára jelentéktelen, akik kevésbé ismerik a törvényeket vagy nem tudják megérteni, hogy egy állam szuverenitása és annak tiszteletben tartása milyen feltételeket követel meg".*

Zagyva őrnagy és társai, akikben rendkívüli érzékenység él a Magyar Állam szuverenitását illetően, (csak néhány tízezer szovjet katona hazánkban tartózkodása nem zavarja őket), szerencsére jól ismerik a Népköztársaság törvényeit s ezeknek védelmében például — mint a cikk fölényes iróniával megjegyzi — az elkóborolt sertését Romániából visszahozó Czirle Mihály *"kivizsgálás végett két napig a határőrizeti szervek 'vendége' volt."* Hogy a cikkben említett többi határsértőnek, köztük a határon *átbeszélő* Daróczi Mihálynak mi lett a büntetése, ez államtitok.

A megszállottságig menő emberüldözés nemcsak a baráti Románia, hanem a testvéri Csehszlovákia határain is divatos. A "Nógrad" című lapból a következőket tudjuk meg : *"Az elmúlt napokban Jozef Stilranka csehszlovák állampolgár került összeütközésbe a törvényeinkkel. Egy 13 éves kisfiú társaságában gombázni indult s 'véletlenül' Karancskesziben rokonánál. Pulai Sándornénál kötött ki. Ellátogatott Karancsberénybe s ott a lakosság bejelentése alapján fogták el határőreink. Stilrankát átadták a csehszlovák hatóságoknak".* A cikk írója hozzáteszi : azok, akik ilyen esetekben elfelejtik feljelentési kötelességüket, — *"még ha rokoni alapon is, mint Pulai Sándorné, — bűnrészessé válnak a határsértésben".*

A HATÁRMENTI MEGYÉK pártlapjai sajtókampányt folytatnak azért, hogy a lakosságot besúgásra, embertársaik denunciálására bíztassák. A "Kisalföld" például részletesen beszámol arról a maglóci ünnepségről, amelyet Tóth László tatabányai segédvájár és öccse lebuktatása után rendeztek, dicsérőleg említi meg négy besúgójuk nevét, közli, hogy *"a határőrség és a megyei Rendőrfőkapitányság nevében Bárány Imre határőrezredes meleg szavakkal köszönte meg a sikeres közreműködést"*, utána pedig *"a jutalmak átvétele"* következett. A "Kelet-Magyarország" dicséretben részesíti a nagyecsedi állomásfőnököt és két becsztottiát, valamint egy tiszabezdédi téesz-tagot és egy MÁV-dolgozót, amiért menekülni szándékozó embereket feljelentett.

Egyre több ítélet olvasható az újságokban olyanokkal szemben is, akik útlevéllel utaztak nyugatra és megtagadták a hazatérést. A "Népszabadság" megírja, hogy az év első felében 36 *disszidenst* fosztottak meg magyar állampolgárságától. A "Tolna megyei Népújság" közli, hogy *Dr. Rozgonyi László* bonyhádi lakost 3 évi és 8 hónapi, feleségét 3 évi és 4 hónapi, kiskorú, 17 éves lányukat pedig — távollétükben — 8 hónapi szabadságvesztésre ítélte. Rozgonyiék Jugoszláviába utaztak rokonlátogatásra és onnan Nyugat-Németországba vándoroltak ki. *Rendes Ferenc* bonyhádi lakost, aki feleségével és kislányával Nyugat-Németországba látogatott és onnan tudatták ismerőseikkel, hogy nem kívánnak hazatérni, 3 évi és 3 hónapi börtönre ítélték. Feleségét 3 év és 6 hónapi, kiskorú lányukat pedig 8 hónapi szabadságvesztéssel sújtották és elrendelték otthon maradt vagyonuk teljes elkobzását. *Szalai András* és *Víg Ferenc* élsportolók a magyar kézilabda válogatott tagjaiként 1966. február 18-án Svájcba utaztak. A Zürichben lezajlott mérkőzés után levélben közölték, hogy nem térnek vissza Magyarországra. A Budapesti Bíróság most mindkettőjüket távollétükben 2-2 évi szabadságvesztésre ítélte.

A MENEKÜLŐK és a menekültek mellett az üldözöttek másik nagy kategóriája az, akiket izgatással vagy összeesküvéssel vádolnak. Ezek között is a legtöbb a munkás.

Ávár (Bürger) László 37 éves büki építő-brigád segédmunkás eddig 12 esztendőt töltött börtönben politikai okokból. A "Vas Népe" szerint idén júniusban a büki fürdőben *"többek jelenlétében izgató kijelentéseket tett, a legdurvább hangon illette államrendünket és a rendőrséget."* A lap felháborodva állapítja meg, hogy a vádlott *"magatartásán a bíróságon sem változtatott".*

— Bűnösnek érzi magát ? — kérdezte tőle a bíró.

— Nem.

— Egyik vádpontbeli cselekményben sem ?

— Egyikben sem.

A vádlott beszélni kezd :

— Egyébként a tárgyaláshoz is lenne hozzászólásom. Kérem annak elhalasztását, mert nem láttam a nyomozati anyagot.

A bíró eléje tárja a vádlott által aláírt anyagismertetésről szóló papírt :

— Maga írta alá ?

— Igen, de..

A bíró a vádlott szavába vág :

— Védő kéri az elhalasztást ?

A védő *nem* támogatja védence kérését és azt válaszolja :

— Nem.

A "Vas Népe" megjegyzi : *"A vádlott kígyóként próbál kisiklani bíráinak keze közül"*, de — mint az ítéletből kiderül — kevés sikerrel : a Szombathelyi Járásbíróság Ávár Lászlót 4 *és fél évi* szabadságvesztésre ítélte.

A Marcali Járásbíróság — írja a "Somogyi Néplap" — másfél évi szabadságvesztésre ítélte Börczi Mihály horvátkúti lakost, a Veszprémi Hittudományi Intézet hallgatóját. A vád szerint Börczi "egyetlen alkalmat sem szalasztott el, hogy reakciós eszméket hirdessen". A "Somogyi Néplap" felháborodottan jegyzi meg : "Jellemző gátlástalanságára, hogy a terhére rótt cselekményeket mindvégig tagadta és egyáltalán nem tartotta magát bűnösnek."

Letartóztatásban vár büntetésére két lőkösházi fiatalember is, a 28 éves *Tapasztó Pál* és a 21 éves *Lénárt Ferenc*. Az a vád ellenük, hogy 1966. július 23-án ökölcsel leütötték Földi István volt járási pártbizottsági másodtitkárt, aki az 1956-os forradalom után Tapasztó apját börtönbe záratta. *"Példás büntetést a lőkösházi bosszúállók ellen!"* — követeli háromhasábos cikke címében a "Békés megyei Népújság".

A "Pest megyei Hírlap" egy fiatalkorúak elleni tárgyalásról számol be : *"Heten ülnek a vádlottak padján. Szorosan, mint a fecskék a sürgönydróton ... Egy kivételével 15-18 esztendősek. ... A terem kétharmadáig megtelt. Szipogó asszonyok és csontos öklű férfiak feszengenek a kényelmetlen székeken. A vádlottak szülei."* Állítólag fel akarták robbantani a dunaharaszti és a csepeli hidat és ki akarták szabadítani a tököli börtön rabjait, hogy aztán felfegyverezzék őket. *Öt vádlottat*, köztük a Csepeli Autógyár ipari tanulóit, 7 hónaptól 2 évig terjedő, *kettőt* pedig 6, illetve 10 havi próbaidős szabadságvesztésre ítélt a bíróság.

Ugyancsak a Pest megyei Bíróság 2 év szabadságvesztésre ítélte *Ottó Ferenc* zeneszerző, gödöllői lakost. Ottó Ferenc 1955-ben zenét szerzett egy bizonyos, "úszító" "Pálos-himnusz" című vershez, majd német nyelvre is lefordította és 1964. decemberében tett lengyelországi utazása alkalmával átadta több Pálos rendháznak. Más írásait nyugati turista barátai segítségével különböző emigráns folyóiratokhoz juttatta el.

A komáromi "Dolgozók Lapja" három ítéletről ad hírt. A 23 éves *Toldy Lajost*, egy tatabányai bányász fiát, izgatásra irányuló előkészületek miatt 1 év és 6 hónapi szabadságvesztésre, *Eberling Lajos* oroszlányi lakost a szocialista társadalmi rend szidalmazása miatt egy évre, *Keresztes Géza* tatabányai lakost nagyobb nyilvánosság előtt folytatólagosan elkövetett izgatásért egy év és 6 hónapra ítélték.

A "Zalai Hírlap" közli, hogy *M.J. fiatalkorút* a Tanácsi Építőipari Vállalat dolgozóját izgatásért egy év és 3 hónapi szabadságvesztésre ítélték. Kilenc hónapi börtönre ítélték Németh Ernő amerikai állampolgárt, aki a forradalom idején hagyta el az országot s most családjával turistaként látogatott haza. Otthon állítólag a népi demokratikus államrendet sértő kijelentéseket tett, ezért került külföldi állampolgársága ellenére, börtönbe.

A Veszprém megyei Bíróság többnapos tárgyalás után hirdetett ítéletet *Vaczkó László* és hat társa ügyében. A vádirat szerint *"Vaczkó ellenforradalmi eszmék terjesztésére illegális csoportot szervezett, amely előbb ellenforradalmi célzattal röpiratokat terjesztett, majd további teendőkre írásos programot állított össze, amelyben a népi demokratikus rendszer megdöntésére irányuló terveiket részletezték, megállapodva abban, hogy adandó alkalommal rendszerünk ellen fegyveres harcot kezdeményeznek. A program végrehajtására esküt tettek."* A Megyei Bíróság *Vaczkó Lászlót* 8 évi szabadságvesztésre, *Fazekas Józsefet* 5 évi, *Burucs Dezsőt* 4 évi, *Vesztróczy Antalt* 5 évi, *Major Istvánt* 3 évi, *Gubics Dezsőt* 2 évi szabadságvesztésre ítélte. *Kocsi Józsefet* bűnpártolás miatt 7 hónapi börtönre ítélték.

A "Kisalföld" a következő bűnesetről" számol be : *"Magashegyi Miklós 24 éves fertőrákosi lakos 1965-ben már bíróság előtt állt izgatás miatt. Akkor 10 hónapi szabadságvesztésre ítélték. Magashegyi azonban nem tanult az ítéletből. Az idei labdarúgó világbajnokság idején egyik fertőrákosi ismerősénél nézte televízión a Szovjetunió - Nyugat-Németország mérkőzést. A szobában rajta kívül még nyolcan tartózkodtak. Magashegyi a mérkőzés alatt becsmérelte a szovjet csapatot, egyes játékosokat s a szovjet népre gyalázkodó, gyűlöletkeltésre alkalmas kijelentéseket tett. A szobában tartózkodók közül többen is figyelmeztették Magashegyit, ő azonban folytatta a gyalázkodást. A Soproni Járásbíróság nagyobb nyilvánosság előtt elkövetett izgatás bűntette miatt 2 évi szabadságvesztésre ítélte."*

A LEGSÚLYOSABB ÍTÉLETET a Veszprém megyei Bíróság hozta, október 13-án, közvetlenül a forradalom 10. évfordulója előtt. A vád szerint *Hamusics János* és *Balázs Sándor* államellenes fegyveres összeesküvést szerveztek, amelybe további öt személyt vontak be. Céljaik megvalósítására fegyvereket és robbanó anyagot szereztek. Március 28-án időzített robbanókészülékkel Városlőd és Ajka között felrobbantották a vasúti sínt, aminek következtében egy tehervonat kisiklott. A Megyei Bíróság *Hamusics Jánost* halálra, *Balázs Sándort* 14 évi, *Papp Pált* 8 évi, *Buzás Istvánt* 8 évi, *Molnár Jánost* 6 évi, *Illés Józsefet* 6 évi, *Hamusics Lászlót* 5 évi, *Kiss Lajost* és *Lengyel Józsefet* pedig — összeesküvés feljelentésének elmulasztása miatt 1-1 évi szabadságvesztésre ítélte.

Az utóbbi években ez az első, vagy legalábbis az első nyilvánosságra hozott halálos ítélet politikai perben.

DECEMBER 1-I LAPUNK TARTALMÁBÓL

Jelentések az értelmiség harcáról a diktatúrákban (3. old.)

Albert Pál a százéves Verne Gyuláról (4-5. old.)

Ugray Attila : A Goncourt- és Renaudot-díj (4-5. old.)

Peéry Rezső : Levélváltás Cs. Szabó Lászlóval (6. old.)

Tardos Tibor elbeszélése: Születésnap (7. old)

Az Idő Sodrában, Könyvekről röviden, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

Újabb neo-náci siker

Az újabb bajorországi választások — ahol tizenöt nemzeti demokrata, azaz, a közvélemény szerint, tizenöt neo-náci képviselő jutott be a helyi Parlamentba — ugyanúgy a szélsőjobb előretöréséről tanúskodnak, mint nemrégiben Hessen tartományában. A nyugat-német Nemzeti Demokrata Párt a szavazók elég nagy százalékának tetszését elnyerte s bebizonyította, hogy gyökeret tud ereszteni a szociáldemokrata hagyományokkal rendelkező ipari tartományban éppen úgy, mint a mezőgazdasági jellegű és konzervatív Bajorországban. Tavaly, az általános választások alkalmával a pártvezér Thielen jelszavai még csak a nácizmusnak olyan hajdani fellegvárában, mint Bayreuthban találtak visszhangra, az idén viszont már a müncheni választóknak is 6,99%-a a Nemzeti Demokrata Pártra adta szavazatát.

Honnan toborozta most híveit a német szélsőjobb? Igen valószínűnek látszik, hogy a "liberális" választók, kik pártjuk bonni szerepével elégedetlenek voltak, nagy számban adták szavazatukat a neo-nácikra; s feltehető, hogy a "menekültek" java része szintén a szélsőjobb politikáját támogatja. A Német Szövetségi Köztársaság politikusai azonban azt is kénytelenek elismerni, hogy a mintegy fél millió, most először szavazó fiatal választó közül is számosan a Nemzeti Demokrata Párttal rokonszenveznek. Az összképnek talán éppen ez a legnyugtalanítóbb, legsötétebb foltja. A szélsőjobb primitív, a sértettségre, a nacionalista erőszakra és a parlament-ellenes ösztönökre apelláló jelszavai pillanatok alatt tetszésre találtak a huszáros megoldásokban bízó fiatalok körében.

Valójában azonban nem meglepő a szélsőjobb "csodás" feltámadása; húsz éven át, akárcsak a szélsőbaloldali áramlatokat, egyedül a német közigazgatás ügyessége tudta leplezni a világ előtt ezt a politikai erőt. Csak gyermeki ártatlansággal lehetne azt képzelni, hogy a demokratikus nyilatkozatok elegendők a múlt örökségének felszámolására, a kísértetek távoltartására.

De az igazi veszély másutt rejlik: a kereszténydemokraták széthúzásában, az ellenzék petyhüdtségében, a határozott politika hiányában, a zavaros helyzetből megmentő "nagy ember" keresésében. Mindezek a tényezők a demokráciát csak alááshatják, kiváltképp olyan országban, ahol a történelem már számos példáját adta az antidemokratikus erők pusztításának. A játék tehát nem babra megy, s ha a bonni pártok nem kapnak idejében észbe, belső struktúrájukat nem reformálják meg, könnyen úgy járhatnak, mint a weimari köztársaság politikai csoportjai, kik a tétlenségért, taktikázásért hatalmas árat fizettek.

Sz. M.

Kultúrforradalom

Döbbenetes tanulmányt közöl a budapesti "Kortárs" novemberi száma Ordas Iván tollából. "Olvasatlan lelkek" címmel a magyarországi analfabétizmusról. Az írni-olvasni nemtudás, a XX. század második felében, Európa kellős közepén: vajon valóban probléma ez még Magyarországon? Ordas Iván bátor és elfogulatlan írásában a válasz nemcsak igenlő, hanem megrázó is.

Kiderül, hogy hazánkban a legutóbbi népszámlálás, az 1960-as, 331.896 analfabétát talált, azaz az összlakosságnak nem kevesebb, mint 3.8 százalékát. A megyék közül az "élen" Szabolcs-Szatmár jár, 8.6 százalékkal, ami magyarul annyit jelent, hogy ott minden 12-ik ember nem tud írni és olvasni. Az ország leganalfabétább települése a Baranya megyei Gilvánfa: 33.6 százalék!

Ordas Iván rámutat: az a vélemény, miszerint *"az analfabéták többsége a legidősebb korosztályhoz tartozik, csábító, csak éppen nem igaz"*. Az 1960-beli fél és teljes analfabéták 40.8 százaléka, pontosan 135.461 személy a 7-29 éves korosztályhoz tartozott, vagyis azokhoz, akiknek a legidősebbje sem volt több 14 *évesnél* 1945-ben. Budapesten az analfabéták száma 24.077, közülük 7-29 éves pontosan 13.114, azaz 54.4 százalék!

A tanulmány írója ellátogatott a Tolna megyei Grábócra, amelyik a megyében az "első", országosan a "harmadik" község az analfabéták számát illetően. Területe 2387 katasztrális hold, lakosainak száma 1960-ban 496 fő volt. A hétévesnél idősebb lakosság 20.3, a tízévesnél öregebbek 19.4 százaléka volt analfabéta. *"Minden ötödik embertől távol áll az írás-olvasás tudománya* — írja Ordas Iván. — *Az arány olyan magas, mintha az általános tankötelezettséget elrendelő törvényt tegnapelőtt és nem 1868-ban hozták volna.*

Az iskolaigazgató kijelenti:

— Azelőtt öten tanítottunk, most a feleségemmel ketten bajlódunk hatvanöt gyerekkel. Pontosabban, mióta az asszony szülési szabadságon van, én egyedül.

A tanácstitkár kijelenti:

— A gyerek elsősorban munkaerő érték. Még azt is hasznosabbnak ítélik, ha zöldet szed a libáknak, mintha az iskola padjait koptatja.

Egy anya kijelenti:

— Az én fiam kapálni már tud, elég az neki.

Ordas Iván megjegyzi: *"Részegség: a nagy községi vegyesbolt havi átlagos forgalma hatvanezer forint. A fele akkora kocsmáé negyvenezer."*

A részletadatoknál és leírásoknál is elgondolkoztatóbb azonban az összesítő statisztika. Eszerint 1910-ben 18.2 százalék volt az analfabéták aránya Magyarországon, 1920-ban 13.5 százalék, 1941-ben 4.9 százalék, míg 1960-ban, mint már említettük, 3.8 százalék. *"Ötven év alatt* — állapítja meg Ordas Iván — 14.4 *százalékos a javulás"*. Amit azonban nem tesz — valószínűleg nem tehet hozzá, — hogyan alakul ez a javulás, ha *történelmi-politikai korszakokra* bontjuk fel. Az adatok azt mutatják, hogy 1910 és 1920 között, tehát a Habsburg-Monarchia utolsó évtizedében, a világháború, a kommün,az ellenforradalom ellenére *a javulás 4.7 százalék volt*: 1920 és 1941 között, tehát a Horthy-korszakban 8.6 *százalék*. Ezzel szemben 1941 és 1960 között, abban az időszakban, amelynek nagy részét — 19-ből 15 évet — a Rákosi- és Kádár-rendszer alkotta, az analfabéták száma *mindösszesze 1.1 százalékkal* csökkent.

Anélkül, hogy a Monarchia, vagy a Horthy-éra közoktatási állapotait példamutatóknak tartanók, annyi mindenesetre kiderül a statisztikákból, hogy az előbbi, — egy évtized alatt, — *több mint négyszerannyi*, az utóbbi, — nem egészen húsz év alatt — *majdnem nyolcszorannyi* eredményt ért el az analfabétizmus elleni küzdelemben, mint Rákosi és Kádár uralma. Ezt nevezi, nyilván, a kommunista párt — Révai Józsefnek a kínaiakat is megelőző szavai szerint — kultúrforradalomnak.

G. N.

Uraságod talán idegen...

"A magyaros kosztot kedveli... Igen szereti a magyar ételeket, ízeket, a magyar népdalokat... Egy jó magyar étel, azért ő messzire is elmegy."

A "Magyar Nemzet" november 13-i számában olvassuk ezeket a szív-, vagy inkább gyomor-melegítő sorokat ... valakiről. Vajon ki lehet ez az *idegen*, aki ennyire kedveli hazánk kosztját és dalait? Mert hogy idegen, ahhoz sok kétség nem férhet. Magyar emberről aligha mondaná el az újságíró — felesleges volna elmondania —, hogy szereti a magyar ételt és a magyar népdalokat.

Feltevésünk helyes. Az a valaki, akiről a riport szól, 1945-ben idegen hatalom megbízásából, idegen érdekek képviselőjeként jött Magyarországra. 1956. november elsején ugyanannak az idegen hatalomnak az embereként vette rá Kádár Jánost, hogy árulja el a magyar forradalmat, november 4-e után pedig ugyancsak idegenek fullajtárjaként alakított kormányt.

Az idézett riport hőse, aki, úgy látszik, Magyarországból csak a konyhát meg a cigányzenét szereti, Münnich Ferenc volt miniszterelnök, a magyarországi kommunista párt Politikai Bizottságának tagja.

r.—

Stílus-finomságok

Pogány József, a 19-es kommün hadügyi népbiztosa most töltötte volna be 80 évét, ha élne. A budapesti sajtó hosszú cikkekben emlékezett meg az évfordulóról. Ismertették Pogány pályafutását, írásait, érdemeit.

Az ünnepelt természetesen mindezt már nem olvashatta. Csak akkor volna 80 éves, ha élne. De nem él. Csak akkor élne, ha — mint Hegedüs Géza írja róla az "Élet és Irodalom"-ban *"a történelem kegyesebb lett volna hozzá"*. De a történelem nem volt hozzá kegyesebb. Úgy is mondhatnánk: a történelem kegyetlen volt hozzá. A történelem? Csak úgy általánosságban? Vagy konkrétabban? A történelemben valaki? Valamelyik ország?

Az ünnepi cikkekből mindez nem derül ki. A "Népszabadság" méltató cikkéből mindössze annyit tudunk meg, hogy *"a küzdelmekben oly gazdag életút 1938-ban tragikusan megszakadt."* A fogalmazás mesteri. "Megszakadt". Tehát nem szakították meg, hanem csak úgy magától megszakadt. Hegedüs Géza cikke részben világosabb, részben homályosabb: *"A Szovjetunióban magas rangú hivatalokat töltött be. Kun Béla baráti és politikai köréhez tartozott. Alighanem 1938-ban halt meg."* Tehát az sem egészen biztos, hogy mikor szakadt meg az életút. *Alighanem* 1938-ban. Az viszont úgy tűnik, hogy a Szovjetunióban szakadt meg. Erről — úgy fest — a "Népszabadság" nem tud.

Mennyi rejtély, mennyi bizonytalanság 28 évvel a kommunista hős halála után is. Túlságos merészség, ellenforradalmi rágalom volna-e feltételezni, hogy a magyar kommün hadügyi népbiztosának, — akárcsak Kun Bélának — az életútját nem csak úgy általánosságban a történelem, hanem Sztálin elvtárs szakította meg, s Pogány Józsefet a testvéri, példamutató Szovjetunió SS-legényei lőtték tarkón?

Születésének 80. évfordulóján a kommunista sajtó talán tartozott volna annyival a kommunista népbiztos emlékének, hogy ezt nyíltan, köntörfalazás nélkül kimondja.

E. I.

Haladás és hagyomány

Elköltözik a Kossuth térről a Francia Kommunista Párt. Emlékezetes, hogy azt a teret, amely a párt mostani székháza előtt van, a magyar forradalom leverése után keresztelte el Kossuth Lajosról a párizsi Városi Tanács. Nem tudni, vajon az eddigi székházat tartják-e meg nem felelőnek Maurice Thorez utódai, avagy abból van-e elegük, hogy nap mint nap szembenézzenek a magyar szabadsághős nevével és saját vétkeikkel, tény az, hogy a közeljövőben új pártház építkezéseit kezdik meg a Mathurin-Moreau sugárúton.

A székház tervezője Oscar Niemeyer, a világhírű építészmérnök, aki Brasilia terveit készítette. Niemeyer makettjének, amit egyébként nyilvánosan először Moszkvában mutattak be, nincs sok köze a szocialista realista stílushoz. Hipermodern épület, amelyet a francia sajtó "hullámos parallelépipède"-nek nevez.

De hogy a párt évtizedes hagyományaival mégse szakítsanak teljesen, az új székház kapujában önműködő vasfüggöny lesz, amely egyetlen gombnyomással el tudja szigetelni a Központi Vezetőséget a külvilágtól.

g.

Felelősség

A "Népszabadság"-ban olvassuk a következő sorokat az olaszországi árvízzel kapcsolatosan: *"Az olasz Képviselőház nyolcórás vitát rendezett az árvíz következtében felmerült súlyos kérdésekről. A hosszú vita során elhangzottakból kitűnik a hatóságok rendkívül súlyos felelőssége a katasztrófáért. Lényegében a miniszterek egymásra hárították a felelősséget..."*

Magyarországon ilyesmi nem fordulhat elő. Nálunk is voltak, sajnos, szörnyű árvizek, nálunk is elpusztultak — nem is olyan régen — családok, házak, állatok, vetések a Duna és a Tisza rombolása következtében. De a magyar Képviselőház sohasem rendezett vitát a hatóságok mulasztásairól és a magyar miniszterek is különbek olasz kollégáiknál: ők bizony sohasem hárították egymásra a felelősséget.

Nálunk a felelős mindig — az időjárás volt.

—t

KÖNYVEKRŐL RÖVIDEN

Ausztrália és a Magyar Kérdés az ENSZ-BEN

A forradalom tízéves évfordulójára a vártnál talán több megemlékező, elemző újságcikk és feltétlenül több — vékonyabb, vastagabb — könyv, tanulmány, dokumentum jellegű összeállítás jelent meg. Öröm látni, hogy a könyvek túlnyomó része tárgyilagos, nyugati szellemben írt, hasznos munka. Ami pedig a dokumentumokat illeti, ezek mindennél hasznosabbak a jövő, a történelemírás számára. Ezzel a segítő szándékkal, a tudományos alaposságra törekvő anyagrendezéssel készült Nagy Kázmér "Australia and the Hungarian Question in the United Nations" című, mindössze 55 oldalas füzete is. Nagy Kázmér Melbourne-ben a "Független Magyarország" című lapnak a szerkesztője, valószínű, hogy a havonta megjelenő újság címének kezdőbetűit jelenti a dokumentumgyűjtemény kiadójaként megjelölt: FM Press.

Dr. Nagy Kázmér munkája az első, amely a magyar kérdéssel kapcsolatos ausztrál hivatalos nyilatkozatok legfontosabb részleteit és az ENSZ összes 1956 és 1962 között a magyar kérdésben hozott rezolúcióit együtt nyomtatja ki.

Hat évig tartott a vita, amíg végül a világhelyzet úgy hozta, hogy az ENSZ alapokmányának szellemében létrejött 25 Magyarországra vonatkozó döntést nem lehetett hatékonyan alkalmazni. A hat év alatt kis országok is közreműködtek abban, hogy a magyar kérdésről tovább vitázzék a Világszervezet. Az adatok és elemzések bizonyítják, hogy míg a nagyhatalmak érdekei gyakran túl involválva voltak, a valóban elkötelezetlen kis tagországok lettek a legalkalmasabbak a kérdés pártfogolására. Ausztrália például, amely a Biztonsági Tanácsnak is tagja volt 1956-ban és teljesen elfogulatlan lehetett a magyar ügyben.

Ezért van egyedülálló jelentősége a vitát és Ausztrália szerepét végig szoros figyelemmel kísérő Nagy Kázmér összeállításának. Módszere kitűnő. A diplomatanyelven fogalmazott szövegek kissé emészthetetlen tömény felsorakoztatása helyett csak a mozgalmas, érdekes, fontos részeket ragadja ki és, hogy az olvasó lássa, mi történt, kronológiai rendben összeállított rövid eseményleírást is ad. Végül listákon mutatja be, hogyan szavaztak a különböző országok (érdekes például Jugoszlávia vagy India szereplése). A füzet a tárgyra vonatkozó bibliográfiával zárul.

S.M.

HÖLGYEK RÓMAI ÚTIKALAUZA SUZANNA VADNAI: DAMERNES ROM GUIDE. SAMLERENS FORLAG, KOPPENHÁGA 1966, 107 old.

HA A KÖNYV általában nem hiánycikk Nyugat-Európa országaiban (amelyek mellesleg a "hiánycikk" fogalmát egyáltalán nem is ismerik!) — akkor az útikönyvekről, útleírásokról még sokkal kevésbé lehetne ezt elmondani. Útikönyvnek kell lennie a talpán annak, amelyiknek valami módon sikerül magára vonnia az érdeklődést napjaink szédületes betűinflációja közepette.

Vadnai Zsuzsa friss, könnyed és szellemes írásai elérték ezt: nemrégiben már a második Rómáról írott könyve jelent meg dánul, a kettő között pedig egy Athénről szólót is kihozott tőle ugyanaz a kiadó s a kis könyvek jegyzeteiből megtudjuk, hogy angol, illetve svéd kiadásokban is megjelentek már.

LEGÚJABB útikalauza tulajdonképpen hölgyeknek íródott, ez azonban nem jelenti, hogy a "teremtés koronája" ne forgathatná haszonnal: nem egy lapja árulkodóan igazmondó tükre a női léleknek és gondolkodásmódnak.

Alig több, mint száz oldalnyi terjedelme ellenére megtaláljuk a könyvben a valóban fontos látnivalók tömör leírását: a múzeumokét és a klasszikus kor maradványaiét éppúgy, mint a reneszánsz és barokk idők templomaiét-palotáiét. Hasznos tanácsokkal és útmutatásokkal általában gazdagon ellátja olvasóit a szerző, legnagyobb erénye azonban az, hogy még a megbízható cipőüzlet és fodrásznő említésekor is frissen és érdekesen ír. Hölgyeknek írott könyvről lévén szó, természetesnek vesszük kalauzolásának szempontjait, — még akkor is, mikor ezek a szempontok (asszonytársai türelmének és érdeklődési területének ismeretében?) olykor arra késztetik, hogy régészeti-történeti-művészeti tájékoztatásait mintegy patikamérlegen mérve adagolja ... Népszerűtlenség azonban aligha fenyegeti emiatt szőke skandináv olvasónőinek körében!

Külön érdeme a kis könyvnek a jó fényképfelvételek és rajzok bősége.

SULYOK VINCE

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar
kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalogusunkat!

A liberalizálódás határai

Fehér Könyv Szinjavszkij és Daniel ügyében

Alig hat hónapja annak, hogy Szinjavszkijt és Danielt a Moszkvai Bíróság azzal a váddal ítélte el, hogy műveiket álnéven adták ki külföldön. Az ítélettel nemcsak Nyugaton, hanem a Szovjetunióban is élénken foglalkoztak s a bíróság ítélete nem vetett véget az ügynek. A szovjet értelmiségiek egy csoportja azóta összegyűjtötte mindazokat a tanúvallomásokat és véleményeket, amiket a két író letartóztatása és elítélése kiváltott. Ezekből a dokumentumokból valóságos Fehér Könyvet állítottak össze, s ennek egy példányát elküldték Podgornyijnak, a Legfelsőbb Szovjet elnökének.

A Frankfurtban kiadott "Grany" című orosz nyelvű folyóirat a napokban részleteket közölt ebből, a szovjet polgárok véleményét tartalmazó Fehér Könyvből, amely csak dicsőséget hozhat, ha nem is magára a Szovjetunióra de a szovjet lakosság egy részére, hiszen a dokumentumokból kiderül, hogy az orosz értelmiségiek, s nem is csekély számban, ugyanazokat a kérdéseket tették fel az ügy kapcsán, mint nyugat-európai társaik.

Szinjavszkijnak és Danielnek például a bíróság szemére vetette azokat a mondatokat, melyeket a két író szereplői szájába adott. **"Ám mióta szokás,** kérdezi a Fehér Könyvben egy Ljevin nevű matematika professzor, **írót és hőseit azonosítani? Mert ha úgy lenne,** folytatja, **akkor nyugodtan nevezhetnénk Dosztojovszkijt közönséges bűnözőnek, Solohovot pedig szovjetellenes ügynöknek".** Mondták azt is, hogy Szinjavszkij és Daniel nem szerette hazáját. **"De a hazaszeretet,** jegyzi meg Ljevin professzor, **éppen olyan meghitt érzés, mint a művészet szeretete vagy a szerelem; szemérmetlenség lenne a nyilvánosság előtt vagy éppen a sajtóban hangoztatni. S talán Csaagyevnek nem volt igaza, amikor ezt írta: 'Nem behunyt szemmel tanultam meg hazámat szeretni'?"**

Más nyilatkozatok azt hangoztatják, hogy a sajtónak — nevezetesen az "Izvesztíjá"-nak és a "Lityeraturnaja Gazéta"-nak — nem lett volna joga arra, hogy a vizsgálati fogságban lévő írókat már a per megkezdése előtt bemocskolja. A Szovjet Tudományos Akadémia munkatársa, Menyiker megjegyzi, hogy Jerimov cikkének közlésével az "Izvesztyija" megszegte az Orosz Köztársaság büntető törvénykönyvének 181., a hamis tanúvallomásról szóló cikkelyét, a lap kiadója, a Legfelsőbb Szovjet pedig a cikk engedélyezésével nyomást gyakorolt a bíróságra és a népi ülnökökre, s ezzel a bűnügyi eljárás szabályainak 16. pontja ellen vétett.

A per idején a "Pravda" szemére vetette a külföldi haladó elemeknek, hogy a tények alaposabb ismerete nélkül fogják pártját Szinjavszkijnak és Danielnek. Erre a cikkre válaszolva öt szovjet állampolgár levelet intézett Brezsnyevhez. A levélben elmondották: aligha hiszik, hogy ezeket a becsületes és haladó elemeket a burzsoá propaganda tévesztette volna meg, hiszen mindnek módjában állt, hogy az inkriminált regényeket és elbeszéléseket elolvassa. Mi hiányoznék nekik ahhoz, hogy véleményt mondhassanak? Talán nem tudják, hogyan folyt le a per? De a tárgyalások menetét a szovjet sajtó beszámolói alapján jól követhették. Ha információik pontatlanok, ez csak azt jelentheti, hogy sajtónk fabatkát sem ér. Ebből pedig arra is lehetne következtetni, hogy a szovjet olvasók, akik csak a hazai sajtót ismerhetik, még kevesebbet tudtak az ügyről, mint a jószándékú külföldi emberek. Befejezésül az öt szovjet polgár kéri, hogy hívjanak össze egy ellenőrző bizottságot, s az közölje nyomozásának minden eredményét.

A Fehér Könyv egyik legérdekesebb dokumentuma az a tiltakozó levél, amelyet Szinjavszkij és Daniel ügyében 62 tekintélyes szovjet író intézett a Legfelső Szovjet elnökségéhez. A levél aláírói között ott szerepel Ilja Ehrenburg és a fiatal költőnemzedék egyik legtehetségesebb tagja, Bella Ahmadulina is. A 62 szovjet író annak a meggyőződésének ad kifejezést, hogy két írótársuk bebörtönzése egyrészt fékezi az ország kulturális életének fejlődését, másrészt maga a per több kárt okozott a Szovjetuniónak, mint mindaz, amit a vádirat Szinjavszkij és Daniel szemére vetett. Kérik a két író haladéktalan szabadlábra helyezését és ebben az esetben elvállalnák a "keresztapaságukat".

A Fehér Könyv szerkesztője egy fiatal költő, Alekszander Gincburg, aki maga is börtönviselt: 1960-ban letartóztatták és két évi börtönre ítélték, amiért titokban terjesztette verseit. Gincburg a Fehér Könyv bevezetőjeként nyílt levelet intézett Koszigin miniszterelnökhöz, amelyben a többi között ezeket írta: **"Az a tény, hogy Szinjavszkij és Daniel a Szovjetunióban született, még nem foszthatja meg őket a szabad gondolkodás jogától. A meggyőződéshez való hűség, az ország érdekeinek egyéni szempontú elképzelése sem azoknak a monopóliuma, akik kezükben tartják a hatalmat. Szinjavszkijnak és Danielnek joga van ahhoz, hogy felháborodjék a sztálini korszak bűnein; joguk van ahhoz, hogy szeressék Oroszország múltját; joguk van ahhoz, hogy a maguk módján képzeljék el az országuk jövőjét."**

A Fehér Könyv utolsó dokumentuma egy szovjet írónő, Csukovszkája asszony nyílt levele Solohovhoz. Ismeretes, hogy a szovjet párt XXIII. Kongresszusán "A csendes Don" szerzője Szinjavszkij és Daniel példás megbüntetését követelte. **"Századok óta, amióta csak orosz kultúráról beszélhetünk,** írja Csukovszkája asszony, **nem tudok olyan íróról, akit a nyilvánosság előtt nem az háborított fel, hogy a szellem emberei ellen hozott ítélet túlságosan szigorú, hanem az — mint az Ön esetében —, hogy túl enyhe. Nem a külföldi tiltakozók és közbenjárók miatt, hanem Ön miatt kell szégyenkeznem. A kegyelmi kérvényeknek nagy hagyománya van Oroszországban, s értelmiségünk joggal lehet erre büszke."** Az írónő nyílt levelét így fejezi be: **"Irodalmunk a művész számára legfájdalmasabb büntetést tartogatja Önnek: a természetlenséget. Sem a pénz, sem a dicsőség, sem a hazai vagy nemzetközi kitüntetések nem menthetik fel Önt e büntetés alól."**

Moszkvából érkező értesülések szerint a Fehér Könyvet október 19-én átnyújtották Nikoláj Podgornyijnak, a Legfelső Szovjet elnökének. Más hírek arról számolnak be, hogy Szinjavszkij és Daniel egészségi állapota aggasztó. A két író a potmai koncentrációs táborban tölti büntetését.

L.M.

Értelmiségellenes perek Ukrajnában

A New Yorkban székelő "Prolog Research and Publishing Association Inc.", amely az ukrán sajtóból havonta ad ki szemlét, legutóbbi számában beszámolt arról, az elmúlt év során milyen eljárásokat folytattak Ukrajnában az értelmiségiek ellen.

A letartóztatások 1965. júliusának végén kezdődtek a nagyobb ukrán városokban: Kijevben, Ogyesszában, Lvovban, Tarnopolban, Ivano-Frankivszban. Nem számítva azokat, kiket kihallgatásuk után szabadon bocsájtottak, mintegy hetven személyt tartóztattak le és vettek őrizetbe. A letartóztatottak jórészét tüstént elszállították Ukrajnából, s már hosszú kihallgatásukra is más szövetségi állam börtönében került sor. 1966. január eleje óta újból több tucatnyi értelmiségit ítéltek el Ivano-Frankivszkban és Tarnopolban; Lvovban pedig április végén ismét sor került a perekre. A lvovi tárgyalás zárt ajtók mögött folyt, s még a letartóztatottak legközelebbi hozzátartozói sem vehettek rajta részt. A kijevi fiatal írók csoportja csak hosszú utánjárással érte el, hogy három képviselőjük az ítélet napján — április 28-án — megjelenhessék a tárgyaló teremben, ahol azután rokonszenvüket fejezték ki a vádlottak iránt. A per vádlottjait egyébként nyolc hónaptól hat évig terjedő börtönbüntetésre ítélte a bíróság.

A letartóztatott személyek közül néhányat bírósági tárgyalás nélkül szabadon bocsájtottak, mint például Ivan Szvitlücsnyijt, aki nyolc hónapot ült vizsgálati fogságban, vagy Ivan Dzjuba irodalmi kritikust, aki most a Kijevben kiadott "Ukrán biokémiai szemlé"-nél talált állást.

A letartóztatott értelmiségieket azzal vádolták, hogy a szovjet cenzúra által betiltott műveket olvastak, másoltak és terjesztettek. Másoknak azt vetették szemére, hogy a forradalom előtti időkből származó vagy külföldről jött könyveket olvastak és népszerűsítettek.

Ivano-Frankviszkban a pereket Sevcsenko Sesora városában emelt emlékművének leleplezése váltotta ki. Az államhatalmi szervek előbb engedélyezték a nagy ukrán költő előtt tisztelgő emlékünnepélyt, de amikor látták, hogy az esemény több ezer érdeklődőt mozgósít, az engedélyt visszavonták. Az emlékmű-avatást a szervezők a tilalom ellenére megtartották; ennek következményeképpen viszont a vezetőket és a szónokokat letartóztatták.

A bírósági tárgyalások során a vádlottak az alaptalan vádakat elutasították. Közülük többen kijelentették, hogy nem ellenségei a szovjet hatalomnak, de tiltakoznak az Ukrajnának szánt szerep ellen. Lvovban a vádlottak nem voltak hajlandók orosz nyelven meghallgatni a vádiratot, s a főügyész meg a bíróság tagjai végül kénytelenek voltak ukránul folytatni a tárgyalást.

Az ukrajnai pereknek erős visszhangja támadt. Lvovban a Törvényszék és a börtön előtt főképp fiatalokból álló tömeg csoportosult; a tüntetők nyíltan bírálták a bíróságot, a vádlottakat pedig együttérzésükről biztosították. Az ítélet után tucatnyi értelmiségi és ipari szakember petíciót küldött az Ukrán Kommunista Párt Központi Bizottságához és kérte az elítéltek szabadon bocsájtását.

d.z.

Jevtusenko, az elhajló

Jevtusenko nemrégiben hathetes előadó körútra érkezett Amerikába. New Yorkban kezdte útját, ám nem minden zavaró mozzanat nélkül.

Az előadóterem ajtajánál három fiatalember röpiratokat osztogatott, amelyben elhajlással vádolták meg a fiatal orosz költőt, nevezetesen azzal, hogy "amerikai útján lealkudott elveiből és tompította kritikáját az amerikaiak vietnami politikájára vonatkozólag". S bent a teremben, miután Jevtusenko felolvasta több versét és az ilyenkor szokásos kérdés-felelet játék következett, többen ilyen kérdéseket vetettek fel: *"Miért nem írt soha a vietnami nép szenvedéséről?"* és *"Írt ön valaha a sztálini terror áldozatairól?"*

Jevtusenko, akinek általában az a szokása, hogy humoros válaszokat ad a hozzá intézett kérdésekre, ezúttal nem tudott uralkodni magán és erélyesen utasította rendre a kérdezőket: *"Legyenek szívesek és olvassák a verseimet ahelyett, hogy azt kérdik, mit és miről írtam vagy nem írtam".*

Mondanunk sem kell, hogy a barátságtalan kérdések feltevői amerikai kommunisták voltak, a röpirat szerzője pedig a "Progressive Labor Party"-nak nevezett kis kommunista csoport. Ami megint csak azt a tételt bizonyítja, hogy elhajlás nélküli igazi kommunisták csak ott élnek, ahol — nincsen kommunizmus.

Jevtusenko egyébként egyik nyilatkozatában közölte, hogy az Egyesült Államokban éppen olyan nyíltan és szabadon fog beszélni, mint odahaza a Szovjetunióban. A kijelentés fonákja azonban kérdés formájában így hangzik: — A Szovjetunióban is olyan szabadon és nyíltan szólhat, mint az Egyesült Államokban? Erről egyelőre nem nyilatkozott a kitűnő fiatal szovjet költő.

—r—

A Mihajlov-ügy

Mindig akkor csalódik a legnagyobbat az ember, amikor a legjobbat várja. A jugoszláv belső mozgolódás sok tekintetben arra mutatott, hogy a Tito elnök vezette ország nagyobbszabású kísérletekbe fog: a kommunista rezsim modernizálásába; a polgári szabadságok meghonosítására törekszik, valamiféle összhangot szeretne teremteni a modern nyugati demokratikus ipari államok s az eleddig személyes diktatúrán alapuló Szövetségi Jugoszláv Köztársaság belső struktúrája közt. Nincs kizárva, hogy ehhez hasonló komoly próbálkozások történnek. A bökkenő csak az, hogy amikor már dereng a remény, akkor feltűnik ezekben az országokban egy-egy igazi szabadságvágyó ember, aki szinte önmagán méreti le, önmaga feláldozása árán, mennyire illuzorikus is a bizakodás. Különösképpen ezek az emberek — itt lenne az ideje ezen a törvényszerűségen elgondolkodni — mindig az írók, méghozzá a legjava írók. Hruscsov nagy költségekkel beharangozott kezdeti liberalizálódási mozgalmának jóhírét valósággal derékbe törte a magyar forradalom leverését követő példátlan Zsivágó-botrány s Borisz Pasztternák kétségbeejtő mártíromsága; alig tűnt fel Brezsnyev és Koszigin, csaknem azonnal le kellett tenniök a világ előtt a Szinjavszkij-Daniel-ügy szégyenletes vizsgáját; s minek oly messzi mennünk, Kádár egyik első ténykedése a nagyvilág előtt a magyar írók bebörtönzése volt.

Nos, az új Tito-korszak csaknem azonnal belebotlott egy fiatal író és tudós, Mihajlo Mihajlov jelentős akciójába. Ez a sokat látott, sokat szenvedett zágrábi egyetemi tanár, akit már tavaly is letartóztattak egy Oroszországról szóló beszámolója miatt, betű szerint vette a liberalizálódás ígéretét s a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság alkotmányát és elhatározta, hogy — szerényen — ellenzéki szellemű folyóiratot ad ki, néhány vele egyetértő kollégájával együtt. Nem a "szocializmus megdöntését" akarták. Mindössze javításokat szerettek volna meghonosítani a rendszerben. Mindössze hangjukat szerették volna a törvényes keretek között még oly halkan, még oly kis példányszámban is, hallatni. Úgy vélték, hogy mint hazafias és a szocializmust tisztelő kultúrlények — majdnem mindannyian egyetemi tanárok, írók — a rendszer harmadik évtizedének küszöbén a nyilvánosság elé állhatnak véleményükkel. A diktatúra természete, úgy látszik, még ez igen szerény programmal sem fér meg. Mihajlovot a folyóirat alakuló értekezlete napján bebörtönözték. Aztán szabadlábra helyezték ugyan, de szeptemberben bírósági eljárást indítottak ellene és 12 havi börtönte ítélték. Fellebbezését elutasították és november elején meg kellett kezdenie börtönbüntetése kitöltését.

Az azóta érkező hírek semmivel sem megnyugtatóbbak. A "Le Monde" belgrádi tudosítója november 22-én arról ad hírt, hogy Mihajlov öt barátját, köztük Marjan Batinics zágrábi egyetemi tanárt, Predrazs Risztics belgrádi építészmérnököt és Leonid Szejka festőművészt letartóztatták. A belügyi hatóságok közlése szerint "az őrizetbe vettek az utóbbi napokban, különböző helyeken, több illegális összejövetelt tartottak." Mihajlov barátai állítólag megpróbálták folytatni a börtönbevetett író és tudós munkáját: "Az út" címmel folyóiratot akartak publikálni, az első számot már elő is készítették. Az úgynevezett "illegális összejövetelek" valójában szerkesztőségi értekezletek voltak. A házkutatás során a rendőrség több cikket megtalált.

A Jugoszláv Alkotmány köztudomás szerint biztosítja az állampolgárok gyülekezési, szólás és publikálási szabadságát. Felvetődik a kérdés: vajon "Az út" szerkesztőbizottsági értekezletei, avagy a rendőrségi házkutatások és a letartóztatások tekinthetők-e valójában illegális cselekedeteknek?

-r -n

Bolgárok-e a macedónok?

November elején macedóniai és jugoszláv írókból álló hivatalos küldöttség látogatott Szófiába. A bolgár fővárosban a küldöttséget szívélyesen fogadták, s a látogatás utolsó napjáig minden a legnagyobb rendben ment. Akkor azonban, mikor a bolgár és macedón nyelven megfogalmazott közös nyilatkozatot kellett volna aláírni, váratlan botrány tört ki. A bolgár Írószövetség elnöke nem volt hajlandó nevét odaírni a macedón szöveg alá, s követelte, hogy ezt helyettesítsék egy szerb nyelvű szöveggel. A macedóniai küldöttek a követelésnek nem engedtek, s visszatértek Skopljébe.

Az eseményt most Jugoszláviában mindenki úgy értékeli, mint a macedón nyelv és kultúra megsértését, némelyek pedig egyenesen a Macedóniai Köztársaság nyílt tagadását látják benne. A tény az, hogy nehéz Macedóniáról úgy beszélni, hogy mind a három érdekelt fél — Jugoszlávia, Bulgária és Görögország — tetszését el lehessen nyerni. A jugoszlávok szerint ma három Macedónia létezik: a Macedóniai Köztársaság vagy másképpen a vardari Macedónia, a Bulgáriához tartozó pirini Macedónia és a görög fennhatóság alatt álló égei Macedónia. A jugoszláv vélemény azt tartja, hogy mindhárom esetben egy és ugyanazon népről van szó. A bolgárok ezzel szemben azt vallják, hogy a pirini Macedónia csak közönséges földrajzi terület, lakói pedig nem macedónok, hanem bolgárok. Végül a görögök tiltakoznak bármiféle égei Macedónia léte ellen; ők ezt a vidéket egyszerűen a szláv nyelvűek lakta Észak-Görögországnak tekintik.

A jugoszláv és macedóniai íróküldöttség szófiai incidensének váratlan folytatása lett. A Macedóniai Köztársaság Írószövetségének gyűlése, melyet külön ebből az alkalomból hívtak össze, egyhangúlag megszavazta, hogy az ügyet a skopljei Macedón Kormány és a Kommunista Párt Központi Bizottsága elé kell vinni, s a Belgrádban székelő jugoszláv Írószövetséget is értesíteni kell a bolgár Írószövetség elnökének, Gheorgio Dzagarovnak "Macedónia-ellenes" és "jugoszláv-ellenes" magatartásáról. Dzagarov inkriminált tettének az ad különleges súlyt, hogy a bolgár írószövetségi elnök előzőleg "tanácsot kért" országa külügyminiszterétől.

A macedón Írószövetség azt is nyilvánosságra hozta, hogy a küldöttség látogatása során Dzagarov többször is tagadta a macedón irodalom, nyelv és nemzet létét, s kijelentette: "A macedóniaiak valójában bolgárok, nyelvük és íróik szintén azok."

A jugoszláv sajtó az esetről igen részletesen számol be. A "Politik Express" közli az egyik szófiai küldött, Dimitar Soolev nyilatkozatát, aki Dzagarov "provokációjáról" beszél. Bulgária és Jugoszlávia viszonyának rendezése óta ez az első eset, hogy egy olyan jelentős szervezet, mint a Bolgár Írók Szövetsége, szembefordul a hivatalos jugoszláv tézissel, amely szerint Macedónia önálló nép hazája. Az incidens mindenesetre azt mutatja, hogy a sovinizmus nem egyedül a "burzsoá" rendszerek tulajdonsága, amelyek pedig a kommunista tanítás szerint éppen Macedónia kérdésével szították mindig a balkáni viszályt.

F.V.

Az Ibér félszigeten

A FRANCO-RENDSZER enyhítő intézkedése nem akadályozta meg a barcelonai hatóságokat abban, hogy betiltsák azokat az ünnepségeket, amelyeket a katalán egyetem diákjai Picasso 85. születésnapja alkalmából kívántak megrendezni.

☆

A LISSZABONI Államrendőrség letartóztatta Luis Monteirót, az egyik legismertebb portugál írót és színműírót. Néhány nappal a letartóztatás előtt a rendőrség elkobozta Monteiro utolsó regényét, a "Szobrot", amelyet egyesek a portugál diktátor, Salazar elleni burkolt támadásnak ítéltek. Az író apja egyébként 1935-36-ban Salazar külügyminisztere, 1936 és 43 között pedig londoni nagykövete volt.

ALBERT PÁL

KORTÁRSUNK, AZ IGEN

SZÁZEGY ÉVVEL EZELŐTT, 1865. szeptemberében jelent meg folytatásokban a "Journal des Débats"-ban ifjúságunk oly kedvelt írójának, Verne Gyulának ma is időszerű című műve, az *Utazás a Holdba.* Párizs az évfordulót néhány hónap késéssel ünnepelte, akkor azonban olyan széles körben, egyszerre látványosan és komolykodva, hogy most joggal beszélhetünk Verne Gyula reneszánszáról. Szülővárosa, Nantes, a Városi Könyvtárban rendezett tiszteletére emlékkiállítást ; a párizsi "Bibliothèque Nationale" kiadóját, Hetzelt idézte (aki mellesleg Balzac, Victor Hugo, George Sand és Stendhal kiadója is volt) ; több mint száz címmel büszkélkedő életművének csonkítatlan kiadásban ma már alig fellelhető köteteiből egy jó tucatnyit a százezres példányszámú "Livre de Poche" dobott újra piacra ; egy választékos és igényes folyóirat, az Aix-en-Provence-i "Arc" (1) tiszteletre méltó és modern kritikusok, Marcel Brion, Michel Butor, Michel Foucault bevonásával érdekes különszámot adott ki róla ; a Renault-autógyár párizsi kiállítótermében pedig *Verne Gyula, tegnap és ma* címmel egy másik, jobbára technikai jellegű kiállítás makettokkal és fényképekkel azt igyekezett szemléltetően bizonyítani, a modern tudomány mit valósított meg a *Rejtelmes sziget* szerzőjének álmaiból, jóslataiból, s hogyan építette fel például az *"Utazás a Holdba"* floridai Stones-Hill-jének közvetlen szomszédságában, a Cap Kennedyn a mai holdrakéták kilövő támaszpontjat. De Jules Verne reneszánszát nemcsak a külsőségekben látványos százéves évforduló jelenti. Olvasóinak száma eddig sem csökkent : valamennyien az a gyermek voltunk, aki — Proust szavával élve — "lázas és figyelmes szemmel falta Verne könyveit". Igaza volt-e Proustnak, igaza van-é azoknak, akik Verne műveit az alig serdültebb ifjúság kezébe adják, vagy egy másik, méltó helyét csak nemrégiben elnyert francia íróval, Raymond Roussellel kell tartanunk, aki a *Sándor Mátyás* szerzőjéről ellenkező értelemben szólt : "Éppen olyan monstruózus ötlet Vernét olvastatni a gyermekekkel, mint La Fontaine verses meséit tanítani nekik, melyeknek mélységét pedig még a felnőttek közül is kevesen tudják igazán felfogni". A kérdés természetéből következik, hogy a válasz csak kettős lehet, s a másodikat — Vernéről, a felnőttek írójáról szólót — éppen korunk adta meg. Az imént említett "Arc" című folyóirat munkatársai, már egy-két évvel ezelőtt Michel Butor, az "új regény" egyik mestere (2) meg egy szenvedélyes Verne-kutató, Marcel Moré (3, 4), új, érdekes, sok tekintetben nagyon is időszerű portrét rajzoltak Nantes szülöttjéről, s az emberhez és a műhöz olyan kulcsokat találtak, melyekkel eddig inkább csak kortársi zárakat volt szokás nyitogatni.

AZ ELSŐ ILYEN KULCS : a pszichológiai nyomozás. Jules Verne a kortársak és az utókor szemében sokáig, szinte napjainkig, a II. Császárság és a III. Köztársaság tiszteletre méltó, feddhetetlen polgára, a mesélve is tanítani vágyó szakállas nagyapa, lélektanilag lényegében érdektelen ember volt. Első kegyes életrajzírója, oldalági rokona, Allotte de la Fuye (5) életének, hétköznapjainak csak szürke eseményeit jegyezte fel ; könyvét alig néhány sorban összegezni is lehet. Verne 1828. február 8-án született jó polgári családban a nyugat-franciaországi kikötővárosban, Nantes-ban ; tanulmányait a helyi kis-szemináriumban kezdte ; 1848-ban Párizsba ment jogot hallgatni ; a Boulevard Saint-Michel-i fiatalok társaságában megismerkedett Gautier-val, Victor Hugóval, Jacques Aragóval, a neves utazóval és Nadarral, a romantikus nemzedék fényképészével ; egy ideig a "Théâtre Lyrique"-ben titkárkodott, majd tőzsdeügynök lett, 1859-ben pedig elvett egy kétgyerekes amiens-i özvegyet, Honorine de Viane-t. 1862-ben megismerkedett kiadójával, Hetzellel, s szerződést kötött évi két mű megírására. Az első leadott regényt, az *Öt hét léghajón*-t negyvenhárom éven át, 1905-ben bekövetkezett haláláig mintegy további száz követte. A több évtizedes munkát egy-egy hajóút, földközi tengeri körutazás, újvilági látogatás szakította csak meg Vernéről a világ csak könyvein keresztül értesült, az író Amiens-be elvonultan, romló szemmel, egyre sajgóbb izületekkel haláláig csendben dolgozott. S mégis, a mellékes megjegyzéseiben is jószimatú költőnek, Mallarménak lehetett igaza, aki az ifjúságot nevelő pátriárkát, a példás polgárt az "igen különös Jules Verné"-nek nevezte.

A kíváncsiskodó tolakodást Verne mindig elutasította, de olvasójának mégis maga az író hívta fel itt-ott figyelmét élete titkára és drámájára. Leírása Philéas Foggról, a *Nyolcvan nap alatt a Föld körül* hőséről magáról is árulkodhatna : *"Keveset beszélt, de csak annál rejtélyesebbnek látszott, minél mélyebben hallgatott. Élete a nyilvánosság előtt zajlott, tettei szinte matematikai pontossággal ismételték egymást, de az elégedetlen képzelet éppen ezért is kereshetett valami titkos magyarázatot"* ; s a *Barsac-küldetés* utolsó lapján újságírója az én leplezéséről, a rejtjeles vallomásokról szintén hasonlóan, s végül is nem kevésbé árulkodóan nyilatkozott. Verne életműve bizonyos értelemben furcsa álarcosbál : maga és drámájának alakjai álöltözetben mindenütt jelen vannak. Néhány róla szóló különös anekdotát regényei magyaráznak, a könyvek ártatlannak látszó jeleneteit pedig a mendemondák, a gyér, s éppen ezért általában elhanyagolt adatok világítják meg.

EZT A KETTŐS — életet és művet egymással értelmező — rejtvényfejtést végezte el két, izgalmasságában detektívregénnyel vetekedő könyvében Marcel Moré. A nyomozás tanulsága : Apa és Fiú, férj és feleség, családfő és gyermekek, sőt polgár és társadalom viszonyát Verne mindvégig drámaian, elégedetlenül, lázadozva élte meg, kárpótlást pedig — titkolva vagy átlényegítve — egyre ott keresett, ahol kora társadalmi-erkölcsi normái inkább tiltották. A drámának főbb állomásait — a magatartást s talán az írói hivatást is megszabó ős-jelenettől a kései látványos kirobbanásig — évszámokkal is lehet jelölni. 1839-ben Verne még gyerek. A kisfiú addig csodálja a szülővárosa kikötőjéből távoli útra kifutó hajókat, míg egy nap, talán a rendkívül szigorú családi nevelés elől is szökve, feloson a "Coralie" fedélzetére, hogy kis unokahúgának, Caroline-nak korall-láncot hozzon a mesés Indiából. A kaland azonban csúfosan végződik, s az apai nádpálca szégyenének emléke egész életre megmarad. Nyolc évvel később, 1847-ben a gyerekkori szerelemmel, Caroline-nal megint csak nem jár jobban. A jelenet szinte jelképes : amikor vallomása után a fiatal lány kikosarazza, felköti gólyalábait, s ironikus megjegyzések közepette esetlenül elbiceg. A sajgó seb soha nem gyógyulhat be egészen : a megcsúfolt édeni gyermekszerelem emléke ott lappang majd a könyvekben is, a *Hector Servadac* Pablójának és Ninájának és az egyik "legirodalmibb", legsötétebben romantikus regény, a *Fekete Indiák* fiataljainak rajzában is.

Negyven év múlik el, míg a földalatti dráma újra kirobban a felszínen : 1886. márciusában amiens-i háza előtt egy ismeretlen fiatalember — aki valójában nem más, mint az író unokaöccse — minden megmagyarázható ok nélkül pisztolyával kétszer rálő Vernére, ki egész életére sánta és, a fizikai sérülésen túl, lelkében is sebzett marad. *"A vidámság számomra elviselhetetlen lett, kedélyem is végzetesen megváltozott ; olyan csapások értek, melyekből már soha nem gyógyulhatok ki igazán"* — tanúsítja a ritka első személyű vallomások egyike éppen 1886-ból. S alig múlik el újabb három esztendő, a csalódott, mindenen túl lévő férfi, aki a szülők halála után végre szabadon szólhat, a társadalom előtt is leveszi álarcát ; az amiens-i polgár, kit előzőleg XIII. Leó pápa fogadott a Vatikánban, most karját mellén keresztbe fonva, mint Aronnax vagy Némo kapitány, dacosan néz szembe kora uralkodó nézeteivel, s mindenki meglepetésére az 1889-es községi választásokon ultra-vörös listán indul. A konzervatív Apa tekintélye végképp szétfoszlott, a szégyenteljes leplezés többé nem fenyeget ; a "révolutionnaire souterrain", a "földalatti forradalmár" — ahogy Pierre Louys grafológiai elemzése mondta — a nyílt színen is zászlót bonthat az anarchizmus és a nihilizmus nevében.

NAPJAINKBAN, Freud Zsigmond után, mindenki van annyira műkedvelő lélekbúvár, hogy a négy évszámból kiolvasható alapképlet köré el tudja rendezni a művek tanulságát, az anekdotákat ; s fölös pedantéria lenne a pszichológia kulcsát tovább forgatti. Nagyon is érthető Lord Glenarcan és Robert Grant párbeszéde : *"a kisgyerek szereti apját, a nagyobb már tiszteli"* (értsd : *csak* tiszteli) ; s érthető, hogy a *Grant kapitány gyermekei*-nek apa-kereső "Telemachiá"-ja tulajdonképpen a "választott", a "szublimált" apa megtalálásával végződik ; a valóságban is — az írók spirituális Némója — Hetzel nemzette íróvá az apai önkény ellen lázadozó Vernét. Érthető a különös, a Tolsztojét idéző házasság is, melynek már megkötését is oly sokszor hasonlítja temetési szertartáshoz az író ; érthetők a magányos tengeri utak, az elzárkozások, a vaskos, rabelais-i tréfálkozás és hűvös tartózkodás váltakozása s a regények férfi-társaságai : a klubok, a tudós társaságok, tudományos kongresszusok is.

A nyomozó persze még tovább kérdezhetne : ki volt a *Várkastély a Kárpátokban* énekesnőjének, Stillának modellja ; csak szellemi szál fűzte-é hozzá Vernét ? Milyen közös terveket rejtegetett a két testvérnek, Jules-nek, az írónak és Paulnak, a *"fess tengerésztisztnek"* — a *Két Kip-testvér*-nek szenvedélyes kapcsolata, ha egyszer így sóhajthattak fel : *"óh, ha mindketten szabadok lennénk, micsoda életünk lehetne!"* A Hetzel "szellemi fiából" "szellemi apává" lett, öregedő férfi milyen tanítványi szerepet szánt a pártfogása ellen lázadozó unokaöccsnek vagy a *Két év vakáció*-ban megjelenő nantes-i gimnázistának, aki később a francia politikába Aristide Briand néven vonult be ? A kérdésekre a válasz a nyomozó ötletességétől függ ; a találó vagy merész feltételezések az alapképletet úgysem változtatják, inkább csak színezik, mint gazdagítják.

AZ ÉLETRAJZ "modernizálása" persze magában még nem jelentené az író megemelését is ; bár akadhatnak, akik romantikusan-modernül vallanák, hogy a belső drámák talajáról nemcsak érdekesebb, hanem értékesebb művek is sarjadhatnak ; annyit viszont bárki elismerhet, hogy a nyilvánosság elől rejtőző, rejtjelesen mégis tárulkozó alkat irodalmi megnyilvánulása, értékítélettől függetlenül, rokon lehet napjaink többértelműségre törő, legjobbnak és legidőszerűbbnek érzett alkotásaival. A pszichológia kulcsa tehát már magában, elegendő lenne, hogy Verne műveihez irodalmi igénnyel közeledjünk. Igaz, sokáig csak közepes író becsében állt ; rendre szemére vetették fogyatékos lélekrajzát, szereplőinek egyhangúságát, eléggé pontos és célratörő, de száraz nyelvezetét ; ifjúsági írónak, Walter Scott-i kalandregények szerzőjének tartották vagy a legjobb esetben az ún. "science-fiction" előfutárjának. Igazában azért dicsérték — technikai jóslataiért, a tengeralattjáró, a repülő, az űrhajó, a film elképzeléséért —, amire nem is egészen szolgált rá ; az "Arc" különszámában például Pierre Versins találó párhuzamos táblázattal igazolja, hogy a legtöbb verne-i tudományos álomnak volt olykor akár ezeréves tudós vagy irodalmi előfutárja ; ő maga csak tudományoskodó mázzal látta el az örök felfedező ábrándokat. Ám ez a leleplezés bálványrombolás Vernének is hasznos : életművét a tudományos népszerűsítésből át lehet emelni az irodalom szférájába. Az "Arc" munkatársai, Michel Butor s részben Marcel Moré is Verne regényeit egyszerűen irodalmi alkotásként olvassák ; az irodalomtörténész szemével nézik őket, értelmezésükre modern elméleteket alkalmaznak. Hegel vagy Marx mondta, s mindegy, melyik, de jól mondta : az alacsonyabbrendűt a magasabb rendűből lehet megérteni ; Verne olvasásában a mai kritikusokat így segíti az irodalmilag magasabbrendű és a történelmileg későbbi : Balzac és Joyce, Nietzsche és Raymond Roussel, a szürrealizmus és a strukturalizmus.

A MÁSIK KULCS az irodalomtörténészé, aki Vernét beilleszti korába, felfedi az esetleges és nem is feltétlenül egyoldalú hatásokat, s megvonja a párhuzamokat a 19. század nagy áramlataival, a romantikával, a realizmussl, a szimbolizmussal. A romantikát akár nem is kellene említeni ; Hoffmann, Novalis, Arnim ihlető szerepéről már

A GONCOURT- ÉS

AZ IRODALMI DÍJAK sokaságában két nagy díjat ítéltek oda Párizsban november végén : a Goncourt- és a Renaudot-díjat.

José Cabanis (Renaudot-díj) több regény szerzője. Irodalomtanári oklevele és jogi doktorátusa van. Életét az irodalomnak szentelte, visszahúzódva él. Díjnyertes regényének fő motívuma : két bukás története. Az egyik "A Toulouse-i csata" (innen a regény címe), a másik, érzelmi kudarca szerelmével, Gabriellával. Két bukás ? Sematikusan nézve. A múltszázadbeli Toulouse-i csata, melyet a történelem is csak homályosan ismer, egyszerűen ürügy. Cabanis nem történetíró, nem is akar az lenni. Legfeljebb óhaj : megrajzolni a régi csata hőseinek életét, megeleveníteni őket, ahogy éltek, mozogtak. Ha valamit látunk ebből, az nem is a csata, nem is katonák manőverezése, hanem embereké, ősöké, akik abban a házban éltek, ahol a főhős ma él. De a regény elolvasása után elmosódnak gyéren rajzolt vonásaik is, és Gabriella emléke marad meg. Mint Camus "Közöny"-ében (L'étranger), nem kapunk mértanilag pontos leírást a főhős cselekvésének rugóiról. Többnyire csak cselekedeteket látunk, mint ahogy az élet sem magyaráz mindent, csak nyújt és elfogadtat, akár tetszik, akár nem.

Mit tudunk meg Gabriellaról ? Valahol férje van, de nem vele el, hanem inkább a főhőssel. Inkább? Igen. Mert őt is elhagyja időről időre. Egy utazás kedvéért, ahol ismeretlenekkel találkozhat. Vagy máshol tölti az éjszakákat s csak "haza" látogat. A főhős szereti, de az az érzése, hogy Gabriella csak eltűri őt, nem szerelmes belé. Talán a keményebb, férfiasabb fellépés hiányzik belőle, ki tudja ? Ezek a problémák hátráltatják az írásban is. Pedig Gabriella biztatja őt, érzi, hogy a férfinak írnia kell. Mintha a főhős nem eléggé venné észre ezt a jelzést. Ő szerelemre vágyik, érzelmei viszonzására. De Gabriella sima modora, számára megfejthetetlen viselkedése csak annyit árul el neki, hogy nem szereti őt igazán. Végül meg is szakad kapcsolatuk, nem tarthat így örökké.

A TÖRTÉNET MÖGÖTT valami nagy, emberi élmény érződik, egy olyan férfié, aki szinte gyerekes vonzalmat érez egy nő iránt, aki bizarrabb, mondénabb, mint ő, akit nem tud teljes mértékben lekötni, kielégíteni ; talán éppen azért, mert nem tudja leplezni érzéseit, nem tud eléggé "felnőtt" lenni ebben a bonyolult életharcban. Ez pedig nem is annyira intelligencia, mint alkat kérdése. Közben halljuk a biztatásokat, önmaga biztatásait regénye megírására s az írónak ez a személyes megjelenése őszinte küzdelmet tár fel a tollal, az írással szemben. Elárulja, mennyire szeret írni, s ahogy a szerelemben csak természetes eszközeivel tud küzdeni Gabrielláért, úgy az írás is szent és komoly számára ; tudja, hogy írni fog, hogy írni tud s nem ismer nagyobb örömet, mint leülni kora reggel a papírhoz.

Részletek kiesnek a regényből olvasás után, Gabriella kissé tüneményesen "mai" alakjára sokáig emlékezünk. Gabriellára, aki lefekszik vele az ágyba, örömet szerez neki, hogy eltűnjön a közeléből. Gabriella nem élettárs, amint ezt mondani szokás. De miért tart ki mégis annyi ideig mellette, miért tér vissza mindig hozzá ? A főhős szerelmében, egyéniségében, gyerekes, vagy mondhatjuk őszinte ragaszkodásában, és írni-tudásában van valami, amit "rév"-nek nevezhetünk az életben, ahová jó viszszatérni sikertelen próbálkozások után, amiben van valami, amit szeretni lehet.

Ezt az alkatot szereti az olvasó is José Cabanisban, s ez képesítheti őt arra, hogy még nagyobb lélegzetű és még teljesebb írásokat tárjon elénk, mint megérdemelten Renaudot-díjas regénye.

EDMONDE CHARLES-ROUX Goncourt-díjas regényének (Oublier Palerme) története talán még

pregnánsabb, ső regényről v francia diplom Szent-Szék m záját a másod Az írónő I ahogy a "Figa kozatában mo egyszerű népp egyszerű népp amit önmagár tanulta "látni ket, megtanul mások érzéséb

A regény t Egyfelől New közelebbről a körében s egy szerkesztősége ciliában. Olyk ténet szálát ban s egyes rűen kiesnek mert nem jele dalmasok s ne jól megrajzolt ténetek sokasá ezekről.

Gianna, fiat nő, a "Fair"-k katársa, régi h Az ő "európa kedünk meg főszerkesztőnő más vágya, m tanácsokkal közönségét. It amerikai újsá szólagos érzék kaiságával, ak Giannát, az c szeretne egy j "partnership"-d díszleteken, a ja a világot s beri érzést. D más, arról nen belőle első sz emléke, mikor szaka ittas teszi egy amer mit tegyen eg solja a dolgot saságot, a jó l Mrs. Mac. M nevén Tante asszony főké

...ÜLÖNÖS VERNE GYULA

régebben is szóltak ; s az is nyilvánvaló, hogy a Verne-regények nagy témája — az ész és a vak erők, az ember és az elemek, az ördög és az angyal harca — a *Századok legendája* szerzőjétől sem lenne idegen. Ned, a *Húszezer mérföldre a tenger alatt* bálnavadásza találóan jellemzi ezeket a történeteket : *"mintha valami kanadai Homéroszt hallanánk, aki a sarkvidéki Iliászt zengi"*. A mondat persze romantikusan cseng, s Michel Butoré az érdem, hogy a romantikus eposzban meglátta azt a monumentálisan *realista* és polgárian pedagógiai szándékot is, amely a Verne-életművet a balzac-i és zolai vállalkozással hozza rokonságba. Verne az utazások hálózatával az egész világot akarta bevonni, figyelmeztet Butor ; mintha csak a balzac-i és zolai terv fordítottját, "negatívját" követte volna, hiszen *"ő volt az egyetlen, aki regényírói vállalkozásával módszeresen kívánta megmutatni mindazt, amit a világból nem ismerünk"*. De talán a balzac-i párhuzamnál is meglepőbb az a rokonság, amit többen is felfedezni véltek Verne és Nietzsche között. A közös vonásoknak, az egyezéseknek okát lehet keresni a hasonló alkatban vagy a véletlenben : Verne a nőről úgy vélekedhetett, mint a bázeli filozófus, Wagner-hívőből ő is Wagner-ellenessé válhatott (*), Stendhalt is tisztelhették egyformán, s 1883-ban egy kötéltáncosról szóló napihírt mindketten feldolgozhattak, egyik a "Zarathustra" prológusában, a másik *A makacs Kérában*-ban. Mindez nyilván véletlen egyezés, s az lehet Verne esetleges hatása Nietzschére is. A filológus nem tud bizonyítani, de az olvasó megdöbbenve állapíthatja meg, hogy az 1865/70-es évek Vernéjének talán legvonzóbb, romantikus hőse, a kíméletlen, magabiztos, energikus, a társadalom törvényeit elvető, "új embereket" követelő, lázadó, Némo kapitány, a *Nautilius* "felsőbbrendű embere" mennyire a nietzschei szóvivő előfutárának látszik.

A fordított hatás, az akkor már franciául is olvasható Nietzschéé az öreg Vernére, azonban vitathatatlan. Posthumusz elbeszélésének, *Az örök Ádám*-nak filozófusa, a *"zartog"* Sofr-Aï-Sr (:Zarathustra elferdített nevének változata ?), a nietzschei "örök visszatérés" tanítását visszhangozva, *"lassan és fájdalmasan tudomásul veszi, hogy a dolgok mindig újra kezdődnek"*. A kölcsönzés itt nyilvánvaló, de nyugodtan mondhatjuk, hogy az utolsó évek Vernéje, ha nem közvetlenül Nietzschéből is, de a német filozófust vulgarizáló véleményekből magáévá tette a nihilizmus, a keserű peszszimizmus gondolatát. A felfedezések lelkes hívét éppen a Tudomány aranykorában növekvő kétely fogta el, a Teremtővel versenyző tudósban már nem vonzó hőst, hanem a démonikus erő felidézőjét látta ; a rokonszenvvel kísért *Hódító Robur*-ból 1896-ra félelmetes, ördögi figura lesz, *A világ ura*, s míg az 1879-es *Bégum ötszáz milliójá*-nak poroszosan gépesített városából, a *Stahlstadt*-ból csak a bűnösök pusztultak el, a késői *Barsac-küldetés* "Blackland"ja az emberiség végét jelentő apokalipszisben süllyed el. Ezek az utolsó évek azok, melyek a szimbolista prózaírókkal is távoli, inkább kétirányú kölcsönzésen, mint szemléleti hasonlóságon alapuló rokonságba hozzák Vernét. Villiers de l'Isle-Adam 1886-os fantasztikus regénye, "A jövő Évája", ahol a hős a tudós alkotta női "robotgépbe" lesz szerelmes, ötletet adhatott a *Várkastély a Kárpátokban* szerzőjének ; Villiers barátainak, Léon Bloy-nak és Huysmans-nak akkori művében, a "Désespéré"-ben és az "A Rebours"-ban viszont Némo kapitány vitathatatlan visszfényét is felfedezheti az olvasó.

A HARMADIK, és most már utólagos kulcs a szürrealizmusé, a modern költészeté, a képzelet feltérképezésével, az elemek, az anyag ihlető erejével foglalkozó esszéíróké lehetne. Verne szóhasználatát, a ritka, de pontos kifejezések kedvelését még azok is mindig dicsérték, akik az írót csak közepes stilisztának tartották. A költők azonban a kritikusoknál is értőbben és lelkesebben ítéltek. Apollinaire elismerően csettintett : "micsoda stílusa van Vernének, csupa főnévből állnak a mondatai!" ; Saint-John Perse pedig, Roger Caillois tanulmánya rá a bizonyíték a *Grant kapitány gyermekei*nek ornitológiai és a *Húszezer mérföldre a tenger alatt* ichtológiai szimfóniáját meghangszerelő írótól is tanulhatta, a modern költő milyen eredménnyel építheti be versébe a ritka geológiai, botanikai szavakat. A ritka, kissé rejtélyes, költői szavaknak halmozása azután helyenként látomásos, hol Lautréamont-ra, hol Michaux-ra, hol a szürrealistákra emlékeztető leírásokra, tájképekre is képessé teszik a prózainak, száraznak tartott Vernét. (**) Ha a látomásos képekbe rendszert akarunk vinni, az irodalmi kutatásnak is új utakat szabó francia filozófus, Gaston Bachelard osztályozását is követhetnénk. Verne költői erejű jeleneteit, de akár regényeit is az *elemek* szerint is csoportosíthatnánk : a *Föld*-é, a távoli kontinenseké, a havas sztyeppéké, a geológiai felfedezéseké lehetne például a *Grant kapitány gyermekei*, a *Fekete Indiák* ; a *Víz*-é, a tengeré *Az úszó város*, a Némo-sorozat ; a *Levegő*-é *az Öt hét léghajón*, *A hódító Robur*, a *Tűz*-é, a vulkánoké, az elektromosságé az *Utazás a Föld szívébe*, a *Várkastély* ; s ha tetszik, az elemekhez, a régi hagyomány szerint, még akár érzelmi-morális mellékszólamot is írhatnánk : a bölcsességét, a mélységét, az elemző megfigyelését, a történő és nevelő szándékú eszmei hévét. Az elemek szimfoniáját a belső ellentétek, a drámai mozgás csak még változatosabbá teszik: Természet áll itt szemben Iparral és tudós számítással ; hősök sora — Lidenbrock tanár, és Ferguson doktor, Némo és Hatteras kapitány, Hector Servadac vagy Philéas Fogg — indul útnak, hogy erejét összemérje a Kozmosszal ; a Tűz menti meg az embert a hidegtől, a Föld kihűlésétől, a szörnyű végtől, amitől a század magyar fia, a mi Madáchunk is rettegett.

Aki tüzet és vizet mond, tűzpróbára és vízpróbára is gondolhat ; s Verne értelmezésének kulcsát keresheti ma egy örök regénytípusban : a franciák "roman d'initiation"-jában, "beavatási regényében" vagy a németek "Bildungsroman"-jában is. Az "Arc" különszámában Marcel Brion a szerzőnek ebből a szempontból legjellemzőbb művet, az *Utazás a Föld szívébe*-t elemzi. A közismert történet egyes mozzanatai a "roman d'initiation" menete szerint is felírhatók : Axelt, a 19. századi naiv fiatalembert tudós nagybátyja, Otto Lidenbrock először "szédülési próbának" veti alá a koppenhágai Frelsets-Kirk tornyán, majd Izlandban, a Sneffels kráterjében mindketten leszállnak a Föld mélyébe. Útjukon — mint Ariadne fonalát vagy titkos könyv mágikus igéit — a rejtélyes alkimista, Arne Sakmussen rúna-írásos jeleit követik. A Föld méhében, a beavató szertartás "barlangjában", a földalatti tengereken átkelve, a vulkánok tüzét kiállva Axel átesik a tűz- és vízpróbán, majd, mikor már elveszettnek hiszi magát, a Stromboli kráterén át napfényes déli tájra ér. Axel az utazás során felnőtt lett, megérdemli a szelíd Graüben kezét is, és Lidenbrock professzor is rájött arra, hogy a könyvekből szerzett ismeret nem minden. Az *Utazás a Föld szívébe* talán a legjobb példa a "beavatási regényre", de a Verne-művek java részében — *A hódító Robur*-tól a *Hatteras kapitány*-ig — ugyanígy megtalálhatnánk a *"quête"*-et, a keresést, az abszolútumot jelképező északi vagy déli sark rögeszmés kutatását, a vészekkel teli utazást, a víz, a jeges tájak akadályát, a tűz megtisztító szerepét, a csodás és tapasztalatokkal gazdag visszatérést.

VERNE MEGÉRTÉSÉHEZ, "újraértékeléséhez" a James Joyce-ra, Raymond Rousselre, az "új regény"-re utaló, kettős kulcs lenne a legmondernebb, a legmaibb. De igazában talán nem is kulcsról, inkább figyelmeztetésről és felhívásról lehetne szó. Vernének bizonyára tetszett volna André Breton ismert mondása : "Meglehet, hogy az ember életét éppen úgy kell megfejteni, mint a titkosírást" Ami az életre, a művekre is érvényes lehet, s okoskodhatnánk így is : Verne bizonyára Joyce-szerűen ezotérikus, leplező és a nyomot mégis sejtető, rejtélyes, de az értelmezés lehetőségét megcsillantó, elfedve felfedő író, hiszen könyveiben az ezotérikus módszereknek, az anagrammáknak, a betű-variáló metagrammáknak, a rébuszoknak, szó- és szótagrejtvényeknek, titkos írásoknak oly nagy szerepük van. Az *Utazás a Föld szívébe* titkos írás megfejtésével kezdődik, a *Grant kapitány gyermekei*-ben három, különböző nyelvű és elmosódott palackposta-üzenetből lehet csak kiolvasni a hírt, Sándor Mátyás összeesküvése rejtjeles táviratból derül ki, *A Jagandá*-ban, ebben a kevésbé ismert regényben pedig hosszú részletek szólnak egy dokumentum megfejtéséről, s ennek sikerétől függ a hős, Joam Dacosta, élete és sorsa is. Marcel Moré figyel fel rá, hogy az utóbbi mű titka és egyben története két hasonló hangzású szóra épül ; s ezt az eljárást fogja majd általánosítani a napjainkban újra felfedezett Raymond Roussel, a "Locus Solus" szerzője, aki huszonegy éves korában, 1898-ban tisztelgő látogatáson járt Vernénél Amiens-ben. Figyelmeztetésnek ennyi már elég : hogy az olvasó ne elégedjék meg a naív történettel, a tudományoskodó talánnyal ; keresse az értelmezés további lehetőségeit is. Az író nehezen meghatározható mai érdekességének ez egyik, s nem is legcsekélyebb oka. Értékítélet nélküli megállapítás, kortünetként közölhető tény : a "modern" író, Kafkától Borges-ig, Joyce-tól, Robbe-Grillet-ig, szívesen tesz úgy, mintha "kabbalisztikus" lenne, még — vagy főleg — akkor is, ha célja, hogy "jelentésre" váró olvasója végül csalatkozzék, jutalma csak "munkája", a feltevésekkel, asszociációkkal bejárt terület, ne pedig a bölcsek köve legyen. Mindenesetre a vernei figyelmeztetés egyben felhívás is lehet az olvasóhoz és a kritikushoz, hogy — az "Arc" egyik munkatársának, Raymond Bellournak kifejezésével élve — kutassa azt a "különös tematikai és formai hálózatot, amely többé-kevésbé bevallottan, de mindig másképpen leplezve" jelen van Verne műveiben.

A KŰLÖNSZÁM két cikkírója válaszolt is erre a felhívásra : Michel Foucault az elbeszélő személyének váltakozásaiból olvasta ki a regények mélyebb mondandóját, Jean Roudat, az "új regényíró", Michel Butor csavaros észjárású Szent Jánosa pedig a kafkai című *Várkastély a Kárpátokban* ugyancsak "butorosan" értelmezett, többszörös tükörjátékra épült szerkezetéből kiindulva fedezte fel, hogy a regény szereplőpárjai ugyanannak a figurának változatai, a mű hőse pedig tulajdonképpen nem más, mint a darabjaira tört Idő... De Verne Gyuláról van-e még szó vagy már régen Borges-ről, Robbe-Grillet-ről, Joyce-ról ? — kérdezhetné az olvasó. A kritikus egyetlen erényként vállalt mentségével, iróniájával csak annyit mondhatna : mindvégig kortársunkról, a rendelkezésére álló nyersanyagból rekonstruált Verne Gyuláról, a lehetettvolna és még-el-nem-jött, szíve szerint való, sokszoros értelmű, a kort feltérképező, az ismeretlent is birtokba vevő, monumentális igényű, katedrálist építő, látomásos és kétkedő, régi sémákat gúnyosan követő, naiv és kiszámított, rejtjeles és fintoros, népszerű és intellektuális, szimbolikus és konkrét, formájával is jelenteni kívánó, a vágy és a szójáték nyelvi láncolatán menekülő és metaforáival a világot behálózó regényíróról beszélt.

(*) Marcel Noré gondos kutatása kimutatta, a zenebarát Verne milyen figyelemmel kisérte a század zenéjét, s a *"Grant kapitány gyermekei"*-től *"A repülő sziget"*-ig mennyiszer utalt klasszikus és kortársi zeneszerzőkre vagy jósolta meg a jövő muzsikáját.

(**) Külön kellene szólni Verne első, konzseniális illusztrátorairól, Riou-ról, Benettről, Férat-ról, Neuville-ről, akik időnként Max Ernst vagy Prévert szürreális és borzongató "kollázs"-ainak hatását érik el. Tanúnak elég Cocteau : "A Hold szorongással töltt el ; félelmem gyermekkoromból és egy Verne Gyula illusztrációból jön."

(1) *"Jules Verne"* ; a "L'Arc" 29. száma ; 1966 ; 96 o.

(2) Michel Butor az *"Essais sur les modernes"* című kötetben ; Gallimard, 1964 ; 377 o.

(3) Marcel Moré : "Le très curieux Jules Verne" ; Gallimard, 1960 ; 246 o.

(4) Marcel Moré : "Nouvelles explorations de Jules Verne" ; Gallimard, 1963 ; 246 o.

(5) Allotte del a Fuye : "Jules Verne, sa vie, son oeuvre" ; Hachette, 1928, 1953, 1966 ; 244 o.

...A RENAUDOT-DÍJ

...z előbbié. El-
... A szerző egy
...inya ; apja a
...képviselte ha-
...gháború előtt.
...n nőtt fel s
...k adott nyilat-
..., úgy érzi, az
...tt össze. Az
...Szélesítsük ki,
...ıdott, — meg-
...mberi érzése-
...élni magát a

...zálon pereg.
...ban, az olasz,
...ıi kivándorlók
...ikai képeslap
... másrészt Szi-
...esztjük a tör-
... az "ugrálás"-
... itt is egysze-
...lékezetünkből,
..., kissé hossza-
...g érdekesek a
...trék és tör-
... Beszéljünk

...sz származású
...képeslap mun-
...révületében él.
...isán át ismer-
...Lee-vel, a lap
... akinek nincs
...vattal, utazási
...gálni jómódú
...k fel Babs, az
...olléganő, lát-
...égével, ameri-
...zor nem érti
... ; Babs, aki
...ısságot, egy jó
... a divaton, a
...égeken át lát-
...utat több em-
...gis ! Hogy ő
...t. Azért feltör
... kalandjának
...y parkban, éj-
...tban magáévá
...jú, s ő hagyja,
... Aztán eltus-
...énje, a jó tár-
...igot verbuváló
... közvetlenebb
...előtt. Az idős
...it fiatalodásán

munkálkodik, különféle szépítő szerekkel, s mikor társaságot hív össze, persze csakis jót, tehetőset, akkor úgy ugrál, mint egy bakfis , csak olykor kiált szeme sarkából az öregség s olykor, amikor egyedül van, vagy nagyon előrehaladott az idő, hajlik hétrét, megszokott egyenes tartása után. Bárhogy festi is Edmonde Charles-Roux ezt a környezetet, Babs alakját például, mégis valami rokonszenvet érzünk az amerikai lány iránt. Nem próbál-e Babs segíteni Giannának s barátnője lenni, a maga módján ?

HOGY ÉRTSE MEG Babs azt a világot, ahonnan Gianna származik ? Szicíliát, D. báró birtokát, ahonnét Alfio jövendőbelijének apja kénytelen kivándorolni, keserves, kalandos úton. Giannát, aki nem tudja elfelejteni az ifjú Antoniót, D. báró fiának, Don Fofónak fiát, akivel csókolózik, akivel lefekszik egy nap, hogy azután örökre elveszítse... Antoniót behívják katonának s paraszt társaival együtt meghal értelmetlenül, az értelmetlen háborúban.

Gianna és Antonio szerelmének leírása tiszta és kitűnően megrajzolt. Mint ahogy Babs házasságának története is, akit Alfio fia, Carmine Bonnavia vesz végül feleségül, a már Amerikában született ifjú, akivel nászútra Szicíliába megy. A "gyanús foglalkozású" emberek áradata, a szegénység, az egymás életébe beavatkozó közvetlenség, az emberek feje fölött csaknem összeérő házsorok visszataszító érzést keltenek Babsban, nem érti ezt a világot. Férjének, Carminenak viszont annál jobban tetszik. És nem a szicíliai vér ütközik-e ki belőle, amikor Giginót, a jázminokat áruló fiút leszúrja Miért teszi ? Nincs nála pénz, otthon felejtette és Babs, aki tüneményes mosolyával nyugtázza Gigino virágajánlatát, ingyen kapja a csokor virágot az árustól. Carmine hazarohan a pénzért és búsásan akar fizetni Giginónak. De a fiúcska emlékezik Babs mosolyára s arra, hogy ő ajándékot adott. Nem fogadja el a pénzt. Carmine üldözi őt a pénzzel, de amikor feleségével más városkába utaznak, ott is megjelenik Babs előtt egy-egy jázmincsokor, — Gigino így vállalja a "harcot". Egy nap, amikor Carmine megtalálja, késsel rohan utána s verekedés közben leszúrja. Babsot a szállóból visszatanácsolják Amerikába, mert Carmine Giginóval marad, ápolja őt. De foglya is már, nem hagyhatja el nélküle a pincét, ahol tartózkodnak ; Gigino figyelmezteti, hogy vigyázzon, egyedül nem távozhat. A háztetőkről, ablakokból lesik őt kitűnő lövészek. Egy nap, amikor Gigino állapota már nem mutat semmi reményt, segítséghívás, kórházba-szállítás ürügyén Carmine kilép az utcára. A tetőről jövő golyó leteríti. Persze, hogy Babs nem érti ezt a fülledt, féltékenységből ily könnyen tragikussá váló világot. Nem érti, hogy míg együtt van a szállóban Carmineval, hogyan válik az "amerikai" fiú ennyire szicíliaivá, miért hagyja őt minden éjszaka egyedül, hogy kószáljon a szutykos emberek közt s reggel fáradt, karikás szemekkel térjen haza. Ő egy mást embert ismert meg Amerikában.

TALÁN egy-egy részlet elhagyásával még erősebbé, még "átütőbbé" vált volna a regény : de így is megrázóan festi a mediterrán vérű, szegény lakosság boldogulását Amerikában ; ahogy felejteni akarnak erőnek erejével, s ahogy mégis, minden kis jel feltámasztja bennük az őshazát, a régi érzéseket. Ha nem is egészében ez Amerika — mert nem ez ! — s ha nem is egészében ez Európa — mert nem ez ! —, mégis igazi embereket és igazi érzéseket ábrázol az írónő. Nem akar modern lenni, csak rajzol, mintha olykor az olasz neorealizmus vázlatosságát éreznénk ki Edmonde Charles-Roux soraiból, aki pedig az utolsó időkig a "Vogue" című, nem éppen realista divatlap főszerkesztőnője volt. Méltán várhatunk tőle még sikerültebb, nagy regényeket — mai emberekről. Ismeri őket.

UGRAY ATTILA

Munkák, napok és gondok a száműzetésben

LEVÉLVÁLTÁS CS. SZABÓ LÁSZLÓVAL SZENTFÖLDI KÖNYVE MEGJELENÉSE KAPCSÁN

Kedves Barátom, ha jól tudom, "A nyomozás" című tanulmánykötetet, amely Oslo-Bécs-i impresszummal az "Útitárs" kiadásában e napokban jelent meg Münchenben, hetedik könyve életed önkéntes száműzetésben töltött korszakának.

Engedd meg, hogy e mindenképpen jelentős teljesítmény alkalmával képzeletben jelentkezzem londoni lakásod könyvtárszobájában. Azt a beszélgetést szeretném folytatni, amelyet valamikor 1946. nyarán kezdtünk meg. Te akkor a Képzőművészeti Főiskola tanára és független író voltál Budapesten. Megbízatásból jártam Nálad : az "Új Magyarország" számára kértem kéziratot Tőled. Találkozásunknak akkor a békekötés elé írt fájdalmasan szatirikus írásod, a "Szerény javaslat" lett az eredménye.

Nem hiába jutott eszembe a nekem annyira emlékezetes nyári délután rakparti lakásod könyvespolcai környezetében Gellért-püspök sziklájával szemben. Tanulmányaid és könyveid húsz esztendő óta arról tanúskodnak, hogy magaddal vitted a műhelyt, ki a nagyvilágba.

Sárospatakon folytattuk a beszélgetést 1947. késő tavaszán, abban a kivételesen szerencsés órában, amidőn Patak, Comenius menedékhelye, Csokonai, Kazinczy és Kossuth iskolája nyíltan vallhatott hivatása, az európaian magyar művelődés mellett. Kodály kardala zengett az árkádok alatt, Waldbauer Imre muzsikált, Török Erzsi próbált a várban.

Amióta a Rakpartot és Patakot egy nagyhatalmi beavatkozás ideiglenesen kiiktatta az európai közösségből, Cs. Szabó László önkéntes száműzött. Tíz esztendeje volt a napokban, hogy sok-sok volt, vagy leendő olvasója osztozik sorsában. A nagyvilágban élő magyarok azóta olvashatják újból tanulmányait, könyveit. Mert hiszen odahaza ama végzetes változás földomlásától eltemetve, amelyet a Sztálini Korszak zúdított ránk, a magyar urbánus irodalmi műveltség más képviselőivel együtt, tabu lett az ő neve is. Könyvei eltűntek a kirakatokból, szellemi működésének emlékét — a "Nyugat" szinte teljes hagyományaival egyetemben — igyekeztek nemlétezőnek tekinteni.

Az ötvenes évek elején a Londoni Rádió küldéseit fogni tudó és olykor-olykor meghallgatni immár bátor kortársaink fedezték fel újból. A suttogó hírszolgálat tudósított akkor közleséseket az "Irodalmi Levelek" szerzőjéről, írásai bíráló szelleméről.

Ezt a képzeletbeli beszélgetést Stuttgartból indítom útjának. Magam is azok közé tartozván, akiknek tíz esztendeje nyílt alkalmuk, hogy a világ szabadabb felében élő író kortársait újból olvasni tudják, első kérdésem — érthetően — a legutóbbi magyar exodus hatására vonatkozik.

Hét külföldön kiadott könyved között, ha jól tudom öt kötet — a "Téli utazás", a "Félszáz ének", a "Halfejű pásztorbot", az "Ország és Irodalom" és legutóbb "A nyomozás" az Októberi Felkelés, illetve a nagy exodus után jelent meg. Van-e okozati összefüggés könyveid megjelenésének sűrűsödése és az újabb tömeges magyar emigráció kialakulása között ? A statisztikusok úgy tudják, hogy ennek az embercsoportnak nem jelentéktelen rétege — közel tízezer volt magyar állampolgár — főiskolás avagy egyetemet végző, illetve végzett értelmiségi ember. Volt-e s van-e még ennek az adatnak hatása a már régebben a külföldön élő magyar író műhelyének világára ?

Cs. Szabó : Elsöprő. 1956 előtt mindössze egy ízben találkoztam húsz éves magyarokkal, kevéssel, a strasbourgi szabadegyetemen. Légszomjban éltünk ; néha úgy rémlett nekem is, Londonban lakó barátomnak, Szabó Zoltánnak is, hogy a holdra vetődtünk. A Látóhatárba, Katolikus Szemlébe s a római Anonymus kiadóba fogóztam. De a müncheni Látóhatárnál szaporodtak a civódások Horváth Béla miatt, akinek esze is, tehetsége is volt éppen elég, csakhát nem bírt a méregkeverő természetével. Akármilyen távol éltünk e harcoktól, megsínylettük lelkileg.

Új világ kezdődött 1956-ban, egy ország melegedett körénk. A kitűnőek országa, ami a diákokat illeti. Először Londonban s Oxfordban találkoztam velük ; egy páran a szintén kigyalogló András fiam barátai voltak. Azóta többen jó nevet szereztek maguknak, mint magyar írók és angol nyelvű kutatók. Erre a kettősségre — s a kettősség lehet magyar-francia, magyar-német, magyar-svéd — alig van példa a régi magyar emigrációkban, más nyelvűben sincsen sok. Megírtam nemrégen, hogy 1956 után elszakadtunk Rákóczi s Kossuth bujdosó hagyományától ; a kinti magyar fiatalság java több nyelven részese s munkása eleven kultúráknak, a hazainak éppen úgy, mint a nyugatiaknak. Louvainben kerültem össze másodszor a kiszakadt húsz évesekkel, Maróthy László, ottani öregdiák hívására. Elsodort a lábamról fergeteges tudásszomjuk : pótolni, pótolni, pótolni hazug esztendők akaratlan mulasztásait ! A hollandiai Doornban volt harmadik döntő találkozásom ezzel az üdítő, új magyar világgal, azon a tanulmányi héten, amelyet Németh Sándor szervezett a Mikes Kelemen Kör megbízásából. Norvégia volt a negyedik elhatározó dialógus színhelye, Trysil, egy fakitermelő városka, ahol első húsvéti konferenciáját rendezte a magyar evangéliumi ifjúság. Szimbólikusnak éreztem már azt is, hogy házigazdám, az odavaló luteránus pap évekig élt Lappföldön, az ellenállásban. S a norvég ellenállás nem volt karácsonyfa ünnep. Mikesék s az evangéliumi ifjúság találkozói azóta évenként ismétlődnek. Tartom a barátságot a Pax Romanában a londoni katolikus fiatalokkal is. Az Új Látóhatár körül pedig teljes a békesség. Minden megváltozott 1956 után.

Persze az irodalmi kávéházakat, elvesztett tanszékemet s a hazai könyvesboltokat nem pótolják egészen. De a már-már mitologikus emlékű kávéházak úgyis megsemmisültek Budapesten, otthoni íróbarátaim maguk mondják, hogy remetemódra élnek, begubózkodva. S a tanszéken nem adhatnék elő kedvem szerint, teljes szabadsággal. Kár, mert azt hiszem, örömük telne a továbbadni valómból. A könyvesboltok viszont megvannak, azokhoz jussom volna, gyalázat, hogy tiltott áru a könyvünk.

Ennek a levélbeli interjúnak a keserves műfaji törvénye az, hogy e pillanatban válaszodat csak sejteni tudom s nem igazíthatom a beszélgetés irányát — mint ezt a termékeny párbeszéd szelleme megkívánná — gondolataidba kapcsolódva. Így tehát kérdezni tudok csupán.

A magyarul beszélő emberek egy része a századforduló óta ("s kitántorgott Amerikába másfél millió emberünk") a nagyvilágban, Kanadában, a Szigeten vagy a Kontinens nyugati országaiban él. Veled együtt évtizedek óta rangos írók, idősebbek s a fiatalabbak annyian, hogy kitesznek szinte egy írónemzedéket. Ez az állapot tartósnak igérkezik. Be kell hát rendezkednünk megépítvén a magunk idekinti, szellemi országát. Istenem, micsoda feladat, micsoda szokatlan vállalkozás ! Mint magyar író, aki nem a boldogulást és sikert keresed, hanem azt a szerepet töltöd be, amely elcserélhetetlen, kitől, honnan kaptál és vársz segítséget ahhoz, hogy munkádat folytatni tudjad ?

Cs. Szabó : Édesanyám vaskezétől. Tedd meg a te mindennapi dolgodat ebben a siralomvölgyben. Így nevelt. Fogott a tanítása, mert nem lázadtam fel kicsi koromban. Talán az anyai szigorúság ellen kevésbé szokott is rugódozni egy fiú, mint az apja ellen. Rimbaud ugyan világgá ment keménykezű édesanyjától, csakhát ő rendbontó nagy lángész volt, nem közönséges író. Mondom : valószínűleg ez a nevelés tart össze máig. Egy aránylag szűk tábor kivételével a kinti "olvasó"-tól ugyan széthullhatnánk atomjainkra. Tudod, hányan vásárolnak magyar könyvet a százezrekre rúgó magyarságból, amely már régóta nem táncorog a lábán, hanem gumikeréken gurul ? Arcodba szökne a vér, ha elárulnám. Hát még ha hozzágondolod a lettek vagy lengyelek másfajta viselkedését. Ismerek tanult, okos embert, aki szemrebbenés nélkül kiad két-három fontot "sexy" angol könyvre, miért is ne adna, ha jólesik neki, de nagy szemet mereszt a gondolatra, hogy magyar lapot vagy könyvet vásároljon. Ugyan miből ? Az előbb a léleküdítő fiatal elitről beszéltem. Más hangon kell folytatnom, amikor második kérdésedre felelek. Karády lemez, gyulai kalbász, "Claire Kenneth" kell a magyarnak. Még jó, ha P. Howard fogy az ál-angolokból, az legalább pesti folklór. Édesanyám vaskeze tartott meg idekint magyar írónak, az a gyermekkori szorítás.

Talán nem tévedek, kedves Barátom, ha úgy tudom, "A nyomozás"-ban a Te írói vállalkozásod egyik központi élménykörébe vezeted olvasódat. Sorsunk fél század óta ama megpróbált történelmi nemzeteknek a szomszédságába utal, akik az elvesztett, megszállt, eltemetett hazák fájdalmasan nagy emlékével a tudatukban keresik helyüket a világban. Van-e abban terv, szándék, utalás, hogy "A nyomozás"-ban egy hazáját vesztett és visszaszerző, vallásokat ajándékozó, mindig pusztított, de legnagyobb katasztrófáit mégis túlélő, megtépett nagy nép földjére viszel ?

Cs. Szabó : De még mennyire. Háromszor jártam a Szentföldön, kétszer jordániai felében, egyszer Izraelben. Egyszer meg Egyiptomban. A nyomozás ennek a dúlt és szentelt földnek az értelmét próbálja *nyomozni* útirajzokban, hangjátékokban, novellákban. A keserves sorsáét. Szemére hánytam néhány írásomban a régi magyar prédikátoroknak, hogy túlságosan beleverték honfitársaikba a bűntudatot. Átvette tőlük ezt még olyan katolikus költő is, mint Zrínyi. Igaz, hogy ő jártas volt az egykorú protestáns irodalomban s elütött kora fanatizmusától. De úgy látszik, senki sem olvashatja büntetlenül az Ószövetséget s a prédikátorokat. A végén ugyanúgy cselekedtem, mint ők, fölfedeztem a hasonlóságot a választott nép és fajtám sorsa között. Én a szétszórattatásban, nem a vétkekben. S pár év előtt szeget ütött fejemben az is, amit Kerényi Károly mondott találón. Hogy mi már nem vagyunk emigráció, mi diaspóra vagyunk. Olyan kis közösségek, amelyeknek őszinte kettős lojalitásától függ, hogy meddig maradnak fenn politikai és földrajzi egység nélkül. S a tóra ? Hol a tóra ? — kérdezheted. A tóra : Arany János.

Izraelben egyébként megcsapott az ország pezsdítő levegője, főleg északon s a Negev sivatagban. Nem a fizikai — az is, mert Isten-áldotta föld —, hanem a lelki. Ott honalapítás folyik, legalábbis ami a harminc éven aluliakat illeti. Mert a fiatalok külömbek, mint az apák, a víz- és olajvezeték, a jeruzsalemi egyetem s a kibuc érdekli őket, nem a német jóvátétel. Bárcsak hasonló hit és lendület fűtené a magyarokat, ha majd egyszer valóban a maguk számára építhetnek Szabadság-hidakat! Talán Görögországba is az húz vissza mágneses erővel, hogy múltjukat és sorsukat rokonnak érzem a miénkkel. Ehhez magyarázatul hozzá kell toldanom, hogy nekem Görögország sohasem volt azonos Hellásszal. Az legyen csak a filológusoké s széplelkű vénlányoké. Görögország nemcsak az aiszkhüloszi Thébát jelenti nekem, hanem a mai falut is, ami fölibe épült. Hallom, mérgesek az odavaló parasztok a turkáló régészekre.

Ha már legújabb könyvedről beszéltünk, hadd kérdezősködjem további terveid felől. Nem tartod-e magad is fontosnak önéletrajzi elemeket tartalmazó, a korban és változásaiban tájékoztató könyveid — a "Doveri átkelés"-re, a "Hét nap Párizsban"-ra meg a "Fegyveres Európá"-ra gondolok — sorozatának kiegészítését ?

Cs. Szabó : Mondd ki a szót : önéletrajz. Belekezdtem s aztán egyelőre félbehagytam. Érzékeny pontomra tapintottál. Magyar írónak a nagyvilágban túl a hatvanon sincs "független nyugalma". Most kezdem csak igazán érteni, mi után sóhajtott Arany János. Szerencsésnek mondhatom magamat: az Angol Rádió betű szerint megmentette s több, mint másfél évtizede víz fölött tartja a magyar írót. De csak saját lehetőségei szerint teheti. Ahhoz, hogy kifizessem a gáz- és villanyszámlát, olyan írói s egyéb munkákat kell végeznem, amelyekkel nyugodtan elszámolhat a testület. Becstelen alku lenne, ha akárcsak magamban is arra gondolnék, hogy prózaversért, novelláért, rőfös tanulmányért, önéletrajzért tartson el az angol adófizető. S nekem a kiegyenlítendő számlák mellett van egy elég drága szenvedélyem, az utazás. Így hát mind kevesebb időm s erőm marad olyanfajta munkára, amelyhez Arany is elhúzódott ceruzájával a szigeti tölgyek alá. Felemás helyzet, mert közben viszont rohamosan fogy az idő és erő. Szeretnék még életemben három könyvet befejezni, az önéletrajzot is, amely inkább korrajz Európáról és Magyarországról, mint magam mutogatása. S amennyire mégis az, remélem öntetszelgés nélkül. Megírását csak császármetszéssel tudnám keresztülvinni.

Te, kedves Barátom, első könyvedet F.D. Rooseveltről írtad. Eredeti foglalkozásod szerint közgazdász voltál. A világ egyik legfontosabb hírközlő központjában, a Londoni Rádió magyar osztályán dolgozol. Engedd meg hát végül, hogy feladjam a nyilván legnehezebb kérdést, lényed elmélkedő, ítélkező, mérlegelő ideggócait készletvén működésre. Az értelem atomrobbanásától vártad a közelmúltban a kelet-európai helyzet, s vele nemzetünk hódoltsági sorsának megváltozását. Miként vélekedsz az esetleges változásokról ma ? Milyen évekre számítasz ? S reménykedsz-e a jövő felé tekintve e tekintetben valamiben ?

Cs. Szabó : Nagy a kísértés, hogy kitérjek a válasz elől. Tizenhatodik esztendeje dolgozom a világhírszolgálat egyik idegközpontjában. Megtanultam, milyen hiábavaló a politikai jóslás. Kicsiket és nagyokat egyaránt váratlanul ér minden történelmi fordulat, ebben nincs és nem volt rangkülönbség Eden és Kenyatta, Kennedy és Castro, Hruscsov és Nagy Imre, Nasszer és Ben Gurion, Makariosz, Menderez, Nkrumah, Szukarno, Musszadik, Ben Bella vagy Erhard között. (Csak kettő a kivétel : Mao Ce-tung és De Gaulle, ők belelátnak a sors eltakart kártyáiba is).

De a napi politikától függetlenül mégis-csak tudok felelni. Változást megváltozott lelkű világtól várnék. Figyeltem, amennyire bírtam, miképpen foglalkozott az angol, francia, olasz, svéd és német sajtó a magyar Forradalom tizedik évfordulójával, némileg követtem a rádiókat is. Nem múlt el némán október negyedik hete : sokan, sokat, többször és tisztelettel emlékeztek 1956-ra. A veleje az volt, hogy most azonban már felejteni akarnak a magyarok. Szóval a nyugatnak nincs többé adóssága saját lelkiismeretével szemben. Altatókúra volt a tiszteletadás. Megtudtam továbbá, hogy nem volt hiábavaló az áldozat : 1956 óta könnyebben s függetlenebbül élnek a magyarok is, a szomszéd csehek, románok, lengyelek is. Arról hallgatott a helyszíni tudósító, hogy Rákosi Mátyásnak hány fejbólintója ül a régi helyén vagy magasabb helyen, nyugatias módira átszabott mosollyal s röpdös időnként kontinenseken át a koegzisztencia békegalambjaként. Az igazság az, hogy külpolitikailag nagyrészt a szovjet-kínai viszály, belpolitikailag az "új osztály" jegyében változó orosz társadalmi struktúra miatt feszenghetnek a csatlósnépek aránylag függetlenebbül a régi, korhadó pártrendszerben és ideológiában. Az igazság az, hogy a Román Kormány irgalmatlan magyarüldözéssel fizetett hálából azért a szabadabb életért, amelyet a nyugati sajtó szerint Magyarország három-négy szomszédnépe többek között az 1956-os "nem hiábavaló" áldozatnak köszönhet.

Egyetemes a hatvanas években ez a petyhüdés, oldódás, hitetlenség. Tudjuk, békés együtt élés a fedőneve. De nézz körül az irodalomban és művészetben, jó tükör most is, mint mindig. Békétlen nihilizmus uralkodik a földön, lerág a csontokig. A kommunisták kiábrándultak a marxizmusból, a nyugati világ nem becsüli önmagát. Amazok még fújják hitetlenül a holt igét, emez kéjeleg a maga becsmérlésében. Ne csodáld, ha a tízegynéhány évesek felmondják az egyességet a felnőtteknek, fütyülnek a szocializmus építésére s a burzsoá gondviselő államra, forradalmi torlaszépítés helyett visszahúzódnak rituális különvilágukba. Tagadó válaszuk a pop zene. *We all live in a yellow submarine,* sárga búvárhajóban élünk mind, énekli a szürrealista Beatles együttes s a hasonlat hitelesebb, helyzetünkre találóbb, mint az a szemforgató szócséplés, amit az ENSZ mikrofonjai tűrni kénytelenek. A föld kétharmad részében hülyére éheznek a népek, egyharmadában butító a bőség ; a szabadok úgy tesznek, mintha már nem lennének elnyomottak a világon és megszállottak Európa szívében, a megszállottak tudomásul veszik, hogy ügyük nem közügy. Akkor pedig legyen legalább egy üveg gin a szekrényben, három pár nylon harisnya a fiókban, egy lemezjátszó a polcon, tíz nap Abbáziában, sőt Ostendében és — álmok álma — egy kiskocsi a kapu előtt. Ki merné rossz néven venni ? Miféle jogon ? Magyarországnak csak az használna gyökeresen, ha zordabb erkölcsi felére fordulna át a világ. Nem vagyok próféta, nem tudom, mikor **és hogyan, annyit** azonban tudok s látok, hogy hűlő és nehezedő évtized felé tartunk. Pillanatnyilag még úgy szól az emberiség indulója, hogy kis kocsi, nagy kocsi nem töfög hiába. Ettől a szemlélettől én nem várok változást. Legfeljebb a baleseti statisztika növekedését. Az igazság az, hogy a többszörösen csalódott magyarság csökkenő népszaporodással felel a visszahelyezett diktatúrára. Amelynek a védőszentje természetesen nem Marx, hanem Zsukov.

Peéry Rezső

TARDOS TIBOR

Születésnap

NAGYON megszorultunk. Tél volt ; idegen volt a városka. No meg épp akkor született a gyerek. Két napja nem volt egy lyukas fillérem. Se szénre, se ennivalóra. Reggel alig merészeltem felébredni. Nem sírt ott senki, se az asszony, se a gyerek. Csak néztek rám. Még az a tojásból alig kiugrott egyhetes is, már az is folyton engem nézett átlátszatlan, fémes, kemény tekintetével. Pedig hiszen ilyen életkorban még nem is lát. Délután négy óra lehetett — kezdett már sötétedni —, amikor egyszerre nem bírtam tovább a dolgot. A tejesüveg két napja állt ott üresen az asztal alatt. Felkeltem, megfogtam s, rá se nézve a családra, kimentem a szállongó hóesésbe.

Végigmentem a Kiskapu utcán ; elhatároztam, hogy megpróbálkozom a Közért-vezetővel. Talán ad hitelbe egy litert a jegyes tejből... Az üzletajtóban visszahőköltem. Sokan voltak benn. Szó sem lehetett róla, hogy megszólaljak a többi vevő előtt. Ott ténferegtem a boltajtó előtt, amíg ritkult egy kicsit a vevősereg. Mire beléptem, akkorra már kint egész sötét volt. A boltban is csak egy szál körte világított.

— Van tej ? — kérdeztem a boltvezetőtől.

— Van kérem — mondta — ebbe tetszik ?

— Ebbe.

— Egy litert ?

— Egy litert — mondtam — csecsemőt...

És megmondtam a nevemet.

Rám nézett ; most ismert meg.

— Ja a kis újszülött — mondta. — Mi történt ? Már második napja itthagyják a tejet... Csak nincs valami baj ?

— Nincs semmi baj.

Üvegemet eltette, másik, tele üveget adott helyette, olyan jegeset, hogy majd hozzáfagyott a kezemhez. Várta, hogy odaadom érte az egyötvenet.

Keresgéltem a zsebemben. Eléggé hosszan.

— Nincs nálam apró — nyögtem végül.

Rám pillantott megint. Kis, nem rosszakaratú, élénk ember, kihevülve a mostanáig kiszolgált sok vevőtől. Nincs nála apró... De nem húztam ki nagy pénzt sem a zsebemből. Megnézett egy kicsit, aztán azt mondta :

— Holnap behozza, elvtársam.

És már fordult is az új vevő felé.

Én meg botladoztam kifelé az üveggel. Istenem, csak el ne ejtsem. Elképzeltem, mi történne, ha elejteném, s beleborzadtam. A tej összekeveredne az üvegszilánkokkal, s kagylós, fehér péppé fagyna. Ebből a liter tejből, ha örökké tartó életerőt nem is, de egy napra szóló életet szív az asszony s így a gyerek is. Felderültem. Sem hideget, sem éhséget nem éreztem s szinte szökdellve fordultam be a villanyfényes Várkerület utcába.

Sahogy befordulok, kibe nem ütközöm — a szó szoros értelmében — kibe másba, mint régi barátomba.

Vagyis inkább azt mondanám, hogy egykori jóbarátomba.

Elegáns bunda rajta ; a képe, mióta nem láttam, megtelt ; a hidegtől egészségesen kipirult. Karját tárta felém :

— Öregem ! Nem láttalak ezer éve !...

— Isten hozott — mondom — a mi kis városunkban...

Gyanakodva néz rám :

— Öregem... Mi van veled, öregem...

— Nincs semmi különös...

— Dehogy nincs...

— Éldegélek — mondom.

— Igen, de haragszol rám — mondja.

— Dehogy haragszom.

— De haragszol.

— Nem én, ha mondom...

Fürkészi az arcomat ; aztán hirtelen jókedvre derül, vállamra csap.

— Te ! — mondja. — Mit rejtegetsz a kezedben, mi van nálad, pálinka ?

— Dehogy, — mondom — dehogy pálinka...

Megmutatom a tejesüveget.

— Tej ?! Tejecske ?!... Hát minek neked... tejecske ? Csak nem?

— De igen — mondom vontatottan.

— Gyerek ?! — kiált fel.

— Hát... gyerek — mondom.

Összecsapja kezét, fejét hátraveti.

— És ezt te csak úgy mondod! Mennyi idős ?

— Egyhetes — mondom.

— Egyhetes? Hatnapos vagy hétnapos?

— Nem is tudom — mondom — várjál csak... Igen, ma hetedik napos.

— Tehát ma hét napja született.

— Igen.

— Tehát születésnapja van.

— Hát igen, — mondom — születésnapja.

Bólint.

— Na idefigyelj — mondja. — Nem jöttem hosszú időre ebbe a városba. De az is biztos, hogy addig nem megyek el, amíg meg nem ünnepeltük a kis... hogy is hívják ?

— András...

— ... a kicsi Bandi születésnapját. Egyhetes születésnapját. Tégy, amit akarsz, próbálj menekülni, ha tudsz, le nem rázol a nyakadról. Vendéged érkezett, öregem ; nem szabadulsz ; itt születésnapot ünneplünk !... Egy-kettő ; merre laktok.

S már karon is fogott s cipel végig a Várkerület utcán.

— Te idehallgass — kezdem mondani.

— Csitt, öregem, csitt, ellenvetés nincs...

— Nem is arról van szó, csakhogy...

— Szót se öregem. Mindenről én gondoskodom.

Megállunk a Várkerület közepén, a fényesen kivilágított csemegebolt előtt.

— Na idehallgass — mondja. — Most mindent, ami szem-szájnak ingere. Bemegyünk együtt. Csak arra kérlek, szabadíts már meg minket attól a szomorú... tejesüvegtől !...

És ahogy a tejesüvegre néz, humorosan elfintorodik, tréfás imádságra teszi össze prémkesztyűs kezét.

— Csak a tejesüvegtől szabadíts meg ! — mondja. — Hideg áll a hátamba, ha tejet látok... Hagyd itt a földön.

— Ugyan — mondom. — Várja otthon az asszony.

— Az asszony! — Égnek emeli szemét. — Az asszony ! Tehát nem is a gyerek issza ? — És nevet.

— Nem a gyerek — mondom. — A gyerek szerencsére szépen szopik. Az asszonynak viszem a tejet.

— Az asszony !... Édes öregem, az asszony ma este velünk együtt úgy be fog vacsorázni, de úgy !... Csillogni fog a két szép kék szeme. Még mindig olyan szép kék a szeme ?...

— Még mindig olyan...

— Te kujon, te szerencsés fráter... — És hátbaver. — Na tedd már le azt a nyavalyás tejesüveget, brr... aztán gyerünk a boltba.

— Nem, — mondom — az asszony szereti a tejet s talán nem is szabad mást ennie.

Barátom legyint, s maga után vonszol az üzletbe.

Kiszemel magának egy idősebb, pirospozsgás, hentes külsejű eladót.

— Idehallgasson, édesapám — mondja neki. — Akar-e összeállítani egy ünnepi vacsorát ?

— Én összeállítom, — mondja az eladó — csak legyen aki kifizesse.

— Majd én fizetem — mondja a barátom. — Nyugodt lehet, hogy fizetem.

— Hát elhiszem... — mondja az eladó. — Mi tetszik.

— Hát édesapám — mondja barátom. — Édesapám, legelőször is egy kiló finom sonkát, egyben. Ünnepi vacsorára ; születésnap. Aztán : egy kiló csabai kolbászt, szintén, azt a tíz szálat, úgy van. Aztán : borocskát.

— Badacsonyi, huszonhathatvan ; vagy soproni ?...

— Édesapám, nem bánom, de jobb legyen, mint ez a tejecske, ennek az elvtársnak az üvegjében !... Ugyan, öregem, hagyd már itt ezt a tejecskét, ennek a kartársnak. Idesapám. Van magának gyereke ?

— Van — mondja az eladó.

— Nahát akkor itt van ez az üveg finom tej, vigye haza neki — mondja a barátom. — Add oda öregem : badacsonyit viszünk helyette !

— Nem — mondom. — Kell az asszonynak.

— Na jó — mondja a barátom. — Két üveg badacsonyi, meg két üveg soproni, hogy mindenből legyen. Fél kiló sajtot. Abból a minyonból is. Ez az alma micsoda, jonatán ? Ebből is édesapám, legalább három kilót. Milyen kenyér van otthon, öregem ?

— Hát... olyan — kezdtem.

— Jól van, — mondta barátom — csomagoljon hozzá édesapám hat darab szegedi cipót.

Százasokkal fizetett. Ropogós, lila, vadonatúj százasokkal. Az eladó nagy papírzsákba gyűjtötte össze az élelmet s átnyújtotta volna, az üvegpolcok fölött.

— Nem, — azt mondja barátom — itt van magának ez a tizes, édesapám. Megtenné nekem azt a kutyabarátságot, hogy ott tartja egy negyed órát a pult mögött, amíg megiszunk valahol egy kupicát a barátommal ?

— Hogyne kérem, nagyon köszönöm, ne tessék aggódni, minden benne lesz !

— De nekem most már haza kell mennem — mondtam. — Várnak.

Rám se hederített. Húzott a karomnál fogva.

— Olyan... nyugtalannak látszol — mondta az utcán.

— Nincs semmi baj — válaszoltam.

— Azért. Ne is legyen. Megiszunk egy kupicát együtt, olyan rég nem beszélgettünk. Igaz ?

— Igaz — mondottam.

— Le vagy rongyolódva — mondta egyszerree.

— Le egy kicsit — mondtam.

— Nem baj, mindenen segítünk — mondta. — Nehéz a tél, ugye?

— Nem könnyű — mondtam.

— Iszunk egy kupicát, aztán beszélünk mindenről. Te öregem. Tényleg : annyira zavar a tej. Nem hagynád itt, valahol a fal mellett ?

— Kell otthon — mondtam. — Haza kell vinnem.

— Irtózom tőle.

— Úgy tartom majd, — mondottam — hogy ne lássad.

Két pohárral ittunk, méregerőset. Aztán kettőt megint nem olyan erőset ; de az még jobban felkavarta az idegeimet. Ki voltam éhezve s minden pohárka, mint a zuhany, mint a zivatar, végigzuhogott az ereimen.

— Menjünk most már haza... öregem — mondtam.

— Na jó, — azt mondja — most már egy pohár van csak hátra, az utolsó, aztán fizetek. De ezt az egyet megiszod velem, a kedvemért.

— Menjünk most már, jó, öregem... Most már sokat ittam...

— Ez sok ? Ez nem sok. Csakhogy te nem szeretsz engem, az a baj. Igaz ?

— Nem igaz — feleltem.

— Nem igaz ?

— Nem igaz.

— Hát ? Szeretsz ?

— Igen — feleltem. — Igen, szeretlek.

— Nagyon szeretsz ?

— Nagyon.

— Megtennél értem bármit ?

— Meg.

— Hát idefigyelj. Akkor vágd földhöz, itt bent a vendéglőben, azt az üveg tejet.

— Ugyan, ne vacakolj már azzal a tejjel... Akkora botrány lenne, kivágnának innen bennünket. Gyere, fizessünk, menjünk, te is eleget ittál, vár otthon az asszony.

Felállt, nagyon komolyan nézett rám ; véreres szemmel.

— Öregem — mondta. — Teljesen világos, hogy te nemhogy nem szeretsz, de tulajdonképpen meg is vetsz engem.

— Dehogy vetlek én meg... Gyerünk el innen...

— Niksz gyerünk el innen. Légy oly szíves, és nyilatkozz arra nézve, hogy miért vetsz meg engem. Hát olyan alja ember vagyok én ? !

— Dehogy vagy az, dehogy vagy az ; ki mondta...

A pincér odajött a kiabálásra. Báratom odafordult a pincérhez.

— Mondja csak szaktárs. Jöjjön csak közelebb.

— Igenis — mondta a pincér.

— Jöjjön, ne féljen, nem eszem meg. Azt mondja meg nekem, de jól nézzen meg előbb, azt mondja meg nekem : alja ember vagyok-e én, vagy sem?! Ezt mondja meg nekem, őszintén.

— Kérem szépen, nem az — mondta a pincér.

— Jól meggondolta ?! — mondta a barátom. — Jól megnézett ?

— Igenis — mondta a pincér.

— Na, most pedig nézze meg a barátomat. Nézze meg ezt az embert, ne féljen tőle. Megnézte ? Látta ?

— Igenis, láttam — mondta a pincér.

— Hát képzelje, ez az úr itten, ez az elvtárs itt, ez alja embernek tart engem. Hát mit szól maga ehhez ?

— Nem szólok semmit — mondta kis szünet után a pincér.

— Csak szóljon valamit, ne féljen. Jól teszi-e, hogy megvet éngem ez a szaktárs úr itten, vagy nem teszi jól, ezt mondja meg.

— Nem teszi jól — mondta kis szünet után a pincér.

— Hallottad ? — fordult hozzám a barátom.

— Hallottam, — mondtam — de hát én nem vetlek meg téged egyáltalán, nem tudom, honnan veszed, hogy megvetlek...

— Szóval nem ? — mondta barátom.

— Nem hát.

— Szabad hoznom még két pohárral ? — mondta a pincér.

Barátom rám nézett, hosszasan, kérdőleg, a szemöldöke alól. A pincér állt és várt.

— Be vagy csipve — mondottam végül s odatettem az asztalra a tejesüveget.

Barátom arca egyszeriben felderült ; megölelt.

— Drága öregem ! — mondta. — Mégis elhiszem, hogy szeretsz... Pincér, vigye innen ezt a szörnyűséget és hozzon egy üveg pezsgőt ! Ezt a nyavalyát vigye ki, dobja el az udvaron ; halljam, hogy csörög, értette ?

— Értettem — mondta a pincér.

Figyeltünk, s hallottuk, hogyan csörgött kint az udvaron a tejesüveg.

Aztán még csak arra emlékszem, hogy késő volt, nagyon késő, amikor az italmérésből elmentünk. A Csemegeüzlet zárva volt. Barátom legyintett ; sebaj ; elvitt magával a Koronába, ahol bort rendelt és elvivésre bécsi szeleteket süttetett. Még töményet is ittunk, végül hozták a zsírpapírba csomagolt húst ; barátom zsebretette. Aztán innen is kitámolyogtunk. Barátom órájára nézett; fél négy volt, hajnali fél négy, s utolsó vonata húsz perc múlva indult. Szerencsére volt taxi a szálloda előtt. Megölelt forrón s elrobogott.

Pirkadatig sétáltam ; mámoros, forró fejemet szellőztettem a hidegben.

Nyitáskor bementem a Csemegeüzletbe, ahol azt a választ kaptam, hogy az ismerős elárusító csak délután dolgozik. Könyörögtem, mondják meg, hol lakik. Nagy nehezen megmondták. A város másik végében lakott, egy vityillóban, síró gyermekei közt aludt, a diványon, a konyhában. Dühös volt, amiért felkeltették s elébb egyáltalán nem akart megismerni. Részeges alaknak nevezett — alighanem dőlt belőlem az ital szaga — s meg akart verni. Emlékeztettem barátomra, a tízforintosra, a tejesüvegre. Ekkor eszébe jutott minden.

— Mit akar ? — mondta.

— A csomagot — válaszoltam. — Szeretném most mindjárt hazavinni, ha volna szíves... Délután ugyanis, amikor ön szolgálatban van, az én beosztásom olyan, hogy...

Itt homályos magyarázatba kezdtem időbeosztásomat s munkámat illetően. Ő azonban félbeszakított.

— Kár a benzinért, apafej — mondotta.

— Hogyan ?

— Nézze, én sajnálom magát, maga szegény ember és iszákos, de nem tehetek semmit az érdekében.

— Dehát a csomag... — mondottam. — Ki van fizetve...

— Ki van, — mondotta ő — de ki által ?

— A barátom fizette ki.

— Viszont akkor csakis a barátja viheti el — mondta és viszszafeküdt a diványra. — Csakis az, aki kifizette.

Elmagyaráztam neki, hogy a barátom elutazott ; hogy nem is lakik ebben a városban ; hogy véletelenül találkoztunk össze : hogy előreláthatólag nem is tér vissza ; hogy még ha visszatérne is, a csomag tartalma úgyis megromlana akkorra...

Ő azonban csak fejét ingatta s álmosan hunyorgott.

— Sajnálom magát, szegény részeges apafej, de nem lehet. Csak aki kifizette, annak. Sajnálom magát, szegény iszákos férfi...

— Nem lehetne... kivételesen?...

— Csak annak, aki kifizette.

— Nagy szükségem volna rá — mondtam végül, hosszú gondolkodás után.

Nézett rám. Aztán intett feleségének.

— Adj neki egy pohár bort... Nem lehet apafej, nem kockáztathatom, anyagilag... — mondotta és már aludt is.

Elmentem a kocsmába is, ahol éjszaka ittunk. Mindjárt az udvaron kezdtem a szemlét. A pincér valóban kidobta az üveget. Pontosan olyan volt, mint amilyennek elképzeltem a pépet : fehér agyag, csillogó cserepekkel.

Az üveg alja, mintegy háromujjnyi magasságban, egyben maradt, nem tört el ; két-három repedés-csík szántotta végig mindössze. Felemeltem a földről. Félborospohárnyi sárral vegyes tej volt az aljára fagyva. Gondoltam, ezt meg lehet szűrni. Fogtam, elindultam vele haza.

Születésnapi mulatság ? Annak nem lesz mondható. De ha az asszony megissza, talán ma még nem pusztul el a gyerek.

Irodalmi Ujság

DECEMBER

Bokrok leselkednek rám a ködben,
mintha jönne valaki mögöttem.
Dérszakállú fák alatt reszket a [csönd,
a küszöbig nő az árnyék s egyre [több.
A zúzmara zizzenését hallani,
roppannak a bükknek bütykös ujjai
és a ködön át, a halálos, horpadt [jégkupoláról
kezemre hull egy sárga folt, az árva, [decemberi hold.

Flórián Tibor

*

SÚLYOS REPÜLŐGÉPSZERENCSÉTLENSÉG történt november 24-én Pozsony mellett. A Tabso Bolgár Légiforgalmi Társaság IL-18-as típusú repülőgépe, amely Szófia-Budapest-Prága-Berlin vonalon közlekedett a Kis-Kárpátok fölött lezuhant. A repülőgépen utazó 76 utas és 8 főnyi személyzet életét vesztette. A szerencsétlenségnek 16 magyar áldozata van. Minisztériumi tisztviselők, mérnökök és a prágai cselgáncsversenyre utazó 4 sportoló és azok edzője. A szerencsétlenség okának kiderítésére megindult a vizsgálat.

*

BABITS MIHÁLY szekszárdi szülőházát restaurálták. A Séd-patak partján fekvő épület négy szobáját a költő emlékét idéző tárgyakkal, dokumentumokkal rendezik be. A Babits-emlékházat a közönség számára is megnyitják.

*

AZ ELSŐ JAPÁN-MAGYAR nyelvtan és olvasókönyv rövidesen megjelenik. Az 500 oldalas nyelvtani mű szerzője Major Gyula, az Iparművészeti Múzeum helyettes igazgatója. Egyedülálló munkájához 2800 írásjelű japán írógépet használt.

*

A MAGYAR ÍRÓK SZÖVETSÉGE és a Művelődésügyi Minisztérium drámapályázatára a beadási határidőig 368 kézirat érkezett. A nagyszámú pályamunka miatt az eredményt, amelynek közlését november közepére jelezték, csak december 20-án fogják kihirdetni.

*

HEINRICH HEINE 2.500 oldalnyi levelezése és kézirata újra Párizsba került. Halálakor, 1856-ban, ezek az írások sokfelé elkerültek, majd Németországban összegyűjtötték őket. Innen került 1936-ban Izraelbe, majd Dél-Afrikába, hogy onnan ismét visszakerüljön Párizsba, a Bibliothèque Nationale-ba. Száztíz év kellett ahhoz, hogy ezek az írások párizsi utolsó lakásáról, ugyanannak az utcának másik oldalára, a Bibliothèque Nationale-ba, kerüljenek.

*

VIEIRA DA SILVA portugál származású festőművésznő nyerte el az idei Francia Nemzeti Művészeti Nagydíjat. Vieira da Silva 1908-ban született Lisszabonban, 1927 óta él Párizsban. Képei, amelyek sajátos keverékei az absztrakt és a figurális ábrázolásnak, a világ majd minden múzeumában láthatók. Férje Szenes Árpád, a magyar származású ismert festőművész.

FIZESSE ELŐ
barátainak, ismerőseinek
KARÁCSONYI AJÁNDÉKKÉNT
az
IRODALMI ÚJSÁGOT
21, rue des Acacias
PARIS-17e

ANDALUZIÁBAN Rainer Maria Rilke-pályázatot hirdettek, abból az alkalomból, hogy a költő 50 évvel ezelőtt ott töltött egy telet. A pályázat II. díját Kerényi Magda nyerte el.

*

LASCAUX világhírű barlangja, amelynek falain több mint 20.000 éves festmények láthatók, egyelőre zárva marad a közönség előtt. A mikroszkopikus algák okozta "zöld betegséget" ugyan megállították, de a "fehér betegség", a mészkiütés még mindig rongálja a festményeket, a szabad levegő beáramlásával. Amíg ennek ellenszerét nem találják meg a szakemberek, a városban csak a festményekről készült reprodukciókat tekinthetik meg az érdeklődők.

*

IFJABB SAMMY DAVIS világhírű néger színész emlékirata az európai könyvpiac érdekes eseménye. A szerző feltárja, hogyan lett a félszemű, csúnya, külvárosi gyerekből a világ egyik legjobban fizetett művésze.

KÜRTI PÁL színházi kritikus, a Belvárosi Színház volt rendezője, 69 éves korában Budapesten elhunyt. Közreadott egy jeles színháztörténeti munkát is "Világszínház két háború között" címmel.

A HAMBURGI WEDELL aukciósházban tartott árverésen a Grimm testvérek meséinek első kiadású, 1812-ben megjelent három kötetét 9.000 márkáért vették meg. Az 1827-1842 között megjelent 60 kötetes Goethe-kiadás 5.000 márkáért, az 1789-es kiadású "Római karnevál" 7.800 márkáért kelt el.

*

A FRANCIA LEVÉLTÁR igazgatósága Londónban a Sotheby aukcióján megvette azokat a könyvelési iratokat, amelyek a francia királyok napi kiadásaira vonatkoztak, I. Ferenctől XV. Lajosig.

*

KR. E. I. SZÁZADBÓL származó, feltűnően épen maradt 65 cm. hosszú, 15 kg. súlyú Bacchus-szobrot találtak a svájci Vaud-kantonban folytatott ásatásokban az ókori, római Aventicum romjai között.

*

AZ ELSŐ MAGYAR ORVOSNŐ, dr. Steinberger Sarolta 90 éves korában Budapesten elhunyt.

*

MAGYAR LAJOST méltatja születésének hetvenötödik évfordulóján a "Népszabadság" november 25-i száma. A cikkből megtudjuk, hogy "a tehetséges, igen művelt polgári újságíróból", hogyan lett kommunista forradalmár. Az 1919-es kommün után tíz évre ítélik, majd fogolycserével a Szovjetunióba kerül. Itt, mint pártfunkcionárius tevékenykedik. "A lázas tevékenységgel töltött élet a harmincas évek közepén tragikusan ér véget." A tragikus végről semmiféle közelebbi adatot nem közöl a lap. Az eddigi hasonló megemlékezések alapján úgy gondoljuk, hogy nem valami váratlan szívroham okozta a halálát, nem közlekedési baleset, nem önkezével fejezte be életét... általában ezt megszokták írni. Hát akkor, hogyan, miféle tragikus körülmények között halhatott meg Magyar Lajos ? Vajon hogyan fejezte be életét ? Erről nem beszél az emlékezés. Ki hitte volna, hogy ilyen szemérmes nép vagyunk ?

*

A VARSÓI GETTÓ felkeléséről, az 1943-as véres eseményekről ír könyvet Joe Hyams amerikai író. Hyams a kutató munka elvégzésére több hetet tölt Varsóban.

AZ IRODALMI ÚJSÁG összevont karácsonyi és újévi száma bővített terjedelemben december hónap közepén jelenik meg.

*

A WATERLOOI Magyar Egyetemisták Klubja Európában élő magyar fiatalok egyetemi tanulmányainak befejezését kívánja elősegíteni. Szükséges az angol nyelvtudás és az iskolai végzettséget igazoló hivatalos írás. Felvilágosítás : The Hungarian Students' Club of University of Waterloo, c/o J. Fulop, 109, Waterloo ST. Bridgeport, Ontario, Canada.

*

LINCOLN ÁBRAHÁM meggyilkolásának 102. évfordulóján, jövő év április 14-én, újra megnyitják a washingtoni Ford Színházat, ahol a merénylet történt.

*

GOEBBELS, a fasizmus vezérpropagandistája a háborúban filmet csináltatott Theresienstadtról, az egyik koncentrációs táborról. Kurt Gerron internált német rendezőt kényszerítették, hogy üdülőhelynek mutassa be a koncentrációs tábort. A felvételek befejezése után a rendezőt és munkatársait megölték. Most Walter Küttner filmet készít az igazi Theresienstadtról és Kurt Gerron tragédiájáról.

*

SZABÓ SAMU színművész hatvanhárom éves korában Pécsett elhunyt. Sokoldalú kitűnő színész volt, aki a klasszikus szerepektől kezdve a legmodernebb drámáig minden szerepet nagy gonddal és művészi intencióval alakított. Pályafutását 15 éves korában kezdte Hódmezővásárhelyen. Tagja volt a budapesti Nemzeti Színháznak is. A Pécsi Nemzeti Színházhoz 1949-ben szerződött. Művészi munkásságáért Kossuth-díjjal tüntették ki.

*

TOKIÓBAN felavatták az első japán állami színházat. A színház építésének és berendezésének költségei 10 millió dollárra rúgnak.

VERDI ARCHÍVUMOT és könyvtárat létesítenek Pármában. Az olasz könyvtárban Verdi művei mellett a vele foglalkozó, körülbelül 1700 kötet kap helyet, az archívumban pedig a zeneszerző leveleit és egyéb életrajzi dokumentumait helyezik el.

*

A LUDUS MAGISTRALIS brüsszeli latinista folyóirat közölte Dénes Tibor "Ovide ou l'exil" című tanulmányát.

*

A WALT DISNEY filmgyár egyik produkciójához több kuvaszt rendelt Magyarországról. A már eddig is ismert magyar pulik mellett a kuvaszok is kapnak filmszerepet.

*

JUHÁSZ GYULA költői nyelvének szókincsét feldolgozta Benkő László szegedi főiskolai tanár. Ez az első teljes magyar írói szótár, amely valamennyi előforduló szó értelmezésével, stilisztikai, nyelvtani minősítő rendszerezésével is foglalkozik. A költői szótárban 12000 címszó szerepel. Benkő tíz évig dolgozott a művön.

*

LENGYELORSZÁG a Fiat céggel kötött megállapodás értelmében, 1970-ben napi 200 Fiat-gépkocsit fog előállítani. A termelés 1968-ban kezdődik.

*

MARLENE DIETRICHET szerződtette egy müncheni filmproducer. Az önéletrajzi filmben önmagát kellett volna alakítania. Néhány lap állást foglalt a filmsztár szereplése ellen, — az ok, hogy Marlene Dietrich Hitler-ellenes propagandát folytatott a háborúban.

*

ANDRE BERGERON, a Confédération Force Ouvrière főtitkára, a szabad munkásszövetség hetilapjának, a "Force Ouvrière" vezércikkében meleg rokonszenvvel emlékezett meg a magyar forradalom tízéves évfordulójáról.

A BASELLANDI Magyar Egyesület december 3-án márvány emléktáblát helyez el a liestali kaszárnya kapuján. A kaszárnya tíz évvel ezelőtt számos Svájcba érkezett magyar menekült átmeneti otthona volt.

*

A BUDAPESTI Nemzeti Színház művészei megkoszorúzták a Kerepesi temetőben a színház tizenöt éve elhunyt három kiváló művészének, Gombaszögi Ellának, Somlay Arthurnak és Rátkai Mártonnak a sírját.

*

A WASHINGTONI "Congressional Record" ismerteti Thomas M. Pelly képviselő felszólalását, amely megemlékezett a magyar forradalom tizedik évfordulójáról. Pelly javaslatára a kongresszusi jegyzőkönyvbe felvették Auer Pál volt párizsi magyar követ "Magyarország tíz évvel ezelőtt" című írását.

*

"MAGYARORSZÁG politikai és gazdasági fejődése, 1956-1966" címmel százoldalas kötet jelent meg a "La documentation française" kiadásában, a "Notes et Etudes Documentaires" sorozatban. Az anyag első része a politikai, második része a gazdasági kérdéseket ismerteti s bő szemelvényeket ad, statisztikákat közöl hazai forrásokból. A tanulmányt Schreiber Tamás szerkesztette, Nicole Dethoor közreműködésével.

*

A FERENC FERDINÁND elleni szarajevói merényletről most készül a huszonkettedik film. Jugoszláviában forgatják, a merénylet színhelyén, francia-olasz-német koprodukcióban.

Megjelent
A MAGYAR FORRADALOM HANGJA
új kiadásban
a lemez a magyar rádióállomások eredeti adásaiból ad részleteket
Megrendelhető
az ár ($ 4.98) és a postaköltség (50 cent) beküldésével egyidejűleg e címen :
ADY RECORDS
P.O. Box 1005
WASHINGTON, D.C.
20013, U.S.A.

DRAMATURG-RENDEZŐ ; SZERKESZTŐ-ÚJSÁGÍRÓ
nagy gyakorlattal, állást keres. Ajánlatokat "kulturális szakember" jeligére a kiadóhivatal címére kérem küldeni.

HOLLOS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15
Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 172 Pitt Street. Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252. Caixa Postal 7943. Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hírlapiroda. St. Regnegade 26. Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton. 12. Rue de la Grange Batélière. Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L.P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16. Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés. 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

Megjelent
THINSZ GÉZA
ASSZONYÁLDÓ
Versek
Ára : kötve 20.—, fűzve 10.— svéd korona vagy annak megfelelő összeg.
Megrendelhető a szerzőnél : Sockerbruksgränd 18, Stockholm.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix

Irodalmi Ujság

XVII. évfolyam 19. szám — A MAGYAR IRÓK LAPJA — 1966. december 15.-1967. január 1.

KÖD ÉS KÖDÖSÍTÉS

"Várható időjárás kedd estig : a Dunántúlon felhős idő, szórványosan havas esővel, majd esővel. Kelzten csapadék nem valószínű. A Dunántúlon a köd felszakadozik, keleten még sok helyen megmarad". Ezt jelentette a budapesti Meteorológiai Intézet kedden, 1966. november 29-én, amikor a lapok a Magyar Szocialista Munkáspárt IX-ik kongresszusának megnyitásáról számoltak be.

Nagyjában tíz esztendővel korábban ezren meg ezren lépték át ködben, havas esőben, hófúvásban Dunántúl nyugati mezsgyéjét. Tartottak attól, hogy jelképes értelemben, Keleten a köd még hosszú időre megül. Ha azóta talán itt-ott kissé felszakadozott is, el nem oszlott. A Magyar Szocialista Munkáspárt IX-ik kongresszusa után sem.

Egyébként időváltozásra avagy szárazabban szólva : politikai fordulatta úgy se számított senki. De innen távolról, amikor tíz év alatt humorérzékünk felülkerekedett már indulatainkon, még a kongresszus voltaképpen tragikus látványa is inkább bohókássá válik. Mert a kiküldöttek, noha talán fojtogatta torkukat a köd, úgy tettek, mintha a valóság nem léteznék, mintha sugárzó napsütésben, derűs délszaki ég alatt ünnepelhetnék az elképzelhető világok legjobbikát. Mintha nem látnák, hogy a király meztelen.

A "mintha" filozófiája

Úgy tűnik, a kongresszus résztvevőit nem Vladimir Iljics Lenin ihlette meg, hanem a német kantiánus Hans Vaihinger könyve: az "Als-Ob" filozófiája — a "mintha" filozófiája. Hiszen eszerint — kissé, persze, vulgarizálva, miként Marxot illik — a gondolkodás eredetileg a létért való küzdelem szerszáma csupán, biológiai funkció ; nehézségeinek legyűrésére pedig olyan feltételezések szolgálnak, amelyek ellentmondanak a valóságnak, sőt, sokszor egymásnak is. Ezek a feltételezések, ezek a mesterséges és tudatosan hamis fogalmi képletek alkotják az irreális "Als-Ob" — a "mintha" — világát és válnak a gondolkozó személy létfenntartásának eszközeivé.

A budapesti kongresszusról szóló jelentések olvastán a "mintha" filozófiája diadalának lehettünk tanúi. Hiszen a létért folyó küzdelemnek legkevésbé sem *"új mechanizmusa"* jutott érvényre, amikor a rendszer vezetői ilyesmiket enunciáltak : *"Nagyszerű munkásosztályunk vezetésével népünk egyre növekvő egységbe forr össze"* (Kállai Gyula). *"Társadalmi rendszerünk szilárd alapokon nyugszik, hazánkban rend és jogbiztonság van"* (Kádár János). *"... a párt útján a munkásosztály kormányoz, gyakorolja a hatalmat"* (Kádár). *"Bármely feiekezethez tartozó hívők szabadon gyakorolhatják vallásukat, hátrányos megkülönböztetésben nincs részük"* (Kádár). *"Pártunk eszmeileg, politikailag egységes"* (Kádár).

Aki végigrágta magát a beszámolók betűrengetegén, százszámra idézhetné az ilyen és hasonló szólamokat, a rendszer vezetői iétért való küzdelmének mesterséges, tudatosan hamis fogalmi képleteit: a világ és önmaguk ámításának tragikomikus kísérleteit. De céltalan volna a délibábos liturgiánál elidőznünk, legföljebb — megilletődés nélkül — szánhatjuk a szónokokat és némi megilletődéssel kényszerű hallgatóságukat.

Realitások

Akadnak azonban kevésbé egyrétű jelenségek is a fennmaradásért folyó küzdelemben, Kádár János például megnyitó beszédében tüzesen támadta a Német Szövetségi Köztársaságot, holott Magyarország nyugati külkereskedelme éppen Nyugat-Németországgal a legintenzívebb. A párt főtitkára úgy rohant ki az amerikai imperialisták ellen, mintha 24 órán belül hadat akarna üzenni nekik, holott éppen 24 órával beszéde előtt nyilvánosságra hozták, hogy a Magyar Népköztársaság és az Egyesült Államok, washingtoni, illetve budapesti követségét — annak rendje és módja szerint, tehát kölcsönösségi alapon — nagykövetségi rangra emelte.

A többi nyugati ország is megkapta a magáét. *"Tovább mélyült a kapitalizmus általános válsága"* — jelentette ki Kádár és megemlítette: — *"a Közös Piac országaiban az ipari termelés évi emelkedése 7.2 százalék volt."* Majd folytatta szónoklatát és amikor néhány óra múlva úgy vélhette : hallgatói már elfeledték, hogy kitűnő értesülése szerint az általános válsággal küszködő kapitalisták csupán évi 7.2 százalékkal képesek ipari termelésüket növelni, Kádár a magyar gazdasági életről szólva megállapította : *"Az ipar gyors fejlesztése, súlyának növelése a gazdaság össztermelésében a jövőben is szükséges. A terv szerint öt év alatt 32-36 százalékkal nő az ipari termelés."*

Ha tehát teljesítik is a tervet — amiben egyelőre bárki jogosan kételkedhet —, a magyar ipari termelés egy évi átlagra átszámított növekedése nem érné el a tovább mélyülő válsággal birkózó közös-piaci országokét. Pedig a nyugatiak szélesebb ipari bázisa következtében a termelés 7.2 százalékos növekedése sokkal jelentősebb, mintha a szűkebb ipari bázisú Magyarország termel ugyanennyi százalékkal többet.

Ezért azután : *"A következő években egyes cikkek termelői árát emelni kell, másokat csökkenteni. A termelői árak változása bizonyos esetekben és mértékben a fogyasztási árakat is érintheti"* (Kádár). Bizonyosra vehetjük : érinteni fogja. Hiszen éppen az a cél, hogy érintse, hogy a fogyasztói árak emelésével — mint idén is — az államháztartás balfogásait, adósságait és politikai célú költekezését a magánháztartás fizesse meg.

Mihelyt tények, adatok kerülnek az asztalra a "mintha"-szólamok mögül átsüt a valóság : romlik a magyar gazdasági helyzet, süllyed az életszínvonal. *"Gazdasági növekedésünk a korábbi évekhez képest lassúbbodott"* — ismerte el Kádár és ezúttal nem mutatkozott Vaihinger tanítványának.

Nem csoda, ha ilyen körülmények között, ilyen kilátások mellett, aki teheti, belenyúl a közös kasszába. A Központi Ellenőrző Bizottság jelentette a kongresszusnak : *"Korrupció, gazdasági károkozás miatt a négy év alatt 4.961 párttagot kellett felelősségre vonni."* Ezek aligha voltak a "mintha" filozófiájának hívei. Nemcsak úgy tettek, mintha eltulajdonítanának valamit, de tiszteletre méltó egyértelműséggel loptak. A ő esetükben valóban a "lét határozta meg a tudatot".

Pénzek elkezelésére, értékek eltulajdonítására azonban nincs mindenkinek módja Az ilyen közemberek kapitalista országokban talán szakszervezeteikbe vetnék bizalmukat, hogy majd magasabb bért csikarnak ki munkaadójuktól. De a népi demokrácia fejlődése ezeket az avatag módszereket túlhaladta. Gáspár Sándor kongreszszusi beszédéből idézünk : *"A mi viszonyaink között az érdekvédelmi tevékenység új tartalmat kap a szakszervezetek munkájában. Ha érdekvédelmi tevékenységről beszélünk, elsősorban arra gondolunk, hogy szakszervezeteink állandóan munkáshatalmunk erősítésén dolgoznak."* Újra a "mintha" délibábján ringatózunk ; hiszen a "munkáshatalom" fogalmi képlete alatt valójában az állam értendő, az államkapitalizmus : a munkaadó, akinek vagy amelynek "erősítésén" a munkások érdekvédelmi szervezetei "állandóan dolgoznak". Úgybuzgóan, odaadóan dolgoznak és így, persze, nem érnek rá arra, hogy tagjaik számára legalább sztrájkjogot biztosítsanak. A szomszédos Jugoszláviában van sztrájkjog. Viszont a magyar munkások legutóbb tíz évvel ezelőtt sztrájkoltak, méghozzá országosan. Vajon akkor is Kádár munkásuralmát kívánták erősíteni ?

Sajátos történelmi körülmények

A forradalom idején Kádár a többpártrendszer rendíthetetlen hívének vallotta magát. Úgy tűnik, jelenét igyekezett múltjával kibékíteni, amikor kifejtette : *"Mint a nemzeközi tapasztalat bizonyítja, a szocializmus elvileg több párt működését is lehetővé teszi. Nálunk történelmileg úgy alakult, hogy egy párt, a munkásosztály forradalmi pártja működik, ez vezeti a társadalmat."* Csak annak magyarázatával maradt adós, miképpen és miért "alakult úgy nálunk", hogy csak egy párt működik ? Valószínűleg föltételezte: ezt úgyis mindenki tudja.

A főtitkár állandó, de az eredeti szöveget bőbeszédűbben parafrazeáló visszhangja, Kállai Gyula miniszterelnök így tódította meg Kádár szavait : *"A szocializmus építése több párt együttműködésével is lehetséges. Sajátos történelmi körülményeink folytán nálunk 1948 után megszűnt a többpártrendszer s fejlődésünknek ugyancsak sajátos vonása volt, hogy a többpártrendszer visszaállításához mindig a hazai és nemzetközi reakció fűzte reményeit."*

1956. november 1-én reakciós, hazai reakciós volt tehát Kádár is, mert ekkor még reményeket fűzött a többpártrendszer visszaállításához. A mai és akkori főtitkár a "harmadik út" politikáját Bruno Tedeschi olasz újságírónak így vázolta : *"Nem inspirálja sem a Szovjetunió kommunizmusa, sem más kommunista ideológiák, ismétlem : ez magyar nemzeti kommunizmus."* Tedeschi : *"Vajon ez a kommunizmus demokratikus módon fog fejlődni?"* Kádár : *"Ez jó kérdés. Lesz ellenzék és nem lesz diktatúra. Ez az ellenzék hallathatja majd szavát, mert Magyarország nemzeti érdekét viseli szívén, nem pedig a nemzetközi kommunizmusét."* ("Il Giornale d'Italia", 1956. november 2.)

Horthy tengernagy idejében a folyvást emlegetett "különleges földrajzi helyzet" tette lehetetlenné a valódi demokráciát, de — korlátozottan ugyan — mégis módot adott több párt működésére, parlamenti képviseletére. Viszont a "sajátos történelmi körülmények" között már csak egy párt élhet, virulhat, De legalább olyan párt ez, amilyet Kádár János tíz évvel ezelőtt kívánt ? Olyan párt, amelyet nem inspirál a Szovjetunió kommunizmusa, sem más kommunista ideológiák ? Olyan párt, amely Magyarország nemzeti érdekeit viseli szívén, nem pedig a nemzetközi kommunizmusét ? Bizonyára ilyen, mert különben — ugye — a következetes Kádár János nem főtitkára, de még tagja sem lehetne.

Ez a párt annyira bevált, hogy a magyarok minden igényét kielégíti. *"A tömegek odaadó alkotómunkája és pártunk iránt megnyilvánuló mélységes bizalma igazolja, hogy népünk túlnyomó nagy többségében nincs semmiféle igény más pártok létezésére"* — mondotta a kongresszuson Kállai.

A Magyar Kormány könnyen eloszlathatna minden kínos kételyt, vajon Kállainak igaza van-e avagy ő is csak elkalandozott-e a "mintha" tudatosan hamis világában ; eloszlathatna minden gyanút, ha megkérdezné Magyarország lakosságát : van-e igénye más pártok létezésére ? Persze, az eredmény csak akkor lenne megnyugtató, ha ezúttal a szavazás úgy történnék, hogy mindenki bemegy a fülkébe, akár mélységes bizalmat érez a kommunista párt monopóliumában, akár a többpártrendszer híve, nem pedig olyképpen, hogy aki a rendszer mellett foglal állást tüntetőlegesen [illegible] a társadalom [illegible] tára, dobja céduláját az urnába és csak az vonul a függöny mögé, akinek — bármily hihetetlen — többpártrendszerre van igénye : de mialatt titkosan gyakorolja állampolgári jogát, az ellenőrök — ugyancsak titkosan — feljegyzik nevét, lakcimét és a teljes biztonság kedvéért, anyja nevét is. Emellett talán az se ártana, ha a szavazatszámlálást nem maguk az érdekeltek és bizalmasaik végeznék.

☆

Ilyen népszavazás nemcsak kínos gyanúkat, kételyeket oszlatna el, de menten levenné a gondot a Magyar Szocialista Munkáspárt válláról, hogy miként "fejlessze" a demokráciát. Talán kiderülne, hogy diktatúra nem "fejleszthetí" a demokráciát — csak utat engedhet neki.

Mennyivel színesebb, érdekesebb lenne a magyar kommunisták kongresszusa, ha a vezetők követnék a jugoszláv példát és — miként a Szlovén Szövetségi Köztársaság Kormánya — lemondanának a hatalomról, ha törvényes módon leszavazzák őket. Amíg azonban ez a lehetőség csak reakciós vágyálom, ellenforradalmi kívánság, demokráciaellenes áhítozás, addig a magyar kommunisták kongresszusai ezután se lesznek izgalmasabbak a ma kezünkbe került múltheti időjárásjelentésnél.

Szász Béla

1966. KARÁCSONYI ÉS 1967. ÚJÉVI SZÁMUNK TARTALMÁBÓL

Szász Béla : Köd és ködösítés (1. old.)

Enczi Endre : Ügyészek és vádlottak (3. old.)

Dr Paál János : Emlékezés Sántha Kálmánra (4. old.)

Cs. Szabó László : Vízkereszt (5. old.)

Határ Győző és **Tamás László** könyvkritikái (6. old.)

Méray Tibor: A falanszter árnyékában (7. old.)

Fenyő Miksa : Két regény — két élet (8-9. old.)

Gömöri György az abortuszproblémáról (10. old.)

Nádor György : Egy Arany-epigramma (11. old.)

Csécsy Magda : Két partraszállás (12. old.)

Faragó László Silone új könyvéről (13. old.)

Hanák Tibor : Akik kimaradtak (14. old.)

Halász Péter tárcája : Az unoka (15. old.)

Bakucz József, Fáy Ferenc, Forrai Eszter, Handi Péter, Makkai Ádám, Nyéki Lajos és **Vitéz György** versei

Az Idő Sodrában, Levelek a szerkesztőhöz, Glosszák, Hírek

Az IDŐ Sodrában

A budapesti pártkongresszus margójára

A KÍNAI KÉRDÉS ÉS VIETNAM

"Egyre jobban érlelődnek a feltételek, hogy a kommunisták ismét közösen vitassák meg a kialakult helyzetet és a nemzetközi kommunista mozgalom feladatait" — mondotta Budapesten Brezsnyev, ama kommunista csúcsértekezletről, amelyet a Szovjetunió a kínai vezetők kollektív elítélésére kíván összehívni. A színfalak mögött Brezsnyev élénk korteskedést folytatott, hogy minél több pártot nyerjen meg az orosz elképzelésnek. És valóban, a bolgár pártkongresszus óta újabb kilenc párt kötelezte el magát a szovjet terv mellett.Ám az értekezlet megtartását pillanatnyilag csak 46 párt helyesli, de ez még nem alkot "jelentékeny többséget", miként Brezsnyev mondotta. A budapesti kongresszuson 32 párt-delegátus szólalt fel. Közülük 18 a szovjet javaslat mellett. 14 kiküldött nem foglalt állást, azaz nem helyesli a tervezett konferenciát vagy legalábbis vonakodik állást foglalni. Le Duc Tho Észak-Vietnam kiküldöttje háláját fejezte ki a kommunista pártok — köztük a kínai kommunista párt — segítségéért, aztán végighallgatta a Pekinget támadó beszédeket, de az értekezletet ő sem említette. Pedig — Brezsnyev szerint — a konferencia főcélja, hogy Vietnam segítését összehangolja. Furcsa lenne, ha a Vietnam érdekében összehívandó találkozón Vietnam nem kívánna részt venni, de mégis összehívnák az érdekelt érdekében — ám kívánsága ellenére.

KRITIKA ÉS ÖNKRITIKA

"Sajnos előfordul az is, hogy néhány vezető politikailag bizonytalan vagy tehetségtelen emberekkel veszi körül magát, az őszinte, jóindulatú elvtársi bírálatot pedig elfojtja, sőt, nem egyszer burkolt formában megtorolja". (Biszku Béla.)

RÉVAI SZELLEME

"Garai Gábor kiemelte, hogy a döntő lépést irodalmunknak az elszigeteltségből való kitöréséhez a Szovjetunió testvéri barátsága, a szovjet költők és írók segítsége je-
[illegible] (Magyar [illegible] 1966. december 3.)

A LEGJOBB MONDÁS

Szirmai István — noha akaratlanul — alaposan kioktatta a kongresszust, amikor "Lányomnak szólok, a menyem is értse" módján kijelentette : *"A gondolatot azonban nem lehet puskagolyóval kilőni az ember fejéből, a gondolatszegénységet nem lehet erőszakkal pótolni."*

V.

Nyugtalanság a lengyel értelmiség körében

Leszek Kolakowskinak, az ismert lengyel filozófusnak kizárása a lengyel Kommunista Pártból a varsói értelmiségi körökben igen élénk visszhangot váltott ki. Megbízható források szerint tizenöt értelmiségi levelet intézett a lengyel párt Központi Bizottságához, amelyben mértéktartóan, de határozottan kijelentették, hogy a párt újabb kulturális politikája nyugtalansággal tölti el őket.

A levél aláírói között ott látható a "Nowa Kultura" című folyóirat több régi munkatársa, mint például Tadeusz Konwicki szövegkönyvíró és rendező vagy Viktor Woroszylski költő és esszéíró, aki 1966. februárjában Moszkvában megírta a hithű szocialista ember belső drámájáról való egyik legmegrázóbb művet, a "Nyersanyag egy életrajzhoz"-t. A hírek szerint a levelet aláírta Korst Slucki író, Beylin, a filozófus, Grzeszczak, az ifjú költő, a "Költészet" című havilap szerkesztője, sőt, legnagyobb meglepetésre, a Gomulka-párti hetilap, a "Polityka" irodalmi rovatvezetője Drewnoski is. De a meglepetések tovább folytatódnak, hiszen a petíció szerzői között ott találjuk a ma már hatvanadik éve felé járó párthű írót, az 1952-es állami díjas Julian Stryjkowskit és társát, Igor Newerkyt is, akinek művét, a "Börtönemlékek"-et a sztálini korszakban mint a szocialista realizmus legszebb lengyel termékét emlegették.

Nem sokkal az idézett levél után Richard Matuszewski, a "Kuznica" című, Jan Kott alapította Lodz-i marxista-humanista folyóirat és a "Nowa Kultura" egykori munkatársa külön feliratot is intézett a Központi Bizottsághoz. Végül, a legfrissebb hírek szerint, további négy művész, köztük Pominowski kritikus és szövegkönyvíró, hasonló értelemben tiltakozott a pártvezetőségnél. Az emlékezetes 1964-es petíciót, a "harmincnégyeknek" a cenzúra és a könyvkiadói politika ellen tiltakozó levelét pártonkívüliek is aláírták ; a mostani tiltakozók viszont valamennyien a varsói pártszervezet tagjai.

Hírünk van arról is, hogy egy másik fiatal lengyel filozófustól, K. Pomiantól, Kolakowski barátjától és tanítványától szintén megvonták párttagsági könyvét. Az intézkedés eléggé meglepő, hiszen akik az október 21-i egyetemi ülésen részt vettek, mind megerősítik, hogy míg Kolakowski kényes politikai kérdéseket feszegetett, Pomian mértéktartó felszólalásában csak a lengyel ifjúság néhány gondjára tért ki.

Alighogy a tiltakozó leveleket megkapta, a lengyel pártvezetőség nem késett a válasszal. Az aláírókat egyenként egy bizottság elé idézték, ahol a politikai bizottság három taggal képviseltette magát. Drewnoski és Greszczak még simán megúszta az ügyet, de Igor Newerky magától visszaadta tagsági könyvét, a többieket pedig időlegesen felfüggesztették párttagságuk és az eddig liberális többséggel rendelkező varsói Írószövetségben viselt tisztségük alól.

L.M.

Őszi kém-kiállítás

SZTÁLIN URALMÁT — egyebek között — a kém-hisztéria jellemezte. Ez egyrészt természetes következménye volt a rendőrállam metabolizmusának, másrészt viszont tudatosan szították. Szították pedig azért, hogy a retteges és meghunyászkodás légkörében a diktatúra könnyebben törhesse meg az önkényesen gondjaiba vett nyáj gerincét.

Egynéhány jel arra mutat, hogy most Magyarországon — mesterséges lélegzéssel — ismét élesztgetik a sztálini idők rémét : a kémhisztériát. Idén ősszel még kémkiállítást is rendeztek. A fővárosi és vidéki sajtó persze oldalas cikkekben számolt be a kiállításról, amelyet feltehetőleg végigjárt néhány budapesti érdeklődő. De az újságok milliókhoz jutottak el és milliókat figyelmeztettek : Jó lesz ám vigyázni, mert az ÁVO, illetőleg az ÁVH (sajnos — vagy hála Isten — nem tudom, mi a neve a régi ÁVO és a mai kormányzat szerelemgyerekének), szóval : az ÁVO újra él, éberkedik, zsarol, besúgókat szervez és provokál.

Minden valószínűség szerint akadt a budapesti kém-kiállításon autentikus anyag is, hiszen elképzelhetetlen, hogy amikor a keleti tömb minden egyes nyugati követsége egy-egy diplomáciai kiváltságot élvező kém-iroda, a nyugatiak ne iparkodjanak szintén értesüléseket szerezni a Szovjetunióban, Kelet-Európában, Kínában, még ha nemzeti jövedelmük arányában, jóval kevesebbet költenek is hírszerzésre, mint a kommunista uralom alatt álló országok.

AMENNYIRE AZONBAN a lapok beszámolóiból kiderül, az autentikusnak tekinthető adatok szánalmasan gyatrák voltak. Silányságuk és a tartalom pótlására hivatott retorika, még akkor is meghökkentő, ha feltételezzük, hogy az ÁVO — kézenfekvő okokból — nem kürtöli világgá legfontosabb értesüléseit. Sokkal érdekesebbek azonban a titkosrendőrség műhelyében honi fogyasztásra gyártott termékek, mert ezek az ÁVO dicsőséges éveit idézik fel és híven követik a jól ismert műperek rendezőmódszereit, szövegkönyveiknek stílusát. A jámbor külföldi közvéleménykutató íveket például a kiállítás kalauzai a nyugati "hírszerzőszervek" fegyvertárába utalják, az ívek szinte naiv kérdéseiben pedig "körmönfont módszert" szimatolnak ; ilyen megvilágításban persze a diákoknak ösztöndíjat nyújtó intézmények is a nyugati hírszerzés "fedőszervei" válnak.

Ugyan ki ne ismerne rá a következő idézetben Rákosi haladó hagyományaira ? A kiállítás főkalauza kijelentette : az amerikaiak *"ördögi terveket dolgoztak ki arra, hogyan akarják a gátak felrobbantásával, bombázásával a békés vietnami lakosságot árvízzel elárasztani s gyalázatos terveiket naponta ismétlődő bombatámadásokkal végre is akarják hajtani. Mindez nagyon fontos figyelmeztetés : az Egyesült Államok imperialista uralkodó körei a mi magyar népünknek is ezt a sorsot szánták."* Ezek a szavak az őszi kém-kiállításon hangzottak el — talán akaratlan, talán szándékos iróniával — alig 10 esztendővel azután, hogy az amerikai bombatámadásoktól annyira féltett "magyar népünk" fővárosát az oroszok félig rommá lőtték.

Efféle szónoklatok aligha tartanak igényt arra, hogy bárki elhigyje őket. Céljuk sokal kísértetiesebb. Éppen abszurditásukkal akarnak hatni, mint annak idején a műperek mondvacsinált fordulatai, amelyek gyanútlan kávéházi fecsegéseket összeesküvésekké rangosítottak, a felületes társadalmi érintkezést meg "kapcsolattá", majd újabb fordulattal "kém-kapcsolattá" bűvölték. Ám az ilyen légbőlkapott, bizonyítatlan és képtelen állítások a népi demokráciák rendőrnyelvén félreérthetetlen fenyegetést tartalmaznak : Téged is megvádolhatunk ám, egyébként bizonyíthatatlan, sőt, képtelen bűncselekményekkel, rettegj hát, hunyászkodj meg. Hiszen tudod, hogy mi tudjuk : nem esküdtél össze, nem kémkedtél, nem szabotáltál ; tudjuk azt is, hogy tudod, mi is tudjuk, az oroszok és nem az amerikaiak támadták meg Budapestet, de lám, már a cipőjükbe tolhatunk ilyen terveket. Vigyázz hát te is, jobb ha a vállad közé húzod nyakadat, jobb, ha meg se mukkansz.

A TÉLNEK elébe néző Magyarországon nem látszik merőben akadémikusnak az ilyen fenyegetődzés, hiszen idén a marhahús, a disznóhús 30-50 százalékkal drágult, felment a tüzelő ára és csupán tavasztól őszig 20 százalékkal emelkedtek a megélhetési költségek. De nem így a bérek.

Olyan munkásállamban, amelyben a dolgozóknak nincs sztrájkjoguk sem, egyszerűbb és olcsóbb a magától értetődő elégedetlenségnek megfélemlítéssel, nem pedig a jogos igények kielégítésével elejét venni. Megfelel ez Kádár János gyakorlatias észjárásának, dicséretesen takarékos természetének is.

T. E.

Kormányválság Jugoszláviában

A kommunista országok történetében ritka, sőt egyedülálló eseménynek lehettünk tanúi : Szlovénia kormányának le kellett mondania, mert a képviselők leszavazták.

A kormányválságot egy törvényjavaslat robbantotta ki, amely a társadalombiztosítónak nyújtott állami hozzájárulást kívánta csökkenteni. A jugoszláv törvényhozás értelmében a szöveget az öt Ház közül legalább kettőnek kellett megvizsgálnia. A Köztársasági Tanács minden kifogás nélkül jóváhagyta ; az egészségügyi és társadalmi kérdések Tanácsa viszont elvetette a törvényjavaslatot. A viharos vita végén Szmolej, a köztársaság miniszterelnöke felvetette a bizalmi kérdést. A Parlament 44 szavazattal 11 ellenében és 3 tartózkodással megvonta bizalmát a kormánytól.

A szlovén kormányfő előzőleg kijelentette, hogy a kérdéses törvényjavaslatnak rendkívüli jelentőséget tulajdonít. A társadalombiztosító deficitje 1966-ban igen nagy összegre rúgott. De egyébként is, Szmolej, aki előzetesen a Nemzeti Bank igazgatója volt, többször hangoztatta, hogy a pénzügyi egyensúly helyreállítása és a másfél éve meghirdetett gazdasági reform sikere érdekében szigorú intézkedéseket kell foganatosítani. Ezek után nem meglepő, hogy Ljubljanában a két felfogás képviselői szembe kerültek egymással.

A megfigyelőknek az a véleménye, hogy hasonló jellegű válság kirobbanása már jó ideje várható volt valamelyik jugoszláv köztársaságban. Mivel hivatalosan is elhangzott, hogy a Kommunisták Ligája megszűnt az országot egyedül vezető párt lenni, s a nemzeti szuverénitás letéteményese a Parlament lett, érthető, hogy a képviselők szeretnének élni jogaikkal. Hírek voltak már eddig is arról, hogy a parlamenti bizottságokban heves viták-ra került sor, s ezen a szinten a miniszterek többször nem tudták érvényesíteni akaratukat.

A bíráló kedv a bizottságokból hamar eljutott a parlamenti ülésekre is : hiszen ha valamelyik képviselő a bizottságban ellenzett egy javaslatot, a Parlament plenáris gyűlésén nehezen szavazhatott másképp. Nemrégiben még Jugoszláviában is, akárcsak az összes többi kommunista államban, ez az örök formula volt érvényben : "az egybegyűltek kézfelemeléssel, egyhangúlag elfogadták a javaslatot". Egy idő óta azonban a viták beszámolóiból eltűnt ez a fordulat. Ma már Jugoszlávia kilenc parlamentjében — a szövetségi Parlamentben, a hat köztársasági Parlamentben és a két autonóm terület Parlamentjében — mindig akadnak képviselők, kik a kormány törvényjavaslatai ellen szavaznak. Az ő esetükben persze nem szervezett ellenzékről van szó, más kérdésben, külön-külön, szavazhatnak a kormány mellett is. A legutóbbi napokig ez az alkalmi ellenzék mindig kisebbségben volt, többségbe először Ljubljanában került.

A ljubljanai "incidens" meglehetősen híven tükrözi a jugoszláv rendszer ellentmondásos fejlődését. A helyzetet bonyolítja az, hogy a Jugoszláv Alkotmány csak a miniszterek lemondását ismeri, a kormány leszavazására nincs cikkelye. További bonyodalom forrása az is, hogy a politikai kérdésekben mérvadó Köztársasági Tanács a törvényjavaslatot megszavazta, az ellene szavazó Társadalmi Tanácsnak viszont, legalábbis elméletben, nincs joga beleszólni a miniszterelnök megválasztásába. Szmolej miniszterelnök tehát tulajdonképpen a helyén is maradhatna. Akkor viszont a társadalombiztosításra vonatkozó tervét nem tudná megvalósítani, s így, végső elemzésben, lemondása mégiscsak indokolt. Az eseménynek mindenesetre az is tanulsága, hogy az alkotmányjog jugoszláv szakértőinek sürgősen meg kell vizsgálniok, hogyan lehet az alapvető törvényeket az új valósággal összeegyeztetni.

K.N.

Rodézia

Harold Wilson saját baloldalának rosszallását is vállalva, sokáig békés megoldást keresett Salisbury-vel, de Jan Smith végül hajthatatlannak bizonyult. Wilson bizonyára tévedett is, amikor abban bizott, hogy a rodéziai miniszterelnök honfitársaival el tudja fogadtatni a London felkínálta kompromisszumot. A négyszemközt folytatott diplomáciai megbeszéléseknek nem lehet gyakorlati eredménye akkor, ha az egyik kormányfő csak a gyarmatosítók érdekeinek megtestesítője, s játékszere csupán azoknak, akik hatalomhoz juttatták.

Smith tehát felégette maga után a hidat s most várható, hogy az ENSz-ben tett angol nyilatkozat után kikiáltja a rodéziai "köztársaság"-ot, melyet még formális szálak sem kötnek majd az Angol Birodalomhoz. A salisbury-i lázadás óta a válság átalakult egyszerű erőpróbává, amely a békés megoldás kudarca után egyre nyugtalanítóbb mértéket ölt.

Igaz, Harold Wilson kijelentette, hogy az Egyesült Nemzetek égisze alatt vezetett gazdasági megtorlás nem jelenti azt, hogy Rodézia kikerülne Nagy-Britannia kizárólagos felelőssége alól. Anglia a nemzetközi szervezettől csak támogatást kér a művelethez, melynek ellenőrzéséről nem kíván lemondani. Wilson azt is hangoztatta : nem óhajtja, hogy a válság kiterjedjen egész Dél-Afrikára, s megrontsa a viszonyt az Egyesült Királyság egyik legmegbízhatóbb ügyfelével, a Dél-Afrikai Köztársasággal.

Ám nagymértékű derülátásra van szüksége annak, aki a munkáspárti miniszterelnök magabiztosságában osztozni kíván. Mihelyt az Egyesült Nemzetek alapokmányának hetedik fejezetében szereplő megtorló intézkedés megkezdődik, a rodéziai ügy, akár akarja London akár nem, nemzetközi jelleget ölt Ez pedig egyben azt jelenti, hogy a válság esetleges kiterjedését az Angol Kormány még nehezebben tudja megakadályozni.

A dél-afrikai kormány Smith-t mérsékletre intette ugyan, de ez még nem jelenti azt, hogy belső zavargások nélkül ellenségei táborához tudna csatlakozni. Ha a Rodézia ellen hozott szankciókat alkalmazni akarják azokra az államokra is, amelyek az ENSz jelszavának nem engedelmeskednek, nem sokat kell várni arra, hogy a válság Dél-Afrikát is elérje. Mindenesetre az angol üzleti és kereskedelmi körök aggodalommal gondolnak erre az eshetőségre s washingtoni társaik szintén nem látják rózsásnak a helyzetet.

Korántsem csekélyek tehát azok az érdekek, melyek most kockán forognak. A kérdés csak az : meddig hajlandó elmenni az Angol Kormány s azok, kik eddig rodéziai politikájában elvileg támogatták, hogy a mintegy négymillió afrikai jogait megvédje az alig kétszázhúszezer gyarmatosítóval szemben ? A válasz egyáltalában nem látszik könnyűnek.

R. G.

A KÖZELJÖVŐBEN JELENIK MEG
MAKKAI ÁDÁM
verseskötete
SZOMJ ÉS ECET
Kolozsvári Pál rajzaival
az Amerikai Magyar Írók (Los Angeles) kiadásában

Ára postaköltséggel együtt : 3.30 US $ vagy ennek megfelelő összeg

Megrendelhető : Amerikai Magyar Irók. 757, Ocean Avenue, Apt. 107 SANTA MONICA, Calif. 90402.

Magyar Kultúrközpont M.T.
NOVÁK RUDOLF
magyar könyvkereskedése
Wien I. Köllnerhofgasse 4.
Közel 50 éve a magyar kultúra szolgálatában
SZÉPIRODALOM
SZAKKÖNYVEK
HANGLEMEZEK
Mind az öt világrészbe szállítunk könyveket
Kérje ingyenes katalogusunkat !

ÜGYÉSZEK ÉS VÁDLOTTAK

SZOMORÚ FELADAT és fárasztó kötelesség, ha arra kényszerülünk, hogy igaztalan támadások, hasznossági és főleg politikai haszonból konstruált vádak ellen védekezzünk. Megalázó és emberhez méltatlan, ha a valóságot és tényeket valótlanságok, hátmögötti hamis okoskodások, cinkelt érvek cáfolatára kell fordítani.

Nekem már régen gyanús — s már Kafka ismerete előtt is homályosan éreztem —, hogy az osztálytagozódáson túl van még valami veszedelmes és kíméletlen megoszlása is a világnak. Ez a néhány milliárd ember, akik a gravitációs törvény alapján lézengenek vagy tevékenykednek itt, s bár különböző társadalmi és anyagi helyzetben élnek, felrúgva minden társadalmi és gazdasági törvényt, két csoportra oszlanak. Az ügyészek és a vádlottak tömegére. Hogy ki az ügyész és ki a vádlott ? Ez részben alkati, részben szereposztási vagy szerepvállalási buzgalomtól függ. Ezek a kategóriák néha felcserélődnek. A társadalmi változások, egyéni sorsok alakulása idézheti elő ezt a változást. Általában egy életen át senki sem lehet ügyész, vagy vádlott.

Mindenesetre vigasz lehet a világmindenség számára, eljön az idő, amikor a tények, a jó szavak és jó szándékok erősebben hatnak, mint az alaptalan vádakkal kikényszerített védőbeszédek.

Ezekben a hevenyében felvázolt mondatokban, helyes vagy helytelen elméletben mindenképpen sok a fontoskodás, a világmindenséget átfogó próféciák nagyképűsége, ha erről és csak kizárólag erről lenne szó. De hadd leplezzem le mindjárt önmagamat, — tulajdonképpen nem is erről akarok beszélni, csak a zavarban lévő ember köntörfalazásával kezdem, aki előbb a világháborúk eget-földet megrázó borzalmairól beszél, hogy utána nyugodt lélekkel, szemérmességének épségben tartásával rátérhessen a rossz szomszéd okvetetlenkedésére, periódusonként visszatérő kötekedéseire.

BESZÉLJÜNK mindjárt világosabban. Az emigrációról vagy otthoni finom megkülönböztetéssel szólva : az emigrációról és a disszidensekről, illetve az emigráns és disszidens írókra szórt vádakról lesz szó. Figyeljük meg : nem az emigráns vagy disszidens írók irodalmi munkásságáról, hanem azok magatartásáról, pontosabban és hazai terminológiával élve : hogyan viszonyulnak a magyar irodalomhoz. Konklúziójuk röviden, egy szóban összefoglalva : sehogy. Esetleg még egy szóval súlyosbítva : ellenségesen.

Ezt állapítja meg a "Kritika" című Budapesten megjelenő folyóirat októberi számában Simó Jenő. A cikk írója magas hivatali állást tölt be. A Könyvkiadói Főigazgatóság igazgatója, s így megállapításait hivatalos rangja is súlyosbítja, — ha nem is hitelesíti.

Vádja, hogy az emigrációban élő írók, lektorok, fordítók nemhogy segítenék a magyar irodalom külföldi megjelenését, hanem egyenesen akadályozzák, — nem új. Ebben az ügyészi szerepben néhány évvel ezelőtt Sőtér István egyetemi tanár, író, irodalomtörténész, akadémikus is fellépett. És amikor az "Irodalmi Újság" 1963. június 15-i számában a vádlottak nevében, ha az adatok nem is teljességével, de tucatjával verte vissza azokat a vádakat, tényszerűen bizonyítva, hogy a nyugati emigráció csendben, sokszor önmagát háttérbe szorítva egyengeti a tehetséges magyar írók és a magyar irodalom útját. Ellentétpárnak állítva fel az 1945. előtti moszkvai emigrációt, amely nemhogy tolmácsolta volna a magyar írókat, de olyan írókat és költőket közösített ki a maga házi irodalomtörténetéből — néhány irodalmon kívüli jelzővel ékesítve —, mint József Attila, Nagy Lajos vagy Illyés Gyula.

Egy időre ezután elcsendesedett az ügyészi tevékenység emigráns-irodalmi vonatkozása. Más pulpitusról, más vádak dörögtek nyugat felé. A kémkedés, a hazaárulás, az imperialista ügynökösködés került napirendre. Nem hiányzott közben azonban a honfitársaknak kijáró hazánkfia hang sem. S amikor egy ízben egy otthonról idelátogató újságírótól érdeklődtem az egymásnak ellentmondó szólamok értelméről és érthetetlenségéről, magától értetődő könnyedséggel csodálkozott, hogy mi is ebben az érthetetlen ? Van egy az emigrációra irányuló kultúrvonal, egy belügyi és egy idegenforgalmi vonal. Ezek párhuzamosan futnak nyugat felé. Mindegyiknek más a funkciója. — És ezek a párhuzamosok hol találkoznak ? — kérdeztem. — Sehol, — felelte. — Hagyjunk fel azzal a régi babonával,hogy a párhuzamosoknak valahol találkozniok kell. — Ennek ellenére, — véltem szerényen — ezek mégis találkoznak, ha nem is a végtelenben, de a haza határán kívül élőkben, s ott bizonyos zavarokat, tájékozatlanságot okoznak. — Igen, ez előfordulhat — egyezett bele ismerősöm és nyilván arra gondolt, hogy a zavar, az ellentmondás, a tájékozatlanság sokszor kedvezőbb, mint az egyértelmű bizonyosság. Szerettem volna meg geometriai szegénységemmel hivalkodni, olyan formán, hogy én az egyértelmű egyenest többre tartom, mint a párhuzamosokat, különösen akkor, ha az az egyenes két jószándékú pont között határozza meg a legrövidebb utat. Egy egyszerű egyenessel sajnos nem tudtam felvenni a harcot annyi dialektikus párhuzamossal.

AZ IRODALMI VÁDBESZÉD most újra elhangzott : *"Ha ma mégis eredményekről beszélhetünk, akkor ezeket az ellenforradalmi erők ellenében értük el. A magyar munkás-paraszt hatalom megszilárdulása, nemzetközi tekintélyének megnövekedése, a kulturális kapcsolatok fejlődése segítette elő, hogy néhány éve a magyar irodalom értékeit is fordítani kezdték nyugaton. Ebben a haladó nyugati erőknek, íróknak és kiadóknak is szerepe van, sőt nagyobb szerepe, mint a disszidens elemeknek."*

Csak pirulva idézhetnénk tovább is a cikkből.

Mert mennyiben járult hozzá a "magyar munkás-paraszt hatalom tekintélyének megnövekedése" ahhoz, hogy az emigráns Gara László és emigráns munkatársainak sikerült a magyar költészetet világirodalmi rangra emelni ? Mennyiben járultak hozzá a magyar kulturális kapcsolatok, hogy Déry, Illyés, Szabó Magda, Füst Milán, Lengyel József és még mások műveit, amelyeket emigránsok ajánlottak kiadásra és emigránsok is fordítottak, nyugati nyelveken megjelenhessenek ? Mennyiben járultak hozzá hazai kulturális vagy politikai szervek, hogy egy most készülő, új angol nyelvű költői gyűjtemény Gara antológiájának módszerével megjelenhessék ? Sorolhatnánk még az emigránsok munkásságából megjelent művek egész sorát, amelyek nemcsak Európában, de Dél-Amerikában is öregbítik a magyar irodalom hírét és tiszteletet keltenek a határon kívül élő magyarok jó szolgálatáért.

Csak példának említek néhány nevet az emigránsok táborából, akik nemcsak fordításaikkal, de lektori munkával, rábeszéléssel igyekeztek a francia kiadókat érdemes magyar művek megjelentetésére bírni. Füst Milán "Feleségem története" című regényét, amely a Gallimard-nál jelent meg, az emigráns Berki Erzsébet fordította, Keszi Imre "Elysium" című könyvét (Albin Michel kiadása) az emigráns Becski Anna fordította, Lévai Jenő "Magyarországon nem hallgatott az Egyház" című tanulmányát Bolgár László és Schreiber Tamás fordította. Kevés lenne a hely, ha felsorolnánk mindazokat a könyveket, amelyeket a tragikusan elhunyt, emigráns Gara László fordított franciára. Ugyanígy sorolhatnánk a Németországban megjelent könyveket, melyeknek nagy részét az emigráns Ujlaky Sári fordította és igyekezett elhelyezni. Az emigráns Kabdebó Tamás Angliában jelentette meg és fordította József Attila válogatott verseit ; most jelent meg svédül egy magyar novella-antológia is, amelyet az emigráns Thinsz Géza és Csatlós János szerkesztett és fordított. Csak ismétlésbe keveredhetnénk, ha ezeket újra és újra felsorolnánk, — tudja ezt mindenki, tudják a nyugati kiadók és nem kevésbé tudják a hazai illetékes szervek is. És mégis... és mégis... de tudják azt is, amit tudniok kell, hogy a legkisebb sikere azoknak a műveknek van, amit a magyar állami idegen nyelvű kiadó, a Corvina fordíttat és terjeszt nyugaton. Nem azért, mert viszolyogna a nyugati olvasó a hivatalos kiadványoktól, hanem azért, mert ezek a könyvek egy provinciális irodalompolitikáról árulkodnak. Ez az irodalompolitika azonban szándéka ellenére néha sikerrel is jár. Akkor, amikor egyes könyvektől megtagadják a magyar megjelenés lehetőségét és ezek a könyvek előbb jelenhetnek meg Nyugaton, mint Magyarországon. Nem akarom azt állítani, hogy minden olyan könyv, ami leveri a magyar kiadáspolitika mércéjét, az már remekmű lenne. Nem erről van szó, hanem olyan esetekről, mint amikor például Mészöly Miklós regénye, az "Atléta halála" előbb jelenhetett meg franciául, mint magyarul, vagy Tardos Tibor könyve, amely Párizsban a Gallimard-nál jelent meg, de Magyarországon sem azelőtt, sem azután. Sok szót nem érdemes erre vesztegetni. Azokra a gyermeteg gyanúsítgatásokra sem, hogy a disszidens írók, csak a maguk munkáival törődnek, hogy ami haladó magyar munka, azt a disszidens lektorok nem ajánlják kiadásra ... hogy bezzeg a politikai irodalom emigráns művelői bőven kapnak nyilvánosságot ... nem, nem erről van szó. Ki kell kerülnünk ezeket a külvárosi szomszédasszonyos perlekedéseket, az óvodás nyelvöltögetéseket és megnézni alaposabban, hogy mi is lehet az oka a magyar irodalom viszonylagos nyugati lemaradásának ?

"A KÖZPONTI STATISZTIKAI Hivatal összefoglalója az 1965. évi kiadói munkáról érdekes összeállítást tartalmaz a magyar irodalom külföldi kiadásairól is. Eszerint 1954 és 1964 között 1.362 szépirodalmi és ifjúsági könyv jelent meg idegen nyelven. Ez évi átlagban 136 mű, egyharmada annak a mennyiségnek, amennyit egy év alatt könyvkiadásunk a klasszikus és mai magyar irodalomból kiad... Beszédes adat és a magyar irodalom megbecsülésének nagyon is különböző mértékéről tanúskodik, hogy a külföldön kiadott könyvek több, mint kétharmada, 857 mű a szocialista országokban jelent meg. Ezzel szemben 421 mű esik a nyugati országokra és a világ országainak többségére. Magyarországon 84 irodalmi alkotást fordítottunk le idegen nyelvekre. A statisztika szerint tíz év alatt a legtöbbet, 251 magyar szépirodalmi művet a Szovjetunióban adtak ki. Amennyire tiszteletet ébresztő adat ez, annyira meglepő és elgondolkoztató, hogy ugyanebben az időszakban a kapitalista világ vezető nagyhatalmában, az Amerikai Egyesült Államokban, mindössze három magyar irodalmi kiadvány jelent meg... Tudjuk, van kereskedelmi diszkrimináció, de nem kétséges, hogy az eltörpül e szellemi diszkrimináció mellett. Csehül és szlovákul 226 mű jelent meg, románra 128 magyar irodalmi alkotást fordítottak le. Ugyanez idő alatt Franciaországban 27, Angliában 10 magyar művet adtak ki. A kapitalista országok sorrendjében az NSZK vezet 109 művel. Első látásra ez igen jelentős szám, de nem kis százalékban szerepelnek benne a disszidens írók művei. Mert az NSZK könyvkiadása minden más országnál jobban támogatja a magyar emigráns és disszidens írókat."

Ez a statisztika, ha figyelemre méltó is, semmi esetre sem meglepő. A Szovjetunióban és a szovjet blokkban megjelenő könyvek nagy száma nem a magyar irodalom iránti érdeklődés következménye, — hanem a közös érdekterület irodalmon kívüli politikai udvariassága. A megjelent könyvek száma és példányszáma nem jelenti azok olvasását is, mint ahogy már köztudomású, hogy a magyarra fordított szovjet könyvek nagy része, sok tízezres példányszámban az Állami Könyvterjesztő pincéiben hever eladhatatlanul.

A NYUGATI ORSZÁGOKBAN valóban kevés magyar mű jelenik meg. Mindez irodalmi diszkrimináció lenne csupán? Világméretű irodalmi összeesküvés, amelynek főfő szervezői, emberi és írói mivoltukból kivetkőzött disszidens írók? A nyugati kiadók általában magánvállalkozók. A profitból élnek — s nem valószínű, hogy bármiféle diszkrimináció befolyásolhatja pénzügyi számvetésüket. A profit érdekében sokszor arra is hajlanak, hogy irodalmi értékű, de kevés üzleti haszonnal járó könyveket is kiadnak. A ráfizetés néha erkölcsi profittal jár — és ne legyünk romantikusak —, tudjuk, hogy az erkölcsi haszon gyakran materiálisan is kamatozik. Ezzel szemben pedig bármiféle disszidensi fortély is csődöt mondana. De a statisztika is mellébeszél.

Nem akarom felsorolni az utolsó tíz év alatt megjelent magyar könyvek angol nyelvű amerikai kiadását, csak néhány megjelent művet emelek ki minden rendszerezés nélkül. Az emigráns Juhász Vilmos Abraham Rothberg társaságában "Flashes in the night" című magyar prózai antológiát szerkesztett és fordított, s jelentetett meg (New York, Rendom House, 1958.). Gombos Gyulának, a magyar kálvinizmusról írt tanulmánya 1960-ban jelent meg New Yorkban, Könnyű László 1962-ben adta közre az "Amerikai magyar irodalom történeté"-t ("History of American Hungarian literature", St. Louis, "Amerikai Magyar Szemle"), Reményi József "Hungarian writers and literature : modern novelists, critics and poets (New Brunswick, N.J. Rutgers University Press, 1964.), amely az amerikai magyarság anyagi támogatásával láthatott napvilágot. Zilahy Lajos regényei, amelyek közül a "Century of Scarlet" 1965-ben jelent meg New Yorkban, Körmendi Ferenc "The forsaken" című regénye (Popular Library, New York, 1960.), Faludy György önéletrajzi regénye, továbbá Déry Tibor, Aczél Tamás, Méray Tibor könyvei is méltán sorakoznak az Amerikában megjelent angol nyelvű magyar könyvek sikeréhez. Külön említem meg a szintén emigráns Kerényi Károly "The heroes of the Greeks" című 1960-ban megjelent művét (Grove Press, New York), amely a magyar tudósok, a magyar írók hírét öregbíti a világban. Mindehhez hozzá kell még tenni, hogy a magyar írók legavatottabb angolra fordítója az emigráns Szász Katalin.

Kifogásolhatják ugyan, hogy ezek az írók emigrációban élnek. De lehet-e leválasztani ezeket az írókat a nemzet eleven irodalmi életéről ? Ha az otthoni irodalompolitika ezt erőszakkal meg is teszi, az itteni kiadók és olvasók természetszerűleg az egységes magyar irodalomhoz sorolják.

Inkább azt kellene megvizsgálni, hogy a magyar irodalmat miért nem sikerült eléggé beágyazni a nyugati olvasók érdeklődésébe ?

TÖBBÉVTIZEDES MULASZTÁS súlyát hordozza a magyar irodalom. Ez a teher még ma is nehezedik rá. Az ország és az író vakablak mögött él és mögéje csak ritkán téved be némi fénysugár. A Nyugatról Magyarországra átszűrt könyvek megjelentetése nem ad kellő tájékoztatást és biztatást. A magyar irodalom nem tarthatott a világirodalom új vonulatával és völgyből nézett nosztalgiásan a csúcsok felé. Nem láthatta az új irodalom fejlődési irányát, nem kaphatott bátorítást az újtól, a bátortól, a mástól, és néhány kivételtől eltekintve, saját tehetségébe fulladt. Korszerűségét hol a pintérjenői, hol a zsdánovi irodalompolitika akadályozta. Így vált az új magyar irodalom nyugaton érdektelenné, sokszor statikusan merevvé. És ha néhányan próbálnak is kitörni a kényszerű körből, akkor azt olvassák rájuk, hogy *"A nyugati kiadók egy része ... legfeljebb úgy válogat, hogy azokat a műveket részesíti előnyben, amelyekhez valami politikai pikantériát lehet kapcsolni. A polgári újságírók közül ugyanis sokan kedvelik a csemegéket, és lármás kritikájuk segíti a kiadványok fogyását."*

Sok javulást ezután sem várhatunk. Kádár János a pártkongresszuson mondott beszédében a nyugati kultúra útját nemhogy szabadabbá tenné, de még jobban eltorlaszolja : *"A mai polgári társadalom vitatható értékű alkotásai mellett művészeti életünkben a nyugati dekadencia termékei is beszüremkedtek. Nálunk is születnek — sokszor kísérletezés ürügyén — olyan irodalmi, képzőművészeti, zenei alkotások, amelyek önzést, kételyt vagy cinizmust sugallnak... Az ilyen művek megjelentetésében, bemutatásában a kulturális intézmények felelős vezetői következetlenséget, bizonytalanságot is tanúsítottak... mi amellett állunk ki, hogy szocializmust építő népünknek szocialista kultúra kell... Az eddiginél határozottabban kell visszautasítani a politikailag ellenséges, antihumanista és a közerkölcsöt sértő alkotásokat."*

Ezek után mi sem egyszerűbb, mint a régi gyakorlat szerint fellebbezhetetlenül megállapítani a politikai hasznosság, a humanizmus és az erkölcs mércéjét. Hogy ezt az irodalom és a művészet, az alkotó és a közösség sínyli meg, hogy ez a szemlélet kényszerű megtorpanásra ítéli a művészi fejlődést, — azzal a hatalom egyelőre vajmi keveset törődik. Később, ha szükséges, majd találnak erre is bűnbakot.

Az előbb elmondottakból viszont az következik, hogy az emigráns írók egy része, akik továbbra is magyar írók maradtak, de az új nyugati irodalom varázsa is hatott rájuk, — könnyebben kapnak nyilvánosságot.

És ha az irodalmat szektás módra nem bontják kétfelé, ha az emigrációban élő írók műveit is az élő magyar irodalomhoz sorolják, — akkor a szomorú statisztika mindjárt bíztatóbb számokat mutat.

Ennek viszont még a szándékát sem látni, mert nem látják vagy nem akarják látni, hogy az irodalom egy és oszthatatlan. Aki ezt tagadja, azt a nemzeti öncsonkítás büntettében lehet elmarasztalni. Az abban bűnösöket az irodalomtörténet teljes szigorral bünteti.

ENCZI ENDRE

EMLÉKEZÉS SÁNTHA KÁLMÁNRA

TÍZ ÉVE 1956. decemberében : a bécsi klinika hosszú folyosóján találkoztunk össze, három hazai munkatárs. "Meghalt a Prof...", mondta egyikünk. Többet azon a délelőttön senki közülünk nem tudott szólni. Csak ott sírtunk, a klinikai folyosó egyik zugában, fehér köpenyben, a derék osztrákok megütközésére.

A Prof nem szerette az ünnepléseket, még kevésbé, ha őt ünnepelték s valószínűleg azzal sem értett volna egyet, hogy megsiratjuk. Kerülte a feszes formaságot, az órarendre járó programot és a megmutatkozó érzelmeket is, — ugyanakkor, bármikor, bárkinek rendelkezésére állt és legszívesebben csak úgy kötetlenül, a lépcső egyik fokán állva, kulcscsomójával játszadozva beszélgetett el akár órákhosszat velünk.

És mégis, bármennyire kerülte a feltűnést, mennyi feltűnést okozott ! Nem tudott hallgatni, ha úgy érezte, hallgatásával lelkiismeretét, igazsághoz-ragaszkodását fojtja el. Kjelentései az ötvenes évek elején, mind megannyi kiállás, kihívásszámba menő kritika az önkény felé, bátorító remény a csüggedő tömegek számára.

SÁNTHA KÁLMÁN Nagybecskereken született 1903-ban. Már egyetemi éveiben munkatársa volt Schaffer Károlynak és az általa megalapított agykutató iskolának. Harmincegy éves korában magántanár ; 33 éves, amikor Európa, a következő évben Amerika idegklinikáinak egész sorát látogatja Rockefeller-ösztöndíjasként és elsősorban idegsebészetben képezi magát. 35 éves, mikor a Debreceni Idegklinika igazgatójává nevezik ki, s ezt vezette 13 éves keresztül. Neki köszönhetjük az önálló magyar idegsebészet megindítását és kiépítését.

Amióta csak debreceni tanszékét elfoglalta, a haladó szellem, a szabad kutatás, a szabad véleménynyilvánítás szuverén jogát hirdette. Csak egy volt számára szent : a betegek érdeke. Kifinomult humanizmusa és kérlelhetetlen igazságszeretete sem a régi, sem az új Magyarország rendje előtt nem talált megértésre. Horthyék idején tanártársai bojkott alá akarták venni, amikor önként lemondott a magángyakorlatról és példáját munkatársai is követték. Szembeszállt a nácizmussal, kiállt az üldözöttek mellett és minden eszközzel segített rajtuk. 1944. őszén pedig, mikor az egyetem nagy része elmenekült az orosz csapatok elől, Sántha professzor, alig egy-két tanártársával, helyén maradt, mert úgy érezte, hogy ez a kötelessége.

Jóhiszeműségében sokáig hitt az új Magyarország demokratikus fejlődésében és eleinte tevékenyen részt vett az állam életében. Az első nemzetgyűlés alelnökévé választotta ; számos tudományos és társadalmi szervezet elnöke lett. 1945. júniusában a Szovjet Tudományos Akadémia fennállásának 200 éves ünnepségén ő képviselte Magyarországot. Amikor azonban látta, hogy a politikai fejlődés egyre messzebbre távolodik a demokrácia elveitől, visszavonult a politikától és egymás után mondott le társadalmi tisztjeiről. Erélyesen tiltakozott az egyetemen a katonai oktatás bevezetése ellen, mert, mint mondotta, orvosi hivatásával minden háborút összeegyeztethetetlennek tart. És amikor a tanári kar, az ő kivételével, parancsszóra, egyhangúan megszavazta a katonai oktatást, ő ahhoz is ragaszkodott, hogy tiltakozását jegyzőkönyvileg örökítsék meg.

1951-BEN, Sántha professzor egyik egyetemi előadásán azt fejtette ki, hogy ha a dolgozó embert munkája módjával, céljával, körülményeivel kapcsolatban ellenszenv vagy bármilyen kényszerből, félelemből fakadó belső feszültség tölti el, az előbb-utóbb az idegrendszer súlyos működési zavaraihoz vezet. Ezt a kijelentését használták fel az akkori idők pápábbnál is pápább funkcionáriusai arra, hogy akadémiai tagságától, majd katedrájától is megfosszák. Azzal vádolták, hogy elítéli a munkaversenyt és a sztahanovizmust. A Magyar Tudományos Akadémia plenáris ülésére élmunkásokat és sztahanovistákat idéztek meg, akik saját kitűnő egészségi állapotukról tanúskodva voltak hivatottak a tudományos vitát eldönteni. Sántha professzor, amikor látta, hogy fanatikus dogmatizmussal van dolga és a felszólalások egyre inkább a személyes támadások, hamis vádaskodások hangját hallatták, lemondott arról, hogy gondosan előkészített feljegyzései alapján válaszoljon. Az utolsó szó jogán csak annyit mondott : "Az ülést csak mint elmegyógyász tudtam végig követni".

Inkább elhagyta tanszékét, egyetemi városát, mintsem elveiből engedjen. Inkább vállalta egy kis, visszafejlődőben lévő városka, Balassagyarmat ideg-elmeosztályának vezetését. Mostoha körülmények között, éveken át heroikus munkát végzett zokszó nélkül. Osztályát hamarosan klinikai színvonalra emelte. Az öt éven át tartó megfeszített munka, majd az utolsó években a rehabilitációja körüli huzavona végül is betegségéhez és halálához vezetett.

1956. nyarán történt rehabilitációja már súlyos betegen érte és a szeretett egyetemi városának csak temetőjébe térhetett vissza.

EZ AZ ÍRÁS nem politikai szándékkal indult ; a megemlékezés tíz év távlatából szelídebb, derűsebb hangulatot kelt. Ez tükröződik abban a néhány epizódban is, amelyek eredetileg emlékezetembe ötlöttek — hadd térjek ezekhez vissza.

Egy előadására kísértem Kecskemétre — a Honvédkórház orvosainak meghívására beszélt, egy akkoriban közérdekű orvosi témának számító kérdésről, a nyaki gerincoszlop rendellenességeiről, ezek idegrendszeri kihatásairól. Hazai száműzetése alatt — amely számára sok tekintetben belső emigráció is volt — talán ez volt az egyetlen előadása. A gyarmati busz lassan kirázott belőlünk minden közkeletű gondot, a Prof egyre inkább elmerült fiatalsága, klinikai pályafutása kezdetének emlékei között. Egy, akkoriban a szakma félelmetes csillagaként tündöklő kollégára — nevezzük X-nek — került a szó. X, aki Sántha klinikai tanársegédsége idején gyakornoki beosztásban dolgozott mellette, első tudományos dolgozatát elbírálás végett hozzá nyújtotta be. Sántha az írás több pontját illetően fenntartással élt, ellenvéleményét fejezte ki. X szótlanul átvette a munkát és másnap, a hallottaknak megfelelően, főnöke kritikai észrevételeit szóról szóra beépítve, gyökeresen átfésült, eredeti elképzeléseinek szögesen ellentmondó dolgozattal jelent meg nála. "Ettől kezdve X. erkölcsi hulla lett előttem", mesélte Sántha. Jól sejtette : X. később saját munkatársai előtt rettegett főnökké, a rendszer fenntartás nélküli kiszolgálójává vált.

SÁNTHA KLINIKÁJÁN — és balassagyarmati kórházi osztályán — egyetlen sérthetetlen jog és kötelesség volt : a személyes szabadság és felelősség. A biciklista típusának tökéletes ellenpólusa volt : csak felfelé, a hatalmasok felé támadott, lefelé végtelen türelme nem egyszer környezetének egyenesen türelmetlenségét váltotta ki. "Ma mérgezett cipőmet húztam fel", jelentette ki egyszer, amikor az egyik, a betegekhez goromba, néha brutális magatartásáról hírhedt ápolónőt készült megleckéztetni. A négyszemközti beszélgetés több mint egy óra hosszat tartott. Utána mintegy mentegetődzve mondta nekünk, akik az ápolónő elbocsátása mellett kardoskodtunk : "Amit ez az asszony elmondott az életéből, mélyen megrendített. Inkább segíteni kell neki, mint kikészíteni".

Segített ezzel valóban ? Akkor nem hittük. Szelídségét, türelmét gyengeségnek tartottuk. Ma azt hiszem — és bizonyára nem egyedül az egykori forrófejűek közül —, hogy neki volt igaza.

Honoráriumot nem fogadott el soha, senki fiától sem. Néha valóságos közelharc alakult ki közötte és egyik-másik betege között, aki messzebb vidékről jött — Balassagyarmat akkoriban búcsújáróhely-számba ment — s aki mindenáron igyekezett valamit rátukmálni. Az egyik beteg postán utalta át a honoráriumot. Sántha diadalmasan közölte másnap, milyen irgalmatlan bosszút állt a "megerőszakolási kísérletért" : a pénzt postafordultával visszaküldte, de "a portó ám az ő költségére megy!"

SCHAFFER KÁROLY tanítványaként igyekezett mindvégig a természettudományos materializmus talaján maradni. Könyvespolcáról azonban nem hiányzott Freud összegyűjtött munkáinak első kiadása sem és ha munkatársainak egyike-másika a betegség megértéséhez a tudattalan területére merészkedett, a Prof részéről biztosan megértő érdeklődésre talált. Ő maga kétkedőnek vallotta magát az egyén tulajdonságainak, lelki szerkezetének befolyásolhatósága tekintetében, azokat lényegükben örökletesen determináltnak tartotta. De hol találni döntőbb cáfolatot, mint tanítványaira, munkatársaira kisugárzó hatásában, azoknak hozzá halála után is tartó ragaszkodásában?

Dr. PAÁL JÁNOS

Egy különös írói pályafutás eleje és - vége

ÖT ÉVVEL EZELŐTT rendkívül érdekes eseménye volt a brazil könyvkiadásnak — csaknem azt írtam, hogy az irodalmi életnek. Megjelent egy szerény terjedelmű könyvecske, mely felkavarta a közvéleményt, az irodalmi világot. Kritikák, cikkek jelentek meg róla, polémiák kezdődtek. Igazi "best-seller" lett ; csaknem akkora sikere volt még a nagyközönség körében is, mint annak a másik könyvnek, amelynek az volt a címe : "Eu sou Pelé" — "Én vagyok Pelé" — a híres futballista *tollbamondott* életrajza.

"Quarto de despejo" (Lomtár) címmel jelent meg ez a sikeres könyv (1. Irodalmi Újság, 1961. jún. 15. sz. "Brazil színek és árnyak"), s szerzője nem rangos író. Egy ötvenen felüli, félanalfabéta néger asszony, akinek nevét megtanulták : *Carolina Maria de Jesus*. Ez az asszony — mint oly sok százezren — kint élt Sao Paulo egyik külvárosában, Caninde nyomortelepén, mely a maga fából, bádogból összeeszkábált barakkjaival afféle roppant trópusi Cséry-telep.

A könyv erről a társadalom alatti világról, ennek embereiről, mindennapjairól, szenvedélyeiről, gondjairól és örömeiről tudósított. Primitíven, egyszerűen, hisz Carolina feljegyzései nem "irodalmi igénnyel" készültek, nem publikálásra s ha az újságíró *Audali Dantas* véletlenül rá nem akad, nem rendezi sajtó alá, alig kerül a nyilvánosság elé.

A "Lomtár" mindenesetre nagy siker volt. Nemcsak Brazíliában. *Huszonkét nyelvre fordították, huszonkét országban jelent meg.* Sao Paulóban és Rio de Janeiróban színpadra is átdolgozták — nem kisebb színésznő játszotta a főszerepet, mint a néger Ruth de Souza, számos brazil film sztárja — s Carolina Maria de Jesus búcsút mondott a nyomortelepnek, a *favellának*. Rongyos condráit felcserélte divatos ruhákra, fényképe megjelent a lapokban, folyóiratokban, amint felékszerezve könyvét dedikálja a könyvkereskedésben, a brazil írónők (nagyrészt dúsgazdag műkedvelők) társaságában. Az előkelő hölgyek szívesen fényképeztették le magukat a favellából jött néger asszonnyal.

CAROLINA MARIA DE JESUS — beérkezett.

Talán másfél évig tartott mindez. Carolina felbuzdulva a sikeren új könyvet írt — immár megváltozott életéről — *"Cada de Alvenaria"* címmel. Ennek már korántsem volt olyan sikere, visszhangja, mint az elsőnek. S aztán — teljes csend lett az üstökösként feltűnt *escritora* körül. Úgy elfelejtették, mintha soha nem is létezett volna.

S az elmúlt hetekben, a legnagyobb brazil folyóiratok egyikében (*O Cruzeiro*) ismét felbukkant Carolina Maria de Jesus fényképe.Ám ezúttal nem a könyvkereskedésben fényképezték le, amint könyveit írónők társaságában dedikálja. Nem. Hatalmas, papírhulladékkal megtömött zsákot cipel a hátán, valahol a városban. A másik képen, a zsák mellett, a földön kuporog s éppen eszik valamit, papirosból. *"Visszatérés a lomtárba"* — harsogja a riport hatásos címe s az újságíró elmondja : oda a dicsőség, oda a pénz és Carolina Maria de Jesus ismét — *favellado*. Papírhulladékot gyűjt. *"A világ egy bálterem, ahol az élet muzsikájára táncolunk"* — mondja az újságírónak Carolina s mélabúsan teszi hozzá : *"Akinek nincs cipője, mezítláb jár. Ilyen az élet"*.

A felületes, inkább szenzációéhes riporter nem is mond el többet. Valószínű, a divatos folyóirat olvasóit nem is érdekli más. Holott, sok mindenről beszélhet ez a változó emberi sors.

Carolina Maria de Jesus soha nem volt író, a szónak irodalmi értelmében. A "Lomtár" figyelemre méltó emberi és szociológiai dokumentum volt, de nem írói alkotás. S talán ezzel a félreértéssel — hogy írónak vélték és *escritorának* nevezték — tört ketté a nyomortanya néger asszonyának életútja.

Ez a groteszk irodalmi kaland, nem valami "meg nem értett írói" sors. Egyszerű emberi végzet. A szegény néger asszony előtt egyszer megcsillant a rendkívüli siker, az anyagi jólét, az emberibb élet — aztán visszacsúszott a város peremére. Ki a hibás ? Ő maga talán — aki nyilván nem ismerte sem képességeit, sem lehetőségeit? A kör, mely felkarolta, túlértékelte s aztán visszaejtette régi életébe ? Vagy a társadalom kiegyensúlyozatlan struktúrája, mely a felhőkarcolók árnyékában eltűri a — favellákat ?

Nyilván valamennyi tényező közrejátszott. Ám ez mit sem változtat Carolina Maria de Jesus szomorú emberi sorsán, egy tragikus irodalmi karikatúrán s egy döbbenetes társadalmi — vádon. Mert a szegénység, a nyomor lehet szenzáció — de nem divat, nem vonzó és Carolina Maria de Jesus egzotikus különlegesség volt csupán. Annak idején azt írtam róla : "Mintha egy fejvadász jivarro indián jelentkeznék egy napon a könyvével..." Megcsodálnák, s aztán mehetne vissza az őserdőbe, a törzséhez.

Úgy látszik, az őserdőt nem könnyű elhagyni. Akár az Amazonasz völgyében van, akár a felhőkarcolók árnyékában, a latinamerikai metropolisz peremén.

KUTASI KOVÁCS LAJOS

Lenin hasonmása Londonban

Nyikoláj Ritkov számos szovjet filmben személyesítette meg Lenint, de most Londonban él ; az angol Belügyminisztériumtól letelepedési engedélyt kapott.

A londoni Kensington Gardens legkevésbé sem forradalmi légkörében és bajusz, kecskeszakáll meg micisapka nélkül Ritkov nem is emlékeztet Leninre. Pedig a Szovjetunióban nemcsak a mozivásznon alakította a 17-es bolsevik hatalomátvétel értelmi szerzőjét, hanem járta a vidéket is és Lenin maszkjában recitálta Lenin beszédeit. Annyiban viszont nem hasonlított Leninhez, hogy 18 esztendőt kényszermunkán töltött. Sztálin küldte Szibériába. Nem mintha attól tartott volna, hogy Ritkov majd vidéki turnéján kibeszéli, miként vélekedett Vladimir Iljics az intrikus Joszip Viszárionovicsról, hanem mert a színész lelkes eszperantista volt. Ezzel magára irányította a titkosrendőrség figyelmét és abba a gyanúba keveredett, hogy a nemzetközi nyelv művelőjeként nem lehet egyéb, csak egy veszélyes nemzetközi kémbanda tagja. Ritkov maga viszont — miként Londonban elmondotta — akkor még oly naiv volt, hogy amikor a Ljubjanka börtönbe szállították, azt képzelte, valami bizalmas fordítási munkára akarják felkérni.

Hruscsov idejében kiszabadult, sőt, rehabilitálták. Visszatért mesterségéhez. Azt remélte : szokásos szerepében fényes jövő áll előtte. Közeledett már 1967, a forradalom 50-ik évfordulója, meg 1970, amikor majd Lenin 100-ik születésnapját ünneplik.

De a sors nem akarta, hogy Ritkov újra elmondja — esetleg időszerűen cenzúrázva — Lenin hajdani beszédeit. A színész ugyanis fenntartotta eszperantista kapcsolatait és a titkosrendőrség megkörnyékezte, hogy a nyugati eszperantisták ellen kémnek és provokátornak szervezze be. Ezt a szerepet azonban Ritkov méltatlannak találta önmagához és talán Leninhez is. Nem vállalta tehát, hanem inkább Nyugatra menekült.

Oroszországban a disszidenseket három csoportba sorolják — mondja Ritkov. Vagy elkódorgott fekete bárányok, vagy orvosi kezelésre szoruló elmebajosok, vagy pedig a "nép esküdt ellenségei". Egyelőre még nem értesült arról, hogy melyik csoportba osztották be — mondja a színész.

Angliában nincsenek közvetlen tervei. Kérdéses, kap-e szerepet, mert pillanatnyilag még alig tud angolul, viszont az eszperantó nyelven forgatott Lenin-filmeknek viszonylag szűk a piacuk.

D. T.

CS. SZABÓ LÁSZLÓ

VÍZKERESZT

VAGY NEM EGESZEN AZ, AMIT AKARTOK (*)

MIBŐL él, idegen földre menekülve egy vallási üldözött? Amiből egy politikai földönfutó. Folytatja régi mesterségét, ha be tud illeszkedni az új világba. Vagy pénzzé teszi anyanyelvét: megpróbálkozik a régi szókincs hasznosításával befogadói közt. Így tett Shakespeare idejében több francia kálvinista. Nemigen változott a tanmódszer négyszáz év alatt; már akkor is szellemesnek képzelt társalgással csiklandozták a restebb tanítványokat. "Daloljunk egyet, Lóránt?" — kérdi nyelvkönyvünkben a családfő. "Ott van, papa a kotta a szekrényemben, balkézt, a fiókban", feleli a fia. Kiderül a továbbiakból, hogy Dávid lesz a basszus, János a tenor, Jakab a szoprán. Magától értetődő egy Shakespeare-kori nyelvkönyv szerzőjének, hogy a család öt férfitagja ért a muzsikához. Ahogyan ma mind az öt a volánhoz.

Legelőször erre a föltevésre kell gondolni Shakespeare csodálatos zenés darabjánál, a Vízkeresztnél. Nem hangszerekre írt kísérőszövegről beszélek, hanem olyan mondott versről, amely mint a szőlőfürt fénnyel, telítve van zenével és finom fülű nézőknek, pontosabban: nézőknek és hallgatóknak készült. Akik színház előtt, színház után mindig készek összeülni magánmulatságból egy kis muzsikálásra. Mint Lóránt s a többi fiú a nyelvkönyvben.

Ha zene a szerelmünk étke, fel!
Tovább! jó böven csak; jöjjön csömör,
Az étvágy vége az, majd elhal így.
Ismét e dalt! Oly búsan hull alá,
S fülembe zsong, mint édes déli szél,
Mely ibolyás domboldalon fut át
És illatot lop s ad tovább...

Egy szerelmes herceg muzsikáltat magának. De a költő e nyitánnyal valószínűleg minket is rá akar hangolni a kezdődő játékra. Agár a nagyúr lábánál, sólyom a kesztyűs öklén, udvari bolond, elég közel hozzá, hogy elkapjon tréfáiért egy-két garast, elég távol a könnyen suhintó pálcától. Ám a kép nem teljes így, a kép még mozdulatlan. Hogy elevenné váljék, a terem karzatán megszólal a házi zenekar vagy oldalánál a muzikális bolond.

Gyerünk, fickó, a tegnapesti dalt!
Figyeld, Cesario, mily egyszerű s szép,
A napfényben fonó s kötő menyecskék,
Csipkét verő leányok munka közben
Éneklik ezt, oly együgyű, nyugalmas,
Eseng, mint régi korban, ártatlan
Szerelemről.

ÍGY SZÓL a mese. Viola hajótörést szenved Illíria partjánál. Azt hiszi, hogy megszólalásig hasonló ikertestvére s védelmezője, Sebastian elpusztult a viharban. Négyszáz év előtt magányos lány idegen országban nem jelentkezhetett munkára. Mondjuk gép- és gyorsírónőnek, próbakisasszonynak vagy gyermekőrzőnek. Viola álruhát ölt és Cesario néven beáll, mint apród, szolgálni Orsino, illíriai herceg mellé. Beleszeret gazdájába, aki Olívia grófnőért eped, de igazán csak a szerelem gondolatába szerelmes. Küldöncnek használja apródját Olíviánál, aki elhunyt apját és bátyját gyászolva hallani sem akar a férfinemről, de első látásra beleszeret a hüledező Cesarióba, azaz Violába. Közben felbukkan a halottnak vélt Sebastian, a grófnő összetéveszti férfiruhás testvérhúgával, Viola-Cesarióval, s könnyen ráveszi, hogy házasodjanak össze. Mikor Orsino értesül a nászról, áruló s kétszínű apródjára támad, tűnjék el a szeme elől! De kisül a személycsere, a herceg fölfedezi hű apródjában, Cesarióban a szerelmes nőt: Violát s feleségül veszi.

Ez a történet az urak szintjén. Cseléd-szinten folyik a bolondozás. Malvolio, a grófnő savanyú, pedáns udvarmestere nem bírja elviselni a körülötte zajló mulatozásokat. Erre Nemes Böffen Tóbiás, a grófnő ingyenélő nagybátyja, Nemes Keszeg András, a nevetséges, reménytelen kérő, Mária, a komorna s Feste, az udvari bolond, Mária ötletére irgalmatlanul megtréfálja. Hamisított levéllel elhitetik vele, hogy Olívia, a levél állítólagos szerzője beleszeretett. Malvolio az ugrató levél utasításai szerint kezd viselkedni, a grófnő bolondnak nézi, több se kell a társaságnak, aki bolond, rács mögött a helye, bezárják Malvoliót és csak a játék végén engedik szabadon. Böffen Tóbiás, a tréfa jutalmául elveszi a komornát, a féleszű Keszeg András s az öregedő bolond pár nélkül marad.

MESESZERŰ a helyszín. Ezzel a földrajzi fogással szerzett magának Shakespeare szabad kezet a komédiákban. Észak-olasz kortársai szintén éltek vele, a hihetőség fokozására, hiszen nekik is, akárcsak a messzi-messzi angoloknak, meseszerű volt Messzina, Szirakuza s az Adria dalmát partja: ott minden megeshetett. A valószínűség záloga nem a hely, ez esetben Illíria vagy az elhihető helyzet — ugyan ki hisz elcserélt ikrekben, nemek átváltozásában egyszerű ruhacserével! — hanem a figurák. Ezt a játékot, ereje teljében egy elnéző szatirikus költötte. Harminchét éves lehetett, már kilenc vígjátékot írt, kisujjában volt a mesterség. A Vízkereszt a bevált ötletek, fordulatok, alakok és helyzetek antológiája; nyíltan parádézik azzal a fegyvertárral, amelyet A Két Veronai Nemes óta megszerzett, mint szerző, színész és rendező. Nem lankadás vagy fásulás jele ez, éppen ellenkezőleg. Kitalálni mindenki képes, minek arra erőt vesztegetni? Ami bevált, használjuk fel csak szépen, akár harmadszor, negyedszer, annál több időnk marad a nyelvre és ábrázolásra. Kapva kapott a korábbi darabok tanulságain: ezt kerüld, azt gyakorold, úgy csináld, ahogyan tetszik. Helyes gazdálkodás volt; minden erejét arra fordíthatta, hogy a romlandó színpadi anyag romolhatatlanná nemesedjék költészete által.

Amennyire a hangból, hangulatból s a zenei szőttesből megítélhető, zárt helyen mutatták be először, válogatott nézőknek, a cím szerint Vízkereszt napján. Talán erre céloz a bolond neve is: Feste, mely a latin Festusból, ünnepből ered. Odavetett cím, pimasz toldással: Vagy amit akartok. A többié se komolyabb: Sok Hűhó Semmiért, Ahogy Tetszik, A Windsori Víg Nők. Szinte bizonyos a bemutató helye is: az immár réges-régen leégett londoni Whitehall palota egyik termében adták elő. Vízkeresztkor ért csúcsára évente az udvar karácsonyi mulatozása. Leslie Hotson, a neves Shakespeare-detektív meggyőzően bizonyítja, hogy 1601-ben a királynő fényes külföldi vendégei közt volt a moszkvai nagykövet s a toszkán nagyherceg jóképű, fiatal rokona, Don Virginio Orsino, rangja szerint Bracciano hercege is. Iránta való bókkal keresztelte át Shakespeare Illíria urát az ő nevére, véli Hotson. Erzsébet királynő szerette fitogtatni, hogy sok nyelvben jártas; a székénél álló vendéghez fordulva aznap is ő tolmácsolhatott olaszul. Hangosan vagy félhangosan. Hogy zavarta-e az öregasszony a színészeket, nem tudhatjuk. Liszt Ferenc abbahagyta zongorajátékát, mikor sugdosódni kezdett környezetével a cár. Megbotozták volna Shakespeare társulatát, ha efféle vakmerőségre vetemedik.

HIBA e selymes fantáziát túl fantasztikusan, e lágy románcot túl regényesen játszani, helytelen a hitetés kedvéért áttelepíteni a reneszánszkori Illíriából időtlen tündérkertbe. A komédiát, ahogyan írtam, egy elnéző szatirikus költötte, két szinten. Pince-szinten vannak a bolondozók, kastély-szinten az önbolondítók. Ezt a két világot hidalja át, önáltatás nélkül az álruhás Viola s Feste, az udvari bohóc. Végül persze mindenkit elkap a forgó, bolondját járják a bolondítók is, lóvátéve s megtépázva kerülnek ki a tréfacsinálásból, de egy kivétellel jó képet vágnak hozzá. Arról az egyről, a fenyegető kivételről később.

Shakespeare sznob volt; egyik jellemvonását próbálja eltussolni, aki tagadja. Ebben a komédiában is ragaszkodik a hierarchiához: háborgás nélkül ki-ki születési rangfokán áll. De közben alaposan keveredtek is, mert a karácsonyi vigasságok záróünnepe van, Vízkereszt, a tizenkettedik nap. Pogány eredetű e vigasság, a téli napfordulón tartott Saturnalia, mikor hagyományos szerepcserével tótágast állt a társadalmi rend, úr szolgált cselédnek, a feltámadó Természet örömére. Később átolvadt a szokás a kereszténységbe; a tekintélyek maguk is részt vettek kicsúfoltatásukban. Ma már csak iskolákban él e rituális tiszteletlenség — (a gyermekdal és gyermekjáték a legmakacsabb hagyományőrző) —: tanárok gúnynevében s ahogy órák előtt mozgását, szavajárását utánozzák az osztály bohócai. Attól ugyan még nem csorbul ki a tekintélye. Nem csorbult ki a csúffá tett nagyuraké sem; a pogány Saturnalia s a keresztény Vízkereszt elmúltával ki-ki visszaállt a ranglétra valamelyik fokára.

Shakespeare darabjában úgy, hogy az önámítók kigyógyulnak képzelődéseikből. Tehetnék elemző s elmélyülő önismeret által, de akkor oda lenne a mulatság. A költő nem bolond elrontani. Addig kergetőznek egymás körül a figurák — A. szerelmes B.-be, B. szerelmes C.-be, C. szerelmes A.-ba —, amíg meglelik párjukat. Ez a képzelődés helyes gyógymódja egy vígjátékban. Az önismeret növekvő súlyát csak a tragédiák szereplői tudják elviselni, kevesebb zenével, több monológgal.

De milyen mély a felszín! — énekli Kosztolányi hitvalló versében Esti Kornél. Tragédiává fajulhat minden vidámság s megfordítva: Othellóból, ha meggondoljuk tragikomédiát is lehetne írni. Orsino herceg egy kis balszerencsével Romeo sorsára juthatna s megfordítva: buta véletleneken múlt, hogy a veronai szerelmespár nem élt holtig boldogan, hét gyerekkel. Shakespeare különös szállásadó, vidám és tragikus alakjai nyitott ajtónál, egymás szomszédjában hálnak, átbeszél egyik a másikhoz. A Vízkeresztet valószínűleg ugyanabban az évben írta, amelyben a Hamletet és Troilust vagy legfeljebb egy évvel előtte. Fanyar-édes az íze, melankolikus a légköre, akármilyen szépen muzsikál. Függetlenül a szokványos bonyodalmaktól, lényegében arról szól, hogy nem fér össze ábrándozás és szerelem. Csak két embernek van benne mindvégig helyén az esze: Festének, a kiöregedő bolondnak és Violának, az igazi szeretőnek, aki álruhára kényszerül az ábrándos ködevők oldalán. Micsoda irónia! De Shakespeare olyan mesteri tapintattal kezeli, hogy alig vesszük észre. Mikor Viola szerelme, a herceg a női nem érzelmi képességeit kisebbítve saját érzelméről föllengzik előtte, abban a hiszemben, hogy hímnemű apródjához beszél, a lány így felel az ömlengőnek:

Tudom, hogy férfit mint szeret a nő
S hogy szívük éppoly hű, mint a miénk.
Atyámnak volt egy lánya, s úgy imádott
Egy férfit, mint szívem imádna téged
Talán, — ha nő lennék.

A herceg közbeszól: S története?

Üres lap. Ő szerelméről sosem szólt,
De titka, mint bimbót a féreg úgy
Elhervasztotta arcát, úgy epedt,
És zöld és sárga mélabúval ült
A türelem szép emlékszobraként
Mosolygva búján. Ez nem szerelem?
Mi férfiak esküdözünk, de nem
Csak látszat ez? Valóban szenvedély?
Szép szó ez? Vagy szívünk szerelme mély?

Enyhe gúny szövődik észrevétlenül gyöngédségbe, hiszen egy fiúnak álcázott lány beszél, női átérzéssel, kitalált nővéréről, hogy tulajdonképpen saját érzéséről valljon! Shakespeare színpadán nem játszhatott nő, ott tehát még rafináltabb volt az áttétel. Egy kamasz színész úgy tett, mintha lány — Viola — lenne, aki úgy tesz, mintha fiú — Cesario — lenne, aki szerelmet vallva egy férfinak úgy tesz, mintha csupán elhalt nővérére emlékeznék. Sokért nem adta volna Pirandello ezeket az álarc-cseréket!

VIOLA gazdája s szerelme, a herceg a szenvelgő szerelmesek őstípusa; a romantikusok komolyan vették volna, ha történetesen a kortársuk. (De nem Byron, — benne legalább annyi vidám gúny volt, mint Shakespeareben). Ábrándozása zenével s illatokkal töltekezik, azokkal eteti. Lakoma, csömör, evés, étek, ital: e szavak sűrűn ismétlődnek érzelmeivel párosítva. Lankadó-darvadozó rajongásában Shakespeare a műkedvelő nagyurak elcsépelt és modoros szonettírását figurázta ki. Sohase feledjük, hogy ő az egykorú stílusok Karinthyja is volt.

Mikor megláttam én Olíviát
Pestisragálytól megtisztult a lég;
S dámvaddá váltam akkor menten ott,
És vágyaim, mint bősz és vad kopók
Azóta folyton üznek.

Petrarca mérgezésben szenved a nagyúr. Vágyai kielégítésére nem tesz semmit, amiben — mellesleg szólva — Lilla költője, Csokonai egyetértett volna a herceggel. Tiszta szerencse, hogy komédiába helyezte őt Shakespeare, mert a szerelembe szerelmes efajta fantaszta úgy megjárhatja, mint a már említett Romeo, a trónon meg éppenséggel úgy járhat, mint az önnön királyi ragyogásába bódult II. Richárd. Shakespeare figurái néha egymás lenyomatai és a választott műfajtól függ, hogy vérükbe fagynak-e végül vagy eltáncolnak a párjukkal.

Női póluson hasonmása Olívia, akiért eped. A grófnő egy tetszetős attitűdbe, tehát szintén tükörképébe szerelmes. Sejtelmes alabástromszobornak képzeli magát két síron. De a gyászfátyol mögött kacér, gazdag s alighanem érett asszony rejtőzik, "jól fest?" — kérdi arcáról, mikor először lebben föl a fátyla és "szélvészt, záport kiáll". Akadt az Erzsébet-korban bőségesen ilyen víg-özvegy várúrnő és egyetemes örökös, aki magasrangú kérők helyett maga választott magánál fiatalabb uracskát. Vagyonától függött, hogy mekkora korkülönbségnek hunyt szemet a választott lovag s a társaság. Egyébként is a festett, öreg királynő életében hivatalosan minden nő virágzó koráll és hervadhatatlan ibolya, amíg csak mozogni tud.

MIKOR az elbolondított Malvolio felöltözik maskarának a grófnő meghódítására, úgy gyönyörködik saját árnyékában, mint III. Richárd. Kísérteties a jelenet. Orsino a szerelmét muzsikával, Olívia a gyászát szép szavakkal táplálja, az udvarmester szertelen hatalmi álmokkal eteti becsvágyát.

"Malvolio gróf lennék... Van rá példa is: Strachy grófnője a komornyikjához ment feleségül... Ha már három hónapja házasok leszünk, s én grófi székemben ülök, magamhoz hívatom darabontjaimat; virágos bársonyruhámban vagyok; épp felkeltem a heverőről; Olívia tovább szunnyadozik rajta... És miután méltóságteljes hangulatot teremtettem, és lassan körülhordoztam tekintetemet, s megmondtam nekik, hogy én tudom, mire kötelez a rangom, és tőlük is elvárom, hogy ők is tudják, mi a kötelességük..."

Az a kor volt a plebejus könyöklők arany szürete. Ne tévesszen meg a költött színpadi név és a jelmez: III. Richárd, Aaron, a mór, Olivér (a rossz testvér az Ahogy Tetszikben), Rosencrantz és Guildenstern, Jago, Edmund és Oszvald a Learben mind valóságos típus, ők a könyörtelen, ha nem is mindig szerencsés törtetők, az új emberfajta, mely VIII. Henrik alatt birtokszerző szabad birkózásban kialakult. Shakespeare a régi világ embereihez húzott. A Vízkeresztben szíve választása Olívia potyázó, korhely rokonára, Nemes Böffen Tóbiásra esik. Hajdani belháborúk maradványa a lovag, csak félig megszelídítve: bástyás vár vérebe, fogatlanul, egy újmódi kastély alagsorában. Szolgák közt is úr, aki rangja alatt nősülhet, de felforr a gondolattól, hogy az udvarmester — az a szemtelen plebejus! — szemet vetett unokahúgára. Malvoliónak nem nő a tekintélye attól, hogy példásan jó sáfár, Tóbiás úré sem csorbul azért, mert naphosszat iszik. Az angol lordokat embereik még a tizennyolcadik században is tisztelettel fektették esténként az asztal alól az ágyba.

De ami igazán dühbe hozza a lovagot, Shakespearenek is az a fő mérge. "Hát azt hiszed, mert te olyan erényes vagy, senkinek sem jut már sör és perec... Meg gyömbér, szájat égető?" Vagyis: ne legyen többé vízkereszti vigadozás, Saturnalia?

Az ünneprontó puritánt pellengérezte ki Malvolióban. Persze mint legtöbb kortársa, Shakespeare is gyanútlan: nem sejti e politikai és hitágazati szélsőség erejét, képmutató kis szektának nézi, amelyben elfojtva bujkál a kéjvágy. Nyilván azért írta bele Malvolio álmodozásába a képzelt ébredést Olívia ágyán. Elviselhetetlenek az udvarmester erényei, mert csak hibáit táplálják. Becsületes, hogy öntelt legyen; józan, hogy mások örömét letiltsa; szorgalmas, hogy Isten fő cenzorának tolja föl magát. Shakespeare ugyan kímaradt az egykorú sajtóháborúkból, de portréja fölér egy puritán-ellenes röpirattal. Csak nem olyan frecskelő.

Ellenkezőleg. Mint Shylock esetében, most sem tudta megállni, hogy ne ruházza föl méltósággal azt is, akit nevetségesnek szán. Embersége, önműködő egyensúlyozóként billegeti a játékot s részvét és megbánás vegyül a kacagásba. Olyannyira, hogy a tizennyolcadik és tizenkilencedik század néhány nagy színésze, immár egyenesen meghamisítva a költőt, tragikusan játszotta. Néha Shylock is, Malvolio is félelmes, de sohasem tragikus. "Majd bosszút állok én ezen a csürhén!" — kiáltja megtréfálói felé az udvarmester. Ő nem tud jó képet vágni az ugratáshoz, mint a nagyurak, ahogyan megkívánná a Saturnalia ősi szokásjoga.

S bizony bosszút is állt. Shakespeare halála után, Cromwell fegyvereivel. Eltörölte a Karácsonyt, betiltotta Vízkereszt ünnepét, kivágta a májusfákat, bezárta a színházakat, dologházba csukta a Bolondot, kiseprűzte a vigadozókat. Tóbiás úrnak vasárnaponként három órás prédikációkat kellett végighallgatnia a bűneiről. Végül pedig lefejezte a királyt. I. Károly ma is meglevő Shakespeare-példányában Malvolio neve áll, kezeírásával a darabnál. Nyilvánvaló, hogy az a figura ragadta meg legjobban. Ragadhatta is. Malvoliókból állt a bíróság, amely később vérpadra küldte.

KI-KI PÁRJÁRA lel a végén, de Feste, a Bolond kint marad egyedül a szélben és esőben. "Menj, száraz bolond vagy és egyre romlottabb leszel, nem kellesz már nekem", mondja úrnője a darab elején. Mi várhat az öregedőre? A kidobatás. Egyébként is vége a vigasságnak, visszatér a zimankós valóság. Ernyesztő, mézédes udvari muzsikálással kezdődött a játék s egy nyers dallal végződik. Matrózdal lehetett, állítja John Masefield, a költő, aki fiatalkorában maga is tengerész volt. Csörgős dobbal, dzsiggelve adta elő a társulat egyik legjobb tagja, Robert Armin.

Mikor én még gyerek voltam,
Zúg a zápor, hujjahaj,
A mókáért majd megholtam,
Zúgja-búgja: hujjahaj!

Mikor legénysorba nőttem,
Zúg a zápor, hujjahaj,
Egy ablak se nyílt előttem,
Zúgja-búgja: hujjahaj!

Mikor aztán házasodtam,
Zúg a zápor, hujjahaj,
Soha többet nem mulattam,
Zúgja-búgja: hujjahaj!

Hej, mióta ágynak estem,
Zúg a zápor, hujjahaj,
Bort se kíván már a testem,
Zúgja-búgja: hujjahaj!

A világnak sosincs vége,
Zúg a zápor: hujjahaj!
Itt a vége, fuss el véle,
Hogyha tetszett, semmi baj.

Honnan olyan ismerős ez az ázott veréb, "with hey, ho, the wind and the rain", — kint az esőben, szélben, a komédia végén? Egy tragédiából. Lear király mellett fog szolgálni vacogva. "Ó, komám, az udvari szentelt víz többet ér száraz házban, mint ez az esővíz házon kívül... Itt olyan éj van, mely nem könyörül sem a bölcs embereken, sem a bolondon". A fenyéren állnak, zivatarban.

Vízkereszt, vagy amit akartok, mondja a cím, odavetve. Vagy amit akartok? No, nem egészen.

(*) A szöveget Shakespeare 1964-es, új összkiadása alapján idézem. Noha az átültetést két kitűnő költő: Radnóti Miklós és Rónay György neve fémjelzi, nem tartozik a legjobb Shakespeare-fordítások közé. Úgy tudom, hogy a később meggyilkolt Radnóti csak belekezdett a munkába,

HOLT LELKEK *

KÉT ÚJ NÉMET REGÉNY — a *Bolsche Vita* (Neumann elvtárs felemelkedése és bukása) — és az *Éjszaka arcai* egyaránt a meghasonlott kommunista történetét tárgyalja, a meghasonlás folyamatának különféle módjain és fokozatain keresztül. Opitz könyve egy kelet-német funkcionárius "tanulságos" életét írja le, míg Beek regénye egy magyar pártmunkás utolsó estéjét és éjszakáját elemzi. Opitz, hőséhez hasonlóan, eleinte aktív támogatója volt az Ulbricht-rendszernek, míg egy szép napon őt is elérte "Kronstadt", ahogy Louis Fischer írja, az 1921-es kronstadti felkelést a kiábrándulás szimbólumává emelve.

Neumann elvtárs élete — felemelkedése és bukása — a tipikus funkcionárius története : "jó káder" lévén — a papa ellenálló volt — fontos pozíciót tölt be a Központi Bizottság ideológiai tanácsában, míg egy szép napon el nem éri a végzet. Nem ért egyet a párt bölcs politikájával, s éppen az "agrárkérdésben", a kollektivizálásban, s éppen a mártír papa egyik legalkalmatlanabb pillanatában megtalált, 1936 körüli röplapja alapján, amelyben apja földet és kolhozmentességet ígért a parasztoknak a győzelmes kommunista forradalom után. Neumann makacssága szomorú következményekkel jár. Sorsa a kitaszíttatás, az Édenből való kiűzés modern változata : kitiltatik a jólfizető ideológusi pozícióból, jó kommunista funkcionárius neje elhagyja és végül bekövetkezik megaláztatásának abszolút foka : "arcának verejtékével" kell ezután hozzájárulnia a szocializmus építéséhez. Ámde a száműzetés nem tart sokáig : akik hisznek és bízva-bíznak, végül is megjutalmaztatnak. A büntetés — dolgozni a dolgozók között — letelik és Neumann elvtársat ismét kebelére öleli a párt, rábízza egy fontos üzemi központ vezetését. S Neumann elvtárs nem marad méltatlan a bizalomra : norma-szorítással, a régi tervek elvetésével, az "új gazdasági mechanizmus" bevezetésével *élenjáró dolgozó* lesz. Minden a legjobban megy, amikor, mint ahogy a mesében szokás, beüt a baj — mint annyiszor a történelem folyamán, egy csinos, jótestű nő alakjában. Az történt, hogy Neumann elvtárs vezeklése idején megismerkedett Ingetrauddal, aki éppen akkor szabadult ki a köztársaság börtönéből, szökési kísérlet miatt. Felesége persze nem lehet Neumann elvtársnak, de szeretője igen. S amikor minden a legjobban megy, már éppen egy szerény kis funkcionárius-villát is sikerült Neumannak felépítenie, akkor Ingetraud nevéhez és egy funkcionárius szeretőjéhez méltatlanul — beleül Neumann elvtárs keserves munkával megkeresett Pobjedájába, (amire előzőleg partnere orosz katonai rendszámot pingált), és illegálisan elhagyja az "első német munkás-paraszt állam" területét. Neumann elvtárs végleges bukása ezek után elkerülhetetlen — az SSD két rokonszenves tisztje veszi át az Úr angyalainak szerepét, s ha nem is lángoló karddal, de nem kevésbé hatásosan kiűzik Neumannt a funkcionáriusok paradicsomából.

A TÖRTÉNET, mint irodalmi mű, bizonyára nem kap Nobel-díjat. De mint "leleplező irodalom" szórakoztató olvasmány. A "szocialista élet" egész kis lexikonját kapjuk benne : lépcsőházban málló vakolattól, az "ideiglenesen" nem kapható "hiánycikkeken" keresztül a cinikus és önző "új osztályig", az "új élet" minden tartozéka megtalálható ott. S ha demonstrációra még mindig szükség van, akkor Opitz könyve meggyőzően bemutatja, hogy a kelet-német kommunizmus is ugyanabból a fából faragott, mint a magyar, avagy — őstípusa — az orosz. Említésre méltó Opitz stílusa, amely helyenként eredeti s a szocialista tolvajnyelv köznapi formájának jó megfigyelésén alapszik. Az "anti-szocialista realista" regényben vannak részletek, amelyek túlnőnek a történet keretein s egy tehetséges íróra engednek következtetni. Különösen a hős belső monológjai, a találkozás anyjával, a vidéki, egyszerű munkás környezetben (tipikus téma a "meghasonlás irodalmában", például az orosz Zsdanov : "Látogatás otthon" című elbeszélése,avagy az új magyar szociográfiai irodalomnak jó része), az 1945 utáni idők felidézése, egyszóval a nosztalgia az elveszett és eljátszott "hőskor" és a tisztességes szándékok után, emberi hitelességet adnak a történetnek. Végeredményben Opitz már nemcsak egy "elveszett nemzedékről" ír, hanem egy *elveszett nemzetről*, amelyet a történelem válaszút nélkül hagyott.

RICHARD BEEK KÖNYVE az író első regénye, amelyen a borítólap adatai szerint a "szerző sokáig dolgozott". A történet Budapesten játszódik le, s 351 oldalon egy magyar pártfunkcionárius, Hunyadi Sándor egyetlen estéjét és éjszakáját idézi fel — az utolsó éjszakát elfogatása és kivégzése előtt. 1955. nyarán Hunyadi vidéki kiküldetésből érkezik vissza Budapestre, ahogy sejtjük, az ÁVO megbízásából. (Hunyadi hivatala a Sztálin út 60. alatt van.) Mielőtt hazatérne jól berendezett lakásába, kis kerülőutat tesz egy Klára nevű utcalányhoz, akinek állandó ügyfele. A kapcsolat "hivatalból" kezdődött — Hunyadi adatokat gyűjtött egy volt szerzetes ellen, aki állítólag szintén a hölgy törzsvendégei közé tartozott. Később a "pártfeladat" magánüggyé fejlődik, s Hunyadi lelki szétesésének egyik motívumává válik. Cselekmény, mint a történet hordozó eleme, jóformán nincs a regényben. Hunyadi éjszakai kóborgása az esőtől nedves, barátságtalan budapesti utcákon csak ürügy az emlékezésre. S az emlékek újabb emlékeket hoznak magukkal — egyik borzalmasabb, mint a másik : háború, katonai szolgálat egy büntető században, illegális kommunista munka, elfogatás, megkínzatás, német koncentrációs tábor, hazatérés, találkozás a visszatért moszkovitákkal, egy "piszkos" pártmegbízatás — egy volt barát és illegális kommunista csendes főbelövése éjszaka egy erdőben, minden bírósági tárgyalás és ítélet nélkül : s aztán a "magánügyek" — az alkalmi és nem annyira alkalmi szeretők — beleértve egy sógornőt és egy homoszexuális viszonyt — eg sikertelen házasság, s az általános kikopottság és fáradtság. S ha Sartre szerint a pokol a másik, akkor Beek szerint a pokol az ember saját múltja. Sohasem tudjuk meg, hogy végül is miért fogják el Hunyadit — a vádiratot csak töredékében olvashatjuk, Hunyadi álmosságtól és emlékektől homályos szemén keresztül — s lényegében ez nem is fontos. Elfogatása pillanatában már érett volt a halálra. Kivégzése egy börtöncellában — koestleri módon — csak a logikus (talán Koestler után is logikus) befejezése egy kiégett forradalmár életének.

Beek stílusa fárasztó. A Günther Grass-féle befejezetlen mondatnak egyik válfaját változtatja helyenként három-négyoldalas "nem-mondatokkal". A történet, a belső monológ túltengése részben igazolja ezt a stílust, nagyszerűen érzékelteti az "egyenes story" felbomlásának nyelvi következményeit. A regény egészében azonban ez a módszer modorossá válik.

A MAGYAR OLVASÓ bosszankodva veszi észre, hogy jónéhány magyar név, utcanév, stb. rossz helyesírással került a regénybe. Ha már a könyvet magyar környezetbe helyezte írója — amire a történet logikája alapján nem volt feltétlenül szükség —, ilyen primitív hibáknak nem lenne szabad előfordulniok.

TAMÁS LÁSZLÓ

---

* Karlludwig Opitz: *Bolsche Vita (Das Auf und Ab des Genossen Neumann)* Ullstein, Berlin, 1966, 177 oldal.

Richard Beek : *Gesichter der Nacht*, Sigbert Mohn Verlag Gütersloh, 1966, 351 oldal.

Egy korty vers

(THINSZ GÉZA ÚJ KÖTETE : "ASSZONYÁLDÓ")

AZ ÓHAZA — a fiatalembernek, aki a belső emigráció helyett a külső, mindvalóságos emigrációt választja és külföldön telepszik le — az óhaza a placenta csupán, amelyről leválva, a magyar diaszpórában teljesebb emberré, világpolgárrá cseperedik. Hozzászokik ahhoz a szertelen szabadsághoz, amelyet költő, író számára a nyugat biztosít ; s kondicionálva e nagy, feltátongó szabadságra, nemcsak azt a belső cenzúrát veti le, amely nélkül — egy-két ritka és látványos kivételtől eltekintve — senki írása sem láthat napvilágot keleten, de gyökeresen módosul a költészetről vallott felfogása, egész irodalomszemlélete is. A klapanciák kényszere és ritmusvilága, a lamartinizmus tiszteletre méltó, de ásatag öröksége, az országmentés-országjárás gőze, a csizelt, szecessziós parasztromantika s egyáltalán az a "mélymagyar" tévhit, hogy nem költészet a költészet, hanem ha "országos jelentőségű" — mindez lefoszlik róla. Friss szemmel jártatja körül tekintetét de immár az egész látóhatáron.

S ha egyszer költő és kritikus egyaránt átment ezen a halmazállapot-változáson, ugyan mi értelme volna, hogyha Thinsz Géza költészetét egy lokális-vicinális, magyar Hans Sachs-i tabulatura szuszterléptékével mérve magasztalnánk vagy marasztalnánk el. Thinsz a nyugaton töltött évtized alatt három kötetet bocsátott közre "(Még mindig így", 1960 ; "A jó hatványain", 1964 ; és "Asszonyáldó", 1966) ; fiatalon sodródott Svédországba s úgy eszmélt költő mivoltára, ahogyan költőnek eszmélnie kell : küszködve és szegényen. Fejlődése pontosan követhető, hiszen költői eszmélkedésének majd minden zsengéje napvilágot látott, még azokból az időkből, amikor kedvesének "csak a tavaszi ragyogás arany gyöngyeit" adhatta s ezeken a verseken még érződött a Magyar Iskola iskolás öröksége, de már a homlok "csontsötétjén megdermedt, levegőért rimánkodó szavak" meglelték a szabad levegőre kivezető járatokat. A jelentkezés után "A jó hatványain" már állomás volt, a finoman érő, az agyonkompliált nyugati életforma keserédes ízeivel telülő költő első "állomása" s ebben már sok mindent elárult magáról, világlátásáról, lélekalkatáról, lírájának zenei regiszteréről, jó elkötelezettségéről nem a politika, hanem a költészet és a humánum oldalán ; s nem utolsó sorban szatírájának félelmes, szúró villogásáról. Ha ez volt az "alsópályaudvar", legújabb kötete, az "Asszonyáldó" nem újabb állomás, hanem ugyanannak az álomvárosnak a "felsőpályaudvara".

Azt hihetné az ember, az "Asszonyáldó" a megelőző kötet "Lányok a vízparton" c. ciklusából szakadt ki holdként, de valójában új elem jelentkezik benne : a szavakkal való szembefordulás, a szavak lárva voltának leleplezése, a szavak eredendő "galádságán" való őszinte kétségbeesés. A magyarok közül Kibédi Varga Áronhoz tudnám rokonítani ; a franciák közül Alain Bosquet Első és Második Testamentumában találtam párhuzamot. A gondolkozóból vedlett költő azon a felperzselt senki-földjén próbál keresztülvergődni, ahol a szemantika találkozik az episztemológiával ; s a "Szó-kór" című ciklus illusztrálja a legjobban, hogy "nyersanyag" és életérzés szempontjából Thinsz költészete a modern svédekkel és franciákkal menynyire egyívású : "megvertek minket szavakkal, / karóba húzott, kihűlt igékkel, / a megváltó beszéd kényszerképzetével..." (A pohár).

ENNYIBEN MONDHATÓ, hogy egzisztencialista költészet. A templomálom a "Teremtő Igéről" elröppent, a költő a szörnyű valóra ébred : a szó önmagunk és a mindenség becsapásának ancillája csupán, s látnoki eszméletünkkel is mindhiába lázadozunk az episztemológia kietlen határvidékén, az előttünk elpusztultak csontfurulyái közt. Másik figyelemre méltó eleme Thinsz költészetének egyfajta sajátos, "anekdotikus" zeneiség : nem az orkeszrális zene, hanem egyetlen hangszer, és nem a szimfonikus opusz, hanem egyetlen akkord zengettetésének varázsa. Az indítás olykor a sláger könnyűségével hat ("Az álmos hóról"), olykor pajkos félreugrásaival ("Kétszólamú virágének") a fiatal Végh György Játékos Ifjúságára emlékeztet ; ám a mutatványból kikerekedik valami andalító "moment musical", valami ízletes bürök : "egy korty vers" s ezt a kortyot szívesen ízlelgetjük sokáig még akkor is, ha keserű, mint az a "korty bánat", ami szétárad a költő testében, amíg "gyötrő méreggé válnak a betűk a szóban" — hogy Thinsz legelső kötetéből szemeljünk előremutató kommentárt. Ez a korty néha maga a kisajtolt gyümölcs (mint a Cs. Szabó Lászlónak ajánlott "Szederfa Rhodoson" esetében), néha valami alkoholos, fanyar párlat, amely nyelésnél "megrúgja" az embert ("Szagok") ; megesik viszont, hogy a recipe nem válik be s a zene monokord elégtelensége vagy a modulációk hiánya miatt a vers eltörik ("Monoton októberi ének"). Nem tudok elképzelni fiatal anyát, akinek a szívét meg ne dobogtatná Thinsz "Asszony, napfényben" című sudaras-vékony verse, amely jórészt a szó-dallam sejtelmes delejével operál s eltörik annak a fülében, aki például az elektronikus zenét nem kedveli. Legjobb darabjai kétségkívül azok, amelyekben szerencsésen egyesül költészetének minden jó eleme : a váratlan szögeket villantó, fanyar humor, a szöveg duruzsoló simasága és a vers lekerekítettsége — kivált ha nem sietteti, hanem udvariasan megvárja, mit súg ihlete ("Erkölcsös Trisztán", "Zsuzsánna és a vének").

Aki (Nietzschével) azt hiszi magáról, hogy "önmagától gördülő kerék", az ugyancsak téved. Az idegrendszer csupán elenyésző részben "teremtő", túlnyomórészt ingerfeldolgozó készülék ; az alkotás a mámorító, megtévesztő látszat, a valóság az, hogy ez a bonyolult filtráló berendezés — ingerkörnyezetét dolgozza fel ; s ez alól a költő sem kivétel. Thinsz Géza Svédországban él, nem fogyatkozása, hogy örömepanasza, egész lírája a modern világ csapadéka, amelyben él. Eredetiségén felül érdeme, hogy hitelesen tolmácsol olyan ma élő svéd költőket (mind Ekelöf, Leckius, Aspenström és a vele oly rokon Lindegren) —, akik nélkül az európai kaleidoszkóp nem volna teljes ; indokolatlan viszont, hogy a gyakorlattal szakítva, fordításait az eredeti darabokkal vegyíti. Thinsz Géza "Asszonyáldó"-ja is bizonyítja Cs. Szabó Lászlónak azt a megállapítását, hogy — ellentétben a Rákóczi- és Kossuth-féle emigrációval — az ötvenhatos nem politikai, hanem szellemi emigráció. S a költő — költő marad, a diaszpóra bármely betonrengetegébe vezesse jósora. Úgy énekel, mint a Memnon ; csak a szél az, ami keresztülfúj furulyacsarnokain, csak a hajnal, ami mögötte meghasad s látszólag semmi sem rezdül. De zeng a szobor.

HATÁR GYÖZÖ

FÁY FERENC VERSEI

A Bem szobornál

(1966)

Kopott kalapján üldögél a szél,
és arcát mossa hűvös, őszi zápor.
Csak áll. Pihen. A fákkal sem beszél ;
— kábult a város esti illatától. —

Távolba néz, ahol most ködpuha
árnyak ölében szunnyadnak a földek.
— Sirály után kap, nyüszít a Duna. —
S az emberek mind, csendesen köszönnek.

** Tarnowban ősz van. Lomha, lengyel ősz:*
Fehér virágok... és a sárba roskadt,
mézlombú fákon mindig-ismerős,
tavaszra váró, dérmerev halottak.

És temetnek a lengyel asszonyok.
És Tarnowban most, nyúlós, barna sár van.
Sóhajt s elindul, mint a pásztorok
az Őszi-csillag megváltó nyomában.

(*) Bem szülővárosa

Hajnal hóesés után

Kék lánggal zeng a kert. A hermelinpalástos,
ködszőke bokrok földig hajlanak.
Morogva jár a szél ... köhécsel. És a város
bő fényről álmodik a foltos ég alatt.

Fehér virág az út — halvány, királyi szőnyeg —
de villog, mint a tőr ! S a lázadó, kopott,
tavaszról-kérdező, didergő háztetőknek
Istent felelgetik csak, érc-torkú templomok.

A fák közt álmait terelgeti az éjjel.
Közöttük súlyos árny : egy munkás ballag át.
S bajszára tűzi fel — forró leheletével —
jégcsappá csendesült, didergő bánatát.

A FALANSZTER ÁRNYÉKÁBAN

"MEGÉRTENI" : K. S. Karol majdnem ötszázoldalas, egyszerre öt nyelven megjelent könyvének Mao Kínájáról ("La Chine de Mao", Editions Robert Laffont, Paris, 1966) ez az utolsó szava. Lehetne az első is. Ami a legvilágosabban, a legdicséretesebben vonul végig a leírásokon, a fejtegetéseken, az a megértés eltökéltsége. S nem érthető-e, hogy az egykori szovjet katona, a volt lengyel kommunista, aki ma a francia és az angol sajtóban az "egyik" kommunizmus, — az orosz és a kelet-európai — neves újságíró-szakértőjének számít, saját szemével akarja látni és meg akarja érteni a "másik" kommunizmust, a kínait?

A feladat, amire vállalkozik, emberfeletti. Ahogy Kína földjére teszi a lábát, az első észrevétele az, hogy ott *"gyökértelenebbnek érzi magát az ember, mint bárhol másutt. Minden, még az evés, a munka, a tanulás, a szórakozás módja is más, mint amit mi ismerünk."* Több rekordot is megdönt : a nem állandó tudósítók között ő az első, aki négy hónapot tölt az országban, aki a legtöbb kilométert futja be, a legtöbb beszélgetést folytatja, a legtöbb üzemet, falut, iskolát, egyetemet látogatja meg. De az ilyen rekordok, tekintve a négyhónapos "rekord-idő" rövidségét, egymás rovására is mehetnek.

KAROLBAN a legrokonszenvesebb az, hogyha valamit nem tud vagy nem ért, azt őszintén megmondja. Egyes pártvezetők arról vallanak neki, hogy a párton belül létezik egy ellenzék, de — fűzi hozzá — *"erejéről és céljáról csak annyit tudok, amennyit elmondottak nekem. Beszéltek bizonyos válságokról, amelyek az utóbbi húsz évben megrázkódtatták az értelmiséget, de nem engedték meg, hogy egyetlen közvetlen tanúvallomást szerezzek."* Szót ejt a nevezetes Peng Teh-huai ügyről, a világhírű marsall titokzatos leváltásáról, s mindjárt hozzáteszi : *"nem ismerjük az ügy teljes hátterét."* Ugyanez áll a "Virágozzék száz virág" periódusára is : *"Valljuk be, nem kaptunk kielégítő magyarázatot erre az ügyre."* És úgy általánosságban, a gazdasági helyzetről és alapelvekről : *"Sem, amit láttunk, sem, amit nekünk elmondtak, nem teljesen világos és Kína gazdasági élete, bizonyos elemeit tekintve, még mindig rejtélyesnek tűnik."*

Amit azonban az ember legelsősorban vár egy olyan könyvtől, amelyik egy viszonylag elzárt világ meglátogatásán alapul, az amúgy sem a minden titkok megfejtése, a minden kérdések megválaszolása, hanem az elfogulatlan, hiteles, érzékletes leírás. Karol könyvének is ezek a legleköttőbb, a legérdekesebb lapjai s ha valamit sajnálunk, az az, hogy a könyv egynegyedét kitöltő, nem sok újat hozó történelmi rész rovására nem kapunk többet a személyes tapasztalatokból. Igaz, a szerző nem az Egon-Ervin Kisch-ek fajtájából való : tolla nyomán nem kelnek életre Sanghaj utcái vagy Senszi falvai ; nem *látjuk*, legfeljebb halljuk az embereket, akikkel beszél. Ész-ember, politikus ember : de agya borotvaéles, a szeme világos, egyéniségében van melegség, humor, szellem.

MAGA MONDJA könyve bevezetőjében, hogy *"Kínába 'kedvező előítélettel' érkezett"*, de *"a megértés nem jelent sem teljes egyetértést, sem feltétel nélküli elfogadást."* Ezzel a pillanatig sem leplezett s mégis kritikus jóakarattal mutatja be a legtöbb embert, akivel találkozott, a kommunákat, a gyárakat, a történelmi helyeket, ahová eljutott.

De, úgy látszik, a bennünk élő ördög — vagy hogy a most Kínában olyannyira divatos szót használjuk: "démon" — erősebb a jó szamaritánusnál. Erre vall, hogy Karol könyvének legélvezetesebb részei azok, amikor a mérhetetlen mennyiségű propaganda-szólam, a Mao bölcsességének hódoló állandó zsolozsmázás, a túlegyszerűsítésből fakadó torzítások ellenhatásaként elhagyja őt dicséretes türelme, nem tudja elfojtani magában az ellentmondás sátánfiókáit s a mindenáron való szelídségen úrrá lesz az irónia. Parasztok és munkások jelenlétében — tipikus baloldali intellektuelről lévén szó — ez csak olykor-olykor esik meg vele, bár például az "Egész évben zöld" kommunában nem tudja megállni, hogy két öreg parasztnak ne tegyen föl néhány kellemetlen, "a meg nem valósított reményekre" vonatkozó kérdést. A válasz : *"Megdöbbenés. A két öreg az uborkák közé dugja az orrát és óvatosan odébbáll"*, Kao úr, a helyi felelős pedig másról kezd beszélni. Karol büntetése : sohasem küldik el neki a szállodájába azokat a főzelékeket, amelyeket pedig korábban megígértek.

Az ellentmondás démonai azonban akkor lázadnak fel benne igazából, amikor az új Kína kulturális-művészi "értékeivel" ismerkedik. A filmek, a színdarabok primitív utilitarianizmusa, színvonaltalan együgyűsége olyan idegesítő, hogy ezt a legbirkatürelműbb és legjobb indulatú ember sem tudja elviselni, ha egyszer már megérintette őt az átkozott nyugati kultúra dekadenciája. Karol elemében van, amint elmeséli a maoizmus olyan eszményképeinek, mint a legagyalágyultabb cserkész-mesék hőseire emlékeztető, mindennapos jócselekedeteket véghez vivő, örökké résen lévő Lei Fengnek a történetét. Az embernek nevetni volna kedve, ha nem olvasná a szerző megjegyzését : *"Mao Ce-tung személyesen adta ki azt a jelszót : 'Tanuljatok Lei Fengtől !', és sűrűn hallottunk nagyon művelt és egyáltalán nem naiv kínaiakat a mosoly leghalványabb árnyéka nélkül arról beszélni, milyen példamutató értékű ez a hős."* Hogyan volna jogunk a nevetéshez, ha arra gondolunk, miként fagyasztotta le a mosolyt a nagyon művelt és egyáltalán nem naiv kínaiak ajkáról — a rettegés.

A KÖNYVNEK talán legjobb fejezete a Cséu Janggal készített interjú. Cséu Jang a kínai irodalmi élet fiók-diktátora, ő az, aki kommunista írótársai javát, Ting Linget, Fong Hsiué-fongot és társaikat "kinyírta". Ő az, akinek senki sem elég jó marxista-leninista. Lukács György nem egyéb, mint *"a revizionizmus veteránja"*. Ő az, aki Karolnak kijelenti, hogy *"természetesen a szovjet művészet és irodalom fabatkát sem ér"*. Ő az, aki a Maóhoz hű írók közül is legfeljebb húsz százalékról hajlandó elhinni, hogy *"magukévá tudták tenni a dialektika módszereit és fel tudják használni őket alkotó munkájukban"*. Ő az, aki amellett kardoskodik, hogy az íróknak rendszeresen fizikai munkát kell végezniök, mert máskülönben képtelenek a dolgozó emberek ábrázolására. A figura félelmetes, még akkor is — sőt annál inkább — ha *"jóformán mindig mosolyog"*. De a java még hátravan. Karol visszajön Európába s 1966. július elsején egy "Agence France Presse"-sürgöny tudtára adja, hogy a kínai párt ideológiai folyóiratában, a "Vörös Zászló"-ban erről a szuperkommunistáról a következő sorok jelentek meg : *"Cséu Jang szembeszáll Mao elnök vonalával a művészet és irodalom területén. Védelmezi a pártellenes klikket, amelyik a kapitalista és feudális művészet híve."* A "nagy kulturális forradalomnak" Cséu Jang, a kérlelhetetlen író-irtó lett egyik első célpontja. Azóta a kínai sajtóban ilyesmik olvashatók róla : *"A párt soraiba befészkelődött burzsoázia képviselője ; szászszázalékos revizionista ellenforradalmár ; bűnöző ; Hruscsov bálványozója ; árulók és renegátok toborzója ; öreg róka ; vérengző farkas ; szép külsejű vipera ; Lucifer."*

Hátborzongató ? Minden bizonnyal. Meglepő ? Talán nem egészen. A Karol-interjúból kiderül, hogy a könyörtelen Cséu Jang, ha Gramsci nevét nem is, de Shakespeare-ét, Goethe-ét, Hegelét és Lukácsét ismerte. A "nagy kulturális forradalomnak" nyilván olyan emberekre van szüksége, akik nem csupán kritikusan viszonyulnak mindezekhez, de még a nevüket sem hallották.

ÁM minden kritikussága ellenére, Karol véleménye a kommunista Kínáról egészben véve pozitív. Úgy látja, hogy *"Kína ma felszabadult"*, hogy *"a szemmellátható szegénység ellenére, az ország meg tudott oldani bizonyos gazdasági problémákat és gazdasági egyensúlyhelyzetet teremtett"*, hogy *"az emberek jóllakottak"*. Ha ezek közül a meglátások közül egyik-másik túlzásnak tűnik is, — mint például az, miszerint : *"megállapíthattuk, hogy minden nagyvárosban, amelyet meglátogattunk, a kapható árucikkek mennyisége és minősége kielégíti, sőt — úgy fest — felül is múlja a keresletet"*, (hogyan tudja egy külföldi újságíró néhány hónap alatt lemérni, mi a kínai nagyvárosokban az *igazi* kereslet, s hogy ez valóban kielégíttetik-e ? Hogyan lehet elhinni, hogy amit az oroszok jóval fejlettebb ipari színvonalon ötven év alatt sem tudtak megvalósítani, az a kínaiaknak negyedannyi idő alatt sikerült?), — ha az ilyesfajta túlzások még a felületes olvasót is csak nehezen győzhetik meg, annak, aki sohasem vagy régen járt Kínában, ahhoz nincs joga, hogy egy bizonyos összbenyomást kétségbevonjon.

Én sem ezt teszem. Nem vitatkozni akarok Karollal, hanem valamit fölvetni. 1951 és 53 között több ízben megfordultam Kínában. Az útvonal, amit több más újságíróval megtettem, részben azonos Karoléval. Minket is néhol ugyanazokba az üzemekbe, iskolákba, falvakba, egyetemekre vittek el útikalauzaink, mint őt. Hozzánk is ugyanolyan meghatóan futottak oda a kis óvodás gyerekek, nekünk is ugyanúgy részünk volt a Sanghajban elengedhetetlen beszélgetésben egy "jó", "nemzeti" kapitalistával, mi is végighallgattunk a huai csatorna mellett egy megrázó "kesergőt" (Szu Szei Ku-nak nevezték ezt a rituális szertartást, amelynek során egyszerű emberek a múlt nyomorára, kínzásaira, szenvedéseire emlékeztek), s egyik-másik munkás vagy paraszt Karolnak adott nyilatkozata mintha szóról szóra benne volna a mi akkori jegyzetfüzeteinkben. Ránk is az tette a legnagyobb benyomást, hogy nem láttunk koldusokat, se éhezőket, hogy eltűnt a banditizmus, a prostitúció, a piszok. (A pontosság kedvéért hozzá kell tennem : első, 1951-es utamon még voltak koldusok, volt prostitúció, volt piszok. A gyökeres változás 51 és 52 között következett be s ezt ilyen rövid idő alatt csak a legnagyobb szigorral lehetett elérni.) Amit tudok, az az, hogy 1949, a kommunista hatalomátvétel és 1952 között Kína valóban nagy változáson ment át. Amit nem tudok, s ami felől éppen a magam és Karol meglátásai közti *hasonlóság* kétségeket ébreszt bennem : vajon 1952 és 65 között mekkora volt a fejlődés ? Ezzel nem azt akarom kétségbevonni, hogy épültek új üzemek, vagy hogy a kínaiaknak van atombombájuk, de a kísérteties párhuzamok olvastán nem vagyok teljesen meggyőződve, hogy az általános helyzet egyik legfontosabb tényezője nem egyfajta megtorpanás, megcsontosodás-e ?

EGY NAGY KÜLÖNBSÉG azért mégis van Karol mostani és az én akkori tapasztalataim között, olyan különbség, ami már-már a komikum köreibe kívánkozik. Amikor én Mandzsuriában jártam, sok más funkcionáriushoz hasonlóan, Je Csung-koui, a fuszungi vegyészeti gyár igazgatóhelyettese így írta le nekem az üzemük helyzetét 1945-46-ban : "A japán csapatok visszavonulása után a termelés az egyhetedére esett vissza. *A Kuo-Min-Tang vezetői ellopták* a legjobb gépeket". Tsang Jun-ho, a mukdeni Városi Tanács főtitkára kijelentette : "A felszabadulás idején általános volt a munkanélküliség, *a Kuo-Min-Tang véghezvitte rombolások* miatt." Most Karolnak ugyanerről Mukden helyettes polgármestere,Sung Kang ezeket mondja : "Nem vagyok jogász és így nem tudom, milyen szerződés vagy milyen törvény következtében, de az *oroszok* a mandzsu üzemeket hadizsákmánynak tekintették, amit jóvátétel fejében elvihetnek magukkal. Talán nem fölösleges emlékeztetni arra, hány mandzsuriai felszereléssel megrakott vonat indult nyugodtan útnak *a Szovjetunió felé*. Az *oroszok* odáig vetemedtek, hogy a mukden-tantungi vasútvonalnak még a síneit is elvitték."

Idézhetném azt is, mit mondtak akkor nekem és mit most Karolnak a szovjet szakemberekről. De talán ennél is frappánsabb két párhuzamos megállapítás a Kínát sújtó blokádról. Az elsőt Csou En-lajtól hallottam, 1952. októberében és így szól : *"Ki szenved a blokádtól ? Kína nem. Kína külkereskedelme idén az előző évi kétszerese. Mi a blokádot arra használtuk fel, hogy segítsük kiküszöbölni gazdaságunk félgyarmati, függő jellegét és megrövidítsük gazdaságunk útját a teljes függetlenséghez és önállósághoz."* Most Karolnak az egyik legfontosabb kínai közgazdász azt mondja a blokádról, hogy azzal ugyan szerették volna megsemmisíteni őket, de valójában ez oda vezetett, hogy csak a saját erejükre számítsanak és eredeti megoldásokat találjanak. Az érvelés, mint látható, pontosan ugyanaz. Az egyetlen különbség, hogy Csou En-laj akkor az *amerikai*, a kínai közgazdász most a *szovjet* blokádról beszélt...

ELÉRKEZTÜNK ezzel a nemzetközi kérdésekhez, oda, amit a könyv úgy nevez : "Kína és a világ". Ez az a pont, ahol nehéz elhessegetni azt a benyomást, hogy a szerzőt nagy megértési szándéka átlendíti bizonyos határokon és kétségeket kelt az olvasóban az iránt, amit — igaz, csak egy lábjegyzetben — "gondos tárgyilagosságnak" nevez.

Karol mindjárt a könyve elején azt írja, hogy *"Kínának sohasem volt annyi ellensége, mint most"*. Ez félreérthetetlenül panasznak hangzik s szívesen osztanánk is az ezzel járó rokonszenvet, ami egy üldözött országnak kijár, ha a könyv egyéb részei nem keltenének *volens-nolens* aggodalmakat a kínai vezetők szándékainak ártatlanságát illetően.

Arra a "másik kommunizmusra", amit Karol Kínában felfedez, az a jellemző, hogy célja nem a mi értelmezésünk szerinti jólét, hogy szerinte a boldogság és a szabadság valódi forrása a kollektív élet. Mao Kínát át akarja formálni egy *"roppant, egalitáriánus falanszterre"*. Tetszik-e ez a 700 millió kínainak vagy sem, — ezt lehet úgy tekinteni, mint belügyet. Ám Karol könyvéből nem marad sok illúziónk afelől, hogy Maoék "állandó forradalmuk"-kal, "világforradalmi mozgalmuk"-kal nem törődnek bele abba, hogy *"sokáig késlekedjék a maguk elképzelte új rend kiterjesztése az egész világra"*. Nem kevesebbről és nem többről van tehát szó, mint hogy az egész világ átalakuljon — kínai mintára és feltehetően kínai vezetéssel — roppant, egalitáriánus falanszterré. Meglepő-e, hogy ezt a többi nép nemigen kívánja ? S paradox módon, talán nem csupán a gazdag, önző országok nem, hanem a legnyomorúságosabbak sem. Mert a szegénynek is többnyire az az álma, hogy egy szép napon jómódú legyen és nem az, hogy mindenki rosszul éljen.

KÍNA, mint Karol írja, *"egy másfajta társadalom mintaképének javasolja magát"*. Ám, ha legalább abban biztosak lehetnénk, hogy csak *javasolja* és nem kívánja *rákényszeríteni* a világra ezt a példaképet. A szerző többszörösen megnyugtat bennünket, hogy Kína nem akar háborút és mindaz, amit a "nagy nyugati sajtó", a "kommunizmus és az egész baloldal ellenségei" a maoizmus felsőbbrendűségi komplexumáról és a kínai fenyegetésről mondanak, nem egyéb kitalálásnál, legendánál. Jó volna hinni neki. De állításainak némiképpen ellentmondanak egyes kínai vezetők nyilatkozatai, hogy csak egyet említsünk, Csen Ji marsall külügyminiszteré, aki 1965. szeptember 29-én kijelentette : *"Kína nemcsak kész, hogy szembenézzen egy amerikai támadással, de szeretné is, hogy az már holnap bekövetkezzék ... Tizenhat éve várjuk ezt a támadást. Egészen beleőszültem a várakozásba. De néhány évet még szívesen várok."* Ám ellentmond sajátmagának Karol is, aki könyvének 349-350. oldalán híven ismerteti a kínai vezetők egész gondolkodásmódját, amiből az derül ki, hogy meggondolások egész sora igenis a háborút óhajtatja velük : kívánják a megtámadtatásukat, hogy az Egyesült Államok *"belesüppedjenek egy gyakorlatilag bevehetetlen országba"* : analízisük szerint *"egy ilyen elhúzódó háború válságot idézne fel az Egyesült Államokban és aláásná az amerikai szövetségi rendszereket"* ; ha a háború kitörne, *"a Szovjetuniónak és a kommunista mozgalomnak végre nyíltan szint kellene vallania"*, s mindehhez ráadásul, mint Karol írja, *"úgy látszik, hogy a kínaiak nem tévednek, mikor arra számítanak, hogy az Atlanti Szövetség, amelyik már többhelyütt recseg-ropog, nem élne túl egy kiterjesztett háborút Ázsiában..."*

Ha könnyen befolyásolható volnék, Karol könyve jobban meggyőzött volna a kínaiak eltökélt háborús szándékairól, mint a kommunizmus és a baloldal valamennyi ellensége együttvéve. S ha még ezek után sem hiszem el, hogy Maoék háborút akarnak, az csupán azért van, mert ha olyan igazán akarnának, akkor már régen megkaphatták volna. Nem, a kínai vezetők egyáltalán nem elmebetegek, ha elfogadjuk az agybajnak azt a definícióját, amit Karinthy adott : "Őrült az, aki megcsókolja a forró kályhát." Hruscsov alighanem az elevenükre tapintott ezeknek a hajlíthatatlan világforradalmároknak és a nemzeti felszabadító küzdelmek e bátor pártfogóinak, amikor Hongkongra és Macaóra emlékeztette őket : ezt a két kínai várost ugyan miért nem szabadítják fel ? És ha olyan nagyon meg akarnak mérkőzni az amerikaiakkal, miért hagyták abba 1958-ban — Dulles határozott figyelmeztetése után — Quemoj és Matsu bombázását ? Miért nem szabadítják fel Taivant? És miért késlekednek elküldeni Vietnamba azokat az "önkénteseket", akiket már idestova két esztendeje felajánlottak ? Mindezt nem szemrehányásként mondom, a legkevésbé sem. Legfeljebb azért, hogyha — Karol szavaival — a mai Kínában a szocializmus — erény, és kommunistának lenni ugyanannyi, mint erényesnek lenni, akkor csak megerősödik bennem az, hogy a túl erényesek — mindig gyanúsak. Maoék is addig szeretik igazán a háborúskodást, amíg az — az utolsó *vietnami* katonáig folyik.

MÉRAY TIBOR

FENYŐ MIKSA

KÉT REGÉNY

MINDKÉT REGÉNY írója kortársam, személyes ismerősöm, írásaikat olvastam, életüket figyeltem, közöm volt hozzájuk. Így egymás mellé mégis a véletelen sodorta őket : mindkét regényt — két vallomást — egy időben, az utolsó hetekben olvastam s gondolataim róluk, ha kissé ködösen is, összeelegyedtek. Az egyik regény (vagy élet)

Lesznai Anna : Kezdetben volt a kert *

Tán még várnom kellett volna, míg a gyász köde szétfoszlik, mely rám — régi barátra — halálával ránehezedett és én a távolság hűvösségéből nézhetem élete művét. Talán egyedül az öregkor önzése, melyet sokan bölcsességnek vélnek, teremti meg maga körül az impasszibilité védelmező légkörét. De hát nem tudtam megvárni, — írásom líraibb lesz s talán így is illik, mikor olyan kivételes lírikusról lesz szó, aki Lesznai Anna volt.

Milyen szívesen, milyen derűs érzéssel gondolok arra a fiatal teremtésre, ki egy délután megjelent a Bristol Kávéházban a "Nyugat"-asztalnál s mosolyos arccal, nem minden zavar nélkül, helyet foglalt közöttünk. Kíváncsi, okos nézése olyasvalamit látszott kifejezni : milyen csoda hozott ebbe a különös társaságba ? Mit mondjak nekik, hogy észrevegyenek ? De az is lehet, hogy tekintete egyszerűen azt mondotta : szívesen vagyok közöttük, — nehéz ezt hat évtized távolságából felidézni. Mi többiek, akik ott voltunk, "beérkezettek", (értsd : egyik-másik írásunk már nyomdafestéket látott) némi nagyképűséggel pártfogásunkba vettük ezt a vonzó teremtést, akinek e látogatást megelőzően az akkor indult "Nyugat" (1908) ötödik száma néhány versét hozta, melyekre felfigyeltünk, — az is lehet, hogy vitáztunk felőlük. (Erre a vitára nem emlékszem, de Lesznai Anna, itt az emigrációban, konokul hangoztatta, hogy szigorú voltam hozzá. Viszont igaz az, hogy számunkra akkor a költőnőt Kaffka Margit jelentette, — el voltunk kényeztetve.)

HATVANY LAJOS, Lesznai Anna unokabátyja hozta el a fiatal költőnő egy füzetnyi versét a "Nyugat"-hoz. A versek hangja nyikorgó volt ; formájukban, képeikben, hangvételükben az első pillantásra semmi új ; de Ignotus és Osvát megérezte, hogy kezdetlegességükben is mélyről jött, komplikált érzéseket reveláltak. Szívesen választottak közlésre hét verset, tán buzdításul is, ahogy azt Osvát fiatal kezdő íróknál szokta. A "Nyugat" két balsikerű, de ígéretes kezdet után, már első számaival tényezője lett a magyar irodalomnak. Nem bántom meg emlékét, ha megkockáztatom azt a megjegyzést, hogy Lesznai Anna, bár művelt, olvasott, gondolkozó nő volt, a "Nyugat" alapításának hátterét nemigen elemezte. Viszont tudott azokról, kik szívesen fogadták. Ismerte Ignotus írásait, az "Olvasás közben"-t egész biztosan ; ismerte azt a verseskötetet — "Új Versek" volt a címe —, mellyel egy fiatal magyar költő, Ady Endre jelentkezett, akit magasztaltak, támadtak ; olvasta is a "Nyugat" első számában remek írását,"A magyar Pimodan"-t. Tudott Kaffka Margitról, akinek akkor már neve volt s az ő recenziója révén tudott egy most induló fiatal magyar költőről, Kosztolányi Dezsőről. Érdeklődéssel olvasta Szini Gyula cikkét a meséről, Lesznai Anna legsajátabb birodalmáról. Talán felfigyelt Schöpflin Aladár okos írására a *városról*, anélkül, hogy akkor bárki is gondolt volna arra, hogy az urbanust szembeállítsa a népivel. Sok minden meglepőt láthatott, hallhatott : Csáth Géza írásából megtanulhatta, hogy Bartók Béla *nagy magyar érték*, — nem folytatom ; nagyon sajnálom, hogy ezekről meg másokról is, kik ott voltak a kezdeteknél — Balázs Béláról, Lukács Györgyről, a Holnap-vitáról, nem faggattam Lesznai Annát, — kivel 1953 óta itt New Yorkban újra barátin együtt voltunk, — a névsorolvasásnál többet tudott volna adni.

AHOGY MOST újra elolvastam az első időből való verseit, láttam, hogy az írónő, bizonytalan lépésekkel ugyan, elindul az úton, mely mind határozottabban és lelke mélyéből szakadóan a vallomások útja. Vallani minél teljesebben, a kifejezés minél szuggesztívebb erejével, az írói készséget átváltani életre,— ez az egyetlen mód arra, hogy hallgatóit magával ragadja. Most utólag látom, hogy az erre való képesség bujkáló erekben, melyeknek vonalát a jó szem megtalálta és ígéretességét fölmérte, már ezekben az első versekben is megvolt. Persze ez utólagos bölcsesség, Lesznai Anna egész lírai munkája ismeretében...

De a költőnő érezhette, hogy így mégsem teljesen az, amit ő vallani szeretne és egyik prózai írásában ő maga próbál kulcsot adni lírája lényegéhez. Azt mondja (1910-ben) : "Jól tudjuk mi asszonyok, hogy lényünk legmélyének mindegy, bárki legyen az, ki házunk fele jő, titokzatos. Mert mi magunk vagyunk csak a nélkülözhetetlenül fontosak — a papnő — a szertartás végzői. A kedvesek elmúlnak, de megmaradunk mi — és a szerelem. A szerelem, ez az örökegy, — egyetlen, amit meglátnunk adatott az úgylátszik százarcú létből. Ez az egy kapunk van ; ezen járunk be az örökkévalóságba ; ez az egy gyökerünk van ; ez köt össze vérrel és erős szálakkal a mindenséggel. Minden más — félek vagy talán remélem — idegen sallang csak rajtunk." Idéztem, mert Lesznai Anna magyarázatnak szánta, holott költészetének éppen az a lényege, hogy fölöslegessé tesz minden magyarázatot, minden kutatást az elindító esemény után. S ha kezdetben még látható is az elindító esemény állványzata, egyre finomabbá, megejtőbbé válik költészete s válik a rímek, a ritmus, a képek során versvalósággá.

ELSŐ VERSES KÖNYVÉRŐL — "Hazajáró Versek", Nyugat kiadása, — Kaffka Margit ír a "Nyugat" 1909. évfolyamában bírálatot. Kaffka Margit csaknem mindenben ellenkezője Lesznai Annának ; öregebb is nála tán nyolc évvel, fanyar ízű lélekkutató, örökké gyanakodó, csalódásait le nem bíró teremtés, míg aztán élete végén el nem jut valakihez, akinél összes csalódásait boldog szerelemmé tudja váltani Erős analizáló tehetség. mesteri elbeszélő, érdekes egyéniség, nagy értéke a magyar irodalomnak. Lesznai Anna, bár élete megpróbáltatásokkal teljes volt, alapjában boldog teremtés, ki igen tud örülni annak, ahogy költészete kiteljesedik életéből, ahogy mesét tud mondani gyerekeknek és főleg felnőtteknek, ahogy a meséit ecsettel, tűvel életre kelteni tudja. Emberszerető ember volt, ki boldogan gyűjtötte maga köré a fiatalokat, — Körtvélyes is mese-kert volt, a fiatalság kertje. Az övé is.

A két nő baráti viszonyára német tanárom szavait idézhetem, melyekkel "Hermann und Dorotheá"-t, az igaz szerelmes párt jellemezte : *und eben die Gegensätze ergänzen sich aufs glücklichste* — éppen ezek az ellentétek egészítik ki egymást a legszerencsésebben. (Nem mindig ment ez. Később a Kaffka-Lesznai viszonylatban láttuk.)

Kaffka Margit azt írja : "Első olvasásra a kötés eszközeinek túlzott egyszerűsége kell, hogy szembetűnjék. Széles sorok telt hűsen szabályos ritmusa, grammatikai szórend, epikus bőség, sőt ismétlés és fölös módon teljes kibeszélés néhol, csak 'elintézteti' velünk Lesznai Anna verseskötetét. Derűs és házias költészet ez, véljük megállapítani, módos szép fiatal tanya, gyümölcsérlelő napfény, szelíd és nemártó virágok bősége, aranyos gyermekévek, sima életsors, béke ... szeretetre méltó poézis, gondoljuk."

Aztán ráeszmél, ahogy mi is ráeszméltünk (a következőkben Kaffka Margit értékítéletét a magunk hangjára átírva adjuk),hogy mi mindent rejt — dehogy rejt — egy gazdag lélek legrejtettebb titkait, a hetedik szoba kincseit tárja fel a költőnő. A *sancta simplicitas* átforrósodik, a grammatikusan helyes sorokból rendbontó lángok csapnak föl, a mezei virágok mellett vulkán-közelségek érződnek meg s mikor egyik versében azt mondja : "életemnek fáját erősen rázzátok", akkor már tudjuk, hogy ami vers Lesznai Anna hárfáján szólalt meg, az mind ennek az életfának egyre csodálatosabb gyümölcseivel lesz teljes. ("Lentről nézem ős terebélyed, piros csodákkal rakott élet." Ady. Csak úgy, eszembe jutott.)

NEHÉZ MEGRAJZOLNI ennek a gazdag egyéniségnek élete útját, ahogy fiatalon, kíváncsiságokkal és kívánságokkal megrakottan indul el, még verdeső szárnyakkal, de már kémlelve az egeket, amerre egyenest röpülni készül. Az "Eltévedt Litániák" című verses könyve, mely 1923-ban jelent meg és 15 esztendő termését hozta, mintha lírájának Montblanc-ját jelezte volna. E kötete alkalmából Fülep Lajos, a kiváló író-gondolkozó, magisztrális tanulmányt közölt a *nagy* líráról ; minden szentenciája elgondolkoztató. Arról a líráról ír, mely mélyebb értelmet ad a kozmikus jelzőnek, a próféták lírájáról, Petőfi lírájáról, Ady Endre jóslatos költészetéről, "az ember- és világ-szolidaritás" költőiről, akiknek "a mindenséget varázsló chorusa most megszaporodott egy új hanggal, új nyelven" Ez az új hang, új nyelv, Lesznai Annáé. (Milyen szívesen olvastuk ezt annak idején s milyen megbecsléssel olvastam újra, egy negyed század után.)

És ez az élet, Lesznai Anna zaklatott élete, állandóan gondoskodott arról, hogy költészete "a nagy líra" bűvköréből ki ne zökkenjen, — így volt ez még kései éveiben is. Lesznai Anna nem volt magányos egyéniség, kereste az ember közelségét, több mint kíváncsisággal, majdnem hogy szenvedéllyel ; kertjébe csábította, akik őt érdekelték s akik érdekelték, akiknek szeretetére vagy szerelmére vágyott, nem maradtak közömbösek iránta. És ha ezeknek az emócióknak legigazabban lírája adott hangot, mégis érthető, hogy vonzotta a feladat, hogy élete eseményeiről, emberi relációiról, ahogy azokat szenvedésekkel és szenvedélyekkel átélte, vagy mások átélését analizáló képességével magáénak fogadta, képzelete erejével, kivételes mesemondó tehetségével eposszá dúsította, — de mondjuk egyszerűbben : regényt írjon. Lesznai Anna egész életében, már ti. mióta én ismerem, gondok és gondolatok között élt. Ez a kettő nála együtt járt, együtt teremtette meg légkörét, melyet az egész lényéből kiáradó játékos derű olyan ózondusan átfrissített. Társaséletét — s ez alatt barátait, jóismerőseit értem — s ami ezekből szerelemmé zavarodott (ezt a nem szép szót öregkorom diktálta) — kitáruló emberszeretet jelentette, mindazokat, kiket vágya, vagy képzelete kertjébe csődített, mindegy, hogy Liszkon-e vagy Körtvélyesen, vagy lírája, vagy palettája kertjébe. És a kert szomszédságában a nyomorgó tót parasztokat, csendőrökkel féken tartott lázadó hajlamukat, — Lesznai Anna számára a kerten túl is van világ.

Korán ment férjhez, már kisfia is volt, mikor a "Nyugat"-asztalnál megjelent, — a férj nem nekivaló volt, én ismertem ; fiával majdan a nácik bánnak el. 1912-ben Jászi Oszkár felesége lesz, szellemileg méltó társ, akivel tán nyolc évig élt együtt ; két fiúk is volt. Jászi Oszkár jeles, tanult ember ; közírói tevékenységével, bátran hirdetett reformeszméivel egyike volt azoknak, kik az 1919. évi forradalmat előkészítették, melyet nyilván ő maga is másképp képzelt el. (Persze ez így túlságos leegyszerűsítés — a vesztett háborúnak is kéne néhány mondatot szentelni.) Mestere volt egy becsületesen szándékolt reformnak, mely az ő meggondolása szerint a nemzetiségi kérdést Magyarországon, mindenkinek megelégedésére, megoldotta volna, — a történelem immánens erői másként akarták. Jászi emigrált, Lesznai Anna követte, tán csak azért, hogy elváljanak. Hogy mi történt közöttük, miért váltak el, erről félig-meddig megbízhatóan csak Lesznai Anna tudott volna emberségesen nyilatkozni, — regényében tehette volna, nem tette. Nem önéletrajzot írt, — Jászi Oszkárral élete végéig jó barátságban maradt, új feleségével is. Egyébként minden válás indokolt, — mit kell az okok után kíváncsiskodni !

Lesznai Anna visszaköltözött Budapestre, azután szlovák területen Körtvélyesre, — megint kert, *fons juventutis*, aztán megint emigráció — egy hónappal a második világháború kitörése előtt. Amerika. Új férjjel, művésztárssal. Biztonság, béke, ha ugyan a béke egy költőnek egyáltalán meg volna adva. Utolsó néhány esztendeje sok mindenért kárpótolta ; tiszta eufória volt, mely még betegségét is feledtetni tudta vele. Regényét kiadták német nyelven, alaposan megrövidítve, — nem nagyon bánta. Magyar író volt ; egész lelkével ambicionálta, hogy otthon magyarul kiadják. És szívesen kiadták, két vaskos kötetben s mikor néhány hónapra hazament, régi barátok, új tisztelők vették körül, az irodalmi kritika méltón bánt művével, méltón hozzá és méltón "Nyugat"-múltjához. S hogy boldogsága teljes legyen, vállalták összegyűjtött verseinek kiadását ; szép kötet lesz, anyagát maga válogatta össze. Azután meghalt. (Az életrajzi adatok bizony töredékesek ; tévedések is bizonnyal vannak bennök, írói művének értékelését állom.)

REGÉNYE generációs regény, — és barátai, ismerősei számára kulcsregény. Számomra, ki annak a társaságnak közelségében éltem, melyből a regény főalakjai kikerültek, néhányat közülük személyesen ismertem, másokat hallomásból, pletykákból, számomra pláne kulcsregény ; hozzátehetem, zavaróan ... Mert a regény olvasása közben, alakjait, akarva, nem akarva, összevetem modelljeikkel, ahogy én ismertem őket ; javítok, helyesbítek, az írót felelősségre vonom, hogy miért így, mért nem amúgy? Kissé társszerzővé szegődöm, kit erre a szerző, a maga országának szuverén ura, nem kért föl. Holott tudom, ha ezt bizonyítani konkrétül nem is vagyok képes, hogy minden regény kulcsregény.

Száz ember nyugtalansága (*l'homme, ce monstre de l'inquiétude* — Péguy) zajlik regényében, mindenik más, mindenik külön érdekes egyéniség, mert hogy az író semmilyen emberi sors mellett, mely valaha útjába akadt, nem tud közönyösen elhaladni, mindeniknek helyet szorít regényében, vissza-visszatér hozzájuk, mintha mondaná : "nem feledkeztem meg rólad, sorsod szívemen nyugszik." (Egyik-másik jókaias alakjánál nem lett volna baj, ha megfeledkezik róla.) Nem szabad elfelejtenünk, hogy regénye fonalát már rég szövögeti, de a végleges megalkotás már öreg koráé s ilyenkor az író úgy érzi, mindent el kell mondania, mert ki tudja, lesz-e még alkalma rá. Lényegében két generáció élete válik igazán életté Lesznai Anna tolla nyomán : a Cserhátyaké és a Berkovicsoké. Két szomszédvár : Cserháty Péter, a gazdag főúr, kényúr, Csák Máté kései utódja ; és szomszédságában a hanyatló vagyonú úri zsidó birtokos, Berkovics István, a Nemzeti Kaszinó tagja, azokkal az előjogokkal, melyek ezzel a ranggal járnak, nem is a kaszinó alapszabályai szerint, hanem a közvélemény adakozó kedvéből. Két érdekes egyéniség, mesterin megrajzolva : Cserháty Péter erős, talán túl erős plaszticitással ; Berkovics István gyöngédebben, ahogy dzsentrisége vonásait embersége rokonszenvessé lágyítja. S aztán, mint ahogy a két szomszédvár romantikája parancsolja : Cserháty Péternek fia van, Berkovics Istvánnak leánya, akik találkoznak, mert találkozni akarnak s mert a "kert" nem tűri meg az idillt. És nem tűri meg, hogy két ember sorsa két ember sorsa legyen : más életek kapcsolódnak bele cselekvőn-szenvedőn ; öröm látni, hogy az író milyen biztonsággal faragja meg mély-relief alakjukat.

TUDOM JÓL, hogy azzal, amit erről a könyvről ilyen brutális rövidséggel írtam, azzal e nagy regény nagyságáról nem győztem meg az olvasót. Lesznai Anna regényének kiválóságát semmivel sem csökkentené, ha itt nagyképűen némely fogyatékosságát regisztrálnám, — de hát mire jó ez ! Lesznai Anna költői *oeuvre*-je olyan magasrangú, hogy ez direkt kötelezte erre az epikus vallomásra, melyből lírája olyan szépséggel kisarjadt. Szerencse, hogy megtette.

Szabó Dezső : Életeim **

Van annak nyolc esztendeje, hogy a New York-i Petőfi Körben előadást tartottam Szabó Dezsőről. Számot adtam arról is, hogy botlottam bele — milyen kelletlenül — ebbe a témába s mentegetődzve idéztem Goethét : "azt megígérhetem, hogy őszinte leszek, de hogy pártatlan leszek, azt nem". Húzódoztam már azért is, mert úgy éreztem, hogy lényegében Szabó Dezső boldoggáavatásáról van szó, — így túl a nyolcvanon, ne küzdjön az ember hitek ellen, vakhitek ellen sem. Amellett nem is olyan bizonyos, hogy Szabó Dezső a maga és hívőinek dinamikus erejével, nem küzdötte-e fel magát a mennyekbe ? Andrew Jackson, az Amerikai Egyesült Államok hetedik elnöke, rámenős, verekedő, veszekedő ember volt, ki nagyra dagadt önérzetében, nem tűrt meg vitát, bírálatot. Mikor meghalt, az egyik amerikai polgár azt kérdezte az elhunyt elnök hívétől : vajon Jackson a mennyekbe jut-e ? "Hogyne, ha akarja!", volt a válasz. Talán Szabó Dezsővel is így történt —, mit kell nekem a *diabolus rotae* szerepét vállalnom. S aztán —

(*) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

(**) Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.

— KÉT ÉLET

nint gyönge akaratú ember — vállaltam; zzal mentegettem magam magam előtt, hogy lelkiismeretemnek tartoztam ezzel, meg aztán *si fractus illabatur orbis* ... meg hasonló szólamokkal. Hogy volt-e sikere előadásomnak, vagy nem, nem érdekes kérdés, — azokkal, kik nem ismerik Szabó Dezső pályáját, közölhetem, hogy össze nem hasonlítható Szabó Dezső gólyavári frenetikus sikereivel, híveinél már maga a párhuzam Istenkísértés. Előadásom Szabó Dezsőről marasztaló volt. Mint írót fogyatékosnak téltem. Mint szociológust felületesnek, mint politikust veszélyes demagógnak, mint embert gonosznak. Hátha revideálnom muszáj ítéletemet az alább felsorolandó munkák elolvasása után !

Nem gondoltam volna, hogy a nietzschei doktrina bizonyítására, mellyel a dolgok örök visszatérését hirdette, eljön az idő, történnek események, melyek arra kényszerítenek, hogy bár nem olyan dinamikusan, mint a múltkor, de mások jóvoltából történt nagyobb felkészültséggel, hozzászóljak a Szabó Dezső-problémához. Melyről, idő közben, három írásmű jelent meg : Nagy Péter "Szabó Dezső"-je (Akadémiai Kiadó, Budapest) ; Gombos Gyula "Szabó Dezső"-e (Aurora Könyvek, München) ; s végül Szabó Dezső önéletrajzi töredékei : "Életeim". (Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest). Nagy Péter hatalmas műve : Szabó Dezsőről szóló tanulmánya, az Irodalomtörténeti Könyvtár sorozatában jelent meg. A "hatalmas" szó nem a könyv terjedelmére vonatkozik — bár ezt is jelentheti, több mint hatszáz oldal —, hanem azt az imponáló tudományos felkészültséget, nagy lebészek boncoló késére emlékeztető analitikus képességet jelenti, melyet írói hivatottság és szorgalom együtt tud megművelni. S ha még aláhúzottan megemlítem ottonosságát a magyar írók és irodalom világában, a külföldiekében is, messze túlteredően a műveken, miknek Szabó Dezsőre hatásuk lehetett, — azt a lelkiismeretes és ikeres igyekezetet, melyet tanulmánya nyagának összehordásában, okos szelektásában tanúsított —, mindez Nagy Péter nűvét a magyar irodalomtörténeti írások orában a legkülömb rangra emelte. Stílusa retenció nélküli, minden szónokiasságtól, innepélyes gesztusoktól mentes. Koncepiójában nagyon tetszett, hogy az olvasó neggyőzésére nem érte be a maga jól megalapozott, világosan elmondott elemzésével, anem előadását kiteljesíti gazdag dokumentációs anyaggal s lelkiismeretesen gonoskodik arról is, hogy Szabó Dezső csekedeteiről és írásairól szóló egykorú nyilatozatokat — a dicsérőket éppúgy, mint a narasztalókat — velünk megismertesse. Mior olvasását — tanulmányozását — befeeztem, az volt az érzésem, hogy ez a mű Szabó Dezső-irodalom záróköve. Még ha úlméretezettnek találtam is igyekezetét, ellyel kirajzolni próbálta a vonalat, mely zabó Dezső eszmevilágát, ha következeesen megy tovább útján, Marx-Lenin zomszédságába vitte volna, elismerem, hogy Nagy Péter ide vonatkozó megjegyzései em propaganda ízűek.

SZABÓ DEZSŐ EGYÉNISÉGÉNEK, inább mint írásainak, megvolt az a hipnotiáló hatása, hogy akik személyes ismeretség évén bűvkörébe jutottak, vagy nagysikerű lőadásai, hamelni patkántfogó melódiái réén követőivé váltak, evangéliomát hirdetik, — sokan voltak, ha nem is soká — nem zólva egy színházi produkció díszességével ölesketett tizenkét apostol küldetéséről, — zok szívesen gondolnak arra, hogy emkező könyvvel hódoljanak a Mesternek. z egyik ilyen könyvnek, Szabó Dezső élete údiumának, az Amerikában élő Gombos yula a szerzője ; komoly meggondolás lapján készült munka, melynek Szabó ezső-je szöges ellentéte annak, ami benem — ugyancsak személyes ismeretség, elekedeteinek és írásainak tanulmányozása apján kialakult. Gombos Gyula munkája demes arra, hogy vitába szálljak vele.

Hogy Nagy Pétert mi vitte ehez a kontoverz témához, nem tudnám megmondai ; talán éppen kontroverz volta az, ami deklődését fölkeltette. "Az az író és gonolkozó volt, aki a maga idejében minden gyelmet magára vont, de aki egyre élyebbre süllyed az időben, hogy rövidesen csak irodalomtörténetek és lexikonok mind jobban szűkülő fejezeteiben éljen", — írja munkája előszavában, s nyilván erre a paradox körülményre akart tanulmányában rávilágítani. Elfogultság nélkül látott munkához, melynek érdekessége, hősének dinamikus egyénisége, gáttalan exhibíciója, verbozitása, különösen alkalmas volt arra, hogy igazságkereső feladatától eltérítse. Elképzelhető lett volna, hogy Szabó Dezsőt abban a pózában ábrázolja, ahogy a pódiuman állt, minden pódiumot kisajátítón, egész mellbőségében, ahogy lágy szőke haja fénykoronájában magát látni és láttatni szerette. Vagy paszkilusai olcsó sikerétől csábítva rajzolhatta volna meg Szabó Dezső portréját, mellyel — a paszkilusság le nem kicsinyelhető tehetségével — több hívet szerzett ... Nem érdekes, Nagy Péternek fölösleges ezt ilyen szónokian megemlíteni — a tudós előírta útját, — férfi-munkát végzett.

Gombos Gyula helyzete nehezebb volt. Epilógusa összefoglaló ítéletében azt mondja Szabó Dezsőről : "Küldetéstudata egy fél életen át kereste a neki való nagy szerepet. Tévedés lenne azt hinni, hogy e küldetésben és szerepben való gondolkozás szabódezsői nagyzási hóbort csupán. A küldetés, a kiválasztottság, a szerep, a tizenkilencedik század romantikus hitéhez tartozott s voltaképpen nem volt más, mint vallás nélkül maradó nagy lelkek egyéni vallása. Vagy annak magát ágálásban kiélő pótszere. Nemesebb változatban nálunk sem ismeretlen." Neveket idéz a nemesebb változatokra s végül megírja, hogy a szerep hálátlansága "különösen vonatkozik" Szabó Dezsőre, "aki emberként és művészként egyaránt túl nagy árat fizetett érte. Ő mint ember kizárólag e szerepet élte s mint művész mű helyett a szerepet alkotta. Nála az élet is mindenestől e szerep volt. Amikor azt írta magáról, hogy "te szobrot éltél, nem embert", ezt értette rajta.

EZZEL a preokupációval látott Gombos Gyula munkájához. Nehéz munka volt, mert írásával ezt a tételét kellett volna bizonyítania, hogy szerepe vállalásában nagyság volt, mely előtt kalaplevéve kell megállnunk. De komoly kritikusi törekvése nem bírta el a tétel bizonyítását. Helyesebben : amit könyvében tárgyilagosságra való törekvéssel elmond, a figyelmes olvasót arra a szkeptikus kérdésre bírja : ez mind érdekes lehet, de mi ebben a kiválóság ? Gombos Gyula Szabó Dezső írói tehetségétől nincs elragadtatva. Igyekszik, igyekszik fölmelegedni, de ezt még "Az elsodort falu"-nál is nehezen tudja, pláne nem annyira, hogy egy mai olvasó vele tartana. Egy másik regényéről — "Megered az eső" — szólva megemlíti alakjainak modelljét, akik eszmeileg szemben állnak egymással. Azt írja róluk : "az író azonban többnyire csak olcsón jellemző szólamokat ad szájukba." A "Segítség" is kulcsregény ; valaki odaírta egy példányára, mely Gomboshoz jutott, a szereplő regényalakok nevét ; "lehangoló, hogy ezekből az életből vett alakokból éppen az élet hiányzik", mondja Gombos. A "Csodálatos élet"-tel sem tud mit kezdeni. Bőven elmondja a regény tartalmát — már maga az a körülmény, hogy ezt is lehet, a regény gyöngeségét igazolja —, értékelése pedig az, hogy a főhősnek visszatérése a földhöz "itt sem több, mint politikai program. De ebben az esetben vagy fölösleges a műnek több, mint a fele, mert nem tartozik a tárgyhoz, vagy az olvasó nem tudja mit kezdjen a kalandok példázataival..."

Így ír Gombos Gyula egy regényről, melyről szerzője olyasvalamit mondott, hogy ilyet még nem pipált a világ. Találó megjegyzések, melyek olvastán szükségszerűen vetődik fel a kérdés : minek tulajdonítható annak idején megvolt nagy hatása ? Amit Gombos Gyula a stílusáról mond, az sem magyarázza meg hatását, bármilyen lelkesen beszél is erről. "A mai magyar prózára Kosztolányié mellett az ő hatása a legnagyobb", állapítja meg Gombos Gyula, aminthogy ilyen apodiktikus kijelentésekkel, ha ezekkel Szabó Dezső méreteit növelhetni véli, nem fukarkodik. Legföljebb, hogy visszarettenve e kijelentés Szabó Dezső-i méreteitől, egy változatával is szolgál: "de az olyan egyéni stílus, mint az övé, önmagában is műalkotás, sokszor a maga jogán is él, gyönyörködtet... nem véletlen, hogy a regényírás igazi óriásai — Balzac, Tolsztoj, Dosztojevszkij — nem voltak különösen jó stiliszták". Szóval ahhoz, hogy Szabó Dezső a regényírás igazi óriása legyen, csak az hiányzott, hogy gyönge stiliszta volt, — de hát szegény mit tegyen, *ha őt* a Gondviselés a *műalkotás* díszítő jelzőjével ajándékozta meg. Nem könnyű dolog úgy fogalmazni meg a bíráló megjegyzést, hogy az magasztalásnak hasson.

MEG KELL MONDANOM, hogy nekem rokonszenves, ha a szellem embere ilyen hódolón áll meg a kiválóság előtt, akit életében — helyesen vagy nem — kiválóságnak ismert meg. Én jól emlékszem Ady kezdeteire, amikor azt írtam róla : "lehet, hogy a Sirius nagyobb, mint a Nap, de az én szőleimet mégis a Nap érleli meg". (Nem az én hasonlatom.) Hogy vehetném rossz néven, ha találkozom valakivel, aki meggyőződéssel vallja, hogy az ő szőleit a Sirius érleli. Legfeljebb azt kifogásolom, hogy szerző olykor ebben a kicsinyességig megy. Mert hogy egy küldöttség fölkeresi Budapest Tanácsának illetékes főtisztviselőjét s azt kéri, hogy Szabó Dezsőt a Gellérthegyen temessék el, azt megértem. Szabó Dezső így rendelkezett. De mikor ez a főtisztviselő kötelességszerűen a szabályrendeletre hivatkozva ezt elutasítja, akkor tessék ezt tudomásul venni, nem pedig megszégyenítő célzattal kiszerkeszteni. Valahogy Gombos emelkedett stílusával nem is egyeztethető össze.

A másik, amit szintén csak mellékesen jegyzek meg, a Bajcsy Zsilinszky Endre-Szabó Dezső affér. Szabó Dezső azzal vádolta meg Bajcsy Zsilinszky Endrét, hogy a Vass József által számára kiutalt pénz egy részét elsikkasztotta. Nem hiszem, hogy akadt az országban ember, ki ne tudta volna, hogy ez a vád hamis. Mindenki tudta, még Szabó Dezső is, Thersites is, mégis Gombos Gyula az ügyről csak annyit mond, hogy Szabó Dezső majd egy évig rendszeresen dolgozott Bajcsy Zsilinszky lapjába, "de ma sem világos, hogy mért szakadt meg köztük az együttműködés" Amit azonban nem szabad szó nélkül hagynom, mert nem Homeros szunyókálásának tulajdonítható : az a mód, ahogy Gombos Szabó Dezső Babits Mihály elleni írásáról referál. Nem éri be azzal, hogy elmondja az esetet, Szabó Dezső kritikáját Babits Mihály "Halál fiai" című regényéről — nem, ez nem elég neki, — valósággal elragadtatással konstatálja, hogy mi minden van e kritikában : "vérbeli Szabó Dezső-kivégzés volt ez ; a maga nemében a legjobbak közül való : gúny, fölény, indulat, ötletesség ; amit mond, lényegileg igaz..." — nem győzi megelégedéssel dörzsölni kezét s akkor sem hagyja abba, mikor a végén ő maga is szelídítőn hozzáteszi: ejnye, ejnye, az ilyen túlzás mégis igazságtalan. Nem Szabó Dezső kritikájával kívánok foglalkozni, hanem azzal, ahogy ezt Gombos Gyula feltálalja. Nem tud arról, hogy Ady milyen nagyra becsülte, milyen igazán társának tudta Babitsot — pedig Ady kitűnő judiciumú ember volt. Nem tud arról, hogy Babitsnak addigra hat vagy hét verses könyve jelent meg, mindenik az előzőt túlszárnyalón és milyen költeményekkel ! (A "Húsvét előtt"-höz hasonló magasságú verset nem írtak.) S nem tud arról, amire akkor Szabó Dezső nem gondolhatott, — a "Jónás Könyvé"-ről, — hogy van az, hogy ez a remekmű nem kötelezte! Nagyon megzavar tisztemben ez az eset.

DE HÁT IDEJE, hogy az "Életeim"ről beszéljek. Bosszankodással kezdem : sajnálom, hogy a Magyarok Világszövetsége ajándékképpen küldte meg nekem Szabó Dezső önéletrajzát, mert ha pénzt adtam volna érte, most azt energikusan visszakövetelném. Nem azért, mert Nagy Péter előszavát túlságosan mindent-megértőnek-mindent megbocsátónak találtam s Heine példájára gondoltam, melyet egy szigorú, de mégis nagyon tisztelettudó kritikusra alkalmazott. I. Károly angol király esetét említi, akinek a hóhér, mielőtt bárdjával nyakára sújt, előbb kezet csókolt. (Ez ugyan nehezen illik Nagy Péterre ; csak a hasonlat kedvéért közlöm, — hátha az olvasónak is tetszik, nemcsak nekem.) Szóval a bevezetéssel nincs semmi baj, de annál komolyabb a kiadással.

A kiadás tökéletlen. Szabó Dezső antiszemitizmusának premierje Székesfehérvárott volt, ahol tanár pályáját megkezdte. Az ott közölt cikkeiben van egy mondat, mely így szól : "Az a sajtó, mely mint legfőbb és mindenkitől megkérdezett politikai irányító a nemzet állami életét vezeti, sem vér, sem közös múlt, sem közös kultúra, sem lelki hajlandóságok útján semmiféle kapcsolatban nincs ezzel a nemzettel ... Harctér mindenik, hol a küzdelem különböző, de a cél : szétrágni a keresztény és nemzeti kultúra gyökérszálait, kiirtani a múltat a nemzet alól s a hitében, erkölcseiben, vagyonában tönkrezüllött nemzet tetemén megalapítani a zsidó faj uralmát ... Leeresztik vödreiket az élet mélységeibe s a felhozott szemetet szemérmetlen kacagással öntik a gyanútlan olvasó kitátott lelkébe. S e rettenetes munka mögött a vérszemet kapott szemita faj fogja sakterkését a keresztény kultúrára, hitre, morálra : öld meg a legjobb gajt." (Nagy Péter idézi könyve 48. oldalán.)

A fiatal tanár efajta nyilatkozataiból annak idején botrány lett, a tanárt áthelyezték, az eset feledésbe ment, ami nem Szabó Dezsőn múlt, akinek kiváló tehetsége volt ahoz, hogy magát bárhol az országban és bármilyen körülmények között észrevétesse, hanem mert az emberek unták annyit foglalkozni vele, aki nemsokára jelét adta, hogy különbet is tud. Ez akkor volt, mikor a "Nyugat" egy Tisza Istvánhoz intézett bátor és okos levelét hozta a magyar tanárság, de úgy is mondhatjuk : a magyar kultúra érdekében, melynek lényege az volt: éhes gyomorral nem lehet a himnuszt énekelni. Nagy volt a sikere, a "Nyugat" örömmel látta munkatársai között, a székesfehérvári epizód feledésbe ment. *Juventus ventus*, — vagy tán ezt sem mondták.

AZTÁN az első világháború idején a proletárforradalomban és ennek letörése után, újra megszállta s egyre elvadultabban az antiszemitizmus dühe, — *furor teutonicus* — s hitének egyre baljóslatúbban sarkcsillaga lett. Amit kezdett, amit vallott, a zsidóság átkos karakterével okadatolta és levonta a konzekvenciát : *esse delendam*. Így volt ez — "Életeim" vallomásából láthatjuk — 1944. július 12-ig, mikor az "Életeim" első kötetének írását befejezte, mert bár ez élete régibb eseményeit mondja, gyakran előrenyúl a majd csak később bekövetkező dolgokhoz, eszébe sem jut, hogy neves kortársa és eszméinek osztályosa, Adolf Hitler gyilkos döntéséről egy árva szóval is megemlékezzék. Nem lehetetlen, hogy bosszúsággal gondolt arra, hogy ez a műveletlen német káplár, milyen nagyvonalún s milyen eredményekkel látott a zsidó-kérdés megoldásához, melynek ő, a tanult, tehetséges kortárs, mennyivel korábban s milyen elokvensül adott kifejezést. Mintegy leszögezendő ezt az elsőséget, emlékezései második kötete bővelkedik vad antiszemita nyilatkozatokban, melyekről sajnos csak közvetve tudunk. Mert a kiadó tán ötször is megszakítja Szabó Dezső elbeszélésének folyamát ilyen kurzív szedésű megjegyzésekkel, mint például : "Szent Imre emlékezés ürügyén antiszemita célzásokkal teletüzdelt beszédet ír". Holott ezek a kihagyott antiszemita részek teszik igazán tökéletessé Szabó Dezső portréját. Sehogy sem tudom megérteni, hogy mi okozta ezt a szégyenlősséget. Szabó Dezső nem szégyellte, ez volt élete *raison d'être*-je s ha egyedül csak a kihagyott részeket adták volna ki, igazibb képet kaptunk volna Szabó Dezsőről, mint így, életrajzi töredékeiből. De vajon Gombos Gyulát ugyanilyen *délicatesse* akadályozta meg abban, hogy Szabó Dezső politikai gondolatairól szólva vad antiszemitizmusának egy esszényi írást se szenteljen, holott Szabó Dezső koncepciójában a parasztkérdés megoldásának a zsidóügy radikális rendezése az előfeltétele ? Csak úgy fölvetem a kérdést, választ nem várok rá, — sajnos én sem tudok az összes kérdésekre válaszolni, melyek e tanulmány folyamán egyre torlódottabban felvetődtek.

Szabó Dezső 1945. januárjában meghalt. A rádió még közölte vele Hitler rezsimjének szörnyűségeit. Még tudott magyar pribékjeinek cselekedeteiről, — hogy van az, hogy Szabó Dezső egyetlen szóval sem tagadta meg velük való szolidaritását ? Mert szolidáris volt velük lélekben s ez egyúttal menlevelet is jelentett számára politikájának változatlan folytatására. Erről bővebben kéne írnom, sajnos kifogyott a papírom s attól félek, az olvasó türelme is. Majd, ha megengedik és egyéb tőlem független körülmények megengedik, egy más alkalommal írok a Szabó Dezső által rajzolt Ady-portréról — Ady, mint komikus figura ! — s ugyanakkor Szabó Dezső rólam tett nyilatkozatairól, — nem az értékeléséről, ami nyilván senkit sem érdekel, hanem bizonyos ténybeli állításairól, melyeket — nem lévén megáldva Szabó Dezső-i verbozitással — kénytelen vagyok egyszerűen hazugnak mondani.

Jog a felelőtlenséghez ?

(A HAZAI ABORTUSZ-POLITIKA OKAIRÓL)

NÉHÁNY ÉVVEL EZELŐTT Magyarországon kipattant az abortusz-vita. Írók, újságírók, akiket megrettentett a magyarországi élveszületések alacsony száma és egyre csökkenő tendenciája, közügyet csináltak az addig csak orvosi és demográfus körökben tárgyalt botrányból. A népesedési szakemberek kezdettől fogva világosan látták, hogy a születéscsökkenés fő oka *nem* az életszínvonal növekedése, vagy a személyi igények hirtelen megugrása, hanem a Ratkó-törvény reakciójaként bevezetett rendkívül engedékeny abortusz-törvény volt. A legutóbbi időkben odahaza is, külföldön is sajátos apológiája támadt a hatóságilag támogatott tömeges magzatelhajtásnak ; erre való hajlamot véltem felfedezni Makkai Ádám egyébként kitűnő cikkében is (Irodalmi Újság, 1966. október 23). E cikk szerint az abortusz tömeges és minden néprétegre kiterjedő gyakorlata voltaképpen a magyarság "ömgyilkossági jogának" az alkalmazása ; s hogy ez a forradalom bukásával beállt "lélektani vesztegzár" következménye. Vagyis a már-már magyar népszokássá állandósuló művi elvetélés-hullámot, ezt az *elvetélgetést* elsősorban a megálmodott magasabb életszínvonal mellett és a hazai szovjet megszállás ellen leadott szavazatként kell elkönyvelni.

Ebben a magyarázatban persze van igazság, de bármennyire tetszetős is Makkai elmélete, nem győz meg arról, hogy a hazai elnéptelenedési tendencia eredői elsősorban lélektaniak. Odahaza ugyanis nincs szó tömegpszichózisról. Az, hogy Magyarország az európai népszaporulatban az *utolsó* helyre esett, nem alapul a nemzet hallgatólagos megegyezésén, hogy "ezeknek" nem fog szaporodni, nem lehet a nemzeti önpusztítás tudatos, vagy akár féltudatos formája. Ha így állna a dolog, a magyarság megérett a tömeges ideggyógyintézeti kezelésre.

BIZTOS VAGYOK BENNE, hogy ez nincs így. A magyarországi abortusz-hullám nem egy közös hangulatból, hanem számos társadalmi és egyéni erkölcsi-lélektani forrásból táplálkozik. Szociológiai felmérések alapján meg is jelölhetjük a legfontosabbakat : a lakáskörülmények, a munkavállaló nők problémája, a családtervezés civilizáltabb formáinak hiánya. Ezek nem függetlenek a jelenlegi politikai helyzettől, de nem is annak állandó függvényei. A hazai sajtó (a harmadik ok kivételével) állandóan cikkezik róluk, legutóbb még a "Társadalmi Szemle", a hivatalos ideológiai folyóirat is foglalkozott ezzel a kérdéssel.

A "kicsi vagy kocsi" problémafelvetés, úgy érzem, nagyon szűk közre korlátozódik, inkább csak a jóhangzás kedvéért mondogatják annyit otthon. Még egy jólkereső mérnöknek is évekig tart, amíg össze tud kuporgatni — mondjuk — egy használt Volkswagenra valót ; alig hiszem, hogy egy gyerek születése, etetése és öltöztetése iskolás korig ennek akár negyedrészébe kerülne. Csak nagyon csekély fizetésű embernek jelenthet anyagi problémát a gyerek, hisz a kórházi beutalás ingyen van (elméletben), az anya, ha dolgozik, szülési szabadságot kap, újabban a második gyerek után az eddiginél magasabb családi pótlékot. Amikor tehát valaki "anyagi körülményeire" hivatkozva nem kíván gyereket, ez vagy azt jelenti, hogy eszelősen gyűjt valami másra, vagy pedig attól fél, hogy a felesége (férjes nők esetében ő maga) nem tud visszamenni dolgozni, mert nincs kire hagyni a gyereket.

KI MIRE GYŰJT : egyetlen célt sem lehet sommásan elítélni, hiszen egy olaszországi út legalább annyira lehet valakinek szellemi szükséglete, mint egy mosógép beszerzése fizikai követelmény. Akik középkori flagellánsok buzgalmával és fanatizmusával autóra gyűjtenek, nekem személy szerint visszataszítóbbak, mint akik tisztességes lakásban szeretnének lakni. Az utóbbi igény a kultúráltabb. A lakáshelyzetről viszont el lehet mondani, hogy az nemcsak reménytelen, de már tragikus. Évente 56.000 lakás épül és szívódik fel percek alatt az igénylők tengerében. Mekkorák ezek a lakások ? Hazai adatok szerint átlagnagyságuk az európai átlag alatt mozog, az államilag épített lakásoké pedig 50 négyzetméter, ami kicsi, nagyon kicsi. (Magyarországon nem lenne szabad új egy- és másfélszobás lakásokat építeni, hiszen egy hazai kimutatás szerint az ország 1960. évi lakásállományának még több mint 60 %-a egyszobás volt!) S egy háromtagú család elélni éppen elélhet egy szobában, de az ilyen életforma nem méltó sem a huszadik század közepéhez, sem egy olyan rendszerhez, amely előszeretettel nevezi magát szocialistának és humánusnak.

Ha tehát valaki lakásviszonyaira való hivatkozással nem kíván gyereket, általában meg lehet érteni. Belátja ezt a hazai újságíró is, aki azt sürgeti, hogy az új lakások elosztásában fokozottabban vegyék figyelembe a fiatal házaspárok és a többgyermekes családok érdekeit. Egy újabb statisztika adatai szerint (1) a megkérdezett magyar nők egynegyede lakásgond miatt nem kíván egy, vagy több gyereket.

HA BELÁTHATÓ IDŐN BELÜL az állam nem oldhatja is meg a lakáskérdést, a dolgozó nők nyomorán bizonnyal enyhíthetne. Bridgewater angol szociológus szellemesen jegyezte meg : a dolgozó asszony korunk igazi proletárja. Nyugaton sem könnyű a munkába járó feleségek és anyák élete, de olyan országokban, ahol még a konyha sincs korszerűen felszerelve, a házimunka sincs "gépesítve" — kész pokol. Napi munkája után az asszony sorbaállhat húsért, főzhet, moshat, takaríthat — a bejárónő ritka kincs, még két kereső mellett is alig megfizethető. A közösség-elvű társadalmi rend nagyobb dicsőségére 1966-ban nincs elég bölcsőde (egy vidéki lap adatai szerint Tolna megyében például csak az újszülöttek 9 %-ának jut ma bölcsődei férőhely), kevés az óvoda, s ha nincs nagymama a közelben, kire marad a gyerek ? Viszont ha az asszony nem dolgozik, miből él meg a család ? Olyan feltételeket kellene teremteni Magyarországon, hogy vagy *az asszonynak ne kelljen dolgoznia*, s a férjnek fizessenek annyit, hogy abból az egész család meg tudjon élni, vagy az asszony kapjon nagyobb szülési segélyt (Angliában 22 fontot kap), s amikor visszatér munkahelyére, legyen elég bölcsőde és napközi, ahol a gyereket elhelyezheti. Bár a női egyenjogúság hívei az utóbbi megoldást szorgalmazzák, az új gazdasági reform alighanem a nők munkavállalását is érinteni fogja — a várható elbocsájtások őket jobban fenyegetik, mint a férfiakat. De hogy aztán a férj fizetése annyival fog-e emelkedni, hogy az asszony nugodtan otthon maradhat a gyerekkel, — az már más kérdés.

VANNAK, akik a népszaporulatot nemcsak szociális intézkedésekkel és kedvezményekkel szeretnék ösztönözni, hanem az abortusz-törvény teljes felülvizsgálatát és eltörlését követelik. Ezzel az intézkedéssel azonban csak a tiltott abortuszok roppant megnövekedését érnék el. Sok érv szól másfelől *a törvény megszigorítása* mellett ; ez, a vele egyidejű szociális kedvezményekkel együtt valóban kedvezően befolyásolhatná a népszaporulatot. Romániában idén októberben már meg is szigorították az ottani "túl liberális" AB-törvényt, jóllehet a népesség a magyarországinál gyorsabban növekedett. Az új román törvény csak négy gyermeken túl engedélyezi a magzatelhajtást (kivéve a várandós nő betegségét, illetve az egészségére káros kockázatot), — másrészről viszont olyan messzemenő kedvezményeket biztosít a többgyermekes anyáknak, hogy a helyi demográfusoknak nincs okuk aggodalomra. Érdekes lenne tudni, vajon a magyar sajtó ismertette-e egyáltalán, s ha igen, hogyan ismertette a román abortusz-rendeletet ?

A jelenlegi magyar AB-rendelet megszigorítására feltétlenül szükség van, s nemcsak a népesség előregedésének előrelátható folyamata miatt, hanem (és erről odahaza alig beszélnek) a magyar nők egészségének minimális védelme érdekében. A már idézett 1963-as tanulmány rámutat arra, hogy a magyarországi művi vetélések száma még a kommunista országokban is egyedülálló rekordot ért el : a lengyel négy-öt, a csehszlovák hét-kilenc mellett Magyarországon *tizenhét százalék*! Ez a szám azóta alighanem túljutott a húsz százalékon. Mi lettünk Európa legszabadabb — angyalcsinálói.

KIN MÚLOTT, kin múlik ez ? A felelősségben, illetve a felelőtlenségben osztozik kormányzat és társadalom. Felelőtlenül jártak el az egészségügyi szervek, amikor a foghúzáshoz, vagy a vakbélműtéthez hasonló apró-cseprő üggyé tették a magzatelhajtást, s ezzel morális (vagy immorális?) alapot adtak ahhoz, hogy bárki elvethesse felelőtlenül fogant, s nemkívánt véletlen-gyerekét. Másrészt a magyar társadalom, különösen a nők felelőltlenségét kell okolnunk, társadalmunk többségének elmaradott, korlátolt nemi szemléletét, könnyelmű, ostoba konvencióit.

Woolwich püspöke szerint, aki a liberális közvéleményt képviseli a most fel-fellángoló angol abortusz-vitában, az abortuszt egyedül akkor lehet meg megszüntetni, ha a fogamzásgátlás már teljes biztonságot nyújt, s a fogamzásgátló szer, vagy tabletta elérhető lesz a legszélesebb tömegek számára. Nyugaton a gondolkodóbb emberek már régen rádöbbentek, hogy aki ma a fogamzásgátlás propagálása ellen van, az akarva-akaratlan a harmadik világháború útját egyengeti. Különösen áll ez az ázsiai országokra, ahol a lakosság természetes növekedése gyorsabb, mint az élelmiszertermelésé, s így állandó külföldi segítség híján lehetetlen a politikai helyzetet úgyahogy stabilizálni. Magyarországon más a probléma — itt, aki *nem* támogatja minden erejével az ésszerű családtervezést és a korszerű fogamzásgátló szerek gyors elterjedését, *gyakorlatban az abortuszt támogatja.* Ezt teszi a kommunista állam csakúgy, mint a Katolikus Egyház, s kezére játszik mindkettőnek a társadalom többsége.

A "Statisztikai Szemle" TCS-adatgyűjtése rámutat, hogy Magyarországon csak a nők 58 %-a védekezik a terhesség ellen, (ami nem jelenti azt, hogy aki nem védekezik, az meg is szüli a gyerekét!), s azok közül, akik "védekeznek", 18 %, körülbelül minden ötödik nő, csak abortusszal "védekezik". A tanulmány tárgyilagosan megállapítja : "a csak terhességmegszakítással szabályozók aránya viszonylag a 15-19 éves korú nők között a legmagasabb." Miért ? Mert Magyarországon a nemi nevelés fogalma nem létezik, mert a közerkölcs prüd és képmutató, mert a szülők egy része gyilkosan szemérmes és ilyesmiről nem hajlandó beszélni a lányával, mert nincsenek családtervező klinikák. A "kényelmetlen" felvilágosításnál és tanácsnál egyszerűbb — hát nem? —, ha a kislány besétál a kórházba, lefizeti azt a pár száz forintot és utána még a mama se tudja meg, hogy csónakkirándulás vagy egésznapos piknik helyett, lánya hódolt a — kordivatnak. Mennyivel egyszerűbb és kényelmesebb egy ilyen abortusz!

DE NEMCSAK a fiatal lányok ismeretei fogyatékosak ; a férjes asszonyok is meglepően tájékozatlanok és — feltételezhetően — közömbösek. "Magyarországon a legtöbben azért nem védekeznek, mert nem ismernek megfelelő eszközt", írja a TCS-adatokat feldolgozó tanulmány. S akik védekeznek, ezt milyen hatékonyan teszik? A Nyugaton használt fogamzásgátló tablettát Magyarországon tudtommal nem kapni. Más óvszert kapni, de a társadalom álszemérmességét osztja az állam — ezeket alig propagálják. Ez az, amiről "nem illik beszélni". A hatvanas évek elején a magyar nők közül azok, akik azt állították, hogy védekeznek a teherbeesés ellen, többségükben a fogamzásgátlás legprimitívebb s legbizonytalanabb módját használták — a megszakított érintkezést, vagyis *coitus interruptust.* Csupán a statisztika kedvéért : Amerikában a nők kilenc, Magyarországon negyvenhárom (!) százaléka él ezzel a módszerrel. Ezek után ne csodálkozzunk, ha annyi az abortusz. A felelősség a férfié, meg az államé. A magyar nők fele, úgy látszik azt hiszi, semmiért sem felelős.

A jelenlegi AB-törvény megszigorítása és a gyermekes anyák szociális helyzetének javítása mellett tehát elsőrendűen fontos a nemi nevelés bevezetése és elfogadtatása, és a családtervezési rendelők hálozatának mielőbbi kiépítése. Mert, azt hiszem, a magyarországi népszaporulat szempontjából elsőrendű fontossággal bír az, hogy amikor egy asszony végre *akar szülni*, olyan egészségi állapotban legyen, hogy meg is szülhesse gyerekét. Gondos családtervezéssel anélkül, hogy teljes tilalom alá helyeznék a művi elvetélést, el lehet érni, hogy Magyarországon alábbhagyjon és minimálisra csökkenjen az öngyilkos abortusz-divat.

GÖMÖRI GYÖRGY

(1) "Statisztikai Szemle", 1963. március.

MAKKAI ÁDÁM

Még béke van.....

még béke van
most csak valahol Szaigon mellett szakad a gyerekekre az iskola
a lángoló kunyhó
ádáz Erynnis minket most civilizáltan elkerül
a nyugati féltekén még tömve a boltok
az egyetemi órákra pontosan
azaz a hagyományos tíz perccel később
még becsörtet a megnyugtatóan nagyképű tanársegéd
a kréta is megáll még a táblán
és változatlanul bonyolult az ógörög igerendszer
borsos ugyan pár holmi ára
de amiért a számlám kifizetetlen
tollamba remekül beleillik
a tizenötcentes tintarakéta
mozi előtt a sarkon a néma
néger még valódi benzint önt az üres kocsitankba
még égnek a tengerparti ködben a lámpák
a jégszekrényben még berreg a villanyideg
józanul kattan a részletre vásárolt írógép s a villanyborotva hideg
bakelitja is csak akkor melegszik át
ha a kék csempés fürdőben túl soká mormolom
a képletekbe szedett ó-angol fonetikát
igen még béke van
most csak valahol a Mekong deltája körül szaporodnak az árvák
itt a nyugati féltekén még tömve a boltok
a rejtelmes napfoltok
magánegyetemek magántanárainak
közügyi magántudománya még
s nem a felszabaditott-átrázott nép
eltitkolt köztudománya
a nyugati féltekén még tömve a boltok
s a rejtelmes napfoltok
nyílt titkok csupán s nem titkos hadi nyílások
még engedik, hogy bár dolgozol kilenckor kelj fel
a menetjegyirodákban még ember az ember
a titkárnő rúzst visel
és magassarkú cipője van még
az óceán fölött még civileket is visznek
a szuperszonikus lökhajtásosok
Párizsban is áll még az offenbachi Eiffel
s a George Washington hídon
lépésben tülekednek az autók
Harvardon s Yale-en a havas bokros téren
még hamisítatlan tölgyfamakkot rágcsál a szürke labradori mókus
koponyát mér még s nem embereket tetovál
Hawaiiban az anthropológus
és füszoknyában táncol a kifestett
repülőtéri köszönőlány
még sztrájkjoga is van neki
a turistaforgalmi szakszervezetben
még szolid nagy béke van csak
lassan gyűl a STRONTIUM 90 az emberi szervezetben
igen itt még megrendíthetetlen
szolid jó békevilág van
most csak Da Nang mellett borítja ki ágyaikból az embereket a bomba
borsos ugyan pár nagyobb vita ára
de amiért a berlini sánc
fölött egymásra förmed Róma és Bizánc
a tanulékony emberiség vigyáz most magára
tengerben puffan el s Holdba száll a rakéta

nem
közibénk
hull
...?!

Talány és metafizika

EGY ARANY — EPIGRAMMÁRÓL

ARANY JÁNOS rendkívül vonzódott az elmés játékokhoz, nyelvi tréfákhoz, szellemes rejtvényekhez. Vajon ez az érdeklődés a szellemi pihenést célozta csupán, vagy pedig összefügg Arany egyéniségének és alkotásának mélyebb, centrális rétegeivel ? A kérdésre egyik kis versikéjének, a "Cilinder"-nek elemzésével próbálunk megfelelni. A verset 1860-ban írta és terjedelme nem több négy sornál :

A kalapom cilinder,
Nem holmi csekélység :
Ha fölteszem magasság,
Ha leveszem mélység.

Olvassuk előbb figyelmesen a vers utolsó két sorát, mint önálló egységet. Az eredmény : egy, a szövegbe rejtett találós kérdés :

Ha fölteszem magasság,
Ha leveszem mélység.
(Mi az?)

Ilyen és hasonló rejtvények nagy számban élnek a nép körében. A "Cilinder" szövegében a találós kérdés azonban nem önállóan szerepel, hanem indirekt módon : megfordított formában. A szokásos talánnyal ellentétben Arany itt a "megfejtés"-ből indul ki és onnan halad visszafelé, a kérdéshez. Ilyesfajta fordított rejtvényformát Arany máskor is beépít verseibe. Így "A csillag hullásakor" (1867) címűbe :

Azt beszélik rendjelt kaptam,
Nem vetettem, de arattam.

E versikébe rejtett rejtvény közvetlen formában így hangzanék : "Nem vetik, de aratják. Mi az?"

Minthogy a népi talányok jó része a szántás-vetés körébe eső témákat dolgoz fel, a vetéssel és az aratással Arany valóban a találós kérdések hangulatát idézi fel.

☆

VANNAK Arany versei között játékos találós kérdések. Mint például a "Verses rejtvény", amely a talányok egyik ismert válfajához, a chradokhoz tartozik :

Fogj össze kettőt, s már többen leszünk .
Más hármat : akkor börtönben veszünk ;
Siralmas sóhaj az ott maradó :
Vedd az egészet s olvasd
(Mi-rab-ó)

Nem egy nagy ember talált szórakozást az ilyen pusztán formális elmejátékokban, az efajta, merőben agygimnasztikai találós kérdések kigondolásában, illetve megfejtésében. Franz Brentano, a filozófus, több kötetre való rejtvényt tett közzé annak idején. E rejtvények zöme azonban nem volt több formális agytornánál. Azok a kiváló elmék, akik a 18. és 19. században szeretettel művelték ezt a fajta agytornát, maguk sem tulajdonítottak neki a szórakozáson és szórakoztatáson túlmenő szellemi funkciót. Arany rejtvényei általában mélyebb lelki talajból nőnek ki. E rejtvények hangulatát jól érzékelteti a költő egyik képrejtvénye, amelynek megfejtése az ismert népi tréfás siratóvers :

Vége Víg Andrásnak,
Mert neki sírt ásnak :
Ma ásnak Andrásnak,
Holnap ásnak másnak.

Aranynál a népi hagyomány Víg Andrása szimbólummá emelkedik : az ember szimbólumává. Vígan ás az ember, mígnem eljön a nap, a perc, amikor neki ásnak sírt, hogy aztán holnap a sírásójának is sírt ássanak. Az Arany-rejtvények két alapvető elemét kaptuk itt meg : borongós hangulatát és filozofikus tárgyát.

A borongó életérzést fejezi ki Arany egyik kései megnyilatkozása, az ugyancsak talányra emlékeztető, kétsoros "Mi vagyok én?"

Mi vagyok én ? Senki Pál,
Egy fájó gép, mely pipál.
(1882)

De már előbb, 64. születése napján ilyen szellemben használta fel a népi kultúrákból ismert találós kérdéssorozatot az életkorokra vonatkozóan :

Nyolcvan év
Ritka szép :
Hetven év
Jó ha ép :

Hatvannégy esztendő
untig elegendő.
(Évnapra. 1881)

Arany János számára a talány nem merő elmejáték, hanem — akár az ősi és a klasszikus kultúrákban — az élet legmélyebb problémáin való töprengés eszköze. Érdeklődik a klasszikus kultúrák rejtvényei iránt. Jól ismeri a nevezetes bibliai talányt, amelyet a Bírák Könyve őrzött meg (14. fejezet 14. vers) :

"az evőből étel jött ki és az erősből édes"

(Megfejtés : az oroszlán állkapcsában mézet találtak)

Fel is használja ezt, amikor verset ír Görgey Arthur leányának emlékkönyvébe, 1865. november elsején :

Mese, mese : mit találtam
E világban járván ?
Szép ibolyát villámzúzta
Délceg cserfa árnyán :
Oroszlánnak felszakított
Kebeléből mézet —
Így elegyít erőt bájjal
Az anya-természet !

☆

NAGYSZERŰEN érzékeli a rejtvények szerkezeti sajátosságát : az antitézisek és paradoxonok szerepét. S még egy fontos vonásukat : a kettős értelmet. Ez utóbbira nézve érdekes "A hamis tanú" befejezése : a vén Márkus, aki hamisan esküdött, halála után szellemmé változik. Időről időre előbukkan a vizek mélyéről és rejtvényszerű, kettős értelmű kérdéseivel veszélybe hozza a kőrösi halászokat :

Ne feleljetek rá, kőrözsi halászok!
Kétélű a kérdés, bajt hozna reátok;
Kötni : *összekötné hálótok egy bogba,*
Oldni : *széjjeloldná hosszan a habokba.*

☆

VISSZATÉRHETÜNK kiindulópontunkhoz, a "Cilinder"-hez. A vers rejtvény formája már önmagában is arra figyelmeztet, hogy ne tévesszen meg bennünket a látszatra jelentéktelen téma : figyeljünk az elrejtett mély mondanivalóra. A találós kérdés — mint említettük — fordított. Nem az olvasónak kell a "megoldást" kitalálnia. Viszont — ami ennél sokkal nehezebb — utána kell élnie a költő élményét és élményasszociációit a cilinderre vonatkozóan. A négy rövid sor a költő töprengéseinek egy pillanatát örökíti meg. E töprengések első síkon társadalmiak. Fölteszem, leveszem a süveget. A magyar ember megsüvegeli az urat : a köszönés mivolta és miképpen szimbolizálja a különböző rétegek közötti viszonyt. A cilinderek beszéde : jelbeszéd. Hadd nézzem, milyen magasan tartod cilinderedet, mily mélyre viszed köszönés közben, — s megmondom, hol állsz a társadalmi hierarchiában.

Ennyit mond Aranynak a cilinderek felületi élete. Őt azonban jobban izgatja ennél a cilinderben megtestesülő, szimbolizálódó reláció. Ugyanaz a cilinder — aszerint, hogy felteszem, vagy leveszem — lehet magasság és mélység. A cilinder különös jószág : magasság és mélység egysége.

Milyen képzeteket asszociál Arany a magassághoz, illetőleg a mélységhez ? Társadalmi síkon a válasz egyszerű : a társadalom felső, illetve alsó rétegeit. Magasság és mélység egysége társadalmi síkon azt jelenti, hogy Arany a társadalmi hierarchia szokásos és szentesített kategóriáit nem ismeri el feltétlen érvényűeknek.

A vers szimbolikája azonban nemcsak társadalmi. A magasság és a mélység mélyreható filozófiai gondolatsorokat indíthatnak meg. Amikor filozófiai és kozmikus értelemben beszél magasságról, illetve mélységről, akkor a magasság az üdv, a mélység pedig a kárhozat és pusztulás birodalmát jelentheti számára. Jelbeszéde : a zsidó-keresztény szimbolika nyelve. Figyelemre méltó, hogy az ősi kultúrák klasszikus rejtvényeiben is gyakran van szó az égről és a földről, s ezek keletkezéséről. A régi korok emberének azonban a kozmosz "topológiája" szilárd volt. A menny a magasban van, a pokol a mélyben. E viszonylatok megváltoztatása lehetetlen. Arany magatartása ezzel ellentétes : kétségbevonja magasság és mélység abszolút voltát, abszolút ellentétességét. Magasság és mélység, üdv és kárhozat adott esetben nem is áll oly messze egymástól.

A "Cilinder" paradox volta kettős. Társadalmi síkon a társas hierarchia relativitását, filozófiai síkon a kozmikus kategóriák viszonylagos voltát mutatja meg a maga képnyelvén.

NÁDOR GYÖRGY

Öt magyar író — angol szemmel

Mervyn Jones az Oxfordi Egyetemen klasszika-filológiát adott elő. De érdeklődése az 1956-os forradalom után a magyarok, a magyar irodalom felé fordult. Kitűnően megtanulta nyelvünket, majd több esztendei búvárkodás után most "Öt magyar író" címmel (Five Hungarian Writers, Clarendon Press : Oxford University Press ; 307 old.) tanulmány-kötetet jelentetett meg. Könyve Zrínyi Miklós, Mikes Kelemen, Vörösmarty Mihály, Eötvös József, Petőfi Sándor irodalmi és emberi arcképét rajzolja meg tudományos felkészültséggel, irodalomértő finomsággal.

A szerző prózafordításban kivonatokat is közöl az öt költő és író munkáiból (lábjegyzetben az eredeti magyar szöveggel) és érzékelteti angol olvasóival Zrínyi, Mikes, Vörösmarty, Eötvös, Petőfi — a Szigetországban talán exotikusan ható, de azért nem rokontalan — problematikáját, érzésvilágát, stílusát. A szerző tudja, mi kelti fel az angol olvasó érdeklődését, miként lehet számára perspektívába állítani egy távoli ország sorskérdésekkel vívódó irodalmát.

A könyvvel az angol kritika behatóan foglalkozott. Az "Öt magyar író" most arra vár, hogy magyar irodalomtörténész elemezze, mi fedezhető fel az angol szemmel látott, angol mértékkel festett magyar portrékban — magyar szemmel, magyar mértékkel.

VITÉZ GYÖRGY

Szirakúzába igyekeztem

Szirakúzába igyekeztem szárnyas pásztorok lelkeivel
késő tavaszi záporok nyomában — a szorongás gyolcsába göngyölt
üzenetet hurcoltam — elképesztő titkokat kellett menekíteni
felhő-kentaurok elől — jámbor autósnak álcáztam magam
ki a szűkszavú benzinkutasokat savós átokkal meghintettem
mert úgy tettek mintha nem látnák hogy üldözőim
terebélyesedő árnyéka az elnyúló aszfaltot szimatolja
majd a véletlenre leső csenevész fácskák között motoszkál
végül az útmenti nádas szittyóiban lesüpped
amint a nap megbúvik az Ezersziget tövében
és a vörös sziklákra vetődik a víz. — Hát ismét megmenekültem
nyomomveszett a hétmérföldes agyonjárta örökkön-remegő
Szivárvány-hid
lóherelevél rajzát utánzó útrengetegében.
Ó Szirakúza, ó pásztorok, ó középiskolás könyvekből megismert
görögség!
Onassis hajói a nagy tavak felé igyekeznek
de a parton többnyire tányérmosók Szicília és Kréta szülöttei
és rohan a bádogszekér Szirakúza (New York) felé
a pásztorok Magna Graeciából átplántált lelkei bukórepüléssel
riasztják meg a fenyőillatú réteken legelésző
fekete-tarka üszőket — mekkora ország ez hol az otromba
országúti
hirdetések mögött van még legelő és rengeteg erdő — a dombok
kétmillió éve puposítják hátuk. Ráérnek. Várják míg belefullad
piszkába a kétszáz millió a betont szederindák tövise vigyázza
s a visszavadult tehenekre az utolsó ítélet utáni
rézbőrűek vadásznak — nyirfakenúk s a huszonkettedik század
romantikája —
Vándorlok — négykerekű zarándok — az aszfalt Moebius
szalagján
mely a világ (és magam) körüli utamra visszatérít
mert kétszázezer élő közt Szirakúzában
— (bólongattak megbékélt morfinisták festetlen bódék sarkán
haragos-részeg csavargók alamizsnát követeltek
a főutcán nyüzsgött a nagyérdemű vásárlóközönség) —
egy teremtett lélekre se találtam
kire a szorongás gyolcsába göngyölt üzenetet
rá mertem volna bízni.
Talán nincs is elképesztő titok
csak sarkvidéki szél és jégeső és összeszorított fogú ügynökök
kik Ithakába (New York) igyekeznek
mert fölújult az érdeklődés szalámiban melltartóban és (bő
választék)
gyorstüzelő kézifegyverekben.

Verhaeren, a munka költője

A modern belga irodalomnak eddig nem volt művészibb és humanisztikusabban érző költője, mint Verhaeren, aki az első világháború közepén, 50 évvel ezelőtt, 1916. novemberében vonatszerencsétlenség áldozata lett Rouen-ban.

Emile Verhaeren a szimbolizmus új líráját képviselte a belga irodalomban. Nem kétségbeesett önmagát keresi, kérdezi és vádolja, hanem a szenvedő, új világot alakító emberiséget. Nem tudatalatti énjének határkérdései, hanem a gomolygó, lázadó, sistergő élet érdekli. Szimbolizmusában a szabad, új, kötetlen formák befejezett egységet alkotnak az élményeknek és benyomásoknak élettől és humanitástól áradó teljességével ; lírájában a szabad forma szükségszerű, kikerülhetetlen törvényszerűséggel találkozik a világgal.

Az emberi végzet metafizikai rejtélyeinek, tragikus népszerűségeinek állandó, soha meg nem pihenő kutatása közben jut el a munkásosztályhoz és semmi sem akadályozta meg, hogy vele érzelmi és világnézeti kapcsolatot találjon. A *Les Campagnes hallucinées*, a *Les Villes tentaculaires*, a *Les Visages de la vie* című remekbefaragott versciklusaiban találhatók a *Koldusok*, a *Gyárak*, a *Tömeg*, a *Tett* című költeményei. Egyike az első modern költőknek, akik a gépek zakatoló életét megénekelték. Ő zengi valóban a gépek jajduló dalát és dicsőíti a munkát. A *Gyárak* című verse a munka halhatatlan himnusza, magasztalja a munka hősét : a proletárt, miképpen Constantin-Meunier a vasmunkásokról és a bányászokról faragott szobraiban. Verhaeren lírájában a munkás keze nem a gép eszköze, hanem a fejlődés és az új civilizáció alakítója. Amikor a gyárak szüntelen lihegését, a gépek kattogását, a munka lázas harcát érzékelteti, ünnepli az alkotó életet, a dolgozók teremtő hősiességét, azt a munkát, amely nem a rombolást, hanem az építést szolgálja.

Jóságot sugárzó szava van az élet kitaszítottjaihoz, a koldusokhoz is, "akiknek külseje olyan bolondos s akik magukkal vonszolják örökös aggodalmaikat és titkaikat". Melyik költő öleli magához a parasztságot nagyobb szeretettel, mint ő ? Művészi hangszerelésű lírája ráborul a földet munkáló népre, mint akár a nagy Millet piktúrája, hogy azután tőlük többé el ne szakadjon. A parasztságnak mély, átszellemült költői szeretete dobban a *Les Campagnes hallucinées* című grandiózus, varázsos verssorozatában. Ő az, aki megérzi ennek a misztériumos paraszti népnek minden keserűségét, felborongó melankóliáját, "végtelen szerencsétlenségét, alávetettségét", nehéz harcát az élettel. Költői humanizmusában a munkás és paraszt élete megújul. Lírája egy szebb és jobb világnak a hordozója. Egy új korszaknak, egy új hitnek a prófétája.

Az emberiségnek verhaereni szeretete megveti a háború gondolatát. A háborús őrjöngés megvadult idejében, ő is, mint Romain Rolland, vállalta az igaz költőknek és íróknak hivatását, hogy a civilizáció minden formáját megcsúfoló barbársággal, emberi öldökléssel és rombolással szembeforduljon. A *Les Ailes rouges de la guerre* című megigéző apokaliptikus versciklusa Verhaeren pacifizmusának megnyilatkozása. Ő is az élet szépségeit, az egyetemes lélek békéjét harsogta, mint egykor a hedonista Rabelais, az örökifjú Spinoza, az aszketikus és szellemforradalmár Erazmus, az idealista Diderot, a szocialista Rousseau, a nagylelkű Beethoven.

Ezt az eszményivé szélesedett etikai demokráciát vallotta magáénak a *Hajnalok* című lebilincselő erejű költeményének felejthetetlen soraiban : az emberiségnek végső találkozását a békében, a szabadságban és az életet megújító boldogulásban.

BEREGI TIVADAR

Két Partraszállás

A HASTINGS-I CSATA KILENCSZÁZADIK ÉVFORDULÓJÁRA

A NORMANDIAI Bayeux város közelében levő angol katonai temető bejáratán — egyike a számos temetőnek, ahol a két világháború során Franciaország földjén elesett szövetséges katonák egyforma sírkövei sorakoznak — ez a latin nyelvű felirat olvasható :

NOS A GULIELMO VICTI VICTORIS PATRIAM LIBERAVIMUS.

"Mi, akiket Vilmos legyőzött, a győző hazáját felszabadítottuk".

Kilencszáz esztendő fölött ível át ez a kollektív sírfelirat. Azok az angol katonák, akik 1944. június 6-ának, a háború "leghosszabb napjának" hajnalán csónakjaikból fegyveresen a derékig érő vízbe ugrottak, s az apály hagyta lucskos iszapban, aknák fölött törtek előre a normandiai part felé, mintha egy hajdani, ellenkező irányú partraszállásra is feleltek volna... A Hastings-i csata kilencedik századfordulója évében — amelyet nemrégiben nagy ünnepségek között "újrajátszottak" a helyszínen — hadd lapozzunk bele itt-ott az ismert történetbe.

EZERHATVANHAT : alig százötven esztendeje múlt, hogy a n o r d m a n-ok, az "északi emberek", tengeri rablóból földbirtokossá szelídülni készen, megtelepedtek azon a tájon, amelyet azóta róluk Normandiának neveznek. Százötven év : alig öt-hat nemzedék. Bőkezű Róbert — ("Robert le Magnifique") — normandiai hercegnek, a Hódító apjának, csak szépapja volt Rollon, a viking, aki 911-ben Együgyű (vagyis Becsületes) Károly francia király kezébe a hűbéreskü letette. Rollon, aki még a pogány isteneknek áldozott, ötven feleséget tartott, "more danico", és vikingmódra, égő hajóba temették...

Hihetetlenül gyorsan hasonulnak a helyben talált lakossághoz. Skandináv nyelvüket már a második nemzedék feladja. A krónika regéli, hogy Rollon (1) utóda, Hosszúkardú Vilmos, a fiát Bayeux-be küldi norvég szóra, mert székvárosában, Rouen-ban azt a nyelvet már nem beszélik. Harminc évvel a megtelepedés után... Érthetetlen hűtlenség ? Zsákmányolásra, harcra indultak a skandináv partokról, férfi-csapatként, asszonyok nélkül (vagy csak nagyon kevés asszonnyal) — akárcsak ugyanezen idő tájt a kalandozó magyarok. S mint a rege szerint a magyarok, ők is a helyszínen szereztek feleséget. A gyermek pedig, már a második nemzedék is, anyja nyelvét, a franciát beszéli.

MÉGIS furcsa játéka a sorsnak, hogy a francia nyelvet, amellyel majd, a Hódítás nyomán, az angol nyelv az alámerülésig megtelítődik, éppen ezek az újsütetű, alig néhány nemzedékes franciák vitték át a szigetországba. Vagy talán éppen ezért ? Talán mégis viking-ősapáik vére hajtotta őket egy utolsó, nagyszabású expedícióba ?

Ama másfél évszázad alatt, míg Rollonnak és társainak utódai, nyelvüket feledve beleilleszkednek a nyugati hűbéres társadalomba, s az unokák újra építtetik és bőséges adományokkal látják el a kolostorokat, könyvtárakat, templomokat, amelyeket viking-nagyapáik felégettek vagy megsarcoltak, — a skandináv partokról tovább rajzanak a viking-expedíciók, a partmenti lakosságok állandó rémületére, Kelet, Nyugat és Dél felé. (Tudjuk, hogy Amerikáig is eljutottak, a "zöld szigeten", Groenlandon is túl, s hogy ők, a vöröshajúak adták, közvetve, nevét Oroszországnak is). A X. század során Dániából indult rajok több ízben lerohanják Anglia keleti partjait, majd 1016-ban a nagy Knut (a "skandináv Nagy Károly") Angliát egy negyedszázadra dán jogar alá hajtja. Az utolsó angolszász király, Ethelred fiai, a tízéves Edvárd és öccse, anyai nagybátyjuk, a normandiai herceg udvarába menekülnek.

Huszonhét eszetendeig várt Edvárd a trónjára, Huszonhét évi emigráció : gyermekkora, ifjúkora, férfikorának java — normand földön, francia nyelven. A hercegi széken nagybátyja után unokatestvére, egyik, majd másik — a második, Bőkezű Róbert, — a krónika szerint meg is próbálja egyszer Edvárdot fegyveresen hazasegíteni, de hajóit a vihar a Csatorna közepéről visszaverte ... Amikor huszonhét esztendő múltán a körülmények úgy alakultak, hogy hazatérhetett trónját elfoglalni, a herceg egy csapatnyi normand lovagot is adott melléje kíséretnek. Akik majd odaát a már franciának nevelt, népétől elidegenült uralkodó mellett, megszervezik a normandok pártját. Az "ötödik hadoszlop"-ot, amely majd várja Londonban ... A herceget ekkor már Vilmosnak hívták.

A TÖRTÉNELEMBE a "Hódító" jelzővel vonult be, a kortársak azonban egészen más melléknévvel illeték : F a t t y ú (Guillaume le Bâtard, le Bâtard de Normandie). Cserzővarga lánya volt Arlette, akit Normandia hatodik hercege, a legendás bőkezűségű, daliás Róbert szeretett. Amikor 1034-ben — abban az esztendőben, amelyet a keresztény világ a Megváltás ezredik évfordulójaként ünnepelt — Róbert herceg is zarándokútra indult a Szentföldre, esküvel fogadtatta meg a normand bárókkal, hogy halála esetén természetes fiát örökéseként elismerik.

Sohasem tért vissza a Szentföldről. A hétéves gyermek Normandia hercege lett — legalábbis névleg, a belháborúkban széthulló tartományban. Gyermekkora Shakespeare-királydrámákba illő borzalmak között telt, (hűséges nevelőjét, apja rendelte gyámját szeme láttára, ágyában gyilkolja meg egy föllázadt hűbérúr) — ami részben magyarázat is későbbi zord keménységére. Nagykorúsága — 15 éve — küszöbén kifejti magát a rászoruló nyomásból s maga veszi kezébe sorsát. Egymás után lefegyverzi, majd megnyeri magán-háborúkat folytató hűbéreseit. A normand bárók végül is behódolnak, de sziszegve : a Fatytyú jelzőt semmi sem törölte le róla. Legalábbis a hastingsi csatáig...

HATALMÁNAK helyreállítása után, maroknyi kipróbált munkatársával, apja, de főképp nagyapja művét folytatva, Normandiát Európa egyik legrendezettebb, akkori mértékkel legmodernebb országává fejlesztette. Közben távolabbi terveit is megpróbálja előkészíteni : gyermektelen unokabátyja, Edvárd örökségét. Az aszkéta életű király — az utókor Hitvallónak fogja nevezni — utódlására sokan pályáznak, az országon belül és kívül ; a legesélyesebb köztük az angolszász arisztokrácia jelöltje, H a r o l d, aki a királynak is sógora. Egy normandiai kiküldetés — vagy hajótörés ? — során, valószínűleg az 1064-es évben, Vilmos nem egészen "fair" eszközökkel szorítja vetélytársát oda, hogy igényeiről esküvel lemondjon. Nem sokkal ezután a régóta betegeskedő Edvárd király — aki még éppen megélte, hogy élete művét, a Westminster Székesegyházat, felszentelve tudhassa — 1066. január 5-én, Három Királyok előestéjén, meghalt. Huszonnégy órával később az angol főurak gyűlése királlyá választja Haroldot.

Örökösévé tette-e valaha is Edvárd vendéglátóját és unokaöccsét, normandiai Vilmost ? Volt-e valóban testamentum ? A történészek vitatják. Valószínűbb, hogy Edvárd, ha előbb nem, legalábbis halálos ágyán, Haroldra bízta országát. Edvárd halála és Harold nyombani királlyá kiáltása után Vilmos mégis erre az állítólagos testamentumra hivatkozva szervezi meg expedícióját, hogy a "hitszegőt" megbüntetve, jogos örökségét elfoglalja.

1066. NYARÁN a Dives torkolatában gyülekezett a flotta : vagy ezer hajó, a normand bárók megajánlásából, s tíz-tizenkétezer főnyi sereg : lovasság és gyalogság, a törzsét a normandok teszik, de néhány száz breton nemes is a zászlók alá állt, nem szólva az egész Európából idesereglett kaland- vagy zsákmányéhes kóbor vitézekről. A pápa küldötte zászló szinte keresztes hadjárattá üti a vállalkozást. Csak a szél nem akar felkelni — akárcsak hajdan, egy másik "büntető expedíció" előtt sem, Aulisban. Többhónapi veszteglés után szeptember elején, partmenti hajózással, északabbra vezeti seregét a herceg, St. Valéry en Somme kikötőjébe, ahonnét rövidebb az átkelés. Ha ugyan lehet még átkelés az őszi napéjegyenlőség hírhedett viharai idején.

Szeptember 28-án a hónapok óta hiába lesett szélkakas végre megfordul. Vilmos, lóhátról maga szágúldozza végig St. Valéry bisztróit, hogy kockázással időtölő lovagjait a hajókra terelje. A déli szelet vitorláikba fogva, a szeptember 28-ról 29-re — Szent Mihály napjára, Normandia védőszentjének ünnepére — virradó éjszakán átkeltek a Csatornán. Hastings közelében értek partot — ahol, meglepetésükre, semmiféle ellenállás nem várta őket.

Akárcsak a "defetista" normand lovagok az utolsó hetekben, Harold sem hihette, hogy a nyár eleje óta fenyegető partraszállás megtörténhetik még, a nagy árapályok veszélyes időszakában. Így ellenségeit most már csak tavaszra várta, s a déli partvidéket védtelenül hagyva, csapataival északon harcolt — a norvégok újabb betörését visszaverni. (A frontmegosztás taktikája már akkor is bevált — bár nem bizonyos, hogy a norvégek támadása valóban "időzítve" volt-e a normandokéval). A végkifejlés ismeretes. A partraszállás hírére Harold visszasiet délre. Erőltetett menetben, kimerült csapattal érkezik — s október 14-én, a Hastings mellett vívott vesztett csatában maga is elesik.

A Hódító útja mégis hosszú még Westminsterig. Semmit sem utasított volna vissza erélyesebben, mint a jelzőt, amellyel az utókor illette : a törvényességben, amelynek látszatát annyira fenntartani igyekezett, maga talán csakugyan hitt. Avagy a "törvénytelen" születést talán csak a westminsteri koronázás törvényesíthette egészen ?

ORSZÁGSZERVEZÉS — vérrel és vassal. Utódai alatt, még nemzedékeken át, a szászok ellenállása a normand hódítókkal szemben : az a kor, amelyet Walter Scott — az angol Jósika — ha romantikus színezetben is, de máig izgalmasan megelevenített. Szívünk mindig a leigázottak mellett, a hódítók ellen — ahogy fél évezreddel azelőtt a földjeikről kiűzött kelták mellett lett volna, az angolszász hódítók ellen ... Tagadhatjuk-e hát, hogy a történelem ránk cáfolt ? Hiszen a mai Anglia, nyelvével, szokásaival, századok szintézisbe olvasztó kohója után a normand erőszaknak — és államszervező tehetségnek — éppen annyira utóda, mint a Hastingsnál levert angolszász Angliának. Hogy mégis egyértelműen a legyőzöttek utódainak vallják magukat, amikor, kilenc évszázaddal később, felszabadítóként jöttek vissza Normandia földjére : ez az ő büszkeségük.

Ne feledjük mégse, hogy az 1944-es partraszállás angol részlegének főparancsnoka a Montgomery nevet viselte : azt a nevet, amely Hódító Vilmos egyik legbizalmasabb hívével és fegyvertársával, Roger de Montgomery-vel költözött át a szigetországba. Szimbólum — még ha, a szakértők szerint, a genealógiai leszármazás nem is bizonyítható.

A KÉT, ellenkező irányú partraszállás emlékei... ma egymásba ékelődve váltják egymást Normandia tengermenti vidékén. A turistákat a közeli, a még elevenünkbe vágó történelem vonzza ide : a "Plages du Débarquement" tájaira kiránduló autóbuszok, a magánautók ezrei járnak a nyári évadban. De csak pár kilométerre ide van Dives városkája — a hasonnevű folyó torkolatában — ahol a román alapozású templomban kőtáblára vésve Hódító Vilmos fegyvertársainak neve olvasható, akik onnét indultak a nagy kalandba. Pár tucat kilométerrel délnyugatra, a patrónus Szent Mihály Hegye felé vezető úton, Avranches városán áthajtva egyetlen autós sem kerülheti el a Partraszállás amerikai részlegének ékszerű benyomulása, a "percée d'Avranches" emlékére amerikai földből lapátolt díszkertet (amely amerikai felségterület is !). De már keresni kell a belső város kanyargós utcáiban azt a márványlapot, amely a leomlott templom helyén hirdeti, hogy ott vezekelt nyilvánosan II. Henrik angol király — a Hódító dédunokája — Becket Tamás érsek meggyilkolásáért. A híres flagellációs jelenet hát itt, a kontinensen játszódott le — a Csatorna két partvidéke egyazon ország maradt még sokáig — a százéves háborúig.

És ha Bayeux határában tisztelegtél, vándor, a partraszállási harcokban elesett katonák emléke előtt, akik a "győző hazáján", Normandián túl, egész Európa felszabadítását is megindították, folytasd utadat, be, az egykori skandináv városba. A székesegyházzal szemben, külön kis múzeumban, a másik, az "eredeti" partraszállás vászonra öltött eposza vár : a néphagyomány szerint Mathild királynénak, Vilmos feleségének tulajdonított, valójában azonban dél-angliai műhelyekben készült "Tapisserie de la Reine Mathilde" — eredeti nevén "Telle du Conquest" (így). "A Hódítás vászna". Négyszögletű terem falán nyolcvan méter hosszúságban körülfutó, alig 50 centiméter széles fríz : a partraszállás filmje. Még a jelenetek alá vagy fölé írt magyarázó szövegek is filmfeliratokra emlékeztetnek... (2) A régi korok emberei — akiknek belelátó, együtt-alkotó, megjelenítő készségét még nem sorvasztotta el a készen kapott mozgókép — az egymás után következő jeleneteket talán majdnem annyira élőnek látták, mint mi filmjeinket. Legdinamikusabb jeleneteit, — ahol a karcsú viking-hajók átsiklanak a tengerszoroson, vagy ahol a hastingsi mezőben a normand lovasság arcvonala csatára bomlik — még mi is szinte mozdulni látjuk.

IDEOLÓGIAI tartalmában természetesen Vilmos vállalkozásának törvényességét igyekszik igazolni : vezérmotívuma a hitszegés megbüntetése, Haroldé, aki a szent ereklyére esküdött. A középkori ember előtt aligha számított mentségnek, hogy kényszernek engedve (sőt egyes krónikások szerint tudtán kívül, becsapatva, terítő alá rejtett ereklyék fölött) tette az esküt. A "filmet" rajzoló művész megfogalmazásában Harold, a hitszegő, mégis hős marad mindvégig, amilyen a valóságban is volt : elbukó, tragikus hős — a győztes, a pozitív hőssel, Vilmossal szemben. Ahogyan Homérosz is elsiratta Hektort.

És akárcsak az Iliász, a vászonra hímzett éposz sem jut el a végkifejlésig, Vilmos koronázásáig : az utolsó kép Harold eleste a hastingsi csatatéren. Elveszett-e a folytatás, a hátralévő két-három jelenet ? Sőt, tán egy hasonló méretű második vászon, a Hódító angliai uralmáról ? A szakértők valószínűnek tartják. Fogadjuk el mégis a Sorsnak ezt a beleszólását a szcenárióba (amely, ki tudja, milyen tudatalatti jóvátételvágyat is takarhat) : szép és igazságos, hogy a Hódítás eposza ne mutasson túl Harold halálán. Üdvözlet a legyőzöttnek.

Csécsy Magda

☆

E cikk történeti részének a normandiai Cerisy-la-Salle-ban a kilencedik századforduló alkalmából rendezett "Décade"-on, tanulmányi napokon elhangzott előadások adtak indítékot — amelyeket a "Décade"-on személyesen is részt vett Paul Zumthor kitűnő könyvével ellenőriztünk : Guillaume le Conquérant (Hachette, 1964).

(1) A szakkifejezés a normandok nyelvére franciául "norois" vagy "norrois" — ugyanarról a tőről, amelyről a rokon és jobban ismert n o r v é g szó származik.

(2) Az egyes képek méretei — kb.50 x 80 cm — nagyjából megegyeznek a televíziós készülékek képernyőjének méreteivel.

FORRAI ESZTER

Évfordulóra

Gyertyákkal kivilágított papír négy sarkán négy lángárnyék
közötte vagyok én, ki írom emlékező soraim
hároméve halott egyetlen pótlója pótolhatatlan apámnak,
Nagyapám december harmincegyedikén halt meg... sírva mondtam a hírt
bátyámnak, aki napokon belül lesoványodott, búskomorak lettünk
mindketten; Vérszínű a gyertya, lángemésztett törzséről gyantaszerűen
folyik a viasz. Könnyezik... sír...
Fagyönggyel teli utcák, fenyőfák sugaras alkalmazkodó teste
a fagyöngy fehér golyóin márványfényű levélke...
Csokrot adok, fagyöngyöt teszek egy nemlátott sírra...
ujjaimon kékköves gyűrű, benne az összes változat a kék színre.
Eszembe jut a rács. Mögöttem előttem — RÁCS. Képzelt és valódi rácsok.
Lopott káposztalevelekkel etet minket anyánk.
Fogaink alatt serceg a homok, kenyérhajat is régóta ettünk...
A parkban sétál a katona. Szürke zubbonyán sárgafényű gombok.
A rács mögött ülök... számolom a gombokat... nyolc gomb van a katona zubbonyán.
Sétáló lépteitől visszhangzik az udvar.
Ma éjjel ölték meg apámat.

HANDI PÉTER

Bogong-hegyi reggel

Pufók, álmatag ködök
puhán birkóznak a zölddel
aztán kétvállra fektetik

S minden, minden tejfehér lesz
s e lassítva vetített képhez
kortyolgatom a reggelit.

Fölöttem, a Bogong-hegyen
makacs gerincű lucfenyők
állják csak e hajnali harcot ;
átszúrva a tej-lepedőt
maradnak zölden meredők,
portyázó ködöknek kudarcok.

Különös idegenek ők
Félszázada a hegytetőre
telepítették messzi földről
e más ívású táj fölé,
s azóta a palánta-tábor
megyökeredzett, átnyalábolt
hegygerinceket, — börtönét.

Az idegen csak nézi, nézi
e zöld-szuronyú ütközet
omló, gomolygó füstjeit,

s sejtjeibe épül a példa
— a köcsög tejnek lesz tartozéka ! —
amint kortyolgatja a reggelit.

Melbourne

VÉSZKIJÁRAT

PAUL VALÉRY reggel ötkor ült íróasztalához, mert hajnalban érezte magát igazán elkülönültnek olvasóitól és kritikusaitól. Ezekben az órákban hitte magát legkevésbé hasonlónak írótársaihoz.

Ez az elkülönülés mutatkozik, tehetségbeli különbséggel, az "új regény" művelőinél is, Alain Robbe-Grillet-nél, Nathalie Sarrautenál és Michel Butornál. Valéry és az új regényírók laboratóriumi kísérleteinek létjogosultsága, érdekessége és értéke vitathatatlan. De milyen természetű kapcsolatot teremtettek műveik és olvasóik között? "A másokkal megosztható gondolat utálattal tölt el", írta Valéry. Az "új regény" ezt az utálatot önti-e irodalmi formába ?

Erre gondoltam Ignazio Silone új könyvének olvasása közben (*). Novellái, jegyzetei és tanulmányai ugyanis annak a hallgatólagos és ellenkező előjelű írói magatartásnak adnak kifejezést : "Csak a másokkal megosztható gondolat tölt el örömmel."

Igen, Silone a nagy művészek módján akarva-akaratlanul párbeszédet folytat olvasójával, amikor halkan, egyszerűen és emberséggel beszél a magányosságról, a szerelemről, a hazugságról, a halálról, a barátságról, a parasztokról, a papokról, a kommunistákról és, helyenként, szemérmesen, az Istenről. Nem derül ki, hogy hivő-e ; ha az, akkor azok közé tartozik, akikről Simone Weil így ír : "Nem a mód, ahogy egy ember az Istenről beszél, határozza meg kapcsolatát Teremtőnkkel, hanem ahogy a földi dolgokról vélekedik."

MIK EZEK a földi dolgok ?

A szabadság, például. A rend, a felelősség vállalása önmagunkkal és másokkal szemben, a kockázat, az alázat, a megalázottság, az igazság, a belső gazdagodás igénye vagy igénytelensége, a türelem, az unalom, a kísértés változatai, a gőg, az aggodalom, az öregedés, a betegség, a haza, a hazátlanság, a hazátlanság a hazában, a kapcsolat vagy a kapcsolat hiánya anyánkkal, a szeretett nővel, a férjjel, gyerekünkkel, Beethovennel, Van Goghgal, Prousttal, a Bibliával, Marxszal és ezenkívül mindennel, ami betölt vagy nem tölt be egy életet.

Senki sem oldja meg helyettünk a problémákat s talán nincs is végleges és biztonságot tartalmazó megoldás.

Ady "ámulta" az életet. Dosztojevszkij azt kívánta, hogy rövid földi tartózkodásunk alatt merjünk saját egyéniségünk szerint, meztelen arccal élni. Camus, bár értelmetlennek tartotta az életet, a lényeget abban látta, hogy a lehető legjobban gyakorolja mindenki mesterségét. Sartre szerint élni annyi, mint önmagunkat inni szomjúság nélkül. Beckett számára az élet felesleges várakozást jelent lehetőleg egy szemétdomb peremén. Az "új regeny"-írók gyökeres megoldást jeleznek : az emberi kapcsolatok és problémák helyére a tárgyak lépnek s azoknak igen tehetségesen felsorolt leltára. A katolikus François Mauriac azt állítja, hogy az élet értelme a krisztusi tanítás gyakorlati, következetes,mindennapi megvalósítása és a zsidó Simone Weil azt hangoztatta, hogy azért kell nagyon figyelmesen tanulmányozni a matématikát, a görög és latin nyelvet, mert ez hozzásegít e kérdések gyakori feltevéséhez : "Mi a problémád? Mi gyötör téged?"

IGNAZIO SILONE sorsa az olasz szegény parasztokéval és, hosszú ideig, a kommunista párttal kötődött össze. Vallásos nevelést kapott és sokakkal ellentétben, az Új Testamentumból főleg a gazdagság és a szegénység értelmezésének jelentőségét tanulta meg. Falujában gyakran találkozott férfiakkal és nőkkel, akik templomba jártak, gyóntak és áldoztak, betartották a parancsolatokat, de Mesterüket nem követhették, mert "sok jószáguk volt". Az evangéliumok egyik legszebb parabolájának szomorú hőse, a Gazdag Ifjú, sajnálkozó udvariassággal vette tudomásul, hogy a teve útja a tű szűk résén könnyebb, mint az övé a mennyország felé ; Silone keresztény kortársai nem sajnálkoztak és nem udvariaskodtak. Ez érthető : a szegénység csúf látvány és a szegények anyagias gondolkodásmódja közismert. A szocializmus így azután nem más, mint az irigyek evangéliuma és a kis- és nagybirtokosok természetesen feljogosítottnak érezték magukat, hogy rendőrrel, csendőrrel s gyakran, katonasággal harcoljanak ellene.

Silone, többek között, elmondja egy Lázár nevű földmunkás történetét, aki társai jogaiért próbálta felemelni szavát. Egy alkalommal a falu főterén gyűlést hívott össze. A szónokot egyszerre csak a közeli templom hangos és hosszantartó harangzúgása szakította félbe. Néhány percig várt s a harangok elnémulása után újra kezdte beszédét. Alig ejtett ki néhány mondatot a földmunkások szerződéseinek igazságtalanságáról, a harangok ismét beléfojtották a szót. A parasztok meg akarták rohanni a templomot, de Lázár megakadályozta őket.

Néhány hét múlva, egy vasárnap délelőtt, összetalálkozott a plébánossal.

— Nem jössz a misére, Lázár? — kérdezte. — Nem hallottad a harangok hívását ? Nemrég még szorgalmasan látogattad a templomot.

— Igen, mert nemrég még Isten hangját hallottam a harangokéban. A te jóvoltodból most a földbirtokosok hangját hallatják. Bocsásson meg neked az Isten.

DE Silone ismer más fajta keresztényt is s e ritka tüneményről, úgy tűnik, szívesebben beszél, mint a harang hangjának meghamisítóiról.

Luigi Orion is pap, "különös pap", állítja az író.

" — Elárulok neked egy titkot, — mondja a tizenhatéves Silonenak. — A hivatásom az lenne, hogy úgy éljek, mint Isten szamara, mint az isteni gondviselés igazi szamara.

— A szamár a legkedvesebb állatom. A falusi szamarak nagyon értelmesek — mondottam. — Fásultnak látszanak, mert öregek. De mindent tudnak. Olyanok, mint a szegény parasztok.

— Azt állítják a szegény parasztokról, hogy tudatlanok.

— Tudják, hogy éhesek. Ez a lényeg — mondtam.

Tekintetének békés gyengédsége mélyen emlékezetembe vésődött. Jóság és az a fajta éleslátás csillogott szemében, melyet bizonyos parasztasszonyoknál,bizonyos nagyanyaknál talál meg az ember, akik türelmesen viselték el az élet mindenféle fonákságát és akik éppen ezért ismerik vagy kitalálják a legrejtettebb szenvedést is.

— Az Isten nemcsak a templomban található, — mondotta Orion. — A jövőben a kétségbeesés sok keserű pillanatán kell majd átesned. De sohasem leszel egyedül, sohasem leszel elhagyatva, akkor sem, ha ez a legbelsőbb meggyőződésed. Sohase felejtsd ezt el."

SILONE magától értetődően csatlakozott a kommunista párthoz. Nemcsak azért, mert e párt képviselte a fasiszta Olaszországban a szegények és üldözöttek pártját, hanem más, mélyebb okok miatt is. A biztonságról és kényelemről lemondó, sokszor súlyos áldozatokat hozó olasz párttagok közötti kapcsolat gyakran valóban testvéri volt. Az összetartozás érzése a meggyilkolt vagy bebörtönzött harcostársakkal, a földalatti politikai munka, az emberibb jövő reménye olyan köteléket teremtettek, melyek sok szempontból az első keresztények közösségére emlékeztettek.

De Silone az 1917-es októberi forradalom utáni években felmérte a bolsevizmus és a nyugati pártok közötti szakadékot.

1921 ÉS 1927 KÖZÖTT több alkalommal, az olasz kommunista párt megbízásából Moszkvában járt. Az első találkozás után elképedéssel állapította meg, hogy Lenin és Trockij képtelennek mutatkozott tárgyilagosan vitatkozni vagy elismerni, hogy bármiféle kérdésben az ellenfélnek is igaza lehet.

Alexandra Kollontay, az első szovjet női diplomata, 1922-ben ezt mondta "tréfásan" Silonenak :

"Ha véletlenül azt olvasnád a lapokban, hogy Lenin letartóztattatott, mert elloptam a Kreml ezüst evőeszközeit, akkor megtudod,hogy ez azért történt,mert nem osztottam teljes mértékben a véleményét valamilyen iparra vagy földművelésre vonatkozó problémáról."

Egy másik alkalommal Silone az Állami Kiadó igazgatónőjével a szabadság fogalmát elemezte.

" — A szabadság, — mondotta az író — a kételkedés lehetőségét jelenti, a tévedés, a keresés és a tapasztalat lehetőségét. A szabadság lehetőség arra, hogy nemet mondjunk mindenféle tekintélynek, legyen az irodalmi, művészi, filozófiai, vallási, szociális vagy politikai tekintély.

— Amiről maga beszél, — válaszolta a szovjet kulturális élet e kitűnő vezetője, — azt mi ellenforradalomnak nevezzük. — Majd büszkén tette hozzá : — Mi boldogok vagyunk, hogy nem rendelkezünk a maga szabadságával. Nekünk cserébe szanatóriumaink vannak.

Amikor megjegyeztem, hogy a "csere" szónak nincs sok értelme, egyrészt mert a szabadság nem csereáru, másrészt pedig, mert a szanatóriumok már hosszú idő óta működnek más országokban, felnevetett.

— Miért csúfolódik velem ? — kérdezte.

Gyermeki naivitása annyira meghatott, hogy nem mertem ellentmondani. A legsúlyosabb rabszolgaság az, amit nem ismer fel az ember."

SZAKÍTANI a párttal és hűségesnek maradni a szocializmus eszméihez, ez Silone politikai tanulmányainak legérdekesebb fejezete. Az író ellenállhatatlan humorral, éleslátással és főleg indulat nélkül ábrázolja Sztálint, Kun Bélát, Rákosit, s a Komintern többi vezetőjét és bizánci módszereiket. Véleményét nem kívánja rákényszeríteni olvasójára, mert bizalma, tapasztalatai ellenére, nem rendült meg az emberben. Ha Silone katolikus író lenne, akkor valószínűleg ugyancsak ilyen tárgyilagosan és szenvedély nélkül mutatná be az inkvizíció korszakát és annak ellentétét, XXIII. János pápa forradalmát.

ÉS E RITKA írói tulajdonságok fedezhetők fel az 1956-os magyar forradalomról írt tanulmányában is.

"A magyar forradalom jelentősége, — mondja többek között — *a parancsuralom hazugságainak visszautasításában, a szocializmus elfogadásában, az egypártrendszer és a vélemények kötelező egyezésének elvetésében áll. (...) Minden gondolkodó ember első számú kötelezettsége az, hogy kibéküljön az igazsággal és hogy egyenes kapcsolatot teremtsen vele. A másik pedig, hogy szakítson a közvetítőkkel, akik kényük-kedvük szerint parancsolják, mikor nyissuk ki vagy csukjuk le szemünket."*

Rajtunk múlik az olasz író tanácsának megfogadása.

De rajtunk múlik-e titkának megosztása ?

Silone gyűlölet nélkül él és ír.

Hogy' csinálja ?

FARAGÓ LÁSZLÓ

(*) Uscita di Sicurezza (Sortie de secours, Del Duca, 1966).

BAKUCZ JÓZSEF VERSEI

KIFELE látok befele nem
az az órák szappanbuborékán
szobám halálát figyelem

kifele látok befele nem
az évek tengerfenekére
halkan süllyed a szerelem

kifele látok befele nem
látomások bolyhai nyílnak
sötétbe-árvult szememen

*

MINDEN tájkép szemedre bomlik
középen áll pupillád sűrű titka
a lombhullató felhőkön kinézel
kinyújtott ujjú vak hajósaidra

éjszakájuk esője pernye
de téged rajzol tompa tűzijáték
üzött bolygó agyuk de hűlt uszályán
arcod aranyló negatívja átég

s szemedre bomlik te vagy a tájkép

*

ÜRES kezem üres kezedbe
hatezer év egy perc a villanyok
mióta égnek váróteremben
egyetlen körte dadog

üres kezem üres kezedbe
konflis fordul a ló üget
tiltó magas egyenestörzsű házak
nőnek a földből nézd az őrület

üres kezem üres kezedbe
borzong a függöny óvj meg itt a reggel
a számon kés a filodendron árnya
jönnek a házak jönnek nagy sereggel

elítéltek tekintete poroszkál
rajtad szememben hirtelen fehér
műtőasztal a város közepében
mezítlenül két test te meg én

*

PARTON jártam hosszú partokon
féreg nyüzsgött mindegyik kő alatt
hörgött a tenger árnyam úgy osont
mint lent az ölnyi ártatlan halak
míg lassan vérzik fent a napkorong

most mint lámpák szeme téged figyel
szemem kagyló ki óriás gyöngyödet
álmod mélyén szülöd s ahogy kikel
lágy oldaladban kőkemény sziget
arcodon mégis béke ömlik el

aztán ocsúdsz és én nyitok megint
szemet az iszony tájaira hold
túlsó ragyája sápadtan tekint
vértelen arcomra akár a holt
tükrök fagyott kettős borzalmaink

jövünk-megyünk két arc két égitest
homlokunk hol izzik hol borul
két Nap néz ránk egy forró s egy ezüst
egy éltető s egy jéghideg nagyúr
kergetjük egymást bár pályánk végleges

*

A HAJNALI szobában még villany festi sárga
fényét az asztalon sápadozó ezüstre
de kint már messze jár az éj szikár leánya
lába nyomán a parton felejtés hosszú füstje

hajnalodik az űr féltett gyémántja villan
hűlő gyökérrel állsz mint roncsolt fák törékeny
ágaidnak közén szomjú ablakaidban
nyílik a végtelen újszülött szeme kéken

AKIK KIMARADTAK

GEORG LUKÁCS : "VON NIETZSCHE ZU HITLER" ODER DER IRRATIONALISMUS UND DIE DEUTSCHE POLITIK. FISCHER BÜCHEREI 784. FRANKFURT-HAMBURG 1966. — 268 OLDAL.

"AZ ÉSZ TRÓNFOSZTÁSÁ"-t általában nem tartják Lukács György legjelentősebb művének. Theodor W. Adorno "fölöttébb dialektikátlan" filozófiatörténeti ítélkezésnek nevezte. Hasonlóan vélekedik Ernst Bloch és Hans Mayer is. Mások pedig, mint pl. Peter Ludz vagy Horst Althaus, nem nagy jelentőséget tulajdonítanak ennek a munkának. Mégis : "Az ész trónfosztása" Lukács György egyik legsikeresebb könyve. A magyar forradalom előtt erjesztő hatása volt ; áttörte Engels filozófiatörténeti fehér-fekete sémáját, "két tábor tanát" a rossz idealizmusról és a jó materializmusról. Ha vitatható módon is, de utat nyitott filozófusokhoz, kiknek (akkortájt már vagy fél évtizede) még nevét sem lehetett látni nyomtatásban. A könyv a magyar kiadással egy időben Kelet-Berlinben is megjelent "Die Zerstörung der Vernunft" címmel. A forradalom után kíméletlen és végeláthatatlan tanulmányban támadta meg Balogh Elemér, ki nemrég öngyilkos lett. Vitairata először a kelet-német "Deutsche Zeitschrift für Philosophie"-ban, majd a "Magyar Filozófiai Szemlé"-ben jelent meg. Ezek az írások is hozzájárultak ahhoz, hogy "Az ész trónfosztásá"-ban sokan a magyarországi filozófiai revizionizmus jellegzetes alkotását lássák.

A nyugat-német Luchterhand-kiadó által megindított Lukács-sorozatban ezt a művet adták ki elsőnek, s az idei frankfurti könyvvásárra a Fischer-Verlag gondozásában a fönti címmel rövidített változatban, zsebkönyvformában is megjelent. A Luchterhand-féle kiadás alapján már ismertettük a teljes munkát (Irodalmi Újság 1963. január 15.). Most csak a változtatásokkal és a 20 oldalas előszóval foglalkozunk, melynek keltezése : Budapest, 1966. január.

LUKÁCS GYÖRGY MŰVÉNEK alaptétele, hogy "nincsenek ártatlan világnézetek" és filozófiák. A német irracionalista bölcselet készítette elő a hitlerizmus esztelen tombolását. Az ész erejét lebecsülő, felejtő és tagadó filozófiák felelősek a háborúért és a fajüldözésekért. *"Az irracionalizmus mint világnézet a hitlerizmusban találta meg a neki való formát"*, és ezért Hitler az "irracionalizmus betetézője". Lukács ezeket az állításokat könyvének most kiadott, rövidített változatában még inkább kisarkítja, mint az eredeti műben. Kihagyta ugyanis az irracionális filozófiák és fajelméletek külföldi képviselőinek egy részét, mint pl. Kierkegaardot és Gobineau-t és ezzel mellőzte azt a kérdést, hogy vajon a német kultúrkörön kívüli irracionalizmus miért nem vezetett politikai esztelenségekhez és tömegmészárláshoz. Amit pedig a német filozófiatörténetből hagyott ki, arra szolgál, hogy a különben is vitatható témaszűkítését még kirívóbbá tegye és azt a benyomást keltse, hogy a német filozófia *par excellence* irracionális filozófia, sőt hogy *csak* a német filozófia az. Épp azok a gondolkodók és irányok estek a rövidítés áldozatául, akik az ellentétel igazolására alkalmasak lennének. Kimaradt a neohegelianizmus, kimaradtak a német szociológusok, akik közül Max Weber, de még inkább Mannheim Károly már "Az ész trónfosztásá"-ban is kényelmetlen szálka volt. Még nehezebben fért be a képletbe az 1789-1848 közötti időszak elemzése, hiszen itt aztán igazán nyilvánvaló, hogy nemcsak Schellingből és Schopenhauerből áll a német filozófia, hanem Hegelből, Feuerbachból és — Marxból is. A zsebkönyv-változat mellőzi ezt a probléma- és témakört. Az élen most Nietzsche áll. Tőle indult el minden baj, ő *"az imperialista korszak irracionalizmusának megalapítója"*.

AZ ELŐSZÓBAN IS Nietzsche kerül a központba. Lukács szerint főképp azért, mert "Az ész trónfosztásá"-nak nyugat-német kiadásával kapcsolatban megnyilvánult "ellenséges beállítottságot" épp a Nietzschéről szóló részek váltották ki. Hogy ez a fogadtatás nem volt indokolatlan, Lukács közvetve azzal igazolja, hogy az előszóban ismét tanúságot tesz saját Nietzsche-ellenes elfogultságáról. Olyan vehemensen támad a német költőfilozófusra, hogy önkéntelenül is a századelejei magyar konzervatív irodalom egyoldalú Nietzsche-polémiája jut eszünkbe. Wildner (Újfalusy) Ödön "magyar veszedelemnek", Herczeg Ferenc "komitácsi és apacs szellem" hirdetőjének, Prohászka Ottokár "migrénes, beteg szobatudósnak" és "könyvmolynak" nevezte Nietzschét, Kornis Gyula pedig arról írt, hogy a "Zarathustra" szerzőjének *"tanai ellentmondók, többértelműek, ingadozók, önkényesek, elméleti ismeretei féligazak, túlságba hajtottak, meg nem alapozottak és összefüggéstelenek"*. Lukácsnál Nietzsche a démonikus polgár szerepét kapja, ki félelmetes folyamatot indított el, noha nem is volt "igazi filozófus", hiszen csak *"dilettáns, szellemesnek látszani akaró üres konstrukciókat"* hozott létre. Aforizmáiban nincsenek új gondolatok ; amit Nietzsche az aforizma-irodalomhoz hozzáadott, az akkoriban már *"a polgári életgyakorlatban réges-rég triviálissá vált"*.

Nietzsche gondolatai közül Lukács leginkább az ösztönök hatalmát állító tételre és a társadalmi egyenlőtlenség tanára neheztel. Több okból is csak részben jogosan. Ezek közül csak azt emeljük ki, hogy az ösztönök hatalma — sajnos vagy nem sajnos, irracionalizmus vagy nem — de az emberi testtel adott biológiai tény, mint ahogy viszont az egyenlőtlenség társadalmi tény — még a kommunista rendszerekben is az. A népi demokráciákban a társadalom mélyreható és brutális átcsoportosítása az elit — tömeg radikális szétválasztását hozta magával és sokakban felkeltette a hatalom- es bírvágy, a bosszúállás és kegyetlenkedés ösztönét. Ám a tény nem program — lehetne erre válaszolni. Valóban : más az, hogy valamit ténynek ismerünk fel, és más, ha ebből programot csinálunk.

EZZEL ELJUTOTTUNK Lukács könyvének központi problémájához, a szellem történelmi hatékonyságának kérdéséhez. Mert bár igaz, hogy a kronológiai sorrendet tekintve előbb keletkezett Nietzsche "Übermensch"-tana, a "Wille zur Macht"-tétele s utána jött létre az állítólagos "Herrenvolk" gyilkos uralma, de kérdés, hogy *szükségszerű* összefüggés van-e német irracionális filozófia és a hatalmi őrület konkrét megnyilvánulásai között, mint ahogy azt Lukács György állítja. Vajon az irracionalizmusból szükségszerűen következnek-e esztelen politikai programok, s vajon ezeknek menthetetlenül népszerűekké, a társadalom tudatát formáló erőkké *kell*-e válniok ? S ha így lenne is, vajon a társadalmi tudatból elkerülhetetlenül adódik-e a cselekvés, az irracionális gyakorlat, az üldözés, a háború ? Ha az egyik láncszem szükségszerűen vonná maga után a másikat, akkor valóban bűnös és veszélyes lenne minden irracionális filozófia, s a humanitás alapján csak egyetlen jogos filozófiai út maradna : a racionalizmus.

Lukács György tudatában van annak, hogy az eszmék és a politikai praxis közötti szükségszerű kapcsolat feltételezése művének alapvető problematikájához tartozik. Nem véletlen, hogy könyve előszavának mindjárt a második bekezdésében ezzel a kérdéssel foglalkozik. Elismeri, hogy *"elenyészően kevés azoknak a száma, akik Schopenhauert és Nietzschét vagy Heideggert valóban olvasták és akiknek tetteit közvetlenül ezek befolyásolták"*. Rámutat arra is, hogy Schopenhauer a maga számára nem tekintette kötelezőnek saját etikáját, tehát filozófiája nem került át a gyakorlatba. Mindez azonban csak arra készteti Lukácsot, hogy jobban kiemelje az ideológiák *közvetett*, többszörösen áttételes gyakorlati hatását. Elvi engedményt jelenthetne az a megjegyzése, hogy *"a szisztematikus átértelmezések mindenesetre könnyen valami teljesen idegenné változtathatják a filozófiát"*. Példának Kant újkantiánus értelmezését és Sztálin Marx-interpretációját említi, vagyis teoretikus síkon marad, noha kézenfekvő lett volna a filozófiák gyakorlati megvalósulásban történő alienációját, mássá válását, önelidegenítését tekintetbe venni. A filozófiák — és nemcsak a filozófiák, hanem a vallások is — a gyakorlat számára készített értelmezésekben akár a maguk ellentétébe is átcsaphatnak, például a magasztos szeretet-tanok az inkvizíciós gondolkodásba, a felvilágosodás racionalizmusa a francia forradalom vérengzésébe. Más szóval : nemcsak az irracionalizmusnak lehetnek gyilkos — vagy ha tetszik — irracionális gyakorlati "következményei".

LUKÁCS AZONBAN ezekre a tényekre nem terjeszti ki annak az idézett megállapításának az értelmét, mi szerint az interpretációk segítségével önmaguktól idegen konstrukciókká lehet átváltoztatni a filozófiai rendszereket. Így aztán szinte természetes, hogy ez a megjegyzése, noha elvi jelentőségre emelkedhetett volna, nem vonatkozik az irracionális filozófiák gyakorlati mássá-válásának problemájára sem. Pedig ha Marx tanai eltorzultak Sztálinnál, miért ne torzulhattak volna el hasonló módon Nietzsche tanai Hitlernél? Ha Marx ártatlan a "személyi kultusz" terrorizmusában, miért ne lenne az Nietzsche a fajüldözésekben ? Tudvalevő, hogy Nietzsche nem volt antiszemita és nacionalista. A németeket nem tartotta emberfeletti embereknek, "Herrenvolk"-nak, hanem csenevész tömegnek. *"Az ember lealacsonyodik, ha németekkel érintkezik... nem birom ezt a fajt"* — írja egy helyen. A német kultúrát "jellemtelen dolognak", "puha, lápos, bizonytalan talajnak" nevezi irodalmi hagyatékában, az "Ecce homo" ban pedig kijelenti, hogy a híres német szellem számára "rossz levegő" : *"nehezen lélegzem ennek az ösztönné vált tisztátalanságnak a közelében"*.

Ha viszont úgy találjuk, hogy az irracionalista Nietzsche tanaiban számos olyan antiszociális elem van, mely könnyűszerrel antiszociális cselekedetek motívumává válhat, akkor nem lenne méltányos figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a racionalista Marx egyes elméletei szintén egyenes vonalban vezetnek az ember ellen fordított hatalmi eszközök használatához. Az osztályharc teóriája, mely vélt ténymegállapításokon alapult, a kommunista pártok politikájában programmá és terrorista osztályüldözéssé vált. Messzire vezető vizsgálódást igényelne továbbá, de nem mellékes kérdés ezzel összefüggésben az sem, vajon Lenin politikai elvei, érdek-etikája, "élcsapat" néven emlegetett elit-gondolata, erőszakelmélete mennyiben állnak összhangban Nietzsche és más "rebellis kispolgárok" (például Georges Sorel) nézeteievel ?

AZ EDDIGIEKBEN csak arról beszéltünk, hogy Marx és Nietzsche tanaiból egyaránt adódhatnak antihumánus cselekedetek, mégpedig kettős értelemben : vagy quasi-logikai következményként, mint pl. az osztályharc elméletéből az osztályharc programja, vagy pedig valamely elmélet önmagától való elidegenítése, a gyakorlatnak megfelelő interpretációja révén. Számba kell még venni azt a lehetőséget is, hogy az irracionalizmus *racionális* cselekedetek rugójává válhat de legalábbis ésszerű és emberséges cselekedetekkel párosulhat. A második világháború utáni filozófiák, főképp a francia gondolkodók, példáját adták annak, hogy az ész erejében lehet kételkedni, felismerni az életet körülfogó értelmetlenséget és mégsem állni a hatalom oldalára vagy a magatehetetlen siránkozók közé. Albert Camus Sziszifuszt tette meg az abszurditás tudatával élő aktív humanitás alakjává és ő mondta ki azt is, hogy bár az életnek nincs értelme, mégis érdemes élni.

Lukács György műve provokatív írás. Állásfoglalásra késztet. Ez egyik legnagyobb érdeme. Jellemző azonban, hogy úgy kényszerültünk érvelni vele szemben, mintha Lukács az eszmék történelmi inkarnálódásának hirdetője, a szellemtörténeti irány képviselője lenne.

Hanák Tibor

NYÉKI LAJOS

Journal intérieur

Vagy százszor nekikezdtem,
és mindig abbahagytam,
mindig közbejött valami,
— talán mert nincs hitem
a könnyen jött szavakban,
nem is tudok már vallani.

Valamikor a szesz oldotta nyelvem,
de már öt éve nem iszom,
s most józanságom dühödt rabja lettem,
fejemre nőtt az ész nagyon.

*

Naponta egy sor,
hónapokig
semmi,
hetenkint egy-egy szó ha fakad.
Nem érik a bor,
de savanyodik.
Így kellett lenni.
Csak bámulom a tűnő madarakat.

*

Régi pénzek közt motoz a kezem
egy sérült fadobozban.
Száz meg ezernyi kéz
melegét érezem,
izzik a hideg érc,
hogy össze-összekoccan.

Pénzek létét hogyha érné
életünk, a csont ha öntvény
lenne... Nem, nem más a törvény
sűrű füst száll szikla-égbe,
és alattunk és felettünk
zúg az örvény.

*

Emlékszel a nyüzsgő kövekre,
— romok ideges rángásaira?
Emlékszel-e
a gyíkok hátán villódzó olasz nap
tű-milliárdjaira ?
Őrzöd-e így
a szembe, agyba, kőbe
fúródó fény és szépség sebeit?

*

Piócaként függök a perceken,
de jaj a vér bennem apad csak.
Zsákmány vagyok vadász képiben,
de nincs erőm, hogy magamra célozzak.

*

Dobok dohognak,
mordul a bőgő,
hegedű jajdul,
oboa búg,
csobog a hárfa,
csattan a cintányér
villáma...
Zene, te őrült,
gyönyörű kín.

*

Végül csak ez marad :
a toll meg a papír,
hogy kidühöngd magad.
Szavak, szavak, szavak
szögeit verdesed
magadba, mint fakír...

*

Lányom idegenül gagyog,
szótározva érti majd csak
— féligmeddig
ezt a gyűrött papírlapot.

Azt kívánom, meg se nézze,
hogyha érti is, se értse.

LEVELEK A SZERKESZTŐHÖZ

Gyilasz és Mihajlov

Az "Irodalmi Újság" november 1-i számában Gömöri György tolláből megjelent "Jugoszláviai változatok" című cikk ültetett az írógép elé.

Véleményem szerint, Jugoszláviában Tito kommunista pártjának egyeduralma akkor is diktatúra, ha nem Rankovics az UDBA főnöke, s ha a magyar kisebbség helyzete összehasonlíthatatlanul jobb is, mint az ugyancsak pártelnyomás alatt nyögő Romániában. Mi sem bizonyítja ezt jobban — egyéb, nyitott szemű megfigyelő számára félreérthetetlen jelenségek mellett —, mint éppen Milovan Gyilasz és Mihajlo Mihajlov sorsa. Mindketten börtönben ülnek, s azt vártam volna, hogy a cikk melléjük áll és szót emel érdekükben. Ehelyett Gyilaszról Gömöri csak annyit tart szükségesnek megemlíteni, hogy "korábbi baloldali túlzásai miatt eléggé népszerűtlen", s a másünnen esetleg nem tájékozott olvasó még arról sem értesül, hogy a mi fogalmaink szerint ártatlanul börtönbe zárt politikust Tito a mai napig sem engedte szabadon.

Mihajlovot ugyan nem intézi el Gömöri ilyen sommásan, de a vele foglalkozó bekezdés idéző- és kérdőjelei, valamint az olyan — nem idézőjelezett — kifejezések, mint: éppen *most* és *így* — a rendszer mindenesetre provokációként ítélte meg terveit — viszonylagos türelmében — szemet hunyjon — zajos meghirdetés — azt az érzést keltik bennem, hogy a cikk írója ebben a kérdésben a "rendszer" magatartását legalábbis "megérti" s nem tartja szükségesnek a vádlottat bíráival szemben védelmébe venni. Erre vall az is, hogy Gömöri tévesen "felfüggesztett" egy évi börtönbüntetésről ír, s ezzel akarva-akaratlan, Mihajlov kárára és a Tito-rendszer javára félrevezeti az olvasót. Felfüggesztésről ugyanis, az én tudomásom szerint, szó sem volt az ítéletben. Kizárólag fellebbezésének köszönhette Mihajlov, hogy rövid ideig még szabadlábon védekezhetett, de amint a fellebbezést a felsőbb bíróság elutasította, azonnal börtönbe zárták "hamis hírek terjesztése" címén, s úgy látszik, nem fog szabadulni az egy év lejárta után sem, mert legújabban "nép- és államellenes szervezkedés" címén az államügyész újabb nyomozást indíttatott ellene.

Talán elfelejtettük már az 1953-56-os hazai eseményeket és — egyébek közt — Darvas "Túllicitálók" című cikkét ? Nálunk akkoriban Gimes, Losonczy és Szilágyi, Háy és Déry volt a kucserák "elhamarkodott" leleplezője és ostorozója. A rendszer nálunk és akkor szintén "provokáció"-ként ítélte meg mindazok véleményét, akik Rákosival, később pedig Gerővel vagy Hegedüssel egyet nem értve "hamis híreket terjesztettek". "Éppen *most* és *így*" nem volna szabad a párt szennyesét kiteregetni, ez volt a hivatalos kritika a Petőfi Kör ülésein elhangzott "más vélemény"-ekkel szemben is.

Azután felkelt a nép és elkergette azokat, akiket addig bírált és megbélyegzett. Majd — tudjuk — szovjet páncélosok leverték a forradalmat és a nép nyakára újabb helytartókat hoztak. A korábbi "túllicitálók" elnyerték méltó büntetésüket. Gimest és Szilágyit kivégezték, Losonczy elpusztult a börtönben. Háy külföldön, Déry otthon igyekszik feledni a hosszú börtönéveket.

Hiába írta volna-e meg Nagy Imre emlékezetes tanulmányait "a magyar nép védelmében", de egyúttal Jugoszlávia népeinek védelmében is ? Vagy különösebb éleslátás kell ahhoz, hogy a gondolat, a vélemény és a szólás szabadságát egy haladó, méghozzá magát szocialistának valló rendszer elengedhetetlen kellékének tekintsük ? Fájdalmas, hogy akadhat még köztünk is, aki elsiklik véleménykülönbségért osztogatott börtönbüntetések felett, sőt "vannak, akik felvetik a kérdést" — felkiáltással kommentár nélkül közli e nyilvánvaló jogfosztás úgynevezett "indokait" és meg sem kísérli védelmébe venni a diktatúra megannyi ártatlan áldozatát.

G.D.
(Svájc)

*

A magyar jambusról

AZ "Irodalmi Újság" november 15-i számában, Sivirsky Antal könyvismertetésében a következő mondatot olvasom : "Jambusos verset magyarra fordítani nehezebb, mivel a magyarban a hangsúly az első szótagon van, és sokszor csak hangsúlytalan verskezdő névelővel lehet jambikus ütemet elérni, márpedig nem minden sor kezdődhet a-val vagy az-zal". Ez főbenjáró tévedés, amely helyreigazítást igényel és megrovást érdemel.

Mindenekelőtt a magyar jambus nem a hangsúlyos és hangsúlytalan szótagok szabályos váltakozására — a germán nyelvek Hebung-Senkung elvére — épül, hanem ugyanúgy, mint az ó-klasszikai metrum, a rövid és hosszú szótagokéra. Vagyis kifogástalan jambuskezdő minden olyan magyar szó, amelynek első szótagja rövid. Hadd idézzem erre nézve a legelső magyar jambusos versnek (Ráday Gedeon művének) első két sorát :

Valál, szerencse, mindig hívem,
Miért tennék panaszt reád ?

A kérdő *miért* első szótagján itt ráadásul különösen erős nyomaték van és a göröggel, latinnal egyazon elvre épülő magyar jambus jambusi mivoltán ez fikarcnyit sem változtat.

Azután pedig önmagával is ellentmondásba keveredik a recenzens, amikor először azt mondja, hogy "*sokszor* csak hangsúlytalan verskezdő névelővel lehet jambikus ütemet elérni", majd meg kijelenti, hogy "nem *minden* sor kezdődhet a-val vagy az-zal". Egyetlen lehetősége-e hát őszerinte a magyar jambusi sor alkotásának a névelővel-kezdés vagy sem ?

A valóságban persze távolról sem, még a névelőn kívüli egyéb oly alkalmas egytagú szócskáktól, mint *de, ha,* stb. egészen el is tekintve. Idézzünk csak négy sort Petőfiből :

A társaságban én is ott valék,
S valék szomszédja épen Erzsikének,
A társaságnak többi tagjai
Beszélgetének s énekelgetének.

Vajon a recenzens szerint a második és a negyedik sor kevésbé jó jambus, mint a névelővel kezdődő első és harmadik ?

Avagy talán arra akarna célozni a recenzens, hogy itt-ott már Petőfinél kezdődőleg, majd Vajdán és Reviczkyn át fokozódva Adynál és az újabbaknál teljesen fellazul a magyar jambus,mint időmértékes forma ? Ha netán erre gondolt volna, úgy mindentől eltekintve, igen homályosan, pontatlanul fejezte ki magát. De különben is a mondott fellazulási folyamat egyáltalában nem abban áll, mintha a romantikusoknál még időmértékes magyar jambust hangsúlyossá (hebung-senkungossá) formálta volna. Hanem igenis abban, hogy egyre inkább *magyar népies ütemű* verssel helyettesítette a jambust. Ez helyenkint már odáig megy, hogy valójában tizes és tizenegyes népies sorokkal van dolgunk, amelyeket nem is helyes jambusnak nevezni. Például Tóth Árpádnál emezek :

Vak volt a / hajnal, / szennyes, szürke, / még
Üveges / szemmel / aludtak a / boltok stb.

Megjegyzendő végül a teljesség kedvéért az is, hogy az időmértékes elvet szigorúan alkalmazó régi magyar jambusírók is igen gyakran kezdik soraikat hosszú szótaggal. Például Vörösmarty :

Ó jer, ölelgesd kis testvéridet,
Orcáikat csókdossa szellemed.

Ez egyszerűen azt jelenti, hogy időmértékes magyar jambus is ugyanúgy kezdődhetik spondaikus lábbal, mint a görög vagy latin. Vörösmarty *orcáikat* sorkezdő szava hosszú, Petőfi *beszélgetének* sorkezdője rövid szótaggal indul, s ez az első szótag mindegyikben h a n g s ú l y o s. És ettől eltekintve mindegyiküknek sora kifogástalan jambus, mert — ismétlem — az időmértékes magyar jambushoz semmi köze a hangsúlynak.

KEMÉNY FERENC
(Oslo)

*

Boire en Suisse

Szabó Zoltánnak "Két világ" című szellemes tanulmányához ("Irodalmi Újság", november 15.) — az északi s a déli, a sörivó s a borivó Európáról — hadd fűzzek egy jellemző adalékot : a francia *"boire en Suisse"* kifejezést. Amely egyáltalán nem azt jelenti, hogy "Svájc-*ban* inni", az *en* elöljáró szócska itt nem helyhatározó, hanem módhatározó értelmű : "svájci *módra*" szó szerint *"svájci ember módjára inni"* — vagyis magában. (Svájci emberen természetesen az ország többségét kitevő, s a tipikus svájci életformát meghatározó *alemann* értendő.) Ami pontosan belevág Szabó Zoltán gondolatmenetébe : Svájcon át húzódik az a választóvonal, melytől északra, a sörivó — és erős szeszes italokat fogyasztó — Európában, "ivásra, akár egyéb bűnökre, helyesebb szemtanú nélkül vetemedni, ami azt teszi ildomossá, hogy ki-ki magában s magányban fogyasszon szeszesitalt". Amit a szomszédos, de már borivó Franciaországban társadalmi hibaként bélyegez meg a szójárás, vagyis a közvélemény...

Cs. M.
(Párizs)

AZ ÚJ NEMZETI SZÍNHÁZ

végleges műszaki megoldásának a terveit tárgyalta és elfogadta az Építésügyi és Művelődésügyi Minisztérium közös szakértői tanácsa. A színház a Gorkij fasorral szemben, a Városliget Dózsa György úti oldalán épül fel. A nézőtér 1100 személyes lesz. A főbejárat díszlépcsőjébe emelvényszerű teraszt képeznek ki a felvonulások dísztribünjéül. A nagy emeleti előcsarnokot és oldaltermeit irodalmi és zenei esték rendezésére használhatják. Négyes rendszerű színpadot — főszínpadot, két oldal és egy hátsó színpadot — terveztek. A raktárak, műhelyek elhelyezését, a díszlet és kellékellátást korszerű üzemszervezéssel akarják könnyebbé és gyorsabbá tenni. A 300 személyes kamaraszínház is a Nemzeti Színház épületében kap helyet.

HALÁSZ PÉTER

AZ UNOKA

Látogatóm van. Nyúlánk, fekete hajú, jellegzetesen amerikai fiatalember, udvarias és érdeklődő, azzal a fajta együttérző sajnálkozással, amely mindig észrevehető rajtuk, amikor negyven esztendősnél idősebb férfival ereszkednek beszélgetésbe. Elnézést kér, hogy fél órát késett. — Ó, semmi, semmi — mondom. Pedig izgatottan vártam rá. Azóta készülök erre a találkozásra, amióta egy barátom elmesélte, hogy véletlenül találkozott ezzel a fiúval. A barátom is izgatott volt. —Képzeld... — így kezdte akkor. És amikor mesélte, vörösre gyulladt az arcom. Hiszen erről a fiúról éppen húsz esztendővel ezelőtt hallottam először. És ahogy a barátom elmondta a találkozás körülményeit, egyszerre szédítő gyorsasággal megfordult velem a színpad, a New York-i kulisszák a másodperc tört része alatt eltűntek, egy pesti lakásban ültem, a nappaliszoba szárnyas ablakain túl az Anker köz, odalent egy szürketaxi dudál.

A házigazda, a Színész, velem szemben ül, az asztalon feketekávéscsészék, Atomic-főző és egy halom fénykép. A Színész két nappal azelőtt jött haza Amerikából. A fiait látogatta meg és az unokáját. Róla mesélt a legtöbbet.

— Mike — mondta a színész — úgy hívják, Mike.

Aztán megtörölte a szemét.

— Nem furcsa, hogy van egy unokám, akit úgy hívnak : Mike ?

Rám nézett a Színész, megrázkódott a válla, nem lehetett tudni, hogy sír, vagy nevet ? Később már láttam, hogy sír.

— Sohasem látom többé — mondta.

Jól érezte. Nem látta többé Mike-ot. Néhány esztendővel később meghalt a Színész. Ez a nyúlánk, fekete hajú fiatalember, aki most itt ül velem szemben, ez a jellegzetesen amerikai fiatalember, ez Mike. Most huszonnégy esztendős. A barátom hozta létre a találkozást, látva, hogy mennyire fölkavart a "— Képzeld..." kezdetű történettel. Most hát itt ül Mike. Kedves, készséges, türelmes. A fiamra gondolok. A fiam most tizenhét esztendős. Hét év múlva olyan lesz, mint Mike. Nyúlánk, udvarias, érdeklődő, egy kis együttérző sajnálkozással.

Mike egyetlen szót sem beszél magyarul. Kaliforniában született, Los Angelesben. A barátom figyelmeztetett rá : alig tud valamit a nagyapjáról. Most tehát azzal kezdem, hogy elmesélem neki azt a húsz esztendővel ezelőtti délutánt az Anker közben. Feketéscsészék, Atomic-főző, fényképek.

— Tudod, hogy milyen nagy színész volt a nagyapád, Mike ? Istenien nagy színész volt. Mindent tudott a mesterségről. Tragédia, vígjáték, operett.

Mike rám néz és udvariasan mosolyog.

— Ő, yes — bólint — erről hallottam.

— Mit tudsz még a nagyapádról, Mike ? Azt tudod-e, hogy a nagy színész hatását nem a taps méri ? A nézőtéri csöndnek van egy fajtája. Majdnem döbbenetes. Az elbűvölt emberek csöndje. A nagyapád ilyen csöndet tudott teremteni a színházban. Láttam például egy szerepében...

Egy ideig még beszélek erről. Mike figyelmesen néz rám, halványan mosolyog. Aztán egyszerre fáradtság fog el és megérzem, hogy mindez roppantul furcsa, majdnem groteszk. Középkorú férfi, idegenes kiejtéssel beszél angolul, azon igyekszik fölhevülten, hogy évtizedekkel ezelőtti színházi csöndeket varázsoljon ide New Yorkba, színházi csöndeket, elbűvölt pillanatokat Budapestről, ezer és ezer kilométer messzeségből, évtizedek mélységeiből, vagy magasságaiból. A huszonötödik emeleten ülünk, zaj, telefon és ma, ma a "New York Times"-ból, ma a rádióból, ma a televízióból, a komputerekből, köröskörül a ma, huszonötemeletes magasságban, körülfolyva ezer és ezer autóval, ide karnyújtásnyira a Pan American-building tetejéről most libben föl a helikopter, utasokat visz a repterre, jet-ek süvítenek az égre, óceánjárók kürtjei bődülnek a 42-ik utca végén, a Hudsonon, a kikötőben... és akkor Mike, a nyúlánk, fekete hajú, udvarias és türelmes fiatalember, Mike, aki Los Angelesben született, hallja meg a pesti Magyar Színház csöndjét, a húsz esztendővel ezelőtti csöndet, vagy a harminc évvel ezelőttit és lássa a Színészt a színpadon, a nagyapját, aki egyszer az Anker köz bérpalotájában lévő lakásban fényképek fölött és Atomic-kávéfőző fölött megtörölte a szemét és akinek a válla rázkódott, amikor azt mondta: — Sohasem látom többé. Sohasem látom többé Mike-ot.

Egy kis ideig ülünk tehát Mikekal és hallgatunk. Aztán megsajnál. Azt mondja :

— Ha az ember itt született, akkor itt van minden emléke. A jó is meg a rossz is. Hogyan láthat túl az ember a saját legrégibb emlékein ?

Arra a budapesti látogatóra, a nagyapára, a Színészre, nem emlékszik Mike. Nevet. — Nagyon kicsi voltam. Négyéves. Akkor Long Islandon laktunk, Huntingtonban.

Fényképek ? Fényképek arról a látogatásról ? Mike a homlokát ráncolja.

— Talán ... Utána kellene nézni. Nem emlékszem.

A fényképek ott voltak az Anker közben lévő lakás asztalán. Csészék, Atomic-főző. Fényképek. "Nem furcsa, hogy van egy unokám, akit úgy hívnak : Mike ?"

Mike New Yorkban érettségizett, itt járt néhány évig egyetemre. Hivatása felől még nem döntött. Állásait váltogatja. Ízlelgeti az életet. Most egyedül van New Yorkban. A szülei néhány esztendővel ezelőtt átköltöztek Párizsba. Mike nem ment velük. Szereti New Yorkot. A lehetőségeket, a felhőkarcolókat, a tökéletes szabadságot, azt, hogy az ember váltogathatja az állásait és mindig jól keres és mindig az az érzése, hogy a végső döntésre még van ideje. Minden olyan nyüzsgő, változó, fejlődő, alakuló, hogy az embernek az az érzése : áradat kapta a hátára, viszi, röpíti, csodásan utazik, fölötte ég és fények és körülötte üveg, acél, beton, liftek, autók, helikopterek, jet-ek. "Hogyan láthat túl az ember a saját legrégibb emlékein ?"

— Mike ... a nagyapád nagyon nagy színész volt. Csodálatos csöndet tudott teremteni a színházban. Akármit játszott. Tragédiát, vígjátékot, operettet. Ha Molière-t játszott, ha Mágnás Miskát. Szeretsz színházba járni, Mike ?

— Nem különösebben. Már úgy értem... időnként elmegyek a színházba. Most jut eszembe : az idén még nem is voltam.

— És ... sohasem akartál színész lenni, Mike ?

Elneveti magát :

— Színész ? Nem. Soha.

Elkísérem az előcsarnokig.

— Mike — mondom — a nagyapád sírt húsz esztendővel ezelőtt, amikor arra gondolt, hogy téged nem lát soha többé. Előttem van most is, ahogyan ott ült velem szemben és megtörülte a szemét.

A könnyű és udvarias kis mosoly most először tűnik el a szája sarkából. Elgondolkozva néz maga elé. Átfutott az arcán egy kis szomorúság ? De aztán fölkapja a fejét. Ismét mosolyog. Udvariasan és érdeklődőn. És egy kis együttérző sajnálkozással.

— Ki tudja, — fölnevet és vállatvon — egyszer talán megpróbálom. A színészetet. Ki tudja ?

Nem gondolja komolyan. Egy kis szentimentális gesztus. Középkorú emigránsok, akik a New York-i zajban évtizedekkel ezelőtti pesti színházi csöndeket hallanak, szeretik az ilyesmit. Aztán belép a liftbe, még egyszer visszaint, kedves és együttérző mosollyal.

Este otthon elmesélem a fiamnak a délutáni látogató történetét. Érdeklődve hallgatja.

— Nagy színész volt a nagyapja, igen nagy színész. Minden műfajban. Vígjátékban. Operettben. Tragédiában. Úgy hívták : Rátkai Márton.

A fiam figyelmesen néz rám. Várja a történet folytatását.

De én elhallgatok.

A történetnek nincs folytatása.

PABLO CASALS 90 éves. Címére a világ minden tájáról érkeztek ajándékok és üdvözletek.

*

GERALDINE CHAPLIN, a nagy művész leánya egy nyilatkozatában ezeket mondotta : "Nagypapa sajnos nem írt nekem jó szerepeket. A nagypapa, akit sajnos sohasem láthattam, csak élemedett korú színésznőknek írt jó szerepet, például az Elektrát. Majd belenövök." — A nagypapa : Eugene O'Neill, Nobel-díjas író, Chaplin feleségének édesapja.

*

A "NEUES ÖSTERREICH" közli, hogy a jövő évi Bécsi Ünnepi Heteken a budapesti Operaház társulata is fellép három Bartók-művel.

*

FINTA SÁNDOR, az Amerikában élt kiváló szobrászművész alkotásait szülővárosára, illetőleg a túrkevei múzeumra hagyományozta. A szobrokat, domborműveket már Túrkevére szállították, s a múzeum új kiállítási csarnokában mutatják be a közönségnek.

*

LENGYEL JÓZSEF Londonba látogatott, ahol angol fordításban "From Beginning to End" címmel (Peter Owen kiadásában) két elbeszélése jelent meg. Lengyel József írásait Duczynska Ilona fordította. Az angol sajtó rokonszenvvel és elismeréssel fogadta a 175 oldalas kötetet. A kritikusok főleg az "Elévült tartozás"-ból vett önéletrajzi elbeszélést, a szibériai politikai foglyok életének erőteljes ábrázolását méltányolják.

*

AGATHA CHRISTIE "Egérfogó" című bűnügyi színműve jubileumot ült. Most fejezte be a londoni Ambassadors Theatre-ban pályafutásának 14-ik esztendejét. De egyelőre tovább játsszák, talán további 30 esztendeig. Erről az emlékezetes évfordulóról a "Times" sem feledkezett meg. A következőket írta a darabról : "A szociológusok esetleg kideríthetnék, hogy kellemesen ügyes dialógusa és egyszerűsített kétdimenziós jellemzése miért jelent ily sokat egy korszaknak, amely úgy véli magáról, hogy példátlanul finnyás ; ám mi csak rettegő tisztelettel bámulhatjuk a darab diadalmasan hosszú életét."

*

VINCZE LAJOS festőművész "Magyar betlehemesek" című karácsonyi üdvözlő lapját az UNICEF (az Egyesült Nemzetek Gyermeksegélyző Alapja) kiadásra elfogadta és azt forgalomba hozta.

*

HÁROMSZÁZ ÉVVEL ezelőtt a Sárospataki Kollégium nevelésügyi igazgatójaként működött — Lorántffy Zsuzsanna meghívására — Comenius Ámos János, a pedagógiatörténet kiemelkedő alakja. Emlékére állandó kiállítás nyílik még ebben az esztendőben a pataki kollégium régi épületszárnyában.

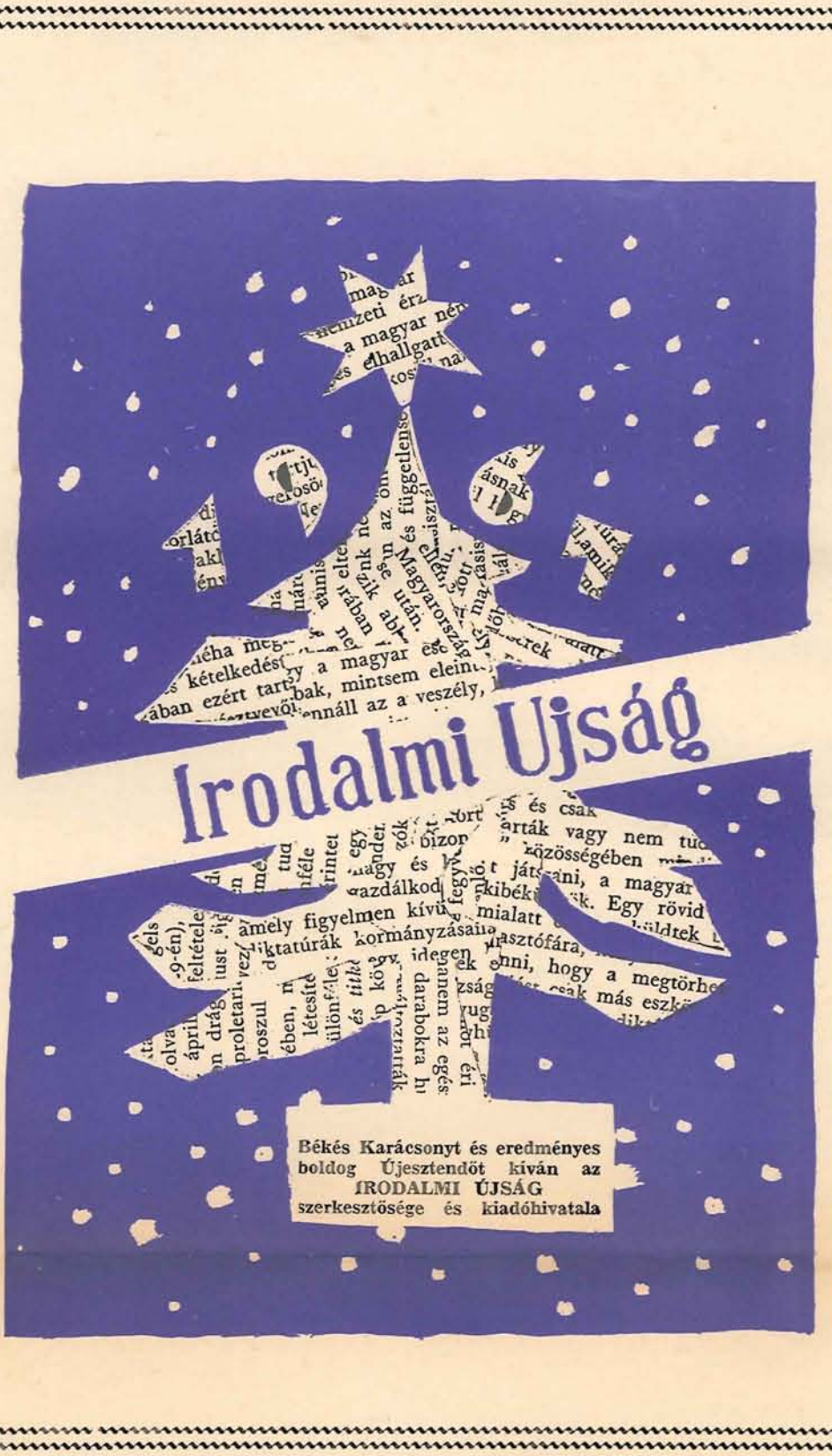

JEAN-PAUL BELMONDO modellt fog állni apjának, a neves szobrásznak, aki Apolló szobrát készíti a párizsi egyetem új épületének homlokzatára.

*

A VÍGSZÍNHÁZ ALAPÍTÁSÁNAK 70. és újjáépítésének 15. évfordulójáról emlékeztek meg december 6-án a Vígszínház művészei. Az együttes tagjai között több művész van, aki már 15 évvel ezelőtt is a színház tagja volt. Másfél évtizede a Vígszínház művésze Bulla Elma, Ruttkai Éva, Sulyok Mária, Benkő Gyula, Pándy Lajos és Szatmári István.

A STOCKHOLMI KONCERTpalota nagytermében december 10-én átnyújtották az 1966. évi Nobeldíjakat négy ország tudósainak és íróinak. A 84 éves Gusztáv Adolf svéd király adta át az összesen 1,200,000 svéd korona értékű csekkeket, valamint a Nobel-díjjal járó aranyérmeket és vörös bőrbe kötött diplomákat.

*

BABITS MIHÁLY halálának 25. évfordulója alkalmából a budapesti Petőfi Múzeumban kiállítás nyílt Babits legszebb verseinek illusztrációiból. Az illusztrációkon kívül sok kéziratot, fényképet és emléktárgyat is kiállítottak.

*

LOTTE LENYA, Kurt Weillnek, Brecht társszerzőjének, a "Koldusopera" komponistájának özvegye, aki annak idején a darab bemutató ján is játszott, újból színpadra lépett. A 66 éves művésznő New Yorkban, a "Cabaret" című játékban szerepel nagy sikerrel.

*

"CARMEN 19" címmel, most készül az opera tizenkilencedik filmváltozata. Rendezője, Radley Metzger nagyrészt Spanyolországban készíti a felvételeket.

*

IBSEN DRÁMÁINAK gyűjteménye jelent meg a közelmúltban Budapesten. A két kötet, — 2300 oldal. Három verses dráma, két drámai költemény és tizennyolc prózai színmű. Valamennyi műfordítás Hajdu Henrik müve. Eddig még nem volt példa arra, hogy a világirodalom valamelyik kimagasló íróját magyar nyelvre egyetlen műfordító tolmácsolta volna. Hajdu Henrik nyilatkozatában elmondotta, hogy a két kötet évtizedek fordítói munkájának eredménye. Feladata nem volt könnyű, mert Ibsen műveiben körülbelül 36,000 törzsszót használt, a kétszeresét Shakespeare szavainak.

*

A MEXIKÓI Acapulcóban tartott "fesztiválok fesztiválján" a legjobb film André Bazin-díját Orson Welles "Falstaff" című filmjének ítélte a forgatókönyvírók nemzetközi szövetségének zsürije.

*

AZ ANGOL KIRÁLYNŐ megengedte, hogy kastélyainak — Buckingham Palace St. James, Kensington és Windsor Castle — műkincseiről filmet készítsenek. Rubens, Rembrandt, Leonardo da Vinci s más világhírű festők eddig nem kiállított képeit láthatja majd a televízió közönsége.

*

SZÁZÉVES az első magyar közművelődési könyvtár, amely a nyomdaipari dolgozók önképző egyletében kezdte meg működését.

AZ ÚJ LÁTÓHATÁR ELBESZÉLÉSPÁLYÁZATA

Az Új Látóhatár elbeszélespályázatot hirdet.

Miután a szerkesztőség a pályázattal főleg a fiatalabb novellaíró nemzedéket kívánja munkára serkenteni, a pályázaton csak olyanok vehetnek részt, akik a pályázat beküldési határidejéig nem töltötték be a 40. életévet.

A pályaművek érzékeltessék az emigráns állapot, az idegenben való élés, a hontalanság légkörét és problémáit.

Csak olyan kéziratokat veszünk figyelembe, amelyek nyomtatásban még nem jelentek meg. A terjedelem nem haladhatja meg a 30 gépelt oldalt.

Díjak :

I. díj	800 német márka (200 US dollár)
II. díj	600 német márka (150 US dollár)
III. díj	400 német márka (100 US dollár)

A pályázat jeligés.

A beküldési határidő 1967. március 1.

A pályaműveket neves írókból és kritikusokból álló zsűri bírálja el.

Az eredményt 1967. szeptember 1-én hirdetjük ki.

A díjnyertes műveket az Új Látóhatár közli.

A kéziratok — jeligés levélben — a következő címre küldendők : Új Látóhatár szerkesztősége, 8 München 90, Oertlinweg 4. Német Szövetségi Köztársaság.

Az Új Látóhatár szerkesztősége

Hogyan lehet előfizetni az Irodalmi Újságra ?

Angliában : "The Danubia Book Company", B.I. Ivanyi, 78 Shaftesbury Avenue, London W.1. Ausztráliában és Új-Zélandon : Globe Co. 17a, Pitt Street, Sydney. Belgiumban : Petrovits Simon, 50, rue Moris, Bruxelles 6. Brazíliában : Livraria D. Landy, Rua 7 de Abril 252, Caixa Postal 7943, Sao Paulo. Dániában : Dr. Németh, Magyar Könyvterjesztő és Hirlapiroda, St. Regnegade 26, Kobenhavn K. Franciaországban : Balaton, 12, Rue de la Grange Batélière, Paris 9e. Hollandia : Ács Zoltán, Burg. Caan van Necklaan 604. Leidschendam. Postgiro 706339 Irországban: L. P. Peter, 32, Brighton Sq., Rathgar, Dublin. Izraelben: Gondos Sándor könyvkereskedése, Herzl 16, Bét Hakranot, Haifa és Hadash könyvkereskedés, 59 Hajarkon Street, Tel-Aviv. Kanadában : Farkas István, 4300 Dupuis Ave. Apt. 12, Montreal 26. Németországban : Gödör István, 7000 Stuttgart-Sillenbuch, Höhenringweg 35/II, "Postscheckamt Stuttgart, Konto Nr. 84864". Olaszországban : Susanna Triznya, Via B. Pontelli 21, Roma. Svájcban : Ágoston István, 81, Av. de Bel-Air, Genève-Chéne. Postcsekkszám: I. 162.84 Svédországban: Magda Hámori, Kanadastigen 17, Stockholm-Lidingö. USA-ban : Alex Fodor, 98-10, 64th Avenue, Apt. 7 A, Rego Park 74, New York. N.Y. Venezuelában : Tarcsay Lajos, Caracas, Calle Iglesia Ed. Villoria, Apto 21. Sabana Grande.

Kérjük előfizetőinket, hogy a nemzetközi postautalványokon és csekkeken lehetőleg tüntessék fel az Irodalmi Újság francia nevét: "GAZETTE LITTÉRAIRE HONGROISE". Csekkszámla szám: C.C.2606. Société Générale, Paris AD Ternes.

AZ IRODALMI ÚJSÁG ÁRA

Anglia : 1 shilling 6 penny, Ausztrália : 2 shilling 6 penny, Ausztria : 4.20 schilling, Belgium : 11 frank, Dánia : 1.20 korona, Finnország : 60 márka, Franciaország : 1.10 frank, Hollandia : 1 forint, Izrael : 70 agora, Kanada : 0.25 K. dollár, Magyarország : 1 forint, Németország : 1 márka, Norvégia-: 1.50 korona, Olaszország : 100 líra, Svédország : 1 korona, Svájc : 1 frank, USA : 0.25 dollár, Brazília : 400 Cr. $. Minden más országban : 0.25 dollárnak megfelelő összeg.

Félévi előfizetési díj egyes szám árának tízszerese, egyévi hússzorosa.

Légipostán példányonként 20 US dollárcentnek megfelelő összeg számítandó az előfizetéshez.

LES EDITIONS POLYGLOTTES
az Irodalmi Újság nyomdája
MAGYAR GÉPSZEDŐT KERES
Csak olyanok jelentkezzenek, akik **francia** szöveget is tudnak szedni

Ajánlatokat az Irodalmi Újság kiadóhivatalába lehet küldeni : 21, rue des Acacias, PARIS-17e.

HOLLÓS
Ikka ügynökség
52, Eton Place
Eton College Road
LONDON, N.W.3
Telefon: JUNiper 18 15

Vámmentes ajándékcsomagok Magyarországra
gyorsan, megbízhatóan. Írjon árjegyzékért és díjmentes felvilágosításért. Fő a teljes vám- és költségmentesség. Ne terhelje hozzátartozóit vámmal.

Irodalmi Ujság
Megjelenik minden hónap elsején és tizenötödikén.
A névvel jelzett cikkek írójuk véleményét fejezik ki és nem feltétlenül azonosak a szerkesztőség véleményével.
Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.
Csak válaszbélyeggel ellátott levelekre válaszolunk.
Szerkesztőség és kiadóhivatal:
21, rue des Acacias Paris, 17.
Telefon: GALvani 06-78
Szerkesztőségi órák: hétfő-szerda-péntek 11-től 13 óráig
R.C. Seine 62 B 743
Imprimerie : Les Editions Polyglottes, Paris.
Le Gérant de la Publication : Robert Proix